

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA: PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

Moises Díaz García

Dipòsit Legal: T. 192-2013

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

Moisés Díaz García

TESI DOCTORAL

Dirigida pel Dr. Joaquín Ruiz de Arbulo Bayona

Codirigida per la Dra. Diana Gorostidi Pi

Universitat Rovira i Virgili

Departament d'Història i Història de l'Art

Tarragona 2012

Finalment puc dir la frase tan esperada, després d’haver “patit” junts aquest treball, durant el qual has mostrat una gran comprensió i paciència, que has hagut de multiplicar aquests darrers dos anys:

És per a tu, Núria, doncs ja saps que només puc dir-te “tria el que vulguis: no et negaré res, i poso per testimoni al diví poder de les aigües estígies, que infonen sagrat temor fins i tot als déus” (Ovidi, *Metamorfosi*)

Agraïments

Aquestes línies que encapçalen el treball són, sens dubte, les que configuraran el capítol amb més carències de contingut. Dic això perquè és ben segur que, moltes de les persones a les que he d'estendre el meu agraïment, no veuran el seu nom directament reflectit en aquest apartat, però no per això deixen de tenir la meva major gratitud.

Haig de començar, com no, agraint a la meva família i als amics el suport i els ànims per a poder dur a bon port aquesta tesi. D'ells haig de destacar la comprensió i la paciència infinita amb la investigació arqueològica i amb mi mateix de la meva dona, i els ànims dels meus pares. Agrair també la confiança, el recolzament i els ànims del que és el director del meu treball, el Dr. Joaquín Ruiz de Arbulo, qui sempre està disposat a donar un cop de mà, i sap transmetre el seu entusiasme als que estem al costat.

Haig d'agrair, i amb èmfasi, als meus companys de Codex- Arqueologia i Patrimoni, des de la gerència als col·legues arqueòlegs i els operaris, tant als que encara hi són com els que en un moment o altre n'han format part. És a Codex on he desenvolupat gairebé tota la meva carrera professional, creixent com arqueòleg, i on he pogut gaudir excavant, classificant i/o estudiant moltes de les excavacions i dels contextos que formen el gruix d'aquest treball: Inma Mesas, Imma Teixell, Marta Brú, Josep Francesc Roig, Cristina Benet, Rosa Palau, els Dr. Josep Maria Macias i Josep Anton Remolà, Josep Maria Puche, etc.

Haig d'agrair també les facilitats de les institucions, que d'una manera o altra estan implicades en la realització del treball. D'una banda al personal del Servei d'Arqueologia de la Generalitat a Tarragona, especialment a la Maite Miró, sempre disposada a col·laborar i a facilitar-me la feina. També al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, per facilitar-me l'accés als materials continguts en el seu magatzem, que a més, sense l'ajut del Josep A. Remolà i el Sr. Juli, no hauria pogut localitzar mai.

També haig de fer agraïment dels meus antics companys d'excavacions a la Universitat Rovira i Virgili, els membres de l'antic LAUT, amb els que vaig començar a aprendre el que era l'arqueologia clàssica, i que em van donar els primers coneixements sobre el que eren els estudis ceramològics: Pere Gebellí, Jordi López, Isabel Peña i Mercedes Tubilla.

Voldria fer també agraïment dels col·legues de professió amb els que, al llarg dels anys, en diverses circumstàncies hem tingut oportunitat d'intercanviar inquietuds, coneixements, dubtes, que m'han ajudat d'una manera o altra a poder elaborar un treball com el que ara presentem, com el Dr. Jordi Principal o el col·lega David Asensio.

Finalment, no vull tancar aquest capítol d'agraïments sense esmentar alguns noms propis amb els que he col·laborat, col·laboro i continuarem treballant en un futur amb intensitat, com el Pedro Otiña, i amb especial menció al Dr. Filippo Demma i, sobretot, al Lluís Piñol, qui a més d'un amic ha estat un mestre aquests anys, sempre confiant en mi, com jo confio en ell i en que el futur serà esperançador, millor, i ens permetrà continuar treballant amb aquest projecte de les produccions de vernís negre de *Praeneste*, donada la nostra passió malaltissa per la ceràmica romana i per aquella ciutat.

A tots vosaltres, Gràcies

ÍNDIX

1. Introducció	13
2. Metodologia	14
2.1. L'elecció dels contextos	14
2.2. Mètode d'estudi i classificació del material	16
2.3. La presentació de les dades derivades de l'estudi dels contextos	16
2.4. Els resultats de l'estudi dels contextos ceràmics de la Tàrraco dels segles II-I aC.	18
2.5. Les produccions ceràmiques	18
2.5.1. La de vaixel·la fina	18
2.5.2. La ceràmica comuna	20
2.5.3. Els contenidors amfòrics	22
3. Context històric: Tàrraco entre la Segona Guerra Púnica i el principat d'August	23
4. Els contextos ceràmics dels segles II i I aC a Tàrraco	
4.1. Contextos del trànsit del segle III al II aC	
4.1.1. Muralla romana, Torre del Cabiscol	26
4.2. Contextos de la primera meitat del tercer quart del segle II aC	
4.2.1. Calçada de la Rambla Vella	34
4.2.2. C/ dels Caputxins núm. 5	58
4.2.3. C/ dels Caputxins núm. 23	64
4.2.4. C/ del Gasòmetre núm. 32, fase 1	73
4.3. Contextos de la segona meitat del tercer quart del segle II aC	
4.3.1. Segona fase de la muralla: el "Corte Sánchez Real" i la intervenció del TED'A a Sant Ermenegild	82
4.3.2. C/ de Sant Llorenç núm. 20-22. Seu del Col·legi d'Arquitectes (COAC)	96
4.3.3. C/ del Gasòmetre núm. 32, fase 2	108
4.3.4. C/ de Jaume I núm. 18	125
4.3.5. Cantonada dels c/ de Pere Martell-Mallorca	136
4.3.6. Excavacions al c/ de Pere Martell núm. 36-Jaume I núm. 15, fase republicana 1	144
4.3.7. C/ d'Apodaca núm. 7 i 9, fase 1	169
4.3.8. C/ Sense Nom, parcel·la A-2, UA 15, fase 2	186
4.3.9. Sector VII del PERI 6 (Parc Central)	195
4.3.10. Sector II del PERI 6 (Parc Central)	204
4.3.11. C/ dels Caputxins núm. 24	218

4.4. Contextos dels dos primers decennis del segle I aC	
4.4.1. C/ de Sevilla núm. 12-16	233
4.4.2. C/ d'Apodaca núm. 7 i 9, fase 2	241
4.4.3. C/ de la Unió núm. 14	283
4.4.4. C/ dels Caputxins núm. 33	305
4.5. Contextos del segon quart del segle I aC	
4.5.1. Rambla Vella núm. 29	311
4.5.2. C/ del Gasòmetre núm. 32, fase 3	319
4.5.3. Excavacions al c/ de Pere Martell núm. 36-Jaume I núm. 15, fase republicana 2	349
4.5.4. C/ Sense Nom, parcel·la A-2, fase 3	356
4.6. Contextos de la primera meitat del tercer quart del segle I aC	
4.6.1. C/ d'Hernández Sanahuja núm. 11	377
4.7. Contextos de finals del tercer quart del segle I aC	
4.7.1. Àrea central de la Plaça de la Font	389
4.8. Contextos de mitjans del darrer quart del segle I aC	
4.8.1. C/ Sense Nom, parcel·la A-2, UA 15, fases 4 i 5	409
 5. Conclusions	
5.1. El període entre l'arribada dels Escipions el 218 aC i mitjans del segle II aC	426
5.2. La primera meitat meitat del tercer quart del segle II aC. Anys 153-138 aC	429
5.3. El període de finals del tercer quart a l'inici del darrer quart del segle II aC. Anys 135-120 aC	436
5.4. Els primers anys del segle I aC: la fundació de la nova ciutat romana de Tàrraco . .	444
5.5. El segon quart del segle I aC. De les Guerres Sertorianes a la Guerra Civil entre Cèsar i Pompeu	452
5.6. El període del tercer quart del segle I aC. Anys 50-30 aC	457
5.7. El període final del tercer quart del segle I aC. Anys 50-30 aC	459
5.8. L'inici del principat d'August. Els anys centrals del darrer quart del segle I aC . . .	463
5.9. Valoracions finals. Tàrraco a la llum dels contextos ceràmics dels segles II i I aC . . .	466
 6. Bibliografia	470

1. Introducció

“Si nun mires con atención, tolo que ves pue parecer poco interesante, incluso molesto, pero si prestes atención, too acaba por mostrar el so llau fascinante. Lo importante nun ye qué ves, sinón cómo lo ves”.
(Ramón Ll. Bande, *Teoría de la Pertenencia*)

La tesi doctoral que presentem ve a culminar l'estudi dels contextos tardorepublicans de Tàrraco que vam iniciar l'any 1993, tot estudiant un context datat al segle II aC procedent de les excavacions realitzades aquell any a la Rambla Vella de Tarragona (Díaz 1996), per un equip del Laboratori d'Arqueologia de la URV, i motivat per la intenció finalment desestimada de construir-hi un pàrquing soterrat. Aquest treball va tenir continuïtat en la tesi de llicenciatura defensada l'any 1998 –*Conjuntos cerámicos romano-republicanos en Tarraco*–, i ha culminat, com dèiem, en la present tesi doctoral.

Ja des d'un primer moment, tant per part de l'autor del treball com pel seu director, vam tenir clara la importància d'estudiar els materials ceràmics de manera conjunta, és a dir, el context complert de la vaixella, ja que aquesta és la manera en què els resultats que se'n deriven¹ poden arribar a donar una idea més fidedigna d'aquest aspecte de la història que podem conèixer gràcies a l'arqueologia i l'estudi de l'*instrumentum domesticum*. De fet, aquesta

ha estat una tendència destacada en l'estudi de la ceràmica antiga els darrers anys, com posen de manifest la celebració d'algunes reunions científiques, congressos i/o seminaris, pertinentment publicats². Fins i tot quan s'han tractat classes ceràmiques concretes, com per exemple la taula rodona organitzada a Empúries el 1998 per tractar la vaixella de vernís negre dels segles II i I aC (Aquilué *et alii* 2000a), en la qual es fixar l'evolució, definició i datació de la ceràmica de vernís negre tardorepublicana arran de les darreres investigacions, veiem com l'exposició dels diferents casos (Cartagena, *Valentia*, etc), s'acompanyen dades de l'estudi del vernís negre amb les diverses classes ceràmiques, exposant els canvis en la composició i els percentatges al llarg d'aquest període, i posant de manifest la importància de presentar els estudis ceramològics de manera global.

És doncs, seguint aquesta línia d'estudi i presentació dels resultats, en la que s'inclou el nostre treball.

1. Tant a nivell de precisions cronològiques, com de l'estudi de la dinàmica comercial, o les pautes i evolució del consum, així com la forma de distribuir, conservar, elaborar i consumir els aliments.

2. Un exemple força recent és la publicació de les actes de la reunió celebrada el 15 i 16 d'abril de 2007 a la Universitat de Barcelona, on es van presentar els contextos ceràmics d'època augustal a l'occident de l'Imperi: Revilla, Roca eds: 2010.

2. Metodologia

El nostre treball parteix d'un seguit de premisses que han condicionat, d'una banda, l'elecció dels contextos, i a partir d'aquest punt, el mètode d'estudi, de presentació dels resultats, i d'elaboració d'unes conclusions preliminars que, finalment, han servit de base a les conclusions finals sobre els contextos ceràmics d'època tardorepublicana a Tàrraco. Les exposem a continuació:

2.1. L'elecció dels contextos

En primer lloc, l'elecció dels contextos ha vingut condicionada per diversos factors. El primer d'ells ha estat que només s'han triat contextos tancats procedents d'excavacions modernes realitzades amb metodologia científica, basada en l'estudi estratigràfic de la seqüència arqueològica, que ha quedat reflectida en la corresponent memòria d'excavació o que havien estat prèviament publicades amb rigor, de manera que oferien una fiabilitat respecte a la seva composició. Un altre dels crite-

ris, a l'hora d'elegir els contextos, ha estat el de la seva composició, és a dir, la de seleccionar nivells que havien proporcionat, almenys, un nombre estimat de peces que estigués entorn a la cinquantena. No obstant, hem inclòs alguns contextos amb un nombre inferior de peces, degut a què creiem que han d'estar en el nostre estudi per contenir peces singulars de la vaixel·la, com per exemple la fase 1 del carrer d'Apodaca núm. 7, on s'hi va recuperar una copa sencera de vernís negre de Cales amb decoració interna en relleu, o bé per la seva importància en l'evolució històrica de la Tàrraco republicana, com per exemple els procedents de la muralla.

D'aquesta manera, entre els contextos que presentem, podem fer tres tipus de distincions: tenim una sèrie de contextos que hem pogut estudiar directament, donat que hem participat en part o tot el procés d'excavació, classificació i inventari dels materials, i realització de la memòria d'excavació. Aquests són els contextos proce-

Figura 1 Vista aèria amb la ubicació dels contextos estudiats. 1: Torre del Cabiscol. 2: Muralla "Corte Sánchez Real" 3: Muralla c/ St Ermenegild. 4: Col·legi d'Arquitectes (COAC). 5: Pça. de la Font. 6: Rambla Vella. 7: C/ de la Unió. 8: C/ d'Apodaca. 9: C/ del Gasòmetre, 32. 10: C/ de Sevilla, 12. 11: C/ dels Caputxins. 12: C/ de Jaume I, 18-UA 15. 13: C/ de Pere Martell-c/ de Mallorca. 14: C/ de Pere Martell, 36-c/ de Jaume I, 15. 15: PERI 6(Parc Central). 16: C/ d'Hernández Sanahuja, 11.

dents de les intervencions als carrers d'Apodaca núm. 7 i núm. 9, la calçada de la Rambla Vella, la plaça de la Font, el solar núm. 12-14 del carrer de Sevilla, el solar núm. 18 del carrer de Jaume I, el solar núm. 11 del carrer d'Hernández Sanahuja, la parcel·la A2 de la UA 15, o els terrenys del PERI 6 –Parc Central–.

Un segon grup està format per aquells contextos que s'han identificat i estudiat, inicialment, a partir de les memòries d'excavació, i que després han estat revisats directament als magatzems del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona –MNAT–, al personal del qual volem, a més, agrair la seva col·laboració en la localització i accés als materials d'aquestes excavacions. Es tracta dels contextos procedents de les fases 2, 3, 4 i 5 de les intervencions al solar núm. 36 de Pere Martell-núm. 15 del carrer de Jaume I, el context procedent del solar de la cantonada del carrer de Pere Martell, núms. 28a-32 i de Mallorca, núms. 25-31, els contextos procedents de les excavacions al solar núm. 32 del carrer del Gasòmetre, el del núm. 29 de la Rambla Vella, i els dels núms. 23, 24 i 33 del carrer dels Caputxins.

En darrer terme tenim una sèrie de contextos, que van resultar claus per explicar el procés històric de la Tàrraco del segle II aC, i que al seu moment ja van ser objecte d'estudi monogràfic. Es tracta dels contextos procedents de les excavacions a la muralla romana de Tàrraco, concretament les realitzades per T. Hauschild a la Torre del Cabiscol, i les de J. Sánchez Real a la plaça de l'Escorxador, el conegut com a "corte Sánchez Real". Es completa amb la incorporació de l'estudi dels estrats tardorepublicans documentats a la Seu del Col·legi d'Arquitectes de Tarragona –COAC–, que X. Aquilué va incloure en la monografia on es publicaren els resultats de les excavacions.

Un altre dels aspectes que hem tingut en compte a l'hora de seleccionar els contextos, ha estat que totes les àrees de la ciutat de Tàrraco quedessin representades. Així, tenim conjunts ceràmics procedents de l'àrea emmurallada militar de la part alta, com els de la Torre del Cabiscol, el "corte Sánchez Real" de la muralla, les excavacions al COAC, i les de la Rambla Vella i la plaça de la Font. També hem inclòs contextos procedents de la zona ocupada per l'*oppidum* ibèric i la seva perifèria immediata, com els contextos dels carrers dels Caputxins, de Sevilla, del Gasòmetre, de Jaume I, de Pere Martell i de Mallorca. Una altra zona que hem volgut representar en el nostre mostrari és la important i dinàmica àrea portuària occidental, com els procedents de la parcel·la A2 de la UA 15, i també del sector oriental del port, on trobem la via natural que connectava directament amb el *praesidium* de la part alta, seguint el carrer d'Apodaca. Tenim també algun context procedent de zones urbanitzades *ex novo* a

partir de la fundació romana d'inicis del segle I aC, com el recuperat en el solar núm. 14 del carrer de la Unió. Finalment hem inclòs contextos procedents de l'entorn immediat de la ciutat romana, com ara els contextos del suburbi sud-occidental del Francolí, els del PERI 6 –Parc Central– i del sector periurbà nord-occidental, com el procedent del carrer d'Hernández Sanahuja.

Un darrer factor a tenir en compte en l'elecció dels contextos ha estat que aquests fossin representatius, a nivell diacrònic, de tot el període tardorepublicà. Així, el més antic és el procedent de les excavacions a la primera fase de la muralla, concretament a la Torre del Cabiscol, datat entorn el 200 aC, i el més modern és el de la denominada fase 4 i 5 de la parcel·la A2 de la UA 15, datat en els primers anys del principat d'August, entorn al 15 aC.

D'aquesta manera, hem cregut recollir una mostra prou significativa que ens ajuda, no només a explicar l'evolució en la dinàmica comercial i de consum de la Tàrraco dels segles II i I aC, sinó que a més són contextos que ens serveixen per recolzar, amb dades contrastades i força precises, l'explicació de l'evolució històrica i urbanística de la Tàrraco republicana.

Així, el nostre treball inclou un total de vint-i-set contextos ceràmics, que podem agrupar en nou fàcies cronològiques ben definides entre el 200 aC i el 15 aC, amb uns períodes molt ben representats i altres no. Així, els contextos datats entorn el 200 aC, a inicis del tercer quart del segle I aC, a finals del tercer quart del segle I aC, i a mitjans del darrer quart del segle I aC, estan representats per tan sols un conjunt ceràmic cadascun. Els contextos datats a finals del primer quart-inicis del segon quart del segle I aC per quatre conjunts ceràmics. Els contextos datats cap a la primera meitat del tercer quart del segle II aC i els datats en el primer quart del segle I aC per quatre conjunts ceràmics cadascun. Finalment el període més ben representat, amb onze conjunts ceràmics provinents de diverses parts de la ciutat, és el datat en els anys finals del tercer quart del segle II aC.

Així, aquests vint-i-set contextos ceràmics ens ofereixen una mostra total de 57.599 fragments ceràmics, amb un nombre estimat de peces de 4.565, i format per 41.040 fragments informes, 4.854 vores, 2.268 fons, 1.748 anses, 21 perfils complets, i 228 pertanyents a altres tipus de fragments. No obstant hem de dir que, degut al tipus d'intervencions de les quals procedeixen, de vegades excavacions extensives, de vegades sondejos estratigràfics, són representatius d'una àrea excavada total de 46.092 m², és a dir, poc més de 4,6 ha del total aproximat de 60 que tenia l'àrea intramurs, a les que hauríem d'afegir entre 8 i 10 ha de l'àrea portuària i 10 o 15 ha dels suburbis de la part inferior de la ciutat (Macias *et alii* 2007: 8).

2.2. Mètode d'estudi i classificació del material

En l'estudi dels contextos que acabem d'enumerar hem partit, en inici, de la classificació i l'inventari dels materials de les diferents unitats estratigràfiques objecte del nostre estudi, seguint el sistema de registre actualment utilitzat que es basa en la identificació dels diversos tipus de vaixel·la (ceràmica comuna oxidada ibèrica, comuna oxidada pintada ibèrica, campaniana A, campaniana B de Cales, àmfora itàlica, àmfora púnica centremediterrània, etc, etc), i especificant el tipus i/o la forma en tots aquells casos on era possible identificar les diferents peces. Hem de precisar, en aquest punt, que la identificació de les diferents produccions ceràmiques s'ha fet a partir de l'observació macroscòpica de les peces, tot identificant-les a partir de les característiques de les pastes, vernissos, engalbes, desgreixants, etc. És a dir, hem fet servir el mètode denominat de "l'ull nu", que si bé en les classes ceràmiques millor conegudes i estudiades, en alguns casos no ens permet precisar l'origen geogràfic³. A més, és aquesta una vessant de la investigació que excedeix els límits del nostre treball, que caldria plantejar a partir de projectes d'anàlítica de pastes i caracteritzacions arqueomètriques, com els que per exemple està duent a terme G. Olcese per als centres productors d'àmfores grecoitàliques i itàliques als diferents centres de l'àrea tirrènica, o a casa nostre els duts a terme per l'equip de Recerca Arqueològica i Arqueomètrica de la Universitat de Barcelona (ERAAUB).

Respecte a la identificació formal de les diverses produccions identificades, en aquells casos on no comptem amb una sistematització tipològica monogràfica, la nomenclatura que hem fet servir és de tipus genèric: bol, escudella gobelet, plat d'ala, copa... No obstant, en aquelles categories que han estat estudiades de manera monogràfica i detallada, de les que tenim un catàleg referencial acceptat i emprat de manera habitual per la comunitat científica, és el que hem utilitzat. Així, per al vernís negre hem fet servir la tipologia de Lamboglia, seguida del tipus específic definit per J.P. Morel (Lamb. 36/F 1312), o el reper-

tori tipològic de J. Ramon per a les àmfores púniques, precedit de la tipologia Mañá (Mañá C2a/T-7.4.2.1), per citar alguns exemples.

Així, un cop realitzada aquesta classificació i inventari, per a un ús més àgil de les dades quantitatives, hem introduït els inventaris en una base de dades, emprant una plantilla d'inventari de materials del programa File Maker, que permet realitzar cerques discriminades per a les diferents classes ceràmiques, produccions, tipus i/o formes, etc.

Igualment, s'ha realitzat una selecció de les peces més significatives de cada context, per tal de fer-ne el dibuix ceramològic, que en els casos dels contextos ja publicats⁴, han consistit en la digitalització de les il·lustracions publicades. Així, s'ha fet el dibuix de les peces seleccionades, que han estat digitalitzades posteriorment a escala 1:1 amb el programa de dibuix Free Hand, i s'han muntat les diferents làmines que il·lustren la composició del context seguint un criteri general de vaixel·la fina (vernís negre, parets fines, grisa de la costa), vaixel·la comuna (produccions locals, importacions), i àmfores (importacions itàliques, púniques, gregues, produccions locals).

2.3. La presentació de les dades derivades de l'estudi dels contextos

Amb aquestes dades, hem procedit a la presentació individualitzada dels vint-i-set contextos estudiats, seguint sempre el mateix esquema: un apartat introductori on s'explica la procedència dins la topografia antiga de la ciutat, el tipus d'estrat del que han estat recuperats, les diferents unitats estratigràfiques que formen el context, i la composició a nivell quantitatiu del mateix: nombre de fragments totals, i nombre de fragments específics com ara vores, fons/peus, anses, perfils complets, altres tipus de fragment, i fragments informes. Seguidament s'especifica el nombre estimat de peces (NEP), en base al còmput de vores recuperades, preferentment, un cop aquestes han estat identificades i s'ha comprovat si alguna peça estava formada per una o més fragments de vora,

3. Un bon exemple serien les àmfores itàliques. Si bé tenim ben caracteritzades les produccions de la badia de Nàpols, amb les característiques pastes volcàniques de la regió del Vesuvi de les àmfores tipus "DB" o campanes, tenim multitud de centres productors al llarg de la franja tirrènica que, en l'actualitat, no podem adscriure de manera clara a multitud de les produccions importades a Tàrraco.

4. Com el de la Torre del Cabiscol, el "corte Sánchez Real" de la segona fase de la muralla, o les excavacions al Col·legi d'Arquitectes (COAC).

5. Els límits de les quals queda definit gairebé sempre per les necessitats del projecte, i no per l'esgotament de l'estratigrafia.

6. Com per exemple, a l'excavació de la calçada de la Rambla Vella, on la presència d'àmfores itàliques, cartagineses i ibèriques s'ha constatat a partir de fragments informes, que evidencien llur presència, si bé no hem recuperat cap bocí de vora o ansa. Però en aquest cas, el fet de tractar-se d'un sondeig de reduïdes dimensions, fa que possiblement aquests fragments hagin quedat encara enterrats fora dels límits de la cala.

per tal que el NEP no s'incrementi de manera artificial. No obstant, el fet de treballar amb mostres procedents d'intervencions urbanes d'urgència⁵, o per la pròpia naturalesa dels estrats estudiats, fa que en alguns casos les peces s'hagin identificat a partir de fragments de peus o fons, anses o fins i tot de fragments informes⁶.

Així, seguint un esquema genèric dividit en les tres grans classes ceràmiques⁷ –vaixella fina, ceràmica comuna i contenidors amfòrics–, hem presentat les diverses categories de vaixella recuperades en cada context. En el cas de la vaixella fina, trobem en primer terme les importacions, formades per ceràmica de vernís negre, de parets fines, i ceràmica italomegàrica de relleu, a més d'algun fragment molt puntual de vaixella de vidre i metàl·lica, i les produccions locals o regionals de grisa de la costa catalana i de parets fines del nord-est de la Tarraconense.

El grup de la ceràmica comuna està format per vaixella autòctona de tradició indígena, és a dir, la ceràmica comuna ibèrica, que pot presentar en alguns casos decoració pintada, i també produccions locals de vaixella de cuina, la grollera ibèrica, majoritàriament fabricada a mà. Dintre d'aquest grup també trobem ceràmica d'importació, principalment vaixella de cuina itàlica, però també estan presents, de manera minoritària, les produccions cartagineses i ebusitanes. Finalment hem de fer esment del que denominem ceràmica comuna romana, un grup format per vaixella que segueix una tècnica i unes formes que podrien considerar "romanes", allunyades de la producció indígena de la ceràmica ibèrica, però a la qual no podem atorgar un origen de manera segura, és a dir, que tant podrien ser importacions com produccions locals o regionals.

El darrer grup és el de les àmfores, que està format majoritàriament per envasos itàlics, preferentment de l'àrea tirrènica, però també de la regió de l'Adriàtic. La resta

d'importacions provenen de les diverses factories púniques: centremediterrànies, ebusitanes i del Cercle de l'Estret, als que hem d'afegir les importacions d'àmfores de l'Egeu, i les produccions locals, on podem distingir entre les àmfores indígenes ibèriques i les produccions catalanes de tipologia "romana".

Totes aquestes dades s'han recollit percentualment, per acabar d'exposar, a nivell quantitatiu, la composició dels diversos conjunts ceràmics. D'aquesta manera, a l'hora de quantificar les diverses classes ceràmiques, hem tingut en compte el NEP de cada classe ceràmica. Cal destacar, però, que degut al marc cronològic del nostre estudi, els segles II i I aC, hem deixat fora de l'estudi percentual aquelles classes que són, clarament, un element residual pertanyent al període ibèric ple⁸.

També hem realitzat un estudi percentual dels tipus identificats de les diverses classes ceràmiques. En aquest cas, d'una banda hem quantificat les diverses formes d'àmfora, diferenciant tant el tipus com llur origen, és a dir, s'han quantificat les Dr. 1A de la Itàlia tirrènica, però també s'han quantificat a banda les Dr. 1A citeriors, o les versions adriàtiques de Brindisi, sota la denominació del tipus Apani I.

Respecte a la vaixella fina i a la ceràmica comuna, a les quantificacions per classes ceràmiques hem afegit un estudi tipològic o formal basat en el seu ús, és a dir, hem elaborat un estudi percentual atenent en primer lloc al que és la vaixella de taula, on s'inclou tant la vaixella fina o de luxe com al comuna, en segon lloc l'estudi de la vaixella de cuina i preparació d'aliments, on podem trobar tant produccions locals com importacions, i en tercer lloc la ceràmica d'emmagatzematge i despesa⁹.

Hem inclòs un apartat on es valora el contingut global del context per establir la seva datació, el més acurada possible, arran de llur composició i paral·lelitzant amb

7. Donat que el nostre estudi es basa en la vaixella documentada al llarg dels segles II i I aC a Tàrraco, no hem tingut en compte els fragments recuperats de material constructiu, restes de fauna, etc, que no s'han comptabilitzat tampoc en quant al nombre de fragments ni en l'estudi percentual dels contextos.

8. En aquest sentit hem de fer un petit matís o excepció. Es tracta del context més antic, procedent de les excavacions a la Torre del Cabiscot, que forma part de la primera fase de la muralla romana datada *ca.* 200 aC. En aquest context sí que hem tingut en compte aquelles produccions que es daten en el segle III aC, i que abasten tota aquesta centúria fins als darrers anys, com ara les produccions occidentals de vernís negre de *Rhode*, el centre productor més important d'aquesta vaixella en la Mediterrània occidental al segle III aC, o bé les importacions de l'àrea etrusc-lacial, destacant les dels tallers de Petites Estampilles i afins, que caracteritzen les facies ceràmiques de la Cossetània en el segle III aC, i que perviuen fins a la irrupció massiva de la Campaniana A, a inicis del segle II aC (Principal 2002: 140).

9. Aquí l'element més freqüent i nombrós és, sens dubte, el càlat. Es tracta d'un envàs ibèric que s'incorpora al repertori formal d'aquesta vaixella a finals del segle III aC, tot caracteritzant els contextos dels segles II i I aC, i que es destinava al transport i emmagatzematge de la mel (Bonet, Mata 2008: 158). D'aquesta manera, seria tant un recipient de transport, com les àmfores, però amb un ús en destí com vaixella d'emmagatzematge d'aquest mateix producte, motiu pel qual hem cregut convenient incorporar-lo a la vaixella de magatzem i despesa i no al grup de les àmfores de transport.

altres contextos ben datats a nivell històric i/o estratigràfic. A més hem fet una anàlisi de la composició del context, en relació al pes que les diferents produccions, com ara la vaixel·la local, les importacions dels diversos centres mediterranis, etc., i també en atenció als diversos grups ceràmics: les àmfores de transport, la vaixel·la de taula, on s'inclou tant la ceràmica fina com la comuna, la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments, la d'emmagatzematge i despesa, el que hem denominat altres tipus de vaixel·la¹⁰. Hem realitzat a més l'estudi percentual del pes de cada grup de vaixel·la, i en cada cas la seva composició quantitativa en funció de les produccions ceràmiques identificades. Hem d'especificar, però, que si bé en l'estudi quantitatiu de les diverses classes ceràmiques¹¹ hem tingut en compte el NEP, independentment que aquestes peces hagin estat identificades a nivell formal i/o tipològic, en l'estudi dels diversos tipus de vaixel·la només hem tingut en compte les formes identificades, deixant de banda en l'estudi quantitatiu dels tipus aquelles formes indeterminades¹².

2.4. Els resultats de l'estudi dels contextos ceràmics de la Tàrraco dels segles II-I aC

Al final del nostre treball, i arran dels resultats obtinguts de l'estudi individualitzat de cadascun dels contextos ceràmics, hem establert una evolució històrica en quant a la dinàmica comercial i a les pautes de consum que ens marca la vaixel·la, avaluant en conjunt els diversos períodes. És a dir, unificant les dades dels diversos conjunts ceràmics d'una mateixa àmbit cronològica, per donar una informació àmplia a nivell compositiu i percentual dels contextos tancats, i tenint també en compte, sobretot en aquells períodes pitjor representats en quant a nombre de contextos recuperats, la ceràmica contemporània d'aquest moment però recuperada com element residual en contextos de datació més baixa, ja que la seva presència no deixa de ser indicativa de fluxos comercials i de consum de moments anteriors¹³. Així, hem cregut que les conclusions que se'n deriven del nostre estudi s'han

de fer considerant de manera conjunta els contextos sincrònics, donat que Tàrraco, la capital de la província *Hispania Citerior*, és en sí mateixa un gran jaciment, i poder presentar les dades de manera agrupada, amb una quantificació rigorosa i un estudi quantitatiu ampli de les produccions presents a la ciutat, és la millor manera d'entendre l'evolució històrica, la seva dinàmica comercial, les pautes de consum i els gustos dels seus habitants, durant els dos primers segles de la presència romana a la ciutat.

2.5. Les produccions ceràmiques

Per finalitzar aquest capítol hem volgut incloure un apartat dedicat a les produccions ceràmiques, per tal d'aclarir qüestions com les referències tipològiques i/o cronològiques que hem fet servir, així com algunes qüestions descriptives que, en cas d'haver-les incorporat a la descripció de cadascun dels contextos presentats, creiem que haurien estat un element reiteratiu i de distorsió en el nostre discurs.

2.5.1. La vaixel·la fina

El grup de la vaixel·la fina està integrat principalment per tres tipus de produccions: les de vernís negre, les de parets fines, i la ceràmica fina local de la producció coneguda com grisa de la costa catalana. A aquesta vaixel·la hem d'afegir la presència, molt puntual i gairebé anecdòtica, de vaixel·la de vidre i vaixel·la metàl·lica, que tot i no formar part estrictament del que seria el "conjunt ceràmic", sí que en forma del conjunt de la vaixel·la de taula¹⁴. A més, per als contextos de la segona meitat del segle I aC hem d'afegir la vaixel·la fina que dominarà els següents segles: la terra sigil·lada, de la que hem documentat vasos pertanyent a la terra sigil·lada itàlica.

Respecte a la vaixel·la de vernís negre, la seva identificació s'ha basat en la tipologia bàsica establerta a mitjans del segle XX per N. Lamboglia, sobretot respecte a les denominades produccions "universals", en referència a la Campaniana A i a la Campaniana B (Lamboglia 1952). A més, en els casos que ha estat possible llur identifica-

10. On hem inclòs les llànties, els ungüentaris, etc.

11. Per exemple: percentatge d'àmfores itàliques, percentatge d'àmfores ebusitanes, etc. Percentatge de ceràmica comuna ibèrica, percentatge de ceràmica comuna itàlica, etc.

12. Per exemple, en la ceràmica de cuina s'ha elaborat el percentatge en atenció al número d'olles, cassoles altes, cassoles baixes, *patinae*, tapadores, etc, però hem deixat fora de l'estudi percentual les peces indeterminades.

13. Un bon exemple seria, en aquest cas, la presència de ceràmica calena de vernís negre amb decoració de relleu en el fons intern, és a dir, la denominada Calena Arcaica. Aquesta vaixel·la de luxe es fabrica i comercialitza en el segle III i els moments inicials del segle II aC, però a Tàrraco apareix en contextos ben datats en la segona meitat del segle II aC, de manera que no deixa de ser un element indicatiu del comerç d'aquesta vaixel·la en un moment anterior.

14. Tot i que sempre apareix en forma de fragments minúsculs de difícil interpretació, a nivell formal i tipològic.

ció, també s'ha afegit la forma de la tipologia establerta per J.P. Morel, seguint la nomenclatura F (en referència a la forma) i a continuació el codi numèric que la identifica (Morel 1981). Respecte a les qüestions cronològiques de les diverses produccions documentades per nosaltres, en quant a la datació de les produccions itàliques del tipus A i B hem seguit les bases establertes a la reunió d'Empúries del 1998 (Aquilué *et alii* 2000a), així com les publicacions més recents de L. Pedroni pel que respecta a la producció de Cales (Pedroni 2001), les de M. Pasquinucci per a les produccions etrusques (Pasquinucci 1972), el treball de J. Pérez Ballester sobre el vernís negre del santuari de Juno a *Gabii*, on recull de manera àmplia¹⁵ la majoria de les produccions itàliques de vernís negre, que abasten de l'Etrúria més septentrional a la zona de Campània i Magna Grècia, passant per les produccions lacials de major difusió i les de distribució regional (Pérez Ballester 2003), i actualitzant les dades inicialment recollides per la magna obra de J.P. Morel a què hem fet referència. També hem utilitzat les darreres obres de síntesi sobre les diverses produccions de vernís negre, com ara les incloses en el manual coordinat per M. Roca i M.I. Fernández (Roca, Fernández García coords. 2005). Altres obres de referència han estat el resultat del col·loqui celebrat a la Universitat de Barcelona on s'analitzaren les facies ceràmiques d'importació durant els segles III i II aC (Ramon, Sanmartí, Asensio, Principal eds. 1998), així com l'obra de síntesi sobre la vaixella de vernís negre a la Cessetània en els segles III-I aC de J. Principal (Principal 2002), on entre altres vaixelles de vernís negre, s'actualitzen les dades per al territori entorn de Tàrraco de les produccions occidentals de *Rhode*, a les que hem d'afegir també la síntesi recollida al *Dicocer* (Castanyer, Sanmartí, Tremoleda 1993), i els treballs d'E. Sanmartí (Sanmartí 1978).

Respecte a les característiques tècniques de cada producció, les obres referencials que acabem de citar ja han tractat aquestes qüestions, i no hem cregut convenient duplicar informacions en molts casos ben conegudes per la comunitat científica. D'aquesta manera, tan sols hem desenvolupat descripcions tècniques de les peces en aquelles que presentaven alguna singularitat destacable, remetent en els casos de les produccions "universals" a les obres bàsiques, i en aquelles produccions menys conegudes fins fa uns anys, com els tallers de l'àrea etrusc-lacial que anem trobant als nostres jaciments, als complets treballs de J. P. Morel i de J. Pérez Ballester ans citats. Final-

ment, l'obra bàsica emprada en la identificació i datació de la terra sigil·lada itàlica ha estat el *Conspectus* (Ettlinger *et alii* 1990), també inclòs en la síntesi coordinada per Roca i Fernández a què hem fet referència.

Passant a la vaixella de parets fines, hem de dir que en el nostre cas ens hem trobat amb un gran nombre d'importacions itàliques, principalment procedents de l'àrea etrusca, si bé també hem documentat produccions campanes –com es dedueix de les característiques de les pastes-. Aquestes estan acompanyades de vasos de fabricació local o regional, que en el nostre treball hem denominat "tarraconenses", si bé acceptem que, com en el cas de les produccions amfòriques, potser seria més precís denominar-les del "nord-est de la Tarraconense", com ja assenyala A. López en la seva obra de síntesi (López Mullor 2008) recollida en la publicació sobre les ceràmiques hispanoromanes (Bernal, Ribera eds. 2008). En aquest cas hem fet servir la tipologia de F. Mayet, amb les diverses tipologies recollides en el *Dicocer* (Passelac 1993), en alguns casos acompanyada de la forma equivalent de la tipologia de M.T. Marabini (Marabini 1973), i també els diversos estudis publicats per A. López (López Mullor 1986, 1989, 2008), on apareixen ben descrites les tipologies, les característiques tècniques de les produccions i la seva cronologia revisada i contrastada, tant per a les importacions com per a les produccions tarraconenses de vasos de parets fines.

Respecte a la ceràmica grisa de la costa catalana, en la identificació i classificació de les diverses formes de l'atuell de taula documentades, hem seguit la tipologia definida l'any 1993 per J. Barberà, J.M. Nolla i E. Mata (1993) en la seva publicació monogràfica sobre aquesta ceràmica, i que ha estat completada i ampliada recentment per J. Sagrera en la seva tesi doctoral (Sagrera 2002). No obstant, també hem tingut en compte, a l'hora d'identificar algunes de les formes, la tipologia recollida en el *Dicocer* (Castanyer, Sanmartí, Tremoleda 1993) i el treball de síntesi d'aquestes produccions de J.M. Nolla i J. Casas sobre les ceràmiques fines locals del nord-est de Catalunya en època tardorepublicana (Nolla, Casas 1992). Finalment, no podíem deixar de prendre, com a paral·lels més propers a Tàrraco, els tallers tarragonins que van produir aquesta vaixella, com ara el de Fontscaldes (Valls), on a més s'hi fabricaren diverses formes de ceràmica comuna ibèrica, junt amb produccions de la grisa de la costa (Fabra 2008), que ens ajuden a definir la datació d'algunes de les peces.

15. Amb descripcions de pastes, vernissos, cronologies i antecedents.

El darrer tipus de vaixel·la fina importada que hem documentat en els contextos, si bé de manera minoritària, són els bols helenístics de relleu, també coneguts com ceràmica italomegàrica, una ceràmica que imita vasos de la vaixel·la metàl·lica d'origen grec, però que seran produïts en centres itàlics d'Etrúria, Laci i Apúlia. De fet, la poca presència a Tarragona, així com en altres llocs del nord-est peninsular, contrasta amb la concentració d'aquests bols a la regió de Múrcia i Alacant, majoritàriament d'origen joni i relacionats amb el comerç de llarga distància que arriba a *Carthago Nova*, i també destaca la seva presència a les Balears, en relació a l'arribada de productes a les colònies de *Pollentia* i *Palma* (Lara 2004-2005: 122).

2.5.2. La ceràmica comuna

Aquest ampli grup inclou una vasta tipologia de vaixel·la, que va de la ceràmica de cuina i elaboració d'aliments, a la d'emmagatzematge i despesa, a la ceràmica de taula i a altres tipus de vaixel·la, com la de la cura personal –ungüentaris–, la il·luminació domèstica –les llànties–, etc. A més d'aquesta àmplia tipologia funcional, hem de destacar una gran diversitat en quant a la seva procedència geogràfica. Així, tenim un alt nombre de vaixel·la de fabricació local o regional de tipus “indígena”, la ceràmica ibèrica, que es completa amb importacions, principalment itàliques, però també de diversos centres púnics –cartaginesos, ebusitans–. Hem d'afegir, a més, un important grup de ceràmica comuna, que degut a la manca d'estudis arqueomètrics i analítica de pastes, no podem ubicar geogràficament, si bé són produccions que segueixen la tècnica de la ceràmica comuna romana, sense que puguem ubicar els seus centres de producció. D'aquesta manera, la ceràmica ibèrica està present amb dos grans grups: la ceràmica comuna, ja àmpliament definida per les seves característiques d'argiles depurades amb una coccio que li atorga la típica pasta “sandvitx”, que pot presentar o no decoració, segons la tipologia de la peça i, moltes vegades, segons l'erosió patida¹⁶. Hem pogut constatar que a nivell tipològic hi ha formes amb

una àmplia pervivència temporal, junt amb altres que sí serveixen per definir de manera més precisa la cronologia. Així, les referències cronològiques estan basades en la recent publicació de síntesi de H. Bonet i C. Mata (Bonet, Mata 2008) inclosa en el monogràfic dedicat a la ceràmica hispanoromana (Casasola, Ribera eds. 2008), així com en les formes recollides en el Dicocer (Castanyer, Sanmartí, Tremoleda 1993; Adroher 1993), i en els estudis locals sobre les produccions de l'àrea tarragonina, com ara les del taller de Fontscaldes (Fabra 2008, Lafuente 1992, Solés 2008). En quant a la tipologia, hem optat per emprar la terminologia habitual per a formes com els càlats o les gerres pithoides, si bé de manera general hem fet servir una nomenclatura basada en la definició morfo-funcionalitat de les peces: gerres, gerres d'emmagatzematge, escudelles, etc. A més, en aquelles formes bàsiques que sí comptàvem amb un repertori tipològic més o menys definit, s'ha acompanya la forma genèrica amb la nomenclatura tipològica¹⁷.

L'altra gran producció local de tradició ibèrica és la de la ceràmica grollera de cuina. Ha quedat palès al llarg del nostre treball la pervivència de tècniques i formes durant tot el període tardorepublicà o ibèric tardà, amb origen en els períodes ibèrics precedents. D'aquesta manera, trobem una continuació en la fabricació de ceràmica de pasta poc depurada, grollera, majoritàriament modelada a mà però amb algunes peces també fetes a torn, que presenten un acabat llis i fi en parts de la peça atorgat pel brunyit final en la seva elaboració. Tipològicament les hem classificat de manera genèrica en funció de la seva forma i ús, de manera que trobem olles de coccio, tapadores, i també formes foranes incorporades del repertori de la vaixel·la de cuina itàlica, com ara cassoles i *patinae*. La vaixel·la itàlica és, amb diferència, la ceràmica comuna d'importació més nombrosa, formada majoritàriament per vaixel·la de cuina i de preparació d'aliments, i també per vaixel·la de taula, que procedeix de diversos centres productors o àrees geogràfiques. La primera àrea productora a destacar és la Campània, la regió del Vesuvi, amb una vaixel·la caracteritzada per unes pastes amb

16. Donat que és una decoració pintada que en molts casos desapareix amb una certa facilitat.

17. Per exemple, hem pogut constatar en nombroses formes de la vaixel·la de taula ibèrica, la coincidència tipològica amb la producció grisa de la costa, de manera que hem aplicat en els casos on ha estat possible, la tipologia abans referida de Barberà, Nolla i Mata (1993), i ampliada per Sagrera (2002), precedida de la forma general: Escudella A-I, etc. També hem trobat imitacions de formes ben definides de la vaixel·la de vernís negre, com per exemple les versions en grisa de la costa o en comuna oxidada de copes Lamb. 1. En aquests casos s'ha aplicat aquesta tipologia, universalment coneguda, per tal d'afavorir la seva ràpida identificació.

18. Les peces identificades per nosaltres les podem adscriure a les produccions campanes de l'àrea del Vesuvi, donat que es caracteritzen per una pasta anàloga a la vaixel·la de cuina campana, però amb una patina interna vermella. No obstant, hem de remarcar que existeix una producció d'aquesta ceràmica en la zona meridional d'Etrúria, activa entre els segles III i I aC, i amb una difusió més aviat de tipus regional (Aguarod 1991: 58), fins al moment no detectada en els contextos tardorepublicans de Tàrraco.

gran quantitat de desgredant volcànic, i dintre de la qual també hem d'incloure la revestida amb patina vermella interna del tipus roig intern pompeïà¹⁸. La segona gran zona productora és el Laci, l'entorn de la pròpia Roma, on trobem un grup format per vaixel·la de cuina amb unes característiques molt similars a la campana, però amb menor quantitat de desgredants volcànics¹⁹, que G. Olcese té ben identificada en el seu treball com a "gruppo romano" (Olcese 203: 110). També d'aquesta regió centreitàlica seria una part de la vaixel·la de preparació d'aliments, com els morters, i de la vaixel·la comuna de taula; la denominada producció "clara recent" (Dicocer) que inclou, entre altres, morters i tapadores de gerra²⁰. Finalment hem d'incloure un tercer grup en la producció comuna itàlica, i és la ceràmica procedent de l'Apúlia, a la costa adriàtica, concretament de Bríndisi. Hem pogut identificar diversos morters d'aquest origen, caracteritzats per una pasta anàloga a les conegudes àmfores d'Apani, que fins i tot en alguns casos portava a confondre fragments informes d'àmfora amb altres de morter.

En quant al repertori tipològic i a les dades cronològiques, com en el cas de la comuna ibèrica, hem fet una classificació de tipus morfo-funcional: Olles, cassoles altes, cassoles baixes, cassoles de tres peus, tapadores, etc., que s'ha acompanyat de la forma segons els catàlegs de classificació habituals. En el nostre cas la principal referència ha estat el treball de C. Aguarod sobre la vaixel·la comuna importada a la Tarraconense (Aguarod 1991), a la que hem d'afegir la del Dicocer (1993) i la dels estudis de G. Olcese per a la comuna de la regió lacial (Olcese 2003).

El segon grup de ceràmica comuna d'importació més important, tot i que força minoritari respecte a la ceràmica itàlica, és la púnica de producció cartaginesa. Es tracta d'un grup format principalment per vaixel·la de cuina, com ara *lopades* i *caccabai*, si bé també hem documentat alguna gerra i alguna tapadora del servei de taula. El mètode d'identificació i classificació ha estat el mateix que per a la resta de vaixel·la comuna, definint en primer lloc la forma genèrica, i acompanyada de la tipologia habitual, en aquest cas la classificació de S. Lancel (Lancel 1987), que és la que segueix el Dicocer (Adroher 1993), tot i que en la definició de les diverses variants ti-

pològiques dels *lopades* i *caccabai*, hem utilitzat el treball de V.M. Guerrero sobre la vaixel·la púnica importada a Mallorca (Guerrero 1998).

La darrera vaixel·la importada pertanyent al grup de la ceràmica comuna és l'ebusitana. Si bé no és gaire nombrosa la seva presència als contextos tarragonins, no deixa de ser constant. Es caracteritza per un tipus de pasta anàloga a la de les àmfores púnicoebusitanes, ben definides en els treballs de J. Ramon (Ramon 1981, 1991, 1995), i majoritàriament el que hem documentat són morters, catalogats també per V.M. Guerrero entre el material d'importació de Mallorca (Guerrero 1998), de qui hem seguit les referències tipològiques i cronològiques. La resta de formes documentades s'han classificat seguint la seva morfologia d'ús: bols, tapadores, etc.

En darrer terme hem de fer referència de la denominada ceràmica comuna romana, la procedència geogràfica de la qual, és a dir, els tallers i/o àrees de producció, no hem pogut establir. Es tracta d'un grup que abasta tant ceràmica de cuina, d'emmagatzematge, vaixel·la de taula i altres tipus de vaixel·la, com ara ungüentaris, tapadores d'àmfora, etc. Com ja hem assenyalat, és una ceràmica fabricada amb una tècnica anàloga a la de la comuna itàlica, és a dir, de tipus "romà", i que en alguns casos, com també hem assenyalat, inclús podria tractar-se de ceràmica de la producció clara recent de procedència lacial. No obstant, degut a la manca d'anàlisis arqueomètriques, en aquests moments no estem en disposició de diferenciar produccions, treball que creiem mereixedor d'una investigació paral·lela, monogràfica i exhaustiva, que en un futur ens serveixi per poder treballar amb més dades aquesta classe ceràmica.

D'aquesta manera, el repertori morfològic segueix una nomenclatura utilitària, com en altres exemples que acabem de citar²¹, si bé en alguns casos hem constatat que segueixen formes ben definides tipològicament, com ara morters que segueixen la forma itàlica *Emporiae* 36,2, o les imitacions en ceràmica comuna oxidada de formes de vernís negre, com la Lamb. 1. En aquests casos sí que hem emprat aquesta tipologia, universalment utilitzada en els estudis ceramològics del període tardorepublicà, donat que proporcionen una dada prou significativa.

19. També quars, i de vegades mica daurada i calcita, unes tonalitats vermell-maó un tant fosques, ben compactes i majoritàriament amb parts de les peces fumades per l'ús al foc.

20. De fet, no podem descartar que algunes de les formes incloses en el grup de la comuna romana de procedència indeterminada pertanyin a aquesta producció de pasta clara centreitàlica, però hores d'ara, sense dades analítiques, i amb una identificació únicament macroscòpica de la ceràmica estudiada, no podem fer més precisions.

21. És a dir, plats, gerres, bols, copes, tapadores de cuina, etc.

2.5.3. Els contenidors amfòrics

Aquesta es la tercera gran classe ceràmica present en el nostre estudi, la dels contenidors amfòrics. En la seva identificació tipològica i/o formal hem utilitzat diversos compendis on es recullen les diferents àrees productores i les variants amfòriques, com ara el Dicocer, el manual de M. Sciallano i P. Sibella (Sciallano, Sibella 1991), així com estudis més recents on s'estudien produccions des del punt de vista de la seva presència a diversos jaciments hispans, com els treballs de J. Molina i J.C. Márquez (Molina 1997; Molina, Márquez 2005), o els de D. Asensio i P. Otiña (Asensio 1996; Asensio, Otiña 2002). També hem utilitzat els estudis monogràfics sobre algunes produccions, on destaca per exemple els estudis de J. Ramon sobre la producció amfòrica ebusitana en particular (Ramon 1981, 1991), o sobre les àmfores púniques de la zona central i occidental de la Mediterrània (Ramon 1995), del qual hem seguit el seu repertori tipològic i les dades cronològiques²², adjuntant també la forma "tradicional", bàsicament de Mañá, que fins fa pocs anys s'emprava per a aquests contenidors.

D'altra banda, el repertori tipològic de la resta d'àmfores ha estat el tradicional, com per exemple el de les àmfores itàliques, amb les produccions de la grecoitàlica clàssica, i Dressel 1 amb les seves tres variants –A, B i C–, amb un seguit de matisos en funció del tipus de llavi que estan recollits en el Dicocer (Py 1993), o en publicacions com les de D. Asensio (Asensio 1996). Respecte a les produccions itàliques de l'adriàtic, concretament les de Bríndisi, hem seguit les darreres interpretacions sobre els diversos tipus fabricats, els continguts i la cronologia, recollides en la obra on-line de la universitat de Bari (<http://www.dscc.uniba.it/Anfore/Leanfore.html>) que inclouen els treballs sobre aquestes àmfores de M.T. Cipriano (1989), D. Manacorda (1988, 1989, 1990 i 1998), P. Palazzo (1989), i P. Palazzo i M. Silvestrini (2001).

Respecte a les àmfores orientals, com ara les importacions de l'Egeu, hem seguit la tipologia establerta al Dicocer, on trobem diverses variants de les produccions de les illes com Kos, Chios, etc.

Per a les produccions hispanes, hem utilitzat el repertori tipològic tradicional, també recollit al Dicocer, però aplicant les darreres interpretacions per a cada àrea de producció. Així, respecte a la producció amfòrica catalana, la nostra referència ha estat el recent treball d'A. López Mullor i A. Martín Menéndez sobre la tipologia amfòrica catalana (2006), inclosa en l'homenatge a Ricard Pascual,

i el resultat del simposi sobre el vi tarraconense i laietà (Prevosti, Martín Oliveras ed. 2009). D'altra banda, per a les produccions bètiques, comptem amb la gran obra que són les actes del congrés internacional *Ex Baetica Amphorae* celebrat a Sevilla i Écija el 1998, i publicades el 2001 a Écija, a més de l'obra recent de J.C. Márquez i J. Molina, on s'inclouen les produccions amfòriques documentades entre l'Ebre i *Carthago Nova* (2005).

Per a la consulta de l'epigrafia amfòrica documentada en els contextos que hem presentat, aquesta s'ha basat en la base de dades del CEIPAC, a la que hem accedit com a membres gràcies a les facilitats donades pels seus administradors, així com el corpus presentat en la citada publicació de J.C. Márquez i J. Molina, entre d'altres.

Hem d'afegir que, com es podrà constatar al llarg del treball, aquestes són les publicacions bàsiques emprades en la classificació i identificació tipològica i cronològica, però no han estat les úniques. Les seves dades s'han completat i ampliat amb publicacions específiques sobre produccions, sobre contextos tancats ben estudiats, etc, per tal donar de una informació el més actual, fiable i contrastada possible sobre el material que presentem.

22. Per aquest motiu, en la definició i datació de les àmfores púniques no hem volgut carregar el discurs amb nombroses notes fent referència a la font de la descripció, distribució i data de les peces, ja que és la que defineix J. Ramon (1995). Tan sols en els casos on afegim dades procedents d'altres estudis, hem indicat la font bibliogràfica, quedant per defecte les referides de J. Ramon.

3. Context històric: Tàrraco entre la Segona Guerra Púnica i el principat d'August

La ciutat de Tarragona²³ està assentada sobre un turó de roca calcària que, en la seva part més elevada, arriba als 80,76 metres sobre el nivell del mar²⁴, i descendeix en direcció a la línia de costa, on de forma abrupta aquest turó finalitzava en un penya-segat, que s'alçava uns 20 metres sobre el nivell del mar, a mode de talaia. Aquesta carena costanera estava dividida en dos per un barranc natural que solcava el turó des de la part alta fins al mar²⁵: el promontori sud-oriental entre els carrers Apodaca-Unió i l'actual estació de ferrocarrils, i el promontori sud-occidental a l'entorn de l'actual carrer dels Caputxins, sobre el que es va desenvolupar l'*oppidum* ibèric de Tàrrakon/Kesse almenys a partir del segle V aC²⁶, i que s'estenia pel glacis del costat occidental envers el riu *Tulcis* (Franolí) i vers la platja. Aquí s'hi desenvolupà un barri de marina ibèric (Bea 2006, Díaz 2008), a redós del propi *oppidum* i del port natural o *sálos* situat en la desembocadura del *Tulcis* (Ruiz de Arbulo 2003), un punt d'ancorada arrecerat dels temporals del nord i de proveïment d'aigua dolça²⁷.

L'esclat de la Segona Guerra Púnica l'any 218 aC va fer que Hispània esdevingués el principal centre de les operacions bèl·liques. Així, quan l'exèrcit cartaginès comandat per Anníbal va assolir la vall del Po, després d'haver travessat la Península Ibèrica, el sud de la Gàl·lia i els passos alpins, una part de les forces romanes van ser enviades a Hispània per tallar les bases de subministrament d'Anníbal, atacant la seva reraguarda per obligar-lo a replegar-se. L'exèrcit romà comandat per Gneu Corneli Escipió desembarcà a la ciutat grega d'Empúries i es dirigí cap a la desembocadura de l'Ebre, enfrontant-se a les tropes cartagineses comandades pel general Hannó a

la batalla de prop de *Císsis*, on es trobava el campament púnic. Després de la victòria Gneu Escipió va establir-hi una primera base d'hivernada, sobre el punt estratègic que és la part més alta del promontori tarragoní, donant inici a l'origen de la futura ciutat romana de Tàrraco. Les fonts també ens expliquen com Tàrraco, i en concret el seu port, esdevé punt d'arribada de les tropes de reforç provinent del golf de Nàpols durant la guerra contra els cartaginesos (Mar, Ruiz de Arbulo 2011: 212), i és també el lloc on es celebren assemblees dels generals romans amb els seus aliats²⁸. Sabem que Tàrraco esdevé un gran quarter general, la base d'operacions a la que arriben les noves tropes romanes i els abastiments, d'on surten les expedicions romanes i on tenen els quarters d'hivern els seus generals (Alföldy 1991: 25). A aquest fet hem d'afegir la presència ja mencionada de l'*oppidum* ibèric situat en la part baixa, separat un quilòmetre del *castrum* romà, i del qual sabem que va col·laborar amb exploradors que recollien informació sobre la situació dels púnics a *Carthago Nova*, concretament els "*piscatores tarraconenses*" citats per Livi (XXVI, 45, 7).

Així, un cop expulsats els cartaginesos de la Península el 206 aC, i finalment derrotats per Roma el 202 aC, la realitat de Tàrraco havia canviat considerablement: l'antic *oppidum* que dominava la *Regio Cessetania* en la part baixa de la ciutat comptava ara amb un *castrum* permanent romà en la part més elevada del turó, una fortificació que representava el nou estatus dels territoris ocupats per Roma a la Península: la creació de dues províncies l'any 197 aC al càrrec de sengles pretors governadors encarregats d'administrar els nous territoris, dividits en les províncies de la Hispània Citerior i la Hispània

23. No farem aquí una explicació exhaustiva de la història de la Tàrraco republicana, ja que no és l'objectiu del nostre treball. A tal efecte podem remetre a obres de síntesi, com la de Géza Alföldy (1991) en el núm. 8 de la col·lecció *Forum* dedicat a la història de Tàrraco, la guia arqueològica *Tàrraco* (Aquilué *et alii* 2000c), o les més recents com la dirigida per X. Dupré, en el volum número 3 de les capitals provincials d'Hispània, dedicat a Tarragona (Dupré ed. 2003) i l'apartat dedicat a la *Tàrraco Clàssica i Prehistòrica* (2011) de R. Mar i J. Ruiz de Arbulo, inclòs en el volum I de la Història de Tarragona.

24. Als peus de la ben coneguda torre de Minerva, que delimitava l'extrem septentrional de la denominada primera fase de la muralla romana, datada de manera imprecisa entorn el 200 aC.

25. Aquest barranc està documentat en el carrer Portalet, en la part alta de la ciutat, amb prolongació pels carrers de la Unió i Apodaca, l'antic nexa de comunicació entre aquests punts, i que fou aprofitat vers l'any 100 aC per ubicar-hi el principal col·lector d'aigües residuals de la ciutat, la "cloaca màxima" tarragonina (Díaz, Puche 2003).

26. Aquestes són les restes constructives de l'*oppidum* més antigues documentades fins al moment, si bé hem de tenir en compte la presència de materials ceràmics ben datats en el segle VI aC, com ara àmfores feniciopúniques del Cercle de l'Estret T-11.2.1.3, o les ebusitanes PE 12/T-1.3.1.2 (Díaz 2008: 167).

27. Es tracta d'un lloc molt ric en recursos hídrics, donat que és el punt on afloren nombroses vetes d'aigua procedents del subsòl càrstic de la ciutat, i del qual tenim algun exemple espectacular, com la monumentalització d'un d'aquests afloraments amb una font en època tardorepublicana (Pociña, Remolà 2001), de grans dimensions i on els brolladors són escultures en forma de caps de lleó.

28. Com la que van celebrar els Escipions els anys 217 i 210 aC (Mar, Ruiz de Arbulo 2011: 213).

Ulterior, essent probablement ja des d'època republicana, Tàrraco la capital de la província Citerior (Ruiz de Arbulo 1993).

Tots aquests esdeveniments van provocar una important arribada de gentes itàliques, que no només es limitaven a les tropes, sinó als comerciants i homes de negocis itàlics, *mercatores*, *negotiatories*, que compraven als soldats la part del botí i dels esclaus, i els hi proporcionaven menjar, vi o dones. És a dir, que “les províncies hispanes eren ara una terra on podia ser fàcil per als romans enriquir-se” (Mar, Ruiz de Arbulo 2011: 243). D'aquesta manera, es produiria un important desenvolupament de l'*oppidum* de la part baixa de la ciutat, que gràcies a la seva col·laboració amb els romans en la guerra contra Cartago havia mantingut el seu estatus de ciutat lliure o federada, desenvolupant-se la ciutat iberollatina de Kesse/Tàrraco, separada d'una fortificació militar permanent que dominava l'acròpoli, que ja durant el període de la Segona Guerra Púnica, o bé durant els inicis del segle II aC, tal vegada coincidint amb la organització provincial hispana del 197 aC o amb les campanyes pacificadores de Cató del 195 aC, havia estat fortificada amb una muralla de grans pedres ciclòpies dotada de torres més elevades; la primera fase de la muralla de Tàrraco.

La ciutat va mantenir aquest important paper com a base militar, centre d'hivernada ben comunicat, residència del governador (Mar, Ruiz de Arbulo 2011: 244) i centre d'operacions en la conquesta d'Hispania al llarg del segle II aC. Així, les necessitats derivades de les Guerres Celtibèriques i Lusitanes, que tingueren lloc entre el 154 i el 133 aC, van comportar l'ampliació del recinte militar de la part alta, amb la construcció de la denominada segona fase de la muralla romana.

A la part baixa, la necessitat d'un port ben arrecerat dels temporals de llevant on hivernar i capaç d'acollir el fort increment de trànsit naval, que millorés el port natural o *sálos* de la desembocadura del *Tulcis*, va significar la construcció d'un espigó en la banda de llevant; un espigó que protegís la badia portuària²⁹, que a més estava comunicat directament amb el recinte militar superior per una via que aprofitava un barranc natural, posteriorment utilitzat per encabir-hi la “cloaca màxima” de Tàrraco (Díaz, Puche 2003), que seguia el traçat dels carrers d'Apocada i de la Unió.

A més, l'àrea de l'antic *oppidum* ibèric anava patint reformes urbanístiques i ampliant el seu espai, tant amb noves edificacions “a manera d'unes *cannabae* o barris

d'habitacions adjacents a la gran fortificació” (Mar, Ruiz de Arbulo 2011: 232) com amb el desenvolupament d'una gran àrea d'emmagatzematge de gra en una zona de camp de sitges a l'entorn del que després serà el fòrum de la ciutat (Díaz, Macias, Teixell 2005), i ampliant l'antic barri portuari ibèric situat als peus del penya-segat del promontori occidental.

Tot aquest procés sembla culminar als inicis del segle I aC, moment en què es defineix una primera retícula urbana ortogonal, a partir d'un mòdul d'*insulae* d'1 x 2 *actus* (Macias 2000), fet ben documentat en algunes obres com les de la construcció de les infraestructures de sanejament d'aigües, amb el ja citat gran col·lector o cloaca màxima, el traçat dels vials que defineixen les *insulae*, i la construcció de la primera plaça forense i del primer capitolí, que suposen la “monumentalització de la primera plaça pública oberta a la *ciuitas* republicana” (Mar, Ruiz de Arbulo 2011: 264).

Paral·lelament l'entorn territorial de la ciutat, el que havia estat la *Regio Cessetania* ibèrica, comença a veure com aquest procés de romanització, molt més ràpid en la franja litoral i que ja s'estén cap a terres de l'interior peninsular amb l'avenç de l'exèrcit romà, s'amplia al *territorium*. Ja des d'un primer moment veiem com alguns *oppida* queden arrasats pel seu recolzament al bàndol cartaginès durant la Segona Guerra Púnica, o bé per la seva oposició a Roma un cop finalitzat el conflicte, com per exemple l'*oppidum* del Vilar (Valls), probablement durant les campanyes pacificadores de Cató. Així aquestes poblacions indígenes, a les que hauríem d'afegir els colons itàlics, es veuen obligades a redistribuir-se pel territori - l'*ager*- seguint un nou model d'ocupació de tipus “romà”, en forma d'assentaments rurals dispersos tipus granges o vil·les, que depenien d'un centre urbà, en aquest cas la *ciuitas* de Tàrraco, i que comptarien amb petits establiments militars de control territorial i viari, com són els *castella*³⁰. Aquesta ocupació territorial estaria, a més, ben estructurada a partir dels eixos que surten de Tàrraco, seguint un cadastre o trama, la centuriació, que ha estat ben estudiat als darrers anys (Palet 2003 i 2008).

Però l'entrada del segle I aC no només va portar la construcció d'una ciutat de nova planta de tipus romà, sinó que va portar a les noves províncies els enfrontaments que s'estaven donant entre Roma i els seus aliats itàlics, que desembocaren en les Guerres Socials del 91 aC, o les Guerres Civils entre les diverses faccions a la metròpolis: les de la classe conservadora senatorial contra les forces

29. Amb un sistema de pilars i arcades (Ruiz de Arbulo 2003) que s'endinsava en el mar almenys 125 metres (Macias 2004: 18).

30. Del qual fa pocs anys s'ha descobert el primer del *territorium* de Tàrraco, situat al poble de Puigpelat, proper a l'antic *oppidum* de Valls (Díaz 2009).

populars emergents, que van acabar amb els enfrontaments entre Mari i els seus seguidors contra Sul·la, a la dècada dels 80 aC, i que va tenir continuació amb la Guerra Sertoriana entre el 80 i el 73 aC. A Tàrraco, una constància d'aquests fets és una inscripció del fòrum de la ciutat dedicada al vencedor de Sertori, Pompeu Magne. Curiosament, aquesta inscripció fou girada i reaprofitada per dedicar-la a P. Muci Escevola, senador que formaria part de l'exèrcit cesarià, quan Cèsar va vèncer als seguidors del seu antic soci del primer triumvirat, Pompeu, a la batalla d'Ilerda.

En aquest context la ciutat de Tàrraco va enviar una missió per retre tribut a Cèsar i proporcionar-li aliments (Alföldy 1991: 28). Així, sabem que l'any 49 aC, després de la seva victòria, Cèsar va convocar sengles assemblees provincials a Còrduba i Tàrraco, com ja s'havia fet també arran de les victòries romanes en la Segona Guerra Púnica a finals del segle III aC, consolidant la ciutat de Tàrraco com la capital de la Província Citerior (Aquilué *et alii* 2000c: 25). Finalment, després de la derrota i mort de Pompeu l'any 48 aC, les tropes republicanes amb els fills de Pompeu es fan fortes a Hispània, i no serà fins al març de l'any 45 aC que Cèsar acabaria per derrotar-les completament, a la batalla de Munda, per tornar a Roma i assumir el càrrec de dictador, morint assassinat l'any següent.

Però els enfrontaments continuaren després de la mort de Cèsar, primer entre el seu hereu i fill adoptiu Octavià i el Senat contra Marc Antoni, tot i que van acabar aliant-se i, junt amb Lèpid, formaren el segon triumvirat i perseguiren els assassins de Juli Cèsar. Però final-

ment l'enfrontament entre Antoni i Octavià es tornava a produir, finalitzant amb la victòria d'aquest darrer a la batalla d'Àccium l'any 31aC, i quedant palès el seu poder unipersonal l'any 27 aC, quan Octavià esdevé *princeps*, el primer entre els ciutadans, i rep del senat el títol d'*Augustus*, i és divinitzat pels estrangers, fet que li servirà per cohesionar políticament els territoris de l'imperi entorn al culte a la seva pesona (Mar, Ruiz de Arbulo 2011: 305).

Respecte a la seva relació amb Tàrraco, les fonts ens expliquen que el jove Octavià havia viatjat l'any 46 aC a Hispània per unir-se a la campanya del seu oncle, Juli Cèsar (Damascè, 11, 23), però la seva major incidència a la ciutat vindrà derivada de la seva estada entre els anys 26 i 25 aC, quan el *princeps* August arriba a Hispània per combatre a les Guerres Càntabres, però la seva mala salut l'obliga a romandre a Tàrraco durant aquest període. Aquest fet va propiciar un gran impuls per a la capital de la Hispània Citerior, donat que la presència d'Octavià va significar que Tàrraco esdevingués, junt amb Roma, la capital temporal del govern de l'Imperi. Així, les reformes polítiques i administratives iniciades per August en aquests moments, fan que Tàrraco hagi estat el lloc on "es va començar a gestar la transformació política i administrativa del nou Imperi romà" (Mar, Ruiz de Arbulo 2011: 304), que significarà la transformació de la ciutat en una colònia romana, l'inici de la seva monumentalització, i per al territori hispà una nova organització, ja que passarà a tenir tres províncies: la Citerior amb la capital a Tàrraco, la Ulterior amb la capital a Còrduba, i la Lusitània amb la capital a Emèrita.

Figura 2. L'expansió romana a Hispània i els límits provincials durant el segle II aC (segons Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

4. Els contextos ceràmics dels segles II-I aC a Tàrraco

4.1. Els contextos del trànsit del segle III al II aC

4.1.1. Torre del Cabiscol

Sota la direcció de l'arqueòleg Theodor Hauschild, l'Institut Arqueològic Alemany dugué a terme una excavació l'any 1983 a l'antic Seminari Conciliar, situat en el núm. 4 del carrer de Sant Pau. Aquí es conserva una antiga torre de la muralla romana, coneguda com la torre del Cabiscol o del Seminari, que arran dels estudis realitzats³¹ serví per definir dues fases constructives de la muralla romana, i vincular la construcció de les torres amb la denominada primera fase (Hauschild 1983). Aquesta primera muralla era una fortificació de pedra construïda entorn al 200 aC, defensant l'antic *praesidium* militar que els germans Escipió van instal·lar en el cim de la colina tarraconense durant la Segona Guerra Púnica,

tot dominant l'àrea portuària i l'*oppidum* ibèric situats en la part baixa. La construcció de la primera fase de la muralla es va fer amb un doble mur de grans megàlits i farcit intern d'*emplecton*, amb una amplada d'uns 4 m i una alçada de 6, que estava protegida per torres de major alçada, entre les quals es trobaria la del Cabiscol³².

Els materials que presentem a continuació ja van ser objecte d'estudi i publicació detallada, i serviren per establir la cronologia d'aquesta torre, és a dir, per datar la primera fase de la muralla romana, a inicis del segle II aC (Hauschild 1984-1985).

Estudi dels Materials

El conjunt ceràmic procedent de les excavacions de la torre del Cabiscol, associats a llur construcció, prové de les unitats estratigràfiques, 3, 4, 5, 6, 7 i 8, documentades al sondeig B, que tenia una superfície de 13,2 m². Aquest

Figura 3. Plànol de situació de la Torre del Cabiscol sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

31. Aquí i en altres punts de la muralla romana, com ara la torre de Minerva i diversos panys muraris (Hauschild 1983).

32. Per a més dades sobre la muralla romana de Tàrraco remetem a la bibliografia bàsica al respecte: Aquilué *et alii* 1991; Güell, Sánchez Real 1995; Hauschild 1982-1983, 1983, 1984-1985; Menchon, Massó 1999; Menchon 2009; Ruiz de Arbulo 2007.

material fou objecte d'estudi detallat per diferents especialistes, i degudament publicat pels respectius investigadors en funció de cada tipus de vaixella. Així, W. S. Kurtz va estudiar la ceràmica a mà (Kurtz 1984-1985), i M. Vegas s'encarregà de la resta del material recuperat, on destaca el vernís negre, les àmfores d'importació, la vaixella de cuina i la ceràmica ibèrica (Vegas 1984-1985). Les nostres dades es basen en la revisió del material presentat en aquestes publicacions, on trobem 143 vores, 16 fons, 3 anses, i 4 peces pertanyents a altres tipus de fragments. Els fragments informes no estan especificats a nivell quantitatiu, tan sols la presència o no de cada classe ceràmica a l'inventari adjunt, de manera que el nombre mínim de fragments informes que es deriva de les dades publicades és de 29. Si bé és una dada incompleta, el fet de centrar el nostre estudi quantitatiu en el nombre mínim de peces, no perjudica les dades que presentem. En total s'han identificat la tipologia i/o forma de 126 peces, d'un total estimat de 143.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixella fina representa el 9,79%, la vaixella comuna el 67,83%, i els contenidors amfòrics el 22,38%.

	Producció		% Classe	% Total
Vaixe llafina	VN de <i>Rhode</i>	4	26,66	2,78
	Campaniana A	7	46,67	4,86
	VN de Etrusc-lacial	2	13,33	1,39
	Grisa de la costa	1	6,67	0,69
	Vaixella de vidre	1	6,67	0,69
	TOTAL	15	100	10,41
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	33	34,02	22,92
	Grollera ibèrica	2	2,06	1,39
	Comuna itàlica	4	4,13	2,78
	Comuna romana	58	59,79	40,28
	TOTAL	97	100	67,37
Àmfores	Itàliques	16	50	11,11
	Pún. centremediterrànies	15	46,88	10,42
	Ibèriques	1	3,12	0,69
	TOTAL	32	100	22,22

Figura 4. La composició del context ceràmic

La Vaixella Fina

El conjunt de vaixella fina recuperada està format en un 85,71% per ceràmica de vernís negre, en un 7,14% per ceràmica grisa de la costa i també en un 7,14%, per vaixella de vidre.

Campaniana A

Aquesta producció és la majoritària dins la ceràmica de vernís negre, amb un total de 7 exemplars, que representen el 58,33% del total.

Les peces recuperades pertanyen a la variant Antiga, que es produeix en el període que va del 220 al 180 aC. En quant al repertori formal, es van documentar 4 plats de peix Lamb. 23/1122, 1120, 1 bol Lamb. 27ab/F 2784, i 2 vasos que tant poden pertànyer a la forma Lamb. 31 com 33, donat que els fragments recuperats són molt petits i no es poden identificar amb certesa.

Vernís Negre de *Rhode*

En aquest grup hem d'incloure un total de 4 peces, que representen el 25% de la vaixella de vernís negre. Es tracta de copes ansades de tipologia incerta, degut a l'alt grau de fragmentació que presentaven. Segons l'autora, és una de vaixella de bona qualitat, però que “no es tracta de ceràmica àtica”, amb una tonalitat de la pasta ataronjada i un vernís de qualitat interior i exterior mat (Vegas 1984-1985: 49). Amb aquestes dades, és possible que es tracti de copes Lamb. 49 o cràters Lamb. 40 de la producció de qualitat de *Rhode*, el principal centre de vernís negre de l'occident de la Mediterrània durant el segle III aC, que té una gran incidència en contextos datats a l'entorn del 200 aC a la Cessetània (Principal 2002: 142). No obstant, no podem confirmar aquesta adscripció de manera totalment segura als tallers del golf de Roses.

Vernís Negre Etrusc-Lacial

Aquest grup està format per 2 bols de la forma Lamb. 27ab/F 2783/2788, que representen el 16,67% del vernís negre. Per les característiques de pasta i vernís, “pasta color avellana, muy fina y dura; engobe mate” (Vegas 1984-1985: 49), creiem poder assimilar a les produccions etrusc-lacials del segle III aC. Es tractaria dels tipus L1 definits per J. Pérez Ballester (2007: 217), o tal vegada d'una producció d'alguns dels tallers de les Petites Estampetes, ambdues produccions molt relacionades a nivell tècnic, formal i cronològic. La datació d'aquesta vaixella, si bé a Itàlia té un origen que es remunta a mitjans del segle IV aC i arriba al segle I aC, la seva presència en els nostres contextos es data al llarg de tot el segle III aC.

A nivell percentual aqueta vaixella representa el 17% del vernís negre documentat.

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta vaixella tan sols es va documentar 1 exemplar, que pel seu alt grau de fragmentació no ha pogut identificar-se a nivell tipològic.

Vaixella de Vidre

En aquest grup hem inclòs el que en la publicació està inventariat com a fragments de vidre romà, un tipus de

vaixella molt escassa en els contextos tarodrepublicans, i que podem associar almenys a 1 exemplar, la tipologia del qual no es pot determinar.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Antiga	L. 23/F 1122	4
	L. 27ab/F 2784	1
	L. 31 o 33	2
VN Etrusc-lacial	L. 27ab/F 2783/2788	2
VN de <i>Rhode</i>	Copa ansada	4

Figura 5. Principals formes documentades de vaixella fina

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Escudella	10
	Escudella símil A-I	1
	Vaset	9
	Gerra	7
	Càlat	6
Grollera Ibèrica	Olla	2
Comuna Itàlica	Olla Vegas 1	1
	Olla Olcese 2/Com-It 1a?	1
	Tapadora F1 Burriac 38,100	2
Comuna Romana	Olla	37
	Tapadora	21

Figura 6. Principals formes documentades de ceràmica comuna

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica se n'han recuperat 97 peces, percentualment distribuïdes de la següent manera: la majoria correspon a ceràmica comuna romana de procedència indeterminada, amb un 59,79%, seguida de la ceràmica ibèrica, amb un 36,08%, i de la ceràmica comuna itàlica, amb un 4,12%.

Ceràmica Comuna Ibèrica

La ceràmica de producció ibèrica està present amb 33 exemplars, representen el 34,02% de la vaixella comuna, i dels quals almenys 2 són de la producció ibèrica pintada. Tipològicament corresponen tant al servei de taula i al d'emmagatzematge; del primer grup es van documentar 7 gerres, de les quals 1 té decoració pintada en forma de bastonets i bandes en la vora, 11 escudelles, dels quals almenys 1 és de vora reentrant similar al tipus A-I de grisa de la costa, i 9 vasetes.

Es completa aquest conjunt amb la ceràmica d'emmagatzematge, de la que tenim 6 càlats, dels quals

almenys 1 tindria decoració pintada.

Pel que respecta als motius decoratius pintats, les peces publicades es caracteritzen per l'ús de bandes primes combinades amb bastonets prims, en el cas de la gerra. En el cas del càlat, es conserva un fragment de paret que combina les bandes horitzontals i grups verticals de línies en S.

Respecte a la datació d'aquesta ceràmica no podem fer gaires precisions, si bé les peces documentades les podem situar en la producció tardana d'aquesta ceràmica, entre la que destaquen els càlats, que s'incorporen al repertori formal de la vaixella ibèrica en el darrer quart del segle III aC, i que són característics dels segles II i I aC (Bonet 2008: 153).

Ceràmica Grollera Ibèrica

Dintre d'aquesta classe, que correspon a ceràmica de cuina indígena feta a mà, hem d'incloure un total de 2 peces, que sumen el 2,06%. D'aquestes peces es van recuperar tant les vores, com alguns fragments de paret i de fons, objecte d'estudi exhaustiu per W.S. Kurtz, com ja hem citat.

Les formes identificades corresponen a olles, i es caracteritzen per tenir la superfície brunyida i llisa, amb una carena que diferencia clarament la part superior de les olles dels dos terços inferiors, on la superfície de les peces és rugosa i decorada, en un cas amb línies incises que formen ondulacions horitzontals, i en un altre amb línies verticals. També presenten unes anses aplicades i poc sortints de la paret, a l'alçada de la carena.

Pel que fa a la seva cronologia, tot i que és una producció característica del període ibèric ple, la seva producció i ús perdura durant tot el període tardorepublicà fins època augustal, com evidencia la seva presència nombrosa en els contextos ceràmics tarragonins.

Ceràmica Comuna Itàlica

La ceràmica comuna d'importació itàlica està present amb almenys 4 exemplars. Destaca la presència de 2 tapadores de producció campana tipus F1 Burriac 38,100, junt amb 1 olla de possible origen campà forma Vegas 1, i 1 olla ansada de probable fabricació lacial que podem assimilar amb alguns dubtes a una variant del del tipus 2 d'Olcese, en el nostre cas amb ansa.

A nivell cronològic les olles són formes que, a Itàlia, ja es documenten a les darreries del segle IV i al llarg de tot el segle III aC, i tenen continuïtat durant el segle II aC, quan conviuen amb les tapadores, que es documenten en els contextos datats a partir del 200 aC.

Ceràmica Comuna Romana

En aquest grup hem inclòs un total de 58 exemplars, que es limiten, segons les dades de la publicació, a dos formats: olles i tapadores³³. D'una banda, en el grup de les olles tenim un total de 37 exemplars, mentre que en el de les tapadores tenim un total de 21.

Les Àmfores

En total s'han recuperat 32 contenidors amfòrics d'aquesta intervenció, que a nivell percentual estan distribuïts de la següent manera: el 50% són àmfores itàliques, el 46,88% àmfores púniques i el 3,13% àmfores ibèriques.

Àmfores Itàliques

El total d'àmfores itàliques documentades és de 16 exemplars, pertanyents al tipus grecoitàlic i procedents de l'àrea tirrènica o la Magna Grècia.

A nivell tipològic tan sols hem pogut comprovar la variant d'1 vora, que s'adscriu al tipus Gr-It bd2 del Dicocer/Grup 2 d'Asensio (Asensio 1996), que es data des d'inicis del segle III aC als inicis del segle II aC.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

En aquest context s'han documentat 15 àmfores cartagineses, que, malauradament, no s'han identificat a nivell formal, de manera que no es poden fer precisions cronològiques que ajudin en la definició cronològica del context.

Àmfores Ibèriques

En darrer terme hem de fer esment de la presència d'1 contenidor ibèric, una àmfora de boca plana amb la vora diferenciada per estar engruixida i realçada.

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora itàlica	Grecoitàlica clàssica	16

Figura 7. Principals formes d'àmfora documentades

Valoracions del Context

L'excavació que va proporcionar aquest context ceràmic és, com ja ha quedat palès en la introducció, una intervenció clau de l'arqueologia moderna tarragonina per a poder entendre, datar i explicar el monument més antic de la Tàrraco romana: les muralles. Així, igual que el sondeig de Sánchez Real a la plaça de l'Escorxador i l'excavat dècades després pel Ted'a a les Voltes de Sant Ermengild, que serviren per recuperar el conjunt ceràmic que permeté datar la segona fase de la muralla romana, els duts a terme per Th. Hauschild en la torre del Cabiscol van servir per recuperar el conjunt ceràmic que acabem de presentar, i que serví per datar la primera fase.

La Datació del Context

El primer element a tenir en compte en l'aspecte cronològic del conjunt ceràmic és la vaixel·la fina. En aquest sentit, hem de fer esment de produccions minoritàries, com són les copes procedents probablement dels tallers de vernís negre de *Rhode*, junt amb bols Lamb. 27ab d'origen etrusc-lacial, que podem adscriure a tallers dels denominats per J. Pérez Ballester L 1 o tal vegada als de les Petites Estampetes. Aquesta ceràmica la podem datar al llarg de tot el segle III aC, però el fet que estiguin acompanyades, de manera majoritària a nivell percentual, per Campaniana A Antiga, amb una presència destacada de plats de peix Lamb. 23, datats entre el darrer quart del segle III i el 180 aC, ens fa inclinar-nos per una datació entorn al 200 aC, quan encara hi són presents, si bé de manera minoritària però habitual, vaixel·la envernissada occidental i de la zona etrusc-lacial, junt amb els productes dominants a partir sobretot de la Segona Guerra Púnica, el vernís negre napolità del tipus A.

Hem de destacar, a més, que aquesta datació coincideix amb la de la ceràmica comuna, tant la indígena com la d'importació. En aquest sentit, i com ja hem explicat, la presència de càlats ibèrics, que es comencen a fabricar a finals del segle III aC, fa que tinguem de nou com a terme *post quem* el darrer quart d'aquesta centúria, igual que succeeix amb la Campaniana A. A més, l'atuell de cuina d'importació itàlica recuperat, amb olles Vegas 1 o Olcese 2/Com-It 1a i tapadores F1 Burriac 38,100, ens situen en un moment que podem datar a partir del 200 aC aproximadament, que és quan s'incorporen les tapadores al repertori formal d'aquesta vaixel·la.

33. Tampoc podem descartar que algunes de les peces que s'inclouen en aquesta categoria tinguin un origen italià.

Finalment, aquesta cronologia que es centra entre els anys finals del segle III aC i els inicis del segle II aC, sembla confirmar-se per les àmfores documentades. Totes elles pertanyen a envasos del tipus grecoitàlic, dels quals hem pogut identificar un exemplar de la variant 2 del Dico-cer/Grup 2 d'Asensio (Asensio 1996), que abasta d'inicis del segle III als inicis del segle II aC. Creiem que aquesta àmfora és un dels exemplars produïts en la fase final, quan arriba als nostres jaciments amb vaixella Campaniana A Antiga i ceràmica de cuina de la Campània, junt amb algunes peces minoritàries de vernís negre de l'àrea emporitana i etrusco-lacial, i que podem datar entre el 200 i el 180 aC³⁴, preferentment als primers anys del segle II aC, atenent als paral·lels. De fet, comptem amb nombrosos exemples datats entorn al 200 aC al llarg de la Cessetània, abandonats arran de les conseqüències de la Segona Guerra Púnica (218-205 aC) o bé degut a la campanya de pacificació de M. Porci Cató (195 aC), i que presenten una composició anàloga a la que acabem de presentar (Principal 2002: 145). Altres jaciments ben datats entorn el 200 aC serien el derelict 1 del Grand Conglué, amb un carregament d'àmfores grecoitàliques Will C i un conjunt de Campaniana A anàleg al nostre (Sanmartí, Principal 1998: 194), els nivells de regularització del pàrking de la Neàpolis d'Empúries (Sanmartí, Principal 1998: 196), o els de la zona nord del fòrum de Sagunt (Sanmartí, Principal 1998: 197).

La Composició del Context

En quant a la composició del conjunt ceràmic, hem de destacar que la ceràmica importada representa el 30,78%, essent la ceràmica de producció local i/o regional el 6,98%, i quedant com a grup majoritari la ceràmica romana de procedència indeterminada, amb un 41,26%. Entre les importacions, com ja és habitual, trobem un domini dels productes itàlics, que representen el 65,91%, quedant el 34,09% restant format per importacions púniques.

Si comencem l'anàlisi de les importacions atenent al grup de les àmfores, aquest està format de manera força equitativa per contenidors itàlics, tots ells del tipus grecoitàlic -51,61%-, i pels púnics³⁵ -48,39%.

Respecte al servei de taula, el 32,5% el forma la vaixella fina, de la qual el 22,5% són vasos de vernís negre itàlic i el 10% restant correspon, probablement, als tallers occidentals de Roses. El 67,5% restant, que domina el grup, està format per ceràmica comuna ibèrica.

Pel que fa al repertori formal, domina el grup de les copes i bols, amb un 40%, seguit dels gots, format per peces de la producció comuna ibèrica, i que representa el 22,5%. Les gerres, totes també de producció local ibèrica, representen el 17,5%. Tancaria el conjunt de la vaixella de taula el grup dels plats i pàteres, amb el 10%, i els cràters, que probablement són tots de la producció de vernís negre de *Rhode* de la forma Lamb. 49 o 40, i representen el 10% restant.

Respecte al repertori formal, entre les copes i bols la majoria són escudelles ibèriques, que representen el 68,75% del total. La resta de formes són bols Lamb. 27ab -18,75%-, i bols Lamb. 31 o 33 -12,5%.

Un altre dels grups a destacar és el de la vaixella de cuina i preparació d'aliments. En aquest cas el repertori formal documentat és força limitat, donat que l'integren únicament olles -64,06%- i tapadores -35,94%-. Respecte a la seva procedència, el grup de les olles està format per una majoria de ceràmica de procedència indeterminada, que representa el 90,24%, quedant la ceràmica ibèrica i la itàlica amb un 4,88% cadascuna. Respecte a les tapadores succeeix un fet similar, ja que sabem que el 8,7% correspon a importacions itàliques, si bé el 91,3% restant són exemplars d'origen desconegut, com les olles, de la ceràmica comuna romana.

En darrer terme tenim el grup de la ceràmica d'emmagatzematge, format íntegrament per càlats de la vaixella comuna ibèrica.

34. És a dir, entre el moment en què s'incorpora la tapadora F1 Burriac 38,100 al repertori formal de la ceràmica de cuina itàlica, i el moment final de producció de la Campaniana A Antiga.

35. Que, com ja hem dit, no han estat identificats a nivell tipològic.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	7	15,91	4,9
		VN Etrusc-lacial	2	4,55	1,4
	Ceràmica comuna	Comuna campana	3	6,82	2,1
		Comuna lacial	1	2,27	0,7
	Àmfores	Àrea tirrènica	16	36,36	11,19
		TOTAL	29	65,91	20,29
Púnica centremediterrània	Àmfores	Centremediterrànies	15	34,09	10,49
		TOTAL	15	34,09	10,49
Local/Regional	Vaixella fina	VN de <i>Rhode</i>	4		2,8
		Grisa de la costa	1		0,7
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	33		2,08
		Grollera ibèrica	2		1,4
		TOTAL	40		6,98
Ceràmica romana indet.	Vaixella fina	Vaixella de vidre	1		0,7
	Ceràmica comuna	Comuna romana	58		40,56
		TOTAL	59		41,26

Figura 8. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 23	4	Campaniana A: 4
Bols	Lamb. 27ab	3	Campaniana A: 1 VN Etrusc-Lacial: 2
	Lamb. 31o 33	2	Campaniana A: 2
Bols/ Copes	Escudella A-I	1	Comuna Ibèrica: 1
	Escudella	10	Comuna Ibèrica: 10
Copes Ansades	Lamb. 49 o 40	4	VN de <i>Rhode</i> : 4
Gots/Gobelets	S/T	9	Comuna Ibèrica: 9
Gerres	S/T	7	Comuna Ibèrica: 7

Figura 9. La vaixella de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	41	Grollera Ibèrica: 2 Comuna Itàlica: 2 Comuna Romana: 37
Tapadores	23	Comuna Itàlica: 2 Comuna Romana: 21

Figura 10. La vaixella de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	6	Comuna Ibèrica: 6

Figura 11. La ceràmica de magatzem i despesa

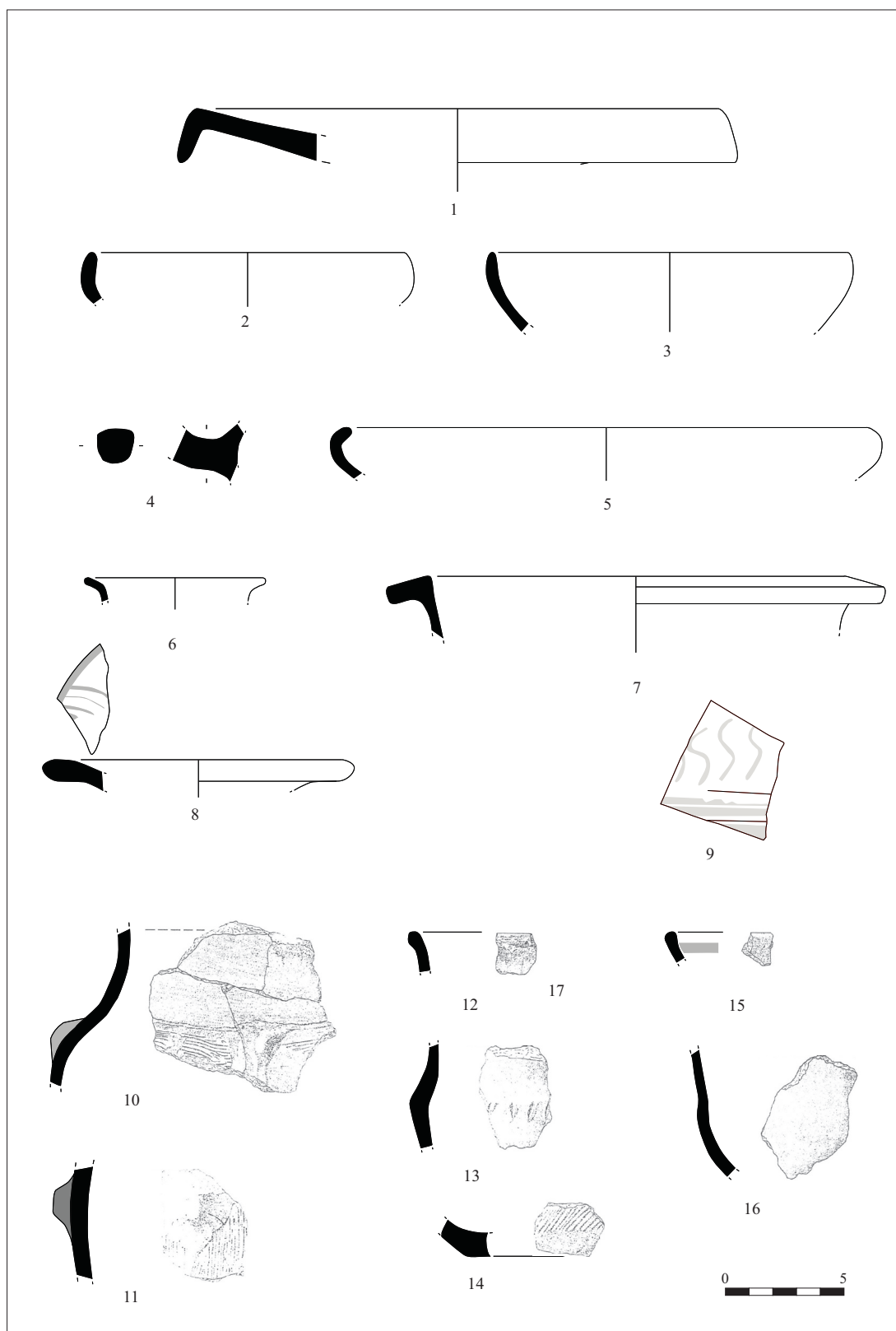

Figura 12. CAMPANIANA A: 1) Lamb. 23. 2) Lamb. 27ab. V.N. ETRUSC-LACIAL: 3) Lamb. 27ab. V.N. DE RHODE: 4) Copa ansada. COMUNA IBÈRICA: 5) Escudella A-I, 6) Gobelet. 7, 9) Càlat, 8) Gerra. GROLLERA IBÈRICA: 10 a 16) Olles. (A partir de: Vegas i Kurtz, 1984-1985).

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

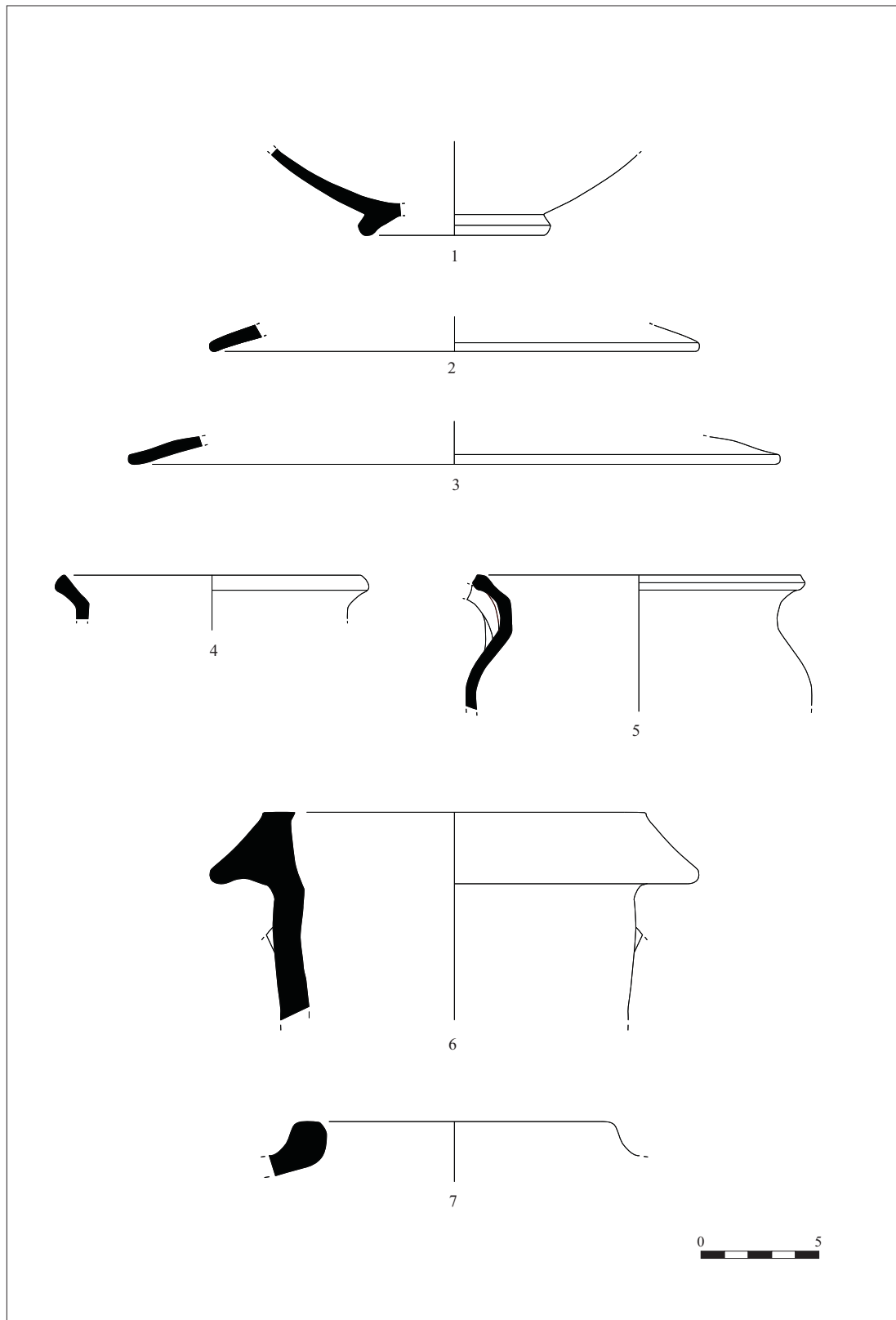

Figura 13. COMUNA IBÈRICA: 1) Gerra. COMUNA ITÀLICA: 2,3) Tapadora F1 Burriac 38,100. 4) Olla Vegas 1, 5) Olla Olcese 6. ÀMFORA ITÀLICA: 6) Grecoitàlica bd2/3. ÀMFORA IBÈRICA: 7. (A partir de: Vegas 1984-1985).

4.2. Els contextos de la primera meitat del tercer quart del segle II aC

4.2.1. La calçada de la Rambla Vella

Aquest context ceràmic procedeix de la intervenció realitzada pel Laboratori d'Arqueologia de la Universitat Rovira i Virgili l'any 1993 al vial de la Rambla Vella. Els treballs van ser dirigits per R. Cortés, J. López i Ll. Piñol, i van ser motivats per la intenció, després desestimada, de construir un aparcament subterrani a la Rambla Vella. L'excavació es va fer en forma de sondejos arqueològics, en concret es van excavar cinc sondejos de 3 per 1,5 m de costat, que ocupaven una superfície total de 22,5 m². La cala 200 es va excavar davant de l'immoble número 21, i va proporcionar el material que presentem a continuació. Hem de dir que en aquest sondeig es van detectar les evidències arqueològiques més antigues del conjunt de la intervenció, en forma d'un potent nivell de regularització datat en el segle II aC. També es van documentar, en la resta de cales, diversos murs d'època altimperial, datats en els segles I i II-III dC (Cortés *et alii* 1993).

Tornant al període tardorepublicà, hem de dir que poc després de finalitzar l'excavació vam poder realitzar un

estudi monogràfic del material recuperat en aquests nivells (Díaz 1996), i vam poder així datar amb certa precisió aquests treballs de regularització del terreny en el tercer quart del segle II aC.

Cal destacar que ens trobem en un espai que inicialment queda fora del primer recinte que protegia l'assentament militar romà de la part alta. No obstant, sembla que amb l'ampliació de la muralla, en la que es coneix com segona fase, aquesta àrea quedaria inclosa en l'espai ampliat del *castrum* de la part alta, separat en aquell moment de la ciutat desenvolupada en el promontori costaner de la part baixa a partir de l'*oppidum* ibèric.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixel·la està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 211, 212 i 214. El total de fragments ceràmics recuperats és de 1.048, dels quals 265 són vores, 68 són fons, 33 són anses, 2 són perfil complets, 2 són altres tipus de fragment, i 678 són informes. D'aquest context es van identificar la forma i/o tipologia de 184 peces, d'un total estimat de 278.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixel·la fina representa el 25,82%, la vaixel·la comuna el 72,36%, i els contenidors amfòrics l'1,82%.

Figura 14. Plànol de situació de la Rambla Vella sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

	Producció		% Classe	% Total
Vaixe llafina	Campaniana A	18	25,35	6,5
	VN de Cales	4	5,63	1,44
	VN Etrusc	1	1,41	0,36
	PP FF Itàliques	21	29,58	7,58
	Grisa de la costa	27	38,03	9,75
	TOTAL	71	100	25,63
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	100	49,51	36,1
	Grollera ibèrica	3	1,49	1,08
	Comuna itàlica	53	26,24	19,13
	Comuna romana	44	21,78	15,89
	Comuna púnica	1	0,49	0,36
	Comuna ebusitana	1	0,49	0,36
	TOTAL	202	100	72,92
Àmfores	Itàliques	1	25	0,36
	Pún. centremediterrànies	1	25	0,36
	Pún. Cercle de l'Estret	1	25	0,36
	Ibèriques	1	25	0,36
	TOTAL	4	100	1,44

Figura 15. La composició del context ceràmic

La Vaixel·la Fina

La vaixel·la fina recuperada d'aquest context està formada per ceràmica de vernís negre en un 32,39%, ceràmica de parets fines en un 29,58%, i per ceràmica grisa de la costa catalana en un 38,03%.

Campaniana A

Aquesta producció és la majoritària entre la ceràmica de vernís negre, que representa el 81,82% del total. El conjunt està format 18 peces, pertanyents a la variant Clàssica o Mitja, la qual es data entre el 180 i el 100 aC.

Entre les formes documentades tenim 2 plats Lamb. 36/F 1310 i 4 pàteres Lamb. 55/F 2233, 2234, una forma que cap al darrer quart del segle II aC tendeix a desaparèixer per l'èxit de la Lamb. 5 (Vivar 2005: 36). Entre els bols hem documentat 4 exemplars de la forma Lamb. 27ab/F 2784, 1 de la variant Lamb. 27c/F 2825, 4 de la forma Lamb. 31a/F 2574 i 1 Lamb. 31b/F 2973. Del grup de les copes hem documentat 2 exemplars, ambdues pertanyents a la forma Lamb. 28ab/F 2654, 2640-2650.

Respecte a les decoracions dels vasos hem documentat tant peces amb motius impresos com pintats.

En el primer grup tenim 1 fons de bol Lamb. 27ab que conserva un segment d'una roseta central formada

per punts al voltant d'un botó o cercle. També tenim 2 exemplars decorats amb palmetes radials, en un cas envoltada per una orla d'estries, i tal vegada en l'altre també tenia aquesta orla, però el fragment conservat és molt petit. La darrera peça amb decoració impresa presenta fulles d'heura en disposició radial, de la que es conserva una estampeta, emmarcada per una orla d'estries a rodeta. Respecte a la datació d'aquests motius, els hem de situar en la producció Clàssica o Mitja, com la resta de peces documentades, centrats bàsicament entre finals del primer quart i el final del segle II aC, si bé les estampetes de fulles d'heura són més pròpies dels moments centrals d'aquesta centúria (Aquilué *et alii* 2000a: 401; Vivar 2005: 27).

En el segon grup tenim els vasos amb decoració pintada. D'una banda els quatre bols Lamb. 31a presenten bandes pintades de color blanc diluït en la paret interna del llavi, en dos casos acompanyades de petites fulles d'heura també pintades, motiu que també trobem en el bol de la variant Lamb. 31b. D'altra banda, una copa Lamb. 33a també està decorada amb bandes blanques pintades en el llavi intern. A més, un fons d'aquest tipus presenta la decoració característica d'aquestes copes, amb diversos cercles concèntrics pintats que contenen un grup de tres punts pintats en disposició de triangle, combinats amb cercles incisos, i amb una gran roseta central, de la que es conserva un petit segment.

Cronològicament aquesta decoració pintada, en la producció A Mitja, l'hem de situar sobretot en la primera meitat del segle II aC, tot i que és un motiu que continua apareixent en els contextos de la segona meitat d'aquesta centúria, amb pervivència durant el segle I aC en la variant Tardana (Aquilué *et alii* 2000a: 401).

Calena Arcaica

Aquesta producció de vernís negre de Cales, caracteritzada per copes i fiales amb el fons intern decorat amb motius en relleu, està present amb 1 peça, que correspon al 4,55% del total del vernís negre. La forma documentada és una copa F 2157, de la que hem documentat la vora i el peu, i que està decorada amb un medalló emmarcat per perles i on apareix un cranc envoltant per granota amb les pinces. Es tracta d'un motiu que tindria un caràcter protector, a mode d'amulet contra la desgràcia³⁶ –apotropaion–.

36. Altres exemples d'aquest motiu estan recollits en la gran referència de principis del segle XX, l'obra de R. Pagenstecher (Pagenstecher 1909, figs. 80d i 80e, taula 11), i en l'estudi conjunt de les produccions calenes de vernís negre de L. Pedroni (Pedroni 2001: 153). Aquest motiu és utilitzat en ciutats de Magna Grècia en la decoració de monedes, com ara a Agrigent, tal vegada com element protector de la ciutat

La seva producció es situa entre segon quart del segle III i els inicis del II aC (Ribera 2001), si bé els exemples dels contextos tarragonins es troben en contextos de la segona meitat del segle II aC.

Respecte a l'origen de la peça, també es va plantejar la possibilitat que no sigui una producció calena, sinó d'algun altre taller etrusc-lacial, degut a les seves característiques tècniques. En aquest cas, i a diferència de les peces més característiques de Cales, la pasta no és clara, sinó de color vermell, molt depurada i fina, amb algunes zones més fosques, grises, possiblement per un excés de cocció. La fractura és molt neta i angulosa, el so metàl·lic, i el vernís és de color negre intens, homogeni, espès i amb irisacions metàl·liques, de molt bona qualitat. No obstant, aquestes característiques coincideixen amb peces de segura producció calena, de les que Pedroni denomina "argila 5" (Pedroni 2001: 389), i amb un vernís també documentat a vasos de producció calena (Pedroni 2001: 209).

Figura 16. Copa F 2157 amb decoració en relleu de la producció Calena Arcaica

Calena Antiga

En total hem documentat 3 peces pertanyents a aquesta producció calena que abasta els dos primers terços del segle II aC. A nivell quantitatiu representen el 9,09% del total de la ceràmica de vernís negre, i les formes documentades són 1 pàtera Lamb. 55/F 2230, 1 copa Lamb. 33b/F 2150, i 1 tapadora F 9132, si bé no podem estar totalment segurs de la identificació d'aquesta darrera peça.

Com ja hem dit, la datació d'aquesta vaixela l'hem de situar entre el 200 i el 130/120 aC.

Campaniana B Etrusca

D'aquesta producció, també denominada Volterrana D, hem recuperat 1 peça, que representa el 4,55% del total del vernís negre. Tipològicament correspon a copa Lamb. 8b/F 2244-45. La seva datació es situa entre mitjans del segle II aC i el darrer quart del segle I aC, amb paral·lels a Bolsena en el període que va del 160/150 al 90 aC. Hem de dir que aquesta copa del tipus B es fabrica també en els tallers sud-itàlics, com Cales, però es comença a produir en una data una mica més baixa, a partir del 130/120 aC (Principal 2005: 55).

Ceràmica de Parets Fines

Aquest grup està format per vasos únicament de procedència itàlica. En total hem documentat 21 peces que, com ja hem dit, representen el 29,58% del total de la vaixela fina. A nivell formal es tracta de gobelets del tipus Mayet 2, amb els peus plans i indiferenciats. No obstant podem precisar que 18 exemplars són gobelets fusiformes del tipus Mayet 2, mentre que els altres 3 els podem adscriure a la variant de gobelets ovoides Mayet 2A/Mbni. 3.

Respecte a les decoracions documentades, aquestes es limiten a dos tipus. D'una banda tenim alguns exemplars que estan recoberts d'una patina de color gris fosc a l'exterior, de vegades cobrint part de la peça, de vegades en forma de línies concèntriques de diversos gruixos. L'altre tipus de decoració és la de mamellons en relleu a la part central-superior del cos.

Cal destacar que presenten unes característiques tècniques homogènies, predominant els exemplars de pasta ben depurada, ben cuita i compacta de colors vermellosos i marrons, oscil·lant en la mateixa peça. També apareix algun exemplar en pasta reductora, no tant depurada. En ambdós casos les superfícies presenten alguns puntets de diverses mides de color blanc³⁷.

Respecte a la seva cronologia, els gobelets fusiformes Mayet 2 són les formes més primerenques, produïdes a la costa tirrènica, probablement a l'àrea etrusca i central, ja a partir del segon quart del segle II aC, mentre que els vasos de secció ovoide s'incorporen a partir de mitjans d'aquesta centúria. De fet, la presència de parets fines als nostres jaciments l'hem de situar a partir de mitjans del segle II aC, i les formes aquí documentades, Mayet 2 i Mayet 2A, es documenten des d'aquest moment fins al final del període tardorepublicà, és a dir, entre el 150 i el 20 aC.

37. Es tracta de les importacions itàliques dels primers moments, estudiades per A. López, que presenten unes característiques anàlogues a les peces que acabem de descriure: López Mullor 1989: 99, vol. I.

Ceràmica Grisa de la Costa

Aquesta vaixel·la està present en el context amb 27 peces. Respecte al repertori formal, que ara passem a descriure, cal destacar no només vasos i gerres pròpies del repertori clàssic de la grisa de la costa, sinó imitacions de formes de vernís negre.

Entre les formes documentades hem documentat 11 vasos bicònics, dels quals 1 el podem adscriure al tipus D-IV, i els 10 restants al tipus D-III, amb les característiques estries decoratives de la meitat superior del cos. També hem documentat 1 gerra del tipus E-II, i una *lagona* o flascó que podem adscriure a la forma del Dicocer Cot-Cat Cc7/Ampolla tipus I. Es completa el repertori amb 4 bols assimilables a les escudelles del tipus B, 1 escudella carenada del tipus A-II, i 6 escudelles reentrants del tipus A-I.

El conjunt es completa, com hem dit, amb les imitacions de vernís negre. Hem documentat 1 plat d'ala Lamb. 36/tipus C-IV, i 1 pàtera de vora reentrant Lamb. 5/tipus C-I, que pertanyen a la producció grisa de la costa catalana, però que presenten una coloració gris fosca, no sabem si degut a un excés de cocció, o bé perquè es va fer de manera intencionada per imitar els originals de vernís negre. No obstant, podem afirmar que en cap cas s'havien cobert les peces d'engal·ba o vernís.

Hem d'afegir al repertori formal 1 peça, molt fragmentada, que havíem identificat com una tapadora. Es conserva només un petit segment de llavi, totalment pla, amb una decoració d'estries incises formant cercles concèntrics. Es tracta d'una forma que no hem pogut identificar amb cap de les conegudes d'aquesta producció, i el fet de conservar-se un petit segment, ens fa prudents a l'hora de plantejar que realment es tracti d'una tapadora.

Pel que respecta a la datació de les peces, aquestes es situen en la producció clàssica de la ceràmica grisa de la costa, que abasta el segle II i la primera meitat del I aC, si bé l'ampolla I/Cc 7 es considera una versió d'un original púnic que es començaria a fabricar a mitjans del segle IV aC, arribant fins a mitjans del segle II aC.

Centrant-nos en les imitacions de vernís negre, hem de puntualitzar que arran de les jornades celebrades a Tarragona fa pocs anys (Roca, Principal ed. 2007) sota el nom d'Imitatio Vasaria, s'ha pogut definir un fenomen d'imitacions de vasos de vernís negre, bàsicament del repertori formal de la Campaniana B, però també de la C i de les primeres formes de terra sigil·lada. Aquest és datat entre finals del primer quart del segle I aC i el segle I dC. No obstant, les peces que presentem en aquest context es troben fora d'aquest corrent, ja que són imitacions de Campaniana A ja documentades entre el repertori clàssic de la grisa de la costa (Nolla, Casas 1992: fig 1. 15).

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Mitja	L. 36/F 1310	2
	L. 55/F 2233, 22344	4
	L. 27ab/F 2784	4
	L. 27c/F 2825	1
	L. 31a/F 2574	4
	L. 31b/F 2973	1
	L. 28ab/F 2654, 2640-50	2
Calena Arcaica	F 2157	1
Calena Antiga	L. 55/F 2230	1
	L. 33b/F 2150	1
	F 9132	1
Campaniana B Etrusca	L. 8b/F 2244-45	1
Parets Fines Itàliques	Mayet 2	18
	Mayet 2A/Mni. 3	3
Grisa de la Costa	Plat C-IV/L. 36	1
	Plat C-I/L. 5	1
	Escudella B	4
	Escudella A-I	6
	Escudella A-II	1
	Vaset bicònic D-III	10
	Vaset bicònic D-IV	1
	Ampolla I/Cot-Cat Cc7	1
	Gerra E-II	1
	Tapadora?	1

Figura 17. Principals formes documentades de vaixel·la fina

La Ceràmica Comuna

Aquesta classe ceràmica està present amb un total de 201 exemplars, dels quals hem pogut identificar, a nivell funcional i/o tipològic, un total de 112. Percentualment, les diferents produccions identificades s'adscriuen en un 50,99% a ceràmica local ibèrica, en un 26,24% a ceràmica comuna itàlica, en un 21,78% a ceràmica comuna romana de producció indeterminada, i amb un testimonial 0,5% ceràmica comuna púnica cartaginesa i ebusitana, respectivament.

Ceràmica Comuna Ibèrica

El conjunt de la ceràmica comuna ibèrica està format per 100 exemplars, que representen el 49,5%, i dels quals un total de 64 no s'han pogut definir a nivell tipològic o funcional, pel seu alt grau de fragmentació.

Entre les peces identificades tenim bàsicament vaixel·la de taula, i alguns exemplars d'emmagatzematge i de preparació d'aliments.

De la vaixel·la de taula hem documentat 4 pàteres, del tipus plat hemisfèric amb vora d'aleta, dels quals 1 pertany a la producció ibèrica pintada, decorat amb conjunts de semicercles concèntrics separats per eses en la

paret interna i amb conjunts de bastonets en l'aleta. Es tracta de peces que podem adscriure a la producció del veí taller de Fontscaldes (Valls), que estigué actiu entre mitjans del segle II i els inicis del I aC (Lafuente 1992, Fabra 2008).

També hem documentat 3 copes amples, caracteritzades per tenir un perfil en "S" amb la vora exvasada, que en un cas més ben conservat presenta una ansa, és a dir, que serien copes monoansades. Els atuells per beure es completen amb 3 escudelles del tipus A-I de la ceràmica grisa de la costa, 1 gobelet fusiforme, i 1 bol que és una versió en petit format dels morters itàlics Emporiae 36,2, inclús amb la decoració de ditades del llavi.

Es completaria el servei de taula amb els contenidors per al servei de líquids, entre els que trobem 11 gerres i 1 *lagona*. Cal destacar que les gerres són quasi totes exvasades, amb un llavi d'ala. També tenim una gerra amb un llavi recte de secció triangular, similar a les àmfores itàliques però en petit format. Cal destacar que una de les gerres, de gran diàmetre i vora gruixuda zoomorfa, la tenim ben documentada en els contextos emporitans de finals del segle II i inicis del I aC en producció pintada (Sanmartí, Santos, 1988-89: fig. 4, 19).

Entre la ceràmica d'emmagatzematge hem de citar la presència de 7 càlats, dels quals 4 conservaven decoració pintada en forma de "dents de llop" i grups de bastonets en l'aleta, i motius de semicercles concèntrics en la paret externa. També trobem 2 gerres de format gran, decorades amb bandes horitzontals pintades tant en la paret externa com en la cara interna del llavi. En darrer terme afegir un gran contenidor de vora d'ala horitzontal i parets verticals molt gruixudes, amb decoració aplicada en relleu en l'aleta.

Tancaria aquest grup 1 exemplar pertanyent a la ceràmica de preparació d'aliments, concretament un gibrell en producció ibèrica oxidada.

Respecte a la datació de la vaixel·la, és característica de la producció tardana, que abasta de finals del segle III aC a finals del I aC, si bé l'aparició de peces provinents de la terrisseria de Fontscaldes fa que puguem precisar la datació entre la segona meitat del segle II i els primers anys del I aC.

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta producció fabricada a mà, pertanyent a la producció de vaixel·la de cuina local, inclou tant peces de tècnica oxidant com reductora, que en gran mesura no

es poden diferenciar per l'efecte sobre les pastes que té el propi ús dels recipients al foc. En aquest context hem documentat 3 olles, que representen l'1,49%, de perfil bicònic en S, amb la vora exvasada i un acabament de les parets llis, donat per un brunyit de la peça, almenys en el terç superior.

A nivell cronològic, si bé es tracta d'un tipus d'olla de llarga tradició protohistòrica, molt freqüent en els contextos del període ibèric ple, continua fabricant-se i utilitzant-se de manera habitual al llarg dels segles II i I aC, amb una perdurabilitat de models i tècniques.

Ceràmica Comuna Itàlica

El conjunt de ceràmica comuna de procedència itàlica és força destacable, ja que està format per 53 peces. Entre aquestes hem de diferenciar dos tipus de vaixel·la, ja que per un costat tenim la ceràmica de cuina de fabricació campana, i per un altre un nombrós grup de recipients per a la preparació d'aliments, format per morters de pasta clara i d'origen centreitàlic.

La ceràmica de cuina procedent de l'àrea pompeiana està present amb 1 tapadora F1 Burriac 38,100, però la forma majoritària és la cassola, de la que hem documentat 10 peces de diversa tipologia. La *patina* de llavi bífid Vegas 14 està present amb 1 exemplar de fabricació campana; també hem documentat 1 exemplar d'una cassola baixa de petit diàmetre que creiem poder adscriure al tegame tipus 1, 6 d'Olcese, també de fabricació campana. Es completa amb 2 cassoles baixes més tipus tegame 1, 3 d'Olcese (Olcese 2003) en aquest cas d'origen lacial, 1 *sartago* d'origen campà forma Vegas 13.2/Celsa 84.13596, 4 *patinae* més també de fabricació campana F2 Torre Tavernera 4,10, i 1 cassola baixa de probable origen lacial de la que tenim paral·lels a Cosa (Dyson 1976: 52) en un context de mitjans del segle II aC³⁸. Respecte a la datació de la resta de formes identificades, hem de dir que ja estan ben documentades des dels primers moments del segle II aC, essent el seu inici de producció, a Itàlia, en el segle III aC, i arribant fins a les acaballes del segle I aC, si bé la forma Vegas 14 i la F2 Torre Tavernera 4,10 apareixen a partir de mitjans del segle II aC.

Es completa el conjunt de ceràmica de cuina amb les olles. En total hem pogut identificar 3 exemplars, procedents dels centres productors lacials de Roma i rodalies (Olcese 1996: 79), i que en tots els casos corresponen a olles de llavi carenat i exvasat que podem associar a una forma intermitja entre els tipus 1 i 2 d'Olcese, i similar a

38. Procedent del dipòsit 3 de Cosa, i identificada com Class 3, n. 5, fig. 11, 16IV5.

la forma 1 de Vegas. La seva datació, arran dels paral·lels itàlics, l'hauríem de situar entre els segles IV/III i el primer terç del segle I aC (Olcese 2003: 78), tot i que la seva presència en els nostres jaciments hauríem de relacionar-la amb l'arribada de l'exèrcit romà a partir de la Segona Guerra Púnica.

El segon gran grup d'aquesta vaixel·la està format pels morters, dels quals hem documentat 37 exemplars de diverses tipologies, i caracteritzats per una pasta clara, de color groguenc a les parets i més ataronjada cap al nucli, una mica untuosa, i que en els fragments de paret i de fons tenen incrustades pedretes per a la fricció. Respecte a les formes identificades, tenim 30 exemplars que podem assimilar al tipus Emporiae 36,2, 2 peces del tipus 8 d'Olcese/Com-It 8b del Dicocer; i 5 peces d'aleta penjant còncava similar a la forma Com-It 8c, i dels quals tenim paral·lels a Empúries a la muralla Rubert (Sanmartí, Santos 1986-89: fig. 8, 30).

Respecte a la seva cronologia, totes aquestes formes es daten ja des dels primers moments del segle II aC, amb una perdurabilitat fins a inicis o mitjans del segle I aC. No obstant, els exemplars de la muralla Rubert van ser documentats en contextos datats entre finals del segle II i inicis del I aC.

En darrer terme hem de fer esment de la presència de 2 llànties, sense vernís, del tipus Ricci H o cilíndriques de l'Esquilí³⁹, que C. Pavolini data en el període que va del 150 al 50 aC (Pavolini 1985). Aquestes lucernae estan realitzades en ceràmica comuna de pasta clara sense vernís negre, amb restes d'una patina o engalba vermellosa.

Ceràmica Comuna Romana

D'aquest tipus de vaixel·la hem documentat 44 peces, de les quals no hem pogut definir el tipus i/o ús de 25, degut al seu alt grau de fragmentació.

La resta del material correspon a vaixel·la de taula i de cuina. Entre la vaixel·la de taula hem documentat 1 pàtera símil a la forma Lamb. 5 de vernís negre, 1 petit bol que sembla imitar la forma Lamb. 27ab del vernís negre, i 1 gobelet, tots ells en ceràmica comuna oxidada. Hem de tancar el repertori de la vaixel·la de taula amb 1 *lagona*, en aquest cas fabricada amb argila poc depurada en producció reduïda.

Entre la ceràmica de cuina hem de fer esment de 13 tapadores, de les quals 1 pertany a la producció grollera reduïda, mentre que la resta són de la producció comuna

oxidada, si bé hem pogut constatar que les pastes es troben recremades, segurament degut al seu ús culinari. Es completa el conjunt amb 1 olla de mida petita-mitjana, en producció grollera reduïda.

La darrera peça a destacar d'aquest conjunt pertany al grup d'altres tipus de ceràmica. Es tracta d'1 motlle positiu, el que alguns investigadors anomenen un "sobremotlle" (Bernal 1995), i que és un element força destacable per la seva pròpia naturalesa i pel motiu figurat que hi és representat. Es tracta d'un fragment fet amb argila crua treballada manualment, i que té una forma circular, amb un apèndix en la part inferior, probablement per a la seva extracció, d'uns 55 mm de diàmetre. En el revers han quedat les marques digitals de qui la va manufacturar, i en la cara superior trobem una escena d'un Eros alat que abraça un jovencell, el qual sosté un cànir en la mà esquerra, treballada en relleu en positiu. El fet de trobar-se l'escena treballada en positiu –sobremotlle– ens indica que és la base per a realitzar un motlle, és a dir, un negatiu, a partir del qual poder extreure peces amb aquest tipus de decoració en relleu. Però un element que crida molt l'atenció sobre aquesta peça és l'escena representada, ja que es tracta d'un motiu que és propi de la decoració de vasos de vernís negre de Cales amb relleu al fons intern (Calena Arcaica) fabricats entre el segon quart del segle III i els inicis del II aC. Es tracta concretament del motiu núm. 72 de R. Pagenstecher (PAGENSTECHER 1909: 60, T. 12, 72b), que L. Pedroni denomina com la decoració del tipus "Due Eroti?", i de la qual a Cales es va trobar la matriu (PEDRONI 2001: 152).

Cal destacar que la presència d'aquest sobremotlle a Tàrraco és un fet excepcional, ja que aquests tipus de matrius o motlles, presumiblement de la producció de vernís negre de Cales, s'han documentat a la pròpia ciutat campana, tant en negatiu per a fer directament els vasos, com en positiu, per copiar el motlle original i reproduir-lo. Es planteja aquí la incògnita de si es tracta d'una matriu portada per algun artesà de Cales durant els primers anys de l'arribada romana a Tàrraco, o bé si és una còpia local realitzada per algun terrissaire, indígena o itàlic, a partir d'un vas original de vernís negre o, més ben dit, d'un motlle negatiu que ja s'utilitzava per a produir ceràmica amb aquesta decoració, fet que amb la nostra peça no es pot realitzar, ja que és un positiu i necessitaria de l'extracció d'un negatiu.

39. De les variants IIIA i II2 definides per M.T. Amaré (AMARÉ 1984). Originalment es tracta de llànties produïdes a Itàlia, si bé s'han documentat produccions en l'àrea Cartaginesa, i fins i tot s'ha plantejat la possibilitat de produccions hispanes, arran de la troballa de peces d'una talla un xic menor, degut a què són còpies fetes amb motlles.

Hem de dir que fins al moment aquest motiu no ha estat documentat en cap dels vasos calens amb decoració en relleu trobats a Tàrraco, i podríem plantejar la hipòtesi que hagués arribat amb algun terrissaire itàlic disposat a establir una *figlina* al costat del que va ser el *castrum* permanent de Tàrraco. De fet, és ben coneguda la presència de terrissaires que acompanyaven l'exèrcit romà durant la seva expansió pels territoris de les noves províncies, sobretot pel que fa al període augustal i als fabricants de terra sigil·lada itàlica. De fet, el fenomen de les produccions locals de terra sigil·lada itàlica ha estat objecte d'estudi des de fa dècades a diverses àrees de l'Imperi, i en data més recent en el cas Peninsular⁴⁰. Així s'ha comprovat que aquestes produccions estan directament lligades a la presència de l'exèrcit romà en les zones de conflicte, tant en els campaments estables⁴¹ com seguint l'avenç de les tropes en campanya, i amb el sistema d'abastiment de la tropa ben organitzat sobretot a partir d'August, com assenyala A. Morillo (Morillo 2007: 191). De fet, el sistema d'abastir les tropes amb els recursos de la seva zona d'acció ja es coneix en els segles II i I aC, amb casos ben estudiats per a l'armament, i també per a la vaixel·la. En aquest sentit, no es pot descartar la presència d'artesans itàlics que acompanyessin l'exèrcit tardorepublicà per proveir-lo sobre el terreny, un fet ben conegut en època augustal, com el cas conegut del productor de terra sigil·lada *L. Terentius*, en aquest cas associat al campament de la *Legio IIII Macedonica* instal·lada a Herrera de Pisuerga (Morillo 2007: 192).

En qualsevol cas, és un aspecte a treballar el de les produccions de vaixel·la "itàliques" a Tàrraco o el seu *territorium* en època tardorepublicana.

Figura 18. Sobremotlle amb motiu en relleu

Ceràmica Comuna Púnica

D'origen cartaginès tan sols hem documentat 1 peça. Tipològicament correspon a una cassola alta o *caccabus*, pertanyent al tipus de vora motllurada i parets convexes de la classe B de Guerrero (Guerrero 1995: fig. 11 b), que està ben documentada en el segle III aC, i que es continua produint i exportant fins la destrucció de Carthago, a mitjans del segle II aC.

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Pàtera hemisfèrica d'ala	4
	Bol símil Emporiae 36,2	1
	Escudella A-I	3
	Copa ampla	2
	Copa ampla ansada	1
	Gobelet	1
	Gerra	10
	Gerra zoomorfa	1
	Lagona	1
	Càlat	7
	Gerra emmagatzematge	2
	Gran contenidor	1
	Gibrell	1
Grollera Ibèrica	Olla	3
Comuna Itàlica	Olla Vegas 1	3
	<i>Sartago</i> V. 13.2/Celsa 84.13596	1
	<i>Patina</i> Vegas 14	1
	<i>Patina</i> F2 Torre Tavernera 4,10	4
	Cas. baixa Dyson clas. 3, 5, f.1	1
	Cas baixa tegame 1,3 d'Olcese	2
	Cas. baixa tegame 1,6 d'Olcese	1
	Tapadora F1 Burriac 38,100	1
	Mortor Emporiae 36,2	30
	Mortor Com It 8b	2
	Mortor Com It 8c	5
	Llàntia Ricci H/Cil. Esquilí	2
Comuna Romana	Pàtera símil L. 5	1
	Bol símil L. 27ab	1
	Gobelet	1
	Lagona	1
	Tapadora	13
	Olla	1
	Sobremotlle amb relleu	1
Comuna Púnica	Cassola alta/ <i>caccabus</i>	1
Comuna Ebusitana	Mortor	1

Figura 19. Principals formes documentades de ceràmica comuna

40. Remetem a la bibliografia, concretament a les obres de Ch. Goudineau d'una banda, i a la recollida en diversos congressos i compendis: Morillo 2006 ed.; Roca, Principal 2007; Morillo 2008.

41. En el *limes* alemany, seguint la línia del Rhin, tenim l'exemple de Xanten (Goudineau 1968:38), on es van instal·lar les sucursals dels productors aretins. A la Península Ibèrica tenim els campaments de les Guerres Càntabres, com els de la *Legio IIII Macedonica* a Herrera de Pisuerga, o el de la *Legio VI Victrix* a Lleó (García Marcos 2006:100).

Ceràmica Comuna Ebusitana

La vaixel·la comuna eivissenca, com en el cas precedent, està present amb només 1 peça. Es tracta d'un morter, del qual s'ha recuperat el peu, i que hem pogut identificar per les característiques estries de la part externa del fons, corresponent a un morter de fons estriat i llavi d'aleta, tipus ben documentat a la factoria de Na Guardis en el període que va del 193 al 123 aC (Guerrero 1998: 189).

Les Àmfores

El grup de les àmfores és molt escàs, ja que representa només l'1,82% del total de la ceràmica recuperada. Arran dels fragments recuperats, gairebé tots informes tret d'una vora, hem pogut documentar tan sols la presència d'1 exemplar de cadascuna de les produccions representades, que percentualment correspon al 20%. Així, els 5 envasos documentats, procedeixen de l'àrea campana d'Itàlia, de l'àrea cartaginesa, de la badia de Cadis, i d'algun taller local ibèric.

Àmfores Itàliques

A partir dels fragments informes documentats, podem establir la presència mínima d'1 contenidor itàlic. El fet de no conservar fragments de llavi fa impossible definir la seva tipologia, si bé podem dir que es tracta de les característiques produccions campanes de pasta volcànica de l'àrea vesuviana.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

En aquest grup hem documentat 1 exemplar, també a partir de fragments informes, de manera que no podem precisar sobre la morfologia ni la datació de l'envàs.

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

En aquest grup hem documentat 1 exemplar, que es correspon a una àmfora de salaons gaditana dels coneguts contenidors numantins CCNN/T-9.1.1.1. La seva producció, si bé abasta tot el segle II aC, es fa més notòria en els nostres jaciments durant la segona meitat d'aquest segle (Ramon 1995: 227).

Àmfores Ibèriques

El conjunt de les àmfores es tanca amb 1 contenidor local, també identificat per la trobada de fragments informes.

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora del Cercle de l'Estret	CC.NN./T-9.1.1.1	1

Figura 20. Principals formes d'àmfora documentades

Valoracions del Context

El context que acabem de presentar, com ja hem dit en l'apartat introductori, és l'evidència d'ocupació humana més antiga detectada en aquesta intervenció, i va posar de manifest un seguit de treballs per tal de regularitzar i afavorir l'ocupació antròpica d'aquesta zona en la segona meitat del segle II aC. Aquest fet coincideix amb altres accions similars documentades a la part alta, com a l'excavació de la seu del Col·legi d'Arquitectes, o l'ampliació del recinte militar de la part alta amb la construcció de la segona fase de la muralla. Això significà la inclusió en aquest recinte de l'àrea on actualment es troba la Rambla Vella i la Plaça de la Font, que inicialment es trobaven fora del *praesidium* primigeni instal·lat durant la Segona Guerra Púnica al punt més elevat del turó tarragoní, que amb l'ampliació esdevindrà un *castrum* permanent durant més de dos segles, fins a la transformació urbanística de l'acròpoli tarraconense en la gran àrea pública de culte a l'emperador i d'administració provincial del segle I dC.

La Datació del Context

En primer lloc, les dades cronològiques derivades de l'estudi de la vaixel·la fina ens situen de manera genèrica en el segle II aC, com evidencia la presència de vasos de vernís negre de la producció Calena Antiga, que es daten entre el 200 i el 130/120 aC, junt amb una peça del mateix origen però pertanyent a la producció Arcaica amb decoració en relleu al fons intern, un tipus de vaixel·la que es comença a produir en el segon quart del segle III però que arriba almenys als inicis del II aC. No obstant, la presència majoritària de Campaniana A Clàssica, amb una cronologia que va del 180 al 100 aC, ens marca un terme *post quem* situat a finals del primer quart del segle II aC. Però la presència d'una copa Lamb. 8b de la producció etrusca de la Campaniana B, datada a partir del 160/150 aC, ens rebaixa aquesta data inicial del context a mitjans del segle II aC. A més, aquesta cronologia es veu avalada per la presència de nombrosos vasos de parets fines, concretament gobelets fusiformes i ovoides del tipus Mayet 2 i 2A, que comencen a arribar als nostres jaciments entorn al 150 aC, i ho fan fins inicis d'època augustal.

Amb aquestes dades, la vaixel·la fina que hem documentat ens indica una datació a partir de mitjans del segle II aC, tot i que hem de tenir un altre factor en compte, com és l'absència significativa de vernís negre del tipus B de Cales o Calena Mitja, que comença a arribar entorn al 130/120 aC i fins el 90/80 aC, i també l'absència de variants de parets fines que s'incorporen al repertori formal a partir del darrer quart del segle II aC, com les Mayet

2D, o les produccions locals de parets fines Mayet 2, que si bé es comencen a produir en el tercer quart d'aquesta centúria, tenen el seu moment àlgid entre el 110 i el 70 aC. Així, podem establir com a terme *ante quem* per a la formació del context la data 130/120 aC.

Aquesta cronologia també és coincident amb la de la vaixella comuna. Per una banda destaca la presència de recipients fabricats en la terrisseria de Fontscaldes (Valls), com ara les pàteres hemisfèriques amb vora d'ala i decoració pintada. I el fet d'haver pogut identificar vaixella d'aquest taller és una dada rellevant, ja que el seu període d'activitat està ben datat entre mitjans del segle II i els inicis del I aC, confirmant aquesta datació per al context de segona meitat del segle II aC.

D'altra banda hem de tenir en compte la gran quantitat de ceràmica comuna importada, bàsicament d'origen italià, tot i que de manera puntual també trobem alguna peça d'origen cartaginès i eivissenc, com ara una cassola púnica característica del segle III i la primera meitat del II aC, o bé un morter ebusità present en contextos ben datats entre el 193 i el 123 aC, és a dir, peces que arriben entre el moment inicial i el final en què podem datar aquest context.

Però com ja hem dit, la gran majoria de ceràmica comuna importada arriba de la franja tirrènica d'Itàlia. D'una banda tenim nombrosos morters centreitànics, amb una datació genèrica que abasta el segle II i els inicis del I aC, si bé algun dels tipus, com el similar a la forma Com-It 8c del Dicocer, l'hem trobat també en un context datat entre finals del segle II i els inicis del I aC a Empúries (Sanmartí, Santos 1986-89: fig. 8, 30). La resta de peces documentades corresponen a olles, cassoles i tapadores, que a la Península ja estan ben documentades des dels inicis del segle II aC, amb l'excepció de les *patinae* Vegas 14 i F2 Torre Tavernera 4,10, datades a partir de mitjans del segle II aC, fet que corrobora la cronologia que ja apuntàvem.

En darrer terme hem de fer esment del grup de les àmfores, malauradament molt minso. L'única forma documentada correspon a un contenidor de salaons gadità del tipus CCNN/T-9.1.1.1, que es data al llarg del segle II i els inicis del I aC, si bé la seva major incidència es centra en la segona meitat del segle II aC.

D'aquesta manera, arran del material documentat, i de les absències significatives a què hem fet referència, hem de datar el context en el tercer quart del segle II aC, entre el 150 i el 130/120 aC. De fet, és un context que té moltes similituds amb contextos ben datats històricament com per exemple els nivells de la destrucció de Cartago, el 146 aC. Allí el material recuperat, respecte al conjunt de vernís negre, presenta moltes similituds amb el nos-

tre context. Així, el grup de la Campaniana A és coincident, tant respecte a les formes presents com amb les decoracions, on trobem petites rosetes centrals, junt amb palmetes radials i fulles d'heura esquemàtiques impreses envoltades d'estries, a més d'alguna copa Lamb. 33a decorada amb una gran rosassa central i pintura blanquinosa. A més, també és coincident el fet que les dues produccions de vernís negre representades són, per una banda, la Campaniana A, i per l'altra, la Campaniana B Etrusca, si bé en el nostre cas tan sols hem documentat una peça d'origen etrusc. En darrer terme, a Cartago també s'hi van documentar vasets bicònics de ceràmica grisa de la costa, junt amb càlats ibèrics pintats, com el nostre (Sanmartí, Principal 1999c: 198).

Altres contextos ben datats històricament i de composició similar al de la Rambla Vella són els dels campaments numantins que van assetjar la ciutat entre el 153 i el 133 aC (Sanmartí, Principal 1997, Sanmartí, Principal 1999c: 201, Principal 2000), o bé els dels nivells de la fundació de *Valentia*, el 138 aC, que es daten en el període 138-135 aC (Marín, Ribera 2000). En aquests casos el conjunt de materials, respecte al vernís negre, és molt similar al nostre, amb excepció del cas de *Valentia*, on sí apareixen vasos de producció calena del tipus B, junt amb copes de la Campaniana B Etrusca, cosa que no succeeix en el nostre cas, on el vernís negre de Cales es limita a vasos de la producció Arcaica amb relleus i de l'Antiga. Aquest fet evidencia un inici de la introducció de la B de Cales entorn el 138/135 aC, fet que serveix per establir el terme *ante quem* a la formació del nostre context, que podem datar, a la llum de les dades exposades, entre el 150 i el 138/135 aC.

La Composició del Context

El conjunt ceràmic que acabem de presentar està format per ceràmica d'importació, que representa el 36,57% del total, ceràmica de producció local o regional ibèrica, amb un 46,95%, i ceràmica romana de procedència indeterminada, amb un 16,48%.

Amb tot, si ens centrem en la vaixella importada, veiem com els productes italics són clarament dominants, amb uns percentatges molt elevats -96,08%-. Estant presents la resta d'importacions de manera puntual i testimonial, com evidencien els percentatges de la ceràmica cartaginesa, amb un escadusser 1,96%, o la de l'eivissenca i la del Cercle de l'Estret, de tan sols el 0,98%.

Passant a estudiar de manera detallada les diverses classes de vaixella importada, i com ja hem anat remarquant, el grup de les àmfores no és gens significatiu, ja que tan sols hem pogut constatar la presència de tres exemplars, procedents respectivament de la Campània, dels tallers

púnics gaditans i de les factories púniques centremediterrànies.

Respecte al servei de taula, aquest està format en un 74,74% per vaixel·la fina, de la qual el 28,42% són produccions locals de la ceràmica grisa de la costa, i el 46,32% restant ceràmica itàlica, amb produccions de vernís negre -24,21%- i de parets fines -22,11%-. Es tanca el grup de la vaixel·la de taula amb la ceràmica comuna -25,26%-, de la que el 21,05% és ceràmica comuna ibèrica i el 4,21% restant comuna romana de producció indeterminada.

A més, si analitzem el grup de la vaixel·la de vernís negre, veiem un domini dels vasos de la Campània -95-45%-front als de l'Etrúria -4,55%-, i com les produccions napolitanes del tipus A són majoritàries, amb un 81,82%, respecte a les de Cales, que representen el 13,64%.

Si ens centrem ara en el repertori formal de la vaixel·la de taula, veiem que els dos grups majoritaris. D'una banda tenim els gots, amb el 34,34%, percentatge format per un 23,23% de gots i gobelets, i un 11,11% de gots ansats. En segon lloc trobem el grup de copes i bols, amb el 33,33%, i a continuació els plats i les pàteres, amb el 14,14%, seguides de les gerres⁴², amb el 12,12%. Ja minoritàries són les *lagonae*⁴³ -3,03%-, les tapadores⁴⁴ -2,02%- i una copa ansada -1,01%- de la ceràmica ibèrica.

Si passem ara a analitzar cada tipus, veiem com el grup de copes i bols està format majoritària per vaixel·la de vernís negre -44,12%-, i grisa de la costa -32,35%-, essent ja força minoritària la ceràmica comuna ibèrica -20,59%- i pràcticament testimonial la comuna romana -2,94%-.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixel·la fina	Campaniana A	18	17,65	6,5
		VN de Cales	4	3,92	1,44
		VN Etrusc	1	0,98	0,36
	Ceràmica comuna	PP FF Itàliques	21	20,59	7,58
		Comuna campana	8	7,84	2,89
		Comuna lacial	43	42,16	15,52
		Llàntia itàlica	2	1,96	0,72
	Àmfores	Campània	1	0,98	0,36
		TOTAL	98	96,08	35,37
Púnica ebusitana	Ceràmica comuna	Comuna ebusitana	1	0,98	0,36
		TOTAL	1	0,98	0,36
Púnica centremediterrània	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna púnica	1	0,98	0,36
		Centremediterrànies	1	0,98	0,36
		TOTAL	2	1,96	
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	1	0,98	0,36
		TOTAL	1	0,98	0,36
Local/Regional	Vaixel·la fina	Grisa de la costa	27		9,75
		Comuna ibèrica	100		36,1
	Ceràmica comuna	Grollera ibèrica	3		1,08
		Ibèriques	1		0,36
		TOTAL	131		47,29
Ceràmica romana indet.	Ceràmica comuna	Comuna romana	43		15,52
		Motlle	1		0,36
		TOTAL	44		15,88

Figura 21. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

42. Totes de producció local, amb un domini de la comuna ibèrica -10 exemplars que sumen el 90,91%, i 1 de la grisa de la costa -que representa el 9,09%-.

43. Una de la ceràmica comuna romana, una de la comuna ibèrica i la tercera de la ceràmica grisa de la costa.

44. Una de la producció Calena Antiga de vernís negre, i l'altra de la ceràmica grisa de la costa.

D'altra banda, el repertori formal és molt ampli i està molt repartit entre els diferents tipus de copes documentades, si bé en destaquen les escudelles de la forma A-I de grisa de la costa, amb un 26,47%, seguides dels bols Lamb. 27ab -14,71%-, i en tercer lloc les escudelles del tipus B de la grisa de la costa -11,76%-, i els bols Lamb. 31a. Ja minoritàries són la resta de formes, com la Lamb. 28 ab -5,88%-, o amb un 2,94% cadascuna les escudelles A-III, les copes Lamb. 8b, 27c, 33b, el bol Lamb. 31b, el símil a la forma Emporiae 36,2 i els de tipologia indeterminada.

Respecte al grup dels gots i els gobelets, hem de dir que majoritàriament s'adscriuen a les produccions itàliques de parets fines, on dominen els del tipus Mayet 2 -78,26% i els de la variant Mayet 2A -13,04%-, davant del 8,7% restant que representen els dos vasos pertanyents a la producció comuna ibèrica i romana.

En quant al grup dels plats i les pàteres, està dominat per peces de vernís negre -50%-, quedant en segon terme les produccions locals de la comuna ibèrica -28,57%-, les de la grisa de la costa -14,29%-, i en darrer lloc les de la ceràmica comuna romana -7,14%.

En quant al repertori tipològic hem de destacar el domini de les pàteres Lamb. 55, que arriben al 46,86%, seguides de les pàteres hemisfèriques d'ala de Fontscaldes -28,57%-, i els plats Lamb. 36 -21,43%-. Tanca el grup les pàteres Lamb. 5, que sumen el 7,14% restant.

Si centrem ara l'atenció sobre la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments, veiem que la majoria, el 71,43%, són importacions itàliques, i que en un segon terme queden les produccions de la comuna romana, amb el 20% del total. Són molt minoritàries les produccions locals ibèriques, amb el 5,71%, i merament testimonials les púniques centremediterrànies i ebusitanes, amb l'1,43% cadascuna.

Des del punt de vista del repertori formal de la vaixel·la de cuina, hem de destacar el domini absolut dels morters i gibrells, amb un 54,93%, grup format majoritàriament per importacions itàliques⁴⁵, amb excepció d'un exemplar ebusità i un gibrell ibèric. En segon lloc trobem el grup de les tapadores, que representa el 19,72%, i que està format exclusivament per peces de la producció comuna romana, amb excepció d'una tapadora itàlica. Les olles queden en tercer lloc, amb un 9,86% del total, i és el grup més heterogeni, ja que està format per olles de la producció local grollera i d'importació itàlica amb

un 42,86% cadascuna, i per un 14,29% d'olles de la ceràmica comuna romana. Ja minoritàries són les *patinae* itàliques -7,04%-, majoritàriament de la forma Torre Tavernera 4,10 i amb un exemplar Vegas 14, seguides de les cassoles baixes itàliques -5,63%-, i una cassola alta cartaginesa i una *sartago* itàlica Vegas 13.2, que representen l'1,41% cadascuna.

D'altra banda, la ceràmica d'emmagatzematge i despesa està formada exclusivament per peces de producció local, i la forma majoritària és el càlat, que representa el 70% del total, seguit de les gerres d'emmagatzematge, que sumen el 20%, i un gran contenidor, que representa el 10% d'aquesta ceràmica.

En darrer terme hem de fer esment del grup d'altres tipus de vaixel·la, que representa tan sols l'1,09% del total de la ceràmica del context. D'una banda hem documentat dues llànties itàliques del tipus Ricci H o cilíndriques de l'Esquilí, i de l'altra un sobremotlle, és a dir, una matriu positiva per a fabricar un motlle en negatiu, i on es representa un motiu documentat en els plats amb decoració en relleu de la ceràmica de vernís negre de Cales o Calena Arcaica.

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	7	Grollera Ibèrica: 3 Comuna Itàlica: 3 Comuna Romana: 1
Tapadores	14	Comuna Itàlica: 1 Comuna Romana: 13
<i>Patinae</i>	5	Comuna Itàlica: 5
Cassoles Baixes	4	Comuna Itàlica: 4
Cassoles Altes	1	Comuna Púnica: 1
<i>Sartaginis</i>	1	Comuna Itàlica: 1
Morters/Gibrells	39	Comuna Itàlica: 37 Comuna Ebusitana: 1 Comuna Ibèrica: 1

Figura 22. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	7	Comuna Ibèrica: 6
Gerres	2	Comuna Ibèrica: 2
Grans Contenidors	1	Comuna Ibèrica: 1

Figura 23. La ceràmica de magatzem i despesa

45. En total trenta set exemplars dels quals la majoria, trenta -81,08% s'adscriuen al tipus Emporiae 36,2. La resta pertanyen a la forma Com-It 8c -13,51% i Com-it 8b -5,41% del Dicocer.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 36	3	Campaniana A: 2 Grisa de la Costa: 1
Pàteres	Lamb. 55	6	Campaniana A: 4 Calena Antiga: 1 Grisa de la Costa: 1
	Lamb. 5	1	Comuna Romana: 1
	Pàtera hemisfèrica d'ala	2	Comuna Ibèrica: 2
Bols	Lamb. 27ab	5	Campaniana A: 4 Comuna Romana: 1
	Lamb. 27c	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 31a	4	Campaniana A: 4
	Lamb. 31b	1	Campaniana A: 1
	Escudella B	5	Grisa de la Costa: 4
	Símil morter Emporiae 36,2	1	Comuna Ibèrica: 1
Copes	Lamb. 28ab	2	Campaniana A: 2
	Lamb. 8b	1	Campaniana B Etrusca: 1
	F 2157	1	Calena Arcaica: 1
	Lamb. 33b	1	Calena Antiga: 1
	Copa ampla	2	Comuna Ibèrica: 2
Copes/Bols	Escudella A-I	9	Grisa de la Costa: 6 Comuna Ibèrica: 3
	Escudella A-II	1	Grisa de la Costa: 1
Copes Ansades	Copa ampla ansada	1	Comuna Ibèrica: 1
Gots/Gobelets	Mayet 2	18	PP FF Itàliques: 18
	Mayet 2A/Mbni. 3	3	PP FF Itàliques: 3
	S/T	2	Comuna Ibèrica: 1 Comuna Romana: 1
Gots Ansats	Vaset bicònic D-III	10	Grisa de la Costa: 10
	Vaset bicònic D-IV	1	Grisa de la Costa: 1
Gerres	Gerra E-II	1	Grisa de la Costa: 1
	Gerra zoomorfa	1	Comuna Ibèrica: 1
	S/T	10	Comuna Ibèrica: 10
Lagonae	S/T	3	Comuna Ibèrica: 2 Comuna Romana: 1
	Ampolla I/Cot-Cat Cc7	1	Grisa de la costa: 1
Tapadores	F 9132	1	Calena Antiga: 1.
	S/T	1	Grisa de la costa: 1

Figura 24 . La vaixel·la de taula

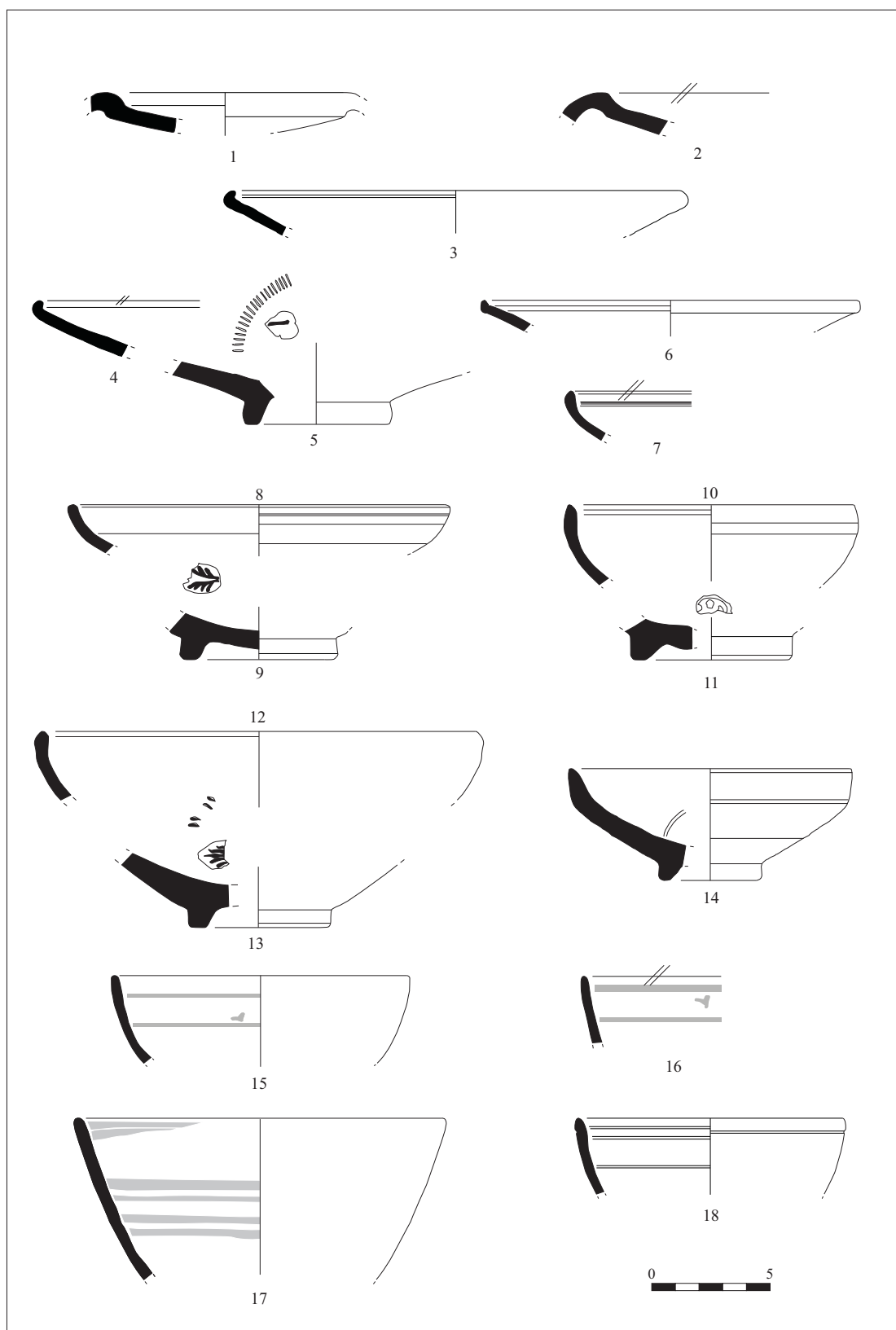

Figura 25. CAMPANIANA A: 1, 2) Lamb. 36. 3, 4, 6) Lamb. 55. 7, 10, 12) Lamb. 27ab. 8, 14) Lamb. 27c. 15-18) Lamb. 31a. 5) Pàtera. 9, 11, 13) Bol.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

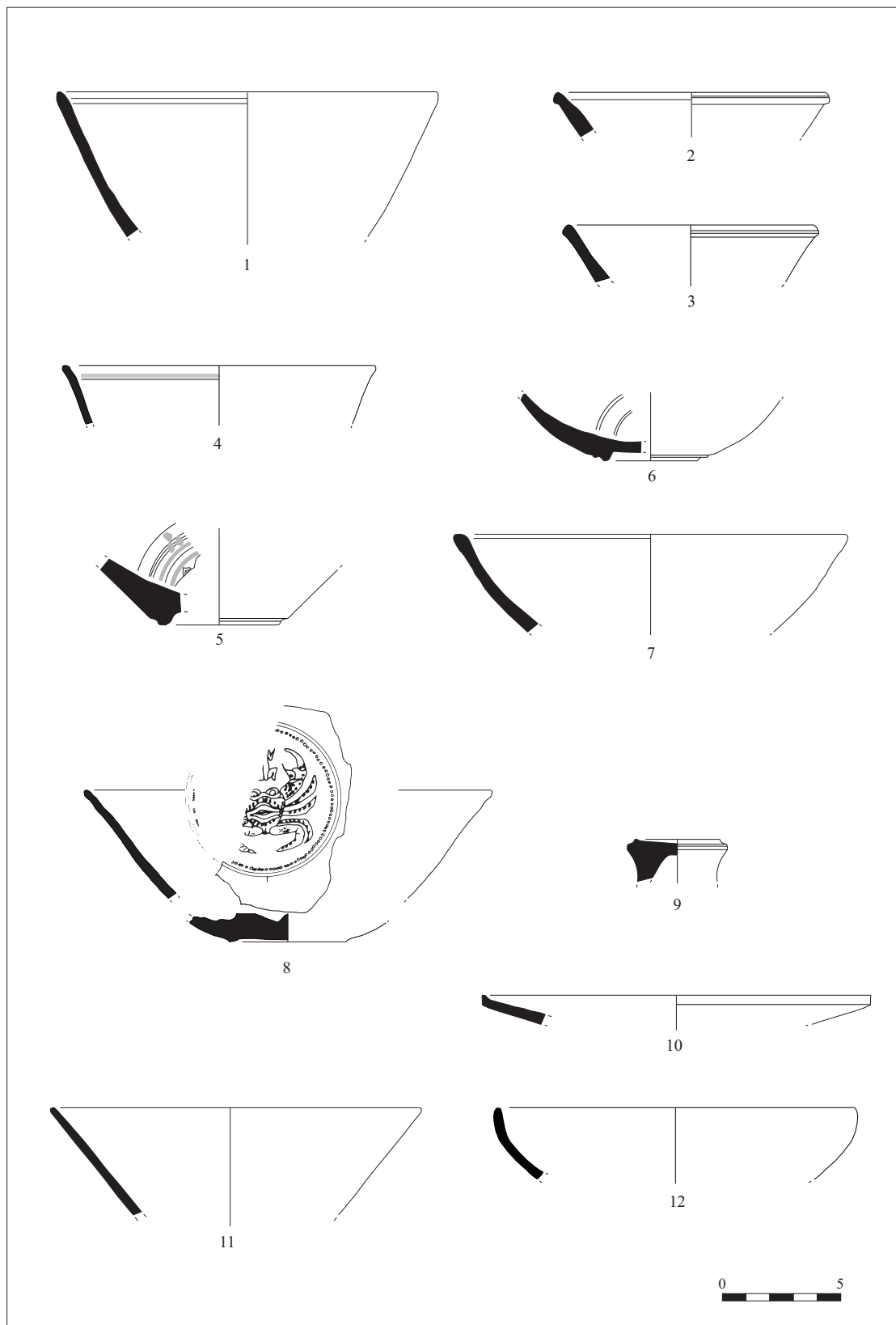

Figura 26. CAMPANIANA A: 1) Lamb. 31b. 2, 3) Lamb. 28ab. 4 a 7) Lamb. 33a. 7) Lamb. 33b. CALENA ARCAICA: 8) F 2157. CALENA ANTIGA: 9) F 9132. 10) Lamb. 55. 11) Lamb. 33b. B ETRUSCA: 12) Lamb. 8b.

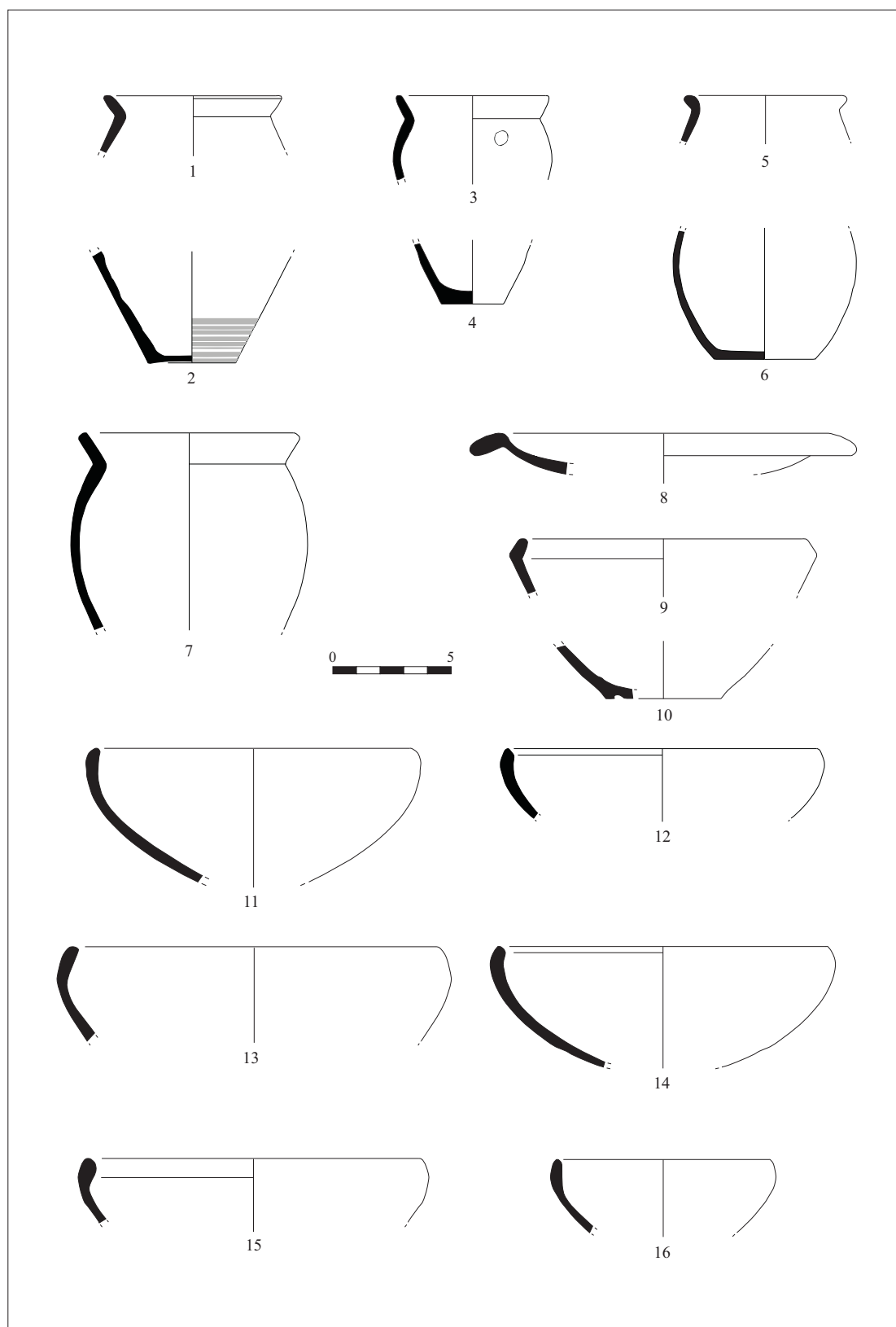

Figura 27. PP FF ITÀLIQUES: 1 a 7) Mayet 2A. 2, 4, 6) Mayet 2. GRISA DE LA COSTA: 8) Lamb. 36. 9) Escudella A-III. 11 a 15) Escudella A-I. 16) Escudella B. 10) Escudella.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

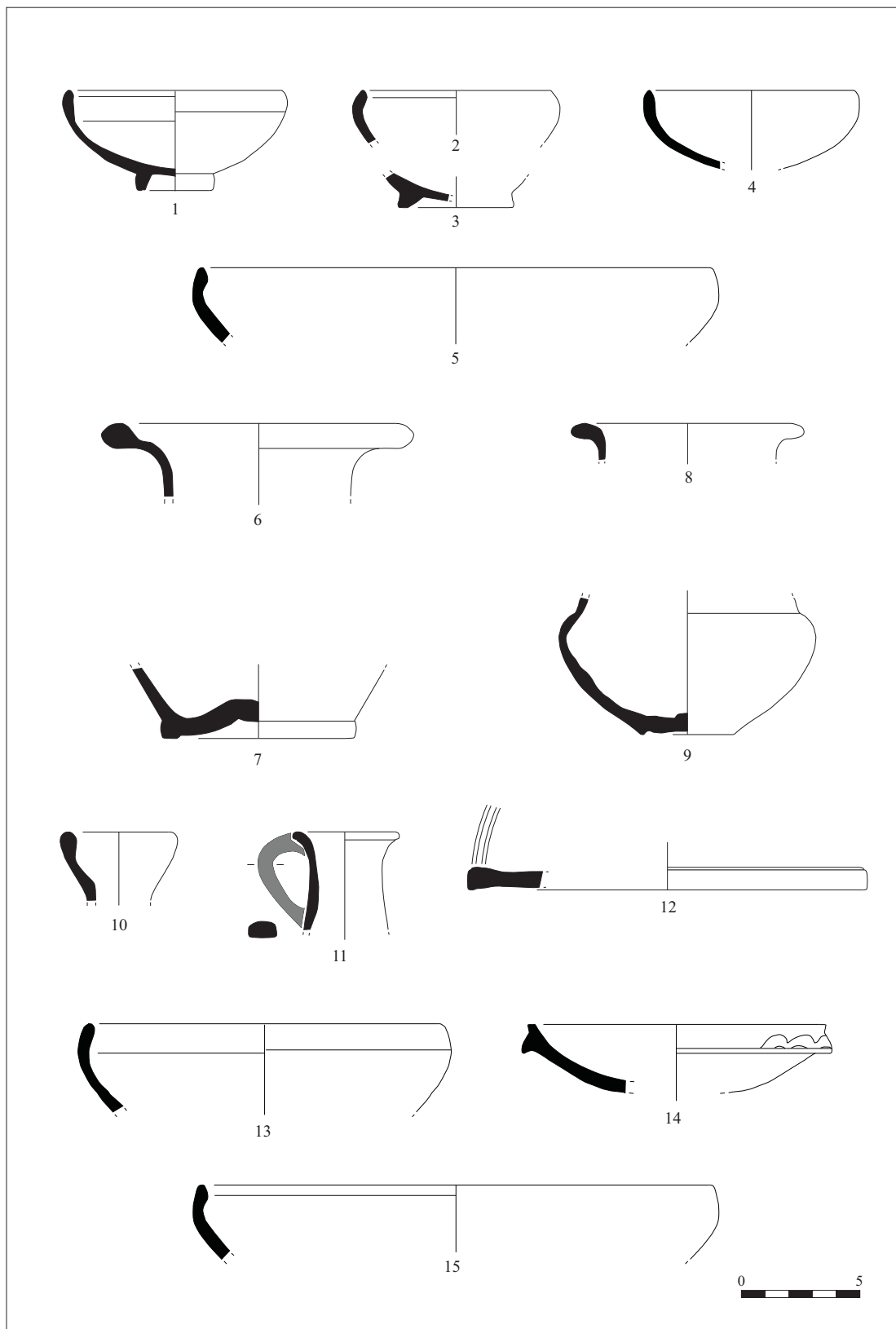

Figura 28. GRISA DE LA COSTA: 1 a 4) Escudella B. 5) Escudella A-I. 6) Gerra E-II. 8) Bicònic D-III. 10) Ampolla I. 11) Bicònic D-IV. 12) Tapadora. COMUNA IBÈRICA: 13, 15) Escudella A-I. 14) Bol símil Emporiae 36,2.

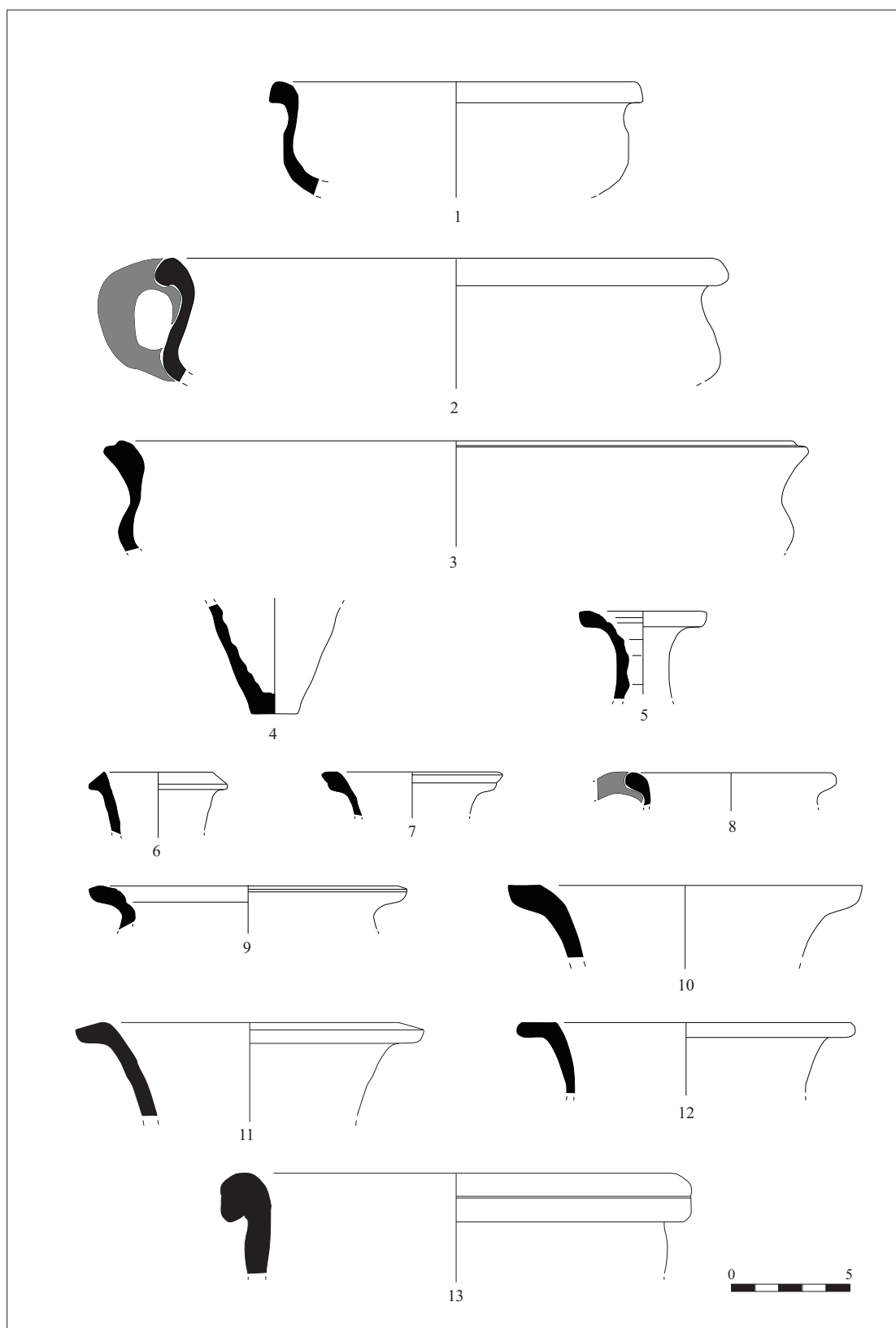

Figura 29. COMUNA IBÈRICA: 1, 3) Copes amples. 2) Copa ampla ansada. 4) Gobelet. 5) *Lagona*. 6 a 12) Gerres. 13) Gerra tipus Sanmartí, Santos, 1988-89: fig. 4, 19.

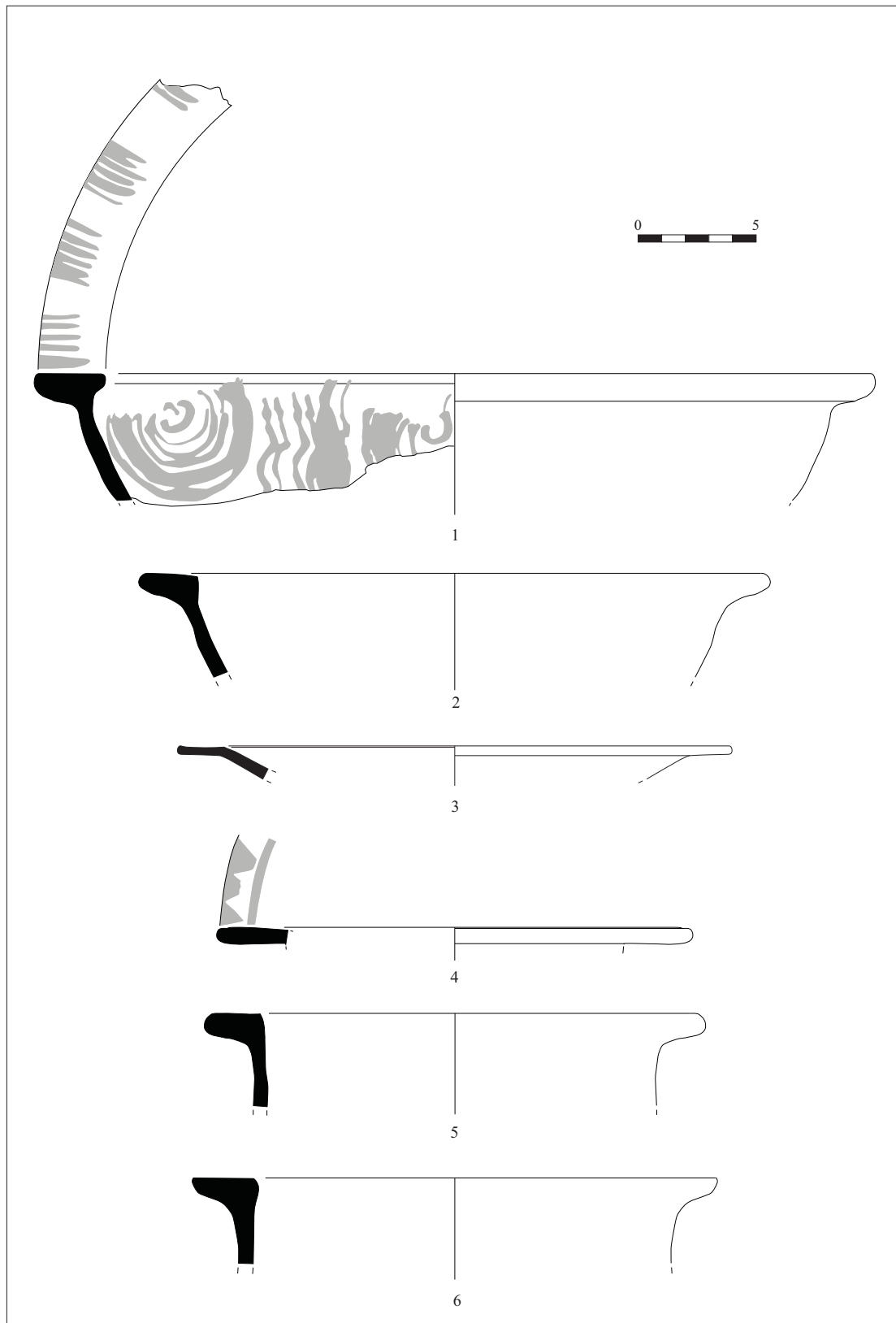

Figura 30. COMUNA IBÈRICA: 1 a 2) Pàteres hemisfèriques d'ala. 3) Plat d'ala. 4 a 6) Càlats.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

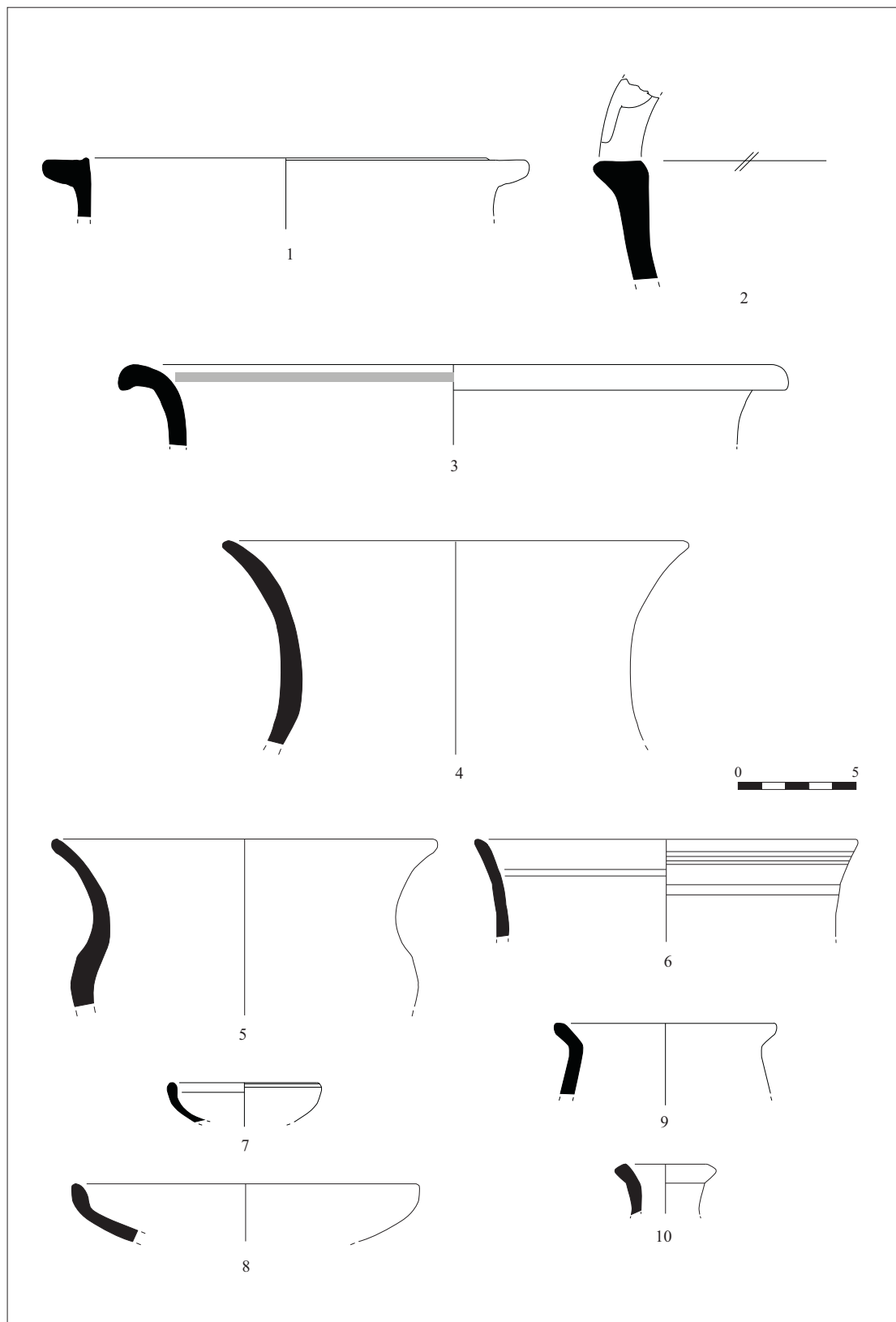

Figura 31. COMUNA IBÈRICA: 1) Càlat. 2) Gran contenidor. 3) Gerra. GROLLERA IBÈRICA: 4 a 6) Olles. COMUNA ROMANA: 7) Bol. 8) Pàtera símil Lamb. 5. 9) Olla. 10) *Lagona*.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

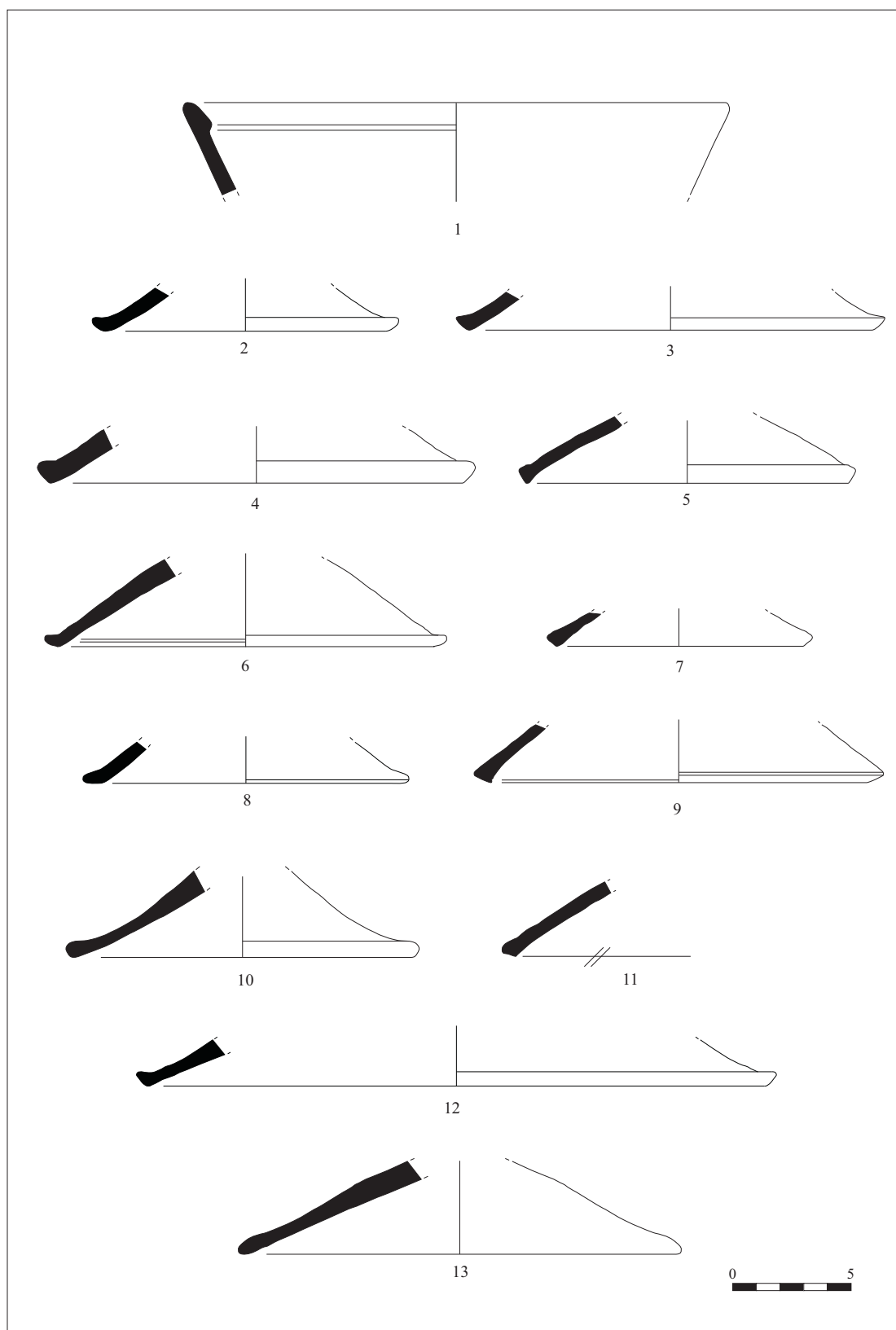

Figura 32. COMUNA ROMANA: 1) Cassola. 2 a 13) Tapadores.

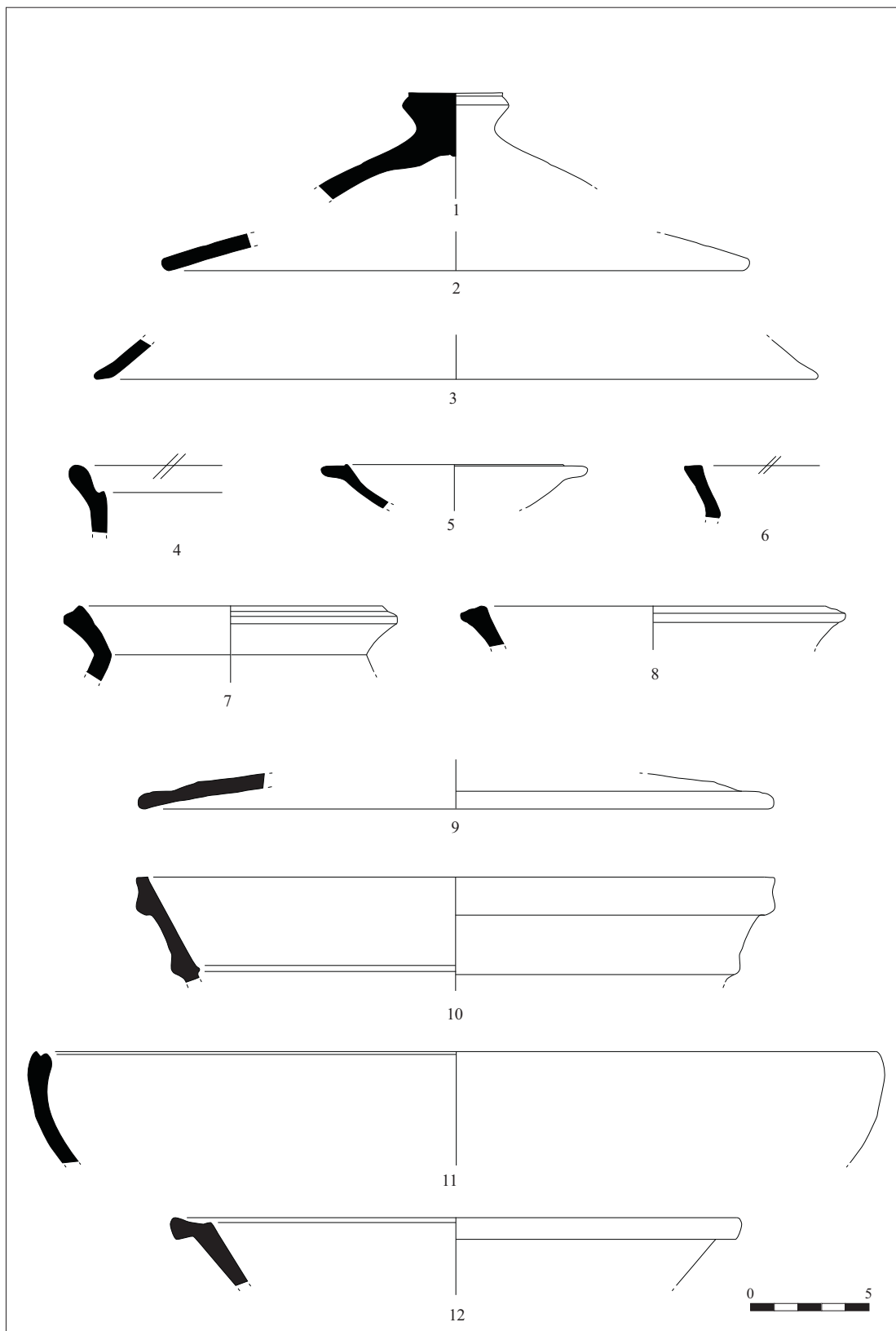

Figura 33. COMUNA ROMANA: 1 a 3) Tapadores. COMUNA PÚNICA: 4) *Caccabus* Guerrero 1995, fig. 11b. COMUNA ITÀLICA: 5) Plat. 6 a 8) Olles Vegas 1. 9) Tapadora F1 Burriac 38,100. 10) *Sartago* Vegas 13.2/Celsa 84.13596. 11) *Patina* Vegas 14. 12) Cas. baixa Dyson clas. 3, n.5, f.1.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

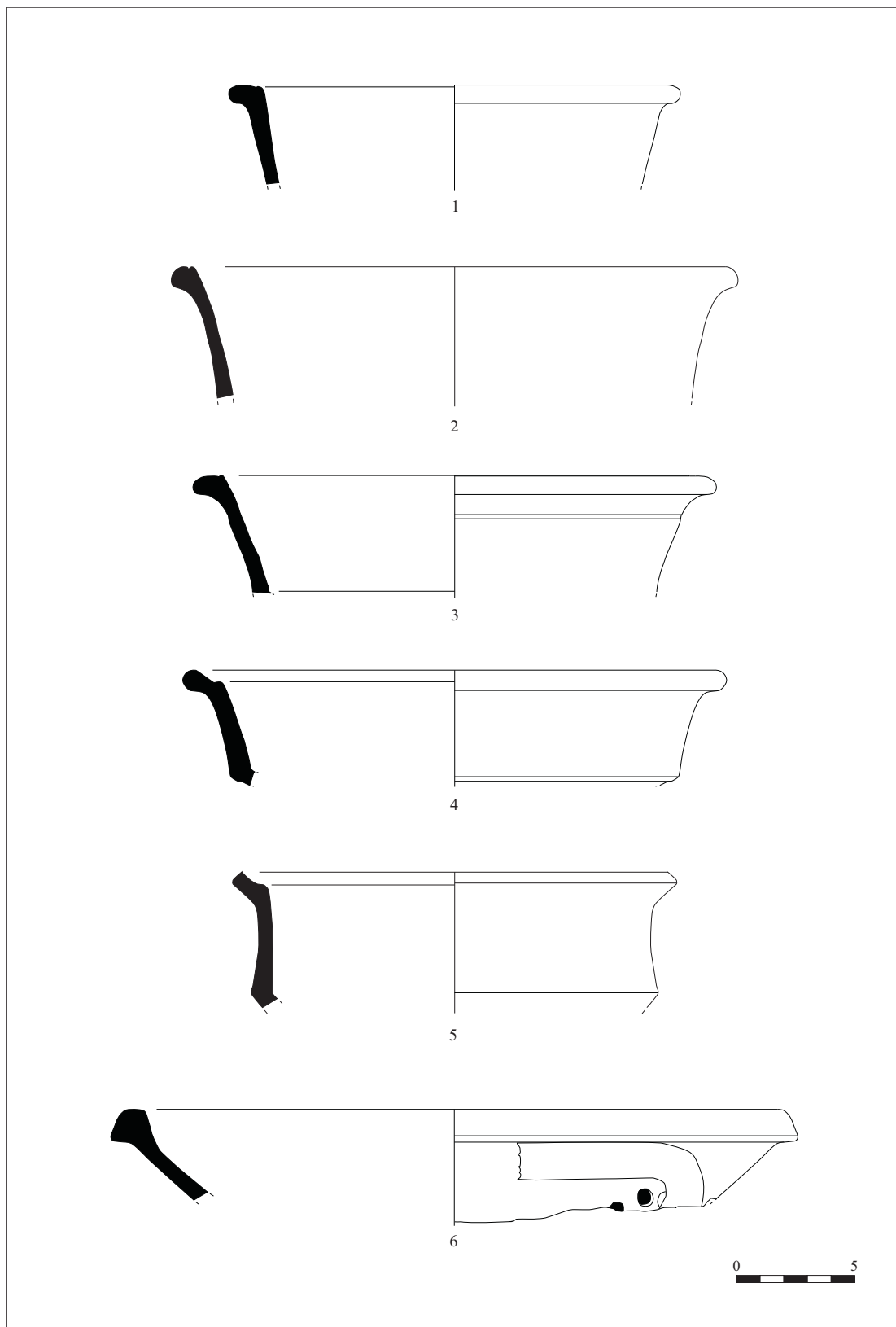

Figura 34. COMUNA ITÀLICA: 1 a 3) *Patina* F2 Torre Tavernera 4,10. 4, 5) Cas. baixa tegame 1,6 d'Olcese. 6) Morter centreitàlic Com-It 8b.

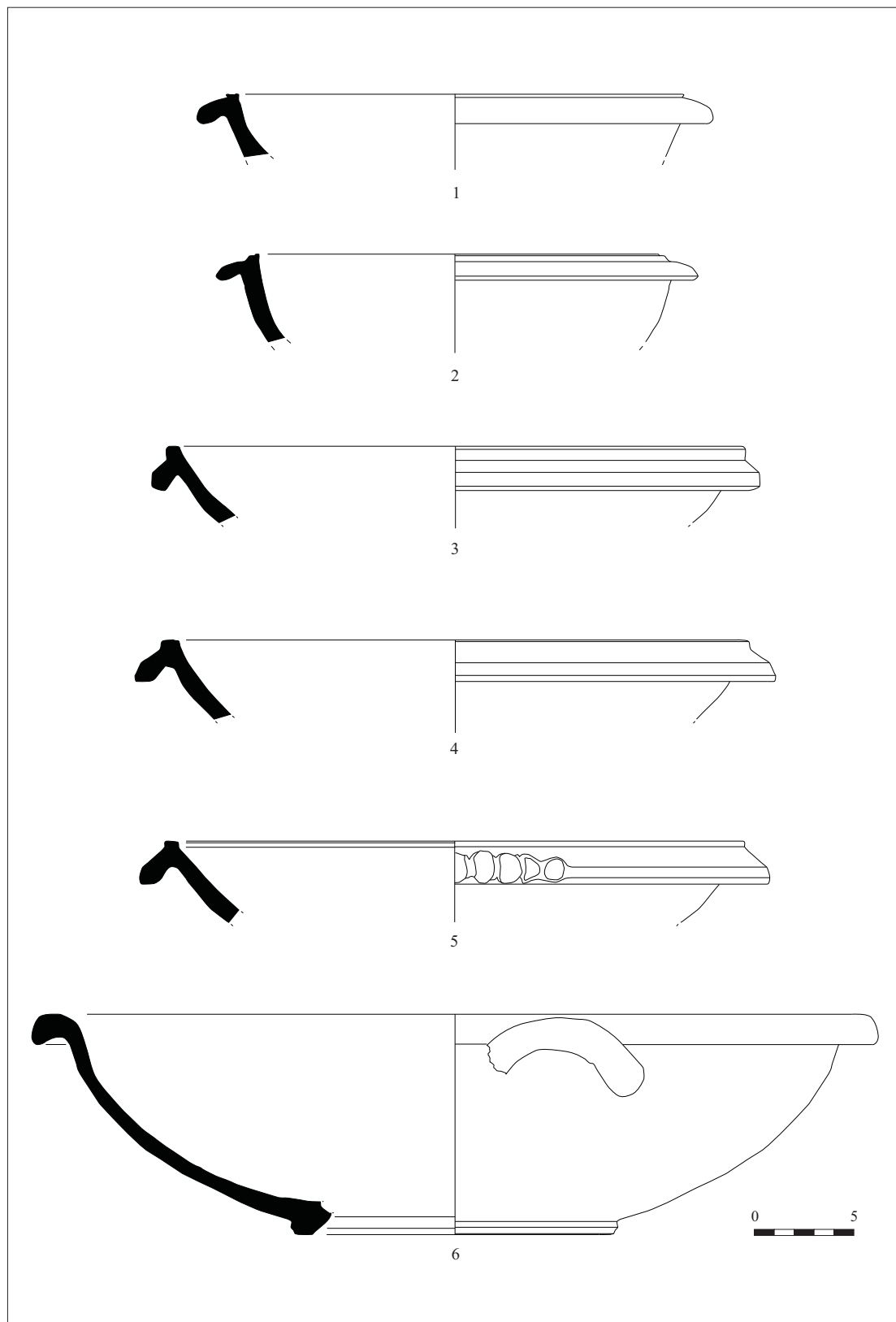

Figura 35. COMUNA ITÀLICA: 1 a 5) Morters centreitànics tipus Sanmartí, Santos 1986-89: fig. 8, 30. 6) Morter centreitàníc Com-It 8b.

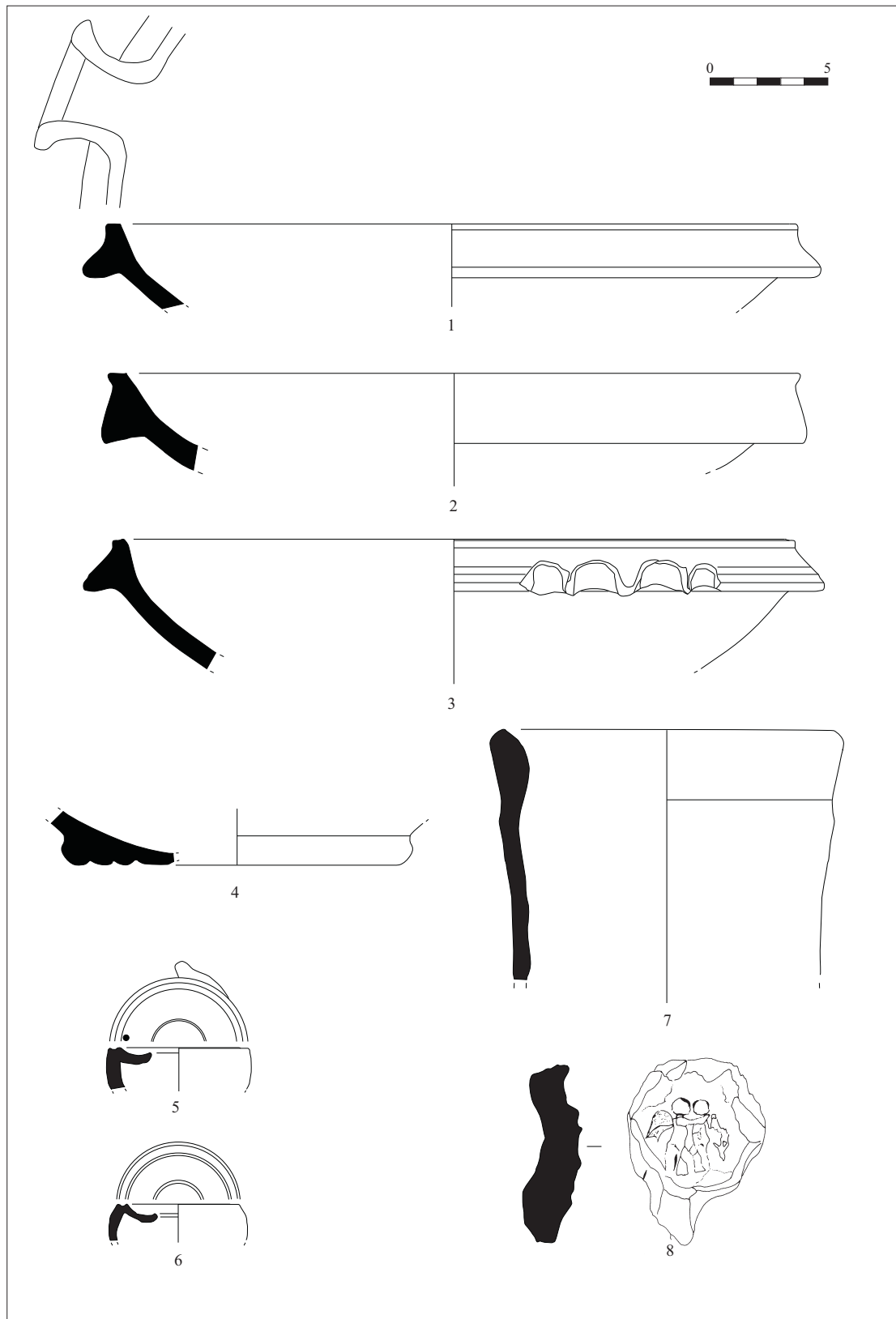

Figura 36. COMUNA ITÀLICA: 1 a 3) Morters centreitànics Emporiae 36,2. COMUNA EBUSITANA: 4) Morter. LLÀNTIA ITÀLICA: 5, 6) Ricci H/Cil. de l'Esquilí. ÀMFORA DEL CERCLE DE L'ESTRET: 7) CC.NN./T-9.1.1.1. CERÀMICA COMUNA: 8) Sobremotlle.

4.2.2. Carrer dels Caputxins núm. 5

Aquest context ceràmic prové de les excavacions dutes a terme entre els anys 1994 i 1995 en el solar número 5 del carrer dels Caputxins, realitzades pel Servei Arqueològic de la URV i sota la direcció de Pere Gebellí i Gerard Martí (Gebellí 1996b), i motivades pel projecte d'edificació d'un bloc d'habitatges. Es va excavar un sondeig estratigràfic de 10 m², en el qual les primeres evidències arqueològiques documentades corresponen a un mur de contenció fet amb grans blocs de pedra. Els nivells constructius associats a aquest mur van permetre recuperar un context ceràmic datat al segle II aC, que hem tingut l'oportunitat d'estudiar de manera directa (Díaz 2000). També s'hi documentaren estructures datades en època augustal, relacionades amb les voltes de la grada del teatre romà, que quedaren abandonades en la segona meitat del segle III dC.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixel·la està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 1009 i 1011. El total de fragments ceràmics recuperats no és molt gran, de 178, dels quals 17 són vores, 2 són fons, 3 són anses, i 156 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 16 peces, d'un total estimat de 25. Com hem dit, no és un context massa important a nivell quantitatiu, però sí que són força destacables algunes de les produccions i peces recuperades, fet que ens fa incloure aquest conjunt en el nostre treball.

Pel que fa a l'estudi percentual, si bé no és massa indicatiu per tractar-se d'un conjunt ceràmic que podem considerar escadusser, hem de dir que la vaixel·la fina representa el 28%, la vaixel·la comuna el 44%, i els contenidors amfòrics el 28% restant.

Figura 37. Plànol de situació del c/ dels Caputxins, 5 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

	Producció		% Classe	% Total
Vaixel·la fina	Campaniana A	3	42,85	12
	VN de Cales	1	14,29	4
	VN Itàlic Indeterminat	2	28,57	8
	Grisa de la costa	1	14,29	4
	TOTAL	7	100	28
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	2	18,18	8
	Comuna itàlica	2	18,18	8
	Comuna romana	5	45,46	20
	Comuna ebusitana	1	9,09	4
	Comuna púnica	1	9,09	4
	TOTAL	11	100	44
Àmfores	Itàliques	3	42,86	12
	Pún. centremediterrànies	1	14,285	4
	Púnicoebusitanes	1	14,285	4
	Pún. Cercle de l'Estret	1	14,285	4
	Ibèriques	1	14,285	4
	TOTAL	7	100	28

Figura 38. La composició del context ceràmic

La Vaixel·la Fina

La vaixel·la fina recuperada d'aquest context està formada per ceràmica de vernís negre, amb un 85,71% del total, i ceràmica grisa de la costa catalana, amb un 14,29%.

Campaniana A

D'aquesta producció, que representa el 50% del total del vernís negre, hem recuperat 3 peces. En primer lloc hem de citar la presència d'1 copa ansada. Lamb. 48A/F 3155, pertanyent a la variant Antiga⁴⁶, i que hauríem de datar en el darrer quart del segle III aC, sense que sobrepassi la data situada entorn el 200 aC (Sanmartí, Principal 1998: 211; Vivar 2005: 35).

Les altres 2 peces pertanyen a la variant Mitja o Clàssica⁴⁷, que es data entre el 180 i el 100 aC. A nivell tipològic hem documentat 1 plat Lamb. 36/F 1310 i 1 pàtera Lamb. 5/F 2250. Pel que respecta a la pàtera, hem de dir que la forma Lamb. 5 té una datació una mica més baixa, ja que s'incorpora a la Campaniana A en un moment imprecís del segon quart del segle II aC

Campaniana B de Cales

D'aquesta producció, també denominada Calena Mitja, hem documentat 1 copa, que representa el 16,67% del vernís negre. Tipològicament l'hem pogut adscriure, amb alguns dubtes, a la copa ansada Pasq. 127/F 3121,

que es data a partir de mitjans del segle II aC i fins el 90/80 aC. És a dir, que és una forma de copa del repertori formal de la B de Cales que es comença a produir de manera “precoç” respecte al gruix d'aquesta producció, on destaquen les copes Lamb. 1, les pàteres Lamb. 5, etc, absents en aquest context, i que tenen una datació inicial entorn el 130 aC.

Vernís Negre Indeterminat

En aquest grup hem d'incloure 2 peces, que representen el 33,33% del total, caracteritzades per una pasta ben depurada i dura, de color beix, i un vernís de gran qualitat, negre intens, espès i homogeni. A nivell tipològic 1 exemplar s'adscriu al bol F 2914, que J.P. Morel descriu com a producció local o regional de l'àrea etrusca (Morel 1981: 235), amb unes característiques de pasta i vernís anàlogues a la nostra peça, i que data entre finals del segle III i el segle II aC. L'altre exemplar està molt fragmentat, i podria pertànyer a la forma F 2130, un bol àpode⁴⁸ sustentat per màscres que tenim ben documentat en la producció Calena Antiga, datada entre el 200 i el 130/120 aC.

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta producció tan sols tenim 1 exemplar, concretament un vaset bicònic ansat, pertanyent a la producció clàssica d'aquesta vaixel·la, que abasta el segle II i la primera meitat del I aC.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Antiga	L. 48A/F 3155	1
Campaniana A Mitja	L. 36/F 1310	1
	L. 5/F 2250	1
Campaniana B Cales	Pasq. 127/F 3121	1
VN Indeterminat	Símil F 2130	1
	Símil F 2914	1
Grisa de la Costa	Vaset bicònic	1

Figura 39. Principals formes documentades de vaixel·la fina

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Càlat	1
Comuna Itàlica	Cas. trípod Dyson cl.3	1
Comuna Romana	Olla	1
	Ungüentari	1
Comuna Púnica	Cas. baixa/lopas	1

Figura 40. Principals formes documentades de ceràmica comuna

46. Que percentualment representa el 16,67% del vernís negre.

47. Que suma el 33,33% del total.

48. Si bé no podem assegurar la seva segura adscripció a aquests tallers, motiu pel qual l'hem inclòs en aquest grup.

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica hem documentat un total de 10 exemplars, que a nivell percentual es reparteixen de la següent manera: la majoritària és ceràmica comuna romana de producció indeterminada, amb un 50%, seguida de la local ibèrica, que representa el 20%. En darrer terme, cadascuna amb un 10% del total, tenim la ceràmica comuna itàlica, la comuna púnica i l'ebusitana.

Ceràmica Comuna Ibèrica

De les 2 peces d'aquest tipus de vaixella, 1 no s'ha pogut identificar, i l'altra correspon a un càlat amb evidències de decoració pictòrica mal conservades.

Pel que respecta a la seva procedència, hem de destacar que presenta analogies amb el material produït al taller de Fontscaldes (Valls). En aquest sentit, si bé de manera genèrica el càlat és una forma que s'introdueix en el repertori formal de la ceràmica ibèrica tardana a finals del segle III aC, i serà un element característic de les dues darreres centúries abans del canvi d'Era, les produccions de Fontscaldes es daten en la segona meitat del segle II aC i els inicis del següent (Lafuente 1992, Fabra 2008).

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixella comuna de procedència età representada per 2 exemplars. 1 és de fabricació campana, però no s'ha pogut identificar a nivell tipològic. L'altre correspon a una cassola baixa, probablement de tres peus del tipus 3 de Dyson (Dyson 1965, clas. 3), que es data entre mitjans del segle II i el segon quart I aC i prové dels tallers lacials.

Ceràmica Comuna Romana

En aquest grup hem documentat 5 exemplars, dels quals 3 no s'han pogut identificar. Les peces que sí hem pogut identificar corresponen a 1 olla de cocció i a 1 ungüentari.

Ceràmica Comuna Púnica

D'origen cartaginès hem identificat 1 exemplar, corresponent a una cassola baixa tipus *lopas*, de llavi motllurat i parets convexes de la classe A de Guerrero (Guerrero 1995: fig. 10), amb una datació que ens situa entre el segle III i la destrucció de Cartago, el 146 aC.

Ceràmica Comuna Ebusitana

D'origen eivissenc hem documentat tan sols 1 exemplar, que degut a l'alt grau de fragmentació no s'ha pogut identificar a nivell tipològic.

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora itàlica	Grecoitàlica clàssica	2
Àmfora del Cercle de l'Estret	CC.NN/T-9.1.1.1	1

Figura 41. Principals formes d'àmfora documentades

Les Àmfores

En total hem documentat 7 contenidors amfòrics, que es distribueixen de la següent manera: el 42,86% correspon a àmfores itàliques, i la resta, amb un 14,29% respectivament, correspon a les àmfores púniques centremediterrànies, les púniques del Cercle de l'Estret i les d'Eivissa.

Àmfores Itàliques

Les àmfores d'importació itàlica, en aquest cas procedents de la Campània, estan presents amb 3 contenidors, que tipològicament pertanyen a al tipus grecoitàlic clàssic de la variant Gr-It bd4. Entre els fragments informes hem documentat un que conserva un segell imprès amb la inscripció grega "OPPOYA", de la que no hem trobat paral·lels. Es troba dintre d'una cartella rectangular de 39 mm d'ample i una alçada que varia entre 9 i 6 mm, amb l'angle superior esquerre i inferior dret arrodonits. A nivell cronològic les podem datar en la primera meitat del segle II aC, si bé és freqüent trobar-les en els contextos del tercer quart d'aquesta centúria, quan es produeix la substitució del tipus grecoitàlic al Dressel 1A. De fet, la seva presència constant, tot i que decreixent a nivell percentual, en els contextos de segona meitat del segle II aC i inclús d'inicis del segle I aC, ha fet que alguns investigadors plantegin una continuació en la fabricació d'envasos de tipus grecoitàlic en moments avançats (Márquez, Molina 2005: 104).

Àmfores Púniques Centremediterrànies

Les àmfores cartagineses estan presents amb 1 exemplar, però en aquest cas no s'ha recuperat cap fragment amb forma que ens permeti definir el seu tipus.

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

Procedent de les factories gaditanes hem recuperat 1 àmfora de salaons del tipus dels Campaments Numantins (CCNN)/T-9.1.1.1, datat entre inicis del segle II i mitjans del I aC, però amb una major presència en els contextos de la segona meitat del segle II (Ramon 1995: 227).

Àmfores Púnicoebusitanes

Respecte als contenidors procedents d'Eivissa, tan sols podem determinar la presència d'almenys 1 exemplar, identificat a partir de fragments informes, entre els quals se n'ha recuperat un que presentava un grafit post cocturam on es pot llegir una "N".

Àmfores Ibèriques

Respecte als contenidors locals, com en el cas precedent, tan sols hem pogut identificar 1 exemplar, també a partir de fragments informes.

Valoracions del Context

Un dels aspectes a destacar d'aquest conjunt ceràmic, malgrat tractar-se d'un context que podríem considerar modest, és el seu origen. Es tracta d'un material procedent de l'entorn més immediat de l'antic *oppidum* ibèric de la part baixa, de l'àrea sud-est del poblat, i que correspon a una zona que s'urbanitzaria ex novo en època tardorepublicana. Cal destacar que està associat a un mur de contenció, que formaria part de les infraestructures de terraplenament per tal d'establir plataformes horitzontals urbanitzables, i per tant hauríem de relacionar-lo amb el procés de creixement i ampliació que pateix l'*oppidum* a partir de l'arribada dels romans, que durant l'època tardorepublicana segueix una evolució urbanística continuada i particular, i quan és absorbit parcialment pel traçat de la nova ciutat romana s'erigeix com un autèntic "casc antic" amb un urbanisme diferenciat⁴⁹ (Díaz *et alii* 2005). També hem de remarcar que, per sobre d'aquestes evidències del període tardorepublicà, es documentaren restes de les voltes que sustentaven la *summa cavea* del teatre, construït a inicis de l'època altimperial.

La Datació del Context

Aquest context està, com acabem de dir, directament relacionat amb el mur de contenció que marca la primera evidència d'urbanització d'aquesta àrea. El material no és gaire abundant, i entre la vaixella fina d'importació trobem una copa Lamb. 48A de la A Antiga, que ens marca una datació centrada sobretot entre el darrer quart del segle III aC i un moment molt incipient del segle II aC, data que coincideix amb la de la copa de possible procedència etrusca F 2914. Però la presència de Campaniana A Mitja ens situa de ple en el període 180-100 aC, que a partir de la presència d'una pàtera Lamb. 5, estableix una datació *post quem* al període 175/150 aC. A més també

tenim una possible pàtera àpoda de la producció Calena Antiga, també datada al llarg dels tres primers quarts del segle II aC. Però la presència d'una copa Pasq. 127 de la producció Calena Mitja o B de Cales ens concreta la cronologia del context, entre mitjans del segle II aC i el 90/80 aC. Precisament aquesta data coincideix amb la de la cassola itàlica del tipus 3 de Dyson, que va de la segona meitat del segle II al segon quart del segle I aC, cronologia anàloga a la de la producció de Fontscaldes, si bé no podem assegurar amb seguretat l'adscripció a aquest taller de la ceràmica comuna ibèrica recuperada. A més, hem d'afegir l'absència de vasos de la Calena Mitja com ara les copes Lamb. 1, els plats Lamb. 6 o les pàteres Lamb. 5, que a diferència de la forma Pasq. 127, comencen a fabricar-se en data més baixa, a finals del segon terç del segle II aC, i que en aquest cas ens indiquen un terme *ante quem* per a la datació del conjunt ceràmic.

En darrer terme, les poques importacions d'àmfores documentades ens ajuden a acabar de definir la datació del context. D'una banda tenim les àmfores grecoitàliques clàssiques del tipus Gr-It bd4, que es daten en la primera meitat del segle II aC, però que també es troben en els contextos del tercer i darrer quart d'aquesta centúria. Aquesta dada es torna a repetir amb l'altre tipus d'àmfora recuperat, el contenidor numantí d'origen gadità T-9.1.1.1, que si bé es data de manera genèrica entre inicis del segle II i mitjans del I aC, el seu moment àlgid d'exportació és la segona meitat del segle II aC.

D'aquesta manera, creiem que la datació d'aquest context l'hauríem de situar de manera genèrica en el tercer quart del segle II aC, sense que puguem precisar més per la manca de materials.

Altres contextos ben datats similars al nostre, també datats al tercer quart del segle II aC, són els de Can Bartomeu, Ca l'Enrich o la porta meridional de l'*oppidum* de Burriac (García Rosselló *et alii* 2000: 64). També coincideix, en la seva composició, amb els contextos dels campaments numantins, datats entre el 153 i el 133 aC (Principal 2000), o el derelict de Illa Pedrosa, datat entre el 140 i el 130 aC (Sanmartí, Principal 1998: 206).

La Composició del Context

Respecte a la composició del conjunt ceràmic, i com ja hem manifestat, degut al reduït nombre de peces documentades, no podem extreure'n dades representatives. A nivell general, podem destacar que la ceràmica ibèrica representa el 16% del total, front al 64% de la vaixe-

49. Documentat en intervencions properes com la dels números 23, 24 i 33 del mateix carrer dels Caputxins, o al número 12 del carrer de Sevilla. Per a més dades remetem als capítols corresponents d'aquest treball, on s'estudien de manera individualitzada aquestes intervencions.

lla d'importació, i el 20% de ceràmica comuna romana d'origen indeterminat. En aquest sentit, entre les importacions la majoritària és la ceràmica itàlica, amb un 68,75%, seguida de l'ebusitana, amb un 12,5%, la púnica cartaginesa amb un 12,5% i la púnica del Cercle de l'Estret amb un 6,25%.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	3	18,75	12
		VN de Cales	1	6,25	4
		VN Itàlic Indeter.	2	12,5	8
	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna lacial	2	12,5	8
		Campània	3	8,75	12
		TOTAL	11	68,75	44
Púnica ebusitana	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna ebusitana	1	6,25	4
		Púnicoebusitana	1	6,25	4
		TOTAL	2	12,5	8
Púnica centremediterrània	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna púnica	1	6,25	4
		Centremediterrànies	1	6,25	4
		TOTAL	2	12,5	8
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	1	6,25	4
		TOTAL	1	6,25	4
Local/Regional	Vaixella fina	Grisa de la costa	1		4
	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna ibèrica	2		8
		Ibèriques	1		4
		TOTAL	4		12
Ceràmica romana indet.	Ceràmica comuna	Comuna romana	5		20
		TOTAL	5		20

Figura 42. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

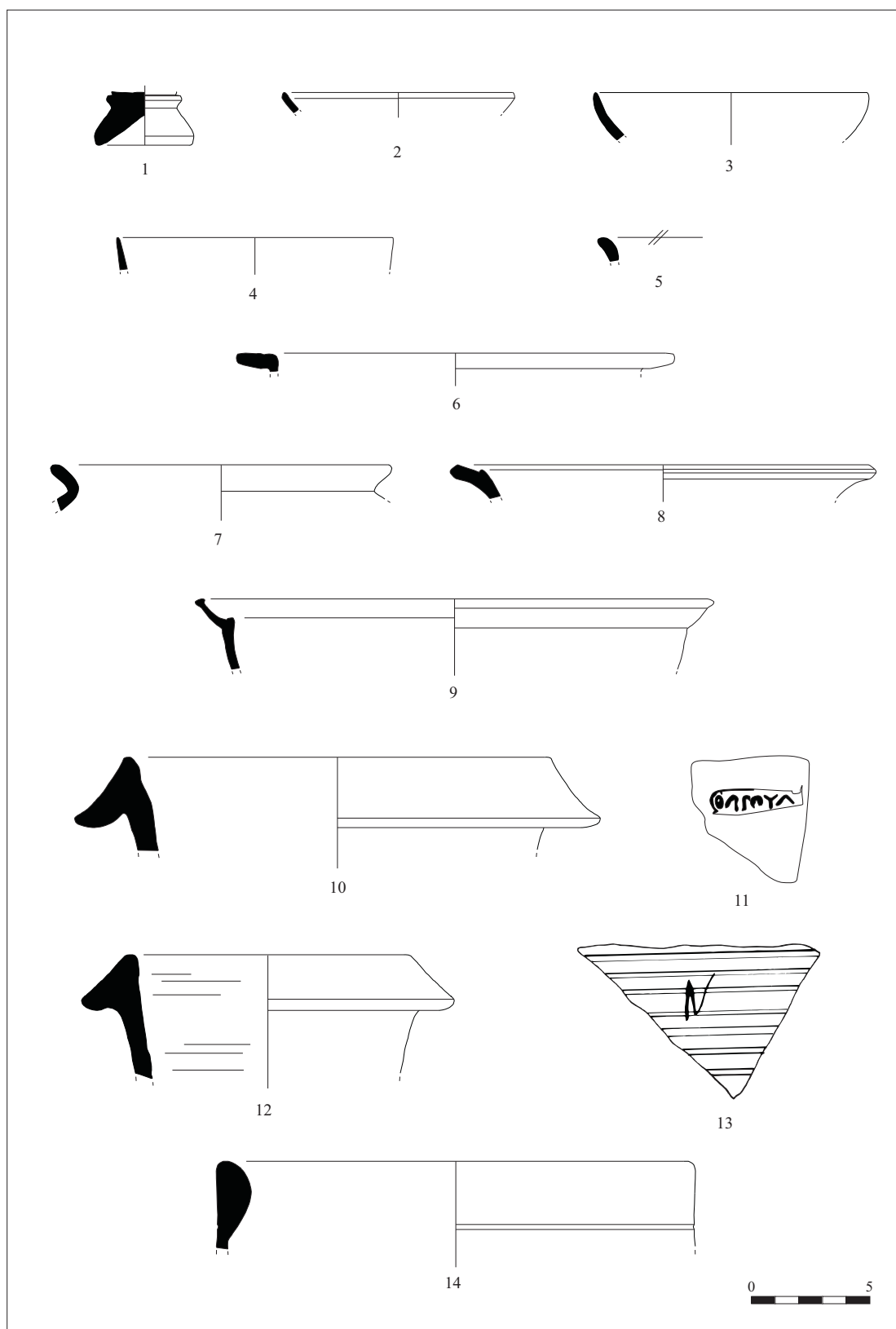

Figura 43. CAMPANIANA A: 1) Lamb. 48A. VN INDETERMINAT: 2) F 2914. 4) F 2130. B DE CALES: 3) Pasq. 127. GRISA DE LA COSTA: 5) Vaset bicònic. COMUNA IBÈRICA: 6) Càlat. COMUNA ROMANA: 7) Olla. COMUNA ITÀLICA: 8) Cas. trípode Dyson clas. 3. COMUNA PÚNICA: 9) *Lopas* Guerrero 1995, fig. 10. ÀMFORA ITÀLICA: 10, 12) Grecoitàlica campana bd4. 11) Àmfora campana amb segell en grec "OPPOYA". ÀMFORA PÚNICOEBUSITANA: 13) Grafitada. ÀMFORA DEL CERCLE DE L'ESTRET: 14) CC.NN./T-9.1.1.1.

4.2.3. Carrer dels Caputxins núm. 23

Aquest context ceràmic prové de les excavacions realitzades per Pedro Otiña l'any 1999 al solar número 23 del carrer dels Caputxins, i que ja va ser objecte d'estudi i publicació parcial (Asensio, Otiña 2002; Díaz, Otiña 2002). Els treballs desenvolupats en aquest solar, amb motiu del projecte d'edificació d'un bloc d'habitatges, es van iniciar els anys 1989 i 1990 sota direcció d'A. Dasca (Servei d'Arqueologia), i es van completar entre els anys 1999 i 2001 sota la direcció de P. Otiña i F. Falomir (Cota 64), en una superfície de 250 m².

Els diferents treballs van treure a la llum estructures que es daten ja en època ibèrica plena, concretament nivells i estructures datades a partir del segle IV aC, també un vial d'època tardorepublicana datat en la primera meitat del segle II aC, els nivells fundacionals dels qual ha proporcionat el context que presentem a continuació, i en darrer terme diverses estructures d'època altimperial.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixel·la està format per les peces recuperades de la unitat estratigràfica 141. El total de fragments ceràmics recuperats és de 1.935 dels quals 163 són vores, 53 són fons, 47 són anses, 2 són altres tipus de fragments i 1.670 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 114 peces, d'un total estimat de 133.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixel·la fina representa el 31,32%, la vaixel·la comuna el 37,88% i els contenidors amfòrics el 30,3%.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixel·la fina	Campaniana A	31	77,5	24,03
	VN de Cales	1	2,5	0,78
	VN Etrusc-Lacial	1	2,5	0,78
	VN de Pasta Grisa	3	7,5	2,33
	VN Itàlic Indeterminat	3	7,5	2,33
	Grisa de la costa	1	2,5	0,78
	TOTAL	40	100	31,03
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	34	68	26,36
	Comuna itàlica	5	10	3,88
	Comuna romana	3	6	2,33
	Comuna púnica	7	14	5,43
	Comuna ebusitana	1	2	0,78
	TOTAL	50	100	38,78
Àmfores	Itàliques	17	43,59	13,18
	Pún. centremediterrànies	6	15,39	4,65
	Púnicoebusitanes	2	5,13	1,55
	Gregues	1	2,56	0,78
	Ibèriques	13	33,33	10,08
	TOTAL	39	100	30,24

Figura 45. La composició del context ceràmic

Figura 44. Plànol de situació del c/ dels Caputxins, 23 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

La Vaixella Fina

La vaixella fina recuperada d'aquest context està formada bàsicament per ceràmica de vernís negre, amb un 97,56% del total, i es completa amb només un 2,44% de ceràmica grisa de la costa catalana.

Àtica de Vernís Negre

D'aquesta vaixella, que té un caràcter residual en el context i que hem de datar en el període ibèric ple, se n'ha recuperat 1 peça que, pel seu estat de conservació, no ha pogut identificar-se a nivell tipològic. Com ja hem dit, es tracta d'un element residual, i per aquest motiu no s'ha comptabilitzat en l'estudi percentual del conjunt ceràmic.

Vernís Negre de Genucilia

Aquesta producció, de caire residual en el nostre context, té el seu origen en la regió etrusca-lacial, essent una versió itàlica de les produccions de figures roges. Se n'ha recuperat 1 exemplar que no s'ha pogut identificar a nivell tipològic. La seva cronologia l'hem de situar entre els segles IV i III aC (Pérez Ballester 2003: 22), i com la vaixella àtica és un element residual que no hem inclòs en els percentatges.

Vernís Negre de Rhode

D'aquesta producció, també residual en aquest context i que es data al llarg del segle III aC, hem documentat 1 fons decorat. El fragment no permet fer precisions sobre la seva tipologia, tot i que es tractaria probablement d'una copa o un bol.

Campaniana A

Aquesta producció és la majoritària entre la ceràmica de vernís negre, representant el 79,48% del total. Les 31 peces recuperades pertanyen a la variant Clàssica o Mitja, que es data entre el 180 i el 100 aC, amb excepció d'1 plat pertanyent a la producció Antiga⁵⁰, que el podem datar entre finals del segle III i el primer quart del segle II aC.

Pel que respecta a les formes de vaixella documentades, de la producció Antiga tenim 1 plat de peix Lamb. 23/F 1120. La resta de plats, ja de la producció Mitja, són de la forma Lamb. 36/F 1310, amb un total de 4 exemplars. En el grup de les pàteres hem documentat 3 exemplars del tipus Lamb. 5/F 2250-2252, i 2 més de la forma Lamb. 55/F 2234, que si bé pertanyen a la variant Mitja

es comencen a produir en un moment incert del segon quart del segle II aC (Vivar 2005:29).

En el grup dels bols tenim 1 exemplar Lamb. 27ab/F 2784, 1 exemplar Lamb. 31a/F 2574 i 2 exemplars Lamb. 31b/F 2950.

Entre les copes hem documentat 1 peça Lamb. 27Bb/F 2820 i 4 peces Lamb. 28ab/F 2650. A més en aquest grup hem d'afegir 8 exemplars que s'adscriuen, de forma genèrica, a la forma Lamb. 27, sense que puguem determinar si es tracta de bols de la variant 27ab/c o copes de la variant 27B. Finalment tenim un total de 6 exemplars dels quals no s'ha pogut determinar la forma.

Respecte a les decoracions, aquestes es redueixen al tipus imprès, documentat en només 1 fons de copa o bol, decorat amb una roseta central. Aquesta està formada per 5 pètals en forma de botó, separats per 5 pètals filiformes entorn d'un botó central, i es data entre finals del primer quart del segle II i el 100 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 401; Vivar 2005: 27).

Calena Antiga

La vaixella de vernís negre de Cales, de la qual tan sols hem documentat 1 exemplar, representa el 2,56% del total. Si bé no s'ha pogut determinar la forma, la podem adscriure al grup 1 de *Valentia* (Marín, Ribera 2000: 96), abans denominat tipus Byrsa 401, i que s'havia considerat inicialment una producció púnica⁵¹. Tipològicament, tot i que no s'ha pogut definir, l'hem d'adscriure a la producció Antiga de Cales, que es data entre el 200 i el 130/120 aC.

Vernís Negre Etrusc-Lacial

Aquesta producció representa, amb només 2 exemplars, el 5,13% del total de la ceràmica de vernís negre. No obstant les peces recuperades no s'han pogut identificar a nivell tipològic, degut al seu grau de fragmentació, de manera que no podem fer precisions cronològiques.

Vernís Negre Indeterminat

Sense que es pugui determinar si procedeixen de tallers etruscs o camps, hem recuperat 3 pàteres de la forma Lamb. 5/F 2250, 2252. Aquesta vaixella representa el 7,69% del total del vernís negre, i la seva datació hauríem de situar-la a partir de mitjans del segle II aC, en el cas dels tallers etruscos, i una mica més tardana, a partir del 130/120 aC, per als exemplars de la Campània (Principal 2005: 53), arribant a les acaballes del segle I aC.

50. Percentualment a la variant Mitja correspon el 76,92%, i a la Antiga el 2,56%.

51. Si bé no es descarta, tampoc, que aquestes peces puguin tenir el seu origen en tallers sicilians (Marín, Ribera 2001: 251).

Vernís Negre de Pasta Grisa

El conjunt de la vaixella de vernís negre es tanca amb 2 exemplars de pasta grisa i producció indeterminada, que representen el 5,13%. Ambdós s’adscriuen a la forma Lamb. 5/F 2250, i si bé no ho podem confirmar de manera fefaent, tampoc podem descartar un possible origen a Cales, on trobem produccions que L. Pedroni anomena “defectuoses” en pasta grisa (Pedroni 2001: 389).

Ceràmica Grisa de la Costa

D’aquesta classe tan sols hem documentat 1 peça, que a més no s’ha pogut identificar a nivell tipològic.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Antiga	L. 23/F 1120	1
Campaniana A Mitja	L. 36/F 1310	4
	L. 55/F 2234	2
	L. 5/F 2252, 2250	3
	L. 27ab/F 2784	1
	L. 31a/F 2574	1
	L. 31b/F 2950	2
	L. 27	8
	L. 27Bb/F 2820	1
	L. 28ab/F 2650	4
VN de Pasta Grisa	L. 5/F 2250	2
VN Indeterminat	L. 5/F 2250, 2252	3

Figura 46. Principals formes documentades de vaixella fina

La Ceràmica Comuna

D’aquesta classe ceràmica hem documentat un total de 50 exemplars, repartits a nivell percentual de la següent manera: la producció majoritària és la local ibèrica, que representa el 68%, seguida la comuna púnica, amb un 14%, la itàlica, amb un 10%, la ceràmica comuna romana de producció indeterminada, amb un 6%, i finalment la de producció ebusitana, amb un 2%.

Ceràmica Comuna Ibèrica

La ceràmica ibèrica recuperada en aquest context, present amb 34 exemplars, i inclou tant ceràmica de taula, com d’emmagatzematge. Entre la ceràmica del servei de taula que hem pogut identificar, en aquest cas decorada

amb motius pictòrics de formes geomètriques, tenim 9 plats i 3 gerres. També amb decoració pintada hem documentat ceràmica d’emmagatzematge, on destaca pel seu alt nombre el càlat, amb 13 exemplars. Es completa el conjunt amb vaixella llisa sense decorar, present amb 2 tenalles de vora zoomorfa, 2 olles d’emmagatzematge i 1 gran contenidor ibèric. Finalment hem d’incloure 4 exemplars dels quals no s’ha pogut definir la forma.

En darrer terme, respecte a les precisions cronològiques sobre aquesta vaixella, podem situar la seva producció a partir de finals del segle III aC, quan el càlat s’incorpora al seu repertori formal, i al llarg dels segles II i I aC, en la fase tardana de la ceràmica ibèrica.

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixella comuna itàlica importada de la Campània està present amb 5 exemplars, dels quals 4 són cassoles i la peça restant 1 tapadora. Entre les cassoles tenim 1 *caccabus* o cassola alta, 2 cassoles baixes dels tipus tegame 1,3 i 1,5 d’Olcese, i 1 *patina* que imita el tipus F3 Luni 1 de roig intern pompeïà però, en aquest cas, sense envernissar. En darrer terme la tapadora documentada la podem assimilar al tipus F1 Burriac 38,100.

Cronològicament es tracta de vaixella que trobem al llarg de tot el període tardorepublicà en els nostres jaciments, si bé la forma de roig intern pompeïà, amb el revestiment interior, apareix a finals del segle II aC. No obstant, a la pròpia Tàrraco tenim exemples d’aquesta cassola sense vernís intern, en contextos que podem datar en els anys finals del tercer quart i els primers del darrer quart del segle II aC .

Ceràmica Comuna Romana

D’aquest tipus de vaixella se n’han documentat 3 peces. 2 corresponen a gerres, i la darrera forma no ha estat possible identificar-la, però hem de destacar que conservava restes de decoració pictòrica.

Ceràmica Comuna Púnica

D’origen cartaginès hem identificat un total de 7 peces. Majoritàriament es tracta de vaixella de cuina, amb 4 cassoles baixes tipus *lopas*, de les quals 2 són formes de llavi motllurat i parets convexes de la classe A de Guerrero (Guerrero 1995, fig. 10), 1 del tipus de llavi horitzontal de la classe A (Guerrero 1995, fig. 12) i 1 *lopas* de tipologia indeterminada. Es completa amb 1 cassola alta

52. Que podem assimilar a la forma Com-It 4b del Dicocer.

53. Ens referim, concretament, al conjunt ceràmic de la fase 1 de les excavacions al carrer d’Apodaca núm. 9, on també apareixen *patinae* del repertori formal del roig intern pompeïà però de la producció campana de cuina sense engalbar.

forma Lancel 441, a la que hem de sumar 1 tapadora, en aquest cas de tipologia indeterminada, i 1 morter del tipus Lancel 152a.

Cronològicament, tant les cassoles com el morter es produeixen entre mitjans del segle III i mitjans del II aC (Guerrero 1995: 91), en algun cas remuntant-se fins i tot el seu origen al segle IV aC.

Ceràmica Comuna Púnicoebusitana

De procedència eivissenca hem documentat tan sols 1 exemplar, identificat a partir d'un peu, i que tipològicament correspon a un bol o una copa.

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Plat	9
	Gerra	3
	Càlat	13
	Tenalla zoomorfa	2
	Olla emmagatzematge	2
	Gran contenidor	1
Comuna Itàlica	Cassola baixa tegame 1,3	1
	Cassola baixa tegame 1,5	1
	<i>Patina</i> F3 Luni 1	1
	Cassola alta/ <i>caccabus</i>	1
	Tapadora F1 Burriac 38,100	1
Comuna Romana	Gerra	2
Comuna Púnica	Cassola alta Lancel 441	1
	Cassola baixa/ <i>lopas</i>	4
	Tapadora	1
	Morter Lancel 152a	1
Comuna Ebusitana	Copa/Bol	1

Figura 47. Principals formes documentades de ceràmica comuna

Les Àmfores

En total s'han documentat 39 contenidors amfòrics, on dominen els envasos d'importació itàlica amb un 43,59%, seguides de ibèriques amb un 33,33%, les púniques cartagineses amb un 15,33%, les púnicoebusitanes amb un 5,13% del total i, en darrer terme, les gregues amb un 2,56%.

Àmfores Itàliques

D'origen itàlic, procedents de la franja tirrènica, tenim un total de 17 exemplars. Tipològicament les podem

adscriure al tipus grecoitàlic clàssic, dins les variants C i D de Lyding-Will/Gr-It bd2, que es daten entre finals del segle III aC i, sobretot, durant la primera meitat del segle II aC. Però també tenim exemplars d'aquest tipus en contextos del tercer quart del segle II aC⁵⁴, moment en què aquests envasos són substituïts pel tipus Dr. 1.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

Les àmfores cartagineses estan presents amb 6 exemplars, tots ells del mateix tipus de contenidor, Mañá D2/T-6.1.2.1. Es tracta d'un tipus d'àmfora datada entre el darrer quart del segle III aC i el primer decenni de la centúria següent.

Àmfores Púnicoebusitanes

Les àmfores d'eivissa estan presents amb 2 exemplars, ambdós adscrits al mateix tipus, PE 16/T-8.1.3.1, datat entre els anys 240/220 i 190 aC.

Àmfores Gregues

De producció grega hem identificat la presència d'almenys 1 exemplar, en aquest cas identificat a partir de fragments informes. Per aquest motiu no s'ha pogut definir la seva tipologia.

Àmfores Massaliotes

D'aquesta producció hem d'incloure 1 exemplar que, per l'alt grau de fragmentació, no ha estat possible identificar a nivell tipològic. Aquests tipus de contenidors són freqüents en els contextos tarragonins del període ibèric ple, amb nombrosos exemples⁵⁵. Degut al seu caràcter residual en el context no l'hem inclòs en l'estudi percentual.

Àmfores Ibèriques

Els envasos indígenes, les característiques àmfores de boca plana, estan presents amb un total de 13 exemplars.

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora itàlica	Grecoitàlica clàssica	17
Àmfora Púnica	Mañá D/T-6.1.2.1	6
Àmfora Púnicoebusitana	PE 16/T-8.1.3.1	2

Figura 48. Principals formes d'àmfora documentades

54. Estant també presents, de manera decreixent a nivell quantitatiu, en els contextos de finals d'aquesta centúria i dels inicis del segle I aC, tal vegada per una perdurabilitat en la producció d'alguns tallers seguint el model "antic", és a dir, grecoitàlic (Márquez, Molina 2005: 104).

55. Remetem als estudis sobre aquest període a l'*oppidum* ibèric de Tarragona: Adserias *et alii* 1993; Asensio, Otiña 2002; Díaz 2008.

Valoracions del Context

Les dades derivades de l'estudi d'aquest context ceràmic, així com dels procedents dels solars veïns que també presentem en aquest treball, han estat claus per ajudar a entendre l'urbanisme d'aquest sector de la ciutat romana, que originalment formava part de l'*oppidum* ibèric. Però sobretot ens ha ajudat a definir l'evolució urbanística que es du a terme des de l'arribada dels romans en aquest indret del promontori sud-occidental de la ciutat, posteriorment inclòs en el traçat del *pomerium* tardorepúblicà de la nova ciutat de Tàrraco (Díaz *et alii* 2005). En aquest cas, el conjunt ceràmic que acabem de presentar està relacionat amb la remodelació d'aquesta àrea cap a mitjans del segle II aC, una transformació de l'antic urbanisme ibèric relacionada amb el traçat d'un nou carrer, que evidencia el dinamisme i creixement de l'*oppidum* ibèric amb l'increment demogràfic, comercial, etc produït durant el primer segle de conquesta romana.

La Datació del Context

Una de les característiques en la composició del context és la presència de ceràmica residual pròpia del període ibèric ple, i que té la seva lògica explicació en la presència, sota les restes tardorepúbliques, d'estructures de l'*oppidum* ibèric, parcialment desmuntades i alterades per les reformes del segle II aC. D'aquesta manera, les remocions de terra i antigues estructures, parcialment reutilitzades entre els nivells constructius tardorepúblicans, fa que ens trobem amb aquestes peces de les ocupacions anteriors.

Les dades cronològiques derivades de l'anàlisi de la vaixel·la de vernís negre, pel que respecta a la Campaniana A, ens situen de forma general en el segle II aC, donat que amb excepció d'una peça de la variant Antiga, la resta pertanyen a la A Mitja o Clàssica. Per més precisió, la presència de pàteres de la forma Lamb. 5 ens situa entre el 175/150 i el 100 aC.

També ens marca una datació de segle II aC la ceràmica calena, pertanyent a la variant Antiga, que abasta els tres primers quarts d'aquesta centúria, si bé és més important a nivell cronològic la presència de Campaniana B, que no hem pogut adscriure amb claredat a cap de les dues àrees productives ben diferenciades, l'etrusca o la campana (Principal 2005: 51). D'aquesta manera la Campaniana B ens estableix una datació *post quem* a mitjans del segle II aC, per a la producció etrusca, o bé a partir del 130/120 aC per a la campana. No obstant, al presència de pàteres Lamb. 5 en ceràmica de pasta grisa, que podrien pertànyer a les produccions dites "defectuoses" per L. Pedroni de la B de Cales, sembla marcar la datació més baixa, tot i que no podem considerar aquesta dada

com un element definitori, donat que no podem assegurar que es tracti de peces calenes.

Aquesta cronologia coincideix plenament amb la que es deriva de l'estudi de la ceràmica comuna. En aquest grup la vaixel·la importada púnica documentada la trobem al llarg de tota la primera meitat del segle II aC, arribant als nostres jaciments fins a la de Cartago el 146 aC. Respecte a la vaixel·la itàlica, apareix en contextos que abasten el segle II aC i bona part del següent, tot i que hem de destacar una forma pròpia de la ceràmica amb vernís roig intern pompeïà, però sense envernissar. Creiem que la seva datació ha de ser anterior a la de les peces engalbades, i de fet també tenim exemples en contextos a la pròpia Tàrraco, com és el cas de la fase 1 del carrer d'Apodaca, també recollit en aquest treball, i datat entre el 130 i el 120 aC. Una altra dada que hem de destacar és que, a nivell percentual, les importacions de vaixel·la de cuina púnica són superiors a la itàlica, en una proporció del 58,33% front al 41,67%. Aquesta dada podria explicar-se en el fet que, la formació d'aquest context, no seria gaire posterior a la destrucció de Cartago, moment en què deixa d'arribar la vaixel·la de cuina púnica.

En darrer terme la informació derivada de les àmfores indiquen la presència de contenidors ben documentats entre el final del segle III aC i els primers anys del II, com són els d'origen púnic i eivissenc T-6.1.2.1 i PE 16, que coincidarien temporalment amb les importacions de grecoitaliques clàssiques de la variant Gr-It bd2, pròpies de la primera meitat del segle II aC però també ben documentades en contextos del tercer quart d'aquesta centúria, arribant als primers decennis del segle I aC (Asensio, Otiña 2002: 101).

Amb aquestes dades, la data de formació d'aquest context hauríem de situar-la en el tercer quart del segle II aC i podem concretar que, aquesta datació, no creiem que superi en gaires anys la segona meitat de segle. De fet, és en aquest moment quan es troben les primeres produccions etrusques de Campaniana B encara associada a àmfores grecoitaliques clàssiques, com és el nostre cas, i també algunes de transició que evidencien una proximitat a les Dr. 1A, d'altra banda absents en aquest conjunt ceràmic. Hem de recordar, com ja apuntàvem, que l'adscripció a la producció calena de la Campaniana B no és segura, i que donada l'absència total d'àmfores Dr. 1A, podem pensar en una formació del context anterior al moment en què apareix aquesta vaixel·la, és a dir al període 130/120 aC. Inclús podem considerar, com acabem de dir, una datació encara més alta, d'una banda justificada per l'elevada i majoritària presència de ceràmica de cuina púnica, que es deixa de produir amb la destrucció de Cartago, i per tant deixa d'arribar als nostres jaciments a partir del 146

aC, i per altra banda en funció dels paral·lels ben datats. Alguns exemples serien el derelict de Punta Scaletta, datat entre el 146 i el 133 aC (Sanmartí, Principal 1998: 205), o els nivells fundacionals de *Valentia*, on són dominants les àmfores Dr. 1A respecte a les grecoitàliques (Marín, Ribera 2000: 98), i llur data de fundació el 138 aC ens marcaria un terme *ante quem*. Altres contextos ben datats de composició anàloga al nostre serien els nivells procedents de Cartago (Sanmartí, Principal 1998: 198), com ja sabem destruïda l'any 146 aC, o els dels campaments del setge de Numància de Renieblas III, construït l'any 153 aC, en el moment inicial del conflicte (Sanmartí, Principal 1998: 202).

La Composició del Context

Aquest conjunt de materials està format majoritàriament per productes importats, que representen el 60,16% del total, davant el 37,5% de la vaixel·la local ibèrica, i només un 2,34% de ceràmica romana de procedència indeterminada.

Entre les importacions, i com és habitual, les majoritàries són les itàliques de la franja tirrènica, amb un 79,22%, amb un grup format tant per vaixel·la de vernís negre, ceràmica de cuina i àmfores. La resta d'importacions, si bé minoritàries respecte a les itàliques, estan dominades per la ceràmica cartaginesa, amb un conjunt de vaixel·la de cuina i àmfores que representen el 16,88%. Ja en darrer terme fer esment de la ceràmica ebusitana, que representa el 2,6%, i de la grega, amb un 1,3%.

A nivell particular, dintre de les importacions d'àmfores, i com succeeix a nivell general, els dominadors són els envasos de vi itàlics, amb un 65,38%, seguits de les àmfores púniques centremediterrànies, amb un destacat 23,08%, les ebusitanes, amb un 7,69%, i la presència puntual d'un envàs grec de l'Egeu, que representa el 3,85%.

Respecte als diferents tipus documentats, el més nombrós amb diferència és el grecoitàlic, amb un 65,38%, seguit de les cartagineses Mañá D/T-6.1.2.1 amb un 23,08%, les eivissenques PE 16 amb un 7,69%, i l'àmfora de vi de l'Egeu que representa el 3,85% restant.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixel·la fina	Campaniana A	31	39,74	24,03
		VN de Cales	1	1,28	0,78
		VN Etrusc-Lacial	1	1,28	0,78
		VN de Pasta Grisa	3	3,85	2,33
		VN Itàlic Indeter.	3	3,85	2,33
	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna campana	5	6,41	3,88
		Àrea tirrènica	17	21,79	13,18
		TOTAL	61	78,2	47,31
Púnica ebusitana	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna ebusitana	1	1,28	0,78
		Púnicoebusitana	2	2,56	1,55
		TOTAL	3	3,84	2,33
Púnica centremediterrània	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna púnica	1	1,28	0,78
		Centremediterrànies	2	2,56	1,55
		TOTAL	3	3,84	2,33
Grega	Àmfores	Àrea de l'Egeu	1	1,28	0,78
		TOTAL	1	1,28	0,78
Local/Regional	Vaixel·la fina Ceràmica comuna Àmfores	Grisa de la costa	1		0,78
		Comuna ibèrica	34		26,56
		Ibèriques	13		10,16
		TOTAL	48		37,5
Ceràmica romana indet.	Ceràmica comuna	Comuna romana	3		2,34
		TOTAL	3		2,34

Figura 49. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

Pel que fa al servei de taula, està compost en un 73,22% per vaixel·la fina i en un 26,88% per ceràmica comuna. En aquest cas, respecte a a les diferents classes ceràmiques, al vernís negre li correspon el 71,43%, a la ceràmica ibèrica el 21,43%, la comuna romana representa tan sols el 3,57%, i a la grisa de la costa i l'ebusitana els correspon un testimonial 1,79%, respectivament.

Centrant-nos en el conjunt del vernís negre, cal destacar que el 82,04% són importacions campanes, amb un domini absolut de la producció napolitana de la Campaniana A, amb un 79,48%, davant d'un testimonial 2,56% de la ceràmica calena. D'altra banda, és puntual la presència de vernís negre de la regió etrusca-lacial, amb un 5,13%, mentre que del 12,82% restant no hem pogut definir els centres de producció. Pel que fa al repertori formal de la vaixel·la de taula, el grup més nombros és el dels bols i les copes, que representa el 48,65% del total, seguit dels plats i les pàteres, al que pertany el 37,84%, i les gerres, amb un 13,51%.

Dintre del grup dels plats i les pàteres la més nombrosa és la Lamb. 5 -53,33%-, seguida del plat Lamb. 36 -26,67%-, essent minoritaris les formes Lamb. 55 -13,33%- i Lamb. 23 -6,67%-, essent totes peces pertanyents a la vaixel·la fina de vernís negre.

El grup dels bols i les copes està format íntegrament per vaixel·la de vernís negre, amb excepció d'un bol d'origen ebusità, que representa tan sols el 5,56% d'aquest grup. La forma majoritària és la copa o bol Lamb. 27, la variant de la qual no s'ha pogut definir -44,44%-, seguida de la copa Lamb. 28ab -22,22%, i en tercer lloc la copa Lamb. 31b -11,11%-. En darrer terme, amb un 5,56% cadascuna, trobem les formes Lamb 27ab, 31a i 27Bb. En darrer terme, el grup de les gerres està format en un 60% per produccions ibèriques, i el 40% restant per peces de la comuna romana.

Una altra classe ceràmica a destacar del conjunt és la de cuina i preparació d'aliments. Cal destacar que aquesta vaixel·la està formada únicament per importacions, de les quals les itàliques representen el 42%, i les cartagineses el 58% restant. Respecte al repertori tipològic, hem de destacar el domini de les cassoles baixes -50%-, formades en un 33% per peces itàliques i en un 67% per cassoles cartagineses. La resta del conjunt de vaixel·la de cuina es completa amb cassoles altes i tapadores –amb el 16,67% cadascuna-, que en els dos casos trobem un exemplar itàlic i un de púnic. Finalment hem de fer esment d'una *patina* itàlica i un morter púnic, que representen el 8,33% respectivament. Veiem doncs com en aquest conjunt són encara molt nombroses i freqüents les importacions cartagineses, amb formes que arriben

just abans de la destrucció de Cartago el 146 aC, fet que creiem confirmaria la formació d'aquest context en els anys centrals del segle II aC, o en un moment no massa avançat del tercer quart d'aquesta centúria.

En darrer terme tenim la ceràmica d'emmagatzematge, únicament formada per vaixel·la ibèrica, entre la que dominen els càlats amb un 72,22%, respecte a les tenalles i les olles d'emmagatzematge, que representen l'11,11% respectivament, i els grans contenidors ibèrics, que representen el 5,56%.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 23	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 36	4	Campaniana A: 4
Pàteres	Lamb. 5	8	Campaniana A: 3 Campaniana B Indet: 3 VN de Pasta Grisa: 2
	Lamb. 55	2	Campaniana A: 2
Bols	Lamb. 27ab	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 31a	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 31b	2	Campaniana A: 2
Copes	Lamb. 27Bb	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 28ab	4	Campaniana A: 4
Copes/Bols	Lamb. 27 S/T	8 1	Campaniana A: 8 Comuna Ebusitana: 1
Gerres	S/T	5	Comuna Ibèrica: 3 Comuna Romana: 2

Figura 50. La vaixel·la de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Cassoles Baixes	6	Comuna Itàlica: 2 Comuna Púnica: 4
Cassoles Altes	2	Comuna Itàlica: 1 Comuna Púnica: 1
Tapadores	2	Comuna Itàlica: 1 Comuna Púnica: 1
<i>Patinae</i>	1	Comuna Itàlica: 1
Morters	1	Comuna Itàlica: 1

Figura 51. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	13	Comuna Ibèrica: 13
Tenalles Zoomorfes	2	Comuna ibèrica: 2
Olles	2	Comuna ibèrica: 2
Grans Contenidors	1	Comuna ibèrica: 1

Figura 52. La ceràmica de magatzem i despesa

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

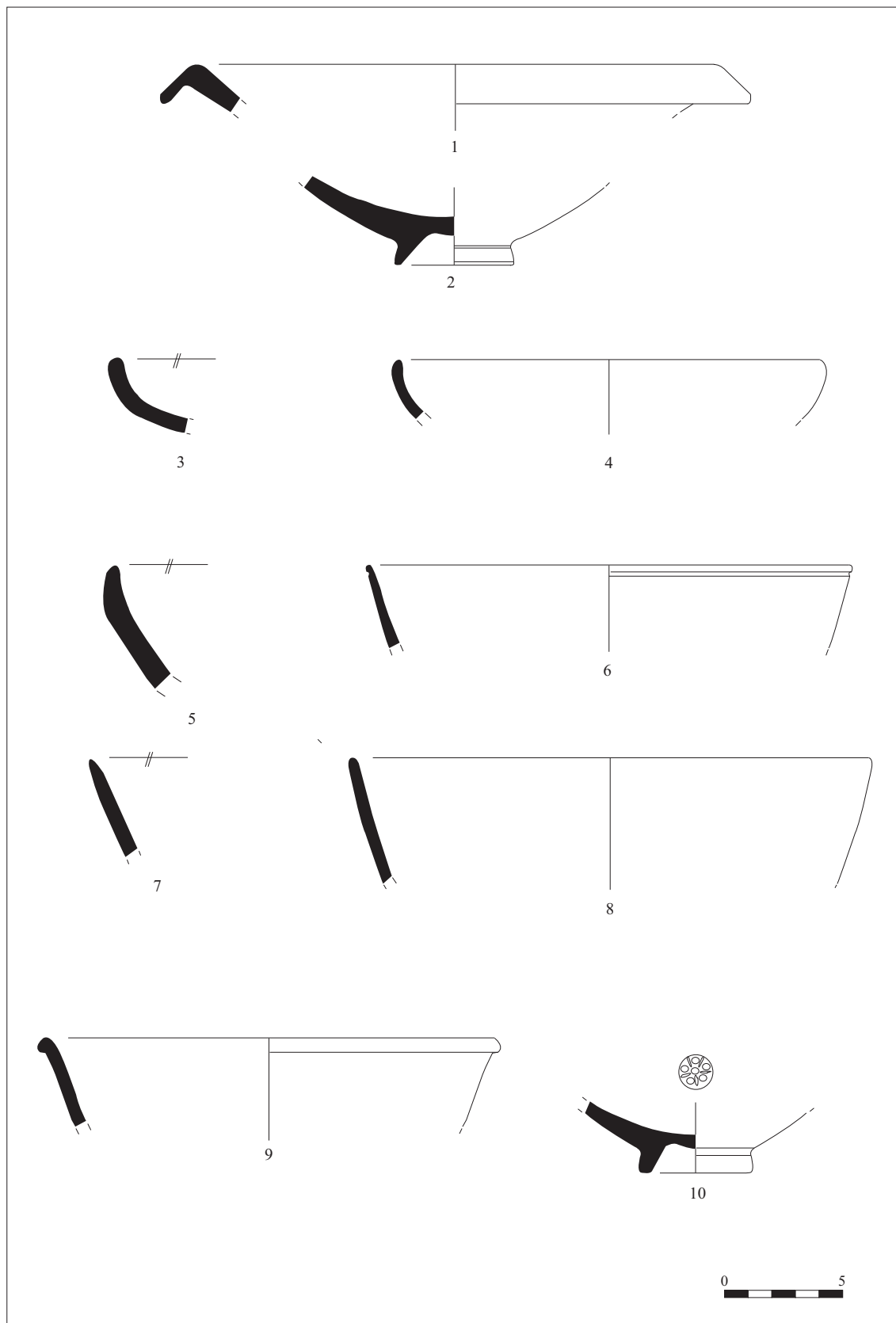

Figura 53. CAMPANIANA A: 1, 2) Lamb. 36. 3) Lamb. 5. 4) Lamb. 27ab. 5) Lamb. 27Bb. 6) Lamb. 31a. 7, 8) Lamb. 31b. 9) Lamb. 28ab. 10) Bol/Copa. (A partir de: Asensio, Otíña 2002).

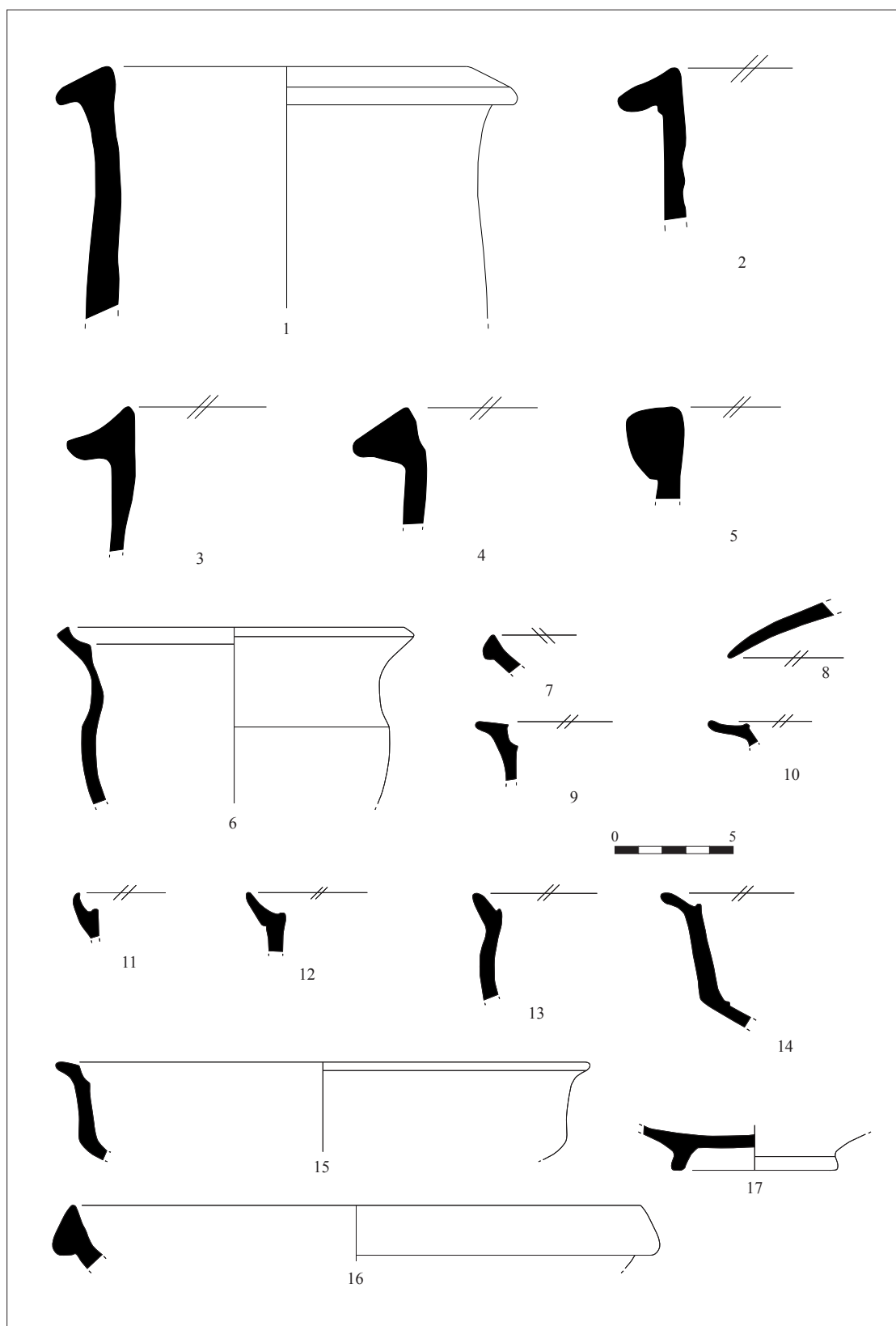

Figura 54. ÀMFORA ITÀLICA: 1 a 4) Grecoitàlica bd2. ÀMFORA PÚNICOEBUSITANA: 5) PE 16/T-8.1.3.1. COMUNA ITÀLICA: 6) Cassola alta *caccabus*. 7) *Patina* F3 Luni 1. 8) Tapadora F1 Burriac 38,100. 9) Cas. baixa tegame 1,3 d'Olcese. 10) Cas. baixa tegame 1,5 d'Olcese. COMUNA PÚNICA: 11, 12) *Lopas* Guerrero 1995, fig. 10. 13) *Caccabus* Lancel 441. 14) *Lopas* Guerrero 1995, fig. 12. 15) *Lopas*. 16) Morter Lancel 152a. COMUNA EBUSITANA: 17) Copa/bol. (A partir de: Asensio, Otiña 2002).

4.2.4. Carrer del Gasòmetre núm. 32, fase 1

Aquest context ceràmic procedeix de les excavacions efectuades entre els anys 1995 i 1996 en el solar núm. 32 del carrer del Gasòmetre, per part de l'empresa Codex i sota la direcció de Josep M. Macias (Macias 1997). Aquesta intervenció, que afectà una superfície de 1360 m², permeté documentar el límit meridional del fòrum de la colònia, definit per una bateria de *tabernae* situades en la base del criptopòrtic que sustentava la plaça pel seu costat meridional, i obertes al *decumanus* que entrava a la ciutat per una porta propera (Díaz *et alii* 2005). Aquestes evidències d'època imperial es superposaven a altres d'època tardorepublicana, de les quals la més antiga és la preparació d'aquest espai amb un estrat de regularització associat a la construcció d'un mur, i datat inicialment en la primera meitat del segle II aC. El material recuperat d'aquest nivell és el que ha propor-

cionat el context ceràmic que presentem a continuació. Cal destacar que d'aquest mateix període, com podrem veure més endavant, es van recuperar dos contextos més, relacionats amb dues reformes significatives. La primera és la transformació urbanística d'aquest espai en un moment avançat del segle II aC, on destaca la construcció d'una gran claveguera d'aigües residuals. La segona és la forta remodelació del solar durant la primera meitat del segle I aC, fet que suposà l'anul·lació d'aquesta claveguera. En darrer terme hem de destacar que és en aquest solar on, durant el rebaix de la roca natural en l'execució del projecte constructiu que motivà les excavacions, es va descobrir un pou d'accés a un antic aqüeducte subterrani, el conegut cuniculus, a través del qual es va trobar l'accés al gran llac subterrani de formació natural que ocupa tot aquest sector de la ciutat (Macias, Puche 2004; SIET 2001).

Figura 55. Plànol de situació del c/ del Gasòmetre, 32 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixel·la que presentem està format per les peces recuperades de la unitat estratigràfica 121. El total de fragments ceràmics documentats és de 612, dels quals 66 són vores, 18 són fons, 47 són anses, 1 són altres tipus de fragment, i 480 són informes. D'aquest context hem

pogut identificar la forma i/o tipologia de 42 peces, d'un total estimat de 70.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixel·la fina representa el 12,5%, la vaixel·la comuna el 21,88%, i els contenidors amfòrics el 65,63%.

	Producció		% Classe	% Total
Vaixe llafina	Campaniana A	2	22,22	2,99
	VN de Cales	1	11,11	1,49
	VN Etrusc-Lacial	1	11,11	1,49
	Grisa de la costa	5	55,56	7,46
	TOTAL	9	100	13,43
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	10	76,92	14,93
	Comuna romana	3	23,08	4,48
	TOTAL	13	100	19,41
Àmfores	Itàliques	25	55,55	37,31
	Pún. centremediterrànies	8	17,78	11,94
	Púnicoebusitanes	8	17,78	11,94
	Gregues	1	2,22	1,49
	Ibèriques	3	6,67	4,48
	TOTAL	45	100	67,16

Figura 56. La composició del context ceràmic

La Vaixella Fina

El conjunt de vaixella fina recuperada està format en un 44,44% per ceràmica de vernís negre, i en un 55,56% per ceràmica grisa de la costa.

Àtica de Vernís Negre

La vaixella àtica de vernís negre, que no hem comptabilitzat a nivell percentual pel seu caràcter residual, està present en aquest conjunt de materials amb 1 exemplar, la tipologia del qual no s'ha pogut determinar.

Campaniana A

Aquesta producció napolitana de vernís negre està present amb 2 exemplars, que representen el 50% del total del vernís negre recuperat. A nivell tipològic hem documentat 1 plat Lamb. 36/F 1310 i 1 bol Lamb. 27ab/F 2784, que creiem poder adscriure a la producció A Clàssica o Mitja, datada entre el 180 i el 100 aC. No obstant, degut al mal estat de conservació de les peces, tampoc podem descartar que es tracti de peces pertanyents a la producció Antiga, amb una datació que hauria de remuntar-se al 220 aC, i que tindria el seu final amb l'inici de la producció Clàssica (Vivar 2005: 25).

Calena Antiga

La ceràmica de vernís negre fabricada a Cales està present, en aquest context, amb 1 peça, que a nivell percentual suposa el 25%, i la tipologia de la qual no s'ha pogut definir. Les característiques tècniques són les de la producció definida, fins fa pocs anys, com Byrsa 401, a la que es donava una procedència púnica. No obstant, a partir de l'estudi de la ceràmica de vernís negre de València (Marín, Ribera 2000: 95), aquesta producció es re-

laciona amb la calena antiga, que es data durant els dos primers terços del segle II aC.

Vernís Negre Etrusc-Lacial

Dintre d'aquest grup tan sols hem documentat 1 exemplar, que representa el 25% de la vaixella fina de vernís. Tipològicament correspon a un ungüentari de la forma B3 del Dicocer, equivalent a la F7111 de Morel, que es data en els tres primers quarts del segle II aC. El seu origen, segons Morel, l'hem de trobar en els tallers etrusquitnants, d'una banda, o bé de l'Apúlia (Morel 1981: 401). En el nostre cas ens inclinem per un origen etrusc-lacial.

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta vaixella es van recuperar un total de 5 peces, totes elles corresponents a vasos monoansats bicònics.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A	L. 36/F 1310	1
	L. 27ab/F 2784	1
VN Etrusc-Lacial	Unguentari B3/F 7111	1
Grisa de la Costa	Vaset bicònic	5

Figura 57. Principals formes documentades de vaixella fina

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica se n'han recuperat 14 peces, que a nivell percentual es reparteixen de la següent manera: la producció majoritària és la ceràmica ibèrica, amb un 78,57%, essent molt baixa la ceràmica importada, entre la que tenim la comuna romana de producció indeterminada, que representa el 14,29%, i la comuna púnica centremediterrània, amb un 7,14%.

Ceràmica Comuna Ibèrica

La ceràmica ibèrica recuperada en aquest context, de la que s'han documentat 10 exemplars, representen el 71,43% de tota la ceràmica comuna. D'una banda trobem vaixella de taula, com ara 2 plats d'ala i 1 gerreta, aquesta última amb decoració pintada. D'altra destaca la presència de vaixella d'emmagatzematge, dominada pels càlats, amb 6 exemplars, als que hem de sumar 1 tenalla de coll de cigne.

A nivell cronològic no podem fer gaires precisions, si bé el càlat és un tipus de contenidor que es comença a fabricar al darrer quart del segle III aC, i que és característic dels segles II i I aC (Bonet 2008: 153).

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta producció, fabricada a mà, correspon principalment a ceràmica de cuina, i representa el 7,14% de la ceràmica comuna. En aquest cas només hem documentat 1 exemplar, que tipològicament correspon a una olla. Hem de destacar que presenta, en la paret mitja-inferior externa, decoració pentinada en forma de línies incises aplicades amb pinta.

Pel que fa a la seva cronologia, tot i que és una forma ben documentada en el període ibèric ple, la seva producció i ús perdura durant tot el període tardorepublicà, quedant ben palesa la seva presència en els contextos tarragonins dels segles II i I aC.

Ceràmica Comuna Romana

D'aquest tipus de vaixel·la, de procedència geogràfica per determinar, se n'han documentat 2 peces. 1 pertany a la vaixel·la de cuina, i és una olla fabricada en ceràmica grollera oxidada. L'altre exemplar, destinat a la preparació d'aliments, és 1 morter.

Ceràmica Comuna Púnica

D'origen cartaginès hem documentat 1 peça, que correspon a la cassola baixa tipus *lopas* de la classe A, fig. 12 de Guerrero, que es data entre mitjans del segle III i mitjans del II aC, tenint el seu moment final amb la destrucció de Cartago.

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Plat d'ala	1
	Gerreta	1
	Càlat	6
	Tenalla coll de cigne	1
Grollera Ibèrica	Olla	1
Comuna Romana	Olla	1
	Mortor	1
Comuna Púnica	Cassola baixa/ <i>lopas</i>	1

Figura 58. Principals formes documentades de ceràmica comuna

Les Àmfores

Aquesta és, amb diferència, la classe ceràmica majoritària del context que presentem. En total s'han documentat 46 contenidors amfòrics, majoritàriament d'origen itàlic, que suposen el 54,35% del total, seguides de les púnicoebusitanes, amb un 19,57%, les púniques cartagineses amb un 17,39%, i ja en darrer terme les ibèriques, amb un 6,52%, i les gregues, amb un 2,17%.

Àmfores Itàliques

D'origen itàlic tenim un total de 25 exemplars, que en aquest cas són representatius de dues grans zones productores ben diferenciades, la tirrènica i l'adriàtica. Per un costat hem de fer esment dels contenidors de la franja tirrènica, que sumen un total de 24, totes del tipus grecoitàlic clàssic⁵⁶, dels quals 2 procedeixen amb seguretat de la regió campana-pompeiana, amb la característica pasta volcànica de la zona del Vesuvi, i la resta provinrien de centres campano-lacials, assimilables a les pastes del tipus GIItA-Dr1A (Márquez, Molina 2005: 106).

En quant a la seva datació, hem de dir que aquests envasos de vi tirrènics hem de situar-los en la primera meitat del segle II aC, si bé alguns exemplars, sobretot aquells denominats de transició a la Dr. 1, continuen apareixent en els contextos del tercer i inclús del darrer quart del segle II aC (Márquez, Molina 2005: 104).

D'altra banda, els envasos de l'Adriàtic estan representats per 1 exemplar destinat al transport de l'oli, que creiem poder adscriure a una variant de la forma V d'Apani. Cal destacar que el nostre exemplar, a diferència dels "estàndards" d'aquesta forma, amb una vora d'anell, formada per un llistell arrodonit exteriorment, presenta just sota la part inferior d'aquest llistell una altra motllura de petites dimensions i secció triangular. No és un fet excepcional entre les àmfores brindisines d'aquest tipus, ja que tenim alguns exemplars que presenten aquesta petita motllura sota el petit llavi⁵⁷, com per exemple en un dels exemplars d'Adria (Toniolo 2000: 182, fig. 426), si bé l'exemplar més similar al nostre és una àmfora d'oli, en aquest cas no procedent dels tallers brindisins de l'Apúlia, sinó atribuïda a tallers de la zona centre-adriàtica (Cipriano, Ca-

56. Dintre de les variants de llavi diferenciades al Dicocer (Py 1993b:48) tenim 3 contenidors del tipus bd2, 15 del tipus bd3 i 8 del tipus bd4.

57. Un primer cop d'ull al perfil del llavi, sense entrar en les característiques de la pasta, ens podria fer pensar que es tracta d'un contenidor sud-hispànic del tipus Lomba do Canho 67, característic del segle I aC, si bé la seva adscripció a les produccions brindisines sembla clara. De fet, les àmfores Lomba do Canho 67 estan definides com "producciones sudhispanas relacionadas de cerca con otros tipos de ánforas tardorepublicanas, com las ánforas apulas, las ánforas ovoides tirrénicas o las Tarraconenses/Layetanas 1" (García Vargas 2001: 64).

58. Documentada en un context datat en el tercer quart del segle I aC, en aquest cas, i amb segell al llavi de la producció de "ME-NOLA" (Cipriano, Carré 1989: 78).

rré 1989: fig. 9a) concretament de la regió dels Abruços, en una zona situada al nord de Pescara⁵⁸.

Respecte a la seva datació l'hem de situar a partir de la segona meitat del segle II aC, amb preferència a partir del darrer quart. Pel que respecta als exemplars d'Adria es daten en la segona meitat del segle II aC, tot i que ja s'apunta un inici de la producció brindisina en el segon quart d'aquest mateix segle (Toniolo 2000: 181).

Àmfores Púniques Centremediterrànies

Les àmfores cartagineses estan presents amb 8 contenidors. A nivell tipològic hem documentat 1 exemplar del tipus Mañá D1a/T-5.2.3.1, 2 contenidors que no s'han pogut identificar totalment, si bé podem assegurar la seva adscripció a variants Mañá C1-2/G-7.0.0.0, 1 exemplar tipus Mañá C1b/T-7.2.1.1, 1 del tipus Mañá C2a/T-7.4.2.1, 1 del tipus Lancel 312 ab/T-7.7.1.1, i finalment 2 exemplars d'àmfora Tripolitana Antiga.

Pel que respecta a les datacions d'aquest contenidors, les formes T-5.2.3.1 es troben entre el darrer quart del segle III i el primer quart/terç del segle II aC, coincidint amb el tipus T-7.2.1.1, que té el seu moment àlgid en el període que va del 230 al 180 aC. Ja d'una cronologia una mica més baixa, centrada en el segle II aC, són les àmfores T-7.4.2.1 i T-7.7.1.1, que es daten en la primera meitat del segle II aC, en el segon cas amb un inici de producció a les acaballes del segle III aC (Ramon 1995).

En darrer terme hem de mencionar els contenidors tripolitanos, que tot i ser una àmfora que podríem denominar "romana" dins la producció nord-africana, ja està documentada a inicis del segle II aC, i es data al llarg de tota aquesta centúria i part de la següent.

Àmfores Púnicoebusitanes

Les àmfores eivissenques estan presents amb un total de 8 exemplars, que a nivell formal es distribueixen de la següent manera. 4 contenidors s'adscriuen al tipus PE 17/T.8.1.3.2, 3 al tipus PE 23 i per últim 2 al tipus PE 24.

Respecte a la seva datació, hem de dir la producció i comercialització d'aquests contenidors es situa en els tres primers quarts del segle II aC, entre els anys 200 i 120 aC.

Àmfores Gregues

Sense que puguem afirmar de manera fefaent aquesta adscripció, en aquest grup hem d'incloure 1 exemplar,

que hem identificat com una possible àmfora ròdia. Pel que respecta a la tipologia, hem de dir que les formes més característiques del període tardorepublicà són els envasos amb el llavi en forma d'engruiximent cap a l'exterior i secció circular, que correspondria als tipus Rho 5 i 6 del Lattara (Py, Sourisseau 1993). No obstant, el nostre exemplar presenta una vora de secció triangular, que pertany a formes més antigues, com la Rho 4, que té una datació que va del segon quart del segle III al segon quart del segle II aC, si bé tenim algun exemple entre la càrrega del derelict C de la Chrétienne, datat en el primer terç del segle II aC (Joncheray 1975: 95, fig. 45, 1).

Àmfores Ibèriques

Els contenidors de tradició local estan presents amb 3 exemplars. Es tracta de les característiques àmfores de boca plana, rematades per un llavi diferenciat per un engruiximent, freqüents en els contextos del període ibèric ple i tardà o tardorepublicà.

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora itàlica	Grecoitàlica clàssica Apani V	24 1
Àmfora Púnica	Mañá D1a/T-5.2.3.1 Mañá C1/2/G-7.0.0.0 Mañá C1b/T-7.2.1.1 Mañá C2a/T-7.4.2.1 L. 312ab/T-7.7.1.1. Tripolitana Antiga	1 2 1 1 1 2
Àmfora Púnicoebusitana	PE 17/T-8.1.3.2 PE 23 PE 24	4 3 2
Àmfora Grega	Ròdia Rho 4	1

Figura 59. Principals formes d'àmfora documentades

Valoracions del Context

Com ja hem dit en l'apartat introductori, aquest context és el més antic documentat en les excavacions dutes a terme en el solar . Una de les dades a destacar és que, respecte a la topografia antiga de la ciutat, es troba limitant amb el traçat de l'hipotètic *decumanus maximus* de la ciutat romana, que era la prolongació de la via Augusta a la seva entrada per ponent, per la porta situada hipotèticament en l'illa compresa entre els carrers de Sevilla i de Mallorca. Així, aquest vial separaria una zona d'*insulae*,

⁵⁸. Documentada en un context datat en el tercer quart del segle I aC, en aquest cas, i amb segell al llavi de la producció de "MENO-LA" (Cipriano, Carré 1989: 78).

al sud, del recinte del fòrum de la ciutat, al nord (Díaz *et alii* 2005: 79). Però si ens remuntem encara més en l'evolució urbanística d'aquesta zona de la ciutat, cal remarcar que ens trobaríem dins del possible traçat de l'*oppidum* ibèric, en una zona excèntrica del quadrant est/sud-est, tot i que en aquest cas no ha proporcionat evidències arqueològiques fiables d'una ocupació anterior al segle II aC, tret d'algun fragment ceràmic del període ibèric ple, com la vaixella àtica de vernís negre.

La Datació del Context

Si ens centrem en les dades que se'n deriven de l'estudi de la vaixella fina, cal dir que aquesta és molt escassa. Pel que respecta a la Campaniana A, el seu estat de conservació no permet definir si es tracta de peces de la variant Antiga, començades a produir en el darrer quart del segle III aC i que vers el 180 són substituïdes per la producció Clàssica, o bé pertanyen a aquesta altra variant. No obstant, i analitzant el context de manera global, creiem que hem de datar aquest vasos de vernís negre dintre del segle II aC, així com el fragment de producció Calena Antiga documentat, que té una cronologia que va del 200 al 130/120 aC, igual a la de l'ungüentari tipus B3 recuperat.

Entre la ceràmica comuna no tenim peces importades que proporcionin una cronologia molt precisa, però hem de destacar que la vaixella ibèrica és la característica de la producció tardana, datada en els segles II i I aC, i que té com a element més destacat la incorporació dels càlats al repertori formal, fet que es comença a produir a final del segle III aC per ser una peça molt freqüent en les dues centúries següents. D'igual manera, la vaixella fina local del tipus grisa de la costa l'hem de datar al llarg del segle II aC.

Però el grup que ens resulta més interessant de cara a datar amb precisió el context és el de les àmfores. Hem documentat envasos que es comencen a produir en el darrer quart o terç del segle III aC i arriben al final del primer terç/quart del segle II aC, com són les àmfores púniques T-5.2.3.1 i T-7.2.1.1, o l'àmfora ròdia Rho 4. Aquests envasos estan acompanyats d'altres que es daten preferentment en la primera meitat del segle II aC, com són les àmfores púniques T-7.4.2.1 i T-7.7.1.1, les ebusitanes PE 17, PE 23 i PE 24, i en darrer terme els nombrosos contenidors de tipus grecoitàlic clàssic o del grup 3 d'Asensio (Asensio 1996: 59), que equivaldrien als tipus C i D de Lyding-Will, datades entre finals del segle III i la primera meitat del segle II aC.

Cal destacar que alguns d'aquests envasos, com els púnics T-7.4.2.1 i T-7.7.1.1, no es produeixen més enllà de mitjans del segle II aC, tot i que els eivissencs perduren fins

a inicis del darrer quart d'aquest segle. D'igual manera, els envasos grecoitàlics continuen trobant-se, sempre en proporció decreixent, durant la segona meitat d'aquest centúria, primer junt amb els exemplars transicionals, i a partir del darrer terç amb els envasos Dr. 1A (Márquez, Molina 2005: 104).

En darrer terme hem de fer esment de l'única àmfora itàlica procedent dels centres adriàtics, i corresponent a una possible variant de la forma V d'Apani. La seva datació l'hem de situar preferentment entre el darrer terç del segle II aC i la segona meitat del segle I aC (Márquez, Molina 2005: 113), si bé tenim exemples que es daten al llarg de la segona meitat del segle II aC documentats a la ciutat del Vènet d'Adria (Toniolo 2000: 181), i es situa el probable inici de la producció en el segon quart del segle II aC.

Amb aquestes dades, podríem plantejar la datació del context, de forma genèrica, probablement en la primera meitat del segle II aC, arran del material recuperat. Podem precisar, com a terme *post quem*, el final del primer quart d'aquesta centúria, quan s'inicia la producció Clàssica de la Campaniana A. D'altra banda, un terme *ante quem* vindria donat per l'absència de Campaniana B de Cales i d'àmfores itàliques del tipus Dr. 1A, que es comencen a produir a finals del tercer quart del segle II aC. Aquesta data coincideix, a més, amb el final de la producció d'algunes de les peces documentades, com les àmfores PE 17, PE 23 i PE 24. En darrer terme, la presència de l'àmfora brindisina, freqüent en els contextos del darrer terç/quart del segle II aC i bona part de la segona meitat del segle I aC, ens fa pensar que la formació d'aquest context podia haver-se produït ca. 150 aC, a cavall entre el segon i el tercer quart d'aquesta centúria, just abans en els moments inicials de la comercialització de les primeres àmfores de Bríndisi, i abans de la irrupció de les Dr. 1.

En aquest sentit, podem paral·lelitzar el nostre context amb altres ben datats, com serien els nivells de destrucció de Cartago, del 146 aC, on si bé trobem vernís negre del tipus B Etrusca junt amb la Campaniana A, la B de Cales no hi és present, com tampoc apareixen Dr. 1 i sí en canvi grecoitàliques de perfils anàlegs als del nostre context (Sanmartí, Principal 1998: 199). De fet, alguns contextos de cronologia més baixa, com els campaments del setge de Numància datats entre el 134-133 aC ja inclouen materials com ara alguna peça del tipus B de Cales o àmfores Dr. 1A que en el nostre cas estan totalment absents (Sanmartí 1985; Sanmartí, Principal 1997; Sanmartí, Principal 1998: 201; Principal 2000;). Inclús en contextos una mica més antics, com els de la fundació de *Valentia*, datats entre el 138-135 aC (Marín,

Ribera 2000), trobem un domini dels contenidors del tipus Dr. 1A sobre els grecoitàlics, tot i que també hi apareixen àmfores de Bríndisi i ebusitanes PE 17 i PE 23, junt amb vernís negre de Cales de la variant Antiga, i algun exemplar ja del tipus B o Calena Mitja, evidenciant per al nostre context una formació lleugerament anterior a aquest moment.

En darrer terme hem de citar altres contextos ben datats, com els de la fase 2a de l'amfiteatre de Cartagena, a la primera meitat del segle II aC, amb una composició anàloga al nostre, en quant a la presència d'àmfores, Campaniana A i vernís negre de Cales de la variant Antiga (Pérez Ballester 2000: 133), i el mateix podem dir de les sitges del fòrum d'Empúries, que foren colgades en una data situada entorn al 150 aC (Aquilué *et alii* 2002: 14-18), i amb uns contextos ceràmics similars al que acabem de presentar.

La Composició del Context

En el context que acabem de presentar trobem, dins de la seva composició, una majoria de materials importats que representen el 68,66% del total, essent la ceràmica local o regional ibèrica el 28,36%, i la comuna romana romana de producció indeterminada un escàs 2,99%.

Entre les importacions, seguint el comportament dels altres contextos estudiats, dominen les produccions itali-

ques, amb un 63,04%, de les quals el 2,17% correspon a ceràmica de l'àrea adriàtica, i la resta als centres de la Itàlia tirrènica. La resta d'importacions provenen dels centres púnics ebusitans i cartaginesos, amb un 17,392% respectivament. En darrer terme hem de fer esment d'un contenidor grec de l'Egeu, concretament una àmfora ròdia, que representa el 2,17% del total de les importacions.

Iniciant l'anàlisi d'aquestes importacions pel grup de les àmfores, hem de fer notar el domini dels contenidors itàlics, si bé en menor mesura, donat que representen el 58,14% del total, amb una majoria d'envasos de la franja tirrènica, que representen el 55,81%, i un envàs de l'àrea adriàtica que suma el 2,33% restant. En segon terme cal destacar les importacions ebusitanes, que representen el 20,93%, i les púniques centremediterrànies, amb un 18,60%. En darrer terme la presència puntual de l'àmfora ròdia citada completa el conjunt, amb un 2,33%.

Respecte al repertori tipològic documentat en el grup de les àmfores, hem de destacar el domini de l'àmfora grecoitàlica, que representa el 55,81% del total. La resta són força minoritàries, si bé destaca el 9,3% dels contenidors PE 17, o el 6,98% dels PE 23. Amb un 4,65% tenim diverses formes, com ara els eivissencs PE 24 i els centremediterranis Mañá C1/2/G-7 i la Tripolitana Antiga.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	2	4,35	2,99
		VN de Cales	1	2,17	1,49
	Àmfores	VN Etrusc-lacial	1	2,17	1,49
		Àrea tirrènica	22	47,83	32,84
		Campània	2	4,35	2,99
		Adriàtica	1	2,17	1,49
		TOTAL	29	63,04	43,29
Púnica ebusitana	Àmfores	Ebusitana	8	17,39	11,94
		TOTAL	8	17,39	11,94
Púnica centremediterrània	Àmfores	Centremediterrànies	8	17,39	11,94
		TOTAL	8	17,39	11,94
Grega	Àmfores	Ròdia	1	2,17	1,49
		TOTAL	1	2,17	1,49
Local/Regional	Vaixella fina	Grisa de la costa	5		7,46
		Comuna ibèrica	10		14,93
	Àmfores	Grollera ibèrica	1		1,49
		Ibèriques	3		4,48
		TOTAL	19		28,36
Ceràmica romana indet.	Ceràmica comuna	Comuna romana	2		2,99
		TOTAL	2		2,99

Figura 60. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

En darrer terme, i amb un 2,33% cadascun, tenim àmfores adriàtiques Apani I, púniques Mañá D1a/T-5.2.3.1, Mañá C1b/T-7.2.1.1 i Lancel 312ab/T-7.7.1.1, i gregues Rho 4.

Passant a analitzar el servei de taula, que malauradament és un conjunt força reduït, està format en un 60% per ceràmica comuna ibèrica, i en un 20% per ceràmica de vernís negre i grisa de la costa, respectivament. Degut a l'escassetat de la mostra, hem de puntualitzar que les dades percentuals que se'n deriven són indicatives, però en cap cas definitòries.

Respecte al repertori tipològic, les poques peces recuperades pertanyen, en un 60%, a plats i pàteres, grup format per un plat de vernís negre Lamb. 36 i dos plats d'ala ibèrics. Es completa amb una gerra ibèrica i un got ansat bicònic de la ceràmica grisa de la costa, que representen el 20% cadascun.

Respecte a la composició del grup de la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments hem de dir que està format en un 50% per ceràmica romana de producció indeterminada, i en un 25% cadascuna per ceràmica grollera ibèrica i ceràmica de cuina púnica. Tipològicament la peça púnica correspon a una cassola baixa tipus *lopas*, la ibèrica a una olla, i la ceràmica romana es reparteix amb una olla i un morter⁵⁹. Novament, com en el cas de la vaixel·la fina, hem de dir que les dades percentuals d'aquest grup ceràmic l'hem de prendre com una dada orientativa, degut a la migradesa del material recuperat.

Pel que fa a la composició del grup de la ceràmica d'emmagatzematge i despesa, destaca que únicament el forma vaixel·la local ibèrica, i entre les formes dominen els càlats, amb un 85,71%, quedant el 14,29% restant format per tenalles de vora de coll de cigne.

Finalment, en el grup d'altres tipus de vaixel·la, que representa l'1,56% de la ceràmica documentada, hem d'incloure l'ungüentari de vernís negre itàlic del tipus B3/F7111.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 36 Plat d'ala	1 2	Campaniana A: 1 Comuna Ibèrica: 2
Gots Ansats	Vaset bicònic	5	Grisa de la Costa: 5
Gerres	S/T	1	Comuna Ibèrica: 1

Figura 61. La vaixel·la de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	2	Grollera Ibèrica: 1 Comuna Romana: 1
Cassoles Baixes	1	Comuna Púnica: 1
Morters	1	Comuna Romana: 1

Figura 62. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	6	Comuna Ibèrica: 6
Tenalles Zoomorfes	1	Comuna Ibèrica: 1

Figura 63. La ceràmica de magatzem i despesa

59. Que percentualment representen el 500% per a les olles, i el 25% per a la cassola baixa i el morter, respectivament.

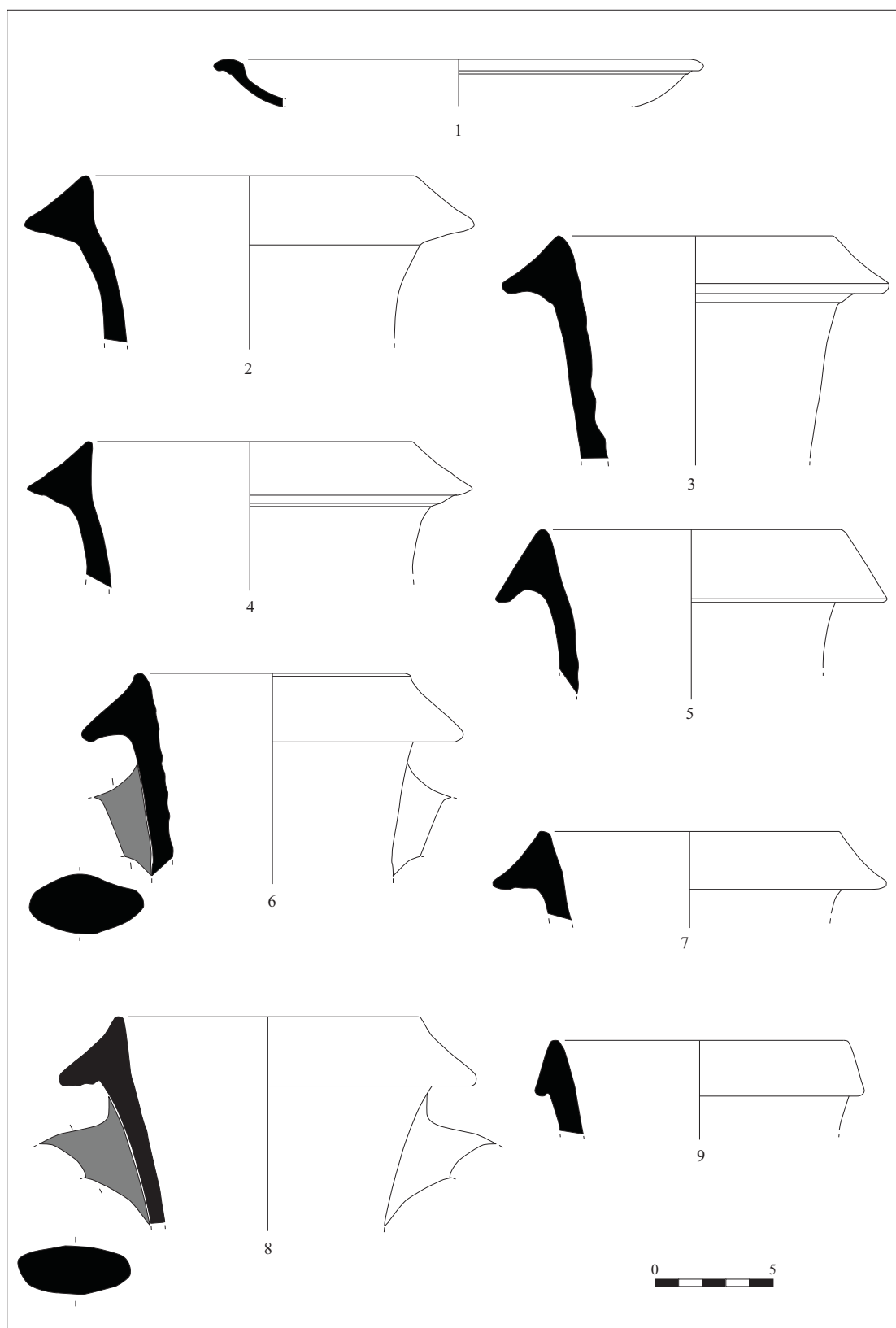

Figura 64. COMUNA IBÈRICA: 1) Plat d'ala. ÀMFORA ITÀLICA: 2, 4, 5) Grecoitàlica campana bd3. 8) Grecoitàlica bd3. 3, 6) Grecoitàlica bd2. 7) Grecoitàlica bd4. ÀMFORA GREGA: 9) Ròdia Rho 4.

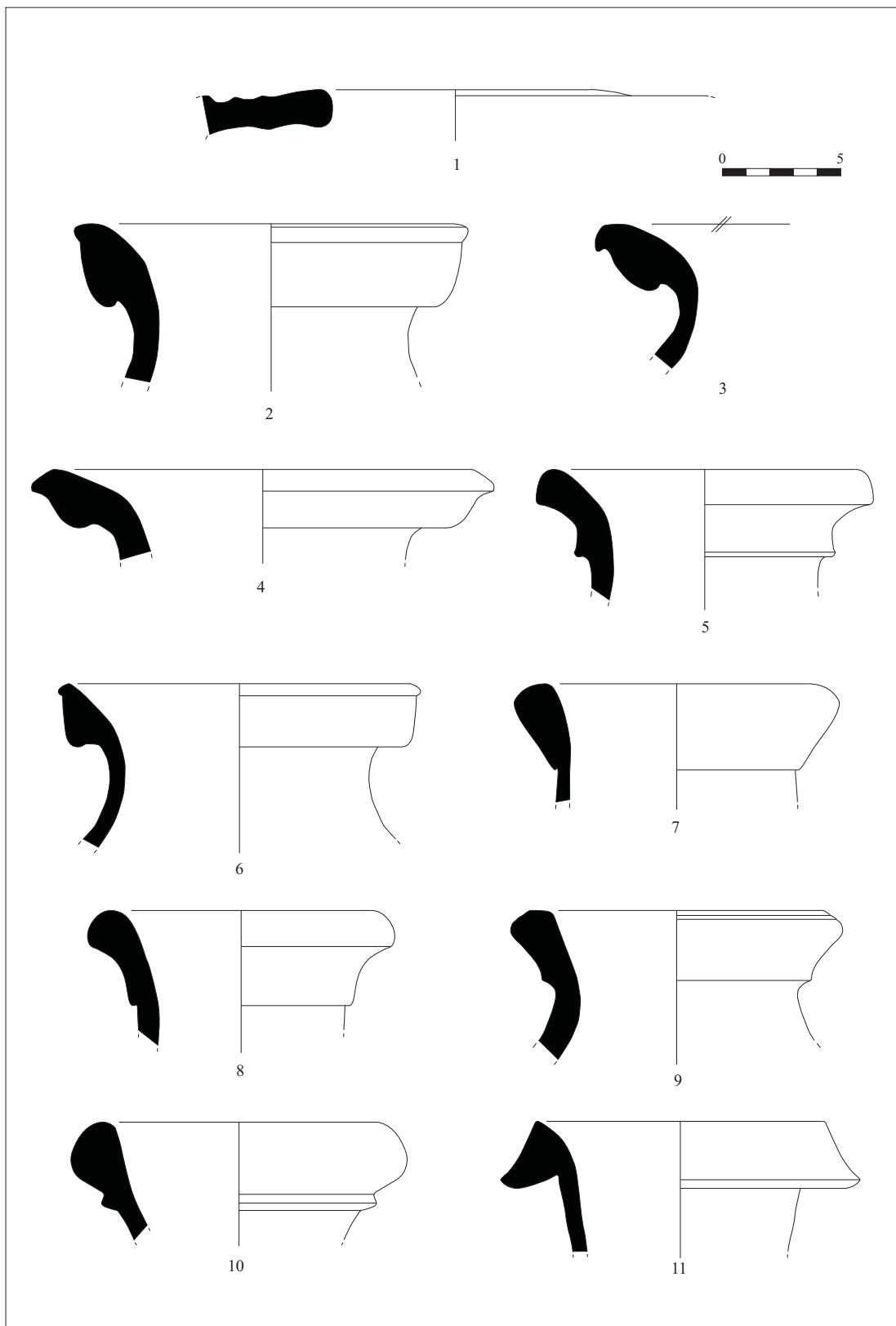

Figura 65. ÀMFORA PÚNICA: 1) M. D1A/T-5.2.3.1. 2) M. C1b/T-7.2.1.1. 3) M. C1/2/T-7.0.0.0. 4) M. C2a/T-7.4.2.1. 5) L. 312ab/T-7.7.1.1. 6) Tripolitana Antiga. ÀMFORA PÚNICOEBUSITANA: 7) PE 17/T-8.1.3.2. 8 a 10) PE 23. 11) PE 24.

4.3. Els contextos de la segona meitat del tercer quart del segle II aC

4.3.1. Segona fase de la muralla romana: el “Corte Sánchez Real” i la intervenció del TED'A a Sant Ermenegild

Els materials que presentem a continuació han estat objecte d'estudi i revisió al llarg de les dues darreres dècades, no sense controvèrsies respecte a les conclusions a què els diferents investigadors arribaren, bàsicament a nivell cronològic. Donada la seva importància, no tant per ser un conjunt de materials ben tancat a nivell històric i cronològic, sinó per la seva procedència i la lectura històrica que se'n deriva, no podíem deixar-lo fora del nostre treball.

L'ampliació de la muralla tardorepublicana de la part alta de Tàrraco, coneguda com la Segona Fase, ha estat objecte de diverses intervencions al llarg del darrer segle, que han permès datar-la en el segle II aC. Si bé fou Serra Vilaró qui primer va presentar dades contrastades en base als materials ceràmics recuperats del seu interior⁶⁰, el conjunt de materials més significatiu és el procedent del sondeig conegut popularment com el “Corte Sánchez Real”, que J. Sánchez Real, amb la col·laboració de l'arqueòleg italià N. Lamboglia, va realitzar l'any 1951 a l'interior de la muralla romana, a l'alçada del núm. 19

del carrer de l'Escorxador/núm. 59 del Passeig de Sant Antoni. Les dades d'aquesta intervenció, que afectà una superfície d'uns 3,5 m², es van completar l'any 1989, amb els treballs del Ted'a en un altre tram d'aquesta muralla, a l'alçada de la capçalera del circ, al carrer de Sant Ermenegild. El Ted'a excavà dos nous sondejos, amb una superfície respectiva de 49,5 i 33 m², que com el cas del “Corte Sánchez Real”, es realitzaren a l'interior de la Segona Fase de la muralla romana, obra aixecada a la segona meitat del segle II aC en el marc de l'ampliació del recinte militar primigeni, que s'havia desenvolupat a partir de la base militar que els germans Escipió van establir en la part més alta de la colina tarraconense durant la Segona Guerra Púnica. Aquesta segona fase és una construcció de majors dimensions que la muralla megalítica primigènia, tant en alçada com en amplada, i on els megàlits del llenç primerenc s'empraran com a base o sòcol d'una estructura d'*opus quadratum* amb farciment intern d'*emplecton* en la base i, per sobre, un rebliment fet a base de tovots ben col·locats en filades.

El que presentem a continuació és el conjunt de materials recuperats de la segona fase de la muralla, en les dues intervencions referides, i que han estat objecte de publicació detallada, amb unes conclusions cronològiques no sempre coincidents, per part dels diversos autors (Sánchez Real 1985; Güell, Sánchez Real 1995, Aquilué *et alii* 1991).

Figura 66. Plànol de situació dels sondejos de la muralla sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

60. Arran dels seus estudis del pany esclavissat als anys 30 del segle XX en la zona de la Torre de Minerva. Va ser aquest investigador qui va fer la primera aproximació crono-estratigràfica a les muralles, i les va datar com una obra romanorepublicana, refutant els plantejaments fins al moment basats en estudis estilístics del parament, i que li havien atorgat un origen ibèric, etrusc, grec, micènic, o púnic (Ruiz de Arbulo 2007: 297).

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixel·la que presentem està format per les peces recuperades del farciment intern d'aquest pany de muralla. El total de fragments ceràmics documentats és de 321, dels quals 69 són vores, 14 són fons, 1 són anses, 4 són altres tipus de fragments, i 235 són informes. D'aquest context s'ha pogut identificar la forma i/o tipologia de 70 peces, d'un total estimat de 73, de les quals 5 peces són residuals del període ibèric ple.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixel·la fina representa el 31,43%, la vaixel·la comuna el 50%, i els contenidors amfòrics el 18,57%.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixel·la fina	Campaniana A	11	47,82	15,49
	VN de Cales	4	17,39	5,63
	PP FF Tarraconenses	1	4,35	1,41
	PP FF Indeterminades	1	4,35	1,41
	Grisa de la costa	6	26,09	8,45
	TOTAL	23	100	32,39
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	14	40	19,72
	Grollera Ibèrica	7	20	9,86
	Comuna Itàlica	8	22,86	11,27
	Comuna romana	6	17,14	8,45
	TOTAL	35	100	49,3
Àmfores	Itàliques	7	53,85	11,27
	Pún. centremediterrànies	2	15,38	2,82
	Itàl. d'Apúlia/Tripolitanes?	1	7,69	1,41
	Ibèriques	2	15,38	2,82
	Indeterminades	1	7,69	1,41
	TOTAL	13	100	19,73

Figura 67. La composició del context ceràmic

La Vaixel·la Fina

El conjunt de vaixel·la fina recuperada està format en un 68,75% per ceràmica de vernís negre, en un 25% per ceràmica grisa de la costa, i en un 6,25% per ceràmica de parets fines, en concret un exemplar de producció tarraconense en ceràmica grisa de la costa.

Àtica de Figures Roges

Aquesta vaixel·la no s'ha inclòs en l'estudi quantitatiu, donat que es tracta de material residual pertanyent al període ibèric ple. En total es van recuperar 4 peces, de les que només s'han pogut identificar una cílca de tipologia indeterminada, i una llàntia del tipus Howland 22.

Vernís Negre Etrusc-Lacial

Com a element residual es va recuperar 1 bol de vernís negre itàlic característic del segle III aC, pertanyent als tallers etrusc-lacials, de la forma Lamb. 27ab/F 2780, denominat en la publicació sobre el material de la muralla romana com a "precampaniana" (Aquilué *et alii* 1991: 291). Donat que és un vaixel·la residual, pròpia del període ibèric ple, no l'hem comptabilitzat en l'estudi percentual.

Campaniana A

Aquesta producció és la majoritària dins la ceràmica de vernís negre, ja que representa el 81,82% del total. Es van documentar 11 exemplars, pertanyents a la variant Clàssica o Mitja, que a nivell tipològic corresponen a 3 plats Lamb. 36/F 1312, 1310, 1 pàtera Lamb. 5/F 2252, 1 pàtera de tipologia indeterminada, 1 bol Lamb. 25/F 2760, 2 copes Lamb. 28ab/F 2646, 2640, 2 copes més forma Lamb. 33b/F 2970, i 1 copa Lamb. 27Bb/F 2820.

Respecte a les decoracions, aquestes es conserven en alguns fragments de peu, en forma de decoració impresa, que és també la característica d'aquesta variant de la Campaniana A. En aquest sentit, un fragment de peu d'un vas presenta una roseta central de pètals gruixuts, sense botó central. Un altre fragment de peu presenta una palmeta amb tall central i branques laterals girades enfora, en disposició radial. La darrera peça documentada conserva un segment de palmeta en disposició radial envoltada d'una orla d'estries.

Pel que fa a la datació d'aquesta vaixel·la, la variant A Mitja abasta el període del 180 a 100 aC. No obstant, la forma de pàtera Lamb. 5 s'incorpora a aquesta producció una mica més tard, en un moment incert del segon quart del segle II aC.

Calena Antiga

Arran de la tipologia i la descripció de les peces, creiem poder adscriure a aquesta producció almenys 3 fragments⁶¹ dels publicats per Sánchez Real, pertanyents a 2 peces de tipologia diferent. D'una banda hem de fer esment de la presència d'almenys 1 pàtera Lamb. 55/F 2230, de la que es va recuperar un fragment de vora i un altre del fons intern, aquest darrer decorat amb una característica doble orla d'estries a rodeta. L'altre exemplar creiem poder-lo adscriure, amb alguns dubtes, a la forma

61. Que representen el 18,18% del vernís negre.

San. 167, una pàtera que porta en el llavi intern un grafit *post cocturam* en forma de branques.

Aquestes peces es caracteritzen, a diferència de la producció napolitana del tipus A, per una pasta clara, de color groguenc, que creiem poder adscriure al que fins fa uns anys es denominava vernís negre Byrsa 401, i que és una de les produccions de la Calena Antiga, assimilable a les pastes del grup 1 de *Valentia* (Jordá, Ribera 2000: 96) o l'argila del tipus 1 de Cales (Pedroni 2001: 388).

La cronologia d'aquesta producció està ben definida en els dos primers terços del segle II aC, en el període que va del 200 al 130/120 aC, si bé la pàtera San. 167 és més característica en la primera meitat d'aquesta centúria.

Campaniana B de Cales

A aquesta producció creiem poder adscriure la peça identificada com “una pàtera assimilable a la forma Lamb. 5/7” caracteritzada per una “pasta beix, dura, compacta, amb desgredant micaci gairebé imperceptible. Vernís interior/exterior molt perdut, de color negre-grisós, mat” (Aquilué *et alii* 1991: 293). Es tractaria d'una pàtera Lamb. 5/F 2252, de la producció Calena Mitja o Campaniana B, amb una argila característica d'aquesta producció, si bé es tractaria d'una peça amb un vernís un tant defectuós, que sol ser més freqüent en les peces més tardanes de la producció calena. No obstant, creiem poder associar-la a la producció Mitja de Cales, i la seva datació estaria entre el 130/120 i el 90/80 aC.

Ceràmica de Parets Fines

A partir de l'estudi del material publicat, hem cregut convenient definir dins d'aquest tipus de vaixel·la 1 gobelet en producció grisa de la costa, de cos ovoide, que creiem més convenient situar en les produccions de parets fines denominades del nord-est de la Tàrraconense (López Mullor 2008: 359). Concretament pensem que es tracta d'una variant de la forma Mayet 2, que es data entre el tercer quart del segle II aC i els inicis del principat d'August, amb un moment àlgid entorn als anys 110-70 aC (López Mullor 2008: 332). També hem de sumar 1 gobelet de tipologia indeterminada, identificat a partir del fons, i pertanyent a una producció de vaixel·la oxidada, l'origen del qual no podem establir (Aquilué *et alii* 1991: 293)

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta vaixel·la es van recuperar un total de 6 peces. Les formes identificades corresponen a 1 escudella tipus A-I, 4 vasets bicònics, dels quals 2 pertanyen al tipus D-III i 1 al tipus D-I . Es completa amb una gerra que podem assimilar, amb certs dubtes, a la forma E-III/

Cot-Cat Cc3 del Dicocer. A nivell cronològic, són peces pròpies de la variant clàssica d'aquesta ceràmica, datades entre en el segle II aC i la primera meitat del segle I aC.

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica se n'han recuperat 35 peces, que a nivell percentual estan distribuïdes de la següent manera: la producció majoritària és la ceràmica ibèrica, amb un 60%, seguida de les importacions de ceràmica comuna itàlica, amb un 22,86%, i en darrer terme, la ceràmica romana de producció indeterminada, amb un 17,14%.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Mitja	L. 25/F 2760	3
	L. 36/F 1310, 1312	1
	L. 5/F 2252	1
	L. 27Bb/F 2820	1
	L. 28ab/F 2640, 2646	2
	L. 33b/F 2970	2
Calena Antiga	L. 55/F 2230	1
	San. 167	1
Campaniana B de Cales	L. 5/F 2252	1
PP FF Tarraconenses	Mayet 2	1
Grisa de la Costa	Escudella A-I	1
	Vaset bicònic D-I	1
	Vaset bicònic D-III	2
	Vaset bicònic	1
	Gerra E-III/Cot-cat Cc3	1

Figura 68. Principals formes documentades de vaixel·la fina

Ceràmica Comuna Ibèrica

D'aquesta classe ceràmica hem documentat 14 exemplars, dels quals 6 pertanyen a la producció ibèrica pintada, que representen el 40% de la ceràmica comuna. El repertori tipològic inclou tant vaixel·la de taula com d'emmagatzematge. En el primer grup tenim 3 escudelles de llavi reentrant que s'adscriuen al tipus A-I de la ceràmica grisa de la costa, i 1 bol símil Lamb. 27c amb decoració de bandes pintades en el llavi extern. Completa la vaixel·la de taula d'aquesta classe 3 gobelets, 2 d'ells amb ansa.

En el grup de la ceràmica d'emmagatzematge tenim 6 peces, que tipològicament corresponen a càlats de la producció pintada, fragmentats en nombrosos bocins. La decoració pictòrica combina bastonets perpendiculars o bé “dents de llop” sobre la vora, i motius geomètrics, on destaquen els conjunts de semicercles junt amb motius vegetals i d'ones, separats per bandes horitzontals en les parets.

A nivell cronològic no podem fer gaires precisions, a banda d'incloure les peces documentades en la producció ibèrica tardana, en la qual el càlat és l'element a destacar, ja que l'inici de la seva producció es troba en el darrer quart del segle III aC, si bé serà característica dels segles II i I aC (Bonet 2008: 153).

Ceràmica Grollera Ibèrica

Dintre d'aquesta classe de vaixel·la de cuina de tradició local, que representa el 20% de la ceràmica comuna, hem documentat 7 peces. Per una banda tenim, com a a majoritària, la ceràmica fabricada a mà, de la que s'han documentat 6 exemplars. A nivell formal 2 de les peces corresponen a olles amb la part superior de la paret tancada⁶², però que tenen una marcada carena que dona pas a un llavi exvasat i indiferenciat. Hem de sumar també 1 olla de perfil sinuós amb la vora exvasada i motllurada, 2 olles brunyides i exvasades, i 1 olla més, de parets més gruixudes i amb decoració incisa sobre la vora externa, amb el llavi vertical i gruixut.

D'altra banda trobem ceràmica de pasta grollera fabricada a torn, de la que hem documentat 1 exemplar, corresponent a una olla caracteritzada per tenir la part superior del cos tancat però rematat per una vora exvasada de secció triangular.

Pel que fa a la seva cronologia, tot i que és un producció característica del període ibèric ple, la seva fabricació i ús perdura durant tot el període tardorepublicà, arribant fins a època augustal.

Ceràmica Comuna Itàlica

La ceràmica comuna d'importació itàlica està present amb 8 exemplars, tots atuells de cuina de fabricació campana. A nivell funcional hem de destacar la presència majoritària de 6 cassoles, quedant en segon terme les tapadores, amb 2 exemplars, i tan sols 1 olla. Respecte a la classificació d'aquestes peces, les cassoles es poden adscriure, en 2 exemplars, a *patinae* del tipus F2 Torre Tavernera, 4,10, si bé en un cas no està totalment clara la seva identificació. Hem de sumar 2 *patinae* més del tipus Vegas 4/Com-It 4b, 1 *patina* del tipus tegame 7 d'Olcese, i 1 cassola baixa del tipus tegame 1 d'Olcese. L'olla identificada pertany a la forma Vegas 1/tipus 2 d'Olcese, i la tapadora correspon a la forma F1 Burriac 38,100.

Respecte a la cronologia, l'olla Vegas 1 i el tegame tipus 1 apareix ja als jaciments itàlics en contextos del se-

gle IV i III aC, i es continua produint durant tota la baixa republica, durant el segle II i bona part del I aC. D'aquesta manera, les primeres importacions és possible que estiguin relacionades amb l'arribada nombrosa de gentes itàliques a la Península Ibèrica arran de la Segona Guerra Púnica. També amb una datació que es remunta als inicis del segle II aC trobem les primeres importacions de cassoles baixes del tipus tegame 1 i 2 d'Olcese, i de tapadores F1 Burriac 38,100, presents al llarg del període tardorepublicà. No obstant, la presència de *patinae* del tipus F2 Torre Tavernera 4,10 està documentat a partir de mitjans del segle II aC, arribant al segle I aC (Aguarod 1991).

Ceràmica Comuna Romana

Aquest grup està format per 6 exemplars. D'una banda tenim 2 tapadores del servei de cuina⁶³. Del servei de taula hem documentat, a més, 1 gerreta o vaset ansat,

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Escudella A-I	3
	Bol símil L. 27c	1
	Gobelet	1
	Gobelet ansat	2
	Càlat	6
Grollera Ibèrica	Olla	7
Comuna Itàlica	Olla Vegas 1	1
	<i>Patina</i> Vegas 4	2
	<i>Patina</i> F2 Torre Tavernera 4,10	2
	<i>Patina</i> tegame 7 d'Olcese	1
	Cas. baixa tegame 1,3 d'Olcese	1
	Tapadora F1 Burriac 38,100	1
Comuna Romana	Tapadora	2
	Gerret/vas ansat	1
	Gerra	1
	Copa símil L. 1/31a	1
	Ungüentari	1

Figura 69. Principals formes documentades de ceràmica comuna

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora itàlica	Grecoitàlica clàssica	7
Àmfora Púnica	Mañá C1b/T-7.4.1.1	1
	L. 312ab/T-7.7.1.1	1
Àmfora Indeterminada	Apani VIIIB/Tripolitana?	1

Figura 70. Principals formes d'àmfora documentades

62. Que representen el 18,18% del vernís negre.

63. Una de les tapadores recuperades conserva part de la vora i també del pom que serviria per agafar-la.

i 1 gerra, a les que hem d'afegir 1 copa similar a la forma Lamb. 31a o Lamb. 1 de vernís negre⁶⁴. Es tancaria aquesta producció d'origen indeterminat amb un ungüentari, pertanyent al grup d'altres tipus de ceràmica.

Les Àmfores

Els contenidors amfòrics recuperats en aquesta intervenció foren 13. A nivell percentual els d'origen itàlic representen el 53,85% del total, els púnics cartaginesos i els ibèrics el 15,38% cadascun, i el 15,38% restant correspon a la categoria d'indeterminades, si bé un exemplar - 7,69%- correspon a una àmfora que tindria el seu lloc de producció bé a la regió de Brindisi, bé a la Tripolitània.

Àmfores Itàliques

D'aquesta procedència hem documentat 8 contenidors, que s'adscriuen al tipus grecoitàlic clàssic.

A nivell tipològic hem de destacar la presència d'1 exemplar de la variant Gr-It bd1 del Dicocer/Grup 1 d'Asensio, que es troba ja en contextos de segona meitat del segle IV aC, i té com a data final les acaballes del segle III o els inicis del II aC.

La resta de contenidors semblen correspondre, 3 d'ells, a la variant Gr-It bd2/Grup 2 d'Asensio, que es daten des d'inicis del segle III aC i durant els moments inicials del segle II aC. Els altres 4 s'adscriuen al tipus Gr-It bd3/Grup 3 d'Asensio, que tenen una cronologia centrada en la primera meitat del segle II aC, amb una perdurabilitat també documentada al llarg dels dos darrers quarts d'aquesta centúria (Márquez, Molina 2005: 104)

Àmfores Púniques Centremediterrànies

En aquest context s'han documentat 2 àmfores cartagineses. Per un costat tenim 1 exemplar del tipus Mañá C1b/T-7.4.1.1, que es data en la primera meitat del segle

II aC. L'altre exemplar correspon al tipus Lancel 312ab/T-7.7.1.1, amb una cronologia centrada també en la primera meitat del segle II aC, però que s'inicia a finals del segle III aC i es prolonga durant el segon terç del segle II aC.

Àmfores Indeterminades

En aquest grup trobem 2 contenidors. 1 ha estat identificat a partir de l'ansa, i no podem establir llur tipologia ni el lloc de procedència. El segon exemplar conserva part de la vora i l'arrencament de l'ansa, just sota el llavi. Si bé no tenim dades sobre les seves característiques físiques, la seva tipologia sembla poder relacionar-se amb les produccions itàliques de l'adriàtic, concretament amb les àmfores oleàries de Brindisi del tipus VIIB d'Apani, sense poder descartar que es tracti d'una de les produccions de les denominades àmfores "ovoides" de probable origen tripolità (Sanmartí, Principal 1998: 202), documentades al derelict de Puta Scaletta i als campaments de circumvalació de Numància (Sanmartí, Principal 2008: 205). Tant en un cas com en l'altre, es tracta de produccions documentades a partir de mitjans del segle II aC, amb una major presència en els nostres jaciments en el darrer terç-quart d'aquesta centúria i durant els primers anys de la següent.

Àmfores Ibèriques

Els contenidors indígenes, caracteritzats per la boca plana diferenciada per un engruiximent lleument realçat, estan presents en aquest cas amb 2 exemplars.

Valoracions del Context

Com ja hem dit en l'apartat introductori sobre l'estudi d'aquest context, es tracta tal vegada del conjunt ceràmic del període tardorepublicà més important de Tàrraco, que ens ha permès datar la construcció de la segona fase

64. Es tracta d'un fragment que en la publicació inicial Sánchez Real havia inclòs en el grup de la ceràmica comuna, i la descrivia així: "arcilla clara mal depurada, sin barniz y con dos finas acanaladuras bajo el borde" (Sánchez Real 1986: 114). Si bé l'autor ni li havia atorgat més importància en aquesta publicació, un estudi posterior, que partia de les intervencions del TED'A al tram de muralla del carrer Sant Ermenegil (Aquilué *et alii* 1991), i on s'analitzava la cronologia de les muralles de Tàrraco arran d'aquesta intervenció i de les precedents, va portar als seus autors a interpretar la peça com una imitació en ceràmica comuna de la copa Lamb. 1 de la Campaniana B. Aquest fet suposava rebaixar en gran mesura la cronologia inicial que Sánchez Real havia proposat per a la segona fase de la muralla romana. No obstant, la presència de pàteres Lamb. 5 de la Campaniana B de Cales confirmaria aquesta datació més baixa, centrada a les acaballes del segon terç del segle II aC.

El que podem dir és que es tracta d'una ceràmica que sembla feta amb tècnica "romana", ja que es diferencia de la tècnica emprada en la ceràmica comuna ibèrica, la qual presenta unes pastes ben depurades, gairebé sense desgredants, de tacte untuós i en tonalitats que van del vermell al marró i el beix. El segon aspecte a discernir seria el de la seva forma. Si bé el fragment, tan petit que no s'ha pogut esbrinar llur diàmetre ni restituir la secció de la paret o la base, pot assimilar-se a una versió en vaixel·la comuna de la copa de vernís negre Lamb. 1/F 2320, també podria tractar-se d'una imitació de la copa Lamb. 31a/F 2574, de parets delgades, llavi lleugerament exvasat i unes acanaladures en la part superior externa del llavi, com és aquest el cas. En aquest sentit, el que podem dir és que aquest fragment de copa no pot utilitzar-se com l'element que dati aquest conjunt ceràmic i per extensió la construcció de la muralla.

de la muralla romana, no sense controvèrsies. La revisió d'aquest context l'hem realitzat reinterpretant les dades dels diversos estudis ja descrits, amb les noves dades i aplicant els avenços que avui en dia tenim sobre l'estudi de la ceràmica romana republicana, per tal d'arribar a establir una cronologia acurada del context, que per extensió ens definirà la data de la seva construcció.

La Datació del Context

Les primeres dades cronològiques es desprenen de l'estudi de la vaixel·la fina. En aquest cas hem de destacar la presència de ceràmica de vernís negre de la producció Calena Antiga, amb una datació que va del 200 al 130/120 aC, si bé la presència de Campaniana A Mitja, que es produeix entre el 180 i el 100 aC, rebaixa el terme *post quem* per a la formació del context. Però en el nostre cas hem de remarcar la presència d'una pàtera Lamb. 5 de la producció napolitana del tipus A, que s'incorpora al repertori formal en un moment indeterminat del segon quart del segle II aC, i que a més està acompanyada d'una pàtera del mateix tipus de la producció Calena Mitja o B de Cales, amb una cronologia que abasta del 130/120 al 90/80 aC. Aquest és un fet força destacable, ja que ens està situant la datació *post quem* per a la construcció de la segona fase de la muralla romana en les acaballes del segon terç o els inicis del darrer terç del segle II aC. D'altra banda, hem de fer esment d'un gobelet de cos ovoide Mayet 2, en producció grisa de la costa, i que es data entre el tercer quart del segle II aC i finals del I aC, si bé el seu moment de major incidència es centra entre el 110 i el 70 aC (López Mullor 2008: 332). D'aquesta manera es confirmaria la datació d'aquest context cap a la segona meitat del tercer quart del segle II aC.

Aquestes dades venen reforçades, de manera general, per la datació de la ceràmica comuna, tant la local com la d'importació. D'una banda, els càlats ibèrics ens indiquen una cronologia que s'inicia a les acaballes del segle III aC i que s'estén per les dues centúries següents, igual que succeeix amb la ceràmica grisa de la costa catalana. De la mateixa manera, les importacions de vaixel·la de cuina itàlica que hem documentat corresponen a formes que ja es daten en els primers anys de la dominació romana, si bé cal destacar la presència de *patinae* de F2 Torre Tavernera 4,10, que es daten a partir de mitjans del segle II aC. Entre les absències significatives hem de destacar les *patinae* amb roig intern pompeïà, que s'introdueixen

a finals del tercer quart d'aquest segle i són sobretot característiques a partir del darrer quart del segle II aC.

El darrer element de datació que ens ajuda a definir la cronologia del context és el grup de les àmfores. Com ja hem dit, tenim un seguit de peces de procedència itàlica de tipologia un tant "arcaica", com són les àmfores grecoitàliques del tipus Gr-It bd1, que es comencen a fabricar ja en el segle IV, arribant als moments inicials del segle II aC (Asensio 1996, Py 1993b). No obstant, aquests exemplars estan acompanyats de tipus més evolucionats d'àmfores grecoitàliques, que són característiques de la primera meitat del segle II aC, tot i que són formes que també apareixen en contextos del tercer quart d'aquesta centúria junt amb exemplars evolucionats coneguts com de transició, i també al llarg del darrer quart⁶⁵.

Aquests contenidors estan acompanyats d'importacions púniques centremediterrànies, també datades en la primera meitat del segle II aC, com ara l'exemplar Mañá C1b/T-7.4.1.1 o el Lancel 312ab/T-7.7.1.1. En darrer terme hem de fer esment de la vora d'àmfora de producció indeterminada, i que sembla correspondre a un contenidor d'oli de cos ovoide d'Apúlia⁶⁶ o tal vegada nord-africà. Es tracta de produccions ben documentades a partir de mitjans del segle II aC, essent característiques del darrer terç d'aquesta centúria i de la següent.

Amb aquestes dades cronològiques, la datació que hem de fer del context ha de situar-se en els darrers anys del tercer quart del segle II aC, just en el moment en què comencen a arribar les produccions de la Campaniana B de Cales, present amb un exemplar, junt amb les àmfores itàliques evolucionades de la variant Dr. 1A, en aquest cas absents.

De fet comptem amb contextos ben datats històricament, com ara el carregament del derelict de Punta Scaletta, datat entre el 146 i el 133 aC, i on trobem novament un carregament d'àmfores grecoitàliques, junt amb un exemplar ovoide de probable origen nord-africà, en aquest cas amb vasos de vernís negre de la producció B Etrusca, mentre que en el nostre cas la que apareix és la vaixel·la del tipus B de Cales (Sanmartí, Principal 1998: 205).

Hauríem d'afegir també els contextos procedents de la fundació de *Valentia*, en el període 138-135 (Marín, Ribera 2000), el derelict d'Illa Pedrosa, datat entre 140-130 aC (Sanmartí, Principal 1998: 206), i els dels campaments numantins "unifase", datats entre 134-133 aC

65. Tot i que són formes que també presents en contextos del tercer quart d'aquesta centúria junt amb exemplars evolucionats coneguts com de transició, i també al llarg del darrer quart. Això sí, sempre acompanyades de Dr. 1A i, a nivell percentual, en nombre minoritari progressivament (Márquez, Molina 2005: 104).

66. Entre els que tenim nombrosos exemples a les produccions de Bríndisi, i que podria correspondre al tipus VII B d'Apani.

(Sanmartí, Principal 1998: 201-202; Principal 2000), on ja estan documentades les formes de Campaniana A presents en la muralla de Tarragona, junt amb àmfores grecoitàliques i Dr. 1A, i apareixen vasos de la producció Calena Antiga de vernís negre junt amb algunes formes, molt poc nombroses, de la variant Mitja o B de Cales, com les pàteres Lamb. 5 i els plats Lamb. 6. A més, també estan presents, com és el nostre cas, àmfores cartagineses Mañá C-1, tripolitanes i de Bríndisi, en clara analogia amb el nostre cas.

D'aquesta manera creiem poder centrar la datació del context que acabem de presentar en els moments finals del segon terç del segle II aC, entorn a la data 138-133 aC, en clar paral·lisme amb la fundació de *Valentia*, i els campaments "unifase" del setge de Numància.

La Composició del Context

En la composició general d'aquest context trobem que les importacions sumen la meitat de la ceràmica documentada -49.3%-, seguida de la ceràmica local o regional ibèrica -40%- i de la ceràmica romana de procedència indeterminada -12.68%-.

Si centrem l'atenció sobre la ceràmica importada, com és habitual la majoria prové de la Península Itàlica, concretament de l'àrea tirrènica, sumant el 88,23% del total. La resta d'importacions, força minoritàries, són púniques centremediterrànies -5,88%-, d'origen incert -2,94%-, i un contenidor que podria procedir de la regió adriàtica a l'entorn de Bríndisi o bé de la Tripolitània -2,94%-.

Si fem l'anàlisi de les importacions centrant-nos en els contenidors amfòrics, trobem un domini molt important dels envasos itàlics, que representen el 70%, essent els cartaginesos el 20% del total, i els de procedència indeterminada el 10%.

A nivell tipològic hem de destacar el domini dels envasos grecoitàlics -70%-. La resta, amb un 10% cadascun, correspon a les àmfores púniques Mañá C1b/T-7.4.1.1 i Lancel 312ab/T-7.7.1.1, i a l'exemplar de secció ovoide de possible origen brindisi o tripolità.

Passant al servei de taula hem de destacar, respecte a la seva composició, que està format en un 69,70% per ceràmica fina, de la qual el 45,45% correspon a vernís negre itàlic, el 18,18% a ceràmica grisa de la costa, i el 6,06% a ceràmica de parets fines, amb una peça local de la producció grisa de la costa Mayet 2, i una altra de producció indeterminada. La resta de la vaixel·la de taula es reparteix entre les produccions locals ibèriques -21,21%- i la comuna romana -9,09%-.

En quant al repertori formal, el grup més nombrós és el de les copes i bols, amb un 37,50%, seguit dels gots, que suma un total de 31,26%, format per gobelets sense ansa de parets fines -9,38%- i vasets ansats -21,88%-. En tercer lloc trobem el grup dels plats i pàteres, amb un 25%, i tancarien les gerres, amb un percentatge del 6,25%.

Respecte al repertori tipològic documentat, en el grup dels plats i les pàteres, íntegrament format per vaixel·la de vernís negre, trobem una majoria de plats Lamb. 36 -37,50%-, seguits de les pàteres Lamb. 5, amb dos exem-

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixel·la fina	Campaniana A	11	32,35	15,49
		VN de Cales	4	11,76	5,63
	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna campana	8	23,53	11,27
		Àrea tirrènica	7	20,59	11,27
		TOTAL	30	88,23	43,66
Púnica centremediterrània	Àmfores	Centremediterrànies	2	5,88	2,82
		TOTAL	2	5,88	2,82
Indeterminada	Àmfores	Bríndisi/Tripolitània	1	2,94	1,41
		Indeterminada	1	2,94	1,41
		TOTAL	2	5,88	2,82
Local/Regional	Vaixel·la fina	PP FF Tarraconenses	1		1,43
		Grisa de la costa	6		8,57
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	14		20
		Grollera ibèrica	7		10
		TOTAL	28		40
Ceràmica romana indet.	Vaixel·la fina Ceràmica comuna Àmfores	PP FF Indeters.	1		1,41
		Comuna romana	6		8,45
		Ibèriques	2		2,82
		TOTAL	7		12,68

Figura 71. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

plars -25%-, la resta de formes, presents amb un exemplar, tenen una representativitat del 12,50%: Lamb. 55, San. 167 i una pàtera sense identificar.

El grup de les copes i bols està format majoritàriament per vaixel·la de vernís negre -54,55%-, si bé és força destacada la vaixel·la ibèrica -27,27%- i testimonial la de la grisa de la costa i la comuna romana -9,09% cadascuna-. A nivell tipològic aquesta varietat també es manifesta, i el tipus majoritari és l'escudella A-I en ceràmica comuna ibèrica i grisa de la costa, amb un percentatge del 33,33%, seguida de le copes de vernís negre Lamb. 28ab i 33b -16,67%-. La resta de formes, presents amb un exemplar, representen el 8,33% cadascuna: Lamb. 25, 27Bb, símil a Lamb. 27c en ibèrica pintada, i una copa en comuna romana que imita la forma Lamb. 1 o 31a.

El grup dels gots i gobelets està completament repartit, entre un gobelet Mayet 2 en parets fines tarraconenses, un gobelet indeterminat de parets fines de procedència indefinida, i un gobelet de producció local ibèrica .

D'altra banda, entre els vasos ansats trobem un domini dels bicònics en producció grisa de la costa -57,14%- sobre els de la producció comuna ibèrica -28,57%- i la comuna romana -57,14%-.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 36	3	Campaniana A: 3
Pàteres	Lamb. 5	2	Campaniana A: 1 B de Cales: 1
	Lamb. 55	1	Calena Antiga: 1
	San. 167	1	Calena Antiga: 1
Bols	Lamb. 25	1	Campaniana A: 1
	Símil Lamb. 27c	1	Comuna Ibèrica: 1
Copes	Lamb. 27Bb	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 28ab	2	Campaniana A: 2
	Lamb. 33b	2	Campaniana A: 2
	Imit. Lamb. 1/31a	1	Comuna Romana: 1
Bols/ Copes	Escudella A-I	4	Grisa de la costa: 1 Comuna Ibèrica: 3
Gots/ Gobelets	Mayet 2	1	PP FF Tarracon: 1
	Gobelet S/T	2	PP FF Indeter: 1 Comuna Ibèrica: 1
Gots Ansats	Vasets bicònics D-I	1	Grisa de la Costa:1
	Vasets bicònics D-III	2	Grisa de la Costa: 2
	S/T	2	Comuna Ibèrica: 2
Gerres	E-III/Cot-cat Cc3	1	Grisa de la Costa: 1
	S/T	1	Comuna Romana: 1

Figura 72. La vaixel·la de taula. Tipologia

En darrer terme, el grup de les gerres està format per un exemplar del tipus E-III de la grisa de la costa, i un altre de la producció comuna romana.

Passant a analitzar la composició de la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments, el repertori formal està dominat per les olles, que representen la meitat d'aquesta vaixel·la -50%-, i de les quals la immensa majoria són de la producció grollera ibèrica -87,50%-, i només un exemplar d'importació itàlica -12,50%- de la forma Vegas 1. En segon lloc trobem les *patinae* -25%-, totes itàliques, una cassola baixa també itàlica -6,25%-, i el grup de les tapadores, que sumen el 18,75%, i està format per ceràmica comuna romana -66,67%- i un exemplar itàlic -33,33%-. En quant a la ceràmica de magatzem i despesa, hem de dir que tots els exemplars documentats pertanyen a la ceràmica ibèrica, i en tots els casos es tracta des càlats, que caracteritzen els contextos del període ibèric tardà. Es tancaria el context amb un ungüentari de la ceràmica comuna.

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	8	Grollera Ibèrica: 7 Comuna Itàlica: 1
<i>Patinae</i>	4	Comuna Itàlica: 4
Cassoles Baixes	1	Comuna Itàlica: 1
Tapadores	3	Comuna Itàlica: 2 Comuna Romana: 1

Figura 73. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	4	Comuna Ibèrica: 4

Figura 74. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Ungüentari	1	Comuna Romana: 1

Figura 75. La ceràmica de magatzem i despesa

67. Que representen, cadascun, el 33% d'aquest grup.

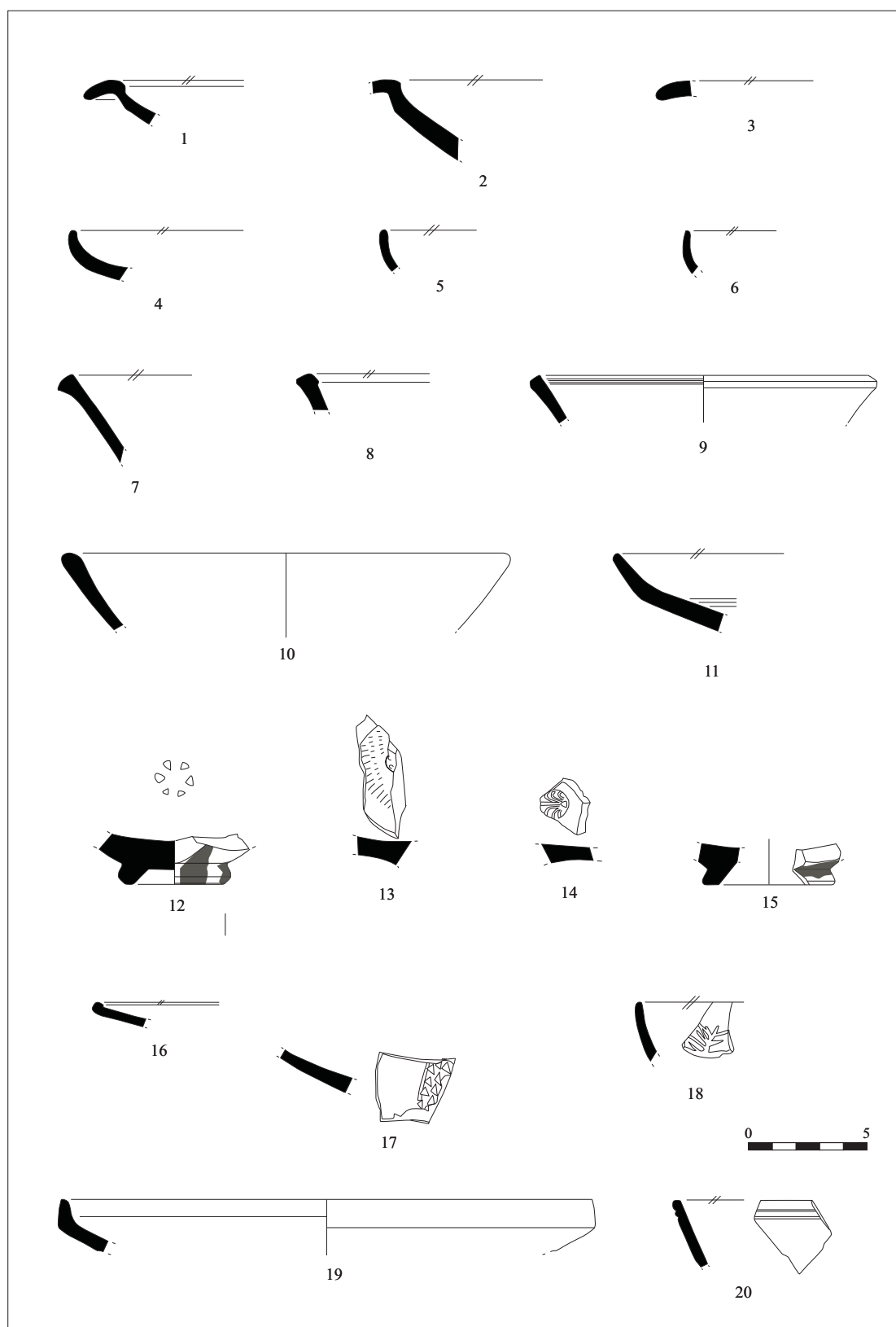

Figura 76. CAMPANIANA A: 1 a 3) Lamb. 36. 4) Lamb. 5. 5) Lamb. 27ab. 6) Lamb. 25. 7, 8) Lamb. 28ab. 9, 10) Lamb. 33b. 11) Lamb. 27Bb. 12, 15) Copa/Bol. 13, 14) Copa/pàtera. CALENA ANTIGA: 16) Lamb. 55. 17) Pàtera. 18) San. 167. B DE CALES: 19) Lamb. 5. COMUNA OXIDADA: 20) Copa símil Lamb. 1/31a. (A partir de: Sánchez Real 1985, i Aquilué *et alii* 1991).

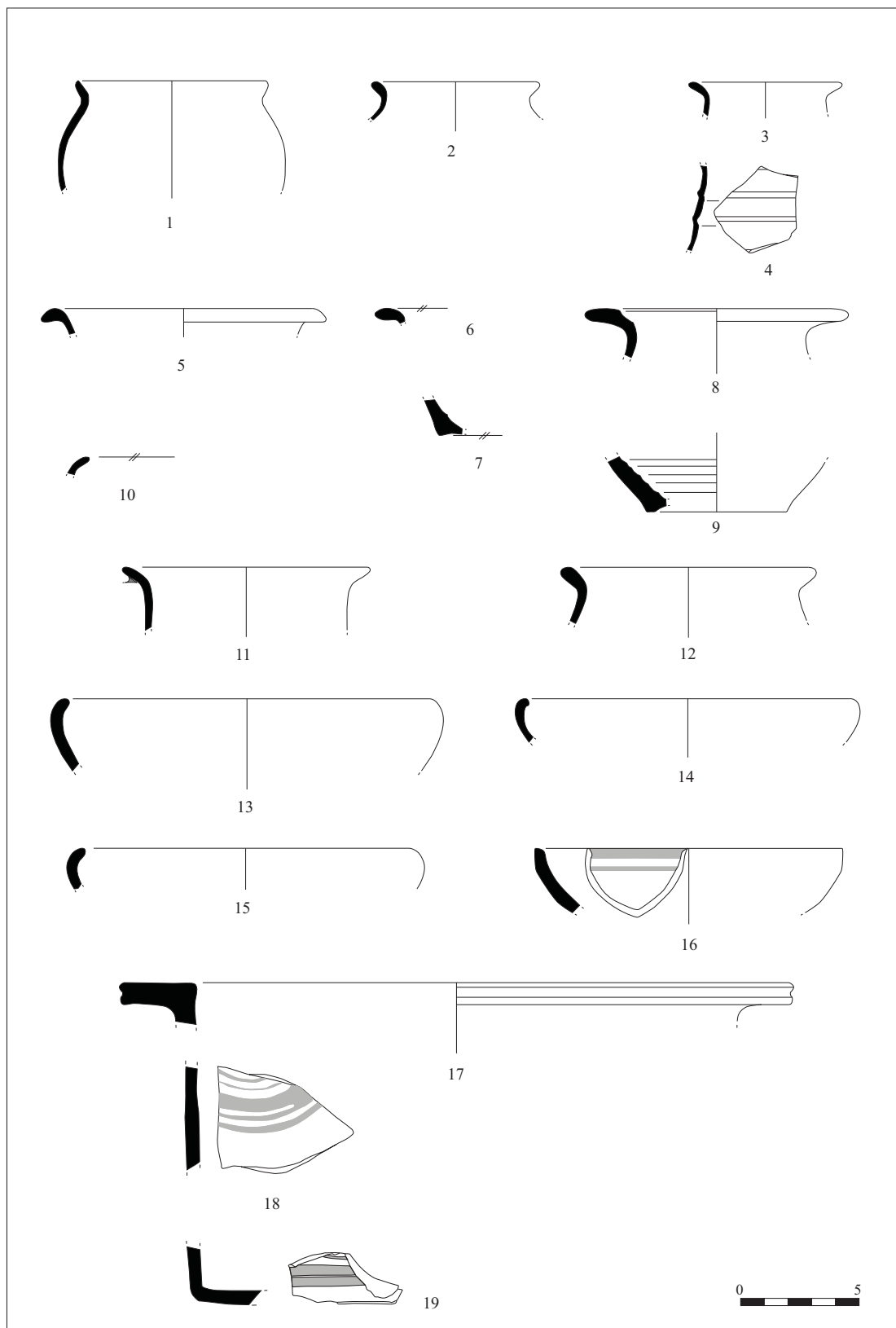

Figura 77. PP FF TARRACONENSES: 1) Mayet 2. GRISA DE LA COSTA: 2) Vaset bicònic D-I. 3 a 5) Vaset bicònic D-III. 6, 7) Vaset bicònic. 8, 9) Gerra E-III. 10) Escudella A-I. COMUNA IBÈRICA: 11) Gobelet ansat. 12) Gobelet. 13 a 15) Escudella A-I. 16) Bol símil Lamb 27c. 17 a 19) Càlats. (A partir de: Sánchez Real 1985, i Aquilué *et alii* 1991).

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

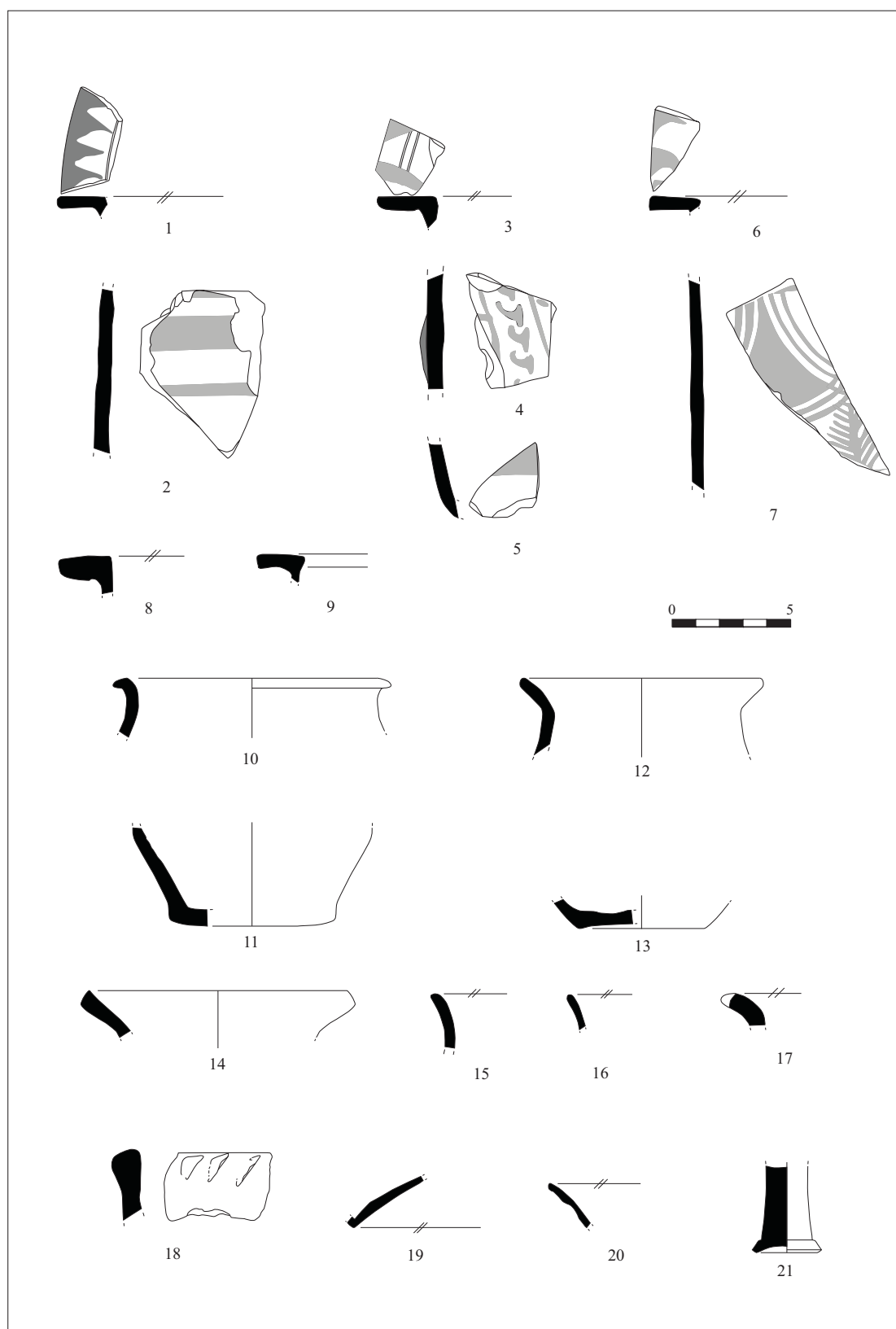

Figura 78. COMUNA IBÈRICA: 1 a 9) Càlats. GROLLERA IBÈRICA: 10 a 18) Olles. COMUNA ROMANA: 19) Tapadora. 20) Gerra. 21) Ungüentari. (A partir de: Sánchez Real 1985, i Aquilué *et alii* 1991).

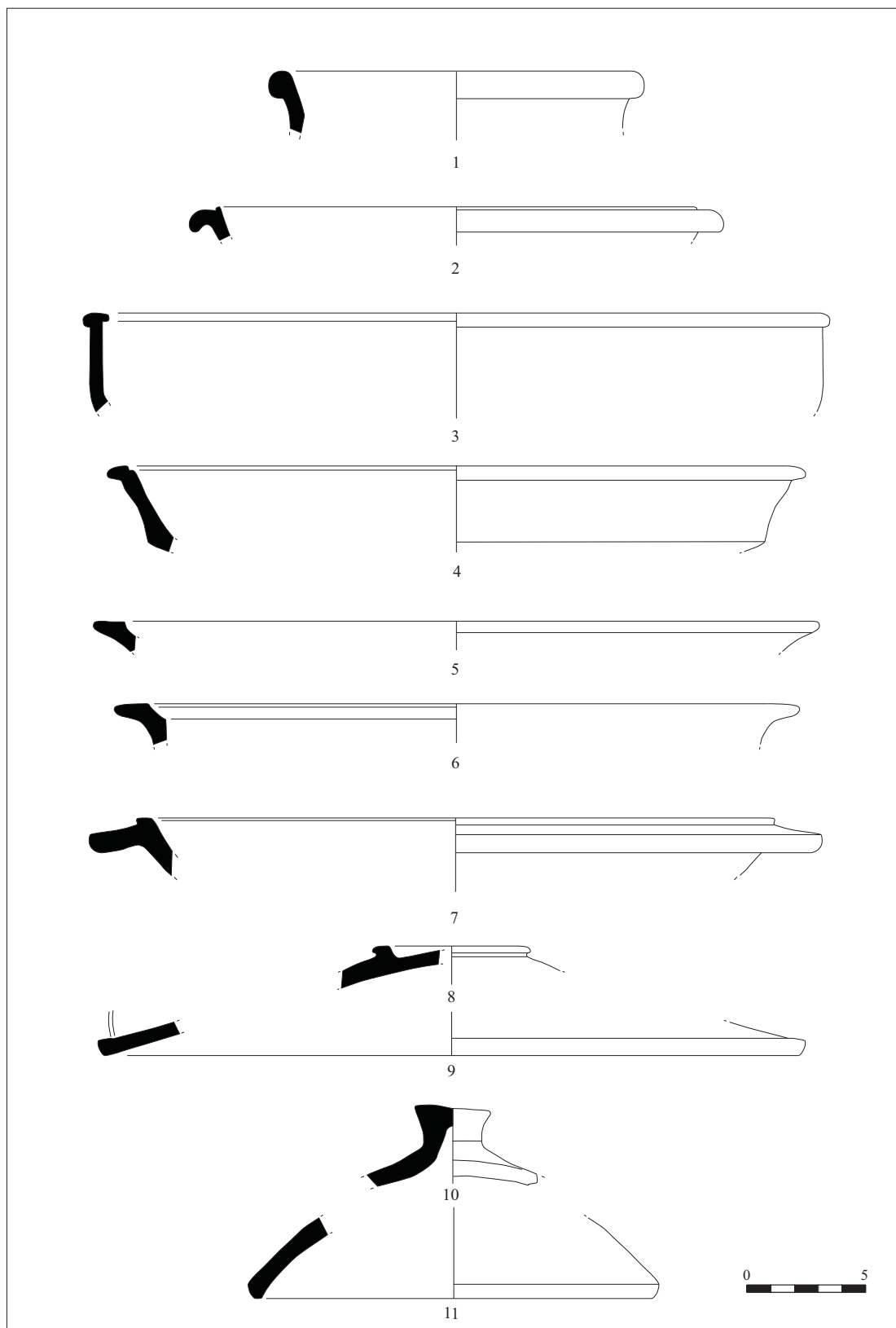

Figura 79. COMUNA ITÀLICA: 1) Olla Vegas 1. 2, 3) *Patina* F2 Torre Tavernera 4,10. 4) Cas. baixa tegame 1,3 d'Olcese. 5, 6) *Patina* Vegas 4. 7) *Patina* tegame 7 d'Olcese. 8, 9) Tapadora F1 Burriac 38,100. COMUNA ROMANA: 10, 11) Tapadora. (A partir de: Sánchez Real 1985, i Aquilué *et alii* 1991).

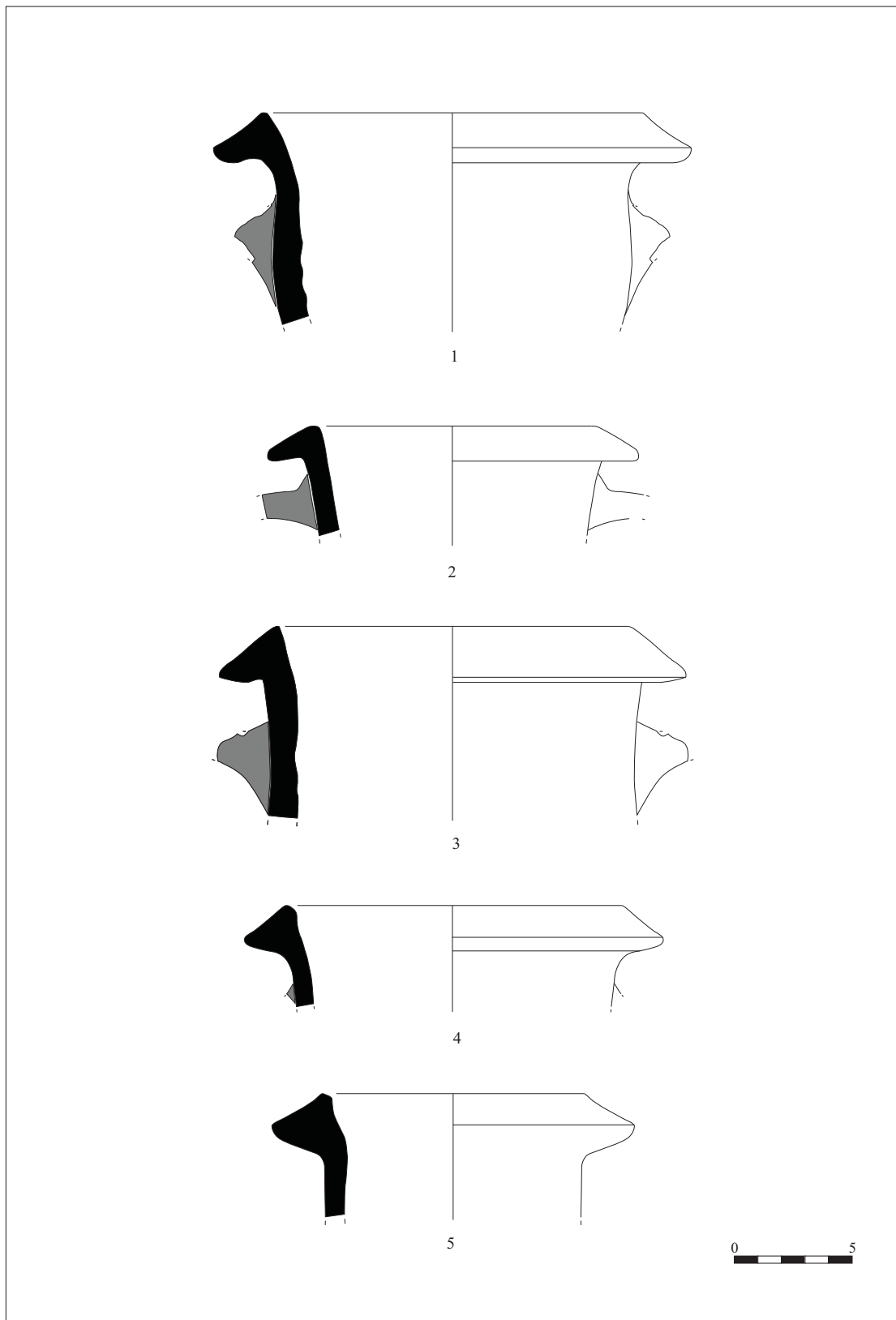

Figura 80. ÀMFORA ITÀLICA: 1, 3, 4) Grecoitàlica bd2. 2) Grecoitàlica bd1. 5) Grecoitàlica bd3. (A partir de: Sánchez Real 1985, i Aquilué *et alii* 1991).

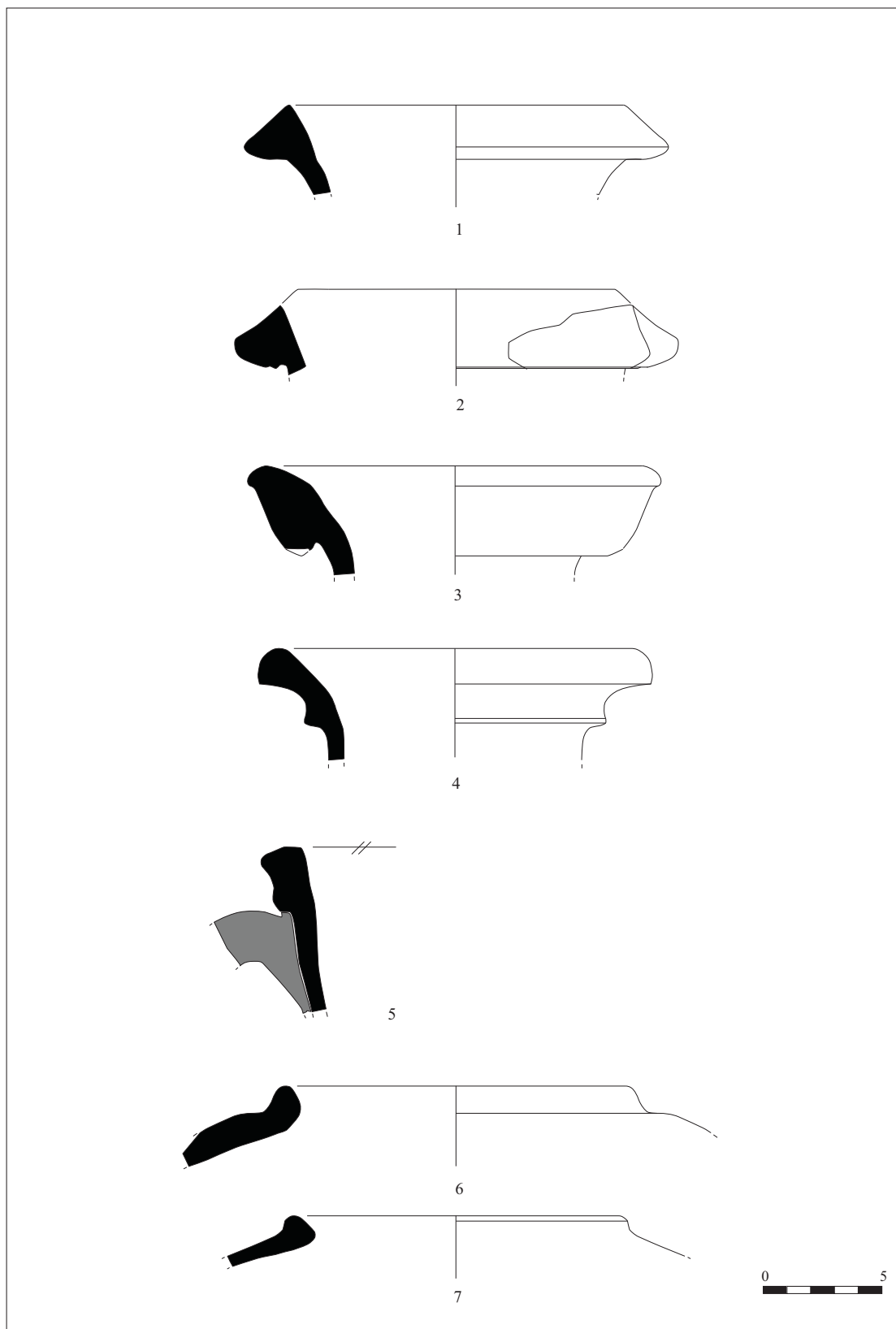

Figura 81. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Grecoitàlica bd3. 2) Grecoitàlica clàssica. ÀMFORA PÚNICA: 3) M. C1b/T-7.4.1.1. 4) L. 312ab/T-7.7.1.1. ÀMFORA INDETERMINADA: 7) Apula Apani VII B/Tripolitana?. ÀMFORA IBÈRICA: 6, 7. (A partir de: Sánchez Real 1985, i Aquilué *et alii* 1991).

4.3.2. Carrer de Sant Llorenç núm. 20-22. Seu del Col·legi d'Arquitectes (COAC)

Aquest context ceràmic prové de les excavacions en extensió dirigides per X. Aquilué entre els anys 1984 i 1986 als números 20-22 del carrer de Sant Llorenç, amb motiu de la construcció de la nova seu del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya (Aquilué s/d). Posteriorment, l'any 1987, es van finalitzar els treballs arqueològics, en aquest cas en el marc de les intervencions efectuades pel Ted'a.

L'espai on es va dur a terme aquesta excavació, que ocupava una superfície d'uns 566 m², es troba en un sector de la part alta de la ciutat on es documentaren, entre altres, el mur que tancava el costat oriental del recinte de culte del *Concilium provinciae Hispaniae citerioris*, dues aules monumentals i una gran cisterna d'època visigòtica. Però d'època precedent, que és el que en aquest treball més ens interessa, es va recuperar un conjunt de materials procedent d'un seguit de nivells de regularització d'època tardorepublicana, que es van relacionar amb l'ampliació del *praesidium* de la part alta de la ciutat i amb la denominada segona fase de muralla (Aquilué 1993, Planimetria 2007: 55).

Aquesta intervenció fou objecte, per part del seu ex-

cavador, d'una acurada publicació monogràfica, on es van presentar de forma detallada els resultats obtinguts. D'aquesta manera, el context ceràmic que presentem a continuació és el recollit en l'esmentada publicació, mèrit de X. Aquilué, si bé hem fet una sèrie de puntualitzacions, principalment en l'apartat de la ceràmica de vernís negre, donat els avenços en la identificació de les produccions dels darrers anys. De fet, gran importància en aquest avenç la té la taula rodona celebrada a Empúries l'any 1998, i coordinada entre altres pel propi X. Aquilué (Aquilué *et alii* 2000a).

Estudi dels Materials

El conjunt ceràmic que presentem està format per les peces recuperades de la unitat estratigràfica 2023. El total de fragments recuperats és de 1.755, dels quals 119 són vores, 48 són fons, 26 són anses, 1 són altres tipus de fragment, i 1.561 són informes. D'aquest context es van identificar la forma i/o tipologia de 51 peces, d'un total estimat de 115.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixel·la fina representa el 50,43%, la vaixel·la comuna el 37,39%, els contenidors amfòrics el 10,43%, i a altres tipus de vaixel·la correspon l'1,74%.

Figura 82 . Plànol de situació de la Rambla Vella sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixella fina	Campaniana A	19	33,335	17,12
	VN de Cales	9	15,79	8,11
	Bols Helenístics de Relleu	1	1,75	0,9
	VN Etrusc	1	1,75	0,9
	PP FF itàliques	8	14,04	7,21
	Grisa de la costa	19	33,335	17,12
	TOTAL	57	100	51,36
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	14	33,33	12,61
	Grollera ibèrica	6	14,29	5,41
	Comuna itàlica	10	23,81	9,01
	Comuna romana	11	26,19	9,91
	Comuna púnica	1	2,38	0,9
	TOTAL	42	100	37,84
Àmfores	Itàliques	6	50	5,41
	Pún. centremediterrànies	2	16,67	1,8
	Pún. del Cercle de l'Estret	1	8,33	0,9
	Ibèriques	3	25	2,7
	TOTAL	9	100	10,81

Figura 83. La composició del context ceràmic

La Vaixella Fina

La vaixella fina recuperada en aquest context està formada en un 50% per ceràmica de vernís negre, en un 15,52% per ceràmica de parets fines itàliques, la ceràmica italomegàrica de relleu representa l'1,72%, i la ceràmica grisa de la costa catalana el 32,76%.

Campaniana A

Aquesta producció és la majoritària, representant el 65,52% del total del vernís negre. Les 19 peces recuperades creiem poder-les adscriure a la variant Clàssica o Mitja, que es data entre el 180 i el 100 aC, i d'aquestes un total de 9 no ha estat possible identificar-les a nivell tipològic.

Pel que respecta a les formes documentades, entre els plats destaquem 1 exemplar Lamb. 36/F 1313 i 1 exemplar Lamb. 6/F 1440, aquest darrer amb una cronologia una mica més baixa, donat que és una forma adaptada de la Campaniana B a partir de mitjans del segle II aC. Entre les pàteres trobem 2 exemplars Lamb. 55/F 2234, una forma que es data preferentment entre el segon i el darrer quart del segle II aC (Vivar 2005: 36). Els bols estan presents amb 1 exemplar Lamb. 25/F 2784, i més nombroses són les copes, amb 1 exemplar Lamb. 28ab/F 2640, 1 exemplar Lamb. 33a/F 2153-54, 1 exemplar Lamb. 33b/F 2900, i 1 copa o bol de la forma Lamb. 27, sense que s'hagi definit la variant. Tancaria el repertori de formes d'aquesta vaixella 1 copa ansada Morel 68bc/F 3131, que és més pròpia de la primera meitat del

segle II aC, ja que a partir de mitjans d'aquesta centúria comença a ser substituïda per la copa Pasq. 127 (Vivar 2005: 36).

Respecte a les decoracions de les peces, hem de fer esment de dos tipus. En un fons de bol, probablement de la forma Lamb. 27ab, apareix una roseta central, formada per 6 pètals en forma de gota al voltant d'un botó circular central, sense connexió entre ells, motiu que està ben documentat en la producció de la Campaniana A Mitja.

L'altre tipus de decoració és la pictòrica, que apareix en forma de banda pintada blanca en la vora interna de la copa Lamb. 33a. Cronològicament aquesta decoració, dins de la producció A Mitja, es data bàsicament en la primera meitat del segle II aC, si bé algunes formes, com la Lamb. 31b, continuen decorant-se amb aquest motiu durant la producció Tardana (Aquilué *et alii* 2000a: 401; Vivar 2005: 28).

Calena Arcaica

Aquesta vaixella està present amb tan sols 1 peça, que representa el 3,45% del total del vernís negre. Es tracta de la producció més acurada dels tallers de Cales, caracteritzada per la fabricació de copes i fiales amb el fons decorat en relleu, en molts casos amb motius figurats o bé vegetals. En aquest cas el fragment correspon a un fons de copa, probablement del tipus F 2150, amb una escena mitològica on es veu un auriga que porta una corona solar, de la qual es conserva el cap d'aquest personatge i dos dels cavalls que tiren del carro. Inicialment havia estat identificada com una escena que representa el triomf d'Hèracles o el carro d'Hèlios (Aquilué 1993), tot i que no hi ha prou elements per associar-la a una o altra (Puche 1998: 110).

Respecte a la seva cronologia, l'hem de situar entre el segon quart del segle III i els inicis del segle II aC (Ribera 2001), si bé és freqüent, com queda de manifest al llarg d'aquest treball, la seva presència en els contextos tarraconins de segona meitat del segle II aC, evidenciant un ús prolongat d'aquests vasos especials.

Calena Antiga

Aquesta producció es data al llarg dels dos primers terços del segle II aC, en el període que va del 200 al 130/120 aC. A nivell quantitatiu representa, amb 6 exemplars, el 20,69% del total de la ceràmica de vernís negre. L'única forma identificada correspon a la píxide F 7510, una versió més antiga del vas de la Campaniana B Lamb. 3 però, en aquest cas, caracteritzada per una vora bífida. La resta de vasos no s'han pogut definir a nivell tipològic, per l'alt grau de fragmentació.

Campaniana B de Cales

D'aquesta producció, també denominada Calena Mitja, tan sols hem documentat 2 peces, que representen el 6,9% del total del vernís negre. Les formes identificades corresponen a un plat d'ala Lamb. 6/F 1440, i a una pàtera de la forma Lamb. 5/F 2250.

La seva datació l'hem de situar al període situat en el període que va del 130/120 al 90/80 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405).

Vernís Negre Etrusc

Finalment hem d'esmentar la presència d'un vas de tipologia indeterminada, degut al grau de fragmentació, i que procedeix dels tallers etruscs de vernís negre. A nivell quantitatiu representa el 3,45% del conjunt de la ceràmica de vernís negre.

Ceràmica Italomegàrica

Aquesta producció, també denominada dels bols helenístics de relleu, representa l'1,72% del total de la vaixella fina, amb només 1 exemplar. Es tracta de versions itàliques d'uns vasos d'origen grec, caracteritzats per tenir una base àpoda i la paret externa decorada amb motius en relleu, que es produeixen en multitud de centres. A nivell cronològic els hem de datar entre les acaballes del segle III aC i l'inici del principat d'August (Py 1993c: 132).

Cal destacar que, entre els contextos tardorepublicans de Tàrraco que hem estudiat, és l'única peça d'aquesta classe ceràmica documentada fins al moment.

Ceràmica de Parets Fines

Aquest grup, format per vasos de parets fines de procedència itàlica, suposa el 13% del total de la vaixella fina. De les peces recuperades 3 no s'han pogut identificar a nivell tipològic. La resta s'adscriuen a 3 gobelets forma Mayet 2/Mbni. 4, 1 gobelet forma Mayet 1, i un got ansat probablement de la forma Mayet 2D.1. Respecte a la datació d'aquests vasos, hem de dir que tant les formes Mayet 1 com 2 ja les tenim ben documentades a partir de mitjans del segle II aC, amb una perdurabilitat fins a mitjans del segle I aC i inicis d'època augustal respectivament. En darrer terme, el vas ansat Mayet 2D.1 també es comença a produir a partir de mitjans del segle II en els

tallers de l'àrea etrusca⁶⁸, si bé es sol datar a partir d'inicis del tercer quart del segle II aC (Passelac 1993: 513).

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta producció de vaixella fina de producció local o regional es van recuperar un total de 19 peces. Entre les formes identificades cal destacar 2 escudelles de vora reentrant⁶⁹ del tipus A-I, així com 2 vasets bicònics del tipus D-IV⁷⁰, vasos característics de la producció clàssica d'aquesta vaixella, i que hem de datar en el segle II i la primera meitat del I aC.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Mitja	L. 36	1
	L. 6/F 1440	1
	L. 55/F 2234	2
	L. 25/F 2784	1
	L. 27	1
	L.28ab/F 2640	1
	L.33a/F 2153-54	1
	L.33b/F 2900	1
	M. 68bc/F 3131	1
Calena Arcaica	F 2150	1
Calena Antiga	F 7510	1
Campaniana B de Cales	L. 6/ 1440	1
	L. 5/F 2250	1
PP FF Tarraconenses	Gobelets S/T	3
	Mayet 1	1
	Mayet 2/Mbni. 4	3
	Mayet 2D1	1
Grisa de la Costa	Escudella A-I	2
	Vaset bicònic D-IV	2

Figura 84. Principals formes documentades de vaixella fina

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica se n'han recuperat un total de 84 exemplars, que a nivell percentual es distribueix de la següent manera. La ceràmica local ibèrica representa 46,51%, seguida de ceràmica comuna romana de producció indeterminada, a la que correspon el 30,23%, les importacions itàliques, amb un 20,93%, i finalment la púnica centre-mediterrània, amb només un 2,33% del total.

68. Per a la forma 1/97 de Ricci, que entraria dintre de la nova tendència de vasos més baixets que no els anteriors, en algun cas ansats. Els precedents, més alts i de tendència a la secció fusiforme són els esmentats per nosaltres Mayet 1 i 2 que equivaldrien als tipus de Ricci 1/1 i 1/7, que aquest autor data ja a inicis del segle II aC (Minguez 2005: 343).

69. Ja identificades per X. Aquilué com del tipus Fòrum 12, en relació al material d'aquesta classe recuperat en les excavacions del fòrum d'Empúries.

70. Identificats per X. Aquilué com del tipus Fòrum 1.

Ceràmica Comuna Ibèrica

La ceràmica ibèrica documentada en aquest context està present amb 14 exemplars, dels quals 7 no s'han pogut identificar a nivell formal, i que percentualment representa el 32,6% de la ceràmica comuna. Respecte al servei de taula tenim 2 gerres, una amb el llavi motllurat i l'altra amb el llavi indiferenciat i lleugerament exvasat, i també 1 pàtera de vora reentrant-ganxuda, que recorda la forma Lamb. 55 de vernís negre. La resta de peces identificades corresponen a vaixel·la d'emmagatzematge, concretament 4 còlats amb decoració pintada de tipus geomètrica, en forma de bastons perpendiculars a la vora aplicats amb pintura, així com a les parets. A nivell cronològic són els còlats els elements que ens permeten situar aquesta vaixel·la en la producció tardana que abasta del final del segle III aC al canvi d'era, si bé creiem que procedeixen del taller de Fontscaldes, a Valls, que va estar actiu entre mitjans del segle II a inicis del I aC (Lafuente 1992, Fabra 2008: 281).

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta producció fabricada a mà correspon principalment a ceràmica de cuina, i inclou tant produccions de tècnica oxidant com reductora, que en gran mesura no es pot diferenciar per l'efecte sobre les pastes que té el propi ús dels recipients al foc. En total hem documentat 6 exemplars, que representen el 13,95%, però per l'alt grau de fragmentació no s'ha pogut identificar cap forma. Respecte a la seva datació, i com ja hem explicat en altres contextos, es tracta d'una ceràmica d'àmplia cronologia, freqüent en el període ibèric ple, però que es continua fabricant i utilitzant durant tot el període tardorepublicà, com queda palès en aquest conjunt ceràmic.

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixel·la comuna està present amb 10 exemplars. Entre la ceràmica pròpiament de cuina, de fabricació campana, hem de destacar la presència de 3 *patinae*. D'aquestes 1 pertany al tipus de vora bífida Vegas 14, 1 a la *patina* F2 Torre Tavernera 4,10, i 1 altra la podem adscriure amb algun dubte al tegame tipus 7 d'Olcese. Aquestes cassoles planes estan acompanyades de les corresponents tapadores, de les que se n'han documentat 2 exemplars, 1 del tipus F1 Burriac 38,100, i 1 del tipus 179 d'Albintimilium⁷¹.

Entre la ceràmica de preparació hem de destacar la presència de 3 morters centreitàlics de pasta clara, tots ells de la forma Emporiae 36,2.

A nivell cronològic hem de dir que totes les *patinae* tegame 7 estan ben documentades ja a inicis del segle II aC, amb perdurabilitat fins època augustal, datació anàloga a la de les tapadores. Aquesta cronologia es pot fer extensible als morters, ja que el tipus Emporiae 36,2 apareix en els nostres jaciments des dels inicis del segle II aC, però cal remarcar que les formes Vegas 14 i F2 Torre Tavernera 4,10 estan documentades en els contextos hispans a partir de mitjans del segle II aC.

En darrer terme hem d'incloure en aquest grup 1 llàntia itàlica republicana en ceràmica comuna, que degut al seu estat de fragmentació no hem pogut identificar a nivell tipològic.

Ceràmica Comuna Romana

D'aquest tipus de vaixel·la se n'han documentat 11 peces, però l'estat de conservació ha fet que no es pugui determinar la seva forma, de manera que no podem concretar si es tracta de vaixel·la del servei de taula, o bé destinada a l'emmagatzematge o a la preparació d'aliments. Tan sols 1 peça ha estat identificada, concretament un fragment d'ungüentari.

Ceràmica Comuna Púnica

D'origen cartaginès tan sols s'ha documentat 1 peça, pertanyent a una cassola baixa tipus *lopas*. Tipològicament es tracta d'una cassola de llavi motllurat i paret còncaua de la classe A de Guerrero (Guerrero 1995: fig. 11), que es comencen a produir entre finals del segle IV i la primera meitat del segle III aC, però que es continuen comercialitzant i utilitzant durant la primera meitat del segle II aC, fins la caiguda de Cartago, datació que podem atribuir al nostre exemplar.

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Pàtera símil L. 55	1
	Gerra	2
	Còlat	4
Comuna Itàlica	<i>Patina</i> Vegas 14	1
	<i>Patina</i> tegame tipus 7 d'Olcese	1
	<i>Patina</i> F2 Torre Tavernera 4,10	1
	Tapadora Albintimilium 179	1
	Tapadora F1 Burriac 38,100	1
	Mortier Emporiae 36,2	3
Comuna Púnica	Cassola baixa/ <i>lopas</i>	1

Figura 85. Principals formes documentades de ceràmica comuna

71. Sobre aquest tipus de tapadores, hem de remetre a l'article de G. Olcese sobre la ceràmica comuna tirrènica centre-meridional dels segles II i I aC: Olcese, 1996: 432.

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica transició Dr. 1A	3 3
Àmfora Púnica	Mañá C2a/T-7.4.3.1	2
Àmfora del Cercle de l'Estret	CC.NN./T-9.1.1.1	1

Figura 86. Principals formes d'àmfora documentades

Les Àmfores

En total hem documentat 12 contenidors amfòrics, on dominen els envasos d'importació itàlica amb un 50%, seguides de les ibèriques amb un 25%, les púniques cartagineses amb un 16,67% i, en darrer terme, les púniques del Cercle de l'Estret amb un 8,33% del total.

Àmfores Itàliques

De fabricació itàlica, concretament de l'àrea campana, hem documentat un total de 6 contenidors. 3 d'ells els podem adscriure als envasos del tipus grecoitàlic de transició, mentre que els altres 3 pertanyen ja a la forma Dr. 1A.

Respecte a la cronologia, hem de dir que el moment de pas del tipus grecoitàlic al tipus Dr. 1A està ben documentat en el període de les Guerres Numantines (153-133 aC), arran de l'estudi dels contenidors dels campaments numantins (Sanmartí 1985), tot i que també són freqüents en els contextos del darrer quart del segle II aC o els inicis del I aC, sempre de manera decreixent a nivell percentual (Márquez, Molina 2005). D'altra banda, la data d'inici de la producció dels tipus Dr. 1A l'hem de situar entorn el 130 aC, arribant fins a mitjans del segle I aC.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

Les àmfores cartagineses estan presents amb 2 exemplars, ambdós pertanyents a la forma T-7.4.3.1/Mañá C2a. La seva datació l'hem de situar en la primera meitat del segle II aC, però la seva presència és majoritària en el segon quart d'aquesta centúria (Ramon 1995: 211).

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

Els contenidors d'aquesta procedència es limiten a 1 exemplar, concretament un contenidor de salaons gadi-tà del tipus dels Campaments Numantins CC.NN./T-9.1.1.1. La seva datació es situa entre els inicis del segle II i mitjans del I aC (Carretero 2004: 433), però és molt característica de la segona meitat del segle II aC (Ramon 1995: 227).

Àmfores Ibèriques

Els envasos indígenes, caracteritzats en aquest cas per tenir la boca plana amb un llavi rematat per un simple engruiximent, estan presents amb 3 exemplars. A nivell cronològic no permet fer precisions, donat que és un tipus de vora que ja trobem al llarg del període ibèric ple, amb una continuació durant l'època tardorepublicana.

Valoracions del Context

El primer fet remarcable d'aquest context és, sense cap mena de dubte, la seva procedència. Cal destacar que és un dels poquíssims conjunts ceràmics d'aquest període procedent de la part alta de la ciutat, on des de la Segona Guerra Púnica s'hi va instal·lar l'exèrcit romà, que va protegir amb muralles pètries el *castrum* establert a l'acròpoli tarraconense, la coneguda com primera fase de la muralla. L'ampliació del primitiu recinte emmurallat durant la segona meitat del segle II aC, amb la denominada segona fase de la muralla, inclogué la zona on es va fer l'excavació, dins de la nova àrea del *castrum*, ara ampliat. Així, els nivells de regularització estesos sobre la roca van proporcionar els materials ceràmics que acabem de presentar i que, com ja hem dit, han estat objecte d'estudi detallat anys enrere (Aquilué 1993). En darrer terme, hem de destacar que, a nivell quantitatiu, el conjunt de materials no és gaire gran, si bé suficient com per poder arribar a conclusions cronològiques acurades, i a nivell quantitatiu ens serveix per marcar unes tendències generals. No obstant, les dades percentuals les hem de prendre més com una dada orientativa que no pas absoluta, ja que per poder ser plenament representatives hauríem de comptar amb un major nombre de peces.

La Datació del Context

Les dades cronològiques que ens proporciona la vaixel·la fina ens situen de manera genèrica en el segle II aC. D'una banda hem de fer esment dels vasos de vernís negre de la Campaniana A de la variant Mitja o Clàssica, i que es daten de manera genèrica entre el 180 i el 100 aC. No obstant, la presència d'alguns tipus, com el plat Lamb. 6, característic del tipus B i que en la producció napolitana es data a partir de mitjans del segle II aC, trobem que la formació d'aquest context no pot ser anterior al 150 aC. Aquesta vaixel·la de vernís negre està acompanya també de produccions calenes, algunes pròpies de finals del segle III i els inicis del II aC, com el plat amb decoració en relleu, tot i que la majoria de vaixel·la de Cales es produeix entre el 200 i el 130/120 aC, en la denominada Calena Antiga. No obstant, l'aparició d'un plat Lamb. 6 i una pàtera Lamb. 5, de la producció B de

Cales o Calena Mitja, ens marca un terme *post quem* a l'inici d'aquesta producció, entre el 130 i el 120 aC.

Aquesta cronologia és la que es deriva també dels vasos documentats de parets fines. Junt amb les importacions primerenques de la forma Mayet 2, que comencen a arribar a mitjans del segle II aC, tenim un got de la variant Mayet 2D.1, que si bé es comença a produir també en aquest moment, és més en els nivells formats a partir del tercer quart del segle II aC, dada que coincideix amb la cronologia del vernís negre.

Aquesta cronologia també és coincident amb la de la vaixella de cuina importada, present amb cassoles, tapadores, i morters itàlics presents en els contextos de tot el segle II aC, però novament hem de fer incidència en una de les cassoles, les *patinae* Vegas 14 i F2 Torre Tavernera 4.10, que es daten a partir de mitjans del segle II aC, coincidint amb la cronologia de segona meitat d'aquesta centúria que proporciona la vaixella fina. No obstant, també hem documentat una cassola púnica, la cronologia de la qual no sobrepassaria la meitat del segle II aC, és a dir, la destrucció de Cartago.

En darrer terme, la datació de les àmfores resulta aclaridora de cara a definir la cronologia del context. D'una banda trobem contenidors més propis de la primera meitat del segle II aC, com els púnics T-7.4.3.1. També inicia la seva producció a inicis d'aquest segle l'àmfora gaditana del tipus dels campaments numantins (T-9.1.1.1) documentada, però hem de puntualitzar que la seva presència es documenta, de forma majoritària, en la segona meitat del segle II aC, quedant ben testimoniada la seva presència als campaments que entre el 153 i el 133 aC assetjaren Numància (Sanmartí 1985).

Aquestes dades cronològiques coincideixen amb les de les importacions d'àmfores itàliques. Novament apareixen contenidors ben documentats en els campaments de circumval·lació de Numància, com són les àmfores de transició del tipus grecoitàlic al Dr. 1, que es daten preferentment en aquest període, però que també apareixen en contextos del darrer terç del segle II aC, junt amb els exemplars del tipus Dr. 1A, també presents en el nostre context i que es documenten a partir del 135 aC aproximadament (Márquez, Molina 2005: 104).

D'aquesta manera, la presència de ceràmica que es comença a produir entre el 130 i el 120, com les àmfores Dr. 1A o la Campaniana B de Cales, ens està indicant una formació d'aquest context a partir dels darrers anys del tercer quart del segle II aC. D'altra banda, la poca presència de B de Cales respecte a la producció Calena

Antiga, així com la paritat d'àmfores de transició i de Dr. 1A itàliques, unit a l'absència de contenidors del tipus Dr. 1C, que a apareix a finals del segle II aC, ens permet datar aquest context entre finals del tercer i inicis del darrer quart d'aquesta centúria⁷².

Per verificar aquesta cronologia hem de referir-nos, fonamentalment, a diversos contextos ben datats d'aquest mateix període, que ens ajuden a definir aquesta datació *post quem*, com seria el procedent dels nivells fundacionals de *Valentia*, datats entre el 138 i el 135 aC, on trobem àmfores grecoitàliques junt amb Dr. 1A i gaditanes T-9.1.1.1, o formes com la Lamb. 6 entre el repertori de la Campaniana A (Marín, Ribera 2000). Un altre context ben datat és el procedent dels campaments numantins, que s'amortitzen el 133 aC, amb una composició anàloga a la nostra (Sanmartí, Principal 1997, Principal 2000), o els nivells de la fase 2b recuperats de l'amfiteatre de Cartagena (Pérez Ballester 2000: 133), que es daten en la segona meitat del segle II aC, fins al 130/120 aC.

La Composició del Context

En aquest conjunt de materials hem de destacar que la ceràmica importada és majoritària respecte a la resta, amb un 52,25% del total, davant del 37,84% de la ceràmica ibèrica i del 9,91% de ceràmica romana de procedència indeterminada.

Entre les importacions, com sol ser habitual, les majoritàries són les itàliques, a les que correspon el 93,1% del material importat, davant d'un 5,17% de procedència púnica cartaginesa i un 1,72% del Cercle de l'Estret.

Si analitzem la procedència de les àmfores, aquest percentatge majoritari es manté, si bé no és tan dominant com el global. Els contenidors itàlics de la franja tirrènica representen el 66,67% del total, davant del 22,22% dels púnics d'origen centremediterrani i l'11,11% dels procedents dels centres púnics sud peninsulars, de l'àrea del Cercle de l'Estret.

En quant al repertori tipològic d'aquests contenidors, hem d'assenyalar la paritat entre àmfores grecoitàliques de transició i Dr. 1A, ambdues amb un 33,33% del total, seguides d'importacions cartagineses en envasos Mañá C2a/T-7.4.3.1, que representen el 22,22%, i de les àmfores de salaons gaditanes CC.NN./T-9.1.1.1, amb 11,11%.

No obstant, hem de dir que el grup de les àmfores és minoritari, amb un 10,43% del total, respecte altres classes ceràmiques com ara la comuna, que representa el 37,39%, o la vaixella fina, que puja fins un 50,43%.

72. A més, tampoc apareixen àmfores de la variant Dr. 1B ni vernís negre del tipus A Tardana, vaixella característica del segle I aC.

D’aquesta manera, les dades derivades de l’estudi quantitatiu de les àmfores serveix com a referència, però no es pot prendre com una dada absoluta donat els pocs exemplars documentats.

Respecte al servei de taula, hem de destacar que està format en un 95,08% per vaixel·la fina, de la qual el 63,93 és d’importació, mentre que el 36,07 restant correspon a produccions locals o regionals. Si analitzem les diverses classes individualitzades, comprovem com el vernís negre representa gairebé la meitat de la ceràmica de taula, amb un 47,54%, seguit de la grisa de la costa catalana, amb un 31,15%, i en tercer lloc la ceràmica de parets fines d’importació itàlica, amb un 14,75%. Ja en darrer terme són puntuals les peces de ceràmica comuna ibèrica, que representen el 4,92%, i finalment hem d’esmentar l’única peça de ceràmica italomegàrica amb decoració en relleu, que representa l’1,64% del total.

Dintre d’aquest conjunt, entre la ceràmica de vernís negre, i com ja hem assenyalat, es produeix un domini dels vasos procedents de la Campània, que arriba al 96,55%, davant d’un testimonial 3,45% de vernís negre etrusc. D’aquests, el 65,52% correspon a la Campaniana A, representant la vaixel·la de Cales⁷³ el 31,04%.

Entrant ja en la tipologia del repertori formal de la vaixel·la de taula, hem de dir que el grup majoritari és el dels gots, amb un 36,67%, dels quals el 6,67% són gots ansats. En segon lloc trobem les copes i els bols, que representen el 30% del total, seguit dels plats i les pàteres, amb un 23,33%. En darrer terme, amb una presència força menor, trobem els grups de les gerres -6,67%- i els de les copes ansades -3,33%-.

Respecte a la composició de cada grup, el de plats i pàteres està forma exclusivament per vernís negre, tret d’una pàtera de producció local ibèrica que sembla imitar la forma Lamb. 55 del vernís negre. A més, a nivell tipològic, la forma Lamb. 55 és la més nombrosa -42,86%-, quedant en segon terme el plat Lamb. 6 -28,57%-, i amb un exemplar les formes Lamb. 36 i 5, que sumen el 14,29% cadascuna.

Entre el grup de les copes i bols trobem una major varietat, tot i que dominada per la Campaniana A, que representa el 62,5%. La resta de peces es reparteix de manera igual amb un 12,5% entre la Calena Arcaica, els bols helenísitcs de relleu i la ceràmica grisa de la costa catalana. A més, a nivell tipològic, ofereixen un repertori formal molt variat, sense clars dominis d’una forma sobre altra.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixel·la fina	Campaniana A	19	32,76	17,12
		VN de Cales	9	15,52	8,11
		Bols Hel. de Relleu	1	1,72	0,9
		VN Etrusc	1	1,72	0,9
		PP FF Itàliques	8	13,79	7,21
	Ceràmica comuna	Comuna campana	6	10,34	5,41
		Comuna lacial	3	5,17	2,7
		Llàntia itàlica	1	1,72	0,9
	Àmfores	Campània	6	10,34	5,41
		TOTAL	54	93,1	48,65
Púnica centremediterrània	Ceràmica comuna	Comuna púnica	1	1,72	0,9
	Àmfores	Centremediterrànies	2	3,45	1,8
		TOTAL	3	5,17	2,7
Púnica del Cercle de l’Estret	Àmfores	Cercle de l’Estret	1	1,72	0,9
		TOTAL	1	1,72	0,9
Local/Regional	Vaixel·la fina	Grisa de la costa	19		9,75
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	14		36,1
		Grollera ibèrica	6		1,08
		Ibèriques	3		0,36
	Àmfores	TOTAL	42		47,29
Ceràmica romana indet.	Ceràmica comuna	Comuna romana	11		9,91
		TOTAL	11		9,91

Figura 87. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

73. La variant Calena Antiga representa el 20,69%, la B de Cales el 6,9%, i la Calena Arcaica el 3,45%.

Així, les escudelles A-I de grisa de la costa destaquen amb un 22,22%, sumant la resta de formes, amb un exemplar, un percentatge de l'11,11%: Lamb. 25, 27, 28ab, 33a, 33b, F 2150 i un de tipologia indeterminada.

Respecte a la copa ansada, l'única peça recuperada pertany a la producció de la Campaniana A, i les dues gerres documentades en el conjunt pertanyen a la producció comuna ibèrica.

En darrer terme hem de destacar el grup dels vasos. D'una banda tenim els gots i gobelets, dominats per les peces de parets fines itàliques -87,5%- sobre un únic vas de vernís negre de Cales F 7510 -12,5%-. En segon lloc tenim els vasos ansats, grup integrat per una peça de parets fines Mayet 2D.1 i per dos vasets bicònics de la grisa de la costa.

Entrant a analitzar la composició de la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments, hem de dir que està formada en un 53,33% per ceràmica d'importació itàlica, en un 40% per ceràmica grollera local, i per una peça d'importació

púnica que representa el 6,67%. Pel que respecta al repertori de formes documentades⁷⁴, hem de dir que la forma dominant són les cassoles, entre les que hem de distingir les *patinae*, totes itàliques i que representen el 33,33%, i les cassoles baixes tipus *lopas*, de producció cartaginesa, que representen l'11,11%. També estan presents els morters, tots d'origen itàlic, que representen el 33,33%, i les tapadores, també itàliques, amb un 22,22%.

D'altra banda, la ceràmica d'emmagatzematge i despesa està formada exclusivament per peces de producció local, i l'única forma documentada és el càlat, present amb quatre exemplars. A més, creiem poder adscriure aquestes peces al taller de Fontscaldes, que com ja hem dit en l'estudi cronològic, va estar actiu entre mitjans del segle II i els inicis del I aC.

En darrer terme hem de referir-nos al grup d'altres tipus de ceràmica, que representa el 2% de la vaixel·la del context, i que està format per un ungüentari de la producció comuna romana i una llàntia itàlica.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 36	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 6	2	Campaniana A: 1 B de Cales: 1
Pàteres	Lamb. 5	1	B de Cales: 1
	Lamb. 55	3	Campaniana A: 2 Comuna Ibèrica: 1
Bols	Lamb. 25	1	Campaniana A: 1
	Bol de relleu	1	Ceràmica Italomegàrica: 1
Copes	Lamb. 28ab	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 33a	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 33b	1	Campaniana A: 1
	F 2150?	1	Calena Arcaica: 1
Bols/ Copes	Lamb. 27	1	Campaniana A: 1
	Escudella A-I	2	Grisa de la Costa: 2
Gots/Gobelets	F 7510	1	Calena Antiga: 1
	Mayet 1	1	PP FF Itàliques: 1
	Mayet 2	3	P FF Itàliques: 3
	Mayet 2D.1	1	P FF Itàliques: 1
	S/T	3	P FF Itàliques: 3
Gots Ansats	Vaset bicònic D-IV	2	Grisa de la Costa: 2
Gerres	S/T	2	Comuna Ibèrica: 2

Figura 88. La vaixel·la de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Cassoles Baixes	1	Comuna Púnica: 1
<i>Patinae</i>	3	Comuna Itàlica: 2
Tapadores	2	Comuna Itàlica: 1
Morters	3	Comuna Itàlica: 3

Figura 89. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	4	Comuna Ibèrica: 4

Figura 90. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Llànties	1	Comuna Itàlica: 1
Ungüentaris	1	Comuna Romana: 1

Figura 91. Altres tipus de ceràmica

73. La variant Calena Antiga representa el 20,69%, la B de Cales el 6,9%, i la Calena Arcaica el 3,45%.

74. Aquí no incloem la ceràmica grollera ibèrica de cuina, donat que les peces documentades no s'han pogut identificar a nivell tipològic.

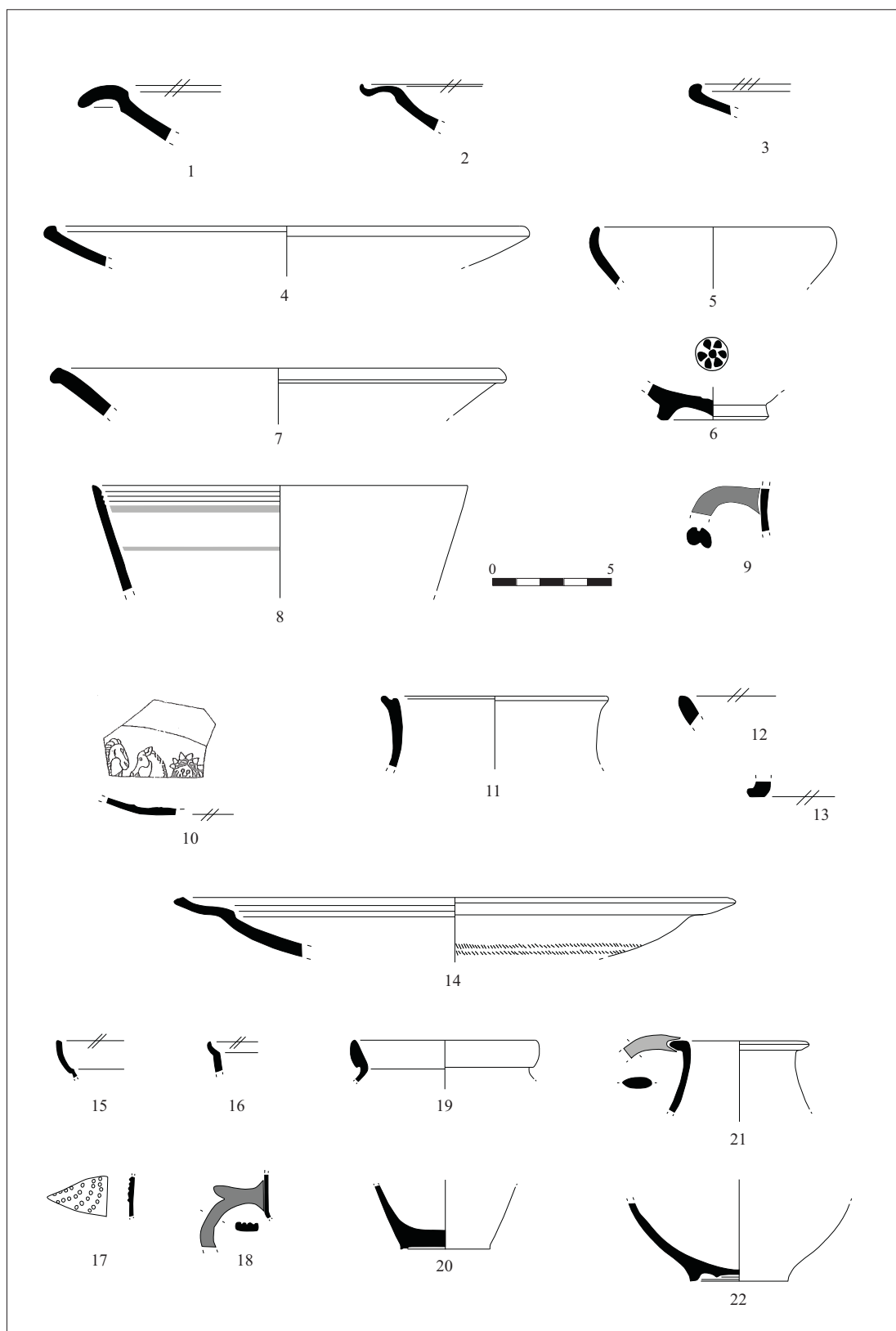

Figura 92. CAMPANIANA A: 1) Lamb. 36. 2) Lamb. 6. 3) Lamb. 55. 4) Lamb. 25. 5) Lamb. 25. 6) Copa/bol. 7) Lamb. 28ab. 8) Lamb. 33a. 9) Morel 68bc. CALENA ARCAICA: 10) F 2150. CALENA ANTIGA: 11) F 7510. B DE CALES: 12, 13) Lamb. 5. 14) Lamb. 6. PP FF ITÀLIQUES: 15, 16 19) Mayer 2. 17, 20) Gobelet. 18) Mayer 2D1. GRISA DE LA COSTA: 21, 22) Vaset bicònic D-IV. (A partir de: Aquilué 1993).

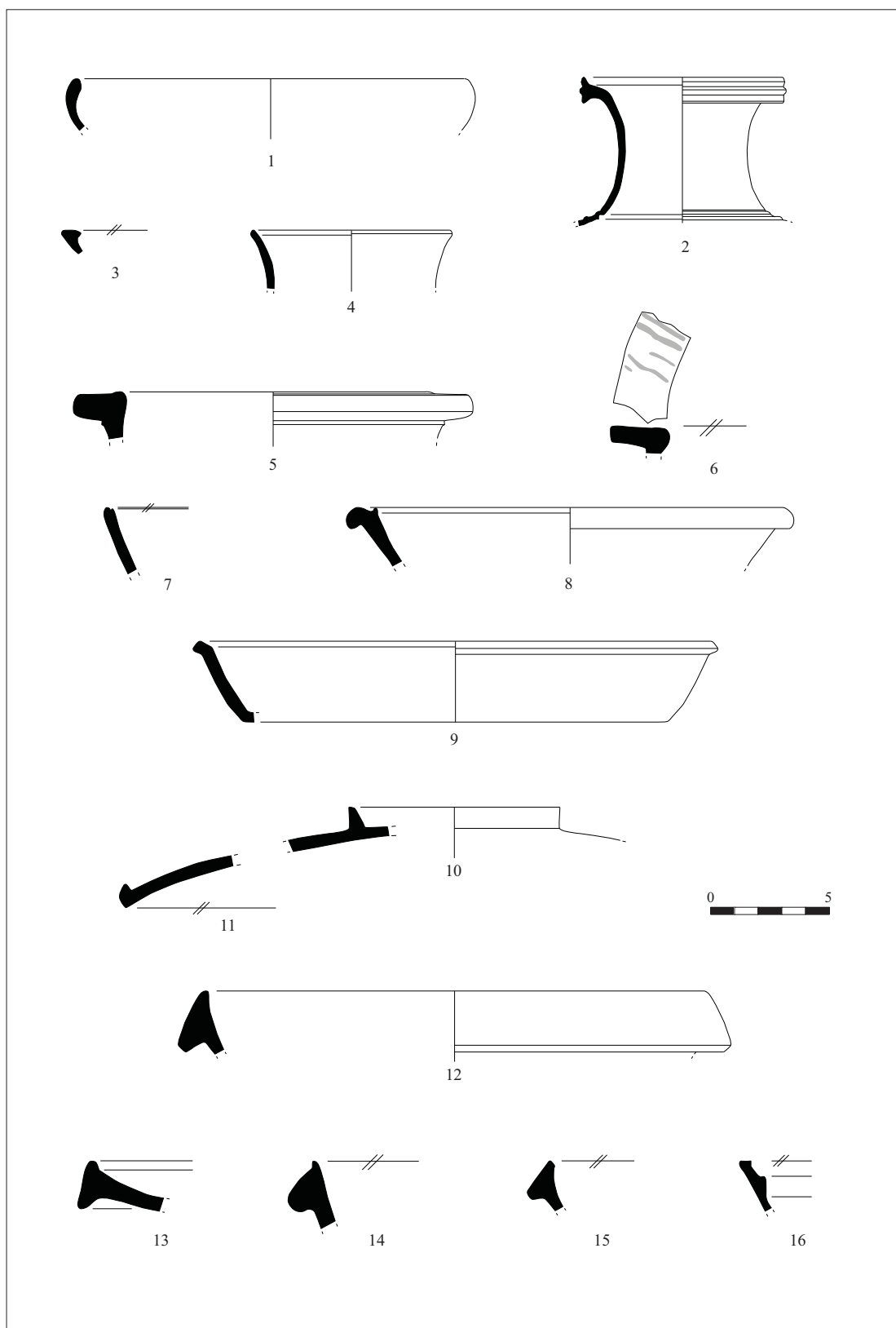

Figura 93. GRISA DE LA COSTA: 1) Escudella A-I. COMUNA IBÈRICA: 2, 4) Gerres. 3) Pàtera símil Lamb. 55. 4) Gerra. 5, 6) Càlats. COMUNA ITÀLICA: 7) *Patina* Vegas 14. 8) *Patina* F2 Torre Tavernera 4,10. 9) *Patina* tegame 7 d'Olcese. 10) Tapadora F1 Burriac 38,100. 11) Tapadora Albintimilium 179. 12 a 15) Morters centreitàlics Emporiae 36,2. COMUNA PÚNICA: 16) *Lopus* Guerrero 1995, fig. 11. (A partir de: Aquilué 1993).

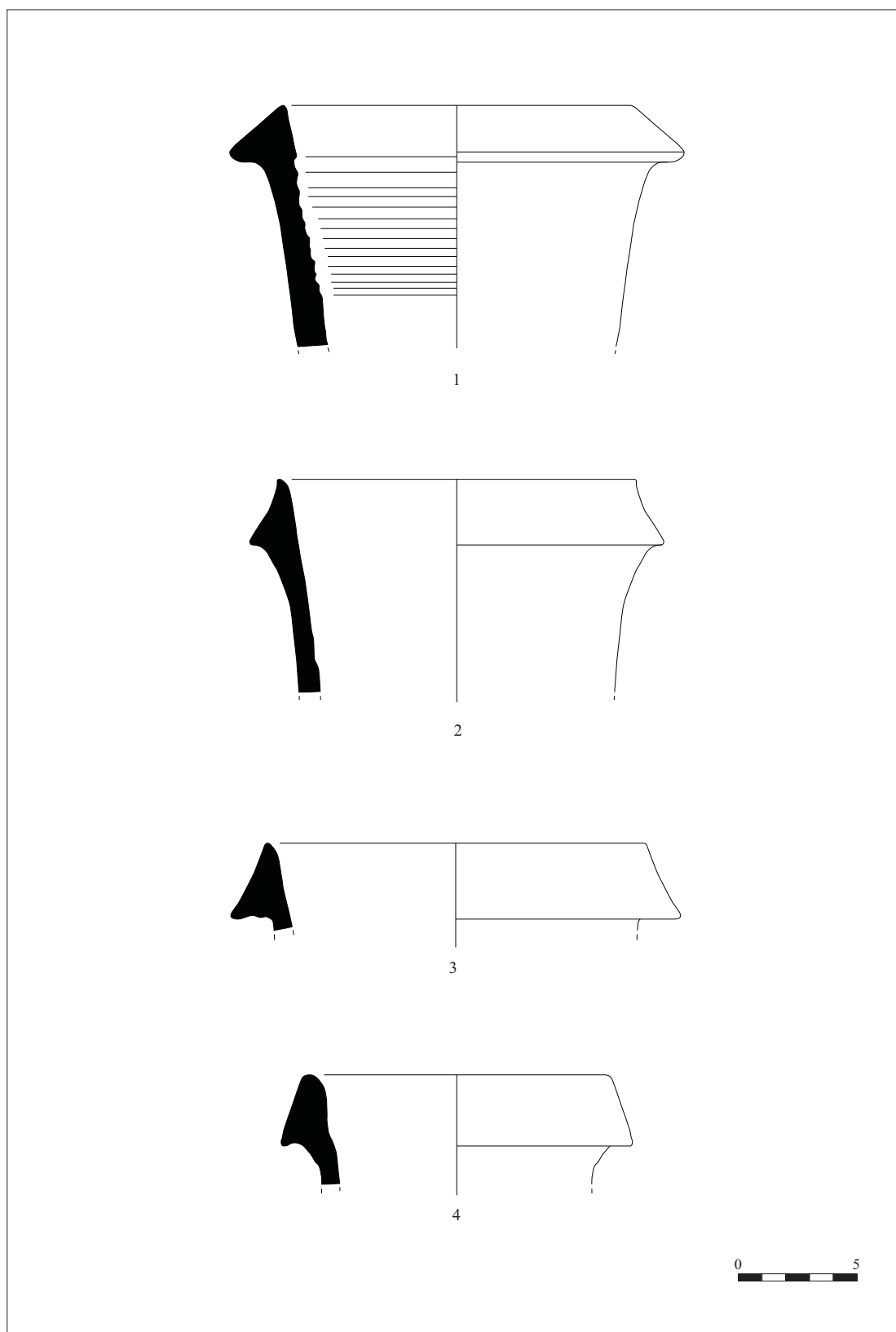

Figura 94. ÀMFORA ITÀLICA: 1 a 3) Grecoitàlica de transició. 4) Dr. 1A. (A partir de: Aquilué 1993).

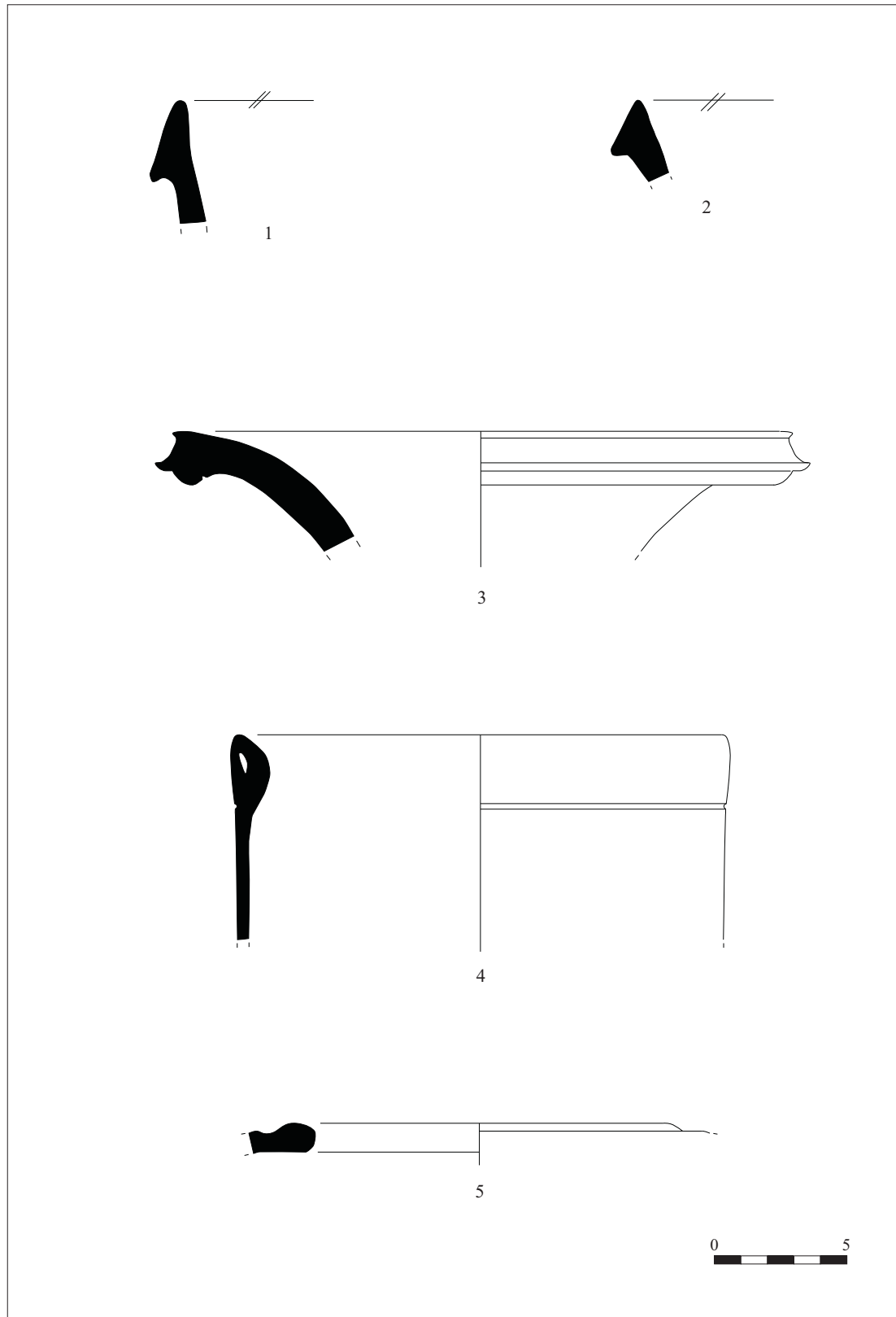

Figura 95. ÀMFORA ITÀLICA: 1, 2) Dr. 1A. ÀMFORA PÚNICA: 3) M. C2a/T-7.4.3.1. ÀMFORA DEL CERCLE DE L'ESTRET: 4) CC.NN./T-9.1.1.1. ÀMFORA IBÈRICA: 5. (A partir de: Aquilué 1993).

4.3.3. Carrer del Gasòmetre núm. 32, fase 2

Aquest context ceràmic procedeix també de les excavacions efectuades entre els anys 1995 i 1996 en el solar núm. 32 del carrer del Gasòmetre, per part de l'empresa Codex i sota la direcció de Josep M. Macias (Macias 1997). Com ja hem dit, aquesta intervenció permeté documentar el límit meridional del fòrum de la colònia d'època altimperial, com un dels elements més destacables. Del període tardorepublicà les restes més antigues les hem exposat en la denominada fase 1, que corresponen als primers treballs de regularització i urbanització documentats en el solar i que es dugueren a terme a mitjans del segle II aC. El context que presentem a continuació pertany a una reforma que es dugué a terme durant la segona meitat d'aquesta centúria, en la qual es va estendre un nivell de regularització que anul·lava les estructures anteriors, i sobre el que es disposà un paviment, codificat en la memòria com UE 115.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixella que presentem està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 89, 94, 98, 100, 102, 117, 124, 254, 258 i 259. El total de fragments ceràmics documentats és de 1.980, dels quals 1 és un perfil complet, 257 són vores, 105 són fons, 123 són anses, 10 són altres tipus de fragment, i 1.484 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 236 peces, d'un total estimat de 297.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixella fina representa el 28,21%, la vaixella comuna el 35,9%, i els contenidors amfòrics el 35,9%.

La Vaixella Fina

El conjunt de vaixella fina recuperada està format en un 68,35% per ceràmica de vernís negre, en un 29,11% per ceràmica grisa de la costa i en un 2,53% per ceràmica de parets fines.

Figura 96 . Plànol de situació de la Rambla Vella sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

Vernís Negre de Rhode

La vaixella de vernís negre procedent d'aquesta colònia grega emporitana, "el centre productor més important de ceràmica de vernís negre a la Mediterrània occidental durant el segle III aC" (Principal 2002: 140), està present amb 3 peces. Degut al seu caràcter residual no

l'hem inclòs en l'estudi percentual. Els tres exemplars recuperats no han pogut identificar-se a nivell tipològic, donat que es tracta de fragments de peus. No obstant, el fet d'haver conservat en 2 exemplars decoració impresa, ens ha permès associar-los a les produccions de les Tres Palmetes Radials i a NIKIA ΙΩΝ.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixel·la fina	Campaniana A	36	45,57	13,09
	VN de Cales	8	10,13	2,91
	Campaniana C	1	1,27	0,36
	VN Itàlic indeterminant	1	1,27	0,36
	Llàntria de VN	8	10,12	2,91
	PP FF Tarraconenses	2	2,53	0,73
	Grisa de la costa	23	29,11	8,36
Ceràmica comuna	TOTAL	79	100	28,72
	Comuna ibèrica	43	43,88	15,64
	Grollera ibèrica	9	9,19	3,27
	Comuna itàlica	6	6,12	2,18
	Comuna romana	33	33,67	12
	Comuna púnica	7	7,14	2,55
Àmfores	TOTAL	98	100	35,64
	Itàliques	37	37,76	13,45
	Pún. centremediterrànies	15	15,31	5,45
	Púnicoebusitanes	31	31,63	11,27
	Pún. del Cercle de l'Estret	6	6,12	2,18
	Ibèriques	5	5,1	1,82
	Indeterminades	4	4,08	1,45
	TOTAL	98	100	35,62

Figura 97. La composició del context ceràmic

Campaniana A

Aquesta producció és la majoritària dins la ceràmica de vernís negre, ja que representa el 78,26% del total. De les 36 peces recuperades 7 pertanyen a la variant Antiga – 12,96%-. Es tracta de 2 plats de peix Lamb. 23/F 1125, 1120, que tenen una datació centrada entre els anys 220 i 180 aC⁷⁵. Les altres 5 peces documentades corresponen a copes de la forma Lamb. 26/F 2760, una versió de les produccions de Roses produïda en campaniana A entre les darreries del segle III i els inicis del II aC, per evolucionar després a formes com la Lamb. 27B (Vivar 2005: 31).

Pel que respecta a les formes de la producció Mitja, que abasta el període que va del 180 a 100 aC, de plats tan sols hem documentat 1 peça, pertanyent a la forma Lamb. 36/F 1310. Són molt més nombroses les pàteres de la forma Lamb. 5/F 2252, 2250, amb un total de 10 peces. En aquest punt hem de destacar que, si bé la pàtera Lamb. 5 pertany a la variant Mitja, la seva producció és de data una mica més tardana, situada en un moment incert del segon quart del segle II aC.

En el grup dels bols hem documentat 2 exemplars Lamb. 31b/F 2954, amb decoració pintada en forma de bandes

blanques sota el llavi intern i en el fons intern. Es completa amb peces de petit format, concretament 2 bols Lamb. 34a/F 2733, 2730 i 1 de la variant Lamb. 34b/F 2740. Hem de remarcar, però, que la variant b de la copa Lamb. 34 és més característica de la segona meitat del segle II aC, mentre que la 34a ho és de la primera meitat. El grup de les copes, en aquest cas clarament majoritari, destaca per l'alt nombre del tipus Lamb. 8B/F 2850, amb 6 exemplars, i que hem de destacar per la seva cronologia, donat que és un tipus de vas que s'incorpora al repertori formal de la A Mitja durant el tercer quart del segle II aC (Vivar 2005: 30). Es completa el repertori de copes amb 2 exemplars Lamb. 27Bb/F 2825, 1 del tipus Lamb. 28ab/F 2648, 2 de la forma Lamb. 33a/F 2152, 2154, i 2 més de la variant Lamb. 33b/F 2970, en aquest cas amb decoració pintada en bandes al llavi intern.

Respecte a les decoracions aquestes són de dos tipus, impreses i pintades. Pel que respecta a les decoracions impreses, hem documentat tan sols 2 bases de bol o copa, que estan decorades amb palmetes en disposició radial envoltada, en un cas, d'una doble orla d'estries, i en l'altre d'un doble cercle incís que dona pas a una orla d'estries. Una de les peces està força fragmentada, i tan sols es conserva la part superior d'una palmeta. L'altre exemplar conserva la palmeta sencera, que es caracteritza per tenir un tall central filiforme del qual neixen tres fil·lades de fulles, les superiors i inferiors girades endins, i la central girada vers l'exterior.

A nivell cronològic, aquest tipus de decoració impresa està ben documentada en la campaniana A Clàssica, en el període que va de finals del primer quart a les acaballes del segle II aC (Aquilué *et alii* 2000a: 401; Vivar 2005: 27).

La datació de les peces amb decoració pintada, com hem dit en forma de bandes horitzontals en els llavis interns de les copes i bols Lamb. 31 i 33, i també formant cercles sobre el fons intern, l'hem de situar sobretot en la primera meitat del segle II aC, essent una herència de la variant Antiga (Aquilué *et alii* 2000a: 401; Vivar 2005: 28), tot i que és un tipus de decoració que perviu en la producció Tardana de les copes Lamb. 31.

Calena Antiga

Aquesta producció representa el 6,52% del total del vernís negre, amb 3 exemplars. Les peces recuperades pertanyen a 1 fiala Lamb. 63/F 2173, 1 copa Lamb. 27B/F 2821, i 1 gerra Pasq. 152/F 5212.

75. Tot i que aquest tipus de plat es continua trobant en els contextos ceràmics més moderns, fins a desaparèixer al llarg del segon quart del segle II aC (Vivar 2005: 30).

Pel que respecta a la seva datació, la producció Calena Antiga de vernís negre es centra en els dos primers terços del segle II aC, en el període 200-130/120 aC aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405).

Campaniana B de Cales

D'aquesta producció, també denominada Calena Mitja, hem documentat 5 exemplars que representen el 10,87% del total del vernís negre. Les formes identificades corresponen a 1 exemplar Lamb. 6/F 1441, un plat que es comença a fabricar ja a mitjans del segle II aC, 3 pàteres Lamb. 5/F 2253, 2255, 2250, i 1 copa Lamb. 1/F 2320.

Pel que fa a la cronologia d'aquesta vaixella, l'hem de situar en el període que va del 130/120 al 90/80 aC, tret del citat plat Lamb. 6, una forma més precoç dintre del repertori de la campaniana B Calena, que com ja hem dit es remunta a mitjans del segle II aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405).

Campaniana C

Aquesta producció de vernís negre siciliana és un element molt minoritari en els contextos tarragonins. En aquest cas hem documentat 1 peça, pertanyent a un plat Lamb. 6/F 1443, que es data entre el darrer quart del segle II aC i època augustal (González 2005: 73), i que representa el 2,17% del vernís negre.

Vernís Negre Indeterminat

En aquest grup hem d'incloure 1 petit bol de la forma Lamb. 34a/F 2730, que representa el 2,17%. Es tracta d'un vas ben documentat en la producció napolitana de la campaniana A, on apareix a finals del segle III aC i és freqüent, sobretot, en la primera meitat del segle II aC. També apareix en produccions itàliques que Morel denomina de tipus local o regional, i que segons les variants es daten bàsicament a les darreries del segle III, i en alguns casos prolongant-se durant la primera meitat del II aC (Morel 1981: 214).

Llàntia de Vernís Negre

En aquest context hem documentat un total de 8 *lucernae* itàliques de vernís negre. Degut a l'estat de conservació, tan sols s'han pogut identificar, a nivell tipològic, 2 peces, que corresponen a les formes Ricci B i Ricci F. La primera es data en el segle II aC, i la cronologia de la segona abasta els segles II i I aC.

Ceràmica de Parets Fines

Únicament s'han recuperat 2 exemplars d'aquesta vaixel·la, que pertanyen a produccions locals o regionals tarraconenses.

Els vasos documentats es poden adscriure, si bé de manera dubtosa pel seu grau de fragmentació, al gobelet Mayet 2. Respecte a la seva datació, hem de dir que aquesta forma està ben documentada a partir del tercer quart del segle II aC, arribant fins època augustal, però amb una presència majoritària en el període que va del 110 al 70 aC (López Mullor 2008: 362).

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Antiga	L. 23/F 1120, 1125 L. 26/F 2760	2 5
Campaniana A Mitja	L. 36/F 1310 L. 5/F 2250, 2252 L. 31b/F 2954 L. 34a/F 2730, 2733 L. 34b/F 2740 L. 8B/F 2850 L. 27Bb/F 2825 L. 28ab/F 2648 L. 33a/F 2152, 2154 L. 33b/F 2970	1 10 2 2 1 6 2 1 2 2
Calena Antiga	L. 63/F 2173 L. 27B/F 2821 Pasq. 152/F 521	1 1 1
Campaniana B de Cales	L. 6/F 1441 L. 5/F 2250, 2253, 2255 L. 1/ 2320	1 3 1
Campaniana C	L. 6/F 1443	1
VN Indeterminat	L. 34a/F 2730	1
Llàntia de VN	Llàntia Ricci B Llàntia Ricci F	1 1
PP FF Tarraconenses	Mayet 2	2
Grisa de la Costa	Gerra Gerra F. 6 Vaset bicònic Escudella A-I Plat C-I/L. 5	3 2 4 13 1

Figura 98. Principals formes documentades de vaixel·la fina

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta producció es van recuperar un total de 23 peces, que com ja hem dit, representen el 31% de la vaixel·la fina del conjunt.

Respecte al repertori formal documentat, hem de destacar la presència de 5 gerres, de les quals 2 corresponen a gerres cilíndriques de coll estret tipus Flascó H/Cot-Cat Cc6 del Dicocer, i 3 gerres bicòniques del tipus E-I. Es completa aquest conjunt amb 4 exemplars pertanyents a vasetes ansats bicònics, 13 escudelles del tipus A-I, i un plat del tipus C-I, que és una adaptació de la pàtera Lamb. 5.

Es tracta de formes característiques de la producció clàssica d'aquesta vaixella, que es daten en el segle II i la primera meitat del I aC.

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica hem documentat 97 peces, que a nivell percentual estan distribuïdes de la següent manera: la producció majoritària és la ceràmica ibèrica, amb un 53,61%, seguida de la comuna romana de producció indeterminada, amb un 33,99%, i en menor quantitat importacions púniques centremediterrànies, amb un 7,22%, i itàliques amb un 6,19%.

Ceràmica Comuna Ibèrica

El grup de la ceràmica ibèrica recuperada en aquest context és de 43 exemplars -44,33%-, dels quals 3 no han pogut identificar-se a nivell formal. Entre la vaixella de taula tan sols hem identificat un vaset bicònic pertanyent a la producció roig ilergeta, que es data al llarg de tot el segle II aC i de la segona meitat del III aC (Junyent, Lastuey 1991: 29).

La resta del material recuperat pertany a vaixella d'emmagatzematge i despesa. Així hem de destacar, pel seu alt nombre, els càlats, amb 29 exemplars de la producció llisa i 2 amb decoració pintada. Destaquen també les gerres d'emmagatzematge, amb un total de 6 exemplars, dels quals 2 conservaven restes de decoració pintada. En darrer terme hem de destacar la presència de 2 grans contenidors en producció ibèrica llisa.

Respecta a les decoracions, les restes de pintura no es conservaven en gaire bon estat, i únicament es podien observar línies i bandes de diversos gruixos.

A nivell cronològic no podem fer gaires precisions, si bé el càlat és un tipus de contenidor que es comença a fabricar al darrer quart del segle III aC, i que és característic dels segles II i I aC (Bonet 2008: 153).

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta producció fabricada a mà i destinada a l'ús com a vaixella de cuina està present amb 9 exemplars -9,28%. A nivell formal hem pogut identificar 1 tapadora i a 6 olles⁷⁶. Hem de destacar que part de la superfície de les olles presenta un acabament suau i brillant, fruit del brunyit, aplicat al terç superior de les peces. Els terços inferiors, en 2 casos, presenten la paret amb un acabat groller i granulós, separat de la part brunyida per un ressalt horitzontal.

Pel que fa a la seva cronologia, tot i que és característica del període ibèric ple, la seva producció i ús perdura durant tot el període tardorepublicà fins època augustal, com podem comprovar en els contextos tarragonins.

Ceràmica Comuna Itàlica

La ceràmica comuna d'importació itàlica està present amb 6 exemplars, i correspon a vaixella de cuina i de preparació d'aliments. Entre la ceràmica de cuina, de fabricació campana, hem de destacar la presència de 4 *patinae*, de les quals 2 corresponen a la forma Vegas 14, 1 al tegame tipus 7 d'Olcese (Olcese 2003: 87), i 1 a la forma F4 Luni 2/4, aquest últim de la producció de roig intern pompeïà.

Entre la ceràmica de preparació hem d'incloure 2 morters de pasta clara i producció centreitàlica, que es poden adscriure als tipus Emporiae 36,2 i Com-It 8a.

A nivell cronològic hem de destacar que, tant els morters com el tegame 7, ja estan presents des dels primers moments del període tardorepublicà. Pel que respecta a les cassoles, la forma Vegas 14 és més pròpia dels contextos datats a partir del 150 aC, i la forma F4 Luni 2/4 es data a partir de finals del segle II aC, o inclús de l'inici de la centúria següent.

Ceràmica Comuna Romana

La vaixella comuna romana de procedència indeterminada està present amb 33 peces. Degut a l'estat de fragmentació tan sols hem pogut identificar la tipologia de 4 exemplars. De la vaixella de cuina tenim 1 tapadora i 1 morter, de la vaixella de taula 1 gerra, i després hem documentat 1 amforisc, instrument relacionat l'extracció del tap de les àmfores, mitjançant un sistema de ventosa. La peça recuperada pertany a la producció comuna oxidada romana.

Ceràmica Comuna Púnica

D'origen cartaginès hem documentat 7 exemplars, pertanyents a vaixella de cuina. Respecte a les formes identificades, tenim 2 exemplars de cassola alta tipus *caccabai* de la forma Lancel 441, que equivalen a les olles de llavi motllurat de Guerrero (Guerrero 1995: fig. 8a). També hem documentat cassoles baixes tipus *lopades*, concretament 5 exemplars, dels quals 1 es pot adscriure al tipus Lancel 442, 1 a les cassoles de llavi motllurat i parets convexes de la classe A de Guerrero (Guerrero 1995: fig.

76. Entre les olles hem pogut diferenciar, per l'acabament de la vora, entre olles amb la vora exvassada i motllurada, de les que tenim 4 exemplars; olles amb la vora exvassada, amb 1 exemplar; i vores amb la vora recta, amb 1 exemplar.

10), i 2 més a les cassoles de llavi horitzontal classe A de Guerrero (Guerrero 1995: fig. 12).
 Pel que respecta a la datació d'aqueta vaixel·la de cuina, la podem situar entre mitjans del segle III i mitjans del II aC, tenint el seu moment final amb la destrucció de Cartago.

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Vaset bicònic	1
	Càlat	31
	Gerra emmagatzematge	6
	Gran contenidor	2
Grollera Ibèrica	Olla	6
	Tapadora	1
Comuna Itàlica	<i>Patina</i> Vegas 14	2
	<i>Patina</i> tegame 7 Olcese	1
	Morter Emporiae 36,2	1
	Morter Com It 8a	1
Roig Intern Pomp.	<i>Patina</i> F4 Luni 2/4	1
Comuna Romana	Gerra	1
	Morter	1
	Tapadora	1
	Amforisc (tap d'àmfora)	1
Comuna Púnica	Cas. baixa / <i>lopas</i>	4
	Cas. baixa/ <i>lopas</i> Lancel 442	1
	Cas. alta/ <i>caccabus</i> Lancel 441	2

Figura 99. Principals formes documentades de ceràmica comuna

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica clàssica	26
	Grecoitàlica transició	3
	Dr. 1A	2
	Apani I	5
Àmfora Púnica	Mañá D1a/T-5.2.3.1	3
	Mañá D2/T-6.1.2.1	1
	Mañá C1b/T-7.2.1.1	1
	Mañá C2a/T-7.4.2.1	6
	L. 312ab/T-7.7.1.1	4
Àmfora del Cercle de l'Estret	CC.NN./T-9.1.1.1	6
Àmfora Púnicoebusitana	PE 17/T-8.1.3.2	26
	PE 23	3
	PE 24	1
Àmfora Indeterminada	Símil T-6.1.2.1	1

Figura 100. Principals formes d'àmfora documentades

Les Àmfores

Els contenidors amfòrics representen la classe ceràmica majoritària del context, amb 98 exemplars. A nivell percentual els d'origen itàlic representen el 37,76% del total, els púnico-ebusitans el 31,63%, els cartaginesos el 15,31%, les púniques del Cercle de l'Estret i les ibèriques el 5,1%, i les de producció i tipologia indeterminada el 4,08%.

Àmfores Etrusques

Hem documentat 1 contenidor de fabricació etrusca, que pertany a les produccions d'aquesta regió itàlica del període ibèric ple, i que abasten una cronologia centrada entre els segles V i III aC, motiu pel qual no ha estat inclosa en l'estudi percentual del context.

Àmfores Itàliques

D'origen itàlic tenim un total de 37 exemplars, dels quals 1 no s'ha pogut identificar a nivell formal, i que són representatius de dues grans zones productores ben diferenciades: la franja tirrènica i l'adriàtica.

Per un costat hem de fer esment dels contenidors de l'àrea tirrènica, amb un total de 32, dels quals 7 procedeixen amb seguretat de la regió campana, amb la característica pasta volcànica del tipus "DB", i la resta els podem adscriure a *figlinae* campano-lacials, assimilables a les pastes del tipus GIa-Dr1A (Márquez, Molina 2005: 106).

Pel que respecta al repertori formal de les àmfores tirrèniques, 26 exemplars pertanyen al tipus grecoitàlic clàssic⁷⁷, i 3 contenidors es poden adscriure als tipus de transició entre la grecoitàlica i la Dr. 1. Finalment hem de citar la presència de 2 contenidors del tipus Dr. 1A, i 1 de forma indeterminada.

En quant a la datació d'aquests envasos de vi, les àmfores grecoitàliques documentades hem de situar-les preferentment en la primera meitat del segle II aC, si bé perduren durant la segona meitat de segle i els inicis del I aC, de manera progressivament decreixent a nivell quantitatiu (Márquez, Molina 2005: 104). En darrer terme, els exemplars del tipus Dr. 1A els hem de datar a partir de finals del segon terç del segle II aC, convivint amb alguns dels exemplars de transició i amb envasos grecoitàlics clàssics.

La segona gran àrea productora present en el context és la de l'adriàtic, d'on provenen 5 contenidors, que pertanyen a les produccions de Bríndisi. A nivell tipològic, les àmfores documentades pertanyen al tipus Apani I,

77. De les variants més antiga i que trobem ben documentada en el segle III aC, tipus Gr-It bd1 i bd2 del Dicocer hem documentat, respectivament, 1 i 7 exemplars. De les variants de vora característiques de la primera meitat del segle II aC, bd3 i bd4, hem documentat respectivament 8 i 13 exemplars.

que és la versió brindisina dels contenidors grecoitàlics. La seva datació l'hem de situar en el segle II aC, essent l'àmfora que precedeix els contenidors de vi característics d'aquesta zona, les Lamb. 2.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

Les àmfores cartagineses recuperades sumen 15 exemplars. Respecte als tipus documentats tenim 3 contenidors forma Mañá D1a/T-5.2.3.1, que es daten entre el darrer quart del segle III i el primer quart/terç del II aC. Del tipus Mañá D2/T-6.1.2.1 tenim 1 exemplar, amb una cronologia que abasta el darrer quart del segle III i el primer decenni del II aC. De la forma Mañá C1b/T-7.2.1.1 hem documentat 1 exemplar, la cronologia del qual es centra el període 235-180 aC. També hem documentat 6 contenidors de la variant Mañá C2a/T-7.4.2.1, i 4 exemplars del tipus Lancel 312ab/T-7.7.1.1, ambdues formes datades en la primera meitat del segle II aC, i que per a al tipus 7.7.1.1 s'amplia al final del segle III aC.

En darrer terme hem de fer esment de la presència d'1 contenidor del tipus Mañá D1b/T-4.2.1.5, que es data en el segle IV i part del III aC, i que no hem inclòs en l'estudi percentual i quantitatiu, per tractar-se d'un element residual del període ibèric ple.

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

Procedent dels centres púnics sud-peninsulars tenim 6 contenidors, tots ells amb origen en les factories gaditanes de salaons que fabricaven les àmfores conegudes com a contenidors numantins CC.NN./T-9.1.1.1. La seva cronologia abasta dels inicis del segle II a mitjans del I aC, però són molt característiques dels contextos de la segona meitat del segle II aC (Ramon 1995: 227).

Àmfores Púnicoebusitanes

Les àmfores eivissenques són molt nombroses en aquest context. En total hem documentat 31 exemplars, dominats a nivell tipològic per les PE 17/T.8.1.3.2, de les quals tenim 26 peces. Completen el conjunt 3 exemplars del tipus PE 23 i 1 del tipus PE 24.

Respecte a la seva datació, aquesta es centra en els tres primers quarts del segle II aC, arribant en el cas de la PE 17 al 120 aC.

Àmfores Ibèriques

Els contenidors de tradició local estan presents amb 5 exemplars, pertanyents a les típiques àmfores de boca

plana, rematades per un llavi diferenciat per un engruiximent.

Àmfores Indeterminades

En aquest grup hem d'incloure un total de 4 exemplars. D'aquests, 3 no s'han pogut identificar ni a nivell d'origen ni tipològic, donat el seu mal estat de conservació. En darrer terme hem de fer esment d'1 contenidor que creiem poder adscriure amb força seguretat a les produccions púniques cartagineses, amb la característica pasta vermella compacta i revestiment exterior amb una engalba de color groc pàl·lid⁷⁸. No obstant, la seva forma no l'hem pogut assimilar a cap dels exemplars ben catalogats d'aquesta producció per J. Ramon, si bé guarda similituds amb algun dels exemples del tipus T-6.1.2.1, com és el cas de la fig. 170, 200 (Ramon 1995: 533)⁷⁹, tot i que no podem assegurar que es tracti d'un contenidor d'aquesta forma.

Valoracions del Context

L'excavació que originà aquest context, com ja hem apuntat en l'estudi del conjunt ceràmic de la primera fase, té una gran importància per la seva situació en la topografia antiga de Tàrraco. Es situa en una zona perimetral de l'antic *oppidum* ibèric i just ímit meridional del fòrum de la ciutat, tot coincidint amb el traçat de l'hipotètic *decumanus maximus* de la ciutat romana. Si bé s'ha plantejat la possible inclusió d'aquest solar dintre del traçat de l'*oppidum*, les dades estratigràfiques més antigues documentades es remunten a mitjans del segle II aC –Fase 1–, pertanyents a una ocupació urbana que durant la segona meitat d'aquesta mateixa centúria són reformades –Fase 2–. Durant aquesta reforma és quan s'hi abocaren nous farciments constructius, que han proporcionat el context que acabem de veure, i que indica una dinàmica urbanística molt intensa en un període breu.

La Datació del Context

Entre el material recuperat hem de fer esment, en primer lloc, de la presència d'algunes peces residuals, datades en el segle III aC, com és el vernís negre de *Rhode*, així com alguns plats o copes de la Campaniana A Antiga, amb una cronologia que va de finals del segle III aC a finals del primer quart del segle II aC. No obstant, la majoria de vasos de vernís negre del tipus A s'adscriuen a la variant Mitja, que ens marca una cronologia situada entre el 180 i el 100 aC, si bé la presència de pàteres Lamb.

78. Remetem, per a més detalls, a les descripcions d'aquesta producció de J. Ramon 1995: 258

79. I que data en el darrer quart del segle III aC, amb perdurabilitat durant el primer decenni del segle II aC (Ramon 1995: 202).

5 ens rebaixaria la cronologia inicial per a la formació d'aquest context a un moment incert del segon quart del segle II aC. Si a aquest fet afegim la presència de bols Lamb. 34b, característics de la segona meitat d'aquesta centúria, junt amb la presència de copes Lamb. 8B, que s'incorporen al repertori formal durant el tercer quart del segle II aC, podem situar el context en la segona meitat del segle II aC.

Aquestes dades semblen corroborar-se amb les que es deriven de l'estudi del vernís negre de Cales. De la producció Antiga, que abasta del 200 al 130/120 aC, tenim tan sols tres peces, que apareixen junt amb plats i pàteres de la B de Cales Lamb. 6 i Lamb. 5, i copes Lamb. 1, que es produeixen entre el 130/120 i el 90/20 aC, evidenciant una composició del context a partir de finals del tercer quart del segle II aC. Si a més afegim la presència d'un plat Lamb. 6 de la producció siciliana de la Campaniana C, que té una cronologia inicial situada en el darrer quart del segle II aC, el conjunt de vernís negre estableix una data *post quem* entorn al 125 aC.

Les darreres peces de la vaixella fina que ens ajuden a definir la cronologia del context són els vasos de parets fines locals Mayet 2, que es comencen a produir en el tercer quart del segle II aC, si bé el seu moment àlgid es data entre el 110 i el 70 aC (López Mullor 2008: 362).

Aquestes datacions coincideixen, també, amb les derivades de la vaixella comuna importada, que és la que permet ajustar amb major precisió la seva cronologia. Així, hem de destacar la presència de cassoles absents en els contextos de la primera meitat del segle II aC, com són les *patinae* Vegas 14, a les que hem de sumar les de roig intern pompeïà F4 Luni 2/4, que es daten a partir de finals del segle II aC, i que es troben junt amb altres recipients d'aparició més antiga, ja a inicis del segle II aC, com els morters recuperats o la *patina* tipus tegame 7 d'Olcese. D'altra banda els *lopades* i *caccabai* púnis no sobrepassarien els anys centrals del segle II aC, tenint el seu moment final amb la destrucció de Cartago el 146 aC.

El darrer terme hem de valorar les dades cronològiques que ens proporciona la gran quantitat d'àmfores documentades. D'una banda, hem de destacar que el nombrós grup dels envasos itàlics està dominat per àmfores grecoitàliques, que sumades a les versions apules de Bríndisi, les Apani I, evidencien un domini dels contenidors datats preferentment en la primera meitat del segle II aC, als que hem d'afegir les nombroses àmfores cartagine-

ses, també pròpies dels moments inicials o de la primera meitat del segle II aC, com són les T-5.2.3.1, T-6.1.2.1, T-7.2.1.1, T-7.4.2.1 i T-7.7.1.1.

Hem de destacar, però, que els envasos itàlics tenen una forta pervivència en els contextos del tercer quart d'aquest segle. Serà en aquest moment quan les grecoitàliques de la regió tirrènica comencen a presentar trets formals denominats de "transició" a la Dr. 1, acabant amb la irrupció de les Dr. 1A a partir de finals del segon terç del segle II aC. Paral·lelament, en els centres de l'adriàtic les àmfores de vi Apani I es veuran substituïdes, al llarg de la segona meitat del segle II aC, pels envasos del tipus Lamb. 2, absents en el nostre context, en un procés que culmina a finals del segle II aC. D'aquesta manera, el domini de contenidors més antics, junt amb alguns de transició i altres ja evolucionats a la Dr. 1A, d'altra banda minoritaris⁸⁰, semblen definir una cronologia centrada en aquest moment de finals del tercer quart del segle II aC, com es desprèn de la datació de la vaixella fina. A més, aquesta datació coincideix amb la presència d'àmfores púniques dels centres gaditans com els contenidors numantins, característics dels contextos de segona meitat del segle II aC, i amb la de les àmfores eivissenques del tipus PE 17 i PE 23, que es comencen a exportar vers el 200 aC, però estan arribant als nostres contextos fins al 120 aC.

D'aquesta manera, podem proposar una datació per al context que estaria situada entre finals del tercer i inicis del darrer quart del segle II aC, tenint en compte que és el període de substitució dels contenidors grecoitàlics pels Dr. 1A, en el nostre cas encara minoritaris, i que a més és el moment en què s'incorporen al repertori de la vaixella fina formes com la copa Lamb. 8B en la Campaniana A, i el repertori de la B de Cales es comença a imposar sobre els vasos de la Calena Antiga. A més, és el moment en què comencen a arribar els primers exemplars de vernís negre del tipus C, a més de la cassola F4 Luni 2/4 en roig intern pompeïà, i també arriben els darrers contenidors eivissencs PE 17 i PE 23. Finalment, hem de mencionar absències destacables, com per exemple àmfores del tipus Dr. 1C, que s'incorporen al repertori formal a finals del segle II aC, com també succeeix amb els contenidors adriàtics Lamb. 2, que es comença a fabricar en la segona meitat del segle II aC, però "preferentment en les dècades finals" (Márquez, Molina 2005: 115), i que ens estarien marcant una data *ante quem* significativa.

De fet, comptem amb contextos ben datats i que tenen una composició anàloga al nostre, com per exemple els

80. Del total de les formes amfòriques documentades, hem de destacar que els envasos grecoitàlics representen fins al 30,59%, davant d'un 3,53% de les àmfores de transició a la Dr. 1, i un 2,35% de Dr. 1A.

contextos procedents dels nivells fundacionals de *Valentia*, datats pels seus excavadors en entre el 138 i el 135 aC, i on l'única diferència amb el nostre context seria l'absència de Campaniana C, si bé la resta del conjunt de vaixel·la fina, àmfores i ceràmica de cuina itàlica és igual al que acabem d'exposar (Marín, Ribera 2000: 97). Igual succeeix amb el material procedent dels campaments del setge de Numància, dels dits campaments numantins "unifase", abandonats el 133 aC (Principal 2000), i on l'única diferència amb el nostre és l'absència de Campaniana C a Numància (Sanmartí 1985; Sanmartí, Principal 1997, Principal 2000).

Quedaria així ben definida la formació del context en el període situat entre l'abandonament dels campaments numantins i els inicis del darrer quart del segle II aC, moment en què es data la peça de Campaniana C, pro-

ducció documentada per primer cop en jaciments hispans en els nivells fundacionals de *Pollentia* del 123 aC (2005: 70). Aquest terme *post quem* datat entre el 133/123 aC creiem que té un terme *ante quem* que no hauria de superar en molts anys l'inici del darrer quart del segle II aC, com posa de manifest la total absència d'àmfores Dr. 1C entre els nombrosos contenidors documentats, o fins i tot plantejar l'arribada dels plats de vernís negre del tipus Lamb. 7 de la Campaniana C alguns anys abans de la fundació de *Pollentia*.

La Composició del Context

En quant a la composició del conjunt ceràmic, poc més de la meitat de la ceràmica documenta són productes importats, amb el 53,43% del total, mentre que el 35,88% correspon a produccions ibèriques, i el 10, 69% restant

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixel·la fina	Campaniana A	36	22,5	13,09
		VN de Cales	8	5	2,91
		Campaniana C	1	0,63	0,36
		VN Itàlic Indeter.	1	0,63	0,36
		Llàntia de VN	8	5	2,91
	Ceràmica comuna	Comuna campana	5	3,13	1,82
		Roig intern pompeïà	1	0,63	0,36
	Àmfores	Campània	7	4,38	2,55
		Àrea tirrènica	25	15,63	9,09
		Àrea Adriàtica	5	3,13	1,82
		TOTAL	97	60,66	35,27
Púnica ebusitana	Àmfores	Púnicoebusitana	31	19,38	11,27
		TOTAL	31	19,38	11,27
Púnica centremediterrània	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna púnica	7	4,38	2,55
		Centremediterrànies	15	9,38	5,45
		TOTAL	22	13,76	8
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	6	3,75	2,18
		TOTAL	6	3,75	2,18
Importacions indeters.	Àmfores	Indeters.	4	2,5	1,45
		TOTAL	4	2,5	1,45
Local/Regional	Vaixel·la fina	PP FF Tarraconenses	2		0,73
		Grisa de la costa	23		8,36
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	43		15,64
		Grollera ibèrica	9		3,27
	Àmfores	Ibèriques	5		1,82
		TOTAL	82		29,82
Ceràmica romana indet.	Ceràmica comuna	Comuna romana	33		12
		TOTAL	33		12

Figura 101. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

corresponen a ceràmica romana de producció indeterminada.

Entre les importacions, com és habitual en els contextos que hem estudiat, les majoritàries són les itàliques, amb un 60,63% del total, de les quals el 58,03% procedeixen de la franja tirrènica, mentre que el 3,13% restant són importacions de l'àrea adriàtica. Són també força destacades les importacions púniques d'Eivissa, amb un 19,38%, i les centremediterrànies, amb un 13,75%. En darrer terme hem de fer esment de la presència d'importacions púniques del Cercle de l'Estret, que representen el 3,75%, i un petit grup d'importacions d'origen incert -2,5%-.

Si analitzem la composició del grup de les àmfores, aquí les dades són una mica diferents en quant a la proporció dels productes importats. Si bé la majoritària és la itàlica, que en total suma el 41,58%, essent els contenidors tirrènics el 35,96% i els adriàtics el 5,62%, és molt important la presència d'àmfores ebusitanes, que representen el 34,83% del total. En tercer lloc hem de destacar els contenidors púnics centremediterranis, amb un 16,85%, i ja minoritaris són els púnics del Cercle de l'Estret, amb un 6,74%.

Respecte al repertori formal dels contenidors amfòrics, hem de destacar l'alt percentatge d'envasos eivissencs PE 17, que junt amb els grecoitàlics són els més nombrosos amb un 30,59% cadascun. En un segon grup, força minoritari, trobem les àmfores de salaons gaditanes CC.NN./T-9.1.1.1 i les púniques Mañá C2a/T-7.4.2.1/7.4.3.1, que representen el 7,06%, i les adriàtiques del tipus Apàni I, amb el 5,88%. Després trobem un grup integrat per àmfores PE 24, Mañá D1a/T-5.2.3.1 i grecoitàliques de transició a Dr. 1, que representen el 3,53% cadascuna. Amb només un 2,35% tenim les àmfores itàliques Dr. 1A, i tanquen aquest grup les àmfores PE 24, Mañá D2/T-6.1.2.1, Lancel 312ab/T-7.7.1.1, Mañá C1/G-7.1/7.2 i la possible àmfora púnica T-6.1.2.1, amb un 1,18% cadascuna.

Referent al servei de taula, aquest està format quasi íntegrament per vaixel·la fina -97,34%-, front un petit percentatge de ceràmica comuna -2,66%-. Respecte a les classes ceràmiques documentades, el 64% correspon a vaixel·la de vernís negre, el 30,67% a ceràmica grisa de la costa, el 2,67% a parets fines tarraconenses, apareixent de manera puntual la ceràmica ibèrica i la comuna romana de procedència indeterminada, amb un 1,33% cadascuna. A més, dintre del grup del grup del vernís negre, hem de destacar el domini dels productes de la

Campània -81,48%-, format per un 66,66% de vasos napolitans del tipus A i un 14,82% de vasos de Cales, quedant en segon lloc els itàlics de procedència indeterminada -16,66%-, i els sicilians -1,85%-.

En quant al repertori formal de la vaixel·la de taula el més nombrós és el grup dels bols i les copes -53,42%-, essent el següent el dels plats i les pàteres -27,4%-. Ja força més minoritaris són els grups dels gots -9,59%-, dels quals el 6,85% corresponen a gots ansats, tots ells vasets bicònics de la ceràmica grisa de la costa -80%- excepte un exemplar de la producció roig ilergeta -20%-. La resta de vasos, sense ansa, -2,74%-, corresponen a gobelets de parets fines locals. En darrer terme trobem les gerres, que representen el 9,59 % del total.

A nivell tipològic, el grup dels plats i les pàteres està format exclusivament per ceràmica de vernís negre, amb excepció d'un plat de la vaixel·la grisa de la costa, i destaca per l'alt nombre de pàteres Lamb. 5, que representen el 65% del total⁸¹, quedant el percentatge restant força repartit entre la resta de formes identificades: amb un 10% trobem plats Lamb. 6 i Lamb. 23, i amb un 5% Lamb. 63 i plats C-I.

Pel que respecta al conjunt de bols i copes, el 65% correspon a vaixel·la de vernís negre i el 35% restant a ceràmica grisa de la costa. A nivell formal trobem un domini de les escudelles de la grisa de la costa A-I -33,33%, seguides de les copes Lamb. 8B -15,38%- i de les copes Lamb. 26 -12,82%-. La resta del repertori documentat ja és menys representatiu, amb una franja percentual del 7,69% on trobem formes com la Lamb. 27Bb i la 34a, un percentatge del 5,13% per copes del tipus lamb. 31b, 33a i 33b, i en darrer terme un percentatge del 2,56% per a copes Lamb. 28ab, 34b i Lamb. 1.

En darrer terme cal destacar que el grup de les gerres està dominat per la ceràmica grisa de la costa, que representa el 69,23%, seguida de la vaixel·la de vernís negre, amb un 15,38%, i de la ceràmica ibèrica i la comuna romana, amb un 7,69% respectivament.

Passant a analitzar el grup de la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments, hem de dir que les classes més nombroses són la ceràmica local grollera de cuina i les importacions púniques, amb un 31,82% cadascuna, seguides de les importacions de cuina itàlica, amb un 27,27%, i en darrer terme la ceràmica romana, amb un 9,09%. Respecte al repertori formal, aquest està dominat per les cassoles, amb un 50% del total, si bé hem de distingir entre les cassoles baixes, amb un 22,73% i les casso-

81. Percentatge que s'amplia al 92,86% si tenim en compte únicament les pàteres documentades.

les altes, amb un 9,09%, ambdues d'origen cartaginès, a les que hem d'afegir les *patinae* itàliques, que sumen el 18,18% restant. Un altre dels tipus més abundants és el de les olles, que representen el 27,27%, i que són totes de la producció grollera ibèrica. En tercer lloc tenim els morters, amb un 13,64%, i dels quals dos terços són d'importació itàlica i l'exemplar restant de la ceràmica comuna romana. En darrer terme, i amb un percentatge del 9,09%, tenim les tapadores, que es reparteixen equitativament entre la ceràmica grollera ibèrica i la comuna romana de producció indeterminada.

Respecte al grup de la ceràmica d'emmagatzematge i despesa, hem de dir que està format exclusivament per

vaixel·la comuna ibèrica. A nivell tipològic la forma més nombrosa és la dels còlats, amb un 77,5%, seguida de les olles d'emmagatzematge, amb un 15%, els grans contenidors -5%-, i en darrer terme les tenalles -2,5%-.

En darrer terme hem de fer esment del grup format per altres tipus de vaixel·la. A nivell percentual representa el 3,01% de la vaixel·la recuperada, i està format per vuit llànties de vernís negre, de les que hem identificat un exemplar forma Ricci B i un altre Ricci F, a més d'un amforisc per a l'extracció dels taps de les àmfores, en producció comuna romana.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 23	2	Campaniana A: 2
	Lamb. 36	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 6	2	B de Cales: 1
	Plat C-I	1	Campaniana C: 1
Pàteres	Lamb. 5	13	Grisa de la Costa: 1
	Lamb. 63	1	Campaniana A: 10
Bols	Lamb. 31b	2	B de Cales: 3
	Lamb. 34a	3	Calena Antiga: 1
	Lamb. 34b	1	Campaniana A: 2
			Campaniana A: 2
Copes	Lamb. 8B	6	V Negre indeter: 1
	Lamb. 26	5	Campaniana A: 1
	Lamb. 27Bb	3	Campaniana A: 6
	Lamb. 28ab	1	Campaniana A: 5
	Lamb. 33a	2	Campaniana A: 2
	Lamb. 33b	2	Calena Antiga: 1
	Lamb. 1	1	Campaniana A: 1
			B de Cales: 1
Bols/ Copes	Escudella A-I	13	Campaniana A: 13
Gots/Gobelets	Mayet 2	2	Grisa de la Costa: 13
Gots Ansats	Vaset bicònic	5	PP FF Tarraconenses: 2
Gerres	Pasq. 152	1	Grisa de la Costa: 4
	Flascó H/Cot-Cat Cc6	2	Roig Ilergeta: 1
	Gerra E-I	3	
	S/T	1	Comuna romana: 1

Figura 102. La vaixel·la de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	6	Grollera Ibèrica: 6
Cassoles Altes	2	Comuna Púnica: 2
Cassoles Baixes	5	Comuna Púnica: 5
<i>Patinae</i>	4	Comuna Itàlica: 3
Tapadores	2	Roig Intern Pompeià: 1
Morters	3	Grollera Ibèrica: 1
		Comuna Romana: 1

Figura 103. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Còlats	31	Comuna Ibèrica: 31
Olles	6	Comuna Ibèrica: 6
Tenalles	1	Comuna Ibèrica: 1
Grans Contenidors	2	Comuna Ibèrica: 2

Figura 104. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Llànties	8	Vernís Negre: 8
Amforiscs	1	Comuna Romana: 1

Figura 105. Altres tipus de ceràmica

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

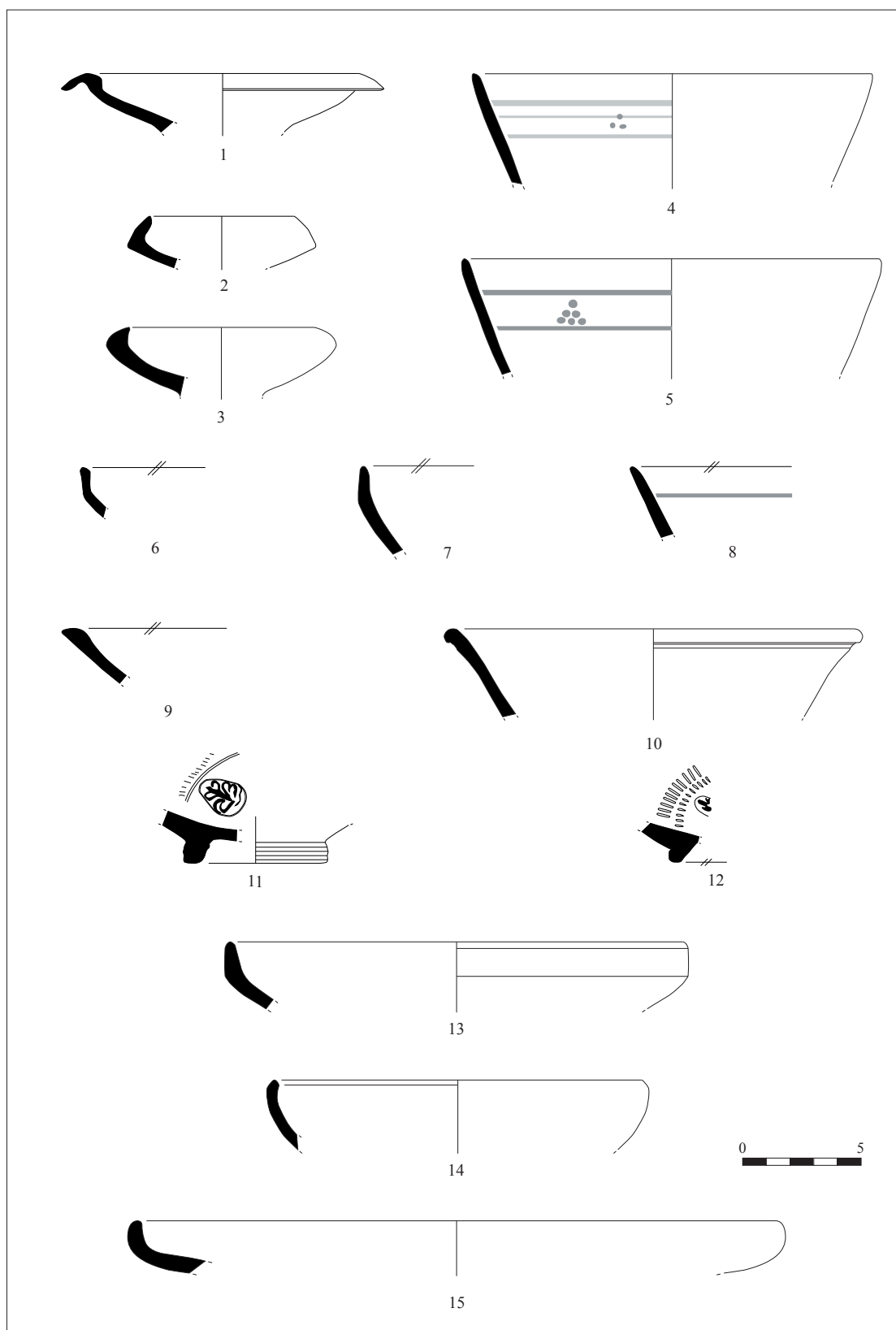

Figura 106. CAMPANIANA A: 1) Lamb. 36. 2) Lamb. 34b. 3) Lamb. 34a. 4, 5) Lamb. 31b. 6, 7) Lamb. 27Bb. 8) Lamb. 33a. 9) Lamb. 33b. 10) Lamb. 28ab. 11, 12) Copa/bol. CALENA ANTIGA: 13, 14) Lamb. 27B. B DE CAES: 15) Lamb. 5.

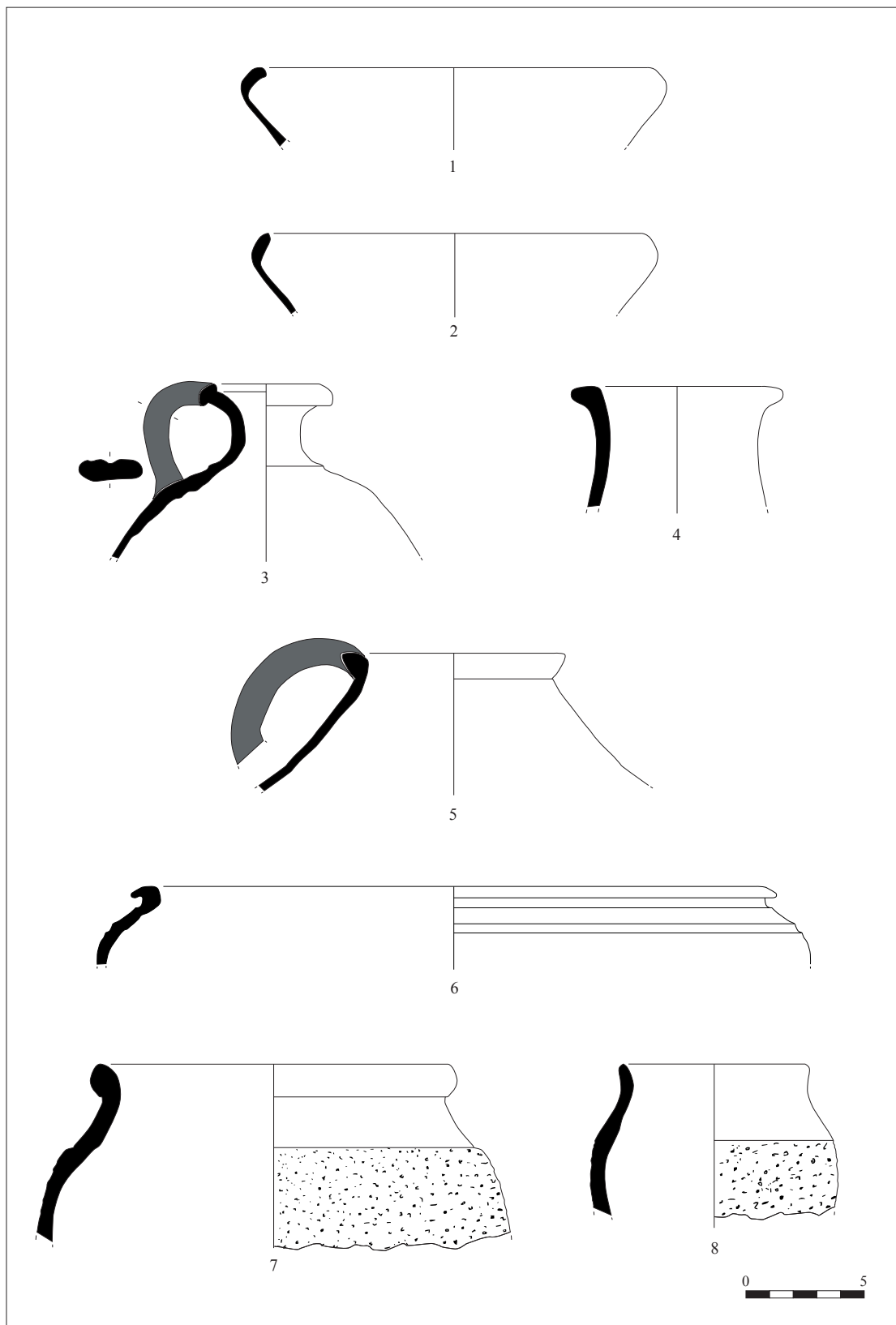

Figura 107. GRISA DE LA COSTA: 1, 2) Escudella A-I. 3) Gerra F6. COMUNA ROMANA: 4, 5) Gerres. COMUNA IBÈRICA: 6) Gerra d'emmagatzematge. GROLLERA IBÈRICA: 7, 8) Olles.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

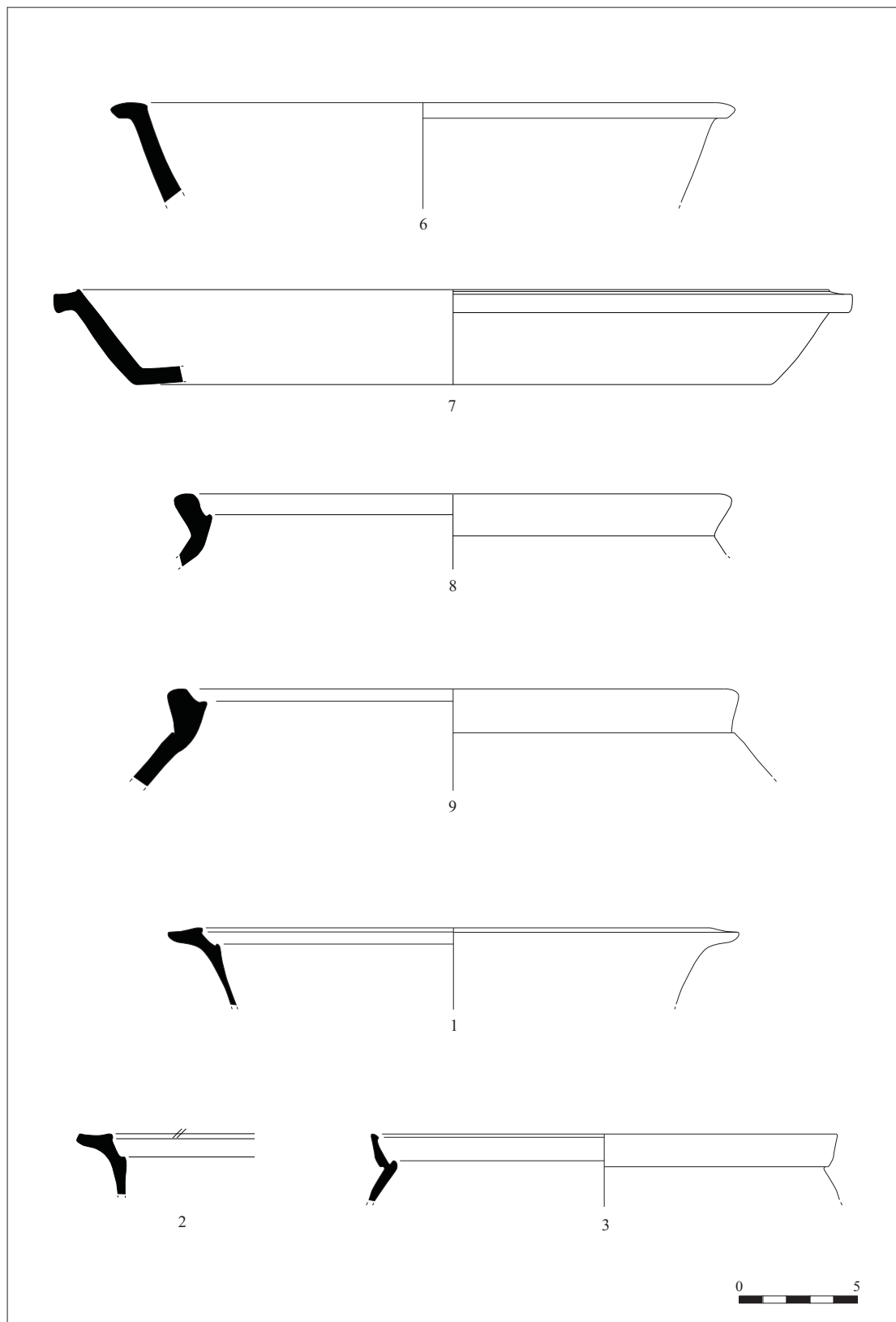

Figura 108. ROIG INTERN POMPEIÀ: 1) *Patina* F4 Luni 2-4. COMUNA ITÀLICA: 2) *Patina* tegame 7 d'Olcese. COMUNA PÚNICA: 3, 4) *Caccabai* Lancel 441. 5, 6) *Lopdes* Guerrero 1995, fig. 12. 7) *Lopas* Guerrero 1995, fig. 10.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

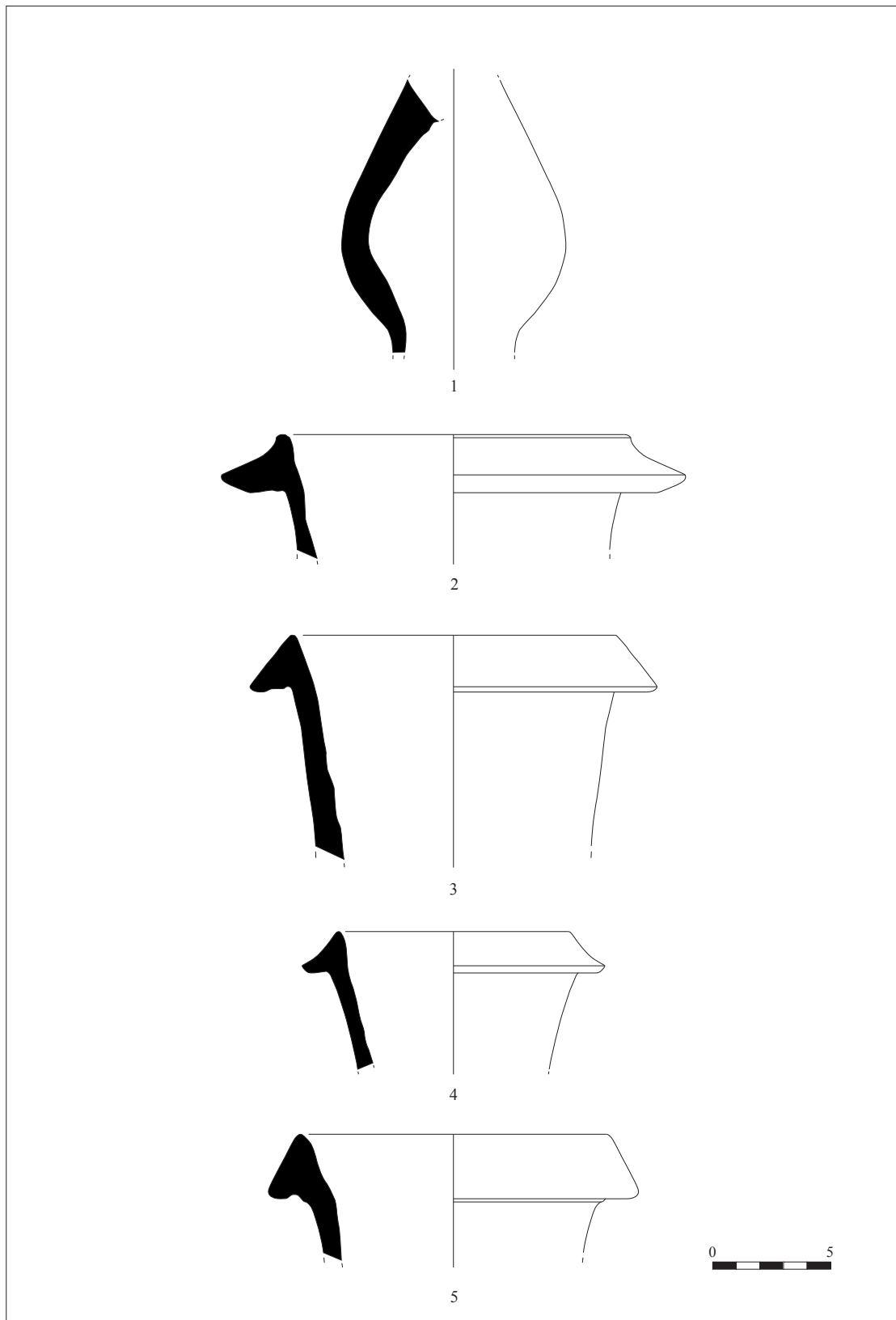

Figura 109. COMUNA ROMANA: 1) Amforisc. ÀMFORA ITÀLICA: 2 a 4) Grecoitàlica bd2. 5) Grecoitàlica campana bd4.

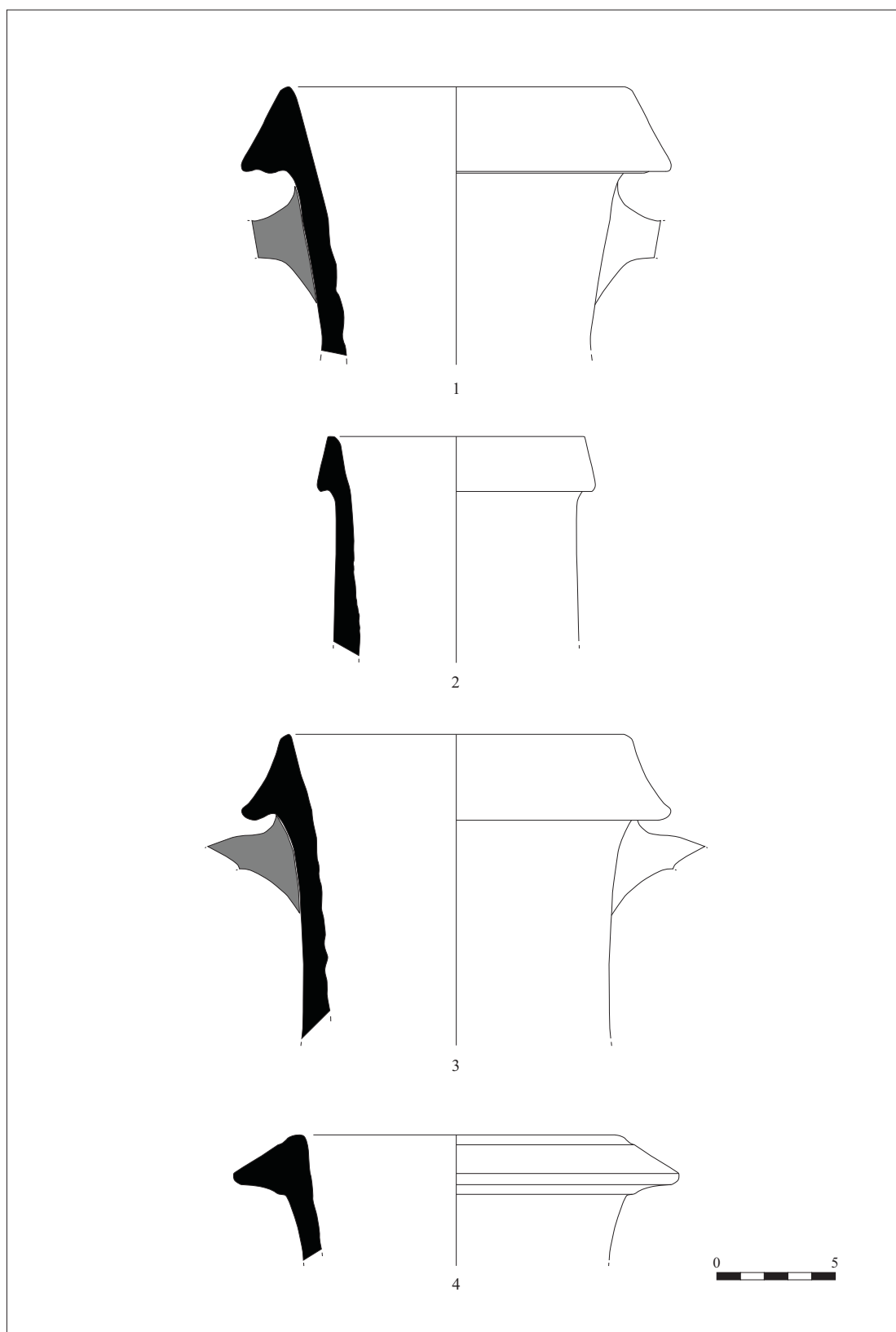

Figura 110. ÀMFORA ITÀLICA: 1, 2) Dr. 1A campana. 3, 4) Apani I.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

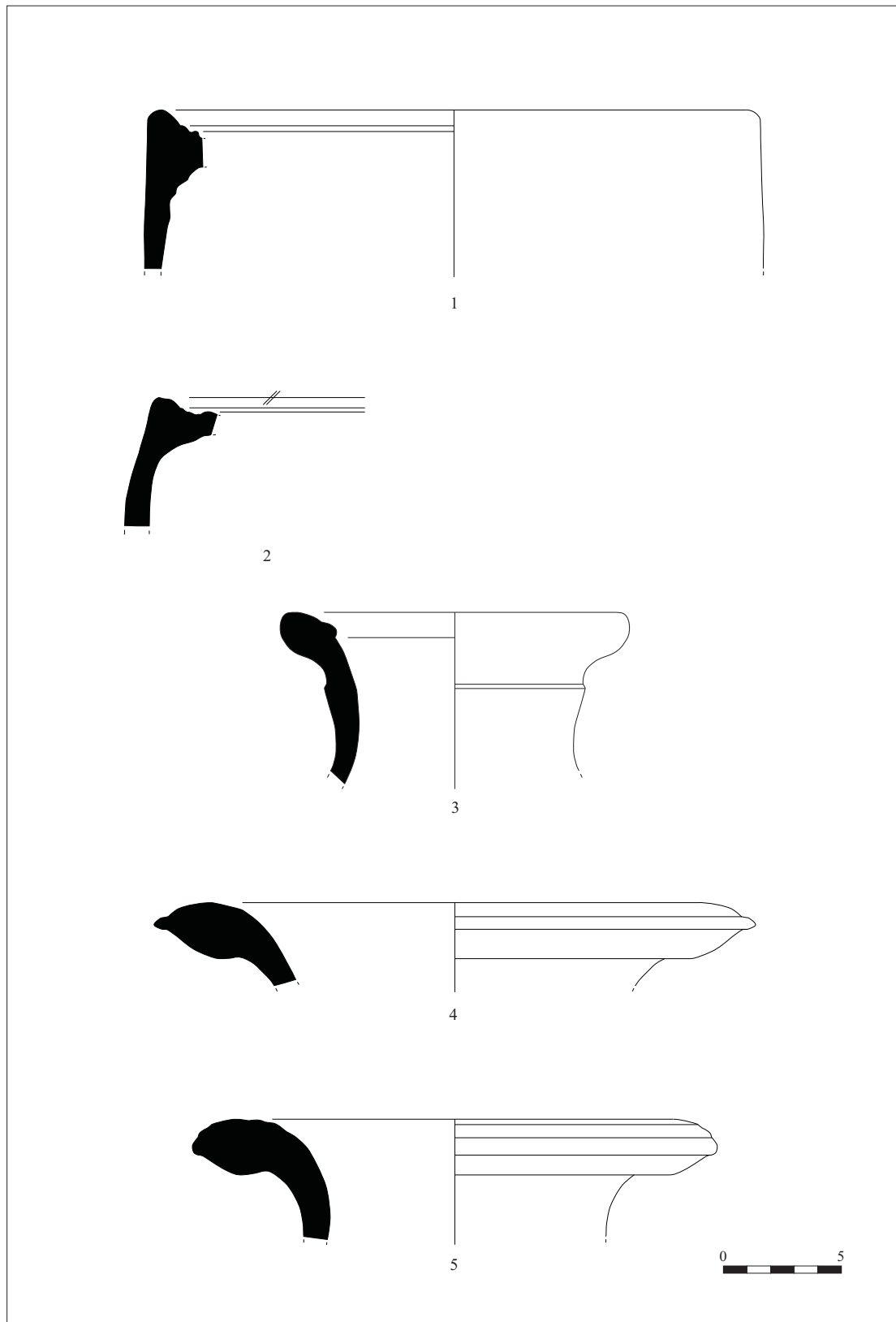

Figura 111. ÀMFORA PÚNICA: 1, 2) M. D1a/T-5.2.3.1. 4, 5) M. C2a/T- 7.4.2.1. ÀMFORA INDETERMINADA: 3) Símil T-6.1.2.1.

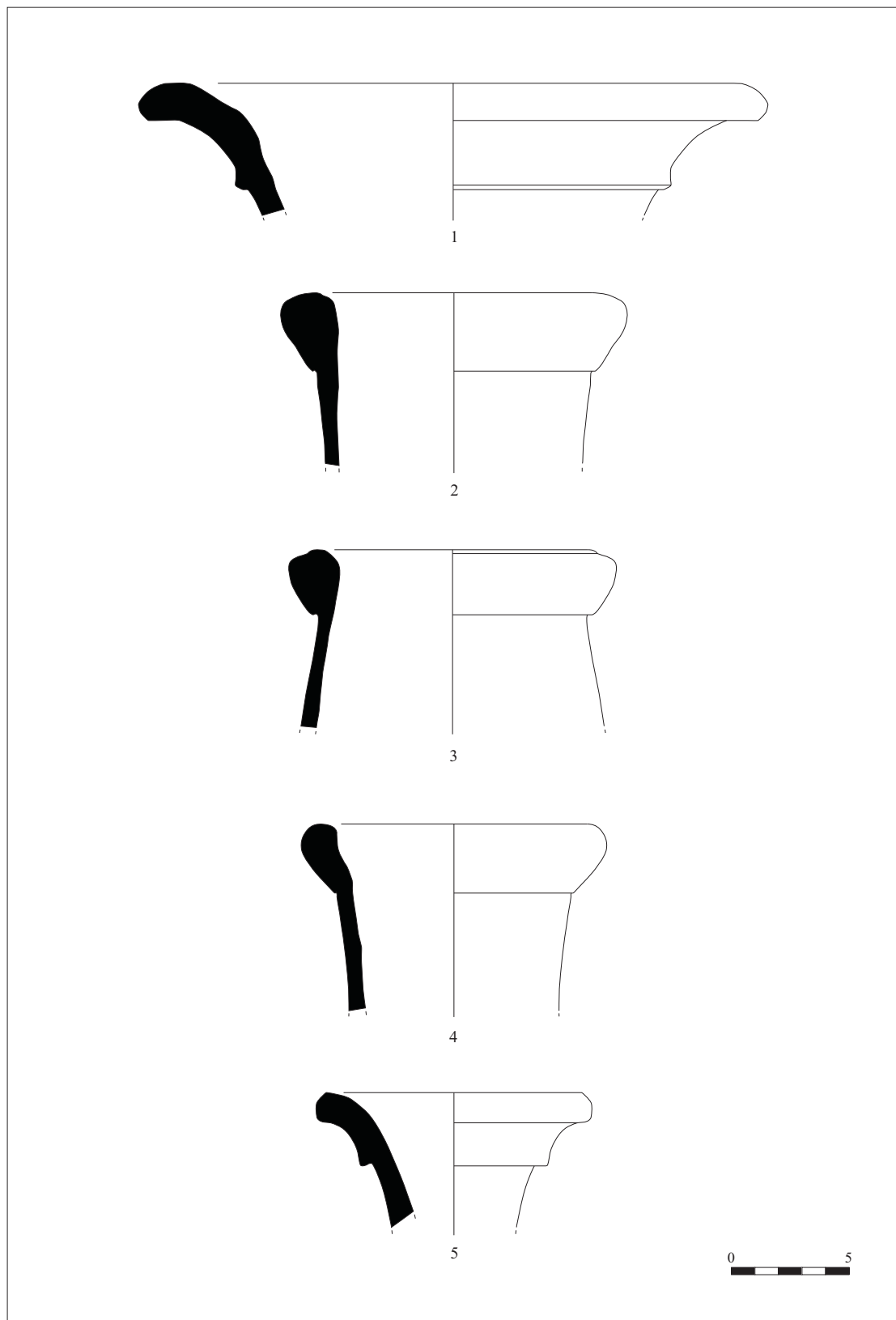

Figura 112. ÀMFORA PÚNICA: 1) L. 312ab/T-7.7.1.1. ÀMFORA PÚNICOEBUSITANA: 2 a 4) PE 17/T-8.1.3.2. 5) PE 23.

4.3.4. Carrer de Jaume I núm. 18

Aquest context ceràmic prové de les excavacions dutes a terme l'any 2005 en el solar número 18 del carrer de Jaume I, motivades pel projecte d'edificació d'un edifici d'habitatges. Els treballs foren realitzats per l'empresa Codex, i comptaren amb la direcció de Moisés Díaz (Díaz 2007, Díaz 2008).

Pel que respecta a les dimensions del solar, aquest és molt modest, en quant a superfície, ja que tenia uns 235 m², però la seva situació estratègica en una zona costanera de l'antic *oppidum* ibèric, i les restes conservades, li donen una gran importància⁸². De fet, la seqüència arqueològica conservada es remuntava al segle IV aC, ja que es van documentar diverses estructures relacionades amb la urbanització d'aquesta zona en època ibèrica⁸³, podent comprovar que formaven part d'un sector situat en l'antiga platja, als peus del promontori sud-occidental de la ciutat on s'ubicà l'*oppidum*, i que formava el que sembla ser un antic barri de marina.

Ja en època tardorepublicana, en el segle II aC, es produeix una important reforma en el solar, durant la

qual es colguen les estructures ibèriques i es construeixen de noves, com ara alguns murs de pedra i argila i un pou. De fet, el material procedent d'aquesta reforma tardorepublicana és el que ha proporcionat el conjunt de materials que presentem a continuació.

Completava la seqüència històrica un edifici de naus portuàries altimperials i, ja d'època moderna, restes constructives de les defenses de la ciutat bastides durant la Guerra de Successió, relacionades amb el baluard d'Orleans.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixel·la que presentem està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 127, 134, 137, 147, 161, 164, 177 i 195. El total de fragments ceràmics recuperats és de 3.062, dels quals 172 són vores, 73 són fons, 61 són anses, 11 són altres tipus de fragment, i 2.745 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 120 peces, d'un total estimat de 129.

Figura 113 . Plànol de situació del c/ de Jaume I, 18 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

82. Per aquest motiu ja fou objecte d'exposició dintre del cicle de conferències de la Tribuna d'Arqueologia de l'any 2007, organitzat pel Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, i posteriorment publicat dintre dels volum corresponent (Díaz 2008).

83. Com ara diversos murs que definien un urbanisme en terrasses, una sitja i un canal que desviava les aigües d'un antic barranc natural, anul·lat per la urbanització ibèrica.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixel·la fina	Campaniana A	11	39,29	9,24
	VN de Cales	8	28,57	6,73
	PP FF Itàliques	3	10,71	2,52
	Grisa de la costa	6	21,43	5,04
	TOTAL	28	100	23,53
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	31	46,97	26,05
	Grollera ibèrica	21	31,82	17,65
	Comuna itàlica	5	7,58	5,04
	Comuna romana	3	4,54	2,52
	Comuna ebussitana	2	3,03	1,68
	Comuna púnica	4	6,06	4,2
	TOTAL	66	100	57,14
Àmfores	Itàliques	5	21,74	4,2
	Púniques centremediterrànies	1	4,35	0,84
	Púnicoebussitanes	1	4,35	0,84
	Púniques Cercle de l'Estret	1	4,35	0,84
	Ibèriques	15	65,21	12,61
	TOTAL	23	100	19,33

Figura 114. La composició del context ceràmic

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixel·la fina representa el 26,36%, la vaixel·la comuna el 50,39%, i els contenidors amfòrics el 23,26%.

Abans d'iniciar la descripció de les classes ceràmiques, hem de dir que en aquest cas hem documentat nombroses peces clarament residuals, pertanyents al període ibèric. Això és degut, com ja explicàvem en la introducció, a què la seqüència estratigràfica conservada es remunta al segle IV aC, i que durant la reforma tardorepublicana es van desmuntar i rebaixar les construccions precedents. D'aquesta manera, en la preparació dels nivells constructius del segle II aC s'hi abocaren, junt amb el material contemporani, la terra amb les restes antròpiques remogudes del període precedent.

La Vaixel·la Fina

La vaixel·la fina recuperada d'aquest context està formada per ceràmica de vernís negre, que representa el 68,97% del total, ceràmica de parets fines, amb un 10,34% i ceràmica grisa de la costa catalana, amb un 20,69%.

Àtica de Vernís Negre

Aquest grup ha quedat exclòs de l'estudi quantitatiu, donat que es tracta de material residual pertanyent a l'ocupació ibèrica d'aquest sector de l'*oppidum* ibèric. En total hem documentat 5 peces, de les que hem pogut identificar 1 plat de peix Lamb. 23/F 1121, datat en el

segle IV aC, i 3 cíliques Sparkes 469-473, que tenen una cronologia centrada en la segona meitat del segle V i el primer quart del segle IV aC.

Campaniana A

Aquesta producció és la majoritària dins d'aquest grup, ja que representa el 57,9% del total del vernís negre. De les 11 peces recuperades 2 pertanyen a la variant Antiga⁸⁴, concretament 1 plat de peix Lamb. 23/F 1120 i 1 copa ansada Lamb. 42Bc/F 4153. Es tracta de formes que es documenten durant el darrer quart del segle III aC i que, en el cas del plat de peix, desapareix al llarg del segon quart del segle II aC, mentre que en el cas de la copa ansada, si bé al migdia francès continua apareixent en els contextos del segle II aC, a la Península Ibèrica rarament sobrepassa el 200 aC.

La resta de vasos documentats pertanyen a la variant Clàssica o Mitja, i les formes identificades pertanyen a 3 plats Lamb. 36/F 1310, 1 pàtera Lamb. 5/F 2255, 1 bol Lamb. 27ab/F 2784, 1 bol Lamb. 27c/F 2820, 2 copes Lamb. 33b/F 2973 i 1 copa de tipologia indeterminada. Cal destacar que la variant Clàssica està ben datada entre el 180 i el 100 aC, però en el cas de la pàtera Lamb. 5, la seva incorporació al repertori formal de la Campaniana A es produeix una mica més tard, en un moment indeterminat del segon quart del segle II aC.

En darrer terme hem de parlar de les decoracions. En aquest cas tan sols es conserva una peça molt fragmentada, concretament el fons d'una copa on trobem una orla d'estries envoltada d'un doble cercle de línies incises. Es tracta d'un motiu que sol anar emmarcant una decoració de quatre palmetes radials, que en aquest cas no es conserven, i que tenim ben documentada tant en la producció Antiga com al llarg de tota la Mitja (Vivar 2005: 28).

Calena Arcaica

La vaixel·la de vernís negre de Cales representa el 36,84% del total, del qual el 5,26%, és a dir 1 exemplar, correspon a la variant Arcaica. Es tracta d'una copa àpoda F 2157 amb decoració en relleu sobre el fons intern, que en aquest cas conserva el que sembla l'extremitat inferior d'una figura, emmarcada per una orla a base d'oves. La seva datació l'hem de situar entre el segon quart del segle III i els inicis del II aC (Ribera 2001).

Calena Antiga

Aquesta producció representa, amb 7 exemplars, el 36,84% del total de la ceràmica de vernís negre, dels

84. Que percentualment representa el 10,53%, davant del 47,37% de la A Mitja.

quals 3 no s'han pogut identificar a nivell tipològic. De la resta de peces documentades hem de fer esment d'1 plat Lamb. 36/F 1310, 1 pàtera Lamb. 55/F 2230, 1 bol San. 166 i 1 bol de tipologia indeterminada.

Pel que respecta a la datació d'aquesta vaixel·la, la variant Calena Antiga es produeix en el període que abasta els dos primers terços del segle II aC, entre els anys 200 i 130/120 aC.

Ceràmica de Parets Fines

S'han recuperat 3 vasos de parets fines itàliques, tots ells pertanyents a la mateixa forma, el gobelet Mayet 2/Mbni. 2. Es tracta d'una de les primeres formes documentades en els contextos Peninsulars, ja a mitjans del segle II aC, i amb una perdurabilitat fins a mitjans del I aC.

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta producció es van recuperar un total de 6 peces, que tipològicament pertanyen a 1 gerra, 2 escudelles de vora reentrant forma A-I i, en darrer terme, 3 vasos bicònics del tipus D-III. Es tracta del repertori clàssic de la vaixel·la grisa de la costa, amb una cronologia centrada en el segle II i els dos primers terços del segle I aC.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Antiga	L. 23/F 1120, 1125	1
	L. 42Bc/F 4153	1
Campaniana A Mitja	L. 36/F 1310	3
	L. 5/F 2255	1
	L. 27ab/F 2784	1
	L. 27c/F 2820	1
	L. 33b/F 2970	2
Calena Arcaica	F 2157	1
Calena Antiga	L. 36/F 1310	1
	L. 55/F 2230	1
	San. 166	1
	Bol S/T	1
PP FF Itàliques	Mayet 2	3
Grisa de la Costa	Gerra	1
	Vaset bicònic D-III	3
	Escudella A-I	2

Figura 115 . Principals formes documentades de vaixel·la fina

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica hem documentat un total de 55 peces, que a nivell percentual corresponen, de forma majoritària, a ceràmica ibèrica -76,12%-. Molt minoritàries són les altres produccions, representant la comuna itàlica i la centremediterrània el 7,46% respectivament, la comuna romana de producció

indeterminada el 5,97%, i la comuna eivissenca el 2,99%.

Ceràmica Comuna Ibèrica

La ceràmica comuna ibèrica recuperada en aquest context, de la que hem documentat 31 exemplars, representa el 46,27% de la ceràmica comuna. Entre la vaixel·la del servei de taula hem documentat 2 plats, 1 amb la típica vora zoomorfa o de coll de cigne, 5 bols, 1 vaset bicònic amb decoració pintada de bandes i 20 gerres. Entre les gerres hem de distingir 4, que presenten el llavi amb acabament de secció zoomorfa o de coll de cigne, i de les quals 1 conservava restes de decoració pintada. De la resta de les gerres documentades 3 també presentaven bandes pintades.

En el grup de la ceràmica d'emmagatzematge tan sols hem documentat 2 tenalles.

En darrer terme hem de destacar vaixel·la de preparació d'aliments, que en aquest cas està representada per 1 morter.

Respecte a les decoracions, en les 5 peces que en conservaven, aquestes eren en forma de bandes horitzontals de color vermellós, i en alguns casos no es pot definir amb claredat, donat que pràcticament ha desaparegut, i tan sols queden petites taques que no permeten definir els motius

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta producció està destinada a la vaixel·la de cuina, i representa el 31,34% de la ceràmica comuna. Segons la tècnica emprada, podem fer dos grups de vaixel·la, per un costat la ceràmica feta a mà, amb la superfície de les peces bruyides parcialment, i de la qual tenim 9 peces. Tenim un segon grup, amb 12 peces, que correspon a vaixel·la de pasta grollera feta a torn, en alguns casos també acabada amb el brunyit que li dona l'aspecte llis i brillant.

En el primer grup hem documentat 7 olles, caracteritzades per tenir el terç superior i el llavi exvasat, amb la vora gairebé indiferenciada. En els exemples millor conservats els terços inferiors presenten una superfície d'acabat rugós, en ocasions separat de la zona bruyida per un cordó format per un filet més gruixut amb decoració incisa. Hem d'afegir en aquest grup 1 cassola alta i 1 peça de funcionalitat indeterminada.

En el segon grup trobem 7 olles, caracteritzades per tenir la part superior del cos tancada, però rematat per una vora exvasada. Es completa el grup amb 1 cassola, 1 cassola alta, 1 tapadora i 3 peces de tipologia indeterminada.

Pel que fa a la datació, si bé és durant l'ibèric ple que aquesta vaixel·la és més freqüent, continua produint-se durant tot el període tardorepublicà.

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixel·la comuna importada d'Itàlia es redueix a tan sols 5 peces. D'una banda tenim, de l'atuell de cuina, 3 cassoles de cuina de producció campana, concretament 2 *patinae* de la forma F2 Torre Tavernera 4,10 i 1 cassola de tipus indeterminat. Es completa aquest conjunt amb 1 morter centretàtic de pasta clara, que podem assimilar a la forma Dramont D1.

Respecte a les datacions d'aquestes peces, hem de dir que les *patinae* es troben en els nostres jaciments a partir de mitjans del segle II aC, i aquest tipus de morter es pot remuntar fins i tot al segle III aC.

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Plat zoomorf	1
	Plat	1
	Bol	5
	Vaset bicònic	1
	Gerra zoomorfa	4
	Gerra	16
	Mortor	1
	Tenalla	2
Grollera Ibèrica	Olla	14
	Cassola alta	2
	Cassola indeterminada	1
	Tapadora	1
Comuna Itàlica	<i>Patina</i> F2 Torre Tavernera 4,10	2
	Cassola indeterminada	1
	Mortor Dramont D1	1
Comuna Romana	Bol	1
	Gerra	1
	<i>Dolium</i>	1
Comuna Romana	Cas. alta/ <i>caccabus</i>	2
	Mortor Lancel 131c	1
	Tapadora Lancel 911	1
Comuna Ebusitana	Mortor símil Lancel 152a	1
	Mortor	1

Figura 116. Principals formes documentades de ceràmica comuna

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica clàssica	3
	Dr. 1A	2
Àmfora Púnica	Mañá C1b/T-7.2.1.1	1
Àmfora del Cercle de l'Estret	CC.NN./T-9.1.1.1	1
Àmfora Púnicoebusitana	PE 17/T-8.1.3.2	1

Figura 117. Principals formes d'àmfora documentades

Tanca aquest grup 1 llàntia itàlica en producció comuna, la tipologia de la qual no ha estat possible definir degut a l'alt grau de fragmentació.

Ceràmica Comuna Romana

D'aquest tipus de vaixel·la, de tècnica "romana" però de procedència geogràfica desconeguda, tan sols hem documentat 3 peces. 2 corresponen a vaixel·la de taula; 1 bol i 1 gerra. La darrera pertany a la ceràmica d'emmagatzematge i despesa, concretament 1 *dolium*, el contenidor romà per excel·lència d'aquesta vaixel·la, i que durant el període tardorepublicà és una forma realment escassa en els contextos tarragonins.

Ceràmica Comuna Púnica

D'origen cartaginès hem identificat 4 exemplars pertanyents a la vaixel·la de cuina, concretament 2 cassoles altes tipus *caccabus*, 1 similar a la forma de llavi de la classe A, fig. 7 de Guerrero, i 1 similar a la forma de llavi motllurat classe B, fig. 9 de Guerrero (Guerrero 1995), amb una cronologia que es remunta inclús al segle IV aC, si bé estan ben documentades en els contextos dels segles III i II aC, fins a la destrucció de Cartago. Es completa amb 1 mortor forma Lancel 131c, amb una datació que va del segle IV aC a mitjans del segle II aC.

En darrer terme, i pertanyent al servei de taula, hem de fer esment d'una tapadora de gerra tipus Lancel 911, que podem datar també en la primera meitat del segle II aC.

Ceràmica Comuna Púnicoebusitana

Les importacions de ceràmica comuna eivissenca es redueixen, en aquest context, a 2 peces, concretament morters, 1 de tipologia indeterminada i 1 símil al tipus centremediterrani Lancel 152a. La seva datació en les produccions cartagineses va del segle IV aC a la destrucció de Cartago, però la versió eivissenca d'aquet mortor creiem que pot prolongar-se durant els tres primers quarts el segle II aC, com sembla indicar llur presència en alguns dels contextos ceràmics d'aquest període a la pròpia Tàrraco (Díaz, Puche 2003).

Ceràmica Comuna Massaliota

Aquesta vaixel·la té un caràcter residual en el context, procedent de la remoció dels nivells del període ibèric ple. Per aquest motiu no s'ha comptabilitzat a nivell percentual. S'ha recuperat 1 exemplar de mortor, pertanyent a la forma Com-Gre 7h del Dicocer, que es data entre el darrer quart del segle VI i mitjans del V aC.

Les Àmfores

En total hem documentat 30 contenidors amfòrics, dels quals 1 exemplar no ha pogut identificar-se, i 7 són peces residuals de la fase ibèrica precedent. De les 23 àmfores tardorepublicanes, el 65,22% són contenidors locals ibèrics, el 21,74% són d'origen itàlic, i la resta de contenidors, cartaginesos, eivissencs i púniques del Cercle de l'Estret, representen el 4,35% cadascun.

Àmfores Etrusques

Aquests contenidors estan presents de manera residual, amb 1 exemplar del tipus A-Etr 4A del Dicocer, que té una cronologia que va de mitjans del segle V a mitjans del segle III aC.

Àmfores Massaliotes

També residuals en el context que estem descrivint, les àmfores massaliotes estan presents amb 1 exemplar, la tipologia del qual no s'ha pogut definir, i que arran de les dades estratigràfiques es pot datar entre els segles V i III aC.

Àmfores Itàliques

D'origen itàlic, procedents de la franja tirrènica, tenim 5 exemplars. Respecte a les variants documentades 3 corresponen al tipus grecoitàlic clàssic⁸⁵. Els altres 2 exemplars documentats s'adscriuen a la variant Dr. 1A. Respecte als centres productors, 1 dels exemplars Dr. 1A és d'origen campà, caracteritzat per la pasta volcànica de la regió del Vesuvi, i els altres procedirien dels centres campano-lacials⁸⁶.

Respecte a la datació d'aquests envasos, hem de destacar que els grecoitàlics es daten durant la primera meitat del segle II aC, tot i que la seva cronologia s'allarga fins a finals del segle II aC, donada la seva presència freqüent en contextos d'aquest període, i inclús d'inicis del segle I aC (Márquez, Molina 2005: 104), si bé el seu percentatge decau progressivament al llarg d'aquest període.

D'altra banda, les del tipus Dr. 1A es daten entre el final del segon terç del segle II aC i mitjans del segle I aC, ja que la seva aparició està ben documentada entorn el 135 aC.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

Les àmfores púniques d'origen centremediterrani estan presents amb 2 exemplars, dels quals 1 és un element residual de la fase precedent. El contenidor de la fase ibèrica és del tipus Mañá C1a/T-7.1.2.1, amb una datació que va del segon quart del segle IV al primer quart del segle III aC. L'altre contenidor pertany a la forma Mañá C1b/T-7.2.1.1, una àmfora cartaginesa característica del darrer terç de segle III aC i dels primers dos decennis del segle II aC.

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

D'aquest origen tenim un total de 3 exemplars, dels quals 2 són peces residuals del període ibèric i 1 correspon a l'època tardorepublicana. Els dos contenidors residuals s'adscriuen a les formes T-11.2.1.3 i 11.2.1.6. El primer tipus té una cronologia que abasta el darrer decenni del segle VI i tot el segle V aC. El segon té una datació centrada entre el darrer quart del segle V aC i els inicis del IV aC.

Pel que respecta a l'àmfora d'època tardorepublicana, es tracta del característic contenidor gadità de salaons CC.NN./T-9.1.1.1, datat entre inicis del segle II i mitjans del I aC, però sobretot característic dels contextos de la segona meitat del segle II aC (Ramon Torres 1995: 227).

Àmfores Púnicoebusitanes

Igual que en el cas precedent, les àmfores eivissenques estan presents amb 3 exemplars, dels quals 2 són residuals i tan sols 1 pertany al nostre període d'estudi. Els contenidors residuals s'adscriuen als tipus PE 13/T-1.3.2.3 i PE 14/T-8.1.1.1, que es daten en la segona meitat del segle V aC i en el segle IV aC respectivament.

L'exemplar tardorepublicà correspon a la forma PE 17/T-8.1.3.2, i la seva cronologia abasta els tres primers quarts del segle II aC, arribant fins al 120 aC.

Àmfores Ibèriques

Els contenidors locals són majoritaris en el context, amb un total de 15 exemplars. Es tracta de les característiques àmfores de boca plana, amb el llavi lleugerament diferenciat per un engruiximent, de vegades en amb una petita motllura o de secció triangular⁸⁷.

85. Amb 2 contenidors de la variant bd3 i 1 exemplar de la bd4 del Dicocer.

86. Amb pastes assimilables a les descrites per a aquesta àrea per Márquez i Molina (2005: 106), que denominen pasta GIrB-Dr1B.

87. Com ja hem indicat, és possible que algunes peces procedixin de la remoció dels nivells ibèrics precedents, durant l'època tardorepublicana, però la pervivència en les formes de les vores no ens permet discernir-les amb claredat.

Valoracions del Context

L'excavació que va proporcionar aquest context, com ja dèiem en l'apartat introductori, té gran rellevància no només per al coneixement dels contextos tardorepublicans de Tàrraco, sinó perquè prové d'un sector de la ciutat antiga força desconegut fins fa relativament pocs anys. Les intervencions recents en la coneguda com UA 15 i en el solar número 18 del c/ de Jaume I van permetre identificar un barri de marina de *l'oppidum* ibèric que, en el segle II aC, va patir un seguit de reformes fins quedar integrat, ja en època imperial, en el sector de magatzems portuaris del costat occidental de la ciutat.

Les transformacions que afectaren les restes de *l'oppidum* ibèric, en la nostra excavació, van suposar l'anul·lació d'un pou, una sitja, una canalització i diversos murs del segle IV aC durant el període tardorepublicà. És llavors quan es construeixen un seguit de murs, dels que resten alguns fonaments de pedres i argila, i un paviment de còdols. Gràcies a la terra abocada per colgar les restes ibèriques i regularitzar l'espai per a la reforma urbanística tardorepublicana, es va recuperar el conjunt ceràmic que va permetre datar aquests fets. En darrer terme hem de destacar que, entre el material ceràmic, s'hi conservaven peces procedents de la destrucció i remoció de la fase ibèrica, de manera que entre la vaixella pròpia del període tardorepublicà també hi trobem vaixella residual del període ibèric ple.

La Datació del Context

Entre el material recuperat, a banda d'elements residuals com vaixella àtica de vernís negre, hem de fer esment d'alguna peça pertanyent a la producció Campaniana A Antiga, com el plat de peix Lamb. 23 i la copa Lamb. 42Bc, que en els contextos hispans no solen sobrepassar, en el cas de la copa, el 200 aC, mentre que el plat de peix és característic també del primer quart del segle II aC, i la seva desaparició es dona al llarg del segon quart d'aquesta centúria.

No obstant, la majoria del vernís negre napolità pertany a la producció A Mitja, amb una cronologia que abasta del 180 al 100 aC, si bé la pàtera Lamb. 5 és d'aparició una mica més tardana, ja que s'incorpora a la Campaniana A en un moment incert del segon quart del segle II aC.

Respecte a la cronologia derivada del vernís negre de Cales documentat, hem de destacar la presència de dues copes amb decoració en relleu de la variant Arcaica, que fabriquen durant el segle III i els inicis del II aC, és a dir, coincidint amb l'arribada de la Campaniana A Antiga. Però com en el cas del vernís negre napolità, la producció calena majoritària és la Calena Antiga, la cronologia de la qual abasta del 200 al 130/120 aC. En darrer terme,

hem de destacar que el repertori del tipus B de Cales està totalment absent, de manera que la datació del context hauríem de situar-la entre el 175/150, moment en què es data la Lamb. 5 de la Campaniana A, i el 130/120 aC, quan el vernís negre de la producció Calena Antiga es substitueix per la B de Cales, en el nostre cas absent.

Les darreres peces de la vaixella fina que ens ajuden a definir la cronologia del context són els vasos de parets fines itàliques del tipus Mayet 2, que es comencen a importar a mitjans del segle II i arriben fins a mitjans del segle I aC, de manera que la datació del context hauríem de situar-la en el tercer quart del segle II aC, entre el 150 i el 130/120 aC.

La vaixella comuna d'importació, que és la que ens permet precisar més la seva cronologia entre la ceràmica d'aquesta classe, també ens defineix un terme *post quem* a mitjans del segle II aC, marcat per la presència de *patinae* F2 Torre Tavernera 4,10. Aquesta data coincideix amb el moment final de l'arribada de les peces de cuina cartagineses documentades, en el moment de la destrucció de Cartago.

Però els elements que ens ajuden a afinar la cronologia del context són els contenidors amfòrics. D'una banda, com en el cas de la vaixella fina, trobem peces residuals de la fase ibèrica, si bé entre les àmfores tardorepublicanes hem de destacar contenidors característics dels primers decennis del segle II aC, com l'àmfora púnica Mañá C1b/T-7.2.1.1, amb una data que coincideix amb la del vernís negre del tipus A Antic i la Calena Arcaica. Però com en el cas de la vaixella fina, les àmfores més nombroses són les que abasten de manera genèrica tot el segle II aC. En primer lloc destacar la presència d'àmfores grecoitàliques, pròpies de la primera meitat del segle II aC, però amb una presència destacada en el tercer quart de segle. Es troben acompanyades de dos exemplars del tipus evolucionat, el Dr. 1A, datat a partir del 135 aC aproximadament. En darrer terme hem de tenir en compte la presència de contenidors numantins T-9.1.1.1, que si bé es produeixen al llarg de tot el segle II i els inicis del I aC, són propis de la segona meitat del segle II aC, junt amb els eivissencs PE 17, que es daten entre el 200 i el 120 aC. D'aquesta manera, sembla confirmar-se la datació derivada de l'estudi del vernís negre, que estaria centrada en el tercer quart del segle, entre el moment en què es substitueixen els envasos grecoitàlics pels Dr. 1A, procés ben documentat als contextos dels campaments del setge de Numància, i el final de l'arribada d'envasos com la PE 17, just en el període en què són més nombroses les importacions d'àmfores gaditanes T-9.1.1.1.

D'aquesta manera, la formació del context hauríem de situar-la poc després de mitjans del segle II aC. De

fet, tenim algun exemple ben datat a mitjans d'aquesta centúria, com seria el material de les sitges colgades en aquest període l'àrea central de la ciutat d'Empúries (Aquilué *et alii* 2002: 14), on es donen moltes coincidències amb la composició del nostre context, si bé un fet a remarcar és l'absència total d'àmfores itàliques del tipus Dr. 1A a les sitges d'Empúries, que d'altra banda sí estan presents en el nostre, de manera que aquesta data es pot considerar un terme *post quem* a la formació del conjunt ceràmic. D'aquesta manera, creiem que la cronologia del nostre context l'hem de situar entre el 138/135 aC i el 133 aC, en base al context recuperat i a altres de ben datats històricament, com ara els nivells de fundació de *Valentia*, datats en el període 138-135 aC, i on l'única diferència amb el nostre seria, per al cas tarragoní, l'absència de Campaniana B, si bé la resta del conjunt de vaixella fina, àmfores i ceràmica de cuina itàlica és molt similar (Marín, Ribera 2000: 97). Igual succeeix amb el material procedent dels campaments del setge de Numància, entre els que hem de destacar els denominats campaments "unifase", datats entre el 134-133 aC, i on també trobem àmfores grecoitàliques junt amb Dr. 1A, associades a vernís negre del tipus A amb formes també documentades per nosaltres, com la Lamb.

36 i 27ab, junt amb bols de la Calena Antiga San. 166, parets fines Mayet 2 i vasets bicònics en grisa de la costa, a més de vaixella comuna itàlica i contenidors T-9.1.1.1 gaditans, com també és el nostre cas. L'única diferència remarcable amb el nostre conjunt ceràmic seria l'absència total, en el nostre cas, de vaixella de vernís negre del tipus B, tant etrusca com calena, que d'altra banda sí que està present als campaments numantins (Sanmartí 1985a; Sanmartí, Principal 1997, Principal 2000). D'aquesta manera, la data 134-133 aC podria ser un terme *ante quem* a la datació del nostre context, podem plantejar una cronologia per a la seva formació centrada entre el 138/135 i el 134/133.

La Composició del Context

Respecte a la procedència del material que forma aquest conjunt ceràmic, hem de dir que la gran majoria són productes de fabricació local o regional, pertanyent a la ceràmica ibèrica, i que representen el 62,39%. En segon terme trobem la ceràmica importada, que suma poc més de la meitat de la vaixella local, és a dir, el 35,01%, i ja en darrer terme tenim la ceràmica romana de producció indeterminada, amb un testimonial 2,56%.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	11	26,83	9,4
		VN de Cales	8	19,51	6,84
		PP FF Itàliques	3	7,32	2,56
	Ceràmica comuna	Comuna campana	3	7,32	2,56
		Comuna lacial	1	2,44	0,85
		Llàntia itàlica	1	2,44	0,85
		Àrea tirrènica	4	9,76	3,42
	Àmfores	Campània	1	2,44	0,85
		TOTAL	32	78,06	27,33
Púnica ebusitana	Ceràmica comuna	Comuna ebusitana	2	4,88	1,71
	Àmfores	Ebusitana	1	2,44	0,85
		TOTAL	3	7,32	2,56
Púnica centremediterrània	Ceràmica comuna	Comuna púnica	4	9,76	3,42
	Àmfores	Centremediterrànies	1	2,44	0,85
		TOTAL	5	12,2	4,27
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	1	2,44	0,85
		TOTAL	1	2,44	0,85
Local/Regional	Vaixella fina	Grisa de la costa	6		5,13
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	31		26,5
		Grollera ibèrica	21		17,95
	Àmfores	Ibèriques	15		12,82
		TOTAL	73		62,4
Ceràmica romana indet.	Ceràmica comuna	Comuna romana	3		2,56
		TOTAL	3		2,56

Figura 118. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

Entre les importacions, i com és habitual, les majoritàries són les itàliques de la franja tirrènica, que sumen el 78,06% del total, seguides de les cartagineses, amb un 12,2%, les ebusitanes, amb un 7,32%, i les púniques del Cercle de l'Estret, amb el 2,44%.

Si analitzem els diferents grups de ceràmica importada de forma separada, el de les àmfores està també dominat pels envasos itàlics, si bé en nombre un tant inferior al del conjunt de la ceràmica, ja que representen el 62,5%. La resta d'importacions, procedents dels principals centres púnics com ara el Cercle de l'Estret, Eivissa i la regió centremediterrània, representen el 12,5% respectivament.

A nivell tipològic, el grup de les àmfores està dominat pels envasos grecoitàlics, que representen el 37,5%, i Dr. 1A, amb el 25%. La resta de contenidors identificats es reparteixen el 12,5% cadascun: les eivissenques PE 17, les púniques Mañá C1b/T-7.2.1.1, i les gaditanes de salaons CC.NN./T-9.1.1.1.

Respecte al servei de taula, aquest està format en un 48,33 % per vaixel·la fina i en un 51,67% per ceràmica comuna. Dintre de cada classe ceràmica, la ceràmica local ibèrica domina amb un 46,67%, seguida de la vaixel·la de vernís negre, amb un 33,33%. Amb uns percentatges força inferiors trobem la grisa de la costa, representada per un 10%, les parets fines amb un 5%, la ceràmica comuna romana amb un 3,33%, i la comuna púnica amb un 1,67%. Respecte a les importacions de vernís negre, totes procedeixen de la regió campana, essent les produccions napolitanes de la Campaniana A les majoritàries, amb un 57,9%, front el 42,1% restant que prové dels tallers de Cales.

Pel que fa al repertori formal de la vaixel·la de taula, en aquest cas el grup majoritari és el de les gerres, amb un 45,1%, seguit del de les copes i bols -19,61%-, i en tercer lloc el dels plats i pàteres -17,65%-. Un altre dels grups també força destacats, si bé menys nombrosos, és el dels gots -13,72%-, format per gobelets de parets fines -5,88%- i vasos ansats⁸⁸ -7,84%-. Es completa amb els gots i gobelets -5,26%-, tots ells de la producció itàlica de parets fines forma Mayet 2. Ja testimonial resulta la presència d'una copa ansada -1,75%- del tipus Lamb. 42Bc de la Campaniana A, i una tapadora de gerra púnica -1,75%- del tipus Lancel 911.

Respecte a la composició del grup de les gerres, aquest està dominant quasi totalment per les produccions locals

o regionals, amb un percentatge del 90,9% de la ceràmica comuna, ala que hem d'afegir el 4,55% de la grisa de la costa. Es tancaria amb un 4,55% de ceràmica romana de procedència indeterminada.

Entre el grup de les copes i bols aquesta composició varia substancialment, ja que la proporció de vernís negre domina amb un 52,94%, seguit de les produccions locals, formades per vaixel·la grisa de la costa en un 11,76% i ceràmica ibèrica en un 29,41%. En darrer terme torna a ser puntual la presència de ceràmica comuna romana, amb un 5,88%. D'altra banda, si centrem l'atenció en les formes documentades del grup dels bols i les copes, no hi ha un domini de cap forma, tret de les peces de tipologia indefinida, que representen el 44,44%.

Si passem a analitzar el grup dels plats i les pàteres, les peces de vernís negre de la Campània són majoritàries amb un 77,78%, davant el 22,22% de la ceràmica local. A més, entre les formes documentades, es produeix un domini del plat de vernís negre Lamb. 36, que representa el 44,44% del total, quedant la resta de formes identificades distribuïdes equitativament amb un 11,11% cadascuna.

Un altre dels grups de vaixel·la a destacar és el de la ceràmica de cuina i preparació d'aliments, que està format majoritàriament per ceràmica local ibèrica, la qual suma el 66,67% del total, seguida de les importacions itàliques, amb un 14,81%, les púniques centremediterrànies amb un 11,11% i les ebusitanes, amb un 7,41%.

Respecte als tipus de vaixel·la, hem de destacar pel seu alt nombre el grup de les olles -51,85%-, que està format únicament per ceràmica grollera ibèrica. El segon grup més nombrós és el de les cassoles -25,93%-, si bé aquí hem de distingir entre les cassoles altes, dues d'origen púnic i una de producció local, a les que correspon l'11,11%, les *patinae* -7,41%- totes de procedència itàlica, a les que hem d'afegir les cassoles que hem pogut adscriure amb claredat a cap tipus concret⁸⁹, també amb un 7,41%.

Respecte al grup dels morters, que representen el 18,52% del total, la seva composició és molt heterogènia, amb dues peces d'origen eivissenc, i un exemplar d'importació itàlica, cartaginesa i de la producció local ibèrica, respectivament⁹⁰. En darrer terme hem de fer esment de les tapadores, tan sols representades per un exemplar de la producció grollera ibèrica, que representa el 3,7% de la vaixel·la de cuina.

88. Concretament bicònics en producció grisa de la costa -75%- en comuna ibèrica -25%-.

89. Una d'importació itàlica i l'altra de producció local en grollera ibèrica.

90. Que a nivell percentual es distribueix en un 40% per als morters eivissencs, i un 20% per a la resta.

Si passem a analitzar el grup de la vaixella d'emmagatzematge, hem de dir que aquest és molt escadusser. No obstant, hem de remarcar que està format per dues tenalles de producció local i per un *dolium*, el contenidor característic “romà”, i que en els contextos del període tardorepublicà, a Tàrraco, és un element molt rar i que a penes es documenta.

En darrer terme hem de fer referència al grup d'altres tipus de vaixella, que representa el 0,84% del total de la ceràmica documentada. Està format per una llàntia itàlica tardorepublicana, que degut al seu estat de conservació no hem pogut identificar tipològicament.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 23	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 36	4	Campaniana A: 3 Calena Antiga: 1
	Vora zoomorfa	1	Comuna Ibèrica: 1
	S/T	1	Comuna Ibèrica: 1
Pàteres	Lamb. 5	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 55	1	Calena Antiga: 1
Bols	Lamb. 27ab	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 27c	1	Campaniana A: 1
	San. 166	1	Calena Antiga: 1
	S/I	1	Calena Antiga: 1
Copes	Lamb. 33b	2	Campaniana A: 2
	F 2157	1	Calena Arcaica: 1
	S/T	1	Campaniana A: 1
Bols/ Copes	Escudella A-I	2	Grisa de la Costa: 2
Copes Ansades	Lamb. 42Bc	1	Campaniana A: 1
Gots/Gobelets	Mayet 2	3	PP FF Itàliques: 3
Gots Ansats	Vaset bicònic D-III	3	Grisa de la Costa: 3
	Vaset bicònic	1	Comuna Ibèrica: 1
Gerres	Vora zoomorfa	4	Comuna Ibèrica: 4
	S/T	18	Grisa de la Costa: 1 Comuna Ibèrica: 16 Comuna Romana: 1
Taps. de Gerra	Lancel 911	1	Comuna Púnica: 1

Figura 119. La vaixella de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	14	Grollera Ibèrica: 14
Cassoles Altes	3	Comuna Púnica: 2 Grollera Ibèrica: 1
Cassoles Indeters.	2	Comuna Itàlica: 1 Grollera Ibèrica: 1
<i>Patinae</i>	2	Comuna Itàlica: 2
Tapadores	1	Grollera Ibèrica: 1
Morters	5	Comuna Itàlica: 1 Comuna Púnica: 1 Comuna Ebusitana: 2 Comuna Ibèrica: 1

Figura 120. La vaixella de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Tenalles	2	Comuna Ibèrica: 2
<i>Dolia</i>	1	Comuna Romana: 1

Figura 121. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Llànties	1	Comuna Itàlica: 1

Figura 122. Altres tipus de ceràmica

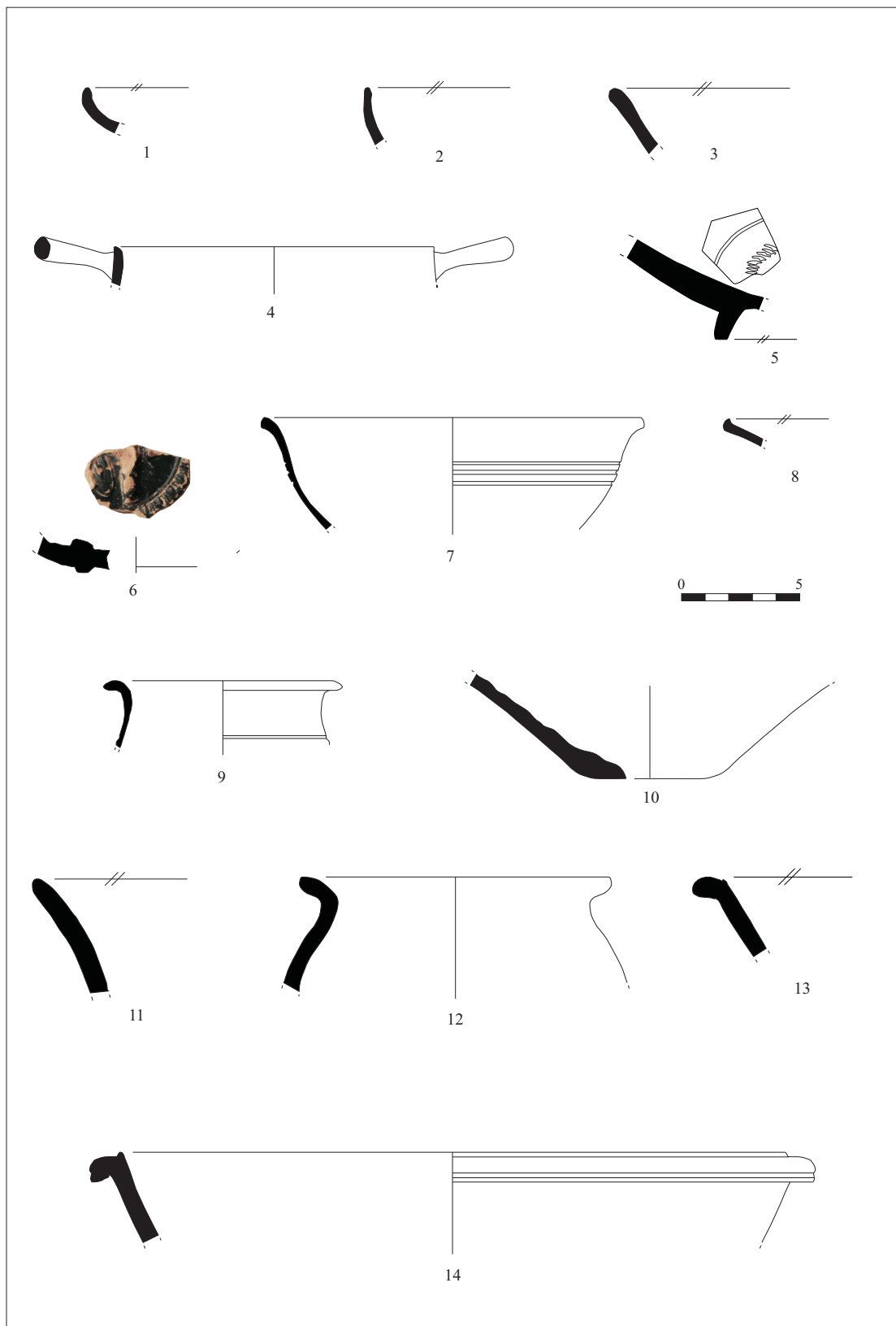

Figura 123. CAMPANIANA A: 1) Lamb. 27ab. 2) Lamb 27c. 3) Lamb. 33b. 4) Lamb. 42Bc. 5) Copa. CALENA ARCAICA: 6) F 2157. CALENA ANTIGA: 7) San. 166. 8) Lamb. 55. GRISA DE LA COSTA: 9) Vaser bicònic D-III. 10) Gerra. GROLLERA IBÈRICA: 11, 12) Olles. COMUNA ITALICA: 13, 14) *Patinae* F2 Torre Tavernera 4,10.

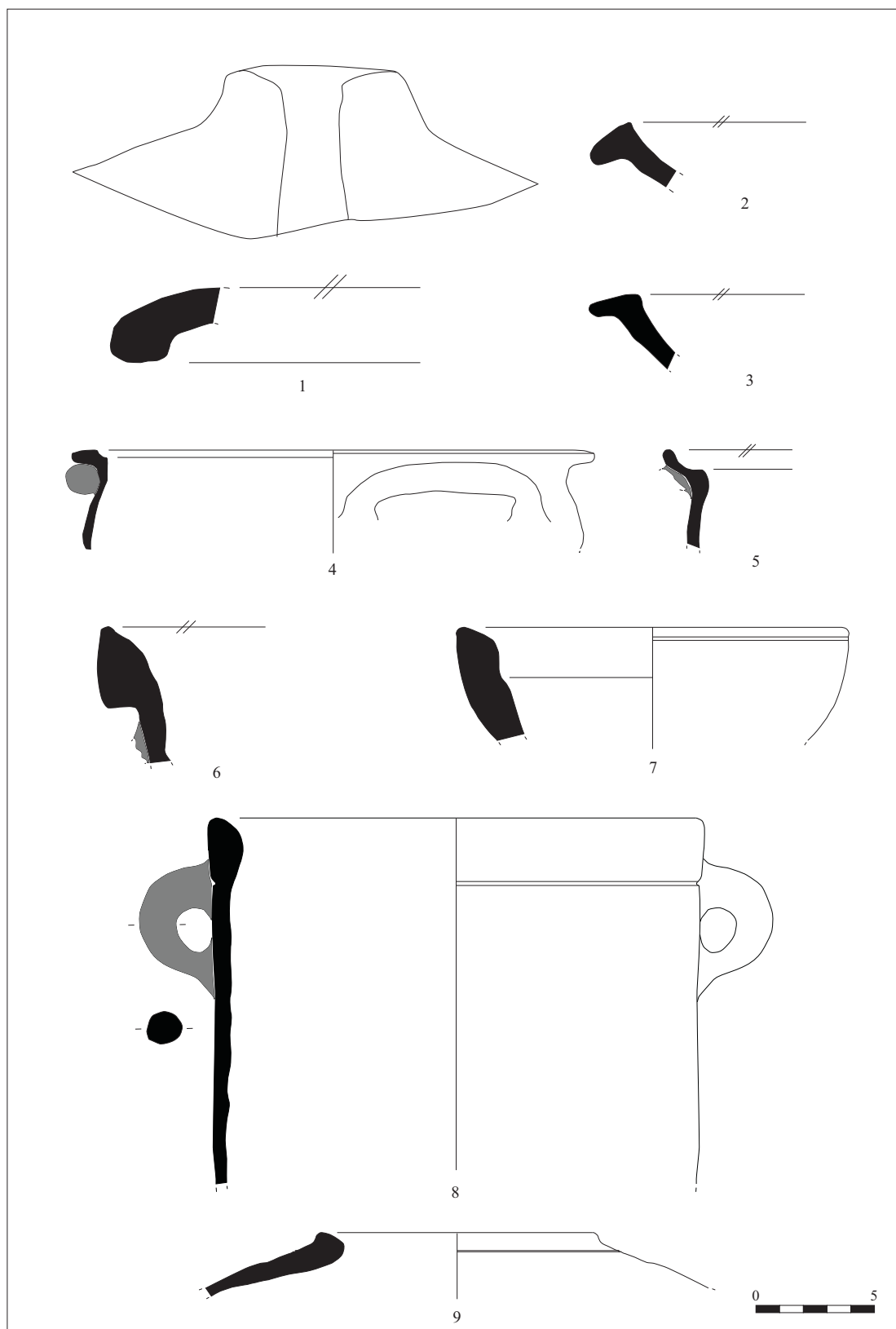

Figura 124. COMUNA ITÀLICA: 1) Morter centreitàlic símil Dramont D1. COMUNA EBUSITANA: 2) Morter símil Lancel 152a. COMUNA PÚNICA: 3) Morter Lancel 131c. 4) *Caccabus* Guerrero 1995, fig. 9. 5) *Caccabus* Guerrero 1995, fig. 7. ÀMFORA ITÀLICA: 6) Dr. 1A. ÀMFORA PÚNICOEBUSITANA: 7) PE 17/T-8.1.3.2. ÀMFORA DEL CERCLE DE L'ESTRET: 8) CC.NN./T-9.1.1.1. ÀMFORA IBÈRICA: 9.

4.3.5. Cantonada dels carrers de Pere Martell-Mallorca

Aquest context ceràmic prové de les excavacions dutes a terme l'any 1995 en el solar que ocupa la cantonada del carrer de Pere Martell número 28a-32 i el carrer de Mallorca número 25-31. Els treballs d'excavació arqueològica extensiva, que ocuparen una superfície de 680 m², es van realitzar per part de l'empresa Codex sota direcció d'E. Ramon i J. Lara (Ramon, Lara 1996), i entre les restes documentades hem de destacar la presència d'estructures d'època tardorepublicana, concretament un edifici domèstic, bastit sobre restes de l'antic poblat ibèric, posteriorment anul·lades per edificacions com ara un possible monument funerari, d'època imperial.

Cal dir que tant aquesta intervenció com les realitzades en aquest sector de la ciutat, a finals dels anys 80 i els anys dels 90 del segle passat, van ser claus en l'arqueologia tarragonina per a definir, d'una manera científica i definitiva, la situació i cronologia de l'antic *oppidum* de *Tarrakon/Cese* (Adserias *et alii* 1993). Així, aquest important assentament ibèric es trobava en el promontori sud-occidental de la colina tarraconense,

sobre un penya-segat que dominava el port natural, però que en el seu costat occidental, on es va realitzar l'excavació que aquí analitzem, s'estenia per un suau glacis cap la desembocadura del riu *Tulcis*/Francolí i la badia portuària.

Així, el material que hem estudiat és el procedent dels nivells de colgament de les restes ibèriques en aquest solar, que alhora serviren de regularització per a construir el citat edifici domèstic del segle II aC.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixella que presentem està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 1010, 1011, 1018, 1021 i 1036. El total de fragments ceràmics recuperats és de 605, dels quals 81 són vores, 28 són fons, 32 són anses, i 464 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 67 peces, d'un total estimat de 79.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixella fina representa el 68,35%, la vaixella comuna el 17,72%, i els contenidors amfòrics el 13,29%.

Figura 125 . Plànol de situació del c/ de Pere Martell-Mallorca sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixel·la fina	Campaniana A	30	58,82	32,6
	VN de Cales	9	17,65	9,68
	PP FF Itàliques	2	3,92	2,15
	Grisa de la costa	10	19,61	10,75
	TOTAL	51	100	55,18
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	17	53,13	18,28
	Grollera ibèrica	6	18,75	6,45
	Ceràmica comuna itàlica	2	6,25	2,17
	Comuna romana	6	18,75	6,45
	Comuna ebusitana	1	3,12	1,08
	TOTAL	31	100	34,43
Àmfores	Itàliques	2	20	2,15
	Púniques centremediterrànies	1	10	1,08
	Púnicoebusitanes	1	10	1,08
	Ibèriques	6	60	6,45
	TOTAL	10	100	10,76

Figura 126. La composició del context ceràmic

La Vaixel·la Fina

La vaixel·la fina recuperada d'aquest context està formada per ceràmica de vernís negre en un 76,47%, per ceràmica grisa de la costa en un 19,61%, i per ceràmica de parets fines en un testimonial 3,92%. També es van documentar 3 peces de vaixel·la àtica de vernís negre, que no s'han inclòs en l'estudi quantitatiu per tractar-se de ceràmica residual.

Àtica de Vernís Negre

Aquesta vaixel·la és una evidència de la fase d'ocupació precedent documentada en el solar, i datada en el període ibèric ple. En total hem documentat 3 peces, 1 de forma indeterminada, i les altres pertanyents a 1 Lamb. 22/Sparkes 779 i 1 clica "castulo cup" Sparkes 469-473, amb unes datacions centrades en els segles V i IV aC.

Campaniana A

Aquesta producció és la majoritària dins la ceràmica de vernís negre, representant el 76,92% del total. Les 30 peces recuperades pertanyen a la variant Clàssica o Mitja, que es data de forma genèrica entre el 180 i el 100 aC. Pel que respecta a les formes de vaixel·la documentades, la més nombrosa amb diferència és el plat Lamb. 36/F 1312, present amb 18 exemplars. Les pàteres estan representades per 1 peça de Lamb. 5/F 2255, i els bols per 1 peça forma Lamb. 31b/F 2950. En el grup de les copes tenim 2 exemplars Lamb. 27Bb/F 2825, 1 de la

forma Lamb. 33a/F 2150 i 2 de la variant Lamb. 33b/F 2974, 2970. També es van documentar 2 copes/bols que no s'han pogut adscriure a cap tipus concret, donat el seu estat de conservació. En darrer terme destacar la presència d'1 copa ansada Morel 68bc/F 3131, i 1 exemplar de forma indeterminada.

Respecte a la datació d'aquesta vaixel·la, i com ja hem apuntat, la seva cronologia l'hem de situar en el període 180-100 aC, si bé algunes peces presenten algunes particularitats. En aquest sentit, els vasos Lamb. 31a i 33a tenen el seu moment de major presència en els contextos de la primera meitat del segle II aC, essent minoritària en la segona meitat d'aquesta centúria. En aquest mateix sentit, la variant Lamb. 31b és minoritària en la primera meitat del segle II aC, i pren protagonisme, a nivell quantitatiu, durant la segona meitat de segle.

Aquest mateix fenomen sembla repetir-se amb la copa ansada Morel 68bc, freqüent en la primera meitat del segle II aC, però que tendeix a desaparèixer a partir de mitjans de centúria, "donant pas a la forma Pasq. 127 de la Campaniana B" (Vivar 2005: 37).

Calena Antiga

Aquesta producció està present amb 2 exemplars, que a nivell percentual representen el 5,13% del total. Les formes documentades són 1 plat que podem adscriure, no sense alguns dubtes, a la forma F 1640, i 1 copa de la forma Ped. Tav. 12.50. Respecte a la seva datació l'hem de situar en els tres primers quarts del segle II aC, en el període que va del 200 al 130/120 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405).

Campaniana B de Cales

D'aquesta producció, també denominada Calena Mitja, hem documentat 7 exemplars que representen el 17,95% del total de la vaixel·la de vernís negre. Les formes identificades corresponen a 1 plat Lamb. 6/F 1441, 3 pàteres Lamb. 5/F 2250, 2 copes Lamb. 1/F 2323, 2360, i 1 got píxide Lamb. 3/F 7540.

En quant a la datació d'aquestes peces, la cronologia de la Calena Mitja es situa entre els anys 130/120 i 90/80 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405).

Ceràmica de Parets Fines

Únicament hem documentat 2 gobelets de parets fines itàliques, identificats a partir dels fons de les peces. Donada l'absència de vores, no podem definir la seva tipologia ni precisar la seva datació dins el període tardorepublicà.

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta producció es van recuperar un total de 10 peces, de les quals 5 no ha estat possible identificar a nivell tipològic. La resta d'exemplars corresponen a 3 vasets bicònics i 2 escudelles del tipus A-I, de la producció clàssica d'aquesta vaixel·la que es data en el segle II i la primera meitat del I aC.

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica se n'han recuperat un total de 31 exemplars, que percentualment corresponen en un 74,19% a ceràmica ibèrica, en un 16,13% a ceràmica comuna romana de producció indeterminada, en un 6,45% a ceràmica comuna itàlica, i en un 3,23% a ceràmica comuna ebusitana.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A	L. 36/F 1312	18
	L. 5/F 2255	1
	L. 31b/F 2950	1
	L. 27Bb/F 2825	2
	L. 33a/F 2150	1
	L. 33b/F 2970, 2974	2
	M. 68bc/F 3131	1
Calena Antiga	F 1640	1
	Ped. Tav. 12.50	1
Campaniana B de Cales	L. 6/F 1441	1
	L. 5/F 2255	3
	L. 1/F 2320	2
	L. 3/F 7540	1
Grisa de la Costa	Escudella A-I	2
	Vaset bicònic	3

Figura 127. Principals formes documentades de vaixel·la fina

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Plat	1
	Vaset ansat	1
	Càlat	8
	Tenalla coll de cigne	7
Grollera Ibèrica	Olla	1
Comuna Romana	Gerra	3
	Tapadora	2
	Ungüentari	1
Comuna Ebusitana	Mortor	1

Figura 128. Principals formes documentades de ceràmica comuna

Ceràmica Comuna Ibèrica

La ceràmica ibèrica recuperada en aquest context, amb 17 exemplars, representa el 54,84% del total de la comuna. Del servei de taula tenim 1 vaset ansat i 1 plat, mentre que la ceràmica d'emmagatzematge està present amb 8 càlats i 7 tenalles de vora de coll de cigne.

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta producció fabricada a mà com a vaixel·la de cuina representa el 19,35% de la ceràmica comuna. Hem documentat tant peces fabricades amb tècnica oxidada com reduïda, moltes vegades alterades i ennegrides per l'ús al foc. En aquest context s'ha pogut identificar 1 olla, així com 5 exemplars més de tipologia indeterminada, donat el seu estat de conservació.

Pel que fa a la seva datació, si bé és durant l'ibèric ple que aquesta vaixel·la és més freqüent, la seva producció i ús perdura durant tot el període tardorepublicà o ibèric tardà, com queda de manifest la seva presència constant en els contextos de Tàrraco.

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixel·la comuna itàlica de cuina està present amb 2 exemplars que, degut al seu estat de fragmentació, no s'han pogut identificar a nivell tipològic i/o funcional.

Ceràmica Comuna Romana

D'aquest tipus de vaixel·la se n'han documentat 6 peces, de les quals tenim 2 tapadores del servei de cuina, 3 gerres del servei de taula, i 1 ungüentari.

Ceràmica Comuna Púnicoebusitana

La ceràmica comuna eivissenca està present amb tan sols 1 exemplar, corresponent a un mortor. La seva tipologia no s'ha pogut definir, ja que ha estat identificat a partir d'un fragment de peu.

Les Àmfores

En aquest context el número de contenidors amfòrics documentats és reduït, tan sols de 10 exemplars. A nivell percentual les àmfores ibèriques són majoritàries, amb un 60%, seguides de les itàliques, amb un 20%, i les púniques cartagineses i ebusitanes, amb un 10% cadascuna d'elles.

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Dr. 1A	2

Figura 129. Principals formes d'àmfora documentades

Àmfores Itàliques

Les àmfores itàliques de procedència campana estan presents amb 2 exemplars del tipus Dr. 1A. La seva datació l'hem de situar a partir del darrer terç del segle II aC, entorn el 135 aC, arribant fins a mitjans del segle I aC.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

Les àmfores cartagineses estan presents amb només 1 exemplar, que pel seu alt grau de fragmentació no ha estat possible identificar tipològicament.

Àmfores Púnicoebusitanes

Les àmfores eivissenques estan presents amb un total de 2 exemplars. 1 d'ells correspon a un element residual del període ibèric ple, un contenidor PE 15/T-8.1.2.1, de manera que no s'ha inclòs en l'estudi percentual. L'altre exemplar, degut al seu estat de conservació, no l'hem pogut adscriure amb claredat a cap tipus concret.

Àmfores Ibèriques

Els contenidors indígenes estan presents amb 6 exemplars, corresponents a àmfores de boca plana amb el llavi diferenciats tan sols per un engruiximent més o menys ressaltat.

Valoracions del Context

Aquest context prové, com ja hem dit, del sector suburbial del sud-oest de l'antiga ciutat de Tàrraco, un sector ocupat ininterrompudament al llarg de l'antiguitat, ja que amb anterioritat a l'arribada dels romans havia format part de l'*oppidum* ibèric. D'aquesta manera, les dades proporcionades pels contextos associats a les fases tardorepublicanes d'aquesta zona han servit per definir el pas del poblat ibèric a la ciutat romana, i com aquest pas es va realitzar de manera no traumàtica i, a nivell urbanístic, continuada, tot i que significà un canvi topogràfic radical, sobretot arran de la fundació, a inicis del segle I aC, de la ciutat pròpiament "romana" de Tàrraco.

La Datació del Context

En primer lloc, l'estudi de la vaixel·la fina és el que ens ha permès establir una datació més acurada del context. Obviant la ceràmica residual pròpia de la fase ibèrica precedent, com són les importacions àtiques de vernís

negre, aquest grup està dominat pels vasos d'origen napolità de la Campaniana A. Les peces recuperades s'adscriuen a la producció Clàssica o Mitja, ben datada entre el 180 i el 100 aC, si bé la presència de pàteres de la forma Lamb. 5 ens rebaixen el terme *post quem* al 175/150 aC, ja que és al llarg d'aquest període que s'incorporen al repertori formal de la Campaniana A. Junt amb aquestes pàteres trobem formes que apareixen en contextos al llarg de tota aquesta producció, dominades clarament per la presència de plats Lamb. 36, però destaca una copa ansada Morel 68bc, més freqüent en la primera meitat del segle II aC. Aquests vasos estan acompanyats d'altres també de producció campana, en aquest cas de la ciutat de Cales, pertanyent a la producció Antiga, i que es daten entre el 200 i el 130/120 aC. Però també hem documentat vasos calens de la producció Mitja o del tipus B, com ara les copes Lamb 1, la píxide Lamb. 3, el plat Lamb. 6 o les pàteres Lamb. 5, que ja ens marquen una datació posterior al 130/120 aC⁹¹. De fet, aquesta datació en la segona meitat del segle II aC està corroborada per la presència de ceràmica de parets fines, que si bé no hem pogut identificar a nivell tipològic, no hem d'oblidar que els primers exemplars arriben cap al 150 aC. D'aquesta manera la datació de la vaixel·la fina, dintre de la qual també tenim produccions indígenes com la grisa de la costa, característiques dels segles II i I aC, l'hem de situar en el darrer terç/quart del segle II aC, que és quan arriben als nostres jaciments els vasos de la Campaniana A Clàssica junt amb les darreres peces de la producció Calena Antiga i el nou repertori de la Campaniana B de Cales.

Pel que fa a la resta del conjunt, les peces documentades no ens ajuden a precisar la datació dintre d'aquest període, ja que la ceràmica comuna, tant importada com local, on destaquem la presència de càlats⁹², té una datació genèrica al llarg de tot el període tardorepublicà. En darrer terme, tot i el reduït nombre d'àmfores documentades, hem de fer esment d'importacions itàliques del tipus Dr. 1A, que es daten a partir del 135 aC, i que són un element més per situar la datació del context en aquest darrer terç del segle II aC. Finalment, caldria destacar que no s'ha recuperat cap variant de Dr. 1 diferent a la del tipus 1A, de manera que podríem plantejar una datació anterior al darrer quart/finals del segle II aC, que és el moment en què apareix el segon tipus dins l'evolució cronològica, el Dr. 1C.

91. I que té el seu moment final en el 90/80 aC, quan es data la variant Tardana, de menor qualitat i amb un repertori decoratiu característic.

92. Forma que es comença a produir a finals del segle III aC.

D’aquesta manera, la formació del context, associat a la construcció d’una sèrie d’estructures domèstiques, hauríem de situar-lo entre el moment d’arribada de les primeres Dr. 1A i els primers vasos de la Campaniana B de Cales, a finals del segon terç del segle II aC, i amb anterioritat a l’arribada de vaixella característica del darrer quart d’aquesta centúria, com les primeres àmfores Dr. 1C, les *patinae* de roig intern pompeïà o les primeres peces de la producció Campaniana A Tardana.

De fet tenim diversos exemples ben datats de composició anàloga al que acabem de presentar, com serien els nivells fundacionals de *Valentia*, datats entre el 138-135 aC, on apareix com a majoritària, entre la vaixella fina, la Campaniana A Mitja, junt amb peces de la Calena Antiga i tan sols dues formes de la B de Cales, com són els plats Lamb. 6 i les pàteres Lamb. 5, i estant absents altres formes presents el nostre context com la copa Lamb. 1 i Lamb. 3, tot i que tornem a coincidir amb la presència d’àmfores Dr. 1A (Marín, Ribera 2000: 97). Aquesta dada, que evidencia una molt menor quantitat i diversitat de vasos de la B de Cales a *Valentia* respecte al conjunt tarragoní, ens pot servir per establir una data *post quem* a la formació del nostre context, a partir del període 138/135 aC. Si passem ara a analitzar la fase 2b de l’amfiteatre de Cartagena (Pérez Ballester 2000: 133), datat entre mitjans del segle II i el 130/120 aC, en aquest cas junt amb el vernís negre del tipus A trobem una major

proporció i diversificació de vasos de la B de Cales, on ja hi trobem formes com les que hem documentat nosaltres: Lamb. 3, Lamb. 5 i Lamb. 6, acompanyades d’àmfores itàliques majoritàriament del tipus Dr. 1A respecte a les grecoitàliques. També coincidents són les dades en quant a la composició del nostre context i els nivells datats en el tercer quart del segle II aC procedents de la zona central de la Laietània (García Rosselló *et alii* 2000: 65), on la Campaniana A apareix acompanyada de vernís negre de la producció Calena Antiga i B de Cales, amb formes anàlogues a les nostres com la Lamb. 3 i 6, junt amb àmfores Dr. 1A definides com “antigues”.

Finalment podem esmentar els campaments “unifase” de circumval·lació de Numància, vinculats a la campanya de P. Corneli Escipió Emilià del 134-133 aC, i on trobem Campaniana A junt amb vasos de la producció Calena Antiga i una pàtera Lamb. 5 de la B de Cales, també present en el nostre context. Aquesta vaixella està acompanyada, com és el nostre cas, de vasets bicònics de la producció grisa de la costa, gobelets de parets fines Mayet 1 i 2, i àmfores del tipus Dr. 1A, que són els tipus documentats al nostre context, en el cas de Numància acompanyats de grecoitàliques, gaditanes CC.NN/T-9.1.1.1 i ovoides tripolitanes. D’aquesta manera, es torna a repetir el cas dels nivells fundacionals de *Valentia*, ja que el vernís negre del tipus B de Cales és minoritari respecte al B d’Etrúria, tan sols representat per la pàtera

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	30	62,5	32,26
		VN de Cales	9	18,75	9,68
		PP FF Itàliques	2	4,17	2,15
	Ceràmica comuna	Comuna campana	2	4,17	2,15
		Campània	2	4,17	2,15
		TOTAL	45	93,76	48,39
	Àmfores				
Púnica ebusitana	Ceràmica comuna	Comuna ebusitana	1	2,085	1,08
		Púnicoebusitana	1	2,085	1,08
		TOTAL	2	4,17	2,16
Púnica centremediterrània	Àmfores	Centremediterrànies	1	2,08	1,08
			1	2,08	1,08
		TOTAL			
Local/Regional	Vaixella fina	Grisa de la costa	10		10,75
		Comuna ibèrica	17		18,28
		Grollera ibèrica	6		6,45
	Ceràmica comuna	Ibèriques	6		6,45
		TOTAL	39		41,93
Àmfores	Ceràmica comuna				
		TOTAL			
Ceràmica romana indet.	Ceràmica comuna	Comuna romana	6		6,45
		TOTAL	6		6,45

Figura 130. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

Lamb. 5, de forma que aquesta cronologia del 134-133 aC ens rebaixaria la datació *post quem* per al nostre context, que hauríem de situar entre aquest moment i *ca.* 125/120 aC, data en què ja apareixen plenament els diversos vasos del repertori formal de la B de Cales en el nostre jaciment, i que és també quan comencen a arribar variants de l'àmfora Dr. 1C i les *patinae* itàliques de la producció de roig intern pompeïà⁹³.

La Composició del Context

En quant a la composició del conjunt ceràmic, la majoria són productes importats, en una proporció del 52,63%, front als productes locals de tipus ibèric, que representen un destacat 41,93%, i la ceràmica de romana de procedència indeterminada, que tanca el grup amb un escàs 6,45%.

Si ens centrem en la ceràmica importada, com és habitual, es produeix un clar domini dels productes itàlics de la franja tirrènica, que representen el 93,76% del total. Ja testimonial és la presència de vaixel·la púnica, que està present en un 4,17% amb ceràmica dels centres ebusitans, i un 2,08% de vaixel·la d'origen cartaginès.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 36 Lamb. 6 F 1640 S/T	18 1 1 1	Campaniana A: 18 B de Cales: 1 Calena Antiga: 1 Comuna Ibèrica: 1
Pàteres	Lamb. 5	4	Campaniana A: 1 B de Cales: 3
Bols	Lamb. 31b	1	Campaniana A: 1
Copes	Lamb. 27Bb Lamb. 33a Lamb. 33b Ped.Tav. 12.50 Lamb. 1	2 1 2 1 2	Campaniana A: 2 Campaniana A: 1 Campaniana A: 2 Calena Antiga: 1 B de Cales: 2
Bols/ Copes	Escudella A-I	2	Grisa de la Costa: 2
Gots/ Gobelets	Lamb. 3 S/T	1 2	B de Cales: 1 PP FF Itàliques: 2
Gots Ansats	Vaset bicònic S/T	3 1	Grisa de la Costa: 3 Comuna Ibèrica: 1
Gerres	S/T	3	Comuna Romana: 3

Figura 131. La vaixel·la de taula. Tipologia

Igualment, si passem a analitzar la procedència dels contenidors amfòrics, també està dominat pels contenidors itàlics, del tipus Dr. 1A, que representen el 50%, essent els ebusitans i els púnics centremediterranis el 25% respectivament, si bé en aquests casos no s'ha pogut identificar la seva tipologia.

Respecte al servei de taula, aquest està format majoritàriament per vaixel·la fina -91,07%-, que domina sobre la ceràmica comuna, formada per un 5,36% de comuna romana de producció indeterminada i un 3,57% de ceràmica comuna ibèrica. Respecte a les diverses classes de vaixel·la fina hem de destacar el domini del vernís negre campà -69,64%-, quedant en un segon terme la ceràmica grisa de la costa -17,86%-, i les parets fines -3,57%-.

Si passem a analitzar la tipologia de la vaixel·la de taula, hem de destacar el domini dels plats i les pàteres, que sumen el 52,08% del total, seguit del grup de copes i bols, amb un 25%. Ja minoritaris són la resta de formes, on els gots representen el 14,58%, si bé hem de separar entre els gots sense ansa⁹⁴ -6,25%- i els gots ansats⁹⁵ -8,33%-. Tancarien el repertori del servei de taula les gerres, totes de la producció comuna romana, amb un 6,25%, i les copes ansades, concretament un exemplar de vernís negre que representa el 2,08% del total.

Respecte al repertori formal, el grup dels plats i les pàteres està dominat per peces de vernís negre, amb excepció d'un exemplar sense tipologia adscrita de ceràmica ibèrica, i on trobem un domini absolut de la forma Lamb. 36, que representa el 72% del total del grup, essent minoritàries les pàteres Lamb. 5 -16%-, i testimonials amb un 4% la resta: Lamb. 6, F 1640 i el plat de producció comuna ibèrica.

Aquest panorama és força diferent del de les copes i bols, on hi ha un repartiment bastant equitatiu de tots els tipus documentats. Així, amb un percentatge del 18,18% tenim les formes de vernís negre Lamb. 1, 27Bb, 33a, i l'escudella de grisa de la costa A-I. En segon lloc, i amb un percentatge del 9,09%, tenim les formes de vernís negre Lamb. 31b, 33a i Ped. Tav. 12.50.

Passant a analitzar el grup de la vaixel·la de cuina, hem de dir que tan sols hem identificat quatre exemplars, de manera que les dades percentuals no són massa indicatives,

93. No obstant, degut al reduït nombre d'exemplars de la mostra, no podem descartar que l'absència d'aquestes produccions respongui a un fenomen d'aleatorietat.

94. Dels quals un exemplar -33,33%- correspon al got de vernís negre Lamb. 3, i els dos restants -66,67%- a parets fines itàliques.

95. Amb un domini dels vasos bicònics de la grisa de la costa -75%- respecte al vaset ansat de la producció comuna ibèrica -25%-.

amb un repertori on les tapadores, pertanyents a la ceràmica comuna romana, representen el 50%, les olles de la producció grollera ibèrica el 25%, i els morters d'importació eivissenca el 25% restant.

Respecte al grup de la ceràmica d'emmagatzematge, hem de dir que està format totalment per vaixel·la comuna ibèrica, quedant el repertori formal reduït a dues formes. D'una banda tenim els còlats, que representen el 53,33%, i de l'altra les tenalles, que sumen el 46,67% restant.

En darrer terme hem de fer esment del que denominem altres tipus de vaixel·la. D'aquest tipus tan sols hem documentat una peça, concretament un ungüentari en ceràmica comuna romana, que representa l'1,27% del total de la vaixel·la recuperada.

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	1	Grollera Ibèrica: 1
Tapadores	2	Comuna Romana: 2
Morters	1	Comuna Ebusitana: 1

Figura 132. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Còlats	8	Comuna Ibèrica: 8
Tenalles	7	Comuna Ibèrica: 7

Figura 133. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Ungüentaris	1	Comuna Romana: 1

Figura 134. Altres tipus de ceràmica

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

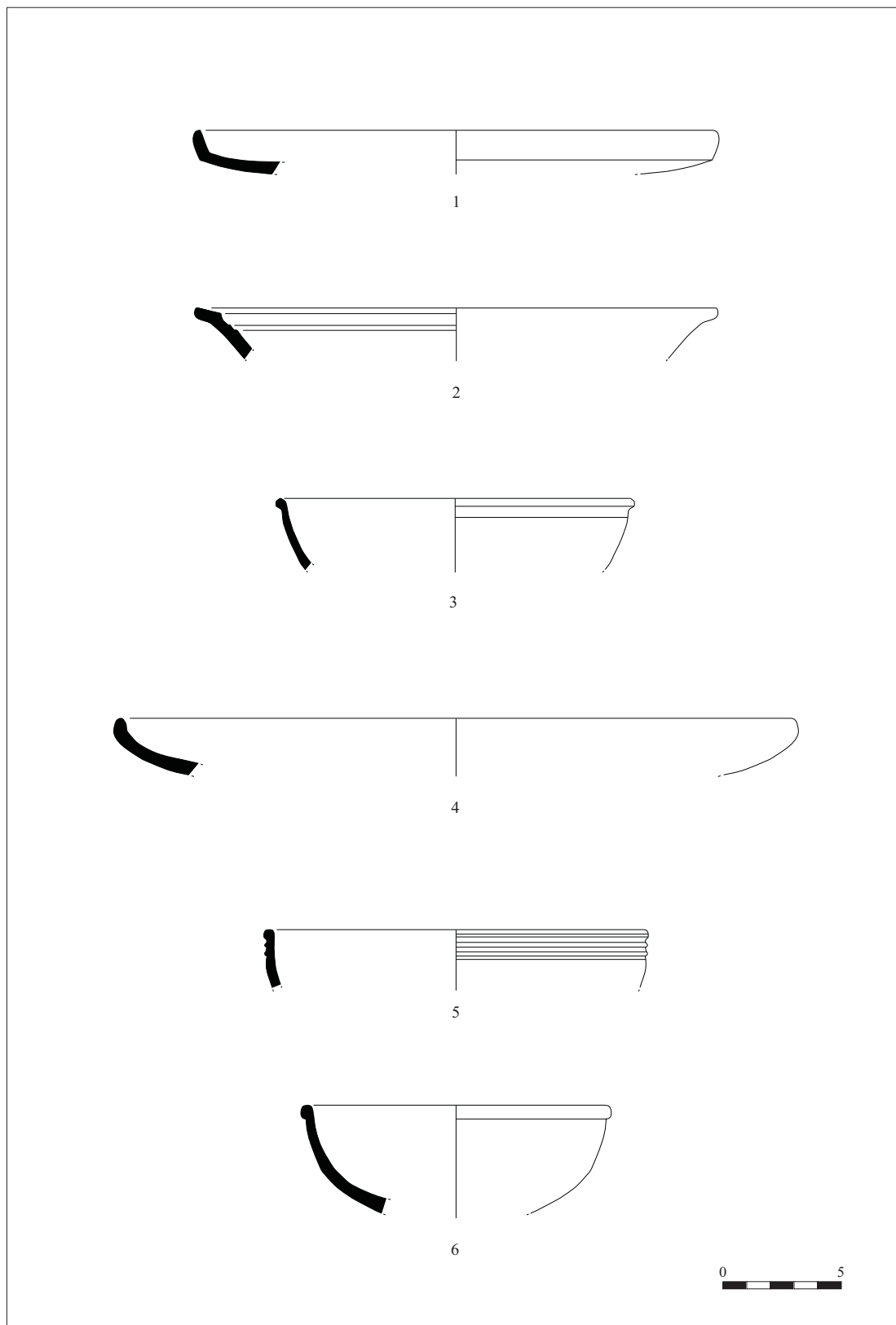

Figura 135. CAMPANIANA A: 1) Lamb. 5. CALENA ANTIGA: 2) f 1640. 3) Ped. Tav. 12.50. B DE CALES: 4) Lamb. 5. 5, 6) Lamb. 1.

4.3.6. Excavacions al carrer de Pere Martell núm. 36-Jaume I núm. 15, fase republicana 1

Aquest context prové de les excavacions dutes a terme en diverses campanyes, entre els anys 1991 i 1993, al solar que ocupa el xamfrà dels carrers de Pere Martell número 36 i de Jaume I número 15, el qual tenia una superfície de 3.880 m².. Els treballs van ser realitzats per l'empresa Codex amb la direcció de Lourdes Burés i Ester Ramon (Burés, Ramon 1991, 1992, 1993), i les principals fases històriques, corresponen a tres grans moments de l'antiguitat. De la primera es documentaren habitacions del poblat ibèric datades en el segle IV aC. De la segona fase, que ens ocupa, es va documentar una important reforma en el segle II aC amb la construcció de noves estructures, prèviament desmuntades les ibèriques, destacant la presència d'un ritual fundacional. En darrer terme, trobem unes monumentals construccions d'època augustal, aprofitades amb reformes durant els segles I i II dC.

Dintre del període tardorepublicà, hem pogut diferenciar dues fases estratigràfiques. La primera l'hem datat en el segle II aC, i suposa l'arrasament i el colgament de les estructures d'època ibèrica, per preparar el terreny per a noves edificacions. De fet, aquestes nivells de colgament i farciments constructius són els que han proporcionat el conjunt de materials que exposem a continuació.

En relació a la situació del solar respecte a la topografia antiga de la ciutat, hem de destacar que aquesta excavació es troba en el pendent més o menys suau del vessant de ponent que delimita el nucli de l'*oppidum* ibèric. Aquest fou documentat sobre el promontori sud-occidental de Tarragona, un espai limitat per un penya-segat que dominava el port natural, i que arran d'aquesta i altres intervencions properes (Adserias *et alii* 1993), es va comprovar que s'estenia també pel glacis que descendia a buscar la desembocadura del riu *Tulcis* i la badia portuària.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixella que presentem està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 216, 392, 486, 488, 527, 372, 483, 564, 344, 356, 452 i 476 (segona i tercera fase d'excavacions al solar), també de les unitats estratigràfiques 664 i 668 (quarta fase d'excavacions al solar), i de les unitats estratigràfiques 903, 909, 913, 926 i 927 (cinquena fase d'excavacions). El total de fragments ceràmics recuperats és d'11.770, dels quals 838 són vores, 286 són fons, 382 són anses, 7 són perfils complets, i 10.477 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 750 peces, d'un total estimat de 822.

Figura 136. Plànol de situació del c/ de Pere Martell, 36 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixella fina representa el 28,10%, la vaixella comuna el 48,18%, i els contenidors amfòrics el 23,72%.

La Vaixella Fina

La vaixella fina recuperada d'aquest context està dominada per la ceràmica de vernís negre, amb un 84,44% del total, quedant molt poc representada la grisa de la costa, amb un 13,78%, i essent anecdòtica la presència de parets fines itàliques, que sumen l'1,78% restant.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixella fina	Campaniana A	125	56,06	15,04
	VN de Cales	39	17,49	4,69
	VN Etrusc	1	0,45	0,12
	VN Etrusc-lacial	4	1,79	0,48
	VN Itàlic Indeterminat	18	8,07	2,17
	Llàntia de VN	1	0,45	0,12
	PP FF Itàliques	4	1,79	0,48
	Grisa de la costa	31	13,9	3,73
	TOTAL	223	100	26,83
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	247	60,24	29,72
	Grollera ibèrica	62	15,12	7,46
	Comuna itàlica	33	8,05	3,97
	Comuna romana	65	15,86	7,82
	Comuna ebusitana	3	0,73	0,36
	TOTAL	410	100	49,33
Àmfores	Itàliques	71	35,86	8,54
	Pún. centremediterrànies	9	4,55	1,08
	Púnicoebusitanes	13	6,57	1,56
	Pún. del Cercle de l'Estret	7	3,53	0,84
	Ibèriques	98	49,49	11,79
	TOTAL	198	100	23,81

Figura 137. La composició del context ceràmic

Àtica de Vernís Negre

Aquesta vaixella apareix de manera residual, com una evidència dels treballs d'anorreament de les construccions ibèriques preexistents, relacionades amb la urbanització d'aquest espai en època tardorepublicana.

D'una banda es van recuperar 1 cràter, 1 cílix-escif i 2 peces de tipologia indeterminada pertanyents a la producció àtica de figures roges. De la producció àtica de vernís negre llis hem documentat 17 peces, de les que s'han identificat 6 cíliques, 3 escifs, 1 copa, 1 bol, 1 plat de peix, 1 lècana i 1 llàntia, que es poden datar entre els setgles V i IV aC.

Vernís Negre de *Rhode*

En aquest grup, que també té un caràcter residual dintre del conjunt, tenim un total de 7 exemplars, que

pertanyen a 2 plats de peix Lamb. 23, 1 copa Lamb. 26 i 4 bols Lamb. 27ab. Cal destacar que aquesta producció de vernís negre del golf de Roses és la més important de l'occident de la Mediterrània durant el segle III aC, i que té una gran incidència en contextos datats a l'entorn al 200 aC a la Cessetània (Principal 2002: 142).

Vernís Negre Etrusc-Lacial

En aquest grup hem d'incloure un total de 4 peces, que a nivell percentual representen el 4,71% de la vaixella de vernís negre tardorepublicana. Tots els exemplars documentats s'adscriuen al mateix tipus, la copa ansada Lamb. 49/F 3321, que és una forma característica dels centres productors del voltant de Roma i el Laci en la segona meitat del segle III i els primers anys del II aC (Pérez Ballester 2003: 49). En darrer terme hem de citar la presència de 2 peces més, que no hem inclòs en l'estudi percentual, per tractarse d'elements residuals, com ara una copa F 2621, fabricada en la zona septentrional del Laci i el sud d'Etrúria en la primera meitat del segle III aC (Pérez Ballester 2003: 36), i un bol Lamb. 27ab/F 2780, que podem adscriure als tallers d'aquesta mateixa zona, bé de les Petites Estametes o del tipus L-1 ben definits per J. Pérez Ballester, i amb una cronologia també del segle III aC.

Campaniana A

Aquesta és la vaixella de vernís negre més abundant, que representa el 66,49% del total de la ceràmica envernissada, de la que hem documentat 125 peces. Aquests vasos, tret d'1 copa forma Lamb. 26/F 2762 de la variant Antiga -0,53%-, datada entre el 220 i el 180 aC, la resta pertanyen a la variant Mitja o Clàssica -65,96%-, datada entre el 180 i el 100 aC i amb un ampli repertori tipològic.

Entre els plats hem de destacar la presència de 32 exemplars Lamb. 36/F 1312, 1310, als que hem d'afegir 10 pàteres, de les quals 5 exemplars pertanyen a la forma Lamb. 55/F 2230, 2 a la forma Lamb. 5/F 2252, 2250, i 3 de tipologia indeterminada. Hem de puntualitzar que la forma Lamb. 5, si bé pertany a la producció Clàssica, s'incorpora a la Campaniana A una mica més tard, en un moment incert del segon quart del segle II aC, quedant ja plenament representada en els contextos a partir del 150 aC, moment en què desplaça a la forma Lamb. 55. El grup dels bols està format per 21 exemplars, i a nivell tipològic hem documentat 14 exemplars del tipus Lamb. 27ab/F 2784, 2780, 2 més de la variant Lamb. 27c/F 2821, 2825, 1 del tipus Lamb. 31a/F 2574, i 1 de la variant Lamb. 31b/F 2977.

Respecte a les copes hem documentat un total de 32

peces, que tipològicament corresponen a 11 exemplars de Lamb. 27Bb/2812, 2822, 2825, 2820, 7 exemplars Lamb. 28ab/F 2615, 2642, 2646, 11 exemplars Lamb. 33a/F 2154, 5 de la variant Lamb. 33b/F 2973, 2977, 2978, i 2 copetes Lamb. 34a/F 2737, 2730.

Es tancaria aquest grup amb 3 copes/bols la forma dels quals no s'ha pogut determinar, pel seu estat de fragmentació, i 5 copes ansades forma Morel 68bc/F 3131, que són característiques de finals del segle III i de la primera meitat del segle II aC.

Respecte a les decoracions, hem documentat diverses bases amb motius impresos. En primer lloc hem de citar 2 fons de bol, possiblement Lamb. 27ab, que presenten decoració impresa en forma d'una roseta central. En un cas la roseta està formada per 6 pètals gruixuts en forma de gota al voltant d'un botó central, i sense connexió entre ells. L'altra base presenta una roseta de 7 pètals gruixuts en forma de gota, al voltant d'un botó central i separats entre ells per punts. A nivell cronològic aquests motius estan ben datats en la producció Campaniana A Mitja o Clàssica, en el període que va de finals del primer quart a les darreries del segle II aC (Aquilué *et alii* 2000a: 401; Vivar 2005: 27).

També hem documentat 1 fons on apareix una fulla d'heura estampillada en posició radial emmarcada per dos cercles incisos, i tot el conjunt envoltat per una orla d'estries, un motiu que trobem al llarg de tota la producció A Mitja, si bé són freqüents en els moments centrals del segle II aC (Vivar 2005: 27).

Es completa el repertori decoratiu amb 4 bases més, que estan decorades amb palmetes en disposició radial, elements característics de la Campaniana A Clàssica o Mitja. Una de les bases presenta una doble franja de cercles incisos externa, que delimita una orla d'estries de mida mitjana-gran envoltant la palmeta, poc conservada. El darrer exemplar documentat presenta una palmeta amb tall central lanceolat i els laterals girats a l'exterior, tallada per un cercle incís, envoltada per una orla d'estries grans i després dos nous cercles incisos.

Calena Antiga

A aquesta producció hem adscrit un total de 25 peces, que a nivell percentual representen el 13,30% de la ceràmica de vernís negre. A nivell formal està representada per 2 plats Lamb. 36/F 1312, 1315, 1 plat San. 165/F

1153, 3 pàteres Lamb. 55/F 2233, 2234, 1 bol Lamb. 33b/F 2150, 2 copes Lamb. 27B/F 2825 i 8 copes del tipus Ped. Tav. 12.50/F 2614, 2615.

Respecte a les decoracions, tan sols hem recuperat 2 bases que presentaven la característica orla d'estries aplicades a rodeta, i a nivell cronològic hem de datar aquesta ceràmica en els primers dos terços del segle II aC, en el període que va del 200 al 130/120 aC.

Campaniana B de Cales

D'aquesta producció, també denominada Calena Mitja, hem documentat únicament 14 exemplars, que representen el 7,45% del vernís negre. Les formes identificades corresponen a 5 plats Lamb. 6/F 1443, 3 pàteres Lamb. 5/F 2250, 2283, 1 copa Lamb. 1/F 2323, 1 copa Lamb. 2/F 1220, i un gran cràter F 4753, amb la característica decoració formada per un fris d'oves.

Aquest nou repertori formal és el que substitueix els vasos de la Calena Antiga, que abans descrivíem, i es data entre els anys 130/120 i 90/80 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405).

Campaniana B Etrusca

Els tallers del nord d'Itàlia que també van produir aquest tipus vaixela estan representats per tan sols 1 peça, que representa l'1,35% del total. Hem pogut identificar, a partir del peu, 1 copa Lamb. 8b/F 2240, que està decorada amb palmetes impreses, característiques de la producció etrusca (Pasquinucci 1972, fig. 23). Es tracta de la combinació alternada de dos tipus de palmeta, en total sis palmetes en disposició radial entorn un doble cercle central incís, i encerclades de dos grups de tres cercles incisos⁹⁶. A més, aquesta peça té en la cara externa de la base un grafit⁹⁷ *post cocturam*, pertanyent a una inscripció en alfabet íber de la lletra "ta/da".

A nivell de tallers i datació, aquesta copa la podem adscriure a la producció Volterrana D, que fabrica copes Lamb. 8b amb aquesta decoració entre mitjans del segle II i el darrer quart del segle I aC, si bé està ben documentada a Bolsena en contextos ben datats entre el 160/150 i el 90 aC.

Vernís Negre Indeterminat

En aquest grup hem d'incloure un total de 18 exemplars, que representen el 9,57% del vernís negre documentat.

96. Aquests vasos porten una orla, entre els dos grups externs de cercles incisos, d'estries a rodeta, però en el nostre cas es van aplicar de manera molt lleugera. D'aquesta manera, són pràcticament imperceptibles, i per aquest motiu no s'han representat en la il·lustració que adjuntem de la peça.

97. La lletra es pot identificar amb força claredat, si bé un extrem queda un tant indefinit perquè el vernís ha saltat.

A nivell formal 2 de les peces no han pogut identificar-se, tot i que 1 d'aquestes exemplars sembla correspondre a un bol o una copa. La resta de peces s'adscriuen a 5 bols Lamb. 27ab/F 2783, 2784 i 2788, i 1 copa Lamb. 28ab/F 2648.

Si bé no podem adscriure amb claredat a cap taller aquests vasos, que tindrien un origen itàlic tot i que fora de les produccions “universals” tardorepublicanes, pensem que provenen d'algun dels centres productors de l'àrea etrusca o lacial, on s'estan fabricant aquests vasos durant els segles III i II aC (Morel 1981: 200; Pérez Ballester 2003: 37).

Llàntia de Vernís Negre

En aquest grup hem d'incloure 1 llàntia del tipus Ricci B, que representa el 0,53% de la vaixella de vernís negre. Respecte als centres productors, aquestes *lucernae* s'associen a les produccions de Campaniana A (Celis 2005: 420) i es daten en el segle II aC.

Hem d'esmentar també la presència d'1 llàntia del tipus Ricci A, que per tractar-se d'una peça residual amb una cronologia centrada entre finals del segle V i els inicis del III aC, no s'ha comptabilitzat a nivell percentual.

Ceràmica de Parets Fines

Els vasos de parets fines documentats pertanyen a importacions itàliques, presents amb 4 exemplars. Totes les peces recuperades són gobelets del tipus Mayet 2, que apareixen en els nostres jaciments a mitjans del segle II aC, i es deixen de produir a inicis d'època augustal.

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta producció hem documentat 31 peces, de les quals 2 no s'han pogut identificar pel seu estat de fragmentació. Les altres pertanyen a 12 vasets bicònics ansats, 6 escudelles del tipus A-I, 10 gerres, i també 1 copeta votiva, concretament una versió miniaturística del cílix F 4272.

Respecte a la seva datació, hem de situar-la en el període clàssic d'aquesta vaixella, entre el segle II i la primera meitat del I aC.

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica se n'han recuperat un total de 410 exemplars, que a nivell percentual es reparteixen de la següent manera: la producció majoritària és la local ibèrica -60,24%-, seguida de la ceràmica comuna romana de producció indeterminada -15,85%-, la comuna romana ibèrica -15,12%-, la comuna itàlica -8,05%-, i la presència puntual de vaixella comuna ebusitana, amb un escàs 0,73%.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Antiga	L. 26/F 276	1
Campaniana A Mitja	L. 36/F 1310	32
	L. 55/F 2230	5
	L. 5/F 2250, 2252	2
	F 2200	3
	L. 27ab/ 2784, 2788	14
	L. 27c/F 2821, 2825	2
	L. 31a/F 2574	1
	L. 31b/F 2977	1
	L. 27Bb/F 2812, 2822, 2825	11
	L. 28ab/F 2615, 2642, 2646	7
	L. 33a/F 2154	11
	L. 33b/F 2973, 2977, 2978	5
	L. 34a/F 2737, 2730	2
	M. 68bc/F 3131	5
Calena Antiga	L. 36/F 1312	2
	San. 165/F 1153	1
	L. 55/F 2233, 2234	3
	L. 27B/F 2825	2
	L. 33b/F 2150	1
	Ped.Tav. 12.50/F 2614, 2615	8
Campaniana B de Cales	L. 6/F 1443	5
	L. 5/F 2250, 2283	3
	L. 1/F 2323	1
	L. 2/F 1220	1
	F 4753	3
VN Etrusc-Lacial	L. 49/F 3321	4
VN Indeterminat	L. 27ab/F 2783, 2784, 2788	5
	L. 28ab/F 2648	1
Llàntia de VN	Ricci B	1
Grisa de la Costa	Vaset bicònic	12
	Escudella A-I	6
	Gerra	10
	Cílix votiu miniaturístic	1

Figura 138. Principals formes documentades de vaixella fina

Ceràmica Comuna Ibèrica

En aquest context s'han recuperat 247 exemplars de ceràmica ibèrica, que representen el 50,74% de la ceràmica comuna, i dels quals 18 presentaven decoració pintada.

De les formes identificades pertanyents al servei de taula hem documentat 1 plat, 10 pàteres, 1 pàtera hemisfèrica d'ala de Fontscaldes, 10 bols, 2 escudelles carenades del tipus A-III , 32 gerres, de les quals 5 són del tipus enòcoa, i 1 copa ansada que imita la forma de vernís negre Lamb. 48B/F 3153.

Entre la vaixella d'emmagatzematge hem documentat 89 càlats, dels quals 11 estan pintats, 51 tenalles amb la vora de coll de cigne, de les que 5 estaven pintades, 6 grans

contenidors, dels quals 1 conservava també decoració pintada, 1 amforeta, 1 sítula i 1 tapadora.

Finalment, de la vaixella de preparació d'aliments, hem documentat 1 morter.

En l'apartat de les decoracions, els motius pintats són bàsicament bandes horitzontals sota el llavi, i en el cas dels càlats, en forma dels característics "dents de llop" sobre l'ala de la vora, i també formant motius geomètrics de semicercles en les parets.

Respecte a la datació d'aquesta ceràmica no podem fer gaires precisions, si bé les peces documentades les podem situar en la producció tardana d'aquesta ceràmica, entre la que destaca els càlats, ja que és una forma que s'incorpora al repertori formal de la vaixella ibèrica en el darrer quart del segle III aC, essent sobretot característic dels segles II i I aC (Bonet 2008: 153). No obstant hem de destacar la presència d'algun exemplar que podem adscriure a la terrisseria de Fontscaldes, com la pàtera hemisfèrica d'ala, que estigué activa durant la segona meitat del segle II i els inicis del I aC (Lafuente 1992, Fabra 2008), i que ens estaria marcant una datació *post quem* a mitjans del segle II aC.

Ceràmica Grollera Ibèrica

El conjunt de la ceràmica grollera local està format per 62 exemplars⁹⁸, entre els que hem de distingir dues produccions. Per un costat tenim la ceràmica grollera de cuina fabricada a torn, de la que hem documentat 21 peces, de les quals hem pogut identificar 9 olles i 2 tapadores.

El segon grup, més nombrós, és el de la vaixella fabricada a mà, de la que hem documentat 46 peces. A nivell tipològic hem identificat 22 olles, 8 tapadores i 1 cassola indeterminada⁹⁹. Aquestes peces es caracteritzen per presentar lacara externa totalment, en el cas de tapadores, o parcial, en el de les olles, brunyida, quedant la part inferior dels recipients de coccio amb un tacte irregular i rugós, en ocasions decorat amb incisions aplicades a pinta que segueixen orientacions diverses.

Respecte a la cronologia d'aquestes peces, i repetint el que ja hem apuntat, si bé és durant l'ibèric ple que aquesta vaixella és més freqüent, la seva producció i ús perdura durant tot el període tardorepublicà o ibèric tardà, i són nombrosos els exemples en els contextos tarragonins.

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixella comuna itàlica de cuina està present amb 33 exemplars, dels quals la gran majoria, concretament 31,

procedeixen dels centres productors de la Campània i el Laci, i 2 de l'entorn de Bríndisi, en la vessant adriàtica de la Península Itàlica.

En quant al repertori tipològic documentat, del servei de cuina trobem 2 olles, la forma de les quals no s'ha pogut identificar. Força més nombroses són les cassoles, de les que hem documentat 2 exemplars de tipologia indeterminada, així com 3 *patinae* F2 Torre Tavernera 4,10, 3 més del tipus Vegas 14, i 2 *patinae* del tipus tegame 7 d'Olcese. Molt nombroses són també les tapadores, de les que hem documentat 5 exemplars que no s'han pogut identificar a nivell tipològic, així com 1 tapadora F1 Burriac 38,100, i 5 més del tipus F2 Celsa 80.7056. Es tancaria el grup de la vaixella de cuina i preparació d'aliments amb els morters. D'aquests tenim 2 exemplars forma Emporiae 36,2 que, per les seves característiques tècniques, amb una pasta anàloga a la de les àmfores d'Apani, hem de situar en els centres productors de Bríndisi. D'aquest mateix tipus però de producció centreitàlica de pasta clara tenim 1 exemplar més, així com 1 morter també centreitàlic del tipus Com-It 8b del Dicocer. En darrer terme hem d'afegir els morters de fabricació campana, presents amb 2 exemplars que no hem pogut assimilar a cap tipus, en un cas pel seu estat de fragmentació, i en l'altre perquè no hem trobat paral·lels clars, si bé s'aproxima al morter del tipus 8 d'Olcese (Olcese 2003: Tav. XXXVIII, 2). Es completaria el conjunt de morters campans amb 1 exemplar del tipus Dramont D1.

A nivell cronològic, la majoria de formes de la vaixella de cuina documentades ja estan presents en els primers moments del segle II aC, però les *patinae* de vora bífida Vegas 14 i les Torre Tavernera 4,10 s'incorporaren al repertori tipològic a mitjans d'aquesta centúria, i la presència de la tapadora F2 Celsa 80.7056 és encara de datació ben baixa, ja que està ben atestiguada, bàsicament, a partir del darrer quart del segle II aC, entre el 120/100 aC, arribant a mitjans del segle I dC (Aguarod 1991).

En aquest sentit, el morter forma Emporiae 36,2 també està documentat des del primer moment de l'ocupació romana de la Península, però en aquest cas, la seva procedència brindisina ens fa plantejar una cronologia per a aquesta peça a partir de mitjans del segle II aC, ja que la seva presència hauria d'associar-se l'arribada dels primers contenidors d'Apani, datats en aquest moment (Márquez, Molina 2005: 115), preferentment a partir d'inicis del darrer terç de centúria.

98. Que percentualment representen el 15,12% de la ceràmica comuna.

99. A partir del fragment recuperat no hem pogut definir si es tracta d'una cassola alta, baixa, o una *patina*.

En darrer terme hem d’afegir la presència d’un exemplar de la vaixella de taula, concretament una tapadora de gerra de producció centreitàlica, que podem situar en els tallers lacials de l’àrea de Roma, que correspon a la forma Cl-Rec 16d del Dicocer i es data al llarg dels segles II i I aC.

Ceràmica Comuna Romana

Aquest tipus de vaixella, caracteritzada per estar feta amb una tècnica “romana” i de la que no podem determinar llur origen geogràfic, està present amb 65 peces, que corresponen tant a vaixella de cuina, com de taula i emmagatzematge. Respecte al tipus de ceràmica, hem de destacar que majoritàriament es tracta de ceràmica comuna de cocció oxidant, tot i que algunes peces, que especificarem, presenten un tipus de pasta grollera, també de cocció oxidant.

La vaixella de taula està representada per 15 gerres, 7 pàteres i 1 bol. La ceràmica d’emmagatzematge està present amb 1 *dolium*, l’envàs de magatzem pròpiament romà, i que apareix sempre de manera puntual i escassa en els contextos d’època tardorepublicana.

Entre la ceràmica de cuina i preparació d’aliments hem de fer esment de 6 tapadores, 1 en producció grollera oxidada, i 6 olles, també en pasta grollera. Per últim hem documentat 2 morters de tipologia indeterminada.

Finalment hem de citar la presència de 3 ungüentaris, si bé el seu estat de conservació, molt fragmentari, ens impedeix definir-ne la tipologia.

Ceràmica Comuna Ebusitana

De procedència eivissenca hem documentat 3 peces. Es tracta en tots tres casos de morters, amb una pasta anàloga als contenidors amfòrics ebusitans, i amb una tipologia de llavi pla d’aleta, que es manté pràcticament sense variacions en els morters produïts durant els segles IV i III aC¹⁰⁰, i que també es troben en els contextos ebusitans dels tres primers quarts del segle II aC¹⁰¹.

Les Àmfores

En total hem documentat 198 contenidors amfòrics tardorepublicans, que a nivell percentual estan dominades pels contenidors ibèrics -49,49%-, representant quasi la meitat dels envasos, quedant les àmfores itàliques en segon lloc -35,86%-, i ja amb una presència força

minoritària les àmfores dels diversos centres púnics com ara els ebusitans -6,57%-, els cartaginesos -4,55%- i els del Cercle de l’Estret -3,53%-.

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Plat	1
	Pàtera hemisfèrica d’ala	1
	Pàtera	10
	Bol	10
	Escudella A-III	2
	Copa imitació L. 48B	1
	Gerra	27
	Gerra enòcoa	5
	Morter	1
	Càlat	89
	Tenalla zoomorfa	51
	Gran contenidor	6
	Amforeta	1
	Sítula	1
	Tapadora	1
Grollera Ibèrica	Olla	31
	Tapadora	17
	Cassola indeter.	1
Comuna Itàlica	Olla	2
	<i>Patina</i> Vegas 14	3
	<i>Patina</i> F2 Torre Tavernera 4,10	3
	<i>Patina</i> tegame 7 Olcese	2
	Cassola indeter.	2
	Tapadora F1 Burriac 38,100	1
	Tapadora F2 Celsa 80.7056	1
	Tapadora	5
	Mort. Bríndisi Emporiae 36,2	2
	Mort. centreitàlic Emporiae 36,2	1
	Morter centreitàlic Com-It 8b	1
	Morter campà Dramont D1	1
	Morter campà tipus 8 d’Olcese	2
	Tapadora de gerra Cl-Rec 16d	1
Comuna Romana	Bol	1
	Gerra	1
	Olla	1
	Morter	1
Comuna Ebusitana	Morter	3

Figura 139. Principals formes documentades de ceràmic a comuna

100. Un exemple el trobem en els morters d’aquests tipus datats en aquest període al poblat ibèric d’Alorda Park, a Calafell: Sanmartí, Santacana, 1992: fig. 134, 5.

101. Remetem en aquest cas als materials procedents de la factoria de Na Guardis, on trobem aquest tipus de morter amb el llavi horitzontal i el fons estriat: Guerrero, 1998: 190.

Àmfores Massaliotes

D'aquesta producció, que està relacionada amb la fase ibèrica plena documentada al jaciment, hem documentat 2 exemplars, dels que hem pogut identificar, a nivell tipològic, 1 contenidor del tipus Py 6, que es data al llarg dels segles IV i III aC. Donat el seu caràcter residual no s'ham comptabilitzat en l'estudi quantitatiu.

Àmfores Itàliques

D'origen itàlic, procedents de la franja tirrènica, tenim un total de 71 exemplars, dels quals 7 provenen amb seguretat de la Campània, caracteritzats per la pasta volcànica de la regió del Vesuvi.

A nivell tipològic hem identificat 34 contenidors del tipus grecoitàlic clàssic, majoritàriament dels tipus bd3 i bd4 del Dicocer, i que es daten al llarg de la primera meitat del segle II aC, si bé continuen apareixent en els contextos de tercer quart i fins i tot de finals d'aquesta centúria (Márquez, Molina 2005:104). No obstant hem de remarcar la presència de 2 exemplars del tipus bd2 del Dicocer/Grup 2 d'Asensio, caracteritzats per uns llavis més horitzontals i que són característics del segle III aC i en els inicis del II aC.

Entre aquestes àmfores grecoitàliques hem de destacar la presència d'un exemplar del tipus bd3 que presenta un segell en el coll. Es tracta d'una inscripció dintre d'una cartel·la rectangular de 51 mm de longitud i uns 14 mm d'alçada, imprès en el coll de manera invertida i amb escriptura retrògrada. Es pot llegir "CC·AOPUO", tot i que la possible U resta incompleta i la inscripció podia ser "CC·AOPHO" o "CC·AOPHO". Hem de destacar que les grafies de les O són un tant arcaïtzants, ja que no arriben a estar tancades per la part inferior. Igualment, el pal central de la A tampoc tanca la lletra, essent només l'arrencament. Aquests trets gràfics arcaïtzants semblen indicar una datació que ens remunta al segle III aC, tenint en compte altres segells amb grafies similars documentades sobre vaixel·la de vernís negre a Cales (Pedroni, 2001: 90). No obstant, la manca de paral·lels ben estudiats sobre aquest segell ens impedeix proposar una data acurada per a la nostra peça.

El segon tipus d'àmfora de procedència itàlica documentat és el grecoitàlic evolucionat o de transició a la Dr. 1A, present amb 3 contenidors de procedència campana, i que es daten en el període de les Guerres Numantines¹⁰² (152-133 aC). De fet, aquest fenomen fou ben identificat arran de l'estudi dels campaments de circumval·lació de

Numància d'Enric Sanmartí, amb aportacions posteriors amb l'estudi de la vaixel·la fina i la comuna (Sanmartí 1985a; Sanmartí, Principal 1997; Principal 2000).

Finalment hem de destacar la presència d'envasos itàlics del tipus evolucionat Dr. 1A, del qual hem documentat 34 exemplars, amb una datació inicial situada *ca.* al 135 aC, arribant les darreres importacions a mitjans del segle I aC.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

En total hem documentat 9 exemplars procedents de l'àrea cartaginesa. De les formes identificades destaquen, com a contenidors més nombrosos, els del tipus Mañá C2a/T-7.4.2.1, amb 2 exemplars, als que hem de sumar 4 més de la variant Mañá C2a/T-7.4.3.1, datats en la primera meitat del segle II aC, i amb major presència en els contextos del segon quart¹⁰³.

També es va documentar 1 exemplar del tipus Lancel 312ab/T-7.7.1.1, amb una cronologia que va del 215/200 al 150/135 aC, i 1 altre del tipus Mañá D1a/T-5.2.3.1, que és característic del darrer quart del segle III aC i el primer quart o terç de la centúria següent.

Àmfores Púnicoebusitanes

De procedència eivissenca hem documentat un total de 16 contenidors, dels quals 3 no s'han inclòs en l'estudi quantitatiu per tractar-se d'envasos residuals del període ibèric ple datats en els segles IV-III aC, com ara 2 àmfores PE 14/T-8.1.1.1 i 1 del tipus PE 15/T-8.1.2.1.

Respecte als contenidors ebusitans d'època tardorepublicana, comptem amb 2 envasos del tipus PE 16/T-8.1.3.1, que es fabriquen entre el 240/220 i el 190 aC. També hem documentat 3 exemplars del tipus PE 17/T-8.1.3.2, datats entre el 200/190 i el 120 aC, i completen aquest grup 3 exemplars del tipus PE 23, i 2 més del tipus PE 24, aquestes dues formes datades també durant els tres primers quarts del segle II aC.

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

Les àmfores púniques de l'àrea sud peninsular estan presents amb 7 exemplars, tots ells fabricats als centres de la badia de Cadis, i corresponents a l'àmfora de salaons CCNN/T-9.1.1.1. La seva datació abasta el segle II aC, si bé la seva presència més significativa es centra en la segona meitat d'aquesta centúria, com ja hem anat assenyalat en els contextos precedents.

102. No obstant, com acabem de dir per al tipus precedent, també estan presents de manera destacada, si bé progressivament en nombre decreixent, en els contextos de finals de centúria i inicis de la següent.

103. Tot i que hem de matisar que 2 dels exemplars del tipus 7.4.3.1 no els podem adscriure amb claredat a aquesta forma.

Àmfores Ibèriques

Els contenidors indígenes són els més nombrosos, amb 98 exemplars. Es tracta dels típics envasos de boca plana, amb la boca rematada per un llavi a base d'un engruiximent, en alguns casos una mica motllurat.

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica clàssica	34
	Grecoitàlica transició	3
	Dr. 1A	34
Àmfora Púnica	Mañá D1a/T-5.2.3.1	1
	Mañá C2a/T-7.4.2.1	2
	Mañá C2a/ T-7.4.3.1	4
	L. 312ab/T-7.7.1.1	1
Àmfora del Cercle de l'Estret	CC.NN./T-9.1.1.1	7
Àmfora Púnicoebusitana	PE 16/T-8.1.3.1	2
	PE 17/T-8.1.3.2	3
	PE 23	3
	PE 24	2

Figura 140. Principals formes d'àmfora documentades

Valoracions del Context

Aquest context prové d'una de les intervencions en el conegut solar de Pere Martell, que entre finals dels anys 80 i els principis dels 90 del segle passat fou objecte de diverses excavacions extensives, motivades pel projecte d'urbanització d'aquest sector de la ciutat. Es tracta d'una zona fins llavors ocupada bàsicament per camps de conreu i algunes naus industrials antigues, que en total abastava l'actual illa d'habitatges compresa entre els carrers de Pere Martell, Mallorca, Jaume I i Eivissa. Com ja hem dit en el capítol introductori del context, es tracta d'un sector suburbial del sud-oest de l'antiga ciutat de Tàrraco, que presenta la particularitat d'ésser un lloc ocupat ininterrompudament al llarg de l'antiguitat, doncs en aquestes excavacions es van trobar evidències arqueològiques de l'antic *oppidum* ibèric. El context que acabem de presentar forma part de les tasques de remodelació urbanística dutes a terme en la segona meitat del segle II aC, tasques que van significar l'anulació i colgament de les construccions ibèriques més antigues.

La Datació del Context

Les primeres dades cronològiques sobre el moment de formació d'aquest context ens venen donades per l'interessant i nombrós grup de la vaixel·la fina, on destaca

la presència de peces residuals, un fet corrent en els contextos associats a reformes de les estructures ibèriques durant el període tardorepublicà a Tàrraco. Però el grup més destacat és el de les importacions napolitanes de Campaniana A Mitja, que són els vasos més nombrosos, i que estan acompanyats d'una copa Lamb. 26 de la variant Antiga, amb una cronologia que va de finals del segle III als inicis del II aC, i que coincideix amb la de les peces de vernís negre dels tallers etrusc-lacials ja referits. Tornant a la producció A Mitja, com ja hem dit la seva cronologia abasta del 180 al 100 aC, però la presència de pàteres Lamb. 5, que es comencen a fabricar en un moment incert del segon quart del segle II aC, fa que la datació *post quem* d'aquest context l'haguem de situar en el període 175/150 aC. Aquesta vaixel·la de vernís negre està acompanyada també de vasos procedents dels tallers campans de Cales, dels quals hem documentat peces de la producció Antiga, amb una cronologia que va del 200 al 130/120 aC, que proporcionalment dominen sobre els de la variant Mitja o B de Cales, que es comencen a produir cap al 130/120 aC i vers el 90/80 aC es substitueixen per la producció Tardana. Aquest fet ens fa rebaixar el terme *post quem* del context a l'entorn del 130-120 aC, que és el moment en què arriben els darrers vasos de la Calena Antiga, junt amb els del nou repertori formal del tipus B.

Les dades cronològiques de la ceràmica comuna que hem pogut datar amb major precisió, que correspon a les importacions itàliques de vaixel·la de cuina, també ens estan indicant una datació posterior a mitjans del segle II aC, com evidencia la presència de cassoles Vegas 14 o F2 Torre Tavernera 4,10, tot i que la troballa d'una tapadora itàlica del tipus F2 Celsa 80.7056, datada a partir del darrer quart del segle II aC, ens torna a situar en aquesta data entorn al 130-120 aC.

Però els elements que ens permeten acabar de definir la cronologia del context són les àmfores. Com en el cas de la vaixel·la fina, tenim alguns envasos que són característics de les acaballes del segle III i dels primers decennis del segle II aC, com ara les importacions púniques Mañá D1a/T-5.2.3.1, o les àmfores grecoitàliques bd2/Grup 2 d'Asensio. Però les més nombroses són les grecoitàliques del tipus bd3 i 4, que es daten durant la primera meitat del segle II aC, amb una continuïtat durant el tercer quart d'aquesta centúria¹⁰⁴, coincidint amb la datació de les àmfores ebusitanes documentades, del tipus PE 17/T-8.1.3.2, PE 23 i 24, que també tenen una cronologia que abasta dels primers anys del segle II al 120 aC.

104. I inclús amb testimonis, si bé minoritaris, en nivells datats a inicis del segle I aC (Márquez, Molina 2005:104).

En darrer terme hem de destacar que no s'ha documentat cap àmfora itàlica del tipus Dr. 1A, la forma que vers el 135 aC comença a substituir amb molta empena els contenidors grecoitàlics. Un altre fet significatiu és l'absència, malgrat el nombrós conjunt d'àmfores itàliques, de les variants 1B i 1C, que es daten a partir d'inicis del segle I aC en un cas, i a partir del darrer quart del segle II aC la segona. D'altra banda, també estan absents les *patinae* itàliques amb revestiment de roig intern pompeïà, també característiques del darrer quart del segle II aC i del segle I aC.

D'aquesta manera, tenint en compte el conjunt de materials i la seva similitud amb altres contextos ben datats històricament, podem situar la seva cronologia en els darrers anys del tercer quart del segle II aC, moment en què conviuen les darreres produccions de Calena Antiga amb les primeres del tipus B de Cales, i quan arriben els darrers exemplars ebusitans d'àmfores PE 17, PE 23 i PE 24. De fet, és un context similar als de la fundació de *Valentia*, datats entre 138-135 aC, on la Calena Antiga apareix amb algun exemplar de la variant Mitja o B de Cales, que es redueixen a les formes Lamb. 5 i 6, si bé en el nostre cas hem d'afegir la presència del craterisc F 4753. Un altre fet coincident amb els contextos valencians és el domini de la Campaniana A Mitja junt amb àmfores itàliques tant del tipus grecoitàlic com Dr. 1A, aquestes darreres clarament majoritàries (Ribera 1998: 321; Marín, Ribera 2000). De cronologia similar són els contextos dels campaments del setge de Numància, amortitzats el 133 aC amb el final del conflicte (Sanmartí, Principal 1999c: 201; Principal 2000), on també trobem moltes similituds en quant a la composició de la Campaniana A, la presència d'alguna peça de la B de Cales, junt amb àmfores grecoitàliques, de transició i Dr. 1A, a més d'importacions de vaixel·la de cuina itàlica, com ara tapadores o *patinae* Vegas 14, i estant absents en ambdós casos els plats de roig intern pompeïà¹⁰⁵. Un altre dels contextos ben datats són els nivells de la fase 2b de l'amfiteatre de Cartagena, datats entre mitjans de segle II i el 130/120 aC (Pérez Ballester 2000: 133), i on es produeix una coincidència entre el domini de la Campaniana A, que apareix amb produccions de vernís

negre del tipus B Etrusc i de Cales¹⁰⁶, i on l'àmfora itàlica Dr. 1A és majoritària respecte a la grecoitàlica i ja trobem les primeres *patinae* de roig intern pompeïà, dada divergent amb el nostre conjunt ceràmic, i que indicaria una datació *ante quem* a la formació d'aquest context, entre el 130/120 aC.

A més, comptem també amb l'estudi dels contextos del tercer quart del segle II aC documentats a la zona central de la costa laietana (García Roselló, Pujol, Zamora 2000: 64), de composició anàloga al nostre amb excepció que als nivells laietans ja apareixen àmfores itàliques Dr. 1A, classificades com antigues, absents entre el material estudiat per nosaltres. En darrer terme hem de fer esment del derelict d'Illa Pedrosa, enfonsat entre el 140-130 aC (Sanmartí, Principal 1999c: 206), i que presenta una càrrega dominada per àmfores Dr. 1A amb algunes grecoitàliques de transició, un conjunt de vernís negre dominat per la Campaniana A, amb tan sols una forma de la Campaniana B, la copa ansada Pasq. 127/F 3121, i importacions de cuina itàlica amb formes identificades també en el nostre context, i estant absents, com en el nostre cas, els plats de roig intern pompeïà.

D'aquesta manera, creiem poder confirmar la datació proposada, que abastaria els darrers anys del segon terç del segle II aC, en base a la vaixel·la documentada per nosaltres i les dades dels jaciments ben datats, i que ens situaria entre el moment de la fundació de *Valentia* i la fase 2b de l'amfiteatre de Cartagena, és a dir, entre el 138/135 aC i *ca.* 130 aC.

La Composició del Context

En quant a la composició del conjunt ceràmic hem de destacar, d'una banda, el domini de la vaixel·la local ibèrica¹⁰⁷, que representa el 52,70%, quedant en segon lloc la ceràmica importada, que representa el 39,48%, i en darrer lloc la ceràmica romana de producció indeterminada, que suma el 7,82%.

Si centrem l'atenció en els productes importats, comprovem com els itàlics dominen de manera aclaparadora, amb un 90,23%, quasi tots procedents de la franja tirrènica, amb excepció d'un 0,61% d'origen adriàtic. Ja molt minoritàries són les importacions dels

105. Dada que es també es dona en els contextos dels campaments numantins, en els de la fundació de *Valentia*, i en el que estem presentant.

106. Fet també documentat en els contextos dels campaments numantins i de la fundació de *Valentia*.

107. En aquest cas, i donat que també hi ha un alt nombre de material residual ben identificat dels segles V-III aC, com ara les importacions àtiques o massaliotes, no podem descartar que algunes de les peces incloses en l'estudi percentual de la producció ibèrica siguin també residuals. Destaca l'alt nombre d'àmfores, però donada la pervivència tipològica al llarg del període ibèric ple i ibèric tardà, no les hem volgut deixar fora donat que tampoc podíem descartar que fossin produccions d'època tardorepublicana.

diversos centres púnics, on destaquen les ebusitanes, amb un 4,87%, seguides de les cartagineses -2,74%- i les del Cercle de l'Estret -2,13%-.

Si centrem l'anàlisi en les àmfores, aquí el domini dels envasos itàlics, tot i que molt destacat, no és tan important com a nivell general, ja que pràcticament la resta de productes importats que no procedeixen d'Itàlia són àmfores. Així, els envasos de la Itàlia tirrènica representen el 71% del total, quedant en segon lloc les púnicoebusitanes amb un 13%, seguides de les cartagineses -9%- i les púniques de la badia de Cadis -7%- . D'altra banda, si analitzem el repertori tipològic documentat, trobem una paritat entre les àmfores itàliques del tipus grecoitàlic i Dr. 1A, amb un 34,34% cadascuna, essent la segona més nombrosa, a molta distància, el contenidor de salaons gadità del tipus CC.NN./T-9.1.1.1 -7,07%-, seguida de la cartaginesa Mañá C2a amb les variants T-7.4.2.1 i 7.4.3.1 -6,06%-, i les ebusitanes PE 24 -5,05%-. Ja amb menor representativitat trobem les grecoitàliques de transició i les ebusitanes PE 17 i PE 23

-3,03%-, i amb un exemplar només els envasos púnics Mañá D1a/T-5.2.3.1 i Lancel 312ab/T-7.7.1.1, que sumen cadascuna l'1,01%.

Respecte a les dades que se'n deriven de l'estudi de la vaixel·la de taula, hem de dir que està formada en un 64,73% per vaixel·la fina, amb un clar domini del vernís negre -56,20%- sobre la ceràmica grisa de la costa -6,98%- i la de parets fines itàliques -1,55%-. Tancaria el grup la vaixel·la comuna ibèrica -25,19%, seguida de la comuna romana de procedència indeterminada -9,69%- i la comuna itàlica -0,39%-. D'altra banda, centrant-nos en la vaixel·la de vernís negre, destaquen els vasos de fabricació campana, que sumen en total el 90,24%, essent els napolitans del tipus A el 69,49% i els de Cales el 20,75%. Molt minoritàries són els vasos de producció etrusc-lacial -2,13%- i de fabricació etrusca -0,53%, quedant la resta de peces sense adscripció segura a algun dels tallers itàlics que fabricaven aquesta vaixel·la -10,28%-.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixel·la fina	Campaniana A	125	38,11	15,04
		VN de Cales	39	11,89	4,69
		VN Etrusc	1	0,3	0,12
		VN Etrusc-lacial	4	1,22	0,48
		VN Itàlic Indeter.	18	5,49	2,17
		Llàntia de VN	1	0,3	0,12
		PP FF Itàliques	4	1,22	0,48
		TOTAL	296	90,23	35,61
	Ceràmica comuna	Comuna campana	28	8,54	3,37
		Comuna lacial	3	0,91	0,36
		Comuna de Bríndisi	2	0,61	0,24
	Àmfores	Àrea tirrènica	64	19,51	7,7
		Campania	7	2,13	0,84
Púnica ebusitana	Ceràmica comuna	Comuna ebusitana	3	0,91	0,36
	Àmfores	Púnicoebusitana	13	3,96	1,56
		TOTAL	16	4,87	1,92
Púnica centremediterrània	Àmfores	Centremediterrànies	9	2,74	1,08
		TOTAL	9	2,74	1,08
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	7	2,13	0,84
		TOTAL	7	2,13	0,84
Local/Regional	Vaixel·la fina	Grisa de la costa	31		3,73
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	247		29,72
		Grollera ibèrica	62		7,46
		Ibèriques	98		11,79
	Àmfores	TOTAL	438		52,7
Ceràmica romana indet.	Ceràmica comuna	Comuna romana	65		7,82
		TOTAL	65		7,82

Figura 141. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

Pel que fa al repertori formal de la vaixel·la de taula, cal destacar el domini de les copes i bols, que representen el 39,18% del total, seguits dels plats i les pàteres -28,36%- i de les gerres -21,27%-. Ja força minoritàries són la resta de formes, on trobem el grup de vasos i gots -5,97%-, format per gobelets de parets fines itàliques -1,49%- i vasos ansats bicònics de la producció grisa de la costa -4,48%-. En darrer terme hem d'esmentar la presència de copes ansades -3,73%-, cràters -1,12%- i una tapadora de gerra de producció centretàlica del tipus Cl-Rec 16d -0,37%.

Passant a analitzar els diferents grups morfològics del servei de taula, el de plats i pàteres està format per una majoria de vernís negre -68,18%-, i algunes peces de la ceràmica ibèrica -22,73%- i de la ceràmica comuna romana -9,09%. Així, entre les diverses formes documentades, la més nombrosa amb diferència és el plat Lamb. 36 -45,33%-, seguit de lluny per les pàteres Lamb. 55 -10,67%-, les Lamb. 5 i 6 -6,67%-, i les pàteres de vernís negre del G 2200 -4%-. Ja força minoritàries són les pàteres San. 165/F1153 i la pàtera hemisfèrica d'ala -1,33% cadascuna-. En darrer terme hem de fer esment dels plats i pàteres sense tipologia, que sumen el 24% restant.

El grup de copes i bols també està format majoritàriament per vernís negre, amb un 86,11%, i algunes peces de la vaixel·la grisa de la costa -8,33%- i de la comuna ibèrica -5,56%-. A nivell tipològic trobem una àmplia diversitat de formes, destacant els bols Lamb. 27ab -19%-, les copes Lamb. 27Bb -13%- i Lamb. 33a -11%-, i les del tipus Lamb. 28ab i les variants calenes Ped.Tav. 12.50/F 2614/2615, amb un 8% respectivament. A continuació trobem les escudelles del tipus A-I i les copes Lamb. 33b -6%-. Amb un percentatge del 4% les formes Lamb. 31b i 27c, seguides de les copetes Lamb. 34a i les escudelles A-III amb el 2%, i tancant amb un percentatge de l'1% les formes Lamb. 2, 8b, 26, 31a. Finalment, i amb un 13%, tenim les formes sense tipologia definida.

Passant al grup de les copes ansades, hem de dir que està format majoritàriament per vaixel·la importada de vernís negre, tret d'una copa de la vaixel·la comuna ibèrica que imita una forma també de vernís negre. Així, la imitació ibèrica de la copa Lamb. 48B representa el 10%, les copes etrusc-lacials de vernís negre Lamb. 49 el 40%, i les de la Campaniana A Morel 68bc el 50% restant.

Respecte als cràters recuperats, tots pertanyen a la forma F 4753 de la Campaniana B de Cales, i en el grup dels vasos, els gobelets són tots de la forma Mayet 2 de les parets fines itàliques, i els ansats són tots vasets bicònics de la ceràmica grisa de la costa.

Finalment, el grup de les gerres està dominat per les de

producció local ibèrica, amb un 73,68%, front al 26,32% restant, format per ceràmica comuna romana.

Un altre dels grups a destacar és el de la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments, on la producció majoritària és la local ibèrica -51,19%-, majoritàriament pertanyent a la grollera de cuina -50%-, i amb una peça de la comuna ibèrica, concretament un morter -1,19%-. En segon lloc trobem la ceràmica comuna itàlica -28,57%-, que està present amb ceràmica de procedència campano-lacial -26,19%- i de la regió de Brindisi -2,38%-. En tercer lloc tenim la vaixel·la comuna romana de procedència indeterminada -16,67%-, i ja amb una presència molt minoritària la comuna ebusitana -3,57%.

Respecte al repertori tipològic, hem de destacar el domini de les olles, que arriben al 46,43%, grup format majoritàriament per ceràmica grollera ibèrica -79,49%- i que es completa amb olles de la comuna romana -15,38%- i d'importació itàlica -5,13%-. El segon grup tipològic majoritari és el de les tapadores, que representen el 27,38%, i que com el cas anterior està dominat per la ceràmica grollera ibèrica -43,48%-, seguida de la comuna itàlica -30,43%- i la comuna romana -26,09%-. En tercer lloc hem de fer esment dels morters -15,48%-, que majoritàriament són d'origen itàlic -70%-, si bé podem distingir entre els procedents de la regió tirrènica -50%- i els de l'adriàtica -20%-, seguits dels morters ebusitans -20%- i els de la ceràmica comuna romana -10%-. En darrer lloc hem de fer esment de les cassoles, que representen el 10,71%, si bé hem de distingir entre les *patinae* itàliques -7,14%- i les cassoles indeterminades -3,57%-, de les quals dues són itàliques 66,67%- i una és de fabricació local, de la producció grollera ibèrica -33,33%.

En darrer terme tenim el grup de la ceràmica d'emmagatzematge, format quasi totalment per vaixel·la comuna ibèrica, de fet, tan sols hem documentat una peça de tipus "romà", un *dolium*, que representa el 0,78%. La resta de formes, totes de la producció comuna ibèrica, estan dominades pels càlats -68,99%-, quedant en segon lloc les tenalles zoomorfes -21,71%-, seguides dels grans contenidors -4,65%-. Ja força minoritàries són les amfores -2,33%-, i la presència d'una sítula i una tapadora, amb un percentatge del 0,78% cadascuna.

Hem de tancar l'estudi de la composició del context amb el grup d'altres tipus de vaixel·la, que representa tan sols 0,53% del total de la ceràmica identificada. Està format per una llàntia de vernís negre del tipus Ricci B, tres ungüentaris de la producció comuna romana, que no s'han pogut identificar a nivell tipològic, i un vaset votiu de la ceràmica grisa de la costa, que és una cràtera miniaturística símil a la forma F 4272 de vernís negre.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 36	34	Campaniana A: 32 Calena Antiga: 2
	Lamb. 6	5	B de Cales: 5
	San. 155/F 1153	1	B de Cales: 1
	S/T	1	Comuna Ibèrica: 1
Pàteres	Lamb. 5	5	Campaniana A: 2 B de Cales: 3
	Lamb. 55	8	Campaniana A: 5 Calena Antiga: 3
	F 2200	3	Campaniana A: 3
	Hemisfèrica d'ala S/T	1 17	Comuna Ibèrica: 1 Comuna Ibèrica: 10 Comuna Romana: 7
Bols	Lamb. 27ab	19	Campaniana A: 14 VN Indeterminat: 5
	Lamb. 27c	4	Campaniana A: 4
	Lamb. 31a	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 31b	4	Campaniana A: 4
	S/T	11	Comuna Ibèrica: 10 Comuna Romana: 1
Copes	Lamb. 26	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 27Bb	13	Campaniana A: 11 Calena Antiga: 2
	Lamb. 28ab	8	Campaniana A: 7 VN Indeterminat: 1
	Lamb. 33a	11	Campaniana A: 11
	Lamb. 33b	6	Campaniana A: 5 Calena Antiga: 1
	Lamb. 34a	1	Campaniana A: 1
	Ped.Tav. 12.50/F 2614/F 2615	8	Calena Antiga: 8
	Lamb. 2	1	B de Cales: 1
	Lamb. 8b	1	B Etrusca: 1
Bols/ Copes	Escudella A-I	6	Grisa de la Costa: 6
	Escudella A-III	2	Comuna Ibèrica: 2
	S/T	5	Campaniana A: 4 VN Indeterminat: 1
Copes Ansades	Lamb. 48B	1	Comuna Ibèrica: 1
	Lamb. 49	4	VN Lacial: 4
	Morel 68bc	5	Campaniana A: 5
Cràters	F 4753	1	B de Cales: 1
Gots/Gobelets	Mayet 2	4	PP FF Itàliques: 4
Gots Ansats	Vaset bicònic	2	Grisa de la Costa: 2
Gerres	Enòcoa	5	Comuna Ibèrica: 5
	S/T	7	Comuna Ibèrica: 6 Comuna Romana: 1
Taps. de Gerra	Cl-Rec 16d	1	Comuna Itàlica: 1

Figura 142. La vaixel·la de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	39	Grollera Ibèrica: 31 Comuna Itàlica: 2 Comuna Romana: 6
Cassoles Indeters.	3	Grollera Ibèrica: 1 Comuna Itàlica: 2
<i>Patinae</i>	6	Comuna Itàlica: 6
Tapadores	23	Grollera Ibèrica: 10 Comuna Itàlica: 7 Comuna Romana: 6
Morters	13	Comuna Ibèrica: 1 Comuna Itàlica: 7 Comuna Romana: 2 Comuna Ebusitana: 3

Figura 143. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	89	Comuna Ibèrica: 89
Tenalles zoomorfes	28	Comuna Ibèrica: 28
Grans Contenidors	6	Comuna Ibèrica: 6
Sítules	1	Comuna Ibèrica: 1
Amforetes	3	Comuna Ibèrica: 3
Tapadores	1	Comuna Ibèrica: 1
<i>Dolia</i>	1	Comuna Romana: 1

Figura 144. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Llànties	1	Vernís Negre: 1
Ungüentaris	3	Comuna Romana: 1
Vasets Votius	1	Grisa de la Costa: 1

Figura 145. Altres tipus de ceràmica

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

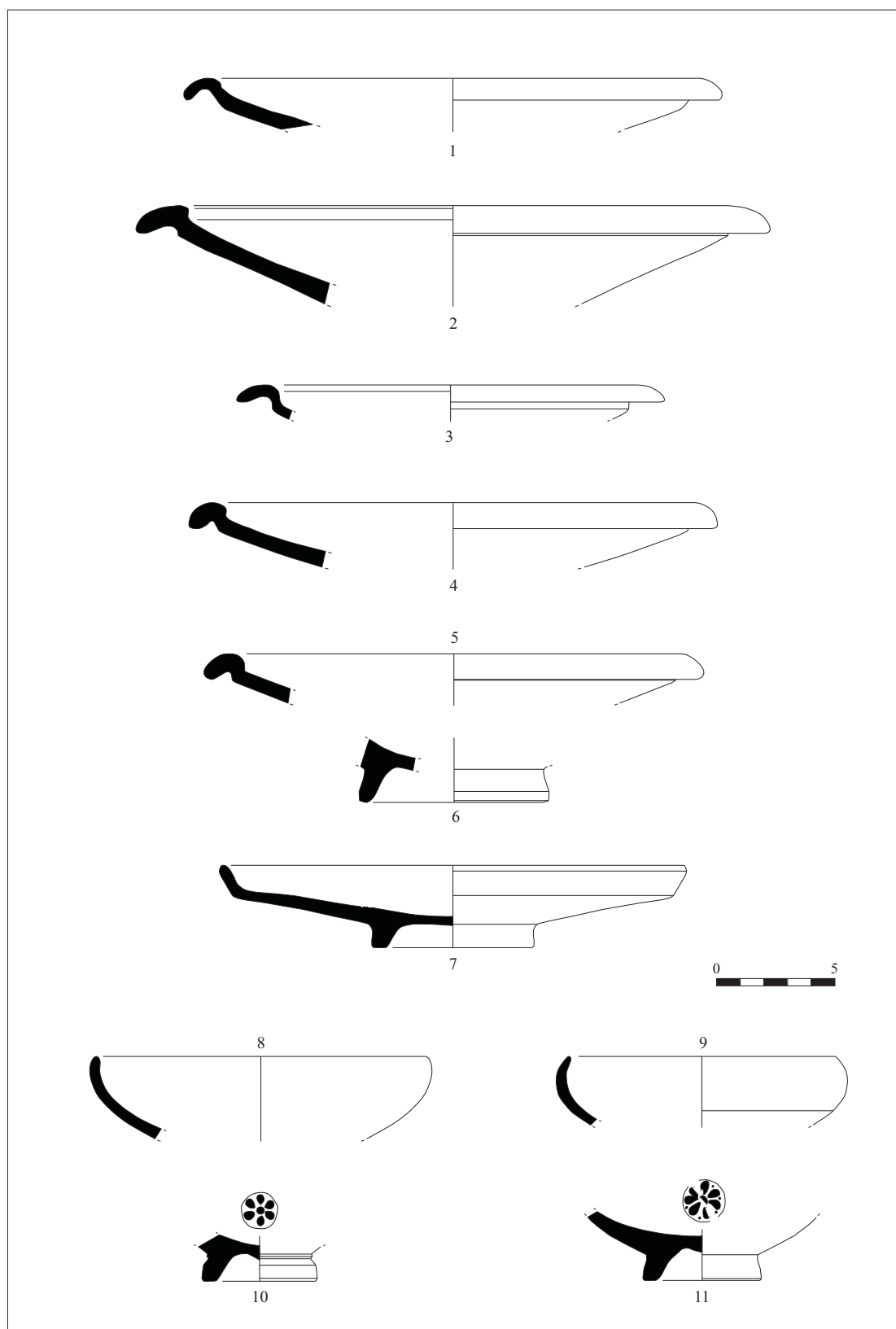

Figura 146. CAMPANIANA A: 1 a 6) Lamb. 36. 7) Lamb. 5. 8, 9) Lamb. 27ab. 10, 11) Copa/bol.

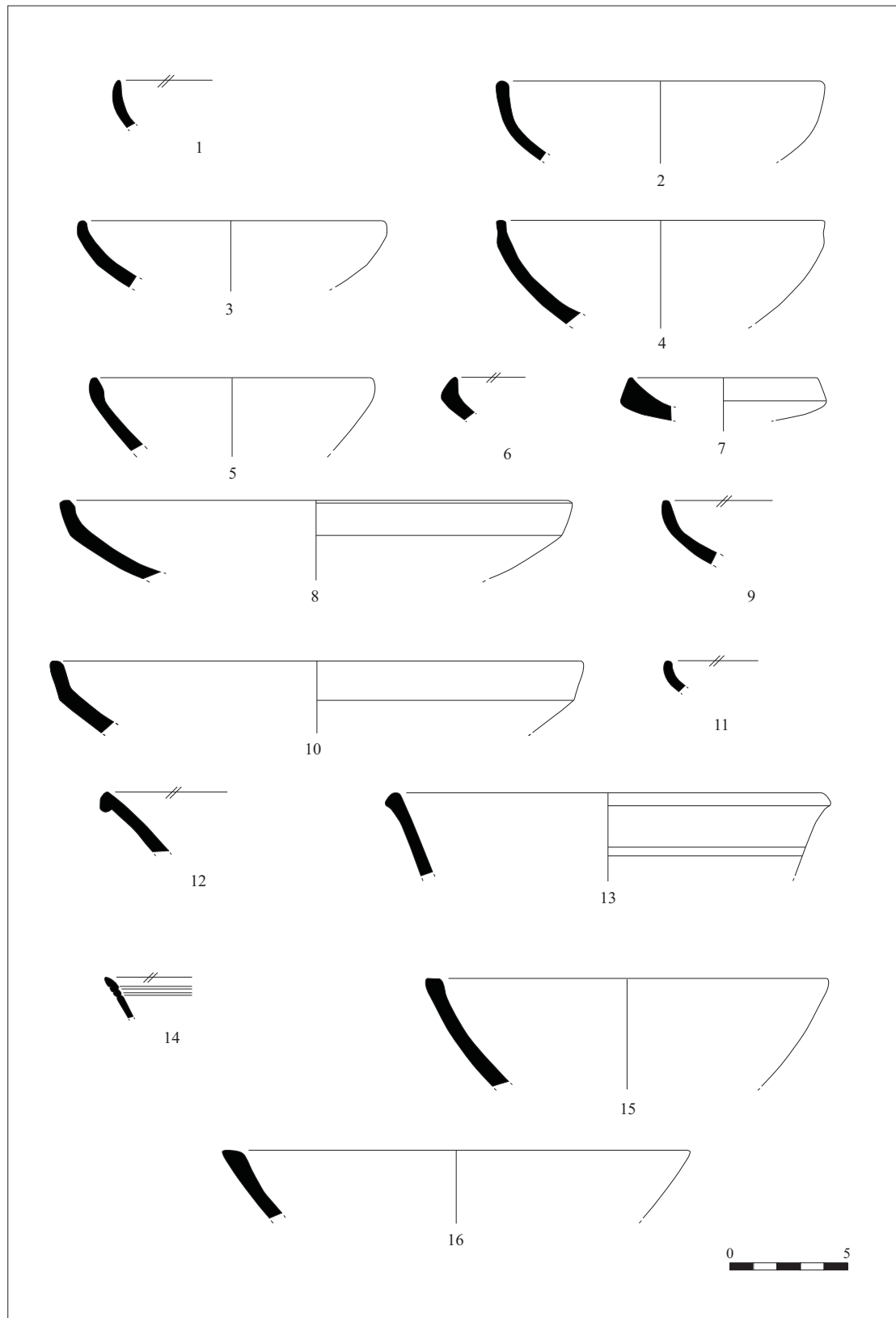

Figura 147. CAMPANIANA A: 1, 2) Lamb. 27ab. 3 a 5) Lamb. 27c. 6, 7) Lamb. 34a. 8 a 11) Lamb. 27Bb. 12, 13) Lamb. 28ab. 14) Lamb. 33a. 15, 16) Lamb. 33b.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

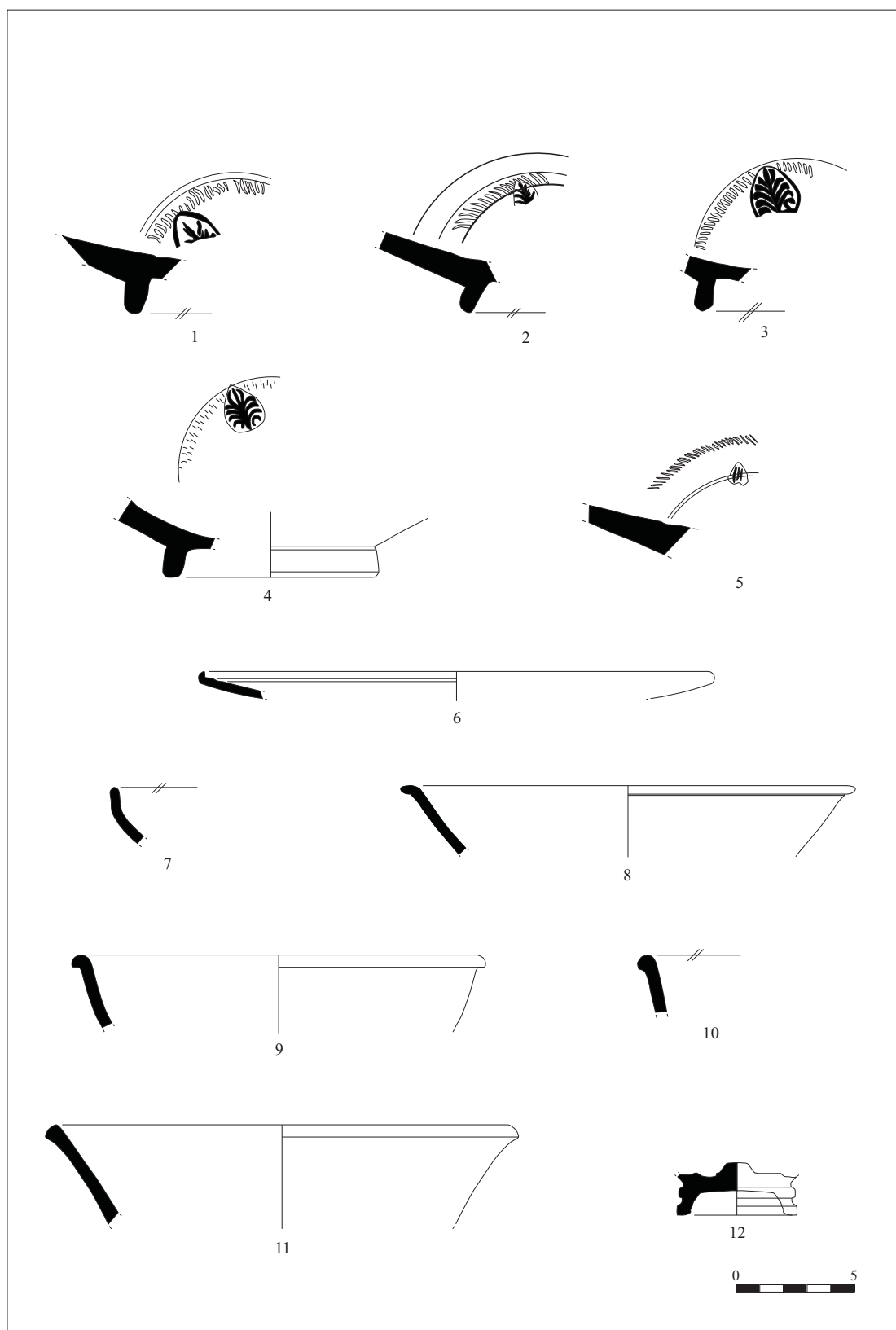

Figura 148. CAMPANIANA A: 1 a 5) Copes/bol. CALENA ANTIGA: 6) Lamb. 55. 7) Lamb. 27B. 8 a 11) Ped. Tav. 12.50. 12) F 1150/Ped.Tav. 29.198

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

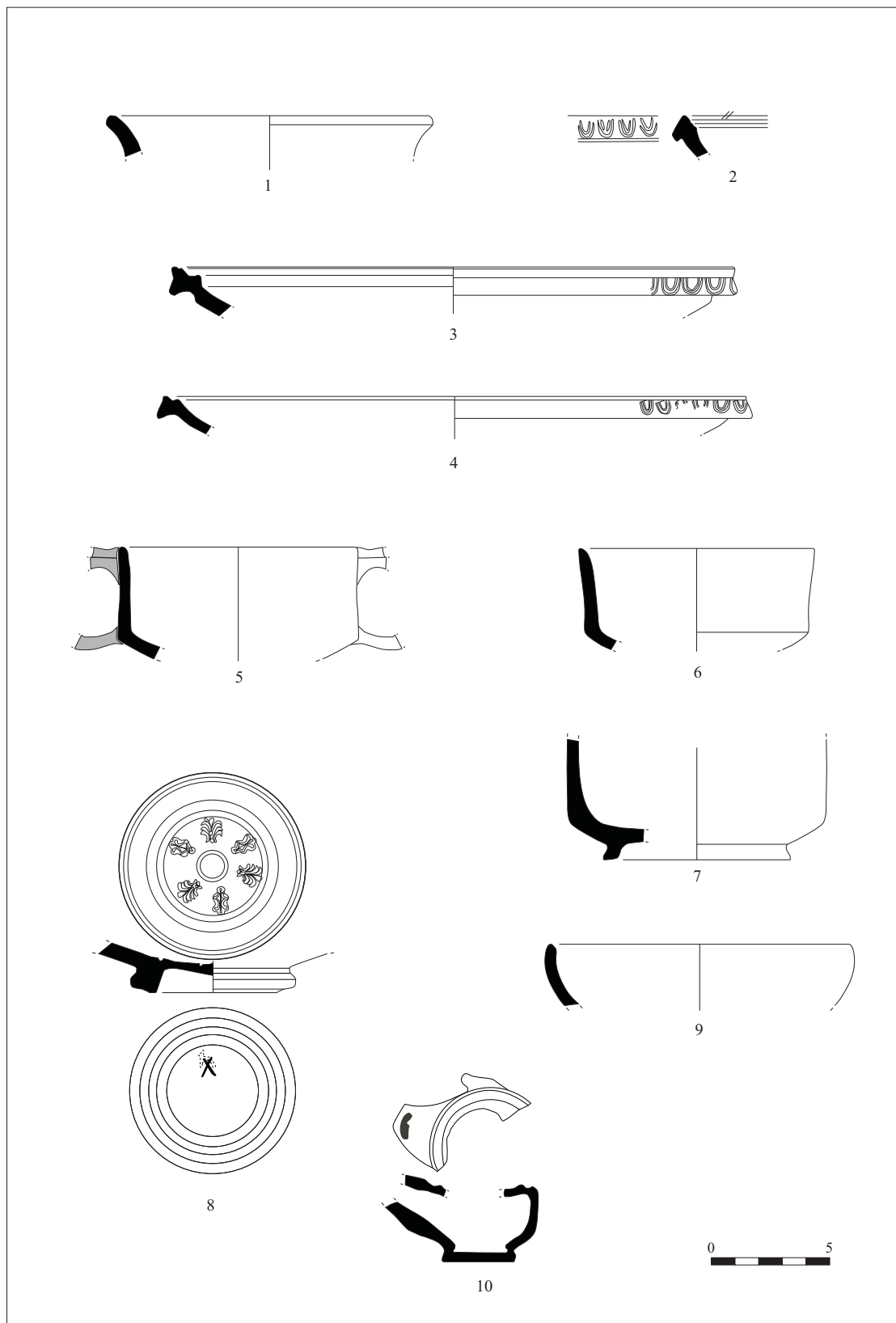

Figura 149. B DE CALES: 1) Lamb. 2. 2 a 4) F 4753. VN ETRUSC-LACIAL: 5 a 7) Lamb. 49. B ETRUSCA: 8) Lamb. 8b. VN INDETERMINAT: 9) Lamb. 27ab. LLÀNTIA DE VN: 10) Ricci B.

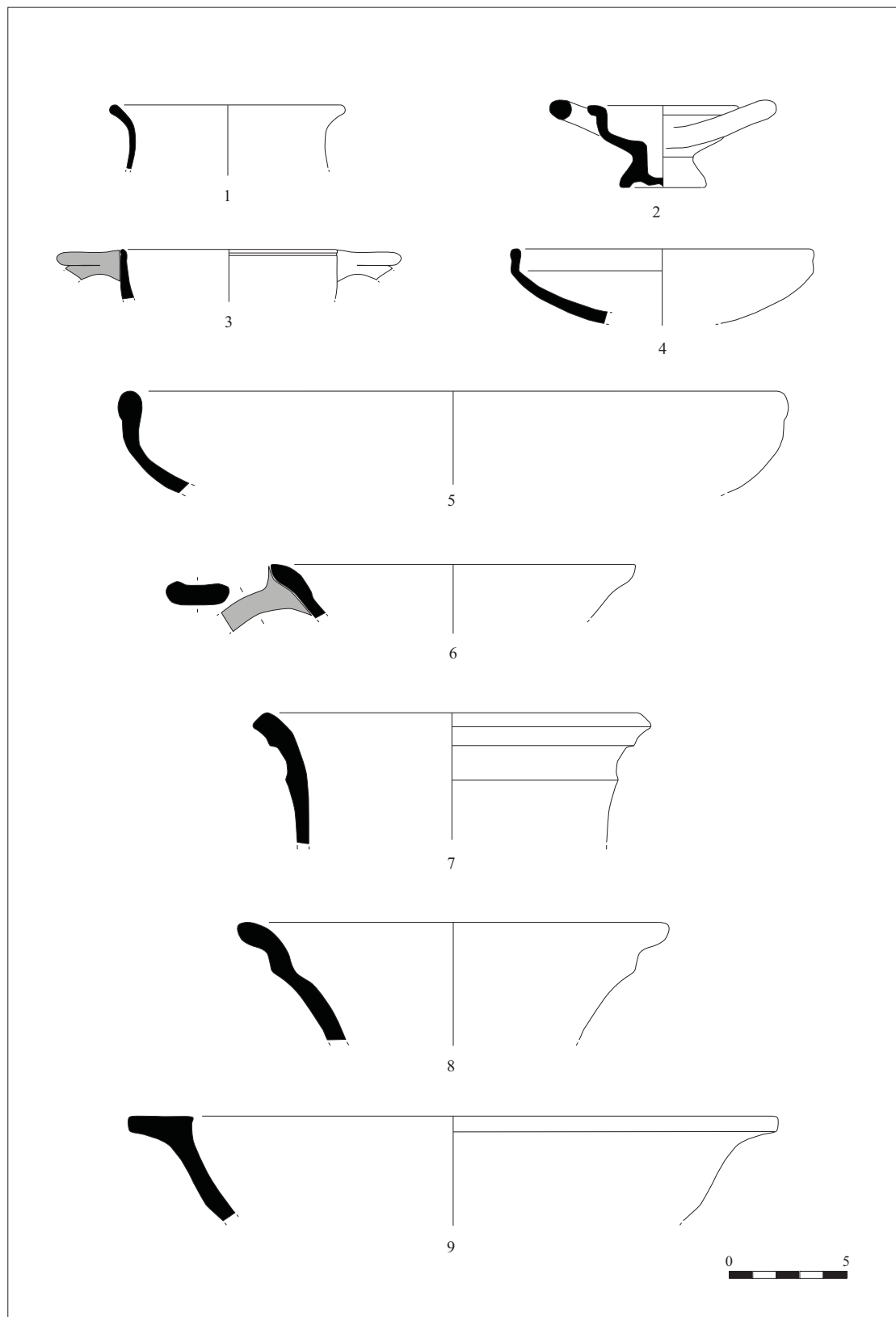

Figura 150. GRISA DE LA COSTA: 1) Vaset bicònic. 2) Cílix votiu. COMUNA IBÈRICA: 3) Imitació Lamb. 48B. 4, 5) Escudella A-III. 6 a 8) Gerres. 9) Pàtera hemisfèrica d'ala.

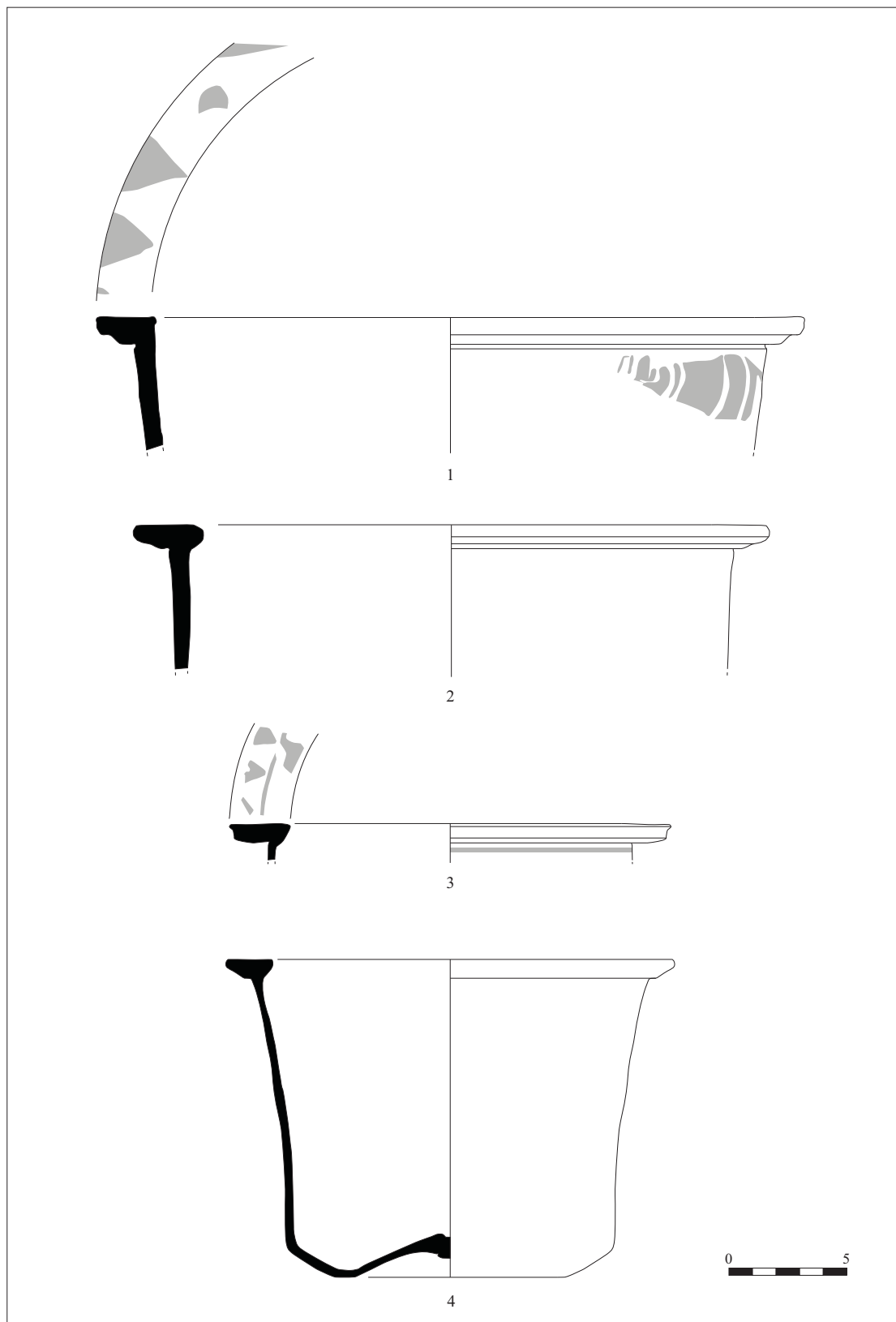

Figura 151. COMUNA IBÈRICA: 1 a 4) Càlats.

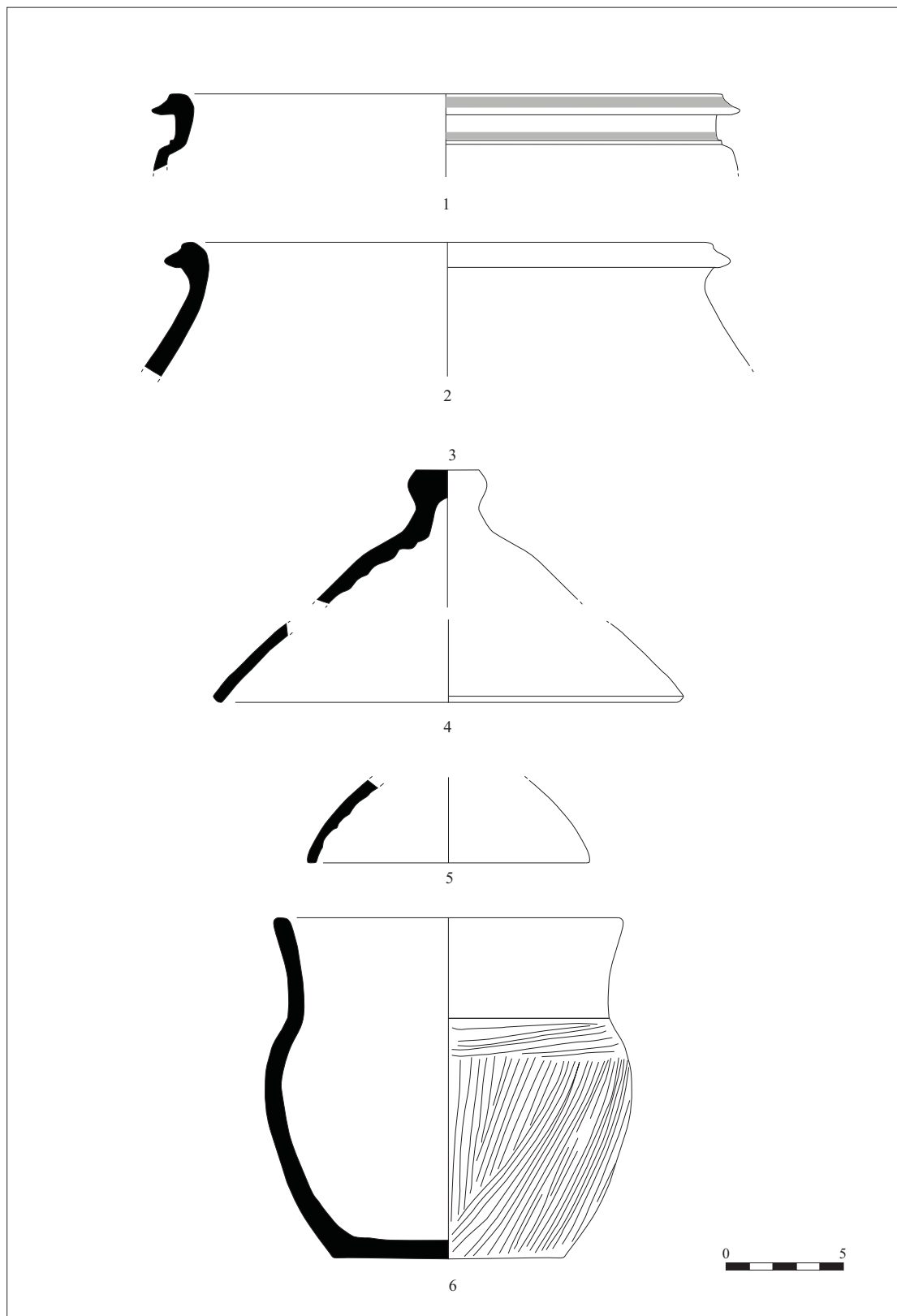

Figura 152. COMUNA IBÈRICA: 1, 2) Tenalles zoomorfes. GROLLERA IBÈRICA: 3 a 5) Tapadores. 6) Olla.

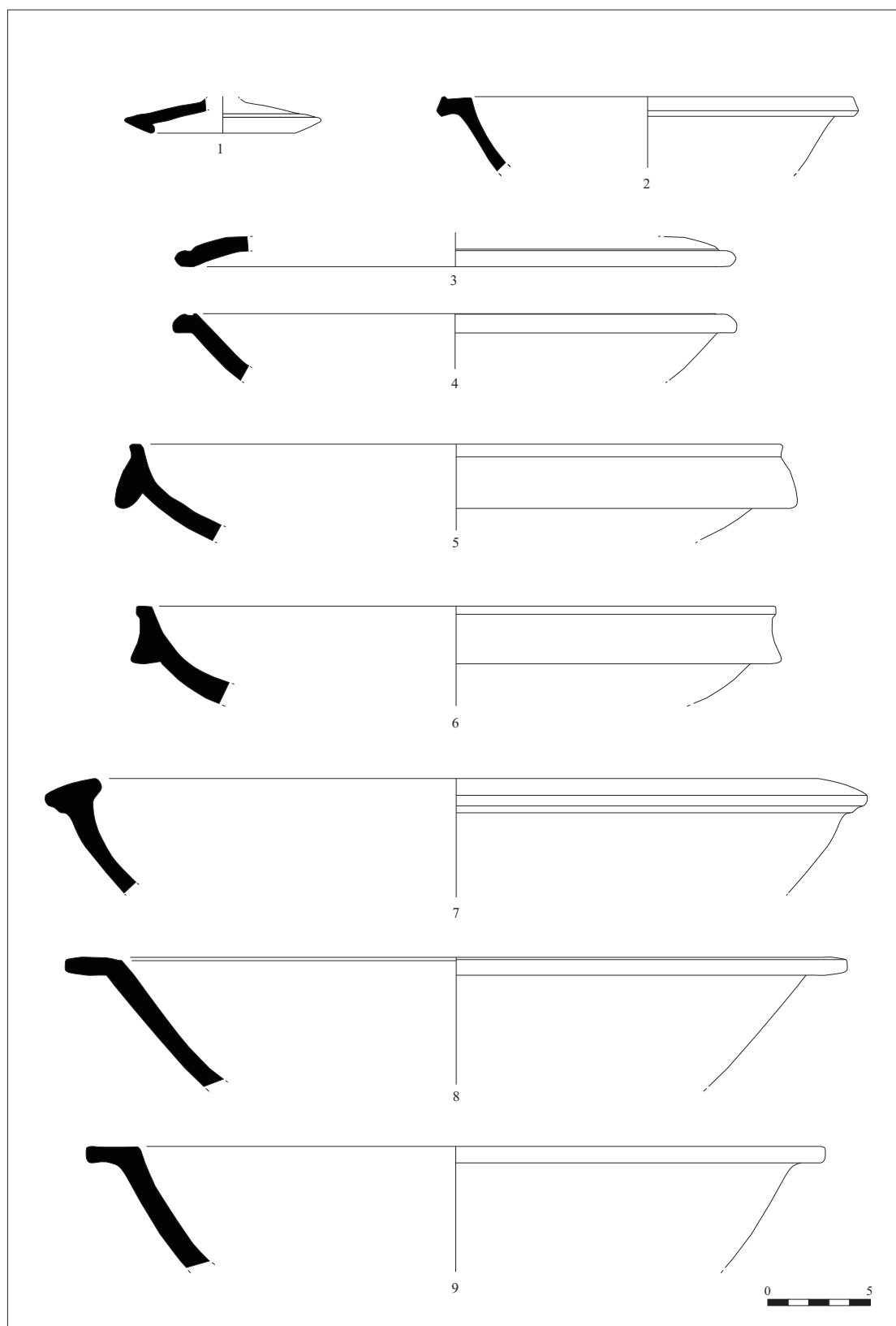

Figura 153. COMUNA ITÀLICA: 1) Tapadora de gerra Cl-Rec 16d. 2) *Patina* tegame 7 d'Olcese. 3) Tapadora F2 Celsa 80.7056. 4) *Patina* F2 Torre Tavernera 4,10. 5) Morter centreitàlic Emporiae 36,2. 6) Morter de Bríndisi Emporiae 36,2. 7) Morter campà tipus 8 d'Olcese. COMUNA EBUSITANA: 8, 9) Morters de llavi horitzontal.

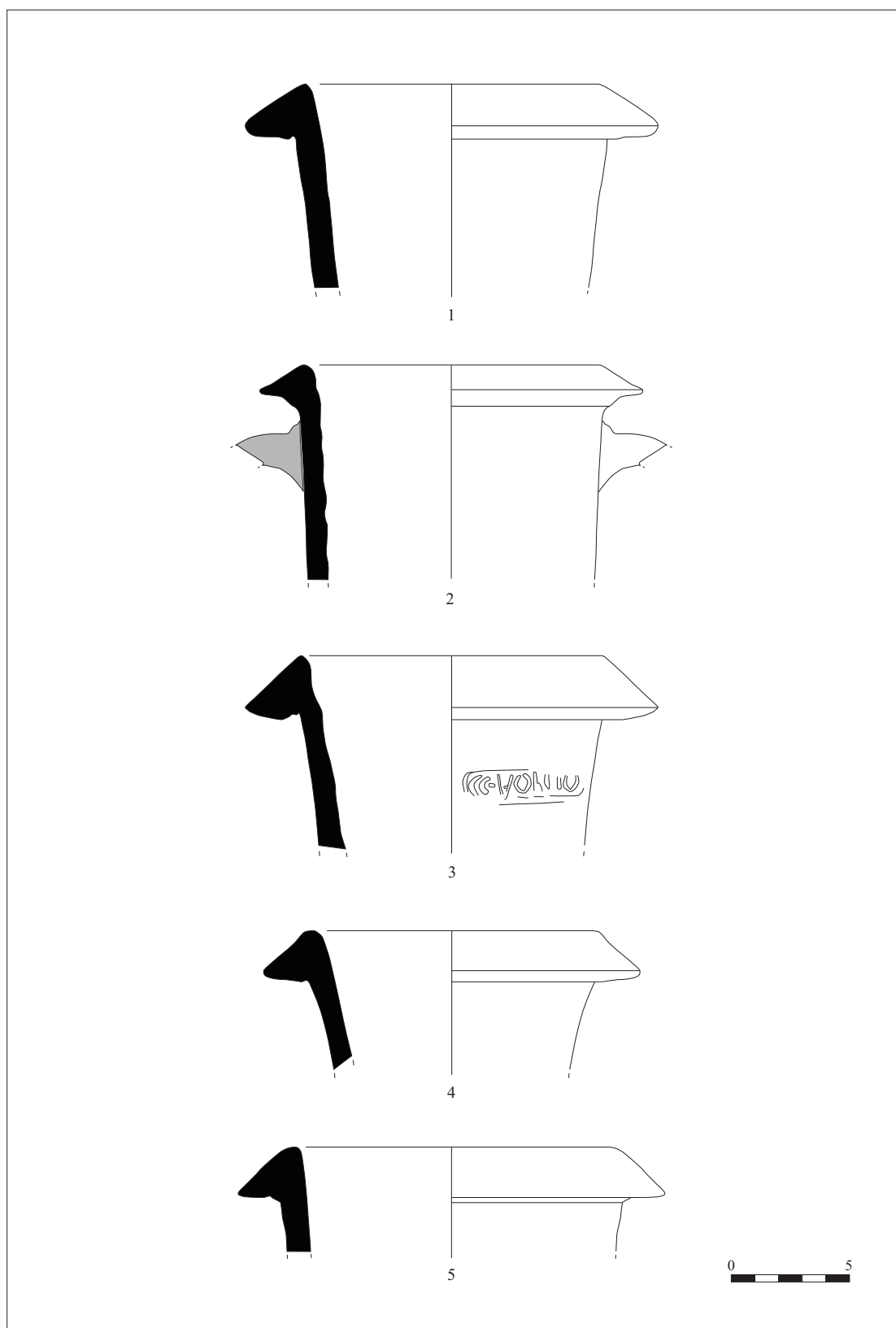

Figura 154. ÀMFORA ITÀLICA: 1, 4) Grecoitàlica bd2. 2, 3) Grecoitàlica bd3. 5) Grecoitàlica bd4.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

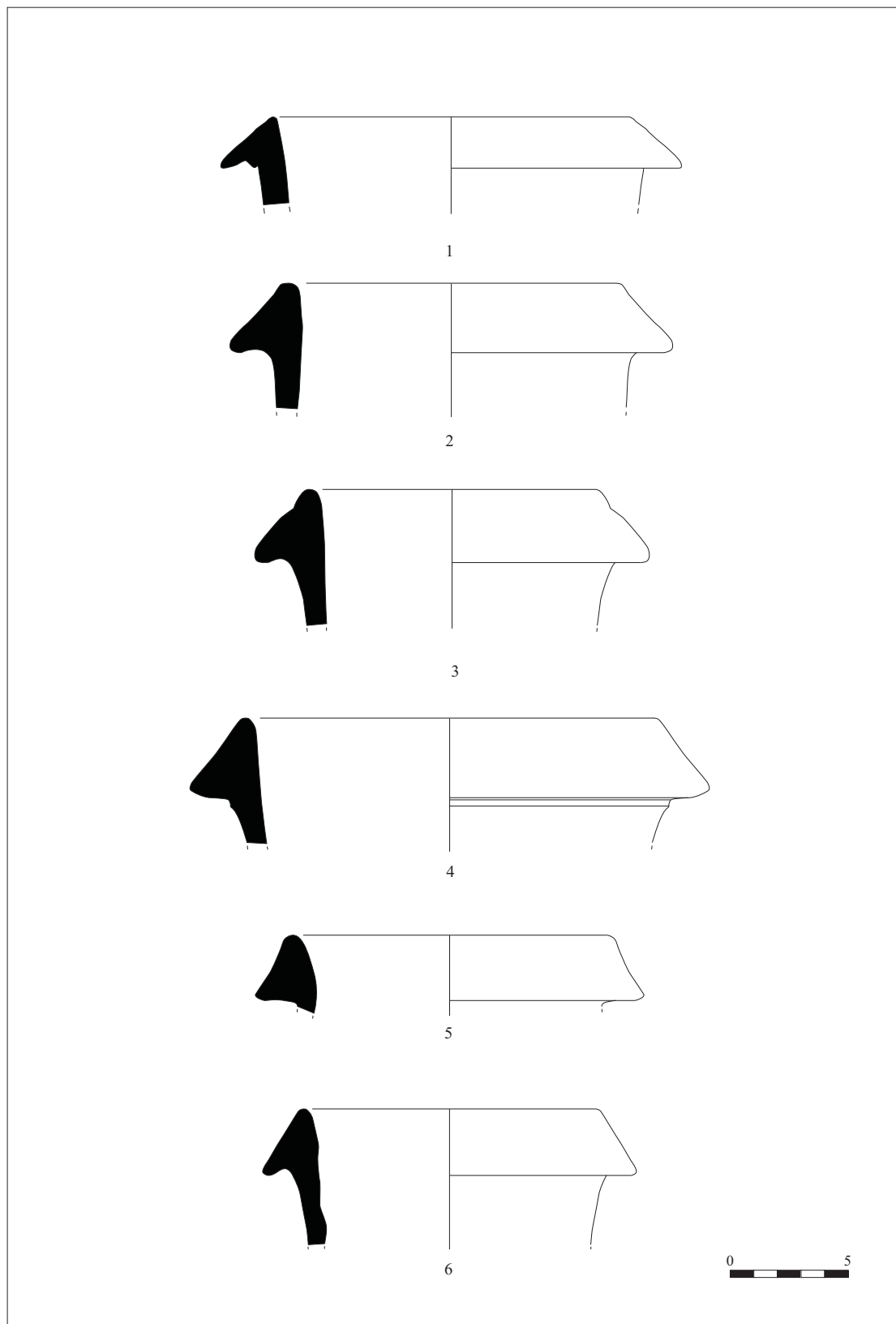

Figura 155. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Grecoitàlica bd4. 2, 3) Grecoitàlica de transició. 4, 6) Dr. 1A campana. 5) Dr. 1A.

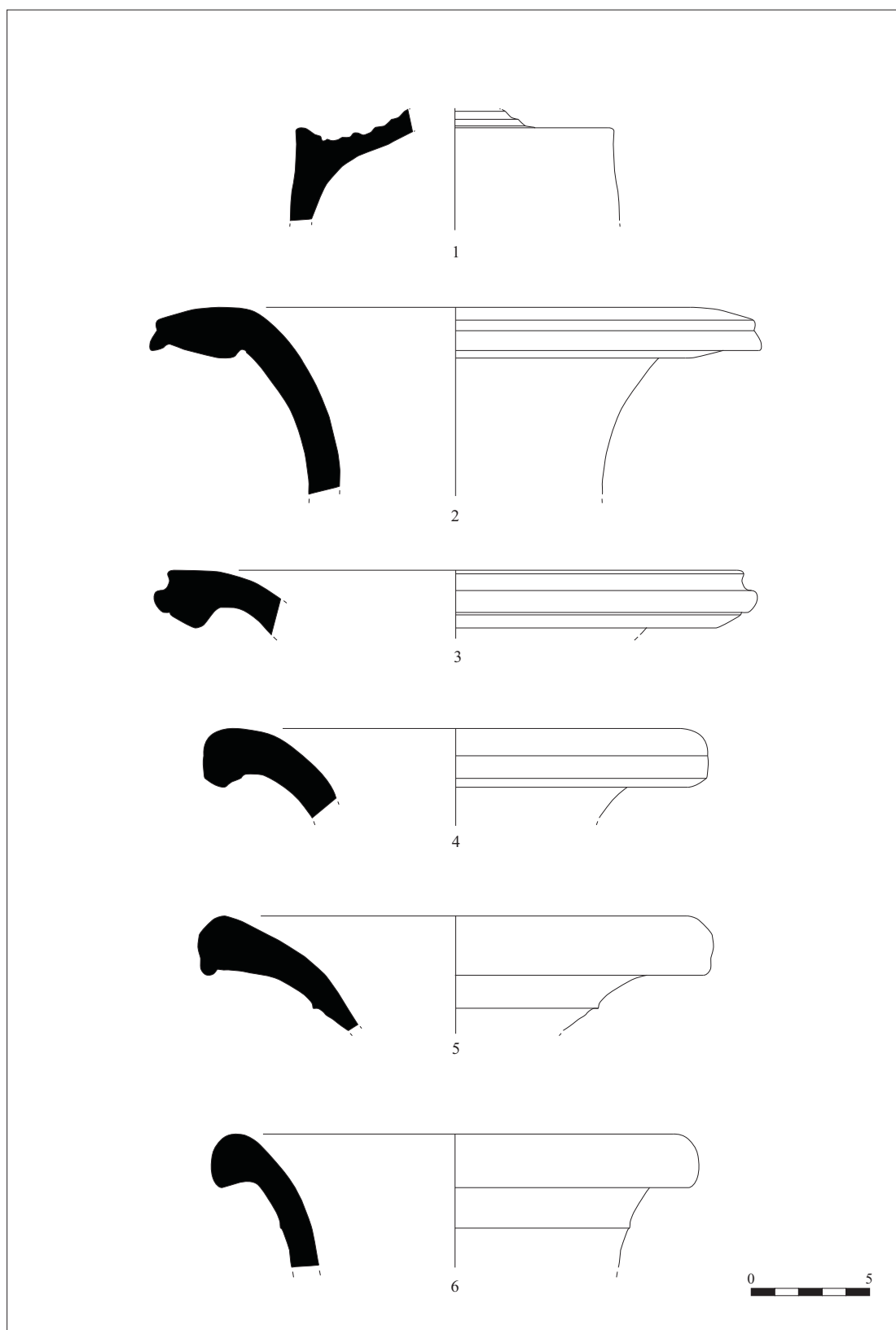

Figura 156. ÀMFORA PÚNICA: 1) M. D1a/T-5.2.3.1. 2) M. C2a/T-7.4.2.1. 3 a 5) M. C2a/T-7.4.3.1. 6) L. 312ab/T-7.7.1.1.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

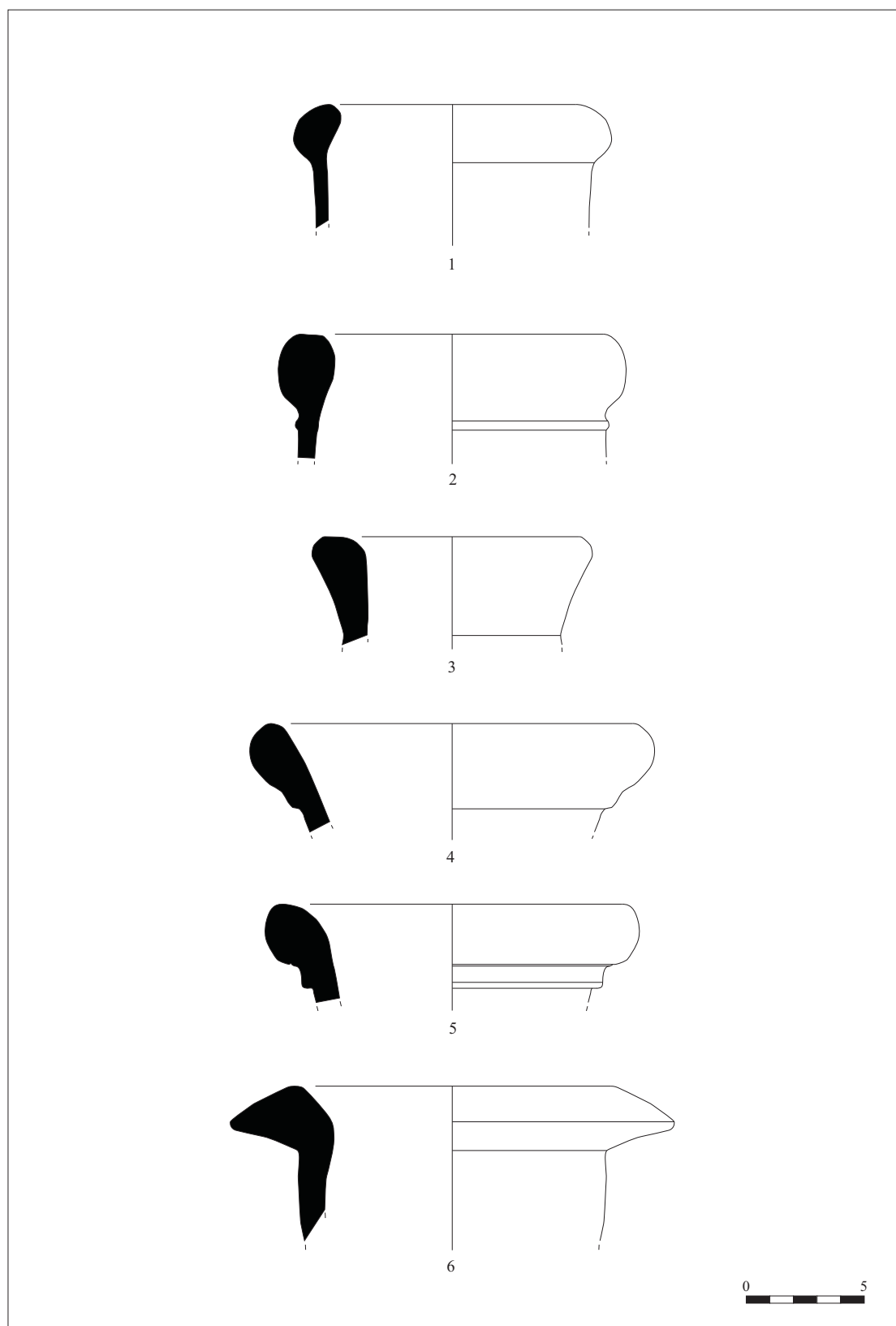

Figura 157. ÀMFORA PÚNICOEBUSITANA: 1, 2) PE 16/T-8.1.3.1. 3) PE 17/T-8.1.3.2. 4, 5) PE 23. 6) PE 24.

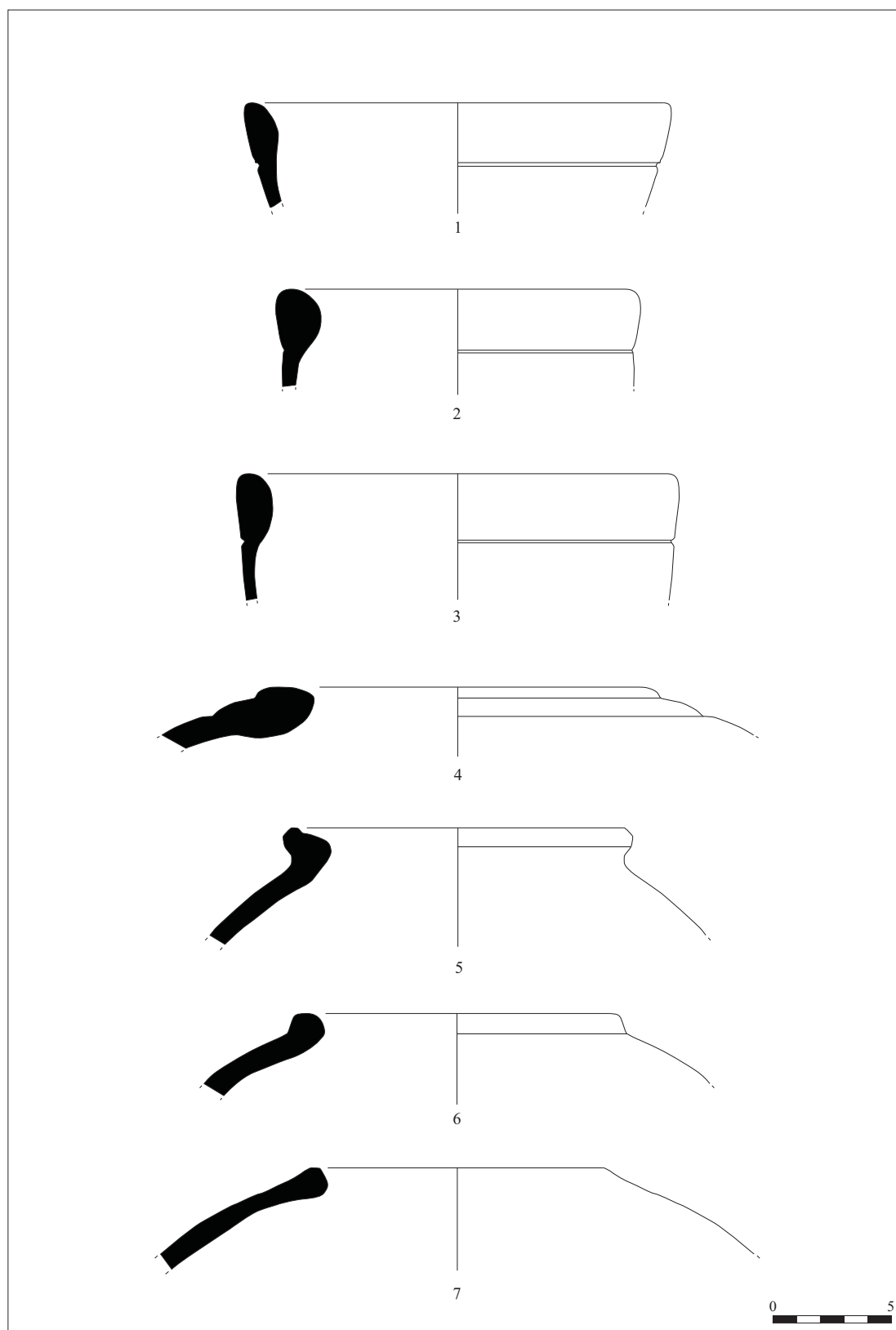

Figura 158. ÀMFORA DEL CERCLE DE L'ESTRET: 1 a 3) CC.NN./T-9.1.1.1. ÀMFORA IBÈRICA: 4 a 7.

4.3.7. Carrer d'Apodaca núm. 7 i 9, Fase 1

Aquest context ceràmic prové de les excavacions dutes a terme en els solars núm. 7 i núm. 9 del carrer d'Apodaca. Els treballs al núm. 7 es van realitzar l'any 1994, motivats pel projecte d'edificació d'un nou bloc d'habitatges, i foren dirigits pels arqueòlegs de l'empresa Codex Josep M. Macias, Josep M. Puche i Josep A. Remolà (Codex 1994, 1995; Puche, Remolà 1996). Posteriorment, un nou projecte d'edificació en l'immoble adjacent núm. 9 va motivar una nova intervenció, realitzada l'any 2001 també sota direcció dels arqueòlegs de l'empresa Codex Josep M. Macias, Imma Teixell i Moisés Díaz (Macias *et alii* 2004). La superfície total excavada és de 690 m², dels quals 435 m² corresponen al solar número 7, i 255 m² al número 9.

Les primeres evidències arqueològiques documentades permeteren comprovar l'existència d'un antic barranc natural, que en sentit sud-nord baixava de la part alta del turó tarragoní fins al mar, fet que s'havia aprofitat per utilitzar-lo com el principal vial de connexió entre el *praesidium* d'època tardorepublicana que dominava l'acròpolis tarraconense i l'àrea portuària. Durant un moment avançat del segle II aC es va arranjar la part inferior d'aquest barranc, transformat en vial, tot estenent una capa de terra compactada sobre el fons, que és la que ha proporcionat el context ceràmic que presentem a continuació. A més, la presència de restes

votives entre el material d'aquest context, interpretades com un possible lloc de culte (Puche 1997), semblen confirmar l'ús d'aquesta via natural amb anterioritat a l'arranjament de la segona meitat del segle II aC, com dèiem, per connectar amb l'àrea militar establerta durant la Segona Guerra Púnica.

Amb posterioritat, en un moment incipient del segle I aC, aquest barranc-vial pateix una gran transformació, ja que el seu traçat serà l'elegit per construir la claveguera principal de la ciutat republicana, la *cloaca máxima* de Tàrraco (Díaz, Puche 2003).

Estudi dels Materials

El conjunt de materials ceràmics, està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 92 i 1410 en el solar núm. 7, i de les unitats estratigràfiques 122, 127, 128, 152 i 232 en el número 9. En total sumen 2.467 fragments, dels quals 1 és un perfil complet, 239 són vores, 113 fons, 92 anses, 16 són altres tipus de fragments i 2.056 són fragments informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 194 peces, d'un total estimat de 221.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixel·la fina representa el 22,17%, la vaixel·la comuna el 44,34% i els contenidors amfòrics únicament el 33,48% de les peces recuperades.

Figura 159. Plànol de situació del c/ d'Apodaca, 7 i 9 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixella fina	Campaniana A	31	63,27	14,03
	VN de Cales	10	20,41	4,52
	VN Itàlic Indeterminat	2	4,08	0,9
	VN de Pasta Grisa	1	2,04	0,45
	Grisa de la costa	5	10,2	2,26
	TOTAL	49	100	22,16
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	36	36,37	16,29
	Grollera ibèrica	22	22,22	9,95
	Comuna itàlica	18	18,18	8,14
	Comuna romana	13	13,13	5,88
	Comuna púnica	10	10,1	4,52
	TOTAL	99	100	44,78
Àmfores	Itàliques	45	61,64	20,36
	Pún. centremediterrànies	8	10,96	3,62
	Púnicoebusitanes	4	5,48	1,81
	Pún. del Cercle de l'Estret	7	9,59	3,17
	Gregues	5	6,85	2,26
	Ibèriques	2	2,74	0,9
	Indeterminades	2	2,74	0,9
	TOTAL	73	100	33,02

Figura 160. La composició del context ceràmic

La Vaixella Fina

La vaixella fina recuperada d'aquest context està formada per ceràmica de vernís negre, amb un 88,80% del total, i ceràmica grisa de la costa catalana, amb un 10,20%. En aquest cas no hem documentat cap vas de ceràmica de parets fines.

Campaniana A

Aquesta producció és la majoritària entre la ceràmica de vernís negre, representant el 70,46% del total. Les 30 peces recuperades pertanyen a la variant Clàssica o Mitja, que es data entre el 180 i el 100 aC, amb excepció de 2 plats pertanyents a la producció Antiga, datats entre finals del segle III i el primer quart del segle II aC¹⁰⁸.

Pel que respecta a les formes documentades, de la variant Antiga tenim 2 plats de peix Lamb. 23/F 1121-1122. La resta de plats, de la A Mitja, s'adscriuen a la forma Lamb. 36/F 1312-1313, amb un total de 6 exemplars. Les pàteres estan presents amb 4 peces del tipus Lamb. 5/ F 2252, 2253, i 2 més de la forma Lamb. 55/F 2234, que si bé pertanyen a la variant Mitja la seva datació inicial es situa en un moment incert del segon quart del segle II aC (Vivar 2005:29).

En el grup dels bols tenim 2 exemplars Lamb. 27ab/F 2784, 2984, 1 de la forma Lamb. 31b i 2 més de la forma Lamb. 31a/F 2574.

Finalment entre les copes es documenten 3 peces Lamb. 27Bb/F 2825 i 7 més Lamb. 33b/F 2973.

Respecte a les decoracions aquestes són de dos tipus: impreses i pintades. Dins del grup de les decoracions impreses hem recuperat bases que no podem associar a cap vora de vas ben identificat. En un primer grup tenim 3 fons decorats amb una roseta central impresa sobre el fons intern de copes o bols. En un cas la roseta és de 6 o 7 pètals separats per radis amb punt en l'extrem extern i botó central. Una altra peça presenta una roseta de 6 o 7 pètals en forma de gota i units en el centre. El darrer exemple correspon a una roseta de 7 pètals en forma de cor, separats i apuntant al centre. A nivell cronològic aquestes decoracions les trobem al llarg de tota la variant Mitja de la Campaniana A, és a dir, que està present en la vaixella datada entre finals del primer quart del segle II i el 100 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 401; Vivar 2005: 27) El grup de les decoracions impreses es completen amb dues bases decorades amb palmetes radials. En un dels casos la base sembla pertànyer a una pàtera o plat, i es conserven 3 palmetes d'un probable total de 4, envoltades per una doble orla d'estries petites a rodeta emmarcades per un cercle incís. Les palmetes són amb el tall central lanceolat a la punta i els laterals corbats vers l'exterior, tret de les superiors que miren a l'interior. L'altra peça sembla correspondre a una copa o bol, i conserva una palmeta del mateix tipus que l'anterior però amb els talls laterals girats cap enfora, i emmarcada per un cercle incís i una orla externa d'estries mitjanes a rodeta. Respecte a la cronologia aquesta hauria de situar-se abans de mitjans del segle II aC, quan aquest motiu ornamental és substituït per altres (Aquilué *et alii* 2000a: 401) i esdevé un element decoratiu poc comú.

Calena Arcaica

La vaixella de vernís negre de Cales representa el 22,73% del total, del qual el 4,55%, és a dir 2 exemplars, s'adscriuen a la variant Arcaica. Per un costat hem documentat 1 pàtera umbilicada F 2170 amb decoració en relleu vegetal de fulles lanceolades, que es data entre el segon quart del segle III i els inicis del II aC (Ribera 2001), i de la qual ja tenim altres exemples a Tàrraco, com la recuperada en les excavacions de principis de segle XX en el Fòrum de la Colònia (Puche 1998: 110). La segona de les peces recuperades correspon a una copa F 2157, de la que tenim el perfil complet i que ja ha estat objecte de publicació (Puche 1998). Presenta en el fons intern la decoració figurada en relleu d'una *thiasos marina*, de la que es conserven les tres quartes parts, i

108. En aquest sentit, a la A Antiga correspon el 4,55%, mentre que a la A Mitja el 65,91%.

que representaria el seguici nupcial de Posidó i Amfitrita. La seva datació genèrica l'hem de situar entre el segon quart del segle III i els inicis del II aC (Ribera 2001), si bé les copes de relleu calenes a Tàrraco es documenten en contextos datats a la segona meitat del segle II aC (Díaz 2000).

Calena Antiga

Aquesta producció representa, amb 7 exemplars, el 15,91% del total de la ceràmica de vernís negre. De les peces recuperades s'ha pogut establir la tipologia de 5, entre les que tenim 1 plat Lamb. 36/F 1312, 3 bols de les variants Lamb. 27ab/F 2784, Lamb. 27c/F 2821 i Lamb. 31b/F 2950 respectivament. En darrer terme hem de citar la presència d'una gerra F 5000.

Pel que respecta a la cronologia d'aquesta producció abasta el període que va del 200 al 130/120 aC.

En darrer terme hem de fer esment de les decoracions; de les peces recuperades tan sols un exemplar estava decorat, concretament el bol Lamb. 27ab que presentava una línia incisa en la part superior de la paret i, just per sota, una línia de petites estries aplicades a rodeta.

Campaniana B de Cales

D'aquesta producció, també denominada Calena Mitja, tan sols s'ha recuperat 1 copa, de la forma Lamb. 1/F 2320, que representa tan sols el 2,27% del total de la vaixel·la de vernís negre.

La seva datació l'hem de situar al període situat entre els anys 130/120 i 90/80 aC, si bé al tractar-se de l'única peça de la producció del tipus B, creiem que pertany als moments inicials d'aquesta producció, a inicis del darrer terç/quart del segle II aC.

Vernís Negre de Pasta Grisa

En aquest grup hem inclòs 1 vas de tipologia indeterminada, que representa el 2,27% del total, i es caracteritza per tractar-se d'una peça de vernís negre amb la pasta grisa. Si bé pensem que podria tractar-se d'una importació Calena, de les pastes "defectuoses" que esmenta L. Pedroni en els tipus d'argila 6 i 9 (Pedroni 2001: 389), no podem confirmar la seva adscripció a aquest taller.

Vernís Negre Indeterminat

En aquest grup trobem 2 peces, que representen el 4,55% de la vaixel·la de vernís negre, i de les quals no hem pogut definir amb claredat el taller itàlic del que procedeixen, i en un dels casos tampoc la seva tipologia. L'exemplar identificat correspon a 1 ungüentari de vernís negre, que degut també a l'estat de fragmentació, no hem pogut

definir a nivell tipològic ni de producció.

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta producció es van recuperar un total de 5 peces, que tipològicament pertanyen a 2 vasets bicònics del tipus D, 2 gerres bicòniques del tipus E-I, i 1 plat carenat tipus C-I, adaptació de la forma Lamb. 5 de vernís negre. Es tracta de vasos pertanyents a la producció clàssica d'aquesta ceràmica, que es data al llarg del segle II i de la primera meitat del I aC.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Antiga	L. 23/F 1121, 112	2
Campaniana A Mitja	L. 36/F 1312, 1313	6
	L. 5/F 2252, 2253	4
	L. 55/F 2234	2
	L. 27ab/F 2784, 2984	2
	L. 31a/F 2574	2
	L. 31b/F 2970	1
	L. 27Bb/F 2825	3
Calena Arcaica	L. 33b/F 2970, 2973, 2974	7
Calena Antiga	F 2157	1
	F 2170	1
Campaniana B de Cales	L. 36/F 1312	1
	L. 27ab/F 2784	1
	L. 27c/ F 2821	1
	L. 31b/F 2950	1
	F 5000	1
Campaniana B de Cales	L. 1/ 2320	1
Campaniana C	L. 6/F 1443	1
VN Indeterminat	Ungüentari	1
Grisa de la Costa	Plat C-I/L. 5	1
	Vaset bicònic D	2
	Gerra bicònica E-I	2

Figura 161. Principals formes documentades de vaixel·la fina

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica es van recuperar un total de 98 exemplars, que a nivell percentual es reparteixen de la següent manera: la producció majoritària és la local ibèrica, que representa el 59,19%, seguida de la itàlica amb un 17,35%, de la ceràmica comuna romana de producció indeterminada, amb un 14,29%, i en darrer terme la ceràmica púnica centre-mediterrània, que representa el 9,18% del total.

Ceràmica Comuna Ibèrica

La ceràmica ibèrica recuperada en aquest context¹⁰⁹, present amb 36 exemplars, inclou tant ceràmica de taula com d'emmagatzematge.

Entre la vaixel·la del servei de taula tenim 1 plat de peix que imita la forma Lamb. 23 de vernís negre, i 5 gerres, una d'elles amb restes de decoració pictòrica.

De la ceràmica de magatzem hem documentat 22 càlats, 5 d'ells amb decoració pintada, 4 tenalles, de les quals 1 presenta la típica vora de coll de cigne i 1 altra conserva decoració pictòrica, i 1 tapadora.

Pel que respecta al repertori decoratiu, aquest és de tipus geomètric, amb bandes pintades que emmarquen semicercles, línies en essés, i en les vores dels càlats els característics dents de lleop.

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta producció, fabricada a mà, correspon a ceràmica de cuina, i inclou tant produccions de tècnica oxidant com reductora¹¹⁰, que en gran mesura no es pot diferenciar per l'efecte que sobre les pastes té el propi ús dels recipients al foc. En total se n'han recuperat 21 exemplars, dels quals 6 no s'han pogut identificar, i els altres pertanyen a 7 olles, 1 tupí i 7 tapadores.

Cronològicament, si bé aquesta ceràmica es troba de manera habitual al llarg de tot el període ibèric, roman en ús sense gaires canvis almenys fins al final del període ibèric tardà o tardorepublicà. En aquest sentit és constant la seva presència en els contextos dels segles II i I aC de Tàrraco.

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixel·la comuna està present amb 18 exemplars. D'una banda hem de fer esment de la presència d'1 olla de producció lacial, pertanyent al tipus 2 d'Olcese/Com-It 1a del Dicocer, i que es data al llarg de tot el període republicà, si bé als nostres jaciments hauríem d'atorgar-li una cronologia centrada en els segles II i I aC.

La resta de peces són totes de fabricació campana, amb la característica pasta volcànica de la regió del Vesuvi. Es completa així el repertori de cuina amb 2 *patinae*, de les quals 1 és del tipus Vegas 14 i l'altra és similar a la forma de roig intern pompeïà F3 Luni 1, però sense engal·ba interna. El grup de les tapadores és el majoritari, amb 9 exemplars, tots ells de la forma F1 Burriac 38,100.

Finalment es van recuperar 4 morters, dels quals 3 es poden adscriure a la forma Emporiae 36,2.

A nivell cronològic la forma Vegas 14 es data entre mitjans del segle II i mitjans del I aC, mentre que la cassola F3

Luni 1 en producció de roig intern pompeïà es data entre el 120/110 aC i època augustal. D'altra banda, tant les tapadores Burriac 38,100 com els morters Emporiae 36,2 estan ben documentats des dels inicis del segle II aC fins a mitjans-segona meitat del segle I aC.

Ceràmica Comuna Romana

D'aquest tipus de vaixel·la se n'han documentat 13 peces, de les quals 4 no s'han pogut identificar pel seu estat fragmentari. Les formes identificades pertanyen a la vaixel·la de cuina, present amb 1 olla en producció grollera reduïda i 3 tapadores en comuna reduïda. Es completa el conjunt amb la vaixel·la de taula, de la que es van recuperar 4 gerres i un gobelet.

Ceràmica Comuna Púnica

D'origen cartaginès hem identificat un total de 10 peces, de les quals 1 no s'ha pogut identificar a nivell tipològic. Majoritàriament es tracta de vaixel·la de cuina, amb 6

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Plat imitació L.23	1
	Gerra	5
	Càlat	22
	Tenalla zoomorfa	1
	Tenalla	3
	Tapadora	1
Grollera Ibèrica	Olla	7
	Tupí	1
	Tapadora	7
Comuna Itàlica	Olla Olcese 2/Com-It 1a	1
	<i>Patina</i> Vegas 14	11
	<i>Patina</i> F3 Luni 1	1
	Tapadora F1 Burriac 38,100	9
	Morter Emporiae 36,2	3
	Morter indeter.	1
Comuna Romana	Gerra	4
	Gobelet	1
	Olla	2
	Tapadora	3
Comuna Púnica	Cas. baixa / <i>lopas</i>	6
	Gerra Lancel 363a1	1
	Gerra indeter.	1
	Tapadora Lancel 911	1

Figura 162. Principals formes documentades de ceràmica comuna

109. A la que correspon el 15,31% del total de la ceràmica comuna.

110. Que en total representa el 43,88% del grup de la ceràmica comuna.

111. Que C. Aguarod identifica com a *lopas* (Aguarod 1991: fig. 18-1).

cassoles baixes tipus *lopas*, pertanyents a les cassoles de llavi horitzontal de la classe A de Guerrero (Guerrero 1995: fig. 12)¹¹¹, que es daten entre finals del segle III aC i la destrucció de Cartago, l'any 146 aC. Finalment hem d'afegir la presència de 2 gerres, una del tipus Lancel 363a1, datada en la primera meitat del segle II aC. En darrer terme hem de citar la presència d'una tapadora de gerra Lancel 911a1, que es data en la primera meitat del segle II aC.

Les Àmfores

En total hem documentat 74 contenidors amfòrics, on dominen els envasos d'importació itàlica amb un 60,81%, seguits de les àmfores púniques cartagineses amb un 10,81%, les púniques del Cercle de l'Estret amb un 9,46% del total, i les púnicoebusitanes i les gregues, ambdues amb un 6,7%. En darrer terme tenim les àmfores ibèriques i les de procedència desconeguda, cadascuna amb un 2,7% del total.

Àmfores Itàliques

D'origen itàlic, procedents de la franja tirrènica, tenim un total de 45 exemplars. Tots amb excepció d'1, identificat com una àmfora de transició del tipus grecoitàlic al Dressel 1, pertanyen al tipus grecoitàlic clàssic¹¹². Pel que respecta a les produccions, l'anàlisi macroscòpica de les pastes ens ha permès determinar que 15 exemplars són d'origen campà, amb la característica pasta volcànica o pompeiana, i la resta serien de procedència similar, amb un origen en l'àrea de Laci-Campània¹¹³.

Respecte a la cronologia, les àmfores de tipus grecoitàlic es daten durant la primera meitat del segle II aC, si bé l'exemplar de transició a la Dressel 1 tindria una cronologia una mica més tardana, ja que aquest procés transitori està ben documentat en el material dels campaments numantins, en el període que va del 153 al 133 aC (Sanmartí 1985a), tot i que també apareixen en contextos de finals del segle II aC i inclús d'inicis de la centúria següent (Márquez, Molina 2005:104).

Finalment hem de fer esment de les marques sobre àmfores documentades. Tan sols 1 exemplar, del tipus

grecoitàlic amb la vora Gr-It bd4, presentava en la paret sota el llavi un *titulus pictus*, en color vermell parcialment esborrat, on es pot llegir una "F". A més, part del llavi també estava decorat amb pintura vermella del mateix tipus.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

Les àmfores cartagineses estan presents amb 8 exemplars. La majoria, 4 exemplars, s'adscriuen a la forma Mañá D1a/T-5.2.3.1, que es data durant el primer quart del segle II aC. També hem documentat 1 exemplar de la forma Mañá C1b/T-7.2.1.1, que té una datació situada entre el darrer quart del segle III i el primer quart del segle II aC. De la forma Mañá C1-2/T-7.3.1.1 hem documentat 2 exemplars, amb una datació que va del 200 al 140 aC. La darrera àmfora pertany al grup de les Mañá C2/G-7.4.0.0, sense que haguem pogut adscriure-la a cap variant concreta, de manera que la seva datació pot situar-se de manera àmplia al llarg de tot el segle II aC.

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

Els 7 contenidors d'aquesta procedència documentats pertanyen a àmfores gaditanes de salaons del tipus dels Campaments Numantins T-9.1.1.1. Cal destacar que si bé tenen una cronologia que va dels inicis del segle II a mitjans del I aC (Carretero 2004: 433), és molt característica de la segona meitat del segle II aC (Ramon Torres 1995: 227).

Àmfores Púnicoebusitanes

Les àmfores d'Eivissa estan presents amb 4 exemplars, pertanyents a contenidors que imiten les àmfores de vi itàliques. En concret s'han documentat 2 exemplars del tipus PE 23 i 2 més del tipus PE 24, ambdues formes datades al llarg dels tres primers quarts del segle II aC.

Àmfores Gregues

De producció grega hem recuperat un total de 5 exemplars. Degut a l'alt grau de fragmentació no s'ha pogut establir ni la seva tipologia ni tampoc l'origen concret. No

112. Dintre de les variants de llavi diferenciades al Dicocer tenim 2 vores del tipus Gr-It bd2, 16 del tipus bd3, 19 vores del tipus bd4, 1 vora del tipus bd2/3, i 1 vora del tipus bd3/4.

113. Que podríem relacionar amb les pastes del tipus GIbB definides a: Márquez, Molina 2005:106. De fet, les peces que hem documentat es defineixen per unes pastes de tonalitats vermelles-marronoses, amb gran quantitat de desgreixants de diversos colors, destacant puntets blancs de tipus calcarí, també brillants de mica platejada, alguns de tonalitats marrons, i alguns negres de tipus volcànic, però en poca quantitat, i que en ocasions conserven restes d'una engalba de color groc-verdós. Un segon grup estaria format pels exemplars on la pasta és de tonalitats groguenques-verdoses en la zona externa de les parets, moltes vegades amb el nucli més fosc de color rosat o vermellós, i que presenta també desgreixants de diversos tipus i coloracions, com marrons, blancs, brillants i algun de color negre majoritàriament de mida petita.

obstant, hem de destacar que en els contextos de Tàrraco no és infreqüent trobar contenidors de vi procedents de les illes de l'Egeu, com Kos o Rodes (Díaz, Otiña 2003), si bé en aquest cas no hem pogut definir l'origen concret ni la tipologia.

Àmfores Ibèriques

Els envasos indígenes, caracteritzats en aquest cas per tenir la boca plana amb un llavi rematat per un simple engruiximent, estan presents amb 2 exemplars.

Àmfores Indeterminades

Dins d'aquest grup hem d'incloure 2 exemplars, força fragmentats, que no s'han pogut adscriure a cap forma dels contenidors tardorepublicans, ni tampoc s'ha pogut establir el seu lloc d'origen.

Altres

Dintre d'aquest grup podem fer esment de la trobada d'un cernos de cap de Coré, una antefixa i una terracota animal, que junt amb el plat de relleu de vernís negre de Cales i la presència d'un petit altar, semblen indicar la presència d'una àrea de culte (Puche 1997) en aquest barranc-vial anterior al darrer terç del segle II aC, que és quan s'arranja la via, quedant aquestes restes amortitzades entre els nivells de regularització.

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica clàssica	44
	Grecoitàlica transició	1
Àmfora Púnica	Mañá D1a/T-5.2.3.1	4
	Mañá C1b/T-7.2.1.1	1
	Mañá C1/2/T-7.3.1.1	2
	Mañá C2/T-7.4.0.0	1
Àmfora del Cercle de l'Estret	CC.NN./T-9.1.1.1	7
Àmfora Púnicoebusitana	PE 23	2
	PE 24	2

Figura 163. Principals formes d'àmfora documentades

Valoracions del Context

Aquesta intervenció completa les dades més importants que fins ara tenim per entendre i datar la fundació “romana” de Tàrraco. Com ja hem explicat, aquest context està relacionat amb els nivells estesos per condicionar un barranc natural com a via de connexió de la zona portuària amb la part alta, on es trobava el *praesidium* tardorepublicà. Posteriorment, durant la construcció de

la ciutat romana de Tàrraco, a inicis del segle I aC, aquest barranc/vial serà aprofitat per encabir-hi el col·lector principal d'aigües residuals de la ciutat o *cloaca maxima*, que en arribar a la línia de costa s'endinsava dins del mar per evitar l'acumulació de sediments a la rada portuària.

La Datació del Context

En primer lloc hem de fer esment de la presència de vaixel·la de vernís negre del tipus A, on si bé trobem alguna peça de datació més alta, com el plat de peix característic de finals del segle III i el primer quart del II aC, predomina la producció Clàssica o Mitja en una proporció del 7,14% davant el 92,86% entre l'Antiga i la Mitja. En aquest sentit, el gruix del material es data al llarg dels darrers tres quarts del segle II aC, si bé alguna peça, decorada amb motius impresos de fulles d'heura, desapareixen a partir de mitjans d'aquesta centúria.

En relació amb l'arribada de les peces més antigues de la Campaniana A, com el plat de peix Lamb. 23, podríem relacionar-lo amb el context en què arribaria la pàtera amb decoració en relleu intern de la producció Calena Arcaica, si bé el gruix del material de Cales pertany majoritàriament a vasos de la producció Antiga, datada entre el 200 i el 130/120 aC, essent testimonials els de les variants Arcaica i Mitja/B, tan sols amb una peça cadascuna.

En aquest sentit, les dades cronològiques derivades de la vaixel·la de vernís negre ens indiquen que ens trobem en un moment situat entre el 175/150 aC, quan es comencen a fabricar les pàteres Lamb. 5 de la Campaniana A, i el 130/120 aC, quan s'acaba la producció Calena Antiga i es comença a substituir pel nou repertori formal de la Campaniana B, de la qual només hem recuperat una copa Lamb. 1. Aquest fet sembla indicar que ens trobem precisament en aquest període de transició, entorn a inicis del darrer quart del segle II aC, de manera que la data per a la formació d'aquest context es trobaria entorn el 130/120 aC.

Les dades cronològiques es complementen amb les de la vaixel·la comuna importada, on trobem vaixel·la itàlica que comença a arribar ja a inicis del segle II aC, com les formes F1 Burriac 38,100 o Emporiae 36,2. També tenim *patinae* que es comencen a incorporar a l'atuell de cuina a partir de mitjans del segle II aC, com les formes Vegas 14, i d'una cronologia una mica més baixa hem de citar una cassola F3 Luni 1, que es data a partir del 120/110 aC. No obstant aquesta peça requereix una mica més d'atenció, ja que és una forma pròpia de la ceràmica de cuina amb engalba interna del tipus roig

114. Com ja hem dit en l'apartat corresponent, el 61% del total.

intern pompeïà, però que en aquest cas correspon a un recipient de la producció de cuina itàlica sense engalba. D'aquesta manera, creiem que la seva datació inicial es podria remuntar alguns anys, amb anterioritat al 130 aC, que és quan comencen a introduir-se als jaciments hispans les ceràmiques de cuina del tipus roig intern pompeïà (Aquilué *et alii* 2000a: 390), ceràmica que d'altra banda està absent en contextos ben datats una mica abans, com són els dels campaments numantins (Sanmartí, Principal 1997), els nivells fundacionals de *Valentia* (Marín, Ribera 2000: 97), els contextos del tercer quart del segle II aC a la costa Laietana (García Rosselló *et alii* 2000: 65), o les sitges emporitanes datades entre el segon i el tercer quart del segle II aC (Aquilué *et alii* 2000b: 32).

El darrer element de datació ens ve donat per les quantioses àmfores d'importació que hem documentat. En primer lloc hem de destacar que, de les nombroses àmfores procedents de la Península Itàlica¹¹⁴, tan sols un exemplar s'adscriu al tipus de transició entre les grecoitàliques i les Dr. 1, i que hauríem de datar en el període de les Guerres Numantines, tot i que aquest envàs és freqüent trobar-lo en els contextos del darrer quart del segle II aC (Márquez, Molina 2005: 104). Amb excepció d'aquesta peça, les 44 àmfores itàliques restants s'adscriuen al tipus grecoitàlic clàssic, de les quals l'11,36% no s'han pogut definir amb claredat, mentre que el 6,82% pertany a contenidors del tipus Gr-It bd2, amb una datació que abasta el segle III i la primera meitat del segle II aC, i de manera majoritària a les variants Gr-It bd3 i 4, amb un 81,82% del total i que cronològicament es situen en la primera meitat del segle II aC, amb presència progressivament decreixent en la segona meitat de centúria. Hem de destacar, com succeeix amb el vernís negre, que la datació del context a partir de les àmfores itàliques es troba a cavall entre el tercer i el darrer quart del segle II aC, i els paral·lels que tenim ben datats novament ens remetent als campaments numantins, a la fundació de *Valentia*, o als nivells del tercer quart d'Empúries i de la costa laietana que acabem de referir per al vernís negre.

Les dades cronològiques derivades de l'estudi de les àmfores es completa amb els contenidors púnics, on el panorama és similar al de les itàliques. Trobem alguns exemplars que cronològicament es centren en el primer quart o la primera meitat del segle II aC, com ara els envasos cartaginesos T-5.2.3.2 o T-7.2.1.1, si bé alguns continuen arribant fins a inicis del tercer quart del segle II aC, com ara l'àmfora T-7.3.1.1, i inclús abasten

completament els tres primers quarts del segle II aC, com les eivissenques PE 23 i 24. No obstant, la presència d'àmfores gaditanes CC.NN./T-9.1.1.1, que si bé ja apareixen en la primera meitat del segle II aC, però amb una presència més freqüent en la segona meitat del segle II aC, semblen corroborar aquesta cronologia de tercer quart d'aquesta centúria.

Amb totes aquestes dades, hem de proposar una data per a la formació d'aquest context que es trobaria en el moment de pas del tercer al darrer quart del segle II aC, entre el 130-120 aC, donat que és aquest el moment en què comencen a arribar els primers vasos de vernís negre de la Campaniana B de Cales, dels quals tan sols tenim una única peça, i quan les àmfores del tipus Dr. 1A es comencen a fabricar esdevenint el tipus majoritari, que no oblidem està absent en aquest conjunt ceràmic. De fet, el terme *post quem* vindria marcat per jaciment ben datats com els ja referits campaments numantins, que s'amortitzen el 133 aC amb el final del setge de la ciutat (Sanmartí, Principal 1997, Principal 2000), o els nivells fundacionals de *Valentia*, datats entre el 138 i el 135 aC (Marín, Ribera 2000), on les copes Lamb. 1 de la Campaniana B estan absents, i tampoc apareixen contenidors itàlics del tipus Dr. 1A ni ceràmica de cuina itàlica del tipus roig intern pompeïà.

La Composició del Context

En quant a la composició del conjunt ceràmic, hem de destacar que la majoria són productes importats, en una proporció del 64,72%, front als productes locals de la vaixel·la ibèrica -29,40%-, i una petita presència de ceràmica comuna romana de procedència indeterminada -5,88%-.

Entre les importacions, i com és habitual, les majoritàries són les itàliques de la franja tirrènica, amb un 74,83%. La resta d'importacions procedeixen de l'àrea cartaginesa, en un percentatge del 12,58%, format tant per contenidors amfòrics com per ceràmica de cuina. El grup de les importacions es completa exclusivament amb àmfores, que procedeixen de diversos llocs com ara les factories púniques sud-hispàniques del Cercle de l'Estret -4,90%-, d'Eivissa -2,80%- i de les illes gregues de l'Egeu -3,50%-, tancant les importacions d'origen incert amb un percentatge de l'1,40%.

Centrant ara la nostra anàlisi en les importacions d'àmfores, veiem un clar domini dels contenidors de vi de la Itàlia tirrènica¹¹⁵ -62,50%-, quedant en un clar segon

115. D'aquest percentatge, el 20,83% correspon a àmfores de segura fabricació campana, caracteritzades per la pasta volcànica de la regió del Vesuvi, i el 41,67% a altres centres de la franja tirrènica.

terme les importacions púniques dels diferents centres productors, com ara les centremediterrànies -11,11%-, les del Cercle de l'Estret -9,72%-, o les ebusitanes -6,94%-, aquestes últimes amb un nombre igual al de les àmfores de vi de l'Egeu -6,94%-. En darrer terme tenim un petit grup d'envasos -2,78%- la procedència dels quals no hem pogut determinar.

Si passem ara a analitzar els tipus amfòrics documentats, podem comprovar un domini dels contenidors grecoitàlics, que representen el 67,69%, als que hauríem de sumar un 1,54% de les denominades grecoitàliques de transició. A molta distància trobem els contenidors de l'Estret de Gibraltar del tipus CC.NN./T-9.1.1.1, que representen el 10,77%, i els cartaginesos Mañá D1a/T-5.2.3.1 amb el 6,15%. Ja de manera testimonial podem citar els contenidors ebusitans PE 23 i PE 24 i

els cartaginesos Mañá C1/2/T-7.3.1.1, que representen cadascun el 3,08%, i en darrer terme els envasos ebusitans PE 17 i els cartaginesos Mañá C1b/T-7.2.1.1 i Mañá C2/G-7.4.0.0, amb un 1,54% respectivament¹¹⁶.

Respecte al servei de taula, aquest està format en un 74,54% per vaixel·la fina i en un 25,46% per ceràmica comuna. Dintre de cada classe ceràmica, el vernís negre és clarament majoritari amb el 65,45% del total, seguit de la ceràmica ibèrica, amb un 10,91%, i després de manera equitativa per la ceràmica grisa de la costa i la comuna romana, amb el 9,09% respectivament. Tanca el grup la ceràmica comuna púnica, amb un percentatge del 5,45%. En aquest grup, dintre del vernís negre hem de destacar el domini dels vasos napolitans de la Campaniana A respecte als procedents de Cales, en una proporció del 68,18% front al 22,73%¹¹⁷.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixel·la fina	Campaniana A	31	21,68	14,03
		Vernís negre de Cales	10	6,99	4,52
		VN Itàlic indeter.	2	1,4	0,9
		VN de Pasta grisa	1	0,7	0,45
	Ceràmica comuna	Comuna campana	17	11,89	7,69
		Comuna lacial	1	0,7	0,45
		Àmfores			
	Àmfores	Àrea tirrènica	30	20,98	13,57
		Campània	15	10,49	6,79
		TOTAL	107	74,83	48,4
Púnica ebusitana	Àmfores	Púnicoebusitana	4	2,8	1,81
		TOTAL	4	2,8	1,81
Púnica centremediterrània	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna púnica	10	6,99	4,52
		Centremediterrànies	8	5,59	3,62
		TOTAL	18	12,58	8,14
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	7	4,9	3,17
		TOTAL	7	4,9	3,17
Grega	Àmfores	Àrea de l'Egeu	5	3,5	2,26
		TOTAL	5	3,5	2,26
Importacions indeters.	Àmfores	Indeters.	2	1,4	0,9
		TOTAL	2	1,4	0,9
Local/Regional	Vaixel·la fina	Grisa de la costa	5		2,26
		Comuna ibèrica	36		16,29
	Ceràmica comuna Àmfores	Grollera ibèrica	22		9,95
		Ibèriques	2		0,9
		TOTAL	65		29,4
Ceràmica romana indet.	Ceràmica comuna	Comuna romana	13		5,88
		TOTAL	13		5,88

Figura 164. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

116. Els envasos grecs no ha estat possible identificar-los a nivell tipològic degut al seu grau de fragmentació, motiu pel qual no els hem inclòs en la quantificació dels tipus documentats.

117. O al 25%, si es confirmés l'adscripció de les peces de pasta grisa als tallers de Cales.

Pel que fa al repertori formal, hem de dir que el grup més nombrós és el de les copes i bols, amb un 37,50%, seguit de prop dels plats i les pàteres -30,36%- i en tercer lloc el de les gerres -25%-. Ja minoritàries són les altres formes de la vaixel·la de taula, com els gots ansats de la producció grisa de la costa -3,57%-, que junt amb els gobelets de la comuna romana -1,79%- sumen un percentatge per al grup dels gots del 5,36%. Finalment, amb un exemplar que representa l'1,79%, trobem una tapadora de gerra d'origen cartaginès, del tipus Lancel 911a1.

Respecte a les tipologies, el grup de plats i pàteres està format quasi exclusivament per vaixel·la de vernís negre¹¹⁸, i la forma dominant és el plat d'ala Lamb. 36, que representa el 41,18% del grup, mentre que la segona forma més nombrosa és la Lamb. 5, amb un 23,53%, seguit del plat de peix Lamb. 23 -17,65%- i el plat de la producció grisa de la costa del tipus C-I, amb el 5,88% restant.

En el grup de copes i bols, format exclusivament per ceràmica itàlica de vernís negre, el repertori és força equitatiu entre les formes representades, si bé hem de destacar l'alt nombre de copes Lamb. 33b, que representen el 33,33% del grup, seguit de la copa Lamb. 27Bb i el bol Lamb. 27ab, amb un percentatge cadascun del 14,29%. A continuació trobem els bols Lamb. 31a i 31b -9,52%-, i tanquen el grup les copes dels tipus Lamb. 1, 27ab, F 2157 i F 2170, que representen el 4,76% cadascuna.

En darrer terme hem de parlar d'atenció sobre el grup de les gerres, que si bé està dominat per les produccions locals

ibèriques -40%-, seguides de les pertanyents a la ceràmica comuna romana -26,67%-, també hi són presents les gerres del tipus E-I de la grisa de la costa -13,33%- i les importacions púniques centremediterrànies -13,33%-, de les quals hem pogut identificar una gerra del tipus Lancel 363a1. Finalment, hem de fer esment d'una gerra de la producció Calena Antiga de vernís negre del tipus F 5000 -6,67%-.

Un altre dels grups a destacar és el de la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments¹¹⁹. En aquest cas la forma dominant és la tapadora, amb un 46,34% del total, i que majoritàriament és d'importació itàlica¹²⁰. En segon lloc, amb un percentatge del 21,95% trobem les olles, majoritàriament de la producció grollera ibèrica¹²¹. També força significatiu és el percentatge de les cassoles, que es divideixen un 14,63% de cassoles baixes, totes importacions púniques, i un 4,88% de *patinae* d'origen itàlic. Finalment trobem els morters, tots d'importació itàlica, que representen el 9,76% del total.

Respecte al grup de la ceràmica d'emmagatzematge, hem de destacar que està format totalment per vaixel·la comuna ibèrica, i a nivell formal està totalment dominada pels còlats -81,48%-, quedant en segon lloc a molta distància les tenalles -14,81%-, i amb la presència testimonial d'una tapadora -3,70%-.

En darrer terme hem de fer esment del grup d'altres tipus de vaixel·la, format per un ungüentari, que representa tan sols el 0,5% dels diferents tipus de la ceràmica documentada en el context.

118. En total setze de les disset peces documentades, que sumen el 94,12% dels plats.

119. Grup format majoritàriament per ceràmica itàlica -40%-, seguida de la grollera ibèrica -35%-, la cartaginesa -15%- i la comuna romana -10%-.

120. El 47,37% de les tapadores són d'origen itàlic, mentre que les de la ceràmica local grollera representen el 36,84%, i les de la comuna romana de producció indeterminada el 15,79% restant.

121. El 77,78% són olles de tradició grollera ibèrica, la resta corresponen, en un percentatge de l'11,11%, a la ceràmica comuna romana de producció indeterminada i a la comuna itàlica, respectivament.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 23	3	Campaniana A: 2 Comuna Ibèrica: 1
	Lamb. 36	7	Campaniana A: 6 Calena Antiga: 1
	C-I/Lamb. 5	1	Grisa de la Costa:1
Pàteres	Lamb. 5	4	Campaniana A: 4
	Lamb. 55	2	Campaniana A: 2
Bols	Lamb. 27ab	3	Campaniana A: 2 Calena Antiga: 1
	Lamb. 27c	1	Calena Antiga: 1
	Lamb. 31a	2	Campaniana A: 2
	Lamb. 31b	2	Campaniana A: 1 Calena Antiga: 1
Copes	Lamb. 27Bb	3	Campaniana A: 3
	Lamb. 33b	7	Campaniana A: 7
	F 2157	1	Calena Arcaica: 1
	F 2170	1	Calena Arcaica: 1
	Lamb. 1	1	B de Cales: 1
Gots/Gobelets	S/T	1	Comuna Romana: 1
Gots Ansats	Vaset bicònic	2	Grisa de la Costa: 2
Gerres	F 5000	1	Calena Antiga: 1
	Lancel 363a1	1	Comuna Púnica: 1
	E-I	2	Grisa de la Costa: 2
	S/T	11	Comuna Ibèrica: 6 Comuna Púnica: 1 Comuna Romana: 4
Taps. de Gerra	Lancel 911a1	1	Comuna Púnica: 1

Figura 165. La vaixel·la de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	9	Grollera Ibèrica: 7 Comuna Romana: 1 Comuna Itàlica: 1
Tupins	1	Grollera Ibèrica: 1
Cassoles Baixes	6	Comuna Púnica: 6
<i>Patinae</i>	2	Comuna Itàlica: 2
Tapadores	19	Grollera Ibèrica: 7 Comuna Itàlica: 9 Comuna Romana: 3
Morters	4	Comuna Itàlica: 4

Figura 166. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	22	Comuna Ibèrica: 22
Tenalles	4	Comuna Ibèrica: 4
Tapadores	1	Comuna Ibèrica: 1

Figura 167. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Ungüentaris	1	Vernís Negre: 1

Figura 168. Altres tipus de ceràmica

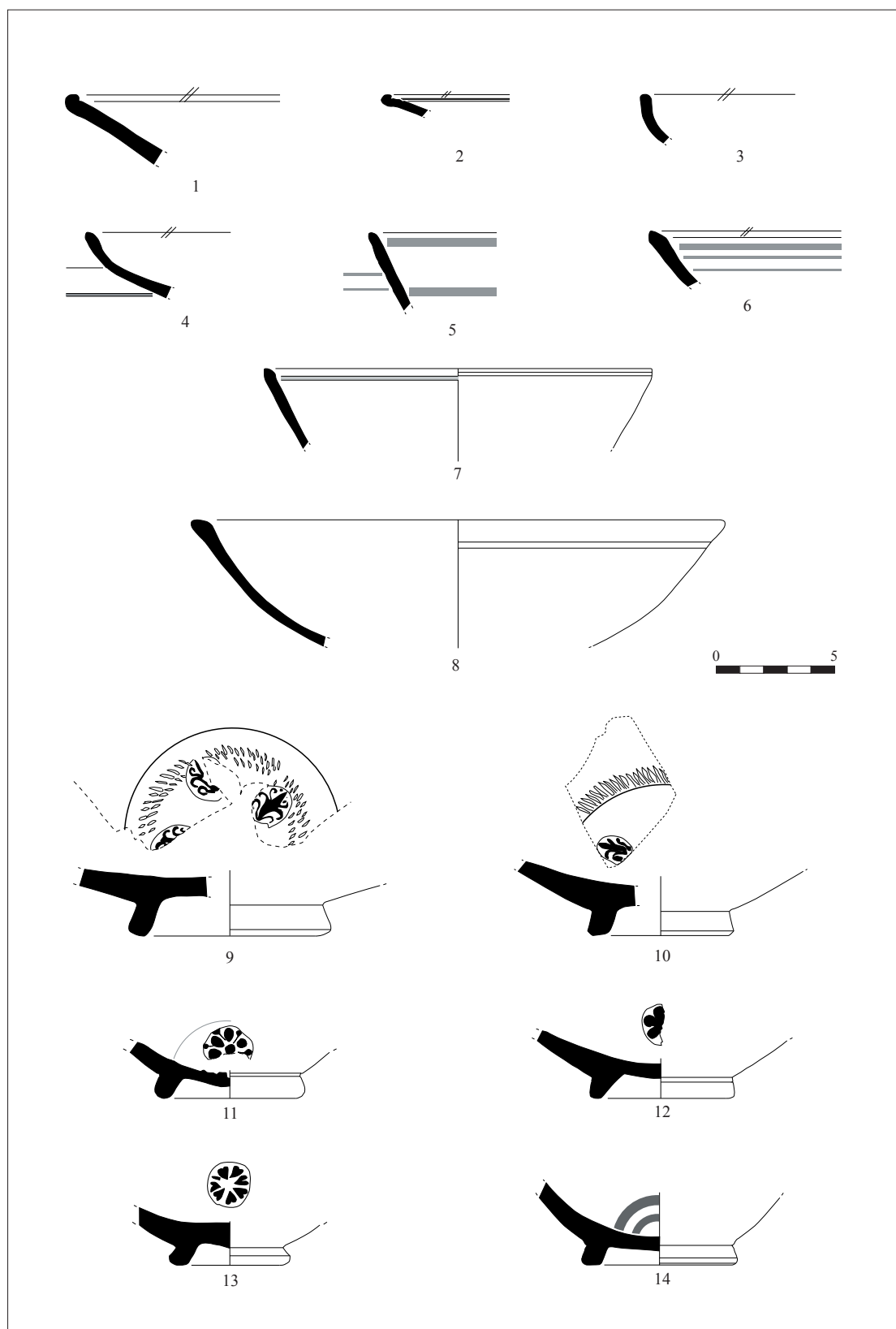

Figura 169. CAMPANIANA A: 1, 2) Lamb. 55. 3) Lamb. 27ab. 4) Lamb. 27Bb. 5) Lamb. 31a. 6 a 8) Lamb. 33b. 9 a 14) Copes/bols.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

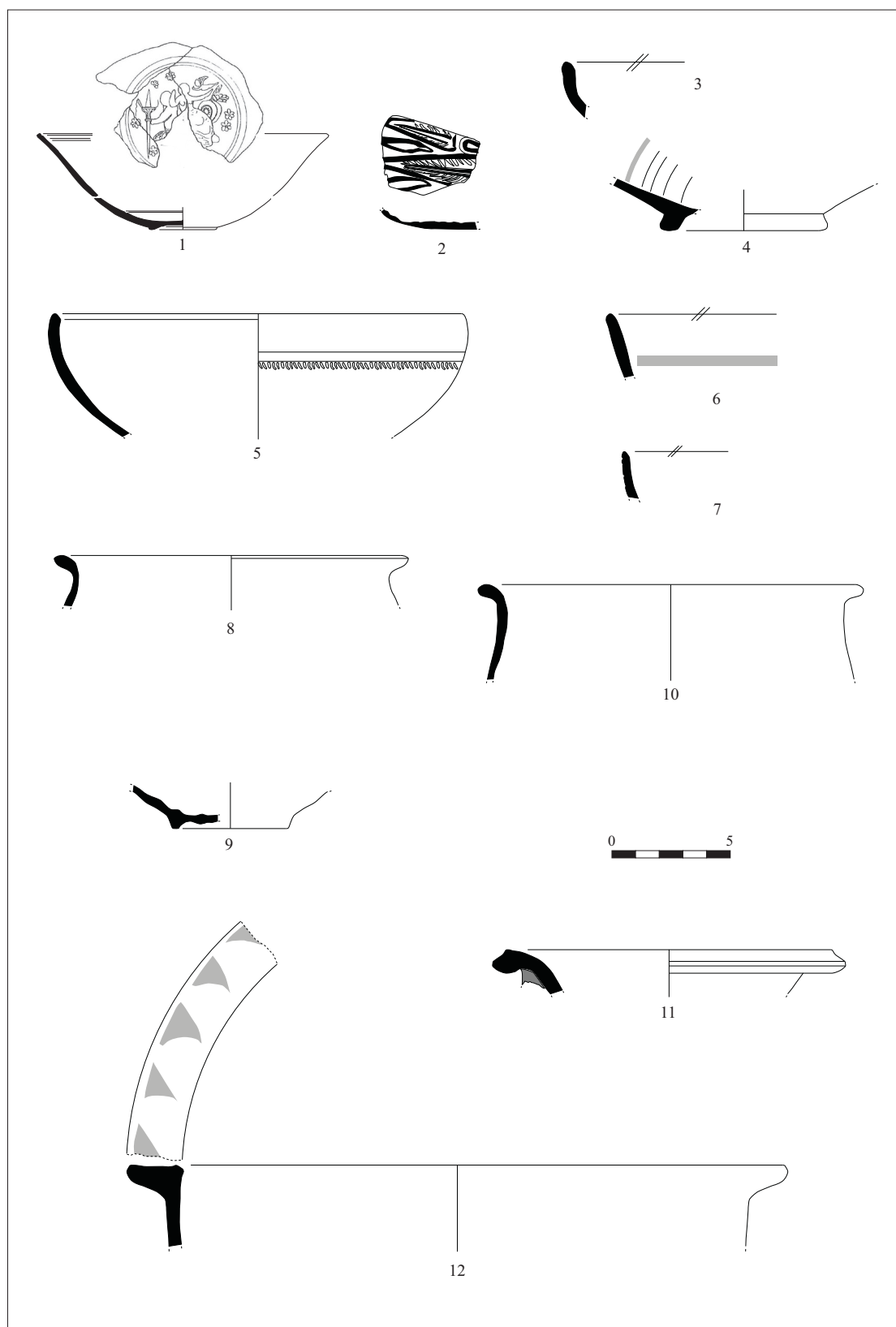

Figura 170. CALENA ARCAICA: 1) F 2157. 2) F 2170. CALENA ANTIGA: 3) Lamb. 27c. 4) Copa. 5) Lamb. 27ab. 6) Lamb. 31b. B DE CALES: 7) Lamb. 1. GRISA DE LA COSTA: 8 a 10) Vaset bicònic. COMUNA IBÈRICA: 11) Gerra. 12) Càlat.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

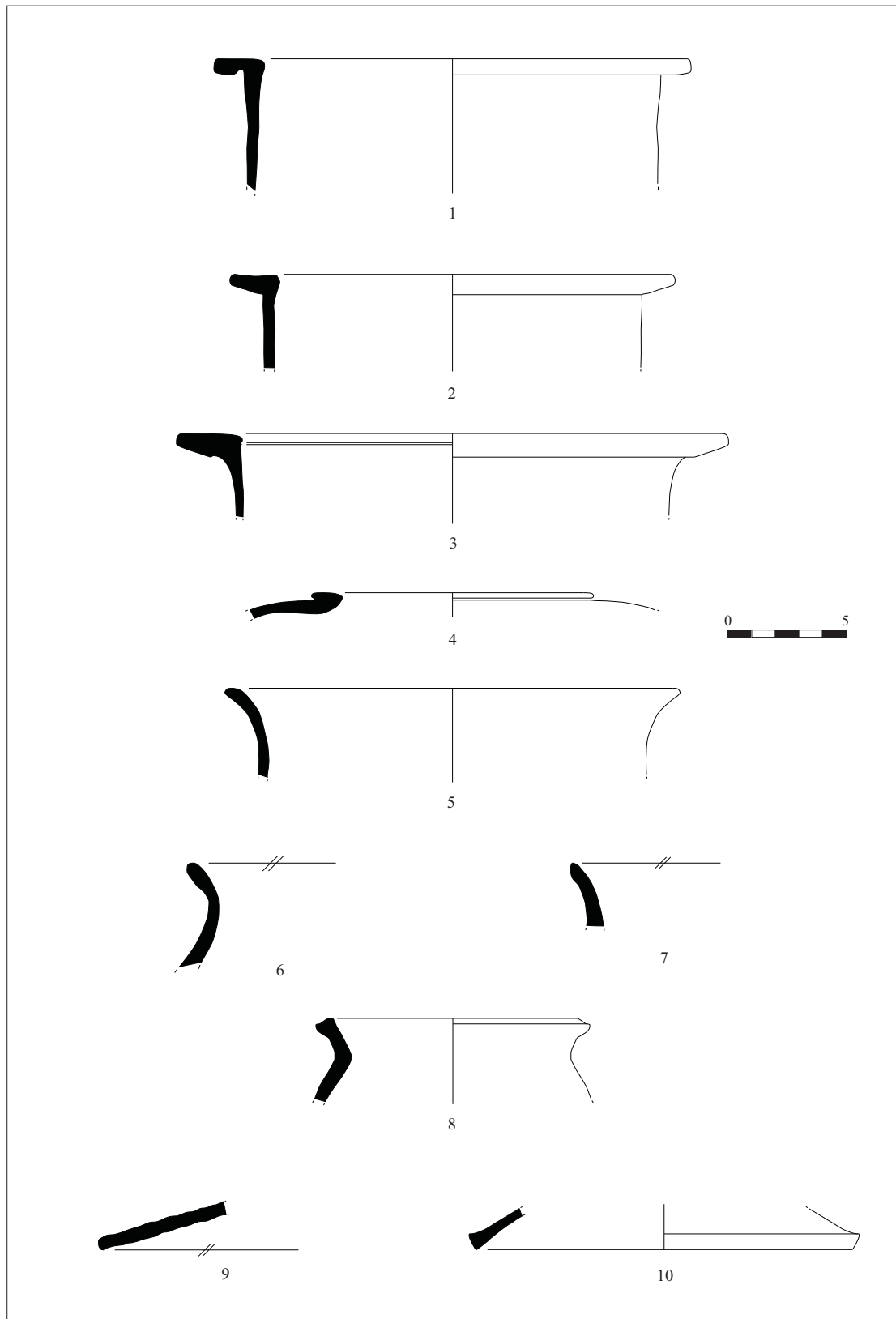

Figura 171. COMUNA IBÈRICA: 1 a 3) Càlats. 4) Tenalla. GROLLERA IBÈRICA: 5 a 7) Olles. COMUNA ITÀLICA: 8) Olla Olcese 2. COMUNA ROMANA: 9, 10) Tapadores.

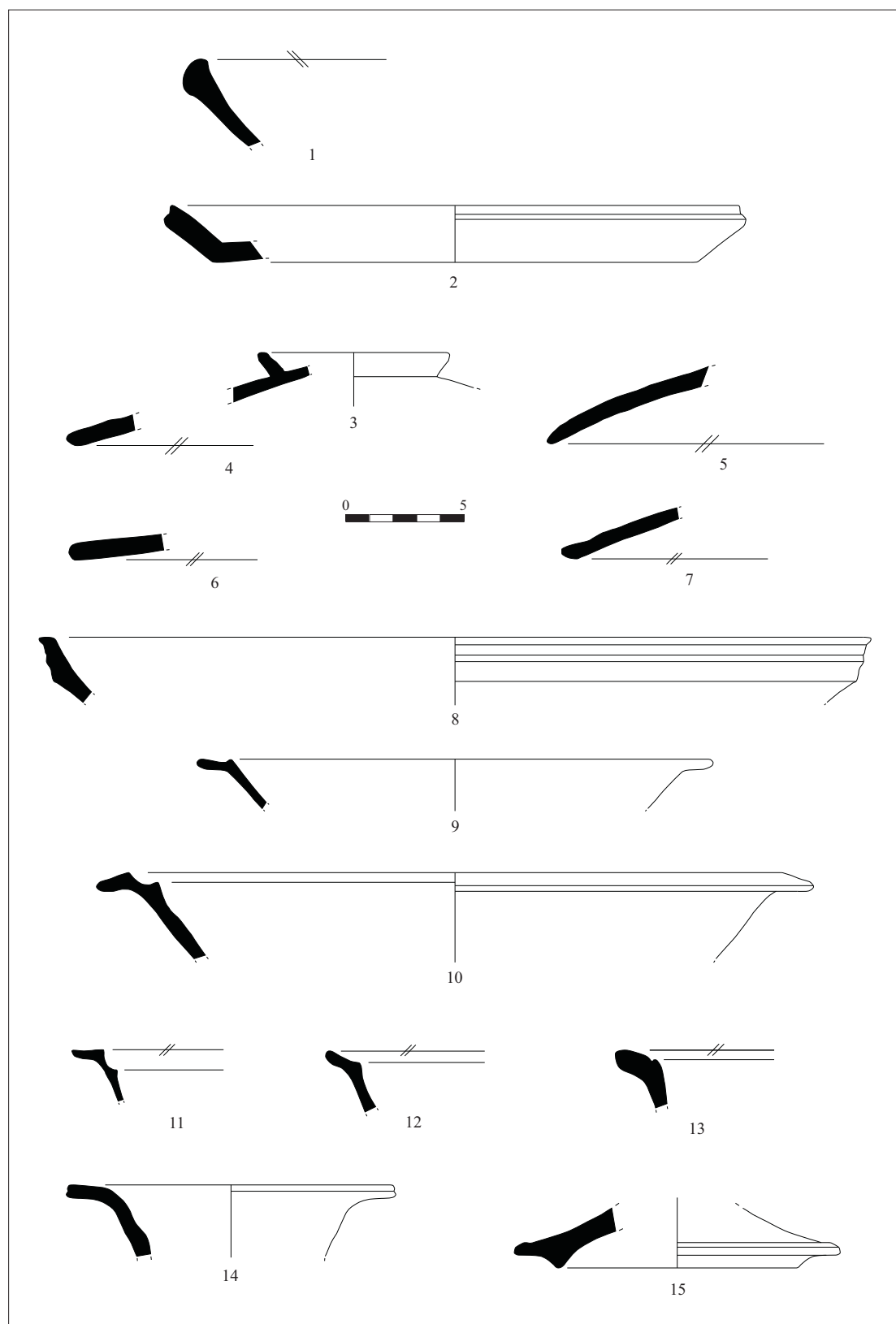

Figura 172. COMUNA ITÀLICA: 1) *Patina* F2 Luni 1. 2) *Patina* simil Vegas 14. 3 a 7) Tapadores F1 Burriac 38,100. 8) Morter. COMUNA PÚNICA: 9 a 13) *Lopas* Guerrero 1995, fig. 12. 14) Gerra Lancel 363a1. 15) Tapadora Lancel 911a1.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

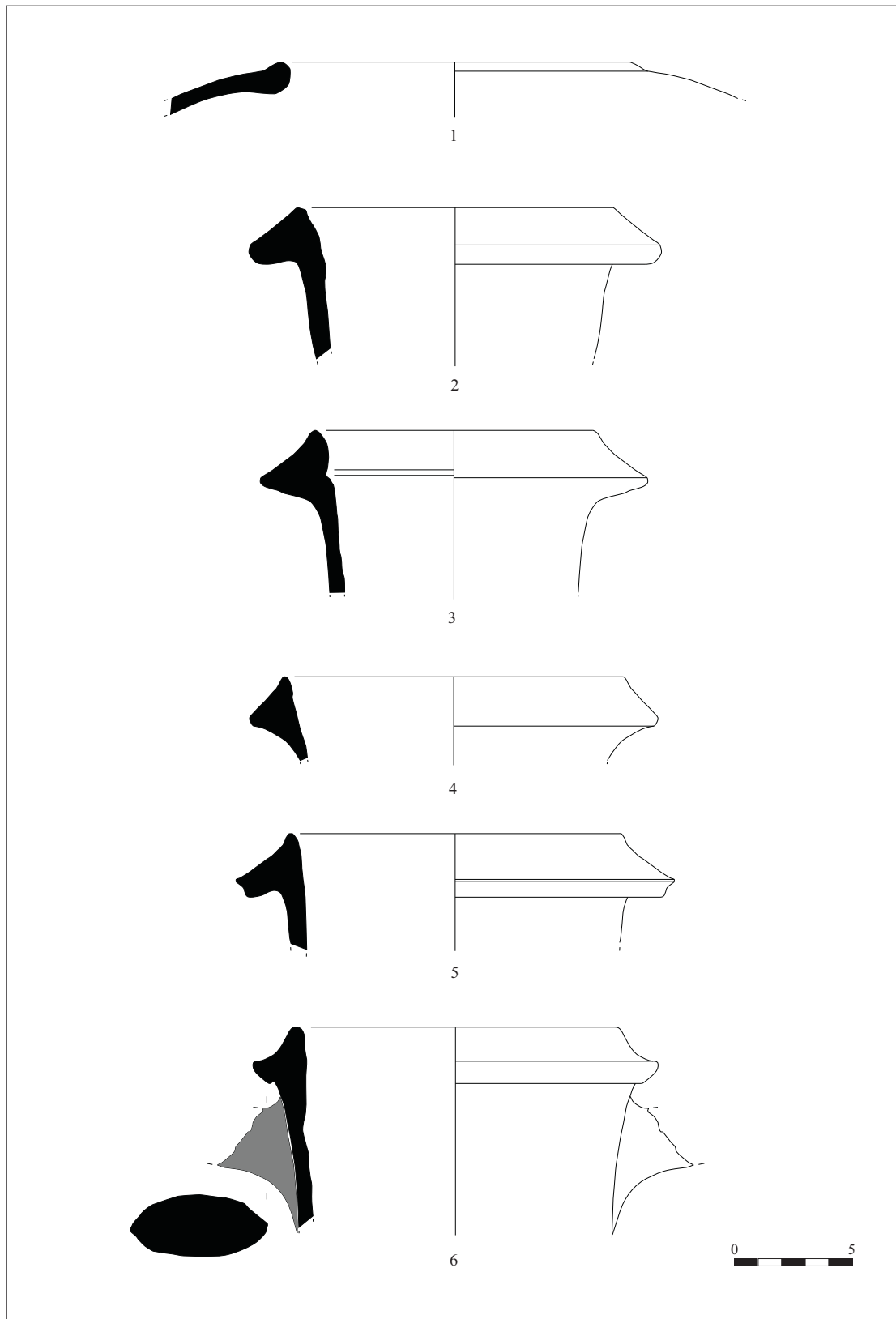

Figura 173. ÀMFORA IBÈRICA: 1). ÀMFORA ITÀLICA: 2) Grecoitàlica bd2. 3, 4) Grecoitàlica bd3. 5) Grecoitàlica bd4. 6) Grecoitàlica bd2/3.

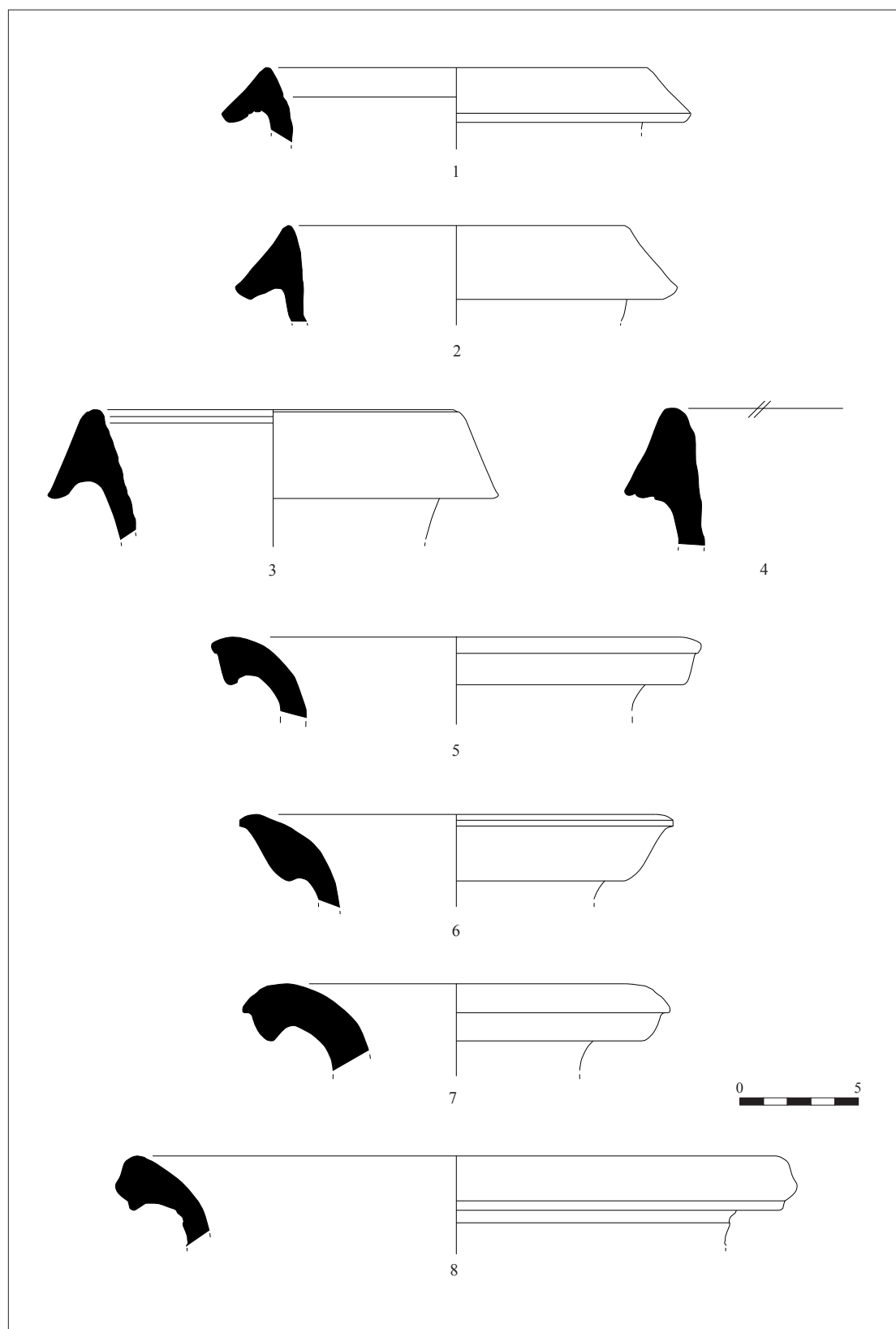

Figura 174. ÀMFORA ITÀLICA: 1 a 3) Grecoitàlica bd4. 4) Grecoitàlica de transició. ÀMFORA PÚNICA: 5) M. C1b/T-/7.2.1.1. 6, 7) M. C1/2/T-7.3.1.1. 8) M. C2/T-.7.4.0.0.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

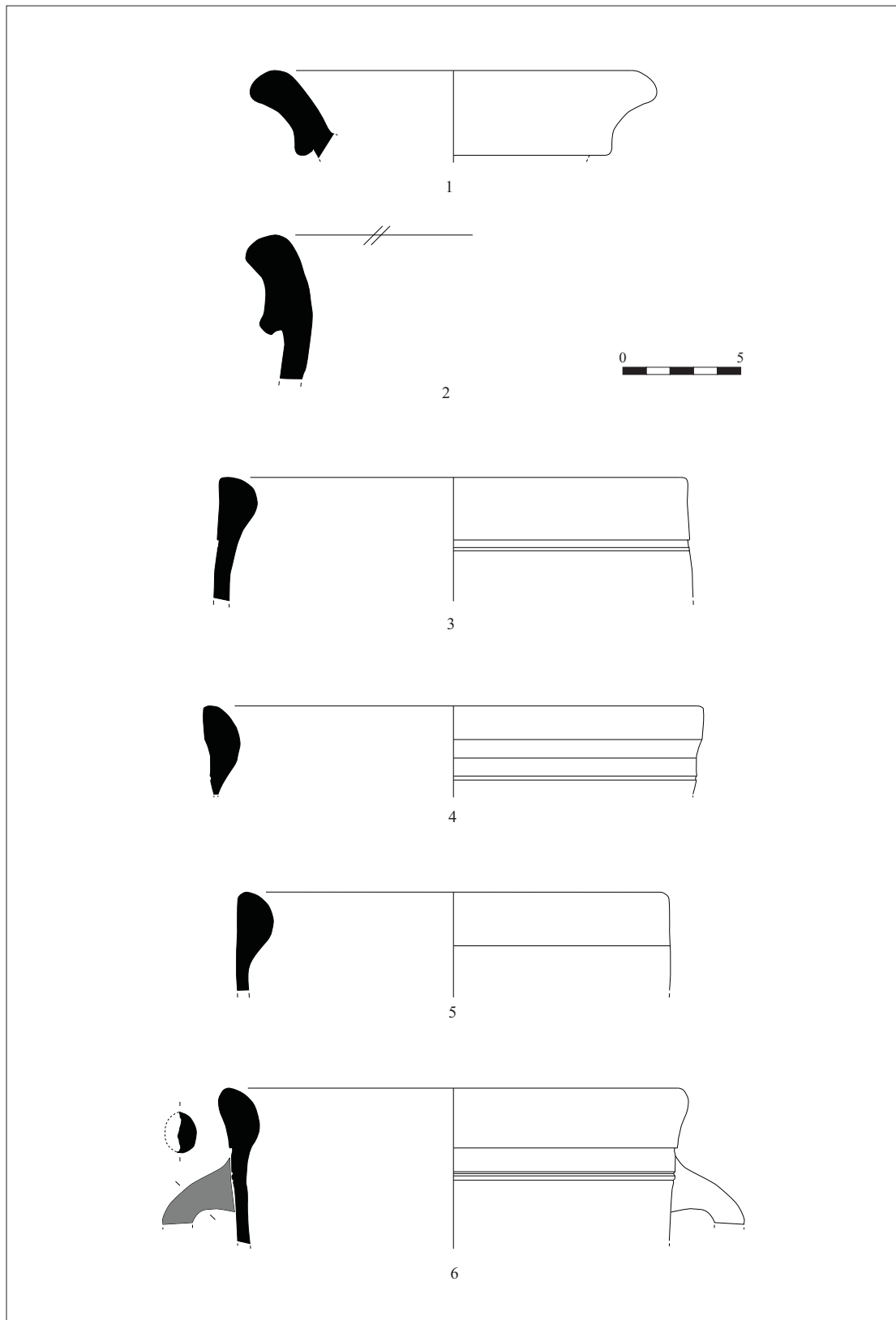

Figura 175. ÀMFORA PÚNICOEBUSITANA: 1, 2) PE 23. ÀMFORA DEL CERCLE DE L'ESTRET: 3 a 6) CC.NN./T-9.1.1.1.

4.3.8. Carrer Sense Nom, Parcel·la A-2, UA 15, fase 2

Aquest context ceràmic procedeix dels treballs arqueològics realitzats entre els mesos de febrer i juny de 2010 al solar de la UA 15 de Tarragona, duts a terme per l'empresa Codex sota la direcció d'Inmaculada Mesas Torronteras (Mesas 2012). Aquesta zona de la part baixa de Tarragona, definida pels carrers de Jaume I, de Felip Pedrell i del Vapor, ja havia estat objecte d'excavacions arqueològiques extensives entre els anys 2001 i 2002 per part de l'empresa Cota 64 (Cota 64 2002, Bea 2004, Bea 2006), durant la primera fase d'urbanització d'aquest sector amb la construcció d'edificis d'habitatges i dels nous carrers.

Durant aquests treballs es van documentar restes edificis antigues d'època tardorepublicana, als que s'hi superposaven estructures altimperials, probablement del període augustal. Aquestes estructures corresponien a un seguit de magatzems portuaris bastits amb murs d'*opus vittatum* i paviments d'*opus signinum*, que s'amortitzen a mitjan del segle II dC.

Els últims anys, amb el desenvolupament dels darrers treballs d'urbanització dels carrers, es van completar també els treballs d'excavació arqueològica, que en aquest cas afectaven els fonaments d'una passera elevada,

que salvant les restes arqueològiques documentades fins aleshores, havia de donar accés al darrer edifici de vivendes construït i connectar amb el carrer del Vapor. No obstant els treballs d'excavació arqueològica d'aquests fonaments (rasa 100 i rasa 200), que tenien una superfície de 42 i 70 m² respectivament, van posar de manifest que encara quedaven nivells i estructures d'època antiga, que anaven del període tardorepublicà a l'altimperial. En aquest sentit, les evidències estratigràfiques més antigues, identificades a la memòria com a fase 1, es daten amb anterioritat al context que presentem a continuació, és a dir, abans del darrer terç del segle II aC¹²². El conjunt de materials que hem estudiat, pertanyents a la fase 2, procedeixen d'un seguit de nivells de regularització dipositats sobre l'arena de la platja, que preparen el terreny per estendre un paviment de còdols compactats. Tot seguit presentem el context recuperat dels nivells de regularització i condicionament d'aquesta paleoplatja, on destaca l'extensió del citat paviment de graves compactades i sorra disposat sobre una estructura de drenatge feta a base d'àmfores col·locades verticalment sobre el pivot, en concret una tretzena de contenidors púnics alineats, dels que es va col·locar la meitat inferior de les àmfores (Mesas 2012).

Figura 176. Plànol de situació del c/ Sense Nom de la UA 15 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

122. Degut a l'aparició de la capa freàtica no es va poder aprofundir més, si bé tenim constància en les intervencions prèvies en aquest solar i en el veí de Jaume I, 18, de la presència d'una ocupació en època ibèrica plena i tardana. De fet, aquesta seria una zona ocupada en aquest període per un barri de marina ibèrica, amb continuïtat després durant l'època romana (Bea 2006, Díaz 2008).

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixella que presentem està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 130, 132, 140, 145 i 343. El total de fragments ceràmics documentats és de 967, dels quals 33 són vores, 26 són fons, 28 són anses, i 880 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 28 peces, d'un total estimat de 30.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixella fina representa el 13,51%, la vaixella comuna el 43,24%, i els contenidors amfòrics el 43,24%.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixella fina	Campaniana A	5	83,33	11,9
	VN de Cales	1	16,67	2,38
	TOTAL	6	100	14,28
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	8	72,73	19,05
	Comuna itàlica	1	9,09	2,38
	Comuna romana	2	18,18	4,76
	TOTAL	11	100	26,19
Àmfores	Itàliques	10	40	23,8
	Pún. centremediterrànies	13	52	30,95
	Ibèriques	2	8	4,76
	TOTAL	25	100	59,51

Figura 177. La composició del context ceràmic

La Vaixella Fina

El conjunt de vaixella fina recuperada està format en un 100% per ceràmica de vernís negre itàlica.

Vernís Negre Etrusc

La vaixella de vernís negre de fabricació etrusca és, dins del context, un element residual, de manera que no s'ha inclòs en l'estudi dels percentatges. Hem documentat 1 bol de la forma Lamb. 27ab/F 2784, que es pot datar entre finals del segle IV i el segle III aC, i que tal vegada sigui indicativa del primer moment d'ocupació del solar, que com ja hem dit no ha proporcionat materials degut a què es trobava afectat pel nivell freàtic, i no es va poder excavar.

Campaniana A

Aquesta producció és la majoritària dins la ceràmica de vernís negre, i representa el 83% del total. No obstant, les dades percentuals en aquest cas no són massa significatives, ja que tan sols hem documentat 5 peces, de les que 1 no s'ha pogut identificar a nivell tipològic. La resta de peces corresponen a 2 bols Lamb. 27ab/F 2784, 1 copa Lamb. 27Bb/F 2824 i 1 copa Lamb. 33b/F 2970.

Pel que respecta a la seva cronologia, hem de dir que es tracta de vasos de la variant Mitja o Clàssica de la Campaniana A, i que podem datar en els darrers tres quarts del segle II, entre el 180 i el 100 aC.

Dintre de l'apartat de les decoracions, tan sols hem documentat 1 fons de copa o bol, que presenta una fulla d'heura estampillada en posició radial, emmarcada per una doble orla d'estries força separades. És un motiu característic en aquesta variant de la Campaniana A, però que sobretot és documentat en els moments centrals del segle II aC (Vivar 2005: 27).

Campaniana B de Cales

D'aquesta producció, també denominada Calena Mitja, hem documentat tan sols 1 peça, pertanyent a la copa ansada Pasq. 127/F 3121. A nivell percentual representa el 17% del vernís negre, i la seva datació hauríem de situar-la entre mitjans del segle II i el 90/80 aC.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Mitja	L. 27ab/F 2784	2
	L. 27Bb/F 2824	1
	L. 33b/F 2970	1
Campaniana B de Cales	Pasq. 127/F 3121	1

Figura 178. Principals formes documentades de vaixella fina

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Bol	1
	Gerra zoomorfa	1
	Càlat	2
	Ungüentari	1
Comuna Itàlica	Morter Emporiae 36,2	1
Comuna Romana	Gerra	1
	Tapadora	1

Figura 179. Principals formes documentades de ceràmica comuna

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica se n'han recuperat 9 peces, que a nivell percentual estan distribuïdes de la següent manera: la producció majoritària és la ceràmica ibèrica, amb un 70%, seguida de la comuna romana de producció indeterminada, amb un 20%, i la itàlica, amb un 10%. No obstant, com ja hem dit per a la vaixella fina, la poca quantitat de material fa que les dades percentuals no siguin massa representatives.

Ceràmica Comuna Ibèrica

La ceràmica ibèrica recuperada en aquest context està present amb 8 exemplars, dels quals 3 no han pogut identificar-se a nivell formal. Entre les peces identificades tenim, d’una banda, la ceràmica de taula, de la que hem documentat 1 bol i 1 gerra de vora de coll de cigne amb decoració de bandes pintades. D’altra banda hem de fer esment de la vaixel·la d’emmagatzematge, present amb 2 càlats, 1 d’ells amb restes de decoració pictòrica mal conservada.

En darrer terme hem de fer esment d’1 peça pertanyent a altres tipus de vaixel·la, concretament un ungüentari de la producció ibèrica en ceràmica oxidada, que pel seu estat de conservació no hem pogut definir a nivell tipològic.

A nivell cronològic l’element més definitori del conjunt és el càlat, ja que és un tipus de recipient que es comença a fabricar al darrer quart del segle III aC, i que és característic dels segles II i I aC (Bonet 2008: 153).

Ceràmica Comuna Itàlica

La ceràmica comuna d’importació itàlica està present amb només 1 exemplar, en concret un morter de la forma *Emporiae* 36,2 de pasta clara i producció centreitàlica, que apareix documentat en els nostres contextos ja des dels primers moments del segle II aC, arribant a la segona meitat del segle I aC.

Ceràmica Comuna Romana

Aquesta vaixel·la, de tecnologia “romana” però l’origen de la qual no hem pogut determinar, està present amb 2 peces. D’una banda tenim, del servei de taula, 1 gerra en ceràmica comuna oxidada, i de l’altra una peça del servei de cuina, 1 tapadora en producció grollera reduïda.

Les Àmfores

Els contenidors amfòrics són la classe ceràmica majoritària del context, amb 25 exemplars. A nivell percentual els d’origen itàlic representen el 40% del total, els púnics el 52%, i els ibèrics el 8%.

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica clàssica	3
	Dr. 1A	6
	Apani I	1
Àmfora Púnica	Mañá C2a/T-7.4.2.1	1
	Lancel 312ab/T-7.7.1.1	1

Figura 180. Principals formes d’àmfora documentades

Àmfores Massaliotes

Hem documentat també 1 exemplar d’aquesta producció, que no hem pogut identificar pel seu estat de fragmentació. Es tracta d’un element residual dintre del context, que es dataria en el període ibèric ple, i per aquest motiu no s’ha comptabilitzat en l’estudi percentual.

Àmfores Itàliques

D’origen itàlic tenim un total de 10 contenidors de vi, procedents de diversos centres productors. D’una banda la majoria d’exemplars són originaris de l’àrea tirrènica, en concret tenim 4 contenidors de procedència campano-lacial, assimilables a les pastes que denominem “grecoitàliques”, equivalents a les del tipus GIItA-Dr1A de Márquez i Molina (Márquez, Molina 2005: 106). Els altres 5 contenidors tirrènics són de clara producció campana, fàcilment identificables per la pasta volcànica. En darrer terme hem de fer esment d’1 contenidor d’Apúlia, de producció brindisina, assimilable a les àmfores d’Apani.

Pel que respecta al repertori formal de les àmfores tirrèniques, 3 exemplars pertanyen al tipus grecoitàlic clàssic¹²³, i 6 contenidors del tipus Dr. 1A

Respecte a la datació d’aquests envasos de vi, les àmfores grecoitàliques documentades hem de situar-les majoritàriament en la primera meitat del segle II aC, amb excepció de l’exemplar de la variant Gr-It bd1, que ja el trobem a les acaballes del segle III aC. No obstant, hem de recordar que els contenidors del tipus Dr. 1A es comencen a produir a partir del darrer terç del segle II aC, entorn el 135 aC, arribant fins a mitjans de la centúria següent.

D’altra banda, l’únic exemplar de procedència adriàtica pertany a la forma Apani I, amb un origen al territori de la ciutat de Bríndisi, i una datació centrada en el segle II aC. De fet, aquest és el tipus que precedeix els contenidors de vi característics d’aquesta zona, les àmfores Lamboglia 2, que es comencen a produir al llarg de la segona meitat del segle II aC, especialment els darrers decennis.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

Les àmfores cartagineses tardorepublicanes documentades estan presents amb 13 exemplars, dels quals 11 no s’han pogut identificar a nivell tipològic, donat que es tracta de fragments de fons amb pivot¹²⁴. Respecte als tipus documentats tenim 1 contenidor del tipus Mañá C2a/T-7.4.2.1 i 1 exemplar del tipus Lancel 312ab/T-7.7.1.1,

123. En total hem documentat 1 exemplar de la variant Gr-It bd1, 1 de la bd3 i 1 de la bd4.

124. Formaven part del sistema de drenatge i preparació de paviment a què feiem referència en l’apartat introductori.

ambdues formes datades en la primera meitat del segle II aC.

A més hem de sumar la presència d'un fragment informe que presentava unes marques grafitades abans de la coccia de la peça, que no hem pogut identificar (Fig. 187, 1).

Àmfores Púnicoebusitanes

Les àmfores eivissenques estan presents amb tan sols 1 exemplar que, per tractar-se d'un contenidor residual en el context, no s'ha comptabilitzat en l'estudi dels percentatges. L'àmfora documentada és del tipus PE 14/T-8.1.1.1, que es data al llarg del segle IV aC.

Àmfores Ibèriques

Els contenidors de tradició local estan presents amb 2 exemplars, pertanyents a les típiques àmfores de boca plana, rematades per un llavi diferenciat per un engruiximent.

Valoracions del Context

L'excavació que va proporcionar aquest context, com ja dèiem en l'apartat introductori, té gran rellevància no només per al coneixement dels contextos tardorepublicans de Tàrraco, sinó perquè prové d'un sector de la ciutat antiga força desconegut fins fa relativament pocs anys. Les intervencions recents en la coneguda com UA 15 i en el solar veí del número 18 del c/ de Jaume I, van permetre identificar un barri de marina de *l'oppidum* ibèric que, en el segle II aC, va patir un seguit de reformes fins quedar integrat, ja en època imperial, en la zona de magatzems portuaris del sector occidental de Tàrraco.

La Datació del Context

La primera aproximació a la datació del context ens ve donada pel grup de la vaixel·la fina. En aquest sentit, la presència de Campaniana A Clàssica o Mitja ens situa en els darrers tres quarts del segle II aC. Però aquesta datació queda precisada per la troballa d'una copa Pasq. 127 de la producció B de Cales, que apareix a mitjans del segle II aC, i ens estableix una data *post quem* per al context del 150 aC.

Aquestes dades es veuen corroborades, de manera genèrica, per la ceràmica comuna recuperada, també característica dels segles II i I aC, com són els càlats ibèrics o els morters itàlics, tot i que no ens permeten precisar la cronologia.

Però els elements definitoris per a datar la formació d'aquest conjunt de materials són les àmfores. Les més nombroses procedeixen de la franja tirrènica d'Itàlia,

amb formes característiques de la primera meitat del segle II aC, igual que les formes identificades d'àmfores púniques, T-7.4.2.1 i 7.7.1.1, però que continuen apareixent en progressiva disminució en els contextos de segona meitat de segle, on són superades en nombre pel nou tipus Dr. 1A. Aquesta primera variant del tipus Dr. 1 és, en el context, la majoritària, i ens indica una formació del mateix amb posterioritat al 135 aC.

En aquest sentit, hem de tenir en compte que no hem documentat cap contenidor de producció més tardana, com ara les àmfores Dr. 1C, que apareixen en el darrer quart del segle II aC, o les Lamb. 2 de la costa adriàtica, que en la segona meitat de segle, preferentment cap al darrer terç, substitueixen el tipus Apani I, que en canvi sí està present en el nostre context. A més, tampoc hem documentat cap copa de vernís negre del tipus B de Cales a banda de la Pasq. 127, la qual es comença a fabricar a mitjans del segle II aC, mentre que la resta del repertori formal de la Campaniana B de Cales l'hem de datar a partir del 130/120 aC, aproximadament. D'aquesta manera, podem concretar la datació del context entre el 138/135 i el 130/125 aC, en els moments centrals del tercer quart del segle II aC.

De fet tenim contextos ben datats històricament, que presenten una composició anàloga al que acabem de veure. En primer lloc hauríem de parlar dels nivells de fundació de *Valentia* l'any 138 aC, que es daten en el període 138-135 aC (Marín, Ribera 2000: 97), on estan ben documentades les àmfores grecoitàliques junt amb les Dr. 1A, a més d'un important conjunt de vernís negre de la Campaniana A Mitja i alguns exemplars de la producció Mitja o B de Cales, i copes de la producció Antiga d'aquesta ciutat¹²⁵. Altres exemples similars en la composició del conjunt ceràmic serien els nivells de la fase 2b del l'amfiteatre de Cartagena, datats entre mitjans de segle II i el 130/120 aC (Pérez Ballester 2000: 133), el derelict de Illa Pedrosa, enfonsant vers el 140/130 aC (Sanmartí, Principal 1999c: 206), els campaments numantins establerts als moments finals del conflicte (Sanmartí, Principal 1999c: 201; Principal 2000) o els nivells d'amortització de les sitges de Mataró (*Iluro*) i de *l'oppidum* de Burriac, datades en el tercer quart del segle II aC (García Roselló, Pujol, Zamora 2000: 64). Amb aquests exemples creiem que es confirma la datació proposada per al context que hem presentat, i que com hem dit, es centraria abastaria un període situat entre el 138/135 i el 130/125 aC.

125. Absents en el nostre context que dissortadament, com ja hem dit, presenta un conjunt de vernís negre escadusser.

La Composició del Context

En primer lloc, i com ja hem anat explicant en les línies precedents, hem de dir que aquest no és un conjunt massa nombrós, sobretot respecte a la ceràmica comuna i la vaixella fina, si bé el grup de les àmfores és més ampli i força significatiu. En aquest sentit, la ceràmica importada és la més nombrosa, amb un percentatge del 71,41%, quedant la vaixella ibèrica amb un 23,81% i la romana de procedència indeterminada amb un escàs 4,76%.

Entre les importacions, i com és habitual, les majoritàries són les itàliques, que representen el 59,25% del total, i on els productes de la franja tirrènica són majoritaris -55,92%- respecte als adriàtics -3,33%-. En segon lloc, i com a darrera àrea productora present entre les importacions, tenim les cartagineses, que representen un destacat 43,33%.

Començant l'estudi separat dels diversos grups ceràmics pel de les àmfores, hem de destacar el domini dels contenidors cartaginesos, amb un 56,52%, sobre els itàlics, que en aquest cas estan presents amb àmfores tirrèniques -39,13%- i adriàtiques -4,35%-, que sumen el 43,48% de les importacions.

Respecte a les tipologies documentades, hem de destacar l'alt percentatge d'itàliques Dr. 1A, que representen el 50% del total, seguides de les grecoitàliques, amb el 25%.

La resta de formes documentades, amb un exemplar cadascuna, representen el 8,33%: brindisines Apani I, i centremediterrànies Lancel 312ab/T-7.7.1.1 i Mañá C2a/T-7.4.2.1.

Passant a analitzar el servei de taula, veiem que aquest petit conjunt està format per un 62,5% de vernís negre, un 25% de ceràmica ibèrica i un 12,5% de ceràmica comuna romana. A nivell tipològic destaca la presència de copes i bols, que representen el 62,5%, amb una majoria de vaixella de vernís negre -80%- i en menor quantitat ceràmica ibèrica -20%-. Es completa amb una copa ansada de Cales Pasq. 127 -12,5%- i dues gerres -25%-, una de vora zoomorfa de la producció ibèrica pintada, i una de la producció comuna romana.

Passant a la vaixella de cuina, tan sols hem documentat dues peces, concretament una tapadora de la ceràmica romana, en producció grollera reduïda, i un morter centreitàlic Emporiae 36,2.

El grup de la ceràmica d'emmagatzematge i despesa també és molt reduït, i està format únicament per dos càlats ibèrics.

En darrer terme tenim altres tipus de ceràmica, que representa el 3,33% del total del context, i que està format per un ungüentari en producció comuna ibèrica.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	5	18,52	11,9
		VN de Cales	1	3,7	2,38
	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna lacial	1	3,7	2,38
		Àrea tirrènica	4	13,33	9,52
		Campània	5	16,67	11,9
		Àrea adriàtica	1	3,33	2,38
		TOTAL	17	59,25	40,46
Púnica centremediterrània	Àmfores	Centremediterrànies	13	43,33	30,95
		TOTAL	13	43,33	30,95
Local/Regional	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna ibèrica	8		19,05
		Ibèriques	2		4,76
		TOTAL	10		23,81
Ceràmica romana indet.	Ceràmica comuna	Comuna romana	2		4,76
		TOTAL	2		4,76

Figura 181. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Bols	Lamb. 27ab S/T	2 1	Campaniana A: 2 Comuna Ibèrica: 1
Copes	Lamb. 27Bb Lamb. 33b	1 1	Campaniana A: 1 Campaniana A: 1
Copes Ansades	Pasq. 127	1	B de Cales: 1
Gerres	Gerra zoomorfa S/T	1 1	Comuna Ibèrica: 1 Comuna Romana: 1

Figura 182. La vaixel·la de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Tapadores	1	Comuna Romana: 1
Morters	1	Comuna Itàlica: 1

Figura 183. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	2	Comuna Ibèrica: 2

Figura 184. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Ungüentaris	1	Comuna Ibèrica: 1

Figura 185 . Altres tipus de ceràmica

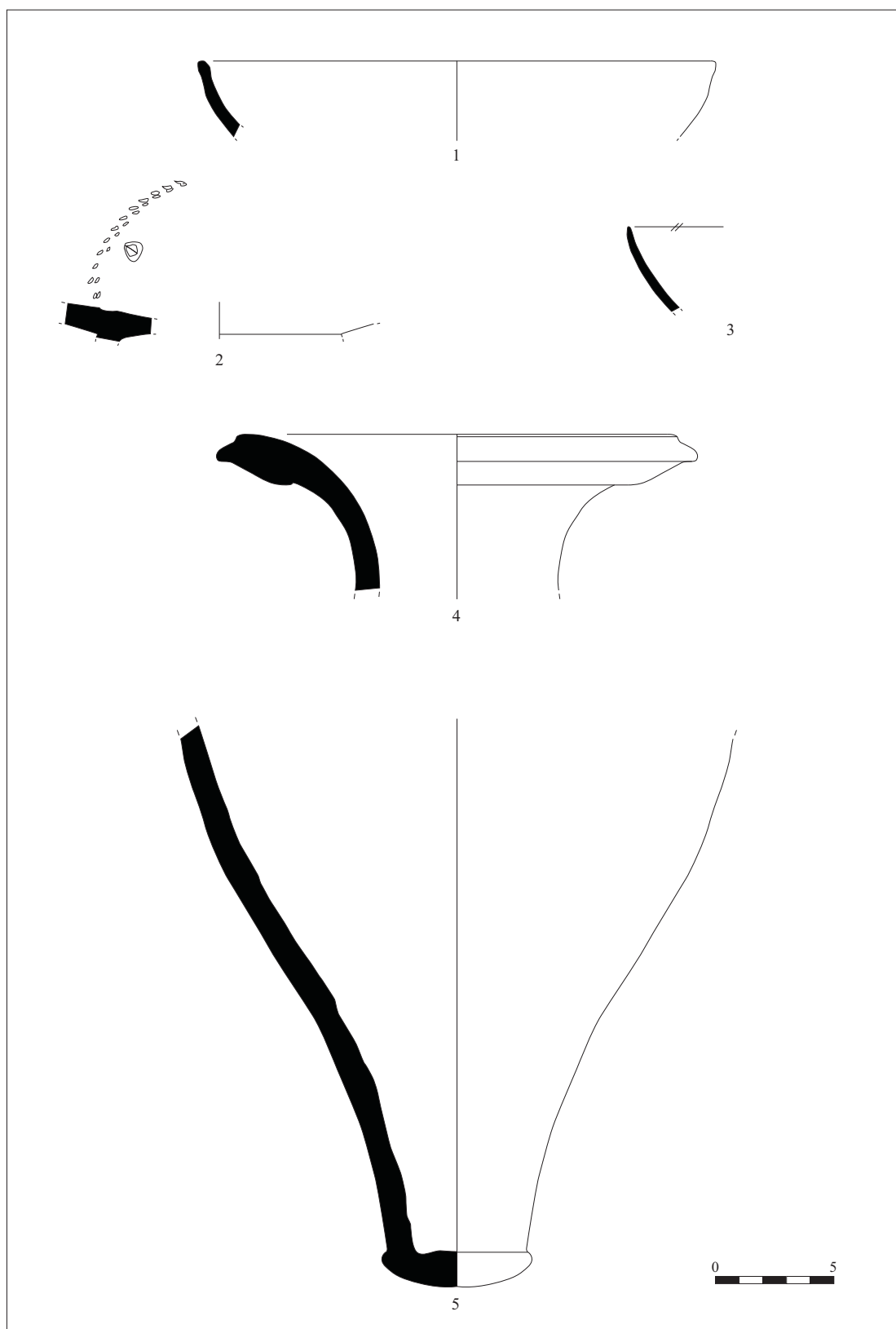

Figura 186. CAMPANIANA A: 1) Lamb. 27Bb. 2) Copa/bol. B DE CALES: 3) Pasq. 127. ÀMFORA PÚNICA: 4) M. C2a/T-7.4.2.1. 5) M. C/T-7.4.0.0.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

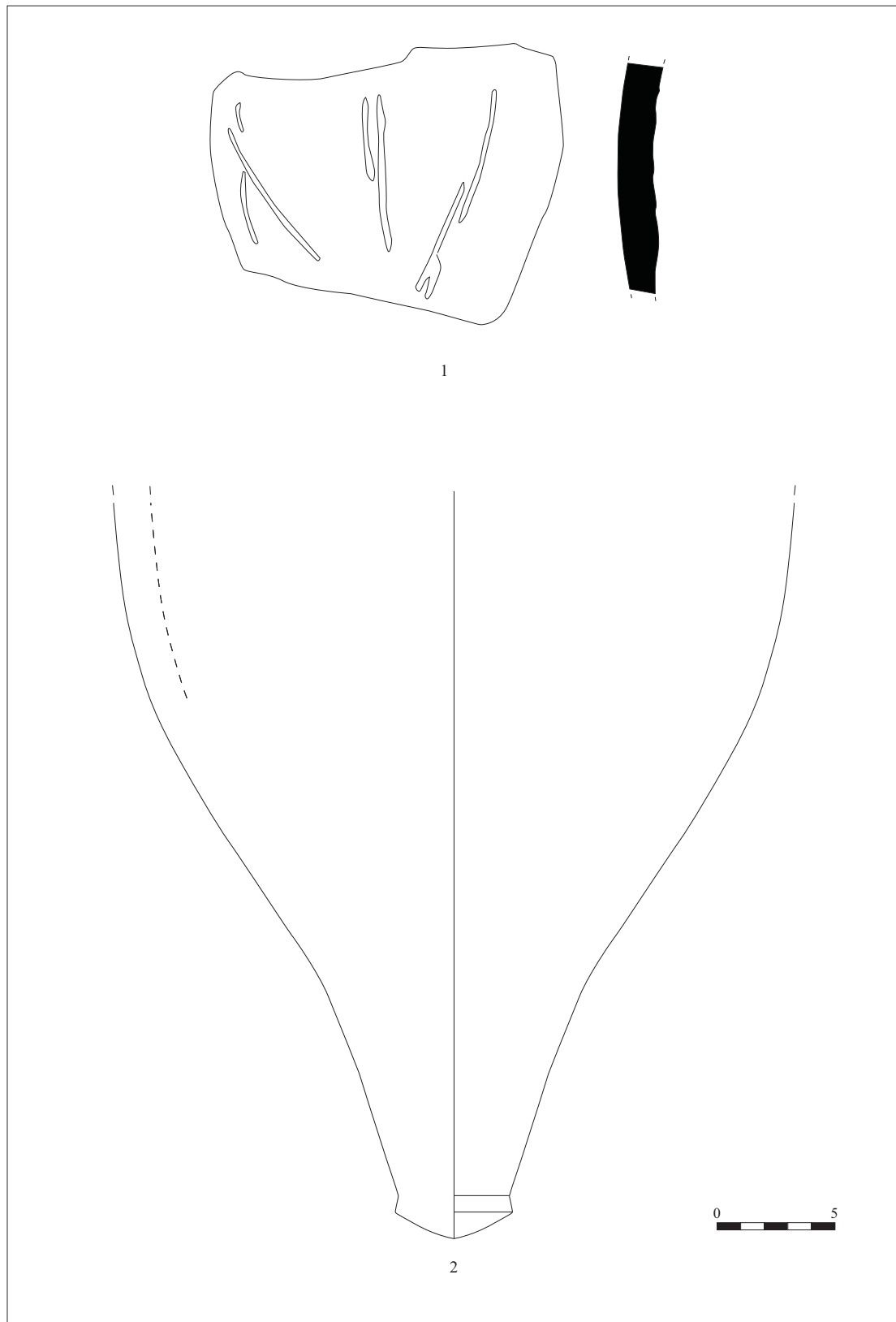

Figura 187. ÀMFORA PÚNICA: 1) M. C/T-7.4.0.0. 2) Fragment grafitat.

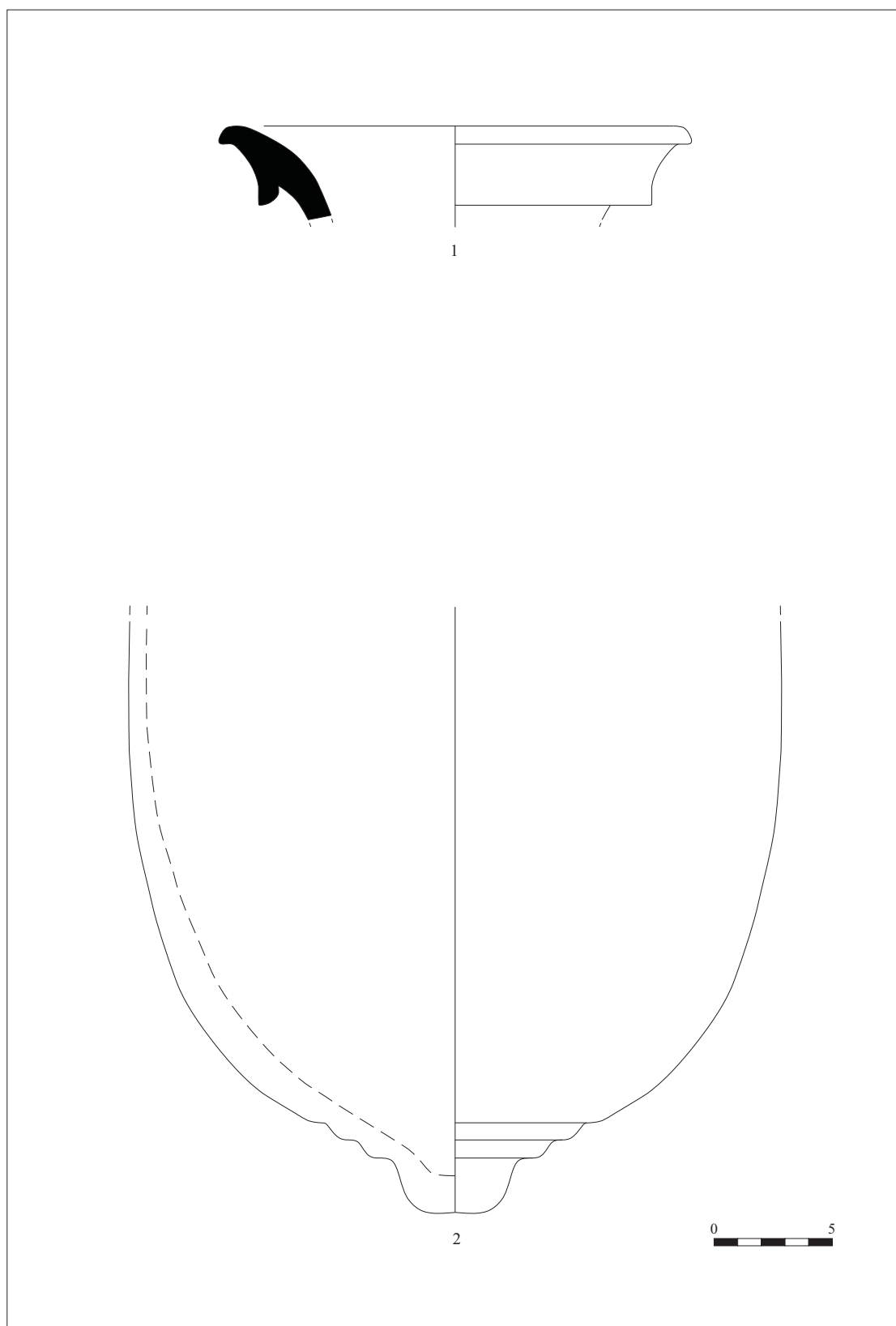

Figura 188. ÀMFORA PÚNICA: 1, 2) Lancel 312ab/T-7.7.1.1.

4.3.9. Sector VII del PERI 6 (Parc Central)

Aquest context ceràmic prové de les excavacions realitzades entre els anys 1994 i 1997 als terrenys del conegut com PERI 6 de Tarragona, per part del Servei Arqueològic de la URV, i sota direcció de Jordi López Vilar. Aquestes excavacions, que abasteren una superfície total de 33.000 m², vingueren motivades pel projecte de construcció d'un centre comercial en aquest lloc, el denominat Parc Central, i el resultat fou, dins l'àmbit arqueològic, d'una gran magnitud científica i objecte d'una publicació monogràfica per part del seu excavador (López Vilar 2006). De fet es troba al costat del gran complex paleocristià dedicat a Sant Fructuós, excavat per Mn. Serra Vilaró a inicis del segle XX amb motiu de la construcció de la fàbrica de tabacs. En l'excavació a què fem referència, com succeí en el cas de la veïna basílica i necròpolis de Sant Fructuós, es van documentar evidències que van d'època tardorepublicana al final de la tardoantiguitat. Entre les restes documentades hem de destacar la presència d'una via que articula aquest sector des d'època augustal, una *domus* datada al segon quart del segle IV dC, i una basílica associada a nombrosos enterraments construïda en la primera meitat del segle

V dC.

Però el material que presentem aquí es va recuperar d'un sector perimetral d'aquestes edificacions –sector VII–, a l'alçada de l'Avinguda de Vidal i Barraquer, on hi passava un barranc natural que ja durant el període tardorepublicà es començarà a colgar amb abocaments de residus, perdurant aquesta activitat fins a època flàvia. A més al seu costat, durant el període augustal, es construeix una estructura de planta allargada de difícil interpretació, i també s'hi ubicà un enterrament (López 2006).

El context que presentem és el recuperat dels nivells inferiors del barranc, que vam tenir l'oportunitat d'excavar amb l'equip del Servei Arqueològic de la URV¹²⁶, i que marca l'inici d'aquest espai com un abocador de residus en el suburbi occidental de Tàrraco, situat en una zona que probablement, durant els primers anys d'ocupació romana, estava ocupada per explotacions agrícoles¹²⁷.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixel·la està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 7072, 7073 i 7074. El total de fragments ceràmics recuperats és de 250, dels quals 48

Figura 189. Plànol de situació del Parc Central sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

126. I vam poder estudiar directament en la realització del treball de llicenciatura que va donar origen a aquesta tesi doctoral, i que fou objecte de publicació: Díaz 2000, 2002 i 2003.

127. Aprofitant la plana fèrtil del costat del *Tulcis*, el riu Francolí.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixel·la fina	Campaniana A	4	44,45	11,76
	VN de Cales	1	11,11	2,94
	VN Itàlic Indeterminat	2	22,22	5,88
	Grisa de la costa	2	22,22	5,88
	TOTAL	9	100	26,46
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	7	38,89	20,59
	Grollera ibèrica	2	11,11	5,88
	Comuna itàlica	3	16,66	8,82
	Comuna romana	4	22,22	11,76
	Comuna ebusitana	1	5,56	2,94
	Comuna púnica	1	5,56	2,94
	TOTAL	18	100	52,93
Àmfores	Itàliques	4	57,13	11,76
	Pún. centremediterrànies	1	14,29	2,94
	Púnicoebusitanes	1	14,29	2,94
	Pún. del Cercle de l'Estret	1	14,29	2,94
	TOTAL	7	100	20,58

Figura 190. La composició del context ceràmic

són vores, 22 són fons, 6 són anses, i 174 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 30 peces, d'un total estimat de 31. Respecte a les classes ceràmiques documentades, la vaixel·la fina representa el 21,88%, la vaixel·la comuna el 59,38%, i els contenidors amfòrics el 18,75%.

La Vaixel·la Fina

El grup de la vaixel·la fina recuperada es compon majoritàriament per ceràmica de vernís negre, amb un 77,78% del total, i per ceràmica grisa de la costa catalana, amb un 22,22%.

Campaniana A

Aquesta és la producció majoritària entre la ceràmica de vernís negre, representant el 57,14% del total. De les 4 peces recuperades, 1 pertany a la variant Antiga¹²⁸, datada entre finals del segle III i el primer quart del segle II aC, concretament un plat de peix Lamb. 23/F 1121. La resta pertanyen a la variant Clàssica o Mitja, i entre les formes documentades tenim 1 plat Lamb. 36/F 1312, 1 pàtera Lamb. 5/F 2250, i 1 bol Lamb. 31b/F 2954. Cronològicament la vaixel·la de la variant Clàssica es data en el període 180-100 aC, amb excepció de la pàtera Lamb. 5, que és una forma una mica més tardana, i que s'incorpora al repertori en un moment incert entre el

175/150 aC (Vivar 2005:29).

Respecte a les decoracions, únicament podem destacar un peu de copa o pàtera, amb una orla d'estries a rodeta sobre el fons intern, un motiu característic de la variant Mitja de la Campaniana A.

Campaniana B de Cales

Aquesta producció, també denominada Calena Mitja, està present tan sols amb 1 pàtera, de la forma Lamb. 5/F 2252, que representa tan sols el 14,29% del total de la vaixel·la de vernís negre.

La seva datació l'hem de situar al període situat entre els anys 130/120 i 90/80 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405), tot i que al ser l'única peça de la producció del tipus B, creiem que s'hauria de datar en els moments inicials d'aquesta producció, a cavall entre el tercer i el darrer quart del segle II aC.

Vernís Negre Indeterminat

Finalment hem d'esmentar la presència de 2 peces de la vaixel·la de vernís negre itàlica, que pel seu estat de conservació no hem pogut identificar a nivell tipològic ni tampoc el taller. Percentualment representen el 28,57% del vernís negre.

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta producció es van recuperar un total de 2 peces, que tipològicament pertanyen vasets bicònics, probablement del tipus D-III. Es tracta de peces molt característiques de la producció clàssica d'aquesta vaixel·la, que es data en el segle II i en la primera meitat

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Antiga	L. 23/F 1121	1
Campaniana A Mitja	L. 36/F 1312	1
	L. 5/F 2250	1
	L. 31b/F 2954	1
Campaniana B de Cales	L. 5/F 2252	1
Grisa de la Costa	Vaset bicònic D-III	2

Figura 191. Principals formes documentades de vaixel·la fina del segle I aC.

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica hem documentat un total de 17 exemplars, percentualment distribuïts de la següent

128. Que percentualment representa el 14,29% de la vaixel·la de vernís negre, davant d'un percentatge del 42,86% de la variant Mitja.

manera: la vaixella ibèrica suposa el 50% del total, seguida de la comuna romana de producció indeterminada, amb un 27,78%, la d'origen itàlic amb un 11,11%, l'ebusitana amb un 5,56%, i finalment la púnica centre-mediterrània, també amb un 5,56%.

Ceràmica Comuna Ibèrica

D'aquesta classe hem documentat 7 peces, que representen el 38,89% de la ceràmica comuna. Pel que respecta a la vaixella de taula, hem documentat 2 gerres, 1 escudella del tipus A-I del repertori de la grisa de la costa, i 1 plat del tipus C-I assimilable a la forma Lamb. 5, també del repertori de la ceràmica grisa de la costa catalana. D'altra banda, entre la ceràmica d'emmagatzematge i despesa tenim 2 tenalles, una de vora zoomorfa o coll de cigne i l'altra de boca plana motllurada, símil a la d'algunes àmfores ibèriques. Finalment mencionar la presència d'1 càlat, que ajuda a definir la cronologia d'aquesta ceràmica, ja que és una forma que es comença a produir a finals del segle III aC, i és sobretot característica dels segles II i I aC (Bonet, Mata 2008: 153).

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta producció elaborada a mà i destinada a vaixella de cuina està present amb 2 exemplars, que representen l'11,11% de la ceràmica comuna. Concretament es tracta d'olles de cos bicònic amb el llavi lleugerament exvasat i la superfície parcialment brunyida. Aquesta producció, molt freqüent en els contextos del període ibèric ple, continua fabricant-se i en ús, sense gaires variacions, durant els segles II i I aC, com queda evidenciat en els contextos de Tàrraco d'aquest període.

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixella comuna itàlica està present amb 3 exemplars. Amb origen en l'àrea campana vesuviana trobem 1 olla, que pel seu estat de fragmentació no s'ha pogut identificar a nivell tipològic, i 1 morter del tipus Com-It 8c del Dicocer, que es data en els segles II i I aC.

De procedència lacial hem documentat 1 olla més, del tipus 2 d'Olcese/Com-It 1a, amb alguns exemplars documentats ja en el segle IV aC, però amb major freqüència en el segle III i la primera meitat del II aC, si bé perdura de manera menys freqüent fins avançat el segle I aC (Olcese 2003:80).

Ceràmica Comuna Romana

D'aquest tipus de vaixella se n'han documentat 4 peces.

Majoritàriament tenim vaixella de cuina, en concret 2 olles. Els altres 2 exemplars documentats pertanyen al servei de taula, ja que es tracta de gerres, una d'elles fabricada en ceràmica comuna oxidada, i l'altra en ceràmica grollera reduïda.

Ceràmica Comuna Púnica

D'origen cartaginès hem documentat tal sols 1 peça. Es tracta d'una cassola baixa tipus *lopas* de llavi motllurat i parets convexes de classe A de Guerrero (Guerrero 1995: fig. 10), amb una cronologia que es pot centrar entre el darrer terç del segle III i els inicis del segle II aC, i amb perdurabilitat fins a mitjans d'aquesta centúria, és a dir, fins a la caiguda de Cartago.

Ceràmica Comuna Ebusitana

De fabricació eivissenca hem documentat 1 morter, del qual només s'ha recuperat el peu. Es tracta d'un fons característic per presentar solcs concèntrics, amb paral·lels a la pròpia Tàrraco¹²⁹.

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Plat C-I/L. 5	1
	Escudella A-I	1
	Gerra	2
	Càlat	1
	Tenalla	1
	Tenalla zoomorfa	1
Grollera Ibèrica	Olla	2
Comuna Itàlica	Olla tipus 2 d'Olcese	1
	Olla	1
	Mortor Com-It 8c	1
Comuna Romana	Olla	2
	Gerra	2
Comuna Púnica	Cassola baixa/ <i>lopas</i>	1
Comuna Ebusitana	Mortor	1

Figura 192. Principals formes documentades de ceràmica comuna

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica clàssica	4
Àmfora Púnicoebusitana	PE 17/T-8.1.3.2	1
Àmfora del Cercle de l'Estret	CC.NN/T-9.1.1.1	1

Figura 193. Principals formes d'àmfora documentades

129. A la factoria de Na Guardis està ben documentat en el període 193-123 aC, en morters de llavi d'aleta i fons extern estriat (Guerrero 1998: 189).

Les Àmfores

En total hem documentat 6 contenidors amfòrics, que a nivell percentual corresponen en un 50% a àmfores itàliques, i la resta amb un 12,5% respectivament, a àmfores cartagineses, púnicoebusitanes, púniques del Cercle de l'Estret i les ibèriques.

Àmfores Itàliques

Les àmfores d'origen itàlic, amb un origen a la regió del Vesuvi, estan presents amb 4 exemplars. Tipològicament s'adscriuen a àmfores grecoitàliques clàssiques, amb vores del tipus Gre-It bd3 i bd4, que es daten bàsicament en la primera meitat del segle II aC, si bé perduren durant el període de transició al tipus Dr. 1A, i es documenten també en contextos del darrer terç d'aquesta centúria, de manera decreixent en quant a percentatge, a mida que avancen els anys (Márquez, Molina 2005: 104).

Àmfores Púniques Centremediterrànies

L'únic exemplar d'aquesta producció documentat no s'ha pogut definir a nivell tipològic, degut a l'alt grau de fragmentació. No obstant els fragments recuperats posen de manifest la presència d'almenys 1 exemplar d'origen cartaginès.

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

D'aquest origen hem documentat 1 exemplar, que correspon a una àmfora de salaons gaditana del tipus dels campaments numantins T-9.1.1.1. La datació d'aquests envasos va d'inicis del segle II a mitjans del I aC (Carretero 2004: 433), si bé és més freqüent en la segona meitat del segle II aC (Ramon Torres 1995: 227).

Àmfores Púnicoebusitanes

L'àmfora eivissenca documentada correspon a 1 exemplar del tipus PE 17/T-8.1.3.2, un contenidor que es data en el període que va del 200/180 aC al 120 aC.

Valoracions del Context

En primer lloc hem de començar assenyalant que no és un conjunt gaire gran a nivell quantitatiu, si bé suficient com per poder arribar a conclusions cronològiques acurades, i per definir unes tendències generals respecte a la seva composició. No obstant, les dades percentuals les hem de prendre més com una dada orientativa que no pas absoluta, ja que per poder ser plenament representatives hauríem de comptar amb un major nombre de peces. Malgrat això, hem volgut incloure'l donat que és un dels pocs conjunts ceràmics ben contextualitzats estratègicament procedents de l'entorn de la necròpolis

del Francolí, un sector al nord del suburbi occidental de Tàrraco situat en la plana fluvial. De fet, aquestes evidències del període tardorepublicà són les poques evidències del que, molt probablement, foren les primeres ocupacions relacionades amb l'explotació agrícola d'aquesta zona, i que en aquest cas correspondria a una zona d'abocament de residus aprofitant la depressió natural d'un barranc com abocador.

La Datació del Context

Com ja hem dit el conjunt de materials no és massa gran, no obstant, creiem que tenim prou elements com per arribar a establir una cronologia prou acurada. Les dades cronològiques que es deriven de l'estudi de la vaixel·la fina, tret d'una peça de la campaniana A Antiga pròpia de finals del segle III aC i els inicis del següent, ens situen en els darrers tres quarts del segle II aC. Així, la Campaniana A està present, de forma majoritària, amb peces de la variant Mitja o Clàssica, com el plat Lamb. 36 o la copa Lamb. 31b, que hem de datar a partir del 180 aC. Però també hem documentat una pàtera Lamb. 5, que marca una datació *post quem* una mica més baixa, ja que s'incorpora al repertori de la Campaniana A en un moment incert del segon quart del segle II aC. També hem documentat una pàtera Lamb. 5 de la Campaniana B de Cales, ben datada entre el 130/120 i el 90/80 aC, i que és l'element que serveix per marcar un data de formació d'aquest nivell a partir de finals del segon terç del segle II aC.

Respecte a la datació que es deriva de la ceràmica comuna, tampoc podem fer gaires precisions, donat que algunes formes, com l'olla tipus 2 d'Olcese o el morter Com-It 8c abasten tot el segle II i I aC. D'altra banda, l'única peça d'origen cartaginès la podem datar al llarg de la primera meitat del segle II aC, si bé el morter eivissenc de fons estriat i llavi d'ala té paral·lels que van dels moments inicials del segle II aC al 123 aC (Guerrero 1998: 189), venint a corroborar la cronologia de la formació d'aquest conjunt a inicis del darrer quart del segle II aC. Una datació similar es deriva de l'anàlisi de les àmfores; d'una banda tenim produccions característiques de la primera meitat del segle II aC, però amb una perdurabilitat fins a finals d'aquest segle, com són les àmfores grecoitàliques clàssiques bd3 i 4, data coincident amb els envasos de salaos de la badia de Cadis del tipus 9.1.1.1, que es comencen a produir a inicis del segle II aC però són característics dels contextos de la segona meitat d'aquesta centúria (Ramon Torres 1995: 227). En darrer terme, tenim importacions ebusitanes que abasten els tres primers quarts del segle II aC, deixant de produir-se vers el 120 aC, com succeeix amb el morter ebusità

que hem documentat.

D'aquesta manera, tenim una bona quantitat de materials característics del segle II aC, amb un seguit d'importacions que comencen a desaparèixer a partir del tercer quart de segle, com les àmfores grecoitàliques o la ceràmica púnica de cuina. També tenim, però, altres peces que tenen el seu moment de desaparició una mica després, a inicis del darrer quart del segle II aC, dates que coincideixen amb l'inici de la producció del tipus B de Cales, en el període 130/120 aC, de la qual tan sols tenim un exemplar, i també de la incorporació de les àmfores del tipus Dr. 1A, en aquest cas absents. En aquest sentit, creiem que està justificada una cronologia per a aquest context centrada entre els darrers anys del tercer quart, o tal vegada inicis del darrer del segle II aC.

A més, comptem amb un seguit de contextos ben datats històricament, com són els procedents dels nivells fundacionals de *Valentia*, datats entre el 138 i el 135 aC, on junt amb vernís negre napolità del tipus A apareixen vasos majoritàriament de la producció Calena Antiga i algun exemplar de la Mitja o B de Cales, com és el nostre cas, si bé a *Valentia* trobem les àmfores grecoitàliques exemplars Dr. 1A, en aquest cas absents al nostre conjunt, junt amb àmfores gaditanes T-9.1.1.1 (Marín, Ribera 2000). També de composició similar

són els materials dels campaments de circumvalació de Numància, amortitzats el 133 aC amb la caiguda de la ciutat (Sanmartí, Principal 1997, Principal 2000), que venen a corroborar aquesta cronologia de finals del tercer quart del segle II aC.

La Composició del Context

Respecte a l'origen de la vaixella que forma aquest context, la majoritària és la ceràmica d'importació, que representa el 55,89%, davant del 32,35% de ceràmica ibèrica i de l'11,76% de ceràmica romana de procedència indeterminada.

Pel que fa a les importacions, seguint la pauta que veiem en la resta de contextos, estan dominades per les itàliques, amb un 73,68% del total, i ja en menor quantitat trobem vaixella púnica tant ebusitana com cartaginesa, amb un 10,53% respectivament. Tancaria el grup de les importacions les púniques del Cercle de l'Estret, amb un 5,26%.

En referència als contenidors amfòrics d'importació, si bé aquest grup no és gaire nombrós, amb set exemplars, reflecteix la dinàmica general. Veiem que està dominat per les àmfores itàliques, amb un 57,14%, quedant equilibrades en un segon terme les ebusitanes, les cartagineses i les púniques del Cercle de l'Estret amb un

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	4	21,05	11,76
		VN de Cales	1	5,26	2,94
		VN Indeterminat	2	10,53	5,88
	Ceràmica comuna	Comuna campana	2	10,53	5,88
		Comuna lacial	1	5,26	2,94
	Àmfores	Àrea tirrènica	4	21,05	11,76
		TOTAL	14	73,68	41,16
Púnica ebusitana	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna ebusitana	1	5,26	2,94
		Ebusitana	1	5,26	2,94
		TOTAL	2	10,52	5,88
Púnica centremediterrània	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna púnica	1	5,26	2,94
		Centremediterrània	1	5,26	2,94
		TOTAL	2	10,52	5,88
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	1	5,26	2,94
		TOTAL	1	5,26	2,94
Local/Regional	Vaixella fina Ceràmica comuna	Grisa de la costa	2		5,88
		Comuna ibèrica	7		20,59
		Grollera ibèrica	2		5,88
		TOTAL	11		32,35
Ceràmica romana indet.	Ceràmica comuna	Comuna romana	5		11,76
		TOTAL	5		11,76

Figura 194. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

14,29% cadascuna.

Aquests percentatges reflecteixen, a més, les dades derivades de l'estudi tipològic de les àmfores identificades, on trobem un domini dels contenidors grecoitàlics, amb un 66,67%, quedant en segon terme amb un 16,67% cadascun els gaditans CC.NN./T-9.1.1.1 i els ebusitans PE 17.

Les dades de l'estudi de la vaixella de taula marquen una cert equilibri entre la vaixella fina, que representa el 60%, i la comuna, amb un 40%. Si analitzem però les classes ceràmiques documentades, el vernís negre representa 46,67%, la ceràmica comuna ibèrica el 26,67%, i amb un 13,33% respectivament tenim la ceràmica grisa de la costa i la comuna romana de producció indeterminada. Particularment, dintre del grup del vernís negre, les procedents de tallers indeterminats són el 28,57%, mentre que el 71,43% restant procedeix de la Campània, amb un domini de la Campaniana A -57,14%- sobre les produccions calenes del tipus B -14,29%-.

Entrant ja en el repertori formal de la vaixella de taula, entre les formes identificades tenim una majoria de plats i pàteres i de gerres, amb un 30,77% cadascuna, seguides del grup de copes i bols, amb un 23,08%, i en darrer terme els gots ansats, amb dos exemplars de vasos bicònics de la grisa de la costa, que representen el 15,38% del total. Cal que destacar que el grup de plats i pàteres està format majoritàriament per vaixella de vernís negre, acompanyada d'un plat del tipus C-I de la grisa de la costa, que representa el 20% d'aquest grup. La resta de formes identificades corresponen a dues pàteres de vernís negre Lamb. 5 -40%- i amb un exemplar cadascun els plats Lamb. 23 i 36 -20% respectivament-. El grup de copes i bols està format per una copa de vernís negre del tipus Lamb. 31b i una escudella del tipus A-I de la grisa de la costa. Finalment, el grup de les gerres es reparteix a 50% entre els exemplars de la ceràmica ibèrica i de la romana de producció indeterminada.

Passant a avaluar el conjunt de la vaixella de cuina i preparació d'aliments, cal destacar que la ceràmica d'importació itàlica és majoritària, amb un 33,33%, seguida de la comuna romana i la grollera ibèrica, amb el 22,22%, i la comuna púnica i l'ebusitana, amb l'11,11%.

Si analitzem les formes documentades, hem de destacar que dominen les olles -66,67%-, que pertanyen equitativament a la ceràmica comuna itàlica, la grollera ibèrica i la comuna romana. En segon lloc tenim els morters -22,22%-, un itàlic i l'altre eivissenc. Finalment, l'única cassola documentada, una cassola baixa tipus

lopas d'origen cartaginès, representa l'11,11%.

En darrer terme, el grup de la ceràmica d'emmagatzematge i despesa està formada exclusivament per ceràmica de tradició local ibèrica, i on hem identificat dues tenalles, que representen el 66,67%, i un càlat, que suposa el 33,33% d'aquesta vaixella.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 23	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 36	1	Campaniana A: 1
	Plat C-I	1	Comuna Ibèrica: 1
Pàteres	Lamb. 5	2	Campaniana A: 1 B de Cales: 1
Copes	Lamb. 31b	1	Campaniana A: 1
Copes/Bols	Escudella A-I	1	Comuna Ibèrica: 1
Gots Ansats	Vaset bicònic	2	Grisa de la Costa: 2
Gerres	S/T	4	Comuna Ibèrica: 2 Comuna Romana: 2

Figura 195. La vaixella de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	6	Grollera Ibèrica: 2 Comuna Itàlica: 2 Comuna Romana: 2
Cassoles Baixes	1	Comuna Púnica: 1
Morters	2	Comuna Itàlica: 1 Comuna Ebusitana: 1

Figura 196. La vaixella de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	1	Comuna Ibèrica: 1
Tenalles Zoomorfes	2	Comuna Ibèrica: 2

Figura 197. La ceràmica de magatzem i despesa

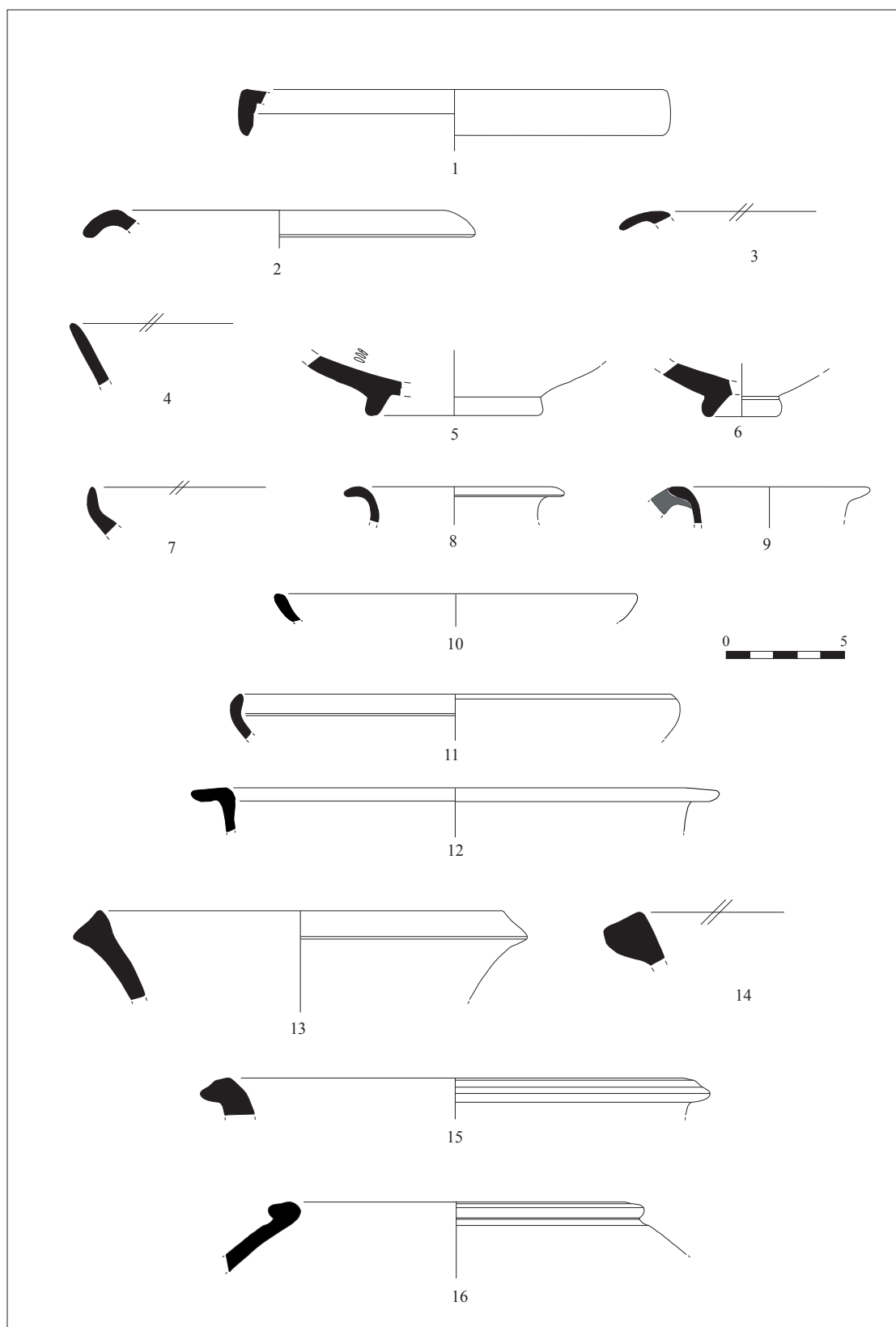

Figura 198. CAMPANIANA A: 1) Lamb. 23. 2, 3) Lamb. 36. 4) Lamb. 31b. 5, 6) Copes/bols. B DE CALES: 7) Lamb. 7. GRISA DE LA COSTA: 8, 9) Vaset bicònic D-III. COMUNA IBÈRICA: 10) Plat C-I. 11) Escudella A-I. 12) Càlat. 13, 14) Gerres. 15, 16) Tenalles zoomorfes.

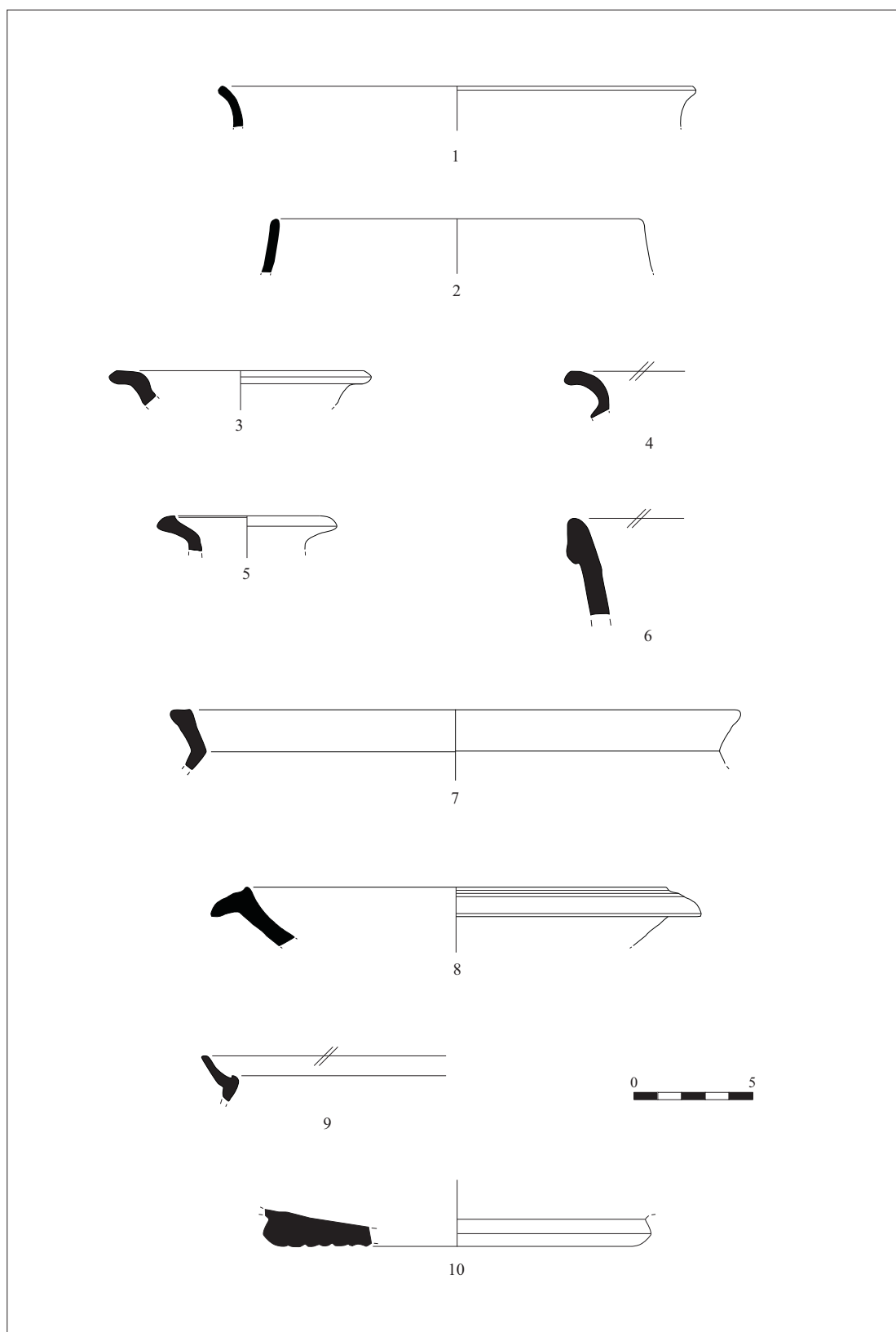

Figura 199. GROLLERA IBÈRICA: 1, 2) Olles. COMUNA ROMANA: 3, 4) Olles. 5, 6) Gerres. COMUNA ITÀLICA: 7) Olla Olcese 2. 8) Morter Com-It 8c. COMUNA PÚNICA: 9) Lopas Guerrero 1995, fig. 10. COMUNA EBUSITANA: 10) Morter.

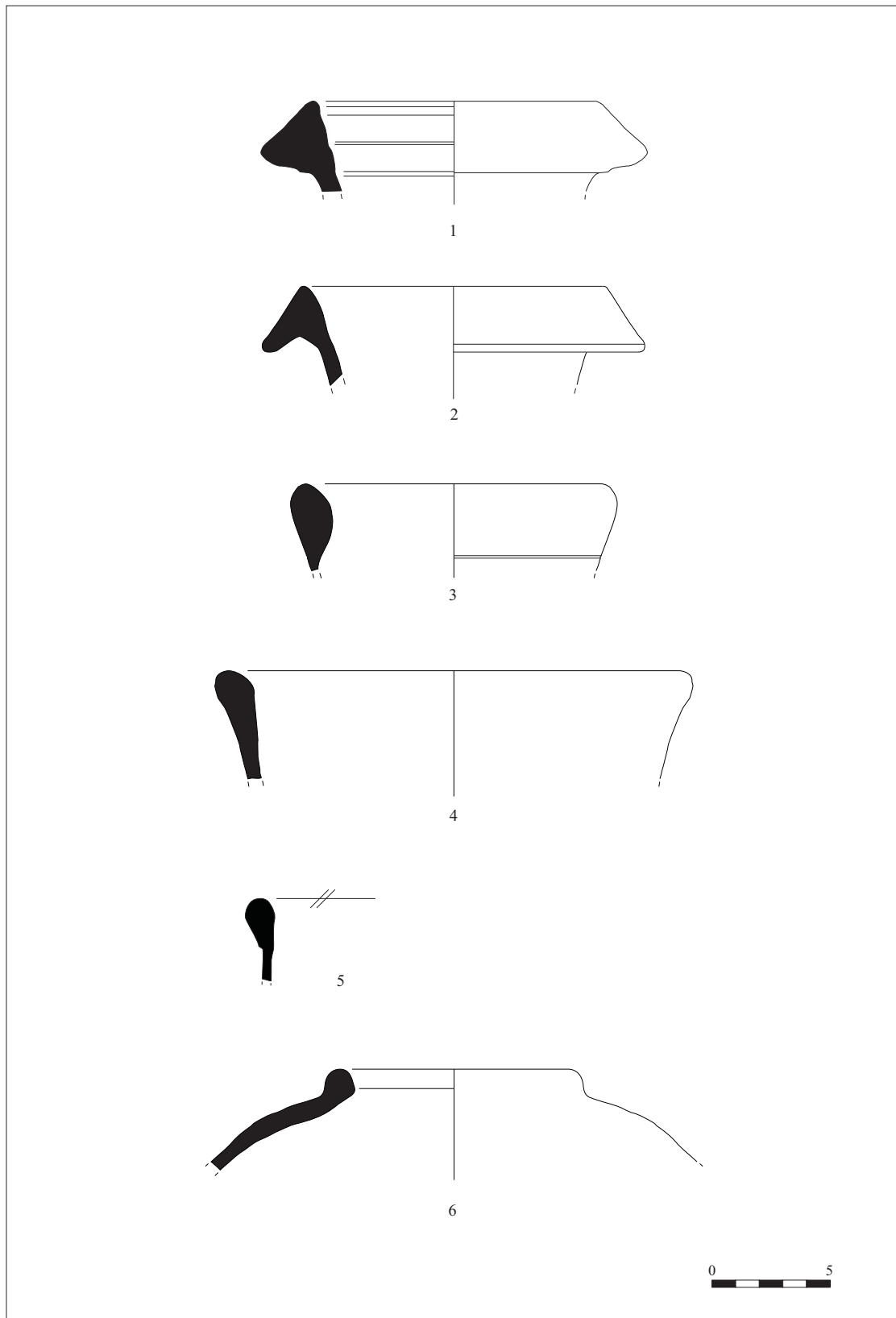

Figura 200. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Grecoitàlica campana bd3. 2) Grecoitàlica campana bd4. ÀMFORA DEL CERCLE DE L'ESTRET: 3, 4) CC.NN./T-9.1.1.1. ÀMFORA PÚNICOEBUSITANA: 5) PE 17/T-8.1.3.2. ÀMFORA IBÈRICA: 6.

4.3.10. Sector II del PERI 6 (Parc Central)

Com ja hem explicat en el capítol precedent, aquest context ceràmic prové de les excavacions dutes a terme entre els anys 1994 i 1997 als terrenys del conegut com a PERI 6 de Tarragona, realitzades pel Servei Arqueològic de la URV sota direcció de Jordi López Vilar. Aquestes excavacions vingueren motivades pel projecte d'instal·lació d'un centre comercial en aquest lloc, el conegut com a Parc Central, i el resultat fou, com ja hem explicat, la troballa d'una via que articula aquest sector des d'època augustal, una *domus* datada al segon quart del segle IV dC, i una basílica associada a nombrosos enterraments construïda en la primera meitat del segle V dC.

El context ceràmic que presentem procedeix dels nivells excavats per sota de la citada *domus* –sector II–, en concret dels estrats inferiors de les denominades estances 9 i 11, que evidencien una ocupació d'aquest sector de l'extraradi de Tàrraco en època tardorepublicana,

la intensitat i tipologia de la qual desconexim (López 2006), tot i que les dades arqueològiques semblen definir aquest sector del suburbi occidental de Tàrraco com una zona d'explotació agrícola.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixella està format per les peces procedents de les unitats estratigràfiques 2022, 2041, 2526 i 2527. El total de fragments ceràmics recuperats és de 489, dels quals 107 són vores, 27 són fons, 26 són anses, 5 són altres tipus de fragments i 324 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 81 peces, d'un total estimat de 101.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixella fina representa el 23,76%, la vaixella comuna el 61,39%, i els contenidors amfòrics el 14,85%.

Figura 201. Plànol de situació del Parc Central sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixella fina	Campaniana A	4	16	3,89
	VN de Cales	3	12	2,91
	VN Etrusc	4	16	3,89
	Llàntia de VN	1	4	0,97
	PP FF Itàliques	3	12	2,91
	Grisa de la costa	9	36	8,74
	Vaixella de vidre	1	4	0,97
	TOTAL	25	100	24,28
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	34	54,84	33,01
	Grollera ibèrica	2	3,22	1,94
	Comuna itàlica	13	20,97	12,62
	Comuna romana	9	14,52	8,74
	Comuna ebusitana	4	6,45	3,89
	TOTAL	62	100	60,2
Àmfores	Itàliques	9	56,25	8,74
	Pún. centremediterrànies	1	6,25	0,97
	Púnicoebusitanes	1	6,25	0,97
	Pún. del Cercle de l'Estret	1	6,25	0,97
	Ibèriques	4	25	0,97
	TOTAL	15	100	12,62

Figura 202. La composició del context ceràmic

La Vaixella Fina

El grup de vaixella fina recuperada es compon majoritàriament per ceràmica de vernís negre, amb un 47,83% del total, ceràmica de parets fines, amb un 13,04%, i ceràmica grisa de la costa catalana, amb un 39,13%.

Campaniana A

Aquesta és la producció majoritària dins la ceràmica de vernís negre, amb un percentatge del 33,33%. Les 4 peces recuperades pertanyen a la producció Mitja o Clàssica, ben datada en el període 180-100 aC, i a nivell tipològic hem d'esmentar la presència d'1 plat Lamb. 36/F 1313, 2 bols Lamb. 31b/F 2950 i 1 copa Lamb. 33b/F 2970.

Calena Antiga

D'aquesta producció tan sols hem documentat 1 exemplar, que representa el 8,33% del vernís negre. La forma documentada s'ha identificat a través d'un peu que podria correspondre a una copa Lamb. 27B o a un bol San. 166, sense que puguem fer majors precisions. En darrer terme, hem de dir que aquesta base està decorada amb una orla d'estries de mida gran aplicades a rodeta.

Pel que respecta a la cronologia de la producció de vernís negre de la variant Calena Antiga, l'hem de situar durant els dos primers terços del segle II aC, en el període 200-130/120 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405).

Campaniana B de Cales

Aquesta producció, també denominada Calena Mitja, està present amb 2 exemplars, que sumen el 16,67% del vernís negre. D'una banda hem documentat 1 plat Lamb. 6/F 1440, una forma que apareix a mitjans del segle II aC. L'altra peça recuperada és 1 pàtera Lamb. 5/F 2258, que es data entre el 130/120 i el 90/80 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405).

Vernís Negre Etrusc

Aquesta producció està present amb 1 exemplar, que representa el 8,33% del total, caracteritzat per una pasta clara molt depurada i un vernís de gran qualitat, negre espès aplicat de manera homogènia, de color negre blavós brillant. A nivell tipològic la peça documentada és una copa F 4110 de les conegudes com "anses d'oreille", i l'hem pogut identificar a través del peu, que presenta una decoració característica formada per estampetes de fulles de lotus alternades amb altres de més carnes, envoltades d'orles d'estries a rodeta i cercles incisos. Respecte a la cronologia, tenim un grup d'ofícines actives en l'Etrúria marítima septentrional entre la segona meitat del segle III i la primera meitat del II (Morel 1981: 46), si bé tenim produccions també de la zona interna de l'Etrúria que es daten entre els inicis del segle II aC i el 140 aC (Pérez Ballester 2003: 53).

Campaniana B Etrusca

A aquesta producció creiem poder atribuir un total de 3 peces, que suposen el 25% del vernís negre, i que presenten unes característiques tècniques de pasta i vernís de gran qualitat que difereixen de la producció calena¹³⁰. Entre les formes documentades tenim 2 pàteres de la forma Lamb. 5/F 2250 i Lamb. 7/F 2284 respectivament, i una possible copa Lamb. 8b/F 2240.

A nivell cronològic, la pàtera Lamb. 5 i la copa Lamb. 8b es daten a partir de mitjans del segle II aC, però la forma Lamb. 7 es comença a produir i distribuir a finals del segle II aC, arribant totes elles a un moment avançat del segle I aC (Principal 2005a: 54).

130. Remetem a les definicions recollides per Jordi Principal o José Pérez Ballester en treballs força recents i molt il·lustratius: Principal 2005, Pérez Ballester 2003.

Llàntia de Vernís Negre

En aquest grup tenim 1 llàntia itàlica de vernís negre del del tipus Ricci D, que es data al llarg de tot el segle II aC. A nivell percentual representa el 8,33% del vernís negre recuperat, i la seva producció guarda afinitats amb la Campaniana A (Celis 2005: 420), si bé no podem assegurar el seu origen napolità, ni tampoc situar-lo de manera segura a la Campània.

Ceràmica de Parets Fines

S’han recuperat 3 exemplars d’aquest tipus de vaixella, tots ells de procedència itàlica. A nivell tipològic 2 s’adscriuen amb claredat a la forma Mayet 2, mentre que l’altre exemplar es pot assimilar, amb dubtes, a la variant Mayet 2.3/Mbni. 8.

Respecte a les datacions, cal destacar que la forma Mayet 2 és de les primeres que arriben a Hispània, ja a partir de mitjans del segle II aC, mentre que la forma Mayet 2.3/Mbni. 8 es data al llarg de tot el segle I aC, a partir de l’any 100 aC (Passelac 1993: 512).

Ceràmica Grisa de la Costa

D’aquesta producció es van recuperar 9 exemplars, que tipològicament es distribueixen de la següent manera: 4 escudelles del tipus A-I, 1 del tipus B, 3 vasets bicònics del tipus D-III, i 1 gerra enòcoa.

La seva datació l’hem de situar al llarg del segle II i de la primera meitat del segle I aC, en la producció clàssica d’aquesta vaixella.

Vaixella de Vidre

D’aquest tipus de vaixella tan sols hem identificat 1 exemplar, malauradament en un estat de conservació molt precari. Per aquest motiu no hem pogut definir la forma ni el tipus de recipient.

La Ceràmica Comuna

Dintre d’aquesta categoria hem documentat un total de 62 exemplars, percentualment distribuïts de la següent manera: la vaixella local ibèrica suposa el 58,07% del total, seguida de les importacions itàliques -20,97%-, la ceràmica comuna romana de producció indeterminada -14,52%-, i finalment la púnicoebusitana, amb un 6,45%.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Mitja	L. 36/F 1313	1
	L. 31b/F 2950	2
	L. 33b/F 2970,	1
Calena Antiga	L. 27B/San. 167	1
Campaniana B de Cales	L. 6/F 1440	1
	L. 5/F 2258	1
VN Etrusc	F 4110/ Anses d’oreille	1
Campaniana B Etrusca	L. 5/F 2250	1
	L. 7/F 2284	1
	L. 8b/F 2240	1
Llàntia de VN	Ricci D	1
PP FF Itàliques	Mayet 2	2
	Símil My. 2.3/Mbni. 8	1
Grisa de la Costa	Escudella A-I	4
	Escudella B	1
	Vaset bicònic D-III	3
	Gerra enòcoa	1

Figura 203. Principals formes documentades de vaixella fina

Ceràmica Comuna Ibèrica

D’aquesta classe, que representa el 54,84% de la ceràmica comuna, hem documentat 34 peces, de les quals 16 no han pogut identificar-se. Pel que respecta a la vaixella de taula tan sols podem fer esment de 4 exemplars, concretament 1 gerra i 1 got ansat, en producció oxidada llisa, i 2 pàteres amb llavi d’ala del tipus dels grans plats hemisfèrics de Fontscaldes amb decoració pintada (Solé 2008: 281). La resta de formes pertanyen a la vaixella de magatzem, entre les que hem de citar 1 tenalla amb la vora de coll de cigne, 1 gran contenidor, 1 olla d’emmagatzematge i 11 càlats, dels quals 10 conservaven decoració pintada.

Pel que respecta al repertori decoratiu, l’estat de conservació dels motius pintats no és gaire bo, i únicament hem pogut diferenciar bandes pintades horitzontals de diversos gruixos.

En darrer terme, respecte a la seva procedència, trobem algunes formes, com els plats hemisfèrics, que creiem poder adscriure al taller de Fontscaldes –Valls-, on també s’hi fabricaren altres tipus de vaixella, com càlats i tenalles, a més de produccions reduïdes de grisa de la costa catalana, formes també presents en el aquest conjunt¹³¹.

131. Si bé no comptem amb anàlisis que puguin avalar, de manera contundent, la pertinença dels nostres materials a la terrisseria val·lenca.

Pel que fa a la seva cronologia, les peces documentades pertanyen a la producció ibèrica tardana, que es data de manera genèrica entre finals del segle III aC i els segles II i I aC, si bé la presència de vasos procedents de Fontscaldes ens ajuden a ajustar aquesta datació al període en què la terrisseria estigué activa, és a dir, entre mitjans del segle II i els inicis del I aC (Lafuente 1992, Fabra 2008).

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta producció fabricada a mà i destinada a vaixella de cuina està present amb 2 olles, i representen el 3,23% de la ceràmica comuna. Les olles presenten un perfil bicònic amb el llavi lleugerament exvasat i la superfície parcialment brunyida. Es tracta d'un tipus de recipient documentat àmpliament durant el període ibèric ple, però que es continua produint de manera habitual durant el període ibèric tardà o tardorepublicà, com queda de manifest en els contextos tarragonins.

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixella comuna itàlica importada de la Campània està present amb 13 exemplars. De les formes identificades destaca el domini de les tapadores, amb 5 exemplars del tipus F1 Burriac 38,100. També són molt nombrosos els morters, dels quals hem documentat 4 exemplars que es poden adscriure a la forma Emporiae 36,2. En darrer terme hem de fer esment de 2 *patinae*, pertanyents a les formes F2 Torre Tavernera 4,10 i F3 Celsa VEL. 8. En darrer terme destacar la presència d'1 olla forma Com-It 1a/Olcese tipus 2.

A nivell cronològic aquesta vaixella es troba de manera habitual fins a finals del segle I aC, si bé el seu moment inicial difereix. En el cas dels morters i les tapadores la data d'aparició es remunta a inicis del segle II i inclús al segle III aC, però les cassoles són de datació una mica més tardana, ja que els primers exemplars es documenten a mitjans del segle II aC.

En darrer terme hem de fer esment d'1 llàntia itàlica tardorepublicana, molt fragmentada, la tipologia de la qual no s'ha pogut determinar.

Ceràmica Comuna Romana

D'aquest tipus de vaixella hem documentat 9 exemplars, dels quals 2 no han pogut identificar-se pel seu estat de fragmentació. A nivell funcional i tipològic hem de destacar la presència d'1 tapadora de cuina en producció grollera oxidada, 1 gerret en producció grollera reduïda i 2 gerres en ceràmica comuna oxidada. Es completa amb 2 tapadores d'àmfora, de les que una conserva el perfil complet. D'aquestes peces una té un diàmetre de 9,1 cm, i la pasta és de color rosat, amb gran quantitat de desgredant de gra fi en forma de punts blancs i mica

platejada. L'altre exemplar té un diàmetre de 9,5 cm, amb una pasta de color vermell-marronós un tant irregular, per la seva elaboració manual i no pas a torn o a motlle. En darrer terme hem de destacar la presència d'un amforisc, una altra variant de tapadora d'àmfora que, a més, s'utilitzava per obrir les boques d'aquests contenidors amb un sistema de ventosa.

Ceràmica Comuna Ebusitana

De fabricació eivissenca hem documentat 4 exemplars, i entre les peces documentades hem de fer esment de 2 bols, dels quals un segueix una forma similar a la Lamb. 27ab del vernís negre, i l'altre a la forma Lamb. 28. Es tancaria el repertori formal amb 1 gerra i 1 tapadora.

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Pàtera hemisfèrica d'ala	1
	Gerra	1
	Got ansat	2
	Càlat	1
	Tenalla zoomorfa	1
	Olla emmagatzematge	1
	Gran contenidor	
Grollera Ibèrica	Olla	2
Comuna Itàlica	Olla Olcese 2/Com-It 1a	1
	<i>Patina</i> F2 Torre Tavernera 4,10	1
	<i>Patina</i> F3 Celsa VEL. 8	1
	Tapadora F1 Burriac 38,100	5
	Morter Emporiae 36,2	4
Comuna Romana	Gerra	2
	Gerret	1
	Tapadora	1
	Tap d'àmfora	2
	Amforisc	1
Comuna Ebusitana	Bol símil L. 27ab	1
	Copa símil L. 28	1
	Gerra	1
	Tapadora	1

Figura 204. Principals formes documentades de ceràmica comuna

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica clàssica	1
	Dr. 1A	7
	Apani V	1
Àmfora Púnica	Mañá C1b/T-7.2.1.1	1
Àmfora del Cercle de l'Estret	CC.NN/T-9.1.1.1	1

Figura 205. Principals formes d'àmfora documentades

Les Àmfores

En total hem documentat 16 contenidors amfòrics, dels quals la majoria corresponen a importacions itàliques, que representen el 53,33% del total, seguides de les ibèriques, amb un 26,67 %, i en darrer terme els contenidors púnics, procedents tant de les factories centremediterrànies, com del cercle de l'Estret i d'Eivissa, amb un percentatge del 6,67% respectivament.

Àmfores Itàliques

D'origen itàlic, procedents de l'àrea vesuviana de la Campània, hem documentat 8 exemplars, dels quals 7 són del tipus Dr. 1A i 1 correspon a un contenidor del tipus grecoitàlic clàssic. Es completa el conjunt amb 1 contenidor d'oli procedent de la franja adriàtica, concretament de Bríndisi, de la forma Apani V (Manacorda 1996: 101, n. 80).

Respecte a la datació, les àmfores Dr. 1A tenen una cronologia inicial centrada en els inicis del darrer terç del segle II aC, quan substitueixen, tot i que no de forma definitiva, el tipus grecoitàlic clàssic, característic de la primera meitat d'aquesta centúria, que segueix present en els contextos de segona meitat del segle II aC, amb una progressiva pèrdua de pes numèric (Márquez, Molina 2005:104). Aquesta datació també és aplicable a l'àmfora de Bríndisi, amb una datació centrada en la segona meitat del segle II aC, preferentment en el darrer terç, i que perdura, com és el cas de les Dr. 1A, fins a mitjans-segona meitat del segle I aC.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

L'únic exemplar cartaginès documentat correspon a la forma Mañá C1b/T-7.2.1.1, i la seva producció i comercialització abasta el darrer terç del segle III i el primer del II aC.

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

D'aquest origen hem documentat 1 exemplar, pertanyent a una àmfora de salaons gaditana del tipus CC.NN./T-9.1.1.1. La datació d'aquests envasos es situa entre inicis del segle II i mitjans del I aC (Carretero 2004: 433), amb una major presència en els contextos de la segona meitat del segle II aC (Ramon Torres 1995: 227).

Àmfores Púnicoebusitanes

L'únic exemplar de fabricació ebusitana no s'ha pogut identificar, pel mal estat de conservació. Per aquest motiu no podem fer tampoc precisions cronològiques dins del període tardorepublicà.

Àmfores Ibèriques

Els contenidors locals estan presents amb 4 exemplars. Es caracteritzen per la boca plana, en 2 casos diferenciada només per un petit engruiximent, i en els altres 2 per estar lleugerament motllurats.

Valoracions del Context

Com ja hem apuntat per al context del denominat sector VII d'aquesta mateixa excavació, el PERI 6 (Parc Central) de Tarragona, una de les característiques a destacar d'aquest context és llur procedència. Cal destacar que prové de l'entorn de la necròpolis del Francolí, un sector al nord del suburbi occidental de Tàrraco, que en època tardorepublicana estigué poc ocupat, probablement per establiments agrícoles que explotaven la fèrtil plana fluvial, i dels quals aquests contextos són algunes de les poques evidències conservades.

La Datació del Context

L'estudi de materials, pel que respecta a la vaixella fina, ha permès situar la datació de les peces documentades al llarg del segle II aC i dels primers decennis de la centúria següent. D'una banda tenim produccions de vernís negre de Cales de la variant Antiga, que es data entre el 200 i el 130/120 aC, junt amb llànties de vernís negre Ricci D, datades al llarg de tot el segle II aC, i que apareixen acompanyades de Campaniana A Mitja, que ens marca una data *post quem* una mica més baixa, a partir del 180 aC. Però a aquesta vaixella hem de sumar la producció B Etrusca, present amb formes datades a partir del 150 aC, com la copa Lamb. 8b i la pàtera Lamb. 5, coincidint amb l'inici de la producció dels plats Lamb 6 en la B de Cales, també present en el context. Ens situem, doncs, en la segona meitat del segle II aC, però la presència de pàteres Lamb. 5 de la Calena Mitja o B de Cales, datades entre el 130/120 i el 90/80 aC, junt amb una pàtera de la B Etrusca Lamb. 7, que es comença a fabricar a finals del segle II aC, ens acoten la datació d'aquest context al darrer quart de centúria.

En darrer terme hem d'esmentar la presència d'un vas de parets fines que, amb dubtes, es pot assimilar a la forma Mayet 2.3, que es data a partir del 100 aC. No obstant, els dubtes en quant a la variant tipològica i, per tant, a la seva cronologia, ens fa ser prudents a l'hora de tenir en compte aquesta peça, de cara a establir la cronologia del context.

També la ceràmica de cuina importada, que es pot datar amb una certa precisió, ens confirma la cronologia que acabem de plantejar, de manera genèrica. Amb una cronologia que abasta tot el segle II i també el I aC tenim olles, tapadores i morters, si bé hem de destacar les *patinae* F3 Celsa VEL 5 i F2 Torre Tavernera 4,10, que es daten

a partir de mitjans del segle II aC, en consonància amb la datació del context en la segona meitat de centúria, concretament en el darrer quart.

Respecte al grup de les àmfores, la datació vindria a confirmar la que es deriva de les altres classes ceràmiques. D'una banda hem de fer esment de contenidors cartaginesos propis de finals del segle III i del primer terç del II aC, com és el tipus T-7.2.1.1. Però la resta de les poques peces documentades són de datació més baixa, com ara el contenidor de la badia de Cadis T-9.1.1.1, que es fabrica des dels inicis del segle II aC, però que té una major presència en els contextos de segona meitat d'aquesta centúria. Tancaria el grup les importacions itàliques, majoritàriament del tipus Dr. 1A, que a inicis del darrer terç del segle II aC s'imposen als grecoitàlics, presents amb només un exemplar. Finalment l'àmfora d'oli procedent de l'Apúlia, del tipus V d'Apani, també l'hem de datar en la segona meitat del segle II aC, amb una presència ben documentada sobretot a partir del darrer terç, com succeeix amb els contenidors Dr. 1A.

D'aquesta manera, la presència de vaixella que es comença a produir i importar en aquest moment d'inicis del darrer terç del segle II aC, com és la Campaniana B de Cales, les àmfores Dr. 1A i les pàteres Lamb. 7 de Campaniana B Etrusca, sumat a l'absència de peces ben identificades a inicis de la centúria següent, com serien les àmfores Dr. 1C, que apareixen en les darreries del segle II aC, les Dr. 1B, amb una datació inicial entorn el 100 aC, o la producció Calena Tardana, i les primeres produccions laietanes de Dr. 1, datades a partir del 90/80 aC, fa que situem la datació d'aquest context ceràmic en els moments inicials del darrer quart del segle II aC.

Respecte als paral·lels sobre el nostre context, amb una datació ben definida i que ens poden ajudar a corroborar la cronologia, hem de fer esment del carregament del derelict Riou 3 de Marsella, amb una composició similar al nostre context i datat entre el 120 i el 100 aC (Long, Ximénès 1988). No obstant, en la càrrega del vaixell van aparèixer àmfores de la variant Dr. 1C, absents en el nostre cas, i que indicaria una datació *ante quem* per al nostre context.

Així, hem de citar també el material procedent de l'amfiteatre de Cartagena. Els nivells de la denominada Fase 2b (Pérez Ballester 2000: 133), datats fins al 130/120 aC, tenen una composició anàloga al nostre, on domina la Campaniana A, que apareix junt amb vernís negre del tipus B Etrusc, el B de Cales, àmfores púniques CCNN i itàliques majoritàriament Dr. 1A, en aquesll cas amb alguna peça testimonial Dr. 1B, així com importacions de cuina itàliques com les que nosaltres hem documentat. La composició no difereix gaire tampoc dels nivells dels

campaments numantins "unifase", abandonats el 133 aC (Principal 2000), ni del derelict d'Illa Pedrosa, datat entre el 140-130 aC (Sanmartí, Principal 1998: 206), si bé en aquests casos entre la Campaniana B Etrusca està absent la pàtera Lamb. 7, de cronologia una mica més baixa i que sí està en el nostre context. D'altra banda, la resta del context és molt similar al que acabem de descriure, de manera que la seva formació a entre *ca.* 133 i el 120 aC.

La Composició del Context

Respecte a l'origen de la ceràmica que conforma aquest context ceràmic, la majoria correspon a produccions locals de vaixella ibèrica, que representa el 47,57%, si bé les importacions són força destacades, amb un 42,72%. En darrer terme hem de fer esment de la ceràmica comuna romana de procedència indeterminada, que representa el 9,71% de la vaixella del context.

En el grup de la vaixella importada, i com és la tònica habitual, cal destacar el domini de la ceràmica itàlica, amb un 83,73%. La resta de material té una presència molt minoritària, ja que la ceràmica procedent dels centres púnics d'Eivissa i del cercle de l'Estret tan sols representen el 2,33% cadascun, si bé les importacions ebusitanes arriben a l'11,63%, degut a la presència de vaixella comuna junt amb contenidors amfòrics d'aquest origen.

Si analitzem les importacions de contenidors amfòrics, tot i no ser un grup gaire nombrós, les dades corroboren el que indica el conjunt de la ceràmica, i és el domini d'envasos itàlics, amb un 75%, respecte als de les tres grans àrees púniques exportadores: la cartaginesa, la del Cercle de l'Estret i l'eivissenca, amb un 8,33% cadascuna.

Respecte al repertori formal amfòric, aquest està dominat clarament pels envasos itàlics del tipus Dr. 1A, que representen el 63,64% del total, quedant la resta de formes documentades distribuïdes de manera equitativa amb un 9,09%: els envasos grecoitàlics, els brindisins Apani V, els cartaginesos Mañá C1b/T-7.2.1.1, i els gaditans CC.NN./T-9.1.1.1.

Entre la vaixella de taula documentada, cal destacar un domini de la ceràmica fina, amb un 69,69%, respecte a la comuna, que representa el 30,31% restant. Si aprofundim en les classes ceràmiques representades, hem de dir que està dominat per la vaixella de vernís negre i per la grisa de la costa, que representen el 33,33% i el 27,27% cadascuna. La resta de vaixella és minoritària i es reparteix de manera equitativa, amb un 9,09%, entre parets fines itàliques, ceràmica comuna ibèrica, comuna romana i comuna ebusitana. A més, com ja hem anat assenyalant línies amunt, la vaixella de vernís negre està dominada

per les produccions campanes, que sumen el 58,33% de la ceràmica envernissada, amb peces procedents dels tallers napolitans de la A -33,33%- i de Cales -25%-, quedant en segon terme la vaixel·la etrusca -16,67%- i amb un 8,33% la llàntia de possible adscripció campana, sense que puguem confirmar aquesta dada. No obstant, hem de prendre aquestes dades com un fet orientatiu, més que com una evidència fefaent, donat que el conjunt de vaixel·la fina és, malauradament, poc abundós.

Analitzant la tipologia del repertori formal de la vaixel·la de taula, cal destacar el domini de les copes i bols -36,67%-. En segon lloc tenim els vasos -23,33%-, grup format per gobelets itàlics de parets fines¹³² -10%- i per vasos ansats locals¹³³ -13,33%-, i els plats i les pàteres, també amb un percentatge del 23,33%. Tanquen el repertori formal de la vaixel·la de taula les gerres -13,33%- presents amb quatre exemplars pertanyents a la ceràmica comuna ibèrica, grisa de la costa, comuna ebusitana i comuna romana respectivament. En darrer terme hem de fer esment d'una copa ansada, que representa tan sols el 3,33% de la vaixel·la de taula, que pertany a la forma F4110 del taller etrusc "anses d'oreille".

Així, en el grup dels plats i les pàteres la forma més nombrosa és la pàtera hemisfèrica d'ala de Fontscaldes i la Lamb. 5 de vernís negre -28,57%-, quedant la resta de formes representades de manera equitativa per un 14,29%: Lamb. 5, 6, 7 i 36. En el grup dels bols i les copes trobem de nou un domini de les formes indígenes, amb un 33,33% de l'escudella A-I de la ceràmica grisa de la costa, seguida de les copes Lamb. 8b i 31b -16,67%-, i en darrer lloc les formes Lamb. 33b de vernís negre, escudelles tipus B de la grisa de la costa i bols similis Lamb. 27ab i Lamb. 28 de la comuna ebusitana, cadascuna amb un 8,33%.

Entre les formes identificades tenim una paritat de plats i pàteres i de gerres, amb un 31% respectivament, seguides del grup de copes i bols, amb un 23%, i en darrer terme els gots ansats, ambdós exemplars vasos bicònics de la grisa de la costa, que representen el 15% del total.

Passant a avaluar el conjunt format per la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments, novament hem de destacar el domini de les importacions itàliques, amb un 81,25%, i la baixa incidència en aquest cas de la ceràmica local ibèrica, amb un 12,5%, i de la comuna romana, amb un 6,25%. Respecte a les formes identificades hi ha una majoria de tapadores, amb un 43,75%, seguides

dels morters, que representen el 25%, de les olles, amb un 18,75%, i de les *patinae*, amb un 12,5%. Respecte a les produccions documentades, cal destacar que tant les *patinae* com els morters són tots d'importació itàlica. El grup de les olles està format en un 66,67% per ceràmica grollera ibèrica i en un 33,33% per l'olla itàlica Olcese 2/Com-It 1a documentada. Finalment el grup de les tapadores, el més abundós, està dominat per les importacions itàliques, amb un 71,43%, quedant repartides les ebusitanes i la comuna romana amb un 14,29% cadascuna.

El grup de vaixel·la d'emmagatzematge i despesa està format exclusivament per ceràmica de tradició local ibèrica. A nivell tipològic el recipient més nombrós és el càlat, que representa el 78,57% del total, quedant la resta de formes documentades per un exemplar, que a nivell percentual representen el 7,14%: olles d'emmagatzematge, grans contenidors i tenalles ibèriques.

En darrer terme hem de fer esment del grup format per altres tipus de vaixel·la. Aquest representa el 4% de la vaixel·la documentada, i està format per dues llànties itàliques tardorepublicanes, una d'elles de vernís negre del tipus Ricci D. Es completa amb tres tapadores d'àmfora, de les quals una és del tipus amforisc, en ceràmica comuna romana.

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	3	Comuna Itàlica: 1 Grollera Ibèrica: 2
<i>Patinae</i>	2	Comuna Itàlica: 2
Tapadores	7	Comuna Itàlica: 5 Comuna Ebusitana: 1 Comuna Romana: 1
Morters	4	Comuna Itàlica: 4

Figura 206. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	11	Comuna Ibèrica: 11
Tenalles Zoomorfes	1	Comuna Ibèrica: 1
Olles	1	Comuna Ibèrica: 1
Grans Contenidors	1	Comuna Ibèrica: 1

Figura 207. La ceràmica de magatzem i despesa

132. Amb un 66,67% de gobelets Mayet 2 i un 33,33% possiblement de la variant Mayet 2.3.

133. El 75% de la ceràmica grisa de la costa, i el 25% de la comuna ibèrica.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	4	9,09	3,88
		VN de Cales	3	6,82	2,91
		VN Etrusc	4	9,09	3,88
		Llàntia de VN	1	2,27	0,97
		PP FF Itàliques	3	6,82	2,91
	Ceràmica comuna	Comuna campana	12	27,27	11,65
		Llàntia itàlica	1	2,27	0,97
	Àmfores	Campània	8	18,18	7,77
		Àrea Adriàtica	1	2,27	0,97
		TOTAL	36	84,08	35,91
Púnica ebusitana	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna ebusitana	4	9,09	3,88
		Ebusitana	1	2,27	0,97
		TOTAL	5	11,36	4,85
Púnica centremediterrània	Àmfores	Centremediterrània	1	2,27	0,97
		TOTAL	1	2,27	0,97
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	1	2,27	0,97
		TOTAL	1	2,27	0,97
Local/Regional	Vaixella fina	Grisa de la costa	9		8,74
		Comuna ibèrica	34		33,01
	Ceràmica comuna	Grollera ibèrica	2		1,94
		Ibèriques	4		3,88
		TOTAL	49		47,57
Ceràmica romana indet.	Vaixella fina Ceràmica comuna	Vaixella de vidre	1		0,97
		Comuna romana	9		8,74
		TOTAL	10		9,71

Figura 208. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 36	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 6	1	B de Cales: 1
Pàteres	Lamb. 5	1	B etrusca: 1
	Lamb. 7	1	B etrusca: 1
	Pàtera hemisfèrica d'ala	2	Comuna Ibèrica: 2
Bols	Lamb. 31b	2	Campaniana A: 2
	Escudella B	1	Grisa de la Costa: 1
	Símil Lamb. 27ab	1	Comuna Ebusitana: 1
Copes	Lamb. 33b	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 8b	2	B etrusca: 2
	Símil Lamb. 28	1	Comuna Ebusitana: 1
Copes/Bols	Escudella A-I	4	Grisa de la Costa: 4
Copes Ansades	F4110/Anses d'oreille	1	VN Etrusc: 1
Gots/Gobelets	Mayer 2	2	PP FF Itàliques: 2
	My. 2.3/Mbni. 8	1	PP FF Itàliques: 2
Gots Ansats	Vaset bicònicD-III	3	Grisa de la Costa: 3
	S/T	1	Comuna Ibèrica: 1
Gerres	Oinicós S/T	1	Grisa de la Costa: 1
		3	Comuna Ibèrica: 1
			Comuna Ebusitana: 1
			Comuna Romana: 1

Figura 209. La vaixella de taula. Tipologia

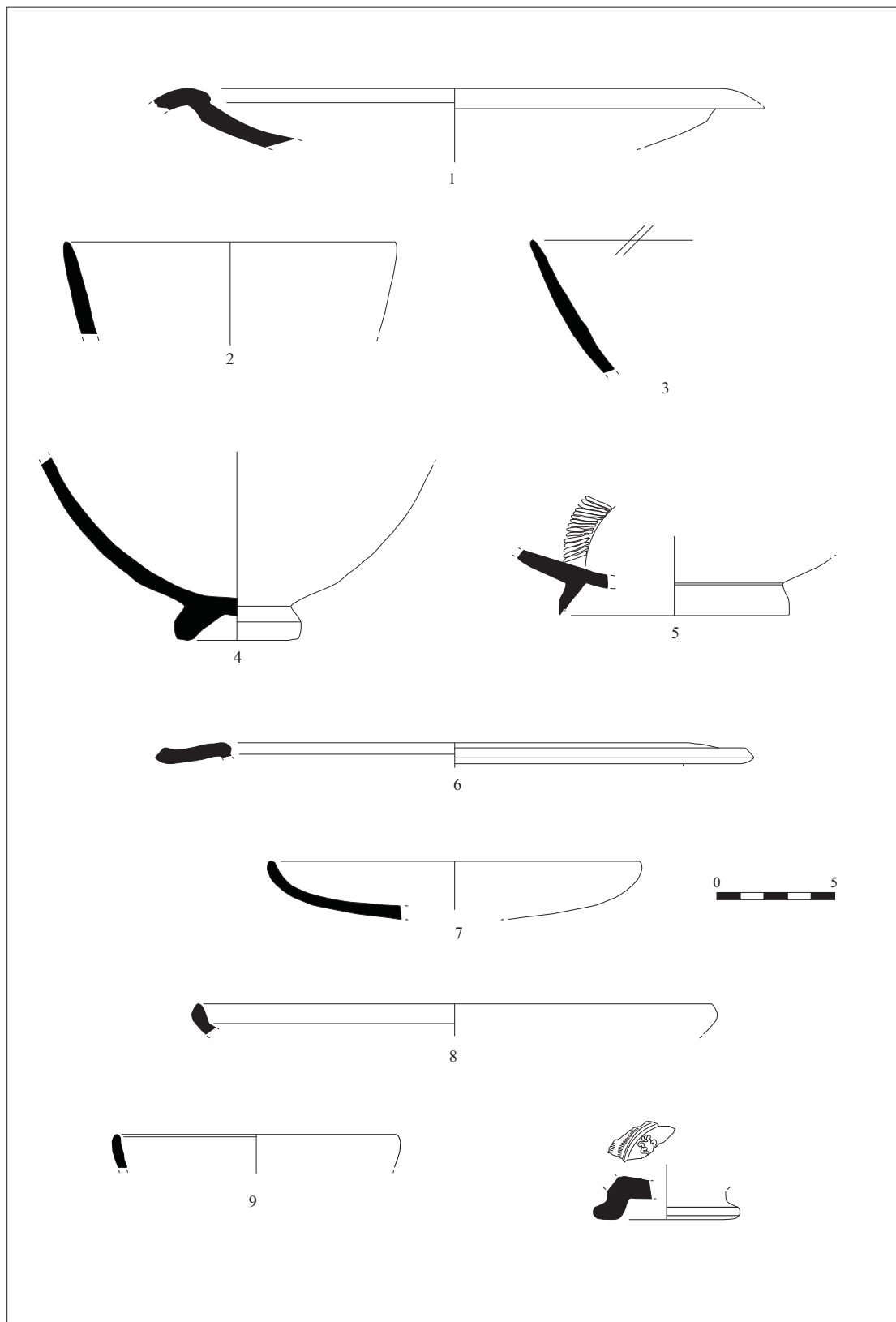

Figura 210. CAMPANIANA A: 1) Lamb. 36. 2 a 4) Lamb. 31b. CALENA ANTIGA: 5) Lamb. 27B/San. 167. B DE CALES: 6) Lamb. 6. 7) Lamb. 5. B ETRUSCA: 8) Lamb. 7. 9) Lamb. 8b. VN ETRUSC: 9) Anses d'oreille F 4110.

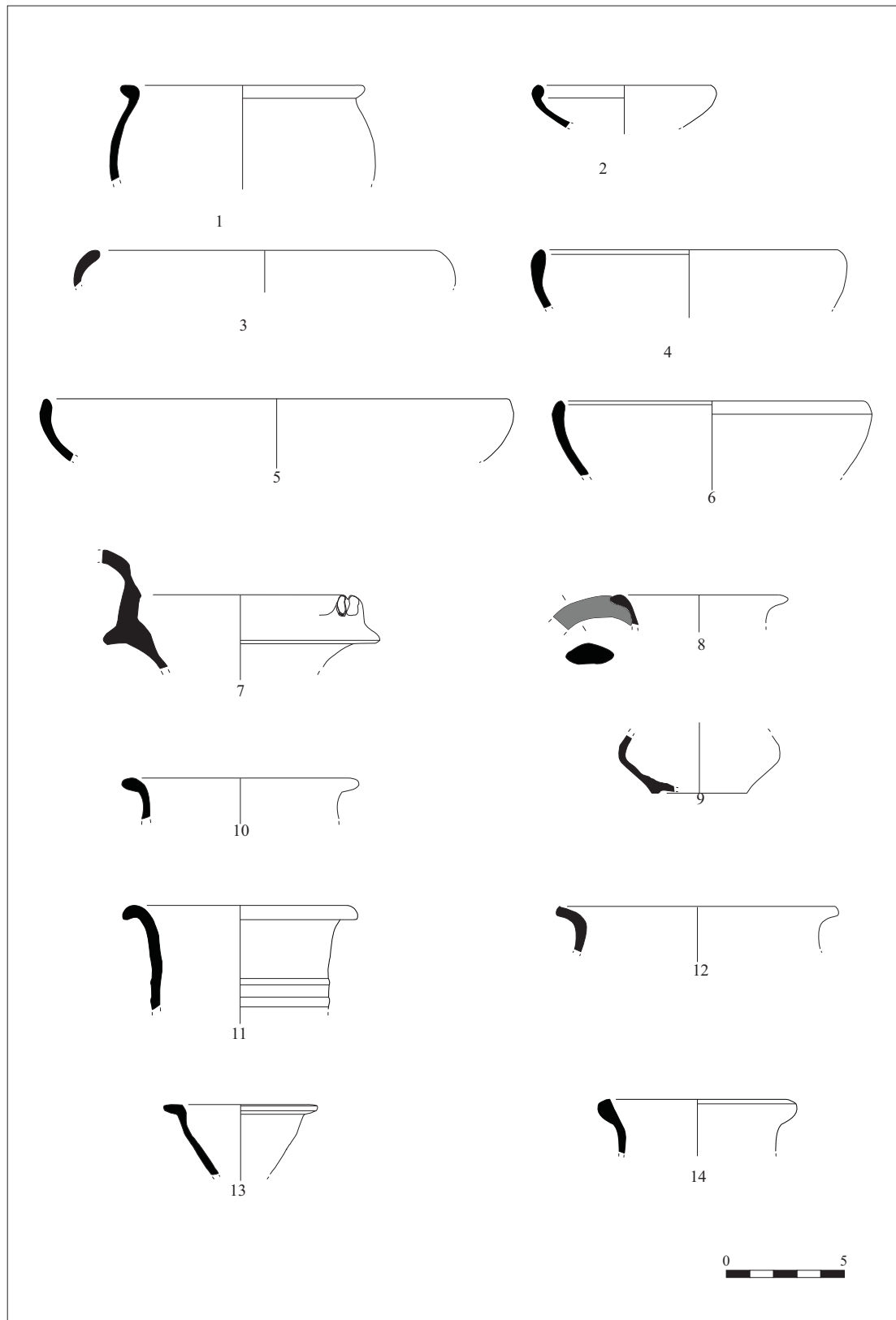

Figura 211. PP FF ITÀLIQUES: 1) Mayet 2.3/Mbni. 8?. GRISA DE LA COSTA: 2) Escudella B. 3 a 6) Escudella A-I. 7) Gerra enòcoa. 8 a 12) Vasets bicònics D-III. COMUNA IBÈRICA: 13, 14) Gerres.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

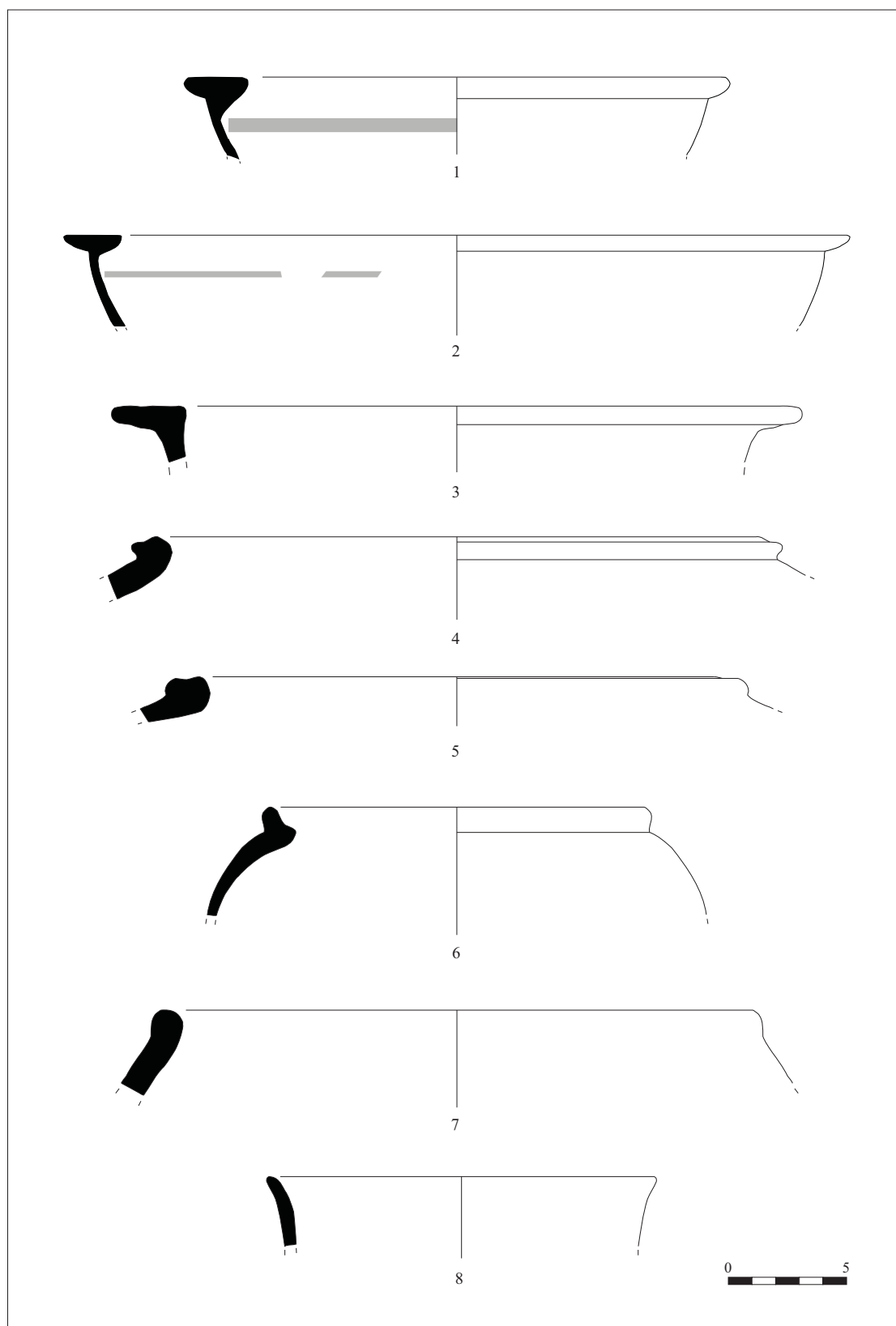

Figura 212. COMUNA IBÈRICA: 1, 2) Pàtera hemisfèrica d'ala. 3) Càlat. 4) Tenalla zoomorfa. 5) Àmfora/tenalla. 7) Olla d'emmagatzematge. 7) Gran contenidor. GROLLERA IBÈRICA: 8) Olla.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

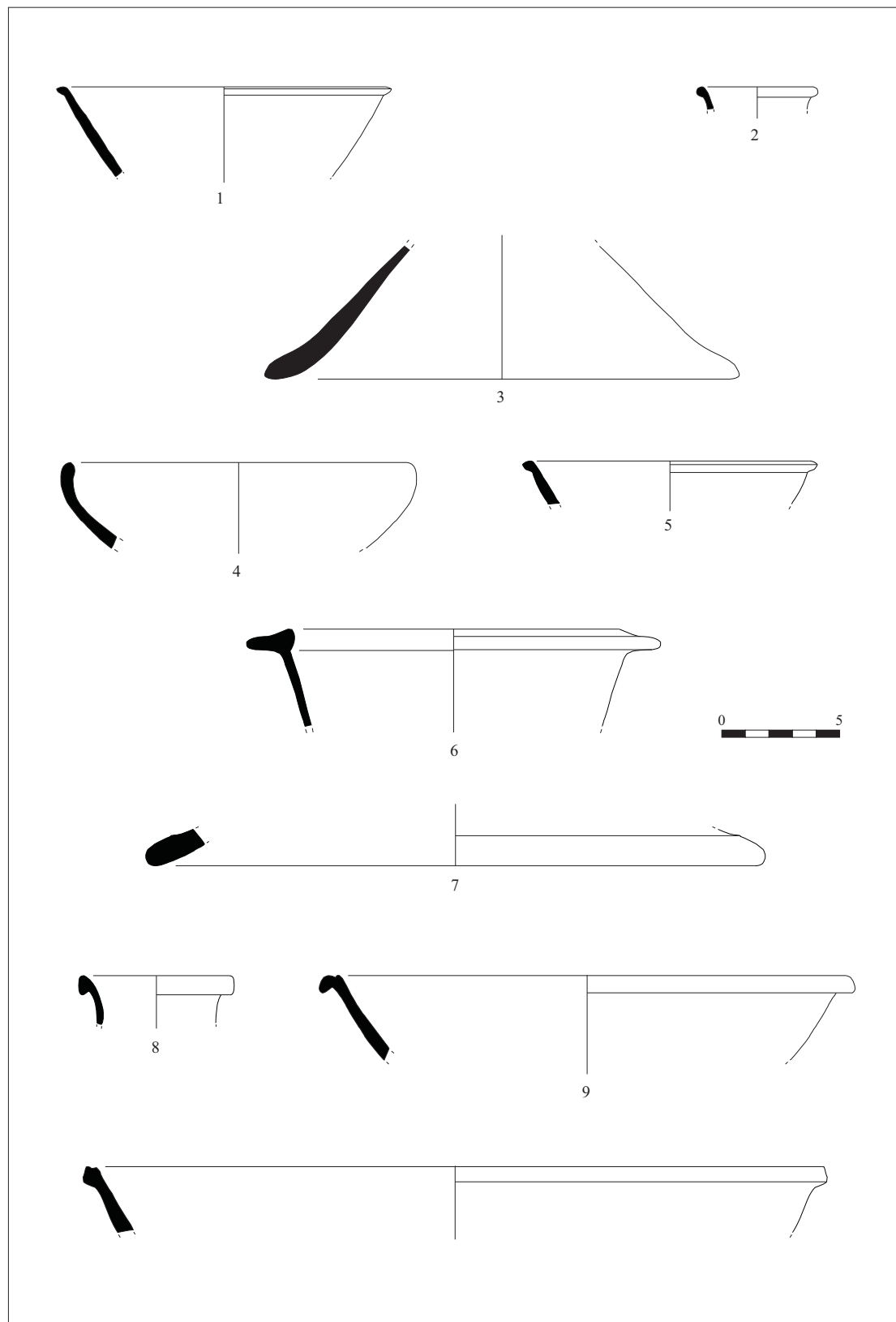

Figura 213. COMUNA ROMANA: 1) Bol. 2) Gerret. 3) Tapadora. COMUNA EBUSITANA: 4) Bol símil Lamb. 27ab. 5) Copa símil Lamb. 28ab. 6) Gerra. 7) Tapadora. COMUNA ITÀLICA: 8) Olla Olcese 2. 9) *Patina* F2 Torre Tavernera 4,10. 10) *Patina* F3 Celsa Vel. 8.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

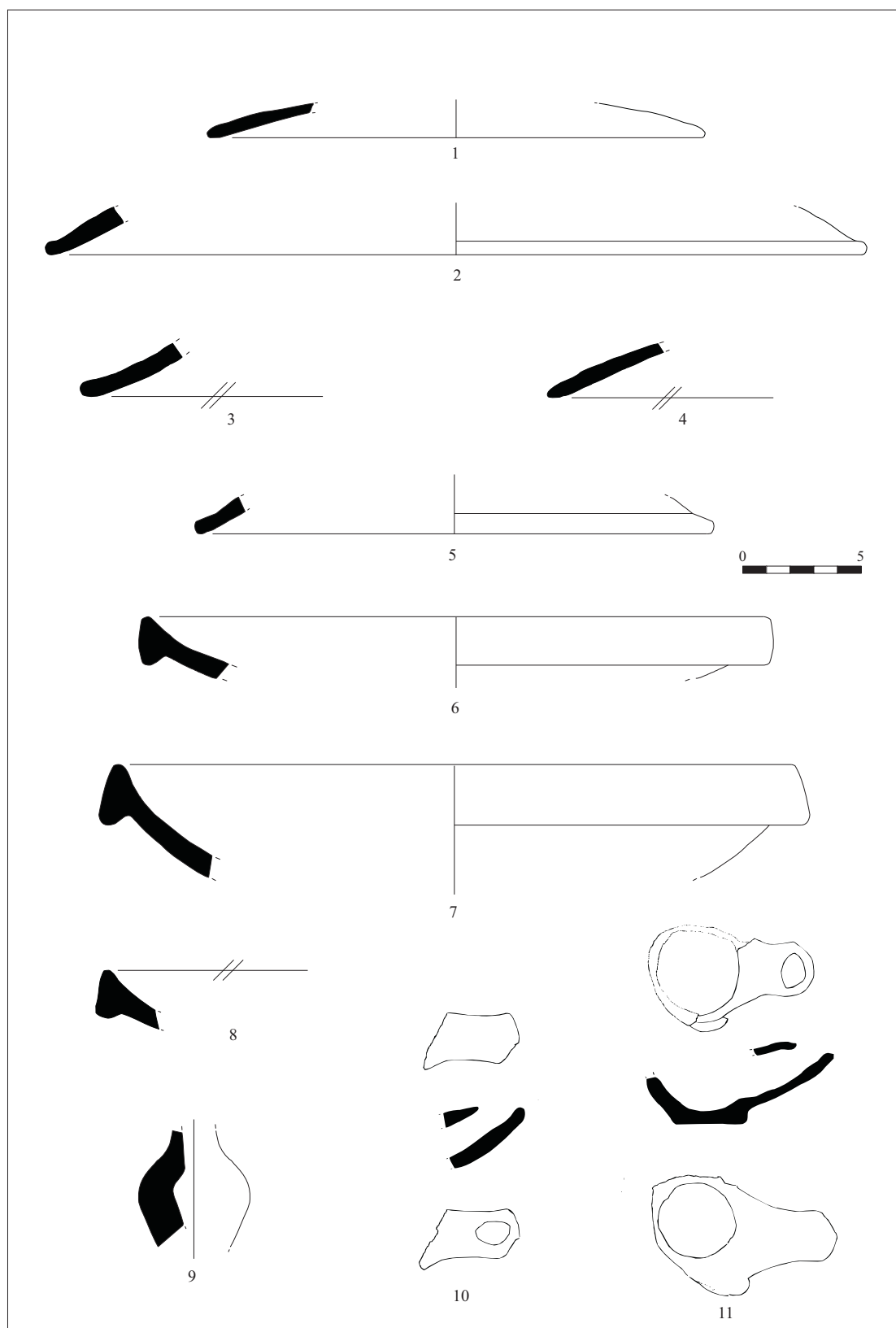

Figura 214. COMUNA ITÀLICA: 1 a 5) F1 Burriac 38,100. 6 a 8) Morters campans Emporiae 36,2. 10) Llàntia. COMUNA ROMANA: 9) Amforisc. LLÀNTIA DE VN: 11) Ricci D.

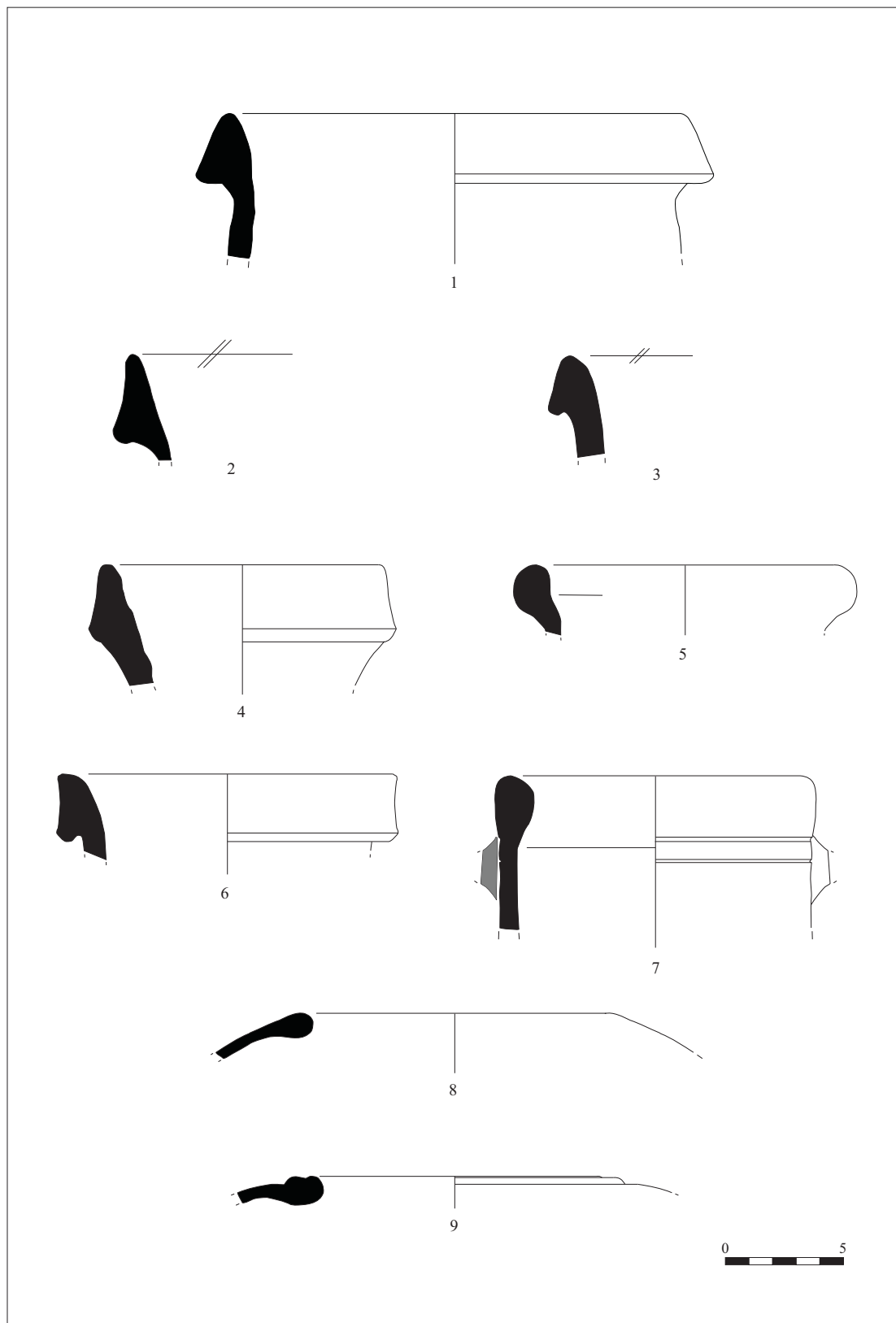

Figura 215. ÀMFORA ITÀLICA: 1 a 4) Dr. 1A campana. 5) Àpani V. ÀMFORA PÚNICA: 6) M. C1b/T-7.2.1.1. ÀMFORA DEL CERCLE DE L'ESTRET: 7) CC.NN./T-9.1.1.1. ÀMFORA IBÈRICA: 8, 9.

4.3.11. Carrer dels Caputxins núm. 24

Aquest context ceràmic prové de les excavacions dutes a terme entre els anys 1985 i 1986 al solar número 24 del carrer dels Caputxins, i efectuades sota la direcció de X. Dupré i M.T. Miró, en forma de sondejos estratigràfics, que afectaren una superfície total de 93,1 m². Els resultats d'aquesta intervenció i altres al seu entorn, situades en el que havia estat el nucli de l'antic *oppidum* ibèric, ja van ser objecte d'estudi i publicació amb especial atenció al període ibèric fa uns anys (Adserias *et alii* 1993).

Centrant-nos en les dades derivades dels treballs en aquest solar, es va documentar una seqüència estratigràfica que es remuntava als segles V-IV aC, relacionada amb l'urbanisme ibèric de l'*oppidum*. Ja en època romana tardorepublicana es van documentar evidències d'habitatges construïts durant la primera meitat del segle II aC i enrunades en la segona meitat d'aquest mateix segle per noves reformes, com una xarxa de clavegueres datada entorn el 100 aC, un paviment d'època augustal, i un edifici monumental associat a una columnata i datat al segon quart del segle I dC (Miró *s/d*; Planimetria 2007: 128).

El context que presentem aquí prové dels nivells de colgament de les primeres construccions tardorepublicanes, i associat a la construcció de les clavegueres durant la reforma, que seria la fase 2 dins del període tardorepublicà. Aquest fet és una nova evidència de la continuïtat entre l'urbanisme ibèric i el romà, dins

del que hem denominat el “casc antic” de Tàrraco (Díaz *et alii* 2005).

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixel·la que presentem està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 2, 3, 4 i 5 de la Rasa 1 Sector 1; les unitats estratigràfiques 1 i 4 de la Rasa 1 Sector 2; les unitats estratigràfiques 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6 i 7 de la Rasa 1 Sector 3; i les unitats estratigràfiques 2, 3, 4, 10, 11, 13 i 14 de la Cala 1 Sector 1. Cal remarcar que alguns estrats s'havien associat inicialment a la fase 1 tardorepublicana, datada en la primera meitat del segle II aC, però en realitat formen part dels nivells de preparació de la fase 2, com apunta la composició del conjunt ceràmic, amb una cronologia no anterior a la segona meitat o darrer terç del segle II aC. Aquestes unitats estratigràfiques inicialment associades a la fase 1 tardorepublicana, que hem inclòs en la fase 2, són les 2, 3 i 14 de la Cala 1 Sector 1.

El total de fragments ceràmics recuperats és de 1.601, dels quals 166 són vores, 65 són fons, 33 són anses, 68 són altres tipus de fragment, i 1.269 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 97 peces, d'un total estimat de 147.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixel·la fina representa el 33,33%, la vaixel·la comuna el 59,58%, i els contenidors amfòrics es redueixen al 7,09%.

Figura 216. Plànol de situació del c/ dels Caputxins, 24 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixella fina	Campaniana A	18	36,74	12,5
	VN de Cales	12	24,49	8,33
	VN Etrusc-Lacial	1	2,04	0,69
	VN Etrusc	1	2,04	0,69
	VN de Pasta Grisa	1	2,04	0,69
	PP FF Itàliques	10	20,41	6,94
	PP FF Tarraconenses	1	2,04	0,69
	Grisa de la costa	5	10,2	3,47
	TOTAL	49	100	34
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	64	75,29	44,44
	Grollera ibèrica	12	14,12	8,33
	Comuna itàlica	7	8,24	4,86
	Comuna púnica	2	2,35	1,39
	TOTAL	85	100	59,02
Àmfores	Itàliques	5	50	3,47
	Púnicoebusitanes	1	10	0,69
	Ibèriques	1	10	0,69
	Indeterminades	3	30	2,08
	TOTAL	10	100	6,93

Figura 217. La composició del context ceràmic

La Vaixella Fina

La vaixella fina recuperada d'aquest context està formada per ceràmica de vernís negre, en un 65,96% del total, ceràmica de parets fines en un 23,4% i ceràmica grisa de la costa catalana en un 10,64%.

Àtica de Vernís Negre

Aquesta ceràmica es troba en el context de manera residual, ja que és un tipus de vaixella fina que es data al llarg dels segles V i IV aC. És a dir, pertany a una fases anterior centrada en el període ibèric ple, que també s'ha documentat en l'excavació. En tant que material residual no s'ha comptabilitzat en l'estudi percentual, i les peces trobades pertanyen a 1 cíllica i a 1 bol Lamb. 21.

Campaniana A

Aquesta producció és la majoritària dins la ceràmica de vernís negre, representant el 56,25% del total. Les 18 peces recuperades pertanyen a la variant Clàssica o Mitja, que es data en el període que va del 180 al 100 aC. Pel que respecta a les formes de vaixella, hem documentat 1 plat del tipus Lamb. 6/F 1440, una forma característica del repertori de la campaniana B, i que en la producció napolitana del tipus A es data entre mitjans del segle II i mitjans del I aC. Són una mica més nombroses les pàteres,

amb 3 exemplars del tipus Lamb. 5/F 2250, 2253, que es comencen a fabricar en un moment imprecís del segon quart del segle II aC. Hem de sumar 2 pàteres més que no hem pogut classificar a nivell tipològic, degut al seu estat de fragmentació.

Dintre del grup dels bols hem documentat 2 exemplars Lamb. 27ab/F 2780, 1 de la variant Lamb. 27c/F 2825, i 1 del tipus Lamb. 31b/F 2951.

En el grup de les copes hem de fer esment de la forma Lamb. 27Bb/F 2823, present amb 1 exemplar, 1 copa Lamb. 28ab/F 2640, i 1 copa Lamb. 33b/F 2970. En darrer terme hem d'afegir 2 exemplars més que, pel seu alt grau de fragmentació, tant podrien pertànyer a copes com a bols d'alguna de les variants de la forma Lamb. 27.

Respecte a les decoracions, únicament podem parlar d'un fons de copa que presenta un cercle incís en el fons intern, sense que s'hagin documentat decoracions impreses de cap mena ni pintades.

Calena Antiga

Aquesta producció representa, amb 6 exemplars, el 18,75% del total de la ceràmica de vernís negre. Entre les formes identificades tenim 2 pàteres, 1 de tipologia indeterminada i 1 pertanyent a la forma Lamb. 55/F 2233. Entre els bols tenim 2 exemplars del tipus San. 166, que presenten la zona mitja de la paret externa decorada amb dues filades d'estries a rodeta emmarcades per línies incises, un tipus de decoració que trobem entre els bols documentats a *Valentia* d'aquesta forma¹³⁴. També hem documentat una copa F 2612/Ped. Tav. 12.50, a més d'una copa ansada, probablement del tipus F 3210, si bé no podem assegurar l'adscripció a aquesta forma de manera fefaent. Finalment tenim una peça que no hem pogut classificar per l'alt grau de fragmentació.

Respecte a la datació d'aquesta vaixella, pertanyent a la producció Calena Antiga, l'hem de situar durant els dos primers terços del segle II aC, en el període 200-130/120 aC aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405).

Campaniana B de Cales

De la Campaniana B de Cales o Calena Mitja, hem documentat també 6 exemplars, que representen el 18,75% del total de la vaixella de vernís negre. Hem identificat 2 pàteres del tipus Lamb. 5/F 2250, 2 copes Lamb. 1/F 2320, 1 copa ansada de la forma Pasq. 127/F 3121, i 1 cràter ansat de grans dimensions del tipus F 4753.

134. Veure el treball sobre el material de vernís negre de Cales en aquesta ciutat: Escrivá *et alii* 1992, fig. 11, 3-6.

La seva cronologia es centra entre els anys 130/120 i 90/80 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405), dintre de la primera fase de producció del tipus B en la ceràmica de Cales.

Vernís Negre Etrusc

D'aquesta producció de gran qualitat tan sols hem documentat 1 exemplar, que representa el 3,13% de la vaixel·la de vernís negre. Si bé el fragment recuperat pertany a una base, la forma s'ha pogut definir amb certesa donat que pertany a la producció coneguda com "anses d'oreille". Es tracta d'una clica de la forma F 4110, produïda en l'Etrúria marítima septentrional entre la segona meitat del segle III i la primera del II aC (Pérez Ballester 2003: 52). Es caracteritza per tenir decorat el fons intern amb palmetes molt típiques del tipus fulles de lotus alternades amb altres més carnes, i envoltades de cercles incisos i nombroses filades d'estries fines aplicades a rodeta. També és molt característic el vernís, molt espès i homogeni, brillant i de color negre blavós.

Hem de dir que aquest tipus de copa ansada no és molt freqüent en els contextos tarragonins, tot i que no és una forma inèdita¹³⁵.

Vernís Negre Etrusc-Lacial

En aquest grup hem d'incloure 1 tinter F 7711, que J.P. Morel situa entre les produccions locals o regionals de l'àrea etrusc-lacial, i que data entorn a mitjans del segle III aC. Per aquest motiu, donat el seu caràcter residual, no l'hem inclòs en l'estudi percentual.

Vernís Negre de Pasta Grisa

També hem d'incloure, a partir de l'aparició de fragments informes, d'almenys 1 exemplar de tipologia indeterminada en producció de vernís negre de pasta grisa. A nivell percentual suposa el 3,13% del total, i degut a l'estat fragmentari i força alterat del material no ens permet determinar llur tipologia ni taller de procedència, si bé podem descartar que es tracti de la campaniana C Siracusana. Pensem en un possible origen campà, donat que algunes de les produccions calenes "defectuoses" presenten una pasta de color gris (Pedroni 2001: 389), tot i que no estem en condicions d'assignar-li procedència de manera fiable. Hem de tenir també en compte les produccions de vernís negre amb pasta grisa

de la Mediterrània occidental, entre les que destaquen els productes sud-gàl·lics de la Provença (Aquilué *et alii* 2000a: 409).

Ceràmica de Parets Fines

Hem documentat 11 exemplars d'aquest tipus de vaixel·la, dels quals 10 són importacions itàliques, i tan sols 1 exemplar és de producció local o regional¹³⁶. L'exemplar de producció local es caracteritza per una pasta anàloga a la de la ceràmica comuna ibèrica oxidada, i s'adscriu a la forma Mayet 2/Mbni. 3, que en aquesta producció es data des del tercer quart del segle II aC fins a època augustal, amb una major presència en el període que va del 110 al 70 aC (López Mullor 2008: 362).

Els vasos que hem identificat com importacions itàliques s'adscriuen majoritàriament a la forma Mayet 2/Mbni. 4, amb un total de 6 exemplars. Es completa el conjunt amb 1 vas pertanyent a la variant Mayet 2.2, i 1 vas ansat del tipus Mayet 2D.1. Finalment, 2 dels vasos no s'han pogut identificar a nivell tipològic.

Pel que respecta a les cronologies, les primeres formes que arriben són els gobelets itàlics Mayet 2, també la variant 2.2, que es daten a partir de mitjans del segle II aC. Pel que fa al vas ansat Mayet 2.D.1 aquest es documenta a partir del darrer quart del segle II aC, amb una cronologia que va del 125 aC al canvi d'Era.

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta producció es van recuperar un total de 5 peces. A nivell tipològic tenim 2 escudelles de vora reentrant del tipus A-I, 2 escudelles de petit format del tipus B i 1 gerra.

Respecte a la seva producció i cronologia, aquestes formes corresponen a la producció clàssica d'aquesta vaixel·la, amb una datació que abasta el segle II i la primera meitat del I aC.

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica se n'han recuperat un total de 84 exemplars, que a nivell percentual es reparteixen de

Ceràmica Comuna Ibèrica

La ceràmica ibèrica documentada en aquest context consta d'un total de 64 exemplars, que formen part tant del servei de taula com d'emmagatzematge¹³⁷.

135. Remetem al context recuperat del PERI 6-Parc Central, concretament de la zona 2000, que també presentem en aquest treball i que ja havíem tingut oportunitat d'estudiar (Díaz 2000: 210).

136. En una proporció del 90,91% front al 9,09%.

137. Que percentualment representa el 76,19% del total de la ceràmica comuna.

Majoritàriament es troben decorats amb pintura de color vermell fosc, formant motius geomètrics, i pertanyen a la producció ibèrica tardana, que apareix a finals del segle III aC, i que és sobretot característica dels segles II i I aC. No obstant hem documentat alguna peça que podem atribuir a la terrisseria de Fontscaldes (Valls), que estigué activa durant la segona meitat del segle II i els inicis del I aC (Fabra 2008, Solé 2008).

Entre la ceràmica ibèrica del servei de taula que hem pogut identificar tenim 2 plats amb decoració de bandes pintades, i 3 pàteres hemisfèriques de vora plana tipus càlat de Fontscaldes, en aquest cas amb decoració pintada geomètrica en forma de grups de semicercles concèntrics amb frisos de trets verticals, aplicats amb pinta, i bandes de diferent gruix a la paret interna. Les aletes dels llavis també es decoren amb els denominats “dents de llop”. En producció ibèrica llisa de taula hem d’afegir 1 escudella que podem assimilar al tipus A-I de les formes de la ceràmica grisa de la costa, 1 copa que imita la forma Lamb. 31b, amb restes d’engalba aplicada de manera irregular per la zona del llavi, i 3 gerres.

Entre la ceràmica de magatzem i despesa hem de destacar la presència de 26 càlats, 22 amb restes de decoració pictòrica com la que acabem de descriure entre les pàteres de Fontscaldes¹³⁸, i 1 tenalla de vora zoomorfa també pintada. Tancaria aquest grup 2 olles d’emmagatzematge en ceràmica ibèrica llisa.

En darrer terme hem d’incloure un total de 25 peces que no ha estat possible identificar, a nivell tipològic, 7 d’elles amb restes de decoració pintada.

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta ceràmica està present amb 12 exemplars, dels quals 4 semblen produccions a mà, i la resta a torn¹³⁹. S’inclouen tant peces de fabricació amb tècnica oxidada com reduïda, moltes vegades alterades i ennegrides per l’ús al foc, i en alguns exemplars amb part de la peça brunyida.

Entre les formes identificades d’aquesta vaixel·la de cuina hem pogut identificar 2 olles, 1 a mà i 1 fabricada a torn. La resta no ha estat possible definir-les a nivell formal, degut a l’estat de fragmentació.

Respecte a la cronologia de les peces, com ja hem dit en altres contextos, si bé és durant l’ibèric ple que aquesta vaixel·la és més freqüent, la seva producció i ús perdura durant tot el període tardorepublicà o ibèric tardà sense a penes variacions.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Mitja	L. 6/F 1440	1
	L. 5/F 2253, 2250	3
	L. 27ab/F 2784	2
	L. 27c/F 2825	1
	L. 31b/F 2951	1
	L. 27	2
	L. 27Bb/F 2823	1
	L. 28ab/F 2640	1
	L. 33b/F 2970	1
Calena Antiga	L. 55/F 2233	1
	San. 166	2
	F 2612/Ped.Tav. 12.50	1
	F 3210	1
Campaniana B de Cales	L. 5/F 2250	2
	L. 1/F 2320	2
	Pasq. 127/F 3121	1
	F 4753	1
VN Etrusc	F 4110/ Anses d’oreille	1
PP FF Itàliques	Gobelet S/T	2
	Mayet 2/Mbni. 4	6
	Mayet 2.2	1
	Mayet 2.D.1	1
PP FF Tarraconenses	Mayet 2/Mbni. 3	1
Grisa de la Costa	Escudella A-I	2
	Escudella B	2
	Gerra	1

Figura 218. Principals formes documentades de vaixel·la fina

Ceràmica Comuna Itàlica

La ceràmica comuna d’importació itàlica està present amb 7 exemplars, pertanyents a la vaixel·la de cuina i preparació d’aliments. Entre la ceràmica de cuina d’origen campà hem de fer esment de 2 *patinae*, 1 de vora bífida forma Vegas 14 i 1 de vora bífida engruixida del tipus F2 Torre Tavernera 4,10. La ceràmica de cuina es completa en aquest cas amb 1 olla, del tipus 2 d’Olcese/Dyson serie VII, class. IV, i amb 1 tapadora F3 Celsa 80.8145/ ComIt 7a.

A aquestes peces hem d’afegir també 1 morter de pasta clara i producció centretàlica, del tipus Emporiae 36,2, i 1 morter o gran plat de vora indiferenciada, del qual no hem trobat paral·lels.

A nivell cronològic hem de dir que aquesta vaixel·la es troba en els nostres contextos ja a mitjans del segle II aC, en alguns casos com el morter Emporiae 36,2 des dels

138. I que creiem serien també produccions d’aquest taller.

139. A aquesta producció ibèrica correspon el 14,29% del grup de la ceràmica comuna.

primers anys d'aquest segle, amb una perdurabilitat fins a mitjans del segle I aC, amb excepció de la tapadora F3 Celsa 80.8145, que està documentada a partir del 120 aC fins a mitjans del segle I dC (Aguarod 1991).

Finalment hem de citar la presència d'1 llàntia d'aquesta producció, que degut al seu estat fragmentari no hem pogut identificar tipològicament.

Ceràmica Comuna Púnica

D'origen cartaginès hem identificat un total de 2 peces, 1 cassola alta tipus *caccabus*, de paret vertical i llavi motllurat de la classe A de Guerrero (Guerrero 1995, fig. 7d), i 1 gerra de tipologia indeterminada¹⁴⁰.

A nivell cronològic la cassola hem de datar-la al llarg de la primera meitat del segle II aC, és a dir, fins a la destrucció de Cartago, si bé els exemplars més antics coneguts es remunten als segles III i IV aC.

Les Àmfores

En total hem documentat 10 contenidors amfòrics tardorepublicans, dels quals 3 exemplars no s'han pogut identificar a nivell ni tipològic ni d'origen. La producció majoritària és la de les àmfores itàliques, amb el 50% del total, seguida de les importacions de procedència indeterminada, que representen el 30%, i en darrer terme les ibèriques i les púnicoebusitanes, amb un 10% cadascuna.

Àmfores Itàliques

D'origen itàlic, procedents de la franja tirrènica, tenim un total de 5 exemplars¹⁴¹. Pel que fa als tipus documentats, 3 no s'han pogut classificar per l'alt grau de fragmentació, mentre que 1 correspon a una àmfora de transició de la grecoitàlica a la Dr. 1, i 1 pertany al tipus Dr. 1A.

Respecte a la seva datació, hem de dir que les àmfores transicionals del tipus grecoitàlic a Dr. 1 estan ben datades en el tercer quart del segle II aC, i en concret es coneixen bé els exemplars trobats en els campaments del setge de Numància, datats entre el 153 i el 133 aC (Sanmartí 1985a). Però els envasos del tipus Dr. 1A marquen una cronologia més baixa, ja que apareixen a inicis del darrer terç del segle II aC, amb un a perdurabilitat fins a mitjans

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Pàtera hemisfèrica d'ala	3
	Plat	2
	Escudella A-I	1
	Copa símil L. 31b	1
	Gerra	3
	Càlat	26
	Tenalla zoomorfa	1
	Olla emmagatzematge	2
Grollera Ibèrica	Olla	2
Comuna Itàlica	Olla Olcese 2/Com-It 1a	1
	Patina Vegas 14	1
	Patina F2 Torre Tavernera 4,10	1
	Tapadora F3 Celsa 80,8145	1
	Morter Emporiae 36,2	1
	Morter/gran plat	1
	Llàntia	1
Comuna Púnica	Gerra	1
	Cassola alta/ <i>caccabus</i>	1

Figura 219. Principals formes documentades de ceràmica comuna

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica transició	1
	Dr. 1A	7
	Apani V	1
Àmfora Púnicoebusitana	PE 17/T-8.1.3.2	1

Figura 220. Principals formes d'àmfora documentades

del segle I aC.

Pel que respecta a les marques, hem recuperat un fragment de pivot amb un grafit *ante cocturam*, caracteritzat per una pasta anàloga a la majoria dels contenidors del tipus grecoitàlic clàssic documentats a Tàrraco¹⁴². El pivot es caracteritza per tenir massissat tan sols la part de la punta, essent indiferenciat i sense tenir un apèndix massís i amb motllura rematant l'extrem, com alguns exemplars de grecoitàlica. El grafit està format per dos socs en negatiu que defineixen la part superior d'una mitja circumferència, o que es podria interpretar com una lletra "C" girada que té unes mides de 33 x 29 mm.

140. En aquest cas d'adscripció no totalment segura als tallers púnics.

141. D'aquests, 4 són de segura fabricació campana, amb la característica pasta volcànica, i la restant la podem adscriure a l'àrea campano-lacial, dins del grup GI B definit a: Márquez, Molina 2005:106.

142. Un bon exemple són les nombroses àmfores d'aquesta classe recuperades en l'excavació del carrer d'Apodaca núm. 9, que presentem en aquest mateix treball. La pasta és de color entre marró-vermellós i rosat, de vegades amb tonalitats verdoses cap a l'exterior de les parets, i amb desgreixants de gra petit o petit mitjà de colors diversos, destacant partícules calcàries blanques, mica platejada, marrons i alguns punts negres de desgreixant volcànic. L'exterior està normalment recobert d'una engalba de color entre beix i groc-verdós.

Àmfores Púnicoebusitanes

Les àmfores eivissenques estan presents amb 2 exemplars, però 1 d'ells no s'ha comptabilitzat a nivell percentual donat que és un contenidor residual del tipus PE 15/T-8.1.2.1, datat entre les darreries del segle IV i mitjans del segle III aC. D'aquesta manera, tenim 1 contenidor del tipus PE 17/T-8.1.3.2, datat al llarg de tot el segle II aC.

En darrer terme hem de destacar que 1 fragment informe pertanyent a aquesta producció estava marcat amb un grafit *post cocturam*, on es representava una estrella de cinc puntes feta d'un sol traç, amb una incisió de línia fina sobre la peça i una mida de 35 mm de costat. Degut a la naturalesa de la troballa, no podem definir si el grafit es va fer sobre el cos de l'àmfora, o bé es va utilitzar el fragment un cop aquesta havia quedat amortitzada i trencada. No obstant, aquest motiu el trobem ben documentat en estampetes sobre vasos de vernís negre dels tallers de les Petites Estampetes (Morel 1969: fig. 5, 48), i també en forma de decoració sobrepintada blanca i inclús grafitada *post cocturam*, en vasos de vernís negre a l'àrea lacial¹⁴³, tal vegada amb un caràcter apotropaic o ritual.

Àmfores Ibèriques

Els envasos indígenes estan presents amb tan sols 1 exemplar. Es tracta d'una àmfora de boca plana, amb el llavi indiferenciat però rematat amb un aixecament vertical.

Àmfores Indeterminades

Com ja hem dit, aquest grup està format per 3 exemplars, molt fragmentats, que no hem pogut adscriure a cap àrea productora ni a cap tipus d'àmfora, si bé creiem poder descartar que es tracti de produccions locals, és a dir, que serien contenidors importats.

Valoracions del Context

Com ja hem apuntat en els capítols on s'estudien els contextos ceràmics recuperats en aquesta àrea de la ciutat, com per exemple els dels solars números 23 i 33 del propi carrer dels Caputxins o el del número 18 del carrer de Jaume I, el material procedent d'aquesta intervenció ens ajuda a definir l'evolució urbanística del "casc antic" de Tàrraco (Díaz *et alii* 2005). Novament hem d'incidir

en què són intervencions claus per al coneixement de la història de l'*oppidum* ibèric, el seu creixement arran de l'arribada dels romans a partir de la Segona Guerra Púnica, i la seva absorció dins la nova ciutat romana d'inicis del segle I aC.

Concretament, el conjunt de materials que acabem de presentar pertanyia als nivells constructius d'una xarxa de clavegueram i altres reformes urbanístiques que anul·laven unes estructures bastides durant una actuació precedent, datada en la primera meitat del segle II aC. A més, per sota aparegueren estructures de l'*oppidum* ibèric que es remuntaven als segles V i IV aC (Miró s/d).

La Datació del Context

Les dades cronològiques que ens proporciona la vaixella fina, si obviem la cronologia de la vaixella residual del període ibèric ple, ens estan definint una datació genèrica de segle II aC que, a partir de la presència de certes formes i produccions, podem arribar a precisar. Entre la Campaniana A, pertanyent a la variant Clàssica o Mitja produïda entre el 180 i el 100 aC, hem de destacar la presència de pàteres Lamb. 5, que apareixen al llarg del segon quart d'aquest segle, i que a més estan acompanyades del plat Lamb. 6, una forma presa de la Campaniana B, i que apareix a partir de mitjans del segle II aC, marcant un terme *post quem* a la formació d'aquest context. Pel que respecta al vernís negre de Cales, tenim vasos de la producció Calena Antiga, amb una cronologia que va del 200 al 130/120 aC, però els elements a destacar són les produccions de la variant Mitja o B de Cales, com la pàtera Lamb. 5, la copa Lamb. 1, la copa ansada Pasq. 127 o el cràter F 4753. Hem de dir que aquesta vaixella es comença a produir entre el 130 i el 120 aC, i cap al 90/80 aC comencem a trobar aquest mateix repertori però en vasos de menor qualitat, la denominada Calena Tardana. No obstant, hem de puntualitzar que el cràter F 4753 es data a partir del darrer quart del segle II aC, essent en aquest cas l'element que rebaixa la cronologia d'aquest conjunt de materials a partir del 125 aC.

La resta del vernís negre documentat, concretament una copa F 4110 del taller d'*anses d'oreille*, té una datació que abasta la segona meitat del segle III i la primera del II aC, si bé a Tàrraco la tenim documentada en un context del tercer quart del segle II aC (Díaz 2000: 204).

143. Hem de fer esment de nombrosos exemples entre la vaixella de vernís negre del santuari d'Hèrcules de *Praeneste* (Palestrina), conjunt parcialment estudiat i publicat per S. Gatti i M. T. Onoratti (Gatti, Onoratti 1992), i que hem tingut oportunitat d'estudiar directament en el marc de l'estudi de les produccions de vernís negre de Praeneste, treball en curs desenvolupat per Filippo Demma, Lluís Piñol i Moisés Díaz, amb l'ajut i recolzament de la Dottssa. Sandra Gatti, Funzionario Ispettore per il territorio praenestino i Direttrice del Museo Nazionale Archeologico di Palestrina.

Pel que respecta a la ceràmica de parets fines, la majoria de gobelets pertanyen a importacions documentades ja a inicis d'aquesta producció, a mitjans del segle II aC, com la Mayet 2 i la variant 2.2. Però també tenim un exemplar itàlic de la forma Mayet 2.D.1, datat a partir del darrer quart del segle II aC, que com el cràter de vernís negre de Cales del tipus B ens marca aquest terme *post quem* al 125 aC. Però també cal destacar la presència d'un gobelet de producció local de la forma Mayet 2, amb una cronologia que va del tercer quart del segle II aC a època augustal, i que A. López ha documentat de manera majoritària en els contextos que van del 110 al 70 aC (López Mullor 2008: 362).

Altres elements que ens ajuden a definir datació del context és la ceràmica comuna, on tenim recipients ibèrics com plats hemisfèrics i càlats produïts a Fontscaldes, que es daten entre la segona meitat del segle II i els inicis del I aC. A més comptem amb ceràmica comuna d'importació, tant itàlica com púnica. Pel que respecta a la itàlica, algunes formes com els morters Emporiae 36,2 o les Olles del tipus 2 d'Olcese ja apareixen a inicis del període tardorepublicà, si bé les *patinae* Vegas 14 i F2 Torre Tavernera 4,10 es daten a partir de mitjans del segle II aC. Però l'element que ens defineix el terme cronològic *post quem* és la tapadora F3 Celsa 80.8145, que novament ens marca un inici de producció en el darrer quart del segle II aC, amb una datació que va del 120 a mitjans del segle I aC (Aguarod 1991).

En aquest sentit, la presència de vaixella de cuina púnica és de datació una mica més alta, ja que la cassola alta tipus *caccabus* té el seu origen en els segles III i IV aC, amb una presència destacada en contextos de primera meitat del segle II aC, i desapareixent amb la caiguda de Cartago el 146 aC.

Hem de remarcar també que, els pocs contenidors amfòrics recuperats, es daten al llarg de tot el segle II aC, com són les àmfores eivissenques del tipus PE 17/ T-8.1.3.2. Però la presència d'exemplars grecoitàlics de transició a Dr. 1A ja ens centren la datació en el període de les Guerres Numantines (153-133 aC), on està ben documentat aquest pas d'un tipus d'àmfora a l'altre, si bé també és freqüent trobar aquests contenidors de transició en contextos de cronologia més baixa, sempre en número decreixent (Márquez, Molina 2005:104). Però hem de dir que també hem documentat un exemplar del tipus Dr. 1A, de manera que la cronologia novament ens situa en un moment avançat del segle II aC, ja que aquest tipus es data aproximadament entre el 130 i el 50 aC.

Amb aquestes dades, la data de formació d'aquest context hauríem de situar-la en el darrer quart del segle II aC, ja que durant els primers anys d'aquest període és quan

la vaixella de vernís negre del tipus B està ja plenament present en els nostres contextos, juntament amb les àmfores itàliques del tipus Dr. 1A. També tenim vaixella comuna itàlica pròpia d'aquest moment, com acabem de dir, junt amb formes de parets fines, que es comencen a datar també a inicis del darrer quart del segle I aC. D'altra banda està absent la Campaniana A Tardana, que es data a partir del 100 aC, així com la B de Cales de la variant Tardana, amb un inici de producció vers el 90/80 aC. Tampoc hi són presents les àmfores de la variant Dr. 1B, que també es data a partir dels primers anys del segle I aC, de manera que podem confirmar la datació d'aquest context al darrer quart del segle II aC. A més, aquesta data coincideix amb la que s'atorga al carregament del derelict Riou 3 de Marsella, datat pels seus excavadors entre el 120 i el 100 aC (Long, Ximénès 1988), si bé en el cas del carregament del vaixell s'hi van localitzar exemplars d'àmfores Dr. 1C, absents en el nostre context, i que potser sigui una data indicativa que la formació del context estudiat per nosaltres es pugui situar, cronològicament, en els primers anys del darrer quart del segle II aC.

Un altre exemple de composició similar al nostre, datat entre el 130 i el 120 aC, és el del jaciment mallorquí de Na Guardis, un lloc d'ancoratge situat davant la Colònia Sant Jordi, i que va proporcionar uns nivells d'abandonament a l'anomenada habitació 2 on destaca la presència d'importacions d'àmfores itàliques Dr. 1A, junt amb eivissenques PE 16, PE 17 com en el nostre cas, i PE 24, a més d'àmfores cartagineses T-7.4.3.1 i campaniana A forma Lamb. 55 (Ramon Torres 1995: 64).

En darrer terme hem de fer esment de la similitud del nostre context amb el dels campaments "unifase" del setge de Numància, datats entre el 134-133 aC (Principal 2000). En aquest cas també hem de fer notòria les analogies del context que acabem de presentar amb el material dels campaments numantins relacionats amb la campanya d'Escipiò Emilià. Així, com en el nostre cas, trobem vernís negre del tipus A amb formes com el plat Lamb. 6 o els vasos Lamb. 27ab i Lamb. 31b, també presents en el nostre context. Aquesta vaixella apareix acompanyada de Campaniana B etrusca i calena, novament amb formes coincidents amb el nostre context com la Lamb. 5, 6 i 8, a les que hem de sumar la presència, en ambdós conjunts ceràmics, de bols San. 166 de la producció Calena Antiga. A més, també s'hi van recuperar gobelets de parets fines formes Mayet 1 i 2, junt amb llànties republicanes, i àmfores grecoitàliques de transició acompanyades de Dr. 1A. En aquest sentit, creiem poder refermar aquesta proposta de datar el

context que acabem de descriure a inicis del darrer quart del segle II aC.

La Composició del Context

Aquest conjunt de materials està format majoritàriament per productes locals, essent la ceràmica ibèrica el 57,62% del total, davant d'un 42,38% de ceràmica importada.

Entre les importacions, i com és habitual, les majoritàries són les itàliques de la franja tirrènica, amb un 88,52%, amb un grup format tant per vaixella de vernís negre, com per ceràmica de cuina i àmfores. La resta d'importacions identificades, molt minoritàries en comparació, representen respectivament l'1,64%, tant la ceràmica púnica centremediterrània com l'ebusitana. En darrer terme, les importacions de procedència indeterminada representen el 6,56% del total.

Seguint aquesta tònica, les importacions amfòriques estan també dominades pels envasos itàlics, amb un 56,56%, essent els ebusitans minoritaris, amb un 11,11%, i els contenidors d'origen indeterminat el 33,33%. No obstant, la poca quantitat d'exemplars documentats, nou en aquest cas, fa que aquests percentatges tinguin més un valor orientatiu a nivell general, més que ser una dada indicativa.

D'altra banda, si parem atenció als tipus documentats, tenim un exemplar de cadascun, és a dir, una àmfora grecoitàlica de transició, una àmfora del tipus Dr. 1A, i un contenidor ebusità PE 17.

Pel que fa al servei de taula, està compost en un 81,03% per vaixella fina i en un 18,97% per ceràmica comuna. Dintre de cada classe ceràmica, al vernís negre li correspon el 53,45%, a la ceràmica de parets fines itàliques el 17,24%, a les parets fines tarraconenses l'1,72%, a la ceràmica ibèrica el 17,24%, a la grisa de la costa el 8,62%, i en darrer terme, amb un 1,72%, tenim la ceràmica comuna púnica.

En el grup de la vaixella de vernís negre hem de destacar que el 96,88% són importacions campanes, amb un domini de la producció napolitana de la Campaniana A, que representa el 56,25%, davant de la procedent de Cales, que en aquest cas representa el 40,63% del total. Puntual és la presència de vernís negre etrusc, amb només un 3,13%, igual que el vernís negre de pasta grisa i producció indeterminada, al que també correspon el 3,13%.

Dintre del repertori formal, els grups més nombrosos, com és habitual, el de les copes i bols, que representa el 38,60%, i el dels plats i pàteres, amb un 26,32%. La resta està format per gots en un 17,54%, que augmenta fins al 19,29% si afegim l'1,75% dels gots ansats. Finalment tenim les gerres, que representen el 8,77%, les copes

ansades, amb un 5,26%, i la presència d'un cràter, que tanca amb un 1,75%.

En el grup de bols i copes la majoria de peces corresponen a vaixella de vernís negre, en concret el 72,73%, mentre que a la grisa de la costa pertany el 18,18% i a la ceràmica comuna ibèrica el 9,09%. A nivell tipològic destaca l'àmplia diversificació de formes, ja que estan presents les més comunes del repertori de la Campaniana A, com són les Lamb. 27c, 27Bb, 28ab, 31b o 33b, junt amb algunes pròpies de la producció Calena, com els dos exemplars de San. 166, Ped. Tav. 12.50 i les dues copes Lamb. 1. Si bé hi ha un lleuger domini del bol Lamb. 27ab, que amb quatre exemplars representa el 18,18% de les copes i bols.

En el grup dels plats i les pàteres, format en un 66,67% per vaixella de vernís negre i en un 33,33% per ceràmica ibèrica, destaca el domini de la pàtera Lamb. 5, que amb cinc exemplars representa el 33,33%. També destacable és el percentatge de les pàteres hemisfèriques amb vora d'ala de Fontscaldes, producció local que amb tres peces representa el 20%. Ja testimonial és la presència de la pàtera Lamb. 55 i el plat Lamb. 6, amb un 6,67% respectivament, i quedant el 13,33% format per peces sense tipologia definida.

Un altre dels grups de vaixella a destacar, si bé poc abundós, és el de la ceràmica de cuina i preparació d'aliments. Percentualment està format en un 66,67% per importacions itàliques i en un 33,33% per ceràmica grollera local. Respecte als recipients identificats, el 33,33% correspon a olles, de les quals dos són de producció local i una d'importació itàlica. Es completa el conjunt amb un 22,22% de *patinae* i morters respectivament, totes importacions itàliques, i un 11,11% de tapadores itàliques i cassoles altes d'origen púnic, cadascuna d'elles.

D'altra banda, la ceràmica d'emmagatzematge i despesa està formada exclusivament per peces de producció local, dominades absolutament pels càlats, que representen el 89,66%, seguit de les olles d'emmagatzematge, amb un 6,9%, i les tenalles, amb un 3,45%.

En darrer terme, en referència a altres tipus de vaixella, hem d'esmentar la presència d'una llàntia itàlica tardorepublicana, en producció comuna, que representa únicament el 0,71% de les diverses classes de vaixella documentats en el context.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	18	30	12,5
		VN de Cales	12	20	8,33
		VN Etrusc-Lacial	1	1,67	0,69
		VN Etrusc	1	1,67	0,69
		PP FF Itàliques	10	16,67	6,94
	Ceràmica comuna	Comuna campana	4	6,67	2,78
		Comuna lacial	2	3,33	1,39
		Llàntia itàlica	1	1,67	0,69
	Àmfores	Àrea tirrènica	1	1,67	0,69
		Campània	4	1,67	2,78
		TOTAL	54	85,02	37,48
Púnica ebusitana	Àmfores	Ebusitana	1	1,67	0,69
		TOTAL	1	1,67	0,69
Púnica centremediterrània	Ceràmica comuna	Comuna púnica	2	3,28	1,39
		TOTAL	2	3,28	1,39
Importacions indeters.	Vaixella fina	VN de Pasta Grisa	1	1,67	0,69
	Àmfores	Indeterminades	3	5	2,08
		TOTAL	4	6,67	2,77
Local/Regional	Vaixella fina	PP FF Tarraconenses	1		0,69
		Grisa de la costa	5		3,47
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	64		44,44
		Grollera ibèrica	12		8,33
	Àmfores	Ibèriques	1		0,69
		TOTAL	83		57,62

Figura 221. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	3	Comuna Itàlica: 1 Grollera Ibèrica: 2
Cassoles Altes	1	Comuna Púnica: 1
<i>Patinae</i>	2	Comuna Itàlica: 2
Morters	2	Comuna Itàlica: 2

Figura 222. La vaixella de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Llàntia	1	Comuna Itàlica: 1

Figura 224. Altres tipus de ceràmica

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	26	Comuna Ibèrica: 26
Tenalles Zoomorfes	1	Comuna Ibèrica: 1
Olles	2	Comuna Ibèrica: 2

Figura 223. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 6 S/T	1 2	Campaniana A: 1 Comuna Ibèrica: 2
Pàteres	Lamb. 55 Lamb. 5 Pàtera hemisfèrica d'ala S/T	1 5 3 3	Calena Antiga: 1 Campaniana A: 3 B de Cales: 2 Comuna Ibèrica: 3 Calena Antiga: 1 Campaniana A: 2
Bols	Lamb. 27ab Lamb. 27c Lamb. 31b Lamb. 31 San. 166 Escudella B	4 1 1 1 2 2	Campaniana A: 2 Campaniana A: 1 Campaniana A: 1 Ibèrica engalbada: 1 Calena Antiga: 2 Grisa de la Costa: 2
Copes	Lamb. 27Bb Lamb. 28ab Lamb. 33b Ped. Tav. 12.50/F 2612 Lamb. 1	1 1 1 1 2	Campaniana A: 1 Campaniana A: 1 Campaniana A: 1 Calena Antiga: 1 B de Cales: 2
Copes/Bols	Lamb. 27 Escudella A-I	2 3	Campaniana A: 2 Grisa de la Costa: 2 Comuna Ibèrica: 1
Copes Ansades	F 3210 Pasq.127/F3121 F 4110/Anses d'oreille	1 1 1	Calena Antiga: 1 B de Cales: 1 VN Etrusc: 1
Cràters	F 4753	1	B de Cales: 1
Gots/Gobelets	Gobelets S/T PP FF Mayet 2/Mini. 4 PP FF Mayet 2/Mbni. 3 PP FF Mayet 2.2	2 6 1 1	PP FF Itàliques: 2 PP FF Itàliques: 6 PP FF Tarraconenses: 1 PP FF Itàliques: 1
Gots Ansats	PP FF Mayet 2.D.1	1	PP FF Itàliques: 1
Gerres	S/T	5	Grisa de la Costa: 1 Comuna Ibèrica: 3 Comuna Púnica: 1

Figura 225. La vaixel·la de taula. Tipologia

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

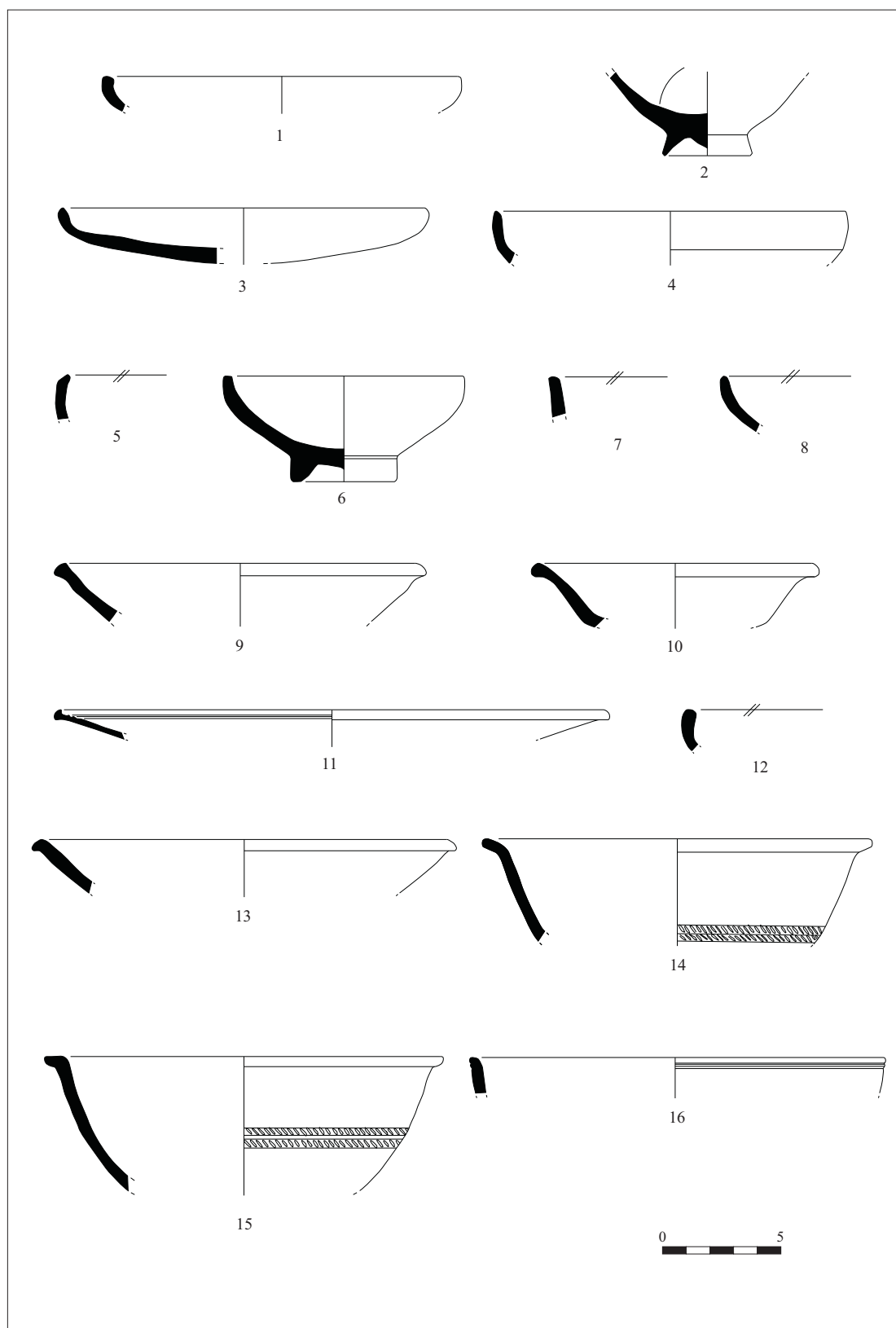
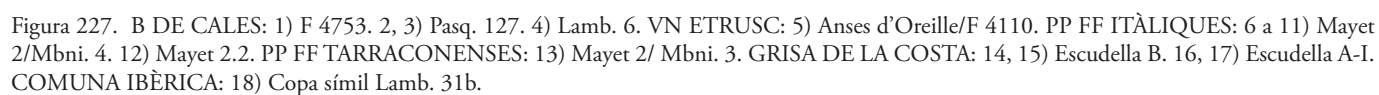

Figura 226. CAMPANIANA A: 1, 3) Lamb. 5. 2) Bol. 4, 5, 8) Lamb. 27ab. 6) Lamb. 27c. 7) Lamb. 31b. 9, 10) Lamb. 28ab. CALENA ANTI-GA: 11) Lamb. 55. 13) F 2612/ Ped. Tav. 12.50. 14, 15) San. 166. B DE CALES: 12) Lamb. 5. 16) Lamb. 1.

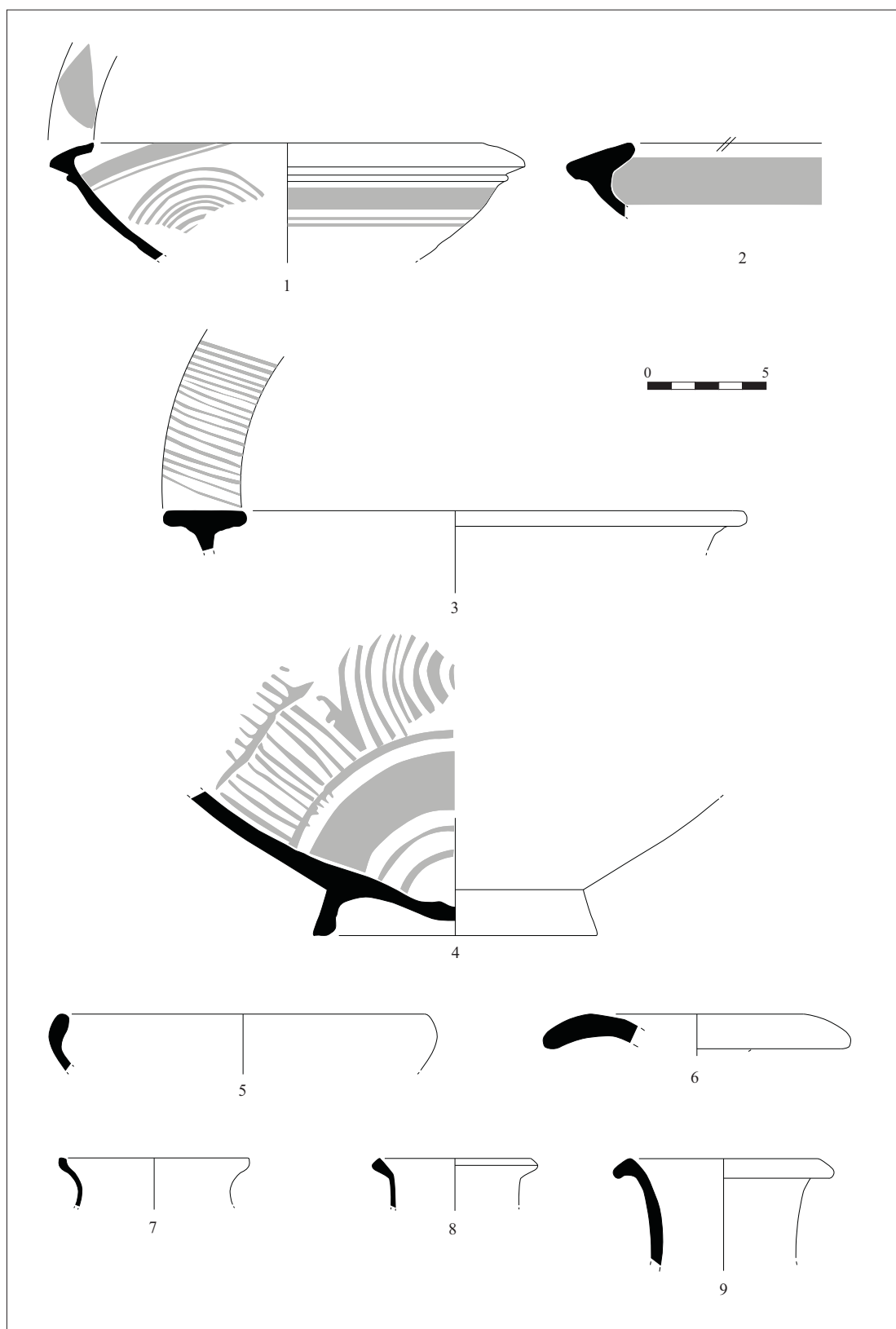

Figura 228. COMUNA IBÈRICA: 1 a 4) Pàtera hemisfèrica d'ala. 5) Escudella A-I. 6 a 9) Gerres.

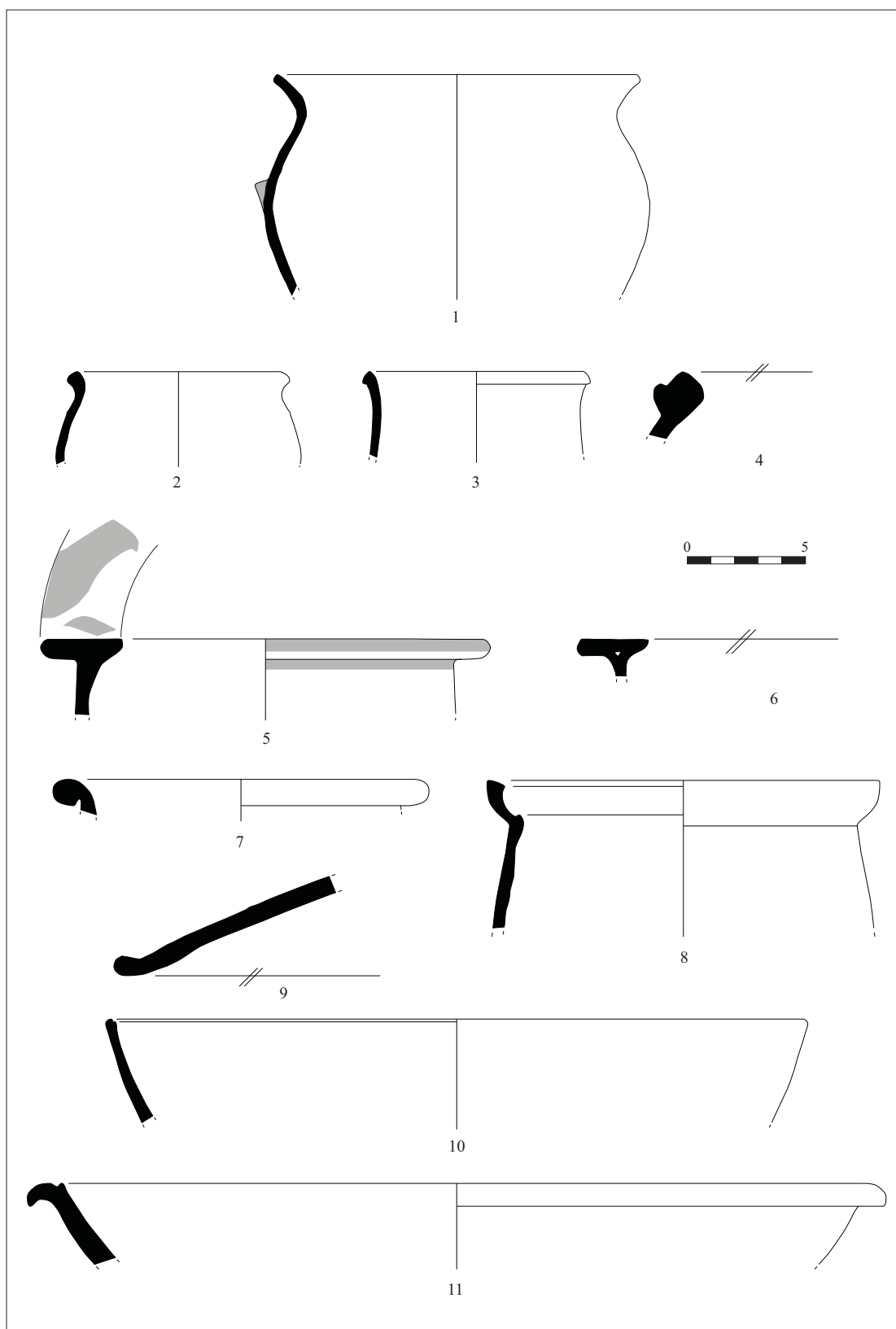

Figura 229. GROLLERA IBÈRICA: 1 a 3) Olles. COMUNA IBÈRICA: 4) Tenalla. 5, 6) Càlats. COMUNA ITÀLICA: 7) Olla Olcese 2. 9) Tapadora F3 Celsa 80.8145. 10) *Patina* Vegas 14. 11) *Patina* F2 Torre Tavernera 4,10. COMUNA PÚNICA: 8) *Caccabus* Guerrero 1995, fig. 7d.

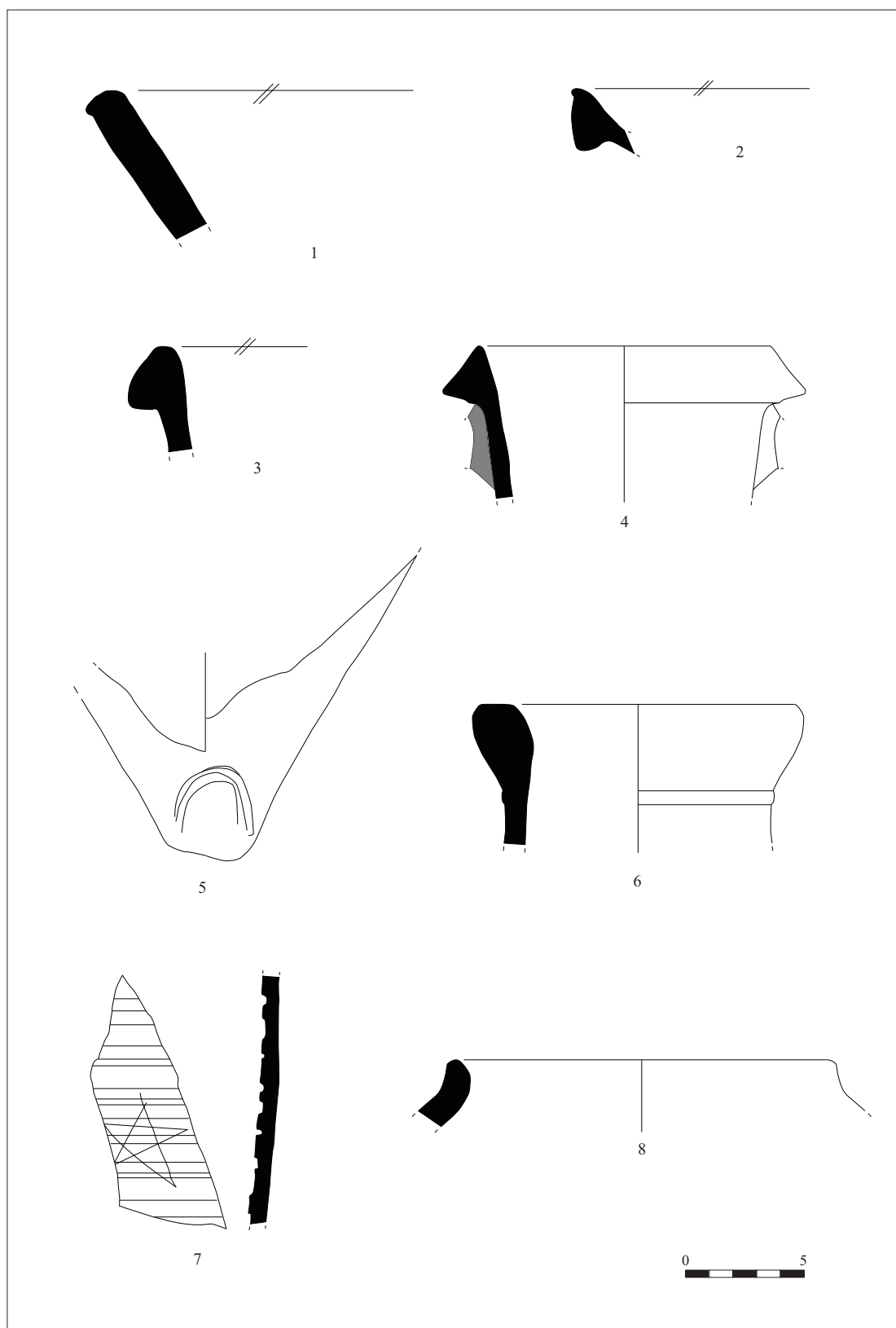

Figura 230. COMUNA ITÀLICA: 1) Morter/gran plat. 2) Morter centreitàlic Emporiae 36,2. ÀMFORA ITÀLICA: 3) Dr. 1A. 4) Grecoitàlica de transició campana. 5) Pivot campano-lacial. ÀMFORA PÚNICOEBUSITANA: 6) PE 17/T-8.1.3.2. 7) Fragment grafitat. ÀMFORA IBÈRICA. 8.

4.4. Contextos dels dos primers decennis del segle I aC

4.4.1. Carrer de Sevilla núm. 12-16

Aquest context ceràmic prové de les excavacions arqueològiques extensives dutes a terme al xamfrà dels solars núm. 12-16 del carrer de Sevilla i núm. 2-8 del Passatge Forns, motivades pel projecte de construcció d'un bloc d'habitatges. Les intervencions, que ocuparen una superfície total de 355 m², es van realitzar en diverses fases, essent la primera la realitzada entre finals del 1999 i els inicis del 2000, continuada en la primavera del 2001, i amb una darrera fase a l'estiu del 2002. Els treballs van ser executats per un equip de Codex sota direcció de Moisés Díaz i, en la fase final, de Paloma Aliende (Díaz 2001 i 2002), i van permetre documentar una seqüència històrico-arqueològica que va de l'època ibèrica tardana al període baiximperial. En aquest sentit, es van documentar un seguit de sitges d'emmagatzematge de blat excavades al subsòl rocallós, datades amb anterioritat a mitjans del segle II aC, una *domus* dotada d'un petit espai productiu, concretament una terrisseria, datada en la segona meitat del segle II aC, i ja del segle III dC una petita *cella vinaria*. També es va documentar un incendi que afectà aquesta factoria de vi a mitjans del segle III, provocat durant les invasions franques d'aquest període,

però que no va impedir que es tornés a reocupar fins al seu abandonament definitiu, cap al segle V dC (Díaz *et alii* 2005).

El material que presentem aquí procedeix dels nivells de colgament i anul·lació de les sitges, per tal de terraplenar l'espai i habilitar-lo per a la seva ocupació urbanística en la segona meitat del segle II aC. Cal remarcar que aquesta transformació suposaria l'anul·lació d'aquesta àrea com a graner, ja que les sitges no van tenir temps de ser amortitzades al llarg del temps com abocador de residus, com succeeix en l'espai veí del Fòrum de la Colònia, sinó que es van tancar buides i es van cobrir de terra. El material contingut en aquests nivells de terra, que serviren com a plataforma constructiva per a edificar la *domus* amb àrea productiva, de la que es va documentar el forn, és el que presentem a continuació. Cal dir, però, que aquestes estructures i els nivells de regularització estaven molt alterats per les reformes imperials. D'aquesta manera, gran part del material que contenen va anar a parar als nivells superiors, que ja vam publicar parcialment en la presentació dels resultats de les intervencions (Díaz *et alii* 2005). No obstant, degut a què no formaven part del conjunt tancat de la fase tardorepublicana, no els hem inclòs en aquest estudi.

D'altra banda, cal destacar la situació del solar respecte a la topografia antiga de la ciutat, ja que ocupa un sector,

Figura 231. Plànol de situació del c/ de Sevilla, 12 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

tal vegada un xic marginal, de l'*oppidum* ibèric, on s'hi desenvoluparia una zona d'emmagatzematge de gra en sitges, bàsicament blat, durant els moments finals de vida del poblat. Es tracta d'una àrea d'emmagatzematge que possiblement estaria relacionada a abastir els nouvinguts, a partir del fort increment demogràfic derivat de l'arribada i l'establiment permanent de les tropes i la població romana a partir de la Segona Guerra Púnica.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixella que presentem està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 30, 54 i 131. El total de fragments ceràmics recuperats és de 517, dels quals 1 és un perfil complet, 42 són vores, 21 són fons, 14 són anses, 2 són altres tipus de fragment, i 437 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 40 peces, d'un total estimat de 53.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixella fina representa el 31,37%, la vaixella comuna el 56,86%, i els contenidors amfòrics l'11,76%.

La Vaixella Fina

La vaixella fina recuperada d'aquest context està formada per ceràmica de vernís negre -64,71%-, quedant en segon lloc la ceràmica de parets fines i la grisa de la costa catalana, cadascuna amb un percentatge del 17,65%.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixella fina	Campaniana A	6	35,29	12
	VN de Cales	2	11,76	4
	VN Etrusc	1	5,88	2
	VN Itàlic indeterminat	1	5,88	2
	Llàntia de VN	1	5,88	2
	PP FF Itàliques	3	17,65	6
	Grisa de la costa	3	17,65	6
	TOTAL	17	99,99	34
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	8	27,58	16
	Grollera ibèrica	2	6,9	4
	Comuna itàlica	5	17,24	10
	Comuna romana	12	41,38	24
	Comuna púnica	2	6,9	4
	TOTAL	29	100	58
Àmfores	Itàliques	2	50	4
	Pún. centremediterrànies	1	25	2
	Pún. del Cercle de l'Estret	1	25	2
	TOTAL	4	100	8

Figura 232. La composició del context ceràmic

144. Amb un percentatge del 60% del total del vernís negre.

145. I que representa el 10% del total dels vernissos negres.

Campaniana A

La Campaniana A està present en el conjunt amb 6 peces, que representen el 70% del total del vernís negre. Respecte a les variants documentades, majoritàriament corresponen a la producció Mitja o Clàssica¹⁴⁴, datada entre el 180 i el 100 aC. A aquesta hem d'adscriure 1 plat Lamb. 36/F 1312, 1 pàtera Lamb. 55/F 2234, 2 bols Lamb. 27ab/F 2784, i 1 copa Lamb. 27Bb/F 2810.

També hem de fer esment de la presència d'1 pàtera Lamb. 5-7/F 2284, que es relaciona ja amb la producció Tardana¹⁴⁵, i que tindria una datació que va del 100 al 50/40 aC.

En darrer terme hem de fer esment de la presència d'una llàntia, de tipologia indeterminada, que creiem poder adscriure a aquesta producció.

Calena Antiga

Aquesta producció està present amb 1 peça, que percentualment representa el 10% del total de vernís negre, i que ha estat identificada a partir de la base del que podria ser una copa o pàtera. Es tracta d'una vaixella ben datada entre el 200 i el 130/120 aC, que en aquest cas presenta la característica decoració impresa de palmetes amb forma de cor i orla perimetral d'estries, coneguda com "cuoricino", i que es data amb anterioritat al període 133/130 aC (Pedroni 2001: 170).

Campaniana B de Cales

D'aquesta producció, també denominada Calena Mitja, i que es produeix en el període que va del 130/120 al 90/80 aC, hem documentat 1 peça. Percentualment, com en el cas anterior, correspon al 10%, i a nivell tipològic l'exemplar s'adscriu a la copa Lamb. 1/F 2320.

Campaniana B Etrusca

La Campaniana B també està present en aquest context. Com en la d'origen campà, també s'ha documentat 1 peça, que pel seu grau de fragmentació no hem pogut identificar morfològicament, i que també, com en el cas precedent, representa el 10% del total del vernís negre.

Vernís Negre Etrusc-Lacial

D'origen etrusc-lacial hem documentat 1 peça, que en tractar-se d'un element residual d'època ibèrica plena, no hem inclòs en l'estudi percentual. Es tracta d'una copa ansada F 4620-30, amb una cronologia que abasta el final del segle IV i tot el segle III aC.

Llàntia de Vernís Negre

En el context hem documentat 1 exemplar d’aquesta classe, que degut al seu estat de conservació no hem pogut adscriure a cap de les formes ben definides, i per tant tampoc precisar la seva datació. No obstant, per les seves característiques de pasta i vernís creiem que estaria relacionada amb la producció napolitana de la Campaniana A.

Ceràmica de Parets Fines

S’han recuperat 3 exemplars d’aquest tipus de vaixel·la, pertanyents a importacions itàliques de gobelets del tipus Mayet 2/Mbni. 2. Respecte a la seva datació, hem de dir que es tracta de les primeres formes importades, junt amb la Mayet 1, de vasos de parets fines, i que arriben als nostres jaciments a partir de mitjans del segle II aC, tenint el seu moment final vers el 20 aC.

Ceràmica Grisa de la Costa

La vaixel·la grisa de la costa catalana està present amb 3 peces. A nivell tipològic hem de fer esment d’1 escudella del tipus A-I i 2 vasets bicònics, que pertanyen a la producció clàssica d’aquesta vaixel·la, datada al llarg del segle II i de la primera meitat del I aC. Fig.

La Ceràmica Comuna

D’aquesta classe ceràmica se n’han recuperat un total de 27 exemplars, dels quals hem pogut determinar la funció i/o tipologia de 21. A nivell percentual el 42,31% correspon a la ceràmica comuna romana de producció indeterminada, el 38,46% a la ceràmica local ibèrica, el 15,38% a la ceràmica d’importació itàlica, i el 3,85% a la púnica.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Mitja	L. 36/F 1312	1
	L. 55/F 2234	1
	L. 27ab/F 2784	2
	L. 27Bb/F. 2810	1
Campaniana A Tardana	L. 5-7/F 2283	1
Campaniana B de Cales	L. 1/F 2320	1
PP FF Itàliques	Mayet 2	3
Grisa de la Costa	Escudella A-I	1
	Vaset bicònic	2

Figura 233. Principals formes documentades de vaixel·la fina

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Gobelet	1
	Plat	1
	Gerra	3
	Gerra zoomorfa	2
Grollera Ibèrica	Olla	2
Comuna Itàlica	Cas. baixa tegame Olcese 1,4	1
	<i>Patina</i> F2 Torre Tavernera 4,10	1
	Tapadora	1
	Llàntia	1
Roig Intern Pomp.	<i>Patina</i>	1
Comuna Romana	Bol símil L. 27ab	1
	Plat d’ala	2
	Tapadora	1
	<i>Dolium</i>	1
Comuna Púnica	Gerra	1
	Tapadora Lancel 911a1	1

Figura 234. Principals formes documentades de ceràmica comuna

Ceràmica Comuna Ibèrica

El conjunt de la ceràmica ibèrica està format per 8 peces, que representen el 30,77%, i de les quals 1 no s’ha pogut identificar morfològicament. La resta de formes documentades pertanyen a la vaixel·la de taula, i hem de fer esment de 5 gerres, 2 amb la característica vora de coll de cigne, 1 gobelet, i 1 plat.

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta vaixel·la de cuina fabricada a mà representa el 7,69% de la ceràmica comuna. En aquest cas hem documentat 2 olles de la producció grollera reduïda, que apareixen de forma habitual en els contextos del període ibèric ple, i que almenys es continuen fabricant i utilitzant fins al canvi d’Era.

Ceràmica Comuna Itàlica

La ceràmica comuna d’importació itàlica està present amb 5 exemplars. D’aquests 4 corresponen a vaixel·la de cuina campana, procedent de l’àrea vesuviana. Entre les formes documentades hem de fer esment d’1 tapadora i 3 cassoles, de les que tenim 1 cassola baixa del tipus tegame 1,4 d’Olcese/Com-It 4b del Dicocer, 1 *patina* del tipus F2 Torre Tavernera 4,10, i 1 *patina* de forma indeterminada que pertany a la producció del tipus roig intern pompeïà.

Respecte a la datació de les formes identificades, ja estan documentades en contextos des dels primers moments del segle II aC, tot i que la *patina* F2 Torre Tavernera 4,10 es data a partir de mitjans del segle II aC, i la *patina*

de la producció de roig intern pompeïà l'hem de datar en la segona meitat d'aquesta centúria, però sobretot des del darrer quart/terç de segle, ja que estan absents en els nivells fundacionals de *Valentia* (Jordà, Ribera 2000) o en els campamens numantins (Sanmartí, Principal 1997). En darrer terme hem de fer esment de la presència d'una llàntia itàlica tardorepublicana, que, degut al seu estat de fragmentació, no hem pogut identificar.

Ceràmica Comuna Romana

La ceràmica comuna romana de procedència indeterminada està present amb 12 peces, de les quals 7 no s'han pogut identificar per l'alt grau de fragmentació¹⁴⁶. La resta d'exemplars són part de l'atuell de taula, de cuina i d'emmagatzematge. De la vaixel·la de taula hem documentat 2 plats d'ala en producció comuna oxidada i 1 bol símil a la forma Lamb. 27ab en producció comuna reduïda. De la vaixel·la de cuina hem documentat 1 tapadora i, finalment, de la ceràmica d'emmagatzematge, hem documentat 1 *dolium*.

Ceràmica Comuna Púnica

D'origen cartaginès hem identificat només 2 peces de la vaixel·la comuna, concretament del servei de taula. Es tracta d'1 gerra, que no hem pogut identificar a nivell tipològic pel seu alt grau de fragmentació, i d'1 tapadora de gerra del tipus Lancel 911a1, a la que hem d'assignar una cronologia centrada en la primera meitat del segle II aC.

Les Àmfores

Dintre del context hem de destacar que el grup de les àmfores és força escàs. De fet, tan sols hem pogut identificar la tipologia d'un contenidor, d'un total estimat de 7. A més, la forma identificada no s'ha comptabilitzat per ser una peça residual, degut a què és una àmfora ebusitana del tipus PE 14/T-8.1.1.1, datada en el període ibèric ple.

A partir dels fragments recuperats podem establir la presència de 2 contenidors itàlics de la regió tirrènica, 1 de segura procedència campana, amb la característica pasta volcànica. Es completa el conjunt amb 1 contenidor cartaginès, 1 púnic del Cercle de l'Estret, 1 ibèric i 1 de procedència indeterminada. Percentualment, a les àmfores itàliques correspon el 33,33%, i a la resta el 16,67%, si bé no és una dada significativa degut a l'escassetat de recipients. Igualment escasses són les dades cronològiques, en no haver pogut identificar cap tipus, tret de l'àmfora residual PE 14.

Valoracions del Context

Si bé el conjunt de materials que acabem de presentar no es massa nombrós, no l'hem volgut deixar fora del nostre estudi perquè es troba en una zona de gran importància per explicar l'evolució del l'*oppidum* ibèric a la ciutat romana. Junt amb les dades d'intervencions properes, com les del carrer dels Caputxins, durant els darrers decennis hem pogut definir la transformació urbanística de l'àrea ocupada per l'antic poblat ibèric al llarg del segle II aC, fins a la seva inclusió en el traçat de la nova ciutat romana, en els primers anys del segle I aC (Díaz *et alii* 2005).

La Datació del Context

Respecte a la datació del context, i com ja hem dit, les formes identificades i que proporcionen dades cronològiques precises no són massa nombroses. No obstant tenim material que ens pot ajudar a definir la cronologia amb una certa exactitud. En primer lloc destacar la presència de vernís negre de la variant A Mitja, que ens està marcant una cronologia que abasta els darrers tres quarts del segle II aC. Aquesta vaixel·la apareix amb algun exemplar procedent de Cales, concretament una peça de la producció Calena Antiga, datada al llarg dels dos primers terços del segle II aC, i una altra del tipus B o Calena Mitja, concretament la copa Lamb. 1, que es data entre el 130/120 i el 90/80 aC. A més, també apareixen parets fines itàliques del tipus Mayet 2, documentades a partir del 150 aC, de manera que la datació en la segona meitat del segle II aC és clara. No obstant, hem de tenir en compte la presència d'una pàtera Lamb. 5-7 de la Campaniana A Tardana, que comença a arribar als nostres jaciments a les acaballes del segle II aC, i que és característica de la primera meitat del segle I aC. D'aquesta manera, hem de situar la formació del nivell entorn el 100 aC, moment en què apareix la A Tardana en els nostres contextos. Una altra dada a tenir en compte és l'absència de vaixel·la fina de datació més baixa, com la B de Cales Tardana, datada a partir del 90/80 aC, o les imitacions de Campaniana B en grisa de la costa, que apareixen a finals del primer quart del segle I aC. Així doncs, tenint en compte aquestes absències, podríem plantejar una datació per al context situada entre els anys finals del segle II i el primer quart del segle I aC, si bé com ja hem dit, el conjunt de materials no és massa gran i, per aquest motiu, no podem prendre les absències d'aquestes ceràmiques com un element definitori.

En quant a les dades que ens proporciona la ceràmica

146. D'aquestes peces 6 pertanyen a la producció comuna oxidada i 1 a la grollera reduïda.

comuna, entre les produccions documentades cal destacar la vaixel·la importada. D'una banda tenim material característic ja de la primera meitat del segle II aC, com les petites tapadores Lancel 911a1, que apareixen junt amb ceràmica itàlica també documentada des dels primers moments d'aquest segle, i *patinae* datades a partir de mitjans de centúria, com la F2 Torre Tavernera 4,10. Però entre la vaixel·la de procedència itàlica cal destacar un fons de *patina* del tipus roig intern pompeïà, ja que aquesta ceràmica amb recobriment intern es comença a produir a mitjans del segle II aC, però la seva presència a la Península l'hem de situar a partir del darrer terç o quart d'aquesta centúria, de manera que novament les dades situen la formació del context a partir del final del segle II aC.

En darrer terme hem de lamentar que el grup de les àmfores no ha proporcionat cap tipus susceptible d'ajudar a concretar la datació del context. No obstant, amb el material recuperat podem proposar una data situada en el primer quart del segle I aC, tenint en compte també alguns jaciments ben datats en aquest període, i de composició anàloga. Un exemple serien els contextos d'aquest moment documentats a la Laietània, com les sitges de Can Bartomeu o el dipòsit del sector occidental de Burriac (García Roselló, Pujol, Zamora 2000: 65), on destaca la presència de Campaniana A Mitja junt amb A Tardana, on ja hi és present la forma Lamb. 5-7, junt amb B de Cales, entre la que hi ha la copa Lamb. 1, com el nostre cas, o els gobelets de parets fines Mayet 2. De característiques similars són també els contextos datats en aquest període a *Aeso* (Payà 2000: 241), o els procedents dels nivells de colgament de les sitges d'Empúries (Aquilué *et alii* 2000b: 35, Aquilué *et alii* 2002: 18), datats entre el 80 i el 70 aC, i de composició també similar al nostre, si bé en aquest cas ja trobem imitacions locals de Campaniana B, absents en el nostre cas, i que potser ens estarien definint un terme *ante quem* al 80/70 aC. És a dir, que podem plantejar una datació per al nostre context entre el 100 i el 80 aC, sempre amb prudència degut al poc material recuperat.

La Composició del Context

Aquest context ceràmic està format majoritàriament per material importat, que representa la meitat del total - el 50%-, davant d'un 26,92% de vaixel·la local ibèrica, i un 23,08% de ceràmica romana d'origen indeterminat. No obstant, com ja hem anat remarcant en les línies precedents, no es tracta d'un conjunt de materials gaire nombrós, de manera que les dades percentuals les hem

de prendre com una dada orientativa, més que com un indicatiu fidedigne del comportament dels contextos d'aquesta franja cronològica a Tàrraco.

Entre els productes importats, i seguint el comportament general, els més nombrosos són els itàlics, amb un 80,79%, essent els púnics força menors, ja que els cartaginesos representen l'11,54%, els ebusitans el 3,85%, i les importacions de procedència indeterminada el 3,85%.

En aquest sentit, si ens centrem en l'origen de les importacions d'àmfores, d'altra banda molt poc nombroses amb només sis exemplars documentats, les itàliques representen el 40%, i la resta està format per exemplars cartaginesos, del Cercle de l'Estret i per importacions d'origen indeterminat, cadascuna amb un 20%.

Respecte al servei de taula, aquest està format majoritàriament per vaixel·la fina -68,19%-, dominada per la ceràmica de vernís negre -40,91%-, front a les parets fines itàliques i la grisa de la costa, ambdues amb un percentatge del 13,64%. Es completa amb la ceràmica comuna -31,82%-, formada bàsicament per ceràmica ibèrica -27,27%- i una peça de ceràmica romana -4,55%-. A més, entre la vaixel·la de vernís negre trobem un domini dels productes campans -90%- sobre els etruscs -10%-, i la producció napolitana de la Campaniana A és majoritària, amb un 70%, sobre la calena, amb un 20%.

Pel que fa al repertori formal de la vaixel·la de taula hem de destacar una gran paritat numèrica, ja que es reparteix de manera equitativa, amb un percentatge del 25%, entre el grup dels plats i pàteres, el de les copes i bols, el de les gerres, i els dels gots, si bé el dels gots està format en un 16,67% per gobelets¹⁴⁷ i en un 8,33% per vasets bicònics ansats de la producció grisa de la costa.

Si passem a veure els diversos grups de forma separada, cal destacar entre els plats i les pàteres una major presència de vernís negre -60%- front la ceràmica comuna ibèrica i romana, amb el 20% cadascuna. A més, a nivell tipològic, cadascun dels sis exemplars s'adscriu a un tipus diferent, sense que hi hagi cap forma que destaquï quantitativament.

Amb el grup dels bols i les copes trobem també un domini del vernís negre -66,67%- front la grisa de la costa i la comuna romana, ambdues amb un 16,67%%. A més, de les sis copes documentades, cadascuna s'adscriu a un tipus diferent -16,67%-, tret de la forma Lamb. 27ab que està present amb tres exemplars -50%-.

147. Concretament gobelets de parets fines itàliques de la forma Mayet 2.

En darrer terme, hem de destacar que, com és habitual, el grup de les gerres està format majoritàriament per ceràmica comuna local ibèrica, amb cinc exemplars - 83,33%-, i només una importació, corresponent a una gerra púnica -16,67%-.
 Respecte al petit conjunt del servei de cuina i preparació d'aliments, hem de destacar la paritat entre les formes identificades, ja que tant les dues olles, pertanyents de la producció grollera ibèrica, com les dues *patinae* itàliques¹⁴⁸, com les dues tapadores, una itàlica i l'altra comuna romana en producció grollera reduïda, representen el 28,57% del total. En darrer terme hem de fer esment d'una cassola baixa, en producció comuna itàlica, que tancaria el grup amb el 14,29% restant.
 D'aquesta manera, la ceràmica de cuina està formada en un 57,14% per ceràmica itàlica, en un 28,57% per ceràmica ibèrica grollera, i en un 14,29% per ceràmica romana grollera.

En darrer terme hem de fer esment de la ceràmica d'emmagatzematge i despena i d'altres tipus de vaixel·la. En el primer grup tan sols hem documentat una peça, en aquest cas, trencant el comportament habitual, no forma part de la vaixel·la ibèrica d'emmagatzematge, sinó que és un *dolium* en producció comuna romana, la procedència del qual no s'ha pogut determinar.
 En segon lloc, dintre del grup d'altres tipus de ceràmica, que representa el 3% de la vaixel·la documentada, hem d'incloure dues *lucernae* tardorepublicanes, una d'elles en producció comuna oxidada itàlica i l'altra de vernís negre, que degut al seu estat de fragmentació no hem pogut identificar tipològicament.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixel·la fina	Campaniana A	6	23,08	12,5
		VN de Cales	2	7,69	8,33
		VN Etrusc	1	3,85	0,69
		VN indeterminat	1	3,85	0,69
		Llàntia de VN	1	3,85	6,94
		PP FF Itàliques	3	11,54	2,78
	Ceràmica comuna	Comuna campana	4	15,38	1,39
		Llàntia itàlica	1	3,85	0,69
	Àmfores	Àrea tirrènica	1	3,85	0,69
		Campània	1	3,85	2,78
		TOTAL	25	80,79	37,48
Púnica centremediterrània	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna púnica	2	7,69	3,85
		Centremediterrànies	1	3,85	1,92
		TOTAL	3	11,54	5,77
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	1	3,85	1,92
		TOTAL	1	3,85	1,92
Importacions indeters.	Àmfores	Indeterminades	1	3,85	1,92
		TOTAL	1	3,8	1,92
Local/Regional	Vaixel·la fina	Grisa de la costa	3		5,77
		Comuna ibèrica	8		15,38
	Ceràmica comuna	Grollera ibèrica	2		3,85
		Ibèrica	1		1,92
		TOTAL	13		26,92
Ceràmica romana indeter.	Ceràmica comuna	Comuna romana	12		23,08
		TOTAL	12		23,08

Figura 235. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

148. De les quals una és de la producció engalbada del tipus roig intern pompeïà.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 36	1	Campaniana A: 1
	Plat d'ala	2	Comuna Romana: 2
	S/T	1	Comuna Ibèrica: 1
Pàteres	Lamb. 5-7	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 55	1	Campaniana A: 1
Bols	Lamb. 27ab	3	Campaniana A: 2 Comuna Romana: 1
Copes	Lamb. 27Bb	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 1	1	B de Cales: 1
Copes/Bols	Escudella A-I	1	Grisa de la Costa: 1
Gots/Gobelets	Mayet 2	3	PP FF Itàliques: 1
	Gobelets S/T	1	Comuna Ibèrica: 1
Gots Ansats	Vasets bicònics	2	Grisa de la Costa: 2
Gerres	S/T	4	Comuna Ibèrica: 3 Comuna Púnica: 1

Figura 236. La vaixel·la de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	2	Grollera Ibèrica: 2
Cassoles Baixes	1	Comuna Itàlica: 1
<i>Patinae</i>	2	Comuna Itàlica: 1 Roig Intern Pompeià: 1
Tapadores	2	Comuna Itàlica: 1 Comuna Romana: 1

Figura 237. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
<i>Dolia</i>	1	Comuna Romana: 1

Figura 238. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Llànties	2	Vernís Negre: 1 Comuna Itàlica: 1

Figura 239. Altres tipus de ceràmica

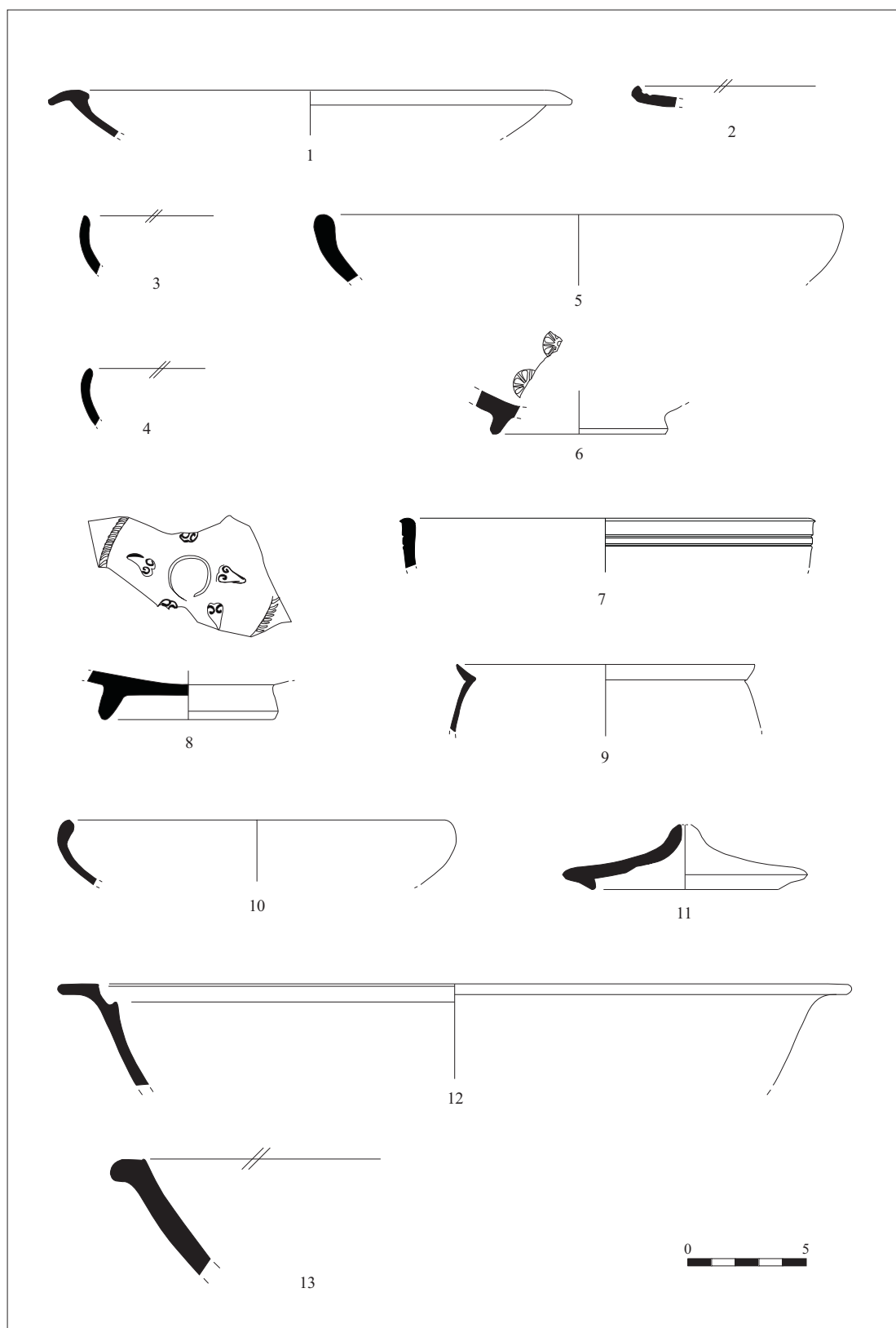

Figura 240. CAMPANIANA A-M: 1) Lamb. 36. 2) Lamb. 55. 3, 4) Lamb. 27ab. 5) Lamb. 27Bb. 6) Copa/bol. B DE CALES: 7) Lamb. 1. CALENA ANTIGA: 8) Copa/pàtera. PP FF ITÀLIQUES: 9) Mayet 2/Mbni. 2. GRISA DE LA COSTA: Escudella A-I. COMUNA PÚNICA: 11) Lancel 911. COMUNA ITÀLICA: 12) Cassola baixa tegame 1,4 d'Olcese. 13) *Patina* F2 Torre Tavernera 4,10.

4.4.2. Carrer d'Apodaca núm. 7 i 9, fase 2

Aquest context ceràmic, com el de la denominada “fase 1”, prové de les excavacions realitzades per Codex als solars núm. 7 i núm. 9 del carrer d'Apodaca, els anys 1994 i 2001 respectivament.

Aquesta segona fase és la que es relaciona directament amb el procés de construcció del col·lector principal de la ciutat o *cloaca màxima* de Tàrraco, ja que el context ceràmic que presentem prové dels farciments constructius d'aquesta infraestructura, fet que ens ha permès datar el que seria la fundació romana de la nova ciutat romana en els primers anys del segle I aC (Díaz, Puche 2003).

Estudi dels Materials

El conjunt ceràmic que presentem prové de les unitats estratigràfiques 3001, 3002, 3003, 3004, 3005, 3006, 3007, 3008, 3009, 3011 i 4096 del solar núm. 7, i de les unitats estratigràfiques 33, 34, 42, 49, 56, 57, 59, 60, , 67, 68, 69, 74, 78, 82, 83, 89, 90, 92, 96, 99, 100, 103, 116, 117, 118, 119, 126, 129, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 147 i 239 del solar núm. 9.

El total de fragments recuperats és de 4.819, dels quals 534 són vores, 277 són fons, 182 són anses, 24 són altres tipus de fragment, 1 és un perfil complet i 3.802 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 368 peces, d'un total estimat de 441.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixella fina representa el 32,77%, la vaixella comuna el 49,58%, i els contenidors amfòrics el 17,65%.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixella fina	Campaniana A	75	48,08	15,76
	VN de Cales	33	21,16	6,93
	VN Etrusc	1	0,64	0,21
	VN Indeterminat	2	1,28	0,42
	Llàntia de VN	3	1,92	0,63
	PP FF Itàliques	18	11,54	3,78
	PP FF Tarraconenses	1	0,64	0,21
	Grisa de la costa	22	14,1	4,62
	Vaixella de vidre	1	0,64	0,21
	TOTAL	156	100	32,77
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	60	25,43	12,6
	Grollera ibèrica	30	12,71	6,3
	Comuna itàlica	75	31,78	15,76
	Comuna romana	53	22,46	11,13
	Comuna púnica	9	3,81	1,89
	Comuna ebusitana	9	3,81	1,89
	TOTAL	236	100	49,57
Àmfores	Itàliques	56	66,66	11,77
	Pún. centremediterrànies	9	10,72	1,89
	Púnicoebusitanes	9	10,72	1,89
	Pún. del Cercle de l'Estret	5	5,95	1,05
	Gregues de l'Egeu	1	1,19	0,21
	Ibèriques	2	2,38	0,42
	Tarraconenses	1	1,19	0,21
	Indeterminades	1	1,19	0,21
	TOTAL	84	100	17,65

Figura 241. La composició del context ceràmic

Figura 242 . Plànol de situació del c/ d'Apodaca, 7 i 9 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

La Vaixella Fina

La vaixella fina recuperada d'aquest context està formada per ceràmica de vernís negre, amb un 73,08% del total, ceràmica de parets fines, amb un 12,18%, ceràmica grisa de la costa, amb un 14,10%, i una peça de vaixella de vidre, que representa el 0,64%.

Campaniana A

Aquesta producció és la majoritària dins la ceràmica de vernís negre amb 75 exemplars, que representen el 65,79% de la vaixella envernissada. Entre les peces recuperades hem d'assenyalar la presència de 3 plats de la variant A Antiga -2,63%, si bé la majoritària és la A Mitja, amb 46 peces -40,35%, i també són molt nombrosos els vasos de la variant A Tardana, amb 26 exemplars -22,81% del vernís negre-.

Pel que respecta a les formes de vaixella documentades, de la producció A Antiga tenim 3 plats de peix Lamb. 23/1122-1123, que es daten entre els darrers dos decennis del segle III aC i els dos primers decennis del II aC, si bé aquesta forma perdura en els contextos ceràmics fins a desaparèixer al llarg del segon quart del segle II aC (Vivar 2005: 30).

Ja dintre de la producció Clàssica o Mitja, que es data entre el 180 i el 100 aC, destaca la presència del plat d'ala Lamb. 36/F 1312, 1314, amb 20 exemplars, junt al qual trobem 1 plat de la forma Lamb. 6/F 1440, característic del repertori de la Campaniana B, amb una cronologia inicial de mitjans del segle II aC en el cas de la Campaniana A.

Les pàteres estan presents amb 4 exemplars de la forma Lamb. 55/F 2233, 2234 i 1 més de la forma Lamb. 5/F 2257, aquesta última incorporada al repertori formal de la A Mitja durant el segon quart del segle II aC (Vivar 2005:29).

Dintre del grup dels bols hem documentat 1 exemplar Lamb. 27ab/F 2784, i 1 més de la variant Lamb. 27c/F 2825. Hem d'afegir a més 1 bol Lamb. 31a/F 2574a, i tancaria aquest grup 1 exemplar del tipus Lamb. 34a/F 2737. Hem de remarcar que, si bé són peces del període clàssic que va del 180 al 100 aC, el petit bol Lamb. 34a és més freqüent trobar-lo en els contextos de la primera meitat del segle II aC, mentre que la variant 34b es documenta fins al final de la producció de la Campaniana A (Vivar 2005:34).

En el grup de les copes hem de fer esment de la forma Lamb. 28ab/F 2642, 2646, 2640, amb 3 exemplars, i la forma Lamb. 33a/F 2152, 2154, de la qual tenim 10 peces. En darrer terme hem d'afegir 2 exemplars més que, pel seu alt grau de fragmentació, tant podrien pertànyer a copes com a bols de les formes Lamb. 31

o 33. Finalment hem de fer esment de la troballa d'1 exemplar del tipus Morel 68bc/F 3131, una copa ansada que apareix a finals del segle III aC i a mitjans del II tendeix a desaparèixer dels contextos, amb la introducció de la forma Pasq. 127.

De la producció Tardana de la Campaniana A, que s'inicia a les acaballes del segle II aC, i és característica de la primera meitat del segle I aC, hem documentat 2 pàteres Lamb. 5/F 2252, 2255, 1 pàtera de la variant Lamb. 5-7/F 2284, i 2 plats Lamb. 6/F 1440. El repertori de bols està format per 8 exemplars de la forma Lamb. 31b/F 2954, 2950, i 4 de la forma Lamb. 27c/F 2821, 2825, 2820. El repertori formal es completa amb 5 copes Lamb. 27Bb/F 2825, 2820, i 4 més de la forma Lamb. 33b/F 2973.

Respecte a les decoracions aquestes són de dos tipus, impreses i pintades, i les hem documentat sobre fons de vasos que no hem pogut associar directament a cap llavi. No obstant es pot definir amb una certa seguretat el tipus de vas a què pertanyen.

Entre les decoracions impreses tenim 2 bases de pàteres. Una d'elles està decorada amb fulles d'heura en disposició radial, i probablement pertanyi a una pàtera Lamb. 55, si bé no es pot remuntar amb cap de les vores documentades. En el segon cas la palmeta conservada, també en disposició radial, està molt mal conservada, i s'envolta d'una orla d'estries grans a rodeta, un doble cercle incís i un segon cercle incís.

Comptem també amb 1 fons de copa que conserva una fulla d'heura en disposició radial envoltada d'una orla d'estries a rodeta inscrita dins d'un doble cercle incís.

El darrer tipus de decoració impresa el trobem al fons d'un bol o copeta que presenta una roseta central, molt simple, formada per quatre pètals radials i un central, tots ells esquematitzats en botons circulars, i envoltada d'un cercle incís de factura irregular.

Pel que fa a les precisions cronològiques d'aquests motius, estan ben datats en la producció Campaniana A Mitja o Clàssica, en el període que va de finals del primer quart a les darreries del segle II aC, si bé les fulles d'heura impreses són molt característiques de mitjans d'aquesta centúria (Aquilué *et alii* 2000a: 401; Vivar 2005: 27). A aquests motius hem d'afegir, a més, la presència de decoracions a base de cercles concèntrics incisos en els peus de les pàteres Lamb. 5 de la producció Tardana.

Dins del segon grup decoratiu hem de fer esment de les decoracions pintades. Aquestes es poden trobar sobre fons interns de bols o copes, dibuixant cercles, i també en la part superior dels llavis o en la meitat superior de la paret interna. Pel que fa a les decoracions de les vores i les parets, aquestes són en forma de bandes horitzontals

internes de color blanquinós, i es troben en bols i copes Lamb. 27c, Lamb. 31a, Lamb. 31b i Lamb. 27B. També la trobem en copes Lamb. 33a, on es combinen les bandes horitzontals, internes i externes, amb agrupacions de punts. Pel que respecta als peus recuperats, aquests pertanyen a fons de copes o bols, i estan decorats amb un o dos cercles pintats.

Cronològicament aquesta decoració, dins de la producció A Mitja, l'hem de situar sobretot en la primera meitat del segle II aC, si bé és un motiu que continua apareixent en els contextos de la segona meitat d'aquesta centúria, i tindrà pervivència en la variant Tardana, durant el segle I aC, en forma de bandes horitzontals soles o en parells sota el llavi, i també en cercles concèntrics al fons intern (Aquilué *et alii* 2000a: 401).

En darrer terme hem de fer esment de la presència de marques realitzades amb posterioritat a la fabricació de les peces. En concret hem recuperat un plat forma Lamb. 36 que, en la paret externa, presenta un grafit epigràfic amb la llegenda "NA" en lletres lligades, realitzat *post cocturam* i amb la peça recolzada sobre el llavi, és a dir, que es llegeix amb el plat invertit.

Calena Antiga

Aquesta producció representa, amb 19 exemplars, el 16,67% del total de la ceràmica de vernís negre, dels quals 12 han estat identificats a nivell tipològic. Entre els plats documentats trobem 1 exemplar Lamb. 36/F 1311. Els bols estan representats amb 3 exemplars del tipus San. 166, i 1 de la form Lamb. 31b/F 2955. Es completa el repertori amb 1 copa Lamb. 27B/F 2822, a la que hem d'afegir 2 peces força fragmentades que podem adscriure a la copa o al bol Lamb. 27B o 27c, i finalment 1 píxide F 7510.

En l'apartat de les decoracions, tan sols hem recuperat un petit fragment de fons que es pot adscriure, no amb total seguretat, a una copa Lamb. 27B. En aquest cas es troba decorat amb una doble orla d'estries a rodeta, i en la part inferior dos grups de dobles cercles incisos.

Pel que respecta a la cronologia de la producció de vernís negre de la variant Calena Antiga, l'hem de situar durant els dos primers terços del segle II aC, en el període 200-130/120 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405).

Campaniana B de Cales

D'aquesta producció, també denominada Calena

Mitja, hem documentat 14 exemplars que representen el 12,28% del total de la vaixella de vernís negre. Les formes identificades corresponen a 1 plateret Lamb. 4/F 1410, 2 plats Lamb. 6/F 1443, 1440, i 5 pàteres¹⁵⁰ Lamb. 5/F 2255, 2250. Es completa el conjunt amb 4 copes Lamb. 1/F 2320, 1 cràter F 4753 i 1 got ansat Lamb. 10/F 3451.

La seva datació abasta el període que va del 130/120 al 90/80 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405), i respecte al repertori decoratiu, entre el material recuperat per nosaltres hem de destacar 1 pàtera Lamb. 5, que presenta la característica decoració de nombroses orles de petites estries a rodeta emmarcades per parelles de cercles incisos sobre el fons intern.

Campaniana B Etrusca

D'aquesta producció de gran qualitat, d'origen etrusc, tan sols hem documentat 1 exemplar, que representa el 0,88% de la vaixella de vernís negre. Malauradament, l'alt grau de fragmentació no ens permet definir la seva forma.

Vernís Negre Indeterminat

En aquest grup hem d'incloure 2 plats de la forma Lamb. 36/F 1310, que representa l'1,75% del vernís negre i que no hem pogut adscriure a cap taller concret. Es caracteritza per una pasta tova i porosa, de color beix, i per un vernís negre força alterat per concrecions, mat i diluït, amb tonalitats blanquinoses. Cal remarcar que si bé és una forma característica de la Campaniana A, durant els segles III-I aC es produeix en nombrosos centres itàlics (Pérez Ballester 2003: 24).

Llàntia de Vernís Negre

En aquest grup tenim un total de 3 peces, que representen el 2,63% del vernís negre, i de les quals hem pogut identificar la tipologia d'1 exemplar del tipus Dr. 1B, datat entre el 120 i el 50 aC (Celis 2005).

Ceràmica de Parets Fines

S'han recuperat 19 exemplars d'aquest tipus de vaixella, dels quals 18 són importacions itàliques, i tan sols 1 exemplar és de producció local o regional¹⁵¹. Entre els gobelets identificats tenim 10 exemplars del tipus Mayet 2/Mbni. 2, 1 gobelet de la variant Mayet 2/Mbni. 4, i 1 gobelet de producció campana¹⁵² de la variant Mayet 2.2.

150. Una de les vores Lamb. 5, de producció calena, es caracteritza per una pasta passada de cocció, de color gris, que pertany al grup definit per L. Pedroni com "argilla 6" (Pedroni 2001: 389).

151. En aquest sentit, les parets fines locals representen el 0,64% de la vaixella fina, davant l'11,54% de les itàliques.

152. Amb característica pasta "volcànica", anàloga a la de la vaixella de cuina fabricada a la Campània.

Es completa el grup d'importacions amb 1 got del tipus Mayet 2A, 1 més de la forma Mayet 2D, 1 got ansat de la variant Mayet 2D.1, i 1 gobelet que no s'ha pogut adscriure amb claredat amb cap dels tipus definits¹⁵³, però amb una alta similitud amb la forma Mayet 2/3. La darrera peça documentada pertany a la producció local de la grisa de la costa, és a dir, és una producció del nord-est de la Tarraconense del tipus Mayet 2.3

Pel que respecta a les cronologies, les primeres formes que arriben són els gobelets itàlics Mayet 2, incloent la variant 2.2, que es daten a partir de mitjans del segle II aC. Pel que fa a la possible variant Mayet 2/3, la seva cronologia es centra en el segle I aC, apareguent cap al 100 aC. D'altra banda, el vas ansat Mayet 2D.1 i el de la variant 2D apareixen ja en el darrer quart del segle II aC, datant-se entre el 125 aC i el canvi d'era, si bé la forma Mayet 2A es data a partir del 100 aC (Passelac 1993). Finalment, en relació a la cronologia del vas tarraconense, les darreres dades situen l'inici de la fabricació d'aquesta forma i les seves variants al llarg del tercer quart del segle II aC i arribant fins època augustea, tot i que el seu moment àlgid es troba en el període 110-70 aC (López Mullor 2008: 362).

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta producció es van recuperar un total de 22 peces, que tipològicament pertanyen a 2 gerres, 1 gobelet, 1 plat, 3 escudelles reentrants del tipus A-I i, de manera majoritària, 9 vasos bicònics, dels quals 3 les podem adscriure a la forma D-I/III. A més hem d'afegir la presència de 2 llànties, que també corresponen a la producció grisa de la costa.

Respecte a la seva cronologia, aquests vasos pertanyen a la producció clàssica de la ceràmica grisa de la costa, que abasta el segle II i la primera meitat del I aC.

Vaixella de Vidre

D'aquest tipus de vaixella tan sols hem identificat 1 exemplar, que pel tipus de material i el context estratigràfic, estava molt malmès. Per aquest motiu no hem pogut definir la forma ni el tipus de recipient.

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica se n'han recuperat un total de 133 exemplars, que a nivell percentual es reparteixen de la següent manera: la producció majoritària és la local ibèrica, que representa el 38,14%, seguida de la itàlica, amb un 31,78%, de la ceràmica comuna romana de producció indeterminada, amb un 22,46%, i tanquen

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Antiga	L. 23/F 1120, 1122, 1123	3
Campaniana A Mitja	L. 36/F 1312, 1314	20
	L. 6/F 1440	1
	L. 5/F 2257	1
	L. 55/F 2233, 2234, 2230	4
	L. 27ab/F 2784	1
	L. 27c/F, 2825	1
	L. 31a/F 2574a	1
	L. 34a/F 2737	1
	L. 28ab/F 2641, 2646, 2640	3
	L. 33a/F 2152, 2154	10
	L. 31 o 33	2
	M. 68bc/F 3131	1
Campaniana A Tardana	L. 6/F 1441	2
	L. 5/F 2252, 2255	2
	L. 5-7/F 2284	1
	L. 31b/F 2954, 2950	8
	L. 27c/F 2821, 2820	4
	L. 27Bb/F 2825, 2820	5
	L. 33b/F 2973	4
Calena Antiga	L. 36/F 1311	1
	L. 31b/F 2955	1
	L. 27B/F 2822	2
	San. 166	3
	L. 27c/27B	1
	F 7510	1
Campaniana B de Cales	L. 1/F 2320	4
	L. 4/F 1410	1
	L. 6/F 1443, 1440	2
	L. 5/F 2255	5
	L. 10/F 3451	2
	F 4753	1
VN Indeterminat	L. 36/F 1314, 1310	2
Llàntia de VN	Dr. 1B	1
PP FF Itàliques	Gobelets	1
	Mayet 2/Mbni. 2	10
	Mayet 2/Mbni. 4	1
	Mayet 2.2	1
	Mayet 2A	1
	Mayet 2D	1
	Mayet 2D.1	1
	Símil Mayet 2/3	1
PP FF Tarraconenses	Mayet 2.3	1
Grisa de la Costa	Plat	1
	Escudella A-I	3
	Vaset bicònic	9
	Gobelet	1
	Gerra	1
	Gran gerra	1
	Llàntia	2

Figura 243. Principals formes documentades de vaixella fina

153. Hem de destacar que aquest exemplar porta decoració en la paret externa en forma de bandes pintades de color marró fosc/gris.

les importacions púniques cartagineses i ebusitanes, amb el 3,81% cadascuna.

Ceràmica Comuna Ibèrica

La ceràmica comuna ibèrica recuperada en aquest context¹⁵⁴, de la que s'han documentat 60 exemplars, inclou tant ceràmica de cuina, d'emmagatzematge, i del servei de taula, que en alguns casos es troba pintada amb motius geomètrics.

Entre la ceràmica del servei de taula que hem pogut identificar 1 plat, 3 pàteres hemisfèriques d'ala amb decoració pintada de Fontscaldes, 7 escudelles que podem assimilar a la forma A-I de la ceràmica grisa de la costa, 1 petit bol, 1 copa que imita la forma Lamb. 31, 1 copa ansada, 3 gobelets i 7 gerres, 3 d'elles amb la característica vora de coll de cigne.

Entre la ceràmica de magatzem i despesa hem de destacar la presència de 19 càlats, 10 d'ells amb decoració pintada, 5 tenalles, 2 olles d'emmagatzematge, 1 amforeta i 1 tapadora.

En darrer terme esmentar la presència de vaixella relacionada amb la preparació d'aliments, present amb 1 gibrell, i també el grup d'altres tipus de vaixella, present amb 3 ungüentaris de perfil fusiformes estilitzat.

Pel que respecta al repertori decoratiu, dintre dels motius pintats hem de destacar que es redueixen a bandes horitzontals en les parets, i als característics "dents de llop" en els llavis d'ala dels càlats i els bols hemisfèrics, en algun cas combinats amb bandes pintades.

Finalment, i en una base d'un bol, trobem decoració impresa, imitant una palmeta del repertori del vernís negre, presenta un tall central gruixut del que surten als costats fulles que miren avall.

Respecte a la cronologia d'aquestes peces l'hem de situar en els segles II i I aC, moment en què es data la producció ibèrica tardana, durant la qual destaca la incorporació del càlat al repertori formal, fet que es produeix a finals del segle III aC, i que serà un element característic de les dues centúries següents. No obstant, la presència de materials procedents del taller de Fontscaldes, com els plats hemisfèrics i probablement els càlats, ens fa centrar la cronologia d'aquestes peces entre la segona meitat del segle II i els inicis del I aC (Lafuente 1992, Fabra 2008), moment en què estigué activa aquesta terrisseria.

Ceràmica Grollera Ibèrica

D'aquesta ceràmica de cuina, fabricada a mà, trobem tant peces fetes amb tècnica oxidada com reduïda, moltes

vegades alterades i ennegrides per l'ús al foc. En alguns casos les superfícies, sobretot la part superior de les olles, estan acabades amb un brunyit que els hi dona un tacte llis.

En total se n'han recuperat 30 exemplars¹⁵⁵, dels quals hem pogut identificar 8 olles, 1 *patina* i 7 tapadores. Respecte al repertori decoratiu documentat, aquest es limita a una olla, que presenta un cordó aplicat en relleu a l'alçada del terç superior de la paret, i que separa la part superior brunyida de la part inferior, de tacte rugós i en algun cas amb decoració pentinada de línies incises formant una retícula irregular.

Pel que fa a la datació, i com ja hem apuntat en aquest treball, l'hem de situar en el període ibèric tardà o tardorepublicà, ja que si bé està abastament documentada durant el període ibèric ple, la seva fabricació es manté amb poquíssims canvis fins al canvi d'Era.

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixella comuna itàlica està present amb 75 exemplars, dels quals 64 procedeixen de les terrisseries de l'àrea campana, caracteritzades per una argila amb gran quantitat de desgreixant volcànic propi d'aquesta zona. De la resta 3 pertanyen a produccions de pasta clara de la zona centretàlica, 1 és una olla de fabricació lacial i les altres 2 peces són llànties itàliques de tallers indeterminats.

A nivell tipològic les més nombroses són les tapadores, de les quals tenim 47 exemplars de diferents tipus: 30 pertanyen a la forma F1 Burriac 38,100, 5 a la forma F3 Celsa 80.8145, 1 a la forma F4 Celsa 81.2419, 1 a la forma Com-It 7b, 1 és similar a la forma F5 Celsa 79.15, i les 9 restants no s'han pogut adscriure amb claredat a cap dels tipus definits.

En segon lloc hem de destacar la presència de cassoles, amb 20 exemplars. Aquí dominen les *patinae*, essent la forma majoritària la Vegas 14, present amb 10 exemplars, 1 del tipus F2 Torre Tavernera 4,10, 1 altra del tipus F3 Celsa VEL.8, 2 *patinae* de la forma Com-It 6e del Dicocer, 2 exemplars que hem adscrit a la forma F4 Luni 2/4, pròpia de la ceràmica amb revestiment del tipus roig intern pompeïà però en aquest cas sense engalbar, i 2 més de la forma Vegas 15/F3 Luni 1, també pròpia de la vaixella de roig intern pompeïà, i també sense engalbar. En darrer terme hem de fer esment d'1 cassola alta tipus *caccabus*, símil a la forma Vegas 4, 1 cassola baixa de tres peus del tipus Com-It 4c del Dicocer, i 1 olla del tipus 3 d'Olcese d'origen romano-lacial.

154. Que representa el 25,97% del total de la ceràmica comuna.

155. Que a nivell percentual sumen el 12,99% de la ceràmica comuna.

Dintre del grup dels morters hem d'esmentar la presència de 3 exemplars centretàtics de pasta clara forma Dramont D1, 1 d'ells amb decoració de ditades al llavi, i 2 morters campans forma Emporiae 36,2.

En darrer terme hem d'afegir 1 gerra, també de producció centretàtica, de la qual no s'ha pogut definir la forma dintre de les variants catalogades en el Dicocer sota la forma Cl-Rec 6, i 2 llànties de tipologia indeterminada.

Pel que respecta a les datacions d'aquesta vaixel·la, hem de destacar que algunes peces ja apareixen a inicis del segle II, perdurant fins a mitjans del segle I aC, com són la cassola Vegas 4, la de tres peus Com-It 4c, la tapadora Burriac 38,100 o els morters Emporiae 36,2 i Dramont D1.

També tenim formes que apareixen a mitjans del segle II aC, i perduren fins a mitjans de la centúria següent, com ara les cassoles Vegas 14, les F2 Torre Tavernera 4,10 i les F3 Celsa VEL. 8.

Respecte a la cassola F4 Luni 2/4, la variant pròpiament dita amb engal·la del tipus roig intern pompeïà, apareix a les acaballes del segle II o inicis del segle I aC, tot i que no tenim dades precises sobre els exemplars sense engal·lar, com és el nostre, i al que podem assimilar una datació possiblement una mica més alta.

D'altra banda, hem de destacar que les cassoles Vegas 15 i les tapadores F3 Celsa 80.8145 i F4 Celsa 81.2419, i F3 Celsa VEL. 8 tenen una cronologia que va del 120/110 aC a època augustal (Aguarod 1990).

Ceràmica Comuna Romana

D'aquest tipus de vaixel·la, de tècnica de tipus "romà" però de procedència geogràfica desconeguda, hem documentat 53 peces, de les quals 14 no s'han pogut identificar pel seu estat fragmentari. Entre les formes identificades, majoritàriament fetes amb tècnica oxidant, trobem tant vaixel·la de taula com de cuina. Per una banda tenim 1 bol, 1 copa símil o imitació de la forma de vernís negre Lamb. 27B, 3 gobelets, 2 gerrets ansats, 11 gerres i 1 tapadora de *guttus*. Es completaria el repertori de cuina amb 2 cassoles¹⁵⁶ en producció grollera oxidada, de les quals 1 pot ser de fabricació local o regional, ja que la pasta és anàloga a les primeres àmfores tarraconenses. Hem d'afegir també 1 morter i 8 tapadores, 1 d'elles en producció reduïda, i que presenten part de la superfície ennegrida o fumada pel seu ús a la cuina.

De la vaixel·la de magatzem i despesa tan sols hem documentat 1 peça, concretament un gran contenidor. Finalment hem d'afegir la presència d'altres tipus de ceràmica, entre la que podem comptabilitzar 2 ungüentaris

i 2 tapadores d'àmfora de petit diàmetre. La primera peça té un diàmetre de 9,1 cm, i la pasta és de color rosat, amb gran quantitat de desgredant de gra fi en forma de punts blancs i mica platejada. L'altre exemplar té un diàmetre de 9,5 cm, amb una pasta de color vermell-marró un tant irregular, per la seva elaboració a mà.

Ceràmica Comuna Púnica

D'origen cartaginès hem identificat un total de 9 peces. Es tracta de vaixel·la de cuina representada per 3 cassoles baixes tipus *lopades* o cassoles de llavi horitzontal classe A de Guerrero (Guerrero 1995: fig. 12). També s'han documentat 2 tapadores i 2 morters, 1 d'ells similar a la forma Lancel 782. En darrer terme hem de fer esment de la presència de 2 tapadores de gerra Lancel 911, que podem datar en la primera meitat del segle II aC.

A nivell cronològic, les *lopades* es daten entre finals del segle III aC i la destrucció de Cartago, mentre que els morters Lancel 782 tenen una cronologia que abasta els segles III i II aC.

Ceràmica Comuna Ebusitana

Les importacions de ceràmica comuna es tanquen amb 9 peces d'origen eivissenc, caracteritzades per una pasta anàloga a la de les àmfores, i de les quals només se n'han pogut identificar 3. Es tracta de 2 morters que podem assimilar al tipus Lancel 152, propi de la ceràmica comuna cartaginesa, i 1 morter caracteritzat per un peu decorat amb nombroses estries concèntriques en la cara externa, i que tipològicament correspon a un morter de fons estriat i llavi d'aleta, tipus ben documentat a la factoria de Na Guardis en el període que va del 193 al 123 aC (Guerrero 1998: 189).

Les Àmfores

En total s'han documentat 85 contenidors amfòrics, que majoritàriament procedeixen de la franja tirrènica de la Península Itàlica -66,47%-, quedant el conjunt amfòric completat per àmfores púniques centremediterrànies i púnicoebusitanes -10,84%-, àmfores púniques del Cercle de l'Estret -6,02%-, i amb un percentatge de l'1,20% àmfores de l'Egeu, tarraconenses, ibèriques i indeterminades.

Àmfores Massaliotes

D'aquesta producció tan sols hem documentat 1 exemplar que, pel seu estat de conservació, no s'ha pogut identificar a nivell tipològic. Es tracta d'una producció molt característica que està ben documentada en els

156. Degut a l'estat de fragmentació no hem pogut definir si es tracta de cassoles altes o baixes.

contextos del període ibèric ple a Tarragona, motiu pel qual no l'hem inclòs en els estudis percentuals del context.

Àmfores Itàliques

D'origen itàlic, procedents de l'àrea tirrènica, tenim un total de 56 exemplars. Respecte a les variants documentades, del tipus grecoitàlic clàssic tenim 35 exemplars, que tipològicament hem podut diferenciar entre les variants de llavi del Dicocer tipus bd2 amb 5 exemplars, bd3 amb 11, i bd4 amb 15. Pel que respecta a les produccions, l'anàlisi macroscòpica de les pastes ens ha permès identificar 9 d'origen campà, amb la característica pasta volcànica, i la resta serien de procedència similar, amb un origen centreitàlic, en alguns dels centres productors de la zona del Laci i la Campània¹⁵⁷.

També d'origen campano-lacial creiem que són els 7 exemplars del tipus grecoitàlic de transició a Dressel 1, una variant ben documentada en el període de les Guerres Celtibèriques (154-133 aC) arran del material dels campaments numantins (Sanmartí 1985a; Sanmartí, Principal 1998).

Els tipus més evolucionats de la forma Dr. 1 els tenim representats en totes les seves variants. Així, el tipus Dr. 1A està present amb 11 exemplars també d'origen campano-lacial, el tipus Dr. 1B amb 1 exemplar també del mateix origen, i 2 contenidors de la variant Dr. 1C, dels quals 1 és de segura procedència campana i l'altre d'algun dels centres de la Itàlia tirrènica.

Respecte a la datació d'aquests envasos, hem de destacar que les grecoitàliques es daten durant la primera meitat del segle II aC, tot i que es planteja que la seva cronologia pugui allargar-se fins a finals del segle II aC, donat la seva presència freqüent, tot i que decreixent a nivell percentual, en contextos d'aquest període i inclús d'inicis del segle I aC, sobretot dels exemplars de transició (Márquez, Molina 2005: 104).

Centrant-nos ja en els envasos evolucionats del tipus Dr. 1, la variant Dr. 1A, es data a partir del darrer terç del segle II aC, vers el 135 aC, i tindrà una pervivència fins a mitjans del segle I aC. Cap a inicis del darrer quart del

segle II aC trobarem la incorporació de la variant Dr. 1C, i en els primers anys del segle I aC s'incorpora la Dr. 1B, que s'exporta al llarg de tota aquesta centúria.

Finalment, pel que respecta a les marques en els contenidors amfòrics itàlics, hem documentat un exemplar del tipus grecoitàlic que presenta, en la paret sota el llavi, un *titulus pictus* en color vermell parcialment esborrat on identifiquem una "A" i en la part inferior dreta una "M" fragmentada.

En darrer terme, destacar que un dels pivots presenta unes marques o decoració en forma d'espiral a base de solcs fets amb els dits abans de la cocció, així com un fragment informe de petites dimensions amb una marca o grafit *ante cocturam*, que no hem pogut interpretar degut a l'alt grau de fragmentació.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

Les àmfores cartagineses estan presents amb 9 contenidors. L'envàs de cronologia més antiga correspon a una àmfora del tipus Mañá D2/T-6.1.2.1, present amb 1 exemplar que es data entre el darrer quart del segle III i el primer decenni del segle II aC. El tipus Mañá C2a/T-7.4.2.1 i 7.4.2.1 està present amb 1 exemplar de cada variant, i la seva cronologia es centra en el segle II aC. Finalment hem de citar la presència de 2 exemplars del tipus Lancel 312ab/T-7.7.1.1, que es daten entre la Segona Guerra Púnica i mitjans o final del primer terç del segle II aC, i 1 àmfora del tipus Tripolitana Antiga¹⁵⁸, que es data en els segles II i I aC (Asensio 1995: 46).

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

D'aquest origen tenim un total de 8 exemplars. En primer lloc hem de destacar la presència de 5 contenidors del tipus Mañá C2b/T-7.4.3.3, que es daten en el període comprès entre els anys 110/100 i 50/30 aC. Es completa el conjunt del Cercle de l'Estret amb 3 contenidors de salaons del tipus dels Campaments Numantins CCNN/T-9.1.1.1, datats entre inicis del segle II i mitjans del I aC, però molt característic dels contextos de la segona meitat del segle II (Ramon Torres 1995: 227).

157. Com ja hem apuntat en la descripció del material de la fase 1 d'aquesta mateixa excavació, els contenidors que hem recuperat els podríem relacionar amb les pastes del tipus GI B definides a: Márquez, Molina 2005:106. Les peces documentades per nosaltres es caracteritzen per unes pastes de tonalitats vermelles-marrons, amb gran quantitat de desgreixants de diversos colors, destacant puntets blancs de tipus calcari, també brillants de mica platejada, alguns de tonalitats marrons, i alguns negres de tipus volcànic, però en poca quantitat, i les parets en ocasions conserven restes d'una engalba de color groc-verdós. Un segon grup estaria format pels exemplars on la pasta és de tonalitats groguenques-verdoses en la zona externa de les parets, moltes vegades amb el nucli més fosc de color rosat o vermellós, i que presenta també desgreixants de diversos tipus i coloracions, com marrons, blancs, brillants i algun de color negre majoritàriament de mida petita.

158. Tot i que tampoc podem descartar que aquest segment de llavi correspongui a una variant del tipus Mañá C1b/T-7211, contenidor característic del període 225-175 aC.

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Plat	1
	Pàtera hemisfèrica d'ala	3
	Petit bol	1
	Escudella A-I	7
	Copa símil L. 31	1
	Copa ansada	1
	Gobelet	3
	Gerra	4
	Gerra zoomorfa	3
	Gibrell	1
	Tapadora	1
	Càlat	19
	Tenalla	5
	Olla emmagatzematge	2
	Àmforeta	1
	Ungüentari	3
Grollera Ibèrica	Olla	2
	Patina	
	Tapadora	
Comuna Itàlica	Gerra Cl-Rec 6	1
	Olla Olcese 3	1
	Patina Vegas 14	10
	Patina F2 Torre Tavernera 4,10	1
	Patina F3 Celsa VEL. 8	1
	Patina Vegas 15/F3 Luni 1	2
	Patina F4 Luni 2/4	2
	Patina Com-It 6e	2
	Cas. baixa trípod Com-It 4c	1
	Cas. alta <i>caccabus</i> símil Vegas 4	1
	Tapadora F1 Burriac 38,100	30
	Tapadora F3 Celsa 80,8145	5
	Tapadora F4 Celsa 81.2419	1
	Tapadora símil F5 Celsa 79.15	1
	Tapadora Com It 7b	1
	Tapadora	9
	Morter Emporiae 36,2	2
	Morter Dramont D1	3
	Morter campà indeterminat	1
	Llانتيا republicana	2
Comuna Romana	Bol	1
	Copa símil L. 27B	1
	Gobelet	3
	Gerret monoansat	2
	Gerra	11
	Tapadora de <i>guttus</i>	1
	Cassola indeter.	2
	Tapadora	8
	Morter	1
	Gran contenidor	1
	Ungüentari	1
	Tapadora d'àmfora	2
Comuna Púnica	Tapadora Lancel 911	2
	Cassola baixa lopas	3
	Tapadora	2
	Morter Lancel 782	1
	Morter	1
Comuna Ebusitana	Morter símil Lancel 152	2
	Morter	1

Figura 244. Principals formes documentades de ceràmica comuna

Àmfores Púnicoebusitanes

Les àmfores eivissenques estan presents amb un total de 12 exemplars, dels quals 3 són clarament residuals del període ibèric ple, i per aquest motiu no s'han comptabilitzat en l'estudi percentual. Aquests 3 exemplars són del tipus PE 14/T-8.1.1.1, i es daten al llarg de tot el segle IV aC. Ja d'època tardorepublicana hem de fer esment de 2 exemplars del tipus PE 17/T-8.1.3.2, que tenen una cronologia que ens situa entre el 200 i el 120 aC. També hem documentat 1 exemplar de l'evolució tipològica d'aquests envasos, del tipus PE 18/T-8.1.3.3, datat a partir del 120/100 aC i amb una pervivència fins a mitjans del segle I dC. Tancarien aquest grup les àmfores PE 23, amb 1 exemplar, i PE 24, amb 5 exemplars, que també es daten al llarg dels tres primers quarts del segle II aC.

Àmfores Gregues

De producció grega hem recuperat tan sols 1 envàs. Es tracta d'una àmfora ròdia que es pot adscriure, si bé no amb total seguretat, al tipus definit al Dicocer com A-Gre Rho4, la datació de la qual ens situa entre els anys 275 i 75 aC (Py, Sourisseau 1993).

Àmfores Ibèriques

Els contenidors locals són força escassos, ja que només hem documentat 2 exemplars. Es tracta de les característiques àmfores de boca plana, en aquest cas amb el llavi diferenciat només per un engruiximent.

Àmfores Tarraconenses

Dins d'aquest grup hem volgut incloure les produccions ibèriques locals que segueixen una tipologia "romana". Es tracta d'imitacions dels envasos de vi tipus grecoitàlic, en concret de les produccions del Vilar de Valls (López Mullor, Martín 2006: fig. 1), que aquests autors denominen "Dressel 1 citeriors", i que es daten en aquest jaciment de l'Alt Camp en el tercer quart del setgle II aC (Adserias, Ramon 2004). En total hem documentat 1 exemplar.

Àmfores Indeterminades

Dins d'aquest grup hem d'incloure 2 exemplars. 1 d'ells estava força fragmentat, impedint llur correcta identificació.

L'altre contenidor presenta certs dubtes referents a la seva forma, si bé tenim un paral·lel molt similar en el material de la ciutadella ibèrica d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès), que es presenta dins del grup de les àmfores grecoitàliques (Asensio 1996: fig. 12, 147), i que podria tractar-se d'alguna variant del tipus Lyding-Will A, amb

una datació que està datat entre finals del segle IV i finals del III aC. L'exemplar que hem estudiat es caracteritza per una pasta dura i compacta, ben cuita, amb el nucli de color marró fosc-grisós, que vers les parts externes esdevé de color verdós, per agafar una tonalitat a les parets de color beix-rosat. Gairebé són imperceptibles els desgreixants, de gra petit, entre els que destaquen puntets de mica platejada. Tornem a dir que no queda clara l'adscripció a aquest tipus i producció amfòrica, però és el paral·lel més similar amb què comptem. No obstant, de confirmar-se, es tractaria d'un element residual, característic del període ibèric ple, i que estaria relacionat amb l'activitat del proper *oppidum* ibèric tarragoní.

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica clàssica	1
	Grecoitàlica transició	7
	Dr. 1A	1
	Dr. 1B	
	Dr.1C	
Àmfora Púnica	Mañá D2/T-6.1.2.1	1
	Mañá C2a/T-7.4.2.1	1
	Mañá C2a/T-7.4.2.2	1
	L. 312ab/T-7.7.1.1	2
	Tripolitana Antiga	1
Àmfora del Cercle de l'Estret	Mañá C2b/T-7.4.3.3	5
	CC.NN/T-9.1.1.1	3
Àmfora Púnicoebusitana	PE 17/T-8.1.3.2	2
	PE 18/T-8.1.3.3	1
	PE 23	1
	PE 24	5
Àmfora Grega	Ròdia Rho 4	
Àmfora Tarraconense	Dr. 1A citerior	

Figura 245. Principals formes d'àmfora documentades

Valoracions del Context

Com ja hem explicat en el capítol dedicat al context de la primera fase recuperat en els solars núm. 7 i 9 del carrer d'Apodaca, aquest conjunt ceràmic té una gran importància per a poder datar i entendre la fundació i l'evolució de la ciutat de Tàrraco. Per no reiterar conceptes, només recordar que a partir d'aquestes dues excavacions hem pogut definir el moment en què es va bastir la nova ciutat de tipus "romà", durant els primers anys del segle I aC (Díaz, Puche 2003). D'aquesta manera, les dades derivades de l'estudi d'aquest conjunt de materials i dels procedents de la intervenció en el solar adjacent número 7 són complementàries, i ens serveixen per concretar el moment de la fundació romana la ciutat a partir de la

construcció d'una de les obres d'infraestructura urbana més importants de què estava dotada, la *cloaca maxima* de Tàrraco.

La Datació del Context

El context que acabem de presentar formava part dels potents abocaments que es van realitzar per tal de soterrar el col·lector, protegit per un seguit de murs de contenció, i establir àrees regulars sobre les que es van construir els vials que definien les *insulae* de la ciutat de nova planta.

En primer lloc hem de fer esment de la presència de vaixel·la de vernís negre del tipus A, que està dominada per peces de la variant Mitja, datada durant els darrers tres quarts del segle II aC, si bé és també força nombrosa la variant A Tardana, que comencem a trobar en els nostres jaciments a les acaballes del segle II aC, però que és la que marcarà les fases ceràmiques de la primera meitat del segle I aC. De fet, la variant Mitja o Clàssica representa el 61,33% de la Campaniana A, davant d'un destacat 34,67% de la Tardana, i un testimonial 4% de la A Antiga. D'aquesta manera, hem d'establir un terme *post quem* per a la formació del nostre context entorn al 100 aC.

D'altra banda, la presència de vernís negre de Cales ens ajuda a definir encara més la datació del context a partir de la ceràmica de vernís negre. Hem de destacar la presència de vasos de la variant Calena Antiga, que abasta del 200 al 130/120 aC, junt amb altres peces de la variant Mitja o B de Cales, amb una cronologia que va del 130/120 al 90/80 aC. La relació entre una i altra variant és del 67% de la Calena Antiga front al 37% del tipus B, i a diferència del que succeïa en la fase anterior d'aquesta excavació, on tan sols hi trobàvem una peça del tipus B que ajudava a datar en un moment no massa avançat del darrer terç del segle II aC, aquí ja està consolidada l'arribada de vasos del tipus B de diverses formes, evidenciant una presència ja "normalitzada" que indica una data més baixa, més propera als moments finals del segle II, o als inicis del I aC.

Aquesta datació vindria reforçada per les dades de l'estudi de les parets fines. D'una banda, les importacions més significatives a nivell cronològic són els vasos Mayet 2/3 i Mayet 2A, que es daten a partir del 100 aC, als que hem d'afegir el vas ansat de la variant Mayet 2.D.1, datat també a partir del darrer quart del segle II aC, i un gobelet Mayet 2.3 en producció tarraconense, que de manera genèrica abasta del tercer quart del segle II aC fins època augustal, però que té el seu període àlgid entre el 110 i el 70 aC (López Mullor 2008: 362), reforçant la hipòtesi de la datació del context entre les acaballes del segle II i els inicis del I aC.

Les dades cronològiques es complementen amb les de la vaixel·la comuna importada, on al costat d'importacions que es daten ja als primers anys del segle II aC, tenim formes com les *patinae* Vegas 14 o F3 Celsa VEL. 8, que a arriben als nostres jaciments a partir de mitjans d'aquest segle. Però també estan ben presents formes datades a partir de finals del segle II aC, com la cassola pròpia de la producció amb roig intern pompeïà, com és la F4 Luni 2/4, que està present en aquest conjunt en producció de cuina itàlica, sense engalbar, fet que es repeteix amb la cassola Vegas 15. La forma amb revestiment intern de roig pompeïà es documenta a partir de finals del segle II o inicis del I aC, i aquesta cronologia coincideix amb l'arribada de tapadores F3 Celsa 80.8145, F4 Celsa 81.2419 i F5 Celsa 79.15, amb una datació que va del 120/110 aC a inicis del segle I dC.

Els darrers elements de datació amb què comptem són les nombroses àmfores documentades. Pel que respecta a les d'origen itàlic, la majoria són del tipus grecoitàlic clàssic -62,50% dels contenidors itàlics-, característic de la primera meitat del segle II aC, al costat del qual tenim les grecoitàliques de transició -12,50%-, ben datades en el tercer quart d'aquesta centúria. No obstant, la presència de contenidors del tipus Dr. 1, dominats per la variant Dr. 1A -19,64%-, però que s'acompanya de dos exemplars de la variant Dr. 1C -3,57%- i un de la Dr. 1B -1,79%-, ja ens situen el context cap al canvi de centúria, donat que les 1C comencen a arribar a inicis del darrer quart del segle I aC, però les 1B ho fan just entrar el segle I aC, marcant una datació posterior al 100 aC. De fet, les primeres àmfores Dr. 1B es daten en el primer quinquenni del segle I aC, arran de la seva associació amb *tituli picti* que indiquen dates consulars, concretament un exemplar d'Azaila datat el 97 aC i un de Burriac del 90 aC (Guitart *et alii* 1999: 47).

Respecte a la cronologia de la resta de contenidors amfòrics, els ebusitans abans citats es daten en els tres primers quarts del segle II aC -PE 17, PE 23 i PE 24-, i a aquesta centúria també corresponen els cartaginesos T-7.4.2.1 i 7.4.2.2, i els gaditans CC.NN./T-9.1.1.1. Però l'element a destacar és la presència d'envasos del Cercle de l'Estret T-7.4.3.3, que tenen una cronologia que va del 110/100 al 50/30 aC, junt amb àmfores ebusitanes PE 18/T-8.1.3.1, datades entre el 120/100 aC i mitjans del segle I dC, així com àmfores centremediterrànies tipus Tripolitana Antiga, que si bé es daten al llarg dels segles II i I aC, a Tàrraco apareixen de manera freqüent en contextos del segle I aC.

En darrer terme hem de destacar les aportacions cronològiques de les àmfores gregues i tarraconenses. Si bé l'exemplar rodi Rho 4 té una datació força àmplia,

hem de dir que el seu moment final de producció es troba vers el 75 aC, fet que sumat a l'absència d'àmfores de tipologia tarraconenses o de vernís negre de la Calena Tardana, que es daten a finals del primer quart del segle I aC, semblen establir el terme *ante quem* per a la formació del context.

D'aquesta manera, la datació d'aquest context s'hauria de situar en el primer decenni del segle I aC, com diem, en un moment anterior a la irrupció dels vasos de la producció Calena Tardana i dels contenidors Dr. 1C citatoris, que es comencen a produir, com la vaixel·la de Cales, entre el 90 i el 80 aC (López Mullor, Martín 2006), i que sí estan presents en altres contextos tarraconins lleugerament més moderns. A més, hem de remarcar que la quantitat de ceràmica que es produeix i comercialitza a partir d'aquesta data, és força reduïda, en comparació amb produccions que s'implanten anys abans, amb només un exemplar d'àmfora Dr. 1B o ebusitana PE 18/T-8.1.3.3, o un exemplar de gobelet Mayet 2/3 i un més de la variant 2A, que ens fa pensar en una data formativa d'aquest conjunt ceràmic en els primers anys del segle I aC.

A més, tenim altres exemples de contextos datats en aquest moment, com ara els nivells fundacionals de *Iesso*, on apareixen uns dipòsits amb àmfores itàliques Dr. 1B junt amb exemplars de Bríndisi, associats a les fundacions de ciutats amb veterans de l'exèrcit romà promogudes per Mari cap al 99-90 aC (Guitart *et alii* 1999: 48), a més dels casos abans citats d'àmfores Dr. 1B amb dates consulars, o diversos conjunts ceràmics datats al llarg dels dos primers decennis-primer quart del segle I aC amb una composició anàloga al nostre. Tenim els exemples de la fase 3 de l'amfiteatre de Cartagena, on també hi ha un domini del vernís negre del tipus A, i les àmfores predominants són les Dr. 1A, essent com en el nostre cas testimonials les grecoitàliques i les Dr. 1B, i que s'ha datat amb anterioritat al 80/70 aC (Pérez Ballester 2000: 133). Altres contextos de la mateixa cronologia i composició serien els de les sitges de Can Bartomeu o el dipòsit del sector occidental de Burriac (García Rosselló *et alii* 2000: 65), o els contextos del primer quart del segle I aC d'*Aeso* (Payà 2000: 241).

La Composició del Context

Respecte a la composició del conjunt ceràmic, a nivell general hem de destacar que la ceràmica importada és la més nombrosa, donat que representa el 64,12% del total, davant del 24,63% de la ceràmica de producció local i regional, i de l'11,25% de la ceràmica romana d'origen indeterminat.

En aquest sentit, les importacions estan dominades

pels productes itàlics, amb un 85,70% del total, essent molt minoritaris la resta, que es distribueixen de la següent manera: el 5,98% correspon a ceràmica púnica centremediterrània i púnicoebusitana, respectivament, quedant la púnica del Cercle de l'Estret amb l'1,66%, i les importacions de l'Egeu i de procedència indeterminada en darrer lloc, amb un 0,33%.

Si analitzem l'origen de les àmfores, les importades representen el 97,60%, front al 2,40% de produccions locals, tant de tradició ibèrica -1,20%- com versions catalanes de formes itàliques -1,20%-. Si centrem l'atenció únicament sobre els envasos d'importació, les àmfores itàliques de l'àrea tirrènica representen el 69,14%, seguides de les púniques centremediterrànies i ebusitanes -11,11%-, de les púniques del Cercle de l'Estret -6,17%-, i les àmfores gregues de l'Egeu i d'origen indeterminat -1,23%-.

D'altra banda, si centrem l'atenció en els envasos documentats, veiem com els grecoitàlics clàssics són els més nombrosos, amb un 43,75%, seguits dels Dr. 1A, amb un percentatge força inferior del 13,75%, i les grecoitàliques de transició, amb el 8,75%. A continuació trobem un seguit de contenidors amb un percentatge del 6,25%, com són els del Cercle de l'Estret T-7.4.3.3 i els ebusitans PE 24. A continuació, i amb un percentatge del 2,5% trobem les formes PE 17/T-8.1.3.2, la cartaginesa T-7.7.1.1 i la itàlica Dr. 1C. Es tancaria el repertori de formes amb aquells representats per tan sols un exemplar i un percentatge de l'1,25%, com ara les àmfores de l'Egeu ròdies Rho 4, les ebusitanes PE 18/T-8.1.3.1 i PE 23, les centremediterrànies T-6.1.2.1 i Tripolitana Antiga, la tarraconense Dr. 1A citerior, i les itàliques Dr. 1B.

Respecte al servei de taula, aquest està format en un 73,68% per vaixel·la fina i en un 26,32% per ceràmica comuna. Dintre de cada classe ceràmica, el vernís negre representa el 58,19%, la ceràmica comuna romana el 9,60%, la ceràmica ibèrica el 10,73%, les parets fines¹⁵⁹ el 10,73%, la ceràmica grisa de la costa el 9,04%, i de manera testimonial tenim ceràmica comuna itàlica i púnica, amb un percentatge del 0,56% i l'1,13% respectivament. Fixant la nostra atenció sobre la vaixel·la majoritària, la de vernís negre, cal destacar el domini dels productes campans -94,74%-, que provenen majoritàriament dels tallers napolitans de la Campaniana A -65,79%- i en segon terme de Cales -28,95%-, quedant els vasos de producció etrusca amb un testimonial 0,88%, i els de tallers no identificats de vernís negre itàlics amb un 4,38%.

Pel que fa a les diverses formes de la vaixel·la de taula, el grup de plats i pàteres està format majoritàriament per vaixel·la de vernís negre -90%- essent la comuna ibèrica força reduïda -8%- i la grisa de la costa testimonial -2%-. En quant al repertori tipològic hem de destacar la presència nombrosa de plats Lamb. 36 -46%-, quedant en segon lloc les pàteres Lamb. 5 -16%-, a les que hem d'afegir un 2% de la variant Lamb. 5-7. A continuació hem de situar els plats Lamb. 6 -10%-, seguits de les pàteres Lamb. 55 -8%-, i els plats de peix Lamb. 23 i les pàteres hemisfèriques de Fontscaldes amb un percentatge del 6%-. Tancaria aquest grup els platerets Lamb. 4 -2%- i els de tipologia indeterminada -4%-.

Respecte al conjunt de copes i bols, també està dominat clarament per la vaixel·la de vernís negre -78,45%-seguida de lluny per la comuna ibèrica -12,31%-, i la grisa de la costa i la comuna romana, amb un 4,62% respectivament. Passant al repertori formal, aquest està dominat per escudelles del tipus A-I -15,38%- tant en ceràmica comuna ibèrica -70%- com en grisa de la costa -30%-, així com les copes de vernís negre Lamb. 33a -15,38%-, i amb un percentatge lleugerament inferior, de 13,85%, els bols Lamb. 31b, i Lamb. 27Bb -12,31%-. A continuació hem de destacar la presència de bols Lamb. 27c -7,69%-, i amb un percentatge del 6,15% bols Lamb. 33b i copes Lamb. 1. Ja menor és la presència de bols San. 166 i Lamb. 28ab, amb un percentatge del 4,62%, i de la forma Lamb. 31/33 -3,08%. Finalment hem de mencionar la presència de les formes Lamb. 27ab, 31a, 34a, 27B/c i una imitació de Lamb. 31, amb un percentatge de l'1,54%, a les que hem d'afegir les formes sense tipologia determinada -3,08%-.

Passant al grup dels gots i gobelets, aquest està format majoritàriament per parets fines itàliques -69,23%-, i es completa amb gobelets de la producció comuna ibèrica -11,54%-, la comuna romana -11,54%-, i la grisa de la costa i les parets fines tarraconenses -3,85%-. A nivell tipològic, si exceptuem els de tipologia indeterminada -36%-, la majoria són gobelets itàlics de la forma Mayet 2 -44%-, seguits de les variants Mayet 2.2, 2/3, 2A, 2D, i en producció tarraconense Mayet 2.3, amb un exemplar cadascun i un percentatge del 4%.

El grup dels vasos ansats està dominat pels vasos bicònics de la producció grisa de la costa -64,29%, i s'acompanya de vasos de vernís negre de Cales Lamb. 10 -14,29%- i un got ansat de parets fines itàliques Mayet 2D.1 -7,14%-, als que hem d'afegir els vasos ansats sense tipologia de la producció comuna romana -14,29%-.

159. Amb una majoria de gots de procedència itàlica -10,17%-, respecte a les de producció local o regional -0,56%-.

El grup de les gerres està format majoritàriament per peces de la producció comuna romana -64,29%-, i es completa amb gerres de ceràmica comuna ibèrica -21,3%-. Amb un exemplar cadascuna i un percentatge del 7,14%, tenim una gerra de la producció grisa de la costa i una gerra itàlica de producció local del tipus Cl-Rec 6 del Dicocer.

Es tancaria el servei de taula amb la presència de petites tapadores, per tapar gots i gerres, de les quals tenim un exemplar de la producció comuna romana i dues tapadores úniques Lancel 911, que representen l'1,65% de la vaixel·la de taula.

Respecte a la composició del servei de cuina i preparació d'aliments, aquest està dominat per peces d'importació itàlica -64,86%-, quedant en segon lloc a força distància la vaixel·la local ibèrica -15,32%-, i la comuna romana -9,91%-, la comuna púnica -6,31% i l'ebusitana. A nivell tipològic, l'atuell de cuina està dominat per les tapadores, que representen el 56,64% del total, quedant en segon lloc les cassoles de diversos tipus -23,01%-, i en tercer terme els morters i gibrells -12,39% i les olles -7,96%-. Respecte al grup majoritari de tapadores, hem de destacar la majoria de peces d'importació itàlica -73,44%-, essent la resta de produccions minoritàries, com la comuna romana -12,50% o la grollera ibèrica -10,94%-, o fins i tot merament testimonial, com així revela el 3,13% de tapadores cartagineses. Un fet similar succeeix amb les cassoles, on tenim un grup de *patinae* -16,81% de la ceràmica de cuina, quasi exclusivament itàliques -94,74% i acompanyades d'un exemplar de producció local en ceràmica grollera ibèrica -5,26%-. També hem documentat una cassola alta i una cassola baixa trípod de procedència itàlica amb el 0,88% cadascuna, però les cassoles baixes documentades corresponen a *lopades* púnics -2,65%-, i també tenim dues cassoles indeterminades de la producció comuna romana -1,77%-. Si ens centrem ara en el grup de les olles, el panorama és radicalment oposat, ja que el formen bàsicament peces de la producció grollera ibèrica -88,89%-, i un exemplar d'origen itàlic -11,11%-. Finalment, el grup dels morters és el més variat a nivell compositiu, dominat per un 50% d'exemplars d'importació itàlica, seguits dels ebusitans, amb el 21,43%, els púnics, amb el 14,29%, i en darrer lloc un exemplar ibèric i un de la comuna romana, que sumen el 7,14% restant cadascun.

En quant al grup de la vaixel·la d'emmagatzematge, està format exclusivament per ceràmica ibèrica, i la forma més nombrosa, com és habitual, és el càlat, que representa

el 65,52% del total. Ja força menys nombroses són les tenalles ibèriques, que representen el 17,24%, seguides de les olles d'emmagatzematge i les amforetes -6,90%-. Es tanca aquest grup amb un gran contenidor, que suma el 3,45% restant.

En darrer terme hem de fer esment del grup d'altres tipus de vaixel·la, que suma tan sols el 3,08% de tota la ceràmica documentada. Destaca entre aquesta vaixel·la el grup de les llànties, presents amb set exemplars dels quals dos són de la producció local grisa de la costa, dos són importacions itàliques en ceràmica comuna, i tres són llànties de vernís negre, de les que hem pogut identificar un exemplar del tipus Dr. 1B. La resta de material correspon a cinc ungüentaris, dos en producció comuna romana i tres en comuna ibèrica, i dues tapadores d'àmfora de la producció comuna romana¹⁶⁰.

160. Que, percentualment, es distribueix amb un 50% de llànties, un 35,71% d'ungüentaris i un 14,29% de taps d'àmfora.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	75	24,51	15,76
		VN de Cales	33	10,78	6,93
		VN Etrusc	1	0,33	0,21
		VN Indeterminat	2	0,65	0,42
		Llàntia de VN	3	0,98	0,63
	Ceràmica comuna	PP FF Itàliques	18	5,88	3,78
		Comuna campana	69	22,55	14,5
		Comuna lacial	6	1,96	1,26
	Àmfores	Àrea tirrènica	46	15,03	9,66
		Campània	10	3,27	2,1
		TOTAL	263	85,94	55,25
Púnica ebusitana	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna ebusitana	9	2,94	1,89
		Ebusitana	9	2,94	1,89
		TOTAL	18	5,88	3,78
Púnica centremediterrània	Ceràmica comuna Àmfores	Comuna púnica	9	2,94	1,89
		Centremediterrànies	9	2,94	1,89
		TOTAL	18	5,88	3,78
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	5	1,63	1,05
		TOTAL	5	1,63	1,05
Grega	Àmfores	Àrea de l'Egeu	1	0,33	0,21
		TOTAL	1	0,33	0,21
Importacions indeters.	Àmfores	Indeterminades	1	0,33	0,21
		TOTAL	1	0,33	0,21
Local/Regional	Vaixella fina	Grisa de la costa	22		4,62
		PP FF Tarraconenses	1		0,21
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	60		12,61
		Grollera ibèrica	30		6,3
	Àmfores	Ibèriques	2		0,42
		Tarraconenses	1		0,21
		TOTAL	116		24,37
Ceràmica romana indeter.	Vaixella fina Ceràmica comuna	Vaixella de vidre	1		0,21
		Comuna romana	53		11,13
		TOTAL	53		11,34

Figura 246. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	9	Grollera Ibèrica: 8 Comuna Itàlica: 1
Cassoles Altes	1	Comuna Itàlica: 1
Cassoles Baixes	3	Comuna Púnica: 3
Cas. Baixes Trípodes	1	Comuna Púnica: 1
Cassoles Indeters.	2	Comuna Romana: 2
<i>Patinae</i>	19	Grollera Ibèrica: 1 Comuna Itàlica: 18
Morters/Gibrells	14	Comuna Ibèrica: 1 Comuna Itàlica: 7 Comuna Romana: 1 Comuna Púnica: 2 Comuna Ebusitana: 3

Figura 247. La vaixella de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	19	Comuna Ibèrica: 19
Tenalles	5	Comuna Ibèrica: 5
Grans Contenidors	1	Comuna Ibèrica: 1
Olles	2	Comuna Ibèrica: 2
Amforetes	2	Comuna Ibèrica: 2

Figura 248. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Llànties	7	Vernís Negre: 3 Comuna Itàlica: 2 Grisa de la Costa: 2
Ungüentaris	5	Comuna Ibèrica: 3 Comuna Romana: 2
Taps. d'Àmfora	2	Comuna Romana: 2

Figura 249. Altres tipus de ceràmica

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 23	3	Campaniana A: 3
	Lamb. 36	23	Campaniana A: 20 Calena Antiga: 1 VN Indet: 2
	Lamb . 4	1	B de Cales: 1
	Lamb. 6	5	Campaniana A: 3 B de Cales: 2
	S/T	2	Grisa de la Costa: 1 Comuna bèrica: 1
Pàteres	Lamb. 5	8	Campaniana A: 3 B de Cales: 5
	Lamb. 5-7	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 55	4	Campaniana A: 4
	Pàtera hemisfèrica d'ala	3	Comuna Ibèrica: 3
Bols	Lamb. 27ab	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 27c	5	Campaniana A: 5
	Lamb. 31	1	Comuna ibèrica: 1
	Lamb. 31a	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 31b	9	Campaniana A: 8 Calena Antiga: 1
	Lamb. 34a	1	Campaniana A: 1
	San. 166	3	Calena Antiga: 3
	S/T	2	Comuna Ibèrica: 1 Comuna Romana: 1
Copes	Lamb. 1	4	B de Cales: 4
	Lamb. 27Bb	8	Campaniana A: 5 Calena Antiga: 2 Comuna romana: 1
	Lamb. 28ab	3	Campaniana A: 3
	Lamb. 33a	10	Campaniana A: 10
	Lamb. 33b	4	Campaniana A: 4
Copes/ Bols	Lamb. 31/33	2	Campaniana A: 2
	Lamb. 27 B/27c	1	Calena Antiga: 1
	A-I	10	Grisa de la Costa: 3 Comuna Ibèrica: 7

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Copes	Morel 68bc	1	Campaniana A: 1
Ansades	S/T	1	Comuna ibèrica: 1
Cràters	F 4753	1	B de Cales: 1
Gots/ Gobelets	Píxide F 7510	1	Calena Antiga: 1
	S/T	7	Grisa de la Costa: 1 Comuna Ibèrica: 3 Comuna Romana: 3
	Gobelet	1	PP FF Itàliques: 1
	Mayet 2.3	1	PP FF Tarracon: 1
	Mayet 2/Mbni. 4	10	PP FF Itàliques: 1
	Mayet 2/Mbni. 2	1	PP FF Itàliques: 10
	Mayet 2.2	1	PP FF Itàliques: 1
	Mayet 2A	1	PP FF Itàliques: 1
	Mayet 2D	1	PP FF Itàliques: 1
	Símil Mayet 2/3		PP FF Itàliques: 1
Gots Ansats	Lamb. 10	2	B de Cales: 2
	Vaset bicònic	9	Grisa de la Costa: 9
	Mayet 2D.1	1	PP FF Itàliques: 1
	S/T	2	Comuna Romana: 2
Gerres	Cl-Rec 6	1	Comuna Itàlica: 1
	S/T	18	Grisa de la Costa: 2 Comuna Ibèrica: 4 Comuna Romana: 11
	Vora zoomorfa	3	Comuna Itàlica: 1 Comuna Ibèrica: 3
Taps. de <i>Guttus</i>	S/T	1	Comuna Romana: 1
Taps. de Gerra	Lancel 911	2	Comuna Púnica: 2

Figura 250. La vaixella de taula. Tipologia

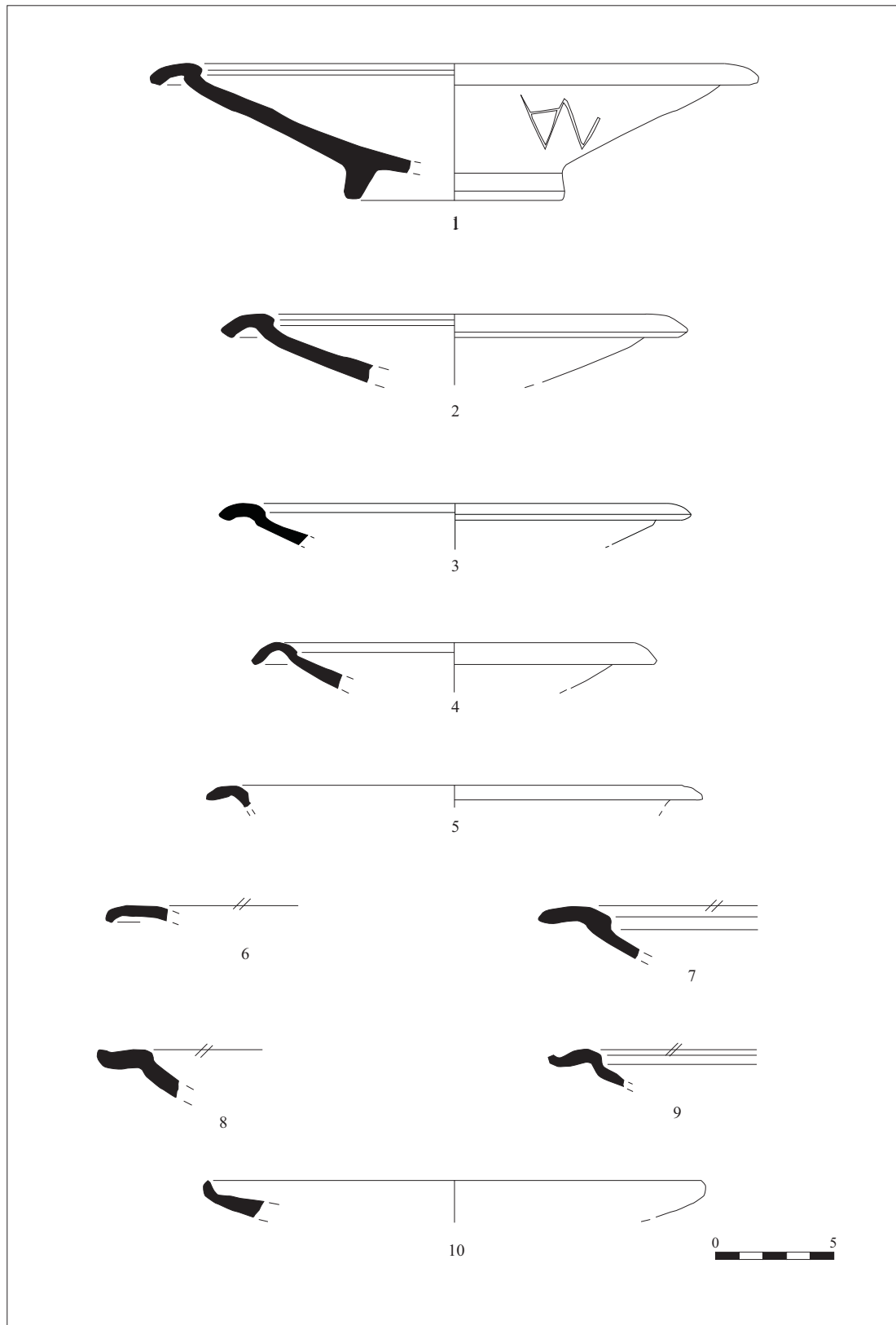

Figura 251. CAMPANIANA A-M: 1 a 7) Lamb. 36. CAMPANIANA A-T: 8, 9) Lamb. 6. 10) Lamb. 5.

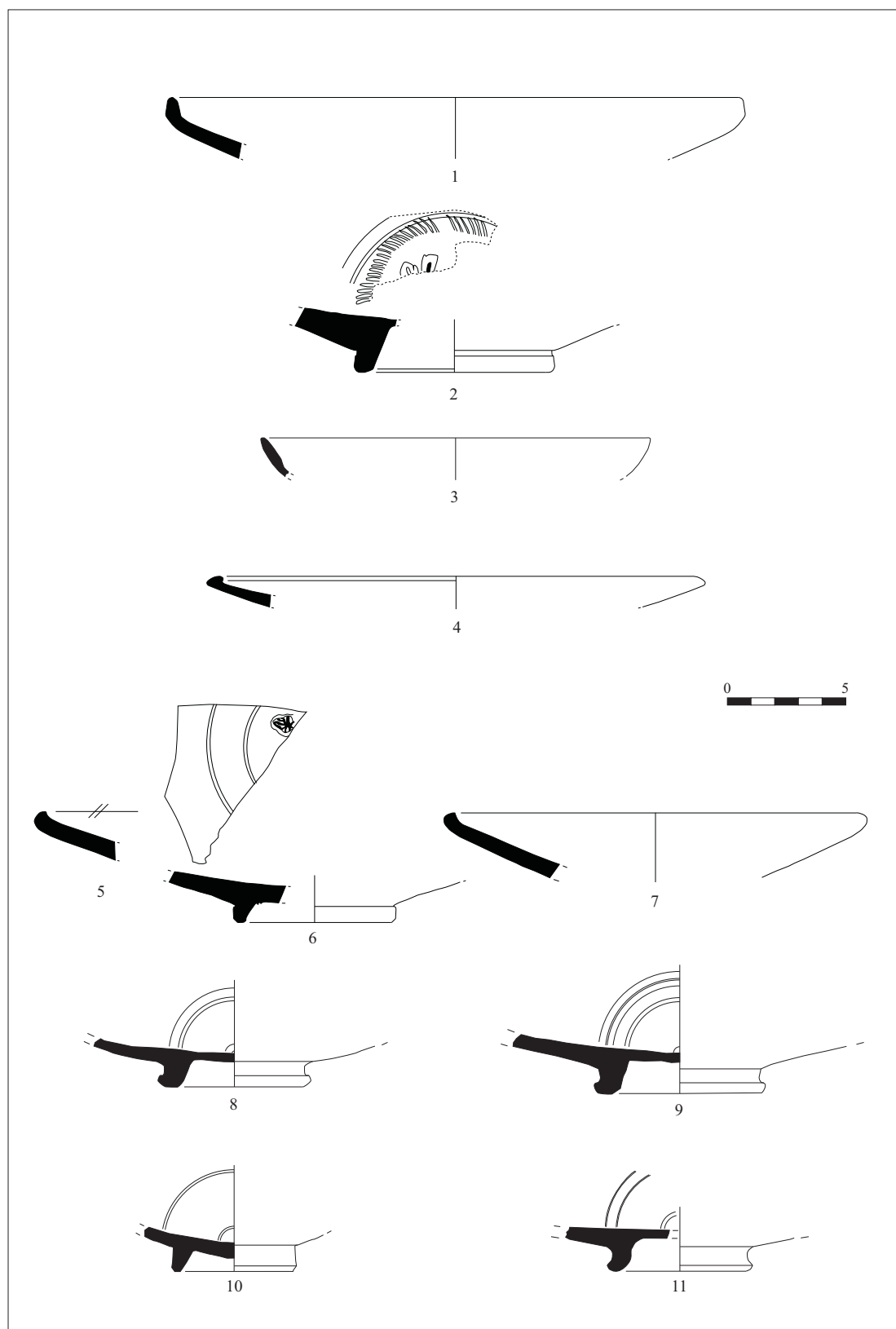

Figura 252. CAMPANIANA A-T: 1, 2) Lamb. 5. 3) Lamb. 5/7. 8 a 11) Lamb. 5. . CAMPANIANA A-M: 4 a 7) Lamb. 55.

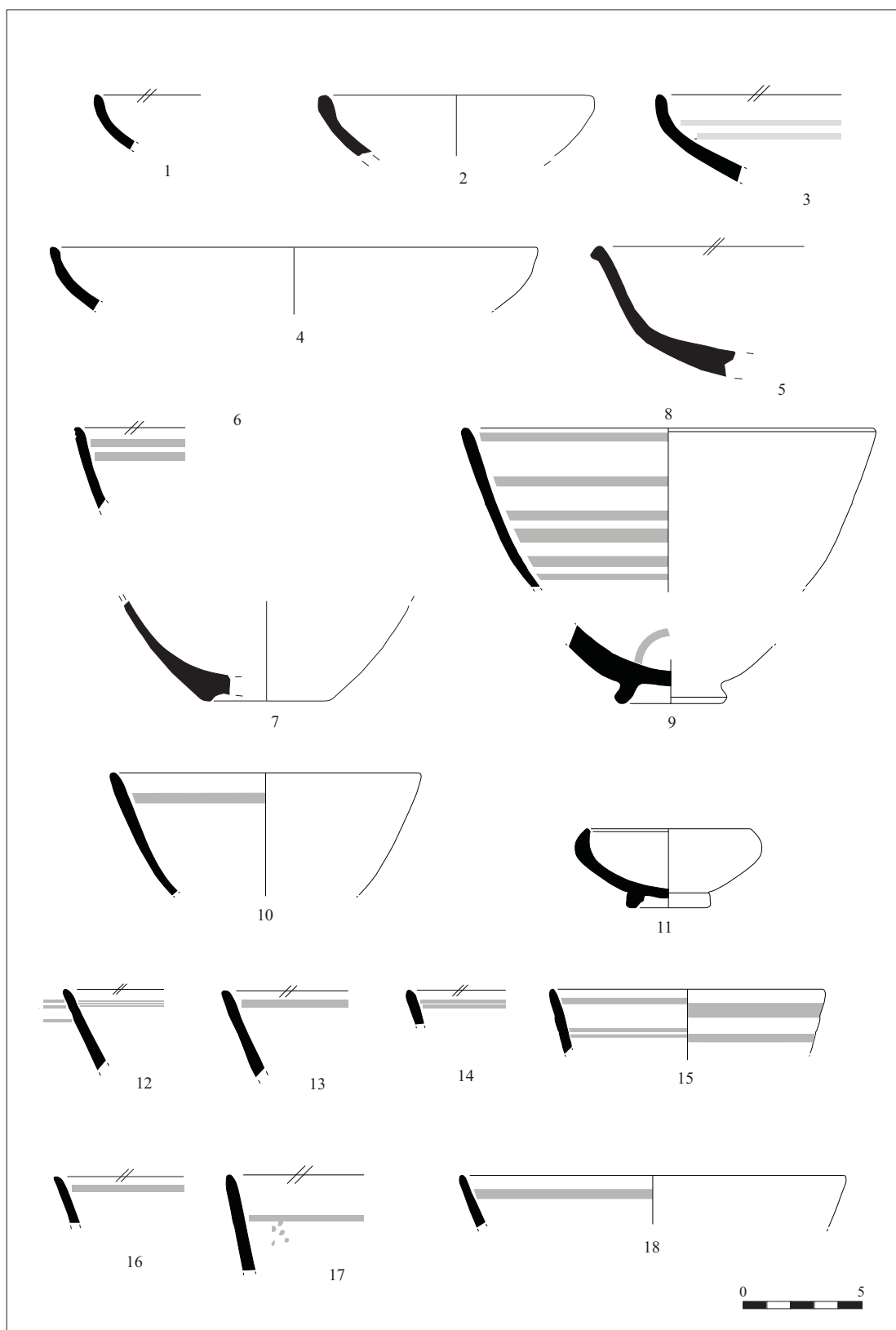

Figura 253. CAMPANIANA A-M: 1, 3) Lamb. 27ab. 2, 4) Lamb. 27c. 5) Lamb. 28ab. 6, 7) Lamb. 31a. 11) Lamb. 34a. 12 a 17) Lamb. 33a. 18) Lamb. 31/33. CAMPANIANA A-T: 8 a 10) Lamb. 31b.

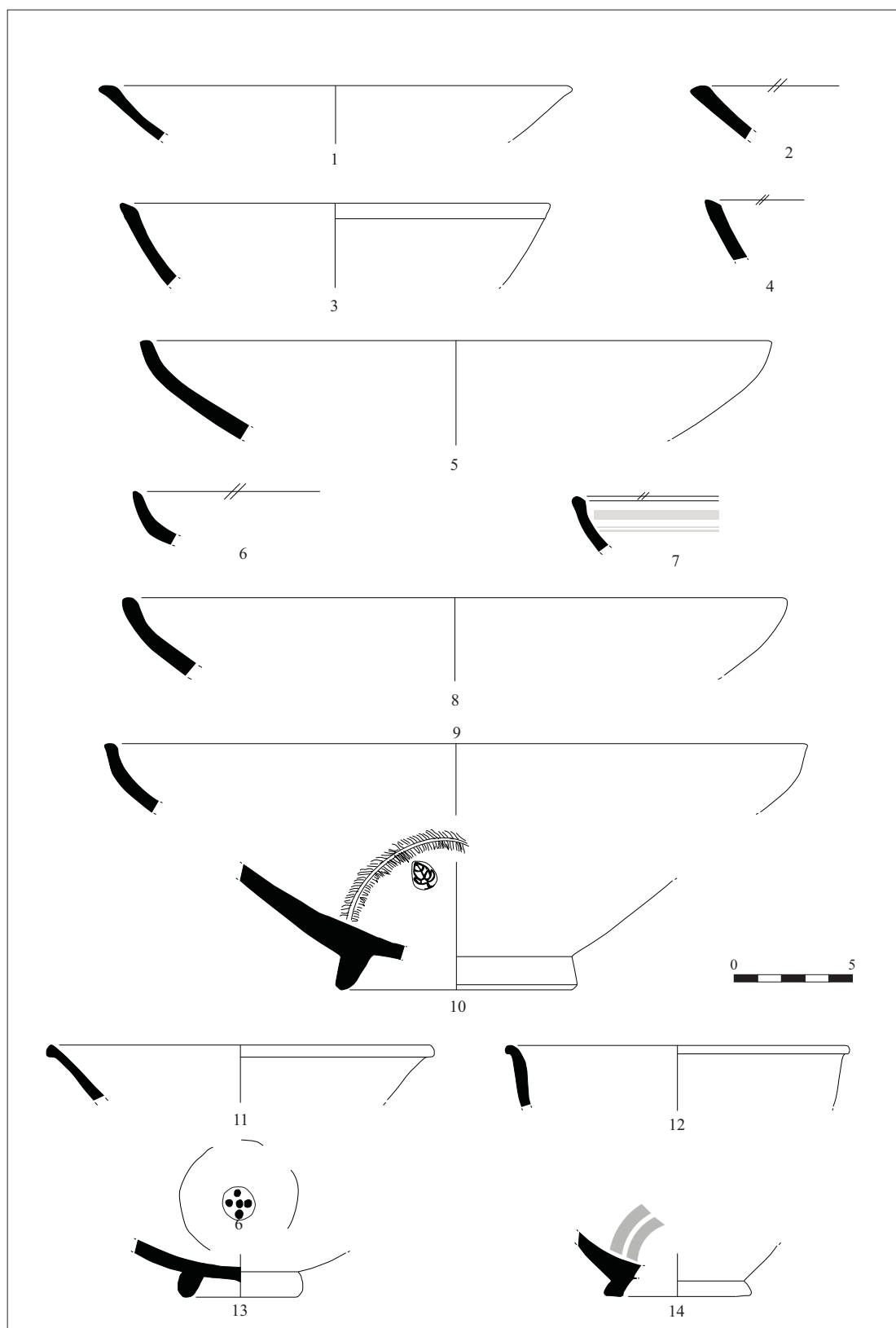

Figura 254. CAMPANIANA A-T: 1 a 4) Lamb. 33b. 5 a 10) Lamb. 27Bb. CAMPANIANA A-M: 11) Lamb. 28ab. 12) Morel 68bc. 13, 14) Bols.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

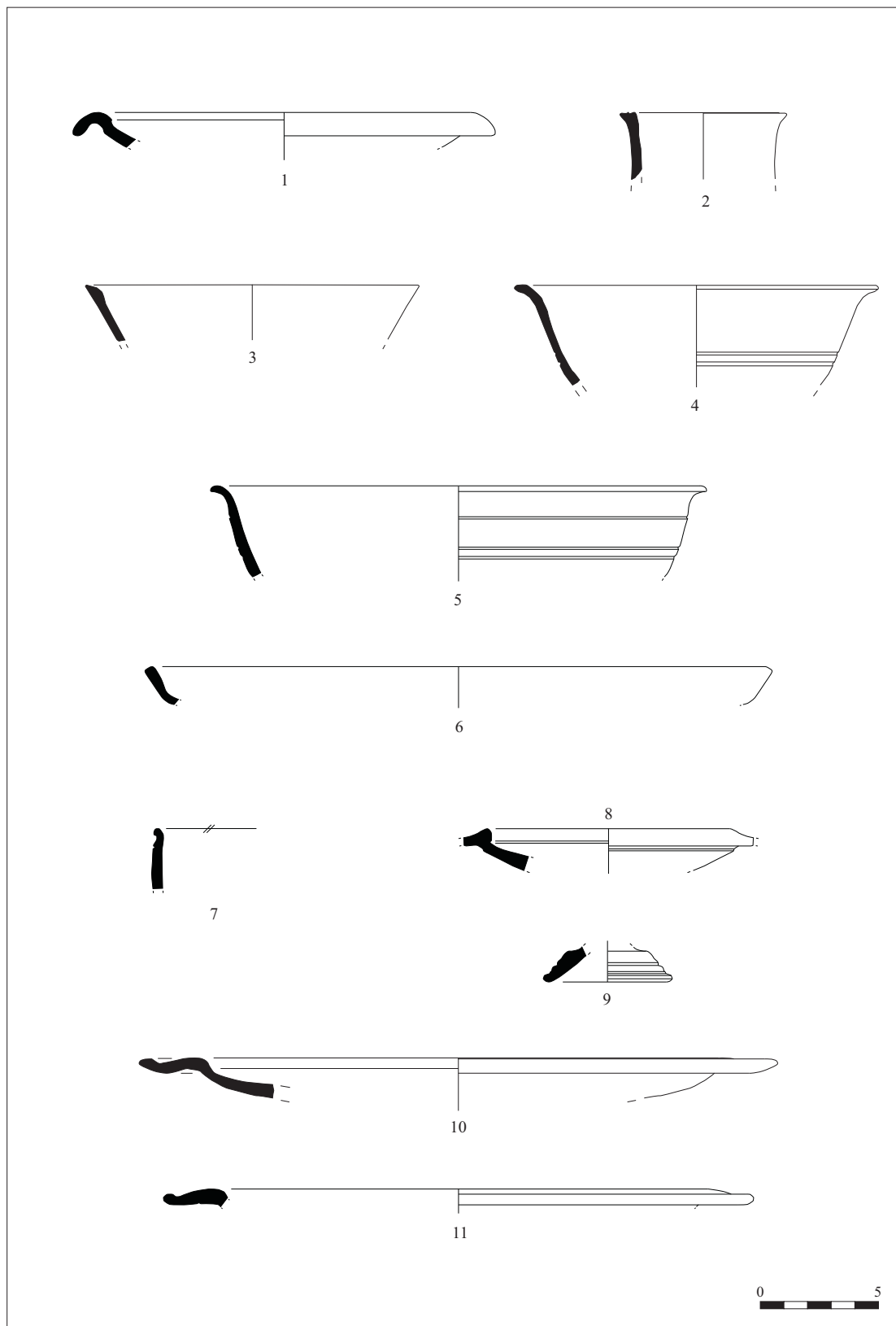

Figura 255. CALENA ANTIGA: 1) Lamb. 36. 2) F 7510. 3) Lamb. 31b. 4, 5) San. 166. 6) Lamb. 27B. B DE CALES: 7) Lamb. 1. 8, 9) Lamb. 4. 10, 11) Lamb. 6.

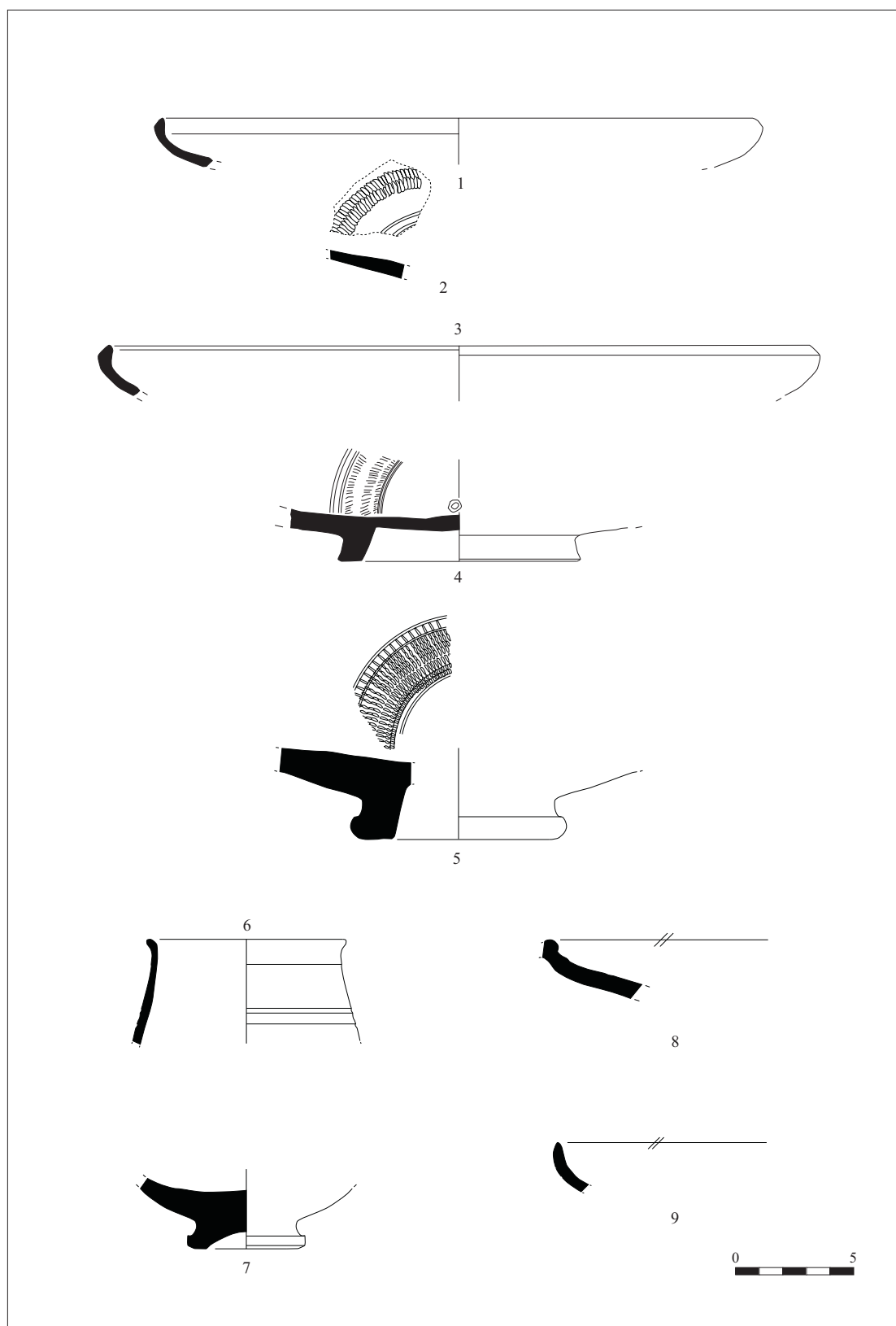

Figura 256. B DE CALES: 1 a 5) Lamb. 5. 6, 7) Lamb. 10. VN INDETERMINAT: 8) Lamb. 36. 9) Lamb. 5.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

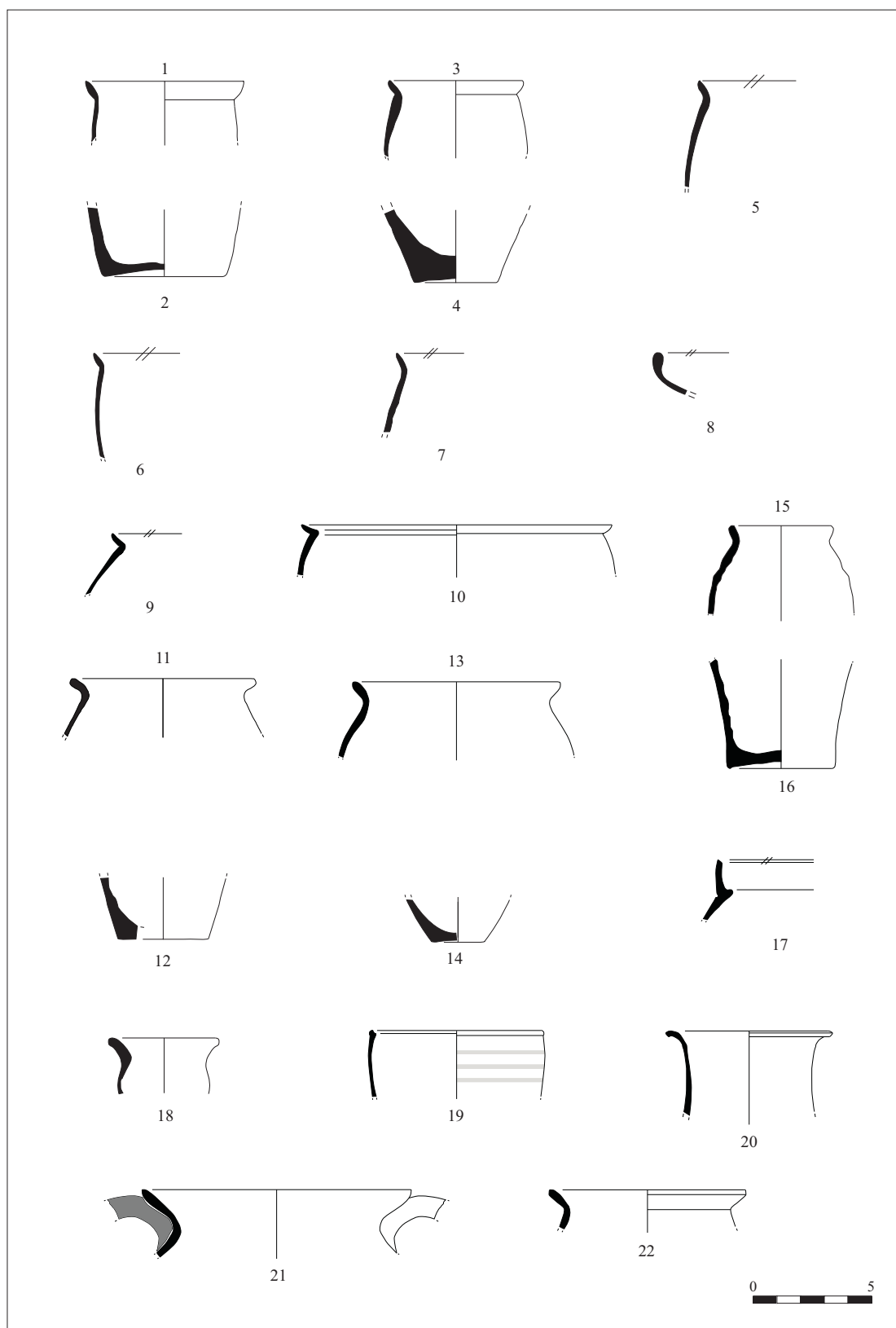

Figura 257. PP FF ITÀLIQUES: 1 a 16) Mayet 2/Mbni. 4. 17) Mayet 2.2. 18) Mayet 2A. 19) Mayet 2.3. 20) Mayet 2/Mbni. 2. 21) Mayet 2D.1
 PP FF TARRACONENSES: 22) Mayet 2.3.

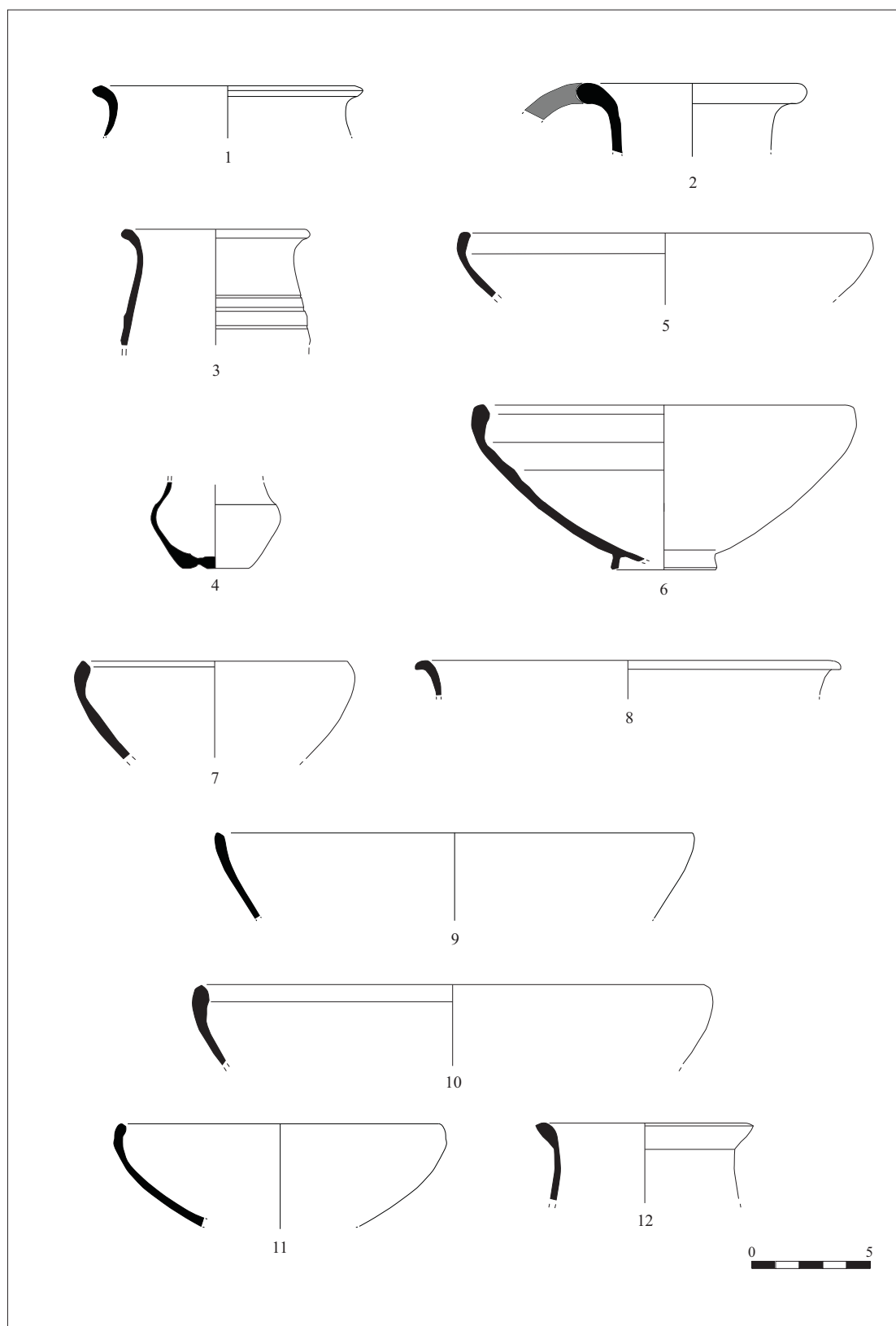

Figura 258. GRISA DE LA COSTA: 1 a 4) Vasets bicònics. 5 a 7) Escudelles A-I. 8) Gerra. COMUNA IBÈRICA: 9) Copa símil Lab. 31. 10, 11) Escudella A-I. 12) Gerra.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

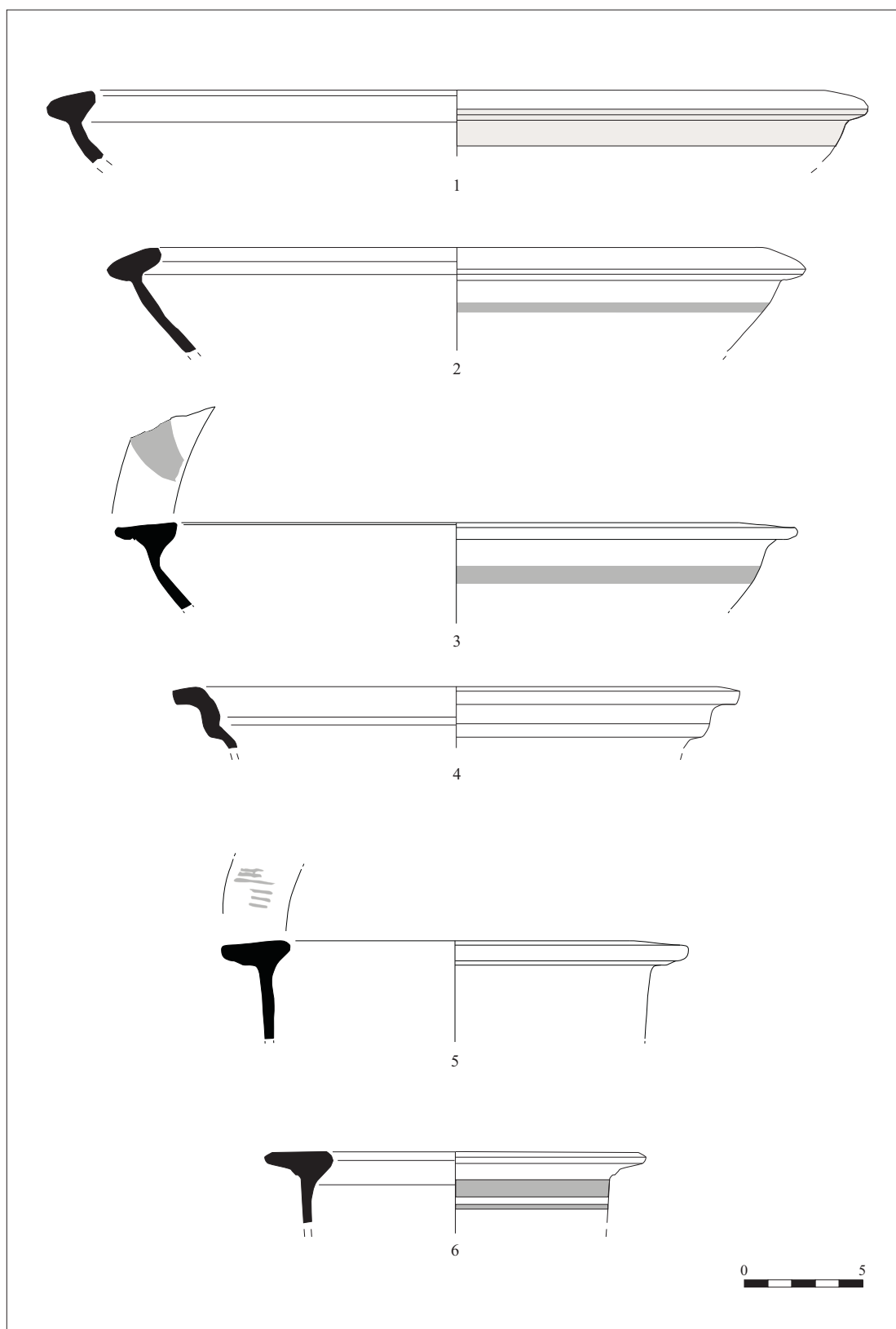

Figura 259. COMUNA IBÈRICA: 1 a 3) Pàteres hemisfèriques. 4) Gerra. 5, 6) Càlats.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

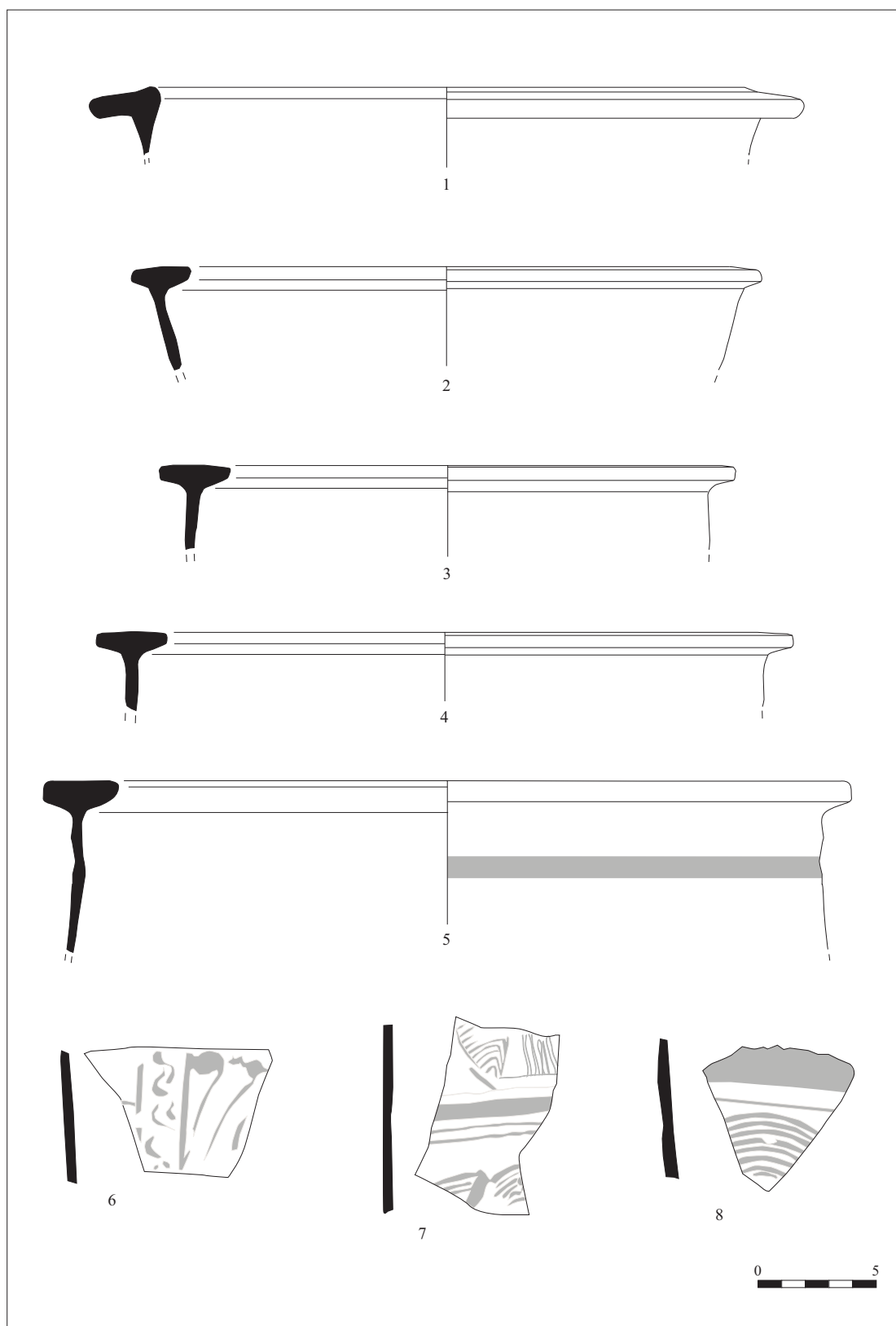

Figura 260. COMUNA IBÈRICA: 1 a 8) Càlats.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

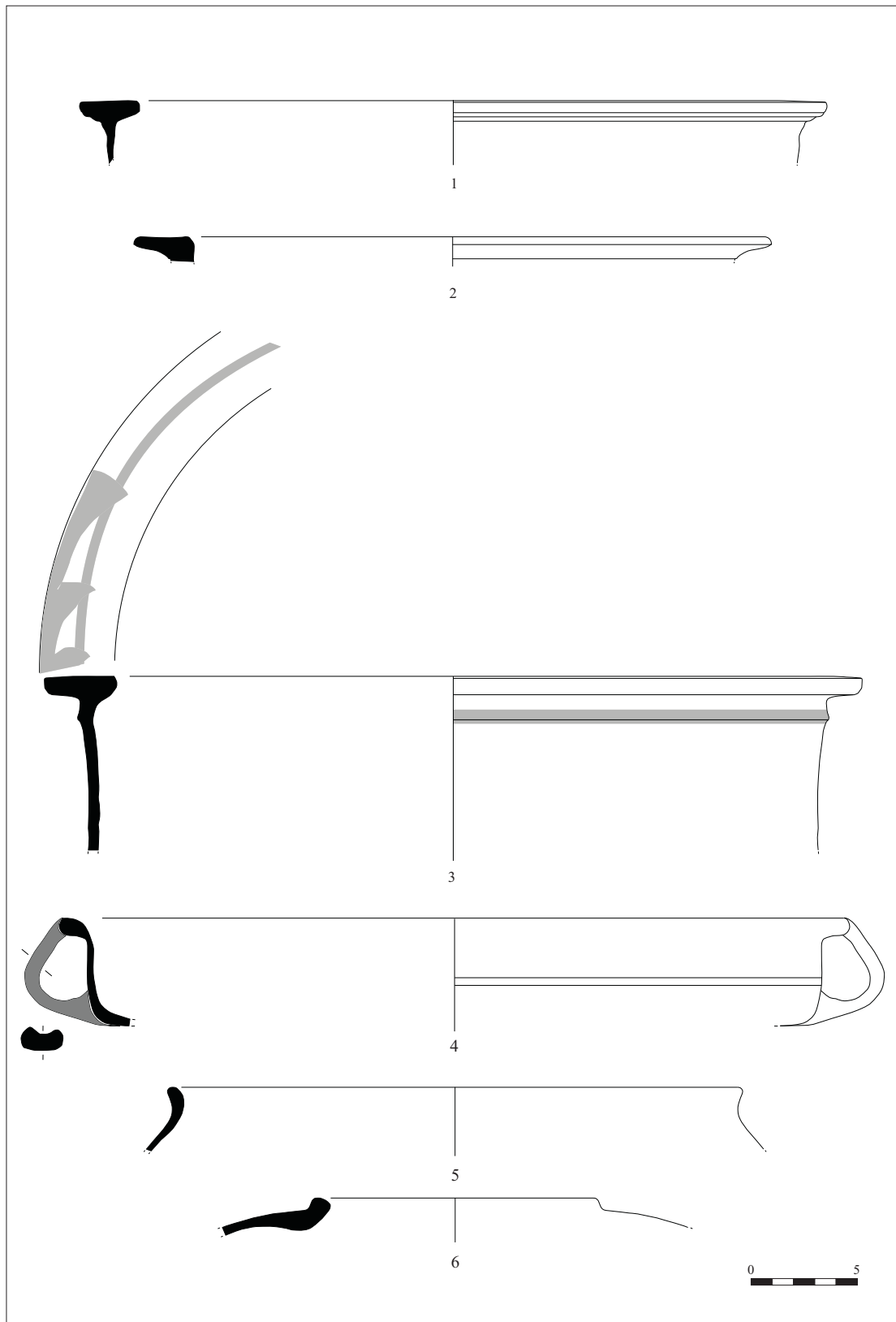

Figura 261. COMUNA IBÈRICA: 1 a 3) Càlats. 4) Copa ansada. 5, 6) Tenalles.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

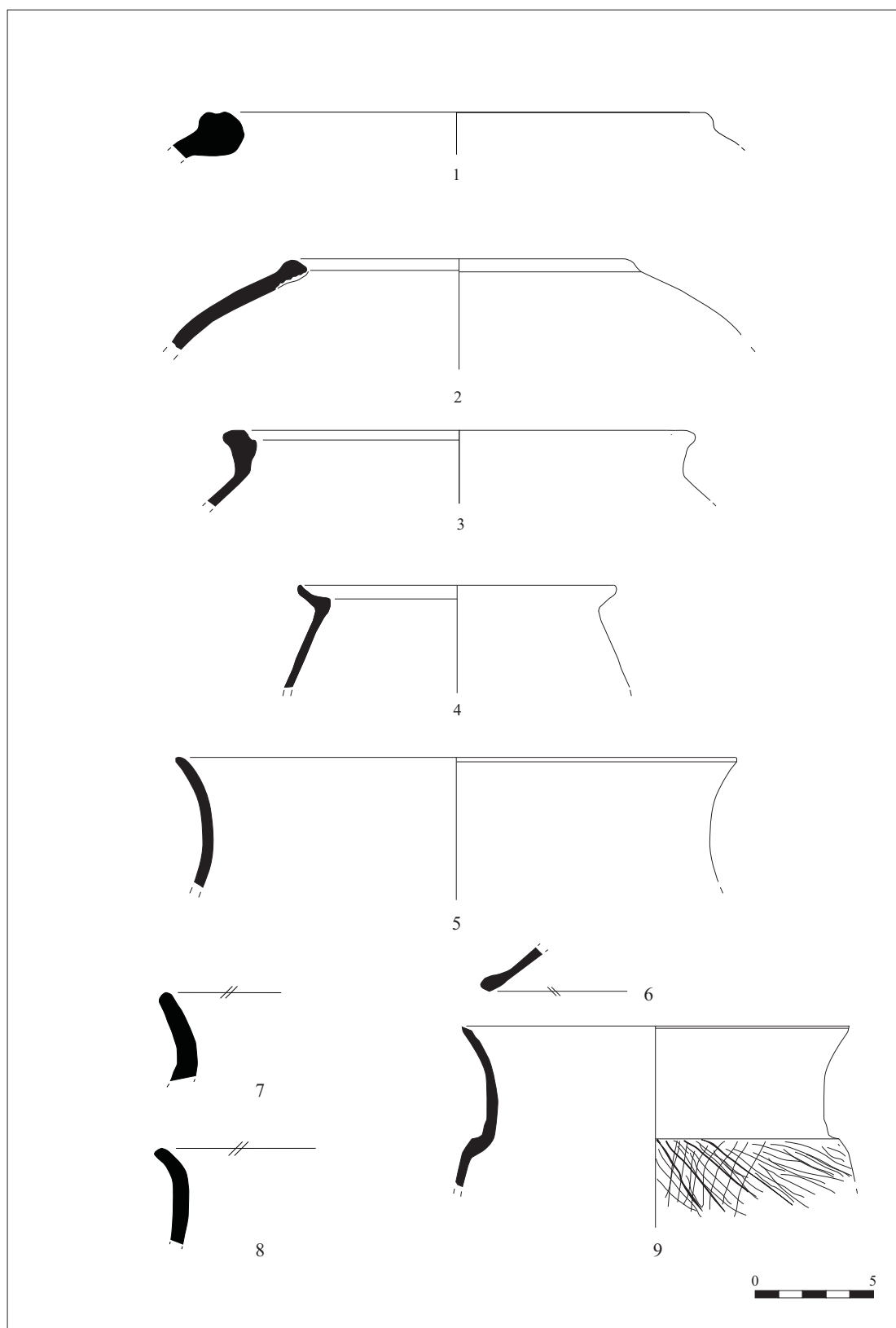

Figura 262. COMUNA IBÈRICA: 1 a 3) Tenalles. 4) Olla emmagatzematge. GROLLERA IBÈRICA: 5 a 9) Olles.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

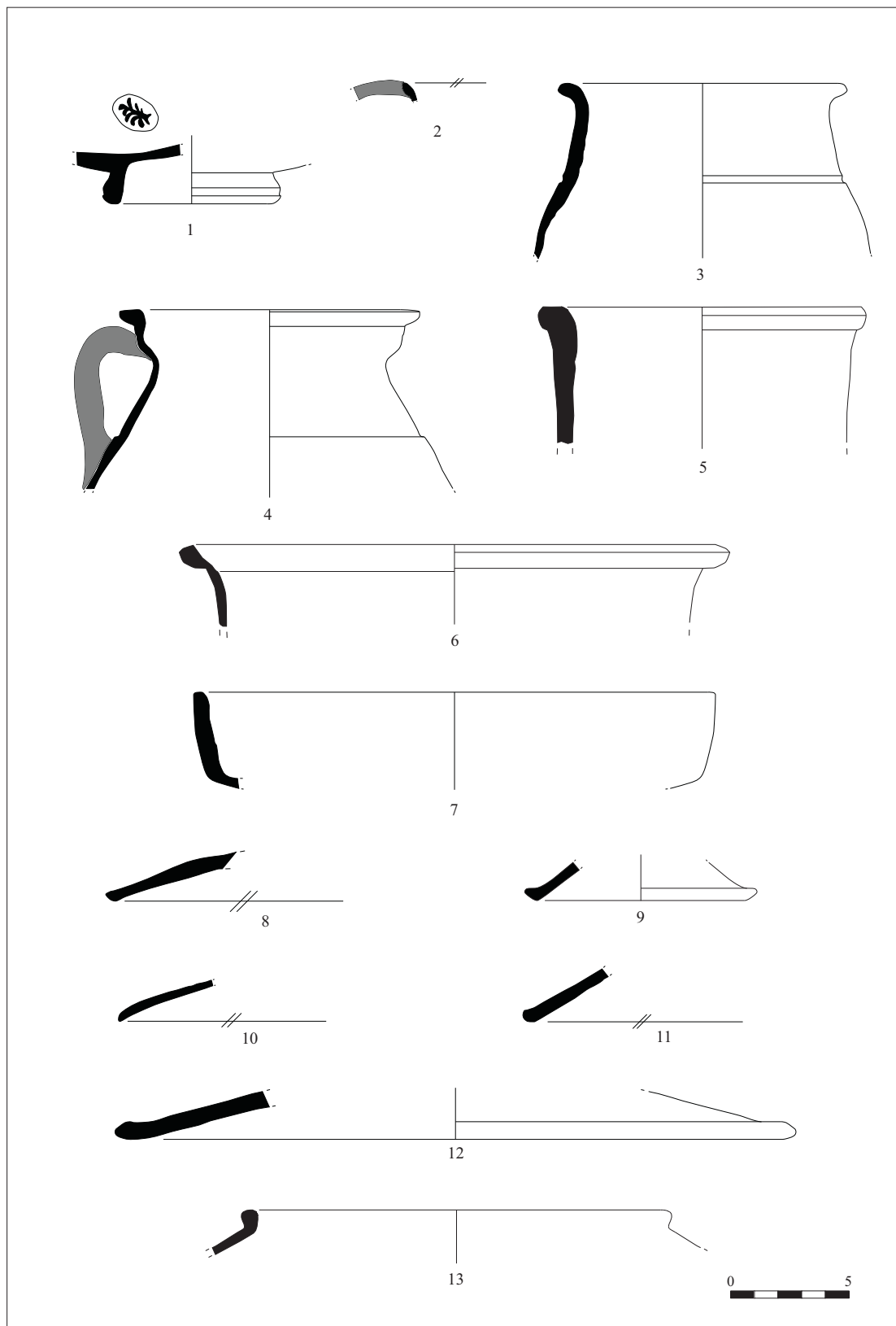

Figura 263. COMUNA IBÈRICA: 1) Bol imitació VN. COMUNA ROMANA: 2) Gerret monoansat. 3 a 6) Gerres. 7) Cassola. 8 a 12) Tapadores. 13) Gran contenidor.

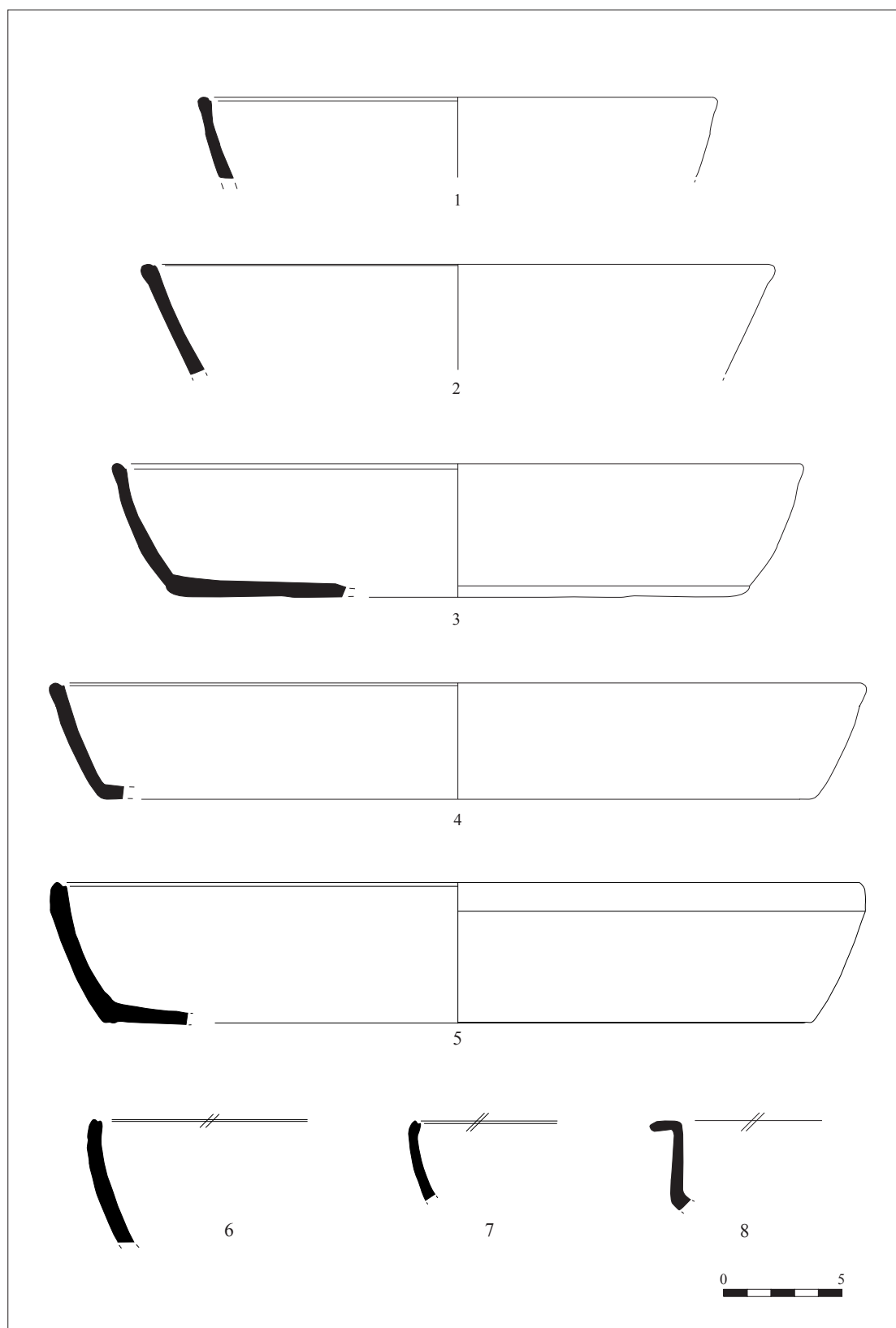

Figura 264. COMUNA ITÀLICA: 1 a 7) *Patinae* Vegas 14. 8) Cassola trípod Com-It 4c.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

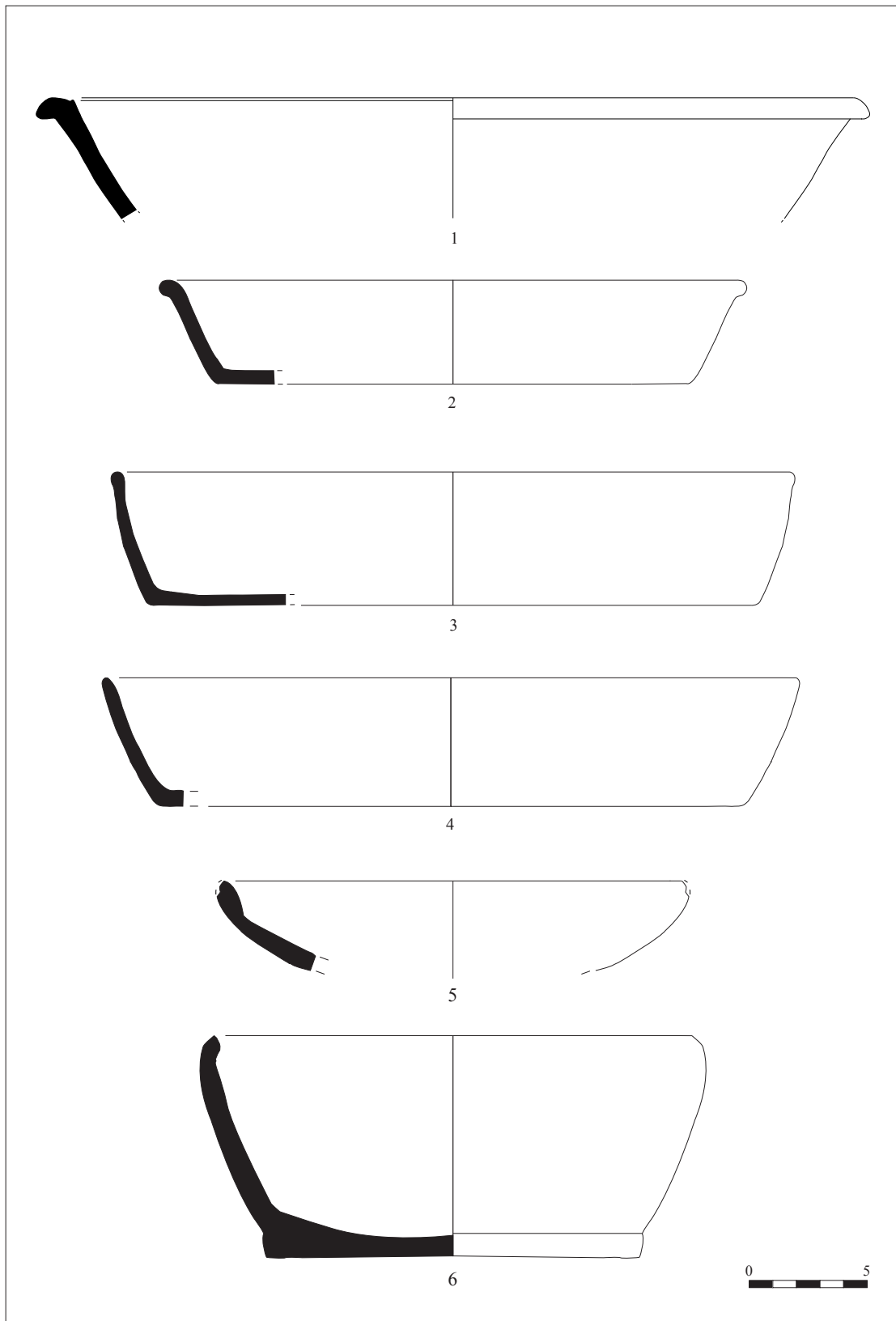

Figura 265. COMUNA ITÀLICA: 1) *Patina* F2 Torre Tavernera 4,10. 2) *Patina* F4 Luni 2/4. 3, 4) *PatinaE* Com-It 6e. 5, 6) *Patinae* Vegas 15.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

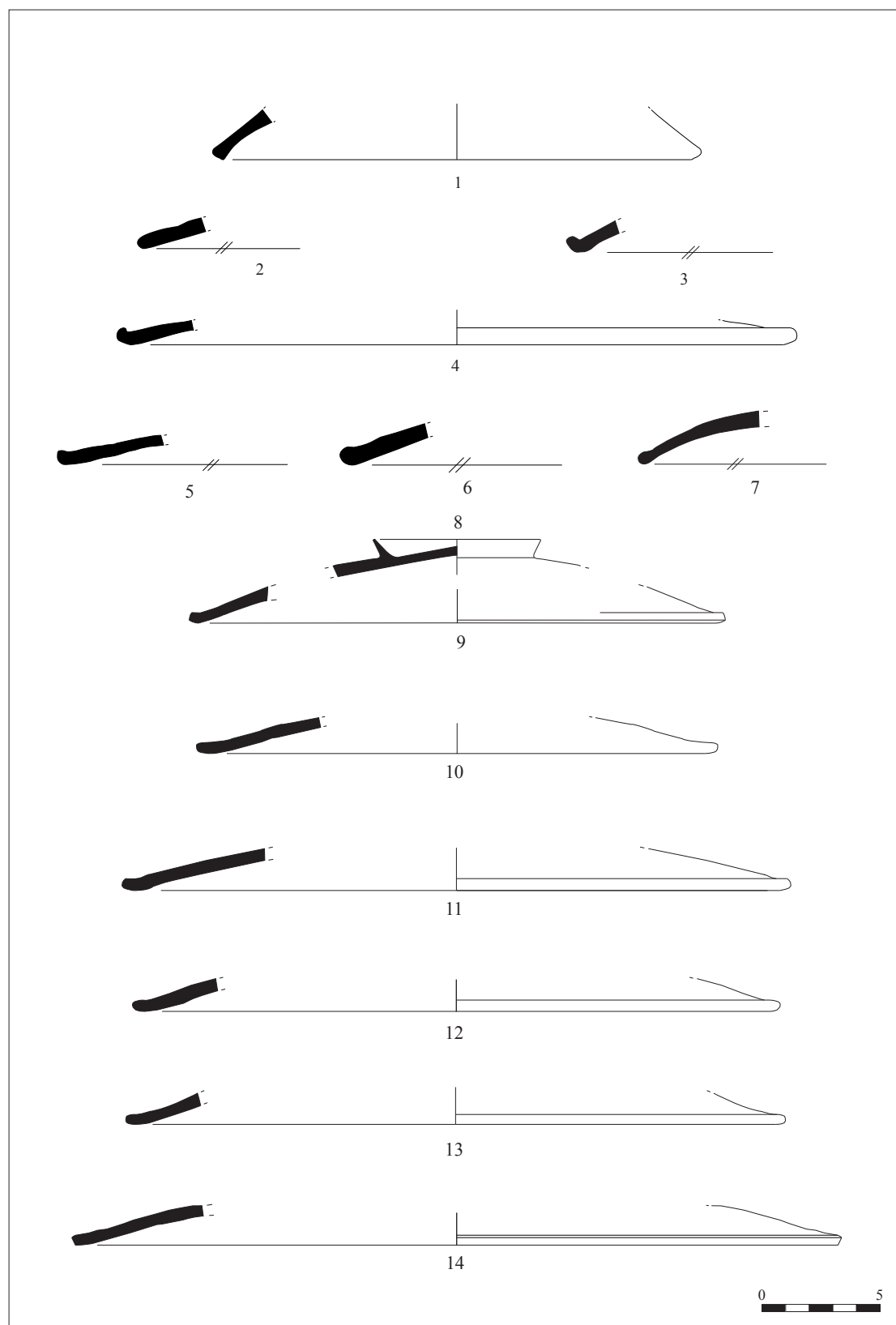

Figura 266. COMUNA ITÀLICA: 1, 2) Tapadora. 3) Tapadora F5 Celsa 79.15. 4 a 7) Tapadores F3 Celsa 80.8145. 8 a 14) Tapadores F1 Burriac 38,100.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

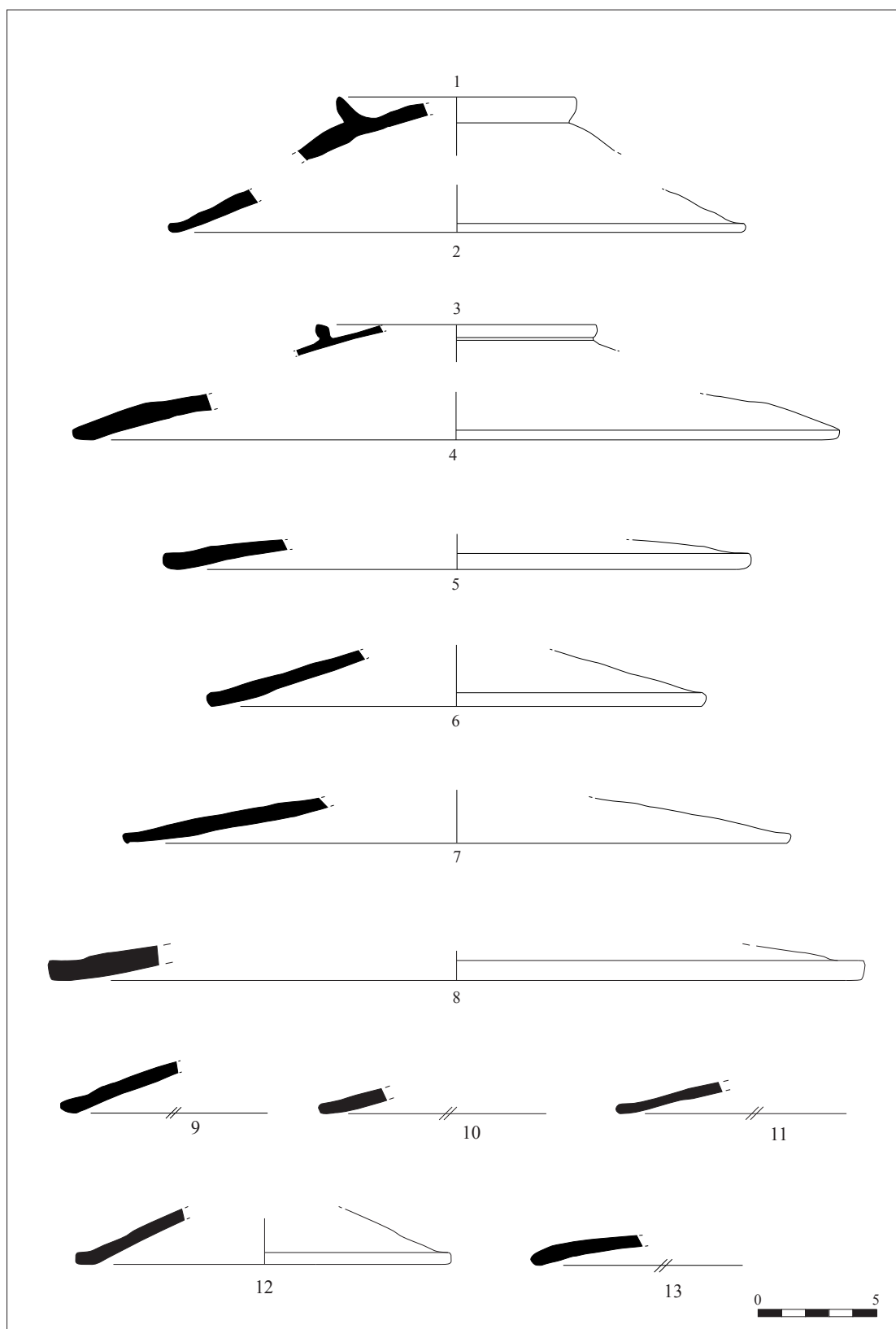

Figura 267. COMUNA ITÀLICA: 1 a 13) Tapadores F1 Burriac 38,100.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

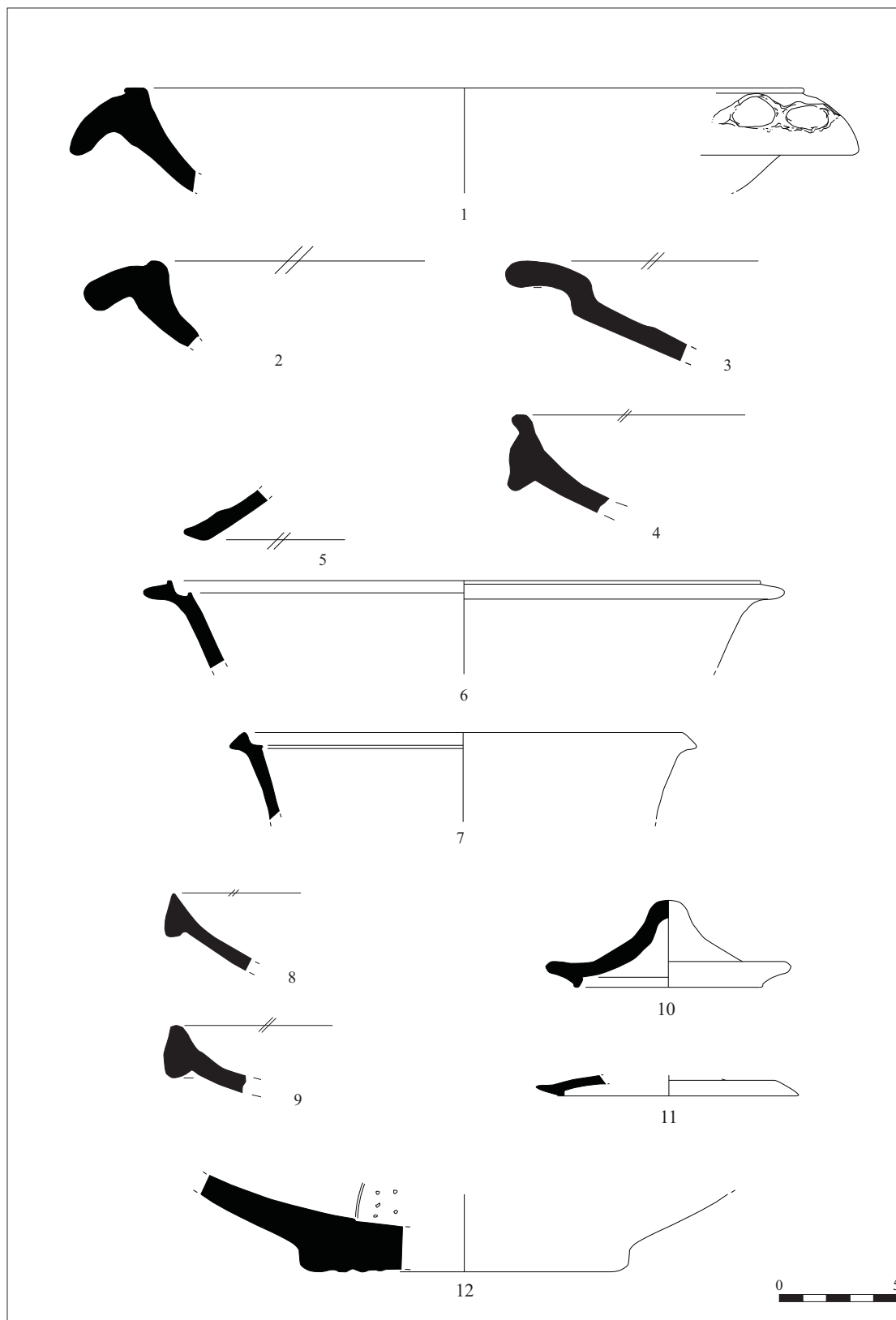

Figura 268. COMUNA ITÀLICA: 1 A 3) Morters Dramont D1. 4) Morter Emporiae 36,2. COMUNA PÚNICA: 5) Tapadora. 6, 7) *Lopades* Guerrero 1995, fig. 12. 8, 9) Morters símil Lancel 152. 10, 11) Tapadores Lancel 911. COMUNA EBUSITANA: 12) Morter.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

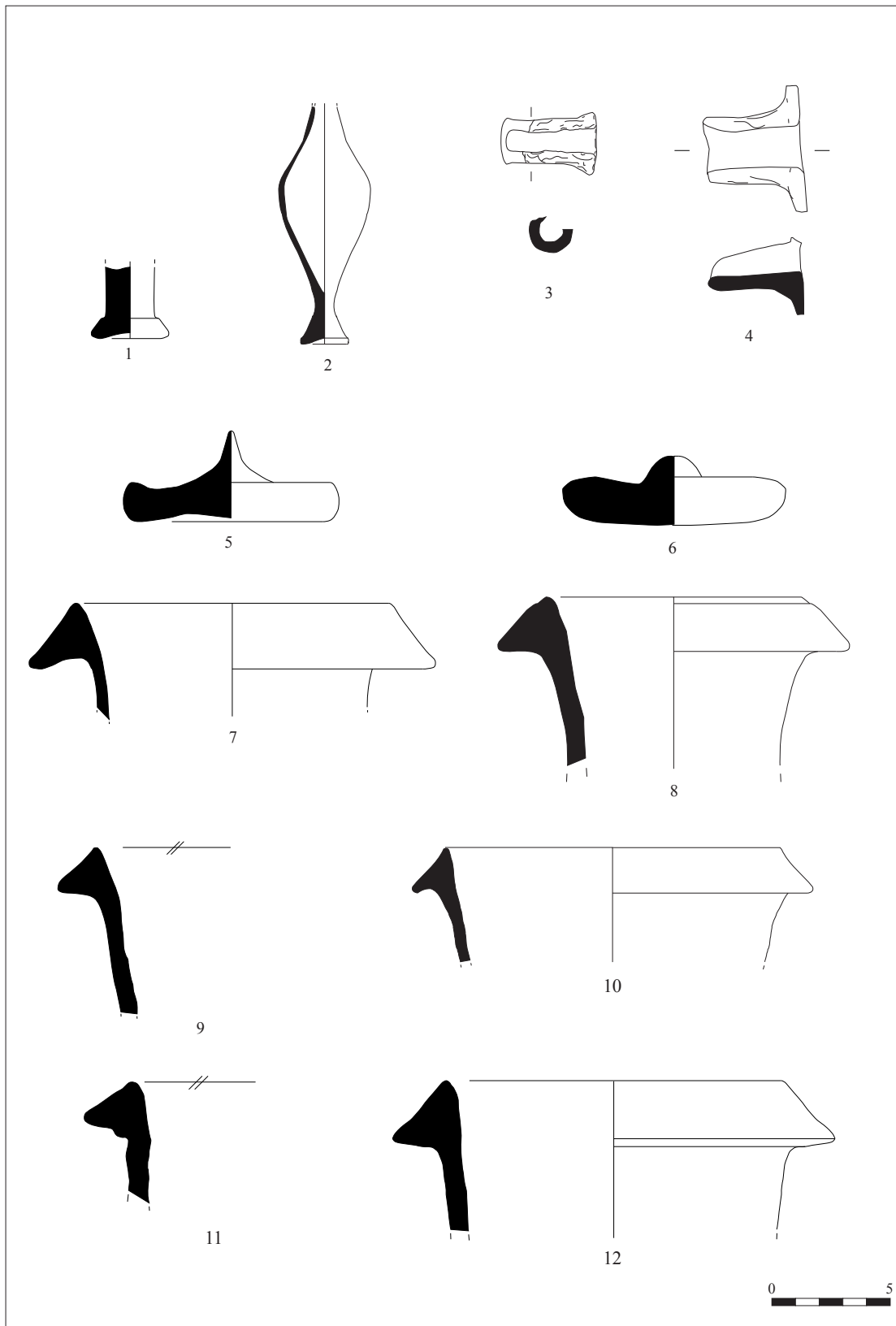

Figura 269. COMUNA ROMANA: 1, 2) Ungüentaris. 5, 6) Tapadores d'àmfora. LLÀNTIA DE VERNÍS NEGRE: 3) Dr. 1B. LLÀNTIA GRISA DE LA COSTA: 4. ÀMFORA ITÀLICA: 7, 10) Grecoitàlica bd4. 8, 11) Grecoitàlica bd3. 9, 12) Grecoitàlica bd2.

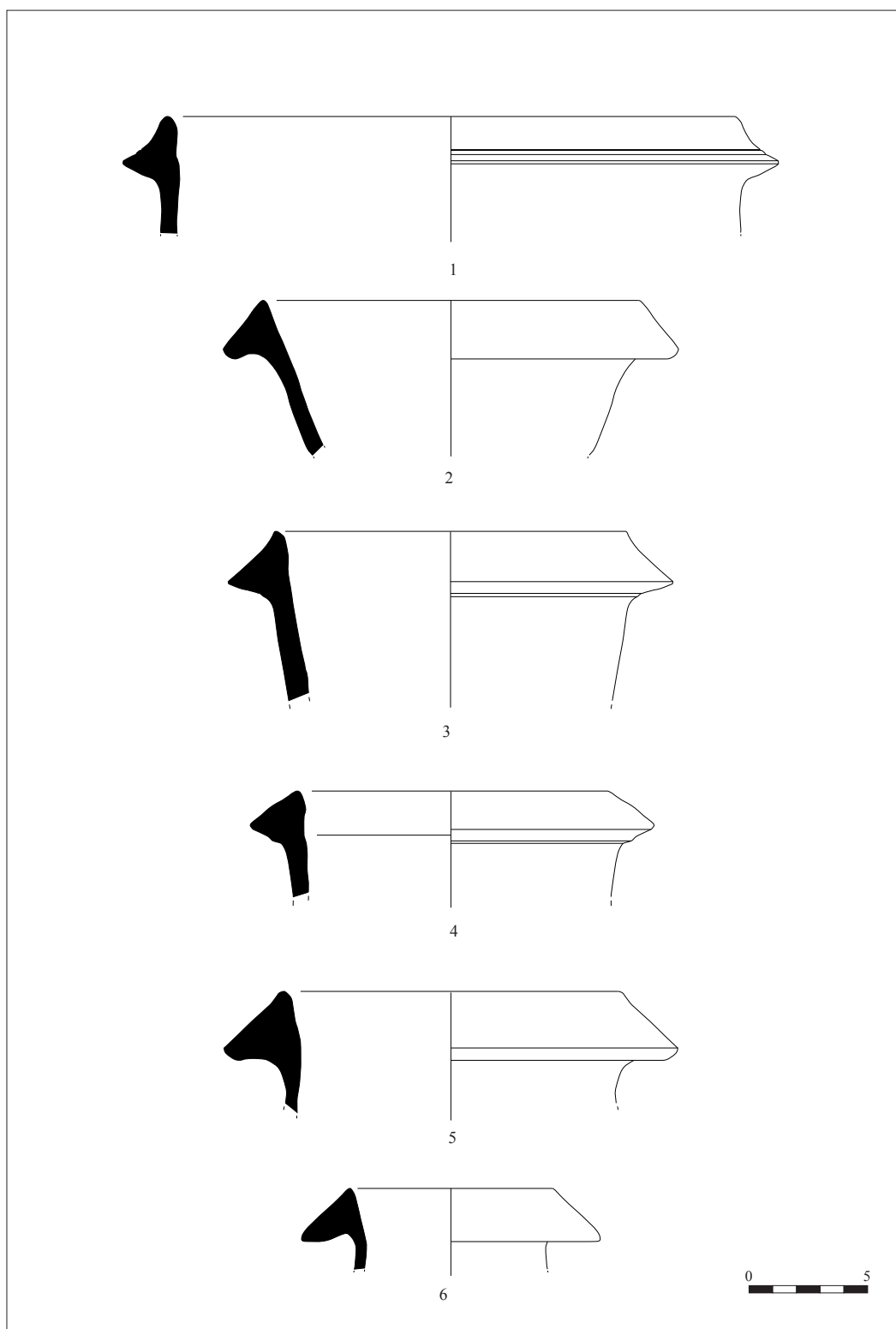

Figura 270 . ÀMFORA ITÀLICA: 1, 3, 4, 5) Grecoitàlica bd3. 2) Grecoitàlica bd2. 6) Grecoitàlica bd4.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

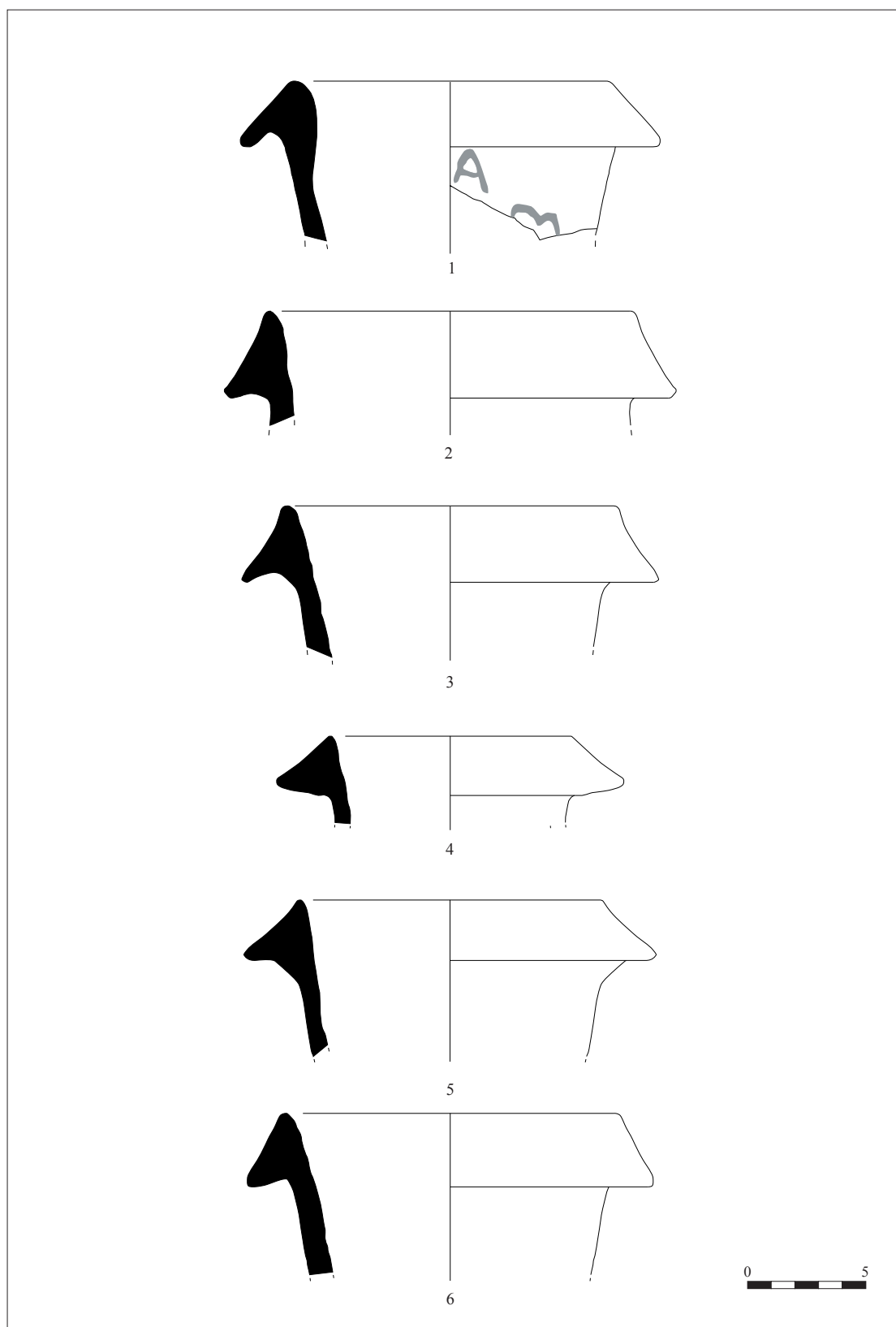

Figura 271. ÀMFORA ITÀLICA: 1, 3, 6) Grecoitàlica campana bd4. 2, 4, 5) Grecoitàlica bd4.

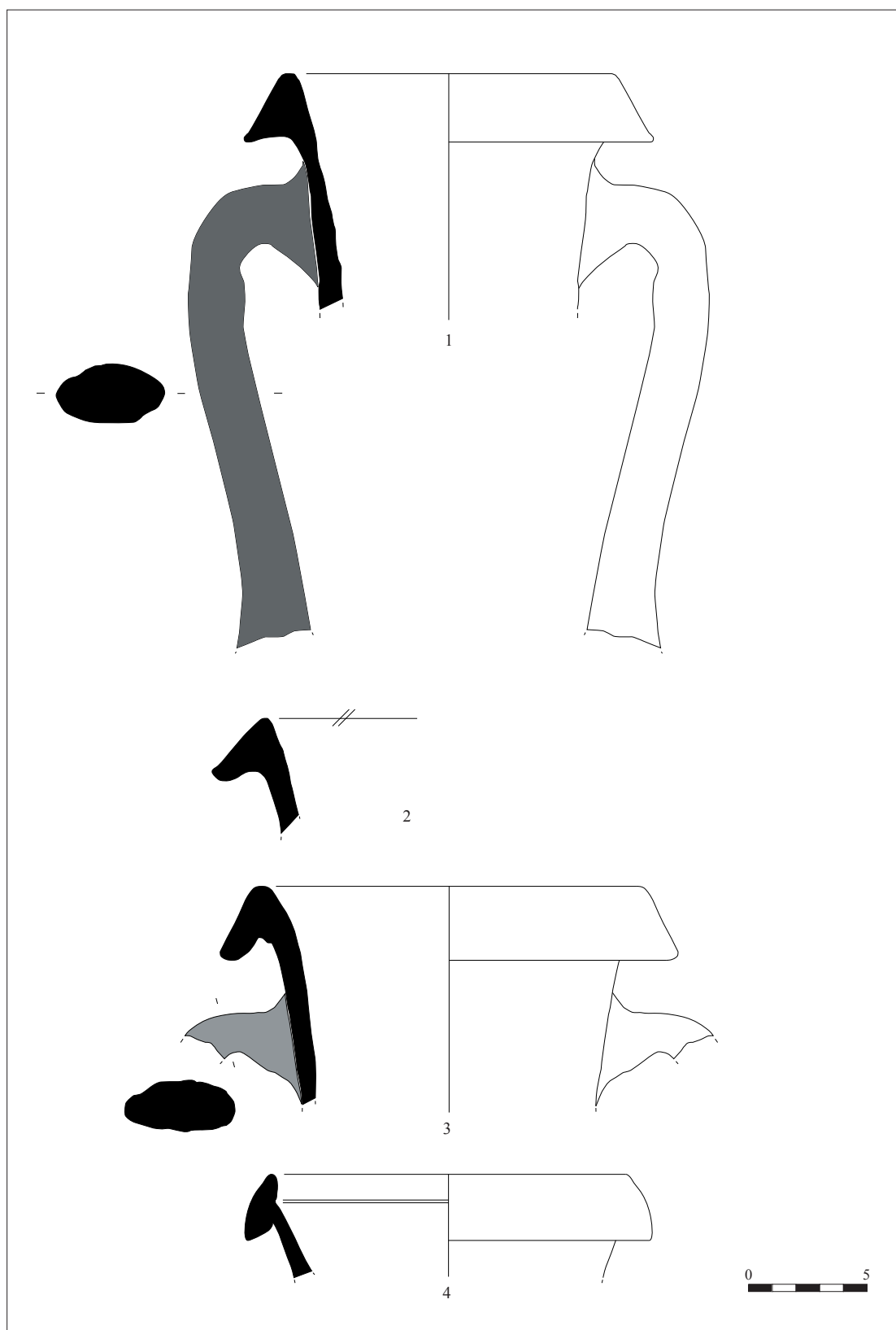

Figura 272. ÀMFORA ITÀLICA: 1 a 3) Grecoitàlica bd4. 4) Grecoitàlica campana bd4.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

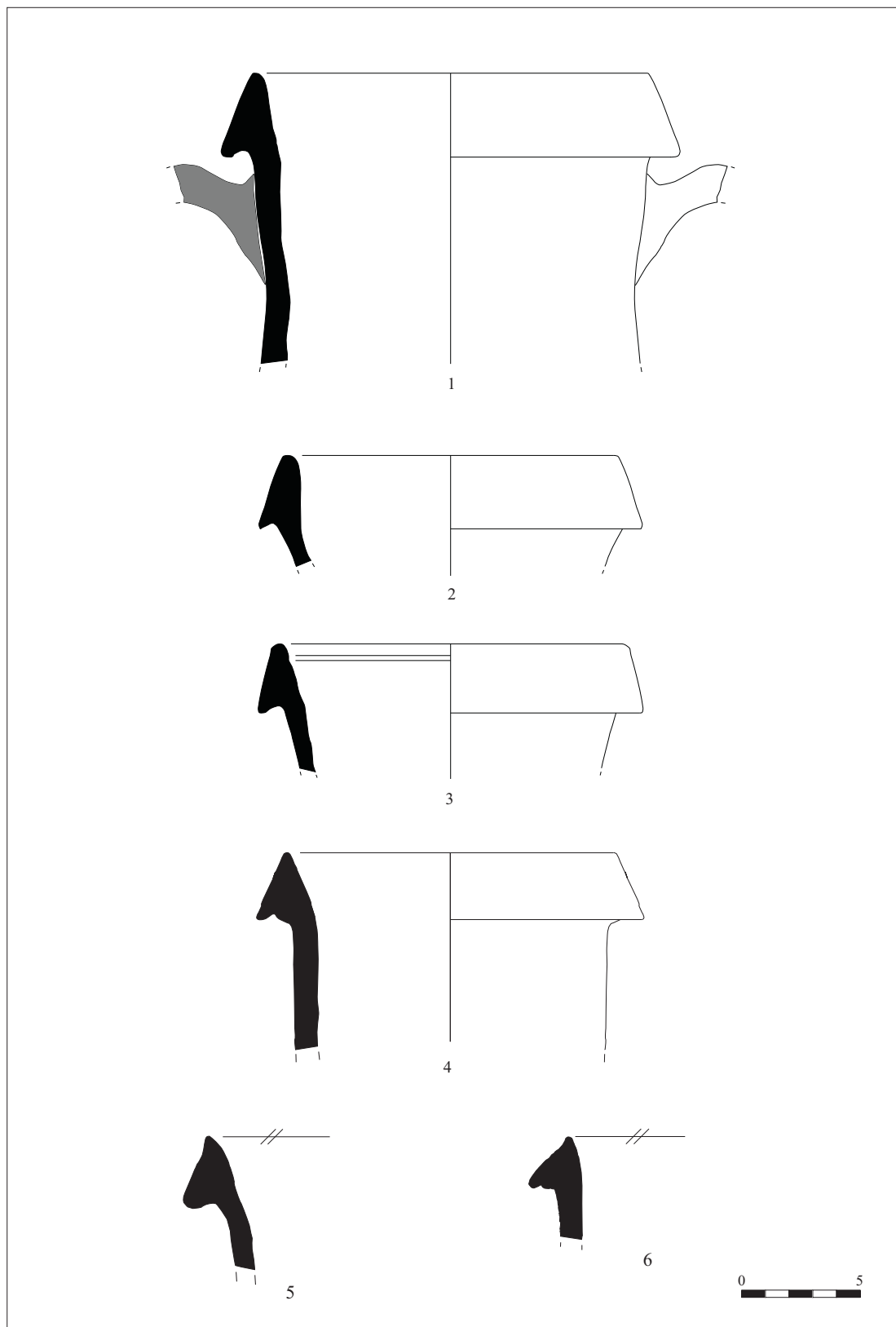

Figura 273. ÀMFORA ITÀLICA: 1, 3) Grecoitàlica de transició. 2) Grecoitàlica de transició campana. 4 a 6) Dr. 1A.

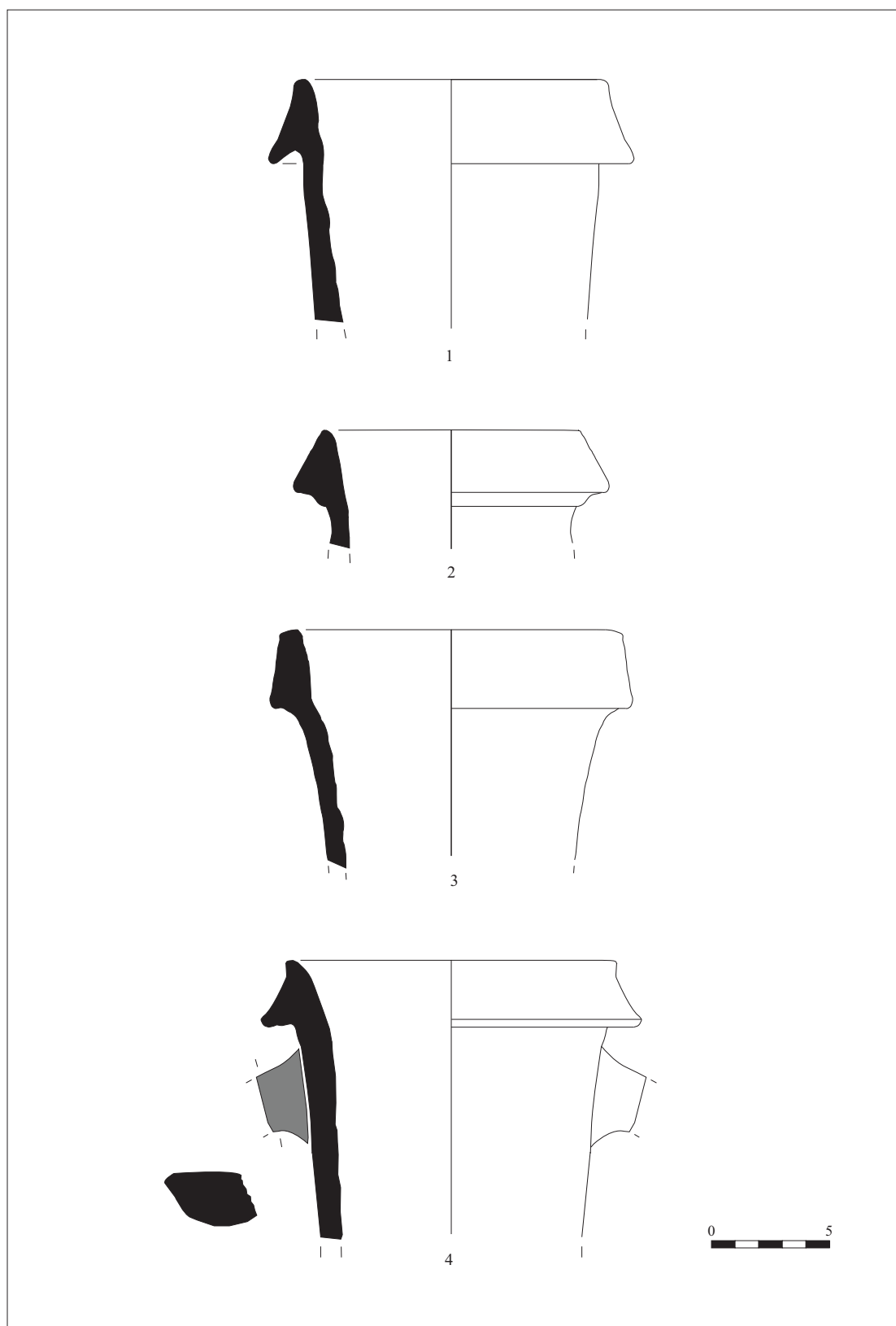

Figura 274. ÀMFORA ITÀLICA: 1 a 4) Dr. 1A.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

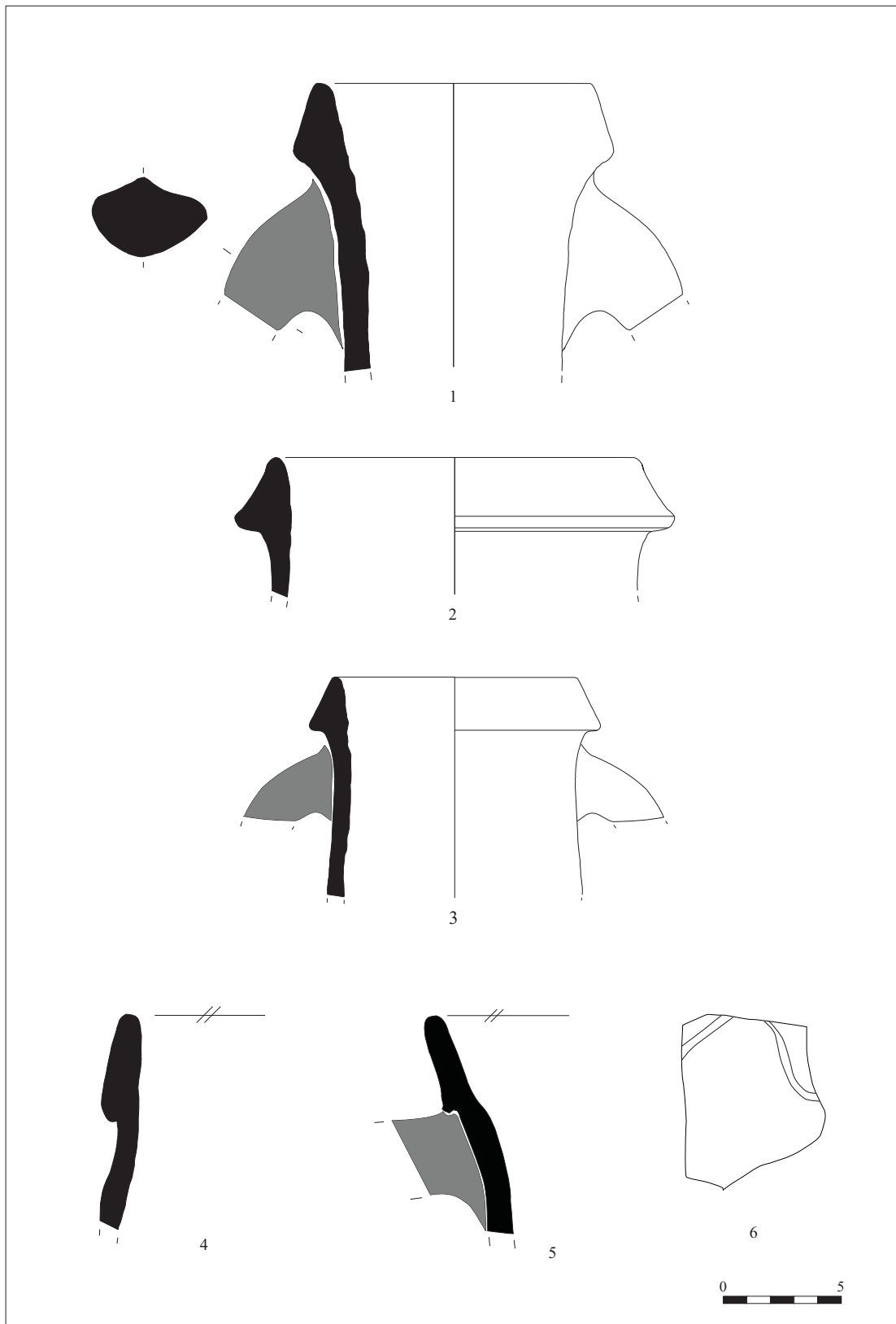

Figura 275. ÀMFORA ITÀLICA: 1 a 3) Dr. 1A. 4) Dr. 1C. 5) Dr. 1B. 6. Itàlica grafitada.

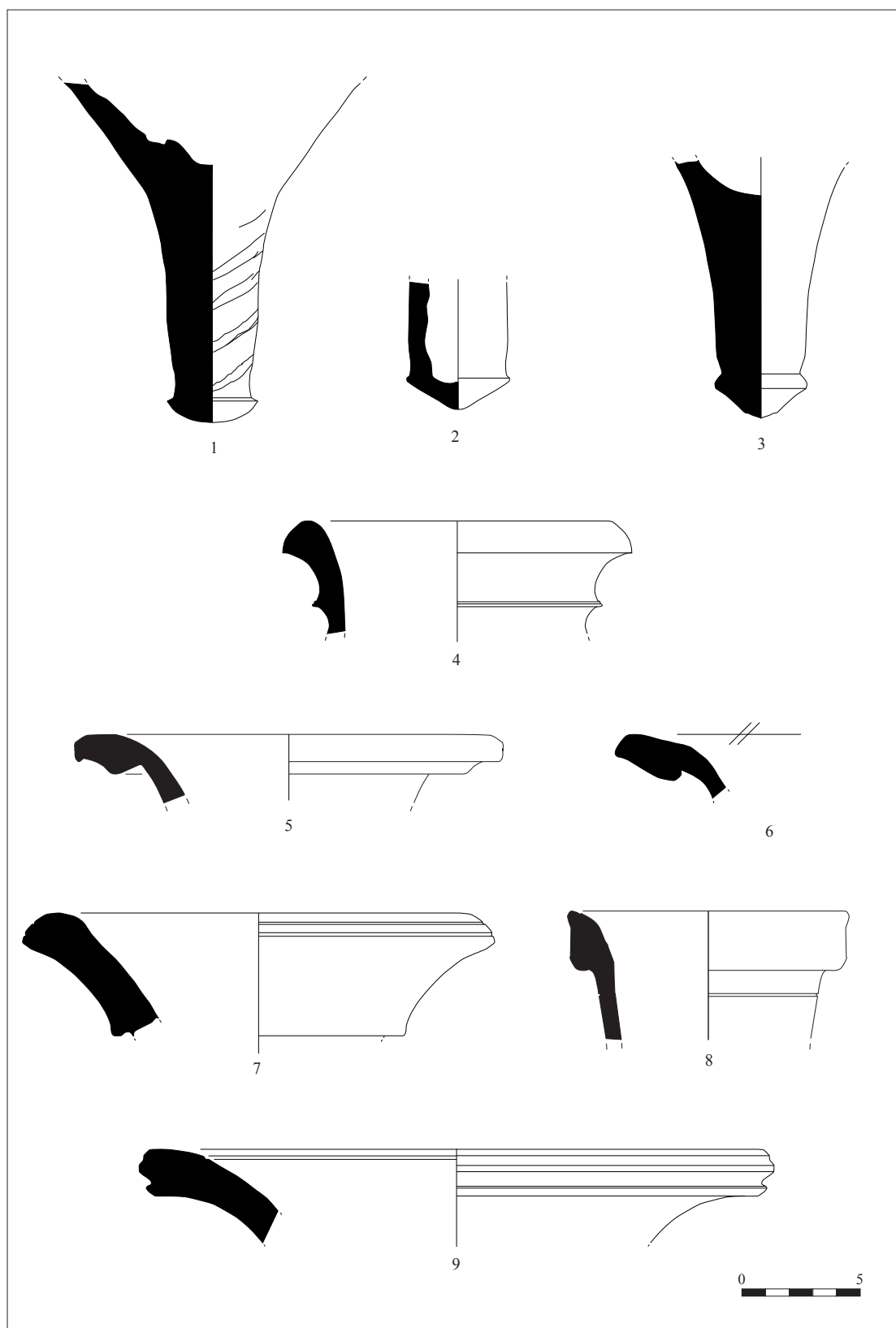

Figura 276. ÀMFORA ITÀLICA: 1 a 2) Grecoitàlica. 3) Àmfora campana. ÀMFORA PÚNICA: 4) M. D2/T-6.1.2.1. 5) M. C2a/T-7.4.2.1. 6) M. C2a/T-7.4.2.2. 7) Lancel 312ab/T-7.7.1.1. 8) Tripolitana Antiga. ÀMFORA DEL CERCLE DE L'ESTRET: 9) M. C2b/T-7.4.3.3.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

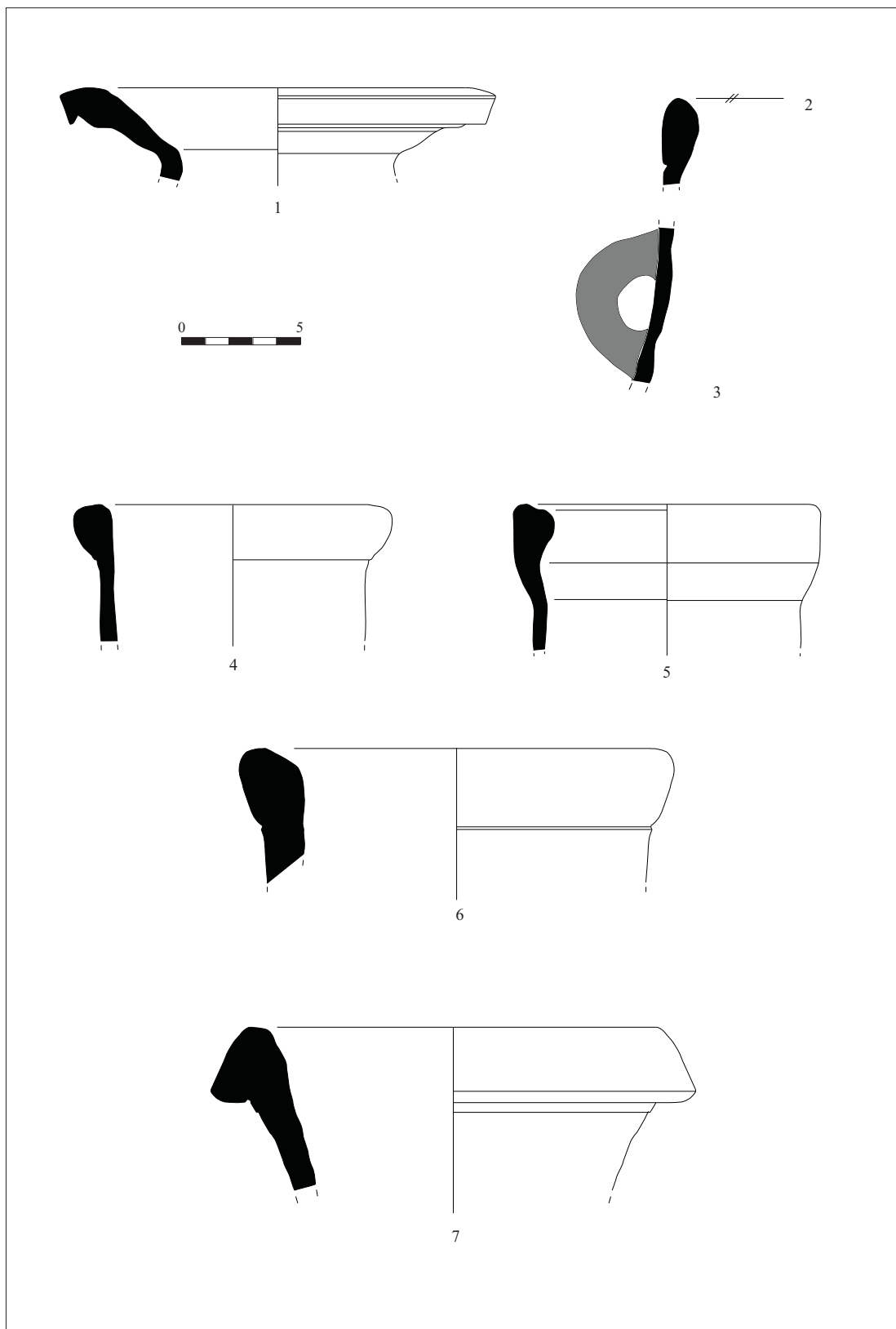

Figura 277. ÀMFORA DEL CERCLE DE L'ESTRET: 1) M. C2b/T-7.4.3.3. 2, 3) CC.NN./T-9.1.1.1. ÀMFORA PÚNICOEBUSITANA: 4 a 6) PE 17/T-8.1.3.3. 7) PE 23.

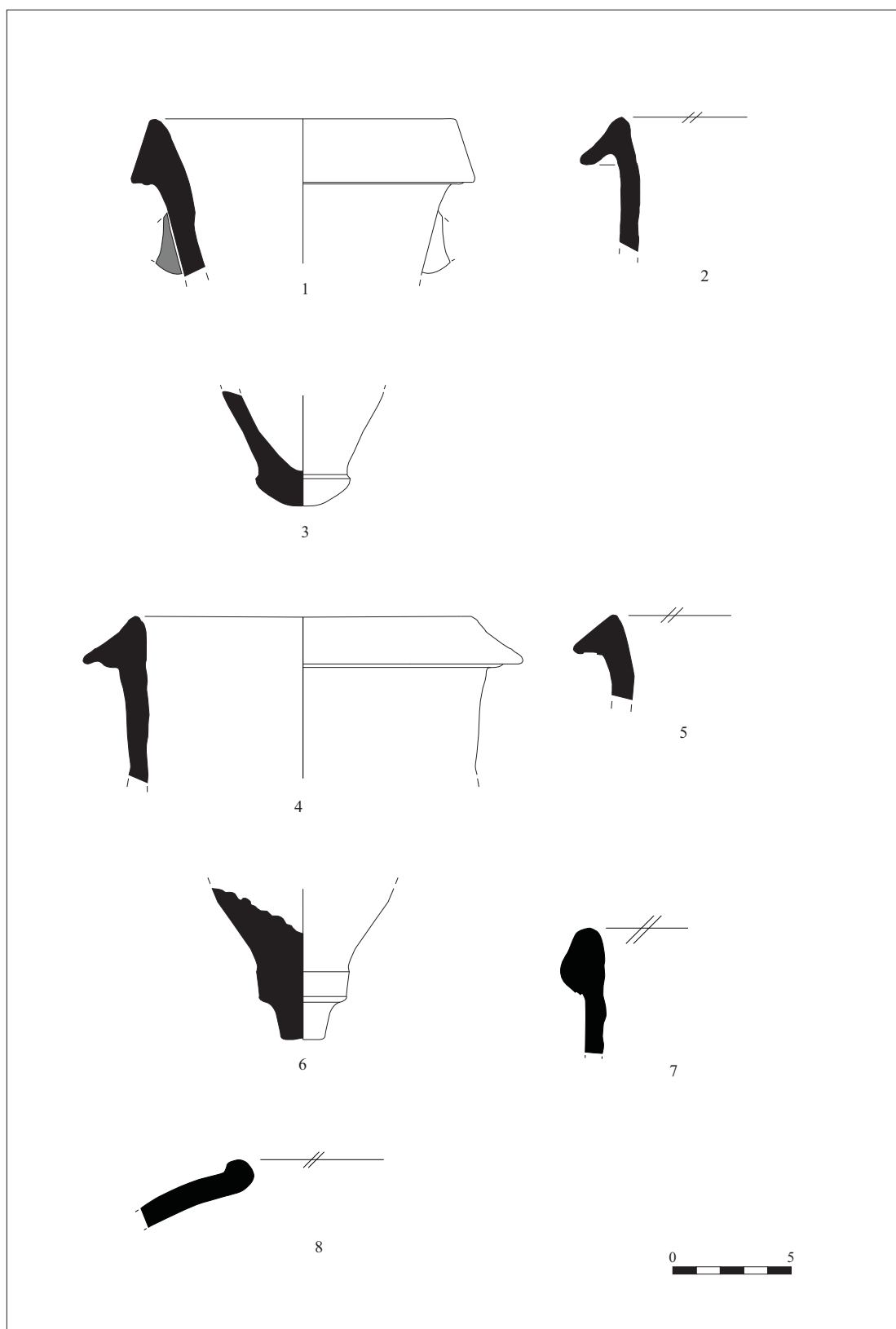

Figura 278. ÀMFORA PÚNICOEBUSITANA: 1 a 6) PE 24. ÀMFORA GREGA: 7) Ròdia Rho-4. ÀMFORA IBÈRICA: 8.

4.4.3. Carrer de la Unió núm. 14

Aquest context ceràmic prové de les excavacions d'urgència realitzades al solar núm. 14 del carrer de la Unió, que té una superfície de 190 m². Els treballs arqueològics van ser realitzats l'any 2000, motivats pel projecte de construcció d'un bloc d'habitatges, per un equip de Codex, amb la direcció dels arqueòlegs Moisés Díaz i Montserrat García. Els resultats de les excavacions permeteren documentar unes estructures domèstiques d'època altimperial, sota de les quals aparegué una sitja excavada al substrat geològic i colgada per un nivell d'arena amb gran quantitat de material ceràmic. Aquest estrat, codificat com UE 95, és el que ha proporcionat el conjunt de materials que, ja en un primer moment, vam tenir oportunitat d'estudiar i publicar (Díaz, Otiña 2003b). Cal destacar, però, que la sitja estava parcialment seccionada, així com el seu farciment, per les diferents reformes urbanístiques tant d'època antiga com moderna, de manera que una part del material que l'omplia ja s'havia perdut abans d'iniciar l'excavació. Tot i això, l'estudi del seu contingut és una dada de gran valor per a l'estudi dels residus urbans a la ciutat de Tàrraco, ja que un cop perdé el seu ús com a dipòsit d'emmagatzematge, esdevingué un abocador domèstic on s'hi abocaren nombroses peces de l'atuell de taula i de cuina, juntament amb restes orgàniques,

procedents probablement de les restes sobrants o rebutjades de menjar, entre les que destaquen nombrosos ossos animals¹⁶¹.

D'altra banda, hem de destacar la importància d'aquesta troballa en relació a la topografia de la Tàrraco tardorepublicana, ja que es troba a pocs metres de distància del barranc natural que connectava l'àrea portuària amb el *praesidium* tardorepublicà de l'acròpolis tarraconense. Es tracta del barranc que, durant la materialització urbanística de la Tàrraco romana, entorn a l'any 100 aC, s'aprofità per encabir-hi el col·lector principal d'aigües o "cloaca màxima" (Díaz, Puche 2003), com hem explicat en l'estudi dels contextos del c/ d'Apodaca núms. 7 i 9.

Estudi dels Materials

El conjunt de materials ceràmics recuperats procedeix de la unitat estratigràfica 95, que es trobava colgant la citada sitja, i és força important en quant al seu nombre. Es van recuperar un total de 1.893 fragments dels quals 6 són perfils complets, 293 són vores, 130 fons, 24 anses, 21 són altres tipus de fragments, i 1.419 són fragments informes. El total de peces documentades és de 278, de les quals se n'han identificat a nivell formal i/o tipològic 261.

Figura 279. Plànol de situació del c/ de la Unió, 14 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

161. Que no hem inclòs en aquest treball per trobar-se fora del nostre àmbit d'estudi.

Hem de destacar en aquest cas que, degut a la naturalesa del dipòsit, una sitja que en quedar inutilitzada s'utilitza com abocador domèstic, les peces recuperades estan en un estat de conservació força bo i molt poc fragmentades, fet que ens ha permès identificar-ne la gran majoria. Aquest fet no es dona en altres tipus de contextos, procedents d'abocaments constructius, nivells de regularització, de terraplenament, etc, on el material ceràmic està molt matxucat.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixel·la fina representa el 45%, la vaixel·la comuna el 53,08%, i els contenidors amfòrics únicament l'1,92% de les peces recuperades.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixel·la fina	Campaniana A	51	42,5	22,18
	VN de Cales	37	30,83	16,09
	Campaniana C	2	1,67	0,87
	PP FF Itàliques	18	15	7,83
	Grisa de la costa	11	9,17	4,78
	Vaixel·la metàl·lica	1	0,83	0,43
	TOTAL	120	100	52,18
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	37	35,24	16,09
	Grollera ibèrica	24	22,86	10,44
	Comuna itàlica	42	40	18,26
	Comuna romana	2	1,9	0,87
	TOTAL	105	100	45,66
Àmfores	Itàliques	1	20	0,43
	Pún. centremediterrànies	2	40	0,87
	Gregues de l'Egeu	1	20	0,43
	Tarraconenses	1	20	0,43
	TOTAL	5	100	2,16

Figura 280. La composició del context ceràmic

La Vaixel·la Fina

El conjunt de vaixel·la fina, a nivell percentual, està format en un 75,41% per ceràmica de vernís negre, en un 14,75% per ceràmica de parets fines, en un 9,02% per ceràmica grisa de la costa catalana, i en un 0,82% per vaixel·la metàl·lica.

Campaniana A

És la producció majoritària entre la vaixel·la fina, amb un total de 51 peces, que representen el 57,3% del total del vernís negre.

A la variant més antiga, la A Mitja, tan sols podem adscriure 4 vasos, que representen el 3,37% de la vaixel·la de vernís negre. A nivell formal tenim 2 copes Lamb.

31a/F 2574, amb decoració de bandes pintades sota el llavi intern, 1 bol Lamb. 34b/F 2737f, i 1 copa Lamb. 33a/F 2150, també decorada amb bandes pintades sota el llavi intern.

La cronologia d'aquests vasos, pertanyents a la variant Mitja, s'ha de situar entre el 180 i el 100 aC, moment en què és substituïda per la producció Tardana¹⁶².

La resta de peces les podem adscriure, per les seves característiques tècniques de menor qualitat¹⁶³, a la variant A Tardana. En total són 47 exemplars, que percentualment representen el 53,93% del total del vernís negre.

Entre el repertori formal documentat hem de destacar els plats i les pàteres. Pel que respecta als plats tan sols es va recuperar 1 exemplar de la forma Lamb. 36/F 1310. És el grup de les pàteres, amb diferència, el més nombrós present amb 28 exemplars de la forma Lamb. 5/F 2250, 2252, i 2 més de la variant Lamb. 5-7/F 2280, 2283.

Entre els bols hem de destacar, pel seu domini, el tipus Lamb. 27ab/F 2784, amb un total de 10 exemplars, als que hem d'afegir 1 exemplar de la variant Lamb. 27c/F, i 2 exemplars del tipus Lamb. 31b/F 2950 amb decoració de bandes pintades sota el llavi intern.

Pel que respecta a les copes, tenim 2 exemplars del tipus Lamb. 33b/F 2973-2974, i 1 copeta que, per l'estat de fragmentació, no hem pogut adscriure a cap tipus concret.

Respecte a la decoració de la vaixel·la A Tardana recuperada, tenim motius de cercles concèntrics incisos i orles d'estries a rodeta sobre la cara interna dels fons, aplicats en les bases de les pàteres, característics de la primera meitat del segle I aC, en el període que va aproximadament del 100 aC al 50/40 aC. També apareixen, com acabem de dir, bandes pintades en el llavi intern de copes Lamb. 33b, una decoració present en la producció Clàssica, però que continua emprant-se per aquests bols en la producció Tardana, ja en el segle I aC, en forma de bandes soles o en grups de dos sota el llavi, i també en cercles concèntrics al fons intern (Aquilué *et alii* 2000a: 401).

En darrer terme hem de destacar una peça, concretament un peu de pàtera, que a més d'estar decorada amb cercles incisos emmarcant una orla d'estries en el fons intern, en l'arrencament de la paret, per la cara externa, presenta un grafit *post cocturam*. El fragment recuperat està trencat, i no sembla que es conservi el grafit complet, no obstant,

162. De fet, a finals del segle II aC ja comencen a arribar les primeres peces de la variant Tardana, que conviuran amb les darreres importacions de la variant Clàssica durant els inicis del segle I aC.

163. Com ara un vernís de qualitat i coloració heterogènia, inclús axocolatada, que salta amb una certa facilitat, i marques d'apilament de color marró-xocolata a les bases.

creiem que dos signes epigràfics ibèrics¹⁶⁴, possiblement una “à” i una “ba-pà”.

Calena Antiga

Aquesta variant de la ceràmica de vernís negre de Cales està present amb 2 peces, que representen el 2,25% dels vernissos negres. Es tracta de la producció desenvolupada al llarg dels dos primers terços del segle II aC, en el període que va del 200 al 130/120 aC, i amb un repertori formal representat per 1 bol Lamb. 33b/F 2150, i 1 copa Ped. Tav. 12.50.

Campaniana B de Cales

Aquesta producció, també denominada Calena Mitja, és la més nombrosa entre el vernís negre després de la Campaniana A Tardana, amb 35 peces, que representen el 38,89% del total. Respecte al marc cronològic d'aquesta vaixela, abasta el període que va del 130/120 aC al 90/80 aC, coincidint amb els primers anys de producció de la Campaniana A Tardana.

Entre el repertori formal documentat tenim 5 plats de petit format Lamb. 4/F 1413e, 1410, si bé la forma més representada amb diferència és la pàtera, de la que hem documentat 14 exemplars de la forma Lamb. 5/F 2255, i 1 més de la variant Lamb. 5-7/F 2286.

Entre les copes també destaca, pel seu alt nombre, la forma Lamb. 1/2321, 2323, 2320, de la qual hem documentat 8 peces. Es completa el conjunt amb 1 copa Lamb. 2/F 1222, 1 copa Lamb. 8b/F 2244, 3 píxides Lamb. 3/F 7544, 7540, i finalment 2 copes ansades Pasq. 127/F 3120. Cal precisar, però, que si bé les copes ansades Pasq. 127 formen part del repertori formal del tipus B, la seva producció s'inicia una mica abans de la resta, a mitjans del segle II aC.

Pel que fa a les decoracions d'aquestes peces, tenim de diversos tipus. D'una banda hem documentat un fons de la copa ansada Pasq. 127 que presenta un cercle pintat de color blanquinós. Respecte a les bases de les pàteres aquestes estan decorades amb orles de petites estries emmarcades per cercles incisos. En darrer terme, tenim les copes Lamb. 1, que tenen en el fons intern decorat també amb cercles incisos, i en alguns casos combinant els cercles incisos amb un cercle pintat de color blanquinós metàl·lic.

Campaniana C

Aquesta producció siracusana de vernís negre està representada per només 2 peces, les quals sumen el 2,22% del total del vernís negre. Les formes documentades corresponen al fons d'1 copa de tipologia indeterminada i a 1 pàtera Lamb. 7/F 2284, que es data entre les acaballes del segle II i durant tot el segle I aC, sent el seu període més àlgid el que va del 70 aC al canvi d'Era (González López 2005: 74).

Ceràmica de Parets Fines

S'han recuperat 18 vasos de parets fines, pertanyents a gobelets fusiformes i ovoides d'importació itàlica. D'una banda tenim un grup majoritari, format per 16 peces, que tindrien un origen uniforme, en l'àrea etrusca, amb unes característiques anàlogues a la dels vasos d'aquest tipus documentats en altres contextos de Tàrraco¹⁶⁵. D'altra banda tenim 2 exemplars que, a partir d'una anàlisi macroscòpica de les pastes, creiem poder-los situar en la regió campana, ja que és una argila anàloga a la de la ceràmica comuna d'aquesta zona, no massa depurada i amb desgreixants volcànics negres i platejats brillants, de mida petita i mitjana.

Els 2 vasos d'origen campà corresponen a gobelets de vora ganxuda Mayet 2/Mbni. 2. La resta de vasos de parets fines, que procedirien de tallers etruscs, estan presents amb 2 gobelets de la forma Mayet 1/Mbni. 1, 5 gobelets del tipus Mayet 2/Mbni. 1, 1 de la variant Mayet 2A/Mbni. 3, 1 de la variant Mayet 2D/Mbni. 4, i 6 gobelets que, pel seu estat de conservació, no ha estat possible definir si corresponien a la variant 1 o 2. En darrer terme hem de fer esment d'1 gobelet de tipologia incerta.

Respecte a la datació d'aquests vasos, d'una banda tenim les formes Mayet 1 i 2, que són les primeres en arribar als nostres jaciments, entorn al 150 aC, i tenen el seu moment final a mitjans del segle I aC. No obstant, les variants de la forma 2 són una mica més tardanes, ja que la Mayet 2D es data entre el 125 aC i canvi d'Era, i la forma 2A és característica del primer quart del segle I aC, essent documenta a partir del 100 aC.

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta vaixela hem documentat 11 peces, que pertanyen a la producció clàssica que es produeix durant el segle II i la primera meitat del I aC. A nivell tipològic

164. Volem agrair les indicacions i l'ajut en la interpretació dels signes ibèrics grafitats sobre vaixela de vernís negre a la doctora Noemí Moncunill Martí.

165. La pasta és de color vermell ataronjat al nucli, força depurada, de so metàl·lic, i amb alguns desgreixants blancs i brillants i també algunes bacuoles. L'aspecte exterior és llis, i sembla que es deu a l'aplicació d'una fina patina sobre la superfície de les peces, que tenen un color un tant més marronós.

trobem els típics vasets bicònics, dels quals tenim 2 exemplars, un d'ells assimilable al tipus D-III i l'altre al tipus D-IV, junt amb 4 escudelles A-II, i 1 gerra bicònica E-I. En darrer terme hem de fer esment de 4 pàteres que imiten la forma Lamb. 5 de vernís negre, del tipus plat C-I.

Vaixella Metàl·lica

Si bé no es tracta d'una classe ceràmica, també hem d'afegir al servei de taula 1 exemplar de gerra de bronze, del qual es va documentar un fragment entre el material que compona aquest context. El seu alt grau de fragmentació, però, no permet fer precisions tipològiques ni de cronologia.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Mitja	L. 31a/2574	2
	L. 33a/ 2150	1
	L. 34b/F 2737	1
Campaniana A Tardana	L. 36/F 1310	1
	L. 5/F 2250, 2252	28
	L. 5-7/F 2280, 2282	2
	L. 27ab/F 2784	10
	L. 27c/F 2821	1
	L. 31b/F 2950	2
	L. 33b/2973-74	2
Calena Antiga	L. 33b/F 2150	1
	Ped. Tav. 12.50	1
Campaniana B de Cales	L. 4/F 1410, 1413e	5
	L. 5/F 2250, 2255	14
	L. 5-7/F 2286	1
	L. 1/F 2320, 2321, 2322b, 2323	8
	L. 2/F 1222	1
	L. 8b/F 2243	1
	L. 3/F 7540	3
	Pasq. 127/F 3120	2
Campaniana C	L. 7/F 2284	1
PP FF Itàliques	Mayet 1/Mbni. 1	2
	Mayet 2/ Mbni.1	5
	Mayet 2/ Mbni.2	2
	Mayet 2A/ Mbni.3	1
	Mayet 2D/ Mbni.4	1
	Mayet 1/2	6
Grisa de la Costa	Plat C-I/L. 5	4
	Escudella A-II	4
	Vaset bicònic D-III	1
	Vaset bicònic D-IV	1
	Gerra E-I	1
Vaixella de Bronze	Gerra	1

Figura 281. Principals formes documentades de vaixella fina

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica hem documentat un total de 129 exemplars, que gràcies al bon estat de conservació han pogut ser identificats morfològicament tots ells. A nivell percentual el 58,1% correspon a la ceràmica ibèrica, dintre de la qual trobem la comuna ibèrica amb un 35,24%, que hem de distingir del 22,86% que representa la ceràmica grollera de cuina local. Es completa amb un 40% de ceràmica comuna itàlica i un testimonial 1,9% de ceràmica comuna romana de procedència indeterminada.

Ceràmica Comuna Ibèrica

La ceràmica ibèrica recuperada en aquest context, de la que s'han documentat 37 exemplars, inclou bàsicament vaixella de taula, algunes peces de ceràmica d'emmagatzematge i algun exemplar que podem adscriure a altres tipus de vaixella.

Entre el servei de taula tenim 5 plats, dels quals 3 conservaven decoració pintada, i 1 pàtera hemisfèrica amb la vora carenada i girada cap a l'interior. També hem comptabilitzat 2 copes, de les quals 1 pertany a la producció reduïda, 2 vasets bicònics en ceràmica ibèrica oxidada, 1 bol en producció reduïda i un total de 23 gerres. Entre les gerres hem de distingir 16 exemplars en producció ibèrica oxidada, 1 oinocós també en producció oxidada, 2 exemplars en producció reduïda, 1 en producció oxidada amb decoració pintada, 1 amb decoració pintada d'esses verticals sota una banda horitzontal, i finalment 2 gerres de la producció emporitana d'engalba blanca del tipus F5A.

Entre la ceràmica de magatzem i despesa hem comptabilitzat 15 còlats¹⁶⁶, dels quals 11 conservaven decoració pintada, 6 tenalles, 3 olles d'emmagatzematge, de les quals 1 també estava pintada, 1 amforeta en producció comuna reduïda i 1 tapadora. En aquests casos, la decoració pictòrica conservada es limita a bandes horitzontals de diversos gruixos en les parets i la zona exterior del llavi.

En darrer terme hem d'incloure en aquest grup 3 ungüentaris, caracteritzats per un cos fusiforme, dels quals tan sols es va recuperar la part del peu.

Respecte a la datació hem de situar-la en la fase tardana d'aquesta ceràmica, durant la qual destaca la incorporació del càlat al repertori formal, fet que es produeix a finals del segle III aC, i que serà un element característic dels segles II i I aC. No obstant, la ceràmica engalbada emporitana

166. D'aquests 1 exemplar respon a un format de tipus petit, en producció ibèrica pintada. La resta es troben dintre de la mida estàndar d'aquest tipus de recipients.

té una datació una mica més baixa, que abasta de mitjans del 150 al 30 aC.

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta vaixella fabricada mà i destinada al servei de cuina està present tant amb peces fabricades amb tècnica oxidada com reduïda, moltes vegades alterades i ennegrides per l'ús al foc. Les peces presenten un acabat llis i brillant de la superfície, sobretot en la part superior de les olles, proporcionat pel seu brunyit.

En total se n'han recuperat 24 exemplars, que a nivell tipològic corresponen a 18 olles i 6 tapadores.

Pel que fa a la datació, i com ja hem apuntat, si bé és durant l'ibèric ple que aquesta vaixella és més freqüent, la seva producció i ús perdura durant tot el període tardorepublicà, arribant a època augustal.

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixella comuna itàlica està present amb un total de 42 peces, que majoritàriament podem adscriure als centres productors campans de l'entorn del Vesuvi, i en menor quantitat als centres lacials de l'entorn de Roma.

Entre la ceràmica de cuina destaca, pel seu alt nombre, les tapadores, de les quals hem documentat 11 exemplars del tipus F1 Burriac 38,100, 1 exemplar del tipus Vegas 16, 1 del tipus F3 Celsa 80,8145, i 6 que no podem adscriure amb claredat als tipus F1 Burriac 38,100 o bé a la F6 Celsa 79,106. Aquestes peces són totes de producció campana, amb excepció de 2 tapadores F1 Burriac 38,100 d'origen lacial.

També són molt nombroses les cassoles, que en aquest cas estan presents amb 11 *patinae* del tipus Vegas 14, i 2 *patinae* més del tipus F2 Torre Tavernera 4,10, i tancaria el grup de la vaixella de cuina 1 exemplar d'olla Vegas 1. Com en el cas anterior, totes les peces són d'origen campà a excepció d'1 exemplar Vegas 14, que tenen un origen lacial.

A més hem d'afegir els morters de preparació d'aliments, presents amb 7 exemplars de producció campana, que a nivell tipològic s'adscriuen a la forma Emporiae 36,2, amb excepció d'1 exemplar de forma indeterminada. Cal remarcar que dels morters Emporiae 36,2, 4 peces tenien el llavi extern amb decoració de ditades.

Respecte a la cronologia d'aquesta vaixella, algunes formes com la Vegas 2 o les tapadores Burriac 38,100, junt amb els morters Emporiae 36,2 ja estan presents des dels primers moments del segle II aC. No obstant algunes formes, com les *patinae* Torre Tavernera 4,10 i Vegas 14 es daten a partir de mitjans d'aquesta centúria, i algunes, com les tapadores Celsa 80,8145 i F6 Celsa 79,106 les trobem a partir dels darrers anys del segle II aC.

Finalment, del grup pertanyent a altres tipus de vaixella, hem d'afegir 1 llàntia tardorepublicana de la producció ceràmica comuna, que pel seu estat de fragmentació no hem pogut identificar, a nivell tipològic.

Ceràmica Comuna Romana

La ceràmica comuna romana d'origen indeterminat està present, en aquest conjunt ceràmic, amb tan sols 2 exemplars. D'una banda tenim, de la ceràmica de preparació d'aliments, 1 morter. L'altre correspon a la vaixella d'emmagatzematge, i és un *dolium*, el contenidor d'emmagatzematge típicament romà que, no obstant, és un element força escàs en els contextos tardorepublicans de Tàrraco.

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Plat	5
	Pàtera hemisfèrica	1
	Bol	1
	Copa	2
	Vaset bicònic	2
	Gerra	22
	Oinicos	1
	Gerra engalba blanca F5A	2
	Càlat	15
	Olla emmagatzematge	3
	Tenalla	6
	Amforeta	1
	Tapadora	1
	Ungüentari	3
Grollera Ibèrica	Olla	18
	Tapadora	6
Comuna Itàlica	Olla Vegas 1	1
	<i>Patina</i> Vegas 14	11
	<i>Patina</i> F2 Torre Tavernera 4,10	2
	Tapadora F1 Burriac 38,100	11
	Tapadora V. 16	1
	Tapadora F3 Celsa 80.8145	1
	Tap. F1 Burriac 38,100/F6 Celsa 79,106	6
	Mortier Emporiae 36,2	6
	Mortier	1
	Llàntia	1
Comuna Romana	Mortier	1
	<i>Dolium</i>	1

Figura 282. Principals formes documentades de ceràmica comuna

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Dr. 1A	1
Àmfora Púnica	Mañá C2c/T-7.5.2.2	1
	Tripolitana Antiga	1
Àmfora Grega	Ròdia	1
Àmfora Tarraconense	Dr. 1A citerior	1

Figura 283. Principals formes d'àmfora documentades

Les Àmfores

Tan sols es van recuperar 5 contenidors amfòrics, dels quals 1 no s'ha pogut identificar a nivell tipològic. Percentualment el 40% correspon a àmfores púniques, i la resta, amb un 20% cadascuna, a àmfores itàliques, gregues i tarraconenses. No obstant, l'escàs nombre d'exemplars recuperats fa que les dades percentuals, respecte a la diversitat de produccions, no siguin significatives.

Àmfores Itàliques

D'aquest origen tan sols tenim 1 exemplar, procedent de la Campània, amb la característica pasta volcànica, i que pertany a la forma Dr. 1A, datada entre *ca.* 135 i el 50 aC.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

De les 2 àmfores cartagineses documentades 1 pertany a la forma Mañá C2c/T-7.5.2.2, que està documentada en un context de mitjans del segle I aC, en el derelict Dr. 1A, i a l'Àgora d'Atenes en un nivell datat entre finals del segle II i els inicis del segle I aC (Ramon Torres 1995: 216). L'altre exemplar documentat pertany a 1 àmfora Tripolitana Antiga, amb una cronologia que abasta els segles II i I aC (Asensio 1996:45), datat sobretot a partir del segon quart del segle II aC (Márquez, Molina 2005: 110).

Àmfores Gregues

De producció grega hem recuperat tan sols 1 contenidor, que podem adscriure a les produccions ròdies, si bé no podem definir la seva tipologia ni, per tant, la seva datació.

Àmfores Tarraconenses

En aquest grup hem inclòs les àmfores de producció local però fetes amb una tècnica i tipologia que podríem denominar romana. Tan sols hem documentat 1 peça, que pertany a una versió local de la forma Dr. 1A, un contenidor que a Catalunya està documentat en centres productors del Maresme i també del Camp de Tarragona, en concret a la propera vil·la del Vilar de Valls, d'on prové la nostra peça. Aquests envasos són també anomenats Dr. 1 Citeriors o "produccions antigues", i es daten sobretot a partir de mitjans del segle II aC i fins a finals del primer quart del segle I aC (López Mullor, Martín 2006).

Valoracions del Context

La importància d'aquest context ceràmic és força destacada per al coneixement dels períodes més antics de la Tàrraco romana. En primer lloc, com ja hem dit en l'apartat introductori cal destacar que ens trobem davant d'un conjunt de ceràmica molt important, tant a nivell quantitatiu com per l'estat de conservació de les peces. Aquest fet es deu, bàsicament, a què es tracta d'un abocar de residus domèstics que reutilitza una antiga sitja. A més, la seva ubicació respecte a la topografia de la ciutat antiga és un fet rellevant, donat que es situa a llevant del barranc natural que actuava com a via de connexió entre l'àrea portuària i la part alta, fora de l'antic recinte de l'*oppidum* ibèric i en un sector inicialment deshabitat o sotmès a una ocupació marginal, i no serà fins a la construcció de la ciutat de nova planta a inicis del segle I aC quan aquesta àrea s'inclogui dins el traçat urbà de Tàrraco¹⁶⁷.

De fet, intervencions com aquesta i l'efectuada als solars números 7 i 9 del proper carrer d'Apodaca¹⁶⁸, han estat claus per datar i entendre la fundació i l'evolució de la ciutat de Tàrraco, i datar el moment en què l'*oppidum* ibèric de la zona baixa donà pas a la nova ciutat romana.

La Datació del Context

El primer element a tenir en compte en la datació del context és el grup de la vaixel·la fina que, com ja hem indicat, representa gairebé la meitat de la ceràmica trobada, amb un 45%. D'una banda tenim alguna peça característica del segle II aC, com ara les dues copes de la producció Calena Antiga, datades al llarg dels dos primers terços d'aquesta centúria, i que està acompanyada també de quatre copes de la vaixel·la napolitana del tipus A Mitja o Clàssica, en aquest cas amb una datació que abasta els darrers tres quarts del mateix segle II aC. Però entre la vaixel·la fina les classes més destacades, per l'alt nombre d'exemplars recuperats, són les de cronologia més baixa, com ara la producció Calena Mitja o B de Cales i la Campaniana A Tardana. Els vasos de Cales els hem de datar entre el 130/120 i el 90/80 aC, mentre que la A Tardana comença a arribar a les acaballes del segle II aC, i és la producció característica de la primera meitat del segle I aC. En aquest sentit hem de dir que els vasos de la A Tardana no presenten encara l'alt grau de decadència tècnica característic dels moments més

167. Ben datada en aquest moment gràcies als contextos associats a la construcció de la principal infraestructura documentada: el gran col·lector d'aigües residuals o "cloaca màxima" de la ciutat (Díaz, Puche 2003), que segueix el traçat del barranc natural a què feiem referència.

168. Remetem als capítols corresponents, inclosos en aquest mateix treball.

avançats d'aquesta producció, de manera que podem pensar que es tracta de peces del primer moment, que arriben amb els de la producció Calena Mitja, és a dir, la del tipus B de bona qualitat, estant absent entre el vernís negre la Calena Tardana, que comença a produir-se vers el 90/80 aC, i presenta una acabat inferior als vasos documentats per nosaltres¹⁶⁹.

Completant el conjunt de vaixel·la fina, i tot i la seva poca incidència numèrica, hem de destacar el vernís negre sicilià, la Campaniana C. Les formes documentades, una pàtera Lamb. 7 i una copa, es daten a partir dels darrers moments del segle II aC, i novament ens situen la datació del context en aquests moments entorn l'any 100 aC. De fet, aquesta cronologia sembla corroborar-se per la presència de gobelets de parets fines, dels quals tenim formes de cronologia àmplia, com la Mayet 1 i 2, junt amb vasos de la variant 2D, documentats a partir del darrer quart del segle II aC, o del tipus Mayet 2A, amb una cronologia inicial del primer quart del segle I aC, és a dir, novament a partir del 100 aC. A més, entre els nombrosos gobelets no hem documentat cap exemplar de variants més avançades en el temps, com per exemple del tipus Mayet 3, documentats a partir del segon quart del segle I aC, ni tampoc cap copa de la producció grisa de la costa imitant formes pròpies de la Campaniana B, que es comencen a produir també a finals del primer quart del segle I aC. D'aquesta manera, a partir de les dades proporcionades per la vaixel·la fina, podem plantejar la datació del context entre el 110/100 i el 90/80 aC.

Entre la ceràmica comuna també comptem amb diverses peces ben documentades a nivell cronològic, i que ens poden ajudar a fixar la datació del context. D'una banda, entre la ceràmica indígena, hem de fer esment de la presència de gerres de la producció emporitana d'engalba blanca, de la forma 5A, i que tenen una datació que abasta la segona meitat del segle II aC i els dos primers terços del I aC. A aquesta vaixel·la hem de sumar les nombroses importacions d'origen itàlic, amb recipients que ja apareixen en els primers moments del segle II aC. Però de nou trobem nombroses formes que es documenten a partir del 150 aC, com ara les cassoles Vegas 14 o F2 Torre Tavernera 4,10, i inclús altres que estan documentades a partir dels darrers anys del segle II aC, com les tapadores Celsa 80,8145 i Celsa 79.106, que novament defineixen un terme *post quem* per a la formació del context a finals del segle II aC.

En darrer terme el grup de les àmfores, en aquest cas

molt reduït amb només cinc exemplars, ens aporta una informació similar a la de la vaixel·la comuna. D'una banda tenim envasos del tipus Dr. 1A itàlics, ben documentats a partir del 135 aC i fins a mitjans del segle I aC, junt amb versions locals de Dr. 1A o Dr. 1A Citeriors, en aquest cas un contenidor de la veïna vil·la del Vilar, a Valls (Alt Camp), que podem datar a partir de mitjans del segle II i fins a finals del primer quart del segle I aC. Estan acompanyats també d'una àmfora Tripolitana Antiga, amb una cronologia que abasta els segles II i I aC, i com en el cas precedent, apareix un element que rebaixa la datació *post quem* al darrer terç del segle II aC. En aquest cas hem recuperat una àmfora púnica T-7.5.2.2, que està ben datada en contextos de finals del segle II i els inicis del I aC, és a dir, que novament ens situa *ca.* al 100 aC la datació del context, probablement durant el primer o dos primers decennis del segle I aC.

De fet, tenim alguns exemples ben datats en aquest període que tenen una composició anàloga al context que acabem de presentar. Caldria destacar el conjunt ceràmic procedent de la fase 3 de l'amfiteatre de Cartagena (Pérez Ballester 2000: 133), datat a inicis del segle I aC, amb anterioritat al 80/70 aC, i també els documentats a la Laietània, com són les sitges de Can Bartomeu i el dipòsit del sector occidental de Burriac (García Rosselló *et alii* 2000: 65), o els procedents dels nivells de la fase 1 *d'Aeso* (Payà 2000: 241). En tots els casos apareix ben documentada vaixel·la fina del tipus A tant en la variant Mitja com en la Tardana, com en el nostre cas, junt amb ceràmica calena, destacant la del tipus B, que apareix també acompanyada de B Etrusca. A més, també es documenten algunes peces de vernís negre de pasta grisa, en el nostre cas de la producció siciliana del tipus C. Aquesta vaixel·la s'acompanya d'un ampli repertori de ceràmica comuna itàlica, com és l'exemple de Cartagena, i inclús de roig intern pompeïà, com succeeix a la Laietània. En darrer terme, si bé en el nostre cas la presència d'àmfores és escassa, coincideix amb el comportament general, on els contenidors itàlics del tipus Dr. 1A ja comencen a acompanyar-se de Dr. 1B i també Lamb. 2 de la franja adriàtica, a més d'algun exemplar púnic del tipus Mañá C, com també és el nostre cas.

La Composició del Context

Aquest conjunt ceràmic destaca per estar format majoritàriament per vaixel·la importada. D'aquesta manera, la ceràmica d'importació representa el 66,96%,

169. Amb pastes més toves i poroses, i un vernís que no cobreix de manera homogènia la superfície de les peces i presenta diverses tonalitats, destacant les marques d'apilament o les parts "axocolatades" per una mala cocció.

mentre que la local ibèrica es redueix al 31,74%, i la comuna romana d'origen indeterminat està representada per un escadusser 1,3%.

Entre les importacions, i com és habitual, els productes més nombrosos són els itàlics, que dominen amb un 98,06%, quedant de manera testimonial els productes púnics centremediterranis -1,3%- i els grecs de l'Egeu -0,65%-.

Si comencem l'anàlisi de les diferents classes ceràmiques amb l'estudi dels contenidors amfòrics, hem de destacar que aquest és un conjunt molt petit, format per tan sols 5 contenidors, amb un percentatge del 20% per als envasos locals del Vilar, de l'Egeu i itàlics, i amb un 40% per als dos exemplars púnics centremediterranis. D'aquesta manera, a nivell tipològic trobem un exemplar de cada forma, que representen el 20% respectivament: un exemplar Dr. 1A itàlic, una àmfora ròdia, una púnica Mañá C2c/T-7.5.2.2, una Tripolitana Antiga, i una Dr. 1A Citerior.

Però sens dubte el conjunt més important d'aquest context és el de la vaixella de taula, format per un total de 154 peces identificades. Hem de dir que domina la vaixella fina -78,62%- respecte a la ceràmica comuna -21,38%-, i entre les diferents classes documentades preval la vaixella de vernís negre, amb un 59,75%,

quedant en segon terme la ceràmica comuna local o regional -21,39%-, on té un gran pes la comuna ibèrica -20,13%- davant de la presència puntual de ceràmica d'engalba blanca -1,26%-. Els vasos de parets fines itàlics completen el conjunt, amb un percentatge de l'11,32%, seguits de la grisa de la costa -6,92%- i en darrer terme l'única peça de vaixella metàl·lica recuperada, una gerra que representa un reduït 0,63%.

Respecte als diversos tipus de vernís negre presents entre la vaixella de taula, cal destacar el domini dels vasos fabricats a la Campània -97,78%-, dels quals el 56,66% són de la producció napolitana de la Campaniana A, mentre que de Cales provenen el 41,11%, i el 2,22% restant són peces procedents de la producció del tipus C de Sicília.

En quant al repertori formal de la vaixella de taula, hem de destacar el domini dels plats i les pàteres, que representen el 40,26% del total, seguides del grup de bols i copes, amb un 25,97%. Ja en segon terme estan el grup de les gerres, amb un 16,23%, i el dels gots, també amb un 16,23%, però on podem distingir entre els gots ansats -2,60%- i els que no porten ansa -13,63%-. Finalment trobem el grup minoritari de les copes ansades, format exclusivament per copes de vernís negre de cales Pasq. 127, i que representen l'1,30% de la vaixella de taula.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	51	33,12	22,18
		VN de Cales	37	24,03	16,09
		Campaniana C	2	1,3	0,87
		PP FF Itàliques	18	11,68	7,83
	Ceràmica comuna	Comuna campana	38	24,68	16,52
		Comuna lacial	3	1,95	1,31
		Llàntia itàlica	1	0,65	0,43
	Àmfores	Campània	1	0,65	0,43
		TOTAL	151	98,06	65,66
Púnica centremediterrània	Àmfores	Centremediterrànies	2	1,3	0,87
		TOTAL	2	1,3	0,87
Grega	Àmfores	Ròdia	1	0,65	0,43
		TOTAL	1	0,65	0,43
Local/Regional	Vaixella fina	Grisa de la costa	11		4,78
		Comuna ibèrica	37		16,09
	Ceràmica comuna	Grollera ibèrica	24		10,44
		Tarraconenses	1		0,43
		TOTAL	73		31,74
Ceràmica romana indeter.	Vaixella fina	Vaixella metàl·lica	1		0,43
		Comuna romana	2		0,87
		TOTAL	2		1,3

Figura 284. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 36	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 4	5	B de Cales: 5
	Plat C-I	4	Grisa de la Costa: 4
	S/T	5	Comuna Ibèrica: 5
Pàteres	Lamb. 5	42	Campaniana A: 28 B de Cales: 14
	Lamb. 5-7	3	Campaniana A: 2 B de Cales: 1
	Lamb. 7	1	Campaniana C: 1
	Pàtera hemisfèrica	1	Comuna Ibèrica: 1
Bols	Lamb. 27ab	10	Campaniana A: 10
	Lamb. 27c	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 31a	2	Campaniana A: 2
	Lamb. 31b	2	Campaniana A: 2
	Lamb. 34b	1	Campaniana A: 1
	S/T	1	Comuna Ibèrica: 1
Copes	Lamb. 33a	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 33b	3	Campaniana A: 2 Calena Antiga: 1
	Lamb. 1	8	B de Cales: 8
	Lamb. 2	1	B de Cales: 1
	Lamb. 8b	1	B de Cales: 1
	Pedroni Tav. 12.50	1	Calena Antiga: 1
	Copa	1	Campaniana C: 1
	Copeta	1	Campaniana A: 1
	S/T	2	Comuna Ibèrica: 2
Copes/ Bols	Escudella A-II	4	Grisa de la Costa: 4
Copes Ansades	Pasq.127/F3121	2	B de Cales: 2
Gots/ Gobelets	Lamb. 3	3	B de Cales: 3
	Gobelet	1	PP FF Itàliques: 1
	Mayet 1/2	6	PP FF Itàliques: 6
	Mayet 1/Mbni. 1	2	PP FF Itàliques: 2
	Mayet 2/ Mbni.1	3	PP FF Itàliques: 3
	Mayet 2/ Mbni. 2	4	PP FF Itàliques: 4
	Mayet 2A/ Mbni. 3	1	PP FF Itàliques: 1
	Mayet 2D/ Mbni. 4	1	PP FF Itàliques: 1
Gots Ansats	Vaset bicònic D-III	1	Grisa de la Costa: 1
	Vaset bicònic D-IV	1	Grisa de la Costa: 1
	S/T	2	Comuna Ibèrica: 2
Gerres	S/T	1	Vaixella Bronze: 1
	Gerra E-I	1	Grisa de la Costa: 1
	Oinocós	1	Comuna Ibèrica: 1
	Gerra F5A	2	Engalba Blanca: 2
	S/T	20	Comuna Ibèrica: 20

Figura 285. La vaixel·la de taula. Tipologia

Centrant-nos en el grup dels plats i les pàteres, veiem que està dominat per les produccions de vernís negre -83,87%-, i són molt minoritàries les peces de la ceràmica comuna ibèrica -9,68%- i de la grisa de la costa -6,45%-. A nivell tipològic hem de constatar un domini aclaparador de les pàteres Lamb. 5, que representen el 67,74%, a les que hauríem d'afegir el 4,84% de la variant Lamb. 5-7, l'1,61% de la forma Lamb. 7, i el 6,45% dels plats C-I de la grisa de la costa, que són una versió local de la forma Lamb. 5. La resta de tipus documentats són, en conseqüència, totalment minoritaris. Així, el plat Lamb. 4 representa el 8,06%, i el plat Lamb. 36 i la pàtera hemisfèrica ibèrica l'1,61% cadascun, tancant el grup les peces sense tipologia definida, amb un 8,06%.

D'igual manera, el grup de les copes i els bols està dominat per vaixel·la de vernís negre -82,50%-, i es completa amb ceràmica grisa de la costa -10%- i comuna ibèrica -7,50%-. Aquí el repertori tipològic és més variat, perquè no trobem una forma tan clarament dominant. No obstant hem de constatar l'alt percentatge dels bols Lamb. 27ab -25%- i de les copes Lamb. 1 -20%-, i en segon terme les escudelles de grisa de la costa A-II -10%-. En tercer lloc tenim les copes Lamb. 33b -7,50%-, i seguidament els bols Lamb. 31a i 31b, cadascuna amb un percentatge del 5%. En darrer lloc, i amb un percentatge del 2,50%, tenim les formes Lamb. 2, 8b, 27c, 33a, 34b i Ped. Tav. 12,50. Finalment, les peces sense tipologia o que no han pogut identificar-se amb claredat, representen el 12,50% restant.

En el grup dels gots i els gobelets hem de destacar que està format majoritàriament per gobelets de parets fines itàlics del tipus Mayet 1 -9,52%- Mayet 2 -33,33%-, Mayet 2A -4,76%-, Mayet 2D -4,76%-, gobelets del tipus Mayet 1 o 2 -28,57%-, i es completa amb vasos de vernís negre del tipus Lamb. 3 -14,29%- i gobelets itàlics de tipologia indeterminada -4,76%-. D'altra banda, el grup dels gots ansats està format de manera equitativa per vasos bicònics de la ceràmica grisa de la costa i ceràmica comuna ibèrica.

Per finalitzar l'anàlisi de la vaixel·la de taula hem de fer referència al grup de les gerres. Està format totalment per vaixel·la local o regional, amb excepció de la gerra de bronze de procedència desconeguda -4,17%-. Així, la ceràmica comuna ibèrica és la majoritària, amb un 83,33%, essent la resta força minoritària: el 8,33% correspon a la ceràmica d'engalba blanca i el 4,17% restant a la grisa de la costa.

Passant a analitzar el grup de la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments, cal destacar que la majoria són ceràmiques d'importació itàlica, que representen el 61,54% del total, i es completen amb produccions locals

ibèriques, que sumen el 38,46% restant. A nivell tipològic cal destacar el domini de les tapadores -38,46%-, de les quals el 73,08% són d'importació itàlica i el 26,92% restant són de la producció grollera ibèrica. En segon lloc trobem les olles -29,23%-, que amb excepció d'una peça itàlica són de la producció grollera ibèrica. Amb un 20% trobem les *patinae*, totes de fabricació itàlica, i en darrer terme els morters, amb un 12,31%, que a nivell de produccions estan dominats per les importacions itàliques -90%- front a les de la ceràmica comuna romana -10%-.

Passant a la ceràmica d'emmagatzematge i despesa, hem de dir que tret d'una peça de la producció comuna romana, la resta pertanyen a la ceràmica local ibèrica. D'aquesta manera, l'únic exemplar no ibèric és un *dolium*, que a nivell percentual representa el 3,7% del grup, que com és habitual està dominat pels càlats -55,56%- i les tenalles -22,22%-. Ja minoritàries són les olles d'emmagatzematge, que representen l'11,11%, i les tapadores i petites àmfores d'emmagatzematge, ambdues amb un 3,7%.

En darrer terme hem de fer esment del grup d'altres tipus de vaixella, que representa l'1,54% de la ceràmica documentada, i està format per una llàntia de la producció comuna itàlica i tres ungüentaris en ceràmica comuna ibèrica.

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	19	Comuna Itàlica: 1 Grollera Ibèrica: 18
<i>Patinae</i>	13	Comuna Púnica: 1
Tapadores	25	Comuna Itàlica: 19 Grollera Ibèrica: 6
Morters	8	Comuna Itàlica: 7 Comuna Romana: 1

Figura 286. La vaixella de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	15	Comuna Ibèrica: 15
Tenalles	6	Comuna Ibèrica: 6
Olles	3	Comuna Ibèrica: 3
Amforetes	1	Comuna Ibèrica: 1
Tapadores	1	Comuna Ibèrica: 1
<i>Dolia</i>	1	Comuna Ibèrica: 1

Figura 287. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Llànties	1	Comuna Itàlica: 1
Ungüentari	3	Comuna Ibèrica: 3

Figura 288. Altres tipus de ceràmica

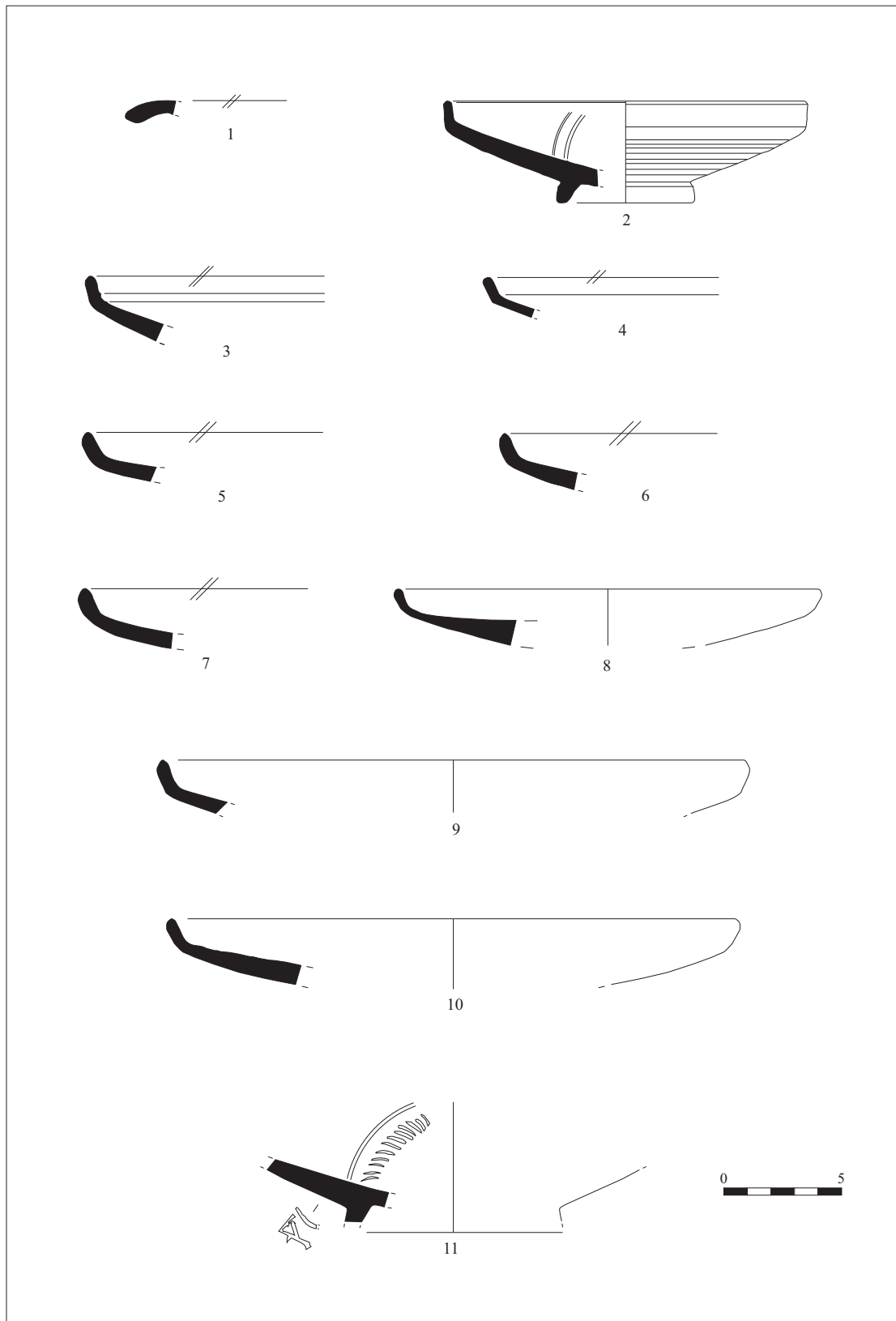

Figura 289. CAMPANIANA A-T: 1) Lamb. 36. 2 a 11) Lamb. 5.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

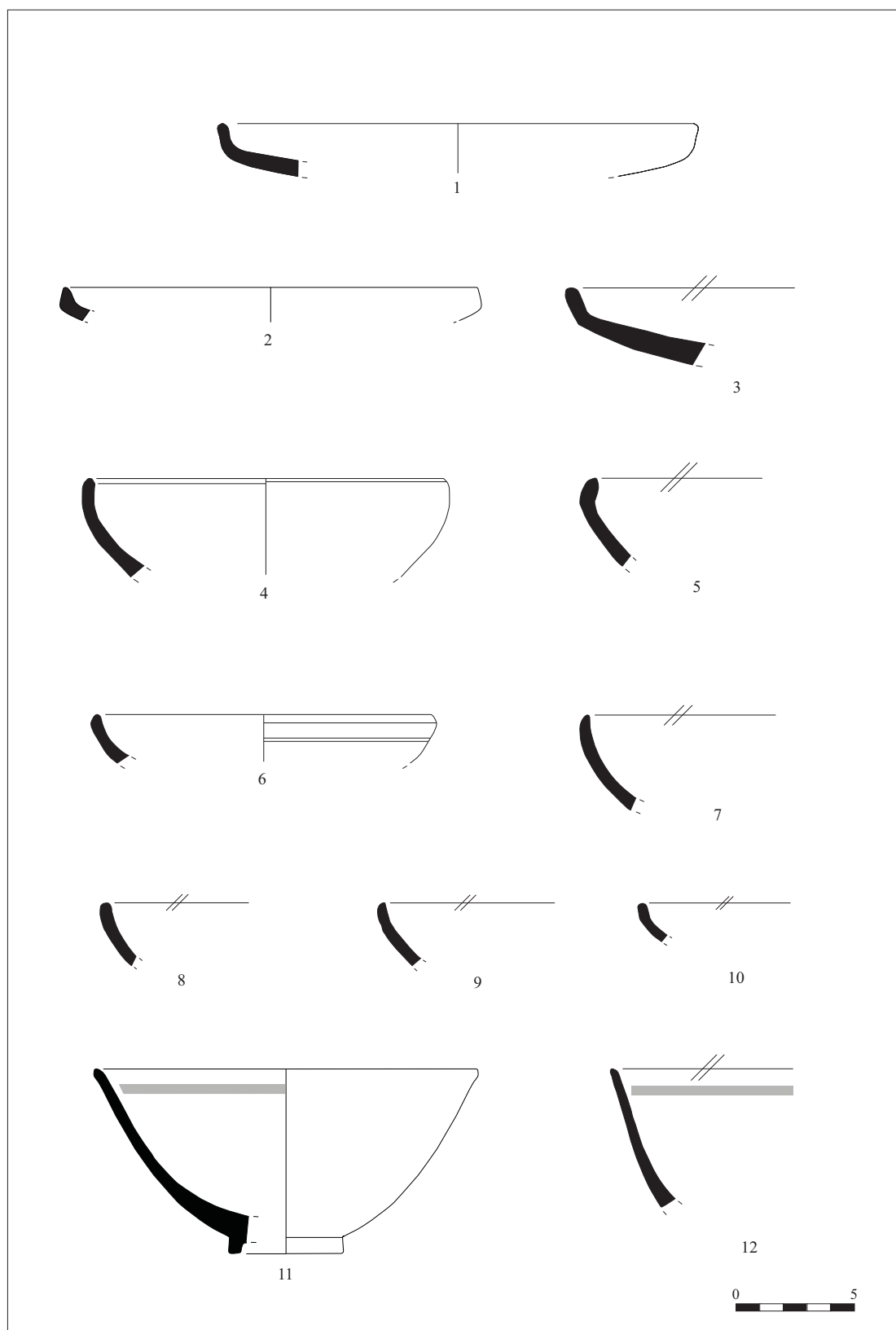

Figura 290. CAMPANIANA A-T: 1) Lamb. 5. 2, 3) Lamb. 5-7. 4 a 9) Lamb. 27ab. 10) Lamb. 27c. CAMPANIANA A-M: 11, 12) Lamb. 31a.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

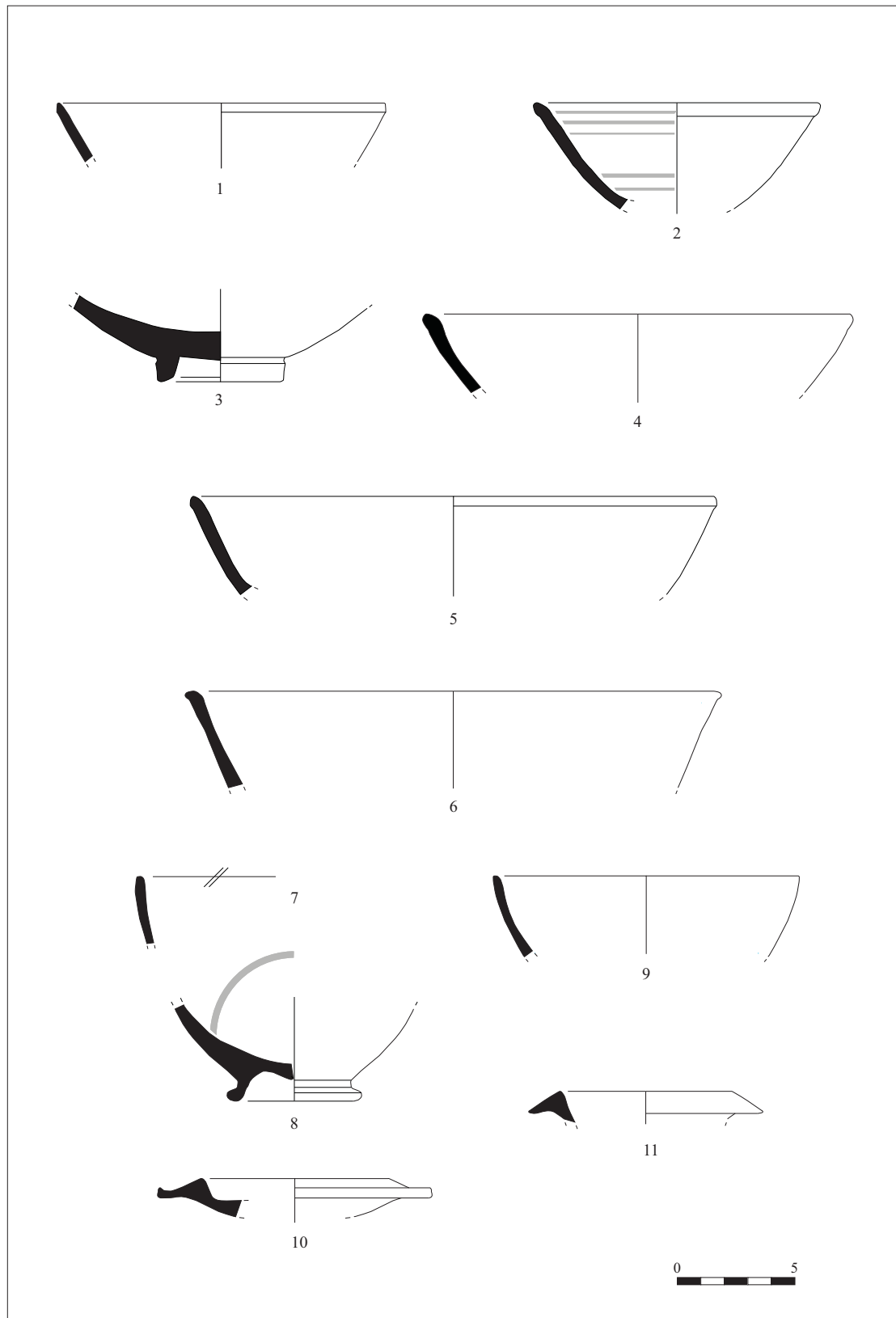

Figura 291. CAMPANIANA A-T: 1, 3) Lamb. 31b. 2, 4, 5) Lamb. 33b. CALENA ANTIGA: 6) Ped. Tav. 12.50. B DE CALES: 7 a 9) Pasq. 127. 10, 11) Lamb. 4.

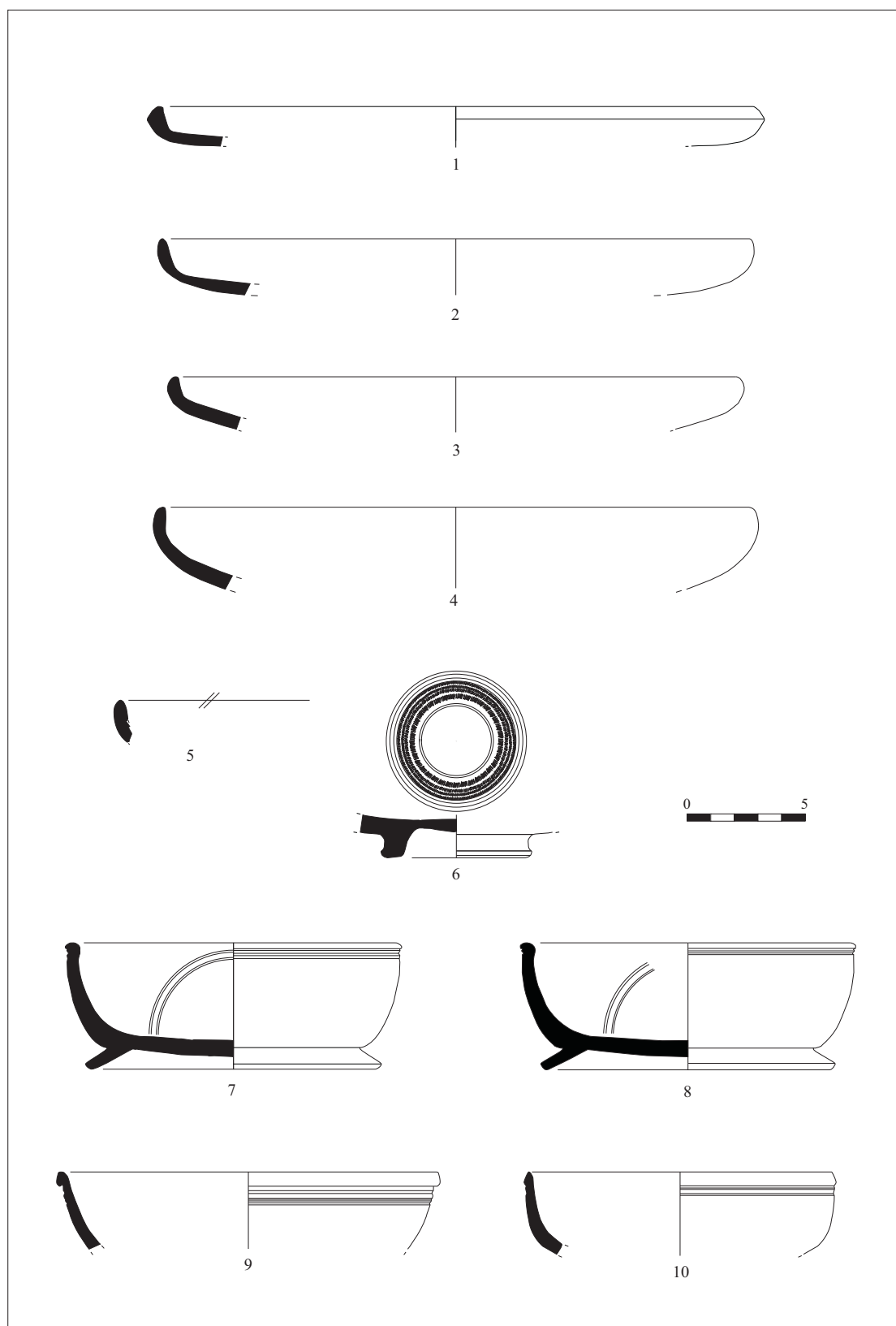

Figura 292. B DE CALES: 1 a 6) Lamb. 5. 7 a 10) Lamb. 1.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

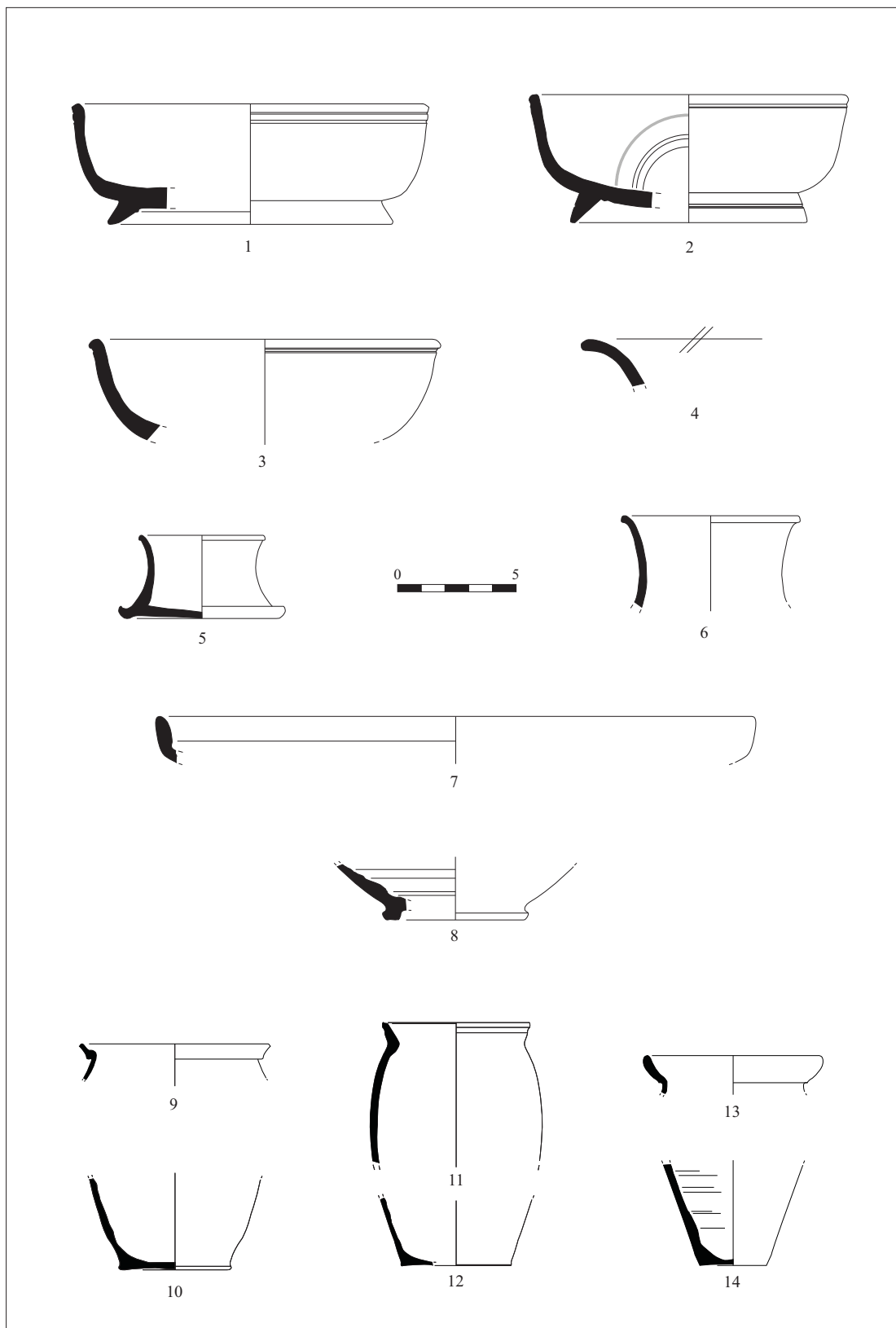

Figura 293. B DE CALES: 1 a 3) Lamb. 1. 4) Lamb. 2. 5, 6) Lamb. 3. CAMPANIANA C: 7) Lamb. 7. 8) Copa. PARETS FINES: 9) Mayet 1. 11) Mayet 2D. 13) Mayet 2/Mbni. 2. 10, 12, 14) Gobelets.

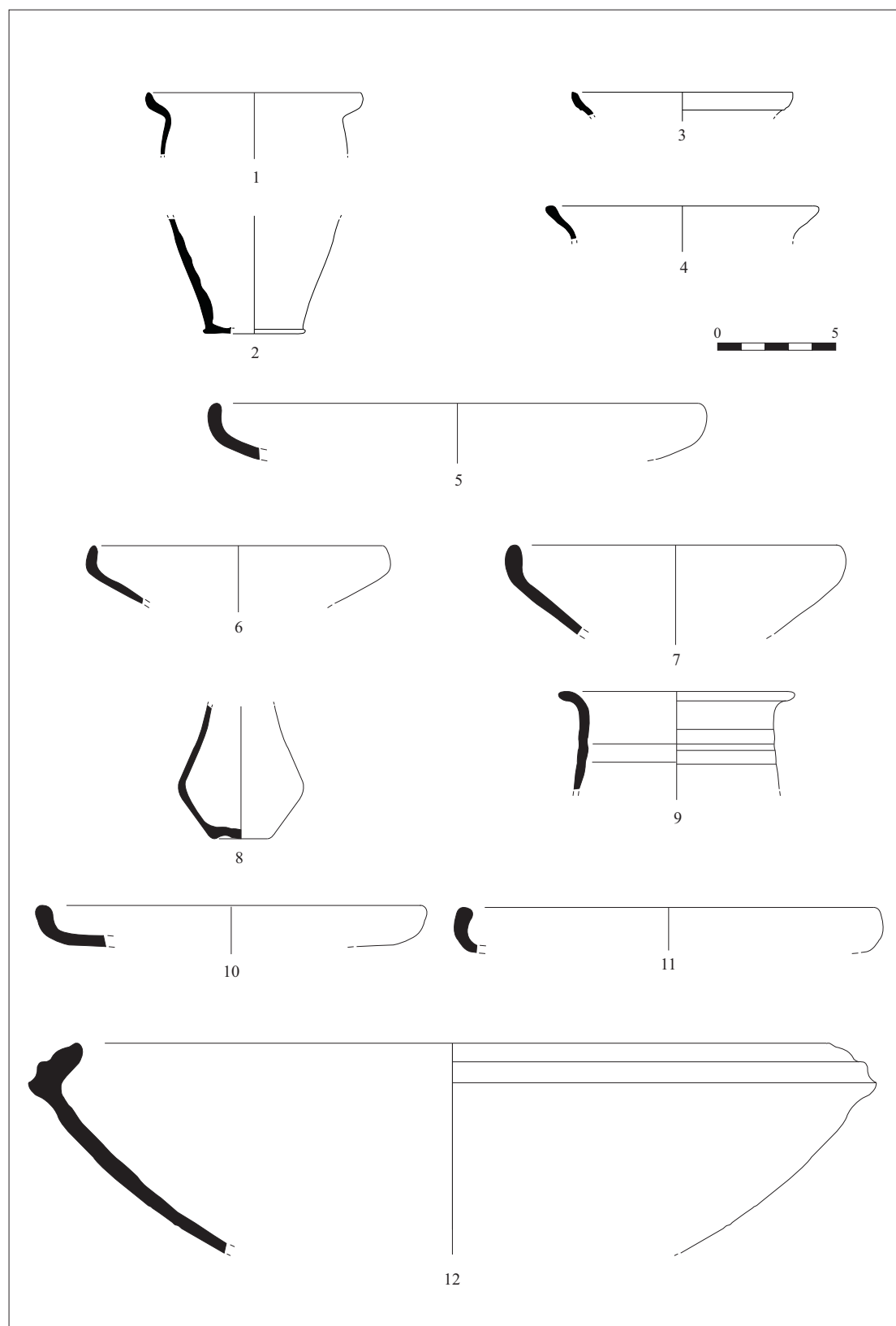

Figura 294. PARETS FINES: 1, 3) Mayet 2/Mbni. 2. 4) Mayet 2A. 3) Gobellet. GRISA DE LA COSTA: 5) Plat C-I/Lamb. 5. 6, 7) Escudelles A-II. 8) Vaset bicònic D-IV. 9) Vaset bicònic D-III. COMUNA IBÈRICA: 10, 11) Plat C-I/Lamb. 5. 12) Pàtera hemisfèrica.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

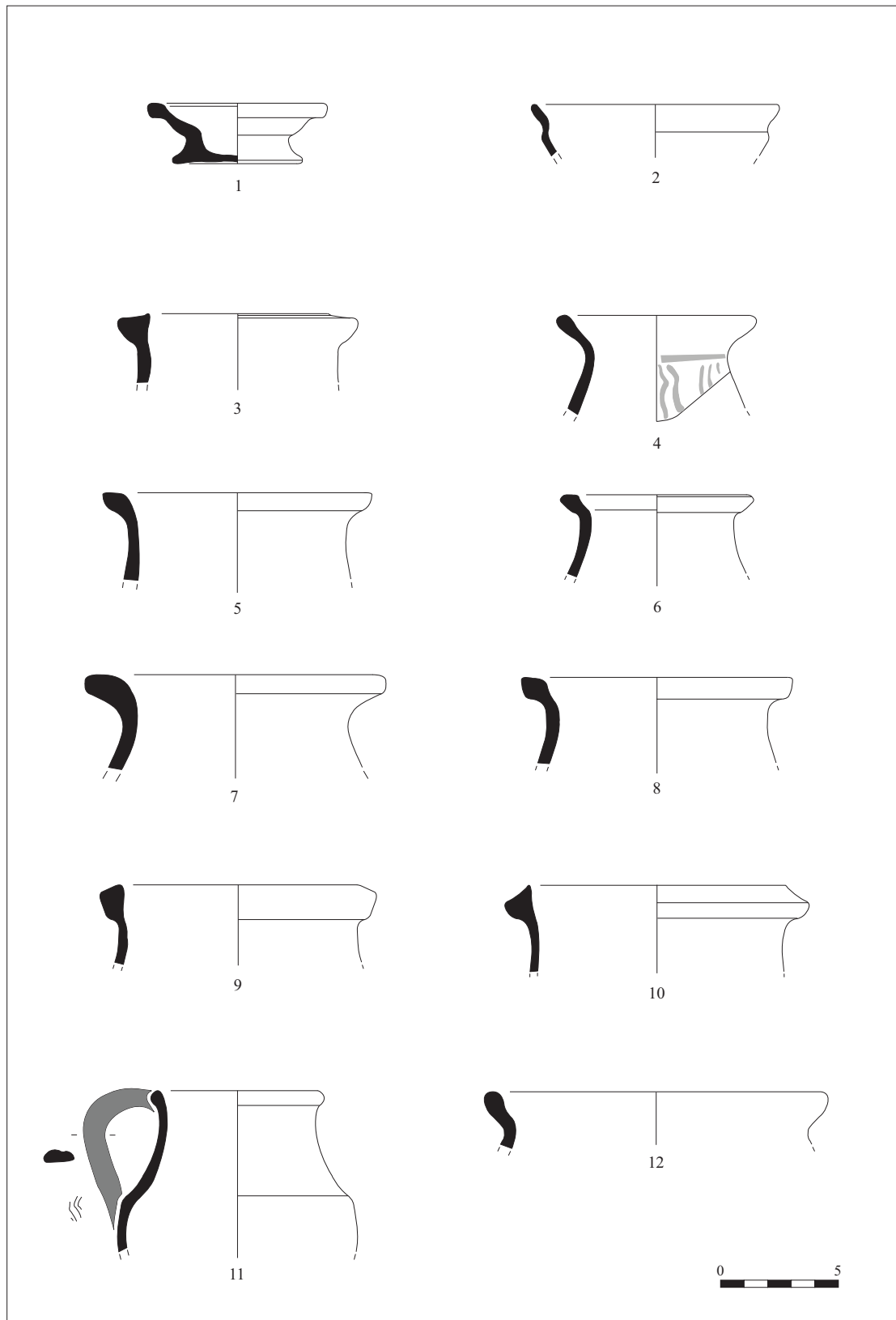

Figura 295. COMUNA IBÈRICA: 1) Copa. 2) Bol. 4 a 12) Gerres. CERÀMICA D'ENGALBA BLANCA: 3) Gerra F5.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

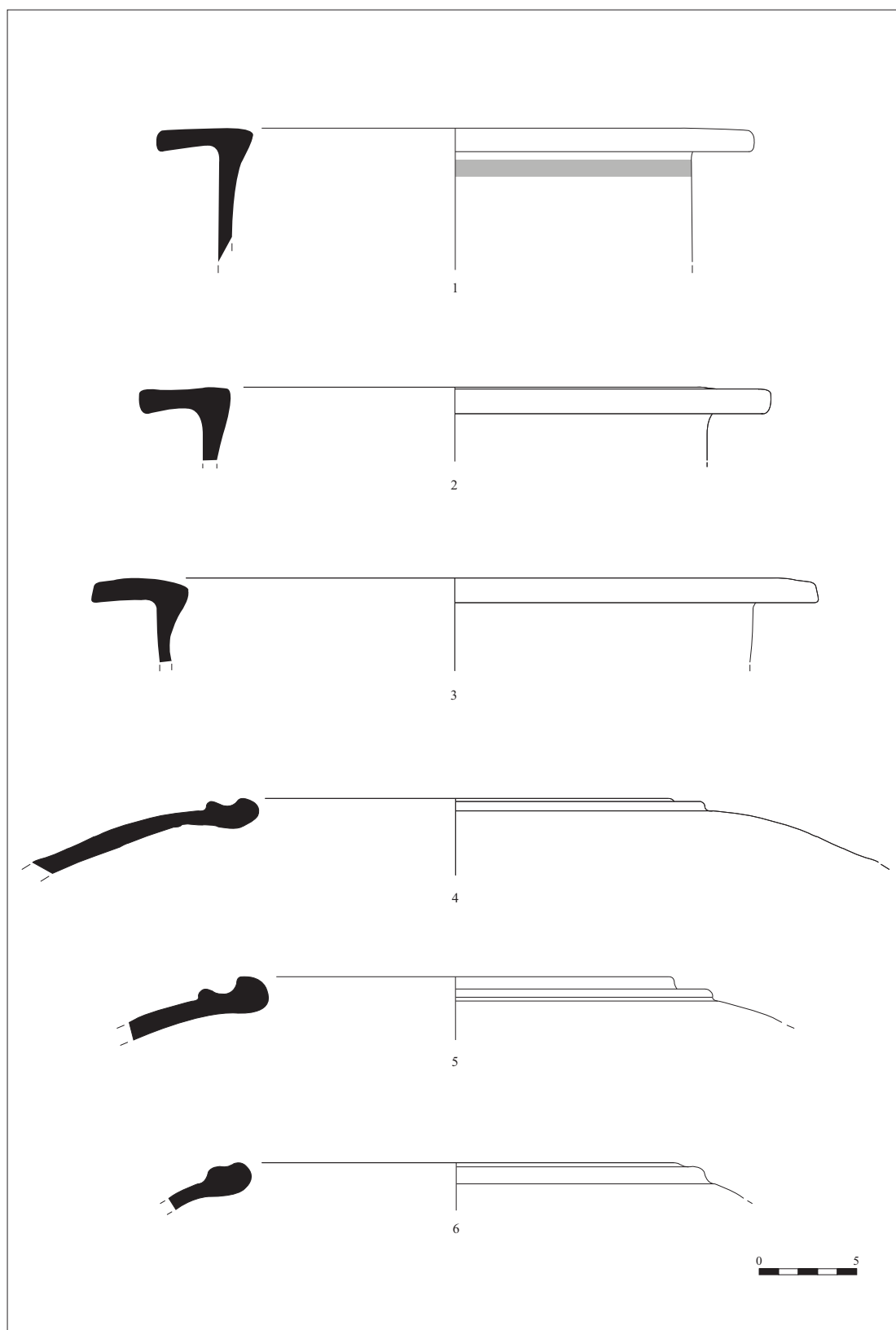

Figura 296. COMUNA IBÈRICA: 1 a 3) Càlats. 4 a 6) Tenalles.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

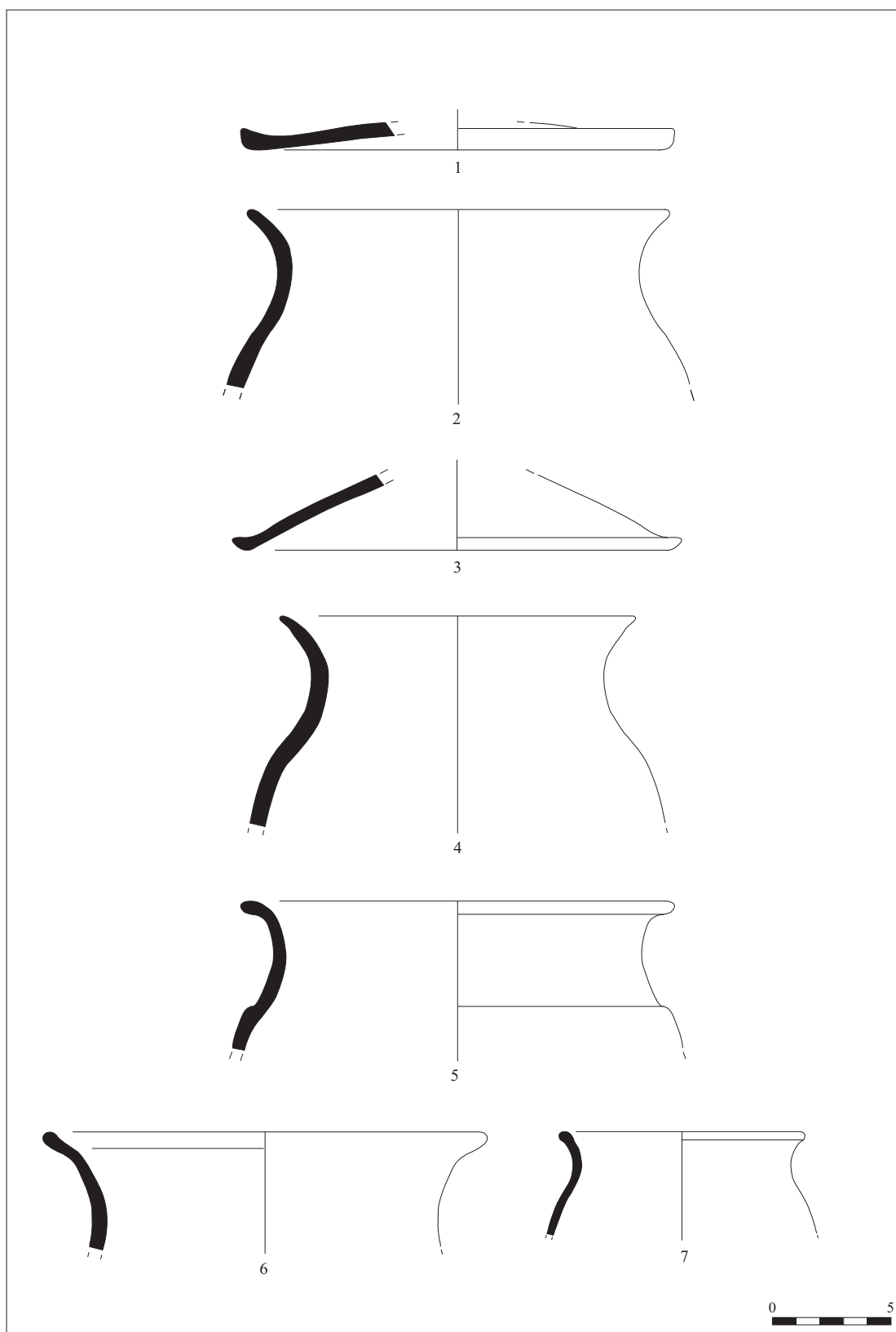

Figura 297. GROLLERA IBÈRICA: 1, 3) Tapadores. 2, 4 a 7) Olles.

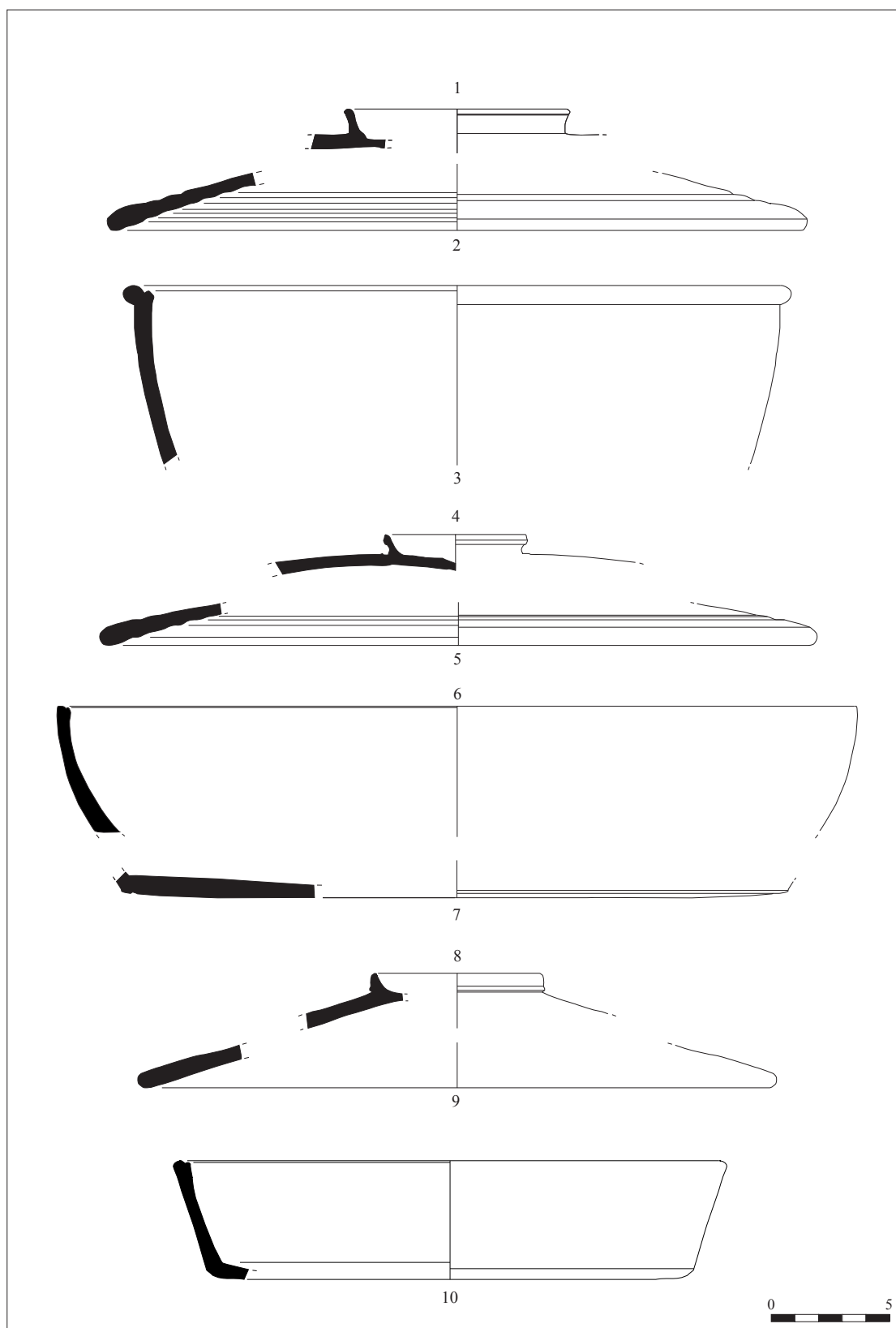

Figura 298. COMUNA ITÀLICA: 1, 2, 4, 5, 8, 9) Tapadora F1 Burriac 38,100. 3) *Patina* F2 Torre Tavernera 4,10. 6, 7, 10) *Patinae* Vegas 14.

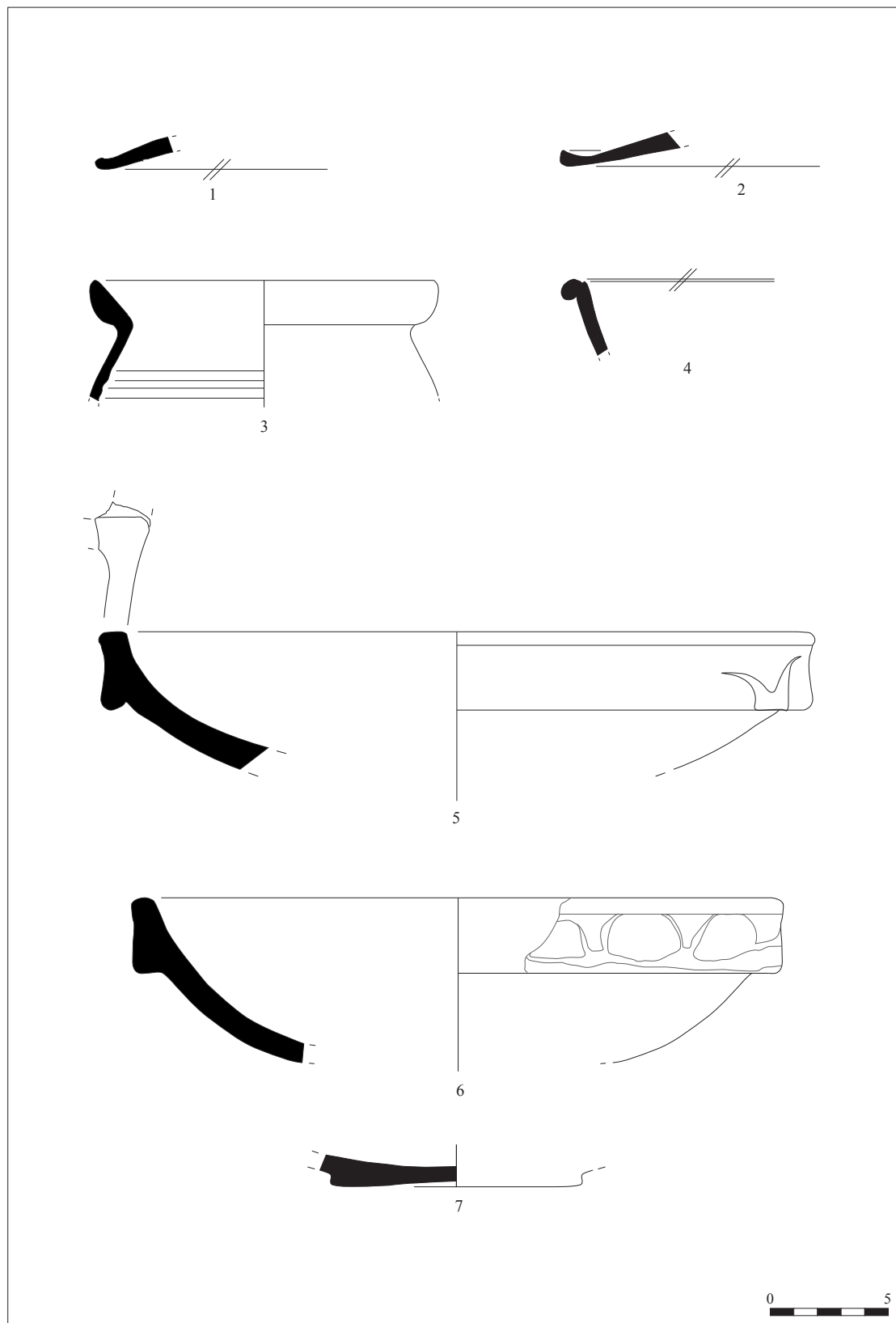

Figura 299. COMUNA ITÀLICA: 1) Tapadora F1 Burriac 38,100. 2) Tapadora F3 Celsa 80.8145. 3) Olla Vegas 2. 4) *Patina* F2 Torre Tavernera 4,10. 5 a 7) Morters Emporiae 36,2.

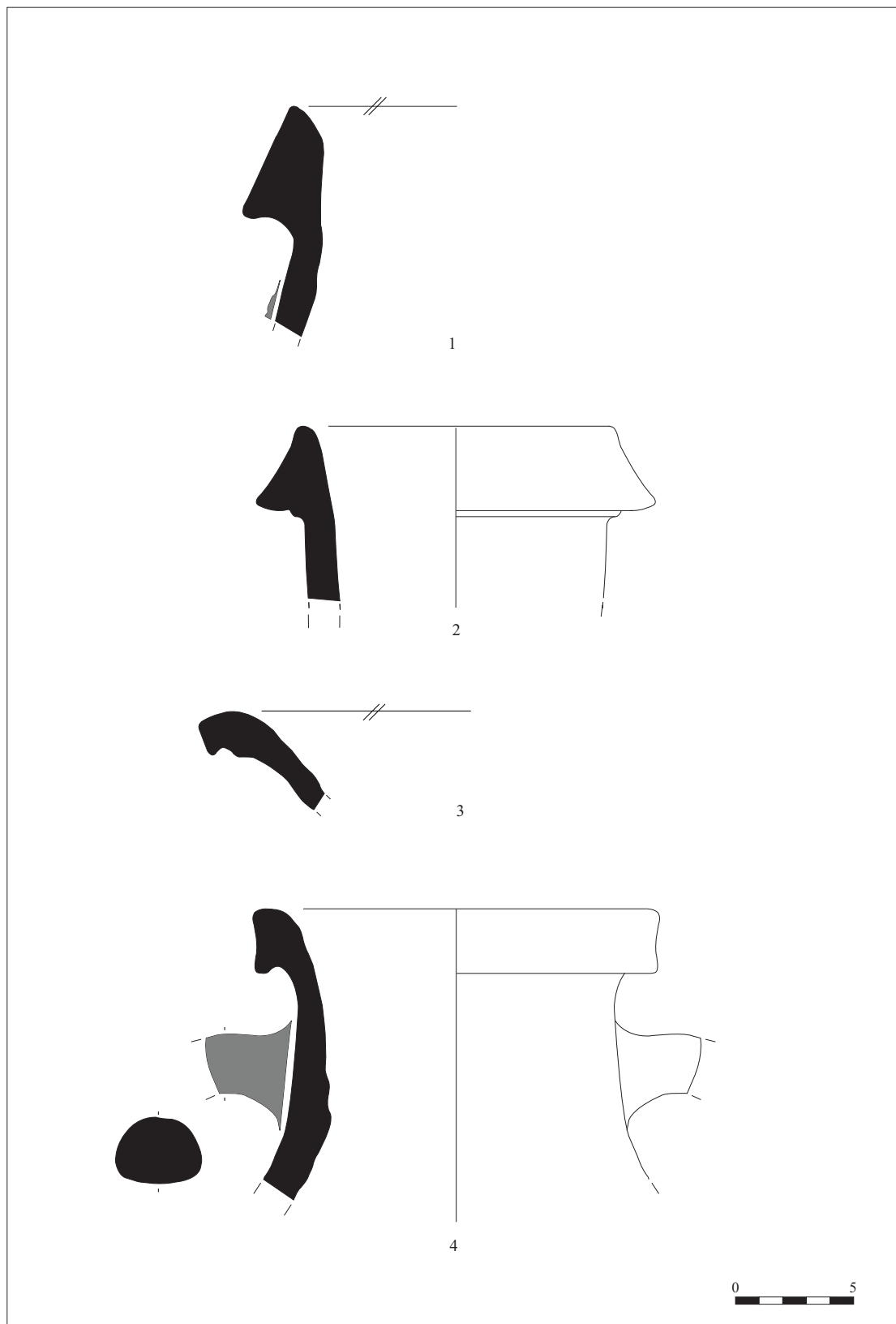

Figura 300. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Dr. 1B campana. ÀMFORA TARRACONENSE: 2) Dr. 1A citerior. ÀMFORA PÚNICA: 3) M. C2c/T-7.5.2.2. 4) Tripolitana Antiga.

4.4.4. Carrer dels Caputxins núm. 33

Aquest context ceràmic prové de les excavacions dutes a terme entre els anys 1985 i 1986, efectuades sota la direcció de M.T. Miró, en forma de sondejos arqueològics. En total es van excavar 14 cales, que ocuparen una superfície de 34,2 m². Els resultats d'aquesta intervenció i altres al mateix carrer, que es localitzen en el que havia estat el nucli de l'antic *oppidum* ibèric, i que amb la materialització de la nova ciutat romana, passaren a formar part del seu "casc antic" (Díaz *et alii* 2005), ja havien estat publicats parcialment, amb especial atenció al període ibèric (Adserias *et alii* 1993).

Els resultats arqueològics de les intervencions en aquest solar van permetre documentar una seqüència estratigràfica que tenia, com a restes més antigues, uns murs pertanyents al poblat ibèric datats al segle III aC. D'època tardorepublicana no es va documentar cap estructura, però en un dels sondejos excavats es va exhumar un estrat de 3 metres de potència, que no es pot associar a restes constructives, i proporcionà el conjunt ceràmic que presentem aquí. Ja d'època imperial, en el segle I dC, es van documentar les restes d'un edifici públic, i un seguit de reformes urbanístiques datades en el segle II, així com estrats dels segles III i IV dC (Miró 1988; Planimetria 2007: 127).

En darrer terme hem de dir que, si bé no és un conjunt de materials massa ampli a nivell quantitatiu, l'hem inclòs en el treball perquè les dades cronològiques que ofereix són de gran importància de cara a poder explicar l'evolució d'aquest sector de l'*oppidum*, just en el moment en què quedà integrat en el traçat de la nova ciutat romana.

Estudi dels Materials

El conjunt ceràmic que presentem està format per les peces recuperades de la unitat estratigràfica 8 de la cala 6. El total de fragments recuperats és de 432, dels quals 40 són vores, 24 són fons, 24 són anses, 6 són altres tipus de fragment, i 338 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 17 peces, d'un total estimat de 30.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixella fina representa el 23,08%, la vaixella comuna el 58,97%, i els contenidors amfòrics el 17,95%.

La Vaixella Fina

La vaixella fina recuperada d'aquest context està formada per ceràmica de vernís negre, que representa el 88,89% del total, i ceràmica de parets fines, amb un 11,11%.

Figura 301. Plànol de situació del c/ dels Caputxins, 33 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixel·la fina	Campaniana A	2	22,22	5,41
	VN de Cales	5	55,56	13,51
	VN Itàlic indeter.	1	11,11	2,7
	PP FF Indeterminades	1	11,11	2,7
	TOTAL	9	100	24,32
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	6	28,57	16,22
	Grollera ibèrica	1	4,76	2,7
	Comuna romana	14	66,67	37,84
	TOTAL	21	100	56,76
Àmfores	Itàliques	6	85,71	16,22
	Pún. centremediterrànies	1	14,29	2,7
	TOTAL	7	100	18,92

Figura 302. La composició del context ceràmic

Àtica de Vernís Negre

Aquesta ceràmica es troba en el context com a element residual, ja que és un tipus de vaixel·la pròpia dels contextos del període ibèric ple, per la qual cosa no l’hem comptabilitzat en l’estudi percentual. Es va recuperar 1 copa forma Lamb. 21/F 2771, que cronològicament abasta el darrer quart del segle V i tot els segle IV i III aC.

Campaniana A

Proporcionalment aquesta producció representa el 25% de la vaixel·la de vernís negre tardorepublicana, de la qual hem documentat 2 peces. Tipològicament tenim 1 copa/bol Lamb. 27, i 1 peça de forma indeterminada, donat el seu estat de fragmentació. No obstant, aquesta peça conservava restes de decoració pintada blanca, de manera que és possible que es tracti d’un bol Lamb. 31 o una copa Lamb. 33. Els exemplars recuperats els podem adscriure a la variant Clàssica o Mitja, que es data en el període que va del 180 al 100 aC.

Campaniana B de Cales

Aquesta producció, també denominada Calena Mitja, representa el 62,5% de la vaixel·la de vernís negre. Hem documentat 5 exemplars, tots ells de la mateixa forma, pàteres Lamb. 5/F 2253.

Pel que respecta a la seva datació l’hem de situar al període situat entre els anys 130/120-90/80 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405), dintre de la primera fase de producció del tipus B en la ceràmica de Cales, caracteritzada per una bona qualitat en les pastes i els vernissos, a diferència del que sol passar en la variant Tardana, que pateix una degradació dels vernissos amb l’avenç del segle I aC (Marín, Ribera 2001: 273).

Vernís Negre Indeterminat

Dintre d’aquest grup tenim 1 peça pertanyent a algun dels tallers itàlics de vernís negre, però degut a l’alt grau d’erosió no s’ha pogut definir a nivell tipològic ni el taller. A nivell quantitatiu suposa el 12,5% del total del vernís negre.

Ceràmica de Parets Fines

Malauradament, el grup de les parets fines es redueix a 1 exemplar. A més, l’alt grau de fragmentació de la peça no permet definir ni l’origen ni la tipologia del got.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Mitja	L. 27	1
	L. 31/33	2
Campaniana B de Cales	L. 5/F 2253	5
VN Etrusc	F 4110/ Anses d’oreille	1
PP FF Indeterminades	Gobelet S/T	1

Figura 303. Principals formes documentades de vaixel·la fina

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Gerra zoomorfa	1
	Càlat	1
Comuna Romana	Pàtera	1
	Gran vas	1

Figura 304. Principals formes documentades de ceràmica comuna

La Ceràmica Comuna

D’aquesta classe ceràmica se n’han recuperat un total de 23 peces, que a nivell percentual es reparteixen de la següent manera: la producció majoritària és la comuna romana de producció indeterminada, amb un 65,22%, seguida de la ibèrica, que representa el 34,78%.

Ceràmica Comuna Ibèrica

En total hem documentat 6 exemplars d’aquesta classe ceràmica, pertanyents a la vaixel·la de taula i d’emmagatzematge. Del primer tipus tenim 1 gerra de vora zoomorfa amb ansa, i del segon 1 càlat amb decoració pintada formant motius geomètrics de semicercles concèntrics, poc conservats. Els 4 exemplars restants presenten restes de decoració pintada, però pel seu estat de conservació no ha estat possible determinar la forma.

A nivell cronològic, la gerra la trobem tant en contextos del període ibèric ple com del tardà, però la presència del càlat ja ens indica una datació centrada bàsicament

en els segles II i I aC, en la producció tardana d'aquesta vaixel·la, ja que és una forma que s'incorpora al repertori de la ceràmica ibèrica a finals del segle III aC, essent comuna en les dues centúries posteriors (Bonet, Mata 2008: 153).

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta producció està present amb 1 exemplar fabricat a mà per al seu ús com a vaixel·la de cuina. Donat el seu estat de conservació no s'ha pogut determinar la seva forma.

Respecte a la seva cronologia, i com ja hem anat apuntant, és durant l'ibèric ple que aquesta vaixel·la és més freqüent, si bé la seva producció i ús perdura durant tot el període tardorepublicà o ibèric tardà, amb exemples a la pròpia Tàrraco i els seus voltants.

Ceràmica Comuna Romana

D'aquest tipus de vaixel·la, de tècnica "romana" però d'origen desconegut, hem documentat 14 peces en un alt grau de fragmentació. Per aquest motiu tan sols s'ha pogut identificar, a nivell formal, 2 exemplars, que tipològicament pertanyent al servei de taula: una pàtera en producció reduïda i un gran vas en comuna oxidada.

Les Àmfores

En total hem documentat 7 contenidors que, segons la seva procedència, corresponen en un 87,5% a àmfores itàliques i en un 12,5% a àmfores púniques cartagineses.

Àmfores Itàliques

D'origen itàlic tenim un total de 6 exemplars, procedents dels centres de la franja tirrenica. D'aquests, 4 són de fabricació campana, concretament 3 exemplars del tipus grecoitàlic clàssic i 1 exemplar Dr. 1A. Dels altres 2 exemplars no s'ha pogut definir llur àrea concreta de procedència, i corresponen a la variant Dressel 1B.

Respecte a la seva datació, hem de dir que les àmfores grecoitàliques documentades són característiques de la primera meitat del segle II aC, si bé també apareixen en contextos de tercer quart d'aquesta centúria, o fins i tot una mica més avançats (Márquez, Molina 2005: 104). D'altra banda, els contenidors del tipus Dr. 1A es daten a inicis del darrer terç del segle II aC, quan substitueixen les grecoitàliques, amb una perdurabilitat fins a mitjans del segle I aC. Però la dada més rellevant en aquest cas la proporcionen els envasos de la variant Dr. 1B, ja que la seva data inicial de fabricació es situa entorn a l'any 100 aC, sent un envàs característic dels tres primers quarts del segle I aC, que perdura fins al canvi d'era.

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica clàssica	3
	Dr. 1A	1
	Dr. 1B	2

Figura 305. Principals formes d'àmfora documentades

Àmfores Púniques Centremediterrànies

Les àmfores cartagineses estan presents amb 1 exemplar. Malauradament, degut a l'alt grau de fragmentació no s'ha pogut definir la seva tipologia, ni tampoc fer precisions sobre la seva datació.

Valoracions del Context

Com ja hem apuntat en altres capítols on s'estudien els contextos ceràmics recuperats en aquesta àrea de la ciutat, alguns d'ells en aquest mateix carrer dels Caputxins, hem de remarcar la seva situació respecte a la topografia antiga de la ciutat. És una zona ocupada inicialment per l'*oppidum* ibèric, que amb l'arribada dels romans experimenta un seguit de reformes urbanístiques que fan que evolucioni de manera particular respecte al que, a partir aproximadament l'any 100 aC, serà la ciutat romana de Tàrraco. A nivell particular, el potent estrat de tres metres de fondària que proporcionarà aquest conjunt ceràmic podria estar relacionat amb algun farciment constructiu, abocat per tal de cobrir les velles edificacions i establir una nova plataforma constructiva, tot coincidint amb la projecció de la nova ciutat romana d'inicis del segle I aC.

La Datació del Context

Malauradament, la quantitat de vaixel·la susceptible d'oferir una cronologia acurada per aquest context no és gaire abundant. En primer lloc hem de destacar la presència de pàteres Lamb. 5 de la Campaniana B de Cales o Calena Mitja, que ens està marcant un terme *post quem* als anys 130/120 aC. Un altre element que ens torna a situar en aquest darrer terç del segle II aC són les àmfores itàliques Dr. 1A, que es comencen a produir vers el 135 aC, quan encara estan arribant exemplars grecoitàlics, com és el nostre cas. Però en darrer terme, la trobada de dos exemplars de la variant Dr. 1B, amb una cronologia centrada en el segle I aC, ja ens està indicant que la formació d'aquest context l'hem de situar a partir dels primers anys del segle I aC. Respecte al terme *ante quem*, no tenim prou materials com per a plantejar una datació precisa dintre d'aquesta centúria, si bé hi són absents algunes produccions documentades a partir del segon i tercer quart del segle I aC, com són les imitacions de copes de la Campaniana B en Grisa de la Costa, o les

primeres àmfores de la Catalunya central del tipus Dr. 1C citerior. Tampoc hem documentat produccions de la variant Tardana de Cales, caracteritzades per una menor qualitat del vernís, que es comença a produir entre el 90 i el 80 aC, de manera que podem proposar una datació per a aquest context situada en el primer quart del segle I aC, tot i que amb reserves, degut a l'escassetat de vaixella ben datada.

La Composició del Context

La composició d'aquest conjunt de materials està formada per un 43,24% de ceràmica importada, un 37,84% de ceràmica romana de procedència indeterminada, i un 18,92% de ceràmica ibèrica. Respecte als diversos tipus de vaixella documentats, que ara exposarem, hem de dir que les dades percentuals no són massa significatives, donat la poca proporció de formes ben documentades, degut a l'alt grau de fragmentació de la ceràmica, sobretot pel que respecta a la ceràmica comuna, i perquè el nombre de fragments no és massa elevat.

Entre els recipients importats cal destacar el domini absolut de la ceràmica itàlica, que representa el 93,75%, davant del 6,25% de ceràmica púnica d'origen cartaginès¹⁷⁰.

A nivell particular, el grup de les àmfores està format únicament per importacions itàliques i cartagineses, en una proporció, com ja hem exposat, del 87,5% front al 12,5% respectivament. D'altra banda, si ens centrem en els tipus identificats, el 50% correspon a envasos

grecoitàlics, el 16,67% al tipus evolucionat Dr. 1A, i el 33,33 a la variant Dr. 1B.

Pel que respecta a la composició del servei de taula, el 75% correspon a vaixella fina, i el 25% restant a ceràmica comuna. A nivell particular, les classes ceràmiques documentades es distribueixen de la següent manera: el vernís negre representa 66,67%, la comuna romana el 16,67%, i la comuna ibèrica i les parets fines representen el 8,33% cadascuna. Dintre del grup de la vaixella de vernís negre hem de destacar que les produccions identificades són majoritàriament de la regió campana, amb un el 62,5% procedent de Cales i un 25% dels tallers napolitans, essent el 12,5% restant de procedència desconeguda.

Pel que fa als percentatges de les formes bàsiques del servei de taula, hem de dir que està dominat per les pàteres, amb cinc exemplars de vernís negre i un en producció comuna romana, que representen el 60% del total, essent puntual la presència de copes i bols, amb un 20%, i de gots o gerres, amb un 10% respectivament.

En aquest cas, possiblement per l'escassetat de la mostra, tan sols hem documentat una peça de l'atuell de cuina, pertanyent a la ceràmica grollera ibèrica a mà, que com ja hem dit no hem pogut identificar a nivell formal.

Es completa el conjunt de vaixella amb la ceràmica d'emmagatzematge, que en aquest context està representada tan sols per una peça, concretament un càlat de la producció ibèrica pintada.

170. Percentatge derivat de la presència d'un únic exemplar d'àmfora púnica.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	2	12,5	5,41
		VN de Cales	5	31,25	13,51
		VN Itàlic indeter.	1	6,25	2,7
		Àrea tirrènica	2	12,5	5,41
		Campània	4	25	10,81
		TOTAL	15	87,5	37,84
Púnica centremediterrània	Àmfores	Centremediterrànies	1	6,25	2,7
		TOTAL	1	6,25	2,7
Local/Regional	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	6		16,22
		Grollera ibèrica	1		2,7
		TOTAL	7		2,7
Ceràmica romana indeter.	Vaixella fina	PP FF Indeters.	1		2,7
	Ceràmica comuna	Comuna romana	14		37,84
		TOTAL	14		40,54

Figura 306. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Pàteres	Lamb. 5 S/T	5	B de Cales: 5
		1	Comuna romana: 1
Copes/Bols	Lamb. 27 S/T	1	Campaniana A: 1
		1	Comuna romana: 1
Gots/Gobelets	Gobelets S/T	1	PP FF Indeters: 1
Gerres	Gerra zoomorfa	1	Comuna Ibèrica: 1

Figura 307. La vaixella de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	1	Comuna Ibèrica: 1

Figura 308. La ceràmica de magatzem i despesa

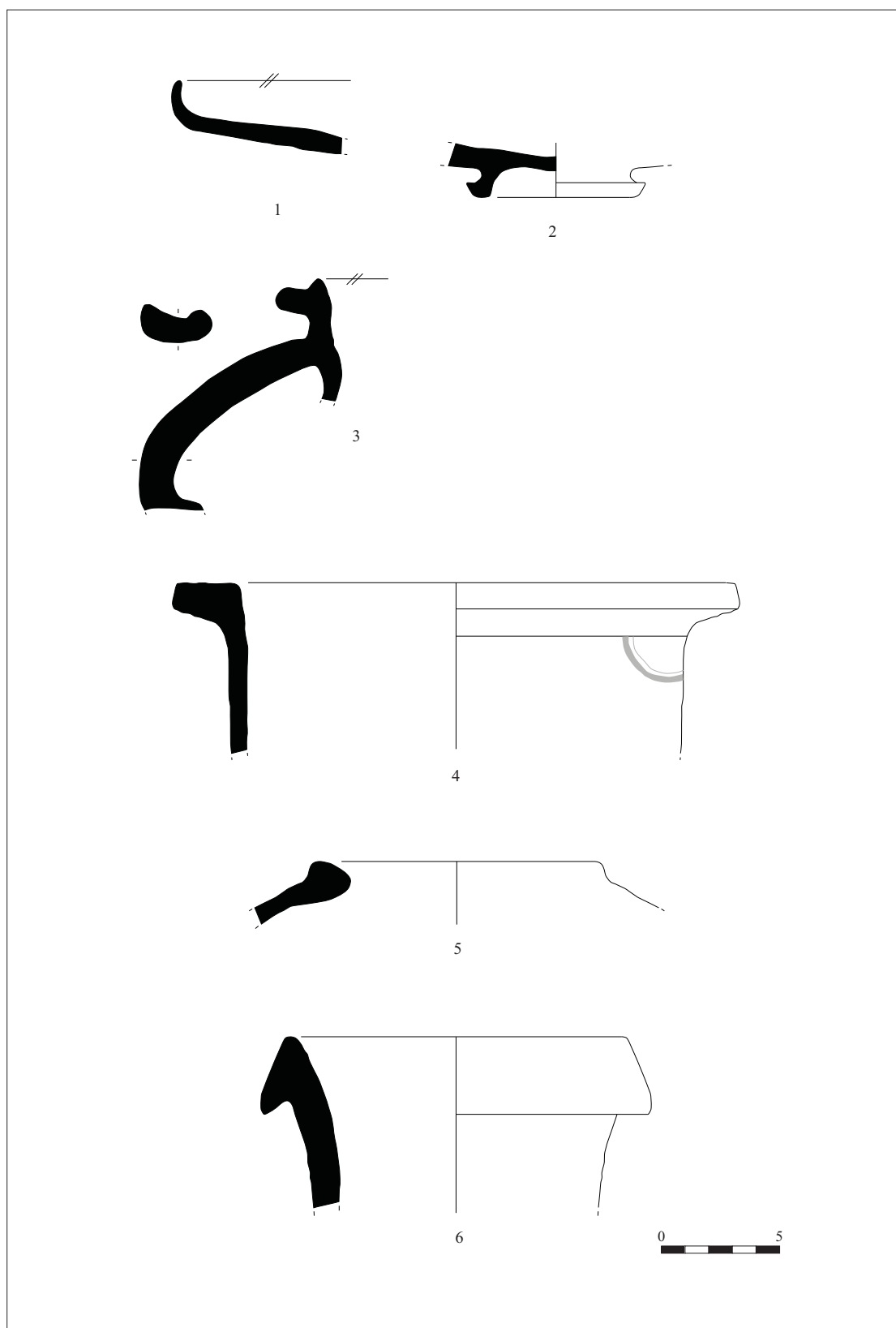

Figura 309. B DE CALES: 1, 2) Lamb. 5. COMUNA IBÈRICA: 3) Gerra. 4) Càlat. ÀMFORA IBÈRICA: 5. ÀMFORA ITÀLICA: 6) Dr. 1A campana.

4.5. Contextos del segon quart del segle I aC

4.5.1. Rambla Vella núm. 29

Aquest context ceràmic procedeix de les excavacions realitzades entre els anys 1992 i 1993 en el solar núm. 29 de la Rambla Vella, sota direcció de Gabriel Foguet, i motivades per la construcció d'un nou edifici d'habitatges (Foguet 2003). Els treballs arqueològics, que ocuparen una superfície de 130 m², permeteren documentar una sèrie d'estructures datades en època tardorepublicana, entre les que tenim alguns murs i un dipòsit excavat al subsòl, amb el característic revestiment hidràulic del tipus *opus signinum*, i rematat amb mitges canyes en els angles. Aquestes estructures quedaran colgades en època dels emperadors August o Tiberi, i ja per sobre aparegueren restes relacionades amb el circ romà, construït en època de l'emperador Domicià. També s'hi documentaren altres restes d'època romana de difícil interpretació, així com part de la muralla medieval o Muralleta, que tancava la ciutat per aquest lloc.

Hem de destacar la importància d'aquet context, ja que prové de la zona on s'havia establert, durant el període tardorepublicà, la base militar romana de Tàrraco, de la qual els vestigis més ben conservats són les dues fases de la muralla romana. El material que presentem va ser recuperat dels nivells constructius de l'esmentat dipòsit, i són un testimoni d'aquesta àrea de la ciutat abans de

l'important procés transformador endegat en època julio-clàudia, que suposà la monumentalització de l'acròpoli tarraconense, amb la construcció del temple d'August en la part superior de la colina de Tàrraco, i que es va completar amb la gran plaça del *Concilium Provinciae Hispaniae Citerioris* i el circ.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixella que presentem està format per les peces recuperades de la unitat estratigràfica 209. El total de fragments ceràmics documentats és de 386, dels quals 41 són vores, 32 són fons, 6 són anses, 5 són altres tipus de fragment, i 302 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 31 peces, d'un total estimat de 35.

Respecte a les classes ceràmiques documentades, la vaixella fina representa el 35,14%, la vaixella comuna el 54,05%, i els contenidors amfòrics el 10,81%, si bé el fet de no tractar-se d'un conjunt de materials massa gran, fa que les dades percentuals tinguin una validesa més aviat orientativa, i no plenament representativa dels contextos d'aquest període.

La Vaixella Fina

El conjunt de vaixella fina recuperada està format de manera igual per un 38,46% de ceràmica de vernís negre i de grisa de la costa, quedant el 23,08% restant integrat per ceràmica de parets fines.

Figura 310. Plànol de situació de la Rambla Vella, 29 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixel·la fina	Campaniana A	1	7,69	2,7
	VN de Cales	3	23,08	8,11
	VN Etrusc	1	7,69	1,7
	PP FF Itàliques	2	15,39	5,41
	PP FF Tarraconenses	1	7,69	2,7
	Grisa de la costa	5	38,46	13,51
	TOTAL	13	100	34,13
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	6	30	16,22
	Grollera Ibèrica	2	10	5,41
	Comuna itàlica	4	20	10,81
	Comuna romana	8	40	21,62
	TOTAL	20	100	54,06
Àmfores	Itàliques	2	50	5,41
	Pún. centremediterrànies	1	25	2,7
	Pún. del Cercle de l'Estret	1	25	2,7
	TOTAL	4	100	10,81

Figura 311. La composició del context ceràmic

Campaniana A

Aquesta producció està present amb tan sols 1 peça, que a nivell percentual representa el 20% dels vasos de vernís negre. Dintre de les variants o fases d'aquesta vaixel·la, per les seves característiques tècniques l'hem d'adscriure a la Campaniana A Mitja, que es data entre el 180 i el 100 aC, i la forma correspon a un bol Lamb. 27c/F 2820.

Calena Arcaica

Aquesta producció tan característica, fàcilment identificable per la decoració en relleu del fons intern de vasos i plats, està present amb 1 exemplar, que representa el 20% del total. Es tracta d'una peça molt fragmentada, de la qual només ha quedat un petit segment del fons amb restes de decoració, que creiem podria pertànyer a una copa F 2150, si bé tampoc es podria descartar una adscripció a la pàtera F 2170. Respecte a la seva datació, és un tipus de vaixel·la que es produeix entre el segon quart del segle III i els inicis del II aC, amb una prolongació en l'ús força important, que fa que a Tàrraco i el seu entorn es documenti en contextos de segona meitat del segle II aC o inclús, com en aquest cas, del segle I aC.

Calena Antiga

Aquesta producció està present amb 1 vas, que representa el 20% del vernís negre. Es tracta d'una peça molt fragmentada, de manera que la seva identificació no es pot confirmar plenament. Malgrat tot, creiem que es

tracta d'un bol del tipus San. 166, que es dataria al llarg dels tres primers quarts del segle II aC.

Campaniana B de Cales

D'aquesta classe hem documentat 1 exemplar, que representa el 20% del total. Com en el cas anterior, està força fragmentada, però hem pogut identificar amb seguretat que es tracta d'una pàtera Lamb. 5/F 2250. Respecte a la seva datació, per la seva qualitat tècnica l'hem d'adscriure a la producció Calena Mitja, datada entre el 130/120 i el 90/80 aC, moment en què la producció de vernís negre del tipus B de Cales comença a fabricar vasos amb una menor qualitat; la Calena Tardana.

Campaniana B Etrusca

La producció del tipus B dels tallers del nord d'Itàlia està present amb 1 exemplar. Es conserva 1 perfil complet d'una copa Lamb. 8b/F 2245, que està decorada amb palmetes impreses, característiques de la producció etrusca (Pasquinucci 1972, fig. 23). Es tracta de la combinació alternada de dos tipus de palmeta, en total sis palmetes en disposició radial entorn un doble cercle central incís, i encerclades de dos grups de dos cercles incisos. La seva producció la podem adscriure a la Volterrana D, que va produir aquestes copes entre mitjans del segle II i el darrer quart del segle I aC, i està ben documentada a Bolsena en contextos ben datats entre el 160/150 i el 90 aC.

Ceràmica de Parets Fines

Aquest tipus de vaixel·la està present amb 3 gobelets, dels quals 2 són de producció itàlica, i 1 és de fabricació tarraconense.

Entre els vasos importats el repertori formal es limita a la forma Mayet 2/Mbni. 4, que es data entre mitjans de segle II i mitjans del I aC.

El vas de fabricació local pertany també al tipus Mayet 2, que en les produccions tarraconenses està documentat des del tercer quart del segle II aC a època augustal, si bé el seu moment àlgid va del 110 al 70 aC (López Mullor 2008: 362).

Ceràmica Gris de la Costa

D'aquesta vaixel·la es van recuperar un total de 5 peces, que majoritàriament pertanyen a la producció clàssica. En aquesta variant hem d'incloure 1 vaset bicònic, 1 escudella del tipus A-I, 1 gerra del tipus E-I i 1 gerra de vora triangular motllurada, que no descartem que es pugui tractar d'un craterisc¹⁷⁰.

170. Tampoc podem descartar que es tracti d'un craterisc amb certes similituds a la forma Cot-Cat Cr1 del Dicocer (Castanyer et alii 1993: 394), però malauradament el tros de vora recuperat no permet fer majors precisions.

El segon grup està format pels vasos de la producció tardana, que es comencen a produir a finals del primer quart del segle I aC, amb un nou repertori formal que imita la vaixel·la fina itàlica. En aquest cas hem documentat 1 copa de la forma Lamb. 1/F 2320 de vernís negre, i hem de dir que no és un tipus de ceràmica massa nombrós en els contextos de Tàrraco i el seu entorn, tot i que sempre apareix algun exemplar a partir del segon quart del segle I aC¹⁷¹. De fet, fins ara teníem els exemples dels vasos recuperats a molt poca distància, procedents d'un context de la plaça de la Font datat en el tercer quart del segle I aC (Díaz, Otiña 2007), o els recuperats en el *territorium* de la capital provincial, en el *castellum* d'època sertoniana de Puigpelat (Díaz 2009).

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Mitja	L. 27c/F 2820	1
Calena Arcaica	F 2150/2170	1
Calena Antiga	San. 166	1
Campaniana B de Cales	L. 5/F 2250	1
Campaniana B Etrusca	L. 8b/F 2245	1
PP FF Itàliques	Mayet 2/Mbni. 4	2
PP FF Tarraconenses	Mayet 2	1
Grisa de la Costa	Vaset bicònic	1
	Escudella A-I	1
	Gerra E-I	2
	Imitació Lamb. 1	1

Figura 312. Principals formes documentades de vaixel·la fina

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Plat	1
	Copa	1
	Càlat	1
	Tapadora	3
Grollera Ibèrica	Olla	2
Comuna Itàlica	<i>Patina</i> Vegas 14	2
	Tapadora F3 Celsa 80.8145	1
	Morter Emporiae 36,2	1
Comuna Romana	Gerra	6
	Tapadora de gerra	1
	Morter Emporiae 36,2	1

Figura 313. Principals formes documentades de ceràmica comuna

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica hem documentat 20 peces, que percentualment es distribueixen en un 40% de ceràmica comuna romana de producció indeterminada, un 40% de ceràmica ibèrica, i un 20% de ceràmica comuna itàlica.

Ceràmica Comuna Ibèrica

El conjunt de la ceràmica comuna ibèrica està format per 6 peces, pertanyents al servei de taula i al d'emmagatzematge, que representen el 30%. Entre la vaixel·la de taula hem documentat 1 copa amb decoració pintada de bandes horitzontals internes, i 1 plat amb restes de decoració pintada externa, també en bandes de color vermellós. Finalment, del grup de la vaixel·la d'emmagatzematge hem documentat 1 càlat i 3 tapadores, de les quals 1 en producció reductora. Respecte a la seva datació, la podem situar en la producció ibèrica tardana, entre els darrers anys del segle III aC i el segle I aC.

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta producció de ceràmica de cuina, està present amb 2 exemplars que sumen el 10% de la vaixel·la comuna, concretament olles de perfil en “S” que presenten part de la superfície brunyida. Com ja hem apuntat al llarg d'aquest treball, és un tipus de recipient que trobem de manera habitual en els contextos del període ibèric ple, però que continua fabricant-se i utilitzant-se durant el període ibèric tardà o tardorepublicà, com es pot comprovar per la seva presència constant en els contextos tarragonins dels segles II i I aC.

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixel·la comuna itàlica està present amb 4 exemplars, dels quals 3 peces pertanyen a la ceràmica de cuina, procedent dels tallers campans de l'àrea vesuviana, i 1 exemplar a la ceràmica de preparació d'aliments. Entre la ceràmica de cuina tenim 2 *patinae* de vora bífida Vegas 14, que podem datar a partir de mitjans del segle II aC, perdurant fins a mitjans del segle I dC. Es completa aquest conjunt amb una tapadora forma F3 Celsa 80.8145, que es comença a produir a partir del 120 aC i perdura fins a mitjans del segle I dC.

172. Aquest fenomen es dona, en major mesura, en llocs on la arribada de vaixel·la fina itàlica “original” no és tan massiva com a Tàrraco, un port de primer ordre. Ha estat objecte d'estudi, a tota la franja mediterrània occidental, en les jornades “*Imitatio vasaria*” celebrades l'any 2003 a Tarragona i posteriorment publicades: Roca, Principal eds. 2007.

La ceràmica de preparació d'aliments està present amb 1 morter de pasta clara de la forma *Emporiae* 36,2 de producció centretàlica, que es data ja des dels inicis del segle II aC.

Ceràmica Comuna Romana

D'aquest tipus de vaixel·la, de tècnica "romana" però de procedència indeterminada, hem documentat 8 peces, pertanyents al servei de taula i de preparació d'aliments. Es caracteritzen per una pasta clara, amb el nucli beix i les parets de color groc clar, força depurada, amb desgreixants de mida petita de colors diversos i algunes vacuoles.

La forma més nombrosa és la gerra, de la que hem documentat 6 exemplars, dels quals 4 presenten un llavi de secció triangular lleugerament exvasat, 1 té un llavi de secció quadrangular, i 1 presenta llavi d'ala exvasat i motllurat. Es completa amb 1 tapadora de poc diàmetre, amb una mida adaptada per a cobrir algunes de les gerres citades.

De la vaixel·la de preparació d'aliments hem de fer esment d'1 morter, que segueix la forma dels recipients itàlics *Emporiae* 36,2.

Les Àmfores

El grup de les àmfores és, en aquest context, molt minso, de manera que a nivell percentual no és gaire significatiu. No obstant, podem dir que a les àmfores itàliques correspon el 50% del total, mentre que de la resta d'àmfores documentades, entre les que tenim púniques centremediterrànies i del Cercle de l'Estret, el percentatge és del 25% per a cada producció.

Àmfores Itàliques

Les àmfores itàliques estan presents, com acabem de dir, amb almenys 2 exemplars¹⁷³, que no podem definir a nivell tipològic, de les quals 1 és de segura procedència campana, caracteritzada per la pasta volcànica.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

En aquest grup hem documentat 1 exemplar, a partir de fragments informes, de manera que no podem fer precisions sobre la morfologia ni la datació de l'envàs.

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

En aquest grup hem documentat 1 exemplar, també a partir de fragments informes, fet que impedeix identificar la seva tipologia i datació.

Valoracions del Context

Si bé aquest context ceràmic no és, a nivell quantitatiu, massa destacable, hem cregut molt oportú incloure'l en el nostre estudi. Cal destacar que és un dels pocs contextos tancats procedents de la part alta de la ciutat, on es va situar el primigeni campament romà a partir de la Segona Guerra Púnica, junt amb els procedents de les muralles, el del Col·legi d'Arquitectes o, ja més propers, els de la plaça de la Font i el de la calçada de la pròpia Rambla Vella.

D'aquesta manera, el context que hem presentat és un element a destacar pel que pot aportar al coneixement de l'evolució de la part alta de la colina tarraconense, i la seva transformació d'una àrea militar al que serà la seu monumental de la capital de la província *Hispania Citerior*. De fet, es troba just en la zona de contacte dels grans monuments de la part alta i la nova ciutat romana, separats per l'entrada de la Via Augusta a la ciutat, l'actual Rambla Vella, que com hem pogut comprovar en el segle I aC estava ocupat per construccions fins ara poc definides, on destaca el dipòsit d'aigua localitzat en aquesta intervenció.

La Datació del Context

Els primers elements a tenir en compte en l'estudi cronològic són els vasos de la vaixel·la fina recuperats. D'una banda hem de fer esment de la presència de vernís negre característica del segle II aC, com és la ceràmica de vernís negre Calena Antiga, datada entre el 200 i el 130/120 aC, o la Campaniana A Mitja, que rebaixa el terme *post quem* al 180 aC, i que vers el 100 aC és substituïda per la A Tardana, absent entre el material recuperat. Però entre el vernís negre el que hem de destacar són les importacions de vasos del tipus B, que estan presents tant amb importacions de la denominada B Etrusca, present amb la copa Lamb. 8b, que es fabrica entre mitjans del segle II i el tercer quart del I aC, i que està ben documentada en contextos que van del 150 al 90 aC a Bolsena (Pasquinucci 1972: 306). Acompanyant aquesta copa també tenim pàteres del tipus B de Cales o Calena Mitja, concretament de la forma Lamb. 5, i que es dataria entre el 130/120 i el 90/80 aC, rebaixant el terme *post quem* del context als inicis del darrer terç/ quart del segle II aC.

Aquesta data sembla coincidir amb la presència de parets fines del tipus Mayet 2, que està present tant amb importacions itàliques com amb productes locals. Hem de recordar que les parets fines tarraconenses de la forma 2 es comencen a produir en el tercer quart del segle II

173. Identificats a partir de fragments informes i d'un pivot.

aC, però la seva major incidència l'hem de situar entre el 110 i el 70 aC, de manera que podríem plantejar una formació del context a les acaballes del segle II aC.

En darrer terme, hem de fer esment de la ceràmica grisa de la costa. Entre aquesta producció trobem formes del repertori clàssic, característic del segle II aC i de la primera meitat del segle I aC, però la peça que més destaca és una copa pertanyent a la producció tardana d'aquesta vaixella. Es tracta d'una imitació de la copa Lamb. 1 de vernís negre, de la qual tenim paral·lels datats a l'entorn de Tàrraco a finals del primer quart del segle I aC (Díaz 2009), els moments inicials d'aquest fenomen d'imitacions de vasos de la Campaniana B per tallers locals en ceràmica grisa. Aquest fet està ben documentat en diversos jaciments de la franja costanera catalana a partir d'aquest moment (García Roselló *et alii* 2007, Nolla *et alii* 2007), tot i que hem de puntualitzar que a la pròpia ciutat de Tàrraco els paral·lels els hem de buscar en la veïna intervenció de la plaça de la Font (Gebellí, Díaz 2000), situada a escassos metres de distància i que també presentem en aquest treball, en un context datat en el tercer quart del segle I aC. D'altra banda en el citat context de la plaça de la Font, les imitacions de vernís negre tipus B apareixien acompanyades de terra sigil·lada itàlica, que apareix als nostres jaciments a partir de mitjans de segles, però en aquest cas està absent. D'aquesta manera, la datació que es deriva de la vaixella

final abastaria del final del primer quart del segle I aC a mitjans de segle.

La resta de material recuperat, com ja ha quedat de manifest, no és massa nombrós ni, a nivell cronològic, tampoc massa representatiu com per poder precisar aquesta data. Entre la vaixella de cuina d'origen itàlic podem fer esment de cassoles de vora bífida com la Vegas 14, que es data en la segona meitat del segle II aC i durant la centúria següent, o la tapadora Celsa 80.8145, amb una datació inicial de finals del segle II aC, que s'acompanyen de morters tant itàlics com de ceràmica comuna romana d'origen incert, i vaixella ibèrica que podem datar de manera genèrica al llarg dels segles II i I aC.

En darrer terme, dissortadament, no s'ha recuperat cap àmfora identificable a nivell tipològic que ens ajudi a concretar la datació del context o, si més no, a corroborar de manera plenament fiable la datació. D'aquesta manera, hem de situar la formació d'aquest context, i per extensió la construcció del dipòsit d'*opus signinum* amb què està relacionat, aproximadament entre el 80 i el 50 aC. No obstant, la composició poc nombrosa del conjunt ens fa ser prudents respecte a la data, sense descartar que es pugui situar de manera àmplia entre el 80 i el 25 aC, tenint en compte els paral·lels propers de la excavació a la plaça de la Font a què fèiem referència, i datats en el tercer quart del segle I aC.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	1	6,67	2,7
		VN de Cales	3	20	8,11
		VN Etrusc	1	6,67	2,7
		PP FF Itàliques	2	13,33	5,41
	Ceràmica comuna	Comuna campana	3	20	8,11
		Comuna lacial	1	6,67	2,7
		Àmfores	1	6,67	2,7
	Àmfores	Àrea tirrènica	1	6,67	2,7
		Campània	1	6,67	2,7
		TOTAL	13	86,68	35,13
Púnica centremediterrània	Àmfores	Centremediterrànies	1	6,67	2,7
		TOTAL	1	6,67	2,7
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	1	6,67	2,7
		TOTAL	1	6,67	2,7
Local/Regional	Vaixella fina	Grisa de la costa	5		13,51
		PP FF Tarraconenses	1		2,7
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	6		16,22
		Grollera ibèrica	2		5,41
		TOTAL	14		37,84
Ceràmica romana indeter.	Ceràmica comuna	Comuna romana	8		21,62
		TOTAL	8		21,62

Figura 314. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

La Composició del Context

Pel que fa a l'origen de la ceràmica que forma aquest conjunt, hem de dir que el 44,12% correspon a vaixel·la importada, davant d'un 32,35% de ceràmica local ibèrica, i un 23,53 de ceràmica romana de procedència indeterminada.

Respecte a les importacions, seguint el comportament habitual, les majoritàries són les itàliques, totes procedents de la regió tirrènica, que sumen el 86,68%, quedant en un segon terme els productes púniques centremediterranis i del Cercle de l'Estret, amb un 6,67% cadascuna.

Si centrem l'atenció en les importacions d'àmfores, hem de dir que és un grup força petit, que no pot resultar indicatiu en quant als seus percentatges. No obstant el reduït de la mostra, trobem un domini de les àmfores itàliques -50%- sobre les cartagineses i les del Cercle de l'Estret -25% cadascuna-.

El grup de la vaixel·la de taula, una mica més nombrós, està format majoritàriament per ceràmica fina -69,91%- , front al 38,09% de ceràmica comuna. A nivell de classes ceràmiques, la comuna romana és la majoritària -33,33%- , seguida del vernís negre i la grisa de la costa -23,81% cadascuna-, de les parets fines -14,29%- i de la comuna ibèrica -4,76%-. Entre el vernís negre, poc nombrós, trobem un domini dels vasos campans, amb un 80%, respecte al 20% dels etruscs¹⁷⁴.

En quant a la tipologia de la vaixel·la de taula, hem de destacar el domini de les gerres, amb un 38,10%, que està format per ceràmica comuna romana -75%- i grisa de la costa -25%-. En segon lloc tenim el grup de copes i bols, que representa el 28,57% del total, i està format quasi exclusivament per ceràmica de vernís negre -83,33%- , i una peça de la ceràmica grisa de la costa -16,67%- . En quant al repertori formal de les copes i bols, aquest és força divers, donat que apareix una copa de cada forma documentada: Lamb. 1, 8, 27c, F 2150/2170, San. 166 i l'escudella A-I.

Si passem al grup dels gots -19,05%- , hem de dir que està format per vasos ansats -4,76%- , concretament bicònics de grisa de la costa, i gobelets de parets fines Mayet 2 -14,29%- , presents amb un got de producció local i dos d'importació itàlica. En darrer terme hem de fer esment d'una peça, que representa el 4,76% del total, i que correspon a una tapadora de gerra en producció comuna romana.

Si passem a avaluar el grup de la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments, i com en el cas de les àmfores, hem de dir que és força petit, de manera que les dades

percentuals són bàsicament orientatives. Respecte a les formes i produccions identificades, d'una banda tenim dues olles de producció grollera ibèrica -28,57%- , dues *patinae* itàliques Vegas 14 -28,57%- dos morters Emporiae 36,2 -28,57%- , un de producció centreatàlica i l'altre de la comuna romana, i també una tapadora itàlica F3 Celsa 80.8145 -14,29%-.

En darrer terme, el grup de la ceràmica d'emmagatzematge i despesa està format exclusivament per ceràmica de tradició local ibèrica. A nivell tipològic hem identificat un càlat, que representa el 25% d'aquesta vaixel·la, i 3 tapadores, que sumen el 75%, i que servien per cobrir gerres d'emmagatzematge i/o tenalles.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	S/T Lamb. 5	1 1	Comuna Ibèrica: 1 B de Cales: 1
Pàteres	Lamb. 5	1	B de Cales: 1
Bols	Lamb. 27c Sanmartí 166	1 1	Campaniana A: 1 VN Cales: 1
Copes	Lamb. 8b Lamb. 1 F 2150? Copa pintada S/T	1 1 1 1	B Etrusca: 1 Grisa de la Costa: 1 Calena Arcaica: 1 Comuna Ibèrica: 1
Copes/Bols	Escudella A-I	1	Grisa de la Costa: 1
Gots/ Gobelets	Mayet 2/Mbni. 4	3	PP FF Itàliques: 2 PP FF Tarracon: 1
Gots Ansats	Vaset bicònic	1	Grisa de la Costa: 1
Gerres	S/T Vora triang./cràter Gerra E-I	6 1 1	Comuna Romana: 6 Grisa de la Costa: 1 Grisa de la Costa: 1
Taps. de Gerra	S/T	1	Comuna Roman a: 1

Figura 315. La vaixel·la de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	2	Grollera Ibèrica: 2
<i>Patinae</i>	2	Comuna Itàlica: 2
Tapadores	1	Comuna Itàlica: 1
Morters	2	Comuna Itàlica: 1 Comuna Romana: 1

Figura 316. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	1	Comuna Ibèrica: 1
Tapadores	3	Comuna Ibèrica: 3

Figura 317. La ceràmica de magatzem i despesa

174. Si bé en aquest cas són majoria les produccions de Cales, amb tres exemplars, quedant la Campaniana A i la Campaniana B Etrusca representades per només una peça.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

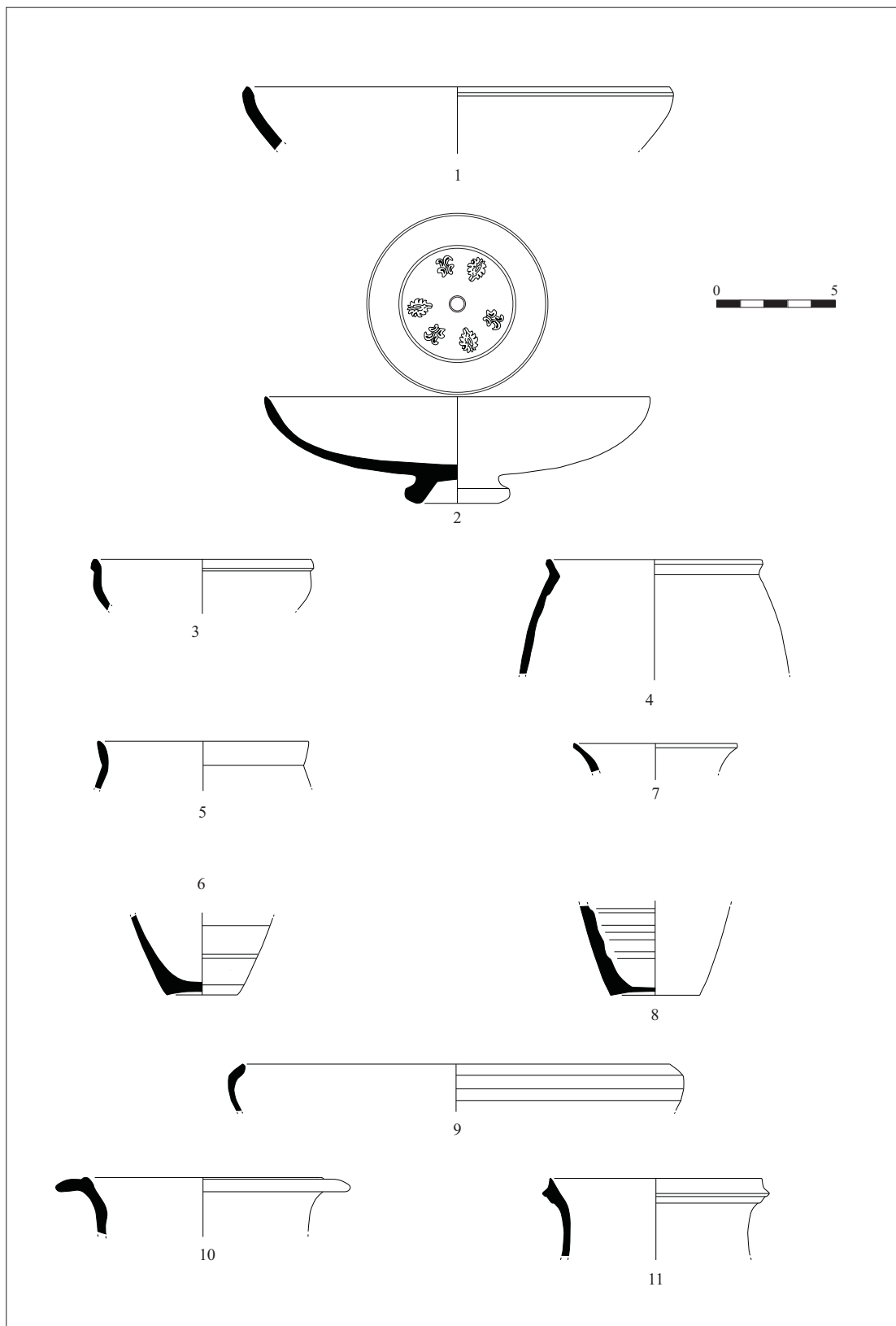

Figura 318. CAMPANIANA A: 1) Lamb. 27ab. B ETRUSCA: 2) Lamb. 8b. GRISA DE LA COSTA: 3) Lamb. 1. PARETS FINES TARRACONENSES: 4) Mayet 2. PARETS FINES ITÀLIQUES: 5 a 8) Mayet 2/Mbni. 4. GRISA DE LA COSTA: 9) Escudella A-I. 10) Gerra E-I. 11) Gerra/craterisc.

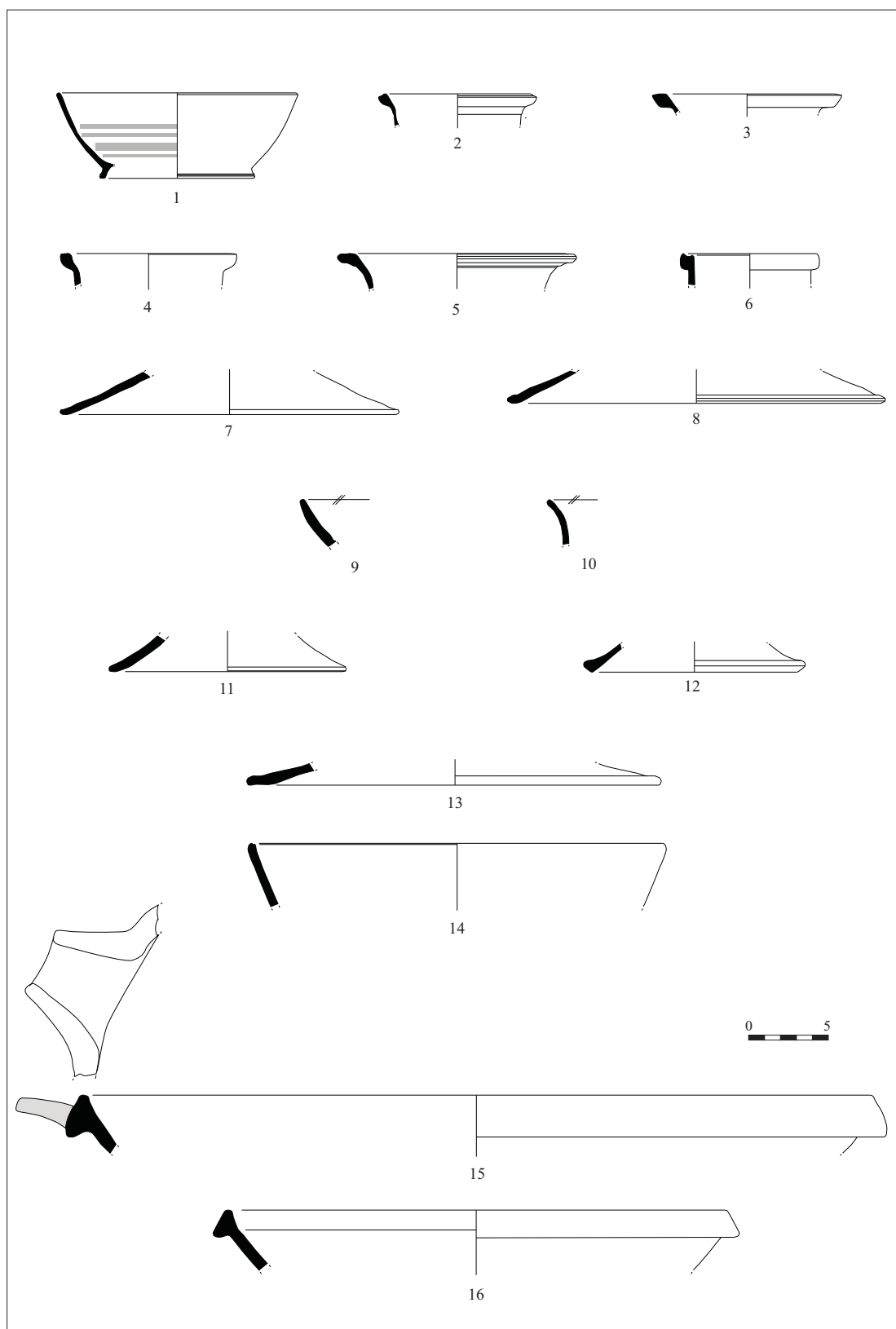

Figura 319. COMUNA IBÈRICA: 1) Copa. 7, 8, 11) Tapadores. COMUNA ROMANA: 2 a 6) Gerres. 12) Tapadora. GROLLERA IBÈRICA: 9, 10) Olles. COMUNA ITÀLICA: 13) Tapadora F3 Celsa 80.8145. 14) *Patina* Vegas 14. 15, 16) Morters Emporiae 36,2.

4.5.2. Carrer del Gasòmetre núm. 32, fase 3

Aquest context ceràmic prové de les excavacions efectuades entre els anys 1995 i 1996 en el solar núm. 32 del carrer del Gasòmetre, per part de l'empresa Codex i sota la direcció de Josep M. Macias (Macias 1997). Concretament correspon a la que seria la tercera fase d'ocupació històrico-arqueològica documentada, i que es data en la primera meitat del segle I aC. Un dels fets més destacables és el colgament intencionat i puntual de la gran claveguera construïda en el segle II aC, amb un seguit d'abocaments que són els que han proporcionat el context ceràmic que presentem a continuació.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixella està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 138, 139 i 142. El total de fragments ceràmics documentats és de 2.018, dels quals 247 són vores, 227 són fons, 140 són anses, 34 són altres tipus de fragment, i 1.320 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 195 peces, d'un total estimat de 246.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixella fina representa el 20,16%, la vaixella comuna el 55,97%, els contenidors amfòrics el 23,87%, i en l'apartat d'altres tipus de vaixella tenim un 6,17%.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixella fina	Campaniana A	16	32,65	6,53
	VN de Cales	17	34,69	6,94
	PP FF Itàliques	9	18,37	3,67
	Grisa de la costa	6	12,25	2,45
	Vaixella de vidre	1	2,04	0,41
	TOTAL	49	100	20
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	17	12,41	6,93
	Grollera ibèrica	1	0,73	0,41
	Comuna itàlica	53	38,69	21,63
	Roig intern pompeïà	1	0,73	0,41
	Comuna romana	60	43,79	24,49
	Comuna ebusitana	1	0,73	1,63
	Comuna púnica	4	2,92	1,63
	TOTAL	137	100	57,13
Àmfores	Itàliques	41	69,49	16,73
	Pún. centremediterrànies	6	10,17	2,45
	Púnicoebusitanes	3	5,085	1,22
	Gregues	4	6,78	1,63
	Tarraconenses	2	3,39	0,82
	Indeterminades	3	5,085	1,22
	TOTAL	59	100	24,07

Figura 320. La composició del context ceràmic

Figura 321. Plànol de situació del c/ del Gasòmetre, 32 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

La Vaixella Fina

El conjunt de vaixella fina recuperada està format en un 67,35% per ceràmica de vernís negre, en un 18,37% per ceràmica de parets fines, en un 12,24% per ceràmica grisa de la costa catalana, i en un 2,04%, per vaixella de vidre.

Campaniana A

Aquesta producció és, junt amb la campaniana B de Cales o Calena Mitja, la més nombrosa, amb 16 exemplars i un percentatge del 48,48%. Dintre de la producció napolitana hem de distingir, no obstant, entre els exemplars pertanyent a la variant Mitja o Clàssica, que amb 5 peces representen tan sols el 15,15%, i els de la A Tardana, a la que correspon el 33,33% del total de la vaixella de vernís negre.

Pel que respecta al repertori formal, la A Mitja està present amb 1 pàtera Lamb. 55/F 2234, 2 copes Lamb. 28ab/F 2614, 1 copa Lamb. 33a/F 2150 i 1 vas de tipologia indeterminada.

La tipologia de la vaixella A Tardana està representada per un nombrós conjunt de pàteres, 7 exemplars de la forma Lamb. 5/F 2257-2250, que destaquen sobre els vasos, concretament 2 bols Lamb. 27ab/F 2784, 1 bol Lamb. 27c/F 2825 i 1 copa Lamb. 8B/F 2943.

A nivell cronològic les peces de la variant Clàssica es daten entre el 180 i el 100 aC, mentre que la majoria dels vasos, de la variant Tardana, ens situen plenament en la primera meitat del segle I aC, el moment final d'aquesta producció.

Respecte a les decoracions presents en aquesta vaixella, tan sols es conserven alguns exemples en la variant Tardana. Per un costat tenim un tipus de motiu que tendeix a desaparèixer en el segle I aC, com són les bandes pintades. En aquest cas no es presenten en un bol Lamb. 31, com és habitual (Aquilué *et alii* 2000a: 402), sinó en un exemplar Lamb. 27ab. Aquest bol és l'única peça amb decoració pintada, ja que la resta de vaixella està decorada amb cercles incisos en la cara interna de la base, que és el motiu més característic de la Campaniana A Tardana.

En darrer terme hem de fer esment d'una base de bol o copa que, en el punt on la paret arrenca del peu, conserva un grafit *post cocturam*. No es pot interpretar amb claredat, però possiblement es tracta del signe “ti/di” de l'alfabet iber¹⁷⁵.

Calena Antiga

Aquesta producció, que es data al llarg dels dos primers terços del segle II aC, està present únicament amb 1 peça, i representa el 3,03% del total del vernís negre. La forma documentada correspon a una pàtera umbilicada F 2170, de la qual es conserva el fons.

Campaniana B de Cales

D'aquesta classe hem documentat 16 exemplars, que representen el 48,48% del total del vernís negre. Cal destacar que les peces d'aquesta producció de la Campaniana B es caracteritzen per la seva bona qualitat tècnica, és a dir, que pertanyen a la denominada variant Mitja de Cales, que es comença a produir vers el 130/120 aC, i cap al 90/80 és substituïda per la variant Tardana, de menor qualitat i on destaquen les decoracions del tipus losange, però que en aquest context no apareixen. Les formes documentades destaquen per l'alt nombre de pàteres, amb 6 exemplars de la forma Lamb. 5/F 2252, 2257, mentre que els plats estan presents només amb 1 exemplar de peu alt forma Lamb. 4/F 1410. Entre les copes hem de destacar 5 exemplars del tipus Lamb. 1/F 2322, 2323, i 1 exemplar Lamb. 8b/F 2243b. En darrer terme hem de destacar, entre els gots, 2 píxides Lamb. 3/F 7540, i 1 got ansat Lamb. 10/F 3451.

Respecte al repertori decoratiu d'aquesta producció, entre el material recuperat tenim dos tipus. Les copes Lamb. 1 estan decorades amb cercles incisos en el fons intern i, en algun cas, extern. D'altra banda les pàteres Lamb. 5 presenten una característica decoració, també en el fons intern, on alternen diverses filades d'estries petites i juntes aplicades a rodeta, emmarcades per cercles incisos. Es tracta d'un tipus de decoració característic de la Campaniana B de Cales en la variant Mitja, i que també es continuarà aplicant a les peces de la variant Tardana, tot i que la qualitat de la vaixella serà força menor, i a més apareixerà acompanyada de la decoració impresa de losange, com ja hem dit, absent en aquest context.

Finalment, i com és el cas d'una peça de Campaniana A, també tenim algunes peces grafitades, com la base d'una pàtera Lamb. 5, que té incís en la cara externa del peu un sol signe que correspon a la lletra ibèrica “ta/da”. Una altra base de pàtera Lamb. 5 conserva un fragment on es llegeixen dos signes grafitats en alfabet ibèric corresponent a “ba” i “i”. El conjunt es completa amb una copa Lamb. 1, conservada íntegrament, i que en el fons extern té grafitat el signe ibèric “bi”. Finalment tenim una píxide

175. Com ja hem dit en el cas del material del context del carrer de la Unió núm. 14, hem d'agrair les indicacions i correccions sobre la interpretació dels signes ibèrics grafitats en la vaixella de vernís negre d'aquest context a la doctora Noemí Moncunill Martí.

Lamb. 3, de la que es conserva el perfil sencer i la meitat de la base, amb un grafit en forma de creu que podria correspondre al sil·labograma ibèric “ta/da”.

Ceràmica de Parets Fines

En aquest context hem documentat 9 vasos de parets fines, pertanyents a importacions itàliques, dels quals 2 no s’han pogut identificar tipològicament. Pel que fa al repertori formal representat, tenim 4 gobelets de vora ganxuda forma Mayet 2/Mbni. 4, 1 gobelet de la variant Mayet 2A, 1 vas similar a la variant Mayet 2C i 1 un gobelet que no es pot assimilar de forma a clara als tipus Mayet 2 o 3.

Pel que respecta a la seva datació, la forma Mayet 2 apareix ja a mitjans del segle II aC en els nostres contextos, mentre que la variant Mayet 2A és característica del període 100-75 aC, moment en què es comença a produir la variant Mayet 2C, datada entre el 75 aC i l’inici del principat d’August.

Ceràmica Grisa de la Costa

D’aquesta vaixella es van recuperar un total de 6 peces, que tipològicament pertanyen a 1 escudella del tipus B, i 5 vasets bicònics, ambdós tipus característics de la producció clàssica d’aquesta vaixella, datada entre els segles II i I aC.

Vaixella de Vidre

En darrer terme, dintre del grup de la vaixella fina, hem d’incloure 1 fragment de tipologia indeterminada, donat l’alt grau de fragmentació, de vaixella de vidre. No és un tipus de servei massa freqüent en els contextos tardorepublicans, en part per la seva pròpia naturalesa, que fa que es trenqui, moltes vegades, en minúsculs fragments que poden passar desapercebuts en el procés dels treballs de camp, i també perquè fins al segle I dC imperi no s’incorporen de manera habitual a l’atuell. Per aquest motiu hem volgut destacar la presència d’aquesta vaixella en el context, malgrat ser un fragment informe.

La Ceràmica Comuna

D’aquesta classe ceràmica hem documentat un total de 122 exemplars, que a nivell percentual es reparteixen de la següent manera: la producció majoritària és la ceràmica comuna romana de producció indeterminada, amb un 43,8%, seguida de la comuna itàlica, amb un 39,42%, i de la ibèrica, amb un 12,41%. Finalment, de manera testimonial, esmentar la ceràmica púnica, amb un 2,92%, i l’ebusitana, amb un 0,73% del total.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Mitja	L. 55/F 2234	1
	L. 28ab/F 2614	2
	L. 33a/F 2150	1
Campaniana A Tardana	L. 5/F 2250, 2257	7
	L. 27ab/F 2784	2
	L. 27c/F 2825	1
	L. 8B/F 2943	1
Calena Antiga	F 2170	1
Campaniana B de Cales	L. 4/F 1410	1
	L. 5/F 2252, 2257	6
	L. 1/F 2322, 2323	5
	L. 8b/F 2243	1
	L. 3/F 7540	2
	L. 10/F 3451	1
PP FF Itàliques	Gobelet S/T	2
	Mayet 2/Mbni. 4	4
	Mayet 2A	1
	Mayet 2/3	1
	Mayet 2C/Mbni. 4	1
Grisa de la Costa	Vaset bicònic	5
	Escudella B	1

Figura 322. Principals formes documentades de vaixella fina

Ceràmica Comuna Ibèrica

El conjunt de la ceràmica ibèrica recuperada en aquest context està format per 17 exemplars. Hem documentat 2 peces de vaixella de taula, en concret 1 plat del tipus C-I del repertori de la grisa de la costa, similar a la forma Lamb. 5, i 1 pàtera hemisfèrica d’ala de Fontscaldes. La resta és vaixella d’emmagatzematge, destacant pel seu alt nombre el càlat, amb 12 exemplars, dels quals 1 conservava restes de decoració pintada en forma de cercles concèntrics a la part superior del llavi. La resta de peces documentades són 2 gerres pithoides i 1 gran contenidor.

Pel que fa al seu origen, podem adscriure el plat hemisfèric i els càlats a la terrisseria de Fontscaldes, i no podem descartar que la resta del repertori, també amb paral·lels en aquest taller, tinguin el mateix origen. Pel que fa a la datació d’aquestes peces, el període de producció d’aquesta terrisseria es situa entre mitjans del segle II aC i els inicis del I aC.

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta producció feta a mà correspon a ceràmica de cuina, dintre de la qual trobem tant peces fabricades amb tècnica oxidada com reduïda, i en moltes vegades alterades i ennegrides per l’ús al foc. En alguns casos les superfícies, sobretot la part superior de les olles, estan acabades amb un brunyit que les hi dona un tacte llis i suau en la part superior, i presenten els dos terços inferiors

de la paret amb un acabat rugós, de vegades decorat amb línies incises aplicades amb pinta -decoració pentinada- i amb un ressalt o inclús l'aplicació d'un cordó separant aquestes dues zones de la peça sotmeses a tractament diferenciat.

En aquest cas tan sols hem recuperat 1 exemplar, que correspon a una olla en producció reduïda i té els dos terços inferiors amb un acabament rugós, i separat de la part superior brunyida per una petita carena. Pel que fa a la seva cronologia, i com ja hem comentat en altres contextos, tot i que és una forma ben documentada en el període ibèric ple, la seva producció i ús perdura durant tot el període tardorepublicà, fins a època augustal.

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixel·la comuna itàlica importada està present amb 54 exemplars, dels quals 2 no s'han pogut identificar a nivell tipològic ni funcional.

La vaixel·la de cuina està dominada per les cassoles, on la forma predominant és la *patina* de vora bífida Vegas 14, amb 21 exemplars. També tenim 3 *patinae* del tipus Vegas 13, 1 cassola alta Celsa 79,28, 2 cassoles que no s'han pogut classificar a nivell tipològic, 1 cassola baixa amb tres peus del tipus Class. 3 de Dyson (Dyson 1965) i 1 cassola baixa del tipus tegame 1,3 d'Olcese. També hem documentat 1 *patina* amb vernís del tipus roig intern pompeïà, però no hem pogut precisar la tipologia. En tots aquests casos, la pasta és la característica del tipus volcànic de la regió campana, de manera que podem situar amb precisió l'àrea productora de les cassoles.

Pel que fa al repertori d'olles és molt més reduït, ja que només s'ha recuperat 1 exemplar forma Vegas 2. En aquest cas el tipus de pasta no és el característic campà, amb gran quantitat de desgredant volcànic, i el seu origen l'hauríem de situar en els centres productors de l'entorn de Roma (Olcese 2003: 81).

L'altra forma àmpliament documentada és la de les tapadores de producció campana, amb 10 exemplars. Respecte al repertori tipològic, la forma més nombrosa és la F1 Burriac 38,100, amb 8 exemplars, tot i que també hem documentat 1 exemplar de la forma F3 Celsa 80.8145 i 1 pom d'una tapadora símil al tipus Com It 7e/g.

Hem d'afegir, també, la presència d'1 plat, la tipologia del qual no s'ha pogut definir, 1 gerra i 1 morter de la forma Emporiae 36,2.

A nivell cronològic tenim formes que ja apareixen a inicis

del segle II, perdurant fins a mitjans del segle I aC, com l'olla Vegas 2, les cassoles Vegas 13 i Celsa 79.28, la tapadora Burriac 38,100 o el morter Emporiae 36,2.

Respecte a la cassola Class. 3 de Dyson, els primers exemplars documentats daten del trànsit del segle III al II aC, si bé tenim paral·lels datats a partir de mitjans del segle II aC i, en un dipòsit de Cosa, en el 70 aC¹⁷⁶.

Igualment, les cassoles altes tipus *caccabai* Celsa 79.28 es daten ja en el segle III aC (Bats 1993: 359), si bé alguns exemples de contextos hispans es daten a partir del final del segle II aC (Aguarod 1990).

De datació una mica més baixa són les *patinae* Vegas 14, que es daten a partir de mitjans del segle II aC, i les tapadores F3 Celsa 80.8145, amb una cronologia inicial a partir del 120/110 aC.

En tots els casos, amb excepció de l'olla Vegas 2, que desapareix cap a la segona meitat del segle I aC, la resta d'aquest tipus de vaixel·la perdura fins a mitjans del segle I dC.

Finalment, entre l'atuell de cuina, volem destacar la troballa de dos fragments informes, que creiem pertanyen a la mateixa peça, i que a primera vista podrien confondre's amb fragments de coll d'àmfora, per la seva secció circular i les característiques físiques. Es tracta de peces de parets gruixudes, entre 17 i 20 mm, amb una pasta de color marró clar, amb nombrosos desgredants de mida diversa, en forma de punts negres, punts de calç blancs, mica, però que cap al nucli i la cara interna presenta un enfosquiment primer vermell i després gris, que sembla el d'una àmfora de producció campano-lacial amb la cara interna recremada. Però el que més destaca és la decoració de la cara externa de les peces. Un dels fragments està decorat amb franges de cercles irregulars incisos combinats amb l'aplicació de franges verticals i horitzontals a mode de gallons o costelles en relleu. L'altre fragment és un element a destacar, ja que presenta una decoració complexa amb un fris superior definit per una filada de línies verticals paral·leles delimitades en la part inferior per una banda horitzontal. Per sota trobem una decoració d'oves i, en la part inferior, una filada de palmetes de la que es conserva una de sencera, anàloga a les que trobem en la decoració de la vaixel·la de vernís negre. Es tracta d'un tipus de peça singular, poc freqüent en els nostres contextos, i que creiem poder relacionar amb un fragment d'un cremador o fogó domèstic, del que tenim exemples similars ben documentats a la regió emporitana. D'una banda a la pròpia Empúries apareix

176. L'exemple més antic és del temple de Portú de Roma (Duncan 1965), si bé la resta d'exemples es daten, com ja hem dit, a partir de mitjans del segle II aC a Cosa (Dyson 1976: 54) i Sutri (Duncan 1965: 161), i una variant d'aquesta cassola en el segon quart del I aC a un dipòsit de Cosa (Dyson 1976: 71).

algun exemplar en contextos entorn el 100 aC, i a l'interior d'una sitja del jaciment de Tolegassos, datada a les acaballes del segle II aC, i on el fragment de fogó recuperat combinava decoració aplicada en franges, de les quals una estava decorada amb palmetes, una amb caps de lleó i una inferior amb rosetes (Casas, Soler, Turon 1996: 70, fig. 3, 10).

Tancaria aquest grup la vaixella de taula, de la que hem documentat 2 gerres, així com 2 tapadores de gerra de la producció centretàlica de pasta clara o clara recent, del tipus Cl-Rec 16d del Dicocer, datada al llarg dels segles II i I aC, arribant fins al canvi d'era.

Afegir en darrer terme 3 llànties del tipus cilíndric de l'Esquilí/Ricci H, una producció datada entre mitjans del segle II i mitjans del segle I aC (Pavolini 1985).

Ceràmica Comuna Romana

D'aquest tipus de vaixella de procedència indeterminada se n'han documentat 60 peces, de les quals 36 no s'han pogut arribar a identificar. Entre les formes documentades, majoritàriament fetes amb tècnica oxidant, tenim tant vaixella de taula com de cuina.

Entre la vaixella de taula hem de fer esment d'1 pàtera, en aquest de tècnica reduïda. La resta de vaixella recuperada, tota de tècnica oxidant, correspon a 1 bol reentrant, 1 escudella, 1 gobelet, 1 *lagona* i 6 gerres.

En quant al repertori de cuina aquest està representat per 1 olla de producció comuna oxidada, 3 olles en la producció grollera reduïda, i 1 tapadora també en grollera reduïda.

Finalment hem de citar la presència d'altres tipus de vaixella. D'una banda hem de fer esment de 3 exemplars pertanyents a vaixella de fireta, de les quals 1 imita un gobelet Mayet 1 o 2 a escala miniaturística, i els altres 2 no s'han pogut identificar. També hem documentat 3 ungüentaris, malauradament poc conservats, de manera que no hem pogut determinar-ne el tipus. En darrer terme hem documentat 3 tapadores d'àmfora, fetes a mà, amb una argila poc depurada i una forma anàloga als tipus Cl-Rec 16 a-b del Dicocer, que es daten entre el segle I aC i el II dC, i un canelobre en producció grisa reduïda, del qual tenim paral·lels una mica més tardans, datats a la primera meitat del segle I dC, al British Museum¹⁷⁷ (Bailey 1988: 156).

Ceràmica Comuna Púnica

D'origen cartaginès hem documentat 4 exemplars. 3 de les peces pertanyen a ceràmica de cuina, concretament

són *lopades* o cassoles de llavi motllurat i paret convexa de la classe A (Guerrero 1995: 85, fig. 10), que es daten entre mitjans del segle III i mitjans del II aC.

L'altra peça pertany a la vaixella de preparació d'aliments, 1 morter la tipologia del qual no s'ha pogut definir, degut a l'estat de conservació.

Ceràmica Comuna Púnicoebusitana

Les importacions de ceràmica comuna es tanquen amb 1 peça d'origen eivissenc, pertanyent a una tapadora de cuina.

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Pàtera hemisfèrica d'ala	1
	Plat C-I/L. 5	1
	Càlat	12
	Gerra pithoide	2
	Gran contenidor	1
Grollera Ibèrica	Olla	1
Comuna Itàlica	Olla Vegas 2	1
	Cassola alta Celsa 79,28	3
	Cassola baixa Duncan clas. 3	1
	Cas. baixa "tegame 1,3" d'Olcese	1
	Cassola indeterminada	2
	<i>Patina</i> Vegas 1 3/Com It 6g	3
	<i>Patina</i> Vegas 14	21
	Tapadora F1 Burriac 38,100	8
	Tapadora F3 Celsa 80.8145	1
	Tapadora Com It 7e/g	1
	Mortor Emporiae 36,2	1
	Gerra	2
	Plat	1
	Tapadora de gerra Cl-Rec 16d	2
	Fogó/cremador	1
	Llàntia Ricci H/Cil. Esquilí	3
Roig Intern Pompeià	<i>Patina</i>	1
Comuna Romana	Pàtera	1
	Bol reentrant	1
	Escudella	1
	Gobelet	1
	Gerra	6
	Lagona	1
	Olla	4
	Tapadora	1
	Ungüentari	3
	Vaixella de fireta	3
	Tap d'àmfora Cl-Rec 16 a-b	3
	Canelobre	1
Comuna Púnica	Cassola baixa/ <i>lopas</i>	3
	Mortor	1
Comuna Ebusitana	Tapadora	1

Figura 323. Principals formes documentades de ceràmica comuna

177. Els exemplars catalogats amb els números Q1650, Q1651, Q1652 i Q1653.

Les Àmfores

En total hem documentat 59 contenidors amfòrics, dels quals 2 no han pogut identificar-se. Majoritàriament dominen les àmfores itàliques, que representen el 69,49% del total, seguides de les púniques cartagineses, amb un 10,17%, les de les illes gregues, amb un 6,78%, les eivissenques, amb un 5,09%, i les tarraconenses, amb un 3,39%. En darrer terme, les indeterminades representen el 5,09% del total.

Àmfores Itàliques

D'origen itàlic tenim un total de 41 exemplars, que en aquest cas són representatius de dues grans zones productores ben diferenciades. Per un costat hem de fer esment dels contenidors de l'àrea tirrènica, que sumen un total de 34, dels quals 24 procedeixen amb seguretat de la regió campana, segons hem pogut determinar a partir de l'anàlisi macroscòpic de les pastes¹⁷⁸. Per altra banda, hem de destacar la presència de 7 exemplars provinents de la zona adriàtica, alguns ben documentats en els centres productors de Bríndisi.

Entre els tipus documentats de producció tirrènica, la forma més antiga, amb un caràcter un tant residual, és 1 àmfora campana del tipus grecoitàlic clàssic. Ja del tipus més evolucionat, Dr. 1, són la majoria dels contenidors recuperats: de la variant Dr. 1A hem documentat 9 exemplars¹⁷⁹, de la variant Dr. 1B tenim 7 exemplars¹⁸⁰, i de la variant Dr. 1C 16 exemplars¹⁸¹. Finalment destacar la troballa d'1 exemplar de producció campana del tipus Dr. 2-4, que és una versió de les àmfores gregues de vi procedents de l'illa de Kos, i que poc a poc aniran substituint les Dr. 1.

Respecte a la datació d'aquests envasos, l'exemplar del tipus grecoitàlic és característic de la primera meitat del segle II aC, tot i que es planteja que la seva cronologia pugui allargar-se fins a finals del segle II aC, donat la seva presència freqüent en contextos d'aquest període i inclús d'inicis del segle I aC (Márquez, Molina 2005: 104). La variant Dr. 1A es data a partir del darrer terç del segle II aC, i tindrà una perdurabilitat que arriba a mitjans del segle I aC. La Dr. 1C es data entre finals del segle II i mitjans del I aC. La variant més tardana és la Dr. 1B, que apareix a inicis del primer quart del segle I aC i perdura fins a inicis del I dC. En darrer terme, el tipus Dr. 2-4

està ben documentat a la Campània a inicis del segon quart del segle I aC, amb una major incidència entre la segona meitat i finals d'aquesta centúria i la primera meitat de la següent.

En quant als contenidors d'origen adriàtic, entre les àmfores de transport de vi hem de destacar la presència d'1 exemplar del tipus Apani I, que és una versió brindisina dels contenidors grecoitàlics clàssics, a més hem documentat 1 àmfora del tipus Lamb. 2 que podem adscriure als tallers de la zona d'Apúlia-Calàbria¹⁸². La resta d'àmfores documentades són contenidors d'oli, concretament 3 exemplars del tipus Apani V i 2 més del tipus Apani VIIb, procedents de Bríndisi.

Pel que fa a la seva cronologia, les àmfores Apani I es daten en el segle II aC, sent el tipus que precedeix el contenidor de vi més característic de zona, com és la forma Lamb. 2, que es comencen a produir al llarg de la segona meitat del segle II aC, especialment darrers decenni, també representada en el context, i que es deixa de produir en la segona meitat del segle I aC. Respecte als contenidors d'oli brindisins, dels tipus V i VIIb, la seva datació inicial l'hem de situar en la segona meitat del segle II aC, probablement a inicis del darrer terç d'aquesta centúria, mentre que el seu moment final de producció es situaria en la segona meitat del segle I aC. En darrer terme hem de fer esment de les marques documentades sobre els contenidors amfòrics. Primerament hem de destacar la troballa d'un segell sobre un llavi de Dr. 1C de producció campana. Es tracta d'una marca dins de cartel·la rectangular de 82 per 22 mm, on es pot llegir "L·POMPLL*", on la M i la segona P estan lligades, i es tanca amb una estrella de 8 puntes.

També hem documentat un grafit *ante cocturam* sobre un pivot d'una àmfora tirrènica, d'una possible "A".

Figura 324. Segell "L·POMPLL*" sobre àmfora itàlica

178. Caracteritzades per la típica pasta "volcànica" de la regió del Vesuvi.

179. Tots ells de procedència campana.

180. Dels quals 5 de segura producció campana.

181. Amb 5 contenidors de segura procedència campana.

182. Amb un tipus de pasta de color marró-clar vermellós, amb fissures i desgredats platejats, que podem assimilar al tipus L2A (Márquez, Molina 2005: 115), i de la que hem recuperat un llavi i un fons.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

Les àmfores cartagineses estan presents amb 6 exemplars. Del tipus Mañá C2a/T-7.4.2.1 hem documentat 2 exemplars, i 2 més de la variant Mañá C2c/G-7.5.0.0. Aquestes produccions es daten, respectivament, al llarg de tot el segle II aC i, en el cas del segon tipus, entre finals del segle II i gran part del segle I aC.

En darrer terme hem de fer esment de la presència de 2 exemplars de la forma Tripolitana Antiga. Es tracta de produccions de la Tripolitània efectuades ja sota la dominació romana, i que en els nostres contextos apareix al segle II aC (Asensio 1996:45, Márquez, Molina 2005: 110).

Àmfores Púnicoebusitanes

Les àmfores eivissenques estan presents amb un total de 3 exemplars, concretament 2 contenidors del tipus PE 24 i 1 del tipus PE 23, que es daten durant els tres primers quarts del segle II aC.

Àmfores Gregues

Procedent de les illes de l'Egeu hem documentat un total de 4 exemplars. 1 d'ells és una àmfora ròdia del tipus A-Gre Rho 4 o 5 del Dicocer. Els altres 3 exemplars creiem que es poden adscriure als prototips grecs del tipus Dr. 2-4, procedents de l'illa de Kos, i que ràpidament són copiats pels productors itàlics i tarraconenses amb gran èxit.

Respecte a les datacions, l'àmfora ròdia es data entre el segon quart del segle II aC i el primer quart del segle I aC. Pel que fa als exemplars de Kos, la seva datació podem situar-la en la primera meitat del segle I aC.

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica clàssica	1
	Dr. 1A	9
	Dr. 1B	7
	Dr. 1C	16
	Dr. 2-4	1
	Lamb. 2	1
	Apani I	1
	Apani V	3
	Apani VIIIB	2
Àmfora Púnica	Mañá C2a/T-7.4.2.1	2
	Mañá C2c/G-7.5.0.0	2
	Tripolitana Antiga	2
Àmfora Púnicoebusitana	PE 23	1
	PE 24	2
Àmfora Grega	Ròdia Rho 4/5	1
	Dr. 2-4 de Kos	3
Àmfora Tarraconense	Tarraconense 1	2

Figura 325. Principals formes d'àmfora documentades

Àmfores Tarraconenses

En aquest context trobem les primeres produccions de contenidors pròpiament tarraconenses, en quant a la forma, i que no són imitacions de les importacions itàliques ni contenidors de tradició indígena com les àmfores ibèriques de boca plana. En total hem documentat 2 exemplars de la forma Tarraconense 1, un tipus d'envàs que es comença a produir a mitjans del segle I aC, vers el 50 aC, per convertir-se en un contenidor molt nombrós en els contextos dels decenniis posteriors (López Mullor, Martín 2006).

Àmfores Indeterminades

Dins d'aquest grup hem d'incloure 3 exemplars, que no hem pogut identificar ni a nivell de producció ni a nivell tipològic.

Valoracions del Context

Un dels trets a destacar d'aquest context, a banda del lloc que ocupava respecte a la topografia antiga de la ciutat, a l'entorn del fòrum de la ciutat, és el seu procés formatiu. Com ja hem dit, procedeix dels nivells abocats a l'interior de la gran claveguera documentada en l'excavació del solar. A diferència del prim estrat inferior, amb poca quantitat de ceràmica i molt erosionada per haver-hi caigut quan estava en funcionament aquet canal, la ceràmica recuperada dels abocaments que el colgaven estava en un estat de fragmentació molt petit, amb peces que arribaven a enganxar en pocs bocins per recompondre's quasi totalment, com la vaixella de vernís negre o les llànties, o inclús les àmfores, trencades en pocs fragments de gran mida. Aquest fet sembla indicar la transformació d'aquesta àrea en una zona d'abocament de residus urbans, per tal de cobrir-la de manera ràpida amb runa diversa i terra i executar el nou projecte urbanístic. D'aquesta manera, ens dona una fotografia de la cultura material d'un moment molt concret de la ciutat en el que llavors era el centre urbà de la ciutat, a l'entorn del fòrum tardorepublicà i del "casc antic" desenvolupat en la part de l'antic *oppidum* ibèric.

La Datació del Context

Iniciant les consideracions cronològiques del context amb la informació que proporciona la vaixella fina, la presència de vernís negre del tipus A Tardà ens serveix com a element per ubicar-nos ja en la primera meitat del segle I aC, si bé també apareixen algunes peces de la variant Mitja i alguns vasos de la producció Calena Antiga, característiques del segle II aC. Però si a la vaixella Campaniana A Tardana sumem la presència de vernís negre del tipus B de Cales de la variant Mitja,

que es comença a produir el 130/120 i arriba fins al 90/80 aC¹⁸³. Aquesta dada sembla corroborar-se amb la cronologia dels vasos de parets fines, ja que estan presents amb formes que es produeixen ja a mitjans del segle II aC, com la Mayet 2, si bé la variant 2A és característica del primer quart del segle I aC. També hem documentat un gobelet que, amb dubtes, es podria adscriure a la variant Mayet 2C, i que en aquest cas es dataria entre el 75 aC i el principat d'August.

Respecte a la ceràmica comuna hem de dir que les formes documentades tenen, majoritàriament, una datació que abasta tant el segle II com el I aC, com també succeeix amb les llànties documentades, del tipus cilíndric de l'Esquilí. Si bé hem de destacar la presència de tapadores d'àmfora que s'adscriuen al tipus Cl-Rec 16 a-b, amb una cronologia que abasta del segle I aC al II dC, és a dir, que també ens situen en el segle I aC.

Però és el grup de les àmfores, força nombrós i amb una gran varietat de tipus identificats, el que ens permet acabar d'afinar la cronologia de tot el context. En primer terme hem de destacar les importacions itàliques, amb exemplars que es comencen a produir ja al llarg del darrer terç del segle II aC, arribant fins a passada la meitat del segle I aC, com són les Dr. 1A i 1C, però la presència de nombrosos exemplars de la variant Dr. 1B, que es daten a partir del 100 aC, ens situen novament en el segle I aC, com també succeïa amb la datació del conjunt de vernís negre.

Aquests contenidors, procedents de l'àrea tirrènica d'Itàlia, s'acompanyen amb àmfores de vi i oli de la franja adriàtica, com ara els tipus Lamb. 2, Apani V i VII, que es daten a partir de la segona meitat del segle II aC, en el cas de la Lamb. 2 sobretot a partir dels darrers anys d'aquesta centúria, i que arriben a la segona meitat del segle I aC.

Però la peça d'importació itàlica de cronologia més baixa és un exemplar de Dr. 2-4, que es comença a produir en els centres itàlics de l'àrea pompeiana i brindisina vers el 70 aC, si bé la seva presència en els contextos peninsulars els hem de situar a partir de mitjans del segle I aC. A més, apareix acompanyat del prototip formal, les produccions orientals de Dr. 2-4, com és l'exemplar de Kos recuperat, que podem datar en la primera meitat del segle I aC, i que apareix amb àmfores ròdies que arriben fins al primer quart del segle I aC.

Les darreres importacions d'àmfores que ens ajuden a establir la cronologia del context són els contenidors cartaginesos del tipus Mañá C2c/G-7.5, que tenen

una datació que va de finals del segle II aC a finals del I aC, i que apareixen amb Tripolitanes Antigues, ja documentades al segle II aC, però que a Tàrraco són molt freqüents en els contextos del segle I aC.

En darrer terme, la presència dels primers tipus de fabricació catalana, com és la Tarraconense 1, que es comença a fabricar vers el 50 aC, ens situa la datació del context ja a mitjans del segle I aC.

En aquest sentit, si bé la presència d'àmfores itàliques Dr. 2-4 junt amb àmfores citeriors Tarraconense 1 ens situa a partir de mitjans del segle I aC, hem de tenir en compte la vaixella no representada. Destaca la total absència de vaixella fina de vernís vermell, dintre de l'important conjunt de ceràmica fina importada, com ara la sigillata itàlica, que comença a arribar en el període 50/45-40 aC, així com de vasos de parets fines també propis d'un moment més avançat, a més de l'absència de vasos de la Campaniana B de Cales de mala qualitat o variant Tardana, donat que els recuperats són peces molt bones en quant a pasta i vernís. Això ens fa proposar una datació per a aquest context en els moments inicials del tercer quart del segle I aC. De fet, comptem amb contextos ben datats, com el de la fase 4 de l'amfiteatre de Cartagena (Pérez Ballester 2000: 134), que es data en el segle I aC, amb anterioritat al període 40/30 aC, i fins i tot creiem que podríem remuntar la datació del conjunt ceràmic a un moment incert del segon quart del segle I aC, ja que en els contextos de destrucció de *Valentia* trobem un conjunt molt similar, amb presència d'àmfores ròdies, itàliques de producció campana i adriàtica, i púniques, acompanyades de possibles contenidors hispànics Tarraconense 1, si bé en aquest cas estan absents les Dr. 2-4 itàliques. També és molt similar la composició dels contextos datats en el període 75-50 aC a la costa laietana central, on hem d'afegir la presència de produccions amfòriques locals del tipus Dr. 1 i Lamb. 2 laietanes, si bé a diferència del nostre cas, estan absents els tipus Tarraconense/Laietana 1 (García Rosselló *et alii* 2000: 66). D'aquesta manera podem pensar que el nostre context podria haver-se produït en els darrers anys del segon quart del segle I aC.

La Composició del Context

En aquest context la ceràmica d'importació és la majoritària, amb un 65,85%, seguida de la ceràmica romana de producció indeterminada, amb un 22,08%, i de la vaixella de fabricació local o regional, amb un 12,08%.

183. Tenint continuïtat, amb la producció Tardana, fins a finals del segle I aC.

Entre les importacions, i seguint el comportament habitual, hi ha un clar domini dels productes itàlics, amb un 85,45%, de les quals el 81,02% són de l'àrea tirrènica, i el 4,43% restant de la zona adriàtica. La resta d'importacions provenen, en un 6,33%, de l'àrea púnica centremediterrània, i en un 2,53% són importacions d'Eivissa i de les illes gregues de l'Egeu, respectivament. Finalment tenim un petit grup -1,9%- corresponent a importacions amfòriques que no hem pogut identificar. Si analitzem la procedència del material a partir dels contenidors amfòrics, hem pogut constatar que el 96,61% dels contenidors són d'origen forani, i només el 3,39% restant són de fabricació catalana, concretament de l'àrea central litoral del país, quedant la resta de produccions representades de la següent manera: les itàliques sumen el 69,49% -essent les tirrèniques el 57,63% i les adriàtiques l'11,86%-, les púniques centremediterrànies el 10,17%,

les púnicoebusitanes el 5,08, les gregues de l'Egeu el 6,78%, i les tarraconenses el 3,39%. Si aquest percentatge el basem únicament en els contenidors d'importació, les itàliques de la franja tirrènica representen el 59,65%, i les adriàtiques el 12,28%, les púniques centremediterrànies el 10,53%, les ebusitanes el 5,26%, i les gregues de l'Egeu el 7,02%, quedant les importacions no identificades amb un percentatge del 5,26%.

Si centrem l'anàlisi de les àmfores des del punt de vista tipològic, hem de remarcar el domini dels contenidors itàlics Dr. 1C, que representen el 28,57%, seguits de la variant Dr. 1A, amb un 16,07%, i de la Dr. 1B, amb el 12,5%. A partir d'aquí la resta de formes són ja minoritàries, podent agrupar amb un 5,36% els tipus Apani V i Dr. 2-4 de Kos. Amb un 3,57% trobem els exemplars d'àmfores Apani VIIB, PE 24, Tripolitana Antiga, Mañá C2a/T-7.4.2.1, Mañá C2c/G-7.5-7.6, i

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	16	10,13	6,53
		VN de Cales	17	10,76	6,94
		PP FF Itàliques	9	5,7	3,67
	Ceràmica comuna	Comuna campana	45	28,48	18,37
		Comuna lacial	5	1,9	2,04
		R I Pompeià	1	0,63	0,41
	Àmfores	Llàntia itàlica	3	1,9	1,22
		Àrea tirrènica	10	6,33	4,08
		Campània	24	15,19	9,8
		Àrea adriàtica	7	4,43	2,86
		TOTAL	137	85,45	55,92
Púnica ebusitana	Ceràmica comuna	Comuna ebusitana	1	0,63	0,41
	Àmfores	Púnicoebusitana	3	1,9	1,22
		TOTAL	4	2,53	1,63
Púnica centremediterrània	Ceràmica comuna	Comuna púnica	4	2,53	1,63
	Àmfores	Centremediterrànies	6	3,8	2,45
		TOTAL	10	6,33	4,08
Grega	Àmfores	Ròdia	1	0,63	0,41
		De Kos	3	1,9	1,22
		TOTAL	4	2,53	1,63
Importacions indeters.	Àmfores	Indeterminades	3	1,9	1,22
		TOTAL	3	1,9	1,22
Local/Regional	Vaixella fina	Grisa de la costa	6		2,45
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	17		6,93
		Grollera ibèrica	1		0,41
	Àmfores	Tarraconenses	2		0,82
		TOTAL	29		10,61
Ceràmica romana indeter.	Vaixella fina	Vaixella de vidre	1		0,41
	Ceràmica comuna	Comuna romana	60		24,49
		TOTAL	61		24,9

Figura 326. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

els laietans Tarraconense 1. Finalment, amb una petita incidència de l'1,79%, tenim les àmfores grecoitàliques, les Lamb. 2 adriàtiques, les Dr. 2-4 itàliques, les PE 23 i les ròdies Rho 4-5.

Respecte al conjunt de la vaixel·la de taula, hem de dir que el grup més nombrós és el de la vaixel·la de vernís negre, amb un 51,56%, seguida de la ceràmica comuna romana de procedència indeterminada, amb un 17,19%, i les parets fines itàliques, amb un 14,06%. Ja força menys significatius són els vasos de la ceràmica grisa de la costa, amb un 9,38%, la ceràmica comuna itàlica, amb un 4,69%, i la ceràmica ibèrica i la vaixel·la de vidre, amb un 1,56% respectivament. Pel que fa al grup dominant, el vernís negre, aquest està format en un 48,48% per vasos napolitans de la Campaniana A, quedant el 51,52% restant format per vaixel·la fabricada a Cales.

En quant al repertori formal representat, el grup dels plats i les pàteres sumen el 29,84%, i el dels bols i les copes el 26,87%. També és significatiu el grup dels gots, que representen en conjunt també el 26,87%, si bé el 17,91% són gots o gobelets sense ansa, i el 8,96% vasos ansats. Es completa el conjunt amb les gerres -11,94%- que són majoritàriament de la producció comuna romana, amb un 75%, front al 25% de la comuna itàlica, i en darrer terme les tapadores de gerra -2,99%-, pertanyents a la comuna itàlica de fabricació local, i una *lagona* en producció comuna romana que representa l'1,49%.

El conjunt dels plats i les pàteres està format majoritàriament per vernís negre¹⁸⁴, essent la forma dominant la pàtera Lamb. 5, amb un 65% del total, i quedant la resta de formes documentades¹⁸⁵, amb el 5%, de manera puntual: Lamb. 4, Lamb. 55, F 2170, plat C-I i pàtera hemisfèrica d'ala. En el grup de les copes i els bols també es produeix un domini del vernís negre, amb el 64,42%, respecte al 26,32% de la ceràmica comuna romana i el 5,26% de la grisa de la costa. A nivell tipològic la forma majoritària és la copa de vernís negre Lamb. 1, amb un 26,32%, quedant en un segon terme els tipus Lamb. 27ab i les copes Lamb. 28ab - 10,53%-. En darrer lloc tenim els bols Lamb. 27c, les copes Lamb. 8B i Lamb. 33b, i les escudelles en grisa de la costa del tipus B, amb un percentatge del 5,26%

cadascuna. Finalment hem de fer esment de les copes i bols sense tipologia, que representen el 21,05% restant. El grup dels gots està format principalment per gobelets de parets fines itàliques¹⁸⁶, que representen el 75% del total. La resta està format, en un 16,67%, per vasos de vernís negre Lamb. 3, i en un 8,33% per gobelets sense tipologia de la ceràmica comuna romana. Aquest grup es completa amb els vasos ansats, formats en un 83,33% per vasets bicònics de la ceràmica grisa de la costa, i un 16,67% de vasos de vernís negre del tipus Lamb. 10.

Passant a avaluar el grup de la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments, en primer lloc hem de dir que la majoria de peces són importacions itàliques, que representen el 81,67% del total. La resta, força minoritàries, es reparteix de la següent manera: a la ceràmica romana de procedència indeterminada correspon el 8,33%, a la comuna púnica el 6,67%, i a la comuna ebusitana i la grollera ibèrica l'1,67% respectivament.

Si analitzem les formes documentades, la major part dels recipients són cassoles de diversos tipus, que representen el 61,11% del total, i entre les quals dominen les *patinae* amb un 46,3%, totes de procedència itàlica, seguides de les cassoles baixes, tant d'importació itàlica com púnica¹⁸⁷, que representen el 9,26%, i en darrer terme una cassola alta d'importació itàlica que representa l'1,85%, i les cassoles indeterminades -3,7%-. L'altra forma més representada, en aquest cas força menor, és la tapadora, que suma el 22,22% del total de la vaixel·la de cuina, majoritàriament importacions itàliques¹⁸⁸, i que està seguida de les olles, que en aquest cas representen l'11,11% de la ceràmica de cuina, i de les quals les més nombroses pertanyen a la ceràmica comuna romana¹⁸⁹. En darrer terme hem de fer esment dels morters, un itàlic i l'altre púnic, que representen el 3,7% del total, i d'un fogó o cremador itàlic, que tanca el conjunt amb un 1,85%.

Passant a analitzar la vaixel·la d'emmagatzematge i despesa, hem de dir que està format exclusivament per ceràmica de tradició local ibèrica, i dominat pels càlats, que representen el 81,25% del total, quedant les gerres pithoides relegades al 12,5% i els grans contenidors ibèrics al 6,25%.

184. En un percentatge del 80 %, respecte al 10% que representa la ceràmica comuna ibèrica, i el 5 % restant que representen la comuna itàlica i la romana.

185. I amb un percentatge del 10 % les peces sense tipologia definida.

186. El 33,33% pertany a la forma Mayet 2, el 16,67% a la forma Mayet 3, i amb un percentatge del 8,33% tenim les formes Mayet 2/3, Mayet 2A i Mayet 2C.

187. En total hem documentat cinc exemplars, dos d'origen itàlic i tres púnics.

188. Les itàliques representen el 83,33% del total, quedant les ebusitanes i les de la ceràmica comuna romana relegades a un 8,33%.

189. La qual representa el 66,67% de les olles, quedant les importacions itàliques o les produccions locals de grollera ibèrica amb un 16,67% respectivament.

En darrer terme hem de fer esment del grup format per altres tipus de vaixel·la. A nivell percentual representa el 5,35% de la vaixel·la recuperada, i està format per tres llànties Ricci H/cilíndriques de l'Esquilí, un canelobre, tres ungüentaris i tres peces de vaixel·la de fireta, de les quals una és una versió miniaturística d'un gobelet de parets fines Mayet 1/2. Finalment hem d'afegir tres tapadores d'àmfora fetes a mà similars a la forma Cl-Rec 16a-b.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 4	1	VN Cales: 1
	S/T	1	Comuna Itàlica: 1
	C-I	1	Comuna Ibèrica: 1
Pàteres	Lamb. 5	13	Campaniana A: 7 B de Cales: 6
	Lamb. 55	1	Campaniana A: 1
	F 2170	1	Calena Antiga: 1
	Pàtera hemisfèrica d'ala	1	Comuna Ibèrica: 1
	S/T	1	Comuna Romana: 1
Bols	Lamb. 27ab	2	Campaniana A: 2
	Lamb. 27c	1	Campaniana A: 1
	Escudella B	1	Grisa de la Costa: 1
Copes	Lamb. 8B	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 8b	1	B de Cales: 1
	Lamb. 28ab	2	Campaniana A: 2
	Lamb. 33a	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 1	5	B de Cales: 5
Copes/Bols	Bol reentrant	1	Comuna Romana: 1
	S/T	4	Comuna Romana: 4
Gots/ Gobelets	Lamb. 3	2	B de Cales: 2
	Gobelet	3	PP FF Itàliques: 2 Comuna Romana: 1
	Mayet 2/Mbni. 4	4	PP FF Itàliques: 4
	Mayet 2C/ Mbni. 4	1	PP FF Itàliques: 1
	Mayet 2A	1	PP FF Itàliques: 1
Gots Ansats	Mayet 2/3	1	PP FF Itàliques: 1
	Lamb. 10	1	B de Cales: 1
Gerres	Vasets bicònics	5	Grisa de la Costa: 5
	S/T	8	Comuna Itàlica: 2 Comuna Romana: 6
Taps. de Gerra	Cl-Rec 16d	2	Comuna Itàlica: 2
<i>Lagonae</i>	S/T (ansada)	1	Comuna Romana: 1

Figura 327. La vaixel·la de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	6	Comuna Itàlica: 1 Grollera Ibèrica: 1 Comuna Romana: 4
Cassoles Baixes	5	Comuna Itàlica: 2 Comuna Púnica: 3
Cassoles Altes	1	Comuna Itàlica: 1
Cassoles Indeters.	2	Comuna Itàlica: 2
<i>Patinae</i>	25	Comuna Itàlica: 24 Roig Intern Pompeià: 1
Tapadores	12	Comuna Itàlica: 10 Comuna Ebusitana: 1 Comuna Romana: 1
Morters	2	Comuna Itàlica: 1 Comuna Púnica: 1
Cremadors	1	Comuna Itàlica: 1

Figura 328. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	13	Comuna Ibèrica: 13
Gerres Pithoides	2	Comuna Ibèrica: 2
Grans Contenidors	1	Comuna Ibèrica: 1

Figura 329. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Llànties	3	Comuna Itàlica: 3
Canelobres	1	Comuna Romana: 1
Ungüentaris	3	Comuna Romana: 3
Fireta	3	Comuna Romana: 3
Tapadores d'àmfora	3	Comuna Romana: 3

Figura 330. Altres tipus de ceràmica

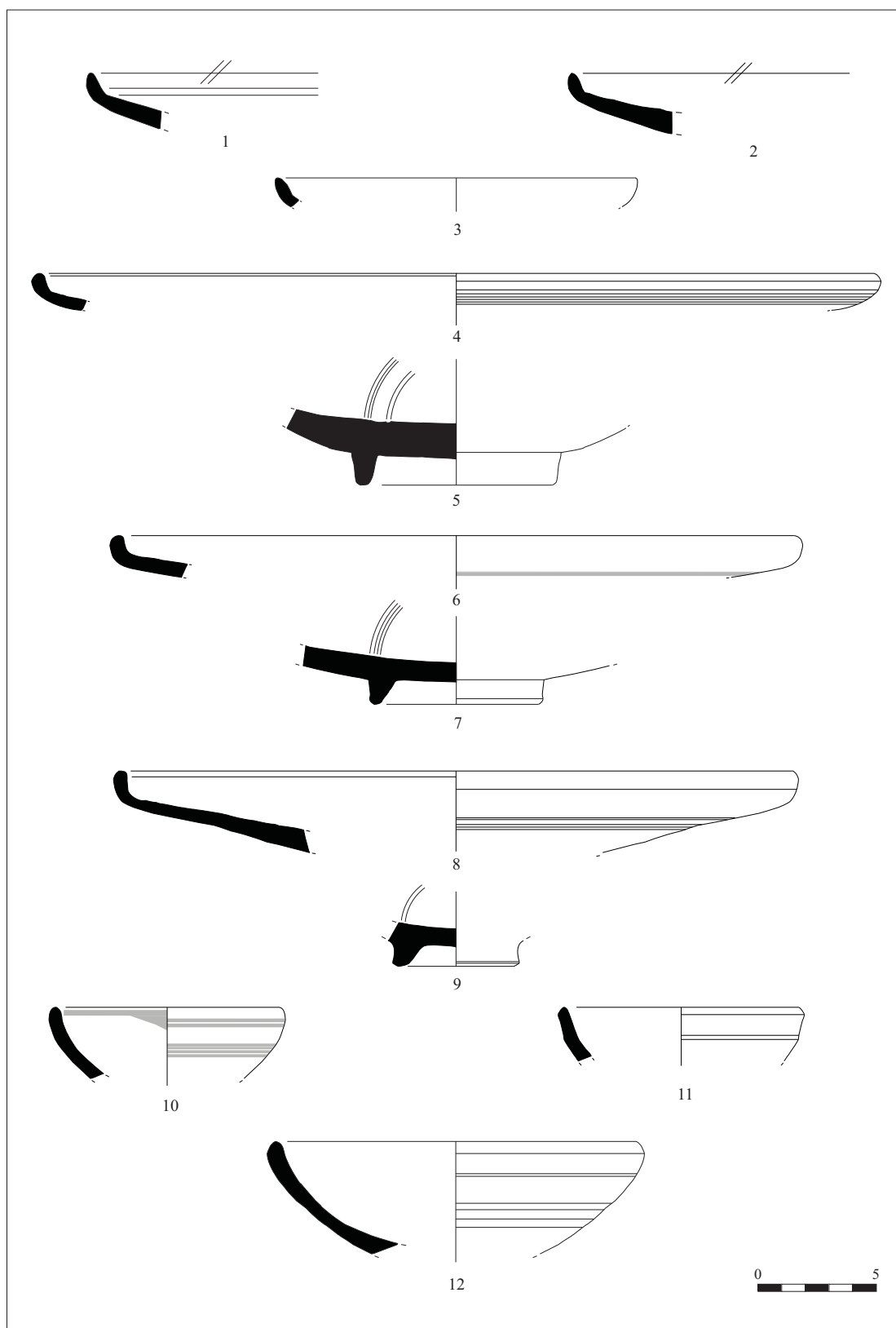

Figura 331. CAMPANIANA A-T: 1 a 9) Lamb. 5. 10, 12) Lamb. 27ab. 11) Lamb. 27c.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

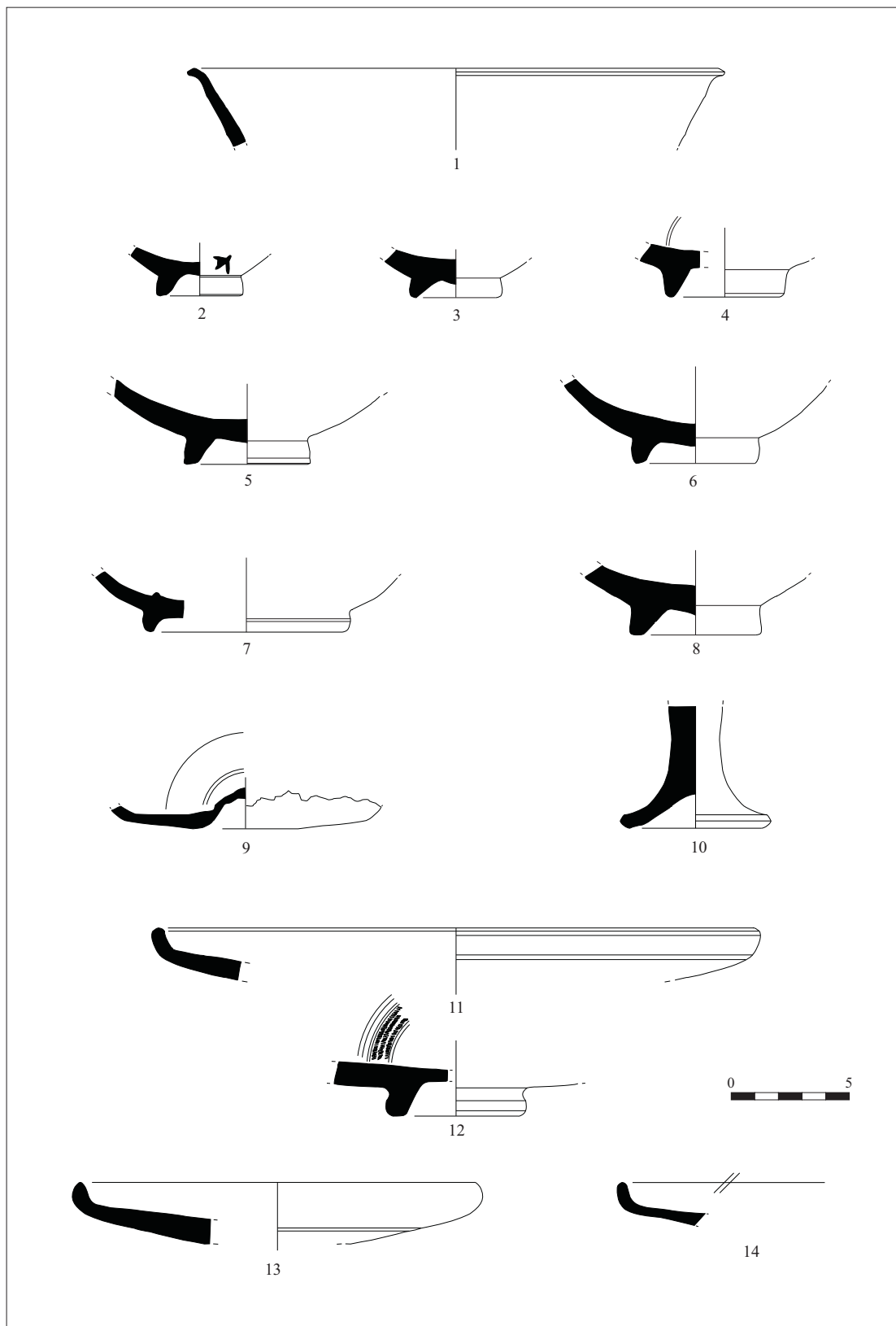

Figura 332. CAMPANIANA A-M: 1) Lamb. 28ab. CAMPANIANA A-T: 2 a 8) Copes/bols. CALENA ANTIGA: 9) F 2170. B DE CALES: 10) Lamb. 4. 11 a 14) Lamb. 5.

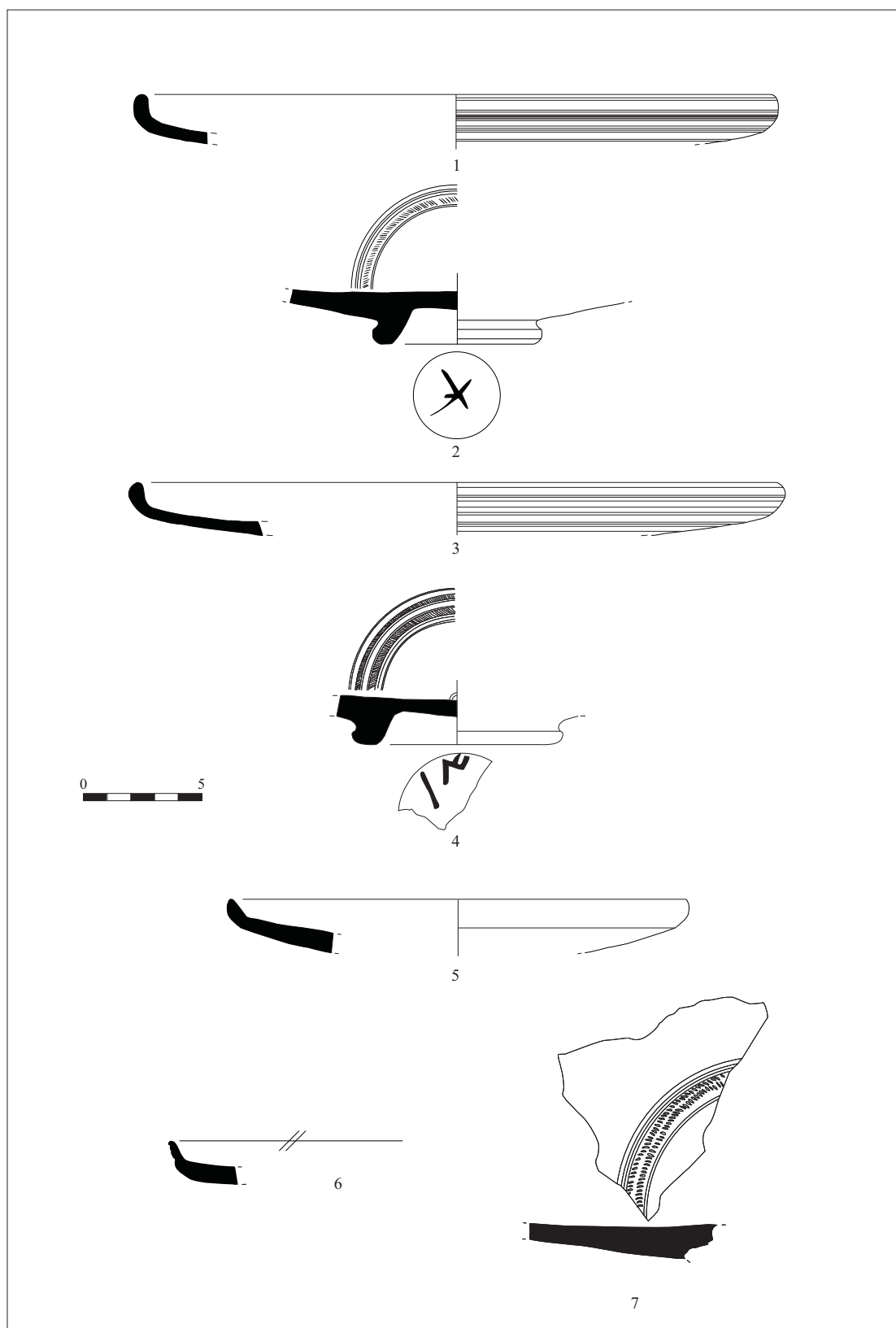

Figura 333. B DE CALES: 1 a 7) Lamb. 5.

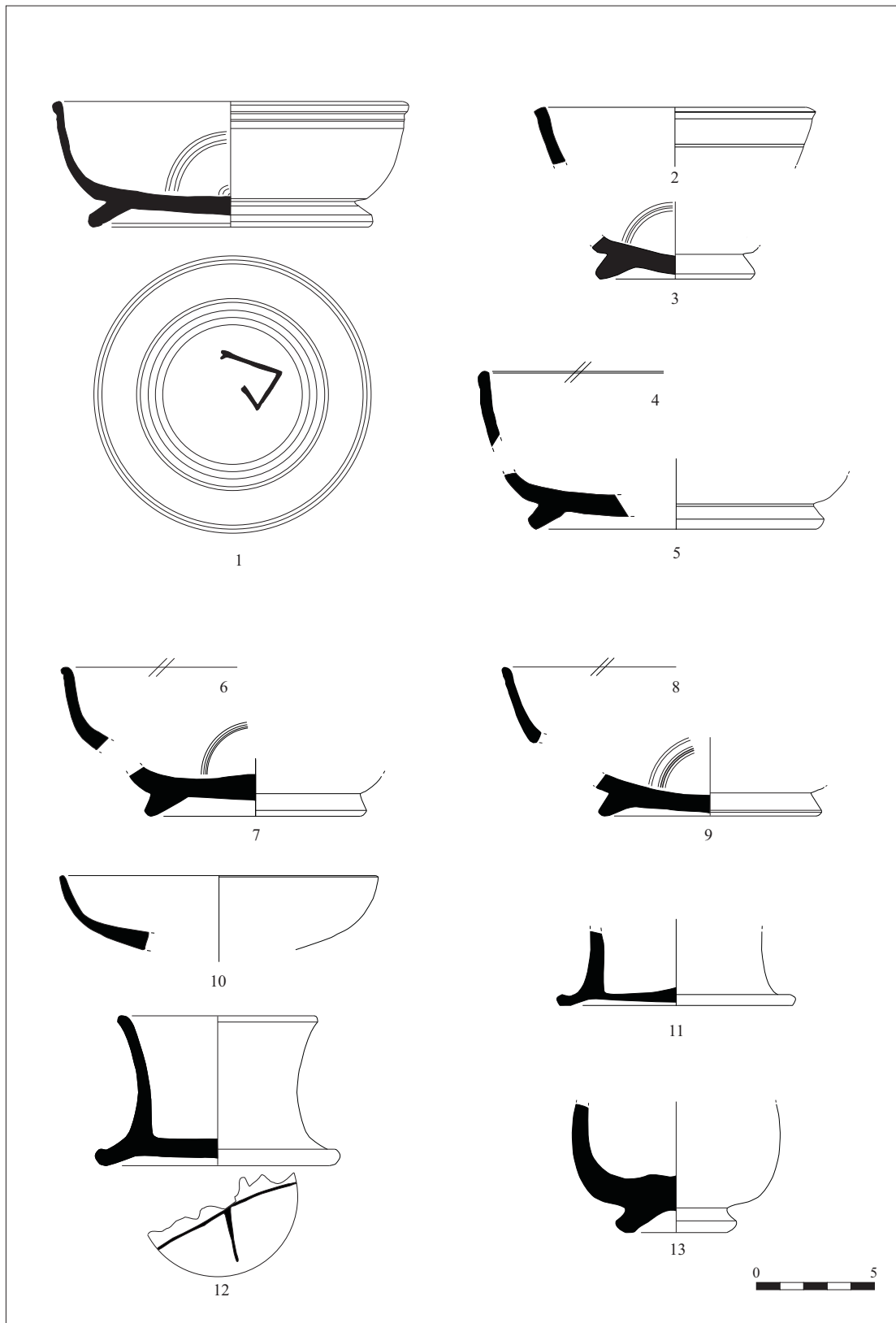

Figura 334. B DE CALES: 1 a 9) Lamb. 1. 10) Lamb. 8b. 11, 12) Lamb. 3. 13) Lamb. 10.

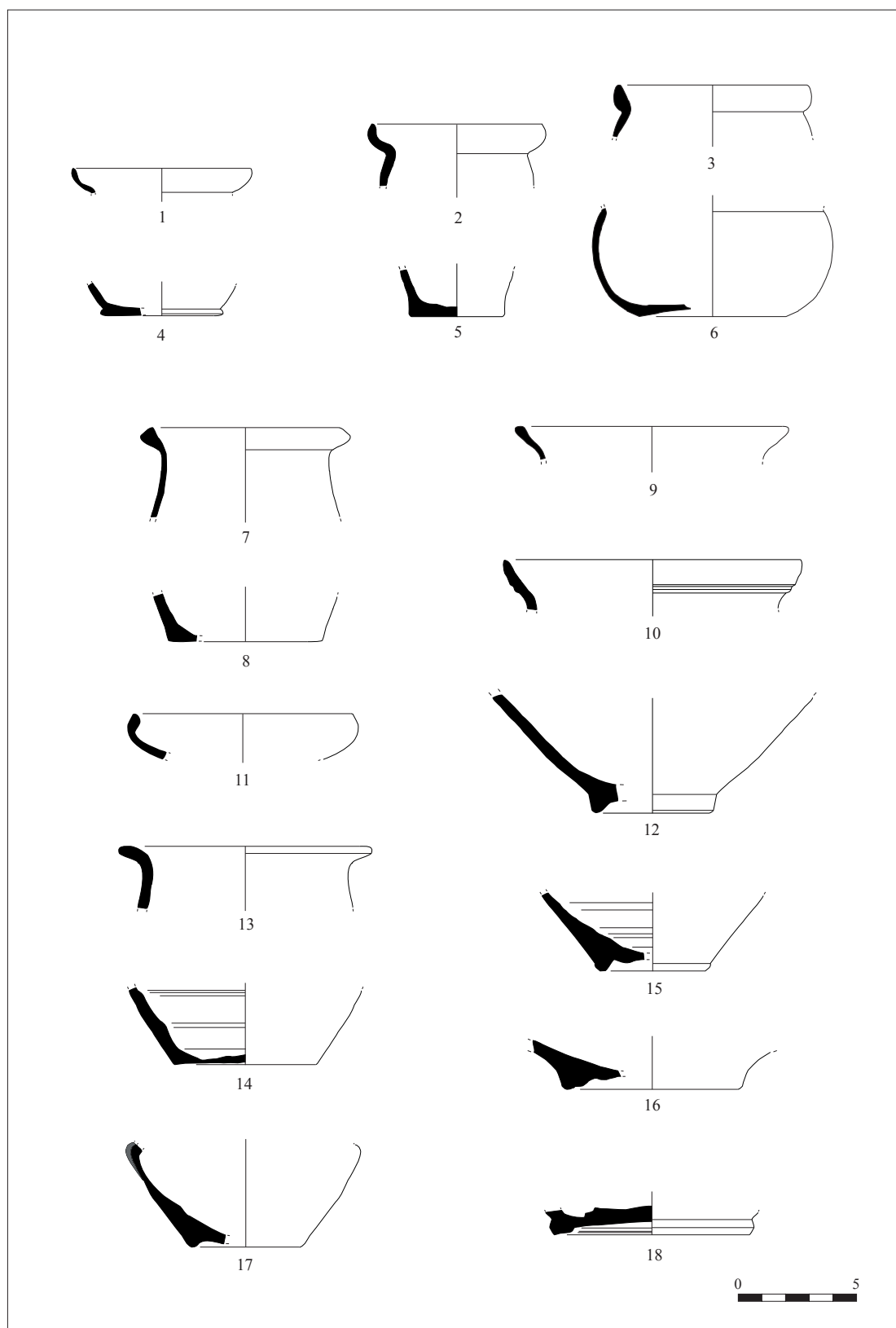

Figura 335. PARETS FINES ITÀLIQUES: 1 a 3) Mayer 2/Mbni. 4. 4 a 6, 8) Gobelets. 7) Mayer 2C. 9) Mayer 2A. 10) Mayer 2/3. GRISA DE LA COSTA: 11) Escudella B. 12) Escudella. 13 a 18) Vasetts bicònics.

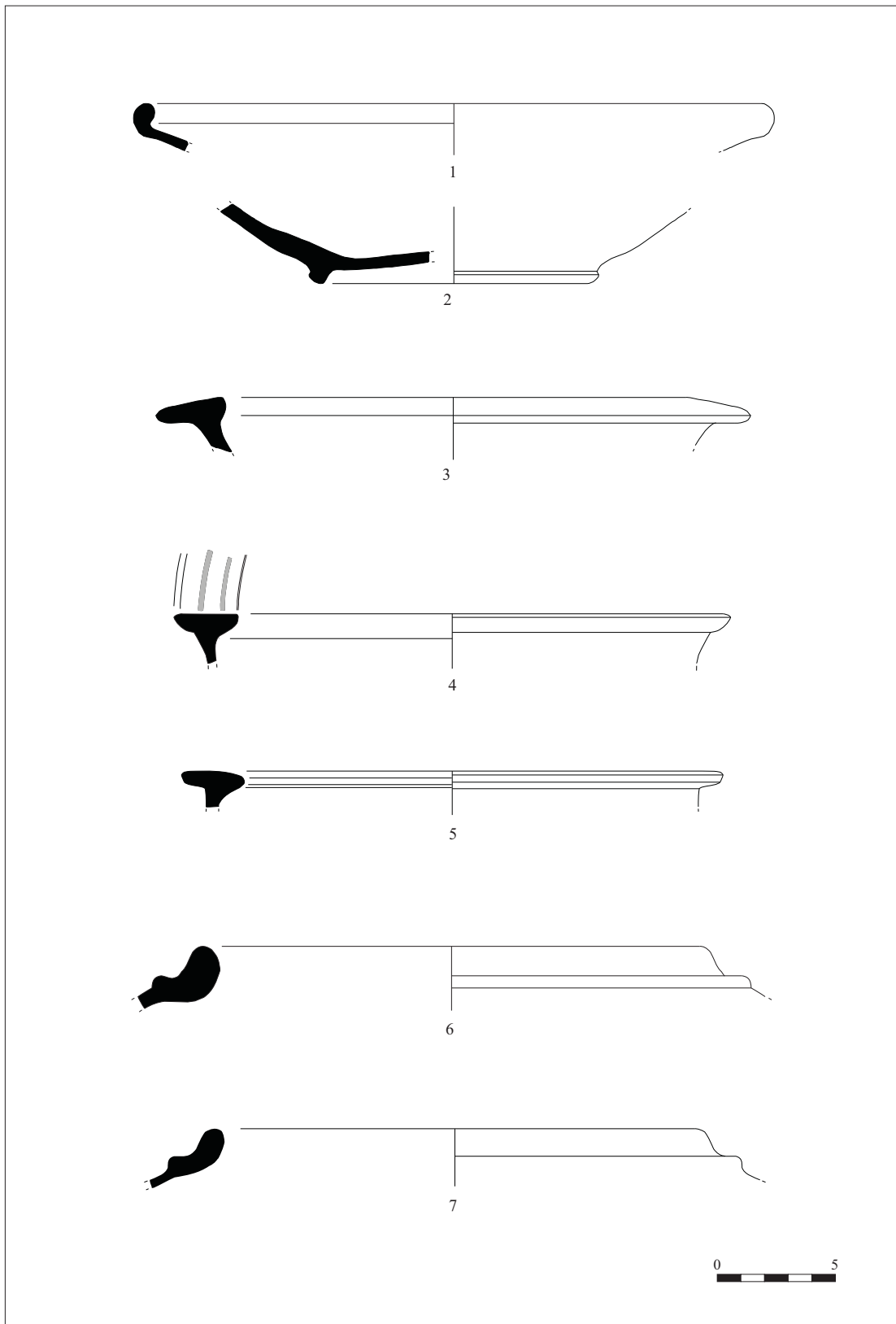

Figura 336. COMUNA IBÈRICA: 1, 2) Plat C-I/Lamb. 5. 3) Pàtera hemisfèrica. 4, 5) Càlats. 6, 7) Gerres pithoides.

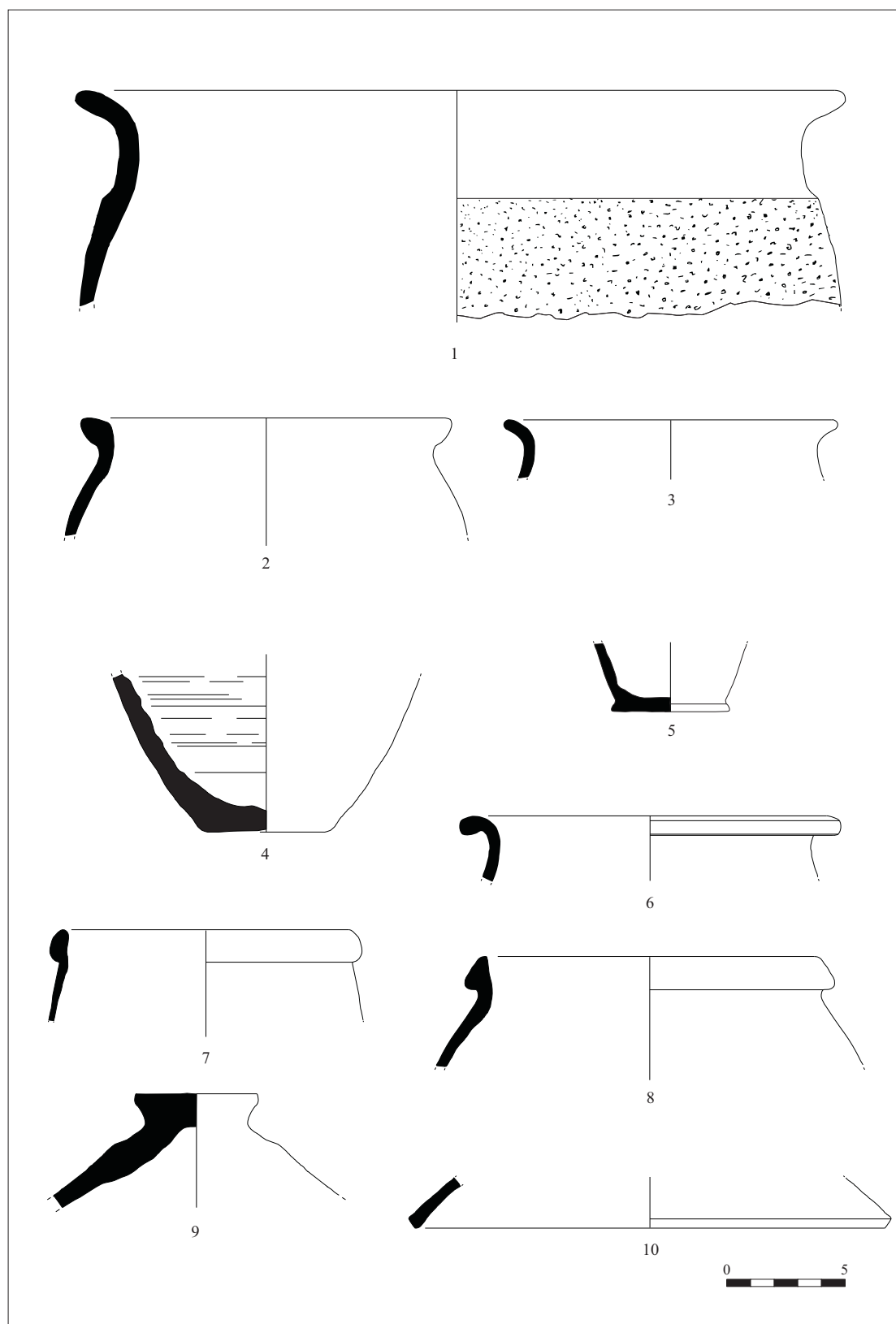

Figura 337. GROLLERA IBÈRICA: 1) Olla. COMUNA ROMANA: 2 a 8) Olles. 9, 10) Tapadores.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

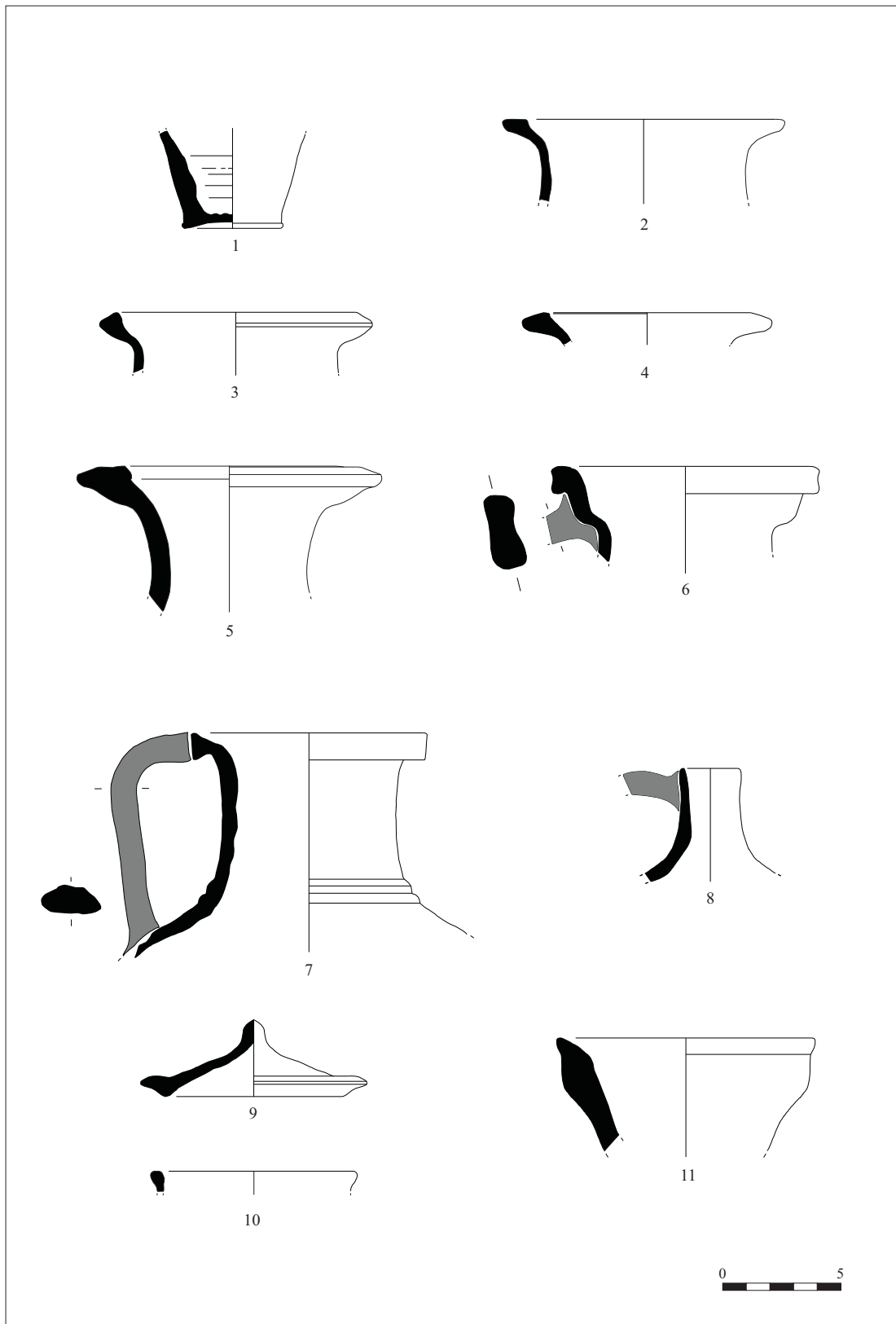

Figura 338. COMUNA ROMANA: 1) Gobelet. 2 a 7) Gerres. 8) *Laguna*. COMUNA ITÀLICA: 9) Tapadora CI-Rec 16d. 10, 11) Gerres.

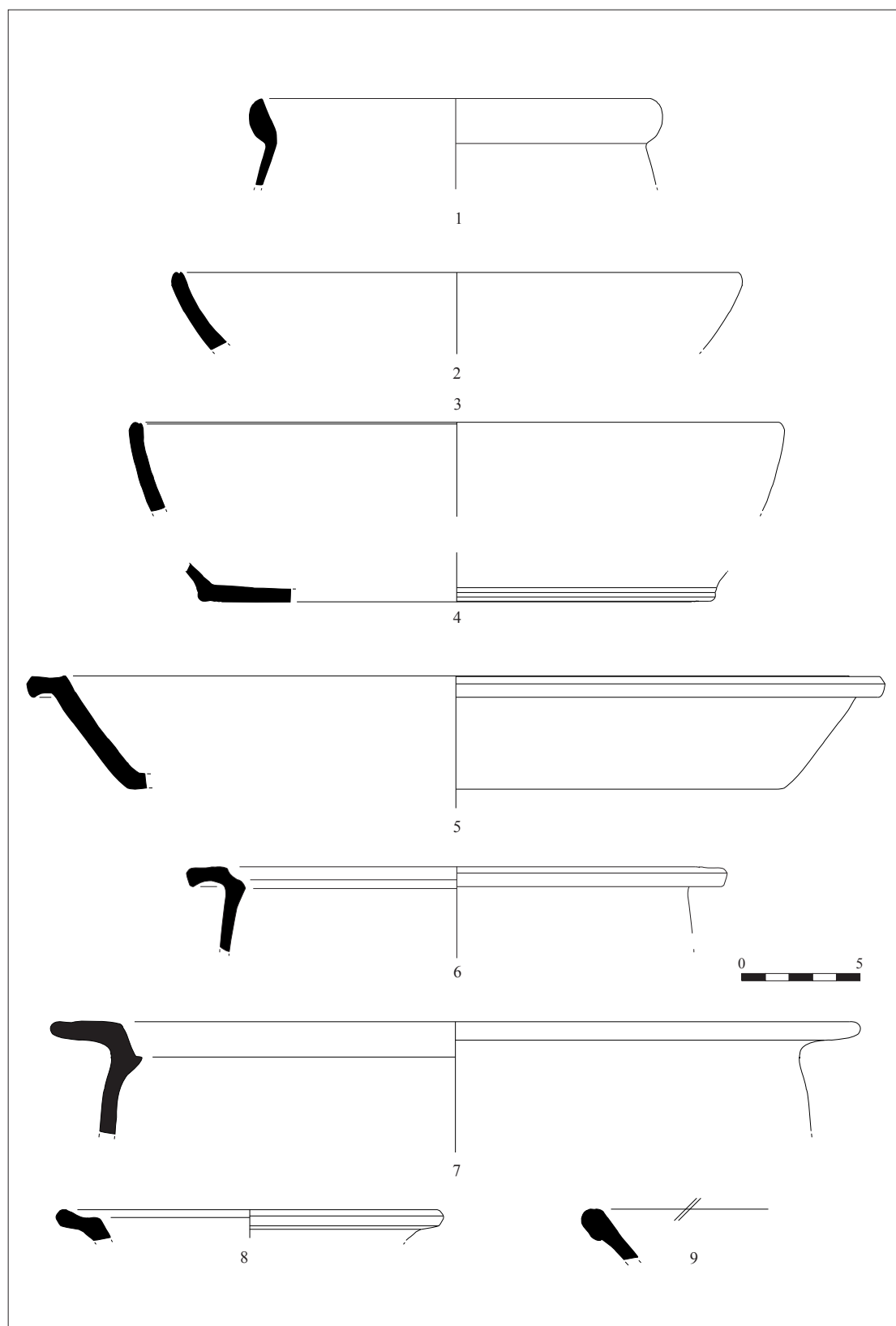

Figura 339. COMUNA ITÀLICA: 1) Olla Vegas 2. 2 a 4) *Patina* Vegas 14. 5) Cassola baixa Duncan clas. 3. 6, 7) Cassola alta Celsa 79,28. 8) Cassola baixa tegame 1,3 d'Olcese. 9) *Patina* Vegas 13.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

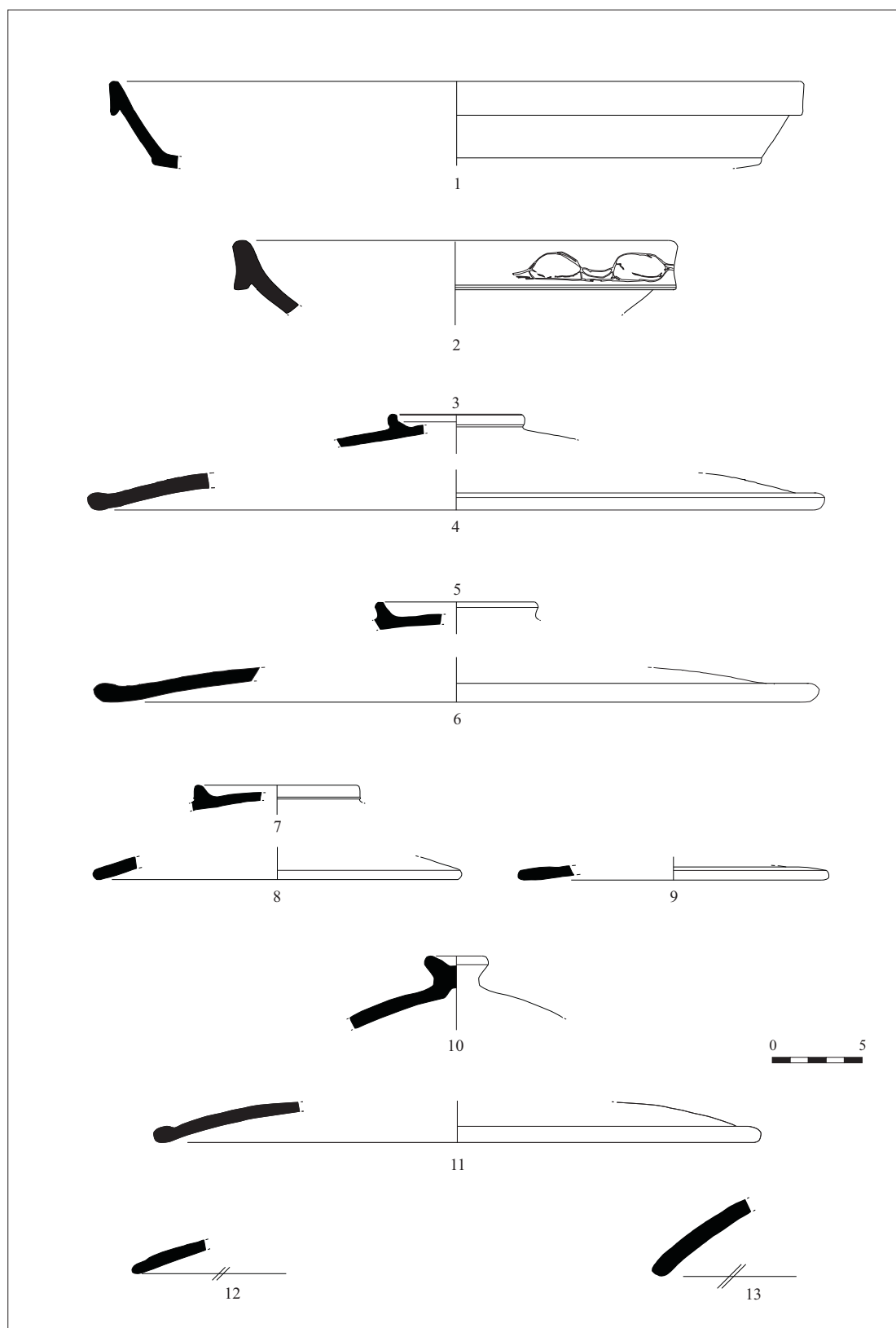

Figura 340. COMUNA ITÀLICA: 1) *Patina* Vegas 13. 2) Morter Emporiae 36,2. 3 a 9, 12) Tapadores F1 Burriac 38,100. 10) Tapadora Com-It 7e/g. 11) Tapadora F3 Celsa 80.8145. COMUNA EBUSITANA: 13) Tapadora.

Figura 341. COMUNA ITÀLICA: 1, 2) Fogons/cremadors. 5, 6) Llànties cilíndriques de l'Esquilí/Ricci H. COMUNA ROMANA: 3) Gobelet de freta. 4) Canelobre.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

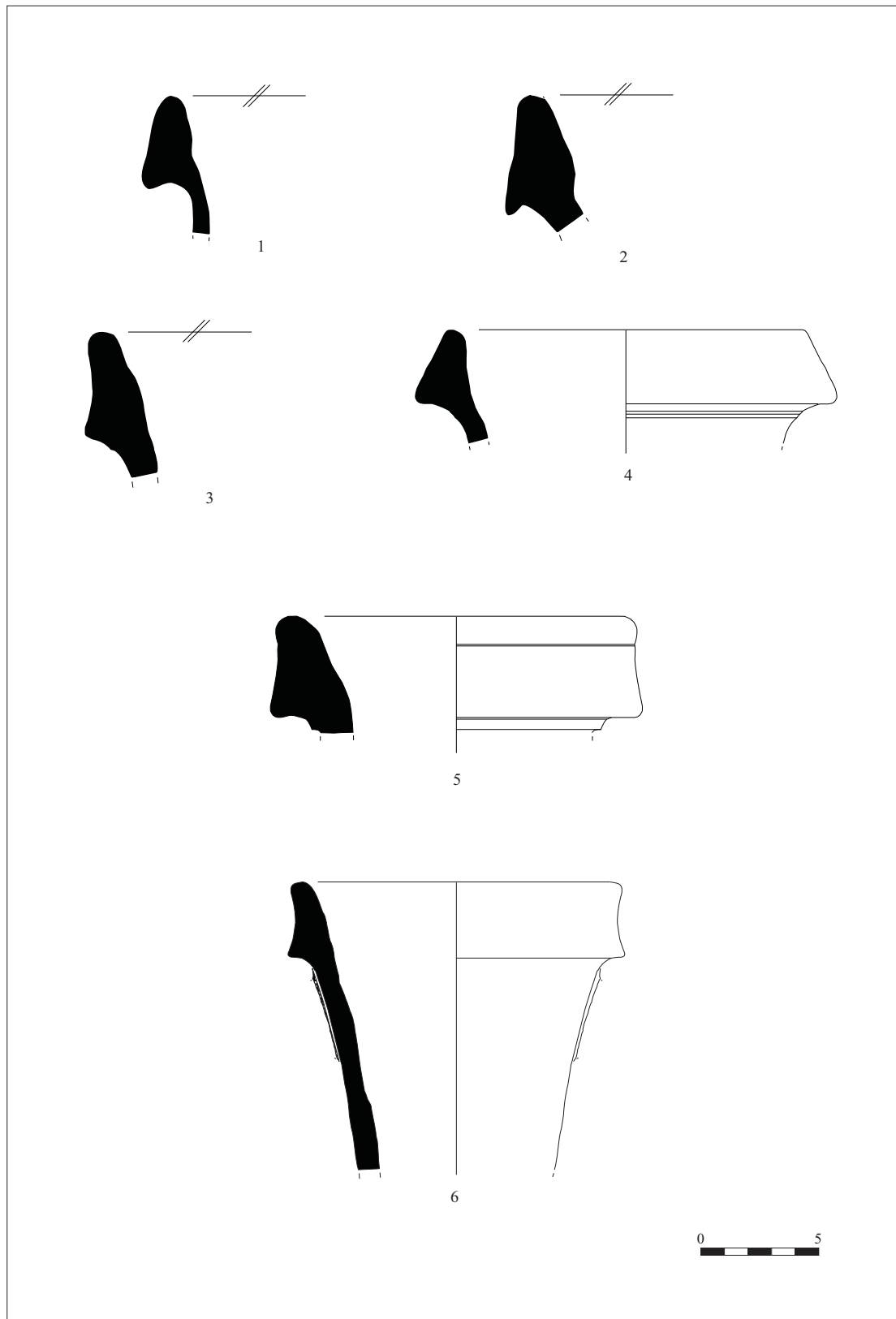

Figura 342. ÀMFORA ITÀLICA: 1 a 6) Dr. 1A campana.

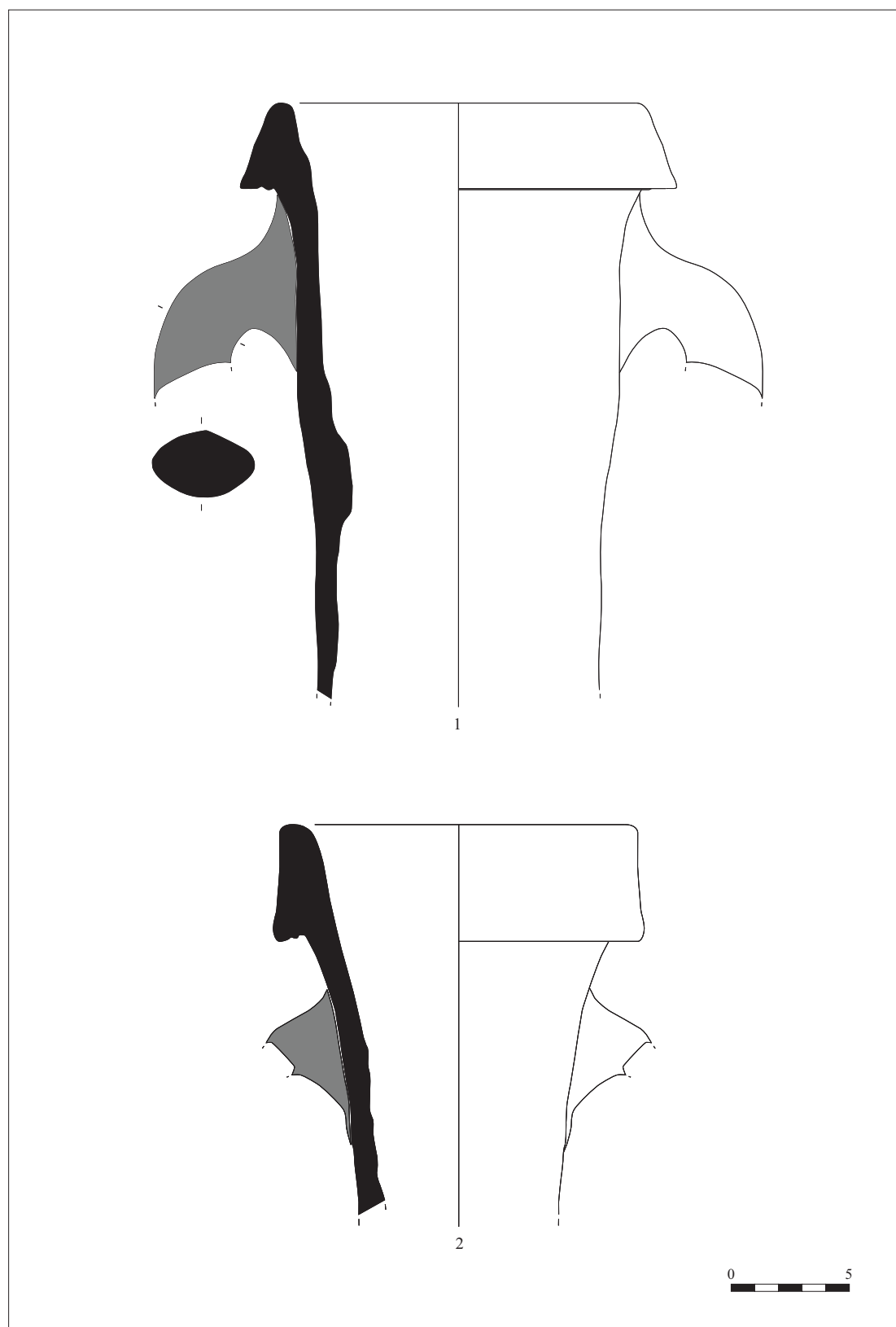

Figura 343. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Dr. 1A. 2) Dr. 1C.

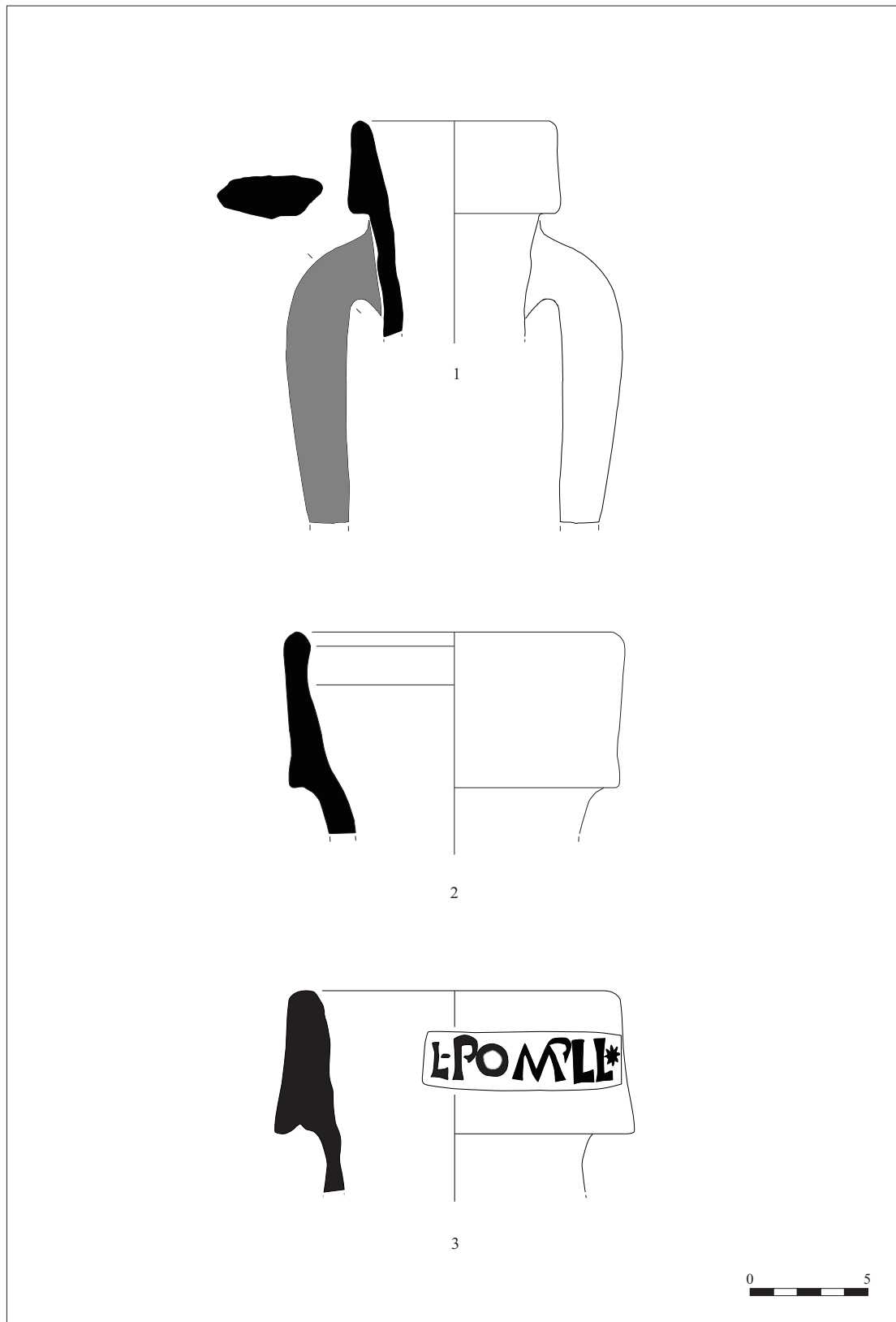

Figura 344. ÀMFORA ITÀLICA: 1 a 3) Dr. 1C campana.

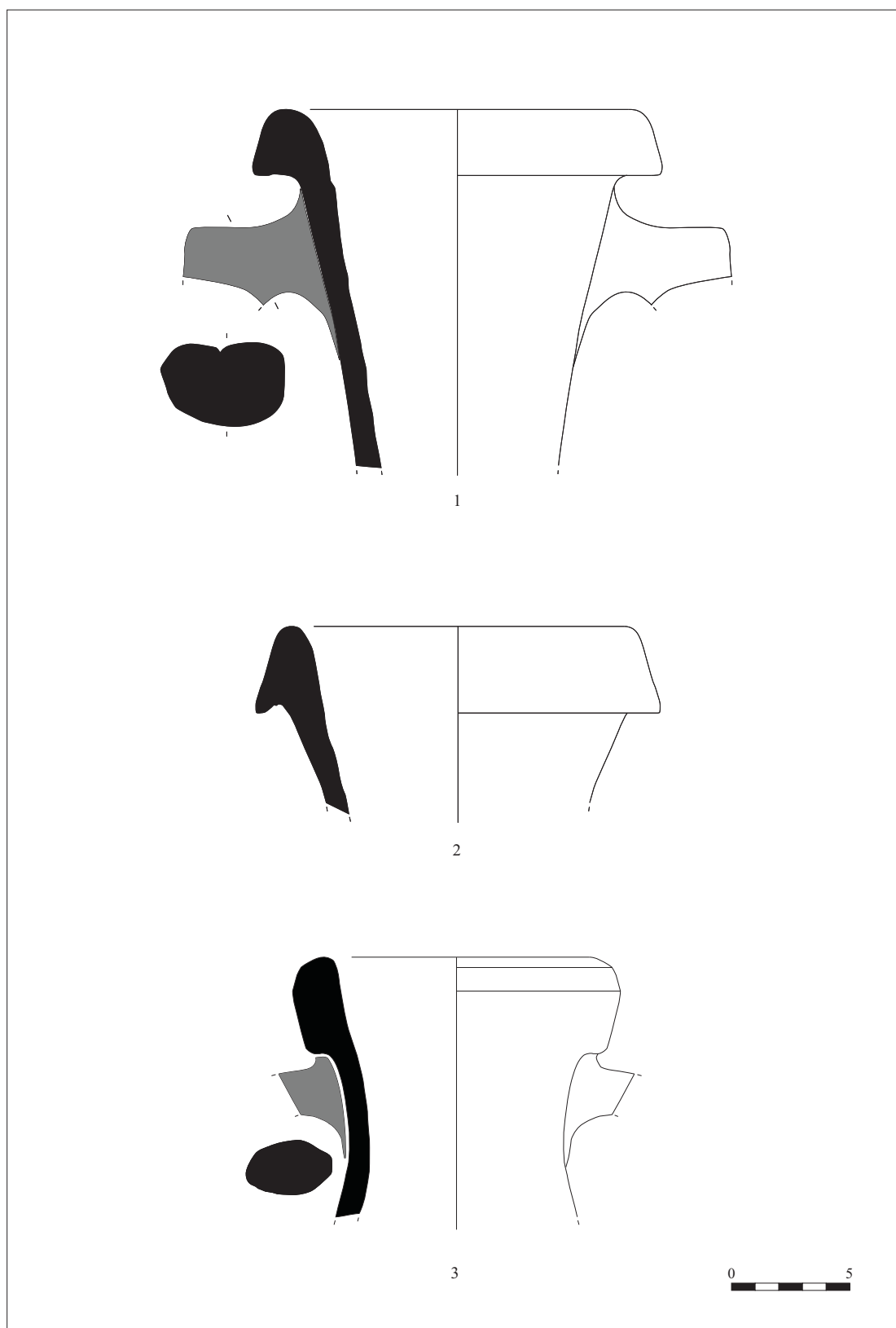

Figura 345. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Dr. 2-4 campana. 2) Apani I. 3) Apani VIII B

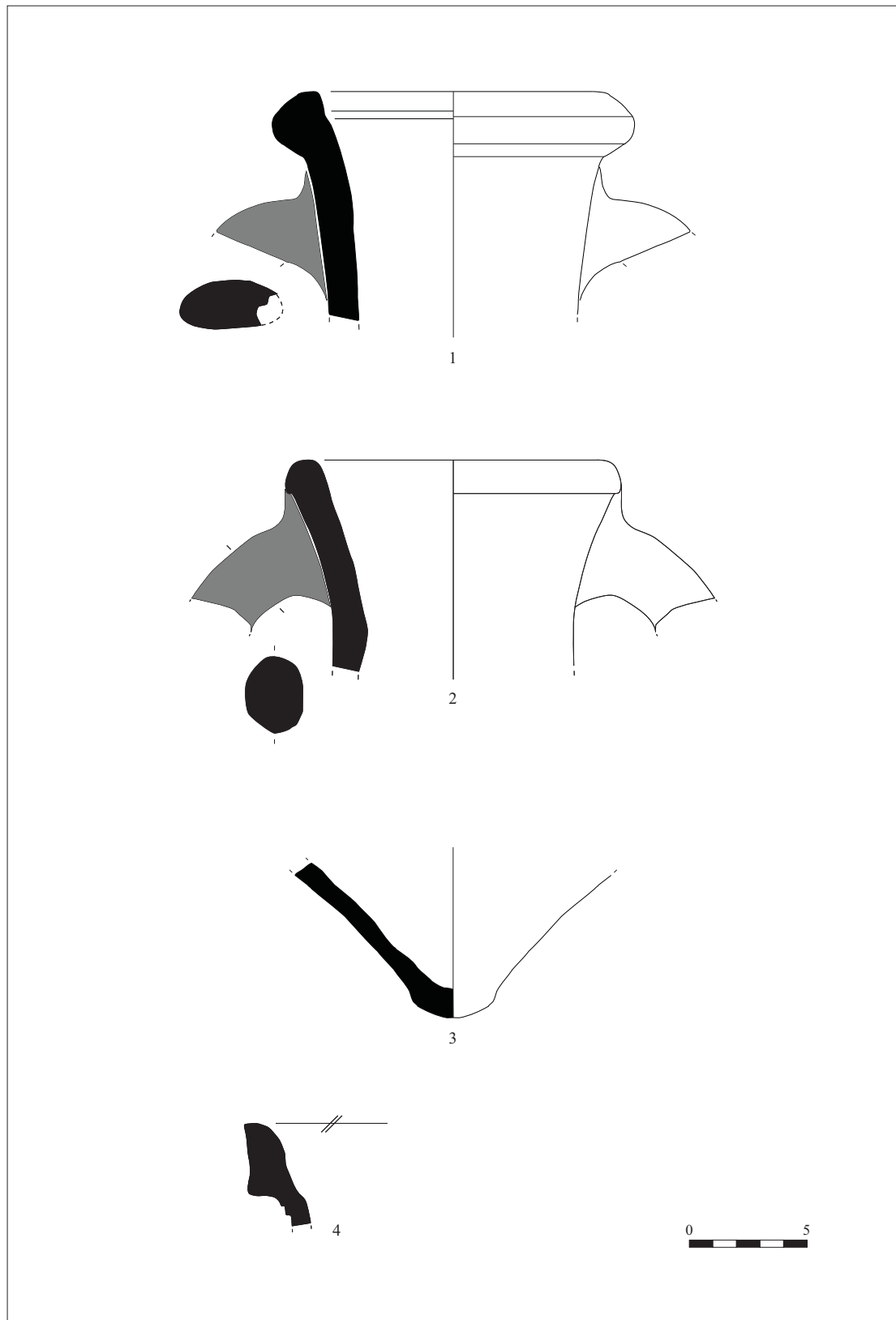

Figura 346. ÀMFORA ITÀLICA: 1, 2) Apani V. 3) Oleària d'Apúlia. 4) Lamb. 2.

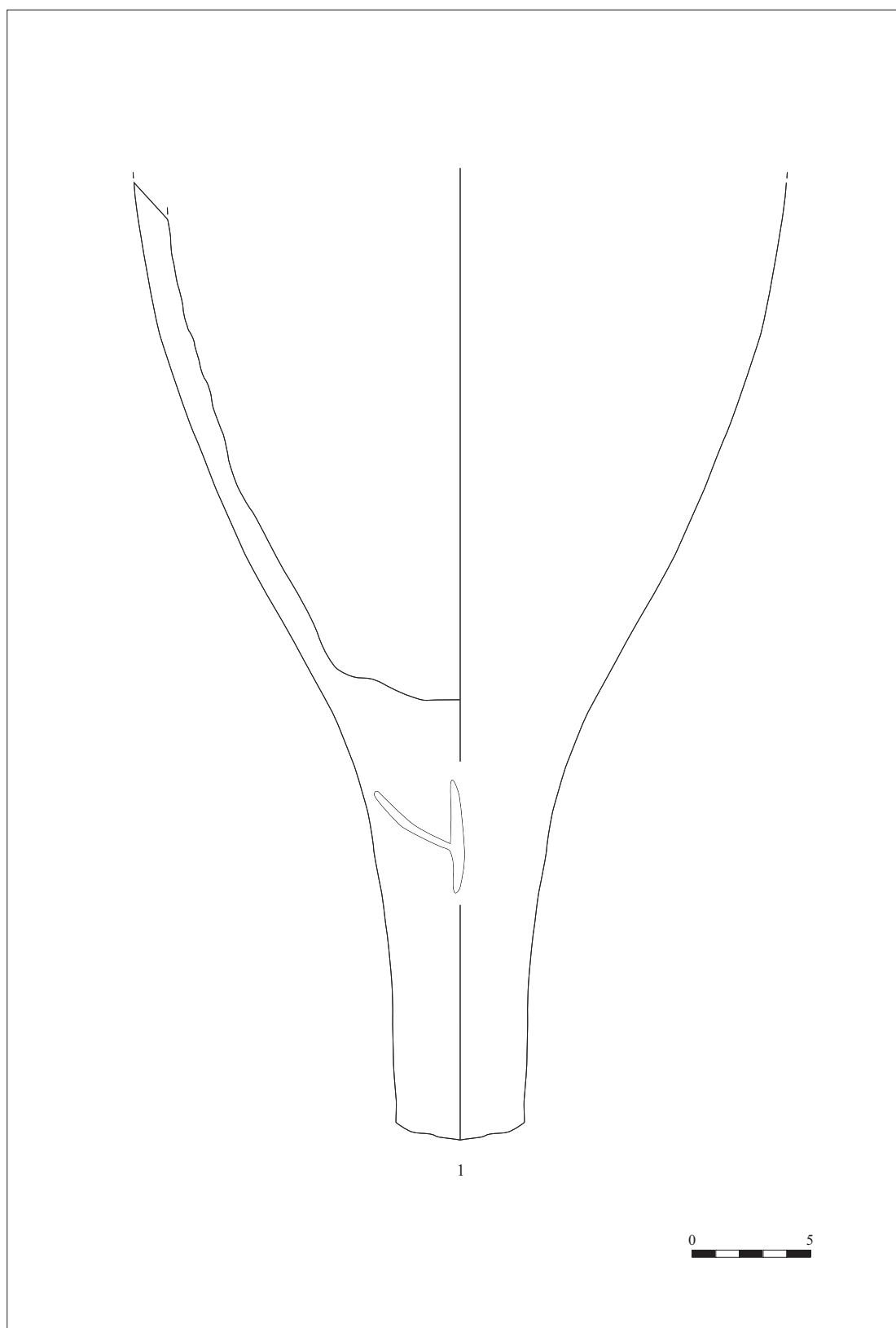

Figura 347. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Dr. 1

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

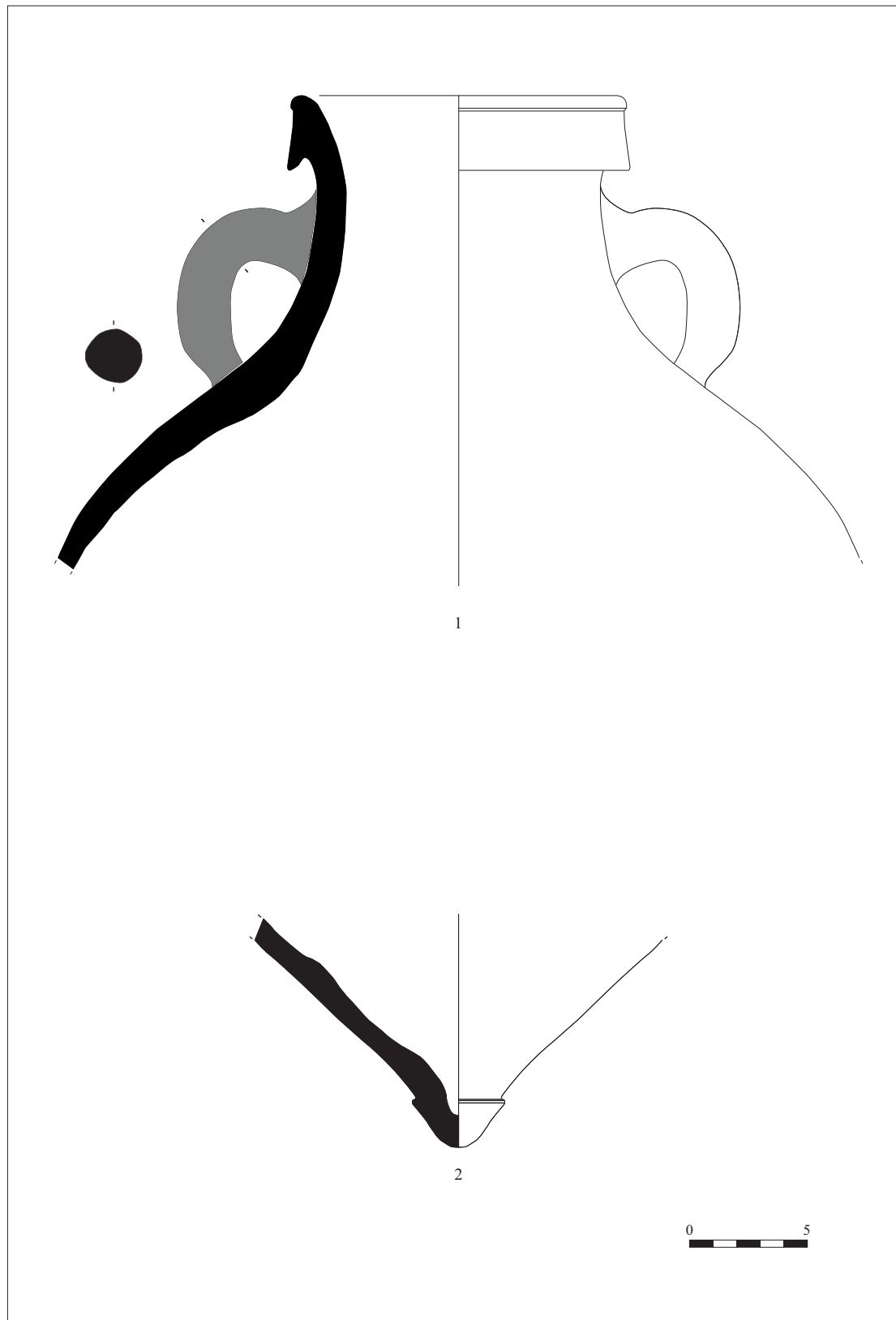

Figura 348. ÀMFORA PÚNICA: 1, 2) Tripolitana Antiga.

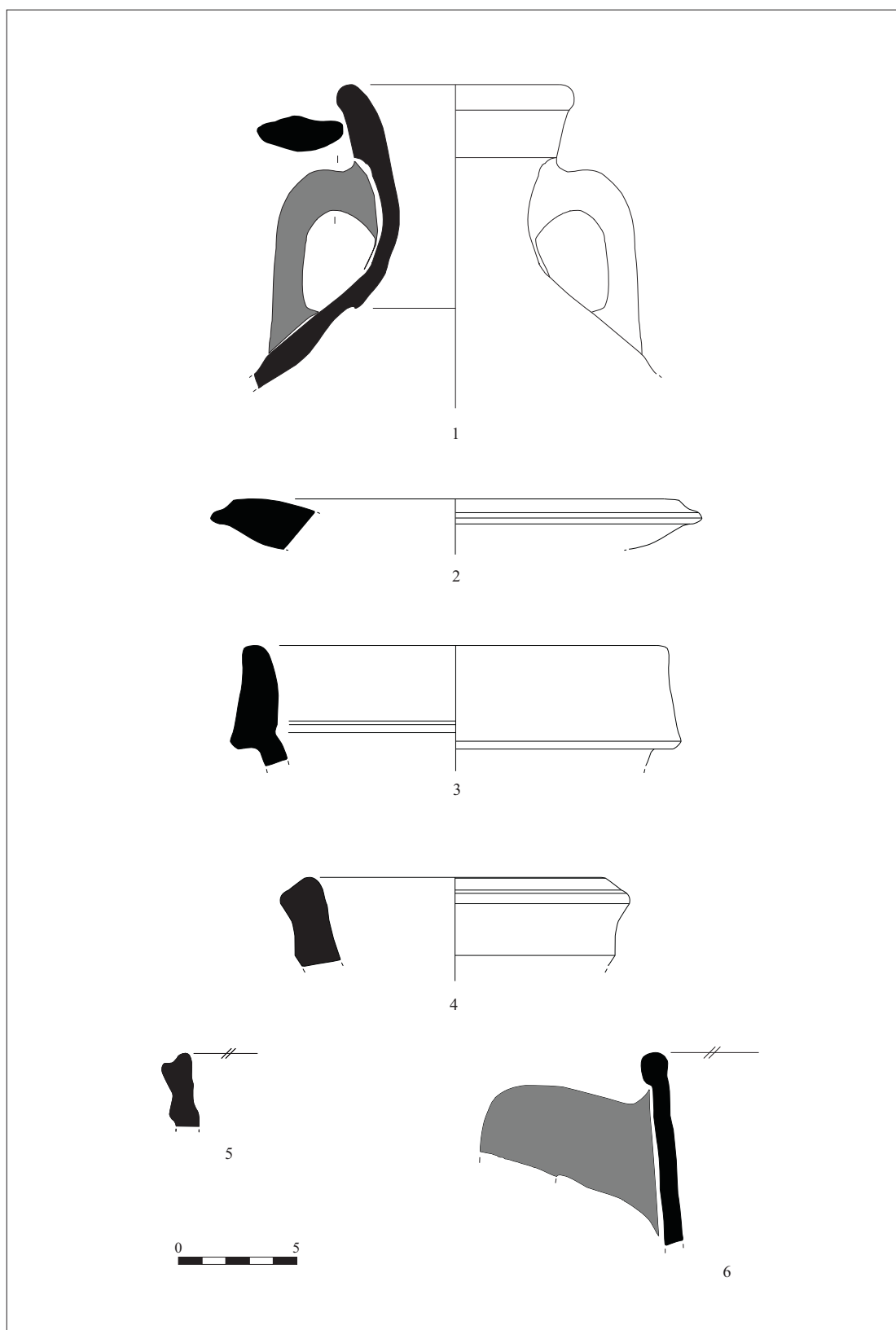

Figura 349. ÀMFORA PÚNICA: 1) Tripolitana Antiga. 2) M. C2a/T-7.4.2.1. ÀMFORA PÚNICOEBUSITANA: 3) PE 24. ÀMFORA TARRACONENSE: 4, 5) Tarraconense 1. ÀMFORA GREGA: 6) Ròdia Rho 4/5.

4.5.3. Excavacions al c/ de Pere Martell núm. 36-Jaume I núm. 15, fase republicana 2

Aquest context ceràmic, igual que el que ja hem presentat més amunt amb el nom de “fase republicana 1”, prové de les excavacions dutes a terme al solar que ocupa el xamfrà dels carrers de Pere Martell número 36 i de Jaume I número 15. Concretament, el material del conjunt ceràmic es va recuperar en la denominada “quarta fase d’excavacions”, realitzada l’any 1992 per l’empresa Codex amb la direcció de Lourdes Burés i Ester Ramon (Burés, Ramon 1992).

El context que presentem a continuació correspon al segon moment d’ocupació dins del període tardorepublicà documentat en l’excavació¹⁹⁰, motiu pel qual el denominem “fase republicana 2”. Està compost pel material recuperat d’un nivell de formació indeterminada, i que es trobava cobrint les restes estratigràfiques datades en el segle II aC.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixella que presentem està format per les recuperades en la unitat estratigràfica 665. El total de fragments ceràmics és de 493, dels quals 34 són vores, 30 són fons, 19 són anses, i 410 són informes. D’aquest

context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 35 peces, d’un total estimat de 43.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixella fina representa el 25,86%, la vaixella comuna el 60,34%, i els contenidors amfòrics el 13,79%.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixella fina	Campaniana A	6	37,5	13,34
	VN de Cales	8	50	17,78
	Grisa de la costa	2	12,5	4,44
	TOTAL	16	100	35,56
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	4	19,05	8,89
	Comuna itàlica	9	33,33	15,56
	Comuna romana	8	47,62	22,22
	TOTAL	21	100	46,67
Àmfores	Itàliques	4	50	8,89
	Púnicoebusitanes	1	12,5	2,22
	Pún. del Cercle de l’Estret	1	12,5	2,22
	Tarraconenses	2	25	4,44
	TOTAL	8	100	17,77

Figura 350. La composició del context ceràmic

Figura 351. Plànol de situació del c/ de Pere Martell, 36 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

¹⁹⁰. A nivell general, les principal fases històriques definides pels treballs arqueològics corresponen a l’ocupació de l’*oppidum* ibèric, a les reformes d’època tardorepublicana, i a la construcció d’un gran edifici, en ús entre època augustal i el setgle II dC.

La Vaixella Fina

El grup de la vaixella fina recuperada en aquest context està format per un 87,5% de vernís negre i un 12,5% de ceràmica grisa de la costa catalana.

Campaniana A

La producció napolitana de vernís negre del tipus A està present amb 6 peces, que representen el 42,9% del vernís negre documentat, i que s'adscriuen a la variant Clàssica o Mitja.

Respecte a la tipologia dels vasos tan sols s'ha pogut identificar 1 peça, corresponent al plat Lamb. 36/F 1312.

De la resta d'exemplars documentats hem de destacar la presència d'1 base que, en la paret externa, presentava un grafit epigràfic on es podia llegir "...IN...". L'estat de fragmentació no permetia definir si la inscripció es limitava a aquestes dues lletres o originalment en tenia més.

En l'apartat decoratiu hem de fer esment de 2 bases, una d'elles que conservava part d'una roseta de pètals separats i botó central, impresa en disposició central. Si bé no l'hem pogut associar a cap fragment de llavi que permetés definir la tipologia, és una decoració que sol aparèixer en els bols del tipus Lamb. 27. En darrer terme hem de citar una altra base, que estava decorada amb una orla d'estries a rodeta.

Respecte a la datació d'aquests vasos, la seva adscripció a la producció Mitja els situa en el segle II aC, en el període 180-100 aC, si bé aquesta variant continua arribant als nostres jaciments durant els inicis del segle I aC, convivint amb les peces caracteritzades per la poca qualitat de la Campaniana A Tardana. Aquesta seria també la cronologia de la decoració estampillada amb roseta central, un motiu que es troba al llarg de les variants Antiga i Mitja, i que desapareix amb la introducció de la variant Tardana, situant-se el seu moment àlgid a mitjans del segle II aC.

Calena Antiga

D'aquesta producció hem documentat 4 peces, que representen el 28,6% de la ceràmica de vernís negre. De la tipologia d'aquests vasos s'han pogut identificar 2 exemplars del bol Lamb. 33b/F 2153, i 1 plat Lamb. 36/F 1312.

La seva datació hem de situar-la al llarg dels tres primers quarts del segle II aC, en el període que va del 200 al 130/120 aC, moment en què s'inicia la producció Mitja o Campaniana B de Cales.

Campaniana B de Cales

La Campaniana B de Cales o Calena Mitja està present, com en la producció anterior, amb 4 exemplars, és a dir, el 28,6% de la vaixella de vernís negre. Entre les formes documentades tenim 2 plats Lamb. 6/F 1443, 1 pàtera Lamb. 5/F 2250, i 1 copa Lamb. 1/F 2323.

Cal destacar que es va recuperar un fragment de base de la pàtera Lamb. 5, que estava decorada amb orles d'estries a rodeta.

La cronologia d'aquests vasos l'hem de situar entre el darrer terç del segle II i els inicis del I aC, en el període que va dels anys 130/120 al 90/80 aC.

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta producció únicament hem documentat 2 peces, que corresponen a 1 vaset bicònic i a 1 escudella del tipus A-I. A nivell cronològic aquests vasos s'adscriuen a la producció clàssica d'aquesta ceràmica, datada en el segle II i la primera meitat del I aC.

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica hem documentat 17 peces, que percentualment corresponen en un 46,67% a ceràmica comuna itàlica, en un 26,67% a ceràmica romana de producció indeterminada, i en un 26,67% a ceràmica ibèrica.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Mitja	L. 36/F 1312	1
Calena Antiga	L. 36/F 1312 L. 33b/F 2153	1 2
Campaniana B de Cales	L. 6/F 1443 L. 5/F 2250 L. 1/F 2323	2 1 1
Grisa de la Costa	Escudella A-I Vaset bicònic	1 1

Figura 352. Principals formes documentades de vaixella fina

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Plat Càlat	2 2
Comuna Itàlica	<i>Patina</i> F2 Torre Tavernera 4,10 Tapadora Morter Emporiae 36,2 Tapadora de gerra Cl-Rec 16a	5 1 1 2
Comuna Romana	Tapadora Gibrell <i>Dolium</i> Ungüentari	2 2 1 2

Figura 353. Principals formes documentades de ceràmica comuna

Ceràmica Comuna Ibèrica

En aquest context hem documentat tan sols 4 peces de vaixel·la comuna ibèrica, de les quals 3 conservaven decoració pintada en bandes de color vermell fosc.

A nivell tipològic hem identificat 2 plats, que presentaven decoració pintada, i 2 càlats, dels quals 1 estava pintat.

Pel que fa a la seva datació, l'hem de situar-la a partir del darrer quart del segle III aC, quan s'incorporen els càlats a la vaixel·la ibèrica tardana, essent una forma característica de les dues centúries següents.

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixel·la comuna itàlica està present amb 9 exemplars. Pertanyents a ceràmica de cuina hem pogut documentar 1 peça de tipologia indeterminada, 5 tapadores i 1 *patina* del tipus F2 Torre Tavernera 4,10, que apareix en els contextos tardorepublicans de la segona meitat del segle II aC i en la centúria següent.

De la ceràmica de preparació d'aliments hem documentat 1 morter, del la forma Emporiae 36,2 que pel tipus de pasta, anàloga a la de les àmfores d'Apani documentades a Tàrraco, creiem que té el seu origen a l'àrea de Bríndisi. Respecte als exemplars campano-lacilas, els trobem ja a contextos d'inicis del segle II aC, si bé en aquest cas proposem una data a partir de mitjans i sobretot el darrer terç d'aquesta centúria, que és quan comencen a arribar majoritàriament les àmfores adriàtiques als nostres jaciments, amb les que segurament vindrien aquests recipients.

En darrer terme hem de fer esment de 2 tapadores de gerra, ambdues de la mateixa tipologia, que podem assimilar a la forma Cl-Rec 16a del Dicocer, i que es daten al llarg dels segles I aC i I dC. La pasta de les peces és fina, força depurada i tova, i una mica untuosa, que es correspon amb les produccions de pasta clara o "clara recent" d'origen centretàlic (Py 1993d: 222).

Ceràmica Comuna Romana

La ceràmica comuna romana de producció indeterminada està present amb 8 peces. Per un costat hem de fer esment de la vaixel·la de preparació d'aliments i cuina, de la qual hem documentat 2 giberells i 2 tapadores. Finalment hem documentat 1 exemplar de la vaixel·la d'emmagatzematge típicament romana, un *dolium*, al que hem d'afegir 2 peces pertanyents a altres tipus de ceràmica, concretament ungüentaris de cos fusiforme, si bé no hem pogut determinar el tipus perquè tan sols es conserven fragments del peu i la meitat inferior del cos. D'altra banda, hem de destacar que un dels ungüentaris tenia les parets internes revestides per una mena de resina de color negre.

Les Àmfores

El grup de les àmfores està format per 8 contenidors, que a nivell percentual corresponen en un 50% a àmfores itàliques, en un 12,5% a àmfores púniques del Cercle de l'Estret, en un 25% a àmfores tarraconenses, i en un 12,5% a envasos púnicoebusitans.

Àmfores Itàliques

Hem documentat un total de 4 contenidors itàlics, tots ells de producció campana. Tipològicament els 4 exemplars s'adscriuen a la forma Dr. 1A, datada a partir dels inicis del segle II aC, i que té el seu moment final de producció a mitjans del segle I aC.

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

Amb un origen en la badia de Cadis hem documentat 1 exemplar, pertanyent als envasos de salaons de tipus CCNN/T-9.1.1.1. La seva datació es situa entre inicis del segle II aC i mitjans del I aC, si bé el seu moment àlgid es centra en la segona meitat del segle II aC.

Àmfores Púnicoebusitanes

Com en el cas anterior, tan sols hem documentat 1 exemplar d'aquesta producció. Es tracta d'un envàs del tipus PE 17/T-8.1.3.2, amb una cronologia centrada en els tres primers quarts del segle II aC.

Àmfores Tarraconenses

Les àmfores de producció catalana, però fetes ja amb una tècnica i tipologia que podríem denominar romana, estan presents amb 2 exemplars. En primer lloc hem de destacar 1 àmfora que és una versió local del tipus Dr. 1A, un tipus amfòric que a Catalunya està documentat en centres productors del Maresme i també del Camp de Tarragona, concretament a la vil·la del Vilar de Valls. Aquests envasos, també anomenats Dr. 1 citeriors o "produccions antigues", es daten sobretot a partir de mitjans del segle II aC i fins a finals del primer quart del segle I aC, si bé hi ha alguns exemplars documentats en contextos més tardans (López Mullor, Martín 2006).

El segon exemplar ja correspon a un tipus totalment tarraconense, concretament de la forma Tarraconense 1, i que destaca per presentar un segell en el llavi, de cartel·la rectangular però no totalment conservat, amb un fragment de 35 per 10 mm on es llegeix "... M-LOREI...", pertanyent a *M(arcus) Lorei(us)*. La seva datació hauríem de situar-la a partir de mitjans del segle I aC, si bé tenim paral·lels d'exemplars de Tarraconense I amb el segell de *Marcus Loreius* al derelict de Cala Bona (Cadaqués), datat entre el 50 i el 30 aC (López Mullor, Martín 2006). A més també tenim documentat aquest

segell a Empúries, a Narbona (Gruissan) o Arenys de Mar, i el gentilici *Loreius* està documentat a Empúries i Miajadas (Càceres), i també en època republicana a *Minturnae* i Pompeia, i a la Narbonense a *Glanum* i *Narbo* (Díaz Ariño 2008: 271).

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Dr. 1A	4
Àmfora del Cercle de l'Estret	CC.NN./T-9.1.1.1	1
Àmfora Púnicoebusitana	PE 17/T-8.1.3.2	1
Àmfora Tarraconense	Dr. 1A citerior Tarraconense 1	1
		1

Figura 354. Principals formes d'àmfora documentades

Valoracions del Context

Com ja apuntàvem en la que hem denominat primera fase d'ocupació tardorepublicana d'aquesta excavació, en primer lloc hem de destacar la seva ubicació respecte a la topografia antiga, en una zona suburbial de la ciutat romana aixecada sobre les restes de l'antic *oppidum*. Aquest context prové, a més, dels nivells de colgament que anul·laven les estructures construïdes durant la reforma d'aquest sector del poblat ibèric en la segona meitat del segle II aC. És a dir, que és la primera actuació en el suburbi de la nova ciutat romana de Tàrraco, aixecada a inicis del segle I aC (Díaz, Puche 2003).

La Datació del Context

El primer factor a tenir en compte respecte a la datació del conjunt ceràmic és la cronologia de la fase precedent. Com ja hem dit, el material procedeix dels estrats que cobrien les restes datades per nosaltres entre el 140/135 i el 125 aC. D'aquesta manera, la datació d'aquesta nova fase té com a terme *post quem* el darrer quart del segle II aC.

Si analitzem les dades proporcionades per la vaixella fina, la presència de vernís negre del tipus A Clàssic, que cronològicament abasta del 180 al 100 aC, amb certa perdurabilitat durant els primers anys del segle I aC, sumada a la producció Calena Mitja o B de Cales, que es fabricà entre el 130/120 i el 90/80 aC, indica una datació entre finals del segle II i els primers dos decennis del I aC. Aquesta data no es pot precisar, donat que la resta de vaixella fina identificada és vernís negre de Cales de la variant Antiga, datada al llarg dels dos primers terços del segle II aC, i ceràmica grisa de la costa, amb formes característiques de tot el segle II i la primera meitat del segle I aC.

Aquesta cronologia és la que, de forma genèrica, ens confirma el conjunt de ceràmica comuna. Entre les formes susceptibles de proporcionar una datació més acurada hem de citar, al costat de la cassola F2 Torre Tavernera 4,10, que ja tenim documentada des dels inicis del segle II aC, un morter de producció brindisina. La forma és la dels típics morters itàlics de producció lacial i campana, però de clara fabricació en els centres de l'Adriàtic, donada l'analogia de pastes amb les conegudes àmfores d'Apani. D'aquesta manera la cronologia del morter l'hem de situar a partir de l'arribada dels primers contenidors de Bríndisi, un fet datat en el segle II aC, però amb una major incidència a partir del darrer terç d'aquesta centúria i durant el segle I aC.

Però el que ens acaba de perfilar la datació del context és el grup de les àmfores. Aquest està dominat per importacions itàliques del tipus Dr. 1A, que apareixen vers el 135 aC i arriben als nostres jaciments fins a mitjans del segle I aC, tot i que la dada més rellevant és la presència d'un contenidor de producció local, de la forma Tarraconense 1, que ja ens estableix un terme cronològic *post quem* a mitjans del segle I aC, doncs tenim exemples ben datats entre el 50-30 aC. Així doncs, podem plantejar la formació d'aquest context en el tercer quart del segle I aC, sense que puguem precisar gaire donat que, com acabem de veure, el material més nombrós té un caràcter residual, ja que és propi del segle II o dels inicis del I aC majoritàriament. No obstant, en el cas de les àmfores itàliques podem pensar que es tracta de contenidors que arriben en els darrers anys d'aquesta producció, que és quan conviuen amb els primers exemplars de Tarraconense 1, que com ja hem dit es comença a fabricar vers el 50 aC, i podríem plantejar una datació incipient, centrada en els primers anys del tercer quart del segle I aC, tot i que la major incidència d'aquestes àmfores l'hem de situar en el darrer terç d'aquesta centúria (López Mullor, Martín 2006: 50), i tenint en compte l'absència de terra sigil·lada itàlica, que marca una datació *ante quem* al període 50/40 aC.

La Composició del Context

Entre el material que compona aquest conjunt ceràmic hem de destacar una majoria de vaixella importada -64,44%- davant de la ceràmica ibèrica -17,78%- i la romana de procedència indeterminada -17,78%-.

Entre les importacions, i com és habitual, les majoritàries són les itàliques, que representen el 93,10%, quasi exclusivament procedents de la zona tirrènica -89,66%-, si bé hem documentat una peça procedent dels centres productors de l'adriàtic -3,45%-. Molt minoritàries resulten ja les importacions púniques d'Eivissa i del

Cercle de l'Estret, que representen el 3,45% cadascuna. Si passem a analitzar el diferent origen dels contenidors amfòrics documentats, veiem com els de producció local o regional, és a dir les àmfores catalanes, representen el 25% del total, provenint la resta d'altres punts de la Mediterrània. Així, les més nombroses són les itàliques, que representen el 50%, i tanquen el grup les púniques d'Eivissa i de la badia de Cadis, amb un 12,5% cadascuna.

D'igual forma, si ens centrem en el repertori tipològic dels contenidors recuperats, les Dr. 1A itàliques representen el 50%, i a la resta de contenidors documentats correspon un 12,5% respectivament: PE 17, T-9.1.1.1, Dr. 1A citerior i Tarraconense 1.

Respecte al servei de taula, aquest està format majoritàriament per vaixel·la fina -83,34%-, entre la que domina la vaixel·la de vernís negre amb un 66,67%, i un 16,67% de grisa de la costa, quedant el 16,67% restant format per vaixel·la comuna d'importació itàlica. A més, dintre de la vaixel·la de vernís negre, podem dir que totes les peces procedeixen de la Campània, amb un percentatge del 42,86% per als vasos napolitans del tipus A i del 57,14% per als procedents de Cales.

Si passem a analitzar el repertori formal, hem de remarcar el domini dels plats i les pàteres, amb un 41,67% del total, quedant en segon lloc el grup dels bols i les copes, amb un 33,33%. En darrer terme trobem les tapadores de gerra, concretament dues peces itàliques del tipus Cl-

Rec 16a del Dicocer, que representen el 16,67%, i un vaset bicònic ansat de la producció grisa de la costa, que tancaria el conjunt -8,33%-.

Respecte al grup dels plats i les pàteres, format exclusivament per vaixel·la de vernís negre, tenim representades les formes Lamb. 36 i Lamb. 6, amb dues peces cadascuna que representen el 40%, i una pàtera Lamb. 5, que representa el 20% restant.

Entre el grup de les copes i bols, també es produeix un domini del vernís negre, que representa el 75% del total amb tres peces, davant del 25% que representa l'escudella de la producció grisa de la costa, quedant el repertori formal representat per dos bols Lamb. 33b -50%-, una copa Lamb. 1 i una escudella A-I¹⁹¹.

Un altre dels grups a destacar és el de la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments. També està format majoritàriament per importacions itàliques -63,64%-, procedents en un 54,55% dels centres de la zona tirrènica i en un 9,09% de Bríndisi, en la vessant adriàtica. En darrer terme el 36,36% restant està format per ceràmica romana de procedència indeterminada.

Si passem al repertori formal de l'atuell de cuina, trobem un domini de les tapadores, que sumen el 63,64%, amb una majoria d'importacions itàliques - 71,43%- sobre la comuna romana -28,57%-. En segon lloc trobem els morters i gibrells, que representen el 27,27%, dels quals un correspon a un morter itàlic de la regió de Bríndisi i dos són de la producció comuna romana. Tanca aquest

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixel·la fina	Campaniana A	6	20,69	13,34
		VN de Cales	8	27,59	17,78
	Ceràmica comuna	Comuna campana	6	20,69	13,34
		Comuna lacial	2	6,9	4,44
		Comuna de Bríndisi	1	3,45	2,22
	Àmfores	Àrea tirrènica	4	13,79	8,89
		TOTAL	27	93,11	60,01
Púnica ebusitana	Àmfores	Púnicoebusitana	1	3,45	2,13
		TOTAL	1	3,45	2,13
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	1	3,45	2,13
		TOTAL	1	3,45	2,13
Local/Regional	Vaixel·la fina	Grisa de la costa	2		4,26
		Comuna ibèrica	4		8,51
	Ceràmica comuna	Tarraconense	2		4,26
		TOTAL	8		17,03
Ceràmica romana indeter.	Ceràmica comuna	Comuna romana	8		21,28
		TOTAL	8		21,28

Figura 355. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

191. Que representen el 25% cadascuna.

tipus de vaixella una *patina* itàlica F2 Torre Tavernera 4,10, que suma el 9,09% restant.

Passant ja a la ceràmica de magatzem i despena, hem de lamentar novament l’escassetat del seu nombre, ja que comptem amb dos càlats ibèrics -66,67%-, que en aquest cas estan acompanyats d’un recipient típicament romà -33,33%-, com és un *dolium*, contenidor molt escàs en els contextos tardorepublicans de Tàrraco i el seu entorn territorial.

Finalment hem de fer esment del grup d’altres tipus de ceràmica, que representa el 3,45% de la vaixella recuperada, i que està format per dos ungüentaris en producció comuna romana de procedència indeterminada, la tipologia dels quals no s’ha pogut identificar.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 36	2	Campaniana A: 1 Calena Antiga: 1
	Lamb. 6	2	B de Cales 2
Pàteres	Lamb. 5	1	B de Cales: 1
Bols	Lamb. 33b	2	Calena Antiga: 2
Copes	Lamb. 1	1	B de Cales: 1
Copes/Bols	Escudella A-I	1	Grisa de la Costa: 1
Gots Ansats	Vaset bicònic	1	Grisa de la Costa: 1
Taps. de Gerra	Cl-Rec 16a	2	Comuna Itàlica: 2

Figura 356. La vaixella de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
<i>Patinae</i>	1	Comuna Itàlica: 1
Tapadores	7	Comuna Itàlica: 5 Comuna Romana: 2
Morters/Gibrells	4	Comuna Itàlica: 1 Comuna Romana: 3

Figura 357. La vaixella de cuina i preparació d’aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	2	Comuna Ibèrica: 2
<i>Dolia</i>	1	Comuna Romana: 1

Figura 358. La ceràmica de magatzem i despena

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Ungüentaris	2	Comuna Romana : 2

Figura 359. Altres tipus de ceràmica

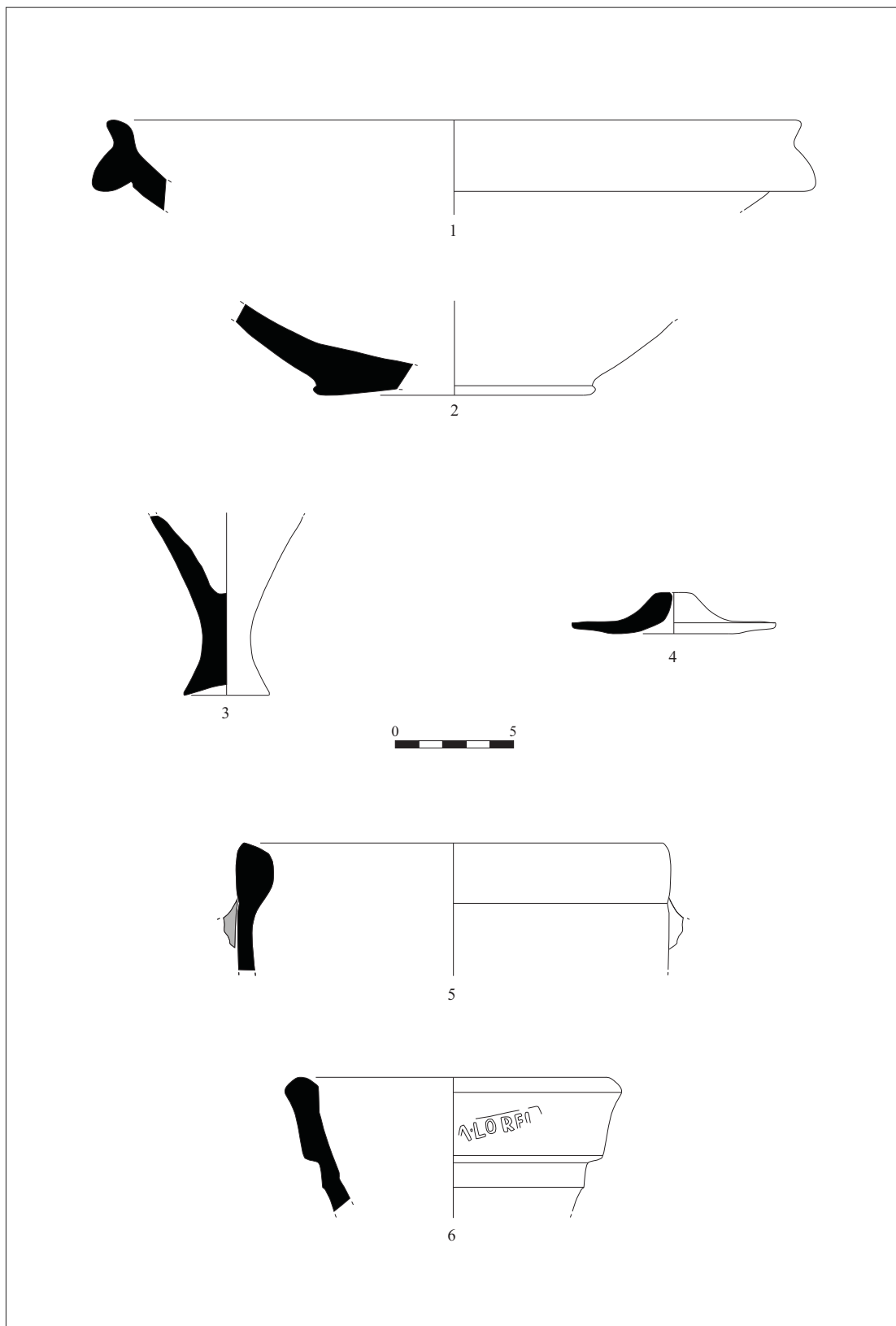

Figura 360. COMUNA ITÀLICA: 1, 2) Morter brindisí Emporiae 36,2. 4) Tapadora Cl-Rec 16a. COMUNA ROMANA: 3) Ungüentari. ÀMFORA DEL CERCLE DE L'ESTRET: 5) CC.NN./T-9.1.1.1. ÀMFORA TARRACONENSE: 6) Tarraconense 1.

4.5.4. Carrer Sense Nom, Parcel·la A-2, UA 15, fase 3

Aquest context ceràmic procedeix, també, dels treballs arqueològics desenvolupats per Codex l'any 2010 en el solar de la UA 15, sota la direcció d'Inmaculada Mesas Torronteras (Mesas 2012). Com ja hem explicat al capítol dedicat a l'estudi dels materials de la fase 2 d'aquesta intervenció, el solar es troba en una zona d'antigues platges, als peus de l'*oppidum* ibèric, on s'hi desenvolupà un barri de marina anterior a la ciutat romana. Durant els primers anys del segle I aC es produeix una important reforma, identificada dins la seqüència històrica de l'excavació com a fase 3, que suposa l'abocament de potents nivells de terra per tal de recreixer la cota d'ús, anul·lant les estructures precedents. Amb aquesta fase històrica es relacionen diversos murs i fonaments, una canalització, una estructura de combustió i un mur de contenció. El material procedent dels abocaments

constructius associats a aquestes estructures és el que integra el context que ha permès datar aquest fet, i que presentem a continuació.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixella que presentem està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 232, 235, 237, 242, 247, 253, 277, 297, 300, 311, 317, 320, 326, 329, 330, 332, 337, 338, 341, 342 i 344. El total de fragments ceràmics documentats és de 4.440, dels quals 2 són perfils complets, 219 són vores, 76 són fons, 152 són anses, 3 són altres tipus de fragment, i 3.988 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 186 peces, d'un total estimat de 208.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixella fina representa el 13,92%, i els contenidors amfòrics i la vaixella comuna el 42,78% respectivament.

Figura 361. Plànol de situació del c/ Sense Nom de la UA 15 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixella fina	Campaniana A	13	48,15	6,74
	VN de Cales	12	44,45	6,25
	PP FF Itàliques	1	3,7	0,52
	Grisa de la costa	1	3,7	0,52
	TOTAL	27	100	14,03
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	38	45,78	19,69
	Comuna itàlica	11	13,25	5,7
	Comuna romana	32	38,56	16,58
	Comuna púnica	2	2,41	1,04
	TOTAL	83	100	43,01
Àmfores	Itàliques	55	66,27	28,5
	Pún. centremediterrànies	6	7,23	3,11
	Púnicoebusitanes	2	2,41	1,04
	Pún. del Cercle de l'Estret	1	1,2	0,52
	Gregues	1	1,2	0,52
	Ibèriques	14	16,87	7,25
	Tarraconenses	2	2,41	1,04
	Indeterminades	2	2,41	1,04
	TOTAL	83	100	43,02

Figura 362. La composició del context ceràmic

La Vaixella Fina

El conjunt de vaixella fina recuperada està format en un 92,59% per ceràmica de vernís negre, i en un 3,7% per ceràmica grisa de la costa i de parets fines, respectivament.

Ceràmica Àtica

Aquesta vaixella està present tant amb peces de figures roges com de vernís negre llis, si bé és una ceràmica que té un caràcter residual en el context. De la primera classe tan sols hem documentat 1 fragment, que degut a l'alt grau de fragmentació no ha pogut identificar-se a nivell formal. De la vaixella de vernís negre hem documentat 2 cílriques de la forma Sparkes 469-473, que es daten en la segona meitat del segle V i el primer quart del segle IV aC.

Vernís Negre de *Rhode*

La vaixella de vernís negre procedent d'aquesta colònia grega de l'Empordà, considerat el centre productor més important de ceràmica de vernís negre a la Mediterrània occidental durant el segle III aC (Principal 2002: 140), està present amb 5 peces. Com en el cas de la ceràmica àtica, no deixa de ser un element residual dins dels context, i no s'ha tingut en compte en l'estudi percentual. Els vasos que s'han pogut identificar corresponen a 1 copa Lamb. 26, 2 bols Lamb. 27 i 1 cràter Lamb. 40.

Campaniana A

De la ceràmica de vernís negre tardorepublicana, la Campaniana A representa el 52% del total, amb 13 exemplars. D'aquests 2 pertanyen a la producció A Antiga -8%- i la resta a la variant Clàssica o Mitja -44%-.

A nivell cronològic, els exemplars de la A Antiga, concretament 2 copes ansades Lamb. 48A/F 3155, es daten en el darrer quart del segle III aC.

Entre les formes documentades de la variant Clàssica o Mitja hem documentat 1 plat Lamb. 36/F 1312, i 2 pàteres Lamb. 5/F 2252 i 2255. La resta de vasos pertanyen a diversos tipus, entre els que trobem 1 bol Lamb. 31b/F 2970, i diverses copes, com ara 2 exemplars de la variant Lamb. 27Ba/F 2912, 2 més del tipus Lamb. 27Bb/F 2825, 1 de la forma Lamb. 28ab/F 2640 i 2 de la Lamb. 33b/F 2973.

Respecte a la seva datació, la cronologia de la variant Mitja o Clàssica abasta del 180 al 100 aC, si bé la incorporació de la pàtera Lamb. 5 al seu repertori formal es produeix en un moment imprecís del segon quart del segle II aC. Respecte a les decoracions tan sols tenim un exemple, en forma de palmetes impreses. Es tracta d'1 fons de tipologia indeterminada que conserva almenys 3 palmetes en disposició radial, amb els talls en forma de gota, és a dir, amb l'extrem engruixit.

A nivell cronològic aquest tipus de decoració impresa està ben documentada en la campaniana A Clàssica, en el període que va de finals del primer quart a les acaballes del segle II aC (Aquilué *et alii* 2000a: 401; Vivar 2005: 27).

Calena Antiga

Aquesta producció representa, amb tan sols 1 exemplar, el 4% del total de la ceràmica de vernís negre. La peça documentada pertany a una copa de la forma Ped. Tav. 12.50, i la seva datació l'hem de situar en el període que va del 200 al 130/120 aC.

Campaniana B de Cales

D'aquesta variant, també denominada Calena Mitja, hem documentat 11 exemplars, que representen el 44% del total del vernís negre. Entre les formes documentades tenim 1 plat Lamb. 6/F 1440, 1 plat Lamb. 4/F 1410, 6 pàteres Lamb. 5/F 2252, 2255, 1 copa Lamb. 1/F 2323, 1 copa Lamb. 2/F 1222 i 1 píxide Lamb. 3/F 7551.

En l'apartat de les decoracions tan sols es documenta una orla d'estries impreses amb rodeta sobre el fons d'una pàtera Lamb. 5, en forma de diverses línies d'estries molt juntes i emmarcades per nombrosos cercles concèntrics incisos.

Pel que fa a la cronologia d’aquesta vaixella, l’hem de situar en el període que va del 130/120 al 90/80 aC, tret del citat plat Lamb. 6, una forma més precoç dintre del repertori de la campaniana B Calena, que es remunta a mitjans del segle II aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405).

Ceràmica de Parets Fines

Únicament s’ha recuperat 1 exemplar d’aquesta vaixella. Es tracta d’un vas, de procedència itàlica, que no s’ha pogut identificar a nivell formal, degut al seu estat de fragmentació. Per aquest motiu no hem pogut precisar la seva cronologia.

Ceràmica Grisa de la Costa

D’aquesta producció, com en el cas anterior, tan sols hem documentat 1 peça, que a nivell formal correspon a una gerra. La seva datació l’hauríem de situar al llarg del segle II i de la primera meitat del I aC, dins de la producció clàssica d’aquesta ceràmica.

La Ceràmica Comuna

D’aquesta classe ceràmica se n’han recuperat 76 peces, que a nivell percentual corresponen, en un 45,78% a la ceràmica ibèrica, en un 38,55% a la comuna romana de producció indeterminada, en un 13,25% a la comuna itàlica, i en un 2,41% a la comuna púnica.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Antiga	L. 48A/F 3155	2
Campaniana A Mitja	L. 36/F 1312	1
	L. 5/F 2252, 2255	2
	L. 31b/F 2970	1
	L. 27Ba/F 2912	2
	L. 27Bb/F 2825	2
	L. 28ab/F 2614	1
	L. 33b/F 2150	2
Calena Antiga	Ped. Tav. 12.50	1
Campaniana B de Cales	L. 4/F 1410	1
	L. 6/F 1440	1
	L. 5/F 2252, 2255	6
	L. 1/F 2323	1
	L. 2/F 1222	1
	L. 3/F 7551	1
PP FF Itàliques	Gobelet S/T	1
Grisa de la Costa	Gerra	1

Figura 363. Principals formes documentades de vaixella fina

Ceràmica Comuna Ibèrica

El conjunt de la ceràmica ibèrica està format per 38 exemplars, pertanyents a vaixella de taula i emmagatzematge, i majoritàriament fabricats amb tècnica oxidant. Entre la ceràmica de taula hem documentat 16 gerres, de les quals 9 corresponien a gerres de vora zoomorfa o de coll de cigne, i entre elles 1 estava decorada amb bandes pintades. També hem documentat 2 gerrets o vasos ansats, dels quals 1 conservava restes de decoració pintada, i 2 escudelles reentrants del tipus A-I de la grisa de la costa, 1 d’ells en producció reduïda.

El grup de la vaixella d’emmagatzematge el formen 8 còlats, dels quals 3 conservaven decoració pintada, 1 gerra d’emmagatzematge de tipus pithoide, 3 grans contenidors, 1 olla d’emmagatzematge en producció comuna reduïda, i 5 tenalles, de les quals 1 també conservava decoració pictòrica.

Respecte a les decoracions, les restes de pintura no es conservaven en gaire bon estat, i en els casos millors aquesta es limitava a bandes pintades horitzontals de diversos gruixos.

Pel que fa a la datació de les peces, les podem situar en la producció del període ibèric tardà, on destaca la introducció d’una nova forma, el còlat, a partir de les darreries del segle III aC, i que sobretot caracteritzarà els contextos dels segles II i I (Bonet 2008: 153).

Ceràmica Comuna Itàlica

La ceràmica comuna d’importació itàlica està present amb 11 exemplars, concretament 9 peces de vaixella de cuina i 1 del servei de taula procedents dels tallers de la Campània¹¹⁸, a més d’1 llàntia pertanyent al grup d’altres tipus de vaixella.

L’únic exemplar del servei de taula correspon a 1 gobelet de tipologia indeterminada, i la llàntia tampoc s’ha pogut identificar a nivell tipològic pel seu estat de fragmentació.

La resta de vaixella pertany al servei de cuina, i tenim 1 *patina* del tipus F4 Luni 2/4, que és característica de la producció engalbada del tipus roig intern pompeïà, però en aquest cas va ser fabricada sense recobriment intern. Cal remarcar que l’aparició d’aquestes cassoles, en roig intern, l’hem de situar entre finals del segle II i els inicis del I aC, i té el seu moment final a mitjan del segle I dC. També hem de sumar 3 *patinae* més del tipus Vegas 14, que es comença a produir a mitjan del segle II aC, i 1 *sartago* probablement de la forma Celsa 84.13596, de la que hem recuperat el mànec, i que comença a arribar als nostres jaciments a finals del segle II aC.

192. Com es desprèn de l’anàlisi macroscòpica de les pastes, que són les característiques “volcàniques” d’aquesta zona.

Tancaria aquest conjunt el grup de les tapadores, de les que hem documentat 3 exemplars del tipus F1 Burriac 38,100, molt comú ja des dels primers anys del segle II aC, i 1 del tipus F5 Celsa 79.15, amb una datació inicial que ens porta als darrers anys del segle II aC, entre el 120/110 aC (Aguarod 1991).

Ceràmica Comuna Romana

Aquesta vaixel·la està present amb 32 peces, de les quals 4 no les hem pogut definir a nivell tipològic. La resta corresponen a la vaixel·la de taula i a la de cuina i preparació d'aliments.

Entre la vaixel·la de taula trobem 4 gerres, 2 tapadores de gerra i 3 bols. Totes les peces estan fabricades amb tècnica oxidant, tret de 2 bols, en ceràmica comuna reduïda.

El conjunt de vaixel·la de cuina i preparació d'aliments està format per 9 olles, de les quals 3 pertanyen a la producció comuna reduïda, 4 a la grollera reduïda, 1 a la comuna oxidada i 1 a la grollera oxidada. Es completa amb 4 tapadores, 2 en comuna oxidada, 1 en comuna reduïda i 1 en grollera reduïda. Finalment hem documentat 3 gibrells, 2 en comuna reduïda i 1 en grollera reduïda, així com 1 morter en ceràmica comuna oxidada.

Finalment hem de fer esment de la presència d'1 braser o escalfador, que podem relacionar amb les activitats de la cuina, i d'1 tapadora d'àmfora fabricada a mà, de superfície plana, en ceràmica comuna oxidada.

Ceràmica Comuna Púnica

La vaixel·la comuna d'origen cartaginès està present amb 2 exemplars, pertanyents al servei de taula. D'una banda tenim 1 gerra que no hem pogut classificar a nivell tipològic, i una tapadora de gerra Lancel 911, que es dataria en la primera meitat del segle II aC.

Les Àmfores

Els grup de les àmfores està format per 83 contenidors. A nivell percentual els d'origen itàlic representen el 65,47% del total, els ibèrics el 17,86%, i ja en menor quantitat tenim els cartaginesos amb un 7,14%, seguit de les produccions del nord-est de la Tarraconense o citeriors, les púnicoebusitanes i les importacions d'origen indeterminat, amb un 2,38% cadascuna. Finalment, els envasos púnics del Cercle de l'Estret i els grecs estan present amb un escàs 1,19%.

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Escudella A-I	2
	Vaset ansat	2
	Gerra	7
	Gerra zoomorfa	9
	Càlat	8
	Gerra pithoide	1
	Gran contenidor	3
	Olla emmagatzematge	1
	Tenalla	5
Comuna Itàlica	Gobelet	1
	<i>Patina</i> F4 Luni 2/4	1
	<i>Patina</i> V.14	3
	<i>Sartago</i> Celsa 84.13596	1
	Tapadora F1 Burriac 38,100	3
	Tapadora F5 Celsa 79.15	1
	Llàntia	1
Comuna Romana	Bol	3
	Gerra	4
	Tapadora de gerra	2
	Olla	9
	Tapadora	4
	Morter	1
	Gibrell	3
	Braser/escalfador	1
	Tap d'àmfora	1
Comuna Púnica	Gerra	1
	Tapadora de gerra Lancel 911	1

Figura 364. Principals formes documentades de ceràmica comuna

Àmfores Itàliques

D'origen itàlic tenim un total de 55 exemplars, dels quals 2 no s'han pogut identificar a nivell formal, i que procedeixen de dues grans zones productores ben diferenciades: l'àrea tirrènica i l'adriàtica.

Per un costat hem de fer esment dels contenidors de l'àrea tirrènica, amb un total de 46, dels quals 14 procedeixen amb seguretat de la regió campana-pompeiana, amb la característica pasta volcànica, i la resta els podem adscriure a *figlinae* situades en la zona campano-lacial¹⁹³, assimilables a les pastes del tipus GIItA-Dr1A i GIItC-Dr1D (Márquez, Molina 2005: 106).

Pel que respecta al repertori formal de les àmfores tirrèniques recuperades, 16 exemplars pertanyen al tipus grecoitàlic clàssic¹⁹⁴, 18 al tipus Dr. 1A, 5 al tipus Dr. 1B, 3 al tipus Dr. 1C, i finalment 2 exemplars que no

193. Sense descartar tampoc un possible origen sicilià per alguns d'aquests envasos, característics de la zona centre meridional de la costa occidental d'Itàlia i dels centres sicilians de la Magna Grècia.

194. De la variant més antiga, el tipus Gr-It bd1, i que apareix ben documentada en el segle III aC, tenim tans sols 1 exemplar. De les variants de vora pròpies de la primera meitat del segle II aC, els tipus Gr-It bd3 i bd4, hem documentat 6 exemplars de cadascun.

hem pogut precisar a quina de les variants del tipus Dr. 1 pertanyen, pel seu estat de conservació.

Respecte a la datació d'aquests envasos, les àmfores grecoitàliques hem de situar-les majoritàriament en la primera meitat del segle II aC, si bé la seva presència en contextos del tercer i darrer quart d'aquesta centúria està ben testimoniada, sempre perdent importància a nivell quantitatiu respecte als nous tipus. D'altra banda les àmfores de la variant Dr. 1A es comencen a produir a inicis del darrer terç d'aquest segle, entorn el 135 aC, arribant fins a mitjan del segle I aC. Una mica més tardana és la incorporació al repertori formal del tipus 1C, que apareix a finals del segle II aC, vers l'inici del darrer quart, si bé encara és més baixa la cronologia del tipus 1B, que apareix a inicis del segle I aC i arriba als primers anys del segle I dC.

De la segona gran àrea productora, com és la regió adriàtica, tenim 9 contenidors, pertanyents a les produccions de Brindisi. A nivell tipològic, hem documentat 3 àmfores de vi del tipus Apani I, que és una versió dels tipus grecoitàlics. Completa el grup de les àmfores brindisines els contenidors d'oli, entre els que hem documentat 1 exemplar del tipus Apani IIB, 2 del tipus Apani V¹⁹⁵, i 3 exemplars del tipus Apani VIIIB. Hem d'afegir també que, un fragment de paret d'un d'aquests contenidors, que no s'ha pogut associar directament amb cap llavi, presentava la cara externa pintada amb bandes horitzontals de color negre d'uns 45 mm, si bé no dibuixen línies perfectament regulars (Fig. 379, 2).

Respecte a la seva cronologia, el tipus Apani I es data en el segle II aC, i és l'àmfora que precedeix els contenidors de vi característics d'aquesta zona, les àmfores Lamboglia 2. Pel que fa als contenidors d'oli brindisins, dels tipus II, V i VII, la seva datació inicial l'hem de situar en la segona meitat del segle II aC, probablement a inicis del darrer terç d'aquesta centúria, mentre que el seu moment final es situaria en la segona meitat del segle I aC.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

El grup de les àmfores cartagineses tardorepublicanes està format per 6 exemplars, dels quals 1 no s'ha pogut classificar a nivell tipològic. Respecte als tipus documentats tenim 1 exemplar del G-4.0.0.0, que per l'estat de fragmentació no hem pogut definir amb major precisió, a nivell morfològic ni cronològic. També hem

documentat 1 exemplar Mañá C1b/T-7.2.1.1, que es data entre el 235 i el 180 aC, i 1 contenidor del tipus Mañá C2a/T-7.4.3.1, amb una cronologia de primera meitat del segle II aC, amb major presència en els contextos del segon quart. Finalment hem documentat 2 àmfores del tipus Tripolitana Antiga, amb una datació que abasta els segles II i I aC.

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

Procedent dels centres púnics de l'extrem sud de la Península hem documentat 3 contenidors residuals del tipus T-11.2.1.3, que es daten en el segle V aC. Del període tardorepublicà tenim de 1 exemplar de les factories gaditanes de salaons, que s'adscriu al tipus dels campaments numantins CCNN/T-9.1.1.1. La seva cronologia abasta el segle II i la primera meitat del I aC, amb una major incidència en la segona meitat del segle II (Ramon Torres 1995: 227).

Àmfores Púnicoebusitanes

Les àmfores eivissenques estan presents amb 3 exemplars, si bé 1 d'ells no s'ha inclòs en l'estudi quantitatiu, donat que és una peça residual del període ibèric, del tipus PE 14/T-8.1.1.1. Les altres 2 àmfores pertanyen, una cadascuna, a la forma PE 16/T-8.1.3.1 i PE 17/T-8.1.3.2, que es daten entre el 240/220 i el 190 aC, i entre el 200/190 i el 120 aC, respectivament.

Àmfores Gregues

De producció grega hem recuperat tan sols 1 envàs. Es tracta d'una àmfora de les denominades Dr. 2-4 orientals, procedents de l'illa de Kos, i que ràpidament són copiats pels productors itàlics i tarraconenses amb gran èxit. La seva cronologia es centra en la primera meitat del segle I aC.

Àmfores Tarraconenses

En aquest grup hem inclòs 2 contenidors que, si bé segueixen models tipològics itàlics, corresponen a les produccions del nord-est de la Tarraconense. Tenim 1 exemplar del tipus Dr. 1B i 1 del tipus Dr. 1C, caracteritzats per una pasta de color vermell intens, un tant arenosa i no massa dura, amb nombrosos desgreixants entre els que destaquen les partícules de quars blanques¹⁹⁶, que ens ha permès documentar-les com produccions de les denominades "Dressel 1 citeriors"

195. Amb 2 exemplars de la variant VA i 1 de la VB.

196. Vam poder mostrar aquest material als participants en la recent taula rodona celebrada a Barcelona, COMAMF: La difusió Comercial de les Àmfores vinàries produïdes al nord-est peninsular (s. I aC-I dC), els dies 28 i 30 de Març de 2012. Així, els investigadors participants que han treballat sobre aquestes produccions i que van tenir l'oportunitat de veure'ns van indicar que probablement es tracti de produccions de la zona del Baix Penedès. Volem agrair sobretot les observacions de l'Albert Martín, Víctor Revilla i Verònica Martínez.

de pasta “Tarraconense” (López Mullor, Martín 2006: 37). En aquest sentit, la datació inicial proposada per a aquests contenidors es centra en el segon i tercer quart del segle I aC, si bé el moment inicial pot remuntar-se als anys 90/80 aC, arribant els darrers exemplars al canvi d’Era, essent el període de major incidència el que va del 80/70 al 40 aC (López Mullor, Martín 2006: 38).

Àmfores Ibèriques

Els contenidors de tradició local estan presents amb 14 exemplars, pertanyents a les típiques àmfores de boca plana, rematades per un llavi diferenciatiu per un lleuger engruiximent.

Àmfores Indeterminades

En aquest grup hem d’incloure un total de 3 exemplars. D’aquests, 2 no s’han pogut identificar ni a nivell d’origen ni tipològic, donat el seu mal estat de conservació. No obstant comptem amb 1 peça que, per les seves característiques de pasta i engalba, creiem que es tracta d’una àmfora cartaginesa, si bé la seva tipologia no ha estat possible identificar-la en les taules morfològiques. De fet, la seva forma recorda les àmfores T-8.1.1.1, és a dir, la PE 14 de la producció eivissenca del segle IV aC, de manera que creiem que es tracta d’un element residual.

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica clàssica	13
	Dr. 1A	18
	Dr. 1B	5
	Dr. 1C	3
	Dr. 1	2
	Apani I	3
	Apani IIB	1
	Apani V	2
	Apani VIIB	3
Àmfora Púnica	Mañá C1b/T-7.2.1.1	1
	Mañá C2a/T-7.4.3.1	1
	Tripolitana Antiga	2
Àmfora del Cercle de l’Estret	CC.NN./T-9.1.1.1	1
Àmfora Púnicoebusitana	PE 16/T-8.1.1.1	1
	PE 17/T-8.1.3.2	1
Àmfora Grega	Dr. 2-4 de Kos	1
Àmfora Tarraconense	Dr. 1B citerior	1
	Dr. 1C citerior	1

Figura 365. Principals formes d’àmfora documentades

Valoracions del Context

L’excavació que va proporcionar aquest context, com ja dèiem en l’apartat introductori, té gran rellevància no només per al coneixement dels contextos tardorepublicans de Tàrraco, sinó perquè prové d’un sector de la ciutat antiga força desconegut fins fa relativament pocs anys. Les intervencions recents en la coneguda com UA 15 i en el solar número 18 del c/ de Jaume I van permetre identificar un barri de marina de *l’oppidum* ibèric que, en el segle II aC, va patir un seguit de reformes fins quedar integrat, ja en època imperial, en el sector de magatzems portuaris del sector occidental de Tàrraco.

De fet, el tipus de composició del conjunt ceràmic, amb una gran incidència numèrica dels contenidors amfòrics, que a més es troben en un estat de conservació força bo i molt poc fragmentats¹⁹⁷, és una dada indicativa. No hem d’oblidar que ens trobem en la línia de costa, a l’àrea portuària de Tàrraco, i sembla que l’abocament dels farraments constructius de la segona fase d’ocupació, que han proporcionat aquest context, estan formats en gran part per àmfores que arribaven al port de Tàrraco, i que eren buidades en altres tipus de contenidors, i després rebutjades i llençades en diverses zones d’abocament, de les quals l’àrea que avui ocupa l’anomenada UA 15 en podria haver estat una d’elles.

La Datació del Context

En primer lloc, la dada més significativa i que ens serveix com a punt de partida per a la datació del conjunt ceràmic que acabem de descriure és la seva posició estratigràfica. Com ja hem dit, es tracta de la tercera fase d’ocupació antròpica documentada en l’excavació, de manera que tenim com data *post quem* la de la fase 1, és a dir, que s’hauria format amb posterioritat al 130/125 aC.

Amb aquestes dades, i analitzant primerament el grup de la vaixela fina, hem de dir que tenim vaixela que no supera els primers anys del segle II aC, com les copes Lamb. 48A de la Campaniana A Antiga, així com una copa de la producció Calena Antiga, que abasta els dos primers terços d’aquest segle. Però el gruix del material el formen els vasos de la Campaniana A Mitja, que podem en els darrers tres quarts del segle II aC, i també els de la producció Calena Mitja o B de Cales, datats entre el 130/120 i el 90/80 aC. A diferència de la fase precedent, on la B de Cales estava present amb només la copa Pasq. 127, que té una datació inicial a mitjans del segle II aC, en aquest cas el repertori formal és molt ampli, com ja ha quedat exposat, i ens indica una cronologia per al context

197. Donat que es tracta de fragments de gran mida poc fracturats i sense desgast ni erosió.

entre el 130/120 i el 90/80 aC, com també evidenciaria l'absència de peces de poca qualitat de la B de Cales o Calena Tardana.

Aquesta datació queda corroborada amb les dades de la ceràmica comuna. Si bé tenim formes pròpies de la primera meitat del segle II aC, com la tapadora púnica Lancel 911, o que es troben al llarg de tota la centúria, com les tapadores itàliques F1 Burriac 38,100, cal destacar cassoles datades a partir de mitjans del segle II aC, com la *patina* Vegas 14. Però les peces més interessants, a nivell cronològic, són la *patina* F4 Luni 2/4, en aquest cas sense revestiment intern del tipus roig pompeïà, la *sartago* Celsa 84.13596, o la tapadora F5 Celsa 79.15, formes que comencen a documentar-se a partir dels darrers anys del segle II aC. D'aquesta manera, veiem com la datació del context queda encara més definida entre finals del segle II i els dos primers decennis del segle I aC.

Finalment, les nombroses importacions amfòriques ens ofereixen les dades per acabar d'establir la datació del context. D'una banda, com succeeix amb la resta de vaixel·la, tenim alguns exemplars propis dels contextos de primera meitat del segle II aC, com les àmfores púniques ja citades o les PE 16, a més de les àmfores grecoitàliques o les del tipus Apani I de Bríndisi. No obstant, les àmfores grecoitàliques continuen tenint una destacada presència en els contextos de segona meitat de segle, convivint amb els nous tipus Dr. 1A¹⁹⁸, i amb el moment final de l'arribada de les eivissenques PE 17, entorn el 120 aC. De fet, els tipus Dr. 1A i grecoitàlic són els més nombrosos amb diferència, i són característiques, junt amb les Dr. 1C¹⁹⁹, als contenidors brindisins d'oli i les àmfores de salaons gaditanes T-9.1.1.1, dels contextos de la segona meitat d'aquest segle. Però hem d'afegir presències significatives a nivell cronològic; d'una banda les àmfores itàliques de la variant Dr. 1B, que es daten a partir del 100 aC, els envasos de vi orientals Dr. 2-4, ben datats en la primera meitat del segle I aC, i en darrer terme els contenidors Dr. 1B i C citeriors, procedents de l'àrea central de la costa catalana, i freqüents en els contextos del segon i tercer quart del segle I aC, però que es comencen a produir cap al 90/80 aC.

Amb totes aquestes dades, la datació del context hem de situar-la entre els darrers anys del primer quart i un moment que no creiem massa avançat del segon quart del segle I aC. Com ja hem dit, les dades cronològiques més destacades i que estableixen un terme *post quem* són la presència d'àmfores pròpies del segle I aC, en aquest cas les Dr. 1B itàliques i, sobretot, les Dr. 1B i C citeriors.

Aquesta data es situaria entorn el 90/80 aC, i coincideix a més amb els moment final de l'arribada de vernís negre de la producció Calena Mitja, molt nombrosa en el context. No obstant, hem de destacar absències com les primeres produccions d'àmfores de tipologia tarraconense, com la Tarraconense 1, datada a partir de mitjans del segle I aC, i tampoc hem documentat cap peça de vernís negre de la producció Calena Tardana, datada a partir del 80/90 aC, ni de la Campaniana A Tardana, que és característica de la primera meitat del segle I aC. Finalment a aquestes absències hem d'afegir la de formes de vaixel·la fina datades a partir de finals del primer quart del segle I aC o ja en el segon quart, com les imitacions en grisa de la costa de copes de la Campaniana B o gobelets de parets fines dels tipus Mayet 2B, 2C o 3A, si bé no les podem considerar una dada significativa, degut a què el nombre de vasos de parets fines o de ceràmica grisa de la costa recuperat és molt petit en el nostre context. Malgrat tot, creiem poder fixar la seva datació entre finals del primer i els inicis del segon quart del segle I aC.

De fet, la data que proposem té paral·lels en contextos ben estudiats i datats en aquest moment, com serien els del dipòsit occidental de Burriac, les sitges de Can Bartomeu o la Baixada de Sant Simó de Mataró (*Iluro*), datats en el primer quart del segle I aC, i on apareixen les produccions de vaixel·la fina i àmfores referides per nosaltres, a més de Campaniana A Tardana i de terra sigil·lada oriental (García Rosselló *et alii* 2000: 65). A més, hem de destacar que en els contextos de Burriac i *Iluro* del segon quart, ja es troben produccions com les àmfores orientals Dr. 2-4, itàliques Dr. 26 o produccions derivades de la Campaniana B, en el nostre cas coincidents amb la presència d'àmfores orientals Dr. 2-4, però estant absents la resta. Altres contextos similars al que acabem de presentar serien el dels nivells de destrucció de *Valentia*, l'any 75 aC (Marín, Ribera 2000:98), els nivells de la fase 3 de l'amfiteatre de Cartagena, datats amb anterioritat al 80/70 aC (Pérez Ballester 2000: 133), o els de la fase 1 d'*Aeso* (Payà 2000: 241), també datats en el primer quart del segle I aC.

La Composició del Context

El material que forma aquest conjunt ceràmic és majoritàriament d'importació, en una proporció del 54,92%, davant d'un 28,50% de vaixel·la de producció local o regional, i un 16,58% pertanyent a la ceràmica romana de procedència indeterminada. Cal destacar que del 28,5% de la vaixel·la local, el 27,46% correspon

198. Que s'incorporen a partir, aproximadament, del 135 aC.

199. Que en aquest cas apareixen al darrer quart del segle II aC.

a produccions de tipus “ibèriques”, i un 1,04% a produccions de tipus “romanes”.

Entre les importacions, i com és habitual, dominen els productes italians, amb un 86,79%, si bé hem de diferenciar entre dues grans àrees, d’una banda la franja tirrènica, que aporta el 78,30% dels productes d’importació, i de l’altra els productes provinents de la regió adriàtica, de l’entorn de Bríndisi -8,49%-. Es completa el conjunt de la vaixella importada amb productes púnics centremediterranis -7,55%-, púnicoebusitans i importacions d’origen incert -1,87%-, i algun exemplar de l’Egeu i del Cercle de l’Estret -0,93%-.

Si desglossem les dades percentuals entre les diverses classes ceràmiques, veiem que entre les àmfores les produccions locals o regionals representen el 20%, percentatge que està format per una majoria de contenidors de tradició ibèrica -17,67%-, davant d’una incipient presència d’àmfores locals o regionals de tipologia romana i

fabricació catalana, les denominades Dr. 1 citeriors -2,35%- de “producció recent” (López Mullor, Martín 2006: 39). La resta de contenidors estan dominats pels envasos itàlics de l’àrea tirrènica -54,12%- i en menor quantitat de l’Apúlia -10,59%-. Ja força minoritàries són les àmfores púniques centremediterrànies -7,06%-, les ebusitanes, gregues de l’Egeu i les importacions indeterminades -2,35% cadascuna- i tancant el grup les àmfores del Cercle de l’Estret -1,18%-.

Si ens centrem però en els envasos procedents de fora del país, les itàliques representen la gran majoria, amb el 80,89% del total, essent els de Bríndisi -13,24%- i els de la franja tirrènica el 67,65%. Ja força inferior és la presència d’altres contenidors, si bé els púnics centremediterranis els trobem amb un percentatge del 9,09%, i ja molt més minoritaris són els ebusitans i les importacions indeterminades, amb un 3,03%, i els púnics del Cercle de l’Estret i els grecs, amb un testimonial 1,52%.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	13	12,26	6,74
		VN de Cales	12	11,32	6,25
		PP FF Itàliques	1	0,94	0,52
	Ceràmica comuna	Comuna campana	10	9,43	5,18
		Llànties itàliques	1	0,94	0,52
	Àmfores	Àrea tirrènica	32	30,19	16,58
		Campània	14	13,21	7,25
		Àrea adriàtica	9	8,49	4,66
		TOTAL	92	86,78	47,7
	Àmfores	Ebusitana	2	1,89	1,04
		TOTAL	2	1,89	1,04
Púnica centremediterrània	Àmfores	Ceràmica comuna	2	1,89	1,04
		Àmfores	6	5,66	3,11
		TOTAL	8	7,55	4,15
Púnica del Cercle de l’Estret	Àmfores	Cercle de l’Estret	1	0,94	0,52
		TOTAL	1	0,94	0,52
Grega	Àmfores	De Kos	2	0,94	0,52
		TOTAL	2	0,94	0,52
Importacions indeters.	Àmfores	Indeters.	1	1,89	1,04
		TOTAL	1	1,89	1,04
Local/Regional	Vaixella fina	Grisa de la costa	14		0,52
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	2		16,69
		Ibèriques	55		7,25
	Àmfores	Tarraconenses	32		1,04
		TOTAL	32		25,5
Ceràmica romana indeter.	Ceràmica comuna	Comuna romana	32		16,58
		TOTAL	32		16,58

Figura 366. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

En quant al repertori formal documentat, destaquen sobre la resta els envasos Dr. 1A itàlics, amb un 28,57%, seguits de les grecoitàliques, encara amb un percentatge força important del 25,4%. Ja força menor és el percentatge de Dr. 1B itàlics, que sumen el 7,49%, seguits de les Dr. 1C tirrèniques i les brindisines Apani I i Apani VIIIB amb el 4,76%. La resta de formes documentades són encara menors, amb un o dos exemplars: Amb un percentatge del 3,17% tenim les Dr. 1B i C citeriors, les centremediterrànies del tipus Tripolitana Antiga, i les brindisines Apani V. En darrer terme, amb un 1,59%, tenim les centremediterrànies T- 7.2.1.1 i T-7.4.3.1, les ebusitanes PE 16 i PE 17, les gaditanes T-9.1.1.1, les brindisines Apani IIB, i les Dr. 2-4 de Kos.

Passant a analitzar el servei de taula, en quant a les classes ceràmiques que el componen, hem de dir que domina la ceràmica comuna -54,55%- respecte a la vaixel·la fina -45,45%-, tot i que si mirem les diferents produccions de manera separada, la de vernís negre és la majoritària, amb un 41,82%, seguida de la comuna ibèrica, amb el 32,73%, i de la comuna romana, amb el 16,36%. Ja força minoritàries són la resta de produccions, com ara la comuna púnica, que representa el 3,64%, quedant la resta amb un testimonial 1,82%: la comuna itàlica, la grisa de la costa i les parets fines itàliques. Cal destacar, a més, que la vaixel·la de vernís negre és tota de procedència campana, i prové dels dos principals centres, amb un 52% de la producció napolitana del tipus A i un 48% de la procedent de Cales.

Pel que respecta al repertori formal, hem de dir que en aquest context el grup més nombrós és el de les gerres -40%-, seguit del de copes i bols -25,45%- i el de plats i pàteres -20 %-. Ja minoritaris són els grups dels gots i el de les tapadores d'àmfora, amb el 5,45% cadascun, i els de les copes ansades -3,64%- concretament dos exemplars Lamb. 48A de la Campaniana A.

El grup dels plats i les pàteres està format exclusivament per vaixel·la de vernís negre, i la forma dominant és la pàtera Lamb. 5, amb el 72,73%. La resta de formes documentades estan presents amb un percentatge del 9,09%: Lamb. 4, 6 i 36.

Una mica diferent és la composició del grup dels bols i les copes, on juntament amb la vaixel·la majoritària de vernís negre -64,29%-, trobem ceràmica comuna romana -21,43%- i ceràmica ibèrica -14,29%-. Entre les formes identificades la majoria correspon a copes Lamb. 27B - 28,57%-, quedant en segon terme les escudelles forma A-I, i en tercer lloc la resta de formes documentades, amb

un 7,14% cadascuna: Lamb. 1, 2, 28ab i Ped. Tav. 12.50. En darrer terme hem de destacar que les peces sense tipologia de la ceràmica comuna sumen el 21,43%.

El grup dels gots i els gobelets està format per tres peces, cadascuna d'una producció: tenim una píxide Lamb. 3 de vernís negre i dos gobelets de tipologia indeterminada, en aquest segon cas un de la producció comuna romana i l'altre pertanyent a les parets fines d'importació itàlica.

Finalment el grup majoritari, el de les gerres, destaca per l'absència de vaixel·la de vernís negre. Està format majoritàriament per ceràmica local ibèrica -72,73%-, quedant la comuna romana en segon lloc -18,18%-, i estant present de manera testimonial la comuna púnica i la grisa de la costa, amb un percentatge del 4,55% respectivament.

Passant a la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments, hem de destacar l'absència de ceràmica local, ja que domina la ceràmica d'importació itàlica -44%- i ceràmica romana -56%-. Respecte a l'atuell identificat, trobem una majoria d'olles -36%- totes de la ceràmica romana de procedència indeterminada, seguida de les tapadores -24%-, que en la seva majoria són importacions itàliques -66,67%- respecte a les de la comuna romana -33,33%-. En tercer lloc trobem els morters i gibrells, que representen el 16% de la vaixel·la de cuina, i són tots de la ceràmica comuna romana. En darrer terme tenim les *patinae* -16%-, totes d'importació itàlica, i una *sartago* itàlica i un braser²⁰⁰, que a nivell percentual representen el 4% cadascun.

Respecte a la ceràmica d'emmagatzematge i despesa, hem de remarcar novament que tan sols hem documentat peces de fabricació local de tradició ibèrica. Així, com és habitual, el càlat és la forma més nombrosa -44,44%-, seguit de les tenalles -27,78%- i els grans contenidors -16,67%-. Finalment, amb un exemplar cadascun, trobem una olla d'emmagatzematge i una gerra pithoide, que representen el 5,56% respectivament.

En darrer terme tenim el grup d'altres tipus de vaixel·la, que representa l'1,08% de les peces documentades, i que està format per una tapadora d'àmfora fabricada a mà, de la producció comuna romana, i per una llàntia itàlica tardorepublicana, la forma de la qual no hem pogut identificar.

200. Pertanyent a la ceràmica romana d'origen indeterminat.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 36	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 4	1	B de Cales: 1
	Lamb. 6	1	B de Cales: 1
Pàteres	Lamb. 5	8	Campaniana A: 2 B de Cales: 6
Bols	Lamb. 31b	1	Campaniana A: 1
	S/T	3	Comuna Romana: 3
Copes	Lamb. 27B	4	Campaniana A: 4
	Lamb. 28ab	1	Campaniana A: 1
	Ped. Tav. 12.50	1	Calena Antiga: 1
	Lamb. 1	1	B de Cales: 1
	Lamb. 2	1	B de Cales: 1
Copes/Bols	Escudella A-I	2	Comuna Ibèrica: 2
Copes Ansades	Lamb. 48A	2	Campaniana A: 2
Gots/ Gobelets	Lamb. 3	1	B de Cales: 1
	Gobelet s/T	2	PP FF Itàliques: 1 Comuna Itàlica: 1
Gerres	S/T	21	Grisa de la Costa: 1 Comuna Ibèrica: 15 Comuna Púnica: 1 Comuna Romana: 4
Taps. de Gerra	Lancel 911	1	Comuna Púnica: 1
	S/T	2	Comuna Romana: 2

Figura 367. La vaixel·la de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	9	Comuna Romana: 9
<i>Patinae</i>	4	Comuna Itàlica: 4
<i>Sartaginis</i>	1	Comuna Itàlica: 1
Tapadores	6	Comuna Itàlica: 4 Comuna Romana: 2
Morters/Gibrells	4	Comuna Romana: 4
Brasars	1	Comuna Romana: 1

Figura 368. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	8	Comuna Ibèrica: 8
Tenalles	5	Comuna Ibèrica: 5
Gerres Pithoides	1	Comuna Ibèrica: 1
Olles Emmagatzematge	1	Comuna Ibèrica: 1
Grans Contenidors	3	Comuna Ibèrica: 3

Figura 369. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Llànties	1	Comuna Itàlica: 1
Tapadores d'Àmfora	1	Comuna Romana: 1

Figura 370. Altres tipus de ceràmica

366

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

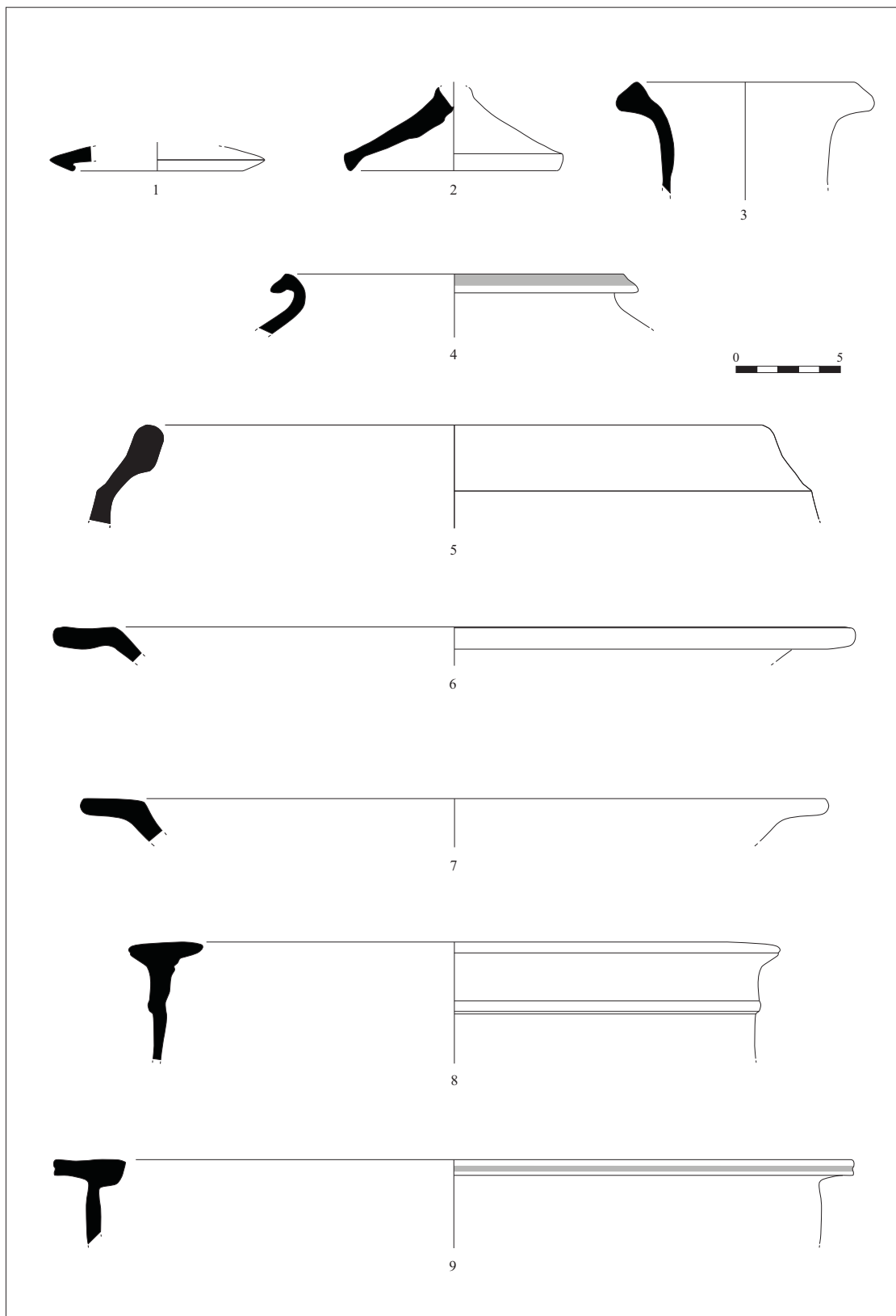

Figura 372. COMUNA PÚNICA: 1) Tapadora Lancel 911. COMUNA ROMANA: 2) Tapadora de gerra, 6, 7) Gibrells. COMUNA IBÈRICA: 3) Gerra. 4) Gerra zoomorfa. 5) Gran contenidor. 8, 9) Càlats.

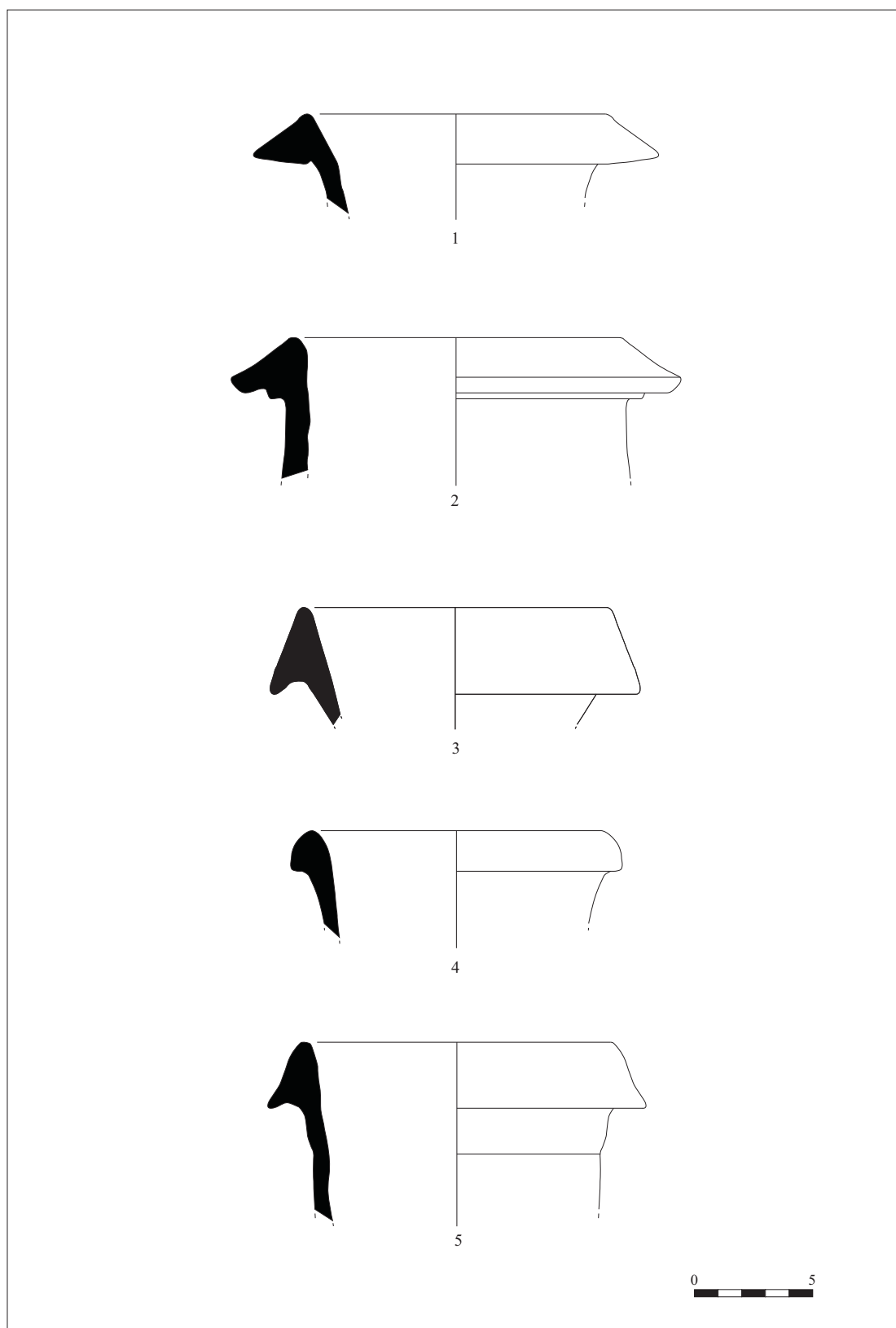

Figura 373. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Grecoitàlica bd2. 2, 3) Grecoitàlica bd4. 4) Dr. 1A campana. 5) Dr. 1A.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

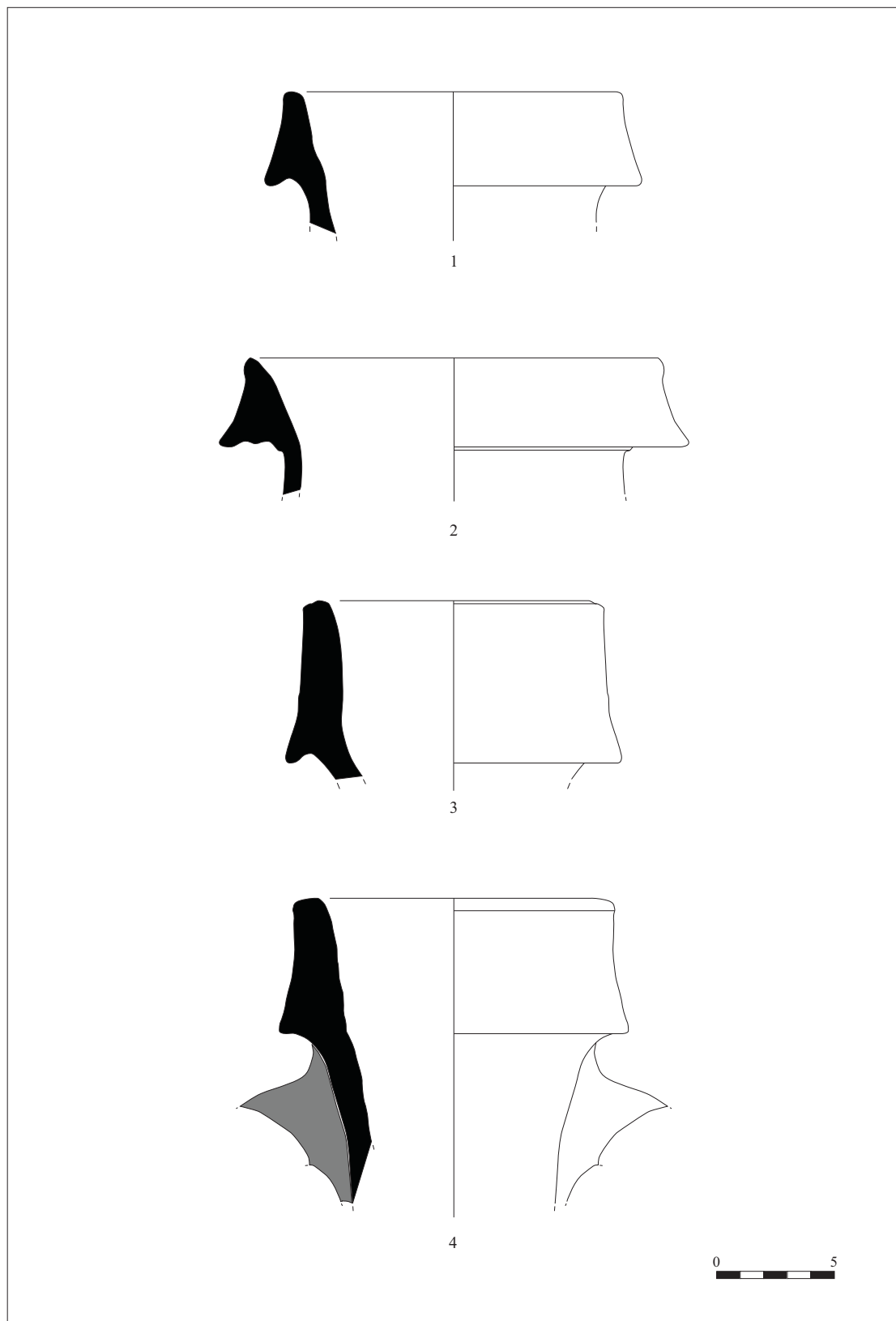

Figura 374. ÀMFORA ITÀLICA: 1, 2) Dr. 1A. 3) Dr. 1B campana. 4) Dr. 1C campana.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

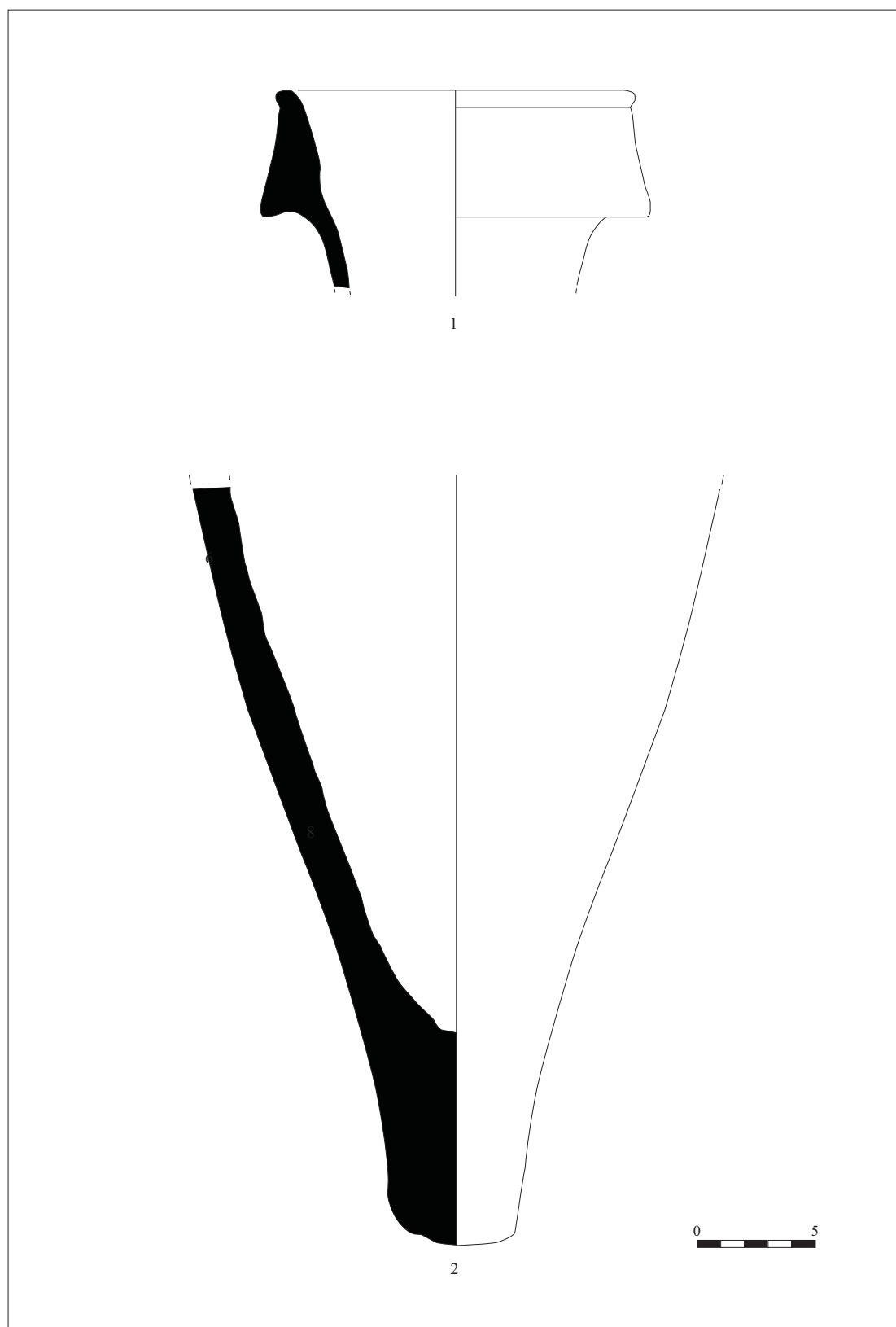

Figura 375. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Dr. 1B campana. 2) Dr. 1 campana.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

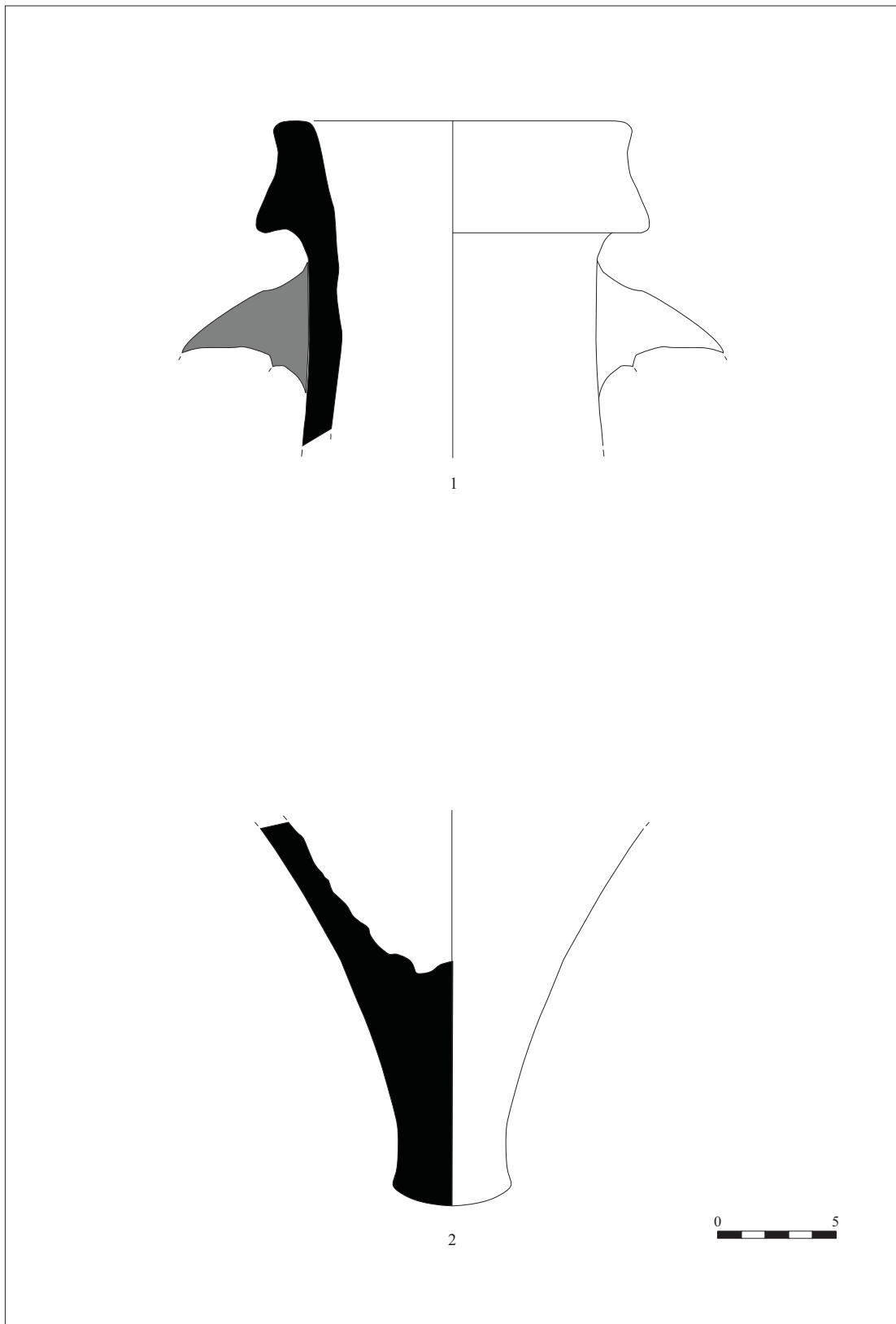

Figura 376. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Dr. 1C campana. 2) Dr. 1.

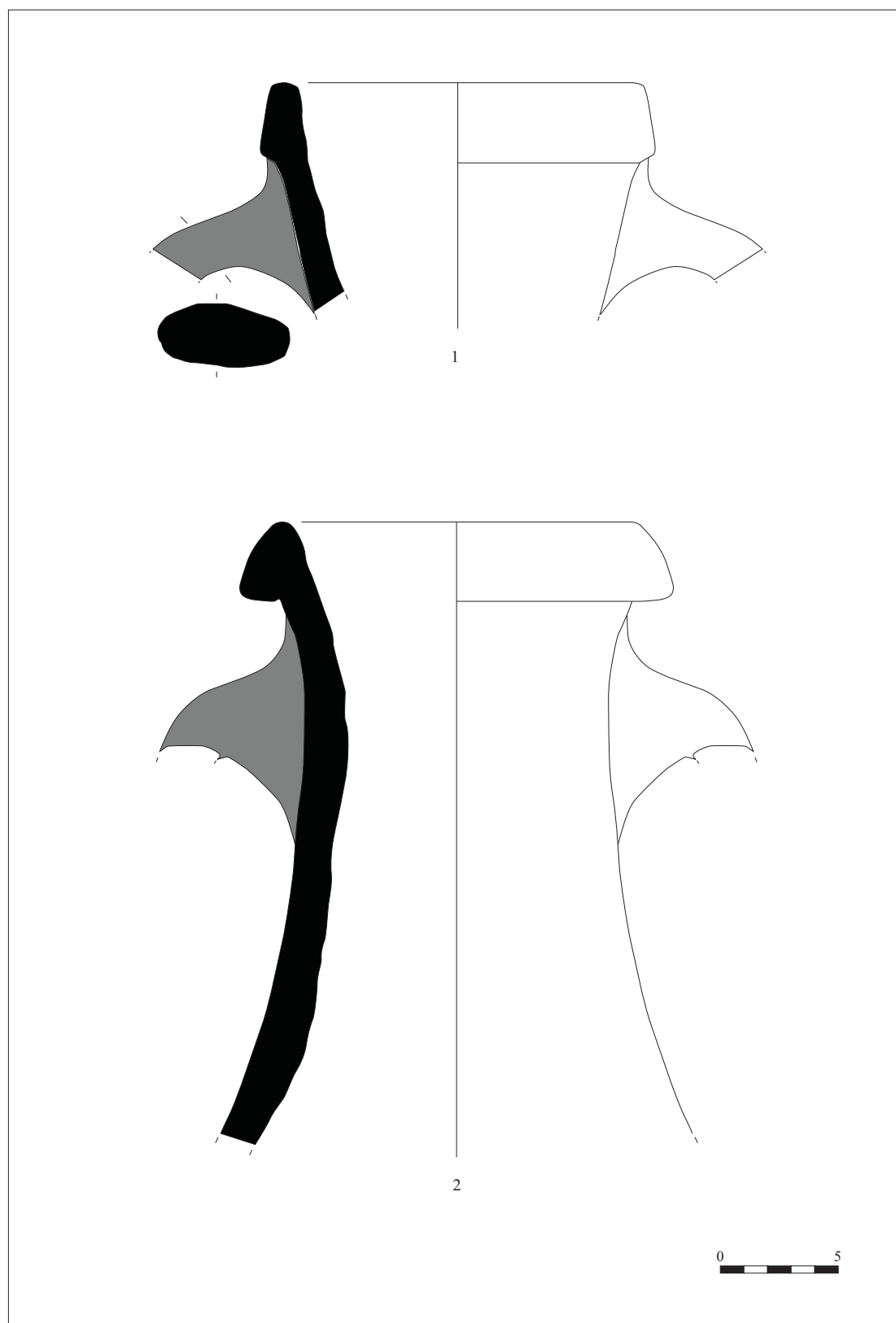

Figura 377. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Apani VIIB. 2) Apani I.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

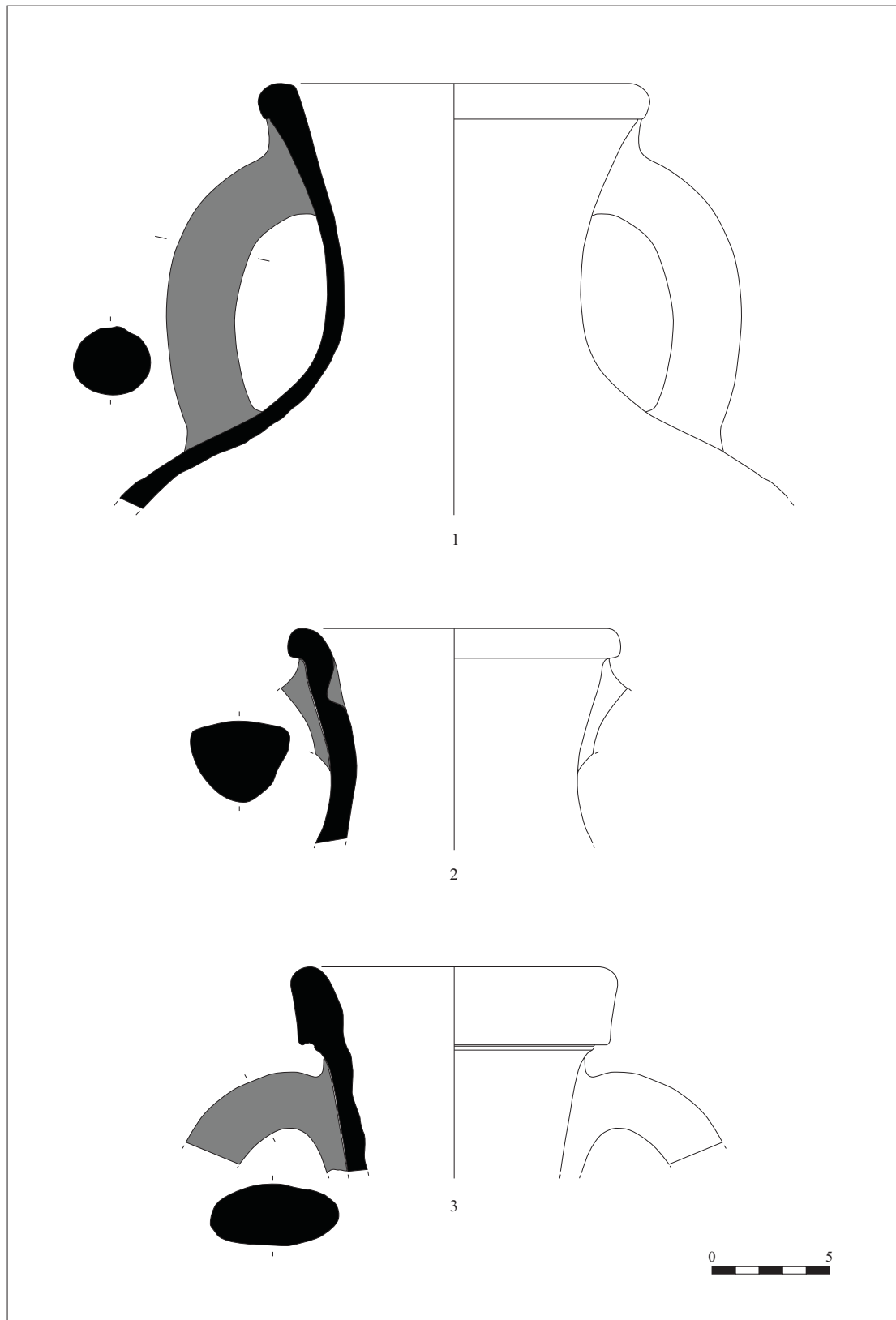

Figura 378. ÀMFORA ITÀLICA: 1, 2) Apani VB. 3) Apani VIIB.

Figura 379. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Apani VIII B. 2) Àmfora de Bríndisi.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

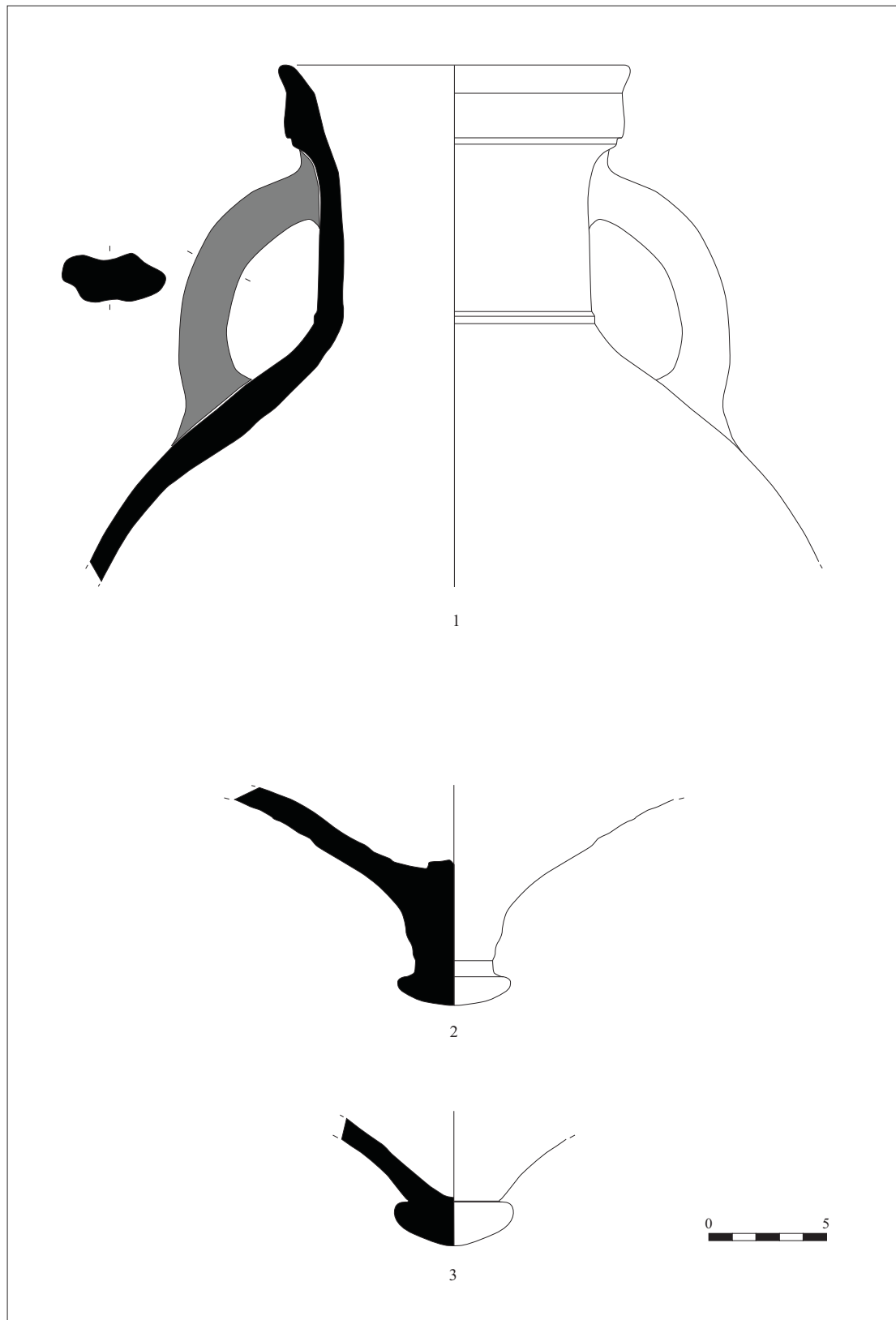

Figura 380. ÀMFORA PÚNICA: 1 a 3) Tripolitana Antiga.

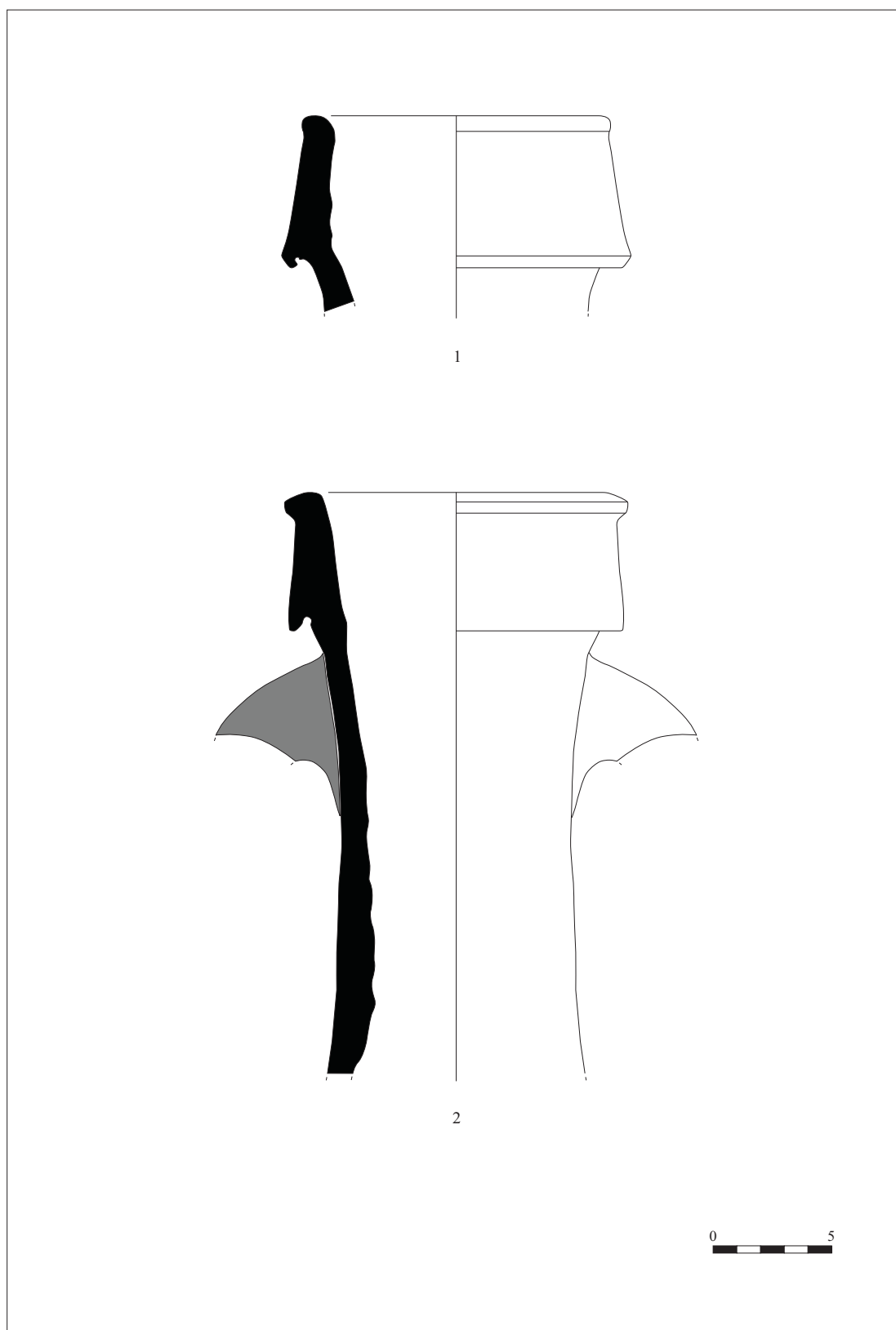

Figura 381. ÀMFORA TARRACONENSE: 1) Dr. 1B citerior. 2) Dr. 1C citerior.

4.6. Contextos de la primera meitat del tercer quart del segle I aC

4.6.1. Carrer d'Hernández Sanahuja núm. 11

Aquest context ceràmic procedeix de l'excavació duta a terme l'any 2009 en el solar número 11 del carrer d'Hernández Sanahuja, per part de l'empresa Codex i amb la direcció de Moisés Díaz (Díaz 2009b). Aquesta intervenció, que afectà una superfície de 80 m², vingué motivada pel projecte constructiu d'un edifici d'habitatges, i afectava un sector fora muralles de l'antiga Tàrraco, on intervencions prèvies havien tret a la llum un gran dipòsit d'època altimperial (Bosch *et alii* 1999-2000), just en el solar adjacent que ocupa l'immoble número 7. Posteriorment es va comprovar que estava relacionat amb una destacada instal·lació industrial destinada a la neteja i el tintat de la roba –*fullonica* i *tintoria*– datada en el segle I dC (Roig 2008), ben documentada a les

excavacions del solar que ocupa el costat oposat del carrer, els números 2-4-6. No obstant, les importants edificacions imperials es trobaven, com van permetre documentar els nostres treballs, superposades a una fase anterior. D'aquesta manera, es va documentar una primera ocupació d'aquest sector suburbial del nord-oest de Tàrraco, de baixa densitat, bàsicament vinculada a sistemes d'emmagatzematge –dipòsits– i portada d'aigua, concretament les ramificacions de l'aqüeducte del Gaià. Centrant-nos en les evidències tardorepublicanes documentades en el solar número 11, vam localitzar un dipòsit de petites dimensions excavat a la roca²⁰¹, que durant el segle I aC quedà anul·lat per una reforma. És doncs dels nivells de colgament d'aquest primer dipòsit d'on prové el context que presentem a continuació, abocat per tal de regularitzar l'espai anul·lant les construccions anteriors i bastir-ne de noves²⁰².

Figura 382. Plànol de situació del c/ d'Hernández Sanahuja, 11 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

201. Per aquest motiu, al no tenir cap material associat a llur construcció, ens ha estat impossible datar-lo amb precisió. Únicament tenim, com a terme *ante quem*, el seu moment d'obliteració.

202. De les que es conservava un segment de fonament fet de pedra seca.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixel·la que presentem està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 7, 10, 14 i 22. El total de fragments ceràmics documentats és de 892, dels quals 1 és un perfil complet, 88 són vores, 55 són fons, 29 són anses, 4 són altres tipus de fragment, i 715 són fragments informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 62 peces, d'un total estimat de 66.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixel·la fina representa el 26,76%, la vaixel·la comuna el 57,75%, i els contenidors amfòrics el 15,49%.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixel·la fina	Campaniana A	7	36,84	9,33
	VN de Cales	6	31,58	8
	TS Itàlica	1	5,26	1,33
	PP FF Itàliques	2	10,53	2,67
	PP FF Tarraconenses	1	5,26	1,33
	Grisa de la costa	2	10,53	2,67
	TOTAL	19	100	25,33
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	26	59,09	34,67
	Grollera ibèrica	4	9,09	5,33
	Comuna itàlica	7	15,91	9,33
	Comuna romana	7	15,91	9,33
	TOTAL	44	100	58,66
Àmfores	Itàliques	3	25	4
	Pún. centremediterrànies	4	33,33	5,33
	Púnicoebusitanes	2	16,67	2,67
	Pún. del Cercle de l'Estret	3	25	4
	TOTAL	12	100	16

Figura 383. La composició del context ceràmic

La Vaixel·la Fina

El conjunt de vaixel·la fina recuperada està format per un 68,42% de ceràmica de vernís negre, un 15,79% de parets fines, un 10,53% de ceràmica grisa de la costa, i finalment un 5,26% de vernís vermell.

Campaniana A

La campaniana A és la més nombrosa entre la vaixel·la fina envernissada, amb 7 exemplars que sumen el 53,85%, i que està representada per vasos de la producció Mitja o Clàssica, característica del període 180-100 aC, i per vasos de la producció Tardana, pròpia de la primera meitat del segle I aC.

Entre les formes presents de la variant Mitja, que representa el 30,77%, tenim 2 pàteres Lamb. 55/F 2233, 2234, i 2 bols Lamb. 33a/F 2150. La resta de vasos

documentats creiem poder-los adscriure a la producció Tardana²⁰³, caracteritzada per una progressiva pèrdua de qualitat de les peces, tot i que en el nostre cas encara mantenen unes característiques tècniques força acurades. En quant al repertori formal, aquest està format per 1 plat Lamb. 36/F 1315, 1 bol Lamb. 27c/F 2825 i 1 copa Lamb. 27Bb/F 2820, que en conjunt sumen el 23% de la ceràmica envernissada.

Respecte a les decoracions que presenten alguns exemplars, tenim documentats dos tipus, impreses i pintades, i es troben únicament sobre copes Lamb. 33a. Així, un peu i un llavi d'aquesta copa estan decorats amb bandes pintades de color blanc, un motiu que apareix al llarg de tota la producció, mantenint-se també durant la fase final o Tardana (Aquilué *et alii* 2000a: 401). En darrer terme hem de destacar un altre peu de Lamb. 33a, que presenta el fons intern decorat amb una gran roseta central impresa, envoltada de quatre cercles incisos i un exterior pintat. Aquest tipus de roseta és pròpia d'aquest tipus de copes, i es data en un període concret que va de finals del segle III a mitjans del II aC (Vivar 2005: 27).

Calena Antiga

Aquesta producció representa 28,57% de la ceràmica envernissada, amb 3 exemplars. El repertori formal documentat el componen 1 plat Lamb. 36/F 1310, 1 bol San. 166 i 1 copa Lamb. 27B/F 2821.

Pel que respecta a la seva cronologia, aquesta producció calena es centra en els dos primers terços del segle II aC, en el període 200-130/120 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405).

Campaniana B de Cales

D'aquesta producció, que creiem poder adscriure a la variant Calena Tardana, hem documentat 2 exemplars, que representen el 14,29%, i que tipològicament corresponen a 1 copa Lamb. 1/F 2320 i a 1 pàtera Lamb. 5/F 2255. No obstant, malgrat pertànyer a aquesta producció calena de la Campaniana B, caracteritzada per una "degeneració tècnica" de les peces (Ribera 2001:273), hem de dir que la seva qualitat és encara força acceptable.

Respecte a la seva datació, hem de situar-la en el període que va del 90/80 aC al 40/20 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 405).

Terra Sigil·lada Itàlica

La ceràmica de vernís vermell està representada, en aquest context, per tal sols 1 exemplar -7,14%-. Les

203. A la que correspon el 21,43%.

característiques de la peça, amb un vernís majoritàriament vermell ataronjat però amb zones ennegrides, ens fa pensar que pertanyi a les produccions inicials, les conegudes com Prearetines o Aretina Arcaica, i que es daten en el període que va del 50/45 aC al 30/25 aC (Roca 2005:84). Igualment, la tipologia de la peça documentada, la forma Consp. 1.1, que és una adaptació de les pàteres de vernís negre, datada entre mitjans del segle I i el 15 aC, confirmarien que es tracta d’una importació molt primerenca de vernís vermell.

Ceràmica de Parets Fines

Únicament s’han recuperat 3 exemplars d’aquesta vaixella. A nivell tipològic totes s’adscriuen al gobelet Mayet 2/Marbini 4, no obstant, hem de matissar que 2 vasos són d’origen italià, mentre que 1 és de producció local, caracteritzat per una tècnica anàloga a la ceràmica ibèrica²⁰⁴.

Pel que respecta a la seva cronologia, els vasos Mayet 2 d’importació itàlica els trobem ja en els nostres contextos a partir de mitjans del segle II aC, si bé les produccions locals es comencen a produir a partir del tercer quart del segle II aC, arribant fins a època augustal, però amb una presència majoritària en el període que va del 110 al 70 aC (López Mullor 2008: 362).

Ceràmica Grisa de la Costa

D’aquesta producció es van recuperar 2 peces, que tipològicament pertanyen a 1 vaset bicònic i a 1 escudella que podem adscriure al tipus A-I. La seva cronologia hem de situar-la en la producció clàssica d’aquesta vaixella, centrada en el segle II i la primera meitat del I aC.

La Ceràmica Comuna

D’aquesta classe ceràmica hem documentat 40 peces, que percentualment corresponen en un 68,18% a la ceràmica ibèrica, i la resta es divideix equitativament entre ceràmica comuna itàlica i comuna romana de producció indeterminada, amb un 15,91% respectivament.

Ceràmica Comuna Ibèrica

La ceràmica comuna ibèrica està present amb un total de 26 peces, que pertanyen tant a vaixella de taula com d’emmagatzematge, i representa el 66,67% de la vaixella comuna. En aquest sentit, del servei de taula hem documentat 1 plat d’ala i 1 plat de gran format,

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Mitja	L. 55/F 2233,	2
	L. 33a/F 2152, 2154	2
Campaniana A Tardana	L. 36/F 1315	1
	L. 27c/F 2825	1
	L. 27Bb/F 2820	1
Calena Antiga	L. 36/F 1310	1
	L. 27B/F 2821	2
	San. 166	1
Campaniana B de Cales	L. 5/F 2255	1
	L. 1/F 2320	1
Terra Sigil·lada Itàlica	Conspectus 1.1	1
PP FF Itàliques	Mayet 2/Mbni. 4	2
PP FF Tarraconenses	Mayet 2/Mbni. 4	1
Grisa de la Costa	Vaset bicònic	1
	Escudella A-I	1

Figura 384. Principals formes documentades de vaixella fina

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Plat d’ala	1
	Plat gran	1
	Gerra	7
	Càlat	9
	Tenalla	1
	Tenalla zoomorfa	3
Grollera Ibèrica	Olla	3
	Cassola baixa	1
Comuna Itàlica	<i>Patina</i> Vegas 14	2
	Cas. alta pentole 2b d’Olcese	1
	Tapadora F1 Burriac 38,100	1
	Mortor Emporiae 36,2	1
	Mortor	1
Roig Intern Pomp.	<i>Patina</i> F4 Luni 2/4	1
Comuna Romana	Gobelet	1
	Gerra	3
	Olla	2
	Olla emmagatzematge	1
	<i>Dolium</i>	1

Figura 385. Principals formes documentades de ceràmica comuna

juntament amb 7 gerres, de les quals 1 presentava decoració pintada en forma de bandes al llavi exterior. La ceràmica d’emmagatzematge destaca per l’alt nombre de càlats²⁰⁵, amb un total de 9, dels quals 3 conservaven

204. És a dir, percentualment les parets fines itàliques representen l’11,11% de la vaixella fina, i les parets fines tarraconenses el 5,56%.

205. D’aquests contenidors hem de dir que 2 dels exemplars recuperats responen a una “talla” o format petit, tant en el diàmetre de la boca com en les dimensions de l’aleta i el gruix de les parets.

decoració pintada també en forma de bandes. També hem documentat 4 tenalles, de les quals 3 estan rematades pel característic llavi de coll de cigne, i 1 també presentava decoració de bandes pintades.

A nivell cronològic hem de situar aquestes peces en la producció ibèrica tardana, que s'inicia a finals del segle III aC amb la incorporació d'algunes formes noves com el càlat, i que és sobretot característica dels segles II i I aC.

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta vaixel·la, que representa el 9,09%, correspon principalment a ceràmica de cuina. Es tracta de peces fabricades a mà, amb un acabat de les superfícies llis proporcionat pel brunyit. En aquest cas hem documentat 4 exemplars, que tipològicament corresponen a 3 olles, amb el llavi vertical i lleugerament exvasat, i 1 cassola baixa.

Pel que fa a la seva cronologia, és una producció característica del període ibèric ple, que té una perdurabilitat molt important durant tot el període tardorepublicà.

Ceràmica Comuna Itàlica

La ceràmica comuna d'importació itàlica està present amb 7 exemplars, que pertanyen tant a la vaixel·la de cuina com a la de preparació d'aliments. Entre la ceràmica de cuina, de fabricació campana, hem de destacar la presència de 2 *patinae* tipus Vegas 14, 1 cassola alta del tipus pentole 2b d'Olcese, similar a la forma Celsa 79.28, i 1 tapadora F1 Burriac 38,100, a les que hem de sumar 1 *patina* més de roig intern pompeïà tipus F4 Luni 2/4.

Entre la ceràmica de preparació hem d'incloure 2 morters, 1 d'origen campà de tipologia indeterminada, i 1 de pasta clara i producció centreitàlica, del tipus Emporiae 36,2.

A nivell cronològic, hem de destacar que els morters Emporiae 36,2 i les tapadores F1 Burriac 38,100 ja apareixen en els primers moments del període tardorepublicà. Pel que respecta a les cassoles, la forma Vegas 14 és més pròpia dels contextos datats a partir del 150 aC, i la cassola de roig intern F4 Luni 2/4 es data a partir de finals del segle II o els inicis del I aC.

Ceràmica Comuna Romana

Aquesta vaixel·la de tecnologia romana i procedència indeterminada està present amb 7 exemplars. D'una banda tenim una peça fabricada amb pasta grollera reduïda corresponent a 1 olla. Ja entre la vaixel·la de

taula hem de destacar la presència, en producció comuna oxidada, de 3 gerres i 1 gobelet. Finalment, la ceràmica de despesa està present amb 1 olla d'emmagatzematge i 1 *dolium*.

Les Àmfores

Els contenidors amfòrics documentats en aquest context sumen un total de 10, que a nivell percentual corresponen en un 30% a àmfores itàliques i púniques del Cercle de l'Estret, i en un 20% a les púniques centremediterrànies i les ebusitanes, respectivament.

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica clàssica	1
	Dr. 1A	1
	Dr. 1B	1
Àmfora Púnica	Mañá C1b/T-7.2.1.1	1
	Mañá C1/2/T-7.3.1.1	1
Àmfora del Cercle de l'Estret	Mañá C2b/T-7.4.3.3	2
Àmfora Púnicoebusitana	PE 17/T-8.1.3.2	1
	PE 23	1

Figura 386. Principals formes d'àmfora documentades

Àmfores Itàliques

En aquest grup hem d'incloure 3 exemplars, procedents dels centres productors campano-lacials²⁰⁶. A nivell tipològic tenim 1 exemplar del tipus grecoitàlic clàssic bd3, 1 exemplar de la variant Dr. 1A, i 1 exemplar del tipus Dr. 1B.

A nivell cronològic, l'àmfora grecoitàlica es data en la primera meitat del segle II aC, mentre que la Dr. 1A es comença a produir a inicis del darrer terç d'aquesta centúria. En darrer terme la variant del tipus 1B és la que marca una cronologia més baixa, ja que la seva datació inicial es situa en els moments inicials del segle I aC, i la trobem en contextos d'inicis del segle I dC.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

En total hem documentat 2 àmfores cartagineses, que a nivell tipològic s'adscriuen als tipus Mañá C1b/T-7.2.1.1 i Mañá C1/2/T-7.3.1.1.

Respecte a la seva datació la forma T-7.2.1.1 és la més antiga, ja que la seva producció abasta el darrer quart del segle III i el primer del II aC, mentre que la variant T-7.3.1.1 es data de manera imprecisa en la primera meitat del segle II aC.

206. La pasta de dos dels contenidors es corresponen als tipus GIa-Dr1A de producció campana, mentre que l'altre el podem assimilar al tipus GIb-Dr1B de producció campano-lacial (Márquez, Molina 2005: 106).

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

Procedent dels centres púnics sud-peninsulars tenim 3 contenidors, dels quals 1 no s'ha pogut identificar a nivell tipològic. Els altres 2 pertanyen a la forma Mañá C2b/T-7.4.3.3, que es data en el període que va del 110/100 al 50/30 aC.

Àmfores Púnicoebusitanes

Les àmfores eivissenques estan presents amb 2 exemplars. 1 d'ells correspon a la forma PE 17/T-8.1.3.2, i l'altre a la forma PE 23, i ambdós tenen una cronologia que abasta els tres primers quarts del segle II aC, arribant en el cas de la PE 17 al 120 aC.

Valoracions del Context

El primer fet a destacar és que, aquest context, és l'únic d'època tardorepublicana procedent del suburbi centre/nord-occidental de Tàrraco. Es traca d'una zona situada uns 500 metres a ponent de la muralla, com hem dit en l'apartat introductori, caracteritzada per la baixa densitat d'ocupació, i on les restes més remarcables són l'aqüeducte i la *fullonica* recentment descoberta, del període imperial. D'aquesta manera, si bé no és un context massa gran a nivell quantitatiu, creiem que és força important, degut a la seva procedència i a la seva cronologia, ja que és un dels pocs contextos del segle I aC avançat documentats a Tàrraco.

La Datació del Context

En primer lloc hem d'afegir, com a dada significativa, la troballa entre el material recuperat en aquest context, d'una moneda²⁰⁷. Concretament es tracta d'un as de *Kese*, que si bé no forma part del repertori vascular, el seu estudi ha permès datar-lo amb precisió en la segona meitat del segle II aC, de manera que ens serveix per establir una primera aproximació cronològica i un terme *post quem* a la formació del context ceràmic.

A partir d'aquí, hem de començar destacant que, en aquest context, la vaixella fina documentada correspon a peces que es poden datar en el segle II aC, com són els vasos de vernís negre de la Campaniana A Mitja o de la Calena Antiga, presents amb peces pròpies del segle I aC, com és la producció A Tardana o la B de Cales Tardana. Aquesta dada és prou significativa, ja que els nivells que van proporcionar el context ceràmic es trobaven colgant un dipòsit excavat a la roca, la construcció del qual no s'ha pogut datar, però que arran de la ceràmica residual recuperada del seu interior podem plantejar que formava

part d'un tipus d'assentament, la tipologia del qual no podem definir, que es remuntaria al segle II aC.

Pel que respecta als vasos de parets fines documentats, tots pertanyen a la forma Mayet 2, tant de producció itàlica com local, que es comencen a produir respectivament a mitjans i al darrer terç del segle II aC, arribant fins època augustal, de manera que no ens permeten fer precisions cronològiques sobre el conjunt. Però en darrer terme, la presència d'una pàtera Consp. 1.1 de terra sigil·lada aretina arcaica o prearetina, ens marca una datació centrada en el tercer quart del segle I aC.

Les dades cronològiques de la vaixella fina són, *grosso modo*, anàlogues a les que es desprenen de la ceràmica comuna, si bé en aquest segon cas no podem arribar a fer tantes precisions. Tenim produccions locals del període ibèric tardà, junt amb importacions itàliques, que es fabriquen i exporten al llarg dels segles II i I aC.

En darrer terme, la datació de les àmfores semblen indicar dues fàcies diferenciades. D'una banda tenim un seguit de contenidors que són característiques del segle II aC, i que en el context tenen un caràcter residual. En aquest sentit hem d'esmentar la presència d'àmfores grecoitàliques, pròpies de la primera meitat del segle, i que cap a finals del tercer quart d'aquesta centúria seran substituïdes per les Dr. 1A, també presents entre el material recuperat. En relació amb aquests envasos estan les àmfores eivissenques documentades, dels tipus PE 17 i PE 23, que es produeixen durant els tres primers quarts d'aquesta centúria, i també els exemplars cartaginesos T-T-7.2.1.1 i T-7.3.1.1, amb una cronologia genèrica que abasta la primera meitat del segle II aC. Aquests envasos tenen una datació que està en consonància amb una part del grup de la vaixella fina documentada, com ara la Campaniana A Mitja i la Calena Antiga, que tot i haver-se recuperat en els nivells de colgament del dipòsit, semblen formar part de l'atuell amortitzat provinent dels primers ocupants d'aquest indret, possiblement en la primera meitat del segle II aC²⁰⁸.

Però junt amb aquests envasos, la presència d'àmfores itàliques Dr. 1B, que es daten al llarg del segle I aC, i d'àmfores del Cercle de l'Estret T-7.4.3.3, que es fabriquen entre el 110/100 i el 50/30 aC, ens centra la datació del context al llarg dels dos primers quarts/terços del segle I aC. D'aquesta manera, si tenim en compte la cronologia de la vaixella fina de producció més recent, com la Calena Tardana i, en especial, la prearetina Consp. 1.1, podem concretar la datació d'aquest context en el moment inicial de producció d'aquestes

207. Volem agrair la col·laboració de l'arqueòloga Immaculada Teixell, que és qui ha realitzat l'estudi numismàtic de l'excavació.

208. Tal vegada la data de construcció del dipòsit.

peces, que coincideix amb els darrers anys d'exportació de contenidors com les àmfores T-7.2.1.1, és a dir, en les dues primeres dècades de la segona meitat del segle I aC.

Cal destacar que tenim alguns contextos de composició anàloga al nostre, i que s'han pogut datar amb força precisió a mitjans del segle I aC, tenint com a terme *ante quem* el període 40/30 aC. Es tracta de la fase 4 de l'amfiteatre de Cartagena (Pérez Ballester 2000: 134), on trobem un conjunt de vernís negre molt similar, també amb formes Lamb. 33, 36 o 27B de Campaniana A, junt amb B de Cales Lamb. 1 i 5, parets fines Mayet 2 entre altres, les primeres formes de terra sigil·lada Aretina, com també és el nostre cas, i àmfores itàliques Dr. 1A, dominants, Dr. 1B i també Lamb. 2 i altres àmfores de la costa adriàtica, a més d'exemplars de Dr. 2-4 itàlics, en el nostre cas absents. No obstant, és un conjunt pràcticament igual al nostre, que també creiem poder datar entre mitjans del segle I aC i el 40/30 aC. Un altre exemple ben datat i anàleg al de Tàrraco és el denominat Context 1 de *Baetulo* (Comas, Padrós 2010: 147), datat vers el 40-30 aC, on també hi ha un domini del vernís negre tardà del tipus A i B, amb algun exemple puntual de Prearetina i TS Itàlica Consp. 1, com és el nostre cas. Acompanya aquesta vaixella de vernís parets fines Mayet 1, 2 i 3, *patinae* de cuina itàliques i àmfores d'importació itàlica Dr. 1A junt amb les primeres produccions locals, com la Pascual 1 i Laietana 1, aquestes absents en el nostre context.

Unes dades anàlogues ens ofereix el conjunt ceràmic procedent de les excavacions al fòrum d'Empúries, i que es data entre el 40-30 aC (Aquilué et al. 2010: 37-41), on tornem a trobar un domini de la vaixella fina de vernís negre sobre la de vernís vermell, que s'acompanya d'importacions amfòriques itàliques i bètiques, en aquest cas també amb presència de Dr. 7/11, i contenidors catalans del tipus Tarraconense 1.

Finalment citar els contextos del segon quart del segle I aC procedent de la zona central de la costa Laietana, bàsicament aquells datats a finals del període, és a dir, més propers al 50 aC, amb una composició anàloga al conjunt de materials que acabem de presentar, i on destaquen les primeres importacions de vernís vermell prearetines (García Rosselló, Pujo, Zamora 2000: 66).

La Composició del Context

Com ja hem dit en les línies precedents, el conjunt de materials que formen aquest context no més massa

abundós. Aquest fet fa que les dades percentuals que se'n deriven del seu estudi tinguin més aviat un sentit orientatiu que no definitori, sobretot quan analitzem les diverses classes de forma individualitzada. No obstant, l'anàlisi del conjunt ens serveix per marcar *grosso modo* les tendències dels contextos tarragonins d'inicis de la segona meitat del segle I aC.

L'origen de la vaixella que forma aquest context està força repartida entre la ceràmica local i la importada, en una relació del 46,67% davant del 44% de les produccions locals, i es completa amb un 9,33% de la ceràmica romana de procedència indeterminada.

Entre les diverses produccions, les locals de tipus ibèric dominen amb un 42,67%, quedant les produccions locals de tipus "romà", en aquests cas les parets fines catalanes, amb un percentatge testimonial de l'1,33%. La segona producció majoritària és la itàlica de la franja tirrènica, amb un percentatge del 34,66%, i la resta de vaixella importada resulta merament testimonial: amb un 5,33% tenim les importacions púniques centremediterrànies, seguides de les del Cercle de l'Estret -4%- i les ebusitanes -2,67%-.

Si ens centrem tan sols en la vaixella d'importació, i com és habitual en els contextos tarragonins d'aquest període, la procedent d'Itàlia és la dominant, amb un 74,28% del total, seguida de la ceràmica púnica dels diferents centres productors; així la centremediterrània representa l'11,43%, l'ebusitana el 5,71% i la del Cercle de l'Estret el 8,57%.

Si centrem l'anàlisi en les importacions amfòriques, malauradament un grup poc abundant, veiem que els contenidors itàlics i els del Cercle de l'Estret representen el 30% del total cadascun, seguits dels púnics centremediterranis i ebusitans, amb el 30%. D'altra banda, si passem a analitzar el repertori formal d'aquests contenidors, veiem una distribució força equitativa, ja que trobem un contenidor de cada tipus, que representa l'11,11%: grecoitàlic, Dr. 1A, Dr. 1B, PE 17, PE 23, Mañá C1b/T-7.2.1.1 i Mañá C1/2/T-7.3.1.1. Únicament l'àmfora púnica sud-hispànica Mañá C2b/T-7.4.3.3, amb dos exemplars, arriba al 22,22%.

Respecte a les dades derivades de l'estudi de la vaixella de taula, hem de dir que la més nombrosa és l'envernissada –vernís negre i terra sigil·lada-, amb un 41,94% del total, seguida de la ceràmica comuna romana, amb un 12,9%, la comuna ibèrica, amb un 25,81%, la ceràmica de parets fines²⁰⁹, amb un 9,68%, i la grisa de la costa, amb un 6,45%.

209. De les quals el 6,45% pertany a importacions itàliques i el 3,23% restant a parets fines tarraconenses.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	7	20	9,33
		VN de Cales	6	17,14	8
		TS Itàlica	1	2,86	1,33
		PP FF Itàliques	2	5,71	2,67
	Ceràmica comuna	Comuna campana	6	17,14	8
		Comuna lacial	1	2,86	1,33
		Campània	3	8,57	4
	Àmfores	TOTAL	26	74,28	34,66
Púnica ebusitana	Àmfores	Púnicoebusitanes	2	5,71	2,67
		TOTAL	2	5,71	2,67
Púnica centremediterrània	Àmfores	Centremediterrànies	4	11,43	5,33
		TOTAL	4	11,43	5,33
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	3	8,57	4
		TOTAL	3	8,57	4
Local/Regional	Vaixella fina	PP FF Tarraconenses	1		1,33
		Grisa de la costa	2		2,67
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	26		34,67
		Grollera ibèrica	4		5,33
		TOTAL	33		44
Ceràmica romana indeter.	Ceràmica comuna	Comuna romana	7		9,33
		TOTAL	7		9,33

Figura 387. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

Si ens centrem en la vaixella fina envernissada, dominen les produccions de la Campània, que en global sumen el 92,31% d'aquesta classe, i que pertanyen tant als tallers napolitans de la Campaniana A -50%-, de la producció Mitja i la Tardana²¹⁰, com de Cales²¹¹ -42,86%-. En darrer terme tenim les importacions nord-itàliques de terra sigil·lada itàlica, que representen el 7,14%.

Respecte al repertori formal de la vaixella de taula, aquest està dominat pe les gerres, que representen el 31,25% del total, i són majoritàriament de producció local ibèrica -70%-, quedant en segon lloc les gerres de la comuna romana -30%-. El segon grup més nombrós és el de les copes i bols, amb el 28,13%, i el de plats i pàteres, amb el 25%. Així, el grup de bols i copes està format per vasos de vernís negre, amb excepció d'una escudella de la producció grisa de la costa, i a nivell tipològic es distribueix de la següent manera: les copes Lamb. 27Bb són majoria, amb el 33,33%, seguides de les Lamb. 33a -22,22%-, i les Lamb. 1, 27c, San. 166 i l'escudella A-I l'11,11% respectivament.

El grup de plats i pàteres està dominat per les formes

Lamb. 36 i 55, amb un 25%, quedant la resta representats per un exemplar i amb un percentatge del 12,50%: Consp. 1.1, Lamb. 5, un gran plat i un plat d'ala, aquests darrers de la ceràmica ibèrica -25%-, minoritària respecte al vernís negre -75%-.

En darrer terme tenim els gots, que representen el 12,90%, arribant al 16,13% si afegim el 3,23% de vasos ansats bicònics de la grisa de la costa.

Si passem a analitzar el grup de la vaixella de cuina i preparació d'aliments, la vaixella més nombrosa és la d'importació itàlica, amb un 53,85%, seguida de la ceràmica grollera ibèrica, amb un 30,77%. Es tanca el grup amb la ceràmica comuna romana, que representa el 15,38% restant.

Passant a analitzar el repertori formal d'aquesta vaixella, el grup de les cassoles és el més nombrós, ja que representa el 38,46%, si bé està format en un 30,77% per *patinae* itàliques i en un 7,69% per una cassola baixa de la producció grollera ibèrica. Es completa amb un 38,46% d'olles²¹², i es tanca el grup amb els morters itàlics -15,38%- i amb una tapadora també itàlica -7,69%-.

210. A la primera correspon el 30,77%, i a la segona el 23,08%.

211. Grup format en un 23,08% per peces de la producció Calena Antiga i en un 15,38% per la B de Cales o Calena Tardana.

212. Amb tres exemplars de la producció grollera ibèrica -60%- i dos de la comuna romana -40%-.

En darrer terme tenim el grup de la ceràmica d'emmagatzematge i despesa, que en aquest cas està format en un 86,67% per ceràmica ibèrica, i el 13,33% restant per ceràmica romana, present amb un *dolium*. Respecte a les formes documentades, la més nombrosa és el càlat, que representa el 60% del total, seguida de les tenalles, amb un 26,67%, i en darrer terme, amb un 6,67% cadascuna, tenim una olla d'emmagatzematge ibèrica i el *dolium* citat.

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 36	2	Campaniana A: 1 Calena Antiga: 1
	Plat d'ala	1	Comuna Ibèrica: 1
	Plat gran	1	Comuna Ibèrica: 1
Pàteres	Lamb. 55	2	Campaniana A: 2
	Lamb. 5	1	B de Cales: 1
	Consp. 1.1	1	TS Itàlica: 1
Bols	Lamb. 27c	1	Campaniana A: 1
	San. 166	1	Calena Antiga: 1
	Símil Lamb. 27ab	1	Grisa de la Costa: 1
Copes	Lamb. 27Bb	2	Campaniana A: 1 Calena Antiga: 1
	Lamb. 33a	2	Campaniana A: 2
	Lamb. 1	1	B de Cales: 1
Copes/Bols	Escudella A-I	1	Grisa de la Costa: 1
Gots/ Gobelets	Mayet 2/Mbni. 4	3	PP FF Itàliques: 2 PP FF Tarracon: 1
Gots Ansats	Vaset bicònic	1	Grisa de la Costa: 1
Gerres	S/T	10	Comuna Ibèrica: 10

Figura 388. La vaixel·la de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	5	Grollera Ibèrica: 3 Comuna Romana: 2
<i>Patinae</i>	3	Comuna Itàlica: 2 Roig Intern Pompeià: 1
Cassoles Baixes	1	Grollera Ibèrica: 1
Cassoles Altes	1	Comuna Itàlica: 1
Tapadores	1	Comuna Itàlica: 1
Morters	2	Comuna Itàlica: 2

Figura 389. La vaixel·la de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	9	Comuna Ibèrica: 9
Tenalles Zoomorfes	1	Comuna Ibèrica: 1
Tenalles	3	Comuna Ibèrica: 3
Olles Emmagatzematge	1	Comuna Ibèrica: 1
<i>Dolia</i>	1	Comuna Romana: 1

Figura 390. La ceràmica de magatzem i despesa

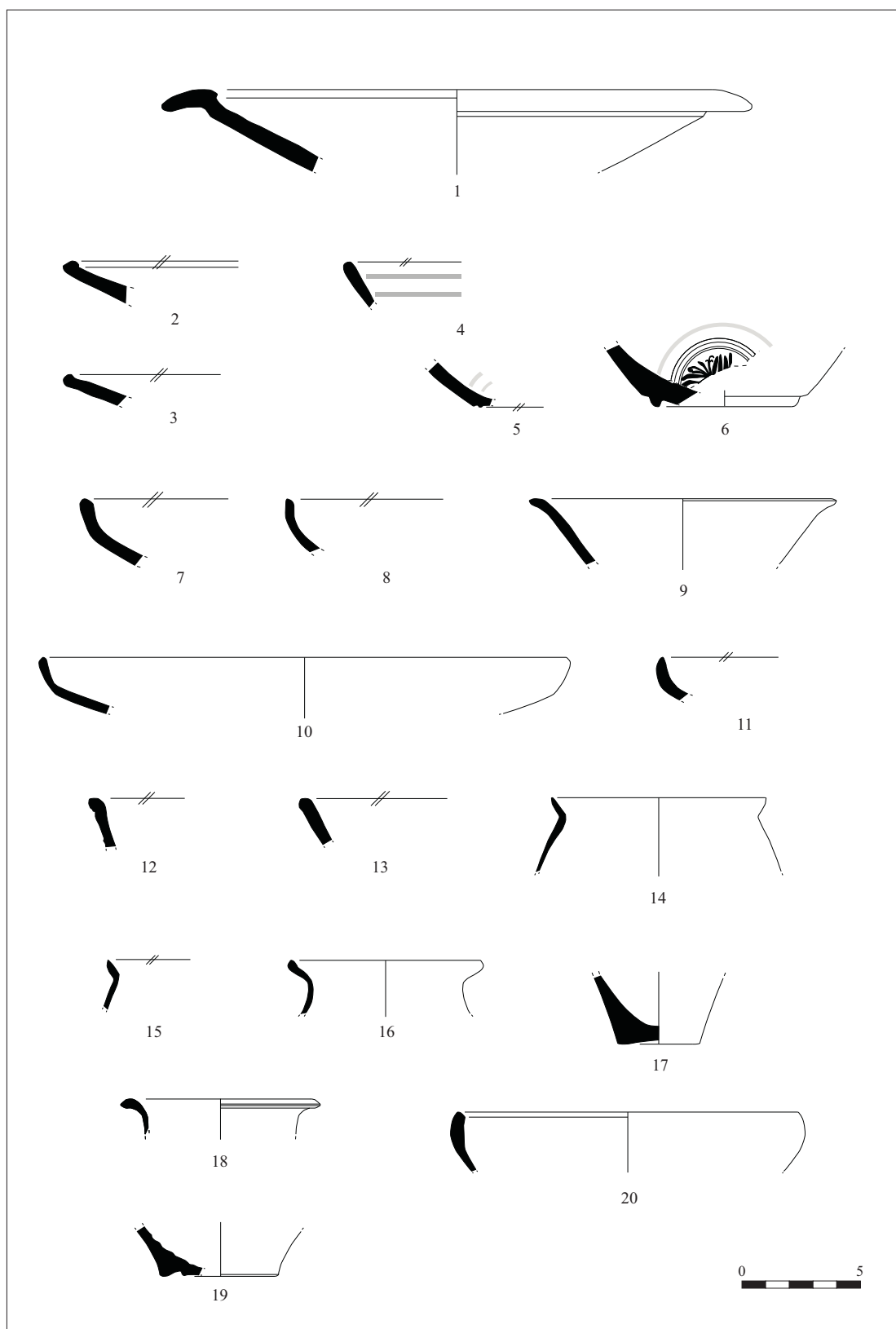

Figura 391. CAMPANIANA A-T: 1) Lamb. 36. 7) Lamb. 27Bb. CAMPANIANA A-M: 2, 3) Lamb. 55. 4 a 6) Lamb. 33a. CALENA ANTIGA: 8, 10) Lamb. 27B. 9) San. 166. B DE CALES: 11) Lamb. 5. 12) Lamb. 1. TS ITÀLICA: 13) Consp. 1.1. PARETS FINES ITÀLIQUES: 14, 15) Mayet 2/Mbni. 4. 17) Gobelet. PARETS FINES TARRACONENSES: 16) Mayet 2. GRISA DE LA COSTA: 18, 19) Vaset bicònic. 20) Escudella A-I.

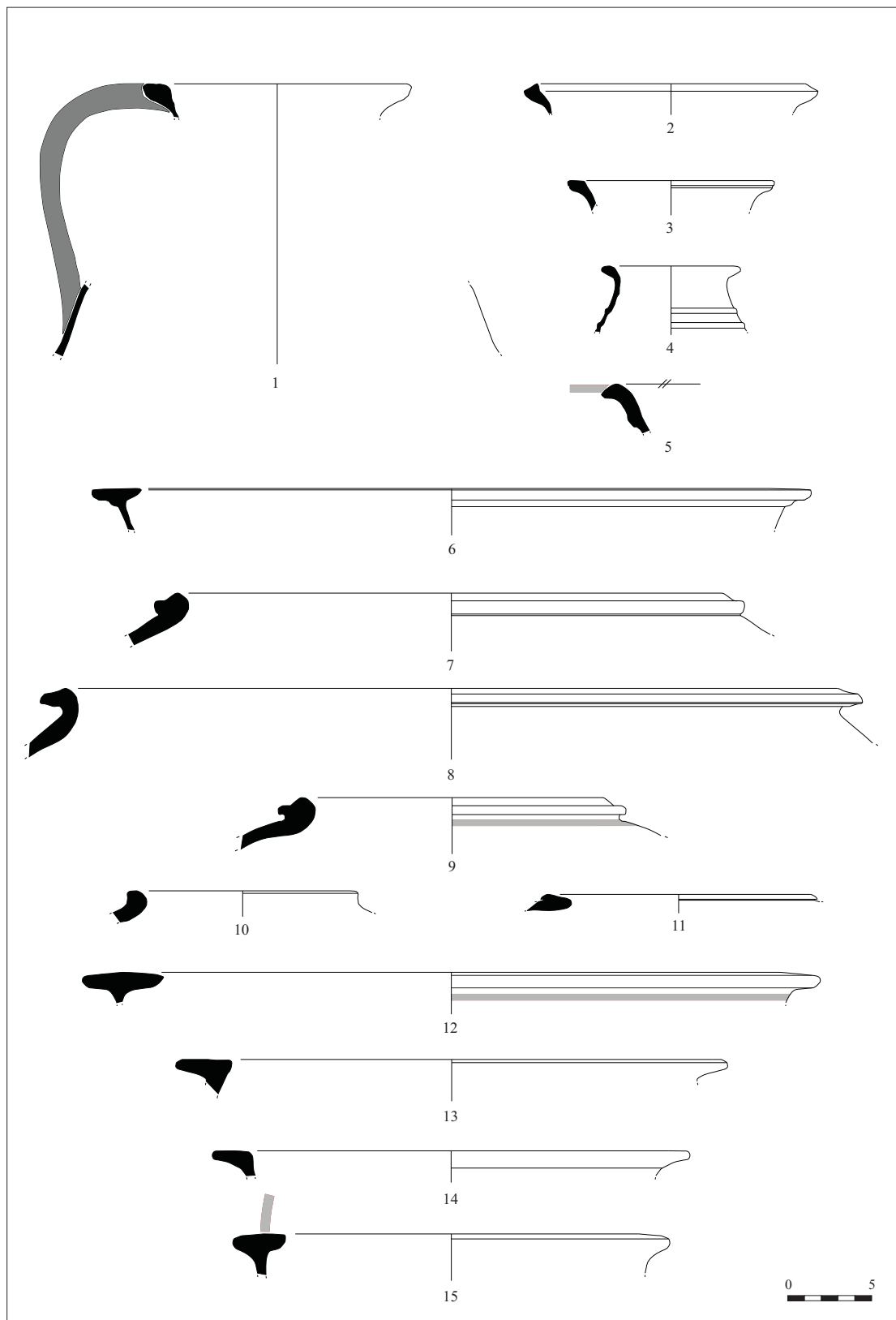

Figura 392. COMUNA IBÈRICA: 1 a 5) Gerres. 6) Pàtera hemisfèrica. 7 a 9) Tenalles zoomorfes. 10, 11) Tenalles. 12 a 15) Càlats.

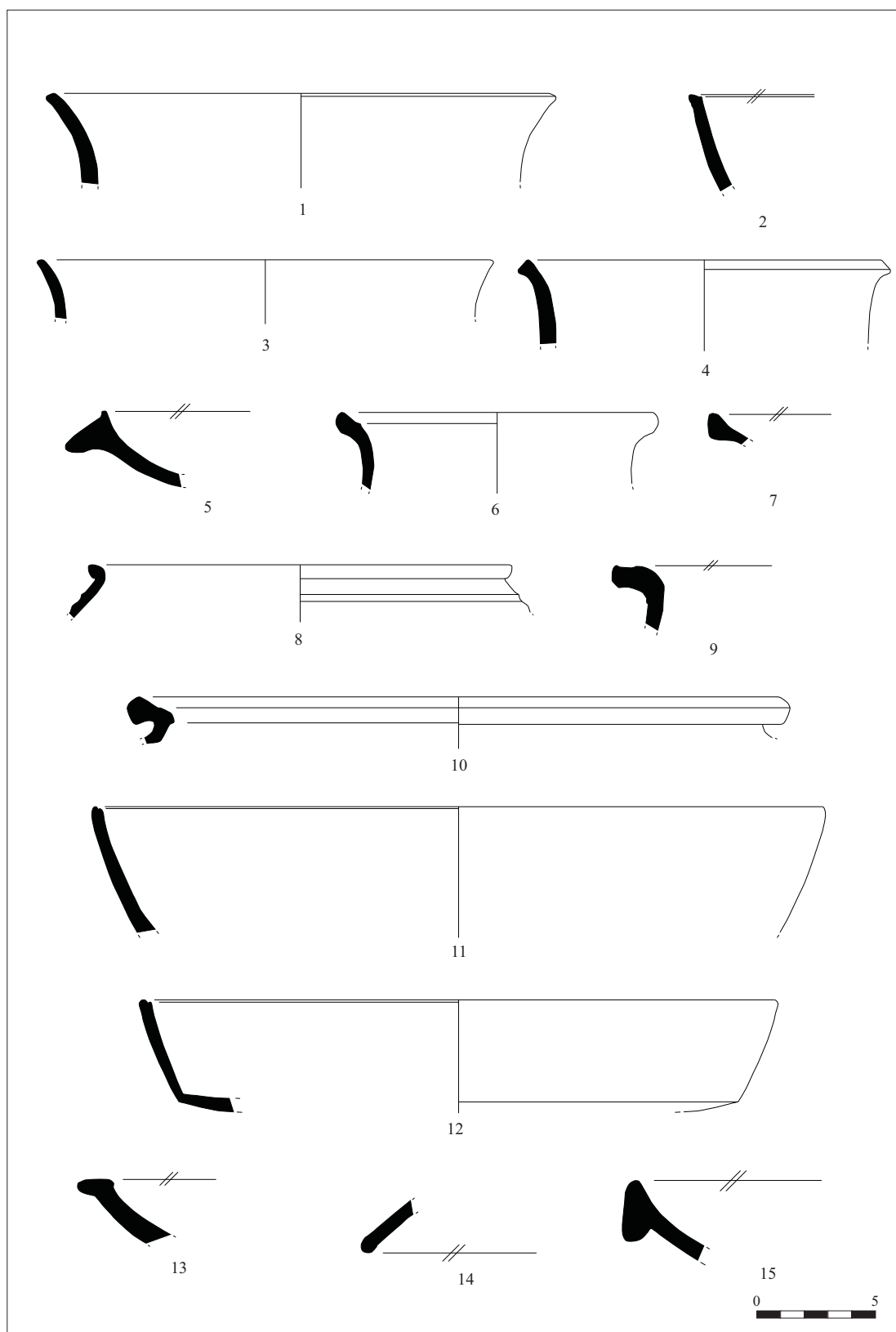

Figura 393. GROLLERA IBÈRICA: 1 a 4) Olles. COMUNA IBÈRICA: 5) Plat gran. COMUNA ROMANA: 6, 7) Gerres. 8) Olla d'emmagatzematge. 9) Olla. COMUNA ITÀLICA: 10) Cassola alta pentola 2b d'Olcese. 11, 12) *Patinae* Vegas 14. 14) Tapadora F1 Burriac 38,100. 15) Morter Emporiae 36,2. ROIG INTERN POMPEIÀ: 13) *Patina* F4 Luni 2/4.

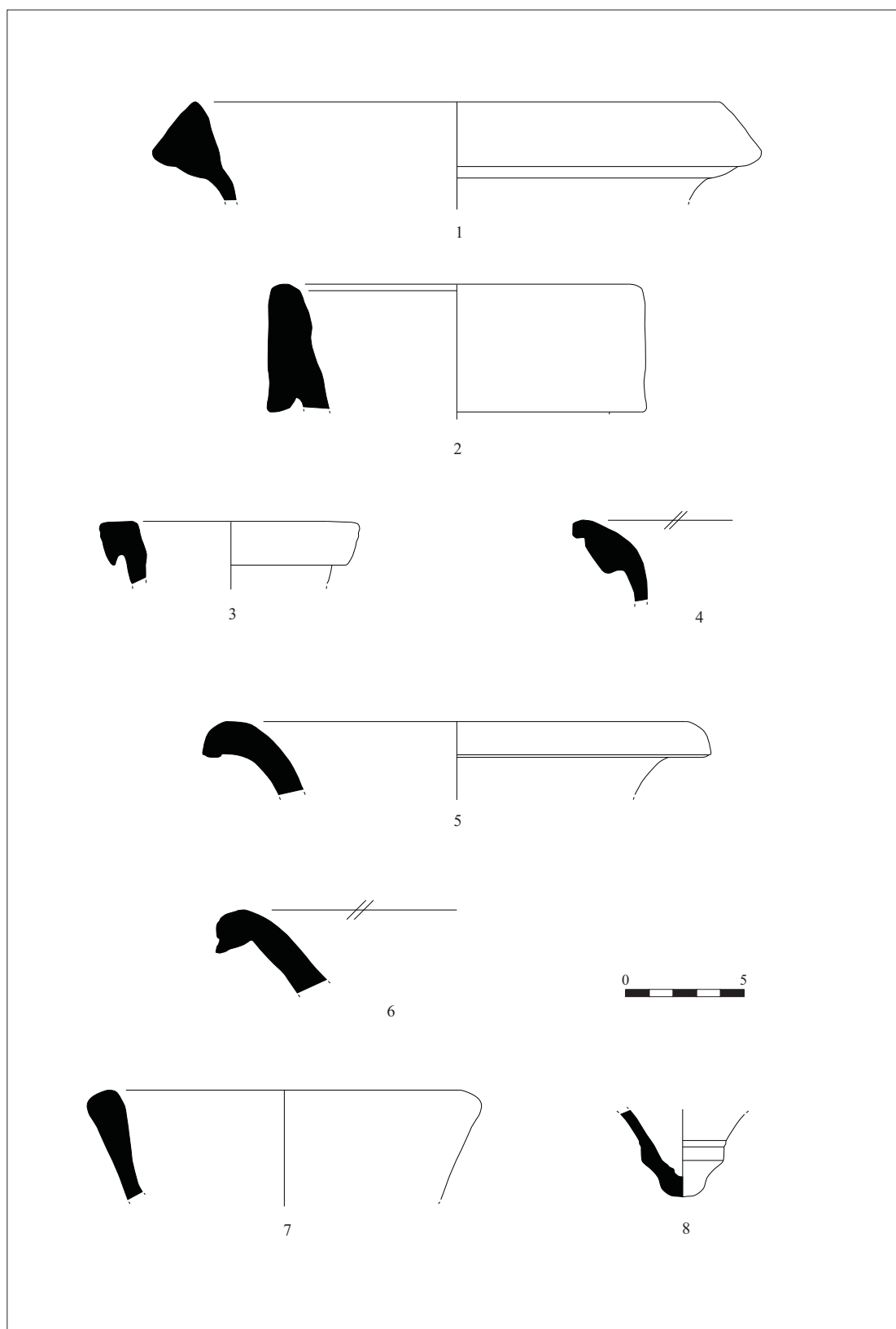

Figura 394. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Grecoitàlica bd3. 2) Dr. 1B. ÀMFORA PÚNICA: 3) M. C1b/T-7.2.1.1. 3) M. C1/2/T-7.3.1.1. ÀMFORA DEL CERCLE DE L'ESTRET: 5, 6) M. C2b/T-7.4.3.3. ÀMFORA PÚNICOEBUSITANA: 7) PE 17/T-8.1.3.2. 8) PE 23.

4.7. Contextos de finals del tercer quart del segle I aC

4.7.1. Àrea central de la Plaça de la Font

Aquest context ceràmic procedeix de les excavacions extensives dutes a terme entre els anys 1995 i 1996 per part del Servei Arqueològic de la URV, i sota la direcció de Pere Gebellí (Gebellí 1999; Gebellí, Piñol 1997; Tubilla 2000), a l'àrea central de la plaça de la Font. Els treballs vingueren motivats pel projecte constructiu d'un aparcament soterrani municipal en la pròpia plaça, que hores d'ara ocupa aquest espai, i van afectar una superfície de 4.300 m². Cal destacar que les restes arqueològiques documentades foren nombroses i destacades, fet que ja es pressuposava abans del seu inici, donada la situació de la plaça en relació a la topografia de la ciutat romana. Cal destacar que l'àrea intervinguda es trobava adjacent al límit meridional del campament fortificat per la coneguda com primera fase de la muralla romana, que ocupava la part superior de la colina tarraconense. Es tracta d'una zona que, durant l'ampliació d'aquest recinte militar en

la segona meitat del segle II aC, passà a formar part del mateix. Ja en època imperial, la construcció dels grans monuments públics de la part alta²¹³, separats de l'àrea residencial de la ciutat pel pas de la via augusta, l'actual Rambla Vella, van incloure aquest espai dins del que seria l'arena del circ. De fet, les excavacions realitzades van permetre documentar, com a evidències més antigues, restes estratigràfiques d'època tardorepublicana, en concret uns nivells abocats a una argilera esgotada en la segona meitat del segle I aC, i que van proporcionar el context ceràmic que presentem a continuació. Ja d'època augustal i julioclàudia hem de destacar la trobada d'una *figlina*, de la qual es conservaven les basses de decantació de l'argila, junt amb els fonaments d'unes construccions de difícil interpretació, en ús fins que aquest sector de la ciutat antiga passà a formar part de l'arena del circ, a finals del segle I dC. A més de les restes del circ, també es van documentar evidències de l'ocupació domèstica d'aquest espai ja en època baiximperial i visigòtica, així com un gran pou medieval que al segle XIV ja estava en ús, i altres evidències d'aquest període.

Figura 395. Plànol de situació de la plaça de la Font sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

213. El temple d'August i el recinte de culte en la terrassa superior, la gran plaça de representació del *Concilium Provinciae Hispaniae Citerioris* en la terrassa intermitja, i el circ en la inferior.

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixella que presentem ja fou objecte d'anàlisi i publicació, tant pel que respecta al seu conjunt (Díaz 2000), com fent especial atenció a les importacions d'àmfores bètiques (Gebellí, Díaz 2000), amb motiu de la celebració del congrés internacional “*Ex Baetica Amphorae*” ²¹⁴, celebrat a Sevilla i Ècija el 1998.

Aquest context ceràmic està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 2136 i 2445, i el total de fragments ceràmics documentats és de 1.273, dels quals 1 és un perfil complet, 361 són vores, 287 són fons, 84 són anses, 3 són altres tipus de fragment, i 538 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 258 peces, d'un total estimat de 259.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixella fina representa el 33,593%, la vaixella comuna el 50,96%, i els contenidors amfòrics el 15,45%.

La Vaixella Fina

El conjunt de vaixella fina recuperada, integrat per 87 peces, està format percentualment per un 55,17% de ceràmica de vernís negre, un 2,3% de ceràmica de vernís

vermell, un 27,59% de ceràmica de parets fines, les quals el 21,84% són importacions itàliques i el 5,75% parets fines tarraconenses, i un 14,94% de ceràmica grisa de la costa catalana.

Campaniana A

Aquesta producció està present amb un total de 15 peces, que percentualment corresponen al 32,6% del conjunt de la ceràmica fina envernissada. No obstant, dintre de la Campaniana A hem de fer distincions, ja que tenim 1 peça de la producció Antiga²¹⁵-2,17%-, concretament un plat de peix Lamb. 23/F 1120. La resta corresponen a vasos de la variant Tardana, pròpia de la primera meitat del segle I aC, amb un total de 14 peces -30,43%-.

Respecte al repertori formal documentat, la vaixella A Tardana està representada per 1 plat Lamb. 6/F 1440, 1 pàtera Lamb. 5/F 2250 i 7 pàteres de la variant Lamb. 5-7/F 2282, 2284, 2280. També hem documentat 3 bols Lamb. 31b/F 2953, 2950, dels quals 1 està decorat en el llavi intern amb bandes pintades de color blanc. Finalment hem de fer esment de les copes, que estan presents amb 1 exemplar de la forma Lamb. 27Bb/F 2824, i 1 de la forma Lamb. 8b/F 2940.

Respecte als motius decoratius documentats en aquesta vaixella, les peces recuperades ens mostren dos tipus diferenciats. Per un costat tenim les bandes pintades en el llavi intern de la copa Lamb. 31 abans citada, que si bé és una decoració característica de la variant Mitja, es mantindrà també durant tota la producció tardana dels bols 31b (Aquilué *et alii* 2000a: 402). D'una altra banda hem de fer esment de la decoració d'estries a rodeta, documentada en un fons de pàtera, que tot i ser un motiu característic de la producció Clàssica, que no sol trobar-se gaire més enllà del 100 aC (Aquilué *et alii* 2000a: 401; Vivar 2005: 27), aquí apareix en un vas clarament de la A Tardana, tal vegada essent un dels darrers exemples de decoració a rodeta de la Campaniana A.

Calena Antiga

Aquesta producció, que es data al llarg dels dos primers terços del segle II aC, està present únicament amb 1 peça, i representa el 2,17% del total del vernís negre. La forma documentada correspon, concretament, a una copa F 2615.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixella fina	Campaniana A	15	17,24	5,79
	VN de Cales	26	29,88	10,04
	Campaniana C	3	3,45	1,16
	Llàntia de VN	4	4,6	1,54
	TS Itàlica	2	2,3	0,77
	PP FF Itàliques	19	21,84	7,34
	PP FF Tarraconenses	5	5,75	1,93
	Grisa de la costa	13	14,94	5,02
	TOTAL	87	100	33,59
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	28	21,21	10,81
	Grollera ibèrica	30	22,73	11,58
	Comuna itàlica	23	17,42	8,88
	Comuna romana	51	38,64	19,69
	TOTAL	132	100	50,96
Àmfores	Itàliques	15	37,5	5,79
	Pún. del Cercle de l'Estret	1	2,5	0,39
	Gregues	1	2,5	0,39
	Bètiques	17	42,5	6,56
	Ibèriques	1	2,5	0,39
	Tarraconenses	5	12,5	1,93
	TOTAL	40	100	15,45

Figura 396. La composició del context ceràmic

214. On vam presentar un pòster sobre aquestes importacions en nivells pre-augustals a Tàrraco, informació que després es va veure ampliada amb la corresponent publicació, inclosa en el quart volum de les actes.

215. Que té una datació centrada en el període que va dels dos últims decennis del segle III aC a un moment imprecís del segon quart del segle II aC.

Campaniana B de Cales

Aquesta és la classe ceràmica majoritària, de la qual hem documentat 25 exemplars, pertanyents a la variant Tardana del vernís negre de Cales. Percentualment representa el 54,35% de la vaixel·la fina envernissada, i el repertori formal està representat per plats, pàteres, copes i gots, que es daten entre el 90/80 i el 40/20 aC.

Entre els plats hem documentat 2 exemplars de la forma Lamb. 6/F 1440, dels quals 1 és de petit format o diàmetre. Les pàteres estan representades per 5 peces Lamb. 5/F 2252, 2254, 2257, 2258, i per 6 peces de la variant Lamb. 7/F 2284, 2286, 2280. De gots tan sols hem documentat 1 píxide Lamb. 3/F 7550, i de copes 6 exemplars Lamb. 1/F 2320, 2360, 1 exemplar Lamb. 2/F 1220, 1 exemplar Lamb. 8b/F 2240, i 1 exemplar del tipus F 2851.

Respecte al repertori decoratiu d'aquesta producció, entre el material estudiat per nosaltres aquest es limita a les línies incises formant cercles concèntrics en el fons intern de les pàteres.

Campaniana C

Aquesta producció de vernís negre siciliana està present amb un total de 3 exemplars, que representen el 6,52%. Tipològicament hem documentat 2 pàteres de la forma Lamb. 7/F 2284 i un peu de copa Lamb. 19.

Respecte a les datacions d'aquests vasos, hem de dir que la pàtera Lamb. 7 està present en els nostres jaciments ja des d'inicis del segle I aC, sent més freqüent en el període que va del 70 a l'1 aC. D'altra banda la copa Lamb. 19 hauríem de datar-la en les darrers tres quarts del segle I aC, si bé la seva presència a la costa de la Tàrraconense es data a partir de la segona meitat avançada d'aquesta centúria (González 2005: 75).

Llàntia de Vernís Negre

En aquest grup trobem 4 llànties exemplars, que a nivell tipològic podem adscriure 3 peces a les llànties amb decoració de perles Dr. 2, que a més presentaven el vernís enrogit. Es tracta de llànties fabricades a motlle, probablement a l'entorn de Roma, al llarg del segle I aC (Celis 2005: 420). La quarta peça no l'hem pogut identificar.

Terra Sigil·lada Itàlica

La ceràmica de vernís vermell està representada, en aquest context, per tal sols 2 exemplars, que representen el 4,34% de la vaixel·la fina envernissada. Es tracta de les produccions incipients de vernís vermell desenvolupades a Arezzo i seguidament a altres punts de l'Etrúria central i part d'Itàlia i de la Gàl·lia. Per un costat hem de fer

esment d'1 peça, de tipologia indeterminada, pertanyent a la producció prearetina, a la qual se li atorga una cronologia centrada en el període que va del 50/45 aC al 30/25 aC. Ja de la producció pròpiament dita de terra sigil·lada itàlica tenim 1 pàtera forma Consp. 1.1.4, també de les primeres produccions aretines, que es data entre mitjans del segle I aC i el 15 aC.

Ceràmica de Parets Fines

D'aquesta classe de vaixel·la fina hem documentat un total de 24 peces, dels quals 19 són importacions itàliques, i 5 són vasos de producció local o regional.

Les parets fines tarraconenses estan presents amb 2 gobelets de la fora Mayet 2, als que hem d'afegir 3 gobelets més de la variant Mayet 2.3/Mbni. 8, d'ells 2 són en producció grisa de la costa. La seva datació l'hem de situar entre el tercer quart del segle II aC i l'època augustal, amb un període àlgid centrat entre el 110 i el 70 aC (López Mullor 2008: 362).

Dels vasos d'origen itàlic hem de fer esment de la presència d'1 gobelet Mayet 1C, amb decoració d'espines, datat entre mitjans del segle II i mitjans del I aC. També hem documentat 8 exemplars de la variant Mayet 2/Mbni. 2, amb la mateixa datació que la forma precedent. De la variant Mayet 2.1, amb decoració a la barbotina d'espines, hem documentat 3 exemplars, i 1 més de la variant Mayet 2.2, vasos que es comencen a produir també vers el 150 aC, però que arriben fins als primers anys del principat d'August, entorn el 20 aC. Completaria les variants de gobelets del tipus 2 amb 1 got ansat de la variant Mayet 2.D, que es produeix entre el 125 aC i el canvi d'Era.

Es tancaria aquest grup de gots amb 2 exemplars del tipus Mayet 3B, que es comencen a produir a finals del tercer quart del segle I aC i arriben a canvi d'Era, als que hem d'afegir 1 gobelet de la variant Mayet 3.1, amb una cronologia que abasta la segona meitat del segle I aC, i 2 vasos que creiem poder adscriure a la forma Mayet 15/Mbni. 12, datats entre els darrers anys del tercer quart del segle I aC, i arriben fins al final del principat d'August.

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta vaixel·la es van recuperar un total de 13 peces, dels quals 8 pertanyen a la producció clàssica, datada entre el segle II i la primera meitat del segle I aC, i els altres 4 exemplars s'adscriuen a la producció tardana. Aquesta producció més tardana té un repertori que inclou imitacions de la vaixel·la fina itàlica, tant de vernís negre com les primeres sigil·lades, i es va desenvolupar entre finals del primer quart del segle I aC i el final d'aquesta centúria. De fet, aquestes produccions tardanes a la

Hispania Citerior van ser objecte d'estudi global en data recent (Roca, Principal eds. 2007).

Entre les produccions clàssiques hem de fer esment de la presència d'escudelles de vora reentrant, amb 1 exemplar de petit format pertanyent al tipus B, i 4 més del tipus A-I. Es completa aquest grup amb 2 gerres de vora exvasada del tipus E-I, i 1 vaset bicònic.

Respecte a la producció tardana, hem de destacar la presència de 4 copes que imiten la forma Lamb. 1 de la Campaniana B. La seva datació inicial, pel que fa a Tarragona i el seu entorn, l'hem de situar en el primer quart avançat del segle I aC, com sembla indicar llur presència en el context associat a la fase d'època sertoriana del *castellum* tardorepublicà de Puigpelat (Díaz 2009: 121). Aquesta és una datació que coincideix amb l'inici de la producció a altres punts del territori català, com ara Empúries (Nolla *et alii* 2007) i als centres de la costa laietana (Garcia Roselló *et alii* 2007), i que tindria el seu punt final poc abans del canvi d'Era.

Finalment hem d'esmentar la presència d'1 vaset votiu miniaturístic, que imita un craterisc. Cal destacar que no és l'única peça d'aquestes característiques que coneixem als contextos tarragonins, ja que en la que hem denominat fase 1 de la “quarta fase d'excavacions al carrer de Pere Martell”, també es va documentar una cíclica de fireta en producció grisa de la costa.

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica se n'han recuperat un total de 132 exemplars, que a nivell percentual corresponen en un 43,94% a ceràmica ibèrica, en un 38,64% a ceràmica comuna romana de producció indeterminada, i en un 17,42% a vaixella comuna itàlica.

Ceràmica Comuna Ibèrica

La ceràmica ibèrica recuperada en aquest context suma un total de 28 exemplars, que representen el 21,21% de la ceràmica comuna, i està formada per vaixella de taula i d'emmagatzematge.

Entre la ceràmica de taula trobem 1 bol amb la vora de coll de cigne i 7 gerres, de les quals 1 té el llavi de coll de cigne i decoració pintada, 1 té la vora ganxuda i decoració pintada, i 3 presentaven el llavi exvasat i també decoració pintada.

Respecte a les decoracions, hem de dir que aquesta alterna bandes pintades en el llavi exterior, amb motius tipus dents de llop en el llavi intern, i algunes tenen les parets decorades amb línies verticals que separen motius reticulats i geomètrics, o simplement amb bandes horitzontals.

Entre la vaixella d'emmagatzematge hem de destacar la presència de 14 còlats amb decoració pintada de bandes pintades en les parets i dents de llop en les aletes del llavi. A més es van documentar 1 gran contenidor, i 4 tenalles, de les quals 2 presentaven la característica vora zoomorfa o de coll de cigne.

A nivell cronològic hem d'adscriure aquestes peces a la producció ibèrica tardana, característica dels segles II i I aC.

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Antiga	L. 23/F 1120	1
Campaniana A Tardana	L. 6/F 1440	1
	L. 5/F 2250	1
	L. 5-7/F 2280, 2282, 2284	7
	L. 31b/F 2950, 2953	3
	L. 27Bb/F 2824	1
	L. 8B/F 2940	1
Calena Antiga	F 2615	1
Campaniana B de Cales	L. 6/F 1440	2
	L. 5/F 2252, 2254, 2257, 2258	5
	L. 7/F 2280, 2284, 2286	6
	L. 1/F 232, 2360	6
	L. 2/F 1220	1
	L. 8b/F 2240	1
	F 2851	1
	L. 3/F 7550	1
Campaniana C	L. 7/F 2284	2
	L. 19	1
Llàntia de Vernís Negre	Dr. 2	3
Terra Sigil·lada Itàlica	Consp. 1.1.4	1
PP FF Itàliques	Mayet 1C	1
	Mayet 2/Mbni. 2	8
	Mayet 2.1	3
	Mayet 2.2	1
	Mayet 2.D	1
	Mayet 3.1	1
	Mayet 3.B	2
	Mayet 15/Mbni. 14	2
PP FF Tarraconenses	Mayet 2	2
	Mayet 2.3/Mbni. 8	3
Grisa de la Costa	Escudella B	1
	Escudella A-I	4
	Vaset bicònic	1
	Gerra E-I	2
	Lamb. 1	4
	Craterisc votiu minniaturístic	1

Figura 397. Principals formes documentades de vaixella fina

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta producció de ceràmica de cuina fabricada a mà representa el 22,73% del total de la ceràmica comuna. Inclou tant peces fabricades amb tècnica oxidada com

reduïda, moltes vegades alterades i ennegrides per l'ús al foc. En aquest cas hem documentat un total de 30 exemplars, que tipològicament corresponen a 1 *patina* de vora exvasada, 4 *patinae* de vora vertical, 2 tapadores i 23 olles de cos bicònic i vora exvasada.

Les olles es caracteritzen per un acabat rugós de les superfícies en els dos terços inferiors de les parets, de vegades decorades amb línies incises aplicades amb pintura -decoració pentinada- i amb un ressalt o carena separant de la part superior, que presenta un acabat brunyit.

Pel que fa a la seva cronologia, tot i que és una forma ben documentada en el període ibèric ple, la seva producció i ús perdura durant tot el període tardorepublicà fins a època augustal.

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixella comuna itàlica està present, en aquest conjunt ceràmic, amb 23 peces, pertanyents a ceràmica de cuina i de preparació d'aliments.

Entre les formes documentades de la vaixella de cuina tenim un total de 6 *patinae*, de les quals 4 són d'origen campà de la forma Vegas 14, que es data entre mitjans del segle II i mitjans del I aC, i 2 pertanyen a la producció engalbada del tipus roig intern pompeïà, forma Vegas 15,1/F3 Luni 1, documentada a Albintimillium entorn al 200 aC, i en contextos de finals del segle II aC a la ciutat lacial de *Praeneste*²¹⁶, tot i que en els contextos hispans es data entre el 120/110 aC i el principat d'August (Aguarod 1991). També hem documentat 1 exemplar de cassola alta tipus *caccabus* d'origen lacial forma Celsa 79,28, datat als nostres jaciments entre *ca.* 100 i el segle I dC (Aguarod 1991), i 1 cassola baixa tipus tegame 2 d'Olcese, datada sobretot en el segle II aC però també present en contextos del segle I aC (Olcese 2003: 86). A més hem de mencionar la presència d'1 *sartago*, que degut al seu estat no s'ha pogut identificar tipològicament, ja que tan sols es conserva la part del mànec, on presenta un orifici *ante cocturam* per a poder-lo penjar.

També es van documentar 2 olles de producció lacial forma Vegas 2, amb una datació que va dels inicis del segle II a finals del I aC. Per últim hem de destacar la presència de 10 tapadores de producció campana, de les quals 7 s'adscriuen al tipus F1 Burriac 38,100, també amb una cronologia que abasta els segles II i I aC, així

com 2 exemplars del tipus F2 Celsa 80.7056, que es data entre els últims dos decennis del segle II aC i mitjans del segle I dC. Per últim afegir la presència d' 1 tapadora del tipus F6 Celsa 79.106, que es data entre finals del primer quart del segle I aC i mitjans del I dC.

En darrer terme hem de fer esment de 3 peces de la vaixella de preparació d'aliments, concretament gibrells. Tipològicament 2 s'adscriuen als "bacini/mortaria" del tipus 15a d'Olcese²¹⁷, i 1 al tipus 3a²¹⁸, datats al llarg del

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Bol vora zoomorfa	1
	Gerra exvasada	3
	Gerra zoomorfa	1
	Gerra vora ganxuda	1
	Gerra	2
	Càlat	14
	Tenalla zoomorfa	2
	Tenalla	2
	Gran contenidor	1
Grollera Ibèrica	Olla	23
	<i>Patina</i>	5
	Tapadora	2
Comuna Itàlica	Olla Vegas 2	2
	<i>Patina</i> Vegas 14	4
	Cassola alta Celsa 79,28	1
	Cas. baixa tegame 2 d'Olcese	1
	<i>Sartago</i>	7
	Tap. F1 Burriac 38,100	2
	Tap. F2 Celsa 80.7056	1
	Tap. F6 Celsa 79.106	1
	Gibrell 3a d'Olcese	1
	Gibrell 15a d'Olcese	2
Roig Intern Pomp.	<i>Patina</i> Vegas 15/F3 Luni 1	2
Comuna Romana	Imitació VN Lamb. 1	3
	Escudella reentrant	2
	Vaset ansat	2
	Lagona	3
	Gerra vora exvasada	6
	Gerra vora ganxuda	5
	Gerra vora motllurada	7
	Gerra	3
	Olla	9
	Tapadora	7
	Morter	4

Figura 398. Principals formes documentades de ceràmica comuna

216. Forma part dels nivells de colgament d'un antic *Thesmophorion* localitzat en l'excavació de la coneguda com a "casa della Contessa", dirigits per l'arqueòleg Filippo Demma (Tudisca *et alii* 2011), i que vam tenir l'oportunitat d'estudiar directament (Demma, Díaz, Piñol en premsa).

217. Olcese 2003: Tav. XL, 5-7, p. 151.

218. Olcese 2003: Tav. XXXVI, 1-3, p. 147.

període tardorepublicà, i en el cas del tipus 15a amb una presència prolongada en el temps, que pot arribar al segle III dC (Olcese 2003).

Ceràmica Comuna Romana

D'aquest tipus de vaixel·la, de tècnica "romana" però de procedència geogràfica que no podem precisar, hem documentat 51 peces, tant de vaixel·la de taula com de cuina i preparació d'aliments.

De la vaixel·la de taula hem de destacar la presència, com ja hem explicat en el cas de la ceràmica grisa de la costa, de 3 copes que són imitacions de la forma Lamb. 1 de la Campaniana B, que està ben documentada en els contextos laietans, emporitans i també al veí *castellum* de Puigpelat (Alt Camp), a partir de finals del primer quart del segle I aC i fins a les acaballes d'aquesta centúria²¹⁹. A més d'aquestes copes també hem documentat 2 escudelles de vora reentrant, als que hem d'afegir 3 *lagonae* de vora motllurada, 2 vasets ansats en producció reduïda i un total de 21 gerres, de les quals 6 es caracteritzen per estar rematades per una vora exvasada, 5 per tenir la vora motllurada i 7 per tenir la vora motllurada amb un gir cap endins, de tipus ganxuda.

Entre la vaixel·la de cuina hem de destacar la presència de 7 tapadores, de les quals 5 estaven fetes amb tècnica reductora, i 9 olles, també en producció comuna reduïda. Tancaria aquest conjunt la ceràmica de preparació d'aliments, de la que hem documentat 4 morters.

Les Àmfores

En total hem documentat 40 contenidors amfòrics, dels quals 1 no ha pogut identificar-se. A nivell percentual les àmfores majoritàries són les bètiques, amb un 42,5%, seguides de les itàliques, amb un 37,5%. Es completa el conjunt amb les àmfores tarraconenses, amb un 12,5%, i de manera testimonial, amb un 2,5% cadascuna, les ibèriques, les cartagineses i les gregues.

Àmfores Itàliques

D'origen itàlic tenim un total de 15 exemplars amfòrics, procedents tant dels centres productors tirrènics com adriàtics. De la regió campano-lacial provenen 13 contenidors, entre els quals la forma més antiga, amb un caràcter un tant residual, són els 2 exemplars del tipus grecoitàlic clàssic. Ja del tipus més evolucionat, el Dr. 1A, tenim 1 exemplar, si bé dominen els de la variant Dr. 1B, amb 9 contenidors. En darrer terme hem de

fer esment de la presència d'1 exemplar del tipus Dr. 2-4, una adaptació itàlica dels envasos de les illes gregues que després serà la forma més característica entre els contenidors de vi tarraconenses.

Respecte a les datacions, el tipus grecoitàlic l'hem de situar en la primera meitat del segle II aC, amb una pervivència durant el tercer quart d'aquesta centúria i part del següent. L'exemplar Dr. 1A l'hem de datar entre inicis del darrer terç del segle II i mitjans del segle I aC. Però les dades cronològiques més destacades provenen dels tipus Dr. 1B i 2-4. El primer es data entre els primers anys del segle I aC i els inicis del I dC, i el contenidor Dressel 2-4 a partir dels inicis del segon quart del segle I aC, amb una major major incidència entre finals d'aquesta centúria i la primera meitat de la següent.

De la regió adriàtica hem documentat 2 àmfores del tipus Lamb. 2 que podem adscriure als tallers de la zona d'Apúlia-Calàbria²²⁰, que es comencen a exportar durant la segona meitat del segle II aC, si bé el seu moment de major difusió es centra entre els darrers decennis d'aquesta centúria i la primera meitat del segle I aC, deixant de produir-se durant la segona meitat d'aquest segle.

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

Les àmfores púniques sud-hispàniques estan presents amb només 1 exemplar, del tipus Mañá C2b/T-7.4.3.3, que té una datació centrada entre els anys 110/100 i 50/30 aC.

Àmfores Bètiques

Les àmfores bètiques són, junt amb les itàliques, les més nombroses d'aquest conjunt. Es tracta d'envasos amb una tipologia "romana", que ja representen el canvi de les àmfores tardopúniques, com la que acabem de mencionar del tipus T-7.4.3.3, que és el darrer en conviure amb les noves àmfores anomenades tradicionalment bètiques o, amb una major precisió, "àmfores romanes de la Vltèria" (García Vargas 2000: 60). En total hem documentat 17 exemplars, dels quals 1 és una versió sud-hispànica de la forma Dr. 1B, mentre que 4 corresponen a contenidors de la forma Hatl. 70, 7 al tipus Dr. 7/11, i 5 al tipus L.C. 67.

Respecte a la datació d'aquests envasos (García Vargas 2000), el tipus Dr. 1C comença a fabricar-se en els anys centrals de la primera meitat del segle I aC i arriba als darrers anys d'aquesta centúria, cronologia que coincideix

219. Remetem de nou a la publicació de la reunió celebrada a Tarragona a què abans hem fet referència: Roca, Principal eds. 2007.

220. Amb un tipus de pasta de color marró-clar vermellós, amb fissures i desgreixants platejats, que podem assimilar al tipus L2A (Márquez, Molina 2005: 115), i de la que hem recuperat un llavi i un fons.

amb la de les àmfores ovoides L.C. 67 i amb les Halt. 70. Finalment, els contenidors del tipus Dr. 7/11 comencen a fabricar-se entorn als anys 40-30 aC, i els darrers exemplars arriben als moments finals del segle I dC.

Àmfores Gregues

Procedent de les illes de l'Egeu hem documentat 1 exemplar, pertanyent al tipus Dressel 2-4 de Kos, que es data en la primera meitat del segle I aC.

Àmfores Tarraconenses

Hem documentat un total de 5 àmfores locals de fabricació “romana”, és a dir, tarraconenses, que representen les primeres formes d'aquesta producció. Així, del tipus Tarraconense 1 i del tipus Pascual 1 tenim 2 exemplars de cadascuna, i es tanca aquest grup amb 1 contenidor forma Oberaden 74.

Respecte a les cronologies d'aquest envasos, la Tarraconense 1 es comença a produir a mitjans del segle I aC (López Mullor, Martín 2006), si bé és més freqüent la seva presència en el darrer terç d'aquesta centúria, que a partir del 30 aC vindrà associada amb el nou tipus tarraconense, que en aquests moments s'incorpora al repertori formal, la Pascual 1. Pel que respecta a la forma Oberaden 74, a Tarragona està documentada en contextos del darrer quart del segle I aC, si bé la seva aparició en aquest context va fer remuntar la seva datació inicial a l'entorn del 30 aC (Gebellí, Díaz 2000), coincidint amb l'inici de la Pascual 1.

Àmfores Ibèriques

Dins d'aquest grup hem d'incloure 1 exemplar, pertanyent a les característiques àmfores de boca plana amb el llavi lleugerament diferenciat per un engruiximent, que trobem en la producció ibèrica tardana dels segles II i I aC.

Valoracions del Context

El primer fet a destacar d'aquest context és l'excavació que el va proporcionar. Es tracta de la intervenció extensiva més important que s'ha realitzat a la part alta de Tarragona, que a més afectava un sector de la ciutat antiga clau per a comprendre l'evolució dels primers tres segles de l'assentament romà, des del campament militar que s'hi establí durant la Segona Guerra Púnica, fins a la construcció del circ romà en època de l'emperador

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica clàssica	2
	Dr. 1A	1
	Dr. 1B	9
	Dr. 2-4	1
	Lamb. 2	2
Àmfora del Cercle de l'Estret	Mañá C2b/T-7.4.3.3	1
Àmfora Grega	Dr. 2-4 de Kos	1
Àmfora Bètica	Dr. 1B	1
	Halt. 70	4
	Dr. 7/11	7
	L. C. 67	5
Àmfora Tarraconense	Tarraconense 1	2
	Pascual 1	2
	Oberaden 74	1

Figura 399. Principals formes d'àmfora documentades

Domicià. Tot sembla indicar que durant els primers moments del període tardorepublicà aquesta zona s'explotava com a punt de subministrament de matèries primeres, concretament com a pedrera d'argiles, fins al seu esgotament. Les restes de la pedrera es van colgar a les acaballes de la República amb abocaments de terra que contenien aquest interessant conjunt de materials. Ja en època augustal i julio-clàudia s'hi van establir una petita indústria terrissaire i unes construccions d'interpretació incerta, que foren finalment cobertes pel nou gran projecte constructiu de finals del segle I dC: el conjunt de culte imperial de l'acròpoli tarraconense, rematat en la terrassa inferior pel circ.

La Datació del Context

Començant l'estudi cronològic del context per les dades que ens proporciona la vaixella fina, hem de dir que aquest grup està dominat per la ceràmica de vernís negre, tant d'origen napolità com de Cales, a la que s'afegeixen algunes peces siracusanes i dues peces de vernís vermell de terra sigil·lada. Respecte a la Campaniana A, els vasos recuperats pertanyen tots, tret d'un plat de peix d'inicis del segle II aC, a la producció Tardana, ben datada en la primera meitat del segle I aC i en els moments inicials del tercer quart d'aquesta centúria²²¹. A més, aquesta vaixella està acompanyada de nombrosos vasos de la Campaniana B de Cales o Calena Tardana, amb una cronologia que abasta del 90/80 al 40/20 aC i, com en el cas de la

221. Hem de destacar un domini, entre les formes idèntiques, de les pàteres Lamb. 5-7, la més característica d'aquesta producció, i que tindrà continuïtat en la versió de vernís vermell de la terra sigillata itàlica, amb la forma Consp. 1.

Campaniana A, apareix acompanyada d'una copa pròpia del segle II aC, de la producció Calena Antiga. Es tanca el grup de la vaixel·la de vernís negre amb tres llànties Dr. 2, ben datades en el segle I aC, i tres exemplars de Campaniana C siracusana, amb formes com la Lamb. 7 i la 19, que són més freqüents en els darrers tres quarts del segle I aC, si bé la forma 19 apareix documentada en els contextos de la Tarraconense a partir de la segona meitat avançada del segle I aC (González 2005: 75). D'aquesta manera, les dades cronològiques del vernís negre ens situen de ple en el segle I aC, si bé la presència de Calena Tardana junt amb les peces siracusanes, semblen marcar un terme *post quem* inicial de 80/70 aC, però que podem inclús situar amb posterioritat al 50 aC. De fet, és una cronologia que coincideix amb la de les imitacions de copes del repertori de la Campaniana B pels tallers de grisa de la costa. En el nostre cas hem documentat fins a quatre copes Lamb. 1 d'aquesta vaixel·la, que comencen a fabricar-se en un moment avançat del primer quart del segle I aC, i que es deixen de produir poc abans del canvi d'Era.

Però els elements que ens acaben d'ajudar a definir la datació de la vaixel·la fina és la presència, si bé amb només dos vasos, de terra sigil·lada itàlica. Dels exemplars recuperats tan sols es va poder identificar la forma d'un d'ells, que correspon a una pàtera Consp. 1.1.4, que es data entre mitjans del segle I i el 15 aC, és a dir, que ens corrobora el terme *post quem* del context del 50 aC.

A aquesta ceràmica hem d'afegir, a més, els nombrosos vasos de parets fines documentats. A nivell tipològic tenim gobelets que abasten tant la segona meitat del segle II com el segle I aC, però la presència de gots Mayet 3.1, també fabricat a partir del 50 aC, junt amb exemplars Mayet 3B i probablement Mayet 15/Mbni. 12, amb una cronologia inicial de finals del tercer quart del segle I aC, ens estan centrant la datació del context en els anys immediats al principat d'August, quan arriben els darrers exemplars de Campaniana A, coincidint el final de la producció Calena Tardana i de les seves imitacions locals, junt amb les primeres TS Itàliques.

De fet, les dades cronològiques de la vaixel·la fina venen corroborades per algunes peces del grup de la ceràmica comuna ben conegudes i datades de manera fiable. En aquest sentit, i de la producció comuna romana, hem identificat també imitacions en comuna oxidada de copes de vernís negre Lamb. 1, també amb una datació que va de finals del primer quart del segle I aC al canvi d'Era. A més, aquesta vaixel·la es troba acompanyada d'importacions de ceràmica de cuina de procedència itàlica, que si bé està present amb un repertori de cronologia àmplia, dins del període tardorepublicà, també tenim peces pròpies del

segle I aC, com és la cassola Celsa 79,28, que es datat entre els moments inicials del segle I aC i el final del segle I dC, o la tapadora F6 Celsa 79.106, datada entre finals del primer quart del segle I aC i mitjans del I dC.

En darrer terme, la cronologia de la vaixel·la fina i la comuna sembla corroborar-se amb la derivada de l'estudi de les àmfores. Com en les classes ceràmiques ja exposades, trobem algun exemplar puntual propi del segle II aC, com les àmfores grecoitàliques o Dr. 1A, però cal remarcar que la forma dominant entre els contenidors d'origen itàlic és la Dr. 1B, que arriba al llarg de tot el segle I aC, i apareix acompanyada d'una àmfora del Cercle de l'Estret Mañá C2b/T-7.4.3.3, datada entre el 110/100 i el 50/30 aC, cronologia que coincideix, a més, amb la de l'àmfora Dr. 2-4 de Kos recuperada, i la Dr. 2-4 itàlica, que es comença a produir a inicis del segon quart del segle I aC. Però aquesta datació es veu rebaixada per la presència de les nombroses àmfores bètiques documentades. Aquestes àmfores del sud peninsular s'adscriuen sobretot a tipus propis com la Dr. 7/11, i també al L.C. 67 i Halt. 70, a més d'una imitació de la forma Dr. 1B. A nivell cronològic, novament la seva datació es situa a partir de mitjans de la primera meitat del segle I aC, tret de les Dr. 7/11, que tenen una datació inicial entorn el 40/30 aC.

Aquestes dades coincideixen, a més, amb els exemplars d'àmfores tarraconenses documentades al context, amb formes com la Tarraconense 1, que ja es comença a fabricar a mitjans del segle I aC, però que en aquest cas apareix acompanyada de contenidors Oberaden 74 i Pascual 1, que datem a partir de *ca.* 30 aC.

Tenim doncs un context ceràmic dominat per vaixel·la ben datada al llarg del segon i tercer quart del segle I aC, però amb una presència constant de peces que es comencen a produir vers el 40-30 aC, de manera que la seva datació hauríem de situar-la entorn al 30 aC o en els moments immediatament posteriors. De fet, tenim contextos ben estudiats a la Laietània, datats entre el 50 i el 25 aC i de composició anàloga, però que podríem situar inclús de manera més precisa entre el 30-25 aC. Així, entre el material recuperat als contextos laietans trobem les produccions tardanes de Cales i Nàpols, junt amb versions en ceràmica grisa de la costa de copes de la Campaniana B i les primeres importacions de terra sigil·lada itàlica Consp. 1.1, que a més apareixen, com en el nostre cas, amb àmfores Dr. 2-4 de Kos, Mañá C, i àmfores sud-peninsulars Halt. 70 i Dr. 7/11 i tarraconenses Pascual 1 i Tarraconense 1 (García Roselló, Pujol, Zamora 2000: 66). També tenim altres contextos ben datats, com el denominat "context 1" de *Baetulo* (Comas, Padrós 2010: 147), datat entre el 40-30 aC,

també coincident en la composició, amb un nombrós conjunt de vaixel·la fina de vernís negre junt amb poques peces de terra sigil·lada itàlica també forma Consp. 1, un repertori d'importació de vaixel·la de cuina itàlic amb formes com les que nosaltres hem documentat, i importacions amfòriques itàliques i bètiques junt amb produccions catalanes dels tipus Laietana/Tarraconense 1 i Pascual 1. El mateix panorama, a nivell de composició del context, és el que ofereix el conjunt ceràmic procedent de les excavacions al fòrum d'Empúries, i que es data entre el 40-30 aC (Aquilué *et al.* 2010: 37-41), on tornem a trobar un domini de la vaixel·la fina de vernís negre sobre la de vernís vermell, que s'acompanya d'importacions amfòriques itàliques i bètiques, en aquest cas també amb presència de Dr. 7/11, i contenidors catalans del tipus Tarraconense 1.

En darrer terme, com a paral·lel del context que acabem de presentar, hem de referir-nos al material procedent dels nivells de la fase 4 de l'amfiteatre de Cartagena (Pérez Ballester 2000: 134), datat entre el 40/30 aC, i on es torna a repetir el domini del vernís negre, amb formes tardanes de la Campaniana A i B de Cales, les primeres sigil·lades itàliques, i un conjunt d'àmfores on destaquen importacions Dr. 1A i 1B itàliques junt amb Lamb. 2 i Dr. 2-4, com és també el nostre cas.

D'aquesta manera, sembla confirmar-se la datació en un moment avançat del tercer quart del segle I aC, immediat al principat d'August.

La Composició del Context

Respecte a l'origen de la vaixel·la que forma aquest context, la ceràmica d'importació representa el 48,65% del total, davant del 31,66% de ceràmica de fabricació local o regional, de la qual la majoria correspon a vaixel·la ibèrica -27,80%-, i un petit percentatge a produccions locals de tipus "romà" -3,86%-. Tanca el grup la ceràmica romana de procedència indeterminada, amb un percentatge del 19,69%.

Respecte a les importacions, en aquest cas continuen exercint el seu domini els productes itàlics -84,92%-, amb un clar domini de la vaixel·la fabricada a la franja tirrènica -83,33%- respecte a la de la zona adriàtica -1,59%-. El segon gran centre d'importació és l'àrea

sud-hispànica, amb un percentatge del 13,49%. La resta són ja molt minoritàries, com ara les importacions centremediterrànies i les gregues de l'Egeu -1,59%-.

Començant l'estudi de les diferents classes ceràmiques pels contenidors amfòrics, hem de destacar que les àmfores del sud peninsular o de la Hispània Ulterior, amb un 45%, ja superen els contenidors itàlics, que sumen el 37,5% del total, si bé en aquest cas podem distingir, d'una banda, entre els envasos tardopúnics del Cercle de l'Estret -2,5%- i els romans o bètics -42,5%-, i de l'altra entre les àmfores de la Itàlia tirrènica -32,5%- i les adriàtiques -5%-. En tercer lloc trobem els contenidors de tipologia romana produïts a Catalunya, que representen el 12,5%, si bé d'aquest percentatge el 10% són importacions de l'àrea central del país, mentre que tan sols un exemplar, que representa el 2,5% del total de les àmfores, pertany a produccions del hinterland de Tàrraco²²². Tanca el grup de les àmfores els contenidors grecs de Kos i els centremediterranis, que amb un exemplar cadascun representen, respectivament, el 2,5% del total²²³.

A nivell tipològic, si exceptuem l'àmfora de tradició ibèrica, entre els contenidors identificats hem de remarcar el domini de la Dr. 1B itàlica, que representa el 23,08%, seguida de les importacions bètiques, on la Dr. 7/11 representa el 17,95%, la L.C. 67 el 12,82%, i la Halt. 70 el 10,26%, essent la resta formes testimonials²²⁴.

Passant a l'estudi de la vaixel·la de taula, la majoria és vaixel·la fina, que davant la ceràmica comuna presenta uns percentatges del 66,67% front al 33,33%. No obstant, hem de fer notar la gran diversitat de produccions documentades, on la majoritària és la vaixel·la de vernís negre -35,77%-, seguida de la ceràmica comuna romana -26,02%-, les parets fines -19,51%-, la grisa de la costa -9,76%-, la comuna ibèrica -7,32%- i de manera testimonial el vernís vermell, amb un escadusser 1,63%. A més, entre la vaixel·la envernissada trobem una gran varietat de produccions representades, ja que si bé domina el vernís negre de Cales, amb un 56,52%, seguit de la Campanina A, amb un 32,6%, també tenim vasos del tipus C d'origen sicilià, que sumen el 6,52%, i produccions etrusques de terra sigil·lada, que representen el 2,17% de la ceràmica envernissada.

222. Com ja hem dit, amb molta probabilitat procedeix del taller de la vil·la de la Canaleta, a Vila-seca (Tarragonès).

223. Si avaluem només les àmfores d'importació procedents de fora de Catalunya, les àmfores sud-hispàniques són majoritàries, amb un 50%, seguides de les itàliques -44,12%-, majoritàriament de l'àrea tirrènica -38,24%-, però també presents amb exemplars de la costa adriàtica -5,88%-. Ja força minoritàries, amb un exemplar de cada procedència, són les àmfores púniques centremediterrànies i les gregues de l'Egeu -2,94%-.

224. Així, amb un 5,13% tenim la forma Tarraconense 1, Pascual 1 i les itàliques Lamb. 2 i grecoitàlica. De manera testimonial, amb un 2,56%, tanca aquest grup les tarraconenses Oberaden 74., les bètiques Dr. 1B, les Dr. 2-4 de Kos, les púniques Mañá C2b/T-7.4.3.3 i les itàliques Dr. 1A i Dr. 2-4.

Si centrem l'atenció sobre la vaixel·la de taula, veiem que el grup majoritari és el de les gerres -27,19%-, seguit de les copes i bols, i del grup dels gots -23,93%-, que alhora està compost en un 20,51% per gots i gobelets, i en un 3,42% per gots ansats. A continuació, amb un percentatge força significatiu del 22,22% trobem el grup dels plats i les pàteres, i en darrer terme, amb una presència puntual, hem de citar les *lagonae* -2,56%-, concretament tres exemplars de la producció comuna romana.

Respecte a les tipologies i la composició, el grup de plats i pàteres està format exclusivament per ceràmica fina envernissada d'importació, i la forma clarament majoritària són les pàteres de les variants Lamb. 5 i/o 7, que assoleixen el 80,76%, i que de manera detallada trobem amb un domini de la forma Lamb. 7-30,77%-, seguida de la Lamb. 5-7 -26,92%- i de la Lamb. 5 -23,08%-. Són ja puntuals les formes Lamb. 6 -11,54%-, el plat Lamb. 23 -3,85%- que té un caràcter residual, doncs pertany a la producció A Antiga, i en darrer terme l'única pàtera de vernís vermell de la forma Consp. 1.1.4 -3,85%.

El grup dels bols i les copes està format majoritàriament per vaixel·la de vernís negre -51,72%-, seguida de la grisa de la costa -27,59%- i la comuna romana -17,24%-, i quedant en darrer terme, amb una presència testimonial, la comuna ibèrica -3,45%-. Respecte als tipus documentats la forma clarament dominant és la copa Lamb. 1 -48,15%-, que està present tant amb produccions originals de la Campaniana B de Cales, com de la producció grisa de la costa i la comuna oxidada²²⁵. En segon lloc, i amb un percentatge força inferior de l'11,11%, trobem les escudelles A-I i el bol Lamb. 31b, i tancaria el conjunt de copes i bols, amb un exemplar de cada tipus i un percentatge del 3,70%, les formes Lamb. 2, 8b, 8B, 27Bb, 19, F 2851, escudella tipus B, i un bol de vora zoomorfa.

Respecte al grup dels gots, les peces sense ansa estan dominats per gobelets de parets fines Mayet 2 -41,67%- amb dues peces de la producció local tarraconense i vuit gobelets d'importació itàlica. En segon lloc trobem la forma Mayet 2.1 de producció itàlica i la Mayet 2.3 de producció tarraconense -12,50% cadascuna-, seguida

dels gobelets Mayet 3.B i Mayet 15/Mbni. 12, amb un percentatge del 8,33%. La resta de formes, amb un exemplar i un percentatge del 4,17%, corresponen a gobelets itàlics Mayet 1C, Mayet 2.2 i Mayet 3.1, i una píxide de la Campaniana B de Cales Lamb. 3.

Respecte al grup dels gots ansats tenim dos vasos sense tipologia de la producció comuna romana -50%-, un exemplar de parets fines itàlic Mayet 2.D i un vaset de la grisa de la costa, amb un percentatge del 25% cadascun. En darrer terme, el grup de les gerres està format principalment per exemplars de la vaixel·la comuna romana -67,74%-, quedant en segon lloc la ceràmica comuna ibèrica -25,81%, i en darrer lloc la grisa de la costa -6,45%.

Passant a avaluar el conjunt de la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments, hem de destacar el domini de les importacions itàliques, que representen el 52,63% del total, seguida de la ceràmica romana de producció indeterminada, amb un 36,84%, i la ceràmica grollera ibèrica, amb un 10,53%. D'aquesta vaixel·la el grup majoritari és el de les olles, que representen el 46,58% del total, i són majoritàriament d'origen local²²⁶. També força nombrós, però amb un percentatge inferior, és el grup de les tapadores -26,03%- majoritàriament d'origen itàlic²²⁷, seguit del grup de les *patinae* itàliques, que representen el 15,07% de la ceràmica de cuina, però que en aquest cas està format tant per importacions itàliques com per versions locals de la ceràmica grollera ibèrica, en una proporció força igualada del 54,55% front al 45,45%. La resta de formes identificades són ja molt minoritàries, com ara els gibrells i morters²²⁸ -9,59%-, o les cassoles altes i les *sartago*, amb un 1,37% cadascuna i en ambdós casos peces d'importació itàlica.

Passant al grup de la ceràmica ceràmica d'emmagatzematge i despesa, i com és habitual en els contextos tarragonins del període tardorepublicà, està format exclusivament per ceràmica de tradició local ibèrica. Pel que fa al repertori tipològic està dominat pels càlats, amb un 73,68%, quedant com a testimonials les tenalles -21,06%-, de les quals la meitat són tenalles de vora zoomorfa -10,53%-, i un gran contenidor -5,26%.

En darrer terme trobem el grup d'altres tipus de vaixel·la. Aquest representa l'1,56% de la ceràmica documentada,

225. De fet, del total de les tretze copes d'aquesta forma, les de vernís negre de Cales són el 46,15%, les de la producció grisa de la costa el 30,77%, i les de la comuna oxidada el 23,08% restant.

226. En aquest sentit, dominen les de la producció grollera ibèrica, que representen el 67,65% del total, quedant la ceràmica comuna romana en un segon terme amb el 26,47%, i les olles d'importació itàlica amb un testimonial 5,88%.

227. En aquest cas les importacions de la Península Itàlica representen el 52,63%, quedant la ceràmica comuna romana amb un 36,84% i la grollera ibèrica amb el 10,53% restant.

228. Dels quals el 42,86% són d'importació itàlica i el 57,14% restant de la ceràmica comuna romana de producció indeterminada.

i està format per dos tipus d'atuell. D'una banda hem documentat un vaset votiu de la producció grisa de la costa, que és una versió miniaturística d'una cràtera. D'altra banda hem de fer esment de la presència de quatre llànties de vernís negre, de les quals hem pogut identificar tres exemplars, pertanyents a la forma Dr. 2.

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	15	11,9	5,79
		VN de Cales	26	20,63	10,04
		Campaniana C	3	2,38	1,16
		Llànties de VN	4	3,17	1,54
		TS Itàlica	2	1,59	0,77
		PP FF Itàliques	19	15,08	7,34
	Ceràmica comuna	Comuna campana	15	11,9	5,79
		Comuna lacial	8	6,35	3,09
	Àmfores	Àrea tirrènica	13	10,32	5,02
		Àrea adriàtica	2	1,59	0,77
		TOTAL	107	84,91	41,31
Púnica centremediterrània	Àmfores	Centremediterrànies	1	0,79	0,39
		TOTAL	1	0,79	0,39
Sud-hispànica	Àmfores	Bètiques	17	13,49	6,56
		TOTAL	17	13,49	6,56
Grega	Àmfores	De Kos	1	0,79	0,39
		TOTAL	1	0,79	0,39
Local/Regional	Vaixella fina	Grisa de la costa	13		5,02
		PP FF Tarraconenses	5		1,93
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	28		10,81
		Grollera ibèrica	30		11,58
	Àmfores	Ibèriques	1		0,39
		Tarraconenses	5		1,93
		TOTAL	82		31,66
Ceràmica romana indeter.	Ceràmica comuna	Comuna romana	51		19,69
		TOTAL	51		19,69

Figura 400. La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	14	Comuna Ibèrica: 14
Tenalles	2	Comuna Ibèrica: 2
Tenalles Zoomorfes	2	Comuna Ibèrica: 2
Grans Contenidors	1	Comuna Ibèrica: 1

Figura 401. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Llànties	4	Vernís Negre: 4
Vaset Votiu	1	Grisa de la Costa: 1

Figura 402. Altres tipus de ceràmica

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 23	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 6	3	Campaniana A: 1 B de Cales: 2
Pàteres	Lamb. 5	6	Campaniana A: 1 B de Cales: 5
	Lamb. 5-7	7	Campaniana A: 7
	Lamb. 7	8	B de Cales: 6 Campaniana C: 2
	Consp. 1.1.4	1	T.S.Itàlica: 1
Bols	Lamb. 31b	3	Campaniana A: 3
	Escudella B	1	Grisa de la Costa: 1
	Bol vora zoomorfa	1	Comuna Ibèrica: 1
Copes	Lamb. 1	13	B de Cales: 6 Grisa Costa: 4 Comuna Romana: 3
	Lamb. 2	1	B de Cales: 1
	Lamb. 8B	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 8b	1	B de Cales: 1
	Lamb. 27Bb	1	Campaniana A: 1
	F 2851	1	B de Cales: 1
	Lamb. 19	1	Campaniana C: 1
Copes/Bols	Escudella A-I	3	Grisa de la costa: 3
	Escudella reentrant	2	Comuna Romana: 2
Gots/ Gobelets	Lamb. 3	1	B de Cales: 1
	Mayet 1C	1	PP FF Itàliques: 1
	Mayet 2	10	PP FF Itàlica: 8 PP FF Tarraconenses: 2
	Mayet 2.1	3	PP FF Itàliques: 3
	Mayet 2.2	1	PP FF Itàliques: 1
	Mayet 2.3/Mbni. 8	3	PP FF Tarraconenses: 3
	Mayet 3.1	1	PP FF Itàliques: 1
	Mayet 3.B	2	PP FF Itàliques: 2
	Mayet 15/Mbni 12	2	PP FF Itàliques: 2
Gots Ansats	Mayet 2.D	1	PP FF Itàliques: 1
	Bicònic	1	Grisa de la Costa: 1
	Vaset ansat	2	Comuna Romana: 2
Gerres	Gerra E-I	2	Grisa de la Costa: 2
	Gerra zoomorfa	1	Comuna Ibèrica: 1
	Gerra exvasada	9	Comuna Ibèrica: 3 Comuna Romana: 6
	Gerra vora ganxuda	6	Comuna Ibèrica: 1 Comuna Romana: 5
	Gerra vora motllurada	7	Comuna Romana: 7
	S/T	4	Comuna Ibèrica: 1 Com Romana: 3
<i>Lagonae</i>	S/T	3	Comuna Romana: 1

Figura 403. La vaixella de taula. Tipologia

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	34	Grollera Ibèrica: 23 Comuna Romana: 9 Comuna Itàlica: 2
Cassoles Altes	1	Comuna Itàlica: 1
<i>Patinae</i>	11	Comuna Itàlica: 4 Roig Intern Pompeià: 2 Grollera Ibèrica: 5
<i>Sartaginis</i>	1	Comuna Itàlica: 1
Tapadores	19	Grollera Ibèrica: 2 Comuna Itàlica: 10 Comuna Romana: 7
Morters/Gibrells	7	Comuna Itàlica: 3 Comuna Romana: 4

Figura 404. La vaixella de cuina i preparació d'aliments

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

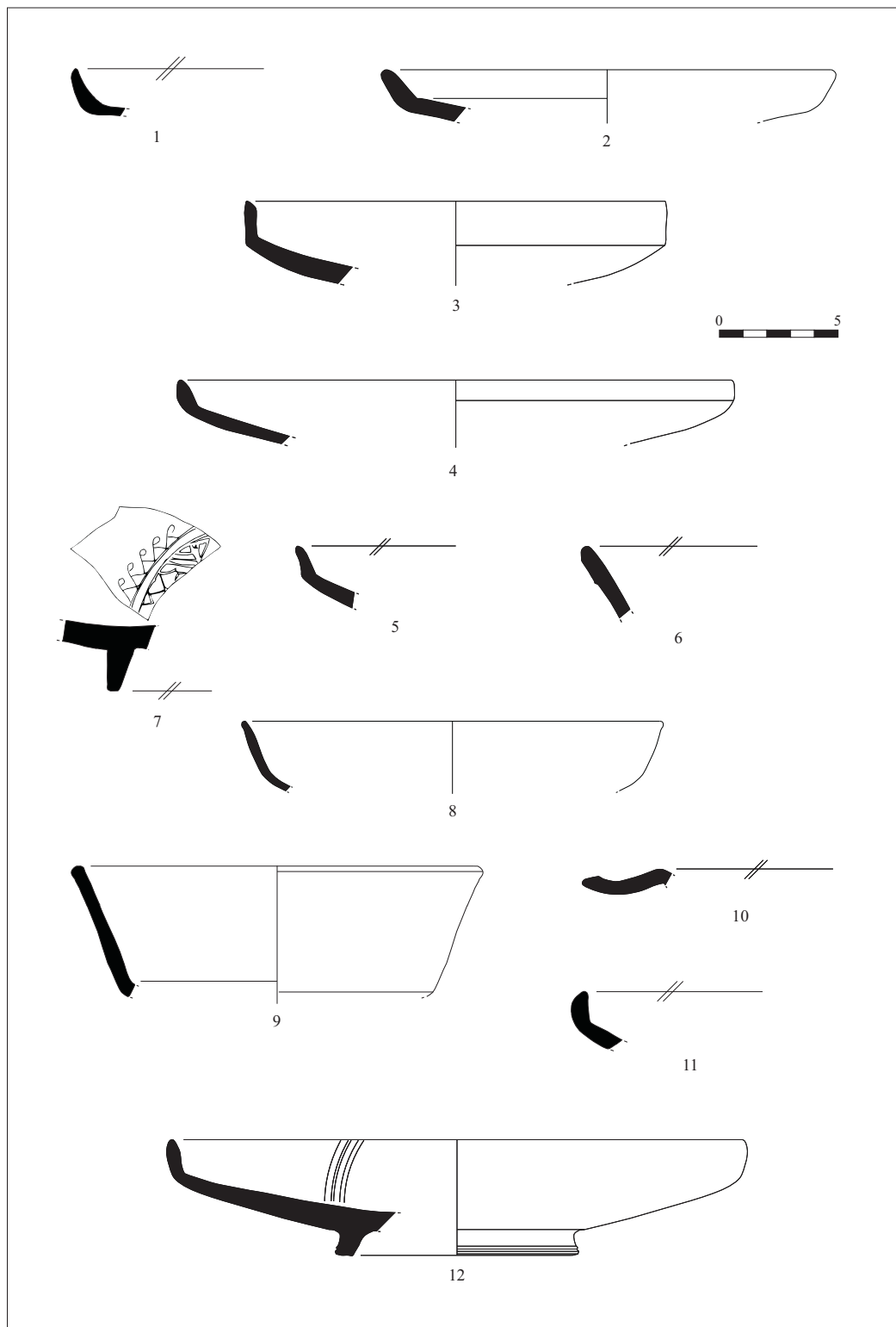

Figura 405. CAMPANIANA A-T: 1) Lamb. 5. 2 a 4, 7) Lamb. 5-7. 5) Lamb. 27Bb. 6) F 2973. 8) Lamb. 8B. CALENA ANTIGA: 9) F 2615. B DE CALES: 10) Lamb. 6. 11, 12) Lamb. 5.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

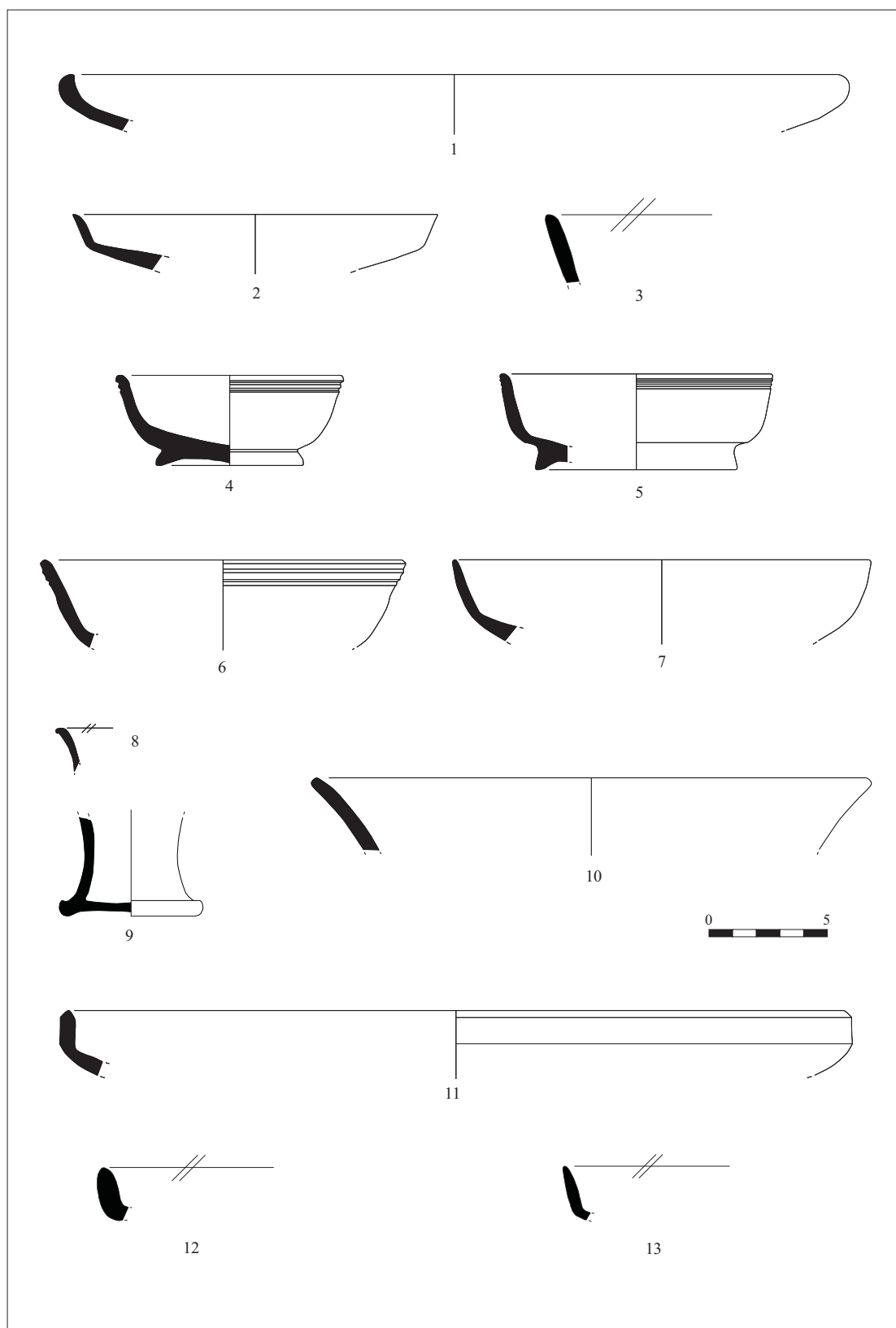

Figura 406. B DE CALES: 1) Lamb. 5. 2, 3) Lamb. 7. 4 a 6) Lamb. 1. 7) Lamb. 8b. 8, 9) Lamb. 3. 10) F 2851. CAMPANIANA C: 11, 12) Lamb. 7. TS ITÀLICA: 13) Consp. 1.1.4.

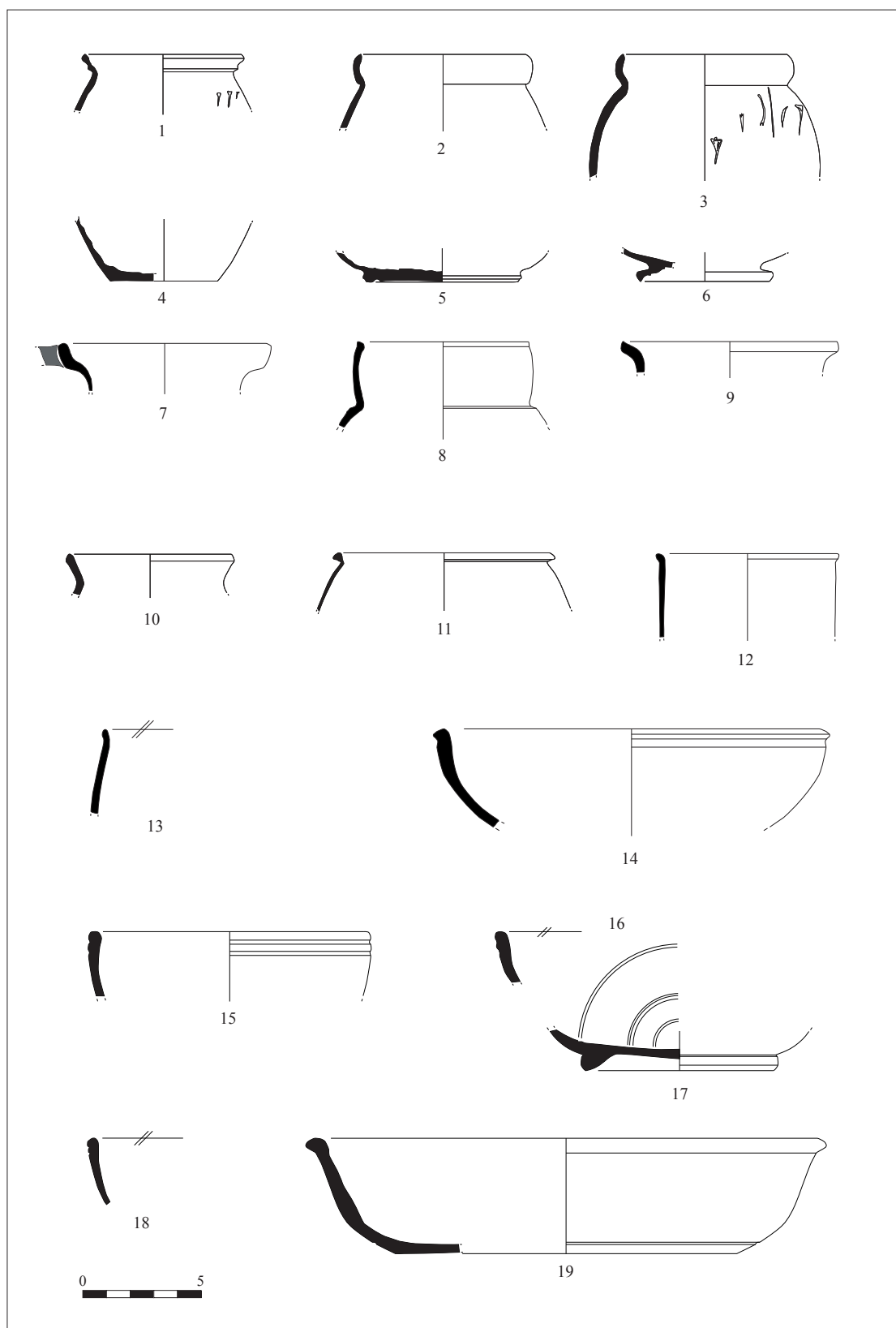

Figura 407. PARETS FINES ITÀLIQUES: 1) Mayet 1C. 2, 9, 10) Mayet 2/Mbni. 2. 3) Mayet 2.1. 4 a 6) Gobelets. 7) Mayet 2D. 8) Mayet 3B. 12, 13) Mayet 15/Mbni. 14. PARETS FINES TARRACONENSES: 10) Mayet 2. 11) Mayet 2.3/Mbni. 8. GRISA DE LA COSTA: 14 a 19) Lamb. 1.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

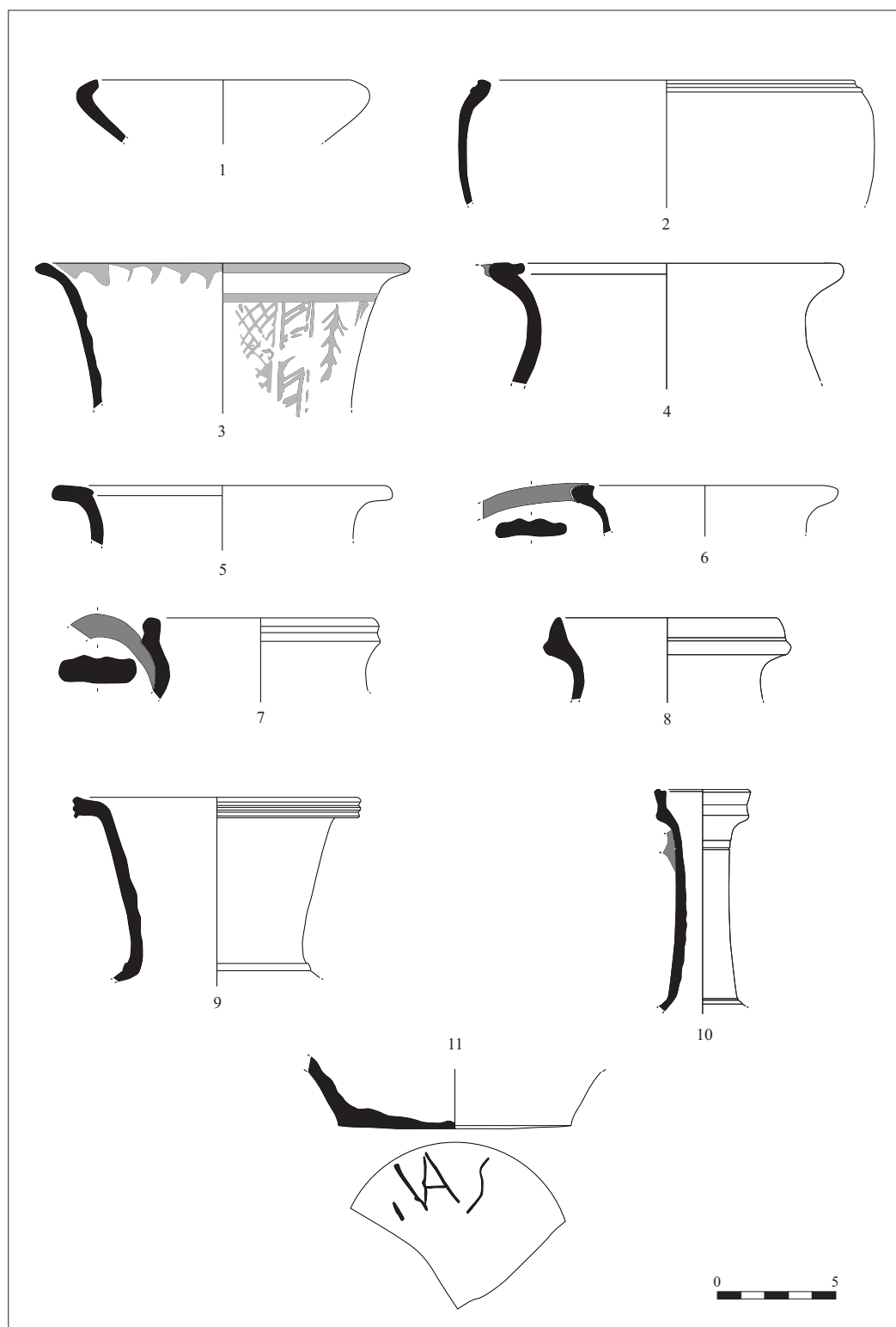

Figura 408. GRISA DE LA COSTA: 1) Escudella B. COMUNA IBÈRICA: 3) Gerra. COMUNA ROMANA: 2) Imitació Lamb. 1. 4 a 8) Gerres. 9, 10) *Lagonae*. 11) Fons grafitat.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

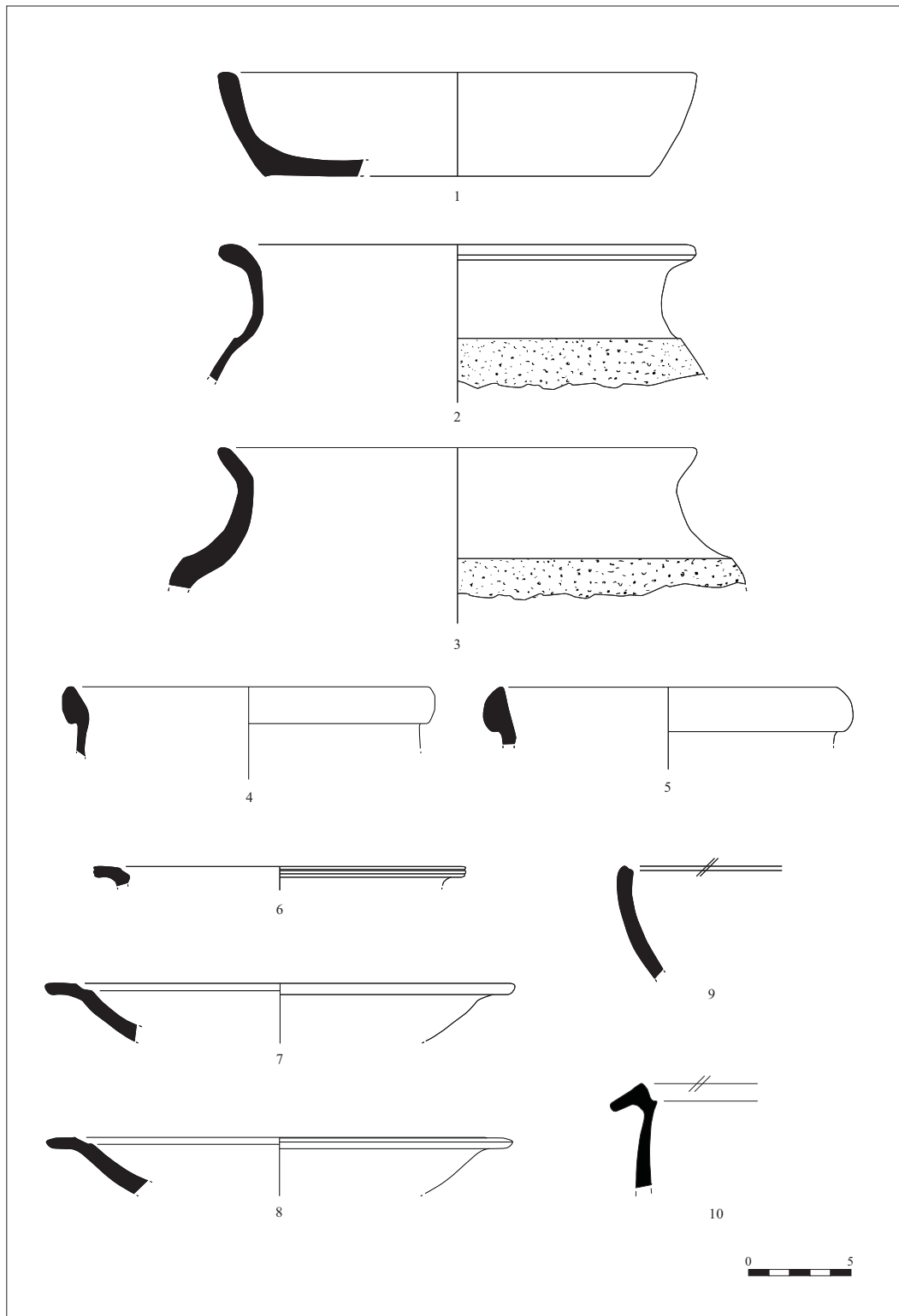

Figura 409. GROLLERA IBÈRICA: 1) *Patina*. 2, 3) Olles. COMUNA ITÀLICA: 4, 5) Olles Vegas 2. 6) Cas. baixa tegame 2 d'Olcese. 9) *Patina* Vegas 14. 10) Cassola alta Celsa 79,28. ROIG INTERN POMPEIÀ: 7, 8) *Patinae* Vegas 15.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

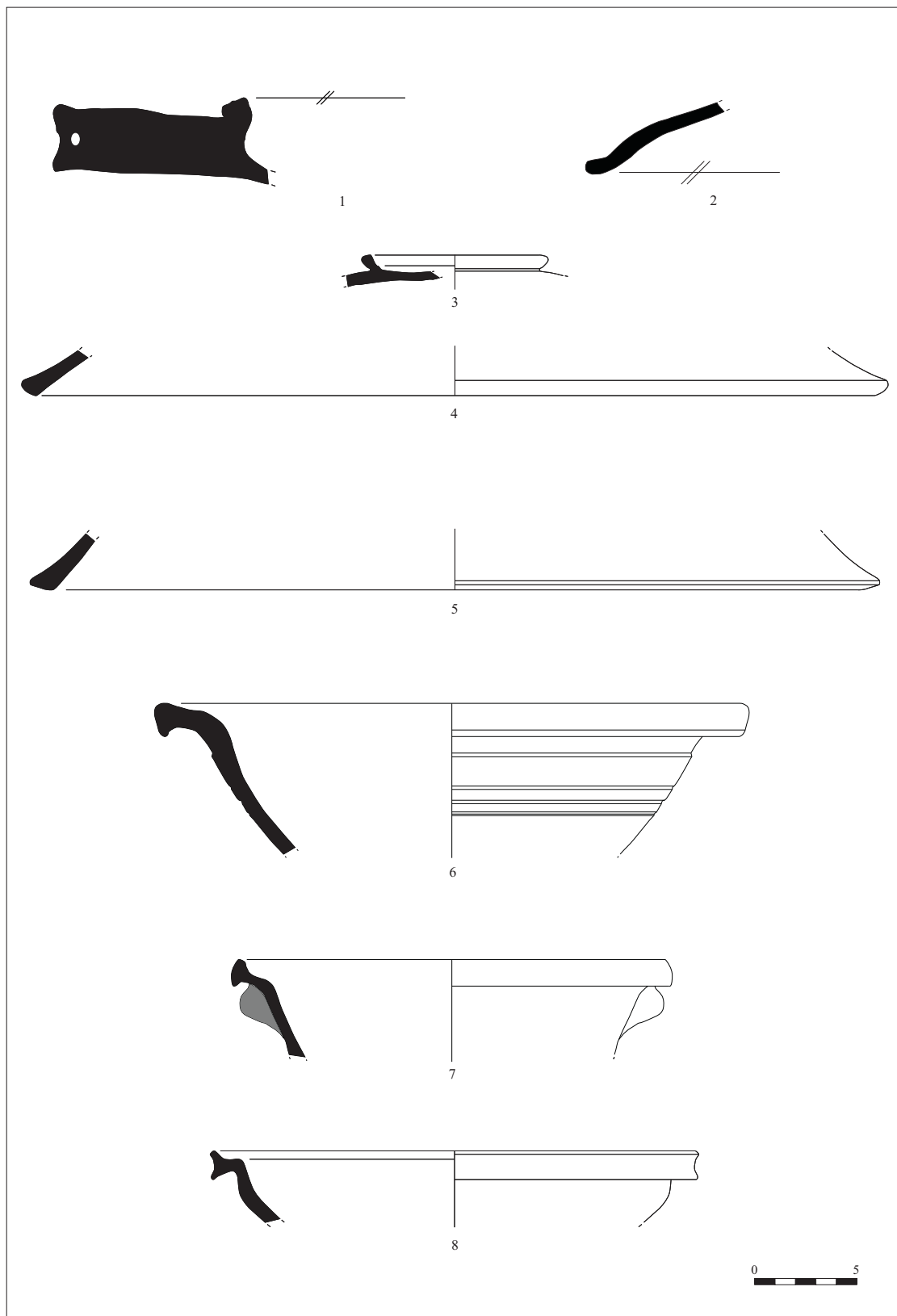

Figura 410. COMUNA ITÀLICA: 1) *Sartago*. 2) Tapadora F2 Celsa 80.7056. 3, 4) Tapadora F1 Burriac 38,100. 5) Tapadora F6 Celsa 79.106. 6, 7) Gibrell Olcese 15a. 8) Gibrell Olcese 3.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

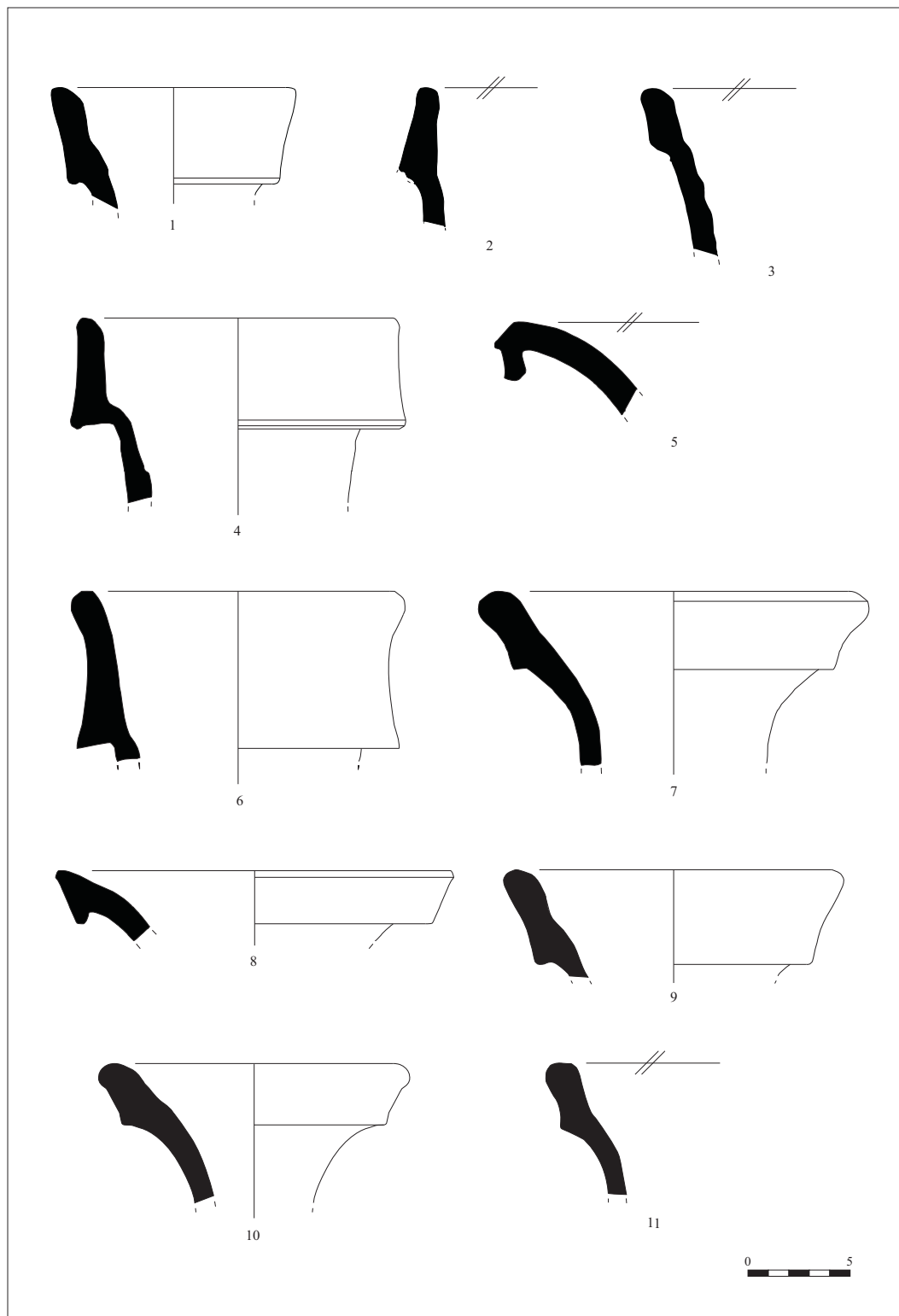

Figura 411. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Dr. 1B campana. 2) Dr. 1C campana. ÀMFORA TARRACONENSE: 3) Tarraconense 1. 4) Pascual 1. ÀMFORA PÚNICA: 5) M. C2b/T-7.4.3.3. ÀMFORA BÈTICA: 6) Dr. 1C. 7 a 11) Dr. 7/11.

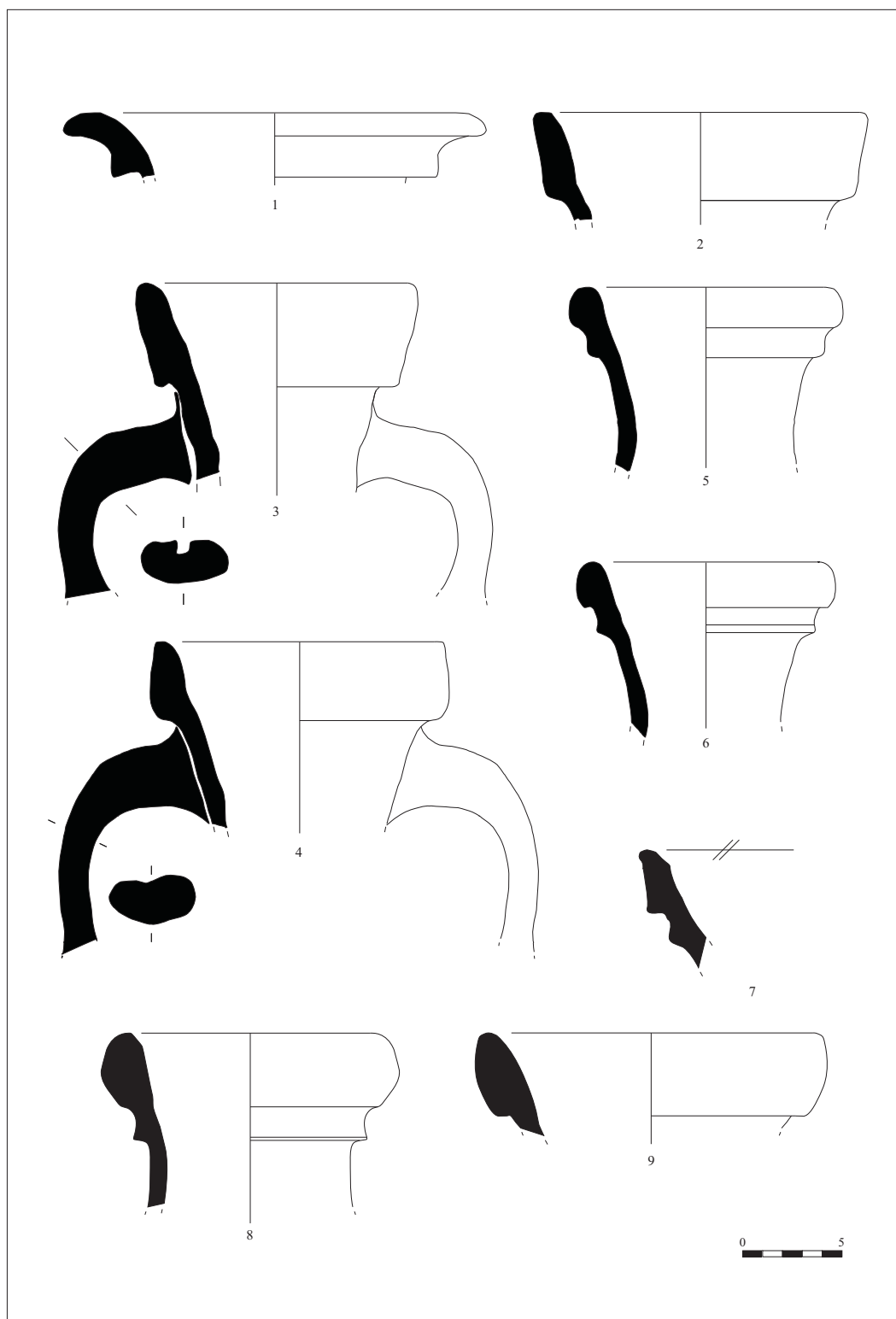

Figura 412. ÀMFORA BÈTICA: 1) Dr. 7/11. 2 a 4) Halt. 70. 5 a 9) L.C. 67.

4.8. Contextos de mitjans del darrer quart del segle I aC

4.8.1. Carrer Sense Nom, Parcel·la A-2, UA 15, fases 4 i 5

El tercer context ceràmic procedent dels treballs arqueològics duts a terme l'any 2010 en el solar de la UA 15, per part de l'empresa Codex i dirigits per Inmaculada Mesas Torronteras, correspon a les denominades fases 4 i 5 (Mesas 2012). Com ja hem explicat en l'estudi dels nivells de les fases precedents, aquesta intervenció es troba en una zona d'antigues platges situada als peus del penya-segat on es va desenvolupar el poblat ibèric.

Arran de la darrera intervenció es va poder constatar que la urbanització d'inicis del segle I aC, la denominada fase 3, es va veure arrasada i coberta per un seguit de nivells de recreixement de la cota d'ús, durant una reforma produïda en aquest moment i relacionada amb estructures constructives d'un possible magatzem portuari. Així doncs aquest conjunt ceràmic, datat en els primers anys del període augustal, és el que serveix per tancar, cronològicament, els contextos tardorepublicans de Tàrraco que presentem en el nostre treball²²⁹.

Figura 413. Plànol de situació del c/ Sense Nom de la UA 15 sobre la ciutat tardorepublicana (en base a: Mar, Ruiz de Arbulo 2011)

229. Sent conscients que aquest ja és un conjunt que es situa en els primers anys del principat d'August, però que hem volgut incloure'l perquè serveix per il·lustrar els canvis importants que s'estan produint durant la segona meitat del segle I aC.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixel·la fina	Campaniana A	10	28,57	5,95
	VN de Cales	7	20	4,16
	Llàntia de VN	2	5,71	1,19
	TS Itàlica	1	2,86	0,6
	PP FF Itàliques	7	20	4,16
	PP FF Tarraconenses	1	2,86	0,6
	Grisa de la costa	7	20	4,16
	TOTAL	35	100	20,82
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	24	35,82	14,29
	Grollera ibèrica	7	10,45	4,16
	Comuna itàlica	25	37,31	14,88
	Comuna romana	10	14,93	5,95
	Comuna púnica	1	1,49	0,6
	TOTAL	67	100	39,88
Àmfores	Itàliques	51	77,27	30,35
	Pún. centremediterrànies	3	4,54	1,79
	Púnicoebusitanes	1	1,52	0,6
	Pún. del Cercle de l'Estret	1	1,52	0,6
	Gregues	1	1,52	0,6
	Bètiques	1	1,52	0,6
	Ibèriques	2	3,03	1,19
	Tarraconenses	4	6,06	2,38
	Indeterminades	2	3,02	1,19
	TOTAL	66	100	39,3

Figura 414. La composició del context ceràmic

Estudi dels Materials

El conjunt de vaixel·la està format per les peces recuperades de les unitats estratigràfiques 236, 249, 252, 271, 274, 275, 277, 278, 279, 281, 282, 296, 302, 306, 307, 308, 309, 310, 313, 314, 315, 316, 321, 325, 327, 328, 333, i 339. El total de fragments ceràmics documentats és de 3.489, dels quals 172 són vores, 95 són fons, 131 són anses, 2 són altres tipus de fragment, i 3.089 són informes. D'aquest context hem pogut identificar la forma i/o tipologia de 169 peces, d'un total estimat de 171.

Respecte a les classes ceràmiques, la vaixel·la fina representa el 20,83%, la vaixel·la comuna el 39,88%, i els contenidors amfòrics el 39,29%.

La Vaixel·la Fina

El conjunt de vaixel·la fina recuperada està format en un 51,52% per ceràmica de vernís negre, en un 24,24% per ceràmica de parets fines, en un 21,21% per ceràmica grisa de la costa , i en un 3,03%, per ceràmica de vernís vermell.

Vernís Negre de *Rhode*

Pertanyents a aquest grup, que té un caràcter residual dintre del conjunt dels segles II i I aC, hem documentat 1 exemplar. A nivell tipològic s'adscriu al bol Lamb. 27, i la seva datació es centra en el segle III aC.

Campaniana A

Aquesta és la producció més nombrosa dintre de la vaixel·la envernissada, amb 10 exemplars, i representa el 50% del total. Entre les produccions representades, la majoria de peces s'adscriuen a la variant Tardana, amb un 40%²³⁰, i un repertori format per 2 plats Lamb. 36/F 1312, i 2 pàteres Lamb. 5/F 2252, 2255. També hem documentat 1 bol Lamb 27c/F 2820, 1 bol Lamb. 31b/F 2970, i 2 copes Lamb. 33b/F 2973. La cronologia d'aquestes peces l'hem de situar en el moment final de la producció de la Campaniana A, en el període que va del 100 al 50/40 aC. No obstant, és freqüent trobar vasos d'aquesta classe en els contextos del període augustal. De la variant A Mitja o Clàssica també hem documentat 2 peces, que representen el 10%, i es daten entre els anys 180 i 100 aC. A nivell tipològic hem documentat 1 pàtera Lamb. 55/F 2234 i 1 copa Lamb. 28ab/F 2615, aquesta

TIPUS	FORMA	NEP
Campaniana A Mitja	L 55/F 2234	1
	L. 28ab/F 2615	1
Campaniana A Tardana	L. 36/F 1312	2
	L. 5/F 2252, 2255	2
	L. 27c/F 2820	1
	L.31b/F 2970	1
	L. 33b/F 2973	2
Calena Antiga	F 2150/2170	1
B de Cales Mitja	F 4753	1
B de Cales Tardana	L. 5/F 2252, 2255	2
	L. 1/F 2320	1
	L. 3/F 7541	1
Llàntia de Vernís Negre	Ricci E	1
	Dr. 1B	1
Terra Sigil·lada Itàlica	Consp. 7/8	1
PP FF Itàliques	Mayet 2	7
PP FF Tarraconenses	López 54	1
Grisa de la Costa	Escudella A-I	3
	Gobelet	1
	Vaset bicònic	1
	Gerret	1

Figura 415. Principals formes documentades de vaixel·la fina

²³⁰. Si bé la seva identificació no s'ha pogut realitzar de manera totalment clara, donat que eren peces força rodades i en un estat de conservació gens bo.

darrera amb una major incidència al llarg de la primera meitat del segle II aC, ja que tendeix a desaparèixer a partir de mitjans de centúria. Igualment la forma 55 es rarifica a partir del darrer quart del segle II aC, degut a l'èxit de la pàtera Lamb. 5, tot i que es continuarà fabricant de manera minoritària durant la fase tardana d'aquesta vaixella, fins al final de la producció de la Campaniana A (Vivar 2005: 36).

Calena Antiga

Aquesta producció, que es data al llarg dels dos primers terços del segle II aC, està present únicament amb 2 vasos, que representen el 10% del total de la vaixella envernissada. Únicament hem pogut definir la tipologia d'1 dels exemplars, corresponent a una copa F 2860.

Campaniana B de Cales

D'aquesta classe hem documentat 5 exemplars, que representen el 20% del total, i que dintre de la producció del tipus B hauríem de diferenciar entre la Calena Mitja i la Tardana. De la primera, que es fabrica entre el 130/120 i el 90/80 aC hem documentat 1 cràter ansat F 4753. La resta de peces documentades creiem poder-les adscriure a la variant Tardana, datada entre el 90/80 i el 40/20 aC, i present amb 2 pàteres Lamb. 5/F 2252, 2255, 1 copa Lamb. 1/F 2320, i 1 píxide Lamb. 3/F 7541.

Respecte al repertori decoratiu d'aquesta producció, entre el material documentat tan sols tenim 1 fons de pàtera Lamb. 5, que presenta diverses filades molt juntes d'estries de mida petita, emmarcades per cercles concèntrics incisos.

Llàntia de Vernís Negre

En aquest grup hem d'incloure 2 llànties itàliques de vernís negre, que representen el 10% de la vaixella envernissada, i s'han pogut adscriure als tipus Ricci E i Dr. 1B respectivament. La primera es data al llarg del segle II i durant la primera meitat del segle I aC, i la segona entre finals del segle II i els inicis del segle I aC.

Terra Sigil·lada Itàlica

La ceràmica de vernís vermell està representada, en aquest context, per tal sols 1 peça, que representa el 5% de la vaixella fina envernissada. Es tracta d'una copa que, pel seu estat de fragmentació, no podem adscriure amb claredat al tipus Consp. 7 o 8. El primer tipus correspon a produccions aretines o de Pisa, o bé d'altres centres del nord d'Itàlia i de Lió, que es comencen a fabricar en el 40 aC i arriben fins el 10 dC. En el segon cas són produccions també d'Arezzo i del nord d'Itàlia, que es daten entre el 30 aC i el 10 dC.

Ceràmica de Parets Fines

En aquest context hem documentat 8 vasos de parets fines, dels quals 7 són d'origen itàlic i 1 és de producció tarraconense. Del primer grup els 7 gobelets documentats pertanyen a la forma Mayet 2, amb una cronologia que va de mitjan del segle II a mitjan del I aC. Respecte al vas de parets fines del nord-est de la Tarraconense, pertany a la forma 54 de López Mullor, que té el seu origen a Tàrraco o el seu territori immediat, i una cronologia que va d'inici d'època augustal a mitjan del segle I dC (López Mullor 2008:364).

Ceràmica Grisa de la Costa

D'aquesta vaixella es van recuperar un total de 7 peces, amb un repertori tipològic format per 3 escudelles del tipus A-I, 1 vaset bicònic, 1 gobelet, 1 gerret, i 1 exemplar de forma indeterminada. Pel que fa a la seva datació, hem de dir que aquest conjunt pertany a la producció clàssica de la vaixella grisa de la costa, que abasta tot el segle II aC i la primera meitat del segle I aC.

La Ceràmica Comuna

D'aquesta classe ceràmica hem recuperat un total de 66 exemplars, que a nivell percentual es reparteixen de la següent manera: la producció majoritària és la ceràmica ibèrica, amb un 49,21%, seguida de la comuna itàlica, amb un 39,68%, i de la comuna romana de producció indeterminada, amb un 11,11%.

Ceràmica Comuna Ibèrica

El conjunt de la ceràmica ibèrica recuperada en aquest context està format per 24 exemplars, que representen el 38,1% del total, i corresponen a vaixella de taula i d'emmagatzematge. Del servei de taula tenim 1 pàtera que imita la forma Lamb. 55 de vernís negre, 1 bol de vora reentrant amb decoració pintada, 4 gerres, de les que 2 conservaven també decoració pintada, 1 gerreta, 1 *lagona* i 10 gerres de vora de coll de cigne, de les quals 1 conservava decoració pictòrica.

Respecte a la vaixella d'emmagatzematge hem documentat 4 càlats, 1 d'ells amb decoració pintada, 1 tenalla i 1 gerra pithoide.

Pel que respecta al repertori decoratiu, els motius pintats estaven força perduts, i els elements documentats es limiten a bandes horitzontals de diversos gruixos.

Pel que fa a la datació de les peces, les hem de situar en la producció ibèrica tardana, que abasta els segles II i I aC.

Ceràmica Grollera Ibèrica

Aquesta producció fabricada a mà i destinada a l'ús a la cuina està present amb 7 peces, en producció oxidant,

que representen l’11,11% de la ceràmica comuna. Hem de destacar que, en una mateixa peça, el tractament de la superfície pot variar, com mostren els exemplars documentats. Així, la part superior de la vora presenta un acabat fi, que li atorga el brunyit de la peça, i que està separat per una carena dels terços inferiors del cos, de tacte irregular i rugós.

Respecte al repertori formal documentat, aquest es limita a olles de coccio, que segueixen una tipologia ja documentada al llarg del període ibèric ple, però que té una continuïtat de fabricació i ús molt important al llarg del període ibèric tardà o tardorepublicà.

Ceràmica Comuna Itàlica

La vaixel·la comuna itàlica importada està present amb 25 exemplars. En aquest conjunt tenim ceràmica de cuina de producció campana i lacial, ceràmica de cuina del tipus roig intern pompeïà, i també de preparació d’aliments, com els morters.

Respecte al grup dels morters, hem documentat 1 exemplar de morter campà de la forma *Emporiae* 36,2.

La resta de peces corresponen a l’atuell de cuina, i hem de fer esment de 2 olles forma Vegas 2, de les quals 1 pertany a tallers lacials de l’entorn de Roma, i 1 és de producció campana. També hem documentat 9 *patinae* Vegas 14 de producció campana, 1 *sartago* amb mànec forma Celsa 84.13596 de producció lacial, i un total d’11 tapadores d’origen campà, de les quals 6 pertanyen a la forma F1 Burriac 38,100, 2 al tipus F3 Celsa 80.8145, 1 al tipus F5 Celsa 79.15, i 2 no s’han pogut adscriure a cap tipus concret. En darrer terme hem de destacar la presència d’1 *patina* de roig intern pompeïà del tipus F6 Luni 5.

A nivell cronològic tenim formes que ja apareixen a inicis del segle II aC, perdurant fins a mitjans del segle I aC, com l’olla Vegas 2, la tapadora Burriac 38,100 o el morter *Emporiae* 36,2. Documentats en contextos que es daten a partir mitjans del segle II aC tenim les *patinae* Vegas 14, i d’una cronologia una mica més tardanes són les tapadores F3 Celsa 80.8145 i F5 Celsa 79.15, que es daten a partir del 120/110 aC. També en aquests moments, a finals del segle II aC, és quan es documenten les primeres paelles Celsa , tot i que l’element a destacar dins el repertori de cuina itàlic és la cassola de roig intern pompeïà F6 Luni 5, amb una datació inicial dels primers anys del principat d’August.

Ceràmica Comuna Romana

La ceràmica comuna romana de procedència indeterminada està present 10 peces, entre les que podem diferenciar la vaixel·la de taula, en producció oxidant, i la de cuina, del tipus grollera reduïda.

La ceràmica de taula està present amb 1 pàtera que imita la forma Lamb. 55 de vernís negre i 4 gerres. D’altra banda, la ceràmica grollera de cuina està present amb 2 olles.

En darrer terme hem d’afegir 3 tapadores d’àmfora, caracteritzats per estar fetes a mà, en producció comuna oxidada.

TIPUS	FORMA	NEP
Comuna Ibèrica	Pàtera L. 55	1
	Bol reentrant	1
	Gerra	4
	Gerra zoomorfa	10
	Gerreta	1
	<i>Lagona</i>	1
	Càlat	4
	Gerra pithoide	1
	Tenalla	1
Grollera Ibèrica	Olla	7
Comuna Itàlica	Olla V. 2	2
	<i>Patina</i> V. 14	9
	<i>Sartago</i> Celsa 84.13596	1
	Tapadora F1 Burriac 38,100	6
	Tapadora F3 Celsa 80.8145	2
	Tapadora F5 Celsa 79.15	1
	Tapadora	2
	Mortier <i>Emporiae</i> 36,2	1
Roig Intern Pomp.	<i>Patina</i> F6 Luni 5	1
Comuna Romana	Pàtera L. 55	1
	Gerra	4
	Olla	2
	Tap d’àmfora	3
Comuna Púnica	Tapadora Lancel 911	1

Figura 416. Principals formes documentades de ceràmica comuna

TIPUS	FORMA	NEP
Àmfora Itàlica	Grecoitàlica clàssica	7
	Dr. 1A	22
	Dr. 1B	11
	Dr. 1C	7
	Apani V	2
	Apani VII	2
Àmfora Púnica	Tripolitana Antiga	1
Àmfora del Cercle de l’Estret	CC.NN./T-9.1.1.1	1
Àmfora Púnicoebusitana	PE 26	1
Àmfora Sud-Hispànica	Halt. 70	1
Àmfora Tarraconense	Dr. 1C citerior	1
	Oberaden 74	2
	Dr. 2-4	1

Figura 417. Principals formes d’àmfora documentades

Ceràmica Comuna Púnica

La vaixel·la comuna d'origen cartaginès està present amb només 1 peça de la vaixel·la de taula. Es tracta de la tapadora de gerra Lancel 911, que es dataria en la primera meitat del segle II aC.

Les Àmfores

En total hem documentat 65 contenidors amfòrics, dels quals 2 no han pogut identificar-se. Majoritàriament dominen les àmfores itàliques, que representen el 78,46% del total, seguides de les tarraconenses, amb un 6,15%, les púniques centremediterrànies amb un 4,62%, les ibèriques i les importacions indeterminades amb un 3,08%, i en darrer terme les gregues, les ebusitanes i les bètiques, amb un 1,54% cadascuna.

Àmfores Itàliques

D'origen itàlic tenim un total de 51 exemplars, que procedeixen de dues grans zones productores ben diferenciades. Per un costat hem de fer esment dels contenidors de la franja tirrènica, majoritaris amb 47 exemplars, dels quals 22 procedeixen amb seguretat de la regió campana, caracteritzades per la pasta volcànica. La resta els podem atribuir de manera àmplia als tallers de la franja tirrènica, assimilables a les pastes del tipus GIItA-Dr1A i GIItC-Dr1D (Márquez, Molina 2005: 106). Per altra banda hem de destacar la presència de 4 envasos procedents de la costa adriàtica, procedents dels centres productors de Bríndisi.

Dintre del repertori tipològic representat tenim 7 àmfores grecoitàliques clàssiques, característiques dels contextos de la primera meitat del segle II aC. Hem de sumar 22 exemplars del tipus evolucionat Dr. 1A, als que hem d'afegir 11 més de la variant Dr. 1B, i 7 de la Dr. 1C.

Respecte a la datació dels envasos de vi tirrènics, les àmfores del tipus grecoitàlic es daten, com acabem de dir, en la primera meitat del segle II aC, tot i que la seva presència en contextos de la segona meitat, en progressiva disminució, fa plantejar que es produeixin fins a finals d'aquest segle (Márquez, Molina 2005: 104). La variant Dr. 1A es data a partir del darrer terç del segle II aC, entorn el 135 aC, i tindrà una perdurabilitat que arriba a mitjans del segle I aC. La Dr. 1C es data entre finals del segle II i mitjans del I aC, i la variant més tardana, la Dr. 1B, apareix entorn l'any 100 aC i perdura fins a inicis del I dC.

En darrer terme hem de destacar la presència de les àmfores brindisines, contenidors d'oli que s'adscriuen al tipus Apani V, present amb 2 exemplars, i 2 més al tipus Apani VII. La seva datació l'hem de situar a partir del darrer terç del segle II aC, arribant a la segona meitat

del segle I aC.

En darrer terme hem de fer esment de les marques documentades sobre els contenidors amfòrics. En total tenim 2 segells sobre anses de sengles àmfores d'oli brindisines. Un dels segells porta la inscripció "NAH-ROTT" dins d'una cartel·la rectangular de 66 per 16 mm amb els angles arrodonits, i amb la segona T d'una mida més reduïda que la resta de les lletres.

El segon segell està en sentit retrògrad, i es pot llegir "ME I" o "ME T", donat que la darrera lletra no està del tot conservada. També es troba dins d'una cartel·la rectangular amb els angles arrodonits i unes dimensions de 41 per 11 mm.

Àmfores Púniques Centremediterrànies

Les àmfores cartagineses estan presents amb 3 exemplars, dels quals 2 no s'han pogut identificar tipològicament, degut al seu estat de fragmentació. El darrer exemplar és 1 àmfora Tripolitana Antiga, amb una datació que abasta els segles II i I aC.

Figura 418. Segell sobre àmfora de Bríndisi "NAHROTT"

Figura 419. Segell sobre àmfora de Bríndisi "ME I" o "ME T"

Àmfores Púniques del Cercle de l'Estret

Procedent dels centres púnics sud-peninsulars tenim 2 exemplars. 1 és un contenidor del tipus T-11.2.1.3, residual en el context, que es data entre finals del segle VI aC i els inicis del IV aC. Per aquest motiu no l'hem incorporat a l'estudi percentual.

L'àmfora tardorepublicana, procedent de les factories de salaons gaditanes, pertany al tipus dels campaments numantins T-9.1.1.1, amb una cronologia que va d'inicis del segle II a mitjans del I aC, i sobretot característic dels contextos de la segona meitat del segle II (Ramon Torres 1995: 227).

Àmfores Púnicoebusitanes

Com en el cas precedent, d'aquest origen hem documentat 1 àmfora residual, del tipus PE 14/T-8.1.1.1, que es data també en època ibèrica, al llarg de tot el segle IV aC. Es completa amb 1 exemplar del tipus PE 26, que té una cronologia que abasta el darrer quart del segle I aC i la primera meitat del I dC.

Àmfores Gregues

Procedent de les illes de l'Egeu hem documentat 1 exemplar, pertanyent a un contenidor de vi del tipus Dr. 2-4 oriental, que tindria el seu origen en les factories de l'illa de Kos. Respecte a la seva datació hauríem de situar-la en el segle I aC.

Àmfores Bètiques

Les àmfores bètiques estan presents amb tan sols 1 exemplar de la forma Halt. 70, que es comença a produir en els anys centrals de la primera meitat del segle I aC i arriba als darrers anys d'aquesta centúria. A Tàrraco els primers contenidors d'aquest tipus que tenim documentats es daten en època pre-augustal, al llarg del tercer quart del segle I aC (Gebellí, Díaz 2000).

Àmfores Tarraconenses

Les àmfores de producció catalana estan presents amb 4 exemplars. Entre les formes documentades tenim 1 àmfora Dr. 1C citior de producció recent²³¹, que es comença a fabricar vers el 90/80 aC, tenint el seu moment àlgid entre el 80/70 i el 40 aC (López Mullor, Martín 2006: 38/).

També hem recuperat 2 exemplars del tipus Oberaden 74, forma documentada en centres productors de l'entorn

de Tàrraco, com és el de la Canaleta, a Vila-seca, i que a Tarragona apareix en contextos del darrer quart del segle I aC, i en algun cas una mica anterior, datat *ca.* al 30 aC (Gebellí, Díaz 2000).

El darrer exemplar documentat pertany al tipus Dr. 2-4, la forma més característica dels envasos de vi catalans a partir del principat d'August. Es tracta d'un contenidor de procedència laietana, que es comença a fabricar entorn el 15 aC (López Mullor, Aquilué 2006: 71), a diferència de les àmfores Dr. 2-4 fabricades a l'*ager tarraconensis*, que es comencen a produir en data més avançada, a final del principat d'August o fins i tot en època de Claudi o Tiberi (Járrega 2009: 104).

Àmfores Ibèriques

Dins d'aquest grup hem d'incloure 2 exemplars, pertanyents a les característiques àmfores de boca plana amb el llavi lleugerament diferenciat per un engruiximent.

Àmfores Indeterminades

Dins d'aquest grup hem documentat 2 àmfores, que degut al seu estat de fragmentació no hem pogut definir ni llur origen ni llur tipologia.

Valoracions del Context

L'excavació arqueològica duta a terme en aquest solar, ha permès documentar aquesta fase datada en època augustal, que a nivell de restes conservades és molt escassa, dificultant llur interpretació. No obstant ha servit per aportar noves dades sobre el que coneixíem de l'evolució històrica d'aquest sector de la ciutat romana. De fet, l'ocupació de primera època augustal no s'havia identificat fins al moment, en les intervencions precedents a la UA 15, i és significativa donat que posa de manifest una reforma urbanística just abans de la transformació de tot aquest sector en grans *horrea* relacionats amb l'activitat del port de Tàrraco, pocs anys després, i que van ser abandonats durant la segona meitat del segle II dC.

Com ja hem dit, el context que acabem de presentar marca el punt d'inflexió entre el final de l'època tardorepublicana i l'inici del principat d'August, fet que queda palès en la seva composició. És, doncs, un bon exemple per tancar el grup de conjunts ceràmics que hem seleccionat per al nostre estudi.

231. També present en el context de la fase 2 d'aquest jaciment, que ja hem descrit. Es caracteritza per una pasta de color vermell intens, un tant arenosa i no massa dura, amb nombrosos desgreixants entre els que destaquen les partícules de quars blanques, amb un possible origen en la zona del Penedès. I com ja hem dit en l'estudi del context de la fase 2, volem agrair als participants al COMAMF, sobretot als investigadors Verònica Martínez, Albert Martín i Víctor Revilla, les indicacions sobre aquestes peces.

La Datació del Context

Atenent en primer lloc a les dades cronològiques que es desprenen de l'estudi de la vaixella fina²³², hem de destacar el domini quantitatiu del vernís negre de la producció A Tardana, la darrera fase de la Campaniana A, que abasta del 100 al 50/40 aC, tot i que és freqüent continuar trobant aquesta vaixella al llarg de la segona meitat del segle I aC. Com a dada significativa, la vaixella napolitana s'acompanya de vernís negre de Cales també de la variant Tardana, i que en aquest cas hem de datar entre el 90/80 i el 40/20 aC. Però aquesta datació que va de finals del primer quart a inicis del darrer del segle I aC queda ben acotada per la presència de nova vaixella; en primer lloc una pàtera de terra sigil·lada itàlica Consp. 7 o Consp. 8, que podem datar respectivament a partir del 40 o del 30 aC, i tenen el seu moment final vers el 10 dC. A més, també hem documentat, junt amb gobelets itàlics Mayet II d'àmplia cronologia²³³, una copa de producció tarraconense de la forma 54, que es comença a produir a inicis del darrer quart del segle I aC, amb el principat d'August.

En el cas de la ceràmica comuna trobem un comportament similar. Tenim força material de cronologia àmplia o fins i tot residual i propi de les fases precedents, però cal destacar, entre la vaixella de cuina d'importació itàlica, la presència d'una *patina* de roig intern pompeïà del tipus F6 Luni 5, amb una datació inicial que també coincideix amb l'inici del principat d'August. D'aquesta manera, queda corroborada una data per al context, com es deriva del grup de la vaixella fina, d'inicis de l'últim quart del segle I aC.

En darrer terme hem de tenir en compte el grup de les àmfores, força nombrós i molt significatiu. Dels contenidors d'origen itàlic tenim alguns residuals, com les grecoitàliques, però la resta són formes pròpies tant del segle II com de la primera meitat del segle I aC, com els tipus Dr. 1A i 1C. Hem d'afegir també la presència d'àmfores d'oli de Brindisi i àmfores nord-africanes del tipus Tripolitana Antiga, que si bé es comencen a produir durant el segle II aC, la seva cronologia es prolonga durant la segona meitat del segle I aC, coincidint amb la datació de la vaixella fina i comuna a què hem fet referència. Però com a dada significativa hem de dir que aquests contenidors estan acompanyats d'envasos

propis del segle I aC. D'una banda tenim les àmfores orientals del tipus Dr- 2-4, datades en el segle I aC i que són els prototips dels envasos que caracteritzaran les exportacions de vi tarraconense a partir d'època augustal i julio-clàudia. A més tenim les importacions bètiques de Halt. 70, que comencen a produir-se poc abans de mitjans del segle I aC, però que tenen la seva major difusió a partir d'època augustal, i estan documentades a Tàrraco en contextos datats *ca.* l'any 30 aC. A més, tenim també una àmfora eivissenca del tipus PE 26, que es comercialitza entre l'època augustal i la primera meitat del segle I dC, juntament amb alguns exemplars de les primeres produccions catalanes. En aquest darrer grup tenim tant exemplars de la denominada producció antiga, com són les versions locals de Dr. 1C citeriors, presents en el conjunt ceràmic de la fase precedent, i que caracteritzen sobretot els contextos del segon i tercer quart, tenint també presència en els darrers moments d'aquest segle. Aquestes àmfores apareixen acompanyades de formes pròpiament tarraconenses, com l'Oberaden 74, documentada a la pròpia ciutat de Tàrraco en un context datat *ca.* el 30 aC, així com un contenidor del tipus Dr. 2-4. Aquest darrer és el que ofereix una datació més baixa, ja que els primers exemplars ben documentats, d'origen laietà, es daten entorn el 15 aC (López Mullor, Menéndez 2007: 72).

Amb aquestes dades creiem que la datació del context l'hem de situar en aquest període que abasta la primera meitat de l'últim quart del segle I aC, moment en què es comencen a produir algunes de les ceràmiques aquí presents, com les pàteres de sigil·lada itàlica Consp. 7 o 8, els vasos de parets fines López 54, les cassoles de roig intern pompeïà F6 Luni 5, i les àmfores Oberaden 74 i Dr. 2-4 de la Tarraconense. No obstant, dintre d'aquest ampli context, aquestes peces representen un percentatge petit, ja que el gruix de la vaixella fina, per exemple, està formada per Campaniana A Tardana i Campaniana B Tardana de Cales, les parets fines són tots gobelets itàlics Mayet 2 excepte la peça local referida, i les àmfores tarraconenses de datació més baixa representen el 6% dels contenidors, davant del 78% d'àmfores itàliques, com a dada significativa.

De fet, tenim alguns exemples a la pròpia ciutat de Tàrraco ben estudiats, com per exemple els nivells

232. Com succeeix tantes vegades, les obres de reforma urbanística impliquen remocions i destruccions de les estructures precedents, i aquest fet provoca que, junt amb el material ceràmic dels estrats que podem considerar "contemporani", apareguin produccions de les fases cronològiques anteriors, com les produccions del segle II aC de la Campaniana A o de Cales, també presents però que no aporten dades significatives per datar aquest context.

233. Amb una producció que va de mitjans del segle II a mitjans del I aC.

augustals del teatre (Gebellí 2008), datats en el darrer quart del segle I aC, i on la composició, respecte al grup de les àmfores, és similar al nostre, si bé en aquell cas tenim un clar domini de les produccions tarraconenses i bètiques, que representen respectivament el 27,9% i el 52%, davant d'un escàs 8,5% d'importacions itàliques. Un altre context de composició anàloga al nostre, on dominen les produccions de vernís negre del tipus A i B tardanes i les àmfores itàliques, front la presència puntual d'una pàtera Consp. 7 de sigil·lada itàlica i àmfores bètiques i tarraconenses de les formes ja referenciades, és el procedent dels nivells fundacionals de la via documentada al PERI 6 (Parc Central), ja estudiats en la publicació monogràfica (López Vilar 2006), i datada al darrer decenni del segle I aC. També comptem amb exemples a la zona central de la costa catalana, com són els nivells d'*Iluro* del darrer quart del segle I aC, amb una composició anàloga a la del nostre, si bé el repertori de sigil·lada itàlica és molt més ampli i nombrós (García Roselló, Pujol, Zamora 2000: 67).

D'altra banda, hem de fer esment d'un context procedent de les sitges del fòrum d'Empúries. Es tracta del context augustal de la sitja 98-CR-F-1107 (Aquilué *et alii* 2010: 41-46), datat en el 10/1 aC, i que té una composició força similar al que acabem de presentar. No obstant, en el cas d'Empúries es fa notòria una major incidència de la ceràmica fina de vernís vermell, ja que la TS Itàlica és notòriament més nombrosa que en el nostre cas, i també el repertori formal és molt més ampli, amb formes com les Consp. 1, 2, 5, 7, 8, 12, 14 i 18, en contraposició a la presència d'una única copa Consp. 7 o 8 en el context tarragoní. També el repertori de parets fines és força diferent al nostre, ja que el conjunt emporità presenta un repertori de vasos de parets fines molt més variat, i estan ben documentades els vasos ACO, amb una datació centrada en el darrer decenni del segle I aC, absents en el nostre cas.

A més, entre els contenidors amfòrics, constatem una coincidència en la presència d'àmfores de l'Egeu, junt amb envasos locals Oberaden 74, però en el cas del context de Tàrraco estan absents els envasos bètics Dr. 20, si bé tenim formes més antigues com la Halt. 70. D'aquesta manera, creiem que aquest context ens està marcant un clar terme *ante quem* a la formació del conjunt ceràmic tarragoní.

També podem fer esment d'un context de composició molt similar procedent de *Baetulo* (Comas, Padrós 2010: 149), concretament el procedent de la Casa dels Dofins del carrer Lladó –UE 113–, que presenta una composició molt similar al nostre, però com en el cas d'Empúries amb una major quantitat i varietat de TS Itàlica i de

parets fines, si bé hi ha coincidència en la presència de Campaniana A Tardana Lamb. 5 i 31b, Campaniana B Lamb. 1, 3 i 5, llànties Ricci E, o vaixel·la comuna itàlica. Respecte al grup de les àmfores, veiem com en el cas badaloní dominen les produccions autòctones, com la Pascual 1, quedant les importacions itàliques amb una presència merament testimonial, al contrari del que succeeix en el nostre context. No obstant, també trobem coincidències en la presència d'importacions de Halt. 70, Tripolitana Antiga, contenidors itàlics de l'adriàtic i púnics, en el cas de *Baetulo* molt minoritaris i en el de Tàrraco força destacats. D'aquesta manera, creiem que aquest context, datat en l'últim decenni del segle I aC, torna a servir com a referència *ante quem* a la formació del conjunt ceràmic de la fase 3 de la UA 15.

En darrer terme hem de fer esment dels contextos ceràmics procedents del jaciment de Magdalensberg, a Àustria. En aquest cas hem de fer esment dels materials dels nivells de regularització d'època augustal documentats a l'est del fòrum i datats en el període 20-10 aC (Schindler 2010: 463). En aquest cas el context ceràmic ofereix una alta presència de ceràmica de vernís negre, com en el nostre cas, junt amb vaixel·la de vernís vermell, entre les que trobem formes com la Consp. 7 i 8, present també al context tarragoní, junt amb formes com la Consp. 1, 4, 5, 10, 11, 12, 13, 14 i 36, i on són molt minoritàries formes com la Consp. 22 i 53. Aquesta vaixel·la està acompanyada, a més, d'importacions de vaixel·la de cuina campana, així com parets fines, entre les que trobem la forma 2, també present en el nostre context, i on són absents les parets fines d'ACO, que d'altra banda sí apareixen en els nivells datats a partir del 10 aC de Magdalensberg.

Amb aquestes dades creiem poder plantejar una datació, per al context que acabem de presentar, *ca.* al 15 aC, com és el cas dels contextos austríacs de Magdalensberg, i just abans de la formació dels contextos referenciats d'Empúries i *Baetulo*, en el moment en què s'inicia la producció de Dr. 2-4 a la Laietània, i quan fa pocs anys que han començat a fabricar-se les parets fines López 54 a l'entorn de Tàrraco, o que han arribat les primeres cassoles de roig pompeïà F6 Luni 5, i just abans de la irrupció massiva a nivell quantitatiu i de repertori formal de TS Itàlica.

La Composició del Context

Aquest conjunt ceràmic està format, en un 67,26%, per vaixel·la importada, davant del 26,79% de ceràmica de producció local o regional, en aquest cas formada per ceràmica de tradició ibèrica -24,41%- i per produccions de tipus "romà" -2,38%-. En darrer terme trobem,

amb un 5,95%, la ceràmica romana de procedència indeterminada.

Entre les importacions, i malgrat el moment avançat del segle I aC en què ens trobem, cal destacar el domini dels productes itàlics, amb un 91,15%, quedant els púnics centremediterranis en segon lloc amb un escàs 3,54%. En darrer terme, documentats amb un sol exemplar, tenim productes ebusitans, grecs de l'Egeu i bètics, que a nivell percentual representen el 0,88% del total cadascun. Finalment hem de fer esment de les importacions de procedència indeterminada, que sumen l'1,77% restant. Si ens centrem en l'anàlisi dels contenidors amfòrics, veiem que les produccions locals o regionals arriben al 9,23% del total²³⁴, si bé hem de distingir entre els envasos de tradició indígena, les àmfores ibèriques -3,08%-, i les de tipologia romana o àmfores tarraconenses -6,15%-.

Però si analitzem únicament en els envasos importats, veiem un clar domini dels itàlics, que representen el 86,44%, i que majoritàriament provenen de l'àrea tirrènica -83,05%-, tot i que tenim també exemplars de la regió adriàtica, concretament de Brindisi -3,39%-. El segon grup, d'altra banda molt minoritari, és el dels envasos púnics centremediterranis, que representen el 5,08%, i en darrer terme tenim, amb un contenidor cadascun i un percentatge de l'1,69%, les àmfores de la Bètica, l'Egeu i Eivissa. Es tancaria el grup d'àmfores amb els exemplars de procedència forània però que no hem pogut identificar amb cap centre productor, i que representen el 3,39%.

En quant al repertori formal de les àmfores recuperades, cal destacar el domini dels envasos itàlics Dr. 1A -36,67%-, seguits dels Dr. 1B -18,33%-, i en tercer lloc amb una percentatge igual de l'11,67%, la variant itàlica de Dr. 1C i les grecoitàliques, que aquí tenen un caràcter clarament residual, tot i que força significatiu. En darrer lloc hem de fer esment d'un grup de contenidors amb un percentatge del 3,33%, com ara els brindisins Apani V i Apani VII, o els tarraconenses Oberaden 74. En darrer terme, amb només un exemplar i un percentatge de l'1,67%, trobem àmfores Dr. 2-4 de Kos, Dr. 1C citeriors, Dr. 2-4 tarraconenses, púniques de la badia de Cadis CC.NN./T-9.1.1.1, ebusitanes PE 26, bètiques Halt. 70 i àmfores centremediterrànies del tipus Tripolitana Antiga.

Passant a analitzar el servei de taula, hem de dir que les classes ceràmiques documentades pertanyen

majoritàriament a la vaixella fina -56,37%-, formada en un 30,91% per vernís negre i vermell, en un 14,55% per parets fines²³⁵ i en un 10,91% per ceràmica grisa de la costa. La ceràmica comuna -43,63%- està integrada per un 32,73% de vaixella comuna ibèrica, un 9,09% de comuna romana, i en darrer terme un 1,82% de ceràmica comuna púnica. Però si centrem l'atenció sobre la vaixella fina de vernís, trobem un domini dels vasos de la Campània sobre la resta -85%-, amb una majoria de les produccions napolitanes -50%- sobre les calenes -35%-. Ja minoritaris són els vasos de vernís vermell de la TS Itàlica, procedents de l'entorn d'Arezzo o Lió -5%-, i el vernís negre itàlic indeterminat -10%-.

En quant al repertori formal de la vaixella de taula, hem de dir que el més nombrós és el de les gerres, que sumen el 36,36% del total, seguit de les copes i bols -21,82%-, i dels gots -20%- dels quals el 18,18% són vasos sense ansa i un exemplar de grisa de la costa correspon a un vaset ansat -1,82%-. Un altre dels grups destacats és el dels plats i les pàteres -16,36%-, i ja minoritàries són les tapadores de gerra, presents amb un exemplar púnic forma Lancel 911, i les *lagonae*, també un exemplar de la comuna ibèrica, i un percentatge de l'1,82% cadascuna. Respecte a les tipologies i classes ceràmiques presents a cada grup, el dels plats i pàteres està dominat per la vaixella de vernís negre -77,78%-, essent la comuna ibèrica -11,11%- i la comuna romana -11,11%- minoritàries. De les formes documentades hem de destacar un domini de les pàteres Lamb. 5 -44,44%-, seguides de les Lamb. 55 -33,33%- i del plat Lamb. 36 -22,22%-. El cas de les copes i els bols és lleugerament diferent. En quant a les produccions que en formen part, també són majoria les copes de vernís negre, amb un percentatge del 58,33%, seguides de la grisa de la costa -25%-, i de la terra sigil·lada i la comuna ibèrica, amb un 8,33% cadascuna. Igualment, el repertori formal és força més variat, si bé trobem una major incidència de les escudelles de fabricació local o regional en grisa de la costa del tipus A-I -25%-, així com de la copa de vernís negre Lamb. 33b -16,67%-. La resta de formes documentades estan presents amb només un exemplar, i amb un percentatge del 8,33% cadascuna²³⁶.

Respecte al grup de gots i gobelets hem de destacar que la majoria de peces pertanyen a la vaixella de parets fines -80%-, dels quals el 70% són gobelets itàlics Mayet 2

234. La resta dels envasos procedeixen en un 78,46% d'Itàlia, en un 4,61% de l'àrea cartaginesa, i en un 1,54% són envasos eivissencs, púnics del Cercle de l'Estret, grecs i bètics, respectivament.

235. Dels vuit vasos de parets fines documentats, set són importacions itàliques -12,73% de la vaixella de taula- i un és de producció local -1,82%-.

236. Les formes Lamb. 1, 27c, 28ab, 31b i F 2860 de vernís negre, la copa Consp. 7 o 8 de TS Itàlica, i un bol reentrant.

i el 10% copes de producció local de la forma 54. Es completa amb un got de vernís negre Lamb. 3 i un gobelet de la producció grisa de la costa, cadascun amb un percentatge del 10%.

En darrer ter me hem de destacar que, entre les nombroses gerres documentades, la majoria són peces de producció local de la ceràmica ibèrica, amb un percentatge del 75%, seguida de les gerres en ceràmica comuna romana de procedència indeterminada -20%-, i d'una gerra de la grisa de la costa -5%-.

Si centrem ara l'atenció sobre la vaixella de cuina i preparació d'aliments, hem de remarcar que la majoria és vaixella d'importació itàlica, amb un destacat percentatge del 73,53%, quedant la vaixella local ibèrica en segon lloc amb el 20,59%, i en darrer terme la comuna romana, amb el 5,88% restant.

Si analitzem el repertori documentat, les més nombroses són les olles i les tapadores, amb un 33,35% cadascuna. Així, entre les olles la majoria són peces locals de la

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	Lamb. 36	2	Campaniana A: 2
Pàteres	Lamb. 55	3	Campaniana A: 1 Comuna Ibèrica: 1 Comuna Romana: 1
	Lamb. 5	4	Campaniana A: 2 B de Cales: 2
Bols	Lamb. 27c	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 31b	1	Campaniana A: 1
	Escudella A-I	3	Grisa de la Costa: 3
	Bol reentrant	1	Comuna Ibèrica: 1
Copes	Lamb. 28ab	1	Campaniana A: 1
	Lamb. 33b	2	Campaniana A: 2
	Lamb. 1	1	B de Cales: 1
	F 2860	1	Calena Antiga: 1
	Consp. 7/8	1	TS Itàlica: 1
Cràters Ansats	F 453	1	B de Cales: 1
Gots/ Gobelets	Lamb. 3	1	B de Cales: 1
	My. 2	7	PP FF Itàlica: 7
	L. 54	1	PP FF Tàrraconense: 1
	S/T	1	Grisa de la Costa: 1
Gots Ansats	Vaset bicònic	1	Grisa de la Costa: 1
Gerres	Gerra zoomorfa S/T	10	Comuna Ibèrica: 10
		10	Grisa de la Costa: 1 Comuna Ibèrica: 5 Comuna Romana: 4
<i>Lagonae</i>	S/T	1	Comuna Ibèrica: 1
Taps. de Gerra	Lancel 911	1	Comuna Púnica: 1

Figura 420. La vaixella de taula. Tipologia

ceràmica grollera ibèrica -63,64%-, quedant en segon lloc les importacions itàliques i les de la ceràmica comuna romana, amb el 18,18% cadascuna. Però entre les tapadores, hem de dir que són totes importacions itàliques. També totes provinents d'Itàlia són les *patinae* documentades, que representen el 29,41% de la vaixella de cuina²³⁷, així com una *sartago* i un morter, també itàlics, que representen el 2,94% respectivament.

Passant al grup de la vaixella d'emmagatzematge i despesa, hem de dir que està format exclusivament per ceràmica ibèrica, essent el càlat el format més nombrós -66,67%-, i estan presents de manera puntual una tenalla i una gerra pithoide, que representen el 16,67% cadascuna.

En darrer terme hem de fer esment d'altres tipus de ceràmica, grup que representa el 2,98% del total, i que està format per 3 tapadores d'àmfora fabricades a mà de la producció comuna romana, a més de dues llànties de vernís negre dels tipus Ricci E i Dr. 1B.

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Olles	11	Grollera Ibèrica: 7 Comuna Itàlica: 2 Comuna Romana: 2
<i>Patinae</i>	10	Comuna Itàlica: 9 Roing Intern Pompeià: 1
<i>Sartaginis</i>	1	Comuna Itàlica: 1
Tapadores	11	Comuna Itàlica: 11
Morters	1	Comuna Itàlica: 1

Figura 421. La vaixella de cuina i preparació d'aliments

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Càlats	4	Comuna Ibèrica: 4
Tenalla	1	Comuna Ibèrica: 1
Gerra Pithoide	1	Comuna Ibèrica: 1

Figura 422. La ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	PRODUCCIÓ
Llàntia	2	Vernís Negre: 2
Tap d'Àmfora	1	Comuna Romana: 3

Figura 423. Altres tipus de ceràmica

237. De les quals el 10% correspon a una *patina* amb engalba interna del tipus roig intern pompeià.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

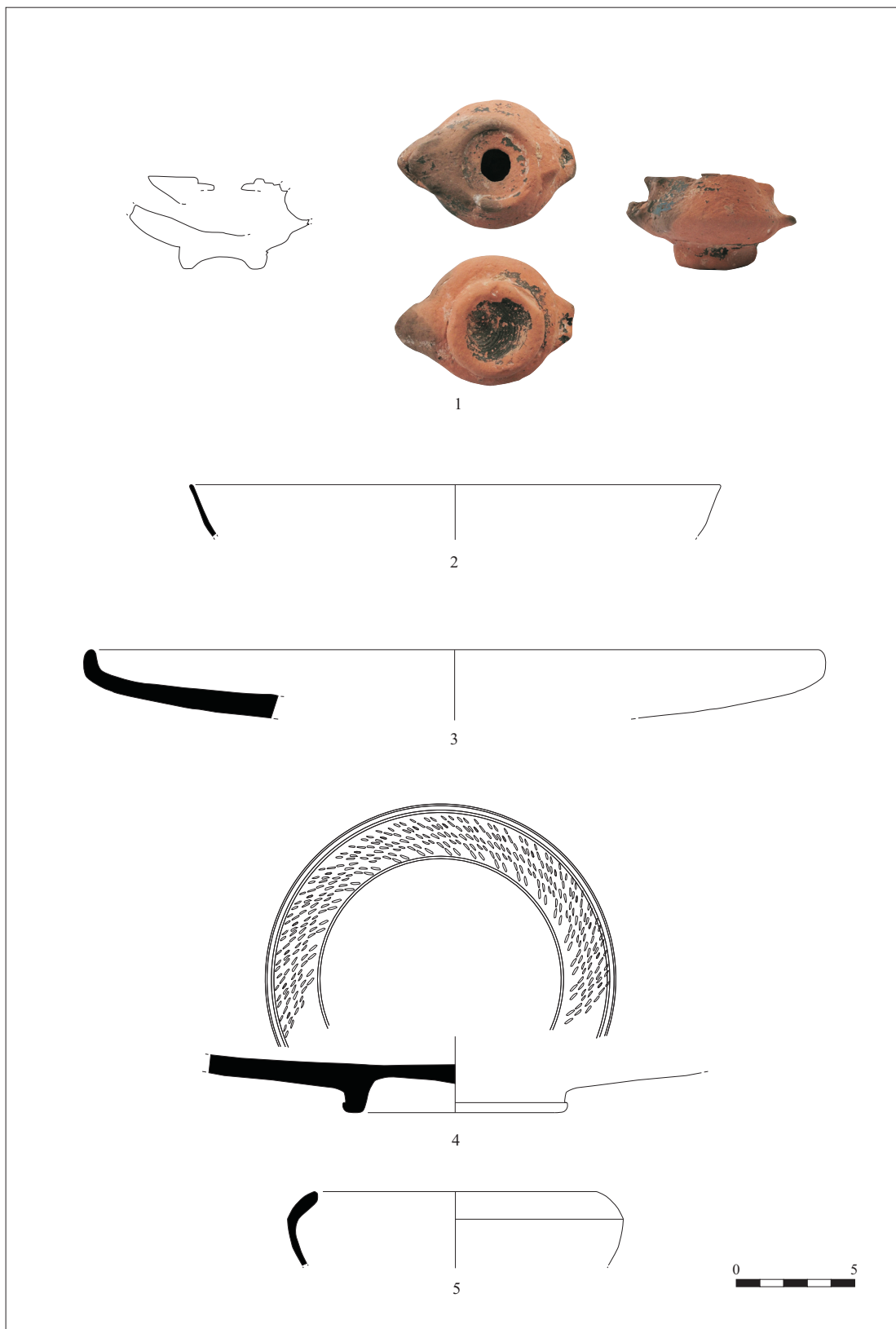

Figura 424. LLÀNTIA DE VN: 1) Dr. 1B. CALENA ANTIGA: 2) F 2860. B DE CALES: 3, 4) Lamb. 5. GRISA DE LA COSTA: 5) Escudella A-I.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

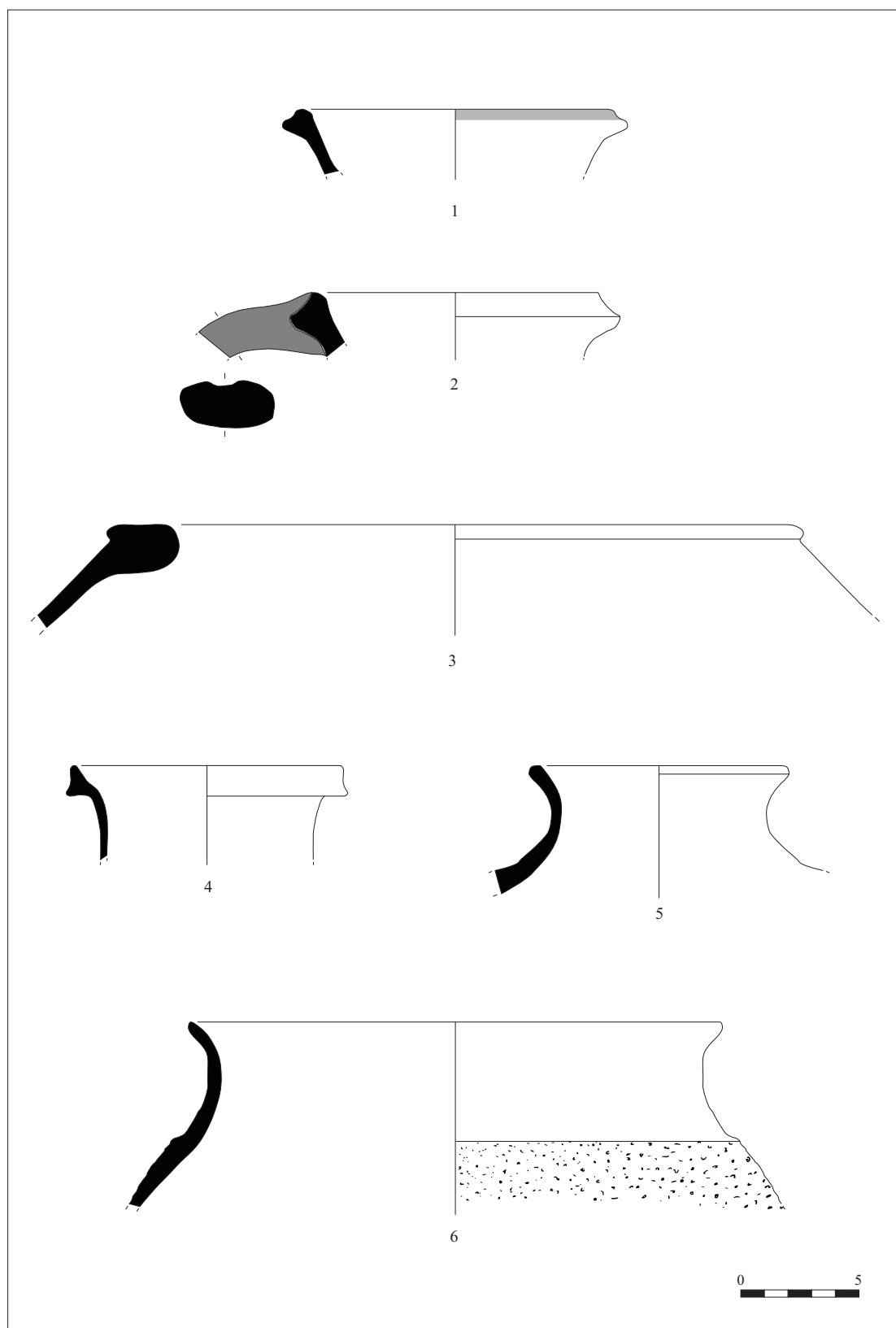

Figura 425. COMUNA IBÈRICA: 1, 2) Gerres. 3) Tenalla. COMUNA ROMANA: 4) Gerra. GROLLERA IBÈRICA: 5, 6) Olles.

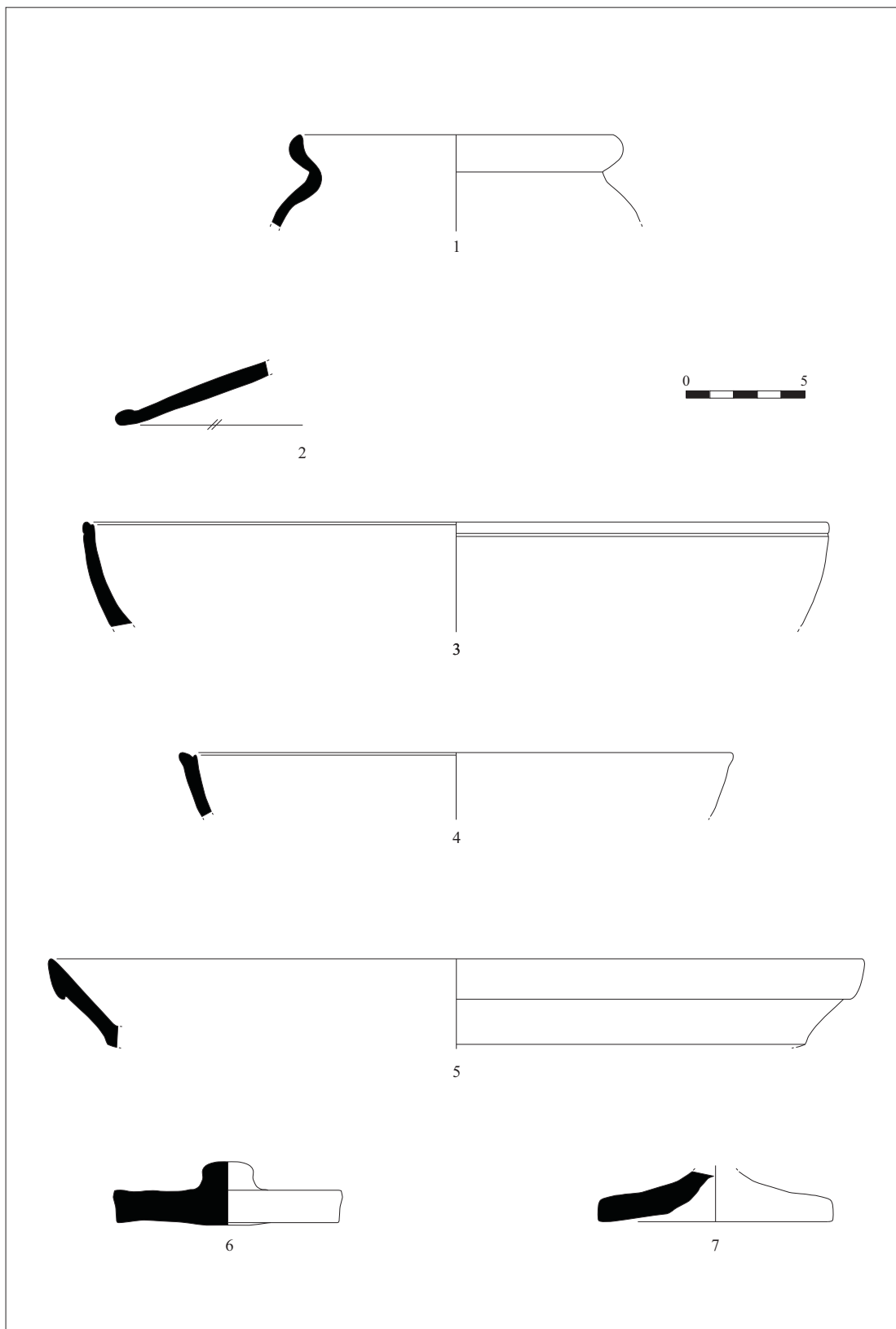

Figura 426. COMUNA ITÀLICA: 1) Olla Vegas 2. 2) Tapadora F5 Celsa 79.15. 3, 4) *Patinae* Vegas 14. 5) Sartago Celsa 84.13596. COMUNA ROMANA: 6, 7) Tapadores d'àmfora.

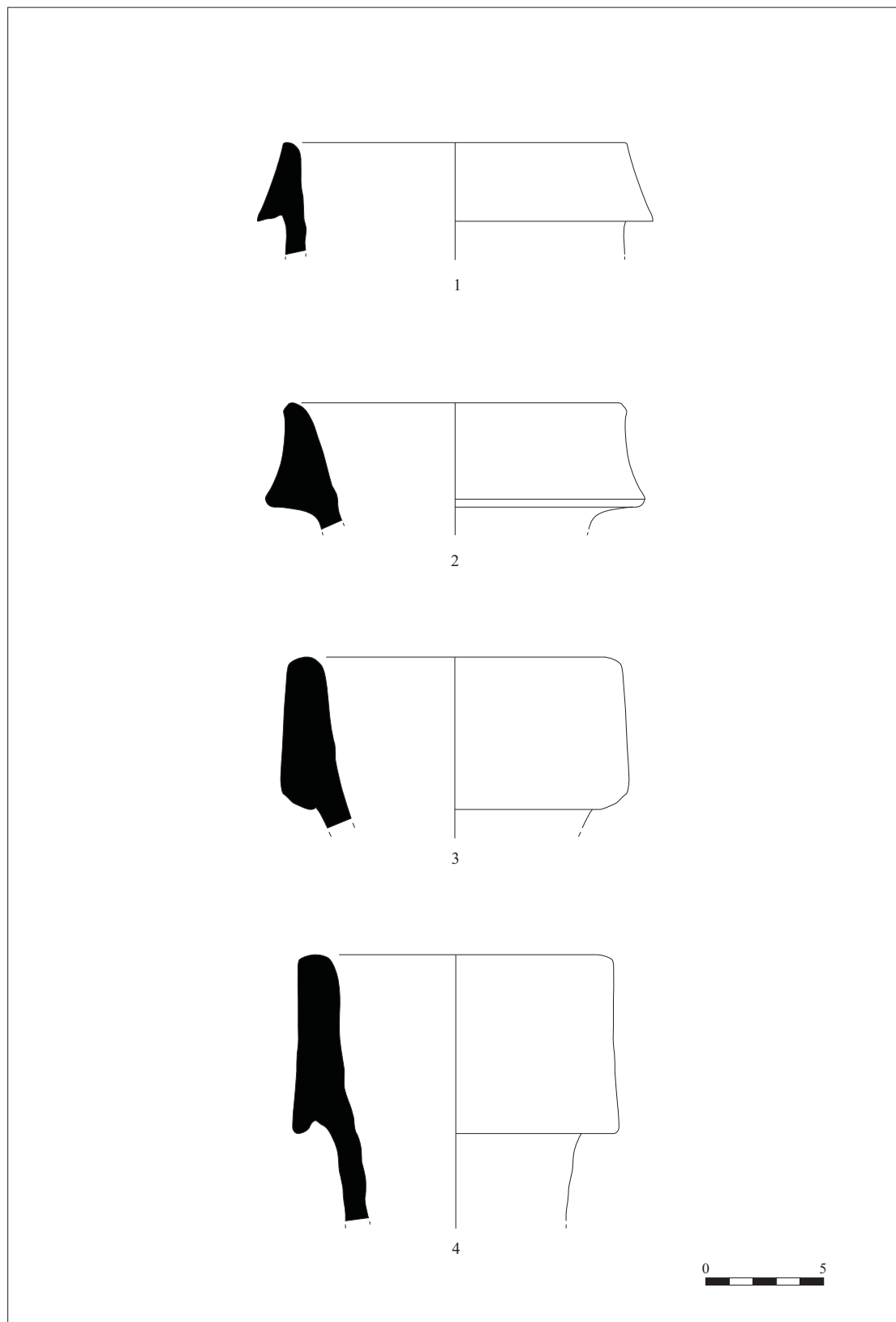

Figura 427. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Dr. 1A. 2) Dr. 1B. 3) Dr. 1B campana. 4) Dr. 1C campana.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

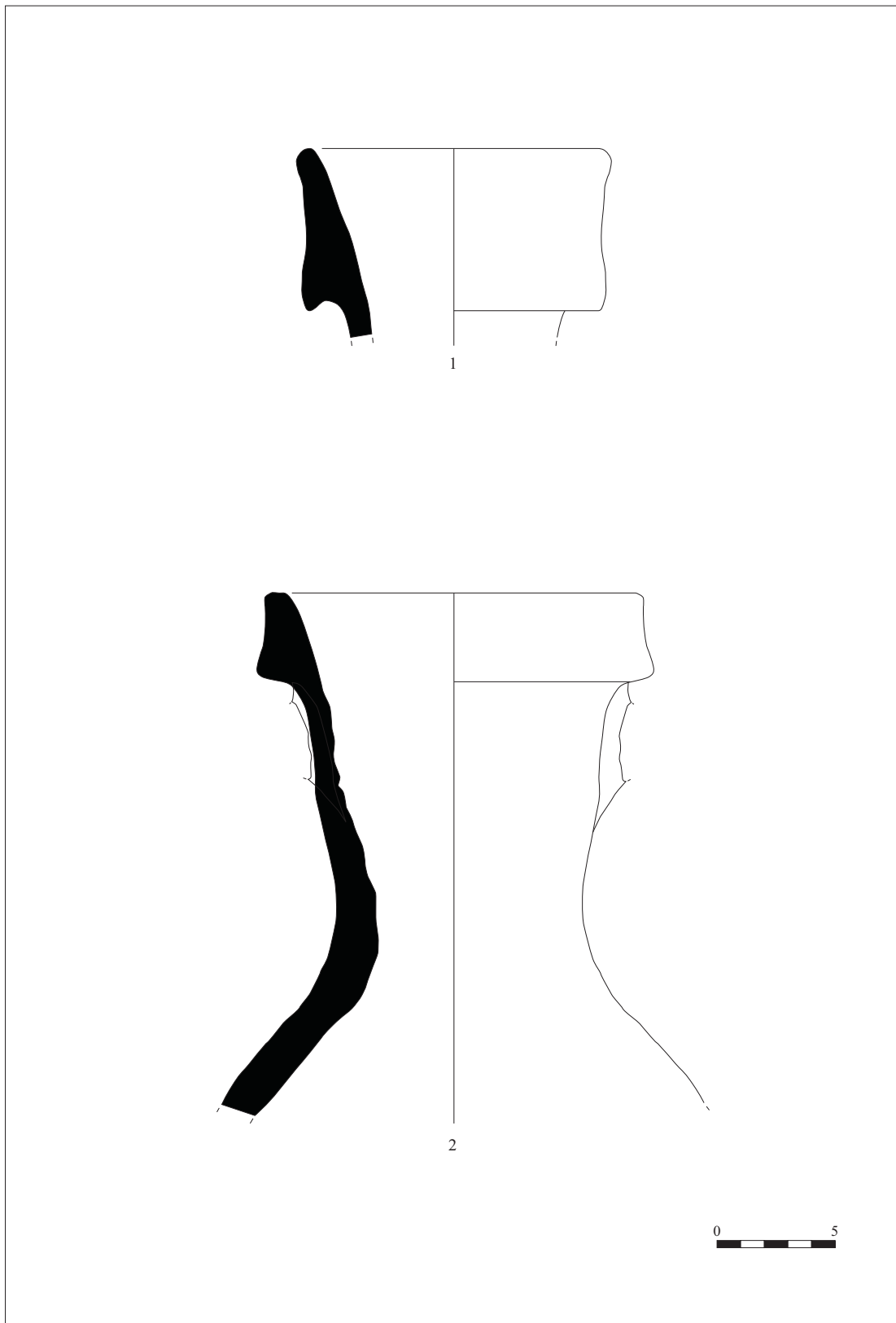

Figura 428. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Dr. 1C campana. 2) Apani VII.

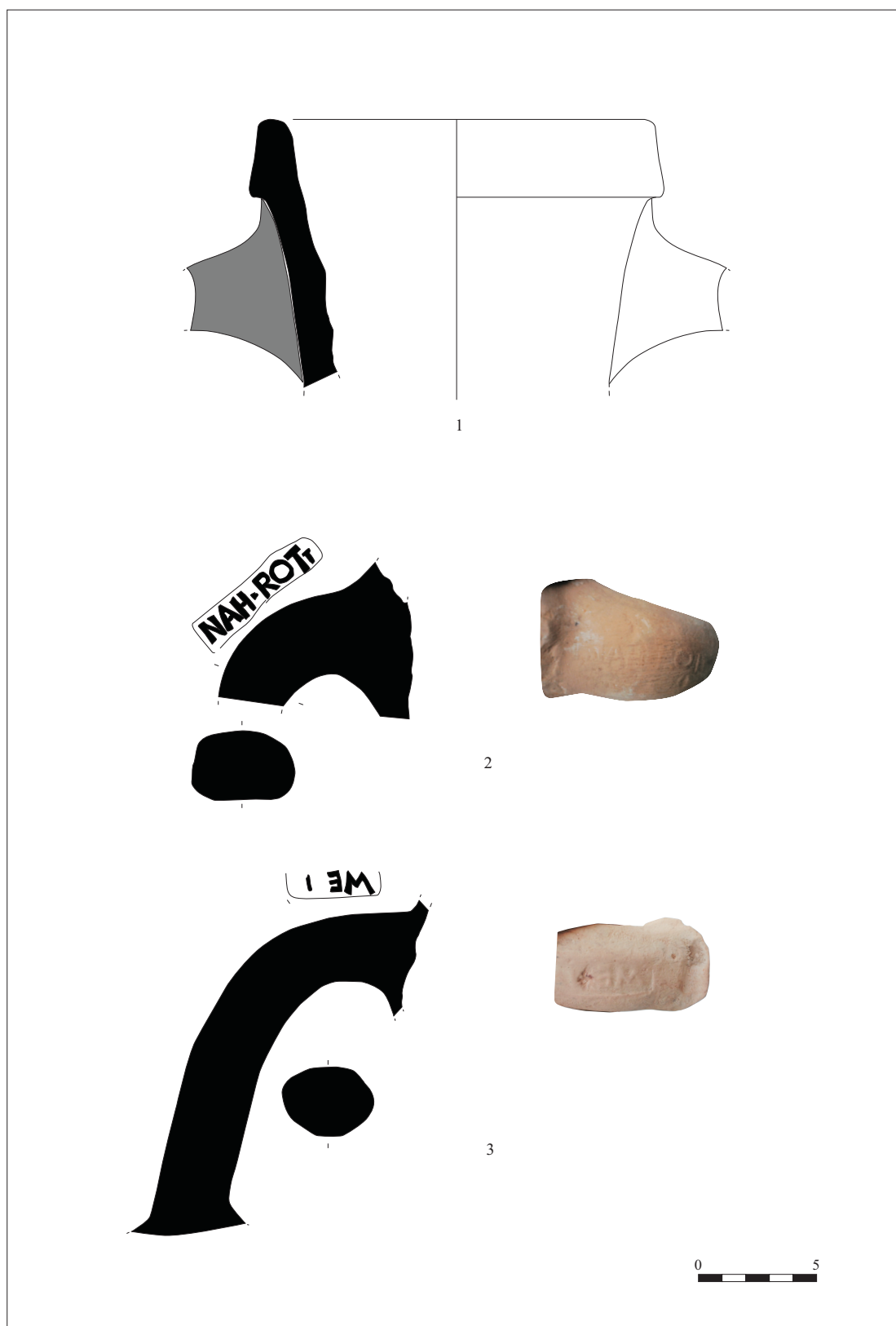

Figura 429. ÀMFORA ITÀLICA: 1) Apani VII. 2, 3) Àmfores oleàries de Bríndisi.

MOISÉS DÍAZ GARCÍA

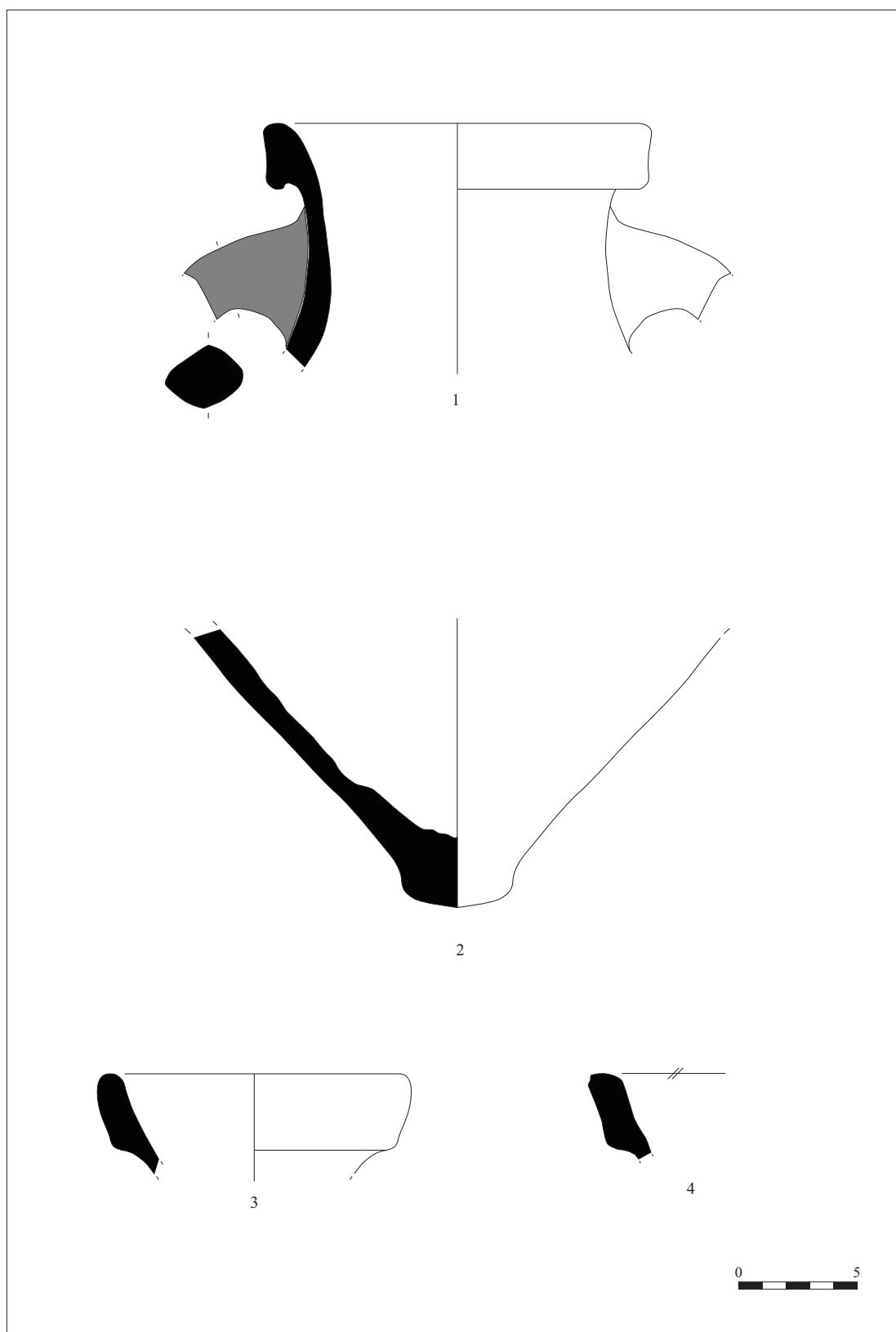

Figura 430. ÀMFORA PÚNICA: 1, 2) Tripolitana Antiga. ÀMFORA BÈTICA: 3) Halt. 70. ÀMFORA TARRACONENSE: 4) Ober. 74.

5. Conclusions

5.1. El període entre l'arriba dels Escipions el 218 aC i mitjans del segle II aC

Els contextos ceràmics que hem preentat, tot i que són una mostra prou significativa i variada, tant a nivell quantitatiu com topogràfic, es caracteritzen per la manca de conjunts tancats datats entre els primers anys de l'arribada dels romans, durant la Segona Guerra Púnica, i mitjans del segle II aC. De fet, en aquest període tan sols podem situar el context de la Torre del Cabiscol²³⁸, que forma part de la primera fase de la muralla romana, i que a més tan sols es pot datar de manera genèrica entre l'inici de la Segona Guerra Púnica i els dos primers decennis del segle II aC. Es tracta, sense cap mena de dubte, d'un handicap de cara a definir les tendències en la dinàmica comercial d'aquests primers setanta anys de dominació romana, així com les pautes de consum, però alhora és una dada molt interessant, ja que ens indica la poca petja a nivell arqueològic —manca de reformes urbanístiques a l'*oppidum* i el seu entorn, així com a l'àrea militar que dominava l'acròpoli tarraconense— que va suposar aquest període. Caldria valorar, d'una banda, que a la part alta de la ciutat on trobem l'assentament militar romà va patir, durant el segle I dC, una impressionant reforma monumental que culminà amb el temple d'August i el complex del denominat Fòrum Provincial i el circ romà, construïts als seus peus. Aquesta monumentalització, com ha evidenciat l'arqueologia, va comportar l'anorreament de les restes estructurals i estratigràfiques subjacents que fins al moment es devien conservar, de manera que l'única evidència ben conservada seria la mencionada muralla. No obstant la part baixa de la ciutat, on es trobava l'*oppidum* ibèric i l'àrea portuària, també es caracteritza per una manca de contextos tancats datats entre finals del segle III aC i mitjans del II aC, fet que contrasta amb una forta activitat de reformes urbanes, a les que s'associen nombrosos contextos ben datats, en la segona meitat del segle II aC i la centúria següent. Es posa en evidència que, si bé Tàrraco ja era des d'un moment molt incipient el punt d'arribada dels soldats romans que participaven en l'avenç de la conquesta d'Hispania²³⁹, no és fins a partir de la segona meitat del

segle II aC que aquesta activitat queda ben reflectida en el registre arqueològic de la ciutat. Però la manca de dades ben contextualitzades les podem completar, parcialment, amb tot un seguit de peces ceràmiques que, clarament, pertanyen a una activitat de comerç i consum anterior. Un exemple és el de la vaixella de “llarga vida”, com ara el vernís negre de Cales amb decoració en relleu sobre el fons intern, que donat el seu caràcter de vaixella de luxe i exclusiva, tal vegada litúrgica, fa que s'amortitzi molt després de la seva adquisició. Altres elements que ens permeten definir els tipus de productes que arribaven durant aquest moment, i les pautes de consum, és la ceràmica tardorepublicana residual produïda entre finals del segle III i els inicis del II aC, així com algunes àmfores o vasos de la Campaniana A Antiga, que es troben junt amb peces que podem considerar “contemporànies” a la formació dels contextos. És el cas dels nivells de colgament i recreixement de la cota d'ús relacionats amb reformes urbanístiques a l'antic *oppidum* ibèric i el seu entorn, on les noves actuacions edilícies suposaven en molts casos la destrucció i remoció de part de les estructures i l'estratigrafia dels moments anteriors. Així, en un lloc on hi hagué una ocupació ininterrompuda des d'almenys el segle V aC, queda de manifest que les ocupacions o reformes de poca intensitat, que no deixen empremta estratigràfica, es poden rastrejar a través de l'*instrumentum domesticum* conservat en els contextos de formació immediatament posterior.

Així, si bé arran del material recuperat de la Torre del Cabiscol no podem fer gaires precisions en quant a la composició dels contextos característics dels voltants del 200 aC, amb la vaixella d'aquest període present en nivells de datació més baixa, podem arribar a definir-los a nivell general. D'una banda, del context tancat estratigràficament, es pot comprovar com entre la vaixella fina hi ha un predomini de la Campaniana A respecte a altres produccions de vernís negre, que suma el 46,67% del total, però encara és molt destacada la presència de vernís negre de *Rhode*, amb un percentatge del 26,66%,

238. Per evitar una duplicitat de dades, en els períodes on els contextos provenen de només una excavació, com és aquest, remetem als quadres percentuals que ja hem adjuntat en la descripció dels conjunts ceràmics corresponents, en el capítol 4 d'aquest treball.

239. I tota la cort de comerciants i homes de negocis, que els hi compraven el botí i els hi proporcionaven el menjar, el vi i les dones.

que amb l'entrada del segle II aC desapareixerà, tot coincidint amb la massiva arribada dels vasos napolitans. També trobem en aquest cas vasos de producció etrusc-lacial dels tallers que durant el segle III aC, com els de Petites Estampetes, presents de manera constant però sempre reduïda als contextos de la Cessetània²⁴⁰. Però aquesta vaixella fina, que apareix acompanyada del repertori indígena de la grisa de la costa, es completa amb peces de clar caràcter luxós i/o litúrgic, com són els exclusius i poc abundants vasos de vernís negre de Cales amb decoració en relleu sobre el fons intern, ben estudiats en el cas de Tàrraco per J.M. Puche (Puche 1998)²⁴¹, i que arriben al nostre territori durant els primers moments de la conquesta romana, junt amb Campaniana A Antiga, i fins als primers anys del segle II aC (Marín, Ribera 2001: 263).

En quant al repertori formal de la vaixella fina, i concretament la de vernís negre²⁴², d'una banda tenim les produccions pròpies de tot el segle III aC, com les copes ansades Lamb. 49 i els bols Lamb. 27ab de producció etrusc-lacial, i copes ansades etrusques F 4110, les conegudes com "anses d'oreille"²⁴³, així com les produccions de *Rhode*, presents amb plats de peix Lamb. 23, copes i bols Lamb. 26 i 27ab, copes ansades Lamb. 49 i càntrars Lamb. 40. Però aquest repertori formal està també representat per les produccions napolitanes de la Campaniana A Antiga, amb formes que desapareixeran a finals del primer quart del segle II aC amb la irrupció de la variant A Mitja o Clàssica, com els plats de peix Lamb. 23, les copes Lamb. 26 i les copes ansades Lamb. 42Bc i Lamb. 48. És a dir, que veiem com la Campaniana A inicialment ofereix un repertori formal que s'adapta al gust del consum indígena, amb formes ben documentades a la Cessetània al llarg del segle III aC, fet que canviarà durant el segle II aC degut a l'evolució del repertori formal de la Campaniana A i de la demanda hispana, ara per a un consumidor "romanitzat" o bé itàlic establert a territori hispà (Sanmartí, Principal 1999: 84). A més, l'arribada

massiva de Campaniana A es veurà acompanyada de les veïnes produccions llises de Cales, la Calena Antiga, amb un repertori tipològic ampliat respecte als vasos de relleu, que es produirà des dels inicis del segle II fins a inicis del darrer quart d'aquesta centúria.

TIPUS	NEP	%
Vernís Negre	12	85,71
Grisa de la Costa	1	7,14
Vaixella de Vidre		7,14

Figura 431. La vaixella fina de la Torre del Cabiscol

TIPUS	NEP	%
Plats-Pàteres	4	33,33
Copes-Bols	5	41,67
Cràters	3	25

Figura 432. El servei de taula de la vaixella de vernís negre

CLASSE	FORMA	NEP	%
C-A Antiga	L. 23	4	40
C-A Antiga	L. 27ab	1	10
VN Etrusc-Lacial	L. 27ab	2	20
VN de Rhode	Copa ansada	3	30

Figura 433. Tipologia de la vaixella de vernís negre

Si analitzem ara les dades derivades de les importacions amfòriques, en el context de la Torre del Cabiscol trobem una paritat entre els contenidors itàlics -50%- i els púnics -46,88%-, tot i que tan sols coneixem la tipologia dels envasos itàlics, les àmfores grecoitàliques clàssiques del Grup 2 d'Asensio/bd2 del Dicocer, que es daten entre el segle III i els inicis del II aC. En aquest cas no s'ha definit el repertori tipològic dels envasos púnics, però tenim un seguit de contenidors recuperats de contextos

240. En un percentatge, segons els estudis de J. Principal, que no assoleixen mai el 10% de la vaixella d'importació, i que en el nostre cas representa el 4,55% del total de la ceràmica importada (Principal 2002).

241. Qui havia recollit en el seu estudi els set exemplars coneguts fins al moment, i als que hem d'afegir tres peces més: es tracta de la copa F 2157 procedent de les excavacions al solar núm. 18 del c/ de Jaume I, la fiala F 2170 procedent del solar núm. 9 del c/ d'Apodaca, i la possible copa F 2150 procedent de la intervenció en el núm. 29 de la Rambla Vella. Però aquestes dades hem de completar-les amb la troballa propera, en el *castellum* tardorepublicà de Puigpelat (Alt Camp), de dues copes més F 2151 amb el mateix motiu figurat, on es representa en el medalló intern el déu Hèlios radiat per la corona solar i amb una lira (Díaz 2009), que posen de manifest com Tàrraco i el seu *territorium* immediat és el lloc més important en quant a l'arribada d'aquesta vaixella a Hispània (Martín, Ribera 2001: 262).

242. Que està acompanyada de la producció clàssica autòctona de la grisa de la costa catalana, en el cas del petit context de la Torre del Cabiscol present amb només un exemplar.

243. Si bé aquestes copes tenen una datació que abasta la segona meitat del segle III i tota la primera meitat del II aC, de manera que no podem precisar la seva cronologia, degut a què les coneixem a través de la seva presència en contextos de segona meitat del segle II aC, és a dir, amb un cert caràcter residual.

tardorepublicans de datació més baixa, que ens permeten conèixer les importacions d'origen púnic en la Tàrraco de finals del segle III i els inicis del II aC. D'una banda hem de remarcar la presència d'envasos de vi ebusitans, en àmfores PE 16/T-8.1.3.1, a les quals acompanyen contenidors de vi procedents de Cartago del tipus Mañá D1a/T-5.2.3.1 i Mañá D2/T-6.1.2.1, i els que contenien probablement salaons²⁴⁴ Mañá C1b/T-7.1.2.1. En el grup de la vaixella comuna destaca per la presència

TIPUS	NEP	%
Itàlia Tirrènica	16	50
Púnica Centremediterrània	15	48,88
Ibèrica	1	3,13

Figura 434. Produccions amfòriques de la Torre del Cabiscol

de produccions locals, com les olles de la producció grollera ibèrica, que ja es troben als contextos del període ibèric antic i ple, tenen una perdurabilitat ben contrastada com a vaixella de cuina durant els darrers dos segles abans del canvi d'Era, i estaran acompanyades d'un nou tipus ceràmic que caracteritzarà les facies de la producció ibèrica tardana, com és el càlat. Respecte a la vaixella comuna d'importació, en el cas del context de la Torre del Cabiscol hem pogut identificar olles dels tipus Vegas 1 i Olcese 2/Com-It 1a, i tapadores F1 Burriac 38,100, que són de les formes més antigues de la ceràmica de cuina itàlica documentades als jaciments hispans. A aquesta vaixella podríem afegir, probablement, un seguit de cassoles, gerres i morters púnics, així com morters ebusitans. Es tracta de les peces documentades de manera residual, com en els casos anteriors, i que es daten en el segle III i al llarg de tota la primera meitat del segle II aC, en el cas de la vaixella cartaginesa, i fins a l'inici del darrer quart d'aquesta centúria en el cas de l'ebusitana. En quant als tipus documentats, de la vaixella de procedència púnica arriben *lopas* de la classe A de Guerrero figs. 7, 10 i 12, així com de la forma Lancel 441 i 442, als que hem d'afegir *caccabus* de la classe A, fig. 7 de Guerrero i de la classe B, fig. 11 de Guerrero (Guerrero 1995); morters, com els del tipus Lancel 782, i petites tapadores de gerra de la forma Lancel 911, acompanyades de morters ebusitans de llavi d'aleta i fons

estriat (Guerrero 1998: 189), i probablement també morters itàlics del tipus Emporiae 36,2, molt freqüent en els contextos tarragonins de segona meitat del segle II aC, i que estan documentats a la Tarraconense i la Gàl·lia, concretament a Lattes, a partir dels inicis del segle II aC (Adroher 1998, Aguarod 1991).

TIPUS	NEP	%
Olla Ibèrica	2	3,13
Olla Itàlica	2	3,13
Olla Comuna Romana	37	57,81
Tapadora Itàlica	2	3,13
Tapadora Comuna Romana	21	32,81

Figura 435. La vaixella de cuina de la Torre del Cabiscol

Aquest panorama canvia al llarg del primer quart del segle II aC, moment en què la producció de vernís negre de la A Mitja substitueix a la A Antiga –ca. 180 aC–, amb un repertori on algunes formes, com les tancades, els plats de peix Lamb. 23, o les copes ansades, tendeixen a desaparèixer²⁴⁵, si bé s'incorpora un nou tipus de copa ansada, la Morel 68bc, característica de la primera meitat d'aquesta centúria, i algunes copes amb característiques pròpies d'aquesta primera meitat de segle, com les Lamb. 31 i 33 amb decoració de bandes i fulles d'heura pintades, i en el cas de la variant Lamb. 33a amb el fons intern decorat per una gran rosassa central. Hem de recordar, no obstant, que aquestes peces estan documentades, junt amb les de la producció Calena Antiga, en contextos de formació més tardana.

En el grup de les àmfores, els contenidors que caracteritzaran la primera meitat del segle II aC són, sens dubte, els envasos procedents de la zona meridional d'Itàlia i Magna Grècia, les grecoitàliques clàssiques, on la badia de Nàpols té un paper molt destacat (Olcese 2005-2006: 61) com a punt de sortida d'una ingent quantitat d'envasos de vi de la Campània, junt amb la producció massiva de Campaniana A Mitja, en els vaixells enviats cap als nous centres de consum: les noves províncies hispanes en procés de conquesta. Així, malgrat que només sigui una dada estadística orientativa, donada la mancança de contextos representatius d'aquest període,

244. Tot i que no de manera completament segura (Asensio, Pera, Carreras 1998: 69).

245. Novament hem de remetre als estudis sobre la Cessetània fets per J. Principal: Principal 2002: 147-149.

el total d'àmfores grecoitàliques clàssiques documentades en els diferents contextos tardorepublicans representaria el 60,21% dels envasos propis d'aquest moment, als que hauríem de sumar els contenidors de vi adriàtics del tipus Apani I, amb una representativitat del 2,65%. El percentatge restant està repartit entre les àmfores ebusitanes de vi, que arriben al llarg d'aquesta primera meitat del segle II aC i també durant el tercer quart, amb un percentatge del 20,16%, seguides de les cartagineses, entre les que hem de distingir els envasos de vi que acabem de mencionar, i que desapareixen durant els primers decennis del segle II aC, amb el 4,51%, així com els que probablement portaven salaons, en circulació durant aquesta primera meitat de centúria²⁴⁶, i que completen el percentatge amb el 12,47%.

5.2. La primera meitat del tercer quart del segle II aC. Anys 153-138 aC

Aquest és un període per al que, afortunadament, ja comptem amb dades significatives, procedents de tres intervencions arqueològiques diferents, que ens permeten definir amb major precisió les tendències en el comerç i consum de Tàrraco. Es tracta d'un moment en què la ciutat experimentarà un fort dinamisme, degut al'arribada de tropes itàliques i els contingents paramilitars que les acompanyen, destinades a les campanyes de conquesta a la zona de la Meseta, concretament a l'escenari de les Guerres Celtibèriques i Lusitanes, i que tindran en la nostra ciutat el port d'arribada a Hispània i el centre d'hibernada. Així, les necessitats de consum d'aquesta gran quantitat de població itàlica, a més de la demanda dels indígenes, provocarà un gran dinamisme comercial entre la capital de la Citerior i Roma, a través dels ports de *Puteoli* i d'Òstia (Sanmartí, Principal 1999b: 178), que es reflecteix en la composició dels contextos ceràmics. De fet, aquests contextos provenen de nivells relacionats bé amb una ampliació de l'àrea militar romana que dominava l'acròpoli tarraconense, concretament de la intervenció a la calçada de la Rambla Vella, o bé de nivells associats a reformes urbanístiques en l'*oppidum* que dominava la zona portuària, del c/ dels Caputxins i del c/ del Gasòmetre. D'aquesta manera, l'increment demogràfic de gent itàlica, així com el de la intensitat en les transaccions

comercials a gran escala amb Itàlia i altres punts de la Mediterrània, queda reflectit en un desenvolupament de l'antic *oppidum* ibèric, fet reflectit en el registre arqueològic per nombroses reformes urbanístiques, una ampliació del seu perímetre i el desenvolupament d'un important "*granarium*" en forma de camp de sitges vora el seu límit septentrional, on s'edificarà anys després el fòrum de la ciutat, probablement per satisfer l'augment en la demanda de gra que suposava aquest increment poblacional.

Aquests contextos, ja àmpliament descrits en el capítol 4.2, es van formar en el període 153 aC-138 aC, datació que hem pogut establir per la seva composició anàloga a altres ben datats històricament, com el del campament de circumval·lació de Numància de Renieblas, que ens marca la datació *post quem*, i la fundació de *Valentia*, el 138 aC, que ens marca el moment *ante quem*.

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixella fina	Campaniana A	54	42,52	10,87
	VN de Cales	7	5,51	1,41
	VN Etrusc	1	0,79	0,2
	VN Etrusc-lacial	3	2,36	0,6
	VN de pasta grisa	2	1,57	0,4
	VN Itàlic indeter.	5	3,94	1,01
	PP FF Itàliques	21	16,54	4,23
	Grisa de la costa	34	26,77	6,84
	TOTAL	127	100	25,56
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	146	52,71	29,38
	Grollera ibèrica	4	1,44	0,8
	Comuna itàlica	60	21,66	12,07
	Comuna romana	54	19,5	10,87
	Comuna púnica	10	3,61	2,01
	Comuna ebusitana	3	1,08	0,6
	TOTAL	277	100	55,73
Àmfores	Itàliques	46	49,46	9,26
	Púnicoebusitanes	11	11,83	2,21
	Pún. centremediterrànies	16	17,2	3,22
	Pún. del Cercle de l'Estret	2	2,15	0,4
	Gregues de l'Egeu	1	1,08	0,2
	Ibèriques	17	18,28	3,42
	TOTAL	93	100	18,71

Figura 436. La composició del context ceràmic

246. A nivell tipològic, del total d'àmfores documentades en els contextos estudiats per nosaltres, les ebusitanes de vi PE 17/T8.1.3.2 representen el 10,61%, les PE 24 el 4,41%, les PE 23 el 3,71% i les PE 16/T-8.1.3.1 l'1,33%. Entre els cartaginesos tenim les Mañá C2a/T-7.4.2.1 amb un 3,45% i les de la variant T-7.4.3.1 amb un 1,86%, seguides de la Mañá C1b/T-7.2.1.1 amb el 2,12% i la variant T-7.4.1.1 amb el 0,53%. Després hem de fer esment del tipus Lancel 312ab/T-7.7.1.1 amb el 2,92%, Mañá D2/T-6.1.2.1 amb el 2,39%, Mañá D1a/T5.2.3.1 amb el 2,39%, i la Mañá C1/2/T-7.3.1.1 amb el 0,80% restant. De totes maneres, hem de tornar a incidir en el fet que aquests percentatges es refereixen no a conjunts tancats, sinó al total dels contenidors d'aquests tipus que hem documentat en la realització del nostre treball, una dada prou important però purament orientativa.

El conjunt de materials es caracteritza per una majoria de ceràmica comuna, seguida de la vaixel·la fina i els contenidors amfòrics, amb una quantitat força similar. Una primera aproximació al context permet veure l'alt nombre d'importacions, que representen el 49,41% del total, quedant la ceràmica ibèrica de producció local o regional amb un 39,88%, i la romana de procedència indeterminada amb el 10,71%. I entre el material forà, un fet que s'està produint ja des dels primers anys del segle II aC, i probablement amb una certa anterioritat, destaca el domini de les importacions itàliques sobre la resta, situació que ara podem recolzar amb les dades que ens proporciona el context ceràmic d'aquest període. De les importacions, el 82,72% correspon a vaixel·la itàlica, quasi exclusivament de la zona tirrènica campano-lacial,

amb excepció d'un 0,40% representat per una àmfora apula de Bríndisi. En segon lloc, a força distància, tenim els productes púnics de la regió de Cartago-Tunis, seguits dels ebusitans, i amb una presència puntual els púnics del Cercle de l'Estret i els grecs de l'Egeu.

Si fixem la nostra atenció sobre les àmfores, que són els recipients que formaven la càrrega principal dels vaixells que arribaven al port de Tàrraco, les més nombroses són també les itàliques de la zona tirrènica, amb un destacat 59,21%, quedant en segon lloc les cartagineses i les púnicoebusitanes, i amb una presència minoritària les púniques del Cercle de l'Estret i les gregues de l'Egeu. A nivell tipològic, aquest domini dels contenidors de la Itàlia tirrènica queda reflectit per l'elevat percentatge d'àmfores grecoitàliques clàssiques, que arriba al 58,9%

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixel·la fina	Campaniana A	54	21,69	10,87
		VN de Cales	7	2,81	1,41
		VN Etrusc	1	0,4	0,2
		VN Etrusc-lacial	3	1,2	0,6
		VN de pasta grisa	2	0,8	0,4
		VN Itàlic indeter.	5	2,01	1,01
	Ceràmica comuna	PP FF Itàliques	21	8,43	4,23
		Comuna campana	23	9,24	4,56
		Comuna lacial	42	16,87	8,33
		Llàntia itàlica	2	0,8	0,4
	Àmfores	Campània	6	2,41	1,19
		Àrea tirrènica	39	15,66	7,74
		Adriàtica	1	0,4	0,2
		TOTAL	206	82,72	41,14
Púnica ebusitana	Ceràmica comuna	Comuna ebusitana	3	1,2	0,6
	Àmfores	Púnicoebusitna	11	4,42	2,18
	TOTAL	TOTAL	14	5,62	2,78
Púnica centremediterrània	Ceràmica comuna	Comuna púnica	10	4,02	1,98
	Àmfores	Centremediterrànies	16	6,43	3,17
		TOTAL	26	10,45	5,15
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	2	0,8	0,4
		TOTAL	2	0,8	0,4
Grega	Àmfores	Àrea de l'Egeu	1	0,4	0,2
		TOTAL	1	0,4	0,2
Local/Regional	Vaixel·la fina	Grisa de la costa	34		6,75
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	146		28,97
		Grollera ibèrica	4		0,79
	Àmfores	Ibèriques	17		3,37
		TOTAL	201		39,88
Ceràmica romana indeter.	Ceràmica comuna	Comuna romana	54		10,71
		TOTAL	54		10,71

Figura 437 . La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

i ha desplaçat quasi del tot les importacions d'altres zones de la Mediterrània, quedant en segon lloc els contenidors de vi cartaginesos T-6.1.2.1, que no obstant tindrien una presència residual en aquest context, donat que deixen d'arribar durant el primer quart del segle II aC, igual que succeeix amb les àmfores T-5.2.3.1, i les ebusitanes PE 16/T-8.1.3.1. Però els envasos de vi púnic, tot i que amb una representativitat molt baixa al costat de l'arribada massiva de vi italià, no deixen d'estar presents, tot i que exclusivament amb àmfores ebusitanes dels tipus PE 17/T-8.1.3.2, PE 23 i PE 24, amb uns percentatges totals del 12,33%. És una dada no gens menyspreable, que posa de manifest com malgrat el domini quasi monopolitzador del vi italià, hi ha una continuació en el comerç d'*Ebusus* amb la costa catalana, molt intens en època pre-romana, i que es manté com a segon centre productor de vi a Tàrraco, tal vegada per satisfer la demanda dels vins eivissencs entre els consumidors tarraconenses, o potser per cobrir una quota de mercat que el volum de les importacions itàliques no arriben a satisfer. Es tancaria el repertori d'àmfores de vi amb un exemplar de procedent de l'illa de Rodas del tipus Rho 4, posant de manifest que els vins grecs de l'Egeu tenen una presència minoritària en la Tàrraco republicana, però que no deixa de ser constant. El següent grup d'àmfores pertany a les àmfores púniques del G-7 de Ramon, destinades probablement al transport de salaons, on trobem algun exemplar residual propi del primer quart del segle II aC, com succeeix amb les àmfores de vi cartagineses, del tipus T-7.2.1.1. Ja produïdes en el període en què es formà el context hem de mencionar la presència, en percentatges molt baixos que no arriben mai al 3%, de les formes T-7.4.2.1 i 7.7.1.1, que estan acompanyades de les àmfores de salaons de la badia de Cadis característiques d'aquest moment, com són els contenidors numantins T-9.1.1.1, també en un percentatge inferior al 3%. En darrer terme hem de mencionar els contenidors d'oli, que en aquest cas estan presents amb un exemplar de la regió de l'Apúlia, concretament del tipus Apani V de Bríndisi, i per primer cop en context estratigràfic àmfores centremediterrànies de la Tripolitània, del tipus Tripolitana Antiga.

Aquestes dades estan corroborant un fet com és que, en el període que abasta dels anys anteriors a la caiguda de Cartago i els anys immediatament posteriors, s'està produint l'arribada de productes des de la capital púnica, presents amb una quantitat similar als ebusitans. És a dir, sembla ser que *Ebusus* actuaria com a centre redistribuïdor en occident, sense descartar l'arribada de vaixells púnics directament des de Cartago, durant la primera meitat del segle II aC, un moment d'expansió del comerç cartaginès en el període entre guerres, que

queda reflectit en els envasos amfòrics documentats als jaciments hispans. En el cas de Tàrraco en particular, en els contextos del tercer quart del segle II aC, és a dir, posteriors a la caiguda de Cartago, estan arribant àmfores com les T-7.4.2.1 i 7.7.1.1 junt amb les ebusitanes abans citades, que són pròpies de la primera meitat del segle II aC, però amb un moment d'exportació final poc definit. Aquesta indefinició està donada per la seva presència freqüent en contextos del tercer quart d'aquesta centúria a Hispània, un fet que ja J. Ramon explica, no tant com un fenomen de residualitat o ús prolongat dels envasos, sinó perquè durant els anys posteriors a la caiguda de Cartago les ciutats nord-africanes que van sobreviure amb una relació reforçada respecte a Roma en la nova província d'Àfrica, són ara beneficiàries del comerç amb occident, abans sota domini de Cartago i ara sota la tutela de Roma (Ramon Torres 2008: 71). A més, aquest fet estaria corroborat per la presència, també a partir d'aquests moments, d'àmfores oleàries de la Tripolitània i el sud del Sahel tunisià, que amb anterioritat tenen una presència molt poc significativa en els jaciments del mediterrani occidental, però a partir de la caiguda de Cartago experimentaran la seva major dispersió, a mans dels *negotiatores* romans i com a càrrega minoritària acompanyant àmfores itàliques (Ramon Torres 2008: 75).

Aquestes contenidors d'oli no són els únics presents a Tàrraco, ja que també hem documentat àmfores oleàries apules del tipus Apani V, una producció de l'entorn de Bríndisi que, com les Triplitanes Antigues, està present en baixos percentatges però de manera constant, a partir de la segona meitat del segle II aC a la nostra ciutat. A més, l'arribada d'àmfores de Bríndisi i de l'Egeu és un fet que pot estar relacionat, ja que els comerciants d'Apúlia

FORMA	NEP	%
Grecoitàlica clàssica	43	58,9
Apani V	1	1,37
PE 16/T-8131	2	2,74
PE 17/T-8132	4	5,48
PE 23	3	4,11
PE 24	2	2,74
M. D1a/T-5231	1	1,37
M. D2/T-6121	6	8,22
M. C/G-7000	2	2,74
M. C1b/T-7211	1	1,37
M. C2a/T-7421	1	1,37
L. 312ab/T-7711	2	2,74
Tripolitana Antiga	2	2,74
CC.NN./T-9111	2	2,74
Ròdia Rho 4	1	1,37

Figura 438. Tipus d'àmfora documentats

que comercialitzen aquestes àmfores tant cap a l'occident com cap a l'orient de la Mediterrània, estan participant en el comerç cap a Hispània d'esclaus destinats al treball a les mines, procedents del mercat d'esclaus de Delos (Márquez, Molina 2005: 32). Així, aquests *negotiatores* de l'Apúlia, ben assentats a Delos, podien haver portat en el retorn cap a el centre i l'occident de la Mediterrània, juntament amb llurs propis productes, no només esclaus, sinó també vi adquirit a les illes de l'Egeu, com a complement de les càrregues dels seus vaixells.

Entrant a analitzar la ceràmica destinada al consum dels aliments i el vi transportat en aquestes àmfores, és a dir, la vaixella de taula, hem de destacar el domini de la vaixella fina sobre la ceràmica comuna, en uns percentatges del 76,06% front al 23,94%, i amb una presència majoritària de vernís negre, que assoleix un percentatge del 40,85%. Dintre d'aquestes produccions la majoritària és la napolitana A Mitja, amb dues peces residuals de la producció Antiga, i un percentatge total del 75%. En segon lloc trobem la ceràmica de vernís negre de Cales, amb una peça de producció més antiga però d'ús prolongat, degut al seu caràcter luxós i/o litúrgic, com és la producció Arcaica amb decoració interna de relleu, si bé és el moment de la Calena Antiga, la majoritària, a la que acompanya un exemplar del repertori del tipus B, la copa Pasq. 127, que ja es comença a produir a mitjans del segle II aC, a diferència de la resta del servei de la B de Cales, i que a més està acompanyada d'una copa de la B d'Etrúria, concretament de la forma Lamb. 8b, i que també té el seu moment d'arribada inicial als moments centrals del segle II aC. En darrer lloc trobem les produccions de la zona meridional d'Etrúria i la regió lacial, junt amb altres tallers itàlics que no hem pogut identificar. Són dades que vindrien a corroborar les de l'estudi de les àmfores, que com hem vist provenen majoritàriament de la zona campano-lacial, i arriben acompanyades majoritàriament per vaixella de vernís negre fabricada en l'entorn immediat, com són els vasos de la Campaniana A Mitja o Clàssica, que es fabriquen de manera massiva per cobrir la forta demanda dels itàlics desplaçats a què abans feiem referència.

Respecte al repertori de la vaixella, i arran del que havíem dit en l'apartat precedent, les formes característiques de la A Mitja, mostren una quasi total desaparició dels vasos i les copes ansades, a favor dels bols, fet ben documentat a Tàrraco i als jaciments hispans a partir de mitjans del segle II aC (Sanmartí, Principal 1999: 84). Així, el grup majoritari és el de les copes i els bols, que representen el 55,56% del vernís negre, seguit del grup dels plats i les pàteres, amb un destacat 38,1%, i quedant de manera testimonial formes com les copes ansades,

una tapadora de *guttus* i un ungüentari. En quant a les tipologies documentades, del grup de copes i bols sens dubte hem de destacar la forma Lamb. 27, nombrosa en quant al bol Lamb. 27ab i a la copa Lamb. 27Bb, seguida de la copa Lamb. 28ab i el bol Lamb. 31a, quedant en un segon lloc la variant Lamb. 31b. Entre els plats i les pàteres constatem el domini de la forma Lamb. 36, mentre que entre les pàteres les del tipus Lamb. 55 són percentualment superiors a les de la forma Lamb. 5 en la producció A Mitja, però en el còmput total de vernissos negres sumen el 14,07% de les formes identificades, respecte al 10,94% de la forma Lamb. 55. En contraposició, les dues copes ansades documentades sumen el 3,17% del total, percentatge repartit entre un exemplar de la B de Cales Pasq. 127, que es comença a fabricar en aquests moments, i una copa Lamb. 48A de la A Antiga, que es deixa d'exportar amb l'entrada del segle II aC, i evidencia un ús prolongat en el temps, com la ceràmica calena de relleu present en el context, probablement degut al seu caràcter excepcional respecte a la resta de peces, i sense que puguem descartar que siguin peces residuals, procedents de les remocions de nivells més antics durant el propi procés formatiu dels estrats. No obstant, la ceràmica calena va ser recuperada d'un nivell de regularització del terreny de la part alta de la ciutat -Rambla Vella-, és a dir, de l'àrea militar ocupada *ex novo* per l'exèrcit romà arran de la seva arribada durant la Segona Guerra Púnica, fet que ens fa plantejar més aviat un ús prolongat en el temps. En contraposició, la resta de peces de la producció A Antiga prové de la part baixa de la ciutat, i tal vegada és fruit de les remocions de terra durant les reformes urbanístiques d'inicis de la segona meitat del segle II aC, alterant nivells ocupacionals anteriors que degut a la pròpia dinàmica urbanística antiga, no han deixat registre arqueològic estructural, tan sols aquesta vaixella.

Però un fet diferencial respecte als contextos de la primera meitat del segle II aC a destacar és la aparició, per primer cop, de ceràmica itàlica de parets fines, que representa el 16,54% de la vaixella fina. Es tracta de gots per al consum del vi, els característics gobelets, que majoritàriament s'adscriuen al tipus My. 2, tret d'alguns exemplars de la variant My. 2A.

El grup de la vaixella de taula es completa amb vaixella local, tant de la grisa de la costa com de la comuna ibèrica, que aporten sobretot gerres, els característics vasos ansats bicònics, i escudelles que segueixen un perfil que es trobaria a mig camí entre les copes Lamb. 26 i els bols Lamb. 27ab, així com copes amples, en un cas amb ansa, a més de pàteres hemisfèriques amb vora d'ala, que solen anar decorades amb motius geomètrics, i alguna *lagona*

TIPUS	NEP	%
C-A Antiga	2	2,78
C-A Mitja	52	72,22
Calena Arcaica	1	1,39
Calena Antiga	5	6,94
C-B de Cales	1	1,39
C-B Etrusca	1	1,39
VN Etrusc-Lacial	3	4,17
VN de Pasta Grisa	2	2,78
VN Itàlic Indeter.	5	6,94

Figura 439. Les produccions de vernís negre documentades

FORMA	NEP	%
Plats-Pàteres	24	38,1
Copes-Bols	35	55,56
Copes Ansades	2	3,17
Tapadores de <i>Guttus</i>	1	1,59
Ungüentaris	1	1,59

Figura 440. El servei de taula de la vaixel·la de vernís negre

CLASSE	FORMA	NEP	%
C-A Antiga	L. 23	1	1,56
C-A Antiga	L. 48A	1	1,56
C-A Mitja	L. 36	8	12,5
C-A Mitja	L. 5	4	6,25
C-A Mitja	L. 55	6	9,38
C-A Mitja	L. 27ab	6	9,38
C-A Mitja	L. 27c	1	1,56
C-A Mitja	L. 31a	5	7,81
C-A Mitja	L. 31b	3	4,69
C-A Mitja	L. 28ab	6	9,38
C-A Mitja	L. 27Bb	1	1,56
C-A Mitja	L. 27	8	12,5
Calena Arcaica	F 2157	1	1,56
Calena Antiga	L. 55	1	1,56
Calena Antiga	L. 33b	1	1,56
Calena Antiga	F 9132	1	1,56
Calena Antiga?	F 2130	1	1,56
C-B de Cales	P. 127	1	1,56
C-B Etrusca	L. 8b	1	1,56
VN Etrusc-Lacial	F 7711	1	1,56
VN de Pasta Grisa	L. 5	2	3,13
VN Itàlic Indeter.	L. 5	3	4,69
VN Itàlic Indeter.	F 2914	1	1,56

Figura 441. Tipologia de la vaixel·la de vernís negre

o ampolla de base ampla. Tancaria l'apartat de la vaixel·la de taula la presència de ceràmica de la denominada comuna romana, l'origen de la qual no podem establir, i que sobretot està present amb gerres i *lagonae*, així com una peça d'importació ebusitana, que devia arribar en els carregaments procedents d'*Ebusus* amb àmfores de vi de l'illa, concretament un bol.

La darrera classe ceràmica a analitzar és la ceràmica comuna, que com acabem d'exposar està present amb vaixel·la de taula, sobretot suplint aquelles formes que no s'importen de vaixel·la fina, com ara les gerres i ampolles o *lagonae*, però que també forma part de l'atuell de cuina i el de despesa.

Entre la ceràmica de cuina i preparació d'aliments hem de destacar el domini absolut de les importacions itàliques, que amb ceràmica de cuina campana i morters centreitànics sumen més del 65% del total, percentatge que tal vegada es veu una mica distorsionat perquè la gran majoria d'aquesta vaixel·la prové de la intervenció en la calçada de la Rambla Vella, a la que acabem de fer referència parlant de la ceràmica de vernís negre, i que com ja hem dit és una àrea lliure d'ocupació abans de l'arribada de l'exèrcit romà el 218 aC. De fet, els morters són un dels estris que formaven part de l'atuell dels militars, que tenien com aliment base en la seva alimentació el gra, el qual es preparava en forma de pa (*árto*s) o en farinetes (*póltos*), i en la seva preparació seria necessari l'ús de recipients baixos i de morters (Herreros *et alii* 2006), dada que explicaria la gran quantitat d'aquests recipients trobats en la intervenció de la Rambla Vella. Es completa el grup de la ceràmica de cuina amb la ceràmica romana de procedència indeterminada, seguida de la púnica, la ibèrica, i amb una presència testimonial l'ebusitana.

FORMA	NEP	%
My. 2	18	85,71
My. 2A/Mbni. 3	3	14,29

Figura 442. Tipologia de la ceràmica de parets fines

TIPUS	NEP	%
Plats i Pàteres	32	21,77
Copes i Bols	53	36,05
Copes Ansades	3	2,04
Gots/Gobelets	23	15,65
Gots Ansats	13	8,84
Gerres	18	12,24
<i>Lagonae</i>	3	2,04
Tapadores	2	1,36

Figura 443. La composició del servei de taula

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	L. 23	1	Campaniana A: 1
	L. 36	9	Campaniana A: 8 Grisa de la Costa: 1
	Plat d'ala	2	Comuna Ibèrica: 2
Pàteres	L. 5	10	Campaniana A: 4 VN Pasta Grisa: 2 VN Indeterminat: 3 Comuna Romana: 1
	L. 55	8	Campaniana A: 6 Calena Antiga: 2
	Hemisfèrica d'ala	2	Comuna Ibèrica: 2
Bols	L. 27ab	6	Campaniana A: 5 Comuna Romana: 1
	L. 27c	1	Campaniana A: 1
	L. 31a	5	Campaniana A: 5
	L. 31b	3	Campaa A: 3
	F 2130	1	VN Indeterminat: 1
	F 2914	1	VN Indeterminat: 1
	Escudella B	4	Grisa de la Costa: 4
	Vora símil Emp. 36,2	1	Comuna Ibèrica: 1
Copes	F 2157	1	Calena Arcaica: 1
	L. 27Bb	1	Campaniana A: 1
	L. 28ab	6	Campaniana A: 6
	L. 33b	1	Calena Antiga: 1
	L. 8b	1	B Etrusca: 1
	Copa ampla	2	Comuna Ibèrica: 2
Copes/Bols	L. 27	8	Campaniana A: 8
	Escudella A-I	9	Grisa de la Costa: 6 Comuna Ibèrica: 3
	Escudella A-II	1	Grisa de la Costa: 1
	S/T	1	Com. Ebusitana: 1
Copes Ansades	L. 48A	1	Campaniana A: 1
	P. 127	1	B de Cales: 1
	Copa ampla ansada	1	Comuna Ibèrica: 1
Gots/ Gobelets	S/T	2	Comuna Ibèrica: 1 Comuna Romana: 1
	My. 2	18	PP FF Itàliques: 18
	My. 2A/Mni, 3	3	PP FF Itàliques: 3
Gots Ansats	Vasets bicònics	13	Grisa de la Costa: 13
Gerres	E-II	1	Grisa de la Costa: 1
	Vora zoomorfa	1	Comuna Ibèrica: 1
	S/T	16	Comuna Ibèrica: 14 Comuna Romana: 2
Lagonae	Amp. I/Cot-Cat Cc7	1	Grisa de la Costa: 1
	S/T	2	Comuna Ibèrica: 1 Comuna Romana: 1
Taps. de <i>Guttus</i>	F 9132	1	Calena Antiga: 1
Tapadores	S/T	1	Com. Romana: 1

Figura 444. La vaixel·la de taula. Tipologia

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	24	75
Grisa de la Costa	1	3,13
Comuna Ibèrica	6	18,75
Comuna Romana	1	3,13

Figura 445. Classes ceràmiques del grup de plats i pàteres

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	32	65,31
Grisa de la Costa	11	22,45
Comuna Ibèrica	4	8,16
Comuna Romana	1	2,04
Comuna Ebusitana	1	2,04

Figura 446. Classes ceràmiques del grup de copes i bols

CLASSE	NEP	%
Parets Fines	21	91,3
Comuna Ibèrica	1	4,35
Comuna Romana	1	4,35

Figura 447. Classes ceràmiques del grup de gots i gobelets

CLASSE	NEP	%
Grisa de la Costa	1	33,33
Comuna Ibèrica	1	33,33
Comuna Romana	1	33,33

Figura 448. Classes ceràmiques del grup de gerres

En quant al repertori formal, i com acabem de dir, el recipient més nombrós és el morter, que suma gairebé la meitat de tota la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments, seguit de les tapadores, i en tercer lloc les olles, les cassoles baixes i les *patinae*, mentre que és molt minoritari el nombre de cassoles altes, de paelles o *sartaginis*, i de cassoles trípodas. Cal destacar que les olles estan presents tant amb produccions indígenes, de la grollera ibèrica, com amb importacions itàliques i de la comuna romana, amb lleuger predomini de les olles ibèriques sobre les altres. En contraposició, les formes alienes a la tradició local i pròpies de la dieta dels pobles centremediterranis, com són les cassoles, tant les altes, les baixes, les de fons pla tipus *patina*, les trípodas i les paelles, són objectes importats. El seu origen és preferentment itàlic, però amb una menció destacada de *lopades* púnics, representatius dels darrers exemplars d'aquesta vaixel·la de cuina que arriben a l'occident mediterrani en els anys centrals del segle II aC. D'altra banda, trobem recipients com els morters i els gibrells, també majoritàriament itàlics, però on són presents de manera constant, tot i que testimonial, peces d'importació cartaginesa i

ebusitana i algun exemplar de fabricació local. En darrer lloc, les tapadores documentades són majoritàriament de la producció comuna romana, que s'acompanyen d'algun exemplar d'origen itàlic i cartaginès, quedant en aquest cas absents les tapadores de fabricació local de la grollera ibèrica, que no obstant són ben presents en la resta de contextos del segle II aC, i la seva absència es podria deure a la reduïda mostra provinent de la part baixa de la ciutat –c/ dels Caputxins–, en l'àrea de l'antic *oppidum*, ja que la ceràmica de cuina d'aquest període prové majoritàriament de la intervenció de la Rambla Vella, en la zona militar romana.

El darrer gran grup format per ceràmica comuna és el dels recipients magatzem i despesa, que està format exclusivament per recipients de producció local i tradició ibèrica, entre els que destaca sobre manera el càlat, que representa el 75% del total, al costat del qual trobem tenalles, grans gerres i olles d'emmagatzematge.

Per últim hem de referir-nos al reduït grup d'altres tipus de ceràmica, on trobem llànties, potets per a cosmètica com ara ungüentaris, i altres peces com el motlle per a la fabricació de ceràmica amb decoració figurada en relleu, descrit en el capítol 4.2.1

CLASSE	NEP	%
Comuna Ibèrica	5	5,75
Comuna Itàlica	57	65,52
Comuna Romana	17	19,54
Comuna Púnica	7	8,05
Comuna Ebusitana	1	1,15

Figura 449. Produccions ceràmiques de la vaixela de cuina

CLASSE	NEP	%
Olles	10	11,49
<i>Patinae</i>	6	6,9
Cassoles Baixes	9	10,34
Cassoles Altes	3	3,45
Cassoles Trípodes	1	1,15
<i>Sartaginis</i>	1	1,15
Tapadores	16	18,39
Morters/Gibrells	41	47,13

Figura 450. Tipologia del servei de la vaixela de cuina

TIPUS	NEP	%	PRODUCCIÓ
Llànties	2	40	Comuna Itàlica: 2
Motlles de ceràmica	1	20	Comuna Romana: 1
Ungüentaris	2	40	Vernís Negre: 1 Comuna Romana: 1

Figura 451. Altres tipus de ceràmica

CLASSE	NEP	%
Olla Ibèrica	4	4,6
Olla Itàlica	3	3,45
Olla Comuna Romana	3	3,45
<i>Patina</i> Itàlica	6	6,9
Cassola Baixa Itàlica	6	6,9
Cassola Baixa Púnica	3	3,45
Cassola Trípodde Itàlica	1	1,15
Cassola Alta Itàlica	1	1,15
Cassola Alta Púnica	2	2,3
<i>Sartago</i> Itàlica	1	1,15
Tapadora Itàlica	2	2,3
Tapadora Comuna Romana	13	14,94
Tapadora Púnica	1	1,15
Morter/Gibrell Itàlic	37	42,53
Morter/Gibrell C. Romana	1	1,15
Morter/Gibrell Ebusità	1	1,15
Morter/Gibrell Púnic	1	1,15
Morter/Gibrell Ibèric	1	1,15

Figura 452. La vaixela de cuina segons els centres productors

ORIGEN	FORMA	NEP	%
Itàlica	<i>Sart.</i> V. 13.2	1	1,92
Itàlica	<i>Pat.</i> V. 14	1	1,92
Itàlica	<i>Pat.</i> F2 Torre T. 4,10	1	1,92
Itàlica	Cas. B. Duncan cl. 3, 5	1	1,92
Itàlica	Cas. B. Tegame 1,3	2	3,85
Itàlica	Cas. B. Tegame 1,6	1	1,92
Itàlica	Cas. Trípod. Dyson cl. 3	1	1,92
Itàlica	Tap. F1 Burriac 38,100	1	1,92
Itàlica	Mort. Emporiae 36,2	30	57,69
Itàlica	Mort. Com-It 8b	2	3,85
Itàlica	Mort. Com-It 8c	5	9,62
Itàlica	Llàntia Cil. Esquilí/R. H	2	3,85
Púnica	<i>Lopas</i> cl. A, fig. 10	1	1,92
Púnica	<i>Lopas</i> cl. A, fig. 12	1	1,92
Púnica	<i>Caccabus</i> cl. B, fig. 11b	1	1,92
Ebusitana	Mort. Fons estriat	1	1,92

Figura 453. Repertori tipològic de la vaixela de cuina importada

TIPUS	NEP	%
Càlat	27	75
Tenalla Zoomorfa Ibèrica	3	8,33
Gerra Ibèrica	2	5,56
Gran Contenidor Ibèric	2	5,56
Olla Ibèrica	2	5,56

Figura 454. Tipologia de la ceràmica de magatzem i despesa

5.3. El període de finals del tercer quart a l'inici del darrer quart del segle II aC. Anys 135-120 aC

Aquest període coincideix amb la intensificació de les operacions romanes a la Meseta, amb la resolució de les Guerres Numantines a favor de Roma i amb els anys immediatament posteriors al final d'aquesta fase de la conquesta d'Hispania. Aquest fet degué tenir un destacat efecte a Tàrraco, donat que seria el punt d'arribada d'Escipió Emilià l'any 134 aC, qui havia sotmès definitivament Cartago uns anys abans, amb el seu poderós exèrcit, i on s'establiria la seva base d'hivernada. Aquesta dada es confirma amb les derivades de les investigacions arqueològiques, donat que és aquest el moment en què s'amplia la muralla del recinte militar de la part alta, amb la denominada segona fase de la muralla, alhora que és el període que més conjunts ceràmics en contextos estratigràfics ha proporcionat. Concretament d'aquest moment provenen el 41% del total dels conjunts que hem estudiat, dada que augmentaria al 55% si ens referim, de forma genèrica, als contextos de la segona meitat del segle II aC, front al 4% que representen els datats *ca.* 200 aC, el 30% datat en la primera meitat del segle I aC, o l'11% de contextos datats en la segona meitat del segle I aC.

El conjunt de materials característics d'aquest període a Tàrraco, que hem presentat de manera detallada al capítol 4.3, els hem pogut datar de manera força precisa entre la fundació de *Valentia*, el 138-135 aC, i els anys posteriors a la caiguda de Numància, els anys 125-120 aC. Respecte al context tarraconense d'aquest període, format per més de 31.000 fragments ceràmics i un total estimat de peces de 2.042, la classe ceràmica majoritària és la comuna, i tant la vaixel·la fina com els contenidors amfòrics tenen una percentatge similar.

A nivell general, la ceràmica d'importació és la més nombrosa, assolint el 47,03% del total, i seguida de prop de la local ibèrica amb el 45,41%, i amb un 7,56% de ceràmica romana de procedència indeterminada. Com ja veïem en el context d'inicis de la segona meitat del segle II aC, és latent el domini dels productes itàlics sobre la resta. De les importacions el 81,34% correspon a vaixel·la itàlica, majoritàriament de la zona tirrènica campano-lacial, amb excepció d'un 0,95% corresponent a ceràmica de la regió adriàtica de Bríndisi. Ja força menors són les importacions cartagineses, amb tan sols el 8,20%, seguides de les ebusitanes, les púniques del Cercle de l'Estret i les de l'Egeu.

Si centrem la nostra anàlisi en els contenidors amfòrics, els d'importació s'imposen sobre els de producció local o regional ibèrics, en un percentatge del 71,31% front

al 28,69%. Així, si quantifiquem només les àmfores importades, les itàliques de l'àrea tirrènica dominen amb el 57,99% del total, seguides de lluny per les cartagineses i ebusitanes, tot i que entre aquestes trobem alguns exemplars clarament residuals que es deixen de produir en el primer quart del segle II aC, com són els envasos de vi cartaginesos T-5.2.3.1 i 6.1.2.1 i ebusitans PE 16/T-8.1.3.1. En un tercer pla tenim les àmfores del Cercle de l'Estret, dominat pels contenidors numantins que exportaven salaons de la badia de Cadis T-9.1.1.1. Ja amb una presència molt puntual trobem envasos de vi grecs de l'Egeu i les apules de Bríndisi, així com algun contenidor d'oli també de procedència brindisina o tal vegada tripolitana.

D'aquesta manera, el repertori tipològic també està dominat pels contenidors itàlics del tipus grecoitàlica clàssica, amb un petit nombre d'exemplars dels denominats de transició a la Dr. 1, quedant com a segon tipus més nombrós les plenament evolucionades

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixel·la fina	Campaniana A	293	49,92	14,48
	VN de Cales	104	17,72	5,14
	VN Etrusc	7	1,19	0,35
	VN Lacial	4	0,68	0,2
	VN Etrusc-Lacial	1	0,17	0,05
	Campaniana C	1	0,17	0,05
	VN de Pasta Grisa	2	0,34	0,1
	VN Itàlic Indeter.	14	2,39	0,69
	Llàntia VN	9	1,53	0,44
	Bols Helenístics de Relleu	1	0,17	0,05
	PP FF Itàliques	30	5,11	1,48
	PP FF Tarraconenses	4	0,68	0,2
	Grisa de la costa	116	19,76	5,73
	Vaixel·la de Vidre	1	0,17	0,05
	TOTAL	587	100	29,01
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	510	53,46	25,2
	Grollera ibèrica	153	16,04	7,56
	Comuna itàlica	105	11,01	5,19
	Comuna romana	152	15,93	7,51
	Comuna púnica	25	2,62	1,24
	Comuna ebusitana	9	0,94	0,48
	TOTAL	954	100	47,18
Àmfores	Itàliques	203	42,03	10,03
	Púnicoebusitanes	52	10,77	2,57
	Pún. centremediterrànies	53	10,97	2,62
	Pún. del Cercle de l'Estret	24	4,97	1,19
	Gregues de l'Egeu	5	1,03	0,25
	Ibèriques	136	28,16	6,72
	Indeterminades	10	2,07	0,49
	TOTAL	483	100	23,87

Figura 455. La composició del context ceràmic

Dr. 1A, amb un percentatge de poc més de la meitat de les grecoitàliques. Altres formes documentades són les àmfores de vi ebusitanes PE 17/T-8.1.3.2, i les de salaons de la badia de Cadis CC.NN./T9.1.1.1. Ja menys nombrosos són els contenidors de vi brindisins Apani I, ebusitans PE 23, PE 24 i cartaginesos T-7.4.2.1, T-7.4.3.1, T-7.7.1.1, aquests darrers amb tendència a deixar-se d'exportar a partir de la caiguda de Cartago en la Tercera Guerra Púnica, si bé la seva presència en contextos del tercer quart del segle II aC ha fet plantejar en una possible continuïtat en la seva comercialització,

però a partir del 146 aC, com ja hem dit en el període precedent, a mans de les ciutats púniques nord-africanes beneficiades per la caiguda de Cartago i el favor de Roma (Ramon Torres 2008: 71). Tancaria el repertori tipològic tot un seguit de formes poc nombroses, entre elles algunes clarament residuals que ja hem mencionat, de procedència cartaginesa i ebusitana.

D'aquesta manera, trobem que els productes derivats de les conserves de peix, estan força equilibrats àmfores G-7 cartagineses, que sumen el 9,68% del total, i les púniques de la badia de Cadis, que amb l'envàs T-9.1.1.1

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	293	30,78	14,48
		VN de Cales	104	10,92	5,14
		VN Etrusc	7	0,74	0,35
		VN Lacial	4	0,42	0,2
		VN Etrusc-Lacial	1	0,11	0,05
		Campaniana C	1	0,11	0,05
		VN de Pasta Grisa	2	0,21	0,1
		VN Itàlic Indeter.	14	1,47	0,69
		Llàntia VN	9	0,95	0,44
		Bols Helens de Relleu	1	0,11	0,05
		PP FF Itàliques	30	3,15	1,48
		Comuna campana	89	9,35	4,4
	Ceràmica comuna	Comuna lacial	11	1,16	0,54
		Comuna brindisina	2	0,21	0,1
		Llàntia itàlica	3	0,32	0,15
		Campània	139	14,6	6,87
	Àmfores	Àrea tirrènica	57	5,99	2,82
		Adriàtica	7	0,74	0,35
		TOTAL	774	81,34	38,26
Púnica ebusitana	Ceràmica comuna	Comuna ebusitana	9	0,95	0,48
	Àmfores	Púnicoebusitna	52	5,46	2,57
	TOTAL	TOTAL	61	6,41	3,05
Púnica centremediterrània	Ceràmica comuna	Comuna púnica	25	2,63	1,24
	Àmfores	Centremediterrànies	53	5,57	2,62
		TOTAL	78	8,2	3,86
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	24	2,52	1,19
		TOTAL	24	2,52	1,19
Grega	Àmfores	Àrea de l'Egeu	5	0,53	0,25
		TOTAL	5	0,53	0,25
Local/Regional	Vaixella fina	Grisa de la costa	116		5,73
		PP FF Tarraconenses	4		0,2
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	510		25,2
		Grollera ibèrica	153		7,56
	Àmfores	Ibèriques	136		6,72
		TOTAL	919		45,41
Ceràmica romana indeter.	Vaixella fina	Vaixella de vidre	1		0,05
	Ceràmica comuna	Comuna romana	152		7,51
		TOTAL	153		7,56

Figura 456 . La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

assoleix un percentatge del 7,42%. En contraposició les àmfores d'oli són molt escasses, donat que tan sols tenim dos exemplars, un de segura procedència brindisina, del tipus Apani V, i un altre que no podem adscriure amb claredat als centres de la Itàlia adriàtica –Apani VIIB- o bé a la Tripolitània.

En darrer lloc, el grup més nombrós amb diferència és el de les àmfores de vi, que com en el cas precedent, està dominat pels contenidors de la Itàlia tirrènica, que representen el 61,29% de les àmfores d'importació identificades, si bé continuen apareixent els envasos de vi ebusità en un percentatge del 15,8%, evidenciant una continuïtat de les exportacions de les àmfores PE 17/T-8.1.3.2, PE 23 i PE 24 fins als darrers moments de la seva fabricació. I com en el cas precedent, hem d'afegir alguns exemplars de vi grec de l'Egeu, en aquest cas sense que haguem pogut identificar-ne la forma. Es produeix doncs un comportament similar al dels inicis de la segona meitat del segle II aC, però en aquest cas hem de destacar la irrupció de les conserves de salaons sud-hispàniques, que en el període precedent eren molt poc representatives, i la incorporació del nou envàs de vi italià, l'àmfora Dr. 1A, amb multiplicitat de centres productors entre l'Etrúria i Campània, tot i que encara dominen els envasos de la regió campana, com s'observa en el quadre dels centres productors de la vaixella.

Passant a analitzar el servei de taula, aquest està format majoritàriament per vaixella fina, donat que la ceràmica comuna de diverses procedències representa tan sols el 24,84%, amb una majoria dels productes locals de la ceràmica ibèrica, seguida de la comuna romana i, de manera puntual, algunes peces d'origen ebusità i cartaginès. Però sens dubte hem de destacar, a nivell percentual, la ceràmica de vernís negre, que supera el 56%, quedant la ceràmica de parets fines amb un percentatge de poc més del 5%, format majoritàriament per vasos italics i algun exemplar de producció tarraconense. A més, hem de destacar la presència d'un bol helenístic de relleu, la també denominada ceràmica italomegàrica, que és l'única peça d'aquesta producció documentada a Tàrraco, i que evidencia la poca incidència que aquesta vaixella va tenir en la nostra ciutat, no sabem si motivat per una manca de demanda en detriment d'altres classes ceràmiques, o perquè aquesta es comercialitzava majoritàriament en altres circuits com els d'Alacant i Múrcia, on la ciutat de *Carthago Nova* tenia un protagonisme destacat (Larra 2004-2005: 122).

Centrant-nos en la ceràmica de vernís negre, novament és la Campaniana A la que té més pes, superant el 67% del total d'aquesta vaixella, si bé amb un descens respecte al període anterior d'uns 8 punts, a favor del vernís

negre de Cales, que passa del 9,72% al 23,91%, amb un repertori on trobem una copa de la producció arcaica amb decoració en relleu, que tindria un caràcter residual, si més no en quant a l'arribada d'aquest producte, i encara amb un domini de vasos del repertori propi de la Calena Antiga, majoritària amb un 13,79%, respecte als de la producció B de Cales, que representen el 9,20% restant. La resta de produccions de vernís negre són molt minoritàries, tot i que hem de destacar l'augment en el percentatge de la Campaniana B d'Etrúria, tot i que amb un nombre de peces força escadusser, i la incorporació per primer cop als contextos tarraconenses de la

FORMA	NEP	%
Grecoitàlica clàssica	122	39,35
Grecoitàlica transició	11	3,55
Dr. 1A	57	18,39
Apani I	6	1,94
Apani V	1	0,32
PE 16/T-8131	4	1,29
PE 17/T-8132	32	10,32
PE 23	8	2,58
PE 24	5	1,61
M. D1a/T-5231	8	2,58
M. D2/T-6121	1	0,32
M. C1b/T-7211	4	1,29
M. C1b/T-7411	1	0,32
M. C1/2/T-7311	2	0,65
M. C2a/T-7421	9	2,9
M. C2a/T-7431	6	1,94
M. C/T-7400	1	0,32
L. 312ab/T-7711	7	2,26
CC.NN./T-9111	23	7,42
Símil T-6121	1	0,32
Apani VIIB/Tripolitana	1	0,32

Figura 457. Tipus d'àmfora documentats

producció siciliana de vernís negre del tipus C, amb un plat característic del repertori de la Campaniana B com és la forma Lamb. 6. Així, si avaluem la composició del repertori de vernís negre, trobem que el grup majoritari és el de les copes i bols, que arriba gairebé a la meitat amb més del 48%, seguit de prop dels plats i les pàteres, amb més del 45%, continuant la tendència exposada per al període precedent. La resta de formes són clarament minoritàries, si bé el tercer grup amb un percentatge inferior al 2% és el de les copes ansades, seguides dels cràters i els gots. En darrer lloc hem d'afegir peces que no pertanyen a la vaixella de taula, com ara els ungüentaris, amb només un exemplar, i les llànties de vernís negre, amb un percentatge proper al 3%.

Respecte a les formes de vernís negre documentades, en el grup de les copes i bols hem de destacar l'alt nombre

de bols Lamb. 27ab, majoritàriament de la Campaniana A però també dels tallers de Cales, així com les copes Lamb 27Bb i 33b també quasi exclusivament dels tallers napolitans. En un segon terme trobaríem els bols Lamb. 31b, les copes Lamb. 28a, 33a i 8B, bàsicament de la Campaniana A, als que hem de sumar les copes de fabricació calena Ped.Tav. 12.50/F 2610. La resta de formes tenen poca representativitat, tot i que hem de destacar la presència incipient de formes del repertori de la Campaniana B, com ara les copes etrusques Lamb. 8b, o les de Cales Lamb. 1 i 2, que es comencen a produir i exportar en aquests moments. A aquestes formes hem de sumar una vaixel·la que a Tàrraco ha demostrat tenir una presència destacada en comparació amb altres jaciments fora d'Itàlia, la Calena Arcaica amb decoració en relleu, que tindria una llarga vida útil, com evidencia llur presència en aquest context.

En el grup dels plats i les pàteres la forma majoritària és la Lamb. 36, amb exemplars majoritàriament de la Campaniana A i alguns dels tallers de Cales, que supera per més del doble d'exemplars al segon tipus més nombrós, la pàtera Lamb. 5, de procedència napolitana però també amb una gran presència d'exemplars calens. En tercer lloc hauríem de situar les pàteres Lamb. 55, ja desplaçades per la Lamb. 5, i que no arriben a la meitat dels exemplars del tipus 5, amb peces majoritàriament de la Campaniana A però també de Cales. La resta de formes són molt minoritàries, amb exemplars del repertori de la Calena Antiga, i amb dues pàteres de la Campaniana B etrusca, formes Lamb. 5 i Lamb. 7, que com podem comprovar és clarament minoritària i testimonial respecte a la producció de la B campana dels tallers de Cales.

En el grup de les copes ansades hem de remarcar la presència majoritària de formes que tindrien un caràcter clarament residual, almenys en quant al moment de producció i comercialització, com són les formes Lamb 42Bc de la Campaniana A i 49 dels tallers lacials, que apareixen junt amb la forma M 68bc de la A Mitja, que és la copa ansada de la Campaniana A que s'està comercialitzant en aquests moments, junt amb copes etrusques com les "anses d'oreille" F 4110, o les calenes F 5000 i Pasq. 127, aquesta última del repertori de la Campaniana B, que acabarà prenent el domini de les copes ansades en detriment de formes com la M 68bc. Tancaria el repertori formal del vernís negre els cràters, poc nombrosos però pertanyents tots ells a la F 4753 de la B de Cales, i els gots tipus píxide Lamb. 3, també dels tallers calens. En darrer lloc hem de dir que l'única gerra documentada de vernís negre s'adscriu a la forma Pasq. 152 de la producció Calena Antiga, ja que la resta correspon a ceràmica comuna o a la grisa de la costa.

El conjunt de la vaixel·la de taula, preferentment format per vernís negre, es completa amb vasos de parets fines, majoritàriament d'importació itàlica però amb algunes peces de fabricació local o regional del tipus My. 2, que en el context precedent encara no havien aparegut. A

TIPUS	NEP	%
C-A Antiga	13	2,99
C-A Mitja	280	64,37
Calena Arcaica	4	0,92
Calena Antiga	60	13,79
C-B de Cales	40	9,2
VN Etrusc	2	0,46
C-B Etrusca	5	1,15
VN Lacial	1	0,23
VN Etrusc-Lacial	1	0,23
Campaniana C	4	0,92
VN de Pasta Grisa	2	0,46
VN Itàlic Indeter.	23	5,29

Figura 458. Les produccions de vernís negre documentades

FORMA	NEP	%
Plats-Pàteres	147	45,63
Copes-Bols	160	48,22
Copes Ansades	8	1,62
Cràters	4	0,97
Gots	1	0,32
Ungüentaris	1	0,32
Llànties	9	2,91

Figura 459. El servei de taula de la vaixel·la de vernís negre

més, a nivell tipològic, el repertori documentat a inicis de la segona meitat del segle II aC s'amplia amb les formes My. 1, 2D1, 2.2 i 2.3, si bé el del tipus My. 2 continua sent el més nombrós.

La resta de vaixel·la de taula es completa amb ceràmica de producció local o regional, tant de la comuna ibèrica com de la grisa de la costa catalana, sobretot amb escudelles dels tipus A-I i A-III que, com dèiem en el context del període anterior, són fabricacions autòctones que es troben entre les copes Lamb. 26 i 27ab. Continuen apareixent algunes pàteres de secció hemisfèrica i llavi d'ala com el dels càlats, així com un nombrós conjunt de vasets bicònics, quasi exclusivament de la producció grisa de la costa, que dominen el grup dels vasos ansats. El darrer grup on tenen més incidència aquestes produccions locals és el de les gerres, on la vaixel·la fina està pràcticament absent. Les altres produccions de ceràmica comuna són la comuna romana d'origen indeterminat, minoritària en quant a plats, copes o vasos, però amb un destacat nombre de gerres, tan sols superat per la comuna ibèrica. Tancaria

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

CLASSE	FORMA	NEP	%
C-A Antiga	L. 23	6	1,77
C-A Antiga	L. 26	6	1,77
C-A Antiga	L. 42Bc	1	0,29
C-A Mitja	L. 36	64	18,88
C-A Mitja	L. 6	2	0,59
C-A Mitja	L. 5	23	6,78
C-A Mitja	L. 55	9	2,65
C-A Mitja	F 2200	3	0,88
C-A Mitja	L. 25	2	0,59
C-A Mitja	L. 27ab	21	6,19
C-A Mitja	L. 27c	6	1,77
C-A Mitja	L. 27	3	0,88
C-A Mitja	L. 31a	3	0,88
C-A Mitja	L. 31b	12	3,54
C-A Mitja	L. 28ab	12	3,54
C-A Mitja	L. 27Bb	21	6,19
C-A Mitja	L. 33a	15	4,42
C-A Mitja	L. 33b	24	7,08
C-A Mitja	L. 34a	4	1,18
C-A Mitja	L. 34b	1	0,29
C-A Mitja	M. 68bc	1	0,29
Calena Antiga	F 2150	3	0,88
Calena Antiga	F 2170	1	0,29
Calena Antiga	L. 36	5	1,47
Calena Antiga	L. 55	6	1,77
Calena Antiga	F 1640	1	0,29
Calena Antiga	S. 165a	1	0,29
Calena Antiga	S. 167	1	0,29
Calena Antiga	L. 63	1	0,29
Calena Antiga	L. 27ab	1	0,29
Calena Antiga	L. 27c	1	0,29
Calena Antiga	L. 31b	1	0,29
Calena Antiga	S. 166	3	0,88
Calena Antiga	L. 27Bb	3	0,88
Calena Antiga	L. 33b	1	0,29
Calena Antiga	F 3210	1	0,29
Calena Antiga	F 2610	9	2,65
Calena Antiga	F 5000	1	0,29
Calena Antiga	P. 152	1	0,29
C-B de Cales	L. 6	9	2,65
C-B de Cales	L. 5	14	4,13
C-B de Cales	L. 1	5	1,47
C-B de Cales	L. 2	2	0,59
C-B de Cales	L. 3	1	0,29
C-B de Cales	P. 127	2	0,59
C-B de Cales	F 4753	4	1,18
VN Etrusc	F 4110	2	0,59
C-B Etrusca	L. 5	1	0,29
C-B Etrusca	L. 8b	2	0,59
C-B de Cales	L. 6	9	2,65
C-B de Cales	L. 5	14	4,13
C-B de Cales	L. 1	5	1,47
C-B de Cales	L. 2	2	0,59
C-B de Cales	L. 3	1	0,29

CLASSE	FORMA	NEP	%
C-B de Cales	P. 127	2	0,59
C-B de Cales	F 4753	4	1,18
VN Etrusc	F 4110	2	0,59
C-B Etrusca	L. 5	1	0,29
C-B Etrusca	L. 8b	2	0,59
Campaniana C	L. 6	1	0,29
VN Lacial	L. 49	4	1,18
VN Itàlic Indeter.	L. 27ab	1	0,29
VN Itàlic Indeter.	L. 28ab	1	0,29
Llàntia de VN	Llàntia Ind.	5	1,47
Llàntia de VN	Ricci B	2	0,59
Llàntia de VN	Ricci D	1	0,29
Llàntia de VN	Ricci F	1	0,29

Figura 460. Tipologia de la vaixel·la de vernís negre

FORMA	NEP	%
Gobeler S/T It.	7	20
My. 1 It.	2	5,71
My.2 It.	18	51,43
My. 2 Tar.	4	11,43
My. 2D1 It.	2	5,71
My. 2.2 It.	1	2,86
My. 2.3/Mni. 8 It.	1	2,86

Figura 461. Tipologia de la ceràmica de parets fines

TIPUS	NEP	%
Plats i Pàteres	185	29,23
Copes i Bols	244	38,55
Copes Ansades	14	2,21
Cràters	4	0,63
Gots/Gobelets	37	5,85
Gots Ansats	40	6,32
Gerres	106	16,75
Tapadores de Gerra	3	0,47

Figura 462. La composició del servei de taula

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	151	81,62
Grisa de la Costa	3	1,62
Comuna Ibèrica	24	12,97
Comuna Romana	7	3,78

Figura 463. Classes ceràmiques del grup de plats i pàteres

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	181	75,1
Bols Helens. de Relieu	1	0,41
Grisa de la Costa	35	14,52
Comuna Ibèrica	18	7,47
Comuna Romana	4	1,66
Comuna Ebusitana	2	0,83

Figura 464. Classes ceràmiques del grup de copes i bols

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	2	5,26
PP FF Itàliques	30	78,95
PP FF Tarraconenses	4	10,53
Comuna Ibèrica	1	2,63
Comuna Romana	1	2,63

Figura 465. Classes ceràmiques del grup de gots i gobelets

CLASSE	NEP	%
Grisa de la Costa	33	82,5
PP FF Itàliques	1	2,5
Comuna Ibèrica	5	12,5
Comuna Romana	1	2,5

Figura 466. Classes ceràmiques del grup de gots ansats

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	10	90,91
Comuna Ibèrica	1	9,09

Figura 467. Classes ceràmiques del grup de copes ansades

CLASSE	NEP	%
Comuna Itàlica	1	33,33
Comuna Púnica	2	66,67

Figura 468. Classes ceràmiques del grup de tapadores de gerra

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	1	0,8
Grisa de la Costa	13	10,4
Comuna Ibèrica	61	48,8
Comuna Romana	48	38,4
Comuna Ebusitana	1	0,8
Comuna Púnica	1	0,8

Figura 469. Classes ceràmiques del grup de gerres

la composició de la vaixel·la de taula la ceràmica comuna importada, molt poc significativa a nivell percentual, com els bols i les gerres de la comuna ebusitana documentats, al costat de tapadores de gerra púniques Lancel 911 i centreitàliques Cl-Rec 16d, que posen de manifest com amb els carregaments d'àmfores itàliques i púniques arriben també, tot i que en poca quantitat, peces de la vaixel·la de taula que no són només vaixel·la fina fabricada especialment per a la seva exportació.

Per tancar l'estudi del context de la segona meitat del tercer quart del segle II aC, hem de fer esment de la vaixel·la de cuina i la d'emmagatzematge, formada per ceràmica comuna de fabricació local així com per vaixel·la importada, tal i com succeeix entre la vaixel·la de taula. Respecte a la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments, la majoria és ceràmica local ibèrica, amb un percentatge lleugerament superior a la d'importació itàlica, entre la que trobem una peça del tipus roig intern pompeïà, absent

fins ara als contextos de Tàrraco. En segon lloc tenim la ceràmica comuna romana, seguida de la comuna púnica, i tancaria la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments ebusitana.

Pel que fa al repertori tipològic d'aquesta vaixel·la, els recipients més nombrosos són les olles de cocció, gairebé totes de la producció grollera ibèrica i amb alguna peça d'importació itàlica i de la comuna romana. En segon lloc trobem les tapadores, majoritàriament de la comuna itàlica, però seguides de prop per les peces de la producció ibèrica grollera i la comuna romana, i amb només un exemplar d'importació ebusitana. A continuació la forma més nombrosa és la de les cassoles, en les diverses variants de fons pla, altes i baixes, però amb una majoria clara de les *patinae* de fons pla, entre les quals hi trobem l'exemplar amb recobriment intern del tipus roig pompeïà. D'altra banda, les cassoles altes són força escasses, totes de fabricació púnica excepte una peça de la grollera ibèrica, que evidencia una assimilació a aquesta producció local d'un tipus d'atuell de cuina aliè a la tradició ibèrica. Les cassoles baixes, més nombroses, estan igualment dominades per les importacions de *lopades* púnics, quedant les itàliques representades per tan sols un exemplar, i en darrer lloc trobem les cassoles que, pel seu grau de fragmentació, no hem pogut identificar de manera clara, entre les que tornem a trobar importacions itàliques al costat de versions locals en ceràmica grollera ibèrica. Tancaria el repertori de la vaixel·la de cuina el grup de morters i gibrells, propers al 13%, i amb una clara majoria dels recipients itàlics de la zona centre-meridional de la franja tirrènica, als que hem d'afegir dos exemplars de la regió de Brindisi. Es completa amb alguna peça de la ceràmica comuna romana, i importacions cartagineses i ebusitanes.

Continuant l'anàlisi de la diversa ceràmica comuna documentada, hem de fer menció de la destinada a la despesa i l'emmagatzematge. De tots els exemplars documentats hem de destacar el domini aclaparador de la ceràmica ibèrica, com ja hem exposat en el període anterior, si bé en aquest cas hem d'esmentar la presència, per primer cop, del contenidor de tipologia romana més característic, el *dolium*, que apareix acompanyant un ampli repertori de formes de la ceràmica ibèrica, novament dominat pels càlats, i on també trobem tenalles, algunes amb les característiques vores de coll de cigne o zoomorfes, junt amb olles d'emmagatzematge, grans contenidors, amforetes, i una sítula.

Tancarem aquest context amb el grup d'altres tipus de vaixel·la, on trobem ungüentaris, llànties i tapadores d'àmfora del tipus amforisc.

CONJUNTS CERÀMICS DELS SEGLES II-I AC A TARRAGONA. PRODUCCIÓ, COMERÇ I CONSUM A LA TÀRRACO REPUBLICANA

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	L. 23	7	Campaniana A: 6 Comuna Ibèrica: 1
	L. 36	69	Campaniana A: 64 Calena Antiga: 5
	L. 6	12	Campaniana A: 2 B de Cales: 9 Campaniana C: 1
	F 1640	1	Calena Antiga: 1
	San. 165a	1	Calena Antiga: 1
	Plat C-I	3	Grisa de la Costa: 3
	Vora zoomorfa S/T	1 2	Comuna Ibèrica: 1 Comuna Ibèrica: 2
Pàteres	L. 5	38	Campaniana A: 23 B de Cales: 14 B Etrusca: 1
	L. 7	1	B Etrusca: 1
	L. 55	16	Campaniana A: 9 Calena Antiga: 6 Comuna Ibèrica: 1
	F 2200	3	Campaniana A: 3
	San. 167	1	Calena Antiga: 1
	L. 63	1	Calena Antiga: 1
	Hemisfèrica d'ala S/T	6 23	Comuna Ibèrica: 6 Campaniana A: 2 Calena Antiga: 1 Comuna Ibèrica: 13 Comuna Romana: 7
Bols	L. 25	2 28	Campaniana A: 2 Campaniana A: 21 Calena Antiga: 1 VN Indeter: 5
	L. 27c	8	Comuna Ebusitana: 1 Campaniana A: 6 Calena Antiga: 1
	L. 31a	3	Comuna Ibèrica: 1
	L. 31b	14	Campaniana A: 3 Campaniana A: 12 Calena Antiga: 1 Comuna Ibèrica: 1
	San. 166	3	Calena Antiga: 3
	Bol Helenístic Relleu	1	Ceràm. Italomegàrica: 1
	Escudella B S/T	2 15	Grisa de la Costa: 3 VN de Cales: 1 Comuna Ibèrica: 11 Comuna Romana: 3
Copes	F 2150	3	Calena Arcaica: 3
	F 2170	1	Calena Arcaica: 1
	L. 26	6	Campaniana A: 6
	L. 28ab	14	Campaniana A: 12 VN Indeter: 1 Comuna Ebusitana: 1
	L. 27Bb	24	Campaniana A: 21 Calena Antiga: 3
	L. 33a	15	Campaniana A: 15
	L. 33b	25	Campaniana A: 24 Calena Antiga: 1
	L. 34a	5	Campaniana A: 4
	L. 34b	1	VN Indeter: 1 Campaniana A: 1

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Copes	Ped.Tav. 12.50/F 2610	9	Calena Antiga: 9
	L. 1	5	B de Cales: 5
	L. 2	1	B de Cales: 1
	L. 8b	2	B Etrusca: 2
	L. 8B	6	Campaniana A: 6
	L. 1/31a?	1	Comuna Romana: 1
	S/T	1	Campaniana A: 1
Copes/ Bols	L. 27	3	Campaniana A: 3
	Escudella A-I	35	Grisa de la Costa: 32 Comuna Ibèrica: 3 Comuna Ibèrica: 2 Campaniana A: 4 VN Indeter: 1
	Escudella A-III S/T	2 5	
Copes Ansades	L. 42Bc	1	Campaniana A: 1
	L. 48B	1	Comuna Ibèrica: 1
	L. 49	4	VN Lacial: 4
	M. 68b	2	Campaniana A: 2
	F 3210	1	Calena Antiga: 1
	F 4110	2	VN Etrusc: 2
	F 5000	1	Calena Antiga: 1
	P. 127	2	B de Cales: 2
Cràters	F. 4753	4	B de Cales: 4
Gots/ Gobelets	My. 1	1	PP FF Itàliques: 1
	My. 2	22	PP FF Itàliques: 18 PP FF Tarracon: 4
	My. 2D1	1	PP FF Itàliques: 2
	My. 2.2	1	PP FF Itàliques: 1
	My. 2.3/Mni. 8	1	PP FF Itàliques: 1
	Gobelet S/T	9	PP FF Itàliques: 7 Comuna Ibèrica: 1 Comuna Romana: 1
	F 7510 L. 3	1 1	Calena Antiga: 1 B de Cales: 1
Gots Ansats	Vasets bicònics	34	Grisa de la Costa: 33 Comuna Ibèrica: 1
Gerres	P. 152	1	Calena Antiga: 1
	E-I	5	Grisa de la Costa: 5
	E-III	1	Grisa de la Costa: 1
	Flascó H	2	Grisa de la Costa: 2
	Enòcoa	6	Grisa de la Costa: 1 Comuna Ibèrica: 5
	Vora zoomorfa S/T	5 85	Comuna Ibèrica: 5 Grisa de la Costa: 3 Comuna Ibèrica: 48 Comuna Romana: 29 Comuna Ebusitana: 1 Comuna Púnica: 1
Taps. de Gerra	Cl-Rec 16d	1	Comuna Itàlica: 1
	Lancel 911	2	Comuna Púnica: 2

Figura 470. La vaixel·la de taula. Tipologia

CLASSE	NEP	%
Ceràmica Ibèrica	102	42,5
Comuna Itàlica Tirrènica	97	40,42
Roig Intern Pompeià	1	0,42
Comuna Itàlica Adriàtica	2	0,83
Comuna Romana	14	5,83
Comuna Púnica	19	7,92
Comuna Ebusitana	5	2,08

Figura 471. Produccions ceràmiques de la vaixel·la de cuina

CLASSE	NEP	%
Olles	84	35
<i>Patinae</i>	37	15
Cassoles Baixes	14	5,83
Cassoles Altes	7	2,92
Cassoles Indeters.	5	2,08
Tapadores	62	26,25
Morters/Gibrells	31	12,92

Figura 472. Tipologia del servei de la vaixel·la de cuina

CLASSE	NEP	%
Olla Ibèrica	73	30,42
Olla Itàlica	9	3,75
Olla Comuna Romana	2	0,83
<i>Patina</i> Itàlica	35	14,58
<i>Patina</i> Roig Intern Pompeià	1	0,42
Cassola Baixa Itàlica	1	0,42
Cassola Baixa Púnica	13	5,42
Cassola Alta Púnica	5	2,08
Cassola Alta Ibèrica	2	0,83
Cassola Indeter Itàlica	3	1,25
Cassola Indeter. Ibèrica	2	0,83
Tapadora Ibèrica	26	10,83
Tapadora Itàlica	26	10,83
Tapadora Comuna Romana	10	4,17
Tapadora Ebusitana	1	0,42
Morter/Gibrell It. Campano-Lacial	22	9,17
Moter/Gibrell It. Adriàtic	2	0,83
Morter/Gibrell C. Romana	2	0,83
Morter/Gibrell Ebusità	4	1,67
Morter/Gibrell Púnic	1	0,42

Figura 473. La vaixel·la de cuina segons els centres productors

TIPUS	NEP	%	PRODUCCIÓ
Llànties	11	73,33	Vernís Negre: 9 Comuna Itàlica: 2
Ungüentaris	3	20	Vernís Negre: 1 Comuna Romana: 2
Amforiscs	1	6,67	Comuna Romana: 1

Figura 474. Altres tipus de ceràmica

ORIGEN	FORMA	NEP	%
Itàlica	Olla V. 1	1	0,75
Itàlica	Olla Olcese2/ Com-It 1a	5	3,76
Itàlica	Olla Itàl. Ind.	3	2,26
Itàlica	<i>Pat.</i> Tegame 7	5	3,76
Itàlica	<i>Pat.</i> V. 14	18	13,53
Itàlica	<i>Pat.</i> F2 Torre T. 4,10	10	7,52
Itàlica	<i>Pat.</i> F3 Luni1	1	0,75
Itàlica	<i>Pat.</i> V. 4	1	0,75
Itàlica	<i>Pat.</i> Roig Intern Pomp. F4 Luni 2/4	1	0,75
Itàlica	Cas. B. Tegame 1	1	0,75
Itàlica	Cas. Indet.	3	2,26
Itàlica	Tap. F1 Burriac 38,100	17	12,78
Itàlica	Tap. F3 Celsa VEL. 8	1	0,75
Itàlica	Tap. F2 Celsa 80.7056	1	0,75
Itàlica	Tap. F3 Celsa 80,8145	1	0,75
Itàlica	Tap. Indeter.	5	3,76
Itàlica	Mort. Emporiae 36,2 Campano-Lac.	14	10,53
Itàlica	Mort. Emporiae 36,2 Adriàtic	2	1,5
Itàlica	Mort. Dramont D1	2	1,5
Itàlica	Mort. Com-It 8a	1	0,75
Itàlica	Mort. Com-It 8b	1	0,75
Itàlica	Mort. Com-It 8c	1	0,75
Itàlica	Mort. Olcese 8	1	0,75
Itàlica	Mort. Campano-Lacial	2	1,5
Itàlica	Tap. Gerra Cl-Rec 16d	1	0,75
Itàlica	Llàntia itàl.	3	2,26
Púnica	<i>Lopas</i> cl. A, fig. 10	2	1,85
Púnica	<i>Lopas</i> cl. A, fig. 11	1	0,75
Púnica	<i>Lopas</i> cl. A, fig. 12	8	7,41
Púnica	<i>Lopas</i> Lanc. 441	2	1,5
Púnica	<i>Lopas</i> Lanc. 442	1	0,75
Púnica	<i>Lopas</i> Indet.	1	0,75
Púnica	<i>Caccabus</i> cl. A, fig. 7	2	1,5
Púnica	<i>Caccabus</i> cl. B fig. 9	1	0,75
Púnica	Mort. Lanc. 131	1	0,75
Púnica	Ger. Lanc. 363a1	1	0,75
Púnica	Ger. Pún. Indet.	1	0,75
Púnica	Tap. Gerra Lanc. 911	2	1,5
Ebusitana	Bol L. 27ab	1	0,75
Ebusitana	Copa L. 28ab	1	0,75
Ebusitana	Gerra	1	0,75
Ebusitana	Tapadora	1	0,75
Ebusitana	Mort. Fons estriat	3	2,26
Ebusitana	Mort. Lanc. 152	1	0,75

Figura 475. Repertori tipològic de la vaixel·la de cuina importada

TIPUS	NEP	%
Càlat	200	74,35
Tenalla Zoomorfa Ibèrica	29	10,78
Tenalla Ibèrica	16	5,95
Gran Contenidor Ibèric	9	3,35
Olla Ibèrica	9	3,35
Sítula Ibèrica	1	0,37
Amforeta Ibèrica	3	1,12
<i>Dolium</i>	2	0,74

Figura 476. Tipologia de la ceràmica de magatzem i despesa

5.4. Els primers anys del segle I aC: la fundació de la nova ciutat romana de Tàrraco

Després d'un nou període que no queda ben representat en la història de Tàrraco a través dels contextos ceràmics, com serien les dues darreres dècades del segle II aC, comprovem que el primer quart del segle I aC és un moment important per a la ciutat. En el fet que ens toca, és a dir, en el dels conjunts ceràmics datats en aquest període, trobem una destacada representativitat, amb un context procedent de quatre intervencions en la part baixa de la ciutat, i que estan relacionades amb un fet produït en el primer decenni d'aquesta centúria, com és la fundació "romana" de la ciutat. És en aquest moment quant, a partir de l'antic *oppidum* ibèric i de les *cannabae* que s'havien anat desenvolupant al seu redós, fruit del creixement motivat per l'important paper com a capital provincial i base de l'exèrcit en les campanyes de conquesta d'Hispania, es materialitza una nova ciutat reticular, articulada entorn a *kardines* i *decumani* que defineixen *insulae* d'un per dos *actus*. Aquesta gran reforma urbanística va suposar l'alteració de la superfície inicial de l'*oppidum*, que fou ampliat en sentit nord i, a l'est, pel denominat promontori sud-oriental. De fet, les excavacions que han proporcionat el context ceràmic es situen tant en l'àrea de l'antic *oppidum* ibèric, com en la zona urbanitzada *ex novo* del promontori sud-oriental, on s'hi va ubicar el col·lector d'aigües residuals principal de la ciutat o "cloaca màxima", gran obra d'infraestructura urbana projectada en el marc d'aquesta fundació, paral·lela a la construcció, en la zona de l'antic graner del camp de sitges de l'*oppidum*, de la plaça forense i el temple capitolí tardorepublicà (Mar, Ruiz de Arbullo 2011: 264-268).

El conjunt ceràmic, format per més de 7.600 fragments i un total estimat de 802 peces, es caracteritza, a diferència dels dos anteriors, per una davallada en la quantitat de contenidors amfòrics. Aquest fet es pot deure a què, una de les excavacions que va proporcionar una major quantitat de ceràmica, la del c/ de la Unió núm. 14, era una sitja reutilitzada com abocador de residus domèstics, de manera que la immensa majoria de vaixel·la recuperada pertanyia al servei de taula i al de cuina, i les àmfores estan pràcticament absents, amb un percentatge que no arriba al 2% del total.

Respecte a la procedència de la ceràmica, aquesta és majoritàriament d'importació, amb un increment respecte al que s'observava per a la segona meitat del segle II aC de quinze punts, sobrepasant el 63% del total, i quedant reduïda gairebé a la meitat la ceràmica local, amb una representativitat del 26,18%. Es tancaria amb

un percentatge del 10,34% corresponent a la ceràmica romana de procedència desconeguda. Novament entre les importacions, com és habitual, les més nombroses són les itàliques, amb el 88,80%, i en aquest cas amb vaixel·la procedent únicament de l'àrea tirrènica, amb cap peça de la regió adriàtica, que d'altra banda sí trobàvem en els contextos de segona meitat del segle II aC, tot i que en percentatges molt baixos sempre inferiors a l'1%. La resta de les importacions, molt inferiors, tenen en la ceràmica de l'àrea púnica centremediterrània, amb quasi un 5%, i en Eivissa, amb prop del 4%, les zones productores minoritàries més representatives. Passant a

	Producció	NEP	% Classe	% Total
Vaixel·la fina	Campaniana A	134	44,22	16,71
	VN de Cales	76	25,08	9,48
	VN Etrusc	2	0,66	0,25
	VN Lacial	4	1,32	0,5
	Campaniana C	2	0,66	0,25
	VN Itàlic indeter.	3	0,99	0,37
	Llàntia de VN	4	1,32	0,5
	PP FF Itàliques	39	12,87	4,86
	PP FF Tarraconenses	1	0,33	0,12
	PP FF Indeters.	1	0,33	0,12
	Grisa de la costa	36	11,88	4,49
	Vaixel·la metàl·lica	1	0,33	0,12
	TOTAL	303	100	37,77
Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	111	28,24	13,84
	Grollera ibèrica	57	14,51	7,11
	Comuna itàlica	123	31,3	15,4
	Comuna romana	81	20,61	10,1
	Comuna púnica	12	3,05	1,5
	Comuna ebusitana	9	2,29	1,12
	TOTAL	393	100	49,07
Àmfores	Itàliques	65	61,32	8,1
	Púnicoebusitanes	9	8,49	1,12
	Pún. centremediterrànies	13	12,26	1,62
	Pún. del Cercle de l'Estret	9	8,49	1,12
	Gregues de l'Egeu	2	1,89	0,25
	Ibèriques	3	2,83	0,37
	Tarraconenses	2	1,89	0,25
	Indeterminades	3	2,83	0,37
	TOTAL	106	100	13,2

Figura 477. La composició del context ceràmic

analitzar el grup dels contenidors amfòrics, hem de dir que la immensa majoria són importacions, tret d'un percentatge del 4,72% que correspon en part a àmfores de tipologia ibèrica -2,83%-, i en part a produccions locals de tipologia romana -1,89%-. Concretament es tracta de versions de l'àmfora itàlica Dr. 1A, denominades Dr. 1A citieriors, i que provenen de la vil·la del Vilar, a Valls (Alt

Camp). Es tracta de la producció més antiga documentada al *territorium* de Tàrraco, datada a partir del tercer quart del segle II aC, i que a la ciutat de Tàrraco apareixen únicament amortitzades en els contextos d'inicis del segle I aC, amb tan sols dos exemplars²⁴⁷. De fet, encara no s'ha pogut establir amb claredat la importància en quant a volum d'aquesta producció i la seva difusió territorial. Hem de destacar, però, la presència d'algun envàs d'aquest centre productor als nivells constructius del *castellum* de

Puigpelat (Díaz 2009), situat a pocs quilòmetres d'aquesta vil·la, en un context datat a finals del primer quart del segle I aC. Però són contenidors amb una presència gairebé anecdòtica, tal vegada indicant que la producció incipient de vi del Vilar estaria destinada a abastir altres zones diferents a la capital provincial i el seu entorn immediat, on d'altra banda arriben de manera continua i habitual els contenidors "originals" amb un contingut segurament més valorat, el de les vinyes campanes, lacials

PROCEDÈNCIA	CLASSE	PRODUCCIÓ	NEP	% IMPORT	% TOTAL
Itàlica	Vaixella fina	Campaniana A	134	26,33	16,71
		VN de Cales	76	14,93	9,48
		VN Etrusc	2	0,39	0,25
		VN Lacial	4	0,79	0,5
		Campaniana C	2	0,39	0,25
		VN Itàlic indeter.	3	0,59	0,37
		Llàntia de VN	4	0,79	0,5
		PP FF Itàliques	39	7,66	4,86
		Comuna campana	109	21,41	13,59
	Ceràmica comuna	Comuna lacial	10	1,96	1,25
		Llàntia itàlica	4	0,79	0,5
		Àmfores	34	6,68	4,24
		Àrea tirrènica	31	6,09	3,87
		TOTAL	452	88,8	56,37
Púnica ebusitana	Ceràmica comuna	Comuna ebusitana	9	1,77	1,12
	Àmfores	Púnicoebusitna	9	1,77	1,12
	TOTAL	TOTAL	18	3,54	2,24
Púnica centremediterrània	Ceràmica comuna	Comuna púnica	12	2,36	1,5
	Àmfores	Centremediterrànies	13	2,55	1,62
		TOTAL	25	4,91	3,12
Púnica del Cercle de l'Estret	Àmfores	Cercle de l'Estret	9	1,77	1,12
		TOTAL	9	1,77	1,12
Grega	Àmfores	Àrea de l'Egeu	2	0,39	0,25
		TOTAL	2	0,39	0,25
Indeterminades	Àmfores	Indeters.	3	0,59	0,37
		TOTAL	3	0,59	0,37
Local/Regional	Vaixella fina	Grisa de la costa	36		4,49
		PP FF Tarraconenses	1		0,12
	Ceràmica comuna	Comuna ibèrica	111		13,84
		Grollera ibèrica	57		7,11
		Ibèriques	3		0,37
	Àmfores	Tarraconenses	2		0,25
		TOTAL	210		26,18
Ceràmica romana indeter.	Vaixella fina	PP FF Indeters.	1		0,12
		Vaixella metàl·lica	1		0,12
	Ceràmica comuna	Comuna romana	81		10,1
		TOTAL	83		10,34

Figura 478 . La composició del context: classes ceràmiques i centres productors

247. Datació que coincideix com la proposada en l'estudi d'aquestes produccions d'A. López Mullor i A. Martín, que les relaciona amb la producció catalana de parets fines del tipus 2, centrada en el període que va del 110 al 70 aC (López Mullor, Martín 2006: 42).

i etrusques. Però tampoc podem descartar que el gruix del vi produït al Vilar es comercialitzava, donada la seva proximitat a Tàrraco, en contenidors peribles com ara odres de pell o bótes de fusta, que no han deixat registre arqueològic, un fet que el nostre col·lega Antoni Martín Oliveras anomenava, a la taula rodona del COMAMF celebrada a Barcelona el març del 2012, el “vi invisible”, ja que és aquella producció que no podem seguir a través del principal referent, el seu envàs.

Veiem com, excepte aquest percentatge de l'1,89%, la resta dels envasos de vi procedeixen d'importacions. Així, dels contenidors forans dominen els itàlics de l'àrea tirrènica, amb més del 64%, i on a més dels envasos un tant residuals del tipus grecoitàlic, trobem una majoria dominant del tipus Dr. 1A, al que ja se li han afegit les altres dues variants, la Dr. 1C que s'incorpora en el darrer quart del segle II aC, i la Dr. 1B, datada en els primers anys del segle I aC²⁴⁸ quedant en segon lloc els de l'Egeu, concretament àmfores ròdies, que com veiem en el cas del segle II aC tenen una presència minoritària però constant, en aquesta ocasió propera al 2%. També hem documentat envasos cartaginesos, que en total sumen més del 12% de les importacions, però aquí hem de remarcar la presència d'una àmfora de vi amb un clar caràcter residual, del tipus T-6.1.2.1. La resta de contenidors centremediterranis són àmfores suposadament de conserves de salaons del G-7.0.0.0, i on trobem novament alguna peça de cronologia un tant residual, com ara les àmfores T-7.4.2.1 i 7.7.1.1, que durant el tercer quart del segle II aC deixen d'exportar-se. No obstant, comptem amb les àmfores característiques d'aquest moment, que posen de manifest com després d'un període de crisi en el comerç centremediterrani, que queda evidenciat per l'absència d'aquests materials als jaciments de l'extrem occidental de la Mediterrània entre el tercer quart i el final del segle II aC, es produeix una reactivació a finals d'aquesta centúria (Ramon Torres 2008: 73). En són un bon exemple els contenidors documentats a Tàrraco, pertanyents als tipus T-7.4.2.2, amb una datació que abasta de manera genèrica tot el segle II aC, i T-7.5.2.2, documentat entre finals del segle II i mitjans del I aC, que apareixen junt amb àmfores d'oli del tipus Tripolità Antic.

Una altra zona exportadora a destacar seria l'ebusitana, que amb els seus envasos de vi supera el 8% de les àmfores, tot i que dels contenidors documentats, només un exemplar és representatiu d'aquest període, la PE 18/T-8.1.3.3,

essent la majoria peces residuals que desapareixen en els anys de la conquesta romana de les Balears *ca.* 120 aC, les T-8.1.3.2, PE 23 i PE 24, i que són un bon exemple de com la conquesta romana va suposar l'hegemonia dels envasos itàlics sobre la producció i comercialització del vi ebusità (Ramon Torres 2008).

Finalment hem de destacar la presència de contenidors de salaons del Cercle de l'Estret, amb exemplars que ja es fabriquen al segle II, com els T-9.1.1.1, i que s'acompanyen d'un nou envàs, T-7.4.3.3, que es comença a produir a les acaballes del segle II aC i, des de la badia de Cadis, seran exportats àmpliament fins a la Mediterrània central i les costes de l'Atlàntic nord espanyol i portuguès, però ja vinculats al comerç romà (Ramon Torres 2008).

FORMA	NEP	%
Grecoitàlica clàssica	38	41,3
Grecoitàlica transició	7	7,61
Dr. 1A	13	14,13
Dr. 1B	3	3,26
Dr. 1C	2	2,17
PE 17/T-8132	2	2,17
PE 18/T-8133	1	1,09
PE 23	1	1,09
PE 24	5	5,32
M. D2/T-6121	1	1,09
M. C2a/T-7421	1	1,09
M. C2a/T-7422	1	1,09
M. C2c/T-7522	1	1,09
L. 312ab/T-7711	2	2,17
Tripolitana Antiga	2	2,17
M. C2b/T-7433	5	5,43
CC.NN./T-9111	3	3,26
Ròdia Indet	1	1,09
Ròdia Rho 4	1	1,09
Dr. 1A citerior	2	2,17

Figura 479. Tipus d'àmfora documentats

Si centrem ara l'atenció sobre la vaixel·la de taula, i seguint la tendència dels períodes precedents, aquesta es compona majoritàriament per vaixel·la fina, que respecte a la comuna té uns percentatges del 62,45% front al 37,55%, dominada per ceràmica de vernís negre, amb 55,13% del total. Respecte al grup del vernís negre, veiem com s'imposa la Campaniana A, que representa el 59,55% de la ceràmica envernissada, amb tres peces residuals de la variant Antiga, i on trobem encara una presència important de la variant Clàssica, amb un 33,78%, i una incidència molt destacada de la producció

248. Els contextos més antics i ben datats amb presència d'àmfores Dr. 1B es remunten a dates consulars del 97 i el 96 aC (Pérez Ballester 1995: 184; Guitart, Pera, Carreras 1998: 47).

característica del segle I aC, la A Tardana, amb un percentatge del 24,44%. No obstant, hem de dir que algunes de les peces adscrites a la variant Mitja o Clàssica és possible que siguin produccions de la fase Tardana, però hem pogut comprovar que entre el material de Tàrraco, tot i presentar una certa degradació en quant a la qualitat dels vasos, aquesta pèrdua general de la qualitat en alguns casos no està massa accentuada respecte als vasos de la A Mitja de segona meitat del segle II aC. Aquest fet, sumat en molts casos a l'estat fragmentari, erosionat i/o alterat per l'acidesa de la terra que formava part de l'estrat, fa difícil adscriure amb total fiabilitat la pertinença d'algunes peces a la producció Clàssica/ Mitja o bé a la Tardana. Es completa el conjunt de vernissos negres amb la ceràmica calena, que en aquesta ocasió augmenta gairebé deu punts fins al 33,77%, en aquest cas amb un domini clar dels vasos de la variant Mitja o B de Cales respecte als residuals de la variant Antiga, en una proporció del 24,44% front al 9,33%. Ja minoritàries són les altres produccions, com les etrusques de la Campaniana B, les siciliotes de la Campaniana C, o les de procedència lacial, en cap cas superiors al 2%. Respecte al repertori tipològic de la vaixel·la de vernís negre d'aquest període, aquest posa de manifest un fet que ja hem assenyalat anteriorment, i que és la llarga vida útil d'algunes peces, que fa que s'amortitzin en moments força allunyats del seu moment d'adquisició, com per exemple les copes ansades M. 68bc, les del repertori de la Calena Mitja, o fins i tot alguns plats que es deixen de produir a inicis del segle II aC com el plat de peix

TIPUS	NEP	%
C-A Antiga	3	1,33
C-A Mitja	76	33,78
C-A Tardana	55	24,44
Calena Antiga	21	9,33
C-B de Cales	55	24,44
C-B Etrusca	2	0,89
Campaniana C	2	0,89
VN Lacial	4	1,78
VN Itàlic Indeter.	7	3,11

Figura 480. Les produccions de vernís negre documentades

FORMA	NEP	%
Plats-Pàteres	33	46,48
Copes-Bols	32	45,07
Copes Ansades	2	2,82
Gots	3	4,23
Gots Ansats	1	1,41

Figura 481. El servei de taula de la vaixel·la de vernís negre

Lamb. 23. Si analitzem la seva composició hem de destacar el pes dels plats i les pàteres, amb gairebé el 50% del total, seguit de les copes i bols, que superen el 44%. Percentualment la forma més nombrosa és la pàtera

CLASSE	FORMA	NEP	%
C-A Antiga	A- L. 23	3	1,44
C-A Mitja	A- L. 36	21	10,1
C-A Mitja	A- L. 6	1	0,48
C-A Mitja	A- L. 5	1	0,48
C-A Mitja	A- L. 55	5	2,4
C-A Mitja	A- L. 27ab	3	1,44
C-A Mitja	A- L. 27c	1	0,48
C-A Mitja	A- L. 31a	3	1,44
C-A Mitja	A- L. 28ab	3	1,44
C-A Mitja	A- L. 27Bb	1	0,48
C-A Mitja	A- L. 33a	11	5,29
C-A Mitja	A- L. 33b	6	2,88
C-A Mitja	A- L. 31/33	3	1,44
C-A Mitja	A- L. 34a	1	0,48
C-A Mitja	A- L. 34b	1	0,48
C-A Mitja	A- L. 27	1	0,48
C-A Mitja	A- M. 68bc	1	0,48
C-A Tardana	A- L. 36	1	0,48
C-A Tardana	A- L. 5	30	14,42
C-A Tardana	A- L. 5-7	4	1,92
C-A Tardana	A- L. 6	2	0,96
C-A Tardana	A- L. 27ab	10	4,81
C-A Tardana	A- L. 27c	5	2,4
C-A Tardana	A- L. 31b	10	4,81
C-A Tardana	A- L. 27Bb	5	1,4
C-A Tardana	A- L. 33b	6	2,88
C-A Tardana	Copeta S/T	1	0,48
Calena Antiga	Cal. L. 36	1	0,48
Calena Antiga	Cal. L. 31b	1	0,48
Calena Antiga	Cal. S. 166	3	1,44
Calena Antiga	Cal. L. 27Bb	2	0,96
Calena Antiga	Cal. L. 33b	1	0,48
Calena Antiga	Cal. Ped. Tav. 12.50	1	0,48
C-B de Cales	Cal. L. 4	6	2,88
C-B de Cales	Cal. L. 6	2	0,96
C-B de Cales	Cal. L. 5	23	11,06
C-B de Cales	Cal. L. 5-7	1	0,48
C-B de Cales	Cal. L. 1	11	5,29
C-B de Cales	Cal. L. 2	1	0,48
C-B de Cales	Cal. L. 3	3	1,44
C-B de Cales	Cal. L. 8b	1	0,48
C-B de Cales	Cal. L. 10	2	0,96
C-B de Cales	Cal. P. 127	2	0,96
C-B de Cales	Cal. F 4753	1	0,48
Campaniana C	C- L. 7	1	0,48
Campaniana C	Copa S/T	1	0,48
Llàntia de VN	Llàntia Ind.	3	1,44
Llàntia de VN	Dr. 1B	1	0,48

Figura 482. Tipologia de la vaixel·la de vernís negre

Lamb. 5, que si sumem els exemplars napolitans de la Campaniana A, majoritàriament de la variant Tardana, i els de la B de Cales assoleixen el 25,96% del vernís negre, percentatge que pujaria al 27,88% si afegim les de la variant Lamb. 5-7 de la A Tardana, i al 28,36% amb la pàtera Lamb. 7 de la Campaniana C. Després la forma que continua presentant un percentatge molt elevat és el plat d'ala Lamb. 36, que en la Campaniana A supera el 10%, i contrasta amb la poca presència de plats Lamb. 6, propis del repertori formal de la Campaniana B, que entre els exemplars napolitans i els de Cales sumen tan sols l'1,44%.

En el grup de les copes i els bols dominen, no obstant, les formes del repertori de la Campaniana A sobre les de la B, com ara la Lamb. 27ab, 31b, 33a i 33b, junt amb la copa Lamb. 1 de la B de Cales, que és després de la pàtera Lamb. 5 la forma més nombrosa d'aquesta producció. No obstant, hem de dir que tots aquests tipus tenen una representativitat similar, amb un percentatge que oscil·la entre el 5-6% del total del vernís negre. De la resta de formes documentades el fet més destacable seria l'ampliació del servei del tipus B, que en la producció calena s'amplia a la copa Lamb. 8b, fins ara present amb peces d'origen etrusc però no campanes, a les que es suma la pàtera de la variant Lamb. 5-7 i el vas ansat Lamb. 10. Finalment, de la Campaniana C hem d'afegir la presència de la pàtera Lamb. 7, així com una copa de tipologia indeterminada, que s'afegeixen al plat Lamb. 6, ja documentat en els contextos de la fase precedent. Entre les llànties de vernís negre ara trobem la incorporació de la forma Dr. 1B, absent en els contextos del segle II aC que hem documentat, i que té una datació i una comercialització paral·lela, a nivell cronològic, a la de la Campaniana A Tardana.

Una altra de les classes ceràmiques de la vaixel·la fina a destacar, amb gairebé un 14%, serien els vasos de parets fines, que com hem vist en el segle II aC continuen sent majoritàriament d'importació itàlica, amb una constant però pobre presència de gobelets de fabricació tarraconense. Respecte al període precedent, en el context d'inicis del segle I aC veiem que els gobelets de la forma My. 2 continuen sent majoritaris, amb alguna peça tarraconense d'aquesta mateixa tipologia i de la variant 2.3, als que hem d'afegir la incorporació de vasos de les variants My. 2A i 2/3 de fabricació itàlica i característics del segle I aC, a més dels ja documentats My. 1, 2D i 2.2.

Es completa el repertori de la vaixel·la de taula amb la ceràmica grisa de la costa catalana, que com en el segle II aC està representada principalment per vasets bicònics ansats, escudelles i gerres, a la que es suma la ceràmica

FORMA	NEP	%
Gobelet S/T It.	2	4,88
My. 1 It.	2	4,88
My. 1/2 It.	6	14,63
My. 2 It.	21	51,22
My. 2A It.	2	4,88
My. 2D It.	2	4,88
My. 2D.1 It.	1	2,44
My. 2.2 It.	1	2,44
My. 2/3 It.	1	2,44
Mni. 2	1	2,44
My. 2.3 Tar.	1	2,44
Gobelet S/T Ind.	1	2,44

Figura 483. Tipologia de la ceràmica de parets fines

comuna ibèrica, que aporta la majoria de les gerres a més d'alguna pàtera hemisfèrica d'ala i formes similars a les de la grisa de la costa, com ara escudelles i vasets bicònics ansats. Es completa el repertori amb ceràmica comuna romana, present majoritàriament amb gerres, alguna tapadora de gerra púnica forma Lancel 911, que tindria un caràcter residual en aquest context, i ceràmica comuna itàlica centreitànica de la producció clara recent, amb una gerra Cl-Rec 6. Per últim, i com a novetat respecte als contextos del segle II aC, hem de destacar la presència de ceràmica ibèrica del tipus d'engal·la blanca, que està present amb dues gerres del tipus F 5A. Així, si bé el grup de plats i pàteres i de copes i bols estan bàsicament formats per vaixel·la de vernís negre, amb una exclusivitat per a la ceràmica envernissada entre les copes ansades i els cràters, hem de dir que el grup dels gobelets està constituït bàsicament per vasos de parets fines, el dels gots ansats majoritàriament per ceràmica grisa de la costa, i el de les gerres per ceràmica comuna diversa i grisa de la costa, amb una total absència de vaixel·la de vernís negre, i amb la presència d'almenys una gerra metàl·lica, en bronze, que fins ara restava inèdita.

Continuant amb l'anàlisi de la vaixel·la d'aquest context, hem de fer esment de la ceràmica de cuina i preparació d'aliments, grup format majoritàriament per peces d'importació itàlica, que representen més del 60% del

TIPUS	NEP	%
Plats i Pàteres	118	34,6
Copes i Bols	95	27,86
Copes Ansades	3	0,88
Cràters	1	0,29
Gots/Gobelets	52	15,25
Gots Ansats	17	4,99
Gerres	52	15,25
Tapadores de <i>Guttus</i>	1	0,29
Tapadores de Gerra	2	0,59

Figura 484. La composició del servei de taula

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	L. 23	3	Campaniana A: 3
	L. 36	25	Campaniana A: 22 Calena Antiga: 1 VN Indeter: 2
	L. 4	6	B de Cales: 6
	L. 6	5	Campaniana A: 3 B de Cales: 2
	Plat d'ala S/T	2 8	Comuna Romana: 2 Grisa de la Costa: 1 Comuna Ibèrica 7
	Vora zoomorfa	1	Comuna Ibèrica: 1
Pàteres	L. 5	54	Campaniana A: 31 B de Cales: 23
	L. 5-7	5	Campaniana A: 4 B de Cales: 1
	L. 7	1	Campaniana C: 1
	L. 55	5	Campaniana A: 5
	Hemisfèrica d'ala	3	Comuna Ibèrica: 3
Bols	L. 27ab	14	Campaniana A: 13 Comuna Romana: 1
	L. 27c	2	Campaniana A: 2
	L. 31a	3	Campaniana A: 3
	L. 31b	11	Campaniana A: 10 Calena Antiga: 1
	L. 34a	1	Campaniana A: 1
	L. 34b	1	Campaniana A: 1
	San. 166	1	Calena Antiga: 3
	S/T	2	Comuna Ibèrica: 1 Comuna Romana: 1
Copes	L. 27Bb	9	Campaniana A: 6 Calena Antiga: 2 Comuna Romana: 1
	L. 28ab	3	Campaniana A: 3
	L. 33a	3	Campaniana A: 3
	L. 33b	7	Campaniana A: 6 Calena Antiga: 1
	Ped. Tav. 12.50	1	Calena Antiga: 1
	L. 1	11	B de Cales: 11
	L. 2	1	B de Cales: 1
	L. 8b	1	B de Cales: 1
	S/T	4	Campaniana A: 1 Campaniana C: 1
			Comuna Ibèrica: 2
Copes/ Bols	L. 27B/27c	2	Calena Antiga: 2
	L. 31/33	2	Campaniana A: 2
	Escudella A-I	11	Grisa de la Costa: 4 Comuna Ibèrica: 7
	Escudella A-II S/T	4 1	Grisa de la Costa: 4 Comuna Romana: 1
Copes Ansades	M. 68b	1	Campaniana A: 1
	P. 127	2	B de Cales: 2
Cràters	F 4753	1	B de Cales: 1

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Gots/ Gobelets	Gobelet S/T	11	PP FF Itàliques: 2 PP FF Indeters: 1 Grisa de la Costa: 1 Comuna Ibèrica: 4 Comuna Romana: 3
	My. 1	2	PP FF Itàliques: 2
	My. 1/2	6	PP FF Itàliques: 6
	My. 2	21	PP FF Itàliques: 21
	My. 2A	2	PP FF Itàliques: 2
	My. 2D	2	PP FF Itàliques: 2
	My. 2.2	1	PP FF Itàliques: 1
	My. 2/3	1	PP FF Itàliques: 1
	Mni. 2	1	PP FF Itàliques: 1
	My. 2.3	1	PP FF Tarraconenses: 1
	F 7510	1	Calena Antiga: 1
	L. 3	3	B de Cales: 3
Gots Ansats	L. 10	2	B de Cales: 2
	My. 2D1	1	PP FF Itàliques: 1
	Vasets bicònics S/T	10 4	Grisa de la Costa: 10 Comuna Ibèrica: 2 Comuna Romana: 2
Gerres	F 5A	2	Engalba Blanca: 2
	E-I	1	Grisa de la Costa: 1
	Cl-Rec 6	1	Comuna Itàlica: 1
	Vora zoomorfa	6	Comuna Ibèrica: 6
	Enòcoa	1	Comuna Ibèrica: 1
	S/T	41	Vaixella de Bronze: 1 Grisa de la Costa: 1 Comuna Ibèrica: 27 Comuna Romana: 11 Comuna Púnica: 1
Taps. de Gerra	Cl-Rec 16d	1	Comuna Itàlica: 1
	Lancel 911	3	Comuna Púnica: 3
Taps. de <i>Guttus</i>	S/T	1	Comuna Romana: 1

Figura 485. La vaixel·la de taula. Tipologia

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	104	88,14
Grisa de la Costa	1	0,85
Comuna Ibèrica	11	9,32
Comuna Romana	2	1,69

Figura 486. Classes ceràmiques del grup de plats i pàteres

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	73	77,66
Grisa de la Costa	8	8,51
Comuna Ibèrica	11	11,7
Comuna Romana	2	2,13

Figura 487. Classes ceràmiques del grup de copes i bols

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	4	7,69
PP FF Itàliques	38	73,08
PP FF Tarraconenses	1	1,92
PP FF Indeters.	1	1,92
Grisa de la Costa	1	1,92
Comuna Ibèrica	4	7,69
Comuna Romana	3	5,77

Figura 488. Classes ceràmiques del grup de gots i gobelets

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	2	11,76
PP FF Itàliques	1	5,88
Grisa de la Costa	10	58,82
Comuna Ibèrica	2	11,76
Comuna Romana	2	11,76

Figura 489. Classes ceràmiques del grup de gots ansats

CLASSE	NEP	%
Vaixella de Bronze	1	1,92
Grisa de la Costa	2	3,85
Comuna Itàlica	1	1,92
Comuna Romana	11	21,15
Comuna Púnica	1	1,92
Comuna Ibèrica	36	69,23

Figura 490. Classes ceràmiques del grup de gerres

total, entre la qual tan sols hem documentat un exemplar amb revestiment intern del tipus roig intern pompeïà. En segon lloc, i amb un percentatge de poc més del 23%, tenim la vaixella de fabricació local ibèrica, i completant el conjunt les importacions púniques, que tindrien un caràcter residual en el context, donat que són formes que deixen de comercialitzar-se a inicis de la segona meitat del segle II aC, així com un exemplar de morter ebusità, que també tindria el seu moment final de producció i exportació en el segle II aC, a inicis del darrer quart. Respecte al repertori tipològic hem de destacar el domini de les tapadores, que representen poc més de la meitat del total de la vaixella de cuina, amb una procedència majoritàriament itàlica, vora al 74%. En segon lloc trobem les cassoles, en les seves diverses variants, però que estan dominades per les *patinae* de fons pla, amb gairebé el 19%, quedant les cassoles baixes, les altes i les cassoles trípodes amb un percentatge molt baix. A continuació, i amb gairebé un 17% del total de la ceràmica de cuina, trobem les olles de cocció, quasi totes pertanyent a produccions locals de la ceràmica grollera ibèrica -93,33%-. I en darrer lloc hem de fer esment

dels morters i els gibrells, amb gairebé un 10%, que són majoritàriament de procedència itàlica, però on també hi trobem exemplars de fabricació local en ceràmica ibèrica, de procedència indefinida en ceràmica comuna romana, i importacions púniques centremediterrànies i ebusitanes, que com ja hem dit, són elements residuals en quant al moment en què deixen de fabricar-se.

Per finalitzar l'anàlisi del context d'inicis del segle I aC hem de referir-nos a la vaixella d'emmagatzematge i despesa, grup format en més d'un 96% per recipients de tradició local de la vaixella ibèrica, on destaquen com és habitual els càlats, amb més del 61%, seguits a molta distància per les tenalles i la resta de formes ja citades en els conjunts ceràmics del segle II aC. Com a element més destacat hem de mencionar la presència de dos *dolia*, dels quals no hem pogut determinar llur procedència, però que són l'exponent més clar de la ceràmica d'emmagatzematge de tipologia romana, i que es sumen als dos més documentats en el context de la fase precedent, tot i que no deixen de ser rars i molt poc representatius a nivell percentual, en aquest cas amb un 3,51%.

Finalment hem d'afegir, a la vaixella ja descrita, el grup format per altres tipus de ceràmica, i que està format bàsicament per llànties i ungüentaris, i als que hem d'afegir dues tapadores d'àmfora.

CLASSE	NEP	%
Ceràmica Ibèrica	43	23,24
Comuna Itàlica Tirrenica	118	63,78
Roig Intern Pompeià	1	0,54
Comuna Romana	13	7,03
Comuna Ebusitana	3	1,62
Comuna Púnica	7	3,78

Figura 491. Produccions ceràmiques de la vaixella de cuina

CLASSE	NEP	%
Olles	30	16,57
<i>Patinae</i>	34	18,78
Cassoles Baixes	4	2,21
Cassoles Altes	1	0,55
Cassoles Trípodes	1	0,55
Cassoles Indeters.	2	1,1
Tapadores	91	50,28
Morters/Gibrells	22	9,94

Figura 492. Tipologia del servei de la vaixella de cuina

CLASSE	NEP	%
Olla Ibèrica	28	15,14
Olla Itàlica	2	1,08
<i>Patina</i> Itàlica	32	17,3
<i>Patina</i> Roig Intern Pompeià	1	0,54
<i>Patina</i> Ibèrica	1	0,54
Cassola Baixa Itàlica	1	0,54
Cassola Baixa Púnica	3	1,62
Cassola Alta Ibèrica	1	0,54
Cassola Trípod Itàlica	1	1,08
Cassola Indeter. Romana	2	1,08
Tapadora Ibèrica	13	7,03
Tapadora Itàlica	67	36,22
Tapadora Comuna Romana	9	4,86
Tapadora Púnica	2	1,08
Morter/Gibrell It. Campano-Lacial	14	7,57
Morter/Gibrell C. Romana	2	1,08
Morter/Gibrell Ebusità	3	1,62
Morter/Gibrell Púnic	2	1,08
Morter/Gibrell Ibèric	1	0,54

Figura 493. La vaixel·la de cuina segons els centres productors

TIPUS	NEP	%
Càlat	35	61,4
Tenalla Ibèrica	11	19,3
Gran Contenidor Ibèric	1	1,75
Olla Ibèrica	5	8,77
Amforeta Ibèrica	2	3,51
Tapadora Ibèrica	1	1,75
<i>Dolium</i>	2	3,51

Figura 495. Tipologia de la ceràmica de magatzem i despesa

TIPUS	NEP	%	PRODUCCIÓ
Llànties	10	50	V Negre: 4 Comuna Itàlica: 4 Grisa de la Costa: 2
Ungüentaris	8	40	Comuna Ibèrica: 6 Comuna Romana: 2
Tap. d'àmfora	2	10	Comuna Romana: 2

Figura 496. Altres tipus de ceràmica

ORIGEN	FORMA	NEP	%
Itàlica	Olla V. 1	1	0,76
Itàlica	<i>Pat.</i> V. 15/F3 Luni 1	2	1,53
Itàlica	<i>Pat.</i> V. 14	21	16,03
Itàlica	<i>Pat.</i> F2 Torre T. 4,10	4	3,05
Itàlica	<i>Pat.</i> Com-It 6e	2	1,53
Itàlica	<i>Pat.</i> F3 Celsa VEL. 8	1	0,76
Itàlica	<i>Pat.</i> F4 Luni 2/4	2	1,53
Itàlica	<i>Pat.</i> RIP Indeter.	1	0,76
Itàlica	Cas. Trípod Com-It 4c	1	0,76
Itàlica	Cas. B. Com-It 4b/Olcese Tegame 1,4	1	0,76
Itàlica	Cas. A. Caccabus V. 4	1	0,76
Itàlica	Tap. F1 Burriac 38,100	41	31,3
Itàlica	Tap. F1 Burriac 38,100/F6 Celsa 79,106	6	4,58
Itàlica	Tap. F5 Celsa 79,15	1	0,76
Itàlica	Tap. F4 Celsa 81.2419	1	0,76
Itàlica	Tap. Com-It 7b	1	0,76
Itàlica	Tap. V. 16	1	0,76
Itàlica	Tap. Indeter.	10	7,63
Itàlica	Mort. Emporiae 36,2	8	6,11
Itàlica	Mort. Dramont D1	3	2,29
Itàlica	Mort. Centreitàlic ind.	1	0,76
Itàlica	Mort. Campà ind.	2	1,53
Itàlica	Gerra Cl-Rec 6	1	0,76
Itàlica	Llàntia	4	3,05
Púnica	<i>Lopas</i> cl. A, fig. 12	3	2,29
Púnica	Tap. Indeter.	2	1,53
Púnica	Mort. Lanc. 782	1	0,76
Púnica	Mort. Indeter.	1	0,76
Púnica	Gerra indeter.	1	0,76
Púnica	Tap. Lancel 911	3	2,29
Ebusitana	Mort. Fons estriat	1	0,76
Ebusitana	Mort. Lanc. 152	2	1,53

Figura 494. Repertori tipològic de la vaixel·la de cuina importada

5.5. Els segon quart del segle I aC. De les Guerres Sertorianes a la Guerra Civil entre Cèsar i Pompeu

Aquest període, ben representat en quant a contextos ceràmics, coincideix amb la plena integració d'Hispania en la política de Roma, com a escenari de les Guerres Civils entre les diverses faccions de la política romana, primer entre Sertori i la classe conservadora del senat, encapçalada pel general Pompeu Magne, i després entre Pompeu i Juli Cèsar. Com ja hem explicat en el tercer capítol d'aquest treball, la ciutat de Tàrraco no hi va quedar al marge, primer dedicant una estàtua en el fòrum de la ciutat a Pompeu, després recolzant Juli Cèsar i sent el lloc de celebració d'assemblees provincials presidides pel propi Cèsar. En aquest marc hem de situar el context de materials d'aquesta fase, format per més de 7.300 fragments i un total estimat de 532 peces, nodrit majoritàriament per vaixella d'importació, que supera el 62% del total, i on la ceràmica de fabricació local o regional continua en franca davallada respecte al primer quart del segle I aC, perdent onze punts i reduint-se a poc més del 15%, per créixer el percentatge de la ceràmica romana de procedència indeterminada del 10% a quasi el 22%.

Entre la vaixella d'importació continua la tendència que hem vist en els períodes precedents, amb el domini de la ceràmica itàlica, que supera el 86%, seguida de la púnica centremediterrània amb el 6%, i la presència molt poc significativa de vaixella grega de l'Egeu, del Cercle de l'Estret i ebusitana. La dada més destaca en aquest moment, però, és la irrupció de les importacions de la regió adriàtica d'Itàlia, concretament de la zona de Bríndisi, bàsicament amb àmfores i també amb ceràmica comuna, que representen el 5,45% del total de les importacions, front a la seva absència en el període anterior, i a la seva escassa representativitat en els contextos de la segona meitat del segle II aC, no arribant a l'1%.

Si parem atenció al grup dels contenidors amfòrics documentats, trobem un increment percentual de quatre punts respecte a les importacions itàliques, que arriben al 64,55%, de les quals poc més del 10% correspon als envasos de l'Adriàtic. La resta són poc significatives a nivell quantitatiu, si bé trobem un segon grup de contenidors amb un percentatge proper al 9%, com són les àmfores ibèriques i les púniques centremediterrànies. En darrer lloc tenim, com és habitual, les àmfores ebusitanes, les gregues de l'Egeu, les del Cercle de l'Estret, i les àmfores de producció local o regional de tipologia romana,

és a dir, les tarraconenses, que en aquest cas provenen dels centres productors de la zona costanera central de Catalunya, amb formes de les denominades "antigues", és a dir, diverses variants del tipus Dr. 1 citerior (1A, 1B i 1C) que sumen el 2,43%, i també amb envasos pròpiament tarraconenses, com ara la Tar. 1, amb igual percentatge. Cal destacar que, si bé les Dr. 1A citeriors, a l'igual que les grecoitàliques citeriors, ja es documenten des del darrer quart del segle II aC, tant en contextos més propers a la pròpia Tàrraco com és el cas de la vil·la del Vilar, o a la Laietània, a l'*oppidum* ibèric de Burriac (Cabrera de Mar), les variants més tardanes Dr. 1B i 1C que es produeixen a la costa central catalana es comencen a fabricar entre el 90-80 aC, i durant el tercer quart del segle I aC conviuen amb els tipus pròpiament catalans com la Tar. 1 i la Pasc. 1 (López Mullor, Martín 2006). De fet, la presència de les Tar. 1 està ben documentada a partir de mitjans del segle I aC, tot i que entre els nivells de destrucció de *Valentia* a mans de Pompeu en el marc de Guerres Sertorianes, l'any 75 aC²⁴⁹, hi ha una possible àmfora Tar. 1

FORMA	NEP	%
Grecoitàlica clàssica	14	11,29
Dr. 1	2	1,61
Dr. 1A	31	25
Dr. 1B	12	9,68
Dr. 1C	19	15,32
Dr. 2-4 Itàlica	1	0,81
Lamb. 2	1	0,81
Apani I	4	3,23
Apani IIB	1	0,81
Apani V	5	4,03
Apani VIIB	5	4,03
PE 16/T-8131	1	0,81
PE 17/T-8132	2	1,61
PE 23	1	0,81
PE 24	2	1,61
M. C1b/T-7211	1	0,81
M. C2a/T-7421	2	1,61
M. C2a/T-7431	1	0,81
M. C2c/T-7500	2	1,61
Tripolitana Antiga	4	3,23
CC.NN./T-9111	2	1,61
Ròdia Rho 4/5	1	0,81
Dr. 2-4 de Kos	4	3,23
Tarraconenses 1	3	2,42
Dr. 1A citerior	1	0,81
Dr. 1B citerior	1	0,81
Dr. 1C citerior	1	0,81

Figura 497. Tipus d'àmfora documentats

249. Tan similars als contextos de Tàrraco com hem pogut comprovar en el capítol 4.5.

D'aquesta manera, veiem que dels tipus identificats, els contenidors de vi són majoritàriament de la Itàlica tirrènica, en un percentatge del 63,71%, quedant els vins de l'Apúlia reduïts al 4,04%, mateix percentatge que tenen els contenidors grecs de l'Egeu procedent de Rodes i de Kos, mentre que les àmfores de vi catalanes arriben al 4,86%, amb envasos que imiten les àmfores itàliques, però també incorporant nous envasos de tipologia pròpia. Hem de dir que també hem documentat àmfores de vi ebusitanes, dels tipus T-8.1.3.1, 8.1.3.2, PE 23 i PE 24, les quals percentualment representen gairebé un 5% del total, però que tenen un clar caràcter residual en aquest context del segon quart del segle I aC. Val a dir que entre els envasos itàlics també tenim alguns que són residuals respecte al seu moment final d'exportació, com els del tipus grecoitàlic, que en el context superen l'11% del total, i que s'acompanyen d'àmfores de les tres variants del tipus Dr. 1, amb un major domini de la forma Dr. 1A, i com a nova incorporació la presència d'una àmfora campana del tipus Dr. 2-4, absent en els contextos del primer quart del segle I aC. Es completa el repertori d'àmfores amb els envasos púnics de procedència centremediterrània, que està present també amb formes residuals del segle II aC com les T-7.2.1.1, 7.4.2.1 i 7.4.3.1, amb les que trobem exemplars propis del segle I aC, com ara les del G-7.5.0.0, i els envasos d'oli de la Tripolitània del tipus Tripolità Antic, tal i com succeïa en el context de la fase anterior. En darrer lloc hem de destacar la presència d'àmfores de salaons gaditanes, en aquest cas totes del tipus T-9.1.1.1, i que respecte al primer quart del segle I aC pateixen una davallada de vuit punts, quedant ara en l'1,61%, però alhora evidenciant com aquests contenidors, característics de la segona meitat del segle II aC, es continuen fabricant i exportant de manera continuada fins almenys mitjans del segle I aC, moment en què seran substituïts per envasos de tipologia romana, com assenyala P. Carretero arran de les intervencions als forns de l'avda. de Pery Junquera de San Fernando (Carretero 2004: 433).

Les dades que ens proporciona la vaixel·la de taula, si la comparem amb les dels contenidors amfòrics, són força similars. D'una banda la majoria de la ceràmica correspon

a importacions itàliques, amb un percentatge del 57,94%, seguida de les produccions locals o regionals, amb poc més del 24%, de la comuna romana de procedència indeterminada i de les importacions púniques. En aquest sentit, la vaixel·la fina és majoritària amb el 63,45%, del qual poc més del 44% correspon a ceràmica itàlica de vernís negre. En aquest sentit hem de remarcar una dada significativa, i és que per primera vegada la vaixel·la napolitana del tipus A deixa de ser la més nombrosa, representa poc més del 47%, amb algunes peces residuals de la variant Antiga, al costat dels vasos adscrits a la variant Mitja, que domina sobre els de la Tardana en una proporció del 30,26% front al 14,47%²⁵⁰. Al costat dels vasos napolitans, i amb un increment superior a disset punts, trobem la ceràmica calena, que esdevé majoritària amb un 51,32%, tot i que amb els vasos de la B de Cales apareix alguna peça residual de les variants Arcaica i Antiga²⁵¹. I en darrer lloc, i amb tan sols un exemplar tenim la Campaniana B d'Etrúria.

Respecte al repertori representat per la vaixel·la fina de vernís, i com en el cas precedent, els plats i les pàteres d'una banda, i les copes i els bols per altra, sumen gairebé el total dels vasos documentats, amb uns percentatges del 46,48% i el 45,07% respectivament. La resta es reparteix entre els gots, les copes ansades i els gots ansats, si bé hem de destacar una novetat respecte al període anterior, i és l'absència total de cràters, les grans copes ansades F 4753, així com de copes ansades pròpies d'aquest moment, ja que les úniques documentades en el context són peces residuals de la Campaniana A Antiga que no es comercialitzen més enllà dels primers decennis del segle II aC. I si ens fixem en els tipus més representatius, tal com succeïa en els inicis del segle I aC, la forma dominant és la pàtera Lamb. 5, que entre els exemplars napolitans i els calens arriba al 33,81% del total de la ceràmica de vernís negre, i seguida de molt lluny per la copa Lamb. 1 de la Campaniana B de Cales, amb el 9,86%. La resta de formes tenen ja una presència testimonial, destacant tan sols la incorporació de la copa Lamb. 8B en la producció A Tardana, fins al moment absent en els nostres contextos.

250. Dada que com ja hem indicat en el capítol dedicat als inicis del segle I aC, pot estar "desdibuixada" per la possible adscripció d'alguns vasos identificats com de la variant Mitja, però que podrien pertànyer a la Tardana.

251. En aquest punt, com en el cas de la Campaniana A, hem de dir que les peces de la producció B de Cales han estat identificades com de la producció Calena Mitja, pròpia del darrer terç/quart del segle II aC i dels primers decennis del segle I aC. No obstant, és possible que alguns dels vasos pertanyin a les primeres importacions de la Calena Tardana, caracteritzada per una degradació tècnica de la pasta i el vernís i la característica decoració de losange, però que en els moments inicials encara conserva una bona qualitat, ja que com A. Ribera indica, la degradació dels vernissos s'accentua com més avancem en el segle I aC (Ribera 2001: 273).

TIPUS	NEP	%
C-A Antiga	2	2,63
C-A Mitja	23	30,26
C-A Tardana	11	14,47
Calena Arcaica	1	1,32
Calena Antiga	6	7,89
C-B de Cales	32	42,11
C-B Etrusca	1	1,32

Figura 498. Les produccions de vernís negre documentades

FORMA	NEP	%
Plats-Pàteres	33	46,48
Copes-Bols	32	45,07
Copes Ansades	2	2,82
Gots	3	4,23
Gots Ansats	1	1,41

Figura 499. El servei de taula de la vaixel·la de vernís negre

CLASSE	FORMA	NEP	%
C-A Antiga	L. 48A	2	2,82
C-A Mitja	L. 36	2	2,82
C-A Mitja	L. 5	2	2,82
C-A Mitja	L. 55	1	1,41
C-A Mitja	L. 27ab	1	1,41
C-A Mitja	L. 27c	1	1,41
C-A Mitja	L. 31b	1	1,41
C-A Mitja	L. 28ab	3	4,23
C-A Mitja	L. 27Ba	2	2,82
C-A Mitja	L. 27Bb	2	2,82
C-A Mitja	L. 33a	1	1,41
C-A Mitja	L. 33b	2	2,82
C-A Tardana	L. 5	7	9,86
C-A Tardana	L. 27ab	2	2,82
C-A Tardana	L. 27c	1	1,41
C-A Tardana	L. 8B	1	1,41
Calena Arcaica	F 2150/2170	1	1,41
Calena Antiga	L. 36	1	1,41
Calena Antiga	F 2170	1	1,41
Calena Antiga	S. 166	1	1,41
Calena Antiga	L. 33b	2	2,82
Calena Antiga	Ped. Tav. 12.50	1	1,41
C-B de Cales	L. 4	2	2,82
C-B de Cales	L. 6	2	2,82
C-B de Cales	L. 5	15	21,13
C-B de Cales	L. 1	7	9,86
C-B de Cales	L. 2	1	1,41
C-B de Cales	L. 3	3	4,23
C-B de Cales	L. 8b	1	1,41
C-B de Cales	L. 10	1	1,41
C-B Etrusca	L. 8b	1	1,41

Figura 500. Tipologia de la vaixel·la de vernís negre

La vaixel·la fina de taula es completa amb les produccions locals de la grisa de la costa catalana, present amb les característiques escudelles, els tan freqüents vasos bicònics ansats, algunes gerres i plats, que com el cas de les escudelles, segueixen o imiten formes de vernís negre, en aquest cas de la forma tan exitosa Lamb. 5, la qual té en la producció grisa de la costa la seva versió en els plats del tipus C-I. La darrera producció de vaixel·la fina a destacar són les parets fines, que seguint el comportament que hem vist per a la segona meitat del segle II i els inicis del I aC, continua estant formada majoritàriament per vasos itàlics de la forma My. 2, amb un únic exemplar tarraconense també d'aquesta forma, al costat dels quals tenim algun gobelet itàlic de les variants My. 2A, 2.3. I com a incorporació al repertori tipològic hem d'afegir un exemplar My. 2C, que es comença a produir amb l'entrada del segon quart del segle I aC.

Es completa el servei de vaixel·la de taula amb la ceràmica comuna, majoritàriament de la producció comuna romana i la comuna ibèrica, amb uns percentatges que superen el 16% i el 13% del total respectivament, seguida d'algunes peces de procedència itàlica i ceràmica comuna púnica, a penes significatives a nivell percentual i amb

FORMA	NEP	%
Gobelet S/T It.	3	23,08
My.2 It.	6	46,15
My. 2 Tar.	1	7,69
My. 2A It.	1	7,69
My. 2.3 It.	1	7,69
My. 2C It.	1	7,69

Figura 501. Tipologia de la ceràmica de parets fines

TIPUS	NEP	%
Plats i Pàteres	34	23,45
Copes i Bols	41	28,28
Copes Ansades	2	1,38
Gots/Gobelets	16	11,03
Gots Ansats	8	5,52
Gerres	38	26,21
<i>Lagonae</i>	1	0,69
Tapadores de Gerra	5	3,45

Figura 502. La composició de la vaixel·la de taula

TIPUS	FORMA	NEP	PRODUCCIÓ
Plats	L. 6	3	B de Cales: 3
	L. 4	2	B de Cales: 2
	Plat C-I	1	Grisa de la Costa: 1
	S/T	2	Comuna Ibèrica: 1 Comuna Itàlica: 1
Pàteres	L. 5	23	Campaniana A: 9 B de Cales: 14
	L. 55	1	Campaniana A: 1
	F 2170	1	Calena Arcaica: 1
	S/T	1	Comuna Romana: 1
Bols	L. 27ab	2	Campaniana A: 2
	L. 27c	2	Campaniana A: 2
	L. 31b	1	Campaniana A: 1
	S. 166	1	Calena Antiga: 1
	Escudella B	1	Grisa de la Costa: 1
Copes	F 2150/2170	1	Calena Arcaica: 1
	L. 28ab	3	Campaniana A: 3
	L. 27B	4	Campaniana A: 4
	L. 33a	1	Campaniana A: 1
	L. 33b	2	Calena Antiga: 2
	L. 8b	2	B de Cales: 1 B Etrusca: 1
	L. 8B	1	Campaniana A: 1
	Ped. Tav. 12.50	1	Calena Antiga: 1
	L. 1	8	B de Cales: 7 Grisa de la Costa: 1
	L. 2	1	B de Cales: 1
	S/T	1	Comuna Ibèrica: 1
Copes/Bols	Escudella A-I	4	Grisa de la Costa: 2 Comuna Ibèrica: 2
	Escudella reentrant S/T	1 4	Comuna Romana: 1 Comuna Romana: 4
Copes Ansades	L. 48A	2	Campaniana A: 2
Gots/ Gobelets	My. 2	7	PP FF Itàliques: 6 PP FF Tarracon: 1
	My. 2A	1	PP FF Itàliques: 1
	My. 2.3/Mni. 8	1	PP FF Itàliques: 1
	My. 2C/Mni. 4	1	PP FF Itàliques: 1
	Gobelet S/T	5	PP FF Itàliques: 3 Comuna Itàlica: 1 Comuna Romana: 1
Gots Ansats	L. 3	1	Comuna Púnica: 1 B de Cales: 1
	L. 10	1	B de Cales: 1
Gerres	Vasets bicònics	7	Grisa de la Costa: 7
	P. 152	1	Calena Antiga: 1
Gerres	E-I	1	Grisa de la Costa: 1
	S/T	36	Grisa de la Costa: 2 Comuna Ibèrica: 15 Comuna Itàlica: 2 Comuna Romana: 16 Comuna Púnica: 1
Lagonae	S/T	1	Comuna Romana: 1
Taps. de Gerra	Cl-Rec 16a	2	Comuna Itàlica: 2
	Cl-Rec 16d	2	Comuna Itàlica: 2
	Lancel 911	1	Comuna Púnica: 1

Figura 503. La vaixel·la de taula. Tipologia

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	30	88,24
Grisa de la Costa	1	2,94
Comuna Ibèrica	1	2,94
Comuna Romana	1	2,94
Comuna Itàlica	1	2,94

Figura 504. Classes ceràmiques del grup de plats i pàteres

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	29	70,73
Grisa de la Costa	4	9,76
Comuna Ibèrica	3	7,32
Comuna Romana	5	12,2

Figura 505. Classes ceràmiques del grup de copes i bols

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	1	6,25
PP FF Itàliques	12	75
PP FF Tarraconenses	1	6,25
Comuna Itàlica	1	6,25
Comuna Romana	1	6,25

Figura 506. Classes ceràmiques del grup de gots i gobelets

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	1	12,5
Grisa de la Costa	7	87,5

Figura 507. Classes ceràmiques del grup de gots ansats

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	1	2,63
Grisa de la Costa	3	7,89
Comuna Ibèrica	15	39,47
Comuna Itàlica	2	5,26
Comuna Romana	16	42,11
Comuna Púnica	1	2,63

Figura 508. Classes ceràmiques del grup de gerres

una presència residual en el context.

Analitzant ara el que succeeix amb la vaixel·la destinada a la preparació d'aliments, hem de remarcar sobretot el domini de les cassoles de diverses formes sobre les olles, amb una diferència que s'accentua respecte al que hem vist en els inicis del segle I aC, donat que ara les cassoles, dominades per les *patiane* de fons pla -33,33%-, superen a les olles de cocció en un percentatge del 40,62% front al 17,71%, percentatge similar al de les tapadores i els

morters. Finalment hem de fer esment d’una paella d’importació itàlica, així com de dos brasers o cremadors, aquests darrers inèdits fins al moment en els contextos ceràmics de Tàrraco.

Respecte a les diverses procedències i tipologies entre les olles hem de destacar un fet rellevant, i és que per primer cop les olles de tradició ibèrica tenen una presència poc significativa, inferior al 18%, davant del domini de les peces de la producció comuna romana, que superen el 76%, junt amb un exemplar d’importació itàlica del tipus Vegas 2. Entre les *patinae* es manté el domini de la comuna itàlica, i com en el cas anterior, es documenta un únic exemplar amb pàtina vermella interna del tipus roig intern pompeïà. Es completa el repertori amb un petit grup de cassoles baixes, tant procedents d’Itàlia com púniques, aquestes darreres amb una presència residual. També un origen majoritàriament itàlic tenen les tapadores del context, que representen el 79%, quedant en un segon terme a molta distància les de la comuna romana, així com un exemplar de procedència ebusitana. Finalment, el grup dels morters i els gibrells està molt equilibrat entre els d’importació itàlica i els d’origen incert de la producció comuna romana, i es completa amb un exemplar residual de la producció comuna púnica.

CLASSE	NEP	%
Ceràmica Ibèrica	3	3,13
Comuna Itàlica	61	63,54
Roig Intern Pompeià	1	1,04
Comuna Romana	26	27,08
Comuna Ebusitana	1	1,04
Comuna Púnica	4	4,17

Figura 509. Produccions ceràmiques de la vaixella de cuina

CLASSE	NEP	%
Olles	17	17,71
<i>Patinae</i>	32	33,33
Cassoles Baixes	5	5,21
Cassoles Indeters.	2	2,08
<i>Sartaginis</i>	1	1,04
Tapadores	19	19,79
Morters/Gibrells	18	18,75
Cremadors/Brasers	2	2,08

Figura 510. Tipologia del servei de la vaixella de cuina

CLASSE	NEP	%
Olla Ibèrica	3	3,13
Olla Itàlica	1	1,04
Olla Comuna Romana	13	13,54
<i>Patina</i> Itàlica	31	32,29
<i>Patina</i> Roig Intern Pompeià	1	1,04
Cassola Baixa Itàlica	2	2,08
Cassola Baixa Púnica	3	3,13
Cassola Indeter. Itàlica	2	2,08
<i>Sartago</i> Itàlica	1	1,04
Tapadora Itàlica	15	15,63
Tapadora Comuna Romana	3	3,13
Tapadora Ebusitana	1	1,04
Morter/Gibrell It. Campano-Lacial	8	8,33
Morter/Gibrell C. Romana	9	9,38
Morter/Gibrell Púnic	1	1,04
Braser/Cremador Comuna Romana	1	1,04

Figura 511. La vaixella de cuina segons els centres productors

ORIGEN	FORMA	NEP	%
Itàlica	Olla V. 2	1	1,27
Itàlica	<i>Pat.</i> V. 13/Com-It 6g	3	3,8
Itàlica	<i>Pat.</i> V. 14	26	32,91
Itàlica	<i>Pat.</i> F2 Torre T. 4,10	1	1,27
Itàlica	<i>Pat.</i> F4 Luni 2/4	1	1,27
Itàlica	<i>Pat.</i> RIP Indeter.	1	1,27
Itàlica	Cas. B. Tegame 1,3	1	1,27
Itàlica	Cas. Trípodè Dyson 3	1	1,27
Itàlica	Cas. A. Caccabus F3 Celsa 79.28	1	1,27
Itàlica	<i>Sartago</i> Celsa 84.13596	1	1,27
Itàlica	Tap. F1 Burriac 38,100	11	13,92
Itàlica	Tap. F5 Celsa 79,15	1	1,27
Itàlica	Tap. F3 Celsa 80.8145	1	1,27
Itàlica	Tap. Com-It 7e/g	1	1,27
Itàlica	Tap. Indeter.	5	6,33
Itàlica	Mort. Emporiae 36,2	3	3,8
Itàlica	Fogó-cremador	1	1,27
Itàlica	Plat Indeter.	1	1,27
Itàlica	Gobelet	1	1,27
Itàlica	Gerra Indeter.	2	0,53
Itàlica	Tap. Gerra Com-It 16a	2	0,53
Itàlica	Tap. Gerra Cl-Rec 16d	2	0,53
Itàlica	Llàntia Cil. Esquilí/R. H	3	3,8
Itàlica	Llàntia itàl.	1	1,27
Púnica	<i>Lopas</i> cl. A, fig. 10	3	3,8
Púnica	Morter Pún. Indet.	1	1,27
Púnica	Ger. Pún. Indet.	1	1,27
Púnica	Tap. Gerra Lanc. 911	1	1,27
Ebusitana	Tapadora	1	1,27

Figura 512. Repertori tipològic de la vaixella de cuina importada

El darrer gran grup de la ceràmica comuna és el destinat a la despesa i l'emmagatzematge d'aliments. Com en els casos anteriors, aquesta vaixel·la està dominada quasi exclusivament per les produccions locals de la ceràmica ibèrica, i novament la forma més nombrosa és el càlat, quedant la resta en un segon pla, com ara tenalles, grans contenidors, gerres i olles d'emmagatzematge, etc. L'element a destacar, com en els contextos dels dos períodes anteriors, és la presència testimonial d'un *dolium*, que apenes supera el 2,4% d'aquesta vaixel·la, i que evidencia l'utilització de vaixel·la indígena per a aquest ús, pràcticament ometent l'ús dels contenidors típicament romans, com són els *dolia*.

Abans de tancar aquest context hem de citar un grup, format pel que anomenem altres tipus de ceràmica, i on s'inclouen les llànties, majoritàriament de vernís negre, que dominen el conjunt amb més del 71%, al costat de ceràmica destinada als cosmètics, com els ungüentaris, així com un amforisc, peça destinada a tapar les boques de les àmfores per al seu transport.

TIPUS	NEP	%	PRODUCCIÓ
Llànties	10	71,43	Vernís Negre: 8 Comuna Itàlica: 2
Ungüentaris	3	21,43	Vernís Negre: 1 Comuna Romana: 2
Amforiscs	1	7,14	Comuna Romana: 1

Figura 513. Altres tipus de ceràmica

5.6. El període del tercer quart del segle I aC. Anys 50-30 aC.

Com en el cas de la primera meitat del segle I aC, aquest context està format pel material procedent de tan sols una excavació, la del c/ d'Hernández Sanahuja núm. 11, que a més no va proporcionar un conjunt de materials gaire nombrosos. Recordant el que ja hem explicat en el capítol 4.6, aquest context prové d'un sector extramurs del suburbi nord-occidental de Tàrraco, de poca densitat d'ocupació, i on l'element més destacat és la presència d'una *fullonica* i *tinctoria* d'època altimperial. Respecte a la composició del context, aquest està format majoritàriament per ceràmica comuna, amb un percentatge del 58,66%, seguida de la vaixel·la fina, amb el 25,33%, i les àmfores, amb el 16%. Si ens centrem en l'origen d'aquesta ceràmica, veiem que la majoria de peces són de producció local o regional, amb un percentatge del 44%, gairebé el mateix que la ceràmica d'importació, que arriba al 46,67%, i i es completa amb la ceràmica comuna romana amb un 9,33%. Com és habitual, entre la ceràmica forana domina la itàlica de la regió tirrènica, amb el 78,15%, quedant en segon lloc les importacions del Cercle de l'Estret, amb el 9,38%, i tancant amb les púniques centremediterrànies i ebusitanes, amb el 6,25% cadascuna.

Desglossant aquestes dades entre les principals classes ceràmiques, en els contenidors amfòrics trobem una equitat entre els envasos itàlics i els del Cercle de l'Estret, amb un percentatge del 30%, mentre que els centremediterranis i els ebusitans sumen, cadascun, el 20%. Aquest percentatge queda encara més distribuït si l'apliquem als tipus amfòrics documentats, ja que tenim un exemplar de cada tipus, tret de les àmfores del Cercle de l'Estret T-7.4.3.3, amb dos. De fet, les àmfores T-7.4.3.3 i les Dr 1A i 1B són les pròpies d'aquest període, donat que la resta són contenidors característics del segle II aC, que tenen aquí un caràcter residual.

Un panorama similar és el que reflecteix la vaixel·la de taula, també poc nombrosa i dominada per la ceràmica

FORMA	NEP	%
Grecoitàlica	1	11,11
Dressel 1A	1	11,11
Dressel 1B	1	11,11
PE 17/T-8.1.3.2	1	11,11
PE 23	1	11,11
Mañá C1b/T-7211	1	11,11
Mañá C1/2/T-7311	1	11,11
Mañá C2b/T-7433	2	22,22

Figura 514. Tipus d'àmfora documentats

fina envernissada, que arriba quasi al 42%. En aquest grup la dada més nova i significativa respecte al període anterior és l'aparició de la ceràmica fina de vernís vermell, és a dir, la terra sigil·lada itàlica, que comença a arribar als nostres jaciments a partir de l'equador del segle I aC, com és el cas de la forma documentada, una pàtera Consp. 1.1 que es produeix entre mitjans del segle i el 15 aC. Aquesta vaixela s'acompanya de vasos de vernís negre de procedència campana, on la producció napolitana del tipus A domina sobre els vasos de Cales, amb un percentatge del 53,85% front al 38,46%, si bé trobem algunes peces residuals de la variant Calena Antiga i de la Campaniana A Mitja. No obstant, i com ja hem mencionat, el conjunt de vaixela és poc nombrós, de manera que les dades percentuals són merament orientatives, sense que puguin definir de manera rigurosa el comportament dels contextos del tercer quart del segle I aC.

En quant al repertori formal no podem fer gaires precisions, tret de destacar que tan sols comptem amb plats i pàteres, i amb copes i bols, en un percentatge del 42,86% front al 57,14%, i on l'element més notable és, com ja hem dit, la introducció de la pàtera de terra sigil·lada itàlica Consp. 1.1

La resta de vaixela de taula es completa amb gobelets de la forma My. 2 de parets fines itàliques i tarraconenses,

CLASSE	FORMA	NEP	%
C-A Mitja	L. 55	2	14,29
C-A Mitja	L. 33a	2	14,29
C-A Tardana	L. 36	1	7,14
C-A Tardana	L. 27c	1	7,14
C-A Tardana	L. 27Bb	1	7,14
Calena Antiga	L. 36	1	7,14
Calena Antiga	L. 27Bb	2	14,29
Calena Antiga	S. 166	1	7,14
C-B de Cales	L. 55	1	7,14
C-B de Cales	L. 1	1	7,14
TS Itàlica	C. 1.1	1	7,14

Figura 515. Tipologia de la vaixela fina envernissada

TIPUS	NEP	%
Plats i Pàteres	8	25,81
Copes i Bols	8	25,81
Gots/Gobelets	4	12,9
Gots Ansats	1	3,23
Gerres	10	32,26

Figura 516. El servei de taula de la vaixela fina envernissada

vasets ansats bicònics en grisa de la costa, i ceràmica comuna ibèrica i romana, presents sobretot amb gerres, però també amb algun plat de producció ibèrica.

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	12	38,71
Terra Sigil·lada	1	3,23
Grisa de la Costa	2	6,45
PP FF Itàliques	2	6,45
PP FF Tarraconenses	1	3,23
Comuna Romana	4	12,9
Comuna Ibèrica	9	29,03

Figura 517. La composició de la vaixela de taula

Tampoc entre la vaixela de cuina i preparació d'aliments podem aportar dades significatives. Es manté la tendència que havíem observat en la primera meitat del segle I aC, amb domini de les *patinae*, entre les que sempre tenim algun exemplar amb engalba interna del tipus roig intern pompeïà, fet que evidencia l'arribada d'aquests productes a Tàrraco, i alhora el seu poc èxit comercial o d'implantació culinària durant el període tardorepublicà, donada la seva baixíssima proporció.

Finalment, en el grup de la vaixela destinada a la despesa i l'emmagatzematge, es torna a repetir la tendència vista fins al moment, amb un domini absolut dels contenidors ibèrics, encapçalats pels càlats i les tenalles, que s'acompanyen d'un *dolium*, el contenidor típicament romà, que com hem vist en els contextos del segle II i de la primera meitat del I aC, tenen molt poca presència a Tàrraco.

CLASSE	NEP	%
Olla Ibèrica	3	23,08
Olla Comuna Romana	2	15,38
<i>Patina</i> Itàlica	3	23,08
<i>Patina</i> Roig Intern Pompeïà	1	7,69
<i>Patina</i> Ibèrica	1	7,69
Tapadora Itàlica	1	7,69
Morter/Gibrell Itàlic	2	15,38

Figura 518. La vaixela de cuina segons els centres productors

ORIGEN	FORMA	NEP	%
Itàlica	<i>Pat.</i> V. 14	3	42,86
Itàlica	<i>Pat.</i> F4 Luni 2/4	1	14,29
Itàlica	Tap. F1 Burriac 38,100	1	14,29
Itàlica	Mort. Emporiae 36,2	1	14,29
Itàlica	Mort. Itàlic	1	14,29

Figura 519. Repertori tipològic de la vaixela de cuina importada

5.7. El període final del tercer quart del segle I aC. Els anys que precediren el principat d'August

Com en el context precedent, d'aquest període tan sols tenim el material procedent d'una sola excavació, el de les excavacions a la plaça de la Font, que afortunadament proporcionaren un conjunt ceràmic força destacable en quant a quantitat i diversitat. Una altra dada signifiativa, que ja hem destacat en el capítol corresponent, és la ubicació de la plaça de la Font respecte a la topografia antiga, en una zona ocupada *ex novo* pel recinte militar romà, on a finals del segle I dC s'erigí el monumental circ de Tàrraco.

Respecte a la vaixella d'aquest període, la classe més nombrosa és la ceràmica comuna, amb el 50,97%, seguida de la vaixella fina, amb el 33,59%, i de les àmfores, que sumen el 15,44% restant. En quant a la seva procedència la majoria és d'importació, el 52,49%, imposant-se a la de producció local o regional, que representa el 31,42%, i a la comuna romana de procedència indeterminada, amb el 21,07%.

Si desglossem els centres productors dels quals s'importa la vaixella, i com és habitual, la Península Itàlica s'imposa amb més del 86%, si bé hem de diferenciar entre la ceràmica de la franja tirrènica, majoritària amb un 83,07%, i la de l'Adriàtic, amb l'1,63%. En segon lloc, amb una presència molt important, tenim les importacions sud-hispàniques, amb el 13,71%, i es tanca amb una presència testimonial de productes centremediterranis i de l'Egeu, que percentualment representen el 0,81% cadascun. Cal destacar, però, que amb excepció dels centres de la Itàlia tirrènica, d'on arriba tant vaixella fina, com ceràmica de cuina i àmfores de vi, la resta de centres productors mediterranis documentats estan representats únicament per les seves àmfores. A més, un fet a destacar que trenca amb el que havíem vist fins al moment, és que la majoria d'àmfores documentades no són de procedència itàlica, sinó andaluses de la Hispània Ulterior, que en aquest cas les superen en cinc punts, amb un percentatge del 37,5% front al 45% de les bètiques, tot i que del grup d'àmfores itàliques, les tirrèniques representen el 32,5% i les adriàtiques el 5%, i de les sud-hispàniques el 2,5% d'aquest percentatge correspon a una àmfora de tradició tardopúnica. En un segon nivell tindríem les àmfores tarraconenses, amb el 12,5% del total, a les que hem d'afegir una àmfora ibèrica que incrementaria en un 2,5% el percentatge de contenidors catalans. En darrer lloc hem de mencionar els contenidors grecs de l'Egeu, presents tan sols amb un exemplar que representa el 2,5%.

FORMA	NEP	%
Grecoitàlica clàssica	2	5
Dr. 1A	1	2,5
Dr. 1B	9	22,5
Dr. 2-4 Itàlica	1	2,5
Lamb. 2	2	5
M. C2b/T-7433	1	2,5
Dr. 2-4 de Kos	1	2,5
Dr. 1B Bètica	1	2,5
Halt. 70	4	10
Dr. 7/11	7	17,5
L.C. 67	5	12,5
Tarraconense 1	2	5
Pascual 1	2	5
Oberaden 74	1	2,5
Ibèrica	1	2,5

Figura 520. Tipus d'àmfora documentats

En quant al repertori tipològic, hem de destacar d'una banda la presència d'envasos clarament residuals, com les àmfores grecoitàliques recuperades, si bé la resta de peces es produeixen fins a entrada la segona meitat del segle I aC, com les àmfores de vi Dr. 1A, 1B i Lamb. 2 itàliques, i les de salaons T-7.4.3.3 del Cercle de l'Estret, mentre que altres es comencen a produir al voltant dels moments centrals d'aquesta centúria, com les sud-hispàniques destinades al transport de vi i derivats com el *defrutum* en Halt. 70, les conserves de salaons en Dr. 7/11, envasos probablement destinats al transport de l'oli bètic, sense descartar un ús polivalent per a salaons de peix o fins i tot vi en L.C. 67, i imitacions de Dr. 1C gaditanes, destinades al transport de salaons, a diferència de les Dr. 1 de la vall del Guadalquivir, que transportarien vi bètic (García Vargas 1996; García Vargas 2001: 62; García Vargas *et al.* 2011; Sáez Romero 2008). Se li afegeixen les àmfores de vi Dr. 2-4 de procedència itàlica, que adapta aquest model oriental que pocs anys després serà l'envàs que caracteritzi la gran producció hispana, al costat del qual trobem àmfores tarraconenses de vi dels tipus Tar. 1, Pasc. 1 i Ob. 74. Aquesta última prové del taller de la Canaleta, a la veïna localitat de Vila-seca, que després del fet aïllat del jaciment del Vilar de Valls, en la segona meitat del segle II aC, és la primera evidència de producció de vi al Camp de Tarragona ja amb un envàs de tipologia tarraconense, tot i que torna a ser un fet aïllat en el hinterland de Tàrraco, donat que la producció i envasat de vi no sembla tenir continuïtat, en les comarques del Camp de Tarragona, fins a època julio-clàudia, a diferència del que succeeix a la franja central i nord de Catalunya, o a punts de les comarques de l'Ebre (Jàrraga 2009). No obstant, hem de plantejar la hipòtesi

que aquesta manca d'envasos al Camp de Tarragona no signifiqui una inactivitat en la producció de vi entre inicis del segle I aC i els anys immediats al principat d'August, donat que aquesta activitat que almenys es remunta a mitjans o darrer quart del segle II aC, podia haver estat destinada a un consum intern i de curt abast geogràfic, i el vi produït s'hauria pogut transportat ocasionalment en àmfores, però majoritàriament en envasos que no han deixat registre arqueològic, "invisibles", com per exemple odres de pell o bótes de fusta, i per aquest motiu no es pot "rastrear" aquesta producció fins que esdevé massiva i amb una clara orientació d'exportar-la.

Dit això, hem de remarcar que, malgrat l'ampli ventall tipològic de contenidors, els més nombrosos continuen sent els itàlics, en aquest cas del tipus Dr. 1B, amb un 22,5% del total, seguits en aquest cas de l'àmfora de salaons bètica Dr. 7/11.

Passant al grup de la vaixel·la de taula, veiem que aquest context preaugustal està dominat per la vaixel·la fina sobre la comuna, en un percentatge del 66,68% front al 33,32%, amb majoria de ceràmica envernissada -37,4%- , seguida de les parets fines itàliques -15,45%- de la grisa de la costa -9,76%- i de les parets fines tarraconenses, que incrementen la seva presència fins al 4,07%. En quant a la ceràmica comuna, la ibèrica cau fins al 7,32%, i s'afiança la presència de la comuna romana, amb el 26,02%.

Entre les importacions de vaixel·la fina envernissada es consolida la tendència que havíem observat en el segon quart del segle I aC, amb la ceràmica calena superant la napolitana, amb un percentatge del 54,35% de la Calena Taradana front al 30,43% de la Campaniana a Tardana. La resta de produccions són molt minoritàries, i d'una banda veiem com continuen apareixent, en petites quantitats, les vaixel·les siciliotes de la Campaniana C, que representen el 6,25%, i les nord-itàliques de vernís vermell prearetines i de TS Itàlica, amb un 2,17% cadascuna, com ja havíem observat en el context dels primers decennis del tercer quart del segle I aC.

A nivell tipològic, la ceràmica de vernís negre i vermell està dominada pel grup dels plats i les pàteres, que

FORMA	NEP	%
Plats-Pàteres	24	38,1
Copes-Bols	35	55,56
Copes Ansades	2	3,17
Tapadores de <i>Guttus</i>	1	1,59
Ungüentaris	1	1,59

Figura 521. El servei de taula de la vaixel·la fina envernissada

superen el 60%, quedant amb poc més del 37% el de les copes i bols, i havent documentat tan sols un got. Les copes ansades estan absents, consolidant-se la tendència que ja s'havia marcat en els dos períodes precedents. D'altra banda, continua essent la pàtera Lamb. 5 i 5-7 la més nombrosa, tant de producció napolitana com calena, que arriba al 27,66%, i l'evolució del tipus Lamb. 7 al 17,03%, amb exemplars calens, napolitans i siciliotes. Ja en el grup de les copes i els bols la forma més representativa és la copa Lamb. 1 de la Campaniana B de Cales, amb un percentatge del 12,77%, quedant la resta de formes identificades amb una presència força inferior.

CLASSE	FORMA	NEP	%
C-A Antiga	L.23	2	4,26
C-A Tardana	L. 6	1	2,13
C-A Tardana	L. 5	1	2,13
C-A Tardana	L. 5-7	7	14,89
C-A Tardana	L. 31b	3	6,38
C-A Tardana	L. 27Ba	1	2,13
C-A Tardana	L. 8B	1	2,13
C-B de Cales Tardana	F 2615	1	2,13
C-B de Cales Tardana	L. 6	2	4,26
C-B de Cales Tardana	L. 5	5	10,64
C-B de Cales Tardana	L. 7	6	12,77
C-B de Cales Tardana	L. 1	6	12,77
C-B de Cales Tardana	L. 2	1	2,13
C-B de Cales Tardana	L. 8b	1	2,13
C-B de Cales Tardana	F 2851	1	2,13
C-B de Cales Tardana	L. 3	1	2,13
Campaniana C	L.7	2	4,26
Campaniana C	L. 19	1	2,13
Llàntia VN	Dr. 2	3	6,38
TS Itàlica	Consp. 1.1	1	2,13

Figura 522. Tipologia de la vaixel·la fina envernissada

Respecte als vasos de parets fines, en aquest període s'observa un increment dels de producció tarraconense davant dels itàlics, tot i que continuen sent minoritaris, però una dada hem de remarcar, i és l'ampliació del repertori tipològic que havíem vist fins ara. Continuen sent majoria els gobelets de la forma My. 2 itàlics i tarraconenses, a més de les diverses variants ja documentades, com la My. 2.1, 2.2, 2.3, 2A i 2D1. Però en aquest moment s'incorporen els vasos My. 3.1 i 3B, a més de la forma Mbni. 12, que no havíem documentat fins ara.

Aquesta ampliació en el repertori tipològic l'hem pogut detectar també en la darrera classe de vaixel·la fina, la producció local o regional de ceràmica grisa de la costa.

La gran diferència respecte als períodes precedents és la incorporació de formes pròpies de la Campaniana B. Així, al costat de les característiques escudelles o els vasos bicònics, poc nombrosos en el context, trobem imitacions de la copa Lamb. 1, concretament el 44,44% d'aquesta vaixel·la, quatre copes en total, a les que hem d'afegir tres més de la ceràmica comuna oxidada. Com ja hem explicat, el fenomen de les imitacions de vaixel·la fina itàlica, tant del repertori de vernís negre de la Campaniana B com de la terra sigil·lada, ha estat ben estudiat a la província Citerior (Roca, Principal 2007). La seva producció s'inicia en un moment avançat del segon quart del segle I aC, però la seva presència a Tàrraco i el seu entorn immediat és poc important, a nivell quantitatiu, tal vegada perquè el seu port és lloc d'arribada dels grans vaixel·ls que, des d'Itàlia, ja portaven en quantitat suficient els vasos "originals" de vernís negre, i el fenomen de la producció i/o consum de les imitacions no va tenir gaire èxit.

Es completa el servei de la vaixel·la de taula, com ja hem dit, amb la ceràmica comuna, majoritàriament de la romana de procedència indeterminada, bàsicament del grup de les gerres i les *lagonae*, essent la seva presència en el grup de copes, gots o plats mínima.

FORMA	NEP	%
My. 1c It.	1	4,35
My.2 It.	8	34,78
My. 2 Tar.	2	8,7
My. 2.1 It.	3	13,04
My. 2.2 It.	1	4,35
My. 2A Tar.	1	4,35
My. 2.3 Tar.	1	4,35
My. 2D.1 It.	1	4,35
My. 3.1 It.	1	4,35
My. 3B It	2	8,7
Mni. 12 It.	2	8,7

Figura 523. Tipologia de la ceràmica de parets fines

TIPUS	NEP	%
Plats i Pàteres	28	24,35
Copes i Bols	28	24,35
Gots/Gobelets	25	21,74
Gots Ansats	2	1,74
Gerres	29	25,22
<i>Lagonae</i>	3	2,61

Figura 524. La composició de la vaixel·la de taula

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	27	96,43
Terra Sigil·lada	1	3,57

Figura 525. Classes ceràmiques del grup de plats i pàteres

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	14	50
Grisa de la Costa	8	28,57
Comuna Ibèrica	1	3,57
Comuna Romana	5	17,86

Figura 526. Classes ceràmiques del grup de copes i bols

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	1	3,85
PP FF Itàliques	18	69,23
PP FF Tarraconenses	5	19,23
Comuna Romana	2	7,69

Figura 527. Classes ceràmiques del grup de gots i gobelets

CLASSE	NEP	%
Comuna Ibèrica	8	27,59
Comuna Romana	21	72,41

Figura 528. Classes ceràmiques del grup de gerres

Respecte a la vaixel·la destinada a la cuina i la preparació d'aliments, hem de destacar que la producció majoritària és local o regional, la grollera ibèrica, amb un percentatge del 40,54%, i formada bàsicament per olles de coccio i alguna tapadora. Aquesta dada és força significativa, ja que havíem vist com en el context del segon quart del segle I aC la ceràmica ibèrica de cuina i preparació d'aliments havia fet una fortíssima davallada, ja que no arribava ni al 4% del total, fet que a la llum del que succeeix en aquests moments, i de la continuïtat en la producció d'altres classes de vaixel·la ibèrica, creiem que es deu més aviat a una raó d'aleatorietat de la mostra, tot i que no podem descartar altres factors.

Continuant amb la vaixel·la de cuina del context, en segon lloc trobem les importacions itàliques, que sumen el 31,08%, i on la presència de *patinae* amb engal·la interna del tipus roig intern pompeïà continua sent molt minsa, amb un percentatge del 2,70% front al 28,38% de la vaixel·la sense engal·lar. Amb un percentatge lleugerament similar trobem la ceràmica comuna romana d'origen indeterminat, que suma el 27,03%, i en darrer terme una peça que podria tenir un caràcter residual, procedent d'Eivissa. Respecte al servei de cuina

el grup dominant és el de les olles, com ja hem dit majoritàriament de producció local, amb quasi el 47%, seguit de les tapadores, en aquest cas de procedència majoritària itàlica, i de les cassoles, on les *patinae* són novament el tipus de cassola més nombrós, amb el 15%, en detriment de tan sols una cassola alta. A més, entre el grup de les *patinae* hem de destacar la paritat entre les importacions itàliques i les de producció local en grollera ibèrica, és a dir, en la versió local d'aquest tipus de cassola aliena a la tradició indígena, però que potser per la plena assimilació en la cultura culinària, per la demanda d'aquestes peces que no queda plenament coberta per les importacions, o per ambdues causes, fa que es desenvolupi aquest fenomen de les versions o imitacions locals. De fet, és un comportament que, com ja hem mencionat en el cas de la vaixella de taula, s'està produint amb les versions en grisa de la costa i ceràmica comuna oxidada de copes Lamb. 1 del repertori de la Campaniana B, i que en la segona meitat del segle II aC ja s'havia fet amb els envasos de vi, produint àmfores del tipus grecoitàlic i Dr. 1A citieriors a la veïna localitat de Valls.

Es tancaria el grup de la vaixella de cuina amb els morters i gibrells, amb prop del 10%, i una *sartago*, que és una forma habitual en els contextos de Tàrraco, com hem pogut comprovar, però sempre amb una presència testimonial d'un o dos exemplars a cada període estudiat.

CLASSE	NEP	%
Olla Ibèrica	23	31,08
Olla Itàlica	2	2,7
Olla Comuna Romana	9	12,16
<i>Patina</i> Itàlica	4	5,41
<i>Patina</i> Roig Intern Pompeià	2	2,7
<i>Patina</i> Ibèrica	5	6,76
Cassola Alta Itàlica	1	1,33
<i>Sartago</i> Itàlica	1	1,33
Tapadora Ibèrica	2	2,7
Tapadora Itàlica	10	13,51
Tapadora Comuna Romana	7	9,46
Tapadora Ebusitana	1	1,33
Morter/Gibrell Itàlica	3	4,05
Morter/Gibrell C. Romana	4	5,41

Figura 529. La vaixella de cuina segons els centres productors

En quant al repertori tipològic de les importacions de cuina, apareixen formes ben conegudes ja en el segle II aC als nostres jaciments, entre les que destaca pel seu alt nombre les tapadores F1 Burriac 38,100 i les *patinae* Vegas 14, però l'element a destacar seria l'aparició per primera vegada, en un context estratigràfic tancat de Tàrraco, de la *patina* de roig intern pompeià Vegas 15/F3 Luni 1, ja que fins al moment només s'havien documentat versions d'aquesta mateixa forma fabricats en comuna itàlica, intencionadament sense engalba, com ja hem vist en el context de la segona fase dels solars 7 i 9 del c/ d'Apodaca, al capítol 4.4.2.

El darrer grup ceràmic a destacar és el de la ceràmica de despesa i emmagatzematge, que continua dominat pels recipients de producció local o regional de tradició ibèrica, en aquest cas amb un domini del 100%, i on els càlats són de nou la forma més nombrosa, amb prop del 74%, quedant en segon lloc amb prop del 16% les gerres d'emmagatzematge, i completant el grup un gran contenidor i una tenalla, que sumen el 5,26% cadascuna.

Per últim no podem deixar de mencionar la presència d'altres tipus de vaixella, un petit grup format per quatre llànties de vernís negre i un vaset votiu de la producció grisa de la costa catalana.

ORIGEN	FORMA	NEP	%
Itàlica	Olla V. 2	2	8,7
Itàlica	<i>Pat.</i> V. 14	4	17,39
Itàlica	<i>Pat.</i> F2 Torre T. 4,10	1	4,35
Itàlica	<i>Pat.</i> RIP V. 15/F3 Luni 1	1	4,35
Itàlica	<i>Sartago</i> Indet.	1	4,35
Itàlica	Cas. A. Celsa 79,28	1	4,35
Itàlica	Tap. F1 Burriac 38,100	7	30,43
Itàlica	Tap. F2 Celsa 80.7056	2	8,7
Itàlica	Tap. F6 Celsa 79.106	1	4,35
Itàlica	Gibr. Olcese 3a	1	4,35
Itàlica	Gibr. Olcese 15a	2	8,7

Figura 530. Repertori tipològic de la vaixella de cuina importada

5.8. L'inici del principat d'August. Els anys centrals del darrer quart del segle I aC

El darrer període objecte del nostre estudi s'endinsa en els primers anys del principat d'August, i malgrat procedir només d'una excavació, concretament les denominades fases 4 i 5 de parcel·la 2 de la UA 15, la mostra és força significativa del tipus de productes ceràmics que es comercialitzen a Tàrraco entorn al 15 aC. A més aquesta intervenció es va realitzar en un sector molt dinàmic de la ciutat antiga, ja que formava part del port comercial de Tàrraco, als peus de l'antic *oppidum* ibèric que donà lloc a la nova ciutat romana a inicis del segle I aC, i els contextos ceràmics que va proporcionar, com hem pogut comprovar en aquest treball, són el reflex de la seva situació topogràfica privilegiada i del seu dinamisme.

Potser el fet de ser un context procedent del port de Tàrraco ha condicionat la seva composició, doncs si bé la ceràmica comuna manté un percentatge força habitual pel que hem pogut observar, del 40,96%, la vaixel·la fina es redueix al 19,88%, i en canvi les àmfores augmenten al 39,16% del total. Així, en funció de la procedència de la ceràmica, veiem que les produccions locals es mantenen amb un discret 26,62%, la comuna romana de procedència indeterminada tan sols arriba al 6,51%, i el 66,87% restant correspon a ceràmica importada de diverses classes, com sempre dominada pels productes itàlics, amb un 91,13%, del qual el 3,54% correspon a envasos amfòrics de l'Adriàtic, i quedant la resta d'àrees productores mínimament representades, amb un percentatge que oscil·la entre el 3,53% de la púnica centremediterrània, present amb àmfores i alguna peça de la vaixel·la comuna, i el 0,88% de les àmfores ebusitanes, tardopúniques del Cercle de l'Estret, bètiques i de l'Egeu.

Si ens centrem en el grup de les àmfores, veiem com els contenidors itàlics de la regió tirrènica dominen amb un percentatge del 72,31%, seguits dels contenidors d'oli d'Apúlia, procedents de Bríndisi, amb el 6,15%. En segon lloc trobem les produccions locals o regionals, amb un percentatge del 9,23%, presents amb contenidors de tradició ibèrica, que representen el 3,08%, i àmfores de tipologia romana, que sumen el 6,15% restant. Després tenim els envasos nord-africans de la Mediterrània central, que representen el 3,62%, i els del sud de la Península Ibèrica, amb el 3,08%. En darrer lloc tenim una àmfora de l'Egeu, procedent de l'illa de Kos, i una altra de procedència indeterminada, que tancarien el conjunt amb l'1,54%.

A nivell tipològic hem de destacar la presència residual d'àmfores grecoitàliques, al costat de Dr. 1A, que és la més representada, malgrat que el seu moment final

de producció es situa al voltant de mitjans del segle I aC, i que està seguida per les variants Dr. 1B i 1C. Molt minoritàries són els altres contenidors identificats, i continuem trobant envasos d'oli de la Tripolitània, àmfores de vi de l'Egeu, concretament una Dr. 2-4 de Kos, i àmfores oleàries brindisines dels tipus Apani V i VII, en tots dos casos exemples de la fase terminal de les seves produccions. D'una banda, les Tripolitanes Antigues evolucionaran a nous models d'àmfora, que continuaran exportant l'oli en el període augustal. Però el cas de les brindisines és molt diferent, ja que l'Apúlia es veurà afectada per una forta transformació del seu model agrícola, en la segona meitat del segle I aC, i les grans explotacions pertanyents a latifundistes absentistes romans, dedicades a la producció de vi i oli des del segle II aC, quedaran relegades front als centres productors de la Itàlia tirrènica, i als nous centres productors perifèrics, com ara els hispans (Molina 2002).

Continuen arribant al port de Tàrraco àmfores de salaons del sud peninsular, com la T-9.1.1.1, que possiblement ja té un caràcter residual, donat que deixa de fabricar-se a mitjans del segle I aC, i que està acompanyat d'un contenidor de vi i/o *defrutum* de tipologia "bètica" o "ulterior", ja documentat en la fase anterior, del tipus Halt. 70.

Aquest període coincideix també, com es deriva de la presència d'un contenidor PE 26, amb una certa recuperació de les exportacions de vi ebusitanes, però els envasos a destacar, tot i la seva escassetat, després dels itàlics, són els tarraconenses. D'una banda tenim àmfores de vi de la zona central de Catalunya, com els darrers exemplars del tipus Dr. 1C citerior, que estan acompanyats del nou envàs típicament tarraconense, destinat principalment a l'exportació del vi català cap

FORMA	NEP	%
Grecoitàlica clàssica	7	11,67
Dr. 1A	22	36,67
Dr. 1B	11	18,33
Dr. 1C	7	11,67
Apani V	2	3,33
Apani VII	2	3,33
PE 26	1	1,67
Tripolitana Antiga	1	1,67
CC.NN./T-9111	1	1,67
Dr. 2-4 de Kos	1	1,67
Halt. 70	1	1,67
Dr. 1C citerior	1	1,67
Oberaden 74	2	3,33
Dr. 2-4 Tarraconense	1	1,67

Figura 531. Tipus d'àmfora documentats

a Itàlia: l'àmfora Dr. 2-4. Es completa el repertori d'àmfores locals amb les produccions del Camp de Tarragona tipus Ober. 74, de la Canaleta (Vila-seca) destinades a transportar vi remuntant les vies fluvials de la costa francesa cap a Germània, d'aquí el seu disseny amb el fons pla.

D'aquesta manera podem comprovar com, tot i trobar-nos en la fase terminal de les exportacions de vi itàliques, i en un moment en què ja estan consolidades les produccions catalanes, Tàrraco és un consumidor gairebé exclusiu de vi itàlic. Hem pogut constatar que fins als darrers moments estan arribant al seu port àmfores de vi itàliques, en gran quantitat i de manera continuada, per abastir la població de la capital de la Citerior.

Si passem a analitzar la vaixella de taula veiem que es manté la tendència del context anterior, ja que la ceràmica fina s'imposa sobre la comuna en uns percentatges del 59,33% front 40,67%. No obstant hem de destacar que, analitzant les diverses produccions, la més nombrosa és la comuna ibèrica, que respecte al moment anterior mostra un repunt important fins al 30,51%, tal vegada per tractar-se, en ambdós casos, de contextos procedents de només una excavació, fet que condiciona la representativitat de la mostra. En segon lloc, com a vaixella fina més nombrosa, trobem la de vernís negre, amb el 27,12%, seguida de la grisa de la costa amb el 16,95%, les parets fines itàliques amb l'11,86%, i la comuna romana, amb el 8,47%. En darrer lloc, i amb només un exemplar, tenim una peça residual de la producció comuna púnica, i una de la vaixella de vernís vermell, una sigil·lada itàlica, que està present de manera constant en els contextos de segona meitat del segle I aC, però sempre en nombre molt reduït i pràcticament testimonial, ja que la ceràmica de luxe més important, fins a les acaballes del segle I aC, continua sent la de vernís negre. No obstant, cap a finals d'aquesta centúria, amb posterioritat al 10 aC, els contextos de Tàrraco presenten un canvi radical en quant a la presència de terra sigil·lada, com indica el context d'època augustal documentat sota el teatre romà (Ruiz de Arbulo *et alii* 2010). És a dir, serà pocs anys després de la formació del nostre context, que la vaixella de vernís vermell superi la de vernís negre.

En quant a les diferents produccions de ceràmica envernissada, hem de dir que el nombre de fragments no és massa gran, de manera que els percentatges són orientatius. Dit això, la producció majoritària és la A Tardana, amb el 40%, seguida de la B de Cales Tardana amb el 20%, que estan acompanyades, com acabem de dir, d'un exemplar de terra sigil·lada itàlica, que representa el 5%. Es completa el conjunt amb vasos

residuals propis del segle II i els inicis del I aC, com ara la variant Mitja de la Campaniana A, i també calens de les variants Antiga i Mitja. Però si parlem del repertori tipològic, el grup majoritari és el de les copes i bols, amb poc més del 47% un repertori molt diversificat, essent la principal novetat la incorporació de la forma de vernís vermell Consp. 7 o 8. A continuació tenim el grup dels plats i les pàteres, on la forma dominant, com és habitual en aquesta centúria, és la Lamb. 5, i es tancaria amb un cràter de la producció Calena Mitja F 4753, que tindria un caràcter un tant residual o d'ús molt llarg en el temps, i dues llànties de vernís negre.

FORMA	NEP	%
Plats-Pàteres	7	36,84
Copes-Bols	9	47,37
Cràters	1	5,26
Llànties	2	10,53

Figura 532. El servei de taula de la vaixella fina envernissada

CLASSE	FORMA	NEP	%
C-A Mitja	L. 55	1	5,26
C-A Mitja	L. 28ab	1	5,26
C-A Tardana	L. 36	2	10,53
C-A Tardana	L. 5	2	10,53
C-A Tardana	L. 27c	1	5,26
C-A Tardana	L. 31b	1	5,26
C-A Tardana	L. 33b	2	10,53
Calena Antiga	F 2860	1	5,26
C-B de Cales Mitja	F 4753	1	5,26
C-B de Cales Tardana	L. 5	2	10,53
C-B de Cales Tardana	L. 1	1	5,26
C-B de Cales Tardana	L. 3	1	5,26
Llàntia VN	Ricci E	1	5,26
Llàntia VN	Dr. 1B	1	5,26
TS Itàlica	Consp. 7/8	1	5,26

Figura 533. Tipologia de la vaixella fina envernissada

El servei de taula del que forma part aquesta ceràmica es completa amb gobelets de parets fines, dels quals tenim set exemplars de la forma My. 2 itàlics, i tan sols un vas de producció tarraconense de la forma 54, característic dels contextos tarraconenses a partir d'aquest moment. A més la ceràmica grisa de la costa continua força present, sobretot amb escudelles i vasets ansats bicònics, i puntualment amb un gobelet i una gerra.

En quant a l'aportació de la ceràmica comuna, aquesta es redueix a les gerres i *lagonae*, amb una majoria de gerres

TIPUS	NEP	%
Plats i Pàteres	9	15,25
Copes i Bols	12	20,34
Cràters	1	1,69
Gots/Gobelets	10	16,95
Gots Ansats	5	8,47
Gerres	20	33,9
<i>Lagonae</i>	1	1,69
Tapadores de Gerra	1	1,69

Figura 534. La composició de la vaixel·la de taula

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	7	77,78
Comuna Ibèrica	1	11,11
Comuna Romana	1	11,11

Figura 535. Classes ceràmiques del grup de plats i pàteres

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	7	58,33
Terra Sigil·lada	1	8,33
Grisa de la Costa	3	25
Comuna Ibèrica	1	8,33

Figura 536. Classes ceràmiques del grup de copes i bols

CLASSE	NEP	%
Vernís Negre	1	10
PP FF Itàliques	7	70
PP FF Tarraconenses	1	10
Grisa de la Costa	1	10

Figura 537. Classes ceràmiques del grup de gots i gobelets

CLASSE	NEP	%
Grisa de la Costa	1	10
Comuna Ibèrica	5	50
Comuna Romana	4	40

Figura 538. Classes ceràmiques del grup de gerres

de producció ibèrica, que presenten la característica vora de coll de cigne, una única *lagona* també de producció ibèrica, i una tapadora de gerra púnica, residual, del tipus Lancel 911.

En el grup de la vaixel·la de cuina i preparació d'aliments, com en el cas precedent, el volum de peces recuperades no és molt ampli, però el suficient per donar una imatge del que succeeix en aquests moments. Així, les olles i les tapadores són majoria, amb el 33,33% cadascuna, seguides de les *patinae*, amb el 27,27%, i en darrer terme una *sartago* itàlica i un morter també itàlic, que representen el 3,03% respectivament. Cal destacar que les tapadores i les *patinae* són també totes d'importació itàlica, mentre que les olles són majoritàriament de la producció local grollera, i estan acompanyades d'alguns exemplars itàlics i de la ceràmica comuna romana.

En quant a les tipologies identificades, no trobem cap novetat respecte a les formes ja documentades fins al moment, si bé hem de remarcar l'absència de *patinae* amb engalba interna del tipus roig intern pompeïà, fins ara sempre present, això sí amb un percentatge molt baix que en aquest cas, potser degut al reduït de la mostra, no ha permès recuperar-ne cap peça. Però aquesta dada, com succeeix amb la vaixel·la fina de vernís vermell, canvia substancialment a la darrera dècada del segle I aC, com podem comprovar arran de la composició del context documentat sota el teatre romà de Tàrraco abans citat.

CLASSE	NEP	%
Olla Ibèrica	7	21,21
Olla Itàlica	2	6,06
Olla Comuna Romana	2	6,06
<i>Patina</i> Itàlica	9	27,27
Sartago Itàlica	1	3,03
Tapadora Itàlica	11	33,33
Morter/Gibrell Itàlic	1	3,03

Figura 539. La vaixel·la de cuina segons els centres productors

ORIGEN	FORMA	NEP	%
Itàlica	Olla V. 2	2	8
Itàlica	<i>Pat.</i> V. 14	9	36
Itàlica	<i>Sartago</i> Celsa 84.13596	1	4
Itàlica	Tap. F1 Burriac 38,100	6	24
Itàlica	Tap. F5 Celsa 79,15	1	4
Itàlica	Tap. F3 Celsa 80.8145	2	8
Itàlica	Tap. Indeter.	2	8
Itàlica	Mort. Emporiae 36,2	1	4
Púnica	Tap. Gerra Lanc. 911	1	4

Figura 540. Repertori tipològic de la vaixel·la de cuina importada

Aquí la ceràmica amb vernís roig intern representa poc més del 20% de la ceràmica comuna de procedència itàlica (Ruiz de Arbulo *et alii* 2010: 243), una quantitat molt més elevada que la dels contextos dels dos segles precedents, com hem pogut constatar.

Les diverses classes de ceràmica comuna completarien el grup de la vaixella destinada a la despesa i l'emmagatzematge, grup que, d'altra banda, no ofereix novetats respecte al que hem exposat fins al moment. En el context les poques peces recuperades són totes de la ceràmica comuna ibèrica, amb una majoria de càlats sobre tenalles o gerres pithoides, reproduint el comportament de les fases anteriors. No obstant, hem de dir que aquesta vaixella està poc representada a nivell quantitatiu, amb tan sols sis peces.

Hem de tancar l'estudi dels contextos ceràmics dels segles II i I aC amb el grup dedicat a altres tipus de ceràmica de finals del segle I aC, on trobem dues llànties de vernís negre i tres taps d'àmfora.

TIPUS	NEP	%
Càlat	4	66,67
Tenalla	1	16,67
Gerra Pithoide	1	16,67

Figura 541. Tipologia de la ceràmica de magatzem i despesa

5.9. Valoracions finals. Tàrraco a la llum dels contextos ceràmics dels segles II i I aC

La primera evidència que hem de posar de relleu, arrel d'aquest treball, és com els contextos ceràmics són indicadors dels esdeveniments històrics del jaciment del qual provenen, en el nostre cas la ciutat de Tàrraco. Les fonts documentals són molt riques i detallades, com hem explicat en el capítol dedicat a la contextualització històrica, en quant als fets que succeïren a la ciutat i el seu entorn en els primers anys de l'arribada dels romans, durant la Segona Guerra Púnica. No obstant, aquesta abundància de dades històriques contrasta amb la migradesa de les restes arqueològiques per aquests primers anys de presència romana. L'única referència arqueològica, si bé no gens menyspreable degut a la seva importància, és la construcció de la primera fase de la muralla, que no obstant no s'ha pogut datar amb precisió. És a dir, que no sabem si es va bastir a finals del segle III aC, en els anys finals de l'enfrontament contra els cartaginesos, tot fortificant el *praesidium* escipional establert el 218 aC en l'acròpoli de la ciutat, o bé en els primers anys del segle II aC, tal vegada coincidint amb la declaració provincial del 197 aC, o poc després durant les campanyes pacificadores com les dutes a terme per Cató el 195 aC, contra els pobles ibers revoltats.

Sabem a partir de les fonts que Tàrraco va ser la important base militar on s'enviaven els veterans i s'organitzava l'exèrcit, en les guerres per la conquesta d'Hispania (Alföldy 1991: 27), paper que va mantenir durant el període tardorepublicà. Però no serà fins a iniciada la segona meitat del segle II aC, coincidint amb el desenvolupament de les Guerres Celtibèriques, que trobem contextos ceràmics representatius. És quan Tàrraco veurà fortament incrementada la seva població per l'arribada de gran quantitat de militars destinats a la Meseta, probablement aprofitant la vall de l'Ebre²⁵², i que tenen en el port de la nostra ciutat el seu punt d'arribada des d'Itàlia, i als quals acompanyen gran quantitat de personal no militar encarregats del seu subministrament, des de vi i menjar a dones, i de comprar la part corresponent del botí.

A la pròpia Tàrraco aquest període va deixar una forta empremta, tant a l'entorn del creixent *oppidum*, que dominava la badia portuària i al voltant del qual s'estava gestant el que dècades després haurà de ser la nova ciutat de tipus romà, com al recinte militar de la part alta, que

252. Recordem que el riu Ebre ere navegable fins a *Vareia* (Logroño), ruta que es complementava amb l'alternativa de les vies terrestres. A més, hem de recordar que el transport més eficaç era el que es realitzava via marítima i, en segona instància, via fluvial (Soto, Carreras 2006-2007).

en aquests moments s'amplia considerablement, amb la que es coneix com segona fase de la muralla, i que és un testimoni més del que està succeint a la ciutat en el tercer quart del segle II aC.

Veiem doncs com Tàrraco, a partir de mitjans del segle II aC, és un lloc on trobem un destacat nombre de població itàlica, desplaçada a la capital de la Citerior, a la qual estava destinada el comerç de llarga distància de productes que no trobaven aquí, com ara el vi que s'enviava des de les grans explotacions de tipus esclavista desenvolupades a Itàlia, amb un paper destacat de la regió campano-lacial, a més de les explotacions adriàtiques de l'Apúlia. També arribava la vaixella per al consum d'aquest vi, tant de vernís negre fabricada a Nàpols o la zona interna de la Campània, la ciutat de Cales, com els vasos de parets fines de fabricació etrusca que ara comencen a arribar, així com els estris per a l'elaboració dels aliments segons la dieta centremediterrània, que precisava no tan sols d'olles per a bullir els aliments, sinó de cassoles de diversos tipus per fer guisats, fregits, etc, que no trobaven en la cultura culinària ibèrica, i per tant estaven absents en la producció ceràmica local. Això implica que durant tot el període tardorepublicà arribaran de manera constant cassoles de diversos tipus, amb les corresponents tapadores, de les terrisseries itàliques, i en menor quantitat de les cartagineses. No obstant, el pragmatisme de subministrar-se de béns de consum locals quan aquests sí es produïen en les zones de nou domini romà, en el cas de la vaixella ibèrica amb tenalles o càlats, fa que la ceràmica d'emmagatzematge i despesa pròpiament romana estigui absent. En el cas de la ceràmica de cuina local, es completaria el repertori d'importacions amb les olles de cocció de la producció grollera ibèrica, ben documentada en els períodes més antics de la cultura ibèrica, i que es continua fabricant durant els segles II i I aC per cobrir un mercat no només autòcton o de gentes locals, sinó de la nova població itàlica, que a penes importarà olles de les terrisseries itàliques, degut a la facilitat de trobar aquest tipus de recipient aquí.

Respecte a les terrisseries ibèriques que abastiren Tàrraco, no totes han estat ben documentades, però algunes estan ben identificades i estudiades, com la de Fontscaldes, a Valls. Aquest taller estigué actiu entre mitjans del segle II i els inicis del I aC, i en ell s'hi produïa ceràmica diversa, com ara vaixella fina de taula del tipus grisa de la costa, i ceràmica comuna ibèrica, entre la que trobem també vaixella de taula, així com d'emmagatzematge, destacant les tenalles, les gerres pithoides i sobretot els càlats, a més de les característiques pàteres hemisfèriques amb vora d'ala, del servei de taula, tan presents en els contextos

que hem presentat (Fabra 2008; Fabra, Vilalta 2008; Lafuente 1992).

És palesa l'analogia entre els contextos tarragonins del segle II aC i els d'altres grans centres portuaris de la Península Ibèrica, com *Carthago Nova* (Pérez Ballester 2000) o *Emporion* (Aquilué *et alii* 1983-1984; Aquilué *et alii* 1984; Aquilué *et alii* 2000b; Aquilué *et alii* 2002; Sanmartí, Santos 1986-1989), així com la seva posició com un dels ports més importants de la Citerior en època tardorepublicana. A més, aquesta analogia també és coincident amb la de jaciments interiors de la Península, com ara els campaments de circumval·lació de Numància (Sanmartí 1985a; Sanmartí, Principal 1997; Sanmartí, Principal 1998; Principal 2000), amb els que estaria vinculada la ciutat de Tàrraco com a punt d'arribada de persones i mercaderies, i de redistribució de militars i provisions cap a aquestes zones de conflicte.

Una altra dada dels contextos tarragonins de la segona meitat del segle II aC és l'origen dels productes que hi trobem, dominats per les importacions itàliques, bàsicament els contenidors que transportaven el vi i els vasos per al seu consum. La zona d'on prové l'enorme majoria d'aquest vi és la franja tirrènica d'Itàlia on, com hem dit, la Campània té un paper molt destacat, però a partir del darrer terç del segle II aC també comencen a arribar alguns contenidors de vi i oli adriàtics, procedents en el nostre cas principalment de la zona de Bríndisi. Aquesta dada coincideix també amb la dels altres principals centres costaners hispans, si bé en els contextos del sud de la Península Ibèrica el percentatge d'àmfores adriàtiques, on destaca la forma Lamb. 2, és força més elevada, com ja apuntava J. Molina, "mostrant una dinàmica comercial distinta a la zona septentrional" (Molina 1997: 204), tal vegada relacionada amb l'explotació de les mines a la zona de *Carthago Nova*, on esclaus adquirits al mercat de Delos arribarien amb les àmfores adriàtiques. De fet està ben documentada la relació dels *negotiatores* de l'Apúlia com actors d'aquest comerç, que a més envien els seus productes, vi i oli, cap a l'orient de la Mediterrània i, de tornada cap a l'occident, els distribueixen en sentit contrari, junt amb els esclaus (Márquez, Molina 2005: 30).

Es constata així la forta dinàmica comercial entre els centres productors de vi i oli itàlics i els centres de consum perifèrics, entre els que es troba Tàrraco, que està motivada per la forta demanda des d'aquesta perifèria, on hi té el major pes la gent d'origen itàlic, principalment l'alt nombre de soldats desplaçats, als quals se'ls ha de garantir el subministrament. A més, hem d'afegir el component de la demanda "local" o indígena en aquest consum de vi i altres vaixelles d'importació,

com sembla corroborar el registre arqueològic, a través de les marques sobre ceràmica itàlica de vernís negre de lletres grafitades en alfabet ibèr, i que és un exemple més de la “romanització” i integració de la societat indígena tarraconense.

Aquests productes es complementaven amb altres que no eren importats d'Itàlia, d'una banda les àmfores de vi ebusitanes, que dominen el mercat de la costa nord-est peninsular abans de l'arribada dels romans, i que després continuen important-se, tot i que en proporcions molt inferiors a les itàliques, mantenint-se com el segon gran centre exportador de vi cap a Tàrraco durant els tres primers quarts del segle II aC. A més, la pròpia Cartago, després de la derrota a la Segona Guerra Púnica, recuperarà la seva força econòmica amb les exportacions d'àmfores, que a partir del segon quart del segle II aC seran únicament de salaons, i que a casa nostra arribarien segurament a través del transport dels mercaders ebusitans, i inclús després de la caiguda de la metròpolis púnica continuaran arribant àmfores de les ciutats properes, que ara veuen reforçat el seu paper després de la caiguda de Cartago gràcies a la seva aliança amb Roma (Ramon Torres 2008: 71). A més, també ens arriben àmfores tardopúniques del Cercle de l'Estret, on les factories sobretot de la badia de Cadis estan presents amb contenidors de salaons, que de manera ininterrompuda han estat produint, sense que la seva condició de ciutats púniques hagi suposat un llast arran de l'enfrontament entre Roma i Cartago, donat que van saber situar-se al costat del bàndol vencedor i conservar els seus privilegis.

L'estratigrafia de la ciutat, a la que al començament d'aquest capítol feiem referència, torna a ser clau per ajudar-nos a entendre la seva història en el segle I aC. Després d'aquest període intens que va suposar el moment de les Guerres Celtibèriques, els darrers anys del segle II aC tornen a mostrar un buit que es compensarà amb les dades que tenim per als primers anys del segle I aC. És en aquest moment quan, a partir del primitiu *oppidum*, i del creixement que s'havia produït al seu voltant, es planifica la construcció d'una ciutat de nova planta de tipologia romana. Són nombroses les intervencions que han proporcionat contextos relacionats amb aquest fet, així com les datades en els anys immediatament posteriors, del segon quart del segle I aC, i que ens ofereixen un panorama lleugerament diferent al que havíem vist fins llavors. D'una banda, hem de fer esment de la presència, fins llavors inèdita, d'àmfores de vi de producció local. De fet, al *territorium* de Tàrraco la producció d'àmfores de tipus grecoitàlica i Dr. 1, les denominades citeriors antigues, es va iniciar almenys al darrer quart del segle II aC, amb les àmfores del Vilar (Valls), tot i que no sembla

que aquesta producció hagi tingut massa repercussió, a nivell quantitatiu ni en quant al seu abast geogràfic. Tal vegada aquest fet s'explica, com ja hem apuntat en diverses ocasions, a què la seva producció es destinava a un consum d'àmbit local, de manera que el vi es podia haver transportat preferentment no en àmfores, sinó en envasos peribles que no han deixat evidència arqueològica.

Paral·lelament, la producció vinícola catalana s'ha estès durant els primers anys del segle I aC a una àmplia franja costanera, on destaca l'àrea situada entre el Garraf i el Maresme, i que ja comença a tenir una presència considerable en els jaciments catalans d'aquest període (López Mullor, Martín 2006), fet que s'explicaria per la plena “romanització” d'aquests territoris, no només per l'assimilació dels pobladors autòctons, sinó també per l'assentament de població itàlica, com els veterans de guerra als que els generals romans van concedir terres, fet que ajudarà a implantar els models itàlics d'explotació agrícoles a casa nostra.

No obstant, a Tàrraco continua dominant la importació d'envasos de vi itàlics de la franja tirrènica, amb un gran pes dels contenidors campans, ara ja amb tota la gama de tipologies ben representada, i que s'acompanya de vaixel·la fina per al seu consum, també majoritàriament de la Campània. A més, també són força més nombrosos que en els períodes precedents els envasos de l'Adriàtic, tant a nivell quantitatiu com en el repertori d'àmfores, i que inclou àmfores de vi i d'oli, tot i que percentualment sempre estan força per sota dels contenidors de la Itàlia tirrènica, i que es completen amb àmfores oleàries de la Tripolitània i de salaons de la badia de Cadis.

Aquesta situació és la que es mantindrà fins a mitjans del segle I aC, però amb una sèrie de canvis que ja avancen el que succeirà sobretot a partir del govern d'August i del canvi d'Era. D'una banda s'incrementa el nombre d'àmfores de vi produïdes a Catalunya, en aquest cas amb la novetat que els contenidors no són imitacions d'àmfores itàliques, sinó que es desenvolupa el repertori formal propi amb les Tàr. 1, Pasc. 1 i Ober. 74, això sí, amb un percentatge baix, similar a les àmfores itàliques de l'Apúlia. A més, comencen a arribar ja les primeres àmfores del sud de la Península de tipologia “romana”, com les Halt. 70, o els nous contenidors de salaons, les Dr. 7/11, al costat dels darrers envasos de tradició tardopúnica, com les T-9.1.1.1, i versions bètiques del tipus Dr. 1C. Entre la vaixel·la fina de taula trobem la incorporació de la terra sigil·lada, que acompanya les importacions de vernís negre, però en una proporció molt baixa, i es comença a anunciar ja un fet que a la zona central de Catalunya s'ha començat a produir a

partir de mitjans del segle I aC, i que a Tàrraco i el seu *territorium* es desenvoluparà a inicis del segle I dC: el canvi en les relacions comercials respecte a la metròpolis, des d'on continuarà arribant vaixella fina i ceràmica de cuina com ara els plats de roig intern pompeïà, però d'on no continuarà arribant vi, en grans quantitats, donat que els territoris de la província s'han transformat en els nous grans centres productors. És en les àrees perifèriques de l'Imperi on s'està produint i envasant el vi, per enviar-lo via marítima en vaixells de petita/mitjana capacitat cap als mercats de la Narbonense, primer en àmfores Tar. 1 i Pasc. 1, i després amb grans transports destinats a la capital de l'Imperi, amb les Dressel 2-4 que dominaran aquest mercat durant tot el segle I dC.

D'aquesta manera, les grans rutes marítimes que havien quedat ben definides des del segle II aC, que connectaven Roma i Tàrraco, bé seguint la costa sud de la Gàl·lia passant per *Massalia* i *Emporion*, o bé a través de les Balears travessant l'estret de Bonifacio, passaran a utilitzar-se però de manera invertida. Deixarà d'arribar el vi i la vaixella fina embarcada a la Campània per ser els

ports d'Òstia i Puteoli els que rebin el vi tarraconense.

I també es mantindrà l'altra gran ruta d'entrada de mercaderies al port de Tàrraco, la procedent dels centres del sud de la Península Ibèrica, que continuaran amb el comerç de salaons, a més de vi i derivats i d'oli, en un itinerari que segueix la costa fins a l'alçada de *Carthago Nova*, des d'on la ruta es desvia cap a Eivissa per evitar els passos desaconsellats dels caps de la Nao i Sant Antoni, i arribar a la costa catalana. Queda així definida la ciutat de Tàrraco com una de les principals de la costa hispana, ja des dels primers moments de l'arribada dels romans, situació que podem semblar amb les altres grans ciutats portuàries de la Citerior, i que els contextos ceràmics de totes elles ens han ajudat a conèixer amb major exactitud: *Carthago Nova* al sud, punt d'arribada cap al centre-sud peninsular des de les Balears o el nord d'Àfrica, amb un ric rerapaís; *Emporion*, la colònia grega que ocupa una posició estratègica a l'extrem sud del golf de Lleó; i Tàrraco, en la costa meridional catalana, que precedia l'entrada al riu Ebre per accedir a la zona interior de la vall de l'Ebre i la Meseta, obrint l'interior d'Hispania a la conquesta de Roma.

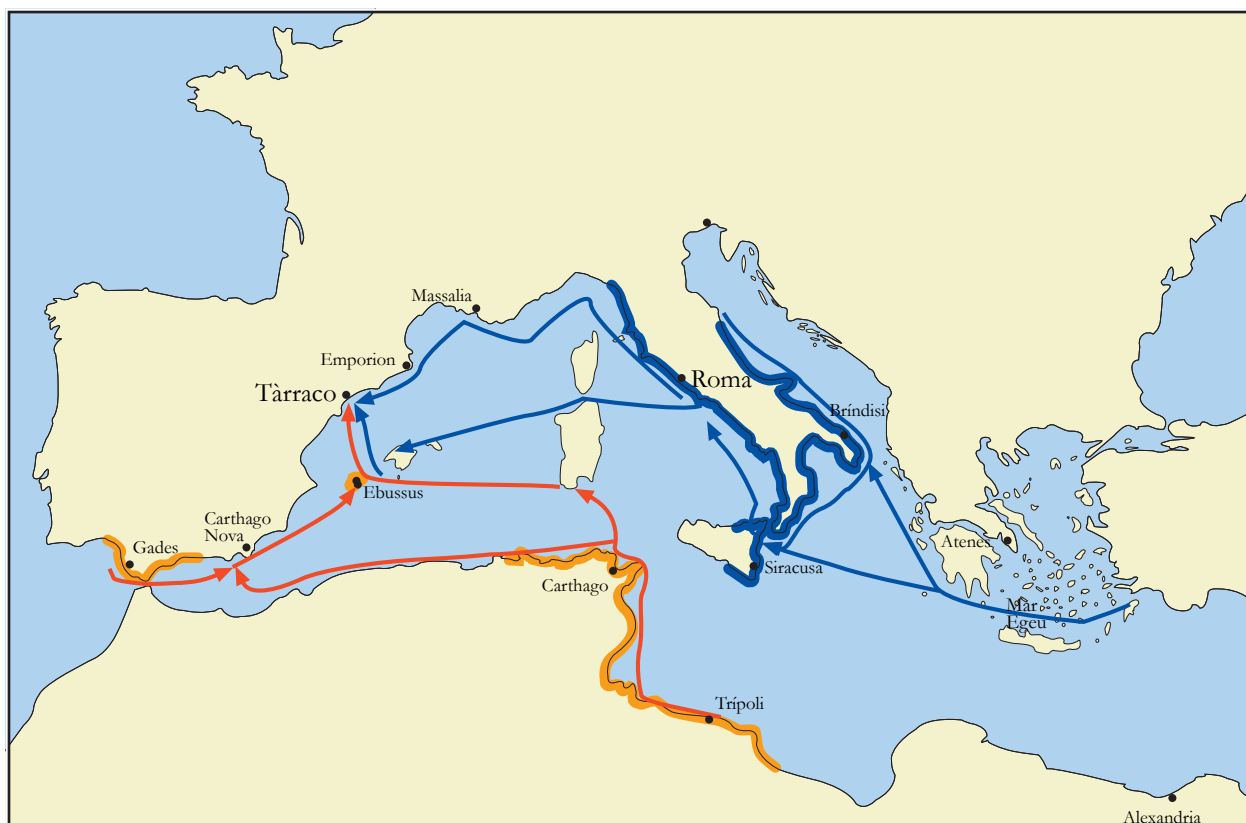

Figura 542. Els principals centres productors de la vaixella importada a Tàrraco en època tardorepublicana i les rutes comercials

6 . Bibliografia

ADROHER, A.M. 1993: “Céramique commune punique”, *Dicocer*, Lattara 6, Lattes, 374-378.

ADROHER, A.M. 1998: “Materiales de los siglos III y II a.n.e. en Lattes (Hérault, Francia), *Les faciès ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC i la primera meitat del segle II aC*, Arqueomediterrània 4, Barcelona, 217-242.

ADSERIAS, M., BURÉS, L., MIRÓ, M.T., RAMON, E. 1993: “L'assentament pre-romà de Tarragona”, *RAP* 3, Lleida, 177-227.

AGUAROD, C. 1991: *Cerámica romana importada de cocina en la Tarraconense*, Saragossa.

ALFÖLDY, G. 1991: *Tarraco*, Forum 8, Tarragona.

AMARÉ, M.T. 1987: *Lucernas romanas*, Monografías Arqueológicas, 26, Saragossa.

ANFORE DI BRINDISI, Università di Studi di Bari: <http://www.dscc.uniba.it/Anfore/Leanfore.html>

AQUILUÉ, X. 1984: “*Estudi arquitectònic i arqueològic dels solars del “Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya. Delegació de Tarragona”, situats entre els carrers de Santa Tecla i de Sant Llorenç (Tarragona)*”, MMIA, Tarragona.

AQUILUÉ ET ALII 1984. AQUILUÉ, X.; MAR, R.; NOLLA, J.M.; RUIZ DE ARBULO, J.; SANMARTÍ, E.: *El Fòrum romà d'Empúries*, Monografies Emporitanes, VI. Barcelona.

AQUILUÉ, X. 1993: *La seu del Col·legi d'Arquitectes. Una intervenció arqueològica en el centre històric de Tarragona*, Tarragona.

AQUILUÉ, X.; DUPRÉ, X. 1986: *Reflexions entorn de Tàrraco en època tardo-republicana*, Fòrum 1, Tarragona.

AQUILUÉ ET ALII 1991. AQUILUÉ, X.; DUPRÉ, X.; MASSÓ,

J.; RUIZ DE ARBULO, J.: “La cronologia de les muralles de Tàrraco”, *RAP* 1, Lleida, 271-304.

AQUILUÉ ET ALII 2000a. AQUILUÉ, X.; GARCÍA ROSELLÓ, J.; GUITART, J. (Coords.): *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC: centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica, Taula rodona. Empúries 4 i 5 de juny de 1998*, Mataró.

AQUILUÉ ET ALII 2000b. AQUILUÉ, X.; CASTANYER, P.; SANTOS, M.; TREMOLEDA, J.: Les ceràmiques de vernís negre dels segles II i I aC a Empúries, l'Escala, Alt Empordà, *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC: centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica, Taula rodona. Empúries 4 i 5 de juny de 1998*, Mataró, 31-58.

AQUILUÉ ET ALII 2000c. AQUILUÉ, X.; DUPRÉ, X.; MASSÓ, J.; RUIZ DE ARBULO, J.: *Tàrraco*, Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya, Tarragona.

AQUILUÉ ET ALII 2002. AQUILUÉ, X.; CASTANYER, P.; SANTOS, M.; TREMOLEDA, J.: “El campo de silos del área central de la ciudad romana de Empúries”, *Romula* 1, Sevilla, 9-38.

AQUILUÉ ET ALII 2010. AQUILUÉ, X.; SANTOS, M.; TREMOLEDA, J.; CASTANYER, P.: “Contextos d'època d'August procedents del fòrum de la ciutat romana d'Empúries”, *Contextos ceràmics i cultura material d'època augustal a l'occident romà. Actes de la reunió celebrada a la Universitat de Barcelona els dies 15 i 16 d'abril de 2007*, Barcelona, 36-91.

ASENSIO, D. 1996: Les àmfores d'importació de la ciutadella ibèrica d'Alorda Park o Les Toixoneres (Calafell, Baix Penedès, Tarragona), *RAP* 6, Lleida, 35-79.

ASENSIO ET ALII 1999a. ASENSIO, D.; DEVENAT, L.; SANMARTÍ, J.: “Les importacions amforals d'origen púnic

a la costa de Catalunya en època tardorepublicana”, *El Vi a l'antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. II Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana, actes (Barcelona 6-9 de maig de 1998)*, 1999, Museu de Badalona, 66-73.

ASENSIO, D.; MARTÍN, A. 1999: “El derelict de Bon Capó (L'Ametlla de Mar): inici de l'expansió del vi italià a la Península Ibèrica”, *El Vi a l'antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. II Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana, actes (Barcelona 6-9 de maig de 1998)*, 1999, Museu de Badalona, 138-150.

ASENSIO, D.; OTIÑA, P. 2002: “Àmfores d'importació i comerç en època ibèrica (segles V-II aC) a la zona del Camp de Tarragona”, *Contactes i relacions comercials entre la Catalunya meridional i els pobles mediterranis durant l'antiguitat, Citerior*, 3, Tarragona, 93-128.

BARBERÀ ET ALII 1993. BARBERÀ, J.; NOLLA, J.M.; MATA, E.: *La ceràmica grisa emporitana*, Cuadernos de Arqueología, 6, Barcelona.

BAILEY, D. 1988; *A catalogue of the lamps in the British Museum. III, Roman Provincial Lamps*, Londres.

BARGAGLIOTTI, S.; CIBECCHINI, F. 1999: “Rotte del vino nell'alto Tirreno: nuove rinvenimenti nel mare di Livorno”, *El Vi a l'antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. II Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana, actes (Barcelona 6-9 de maig de 1998)*, 1999, Museu de Badalona, 168-174.

BATS, M. (dir.) 1996: *Les céramiques communes de Campanie et de Narbonnaise (Ier s. av. J.-C.-IIe s. ap. J.-C.). La vaisselle de cuisine et de table*, Nàpols.

BEA, D. 2008: “El port romà de Tàrraco. Aportacions historiogràfiques i noves interpretacions. La intervenció arqueològica als solars de l'U.A. 15 de Tarragona (Tarragonès)”, *Ports marítims i ports fluvials: la navegació a l'entorn del nord-oest mediterrani durant l'antiguitat, Citerior* 4, Tarragona, 151-188.

BERNAL, D. 1993: “*Lucernae* Tarraconenses: las lámparas romanas del Museu Nacional Arqueològic y del Museu i Necròpolis Paleocristians”, *Butlletí Arqueològic*, època V, 15, RSAT, Tarragona, 59-299.

BONET, H.; MATA, C. 2008: “Las cerámicas ibéricas. Estado de la cuestión”, *Cerámicas hispanorromanas. Un estado de la cuestión*, Cadis, 147-170.

BOSCH, F.; DÍAZ, M.; MACIAS, J.M. 1999-2000: “Excavació arqueològica al solar núm. 7 del carrer d'Hernández Sanahuja de Tarragona”, *Butlletí Arqueològic*, època V, 21-22, RSAT, Tarragona, 105-116.

BURÉS, L.; RAMON, E. 1991: *Memòria de les intervencions arqueològiques realitzades al solar de Pere Martell (2a fase, 2a part i 3a fase). Març-agost de 1991*, MMIA, Tarragona.

BURÉS, L.; RAMON, E. 1992: *Memòria de les intervencions arqueològiques realitzades al solar de Pere Martell (4a fase). Setembre-desembre de 1992*, MMIA, Tarragona.

CARANDINI, A. 1989: “L'economia italica fra tarda Repubblica e Medio Imperio considerata dal punto de vista di una merce: il vino”, *Amphores romanes et histoire Économique*, Collection de l'École Française de Rome 114, París, 506-521.

CARRETERO, P.A. 2004: “Las producciones cerámicas de ánforas tipo “Campamentos Numantinos” y su origen en San Fernando (Cádiz): los hornos de Pery Junquera”, *Figlinae Baeticae: talleres alfareros y producciones cerámicas en la Bética romana (ss. II a.C.-VII d.C.): actas del Congreso Internacional, Cádiz, 12-14 de noviembre de 2003*, Cadis, 427-440.

CASTANYER ET ALII 1993A. CASTANYER, P.; SANMARTÍ, E.; TREMOLEDA, J.: “Céramique grise de la côte catalane”, *Dicocer*, Lattara, 6, Lattes, 391-397.

CASTANYER ET ALII 1993B. CASTANYER, P.; SANMARTÍ, E.; TREMOLEDA, J.: “Céramique à vernis noir de Roses”,

Dicocer, Lattara 6, Lattes, 542-544.

CELIS, R. 2005: "Las lucernas", *Introducción al estudio de la cerámica romana. Una breve guía de referencia*, Universitat de Màlaga, 405-464.

CHARLING ET ALII 1978. CHARLING, G.; GASSEND, J.M.; LEQUÉMENT, R. 1978: "L'èpave antique de la Baie de Cavalière (Le Lavandou, Var)", *Archeonautica* 2, París, 9-93.

CIPRIANO, M.T.; CARRÉ, M.B. 1989: "Production et typologie des amphores sur la côte Adriatique d'Italie", *Amphores romanes et histoire économique*, Collection de l'École Française de Rome 114, 67-93.

CODEX 1994: *Memòria dels treballs realitzats en el carrer Apodaca de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

COLLS, D. 1987: L'Èpave de Sant Jordi I, París.

CONDE, M.J. 1989-1990: "La producció ceràmica ibèrica tardana", *Acta Arqueològica de Tarragona* III, Tarragona, 33-39.

CORTÉS ET ALII 1993. CORTÉS, R.; LÓPEZ, J.; PIÑOL, LL.: *Memòria d'excavació de la Rambla Vella*, MMIA, Tarragona.

COMAS, M.; PADRÓS, P. 2010: "L'època d'August a la ciutat de Baetulo a través de l'estudi de dos contextos ceràmics", *Contextos ceràmics i cultura material d'època augustal a l'occident romà. Actes de la reunió celebrada a la Universitat de Barcelona els dies 15 i 16 d'abril de 2007*, Barcelona, 146-170.

DEMMA, F.; PIETRAFESA, D. 2002: "Palestrina, santuari e domus: nuovi dati sulla città bassa", *Il Lazio Regione di Roma*, Palestrina, Museo Archeologico Nazionale, 91-106.

DE SOTO, P.; CARRERAS, C. 2006-2007: "Anàlisi de la xarxa de transport a la Catalunya romana: alguns apunts", *RAP* 16-17, Lleida, 177-191.

DESBAT, A.; MARTIN-KILCHER, S. 1989: "Les amphores sur l'Axe Rhône-Rhin", *Amphores romanes et histoire économique*, Collection de l'École Française de Rome 114, París, 360-361.

PY, M. (coord.) 1993: *DICOCER: Dictionnaire des Céramiques Antiques en Méditerranée nord-occidentale*, Lattara 6, Lattes.

DÍAZ ARIÑO, B. 2008: *Epigrafia latina republicana de Hispania (ELRH)*, Instrumenta 26, Barcelona.

DÍAZ, M., 1996: "Excavacions del Laboratori d'Arqueologia de la U.R.V. a la Rambla Vella: noves dades sobre la Tàrraco republicana", *Butlletí Arqueològic*, època V, 18, RSAT, Tarragona, 155-190.

DÍAZ, M. 1997-1998: "La Tàrraco republicana. Estado de la cuestión", *Butlletí Arqueològic*, època V, 19-20, RSAT, Tarragona, 121-135.

DÍAZ, M. 1998: *Conjuntos cerámicos romano republicanos en Tàrraco*, Tesi de llicenciatura inèdita, URV, Tarragona.

DÍAZ, M. 2000: "Tipocronología de los contextos cerámicos tardo-republicanos en Tàrraco", *Empúries* 52, Girona, 201-260.

DÍAZ, M. 2001: *Memòria de les intervencions arqueològiques en els solars núm 12-16 del carrer Sevilla i 2-8 del Passatge Forns de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

DÍAZ, M. 2002: *Intervencions en el carrer Sevilla 12-16, Passatge Forns 4-8: memòria de desmuntatge. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

DÍAZ, M. 2007: *Memòria de les intervencions arqueològiques en el solar núm. 18 del cl Jaume I. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

DÍAZ, M. 2008: "Noves evidències de l'urbanisme romà i ibèric a l'àrea portuària de la ciutat: les intervencions al solar número 18 del carrer Jaume I de Tarragona",

Tribuna d'Arqueologia 2007, Barcelona, 159-184.

DÍAZ, M. 2009: *El castellum de Puigpelat*, Biblioteca Tàrraco d'Arqueologia, Fundació Privada Liber.

DÍAZ, M. 2009b: *Memòria d'intervenció arqueològica al número 11 del carrer Hernández Sanahuja de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

DÍAZ ET ALII 2001. DÍAZ, M.; GARCÍA, M.; ROIG, J.F.: *Memòria de l'excavació arqueològica al solar núm. 14 del c/ de la Unió de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

DÍAZ ET ALII 2005. DÍAZ, M., MACIAS, J.M., TEIXELL, I.: "Intervencions al carrer Sevilla núm. 12-14. Noves dades per a l'evolució urbana del "Casc Antic" de Tàrraco", *Butlletí Arqueològic*, època V, 27, RSAT, Tarragona, 47-103.

DÍAZ, M.; OTIÑA, P. 2002: "El comercio de la Tarragona antigua: importaciones cerámicas entre el siglo III a.C. y la dinastía julio-claudia", *Vivre, produire et échanger: reflets méditerranéens, Mélanges offerts à Bernard Liou*, Archéologie et Histoire Romaine, 8, Montagnac, 171-193.

DÍAZ, M.; OTIÑA, P. 2003: "Valoración comercial de Tarraco: importaciones cerámicas entre el siglo III a.C. y la dinastía julio-claudia", *Bolskan*, 20, Ponencias y comunicaciones presentadas en el XXVII Congreso Nacional de Arqueología, Huesca, 6-8 de mayo de 2003, Osca, 67-82.

DÍAZ, M.; OTIÑA, P. 2003b: "Nuevas evidencias tardorepublicanas en Tarraco, el silo de la calle de la Unión núm. 14", *RAP* 13, 289-314.

DÍAZ, M.; OTIÑA, P. 2007: "Importaciones e imitaciones de vajilla de barniz negro en Tarragona en los siglos II-I a.C.", *Les imitations de vaisselle fina importada en la Hispania Citerior (sigles I aC-I dC)*, Documenta 6, Tarragona, 99-118.

DÍAZ, M.; PUCHE, J.M. 2003: "El proceso de urbanización de la Tarraco republicana: los niveles constructivos del colector principal de la ciudad", *RAP* 11, Lleida, 291-319.

DUNCAN, G.C. 1964: "A roman pottery near Sutri", *Papers of British School at Rome*, 32, Roma, 38-88.

DYSON, S.L. 1976: "Cosa: the utilitarian pottery", *Memoirs of the American Academy at Rome* 33, Roma.

EQUIP D'EXCAVACIÓ DE POLLENTIA 1993: "El conjunt de materials d'època tardo-republicana de la ciutat romana de Pollentia (Alcúdia, Mallorca)", *Pyrenae* 24, Barcelona, 227-267.

ETTLINGER ET ALII 1990. ETTlinger, E.; HEDINGER, B.; HOFFMAN, B.; KENRICK, P.M.; PUCCI, G.; ROTH-RUBI, K.; SCHNEIDER, G.; VON SCHNURBEIN, S.; WELLS, C.M.; ZABEHLICKY-SCHEFFENEGGER, S.: *Conspectus formarum terrae sigillatae Italico modo confectae*, Römisch-germanische Kommission des deutschen archäologischen Instituts zu Frankfurt a. M., Bonn.

ESCRIVÀ ET ALII 1992. ESCRIVÀ, V.; MARÍN, C.; RIBERA, A. 1992: "Unas producciones minoritarias de barniz negro en Valentia durante el s. II a. JC.", *Estudios de Arqueología Ibérica y Romana. Homenaje a Enrique Pla Ballester*, València, 443-468.

FABRA, E. 2008: "Fontscaldes", *Valls i la seva història. Volum II, Prehistòria i Història Antiga*, Valls, 242-281.

FOGUET, G. 2003: *Memòria de la intervenció arqueològica a la Rambla Vella núm. 29 de Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.

GARCÍA MARCOS, V. 2006: "La producción de terra sigillata local de tradición itálica en el campamento de la Legio VI Victrix en León", *Arqueología Militar Romana en Hispania II: Producción y abastecimiento en el ámbito militar*, Lleó, 97-110.

GARCÍA SÁNCHEZ, M. 1998: "Epigrafía anfórica griega

de Mas Castellar-Pontós (segunda parte)”, *Pyrenae* 29, Barcelona, 231-236.

GARCÍA ROSELLÓ ET ALII 2000. GARCÍA ROSELLÓ, J.; PUJOL DEL HORNO, J.; ZAMORA, M.D.: “Las cerámicas de barniz negro de los siglos II-I a.C. en la zona central de la costa Layetana: los ejemplos de Burriac, *Iluro* y sus territorios”, *La cerámica de vernís negre dels segles II i I aC: centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica, Taula rodona. Empúries 4 i 5 de juny de 1998*, Mataró, 59-70.

GARCÍA ROSELLÓ ET ALII 2007. GARCÍA ROSELLÓ, J.; MARTÍN, A., ZAMORA, M.D.: “Les ceràmiques grises d'època tardorepublicana i augustal que imiten la vaixel·la d'importació: la costa laietana”, *Les imitacions de vaixel·la fina importada en la Hispania Citerior (segles I aC-I dC)*, *Documenta*, 6, Tarragona, 69-84.

GARCÍA VARGAS, E. 1996: “La producción anfórica en la bahía de Cádiz como índice de romanización”, *Habis* 27, Universidad de Sevilla, 49-62.

GARCÍA VARGAS, E. 2001: “La producción de ánforas “romanas” en el sur de *Hispania*. República y Alto Imperio”, *Congreso Internacional Ex Baetica Amphorae. Conservas, aceite y vino de la Bética en el Imperio Romano. Sevilla-Écija, 17 al 20 de diciembre de 1998*, vol. 1, Écija, 57-174.

GARCÍA VARGAS ET ALII 2011. GARCÍA VARGAS, E.; DE ALMEIDA, R.; GONZÁLEZ, H.: “Los tipos anfóricos del Guadalquivir en el marco de los envases hispanos del siglo I a.C. Un universo heterogéneo entre la imitación y la estandarización”, *Spal*, 20, Sevilla, 185-283.

GEBELLÍ, P. 1996: “Un nou centre productor d'àmfores al Camp de Tarragona. El forn de la Canaleta i el segell Philodamus (Vila-seca, Tarragonès)”, *Butlletí Arqueològic*, època V, 18, RSAT, Tarragona, 69-96.

GEBELLÍ, P. 1996b: *Memòria de la intervenció arqueològica al carrer Caputxins nº 5 de Tarragona*, MMIA,

Tarragona.

GEBELLÍ, P. 1997: “Les exportacions amfòriques del Camp de Tarragona al sud-est de França”, *XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Puigcerdà, 223-230.

GEBELLÍ, P. 1999: “Noves aportacions al coneixement històric de la part alta de Tarragona. La intervenció arqueològica a la Plaça de la Font de Tarragona”, *Butlletí Arqueològic*, època V, 19-20, RSAT, Tarragona, 153-196.

GEBELLÍ, P. 2008: “La dinàmica comercial en època augustal: estudi de les àmfores dels nivells augustals de les intervencions al teatre romà de Tàrraco (UE 2311 i 3120)”, *Pyrenae*, Vol. 39, núm. 2, Universitat de Barcelona, 47-69.

GEBELLÍ, P., DÍAZ, M. 2001: “Importaciones béticas en Tarraco en contextos pre-augusteos *Congreso Internacional Ex Baetica Amphorae. Conservas, aceite y vino de la Bética en el Imperio Romano. Sevilla-Écija, 17 al 20 de diciembre de 1998*, vol. 4, Écija, 1349-1355.

GEBELLÍ, P., PIÑOL, LL. 1997: “Intervencions arqueològiques a la part alta de Tarragona”, *Tribuna d'Arqueologia*, 1996-1997, Barcelona, 99-116.

GONZÁLEZ LÓPEZ, M.A. 2005: “La vajilla de barniz negro Campaniense C”, *Introducción al estudio de la cerámica romana. Una breve guía de referencia*, Universitat de Màlaga, 63-80.

GOUDINEAU, CH. 1968: “La céramique arétine lisse, *Fouilles de l'École Française de Rome à Bolsena (Poggio Mosani) 1962-1967*, IV, París.

GÜELL, M.; DILOLI, J.; PIÑOL, LL. 1994: “Noves aportacions al coneixement de la Tàrraco tardo republicana: el carrer Lleida 27”, *Tribuna d'arqueologia*, 1992-1993, Barcelona, 107-114.

GÜELL, M., SÁNCHEZ REAL, J. 1995: “Para una revisión

del material del corte Sánchez Real de la muralla de Tarragona”, *Quaderns d'Història Tarraconense*, XIII, Tarragona, 77-94.

GUERRERO, V.M. 1982: “El fondeadero norte de Na Guardis: Su contribución al conocimiento de la colonización púnica en Mallorca”, *VI” C.I.A.S.*”, Cartagena- Madrid, 225-254.

GUERRERO, V.M. 1995: “La vajilla púnica de usos culinarios”, *Rivista di Studi Fenici*, XXIII, 1, Pisa, 61-99.

GUERRERO, V.M. 1998: “Las importaciones cerámicas en la protohistoria de Mallorca”, *Les faciès ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC i la primera meitat del segle II aC*, Arqueomediterrània 4, Barcelona, 175-192.

GUITART ET ALII 1999. GUITART, J.; PERA, J.; CARRERAS, C.: “La presència de vi itàlic a les fundacions urbanes del principi del segle I aC a l'interior de Catalunya: l'exemple d'Iesso”, *El Vi a l'antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. II Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana, actes (Barcelona 6-9 de maig de 1998)*, 1999, Museu de Badalona, 39-65.

HAUSCHILD, TH. 1984-1985: “Excavaciones en la muralla romana de Tarragona”, *Butlletí Arqueològic*, època V, 6-7, RSAT, Tarragona, 11-38.

HESNARD, A. 1990: “Les amphores”, *Gaule interne et Gaule Méditerranéenne aux IIe et Ier siècles avant J-C. Confrontations chronologiques*, RAN 21, Narbona, 47-54.

HESNARD ET ALII 1989. HESNARD, A.; RICQ, M.; ARTHUR, P.; PICON, M.; TCHERNIA, A.: “Aires des gréco-italiques et des Dr. 1”, *Amphores romanes et histoire économique*”, Collection de l'École Française de Rome 114, París, 21-65.

IzQUIERDO, P. 2008: “Tarragona dins la xarxa portuària

romana. Una aproximació”, *Ports marítims i ports fluvials: la navegació a l'entorn del nord-oest mediterrani durant l'antiguitat*, Citerior, 4, Tarragona, 55-78.

JÁRREGA, R. 2009: “La producció vinícola i els tallers d'àmfores a l'ager Tarraconensis i l'ager Dertosanus”, *El vi tarraconense i laietà: ahir i avui. Actes del simposium*, Documenta, 7, Tarragona, 99-123.

JONCHERAY, J.P.; *Lépave “C” de la Chrétienne*. 1er Supplement aux Cahiers d'Archéologie Subaquatique, 1975.

JONCHERAY, J.P. 1985: “L'épave du Cap Gros”, *Cahiers d'Archéologie Subaquatique* VIII, Fréjus, 57-83.

JONCHERAY, J.P. 1994: “L'épave Dramont C”, *Cahiers d'Archéologie Subaquatique* XII, Fréjus, 5-52.

JONCHERAY, J.P. 1997: “Un épave à Dolia du Ier siècle avant J.C.”, *Cahiers d'Archéologie Subaquatique* XIII, Fréjus, 97-136.

JONCHERAY, J.P.; DUMONTIER, M. 1991: “L'épave du Miladou”, *Cahiers d'Archéologie Subaquatique* X Fréjus, 109-174.

KURTZ, W.S. 1984-1985: “Excavaciones en al torre del Cabiscol. Cerámica fabricada a mano del corte B, 1983”, *Butlletí Arqueològic*, època V, 6-7, RSAT, Tarragona, 39-44.

LAMBOGLIA, N. 1955: “Sulla cronologia delle anfore romane di età Repubblicana (II-I S.A.C.)”, *Rivista di Studi Liguri*, Bordighera, 241-270.

LAFUENTE, A. 1992: “La producció de ceràmica ibèrica del taller de Fontscaldes (Valls, Alt Camp)”, *Les ceràmiques de tècnica ibèrica a la Catalunya romana (segles II a.C.-I d.C.)*, Barcelona, 47-77.

LAGÓSTENA, L. 2001: *La producción de salsas y conservas de pescado en Hispania Romana (II a.C.-VI d.C.)*, Barcelona.

LANCEL, S. 1987: “La céramique punique d’époque hellénistique”, *Céramiques hellénistiques et romaines II*, París, 99-137.

LARA, G. 2004-2005: “Cerámicas helenísticas derelieves en la Alcudia (Elche, Alicante)”, *Lucentum XXIII-XXIV*, Alacant, 105- 126.

LAUBENHEIMER, F. 1990: *Les temps des amphores en Gaule: vins, huiles et sauces*, París.

LONG, L. 1982: “L’épave antique Bagaud 2”, *VI” C.I.A.S.*”, Cartagena-Madrid, 93-98.

LONG, L. 1987: “Les épaves du Grand Congloué. Étude du journal de fouille de Fernand Benoit”, *Archaeonautica* 7, París, 9-16

LONG, L.; XIMÉNÈS, S. 1985: “L’épave Riou 3 à Marseille”, *Cahiers d’Archéologie Subaquatique VIII*, Fréjus, 159-183.

LÓPEZ MULLOR, A. 1989: *Las cerámicas romanas de paredes finas en Cataluña*, Quaderns Científics i Tècnics, 2, Barcelona.

LÓPEZ MULLOR, A. 2008: “Las cerámicas de paredes finas en la fachada mediterránea de la Península Ibérica y las Islas Baleares”, *Cerámicas hispanorromanas. Un estado de la cuestión*, Cadis, 343-383.

LÓPEZ MULLOR, A.; MARTÍN, A. 2006: “Tipologia i datació de les àmfores tarraconenses produïdes a Catalunya”, *Homenatge a Ricard Pascual i Guasch, Monografies*, 8, Barcelona, 33-188.

LÓPEZ VILAR, J. 2006: *Les basíliques del suburbi occidental de Tarraco. El temple septentrional i el complex martirial de Sant Frutuós*, Documenta 4, Tarragona.

LÓPEZ VILAR ET ALII 2007. LÓPEZ, J.; MESAS, I.; OTIÑA, P.: “Notes sobre la presència d’algunes produccions locals i importades de vernís roig en la Tàrraco julio-clàudia”, *Les imitacions de vaixel·la fina importada en la Hispania*

Citerior (segles I aC-I dC), Documenta 6, Tarragona, 119-132.

LYDING-WILL, E. 1982; “Greco-italic amphoras”, *Hesperia* 51, 3, Atenes, 338-356.

MACIAS, J.M. 1997: *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada en el solar núm. 32 del carrer del Gasòmetre*, Tarragona, MMIA, Tarragona.

MACIAS, J.M. 2000: “L’urbanisme de Tàrraco a partir de les excavacions de l’entorn del Fòrum de la ciutat”, *Tàrraco 99. Arqueologia d’una capital provincial romana*, DAC 3, Tarragona, 83-106.

MACIAS, J.M. 2003: *Memòria d’excavació: carrer del Mar núm. 38 (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

MACIAS, J.M. 2004 (editor) 2004: *Les termes públiques de l’àrea portuària de Tàrraco: carrer Sant Miquel de Tarragona*, Documenta 2, Tarragona.

MACIAS ET ALII 2004. MACIAS, J.M.; DÍAZ, M.; TEIXELL, I.: *Memòria de l’actuació arqueològica efectuada en el solar núm. 9 del carrer d’Apodaca de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

MACIAS ET ALII 2007. MACIAS, J.M.; FIZ, I.; PIÑOL, LL.; MIRÓ, M.T.; GUITART, J. (directors): *Planimetria arqueològica de Tàrraco, Atles d’Arqueologia Urbana de Catalunya 2, Treballs d’Arqueologia Urbana 1*, Documenta 5, Tarragona.

MANACORDA, D. 1989: “Le anfore dell’Italia Repubblicana: Aspetti economici e sociali”, *Amphores romanes et histoire économique*, Collection de l’École Française de Rome 114, París, 443-463.

MANACORDA, D. 1999: “Il vino del Salento e le sue anfore”, *El Vi a l’antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. II Col·loqui Internacional d’Arqueologia Romana, actes (Barcelona 6-9 de maig de 1998)*, 1999, Museu de Badalona, 319-331.

MAR, R.; RUIZ DE ARBULO, J. 2011: "Tarragona Romana. República i alt imperi", *Tàrraco clàssica i prehistòrica, Història de Tarragona volum I*, Lleida, 205-538.

MARABINI, M.T. 1973: *The roman thin walled Pottery from Cosa (1948-1954)*, Roma.

MARÍN, C., RIBERA, A. 2000: "Las cerámicas de barniz negro de Valentia", *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC: centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica, Taula rodona. Empúries 4 i 5 de juny de 1998*, Mataró, 91-106.

MARÍN, M.; RIBERA, A. 2001: "Las cerámicas de barniz negro de Cales en Hispania (y las Galias)", *Ceramica calena a vernice nera. Produzione e diffusione*, Nàpols, 246-295.

MÁRQUEZ, J.C., MOLINA, J. 2005: *Del Hiberus a Carthago Nova. Comercio de alimentos y epigrafía anfórica grecolatina*, Col·lecció Instrumenta, 18, Barcelona.

MAYET, F. 1975: *Les céramiques à parois fines dans la peninsule Ibérique*, París.

MÍNGUEZ, J.A. 2005: "La cerámica de paredes finas", *Introducción al estudio de la cerámica romana. Una breve guía de referencia*, Universitat de Màlaga, 317-404.

MIRÓ, M.T. s/d: *Memòria de les excavacions realitzades al carrer dels Caputxins, núm. 24 de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

MIRÓ, M.T. 1988: *Memòria de les excavacions realitzades al carrer dels Caputxins, núm. 33, 35, 37 de Tarragona (Tarragonès)*, 1985-1986, MMIA, Tarragona.

MIRÓ ET ALII 1988. MIRÓ, J.; PUJOL, J.; GARCIA, J.: *El dipòsit del sector occidental del poblat ibèric de Burriac, Laietania 4*, Mataró.

MOLINA, J. 1997: *La dinámica comercial romana entre Italia e Hispania Citerior (ss. II a.C.-II d.C.)*, Alacant.

MOLINA, J. 2002: "La irrupción de Hispania en los movimientos socioeconómicos del Mediterráneo Occidental durante las Guerras Civiles", *Gerión*, vol. 20, núm. 1, Madrid, 281-306.

MOREL, J.P. 1969: "Études de céramique campanienne, 1. L'atelier des petites estampilles", *Mélanges de l'École Française de Rome* 81, París, 59-117.

MOREL, J.P. 1980: "La céramique campanienne: acquis et problèmes", *Céramiques hellénistiques et romaines I*, Besançon, 85-122.

MOREL, J.P. 1981: *La céramique campanienne*, Bibliothèque de l'École Française d'Archeologie de Rome 244, París.

MOREL, J.P. 1990: "Aperçu sur la chronologie des céramiques à vernis noir aux IIe et Ier siècles avant J-C", *Gaule interne et Gaule Méditerranéenne aux IIe et Ier siècles avant J-C. Confrontations chronologiques*, RAN 21, Narbona, 55-69.

MORILLO, A. 2006: "Abastecimiento y producción local en los campamentos romanos de la región septentrional de la península ibérica", *Arqueología Militar Romana en Hispania II: Producción y abastecimiento en el ámbito militar*, Lleó, 33-74.

MORILLO, A. 2007: "Producciones militares romanas en la Península Ibérica", *El ejército romano en Hispania: guía arqueológica*, Lleó, 191-200.

NIETO, F.; NOLLA, J.M. 1985: "El yacimiento arqueológico submarino de Riells-la Clota y su relación con Ampurias", *Cypsela* V, Girona, 143-162.

NIETO, F.; NOLLA, J.M. 1989: "La importación de ánforas romanas en Cataluña durante el periodo tardo-republicano", *Amphores romaines et histoire économique*, Collection de l'École Française de Rome 114, París, 367-391.

NOLLA, J.M. 1976: "Una producció característica: Les àmfores "DB"", *Cypsela* II, Girona.

NOLLA, J.M. 1990: “El comercio anfórico en el nordeste de Cataluña: una aproximación”, *El comercio marítimo romano en el Mediterráneo*, PACT 27, Barcelona, 201-216.

NOLLA, J.M.; CASAS, J. 1992: “Les ceràmiques fines locals (o indígenes) del nord-est de Catalunya a època baix-republicana (darreries del segle III a.C.- principis del segle I d.C.)”, *Les Ceràmiques de tècnica ibèrica a la Catalunya romana (segles II a.C. – I d.C.)*, Societat Catalana d'Arqueologia, Barcelona, 11-20.

NOLLA ET ALII 2007. NOLLA, J.M.; SAGRERA, J.; BURCH, J.: “Les ceràmiques emporitanes tardanes. Una producció terrissaire d'abast regional a cavall del canvi d'era. Estat de la qüestió”, *Les imitacions de vaixel·la fina importada en la Hispania Citerior (segles I aC-I dC)*, Documenta, 6, Tarragona, 47-68.

OLCESE, G. 2003: *Ceramiche comuni a Roma e in area romana: produzione, circolazione e tecnologia (tarda età repubblicana-prima età imperiale)*, Màntua.

OLCESE, G. 2005-2006: “The production and circulation of Greco-Italic amphorae of G. Campania (Ischia/bay of Naples). The data of archaeological and archaeometric research”, *Skyllis* 7, Jahrgang, Heft 1-2, 60-75.

OLMER, F. 2003: *Les amphores de Bibracte -2. Le commerce du vin chez les Éduens d'après les timbres d'amphores*, Bibracte 7, Bibracte.

OTIÑA, P. 2006: *Carrer dels Caputxins 23 (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

OTIÑA, P.; RUIZ DE ARBULO, J. 2002: “De Cese a Tàrraco, evidencias y reflexiones sobre la Tarragona ibérica y el proceso dromanización”, *Empúries* 52, Girona, 107-135.

PAGENSTECHE, R. 1909: *Die Calenische reliefkeramik, Jahrbuch des kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts*, Ergänzungsheft VIII, Druck und Verlag Von Georg

Reimer, Berlin.

PALAZZO, P. 1989: “Le anfore di Apiani (Brindisi)”, *Anfore romane e storia economica: un decennio di ricerche (Siena 1986)*, Roma, 548-553.

PALAZZO, P., SILVESTRINI, M. 2001: *Apiani: anfore brindisine di produzione “aniniana”* (Tavv. XVI-XXII), in *Daidalos. Studi e ricerche del Dipartimento di Scienze del mondo antico*, Viterbo, 57-107.

PALET, J.M. 2003: “L'organització del paisatge agrari al Penedès i les centuriacions del territori de Tàrraco: estudi arqueomorfològic”, *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental, Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia del Baix Penedès*, Barcelona, 211-229.

PALET, J.M. 2008: “Formes del paisatge i estructuració del territori a l'Alt Camp”, *Valls i la seva història. Volum II, Prehistòria i Història Antiga*, Valls, 352-564.

PALLARÉS, F. 1983: “La nave romana di Spargi”, *Rivista di Studi Liguri*, XLV, 1-4, Bordighera, 147-182.

PASCUAL, R. 1975: “Las ánforas de Isla Pedrosa”, *Inmersión y Ciencia* 8-9, pp. 87-92.

PASCUAL G., RIBERA, A. 2002: “Las ánforas tripolitanas antiguas en el contexto del Occidente Mediterráneo”, *Vivre, produire et échanger: reflets méditerranéens, Mélanges offerts à Bernard Liou*, Archéologie et Histoire Romaine, 8, Montagnac, 303-318.

PASSELAC, M. 1993: “Céramique à parois fines”, *Dicocer*, Lattara 6, Lattes, 511-521.

PASSELAC, M. 1993b: “Céramique à vernis rouge pompéien”, *Dicocer*, Lattara 6, Lattes, 545-547.

PAVOLINI, C. 1990: “Les lampes romaines en Gaule aux IIe et Ier siècles avant J-C”, *Gaule interne et Gaule Méditerranéenne aux IIe et Ier siècles avant J-C. Confrontations chronologiques*, RAN 21, Narbona, 101-112.

PAYÀ, X.; PUIG, F.; REYES, T. 1994: "Primeres datacions dels nivells fundacionals d'Aeso", *RAP* 4, Lleida, 151-172.

PENA, M.J. 1999: "Productores y comerciantes de vino layetano", *El Vi a l'antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. II Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana, actes (Barcelona 6-9 de maig de 1998)*, 1999, Museu de Badalona, 305-318.

PEDRONI, L. 1986: *Ceramica a vernice nera da Cales*, Nàpols.

PEDRONI, L. 1990: *Ceramica a vernice nera da Cales II*, Nàpols.

PEDRONI, L. 2001: *Ceramica calena a vernice nera. Produzione e diffusione*, Nàpols.

PÉREZ BALLESTER, J. 2000: "Cerámicas de barniz negro de los niveles republicanos del anfiteatro (Cartagena)", *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC: centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica, Taula rodona. Empúries 4 i 5 de juny de 1998*, Mataró, 129-142.

PÉREZ BALLESTER, J. 2003: *La cerámica de barniz negro del santuario de Juno en Gabii*, Roma.

POCIÑA, C.A.; REMOLÀ, J.A. 2001: "Nuevas aportaciones al conocimiento del puerto de Tarraco (*Hispania Tarraconensis*)", *Saguntum*, 33, València, 85-96.

POMMY ET ALII 1978. POMMY, A.; TCHERNIA, A., HESNARD, A.: "L'épave romaine de la Madrague de Giens (Var)", XXXIV Suplement a *Gallia*, París.

PREVOSTI, M., MARTÍN OLIVERAS, A. 2009: *El vi tarraconense i laietà: ahir i avui. Actes del simposium, Documenta* 7, Tarragona.

PRINCIPAL, J. 2000: "Vajilla de barniz negro de los campamentos del cerco numantino (Garray, Soria)", *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC: centres*

productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica, Taula rodona. Empúries 4 i 5 de juny de 1998, Mataró, 269-280.

PRINCIPAL, J. 2002: "El comerç de ceràmiques de vernís negre a la Cessetània durant els segles III-I aC", *Contactes i relacions comercials entre la Catalunya meridional i els pobles mediterranis durant l'antiguitat, Citerior* 3, Tarragona, 129-172.

PRINCIPAL, J. 2005a: "Las cerámicas del círculo de la Campaniense B", *Introducción al estudio de la cerámica romana. Una breve guía de referencia*, Universitat de Màlaga, 47-62.

PRINCIPAL, J. 2005b: "Las cerámicas del grupo de las Pequeñas Estampillas", *Introducción al estudio de la cerámica romana. Una breve guía de referencia*, Universitat de Màlaga, 11-22.

PRINCIPAL, J.; SANMARTÍ, E. 1997: "Las cerámicas de importación, itálicas e ibéricas, procedentes de los campamentos numantinos", *RAP* 7, Lleida, 35-76.

PUCHE, J.M., 1997: "Sobre un conjunt amb ceràmica calena decorada i terracotes trobat a Tarragona. Un possible lloc de culte a la Tàrraco Republicana", *RAP* 7, Lleida, 237-247.

PUCHE, J.M. 1998: "Les ceràmiques calenes a Tàrraco. Les decoracions en relleu i avanç de les produccions del segle II aC", *RAP* 8, Lleida, 107-127.

PUCHE, J.M., REMOLÀ, J.A. 1996: *Memòria de l'excavació arqueològica en el carrer Apodaca, 7 (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

PY, M. (dir.) 1993: *Dicocer. Dictionnaire des Céramiques Antiques en Méditerranée nord-occidentale*, Lattara 6, Lattes.

PY, M. 1993b: "Amphores gréco-italiques", *Dicocer*, Lattara 6, Lattes, 46-48.

- PY, M. 1993c: "Bols hellénistiques à reliefs", *Dicocer*, Lattara 6, Lattes, 132-133.
- PY, M. 1993d: "Céramique à pâte récente", *Dicocer*, Lattara 6, Lattes, 222-243.
- PY, M. 1993e: "Amphores italiques", *Dicocer*, Lattara 6, Lattes, 53-55.
- PY, M.; SOURISSEAU, J-C. 1993: "Amphores grecques", *Dicocer*, Lattara 6, Lattes, 34-45.
- RAMON, E.; BURÉS, L. 1992: *Memòria de les intervencions arqueològiques realitzades al solar de Pere Martell (5a fase)*, MMIA, Tarragona..
- RAMON, E.; LARA, J. 1996: *Memòria de l'excavació arqueològica a la cantonada dels carrers Pere Martell-Mallorca. Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- RAMON TORRES, J. 1995: *Las Ánforas fenicio-púnicas del Mediterráneo central y occidental*, Col·lecció Instrumenta 2, Barcelona.
- RAMON TORRES, J. 2006: "Comercio y presencia cartaginesa en el extremo occidente y atlántico antes de las Guerras Púnicas", *Economía y finanzas en el mundo fenicio-púnico de occidente: XX Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica (Eivissa, 2005)*, Eivissa, 69-106.
- RAMON TORRES, J. 2008: "El comercio púnico en occidente en época tardorrepública (siglos II-I). Una perspectiva actual según el tráfico de productos envasados en ánforas", *Iberia e Italia: modelos romanos de integración territorial*, Murcia, 67-100.
- RAMON TORRES ET ALII 1998. RAMON TORRES, J., SANMARTÍ, J., ASENSIO, D., PRINCIPAL, J. (eds.): *Les façies ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC i la primera meitat del segle II aC*, Arqueomediterrània 4, Barcelona.
- REVILLA, M., ROCA, M. 2010 (eds.): *Contextos ceràmics i cultura material d'època augustal a l'occident romà. Actes de la reunió celebrada a la Universitat de Barcelona els dies 15 i 16 d'abril de 2007*, Barcelona.
- RIBERA, A. 1998: *La fundació de València*, Estudios Universitarios, 71, València.
- RIBERA, A.; TSANTINI, E. 2008: "Las ánforas del mundo ibérico", *Cerámicas hispanorromanas. Un estado de la cuestión*, Universitat de Cadis, 617-634.
- ROCA, M. 2005: "Terra Sigillata Itàlica", *Introducción al estudio de la cerámica romana. Una breve guía de referencia*, Universitat de Màlaga, 81-114.
- ROCA, M., PRINCIPAL, J. (eds.) 2007: *Les imitacions de vaixel·la fina importada en la Hispania Citerior (segles I aC-I dC)*, Documenta 6, Tarragona.
- RUIZ, E. 1994: "Las cerámicas de barniz negro de Cales en la primera mitad del siglo II a.C. en el Cerro del Molinete (Cartagena)", *RAP* 4, Lleida, 47-66.
- RUIZ DE ARBULO, J. 1988: "Contextos cerámicos de la primera mitad del siglo II a.C. en la Neàpolis Emporitana", *Homenaje al Dr. Miquel Tarradell*, 629-646.
- RUIZ DE ARBULO, J. 1991: "Los inicios de la romanización en occidente: los casos de Emporion y Tarraco", *Athenaeum* 79/2, 459-493.
- RUIZ DE ARBULO, J. 1992: "Tarraco y Carthago y el problema de la capitalidad en la Hispania Citerior", *Miscel·lània Arqueològica a Josep M. Recasens*, Tarragona, 115-130.
- RUIZ DE ARBULO, J. 2003: "Eratóstenes, Artemidoro y el puerto de Tàrraco. Razones para una polémica", *RAP*, 11-12, Lleida, 87-107.
- RUIZ DE ARBULO, J. 2007: "Tarragona", *El ejército romano en Hispania: guía arqueológica*, Universidad de Lleó, 295-302.
- RUIZ DE ARBULO ET ALII 2010. RUIZ DE ARBULO, J.; MAR,

R.; ROCA, M.; DÍAZ AVELLANEDA, M.: “Un contexto de fines del siglo I a.C. como relleno constructivo de un almacén portuario localizado bajo el teatro romano de Tarragona”, *Contextos ceràmics i cultura material d'època augustal a l'occident romà. Actes de la reunió celebrada a la Universitat de Barcelona els dies 15 i 16 d'abril de 2007*, Barcelona, 222-261.

SÁEZ ROMERO, A.M. 2008: “La producción de ánforas del área del Estrecho en época tardopúnica (siglos –III a –I)”, *Cerámicas hispanorromanas. Un estado de la cuestión*, Cadis, 491-515.

SÁEZ ROMERO ET ALII 2004. SÁEZ ROMERO, A.M.; DÍAZ RODRÍGUEZ, J.J.; SÁEZ ESPLIGARES, A.: “Nuevas aportaciones a la definición del Círculo del Estrecho: la cultura material a través de algunos centros alfareros (ss. VI-I a.n.e.)”, *Gerión* vol. 22, núm. 1, Madrid, 31-60.

SAGRERA, J. 2002: *Les ceràmiques de producció ibèrica de Sant Julià de Ramis: el poblat i els camps de sitges*, Tesi doctoral dirigida per J.M. Nolla, Girona (<http://www.tesisenred.net/handle/10803/7852>).

SÁNCHEZ REAL, J. 1985: “La exploración de la muralla de Tarragona en 1951”, *Madrider Mitteilungen* 26, 91-117.

SANMARTÍ, E. 1978: *La cerámica campaniense de Emporion y Rhode. I-II*, Monografies Emporitanes IV, Barcelona.

SANMARTÍ, E. 1981: “Las cerámicas de barniz negro y su función delimitadora de los horizontes ibéricos tardíos (siglos III-I a.C.)”, *La baja época de la cultura ibérica*, Madrid, 163- 179.

SANMARTÍ, E. 1985a: “Las ánforas romanas del campamento numantino de Peña Redonda”, *Empúries* 47, Barcelona, 130-161.

SANMARTÍ, E. 1985b: “Sobre un nuevo tipo de ánfora de época republicana, de origen presumiblemente hispánico”, *Ceràmiques gregues i hel·lenístiques a la*

Península Ibèrica, Taula Rodona amb motiu del 75è aniversari de les excavacions d'Empúries, Empúries, 18-20 març 1983.

SANMARTÍ ET ALII 1983-1984. SANMARTÍ, E.; NOLLA, J.M.; AQUILUÉ, X.: “Les excavacions a l'àrea del pàrking al sud de la Neàpolis d'Empúries (informe preliminar)”, *Empúries* 45-46, Barcelona, 110-153.

SANMARTÍ ET ALII 1998. SANMARTÍ, J.; BRUGERA, R.; MORER, J. 1998: “Les àmfores ibèriques a la Catalunya meridional”, *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 19, Diputació de Castelló, 267-290.

SANMARTÍ, E.; SANTOS, M. 1986-1989: “Algunes observacions entorn dels nivells tardo-republicans d'Empúries”, *Empúries* 48-50, Barcelona, 292-309.

SANMARTÍ ET ALII 1998. SANMARTÍ, J.; GARCIA, J.; ASENSIO, D.; PRINCIPAL, J. 1998: “Les fàcies ceràmiques d'importació del segle III i la primera meitat del segle II aC a la costa central de Catalunya”, *Les fàcies ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC i la primera meitat del segle II aC*, *Arqueomediterrània* 4, Barcelona, 111-128.

SANMARTÍ, J.; PRINCIPAL, J. 1998: “Cronologia y evolución tipológica de la Campaniense A del siglo II aC: las evidencias de los pecios y de algunos yacimientos históricamente fechados”, *Les fàcies ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC i la primera meitat del segle II aC*, *Arqueomediterrània*, 4, Barcelona, 193-216.

SANMARTÍ, J.; PRINCIPAL, J. 1999: “Del Vas al Calix o de la “democratització dels estris de beure (de la producció de Roses a la Campaniana A)”, *El Vi a l'antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. II Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana, actes (Barcelona 6-9 de maig de 1998)*, 1999, Museu de Badalona, 81-86.

SANMARTÍ, J.; PRINCIPAL, J. 1999b: “Vi per a Hispania. Consideracions entorn del comerç romanoitàlic a

les darreries del segle III-començ del II aC”, *El Vi a l’antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. II Col·loqui Internacional d’Arqueologia Romana, actes (Barcelona 6-9 de maig de 1998)*, 1999, Museu de Badalona, 175-182.

SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. 1992: *El poblat ibèric d’Alorcka Park. Calafell, Baix Penedès*, Excavacions Arqueològiques a Catalunya 11, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

SCHINDLER, E. 2010: “Magdalensberg. Ceràmica e contesti di epoca augustea”, *Contextos ceràmics i cultura material d’època augustal a l’occident romà. Actes de la reunió celebrada a la Universitat de Barcelona els dies 15 i 16 d’abril de 2007*, Barcelona, 462-488.

SOLÉ, D. 2008: “Fontscaldes: El repertori decoratiu. Estudi sistemàtic”, *Valls i la seva història. Volum II, Prehistòria i Història Antiga*, Valls, 282-309.

TCHERNIA, A. 1986 : *Le vin de l’italie romaine. Essai d’histoire économique d’après les amphores*, Roma.

TCHERNIA, A.; BRUN, J.P. 1999: *Le vin romain antique*, Grenoble.

THE AMPHORA PROJECT, Universitat de Southampton: archaeologydataservice.ac.uk

TONIOLO, A. 2000: *Le anfore di Adria (IV-II secolo a.c.)*, Venècia.

TUBILLA, M. 2000: “Plaça de la Font”, *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 45-57.

TUDISCA ET ALII 2011. TUDISCA, V.; CASIERI, C.; DEMMA, F.; DÍAZ, M.; PIÑOL, L.; TERENCE, C.; DE LUCA, F.: “Firing technique characterization of black-slipped pottery in Praeneste by low field 2D NMR relaxometry”, *Journal of Archaeological Science* 38, 352-359.

VEGAS, M. 1973: *Cerámica común romana del Mediterráneo*

occidental, Instituto de Arqueología y Prehistoria 22, Barcelona.

VEGAS, M. 1984-1985: “Estudio de algunos hallazgos cerámicos de la muralla de Tarragona. Torre del Cabiscot”, *Butlletí Arqueològic*, època V, 6-7, RSAT, Tarragona, 45-54.

VEGAS, M. 1990: “Vases à paroi fine”, *Gaule interne et Gaule Méditerranéenne aux IIe et Ier siècles avant J.-C. Confrontations chronologiques*, RAN 21, Narbona, 89-97.

VIVAR, G. 2005: “La cerámica Campaniense A”, *Introducción al estudio de la cerámica romana. Una breve guía de referencia*, Universitat de Màlaga, 23-46.